ALE SHRIFTEN FUN MENDELE MOKHER SEFARIM

Mendele Mokher Sefarim

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

אלע

שריפטען

פון

מענדעלע מוכר ספרים.

(ש. י. אַבראַמאָוויץ).

ערשטער באנד

היברו פאבלישינג קאמפאני
52-50 עלדרידזש סט., ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING CO.
50-52 ELDRIDGE ST.
NEW YORK.

אינהאַלט-פערצייכניס:

דאס קליינע מענשעלע

ווידוי

ליצחק-אברהם תקיף.

1

„מה שמכם?“ דאס איז דיא ערשטע שאלה, וואס א איד פרעגט דעם אנדערן, נאר א ווילד פרעמדען, וויא באלד ער בעגעגענט זיך מיט איהם און שטעקט איהם אָב א שלום עליכם. קיינעם געהט בשעת מעשה נאר אויף דער מחשבה ניט ארויף, אז מען זאל זיך קענען אָנרופען א שטיינער: „וואס איז אייך ר' קרוב אזוי דא גלעגען צואר וויסען וויא איך הייס? מיר ווילען דען איינער מיט דעם אנדערן זיך משדך זיין? איך הייס וויא מען האט מיך א נאמען געגעבען און לאזט מיך געמאך.“ אדרבה, דיא שאלה „מה שמכם“ איז א גאנץ נאטירליכע זאך, עס ליעגט אזוי אין דער טבע, אקוראט וויא א טאפ צו טאן יענעמס נייע קאפאטע מיט א פרעג: וואס קאסט איין ארשין? וויא צו בעטען א פאפיראס בשעת יענער עפענט אויף זיין טייסטעריל מיט טיטון; וויא ארייןצושטעקען דיא פינגער אין יענעמס פושקעלע און נעמען א שמעק טאבאקע; וויא ארייןצוקריכען מיט א פיס אין יענעמ'ס ביטעל, איינטונקען דארט דאס פארשמאלצענע פאַטשוילכען און רייבען דערמיט דאס לייב; וויא צו צוגעהן וואו צוויי מענשען שמיעסען צווישען זיך, צוליגען איין אויער העהרען זייער שמועס, אדער וויא א א פרעג צו טאהן איינעם פלוצלים פון דער העלער הויט מכח זיינע געשעפטען און אנווארפען זיך אויף יענעם מיט עוצת, האטש יענער האט זיך אין זיי כלל ניט נעטויטיגט און קען אהן זיי זיך אויך בעגעהן. אזעלכע וכדומה נאך אזעלכע זאַכען זיינען גאנץ געוועהנליך, אזוי איז דער סדר העולם פון אייביגע צייטען און אנצורופען זיך אקעגען דעם וואלט אויסגעקומען עפעס טאקי ריין משוגע, עפעס משונה ווילד גאר שלא כדרך הטבע. נישט נאר אויף דער וועלט, נאר אפילו אויך דארט אויף יענער וועלט איז ביי אידען איינגערעדט, אז תיכף ביים ארייןשטעקען אהין א פוס איז דעם מלאך־הדומה'ס ערשטע שאלה: מה שמכם, ר' קרוב? דער מלאך, וואס האט זיך געראנגעלט מיט יעקב אבינו, ער אפילו האט ניט משנה געווען פון דעם סדר העולם און איהם באלד טאקי א פרעג געטאהן וויא ער הייסט? הייגט א פשיטא שוין א מענש א בשר ודם. איך ווייס זעהר גוט, אז מיין ערשטען ארויספאהר אין דער אידישער ליטעראטור מיט מיינע מעשיות וועט געווים דעם עולם'ס ערשטע שאלה זיין: מה שמכם, פעטער?

מענדעלי, הייס איך! אזוי רבותים האט מען מיך א נאמען געגעבען נאך מיינעם איין עלטער זיידען פון דער טאטעס צד, ר' מענדעלי מאסקווער, זכרונו

לברכה. מאַסקווער האָט ער אין זיינע צייטען געהייסען דעריבער, ווייל ער איז א מאָל געווען אין מאַסקווע איינצוהאנדלען דאָרט רוסישע סחורה. דאָס האָט איהם פערשאפט אין זיין ווינקעל א נאָמען און גרויס כבוד, אלע האָבען איהם געהאלטען פאר א געניטען, וועלטליכען מענשען און מען פלעגט בשעת עפּעס א נויט און ביי א פּראָשעניע אָנשרייבען מיט איהם פריהער זיך מישב זיין, נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

דערמיט אָבער בין איך נאָך נישט יוצא. נאָך דער דאָזיגער ערשטער שאלה הייבען ביי אידען ערשט אָן זיך צו שיטען נאָך אלערליי שאלות, וויא א שטיינער: פון וואנען איז א איד? זייט איהר א בעווייבטער? האָט איהר קינ־דער? מיט וואָס איז אייער האנדעל? און וואָהין פאָהרט איהר? וכדומה נאָך און נאָך אזעלכע מיני שאלות, וואָס אזוי איז שוין אָנגענומען געוואָרען בכל תפוצות ישראל זיי צופרעגען אויב מען וויל א פּנים האָבען פאר לייט אז מען איז איין אויסגעריבענער מענש, נישט קיין באנק־קוועטשער, און וואָס מען מוז על פי מענשליכקייט דארויף ענטפערן אזוי ווי א גוט יאָהר אויף איינעם'ס א גוט שבת אדער גוט יום טוב! איך וויל מיט א וועלט נישט איינרייסען און בין בע־רייט אויף דיא דאָזיגע שאלות אויך צו ענטפערן קורץ און גיך וויא נאָר מעגליך.

אליין בין איך א געבירטינער פון צוויאטשיץ, א קליין שטעדטעל אין טעטע־ריווקער גובערניע, בעריהמט מיט איהרע גוטע בהמות און נאָך מעהר מיט דעם צוויאטשער להבדיל, וואָס מיט איהם קלינגט דיא וועלט. נישט דאָס בין איך אוי־סען. אין מיין פּאספּאָרט שטעהט איך אלט 52 יאָהר, נאָר בעשטימט וויא פיעל איך בין אלט קען איך אייך נישט זאָגען. מיין טאטע מיט דער מאמען עליהם השלום זיינען שטארק מחולק געווען אין דער רעכנונג פון מיינע יאָהרען, נאָך זיי בײדע בין איך געבוירען געוואָרען צו דער ערשטער ליכטעל בשעת דער גרויסער שרפה פון דיא קלייטען, נאָר נאָך דעם טאטענ'ס חשבון איז דאָס געווען בשעת דיא גרויסע קרירות זיינען פערשלעפּט געוואָרען אין אונזער ווינקעל, פּונקט אין דער צייט, ווען דער אלטער זכרונו לברכה איז נסתלק געוואָרען, און דיא מאמע פלעגט אויסווייזען, אז דאָס איז גאָר געווען א יאָהר צוויי נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאכט. א סימן אפילו, דענסטמאָהל האָט זיך ביי אונז גע־קעלבט דיא רויטע קיה און זאת חנוכה האָט זיא פאר א האלב שטעדטעל געמאכט מילכיגע וואַרעניקעס, וואָס מען האָט פון זיי געלעקט די פינגער און לינגען ביי א מהייל אלטע אידען נאָך אי היינט אין טעם. נישט דאָס אָבער בין איך אויסען. דיא פּרימעטעס מיינע אין מיין פּאספּאָרט זיינען אזוי: דיא וואוקס א מיטעלע;

האָר, ברעמען גרויאָ; אויגען קאַרע; דיא נאָז, ד׳שר מויל מיטעלמעסיג; א באָרד א
גרויע; דאָס פּנים א ריינס; אָסאָביע פרימעטעס נישטאָ. דאָס הייסט אין גאַנצען
פּראָסט גאָר נישט. א מענש ווי געוועהנטליך דאָס רוב מענשען, נישט קיין קאַטער
קיין בהמה חלילה. אי, דיא קשיא איז, גלאַט א פּאַספּאָרט גאָר אָהן פּרימעטעס
וואָלט דאָך אויך דאָס אייגענע בעוויזען, אז מען איז א מענש ? וואָרים וואו האָ־
בען בהמות פּאַספּאָרטען ? דער תירוץ איז אָבער, אז קשיות פרעגען איז קיין
שכל. ניט. הערסט־דוא, דער גאַנצער שכל איז דאָך טאַקי, אָט נאַט אייך פּרי־
מעטעס און ווייסט פּאָרט נישט וואָס פאַר א פּנים איך האָב..... און באמת טאַקי,
לאָמיר זיך נישט נארען, וואָס וועט אייך אַרויסקומען אז איהר וועט שוין וויסען
א שטיינער, אז מיין שטערען איז א הויכער מיט א סך קנייטשען,: אז מיינע נאָז־
לעכער זיינען זעהר גרויסע און עפּעס משונה, אז איך קוק מאַך איך דערביי צו
א ביסעל דיא אויגען וויא א קורצזיכטיגער, און אז איך פּאַרציה דיא ליפּען זעהט
עפּעס אויס וויא איך שמייכעל מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל. גלויבט מיר, מיין
ווייב אפילו פאַר אונזער חתונה, האָבען אזעלכע קלייניגקייטען אויך כלל נישט
אינטערעסירט. מען האָט איהר געזאָגט : מזל טוב כלה, דוא האָסט א חתן ! און
נענוג. וועמענס עסק דען איז דאָס יענעמס א נאָז, יענעמס א פּנים ? וואָס מאַכט
עס אויס און וועמען געהט עס אָן ? מילא ווייסט איהר דאָך אגב שוין רבתי, אז
איך בין א בעוויבטער. קינדער פערשטעהט זיך דאָך ממילא אז איך האָב און אָהן
עין־הרע נאָך פיל, וואָרום וואו האָט איהר א בעוויבטען אידען ער זאָל נישט האָ־
בען לכל הפּחות א האלב טוץ קינדערלאַך? בפרט נאָך איין אָרימאַן. האנדלען האנ־
דעל איך מיט רומעל, דאָס הייסט מיט חומשים, מחזורים, סידורים, סליחות,
תחינות ובדומה אזעלכע מיני ספרים. דערביי געפינט זיך ביי מיר אלערלייא
מעשיות—און א ביסעל פון היינטיגע מיני ביכלאַך. איך האָב איבערגעהאַט אין
מיין לעבען א סך מיני פּרנסות: באַלד ביין אראָפּגעהן פון קעסט בין איך געוואָרן
א חלפן דערנאָך א בשמים קרעמערל, א שיינקער, א מוכר־תבואהניק, א מעקלער
און א מלמד, איך האָב מיך געוואָרפען, וויא דער שטיינער איז פון אידען, אויף
אלע זייטען און בין געוועזן, לא עליכם, א גרויסער אביון. וויא זאָגט מען עפּעס
א בך מלאכות און ווייניג ברכות. ביז לסוף האָב איך מיך גענומען צו ספרים און
בין דערפון שוין א צייט מיט יאהרען, ברוך השם זעהר שיין זיך מפרנס. חוץ רו־
מעל פיהר איך נאָך מיט מיר בערשטער טליתים, טלית־קטנ׳ס, כפול־שמונהדיגע
ציצית, רצועות, שופרות, הייעליך, מזוזהליך, וואָלפצייינדליך, קמיעליך, קינדערשע
בלימשקעגע שיכעלעך און יארמולקעלעך, און א מאָהל אויך מעש און קופּערוואַרג.

וויא ארום מעש און קופער ווארג קומט צו ספרים ווייס איך אליין נישט, נאר אזוי איז שוין ביי אונז איינגעפיהרט מכמה וכמה שנים, פונקט וויא א יודישער מחבר מוז אמאל אויך זיין אי א שדכן, א פוילישער שמש אין א קלייזעל מוז דערביי דארט האלטען א קליין שיינקעל, וויא א סבארשטשיק מוז א מאל אויף א שמחה ביי דיא פיינע־בריות קאכען פיש און זיין א סארווער, וויא עפים א כלי־קודש מוז דאס רוב זיך אפגעבען מיט פלאטקעס, פארקאכען א מאל א קאשע און וויא א ליאד גביריל מוז האבען חלק אין דער טאקסע.... נישט דאס בין איך אויסען. יאתרעלאנג בין איך אונטער וועגענס. איך פאהר ארום אין גאנץ פוילען און בין דארט פול אין אלע שטעדט און שטעדליך. מען קען מיך ברוך השם אומעטום וויא א בייזען שילינגער. איהר וועט מיך דארט טרעפען שטעהענדיג מיט מיין ביידעל דאס רוב לעבין בית־המדרש. מיין פערדיל שטעהט אויסגעדרייט מיט דעם פנים צום וואגען און עסט, אויב ער האט נאר, סיטשקע פון איין אויסגעשפרייטען לאנ־טוך, וואס איז צוגעבונדען פון איין זייט צו דיא קאזלעס און פון דער אנדערער זייט צו ביידע אין דער הויך אויפגעשטעלטע האלאבלעס. יודישע קינדערלעך פארגנבנען זיך שטילערהייט און רייסען געשמאק סטרינעס פון זיין עק נעביך, און ער שלימזל שטעהט זיך גאנץ רוהיג, עס זאל דאס איהם אנהויבען צווארען, ער לאזט א מאל דערביי אראפהייגגען דיא אונטערסטע ליפ און עס דאכט זיך נאר דענסמאל, ער לאכט עפים מיט ציין, גאר וויא להבדיל א מענש. אז מאכט זיך א מאל ער האט נישט וואס צו עסען, שטעהט ער זיך פארטראכט מיט אויפגע־שטעלטע אויערן און קוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים עפעס אזוי, אז מען וואלט געמענט שווערען ער פארשטעהט דרינען זעהר גוט מיט זיין פערדישען מוח און נעמט עס אויף זיינע כלים אפשר נאך פיל בעסער ווי איין אנדער בעהעלפער מחילה. נישט דאס בין איך אויסען.

דאכט זיך איך האב שוין מיינס יוצא געווען, אלסדינג אייך אפגעזאגט און מעג שוין אנהויבען מיין ספור המעשה. איבריגענס בין איך דאך נישט מעהר וויא א מענש, אפשר האב איך עפעס פארגעסען מעגט איהר מיר זיכער גלויבען, אויף מיין ווארט, אז וויא באלד איך וועל מיך נאר דערמאנען וועל איך עס גאנץ געוויס צושטעלען אין איינע פון מיינע מעשיות, וואס איך האב ברעה מיט גאטס כח איי־נע נאך דער אנדערער אפצודרוקען. און ווייטער אויב עמיצער וועט קיין צייט ניט האבען און טאקי באלד וועלען וויסען כל שורש דבר, איטליכעס פיטצעלע, מעג ער זיך מטריח זיין צו מיר שרייבען און וועט בעקומען פון מיר אין גיכען א קלאהרע תשובה. מיין אדרעס איז : מעגרעליו יורעלאוויטש מוכערו ספארעטו אוב

צוויאטשיטשו. דעם טיטעל גאספאדינו יעוורעיו באדארפט מען נישט שרייבען, מען וועט אזוי אויך וויסען.

שאט, שאט רבותים! עיקר שכחתי. גוט חלעבין וואס איך האב מיך בעציר־טענס ארומגעקוקט, דער מנהג פון אונזערע יודישע מחברים איז, וויא איטליכען איז בעקאנט, ארייגצושטעלען זייערע ווייבער דיא צנועות אין זייערע ספרים בפירוש מיט דיא נעמען, אדער מיט א המצאהלע דורך ראשי תיבות און אפצולוי־בען אין מאג אריין זייער גוטסקייט און פרומקייט. בכן וועט איהר דאך אוודאי וועלען וויסען לכל הפחות וויא מיין ווייב הייסט און וועט מאקי זיין זעהר געדעכט.

שאט, זיא הייסט יענטע!

ב

איצונד רבותים, אז מיר האבען שוין זיך אביסעל בעקענט, זייט מוחל און שטעלט אייך פיר מיך, מענדעלי מוכר ספרים, וויא איך שטעה מיר אסיענצייט מיט מיין ביידעל ערגיץ אויף א וועג, שטארק פארטראכט און ריהר מיך נישט פונם ארט. אפשר וועט איהר וועלען מיינען אז מיין ביידעל האט זיך איינגעגעריז־נעט אין בלאטע און איך טראכט דא וויא אזוי עס ארויסצושלעפען, ניין! דאס איז געווען מאקי היינטיגעס יאהר תרמ״ו, וואס מען מעג איהם פארשרייבען אין דיא קראניקעס פאר א וואונדער מיט זיין טרוקענעם זעהר שיינעם אסיען. אין דרויסען איז געווען נאר זומער, ווארעם, לויטער, בהמות האבען זיך געפיטערט אויף דיא פעלדער, פון וועלכע עס האט געדיכט ארויסגעשפראצט יונגע גרינע תבואה. דיא בוימער האבען אויף זיך געהאט א געל־גרין העמדעל, ערטער וויים אפילו מיאום אפגעבליאקעוועט, צוהאקט, צופאלען מיט אויסגעטריפעלטע לעכער, נאר דאך הא־בען זיי נישט געהאט נאך בדעה אויסצוטאן זיך אין גאנצען נאקעט אויף צושלא־פען זייער געוויינטליכען הארטען שלאף דעם גאנצען ווינטער. אין דער לופט זיינען אומעטום געפלויגען לאנגע ווייסע פעדים פויטינע, א סימן אויף א גוטער שיינער פאנאדע, האטש דער לוח האט געשריעבען אויף כמארנע טעג, קאלטע רעגענס און בלאטע. ער האט, זאל ער מוחל זיין, נישט געטראפען, געזאגט וויא דער שטיינער איז, א גרויסען ליגען. נישט דאס בין איך אויסען. אפשר וועט איהר ווייטער וועל־לען מיינען, אז איך בין געשטאנען מיט מיין ביידעל וועיל איך האב נים געוואוסט דעם וועג. נאך א מאל ניין! איך האב זעהר גוט געוואוסט, אז דארט וואו דער וועג צוטהיילט זיך געהסט מען זיך רעכט קיין גלופסק און לינקס ערגיץ אנדערש

אין א שטעדטיל. נאָר וואָס רעדן זשע? פשוט איז פשוט איך האָב מיר קיין עצה נישט געקענט געבען אין וועלכער זייט זיך צונעהמען. איך האָב געהאט טעמים פאָהרען קיין גלופּסק, צומאכען דאָרט עפּיס א שטיקעל חלוף און אָפּצוזעטצען דאָרט סטאַטשקעס און וועקסענע חנוכה ליכטלאך, אקעגען זשע האָב איך ווידער געהאט טעמים צו פאָהרען אויפן יריד דאָרט אין שטעדטעל, און מחמת דעם בין איך געבליעבען שטעהן אויפן וועג נישט אהין און נישט אהער, אזוי וויא אין דער קלעהם. טראכטענדיג האָב איך מיך גראָד פארקוקט אויף מיין פערדיל, וואָס איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלז אין דער האלאָבלע און איז פונם שטעהן א פנים שטארק צופריעדען געוועזן. איך האָב געקוקט אויף איהם עפּיס מיט אזעלכע אויגען, גלייך וויא איך וואָלט פערלאנגט פון איהם עפּעס איין עצה. און באלד איז מיר טאקי איינגעפאלען איבערצוגעבען דיא גאנצע זאך דעם פערדיל, וויא ער וועט וועלען אזוי זאָל זיין. לאכט נישט, לאכט נישט רבותים, אז מען איז אמאָל מסופק און מען ווייס נישט וואָס צו טאָהן פארלאָזען זיך קלוגע אפילן אויף משונהדיגע מיטעל. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז אזוינס א פאטש טאָן זיך אין אזא פאל, אין שטערען און מאכען אויף דער האנד קנייטשען? אָדער וואָס שמעקט אזוינס נאָך אין אנדערע אזעלכע גורלות און אלערליי סמנים? א נאר איפלו גילט רענסטמאָל זעהר שטארק, מען פרעגט איהם און מען נעהמט אָן זיין עצה. עס טרעפט זיך אין דער וועלט זעהר אָפט, אז קלוגע גיבען זיך איבער נאראָנים אין דיא הענד און לאָזען זיך פון זיי פיהרען. איך קען א סך אזעלכע נאראָנים, וואָס שפּילען א ראָלע און דווקא ביי סוחרים, לייטישע מענשען... ניט דאָס בין איך אויסען. איך האָב א שמיץ געטאָן דאָס פערדיל, אָפּגעלאָזט דיא לייצען און איהם געלאָזט געהן פרייא, פיהרען מיך וואָהין ער וויל. ער האָט זיך גענומען רעכטס אויף דעם וועג קיין גלופּסק. נו, פיהר מיך, פיהר מיך, אפשר ביסט־דוא גערעכט. אז דיר געפעהלט גלופּסק לאָז זיין גלופּסק!

דינסטאג פריה נאָכן דאווענען בין איך אָנגעקומען קיין גלופּסק און בין מיר, וויא מיין שטייגער איז, צוגעפאָהרען גלייך צום בית־המדרש. איידער נאָך איך האָב אויסגעפייעט א נאָז אויסשנייצען האָבען זיך א לאָז געטאָן צו מיר יודען און בעלי־הביתליך, דער מיט א שלום עליכם, יענער א קוק אין ביידעל, איינער מיט דער שאלה, דער אנדערער מיט איין אנדער שאלה, דער א טאפּ, דער אלאפּ, וויא דער שטייגער איז פון יודען. דיא ווייסע חברה, דיא תלמוד־תורה יונגליך האָבען זיך פרעהליך לעבעדיג געוויטעט מיט מיין פערדיל, גאָר פריינדליך מקבל פנים געווען זייער אלטע בעקאנטע און שוין אפילו זיך ראביוועט רייסן סטריינעס פון

זיין ווײדיל. אויפן שולהויף האָב איך געזעהען רעדליך מענשען, עפּיס האמפּערט מען זיך, מען האָט וואָס צו טאָהן, מען שמיעסט, מען לאַכט, מען זאָרגט און שי־קעלט מיט דער קאָפּ. באַלד האָבען עטליכע רעדלאַך זיך צונויפגענומען אין איין רעדיל, עס האָט געאַרבייט, געקעהרט, געפּילדערט, געמאַכט מיט דיא הענד אי מיט דיא פיס, און באַלד איז דאָס צונויפגעשטיקט רעדיל צושפּרונגען געוואָרען, וויא א זייף בולבע, אויף קליינע רעדלאַך. א פּנים ס'איז עפּעס געשעהן. אז מען קלינגט איז א חנא. איך בין שטאַרק ציקאַוועע געוועזען צו וויסען וואָס טהוט זיך דאָ אַזוינס, איך בין דאָך עפּיס אויך איוד, מיין נשמה איז, וויא זאָגט מען עפּיס, נישט פון קלאָטשע, מען בעדאַרף אין דער וועלט אלסדינג הערען, אלסדינג שמע־קען. עס קומט אמאָל צוניץ. עס זיינען דאָ זעהר פּיעל יודען, וואָס ציהען זייער שטיקעל פּרנסה דערפון, וואָס זיי שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. וואָס וואו צוויי זיינען זיי דריטע און פּאָדערן א חלק, אָדער העפּ, וויא מען רופט עס אויף זייער לשון. יחדו איז א יודישע זאַך. נישט דאָס בין איך אויסען. אז איך האָב מיך צוגעהערט צו א ניי רעדעל, וואָס איז געשטאַנען לעבען מיר, איז מיר אריין אין אויער אָט דער דאָזיגער שמיעס:

— אַ־וואַ, אַ־וואַ! ברוך דיין אמת! נאָך כמעט גאַר א יונגער מאַן, איך מיין ארום ארבעים. אַ־וואַ, אַ־וואַ! סטייטש אזא מענש, אזא מענש!

—מילא וואָס זשע זאָרגט איהר זיך דאָ אזוי רב אברהמצע און קענט זיך נע־ביך נישט טרייסטען? פּיש, א טהייערע זאַך! א שיינע, ריינע כפּרה, חלעבין! וואָס איז דאָ אזוי מיט איהם דער יחוס? טאַקי באמת טאַקי ווער איז ער אזוינס געוועזען?

— ביי דיר יאָסיל איז אַלץ נישט קיין טהייערע זאַך, אלסדינג נישט קיין יחוס! מסתמא איז טאַקי ר' אברהמצע גערעכט. סטייטש, סטייטש אזא מענש, אזא רייכער א גאַנץ רייכער מענש! א רחמנות, וויא איך בין א יוד, ארחמנות!

— נאַט אייך א נייעם בעל רחמים לייבצע טעמעס - באַסעוועט אונטער ר' אברהמצען און ווייזט ארויס וויא איין עהרליכער יוד, זיין רחמנות. זאָג נאָר, וואָס האָסטו דוא דאָרטען דאָרטען פריהער געזאָגט לייבצע?

— געזאָגט?! וואָס יאָסיל האָב איך געזאָגט, איך? אדרבה יאָסיל וואָס, וואָס אדרבה....

— טאַקי אדרבה ואדרבה, דוא אליין לייבצע, טאַקי דוא אליין האָסט אָקאָרשט מיט דיין כשר מיילכעל געזאָגט: „אויך מיר א מענש איציק אברהמיל תקיף! ער איז געוועזען, זאָל ער מיר מוחל זיין, נישט מוחל זיין, א גראָבער יונג.

א בלאָזאויַנער, א רמאי, א אכזר און דערצו נאָך אביסיל חושים."

— וואָס איך, יאָסעל ? ! עס ? עס.... א גוטען טאָג ! איך האָב אסור נישט קיין צייט.

— א גוטען טאָג, א גוטען יאָהר ! הא ? קומט ר' אברהמצע אין בית־המדרש אריין, לאָמיר דאָרט נעהמען צוביסליך בראָנפין. דער שמש האָט היינט א גוט ביסעל בראָנפין.

— זעהסט־דוא יאָסילע אביסיל בראָנפין שאַדעט טאַקי אפשר נישט. הא ? האָסט חלעבין קלוג געטאָן יאָסילע, וואָס דוא האָסט אזוי גוט מכבד געווען דאָ דעם לינגער. לאָמיר זיך נישט נאַרען, באמת טאַקי וואָס איז ער דאָ אזא פאַר־נעהם ? ער איז, עליו השלום, געווען איין עם־הארץ, א קאָכלעפעל, א בערייסער, א פיאַווקע. נישקשה נעגוג פרעמד געלד איבערגעלאָזען !

— אָט דערפאַר ר' אברהמצע האָב איך אייך טאַקי ליעב. זעהט איהר, דער־פאַר טאַקי וואָס איהר האָט תמיד ליעב צו זאָגען דעם אמת.....

„ניין, ניין ! האָב איך געהערט שרייענדיג נאָך פון א רעדיל מענשען, דאָס איז פאַר איהר ניט קיין שידוך, איך האָב פאַר איהר איין אנדער שידוך. עס וועט מיט גאָטס הילף געהן ס'איז איהר איבערגעבליעבען א פאַרמעגען. זיא האָט א גע־בליאַטעוועטע כתובה און מיינער וועט זיא מיט גאָט'ס כח נעהמען, חאַפען מיט ביידע הענד.

„יהדו, יאָקיל גרונם ! איך בין דאַרויף אויך געפאַלען. יחדו ! יודען זייט עדות !

„א רוח אין דיין טאַטענס טאַטען אריין ! האָט זיך געלאָזט הערען א קול ־ין דאָס רעדיל איז זיך צופלויגען.

איך האָב אויסגעשפאַנט דאָס פערדיל, איהם אומגעקעהרט צווישען דיא האָ־לאָבלעס מיט דעם פנים צום וואָגען, אונטערצופאַסען עס מיט א ביסעל סיטשקע און דער נאָך האָב איך מיך גענומען צו דער ארביים, אויסצופאַקען מיין ביידעל. נאָר קוים וואָס איך האָב געמאַכט א שטיקעל סדר, ארויסגעהאַנגען פון ביידע זייַ־טען בויד א קרענציל קמיעליך, בליטשקענע יאַרמולקעליך, עטליכע פעקליך ציצית און ארוים דערטאַפּט א סטאַטשיק א טלית־קטן ומדומה איז דער בית־דין שמש געקומען צולויפען הענדום פענדום אין איין אָטהעם.

— אוי גוואַלד ר' מענדעלי ! שלום עליכם ר' מענדעלי ! דער רבי זאָל לעבין האָט אייך זעהר שיין געלאָזט בעטען, איהר זאָלט גיכער צו איהם זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד. גיכער, טאַקי גיכער ר' מענדעלי !

דאָס וואָס דער רב איז אזוי גיך געוואָהר געוואָרען אז איך בין געקומען, דאָס גראַד איז מיר קיין חידוש נישט געווען, וואָרום גלופּסק איז א יודישע שטאָדט, און יודען דערגעהן זיך תמיד אלסדינג געשווינד, לאָז איינער ביִיא זיך אויסריידען עפּיס א וואָרט, באלד טאַקי ווייסט מען עס אויף דער צעהנטער גאס און מען צו־טראָגט עס אויף טעלערליך, א סך גיכער וויא דער טעלעגראַף. א חידוש איז מיר נאָר געווען, וואָס בעדאַרף מיך אזוי דער רב האָבען? און צו וואָס האָט ער נאָך מיר געשיקט דעם בית־דין שמש אין אזא איילעניש? באלד אָבער איז מיר ארויף אויפן זינען, א דין תורהלע, דאָ מוז עפּעס זיין א קרעטצעלע און עס האָט מיר א טיאָכקע געגעבען אין הארצען! וואָרים וואו האָט איהר דען א יודען, וואָס ער זאָל נישט פּיהלען ביי זיך אין דיא געשעפטען עפּיס א מכהלע, וואָס מען זאָל נישט קע־נען צו איהם נעביך זיך זוכען? נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב איבערגע־מישט אין קאָפּ מיינע געשעפטען און מיר איז אריין אין דער מחשבה דער מחותן, אפשר טשאַטעוועט אויף מיר דער מחותן, וויל מיך צווינגען איינצולייגען דעם נדן און וויל וויסען אן עק, א סוף. דער מחותן מיינער איז א פּראָסטער מענש, ער מיינט וואָס עס שטעהט אין דיא תנאים מוז מען האלטען און וואָס מען האָט זיך מתחייב געווען מוז מען טאַקי סיליקין. ער פערשטעהט נישט דער נאר, אז דאָס אלסדינג איז לאו דווקא, עס געהט אזוי נאָר אין שמיעס, גלאַט אזוי פון איידעל־קייט וועגען. מען בעדאַרף זיך ברויט שטעלען מיטן פולען מויל, עס זאָל פאַר דער וועלט א פּנים האָבען, וויא אונזערע טאַטעס און זיידעס האָבען זיך נוהג געווען.... נישט דאָס בין איך אויסען. אָדער, האָב איך געטראַכט, אפשר גאָר חלילה דער מוכר ספרים, מיט וועלכען איך האָב פאַר א יאָהרען זומער געשטעכעוועט אויף פאַרלעגערטע מינים, איך האָב איהם א חילוף אָנגעגעבען הגדות, תיקון שבועותליך, הייעליך וואָלפציינדליך, היינטיגע נייע מעשיות, שמאכטעס, קייא און שפייא, און ער מיר: מענח לשון'ס תפילה זכה'ס חנה בת טובים, מעש, מחזורים, וכדומה נאָך מיני ספרים. א קשיא אוי; א מעשה אפשר האָט ער זיך ארומגעקוקט אז ער האָט זיך גענאַרט און וויל איצט טענהן א מקח טעות, אויסצר־מאַנטען ביי מיר עפּיס! גאָט זאָל שומר ומציל זיין האָבען צוטאָן מיט א היגען מוכר ספרים. עס קען צוזעצט ווערען דיא גאל פון זייערע טענה'ס און תביעות! נישט דאָס בין איך אויסען. הכלל ס'איז מיר געוואָרען אויפן הארץ עפּיס נישט פרעהליך. אחער אהין, מען מוז דאָך געהן. מישב האָב איך מיך געווען מיטצונעה־מען א פּאָר טטאַטשקעס, עטליכע קליינינקייטען, נאָר א שפּאָגעל נייע תחינות, אפשר וועט דאָס דער רביצין טויגען און מיר צוניטץ קומען.... נישט דאָס בין איך

אויסען. אויף מיין פערדיל בין איך געזעסען עפּיס ברתז, וואָס איהם איז געפעהלען געווען גלופּסק, דער פאַר האָב איך איהם מכות אונטערגעשאָטען סימשקע, איהם דערלאַנגט א זעץ אין דער מאָרדע מיט עטליכע שטעכווערטליך און איבערגעבענ־דיג איהם מיט דעם ביידעל אונטער דעם שמש השגחה בין איך אוועקגעגאַנגען אין כעס, זאָלען איהם זיינע גלופּסקער יונגליך רייסען סטרינעס וויפיעל זייער הארץ גלוסט. רעכט אויף איהם, ער האָט אזוי געוואָלט. אז איהם איז ניחא איז מיר אויך ניחא, וואָס פאַר א דאגה איך האָב.

וויא איך האָב נאָר געעפענט דיא טהיר און אריינגעטראָטען מיט א פוס צום רב אין שטוב איז ער מיר געלאָפען אקעגען מיט א קול :

— אוי, ר' מענדעלי ! אוי, שלום עליכם ר' מענדעלי ! טאקי נאָר איין גאָט האָט אייך געבראכט אהער פונקט אין דער צייט וואָס איהר זיינט אונז נייטיג, טאקי שטארק נייטיג ליעבער, הארצעדיגער ר' מענדעלי ! ר' מענדעלי, דאָס איז מן השמים, דאָס איז בעשיינפּערליך טאקי א נס ר' מענדעלי ! איהר האָט געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס אצינד גראָד, זענט איהר אָנגעקומען ר' מענדעלי !

דיא גרויסע חכמה האָט געטאָן נישט איך מענדעלי, נאָר מיין פערדיל. אזוי האָב איך דענסמאָל צו מיר אליין געלאכט און זיך איבערגעבעטען אין הארץ מיט מיין שלימזאַלניק, דאָס פערדיל נעביך. אויף דיין תורות, וויא עס האָט גאַנץ קלאָהר אויסגעזעהען, האָט מען מיך דאָ נישט גערופען, נאָר וואָס דען זשע ? דאָס האָב איך נישט געקענט טאקי פערשטעהן. איין אנדער וואָלט זיכער געמיינט, אז מען האָט דאָ שטארק ארויסגעקוקט אויף זיין ביידעל מיט סחורה, נאָר איך אָבער בין נישט קיין מלופּם קינד און ניט ערשט געבטען פונם איי ארויסגעקראָכען אז איך זאָל מיך נישט קענען אָנשטויסען. איהר זאָלט וויסען א כלל, דיא וועלט בע־שטעהט אויף אָפּנארעניץ. דער וואָס בעדאַרף האָבען עפּיס א נייטיגע זאַך, מאכט זיך קלאָמערשט געפּייגרט, אזוי וויא דיא זאַך טויג איהם לחלוטין נישט, בכדי ער זאָל קויפען בחצי חינם. ווען, למשל, איינער בענויטיגט זיך אין א מחזור, רינגט ער קלאָמערשט א סליחה, א קינה, א פּעקיל ציצית, דערווייל טהוט ער א חאַפּ אויף סאַטאַוועס דעם מחזור, גיט קלאָמערשט אבי אָט א קיק און לייגט עס אנידער מיט א קנייטש און מיט א שמייכעלע : אָט פאַר א קליינגקייט וואָלט איך עס אפשר אויך געקויפט. גלויבט מיר, דיא גאנצע וועלט איז א מארק, איטליכער זוכט מציאות, איינער ביים אנדערען אָפּצודרייסען : איטליכער וויל יענער זאָל פארלירען און ער זאָל געפינען; איטליכער מיינט קודם־כל זיך און ערשט דערנאָך, אז נאָט האָט איהם געהאָלפען כאַפּען מציאות, אזוי צי אזוי, און צו מאכען א גליק,

ערשט דענסטמאָל אז קריכט איהם שוין פונם האלז, מיינט ער — טאקי נאָר זיך...
נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב אין דעם רב'ס פּנים מיך אַנגעשטויסען, אז קויפען וויל ער ביי מיר כלל ניט. זיסט, וואָלט ער דאָך נישט ארויסגעוויזען אז ער האָט אויף מיר ארויסגעקוקט. אמת טאקי דער רב איז א כשרער, אָרענטליכער מענש, אזא יאהר זאָל איך האָבען, אָבער אויף דער וועלט מוז מען דאָך נארען. אפילו דיא מלאכים האָבען געמוזט ביי אברהם אבינו נאָכטאָן דעם סדר פון דער וועלט, ויאכלו און זיי האָבען געטאָן דער טאָן גלייך וויא זיי האָבען געגעסען, נישט דאָס בין איך אויסען.

דער רב, זאָל לעבען, האָט מיך אַנגענומען ביי דער האנד און אריינגעפיהרט צו זיך אין זיין בעזונדער שטיבעל. דאָרט זיינען געזעסען דיא דינים, אויך א סך נגידים עפּיס אזוי וויא פארטראכט. נגידים זענען אפילו תמיד אביסיל פארטראכט, פארזאָרגט, און קוקען אויף יענעם מיט א מרה־שחורה פּנים עפּיס אזוי, אז וועלד פארקיהלט אין בויך, עס גלוסט זיך אוועקגעהן און זיי מעהר נישט אָנקוקען. איך וויים אסור נישט אז מען האָט געלד וואָס האָט מען דאָ אזוי צו טראַכטען, צו זאָרגען און צו מאכען אזא ערנסט פּנים? דאכט זיך צו געלד צעהלען, בעדאַרף מען עפּיס ניט האָבען אזעלכע הויכע געדאנקען. מען קען, דאכט זיך, האָבען אין קאסטען געלד און קוקען אויף א מענשען גלייך, נישט מיט קיין קרום פּנים וויא סרעדא נא פּיאטניצא.... מילא גאָרנישט, נישט דאָס בין איך אויסען. ז

— רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צו דיא דינים און צו דיא נגידים בזה הלשון: איך האָב אייך מטריח געווען צו מיר איבער א דבר גדול, נאָר אזוי וויא על פּי נס איז ר' מענדעלי גראָד היינט געקומען אין אונזער קהלה, בכן האָב איך מיך מיישב געווען, לאָזען אייך א רגע וואַרטען ביז איך וועל מטריח זיין צו מיר אונזער ר' מענדעלין, וואָס ער איז שטאַרק נייטיג צום ענין. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל. היינט רבותי, אז מיר אלע זיינען דאָ וועל איך אייך דערצעהלען א דבר פּלא.

איך האָב אסור ניט געקענט פערשטעהן וואָס זאָל דאָס בעדייטען. איך האָב אפילו אָנגעהויבען זיך שטארק וואונדערען וואָס זאָל דאָס אין אמת אריין טאקי בעטייטען? נאָר איך האָב מיך וויעדער טאקי מישב געווען לאָם איך נישט זיין אזוי גייציג, איך וועל עלטער ווערען נאָך א ווײלע וועל איך דאָך שוין אלסדינג וויסען. דער רב האָט נישט לאנג שיתות געמאכט, ארויסגענומען פון דער בוזעמקעשענע עפּיס א חיבש פּעקיל פּאפּירען און געזאָגט כהאי לישנא:

— זעהט רבותי! דעם דאָזיגען פּעקעלע פּאפּירען האָט מיר היינט פאַרטאָג

צוגעשיקט דיא נייע אלמנה, יצחק אברהמ'ס ווייב. ער האט אנגעזאגט פארן טויט, אז תיכף נאך יציאת נשמה זאל מען עס מיר איבערגעבען. קוקט זייט מוחל, רבותי, דארויף אויבען שטעהט בפירוש אנגעשריבען מיין נאמען. איך וויל לאנג נישט מאריך זיין, ליבער וועל איך עס אייך באלד טאקי איבערלייענען. זיצט ר' מענ־דעלי! לייגט, זייט מוחל, אנידער אייערע סטאטשקעס את־א־דא אויף דער פא־לעצע און זעצט זיך געזונדערהייט דא אקעגען.

אין שטיבעל איז געווארען שטיל, מען האט נישט געהערט קיין פיפס. אלע האבען אויסגעשטעלט דיא אויגען, איינגעהאלטען דעם אטהעם און שוין גענאדט הערען וואס דער רב וועט לייענען. מעשה שטן אבער האט דאס בייגקעל, אויף וועלכען דער רב האט מיך געבעטען זיטצען, בעדארפט האבען א צובראכען פיסעל, וויא באלד נאר איך האב מיר נאר דערויף געזעצט בין איך געפאלען און דורך דעם איז געווארען א שטיקעל עכוב.

ב.

אז איך האב מיר שוין גוט אנידערגעזעצט האט דער רב זאל לעבען צוגענו־מען דיא פאפירען, א גלעט געטאן עטליכע מאל דאס בערדיל מיט אלע פינף פינ־גער, א מאך געגעבען מיט דיא אקסלען און אנגעהויבען בנעימות ריין, קלאהר, לייענען את דיא דאזיגע ווערטער:

אין דיא דאזיגע פאפירען מיינע, שטעהט מיין גאנצע לעבענסבעשרייבונג מיט מיין צואה, וואס איך האב געמאכט. איך בעט אייך, רבי, איהר זאלט ממלא זיין מיין בקשה און מקיים זיין אלסדינג ביז אויף א האר, וואס איך פארלאנג דא פון אייך. זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבי, וואס איך בעמיה אייער כבוד מיט אזא לאנגער מעשה. צום סוף וועט איהר ארויסזעהען, אז דאס איז חלילה נישט קיין דברים בטלים, אדרבה דאס איז זעהר נימצליך און איך האב עס בעדארפט טאקי שרייבען.

איך בין געבוירען געווארען אין דעם שטעטיל בעזליוודעוו בייא ארעמע על־טערין. מיין טאטען געדיינק איך נישט, ווארים ער איז געשטארבען בשעת איך בין נאך געלעגען אין דיא וויקעלעך. ער האט איבערגעלאזען נאכ'ן טויט ירושה א שלאף ווייב נישט קיין געזונטע מיט א היבש ביסעל קינדערליך און מיך נאך א צוגאב. ווייטער נאר נישט. איך הייב אן צו געדיינקען וואס מיט מיר האט זיך פאסירט ערשט איז דעם עלטער פון א פינף, זעקס יאהר. ווערליג וויא איך געדיינק

האט מען מיך איז דער יוגענד א־פנים נישט געהאלטען פאר א גרויסען חכם. אז איך פלעג עפּיס זאגען אדער עפּיס טאן פלעגט מען זעהר לאכען. געבאלעוועט האט מען מיך כלל נישט. מען האט מיך נישט געקושט, נישט געגלעט, נישט גע־האלזט, וויא אנדערע קינדער, און אז איך האב אמאל געוויינט האט מען מיך נישט איינגענומען מיט לעקעכלעך, מיט צוקערלעקיך, מיט שפּילכעליך, נאר מיט פּעטש און מיט קלעפּ. דאס ווארט רחמנות האב איך קיינמאל נישט געהערט. איך האב נישט געהערט א שטייגער מען זאל זאגען: א רחמנות ער האט נעבעך נישט געגעסען; א רחמנות דאס פּנים איז איהם נעביך געשוואלען; א רחמנות ער האט נעביך זיך נישט אויסגערוהט, ער קומט אפּ און וואלגערט זיך נעביך; א רחמנות ער ליידט נעביך קעלט, ער געהט נאקעט, בארפיס; א רחמנות עס דראזשעט איהם דיא ביינער, ער האט נעביך נישט אויף זיך קיין לויט פלייש. איך האב געהערט נאר זאגען: קוקט נאר אן דאס שיינע פּנים, דיא אנגעבלאזענע פּארצע, דיא רויטע פּיס וויא בעריקעס; קוקט נאר אן דעם פּרעסער, עס געהט איהם שוין איבער דיא סלינע; זעהט נאר דעם שיינעם נפש, ער חייבט שוין אן זיינע שטוטשקעליך — צאפּלען, ציטערען און קלאפּען מיט דיא ציינדליך.... איין ארעמאנס א קינד איז אויף דער וועלט איין איבריגע זאך, איטליכען גרויס אין דיא אויגען, מען ווינשט איהם נעביך שטילערהייט דעם טויט נאך ליגענדיג אין בויך, מען נעהמט איהם אויף ביים געבוירען ווערען וויא איין עקזאקוטציע, נאך איידער ער קוקט אן דיא ליכטיגע וועלט איז מען איהם נעביך שוין דם־שונאים. איז ער שוין דא האדעוועט ער זיך וויא־עס־איז־ און דערוועקט אפילו ביי זיינע אייגענע עלטערין נישט קיין געפיל פון רחמנות צו זיך. סיידען ווען ער ווערט נעביך מסוכן קראנק ערשט דענסמאל רופט זיך אין זיי אפּ דאס מענ־שענס הארץ, וואס איז פארשטיינערט געווארען פון צרות אי לייד אין דער ביטערער ארעמקייט, ערשט דענסמאל צו גיסען זיך אין זיי דיא אמתע ריינע עלטערענס־געפיהלען און שטעלען זיך פאר דאס גאנצע אומגליקליכע לעבען פון זייער בידנע קינד נעביך, וואס אזא טהייערע, כשרע נשמה איז אומשולדיג פאר־וויסט, פארשווארצט געווארען נעביך, נישט געהאט קיין גוטע, רוהיגע שעה. זיי מאהלען זיך דאס אלסדינג אויס מיט שרעקליכע פארבען און זייער הארץ שרייט וויינט מיט בלוטיגע טרערען. אז א פארשטיינערט הארץ עפענט זיך איז עס נאר א טייך בשעת דאס אייז לאזט און עס געהט דיא קריעה — דאס האב איך אין דער לעצטער צייט אליין געפיהלט — עס טראגט, קאכט, רוישט מיט א שרעקלי־

כער קראַפּט ! דאַריבער מאַקי בעוויינען זעהר אַפּט אָרעמע עלטערען זייערס א קינד א סך שטאַרקער און ריהרענדער וויא דיא רייכע לייט....

געהאָרעוועט האָב איך זיך וויא א ווילד פערד אין סטעפּ, פאַרגרעבט פאַר־ווילדעט און האָב אין מיר געהאַט דיא אלע מיאוסע קונדייסקע זאַכען מיט אלע פּיטשעווקעס. איין טבע האָב איך געהאַט אריינצוקוקען אין מויל בשעת אימיצער האָט גערעדט און קוקען יענעם אין דיא אויגען. דיא מאַמע מיינע פלעגט מיר דערפאַר נישט איין מאָל הארגענען שלאָגען! און אויסרייסען מיר שטיקער פלייש. א מאָל אז איך בין עפּעס געלעגען קראַנק און דיא מאַמע איז צו מיר גוט געווען, האָב איך מיך שטאַרקט פאַרקוקט איהר אין דיא אויגען, און אז איך האָב גע־זעהן אז זיא לאָזט זיך קוקען, נישט צו ריידען קיין קרום וואָרט, האָב איך מיך נישט געקענט איינהאַלטען און זיא א פרעג געגעבען: איך בעט דיך מאַמע, וואָס איז עס פאַר א מענשעלע ביי דיר אין דיא אויגען? דיא מאַמע האָט א שמיי־כעל געטאָן און געענטפערט: נאַרעלע, דאָס קליינע מענשעלע איז דיא נשמה! דאָס קליינע מענשעלע איז ניטאָ אין קיינעמס אויגען, נישט אין דיא אויגען פון חיות און בהמות נאָר אין דיא יודישע אויגען. — דער מאַמעס דאָזיגער ענטפער איז מיר אריין שטאַרק אין קאָפּ און האָט אין מיר דערוועקט א סך פרישע צאַ־פּעלדיגע געדאַנקען. אז א מאַמע זאָגט מסתמא ווייסט זיא דאָך וואָס זיא זאָגט, זיא איז דאָך א מאַמע, א גרויסע, אפשר צעהן מאָל גרעסער פון מיר, איהר איין פינגער איז גרעבער פון מיין גאַנצע האַנד. דאַריבער האָב איך אָנגענומען איהַ־רע ווערטער שוין וויא א געוויסע, אויסגעמאַכטע זאַך און דרינען געגלויבט פונם גאַנצען האַרצען. פון דענסמאָל אָן איז מיין כח־המדמה שטאַרק בעשעפטיגט געווען מיט דעם קליינעם מענשעלע. עס איז דאָך עפּיס גאָר א חידוש, זעהר א ציקאַווע זאַך! אין שלאָף אפילו האָב איך נישט פאַרגעסען דאָס קליינע מענ־שעלע, איך שפּיל מיך מיט דעם קליינעם מענשעלע, שפּרינג אין דיא אויגען וויא א קליין מענשעלע. הכלל דאָס קליינע מענשעלע איז מיר ניט ארויס פונם זינען. עס האָט מיר עפּעס זיך געגלוסט אויך צו זיין א קליין מענשעלע. א קאַ־טאָוועס א קליין מענשעלע איז דאָך דיא נשמה! אין גאַנצען גרויס וויא א פלעה, דאַכט זיך א גאָרנישט און איז דאָך דאָס חיות, דאָס לעבען!.... מיר איז ארויף א געדאַנק וויא אזוי דערטאַפּט מען דאָס קליינע מענשעלע? און האָב אָנגעהויבען וועגען דעם שטאַרק צו טראַכטען. איינמאָל בין איך געפאַלען אויף איין אויבער הסברה. בשעת דיא מאַמע האָט איינגעבויגען דעם קאָפּ ארויסצו־געהמען א טעפּיל פונם אויווען בין איך פלוצלים צוגעלאָפען וויא א פאַרטיש־

טער — איך ווייס אליין נישט וואָס מיט מיר איז דענסמאָל געשעהן — און האָב איהר פון הינטען אויף גאָטס בעראטה א זעטץ געטאָן מיט דעם קולאק אין דער פּאטילניצע, כדי דאָס מענשעלע זאָל איהר פון דיא אויגען האָטש אויף א ווייל̇ע ארויסשפּרינגען. איהר קענט אייך משער זיין וויפיל פּעטש און קניפּ איך האָב דער־פאר געלייזט. א חוץ דעם האָב איך א גאנצען טאָג ניט געגעסען, ווארים דיא מאמע נעביך האט מיט איהר שטערען צובראָכען דעם טעפּיל קאָליש. איין אנ־דערסמאָל האָב איך געהאפּט נאָך א גרעסערען פּסק. ס'איז מיר אריין איין אפּיקורסישער געדאנק אין מיין גלויבען אין דער מאמעס ווערטער, און איך בין ציקאווע געוועזן אליין צופריוועזן, מיך צופשיקאָנען אויב א בהמה האָט א מענשעלע צי ניט. נו איז מיינער צוגעגאנגען אויף דער גאס צו א קיה, און בשעת איך האָב מיר גענומען ארייננקיקען איהר אין דיא אויגען האט זיא מיך דורכ געוועזן מיט דיא הערנער און שרעקליך שטארק סקאליטשעט, דער צייכען איז מיר טאקי עד היום אויף דער לינקער באק געבליבען. דיא אלע קלעפּ האָבען נישט גאָר ארויס־געשלאָגען, פאַרקעהרט זיי האָבען נאָך מעהר אין מיר אריינגעשלאָגען דעם גע־דאנק פון א קליין מענשעלע.

געלעהרענט האָב איך אין דער תלמוד תורה. וואָס א תלמוד תורה איז ווייסט איהר זעהר גוט אליין און פארשפּאָר עס אייך צו שילדערען. דאָס איז א קבר אויף צו בעגראָבען ארעמע יודישע קינדער, צודערשלאָגען זיי דיא קעפּ און אָפּצורייסען פון דער וועלט; א פאבריקע אויף צו פאבריצירען טויגעניכטסען, ליידיג־גייער, ביעדנע, אומגליקליכע נפשות; דאָס איז א וויסטע גרוב, א לאָך, איין אומריינע חורבה אויף היהנערשע פיסליך, וויא געוועהנטליך ביי אונז דיא תלמוד־תורות, וואָס איז א חרפּה, א בושה. זיי זאָלען טראָגען אויף זיך אזא טהייערן, הייליגען נאָמען... וויא מיר דאכט זיך בין איך נישט געוועזן א גראָב יונגעל. ביי אכט יאהר לערך האָב איך שוין געלערענט חומש מיט חבור, מיט אלע אויסריידענישען פון רש"י, האָטשע איך בין נאָך שטומפּיג געוועזן אויף דער עברי. א־פּנים, מען קען זיך זיין א למדן און פון דעסטוועגען פּאָרט א גרויסער נאר, איינס צום אנדערען האָט נישט... דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען שלימזל און איז באמת טאקי זעהר גערעכט געוועזן. אין דער תלמוד־תורה בין איך שלימזלדיגער געוועזן מעהר פון אלע אנדערע קינדער. דער רבי, וואָס פארדינט אסור נישט אזוי צו הייסען, האָט זעהר ליעב געהאט דעם ענין פון שמייסען, אפשר נאָך מעהר פון א טרונק בראנ־פין, ער האָט פשוט גרויס הנאה געהאט צו פייניגען, גלאט אזוי זיך, דיא פארוויס־טע, פארוואָגעלטע קינדערליך נעביך, וואָס זיי זיינען אָהן דעם אויך גענוג אָפּגעע־

קומען און קוים וואס דיא נשמה האט זיך געהאלטען אין זייער דאדען אויסגע־דייווערטען גוף. ער האט געבראכען דיא צובראכענעביינער, געצופט, געריסען דאס דארע שטיקעל לייב און דער בעסטער חלק קלעפ איז אין מיר אנגעקומען. ער האט צום סוף אויף מיר זיך שטארק פארעסען מחמת א זאך, מיך געהרג'ט געשלאגען אזוי, אז איך בין פון זיינע הענד קוים לעבעדיג ארויס און געמוזט אויפהערען צו־געהן אין דער תלמוד־תורה, דיא מעשה איז אזוי געשעהן: דער רבי האט מיט מיר אין דער סדרא בראשית אויסגעלערנט אויף דעם פסוק „ויאמר למך לנשיו" אזוי: למך איז געוועזן א בלינדער, תובל קין האט איהם געפיהרט, און אז ער האט דער־זעהן פון ווייטען זיין זיידען קין האט איהם זיך אויסגעדאכט אז דאס איז א חיה (דער רבי האט געזאגט אפוקס, בכדי דאס בעסער מסביר צו זיין), האט ער צו דעם בלינדען, צו למך, געזאגט, אז ער זאל צילען אויף דעם פוקס, האט ער געציהלט און איהם געהרגעט. און אז למך איז געוואהר געווארען, אז דאס איז גאר קין זיין זיידע, האט ער געפאטשט איין האנד אין דער אנדערער האנד און ער האט דער־וויל זיין זוהן תובל קין צוקלאפט אויף טויט. האבען זיינע ווייבער דערפאר פון איהם זיך פורש געוועזן, דאס טייטשט אפגעשיידט, האט ער זיי איבערגעבעטען, ויאמר און ער האט געזאגט לנשיו צו זיינע ווייבער עדה וצלה, עדה וצלה, שמען הערט, קולי מיין קול, נשי ווייבער למך, למך!.....

ויהי היום איז מיט אמאל געקומען אין דער תלמוד־תורה עפים א דייטש, א נעגאלטער, דאכט זיך פון פעטערסבורג. מיט איהם זיינען געקומען אלע גבאים פארהערען ד״א קינדער. צום שלים־שלימזל בעדארפ ער מיר גראד הייסען פער־טייטשען א שטיקעל חומש און נאך דעם גוטען פסוק „ויאמר למך לנשיו"! ווען האב איך דען גערעדט מיט א מענשען און בפרט נאך מיט א דייטש, א גלוח? איך האב געפלאטערט, געציטערט אזוי וויא א פיש אין וואסער. עס האט מיר גערווישט אין דיא אויערען, געקלאפט אין הארץ, דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט קאפ־פויר, און אין דיא אויגען איז מיר געווארען פינסטער און ליכטיג צוגלייך, אקו־ראט וויא בשעת מען קוקט אין דער זון. איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט אין שטאנד זיין אויסצודערצעהלען אזא גרויסע, לאנגע מעשה מיט למך'ן און דא שטעהט מען איבערן האלז, איין קויל: זאג, זאג! וואס זאל איך טאן, מען מוז זא־גען. עס האט מיר פארנומען דער אטהעם, איך בין ארויס מיט דער שפראכע, מיך שטארק פארבאלעמוטעט און אנידערגעלייגט, מישטעהנס געזאגט, א מין טייטש: „ויאמר א פוקס, למך א בלינדער, לנשיו האבען דיא ווייבער פון איהם זיך אפגע־שיידט, תובל קין האט איהם געפיהרט. עדה, עדה וצלה און ער האט איהם

נעהרגעט״ — דער דייטש איז געבליבען שטעהן וויא מען קאַכט איינעם אָפּ מיט אַקרעפּ, איז אַקאַרשט פון דער הויט נישט ארויסגעשפּרונגען פאר כעס, ער האָט צוגערופען דעם רבי און מיט א בייזער איהם געזאָגט : הא, וואָס הער איך ? וויא זאָ לערנען זיא איהרע תלמידים ? ! שאנדע און שפּאָט !... דער רבי האָט זיך גע־קראצט, קאליפּעט דיא נאָז און געטאלעפּעטשעט מיט דער צונג : מיין הארענקע, דער קנאב האָט זיך פארשראָקען,דער קנאב איז א גוטשקער אינגעל אויף נאמנות! נו, האָט דער דייטש געזאָגט צו מיר : פירכטע ניכט מיין קינד, עס ווירד דיר ניכטס געשעהן. זאגע מיר ויאמר, וואָס טייטש ויאמר ? איך אָבער האָב שוין ניט געוואוסט וואָס מיט מיר טהוט זיך, האָב אויסגעשטעלט א פּאָר אויגען וויא א ליימענער גולם און א זאָג געטאָן דעם דייטש גלייך אין פּנים : פוקס !... מיין איך ויאמר, ער האָט זיך געבעטען צו דיא ווייבער... דער רבי נעביך איז געשטאנען וויא אין געהאקטע וואונדען און זיך שיער נישט בעגראָבען אין דער ערד פאר גרויס בזיון. ער האָט געלייזט פאר דאָס זייניגע וויפיל אין איהם איז אריין און געהאט א ווינסטען, פינצטערען טאָג. זיין שווער ביטער הארץ האָט ער דערנאָך צו מיר אויס־געלאָזען. פון יענער צייט אָן פלעגט ער תמיד צו מיר זיך טשעפּען און מיך שלאָגען, ממתין אויף וואָס דיא וועלט שטעהט, ביז וואנען מיר איז שוין אונמעגליך געווען אויסצוהאלטען. איך בין פארשלאפט געוואָרען און אויפגעהערט צו געהן אין דער תלמוד־תורה.

4.

דיא מאמע מיינע האָט געלעבט אין דחקות און נישט געהאט פּשוט מיט וואָס א טאָג איבערצוקומען. זיא פלעגט ארבייטען זאָקען, פליקען פעדערען, זיך שטעלען א מאָל פאר א ווארטערען ביי א קינפּעטערין און אונטער א פּסח וועלגערען מצה. זי פלעגט טאָג און נאכט טעביך ארבייטען, טאָן, און פון איהר גאנצע ארבייט קוים געהאט וואסער אויף קאשע. ווייבערשע מלאכות האָבען אין דער וועלט נישט קיין ווערטה און ווערען זעהר ווענינ בעלוינט. ווארום וואָס זיינען דען ווייבער אין גאנצען ? וואָס פאר א פּנים, וואָס פאר א ווערט האָט מישטעהנס געזאָגט די גאנ־צע יודענע, אז זיא איז שוין אפילו א בריה ? פון ווייבער, אזוי איז ביין עולם שוין איינגערעדט, קען קיין מאָל קיין גוטס נישט ארויסקומען, זייערע אלע מלאכות האָ־בען נישט קיין שום ממשות. עפּעס רעכטס אין תוך אריין גוט, אי ניטצליך, איז ניט פארן ווייבערשען מוח... פונ׳ם טאטענס ירושה איז געוואָרען א גוטער סך־

הכל: צוויי מיידלאך מיט א יונגעל זיינען געשטארבען, מען קען טאקי זאגע: פשוט פאר הונגער, איין גרויסער בחור האט ערגעץ זיך אוועקגעשלעפט און מע פאלן ביז אויף היינטיגען טאג, מען ווייס ניט וואו זיין געביין איז אהינגע קומען. לעבען דער מאמען איז געבליעבען א קראנק, שלאף מיידעל. אין גאנצע א צובראכענער שארבען, און איך, שלימזל, וואס איך בין איהר געזעסען אויף האלז. איין אפעטיט האב איך געהאט אחן עין הרע זעהר א גוטען, דאס ביסעל עסען, וואס איך פלעג פון איהר נעביך אוועקנעהמען, האט מיך נישט געקלעקט אויף א צאהן. איך פלעג אלץ בעטען עסען, עסען! חאטש וואס עס איז, אבי עסען! די מאמע נעביך האט געליטען און ניט געוואוסט, וואס מיט מיר צו טאהן. לייט פלעגען זיא ראטהען מיך אוועקצוגעבען עפעס צו א בעל בלאכה, נאר זיא פלעגט פארווארפען מיט'ן קאפ און דערביי ריידען מיט הארץ: „א, דיא כפרה בעסע זאל ער ווערען איידער אפצוגעבען איהם צו א בעל מלאכה, צו פארשווארצען מיר דאס פנים און דאס פנים פון זיין טאטען דארט אין קבר, זיין טאטע וועט דאך דארט ניט קענען רוהיג ליגען. סטייטש ר' טעביל דעם מלמד'ס א זוהן זאל זיין א בעל מלאכה, איינגעקויפט אין דער חברה פ"צ! ס'איז דאך גאר א וועהטאג אזוינס צו הערען. א נישט דערלעבען, נישט דערהארען. רבוני של עולם, זאלען עס מיינע שונאים!" גאט האט צום סוף דער מאמען געהאלפען מיך ארייינצוגעבען אין א קלייט פון צעלניק. זיא איז געוועזען איבערגליקליך און האט געמיינט, אז איהר זוהן איז שוין א סוחר.

נאר איהר זוהן אבער איז גאר געווארען א חונד! איך וועל עס אייך באלד טאקי מפורש זיין. מיין עובדא איז געוועזען אנצוהאפען איטליכען, וואס איז פאר בייגעגאנגען מיט א ליארם, מיט א געשריי און שלעפען איהם אין קלייט אריין. אין אימיצער פערביי געגאנגען אויף דער גאס פלעגט מען מיך אנרייצען אזוי ווי א הונד און איך האב בעדארפט ארויסלויפען, שרייען אין איין אטהעם: אהער פאני! וועבעלנע טיכלאך, ליינוואנד, שלייקעס, מעסערלעך, קאלאשען אמעריקא נישע, ים-שיימענע שטעקליך, מאנדעל זייף, פאמאדע! וכדומה נאך אזעלכע זא כען. תחלת איז מיר דאס געוועזען א ביסעל פריקרע, וויא געהט מען עס גלאט ארויס שרייען אויף דער גאס אונפארשטעלען יענעם דעם וועג, ס'איז דאך עפעס משונה ווילד! איך פלעג א ביסעל אונטערפאלשעווען, מאכען דיא שפיעל בקיצור און ארייינברייינגען דאדורך אין כעס מיין בעל חבית מיט דער בעל חבית'טע, וואס פלעגען מיך זידלען, אויסמישען גלייך מיט דער בלאטע און אויסווארפען מיר, אז איך פרעס אומזיסט זייער זאלץ און ברויט. האטש איך נעביך האב געהארע וועט, געארבייט איבער מיינע כוחות און געטאהן אלערהאנט מלאכות אין קלייט און אין שטוב. דערצו נאך בין איך געוועזען א משרת ביי דיא עלטערע משרתים. פלעג זיי פאלגען אין פייער, אין וואסער אריין, קריכען זיי אונטער דיא נעגעל

און בין נאָך זעהר גערען געוועזען אז איך האָב נאָך דערביי פון זיי נישט געהאפט קיין פסק און טרוקען פון זייערע הענד ארויס. ווער שמיעסט ווען א משרתיל פון דער אנדערער קלייט פלעגט אַ מאָהל ארויסרייסען א קונה ביי מיר פון דיא הענד, דאָ האָב איך שוין געמעגט געזעגנען זיך מיט דעם לעבען. אלע ביי אונז אין קלייט זיינען אויף מיר ארויף, דער מיט דער צונג, דער אנדערער מיט דער האנד און מען האָט מיר געגעבען וויא פיעל אין מיר איז אריין. מיין מאַמע און דער טאַטע, ר' טעביל דער מלמד ז"ל, האָבען דענסטמאָל אויך גוט געלייזט, מען האָט אָן זיי חלילה ניט פערגעסען. פון עסען אין אזא ביטערען שווערען טאָג איז גאָר קיין רעדע נישט געוועזען, איך האָב געפאסט, נישט טועם טעם געווען. מען האָט מיר אפילו מתיר געמאכט עסען ווערים, קריינק, נאָר אזוי וויא עסען ווערים, קריינק איז נישט פאר קיין מענשליכען מאָגען, האָב איך פערבראכט דעם טאָג פשוט אין א תענית און אזעלכע תענתים פלעגען מיר אָפט זיך מאכען א פאָר מאָל אין וואָך. אז איך האָב א קוק געטאָהן ס'איז שלעכט, האָב איך א נעהם געגעבען זיך צו מיין זאָך בשלמות. וויא באלד אז אימיצער, וואָס נאָר פאחאָזשע אויף א קונה, האָט זיך א וויז געטאָהן פון דער ווייטענס, אז מיינער איז וויא אַן אָפגעריסענער הונד פון דער קייט געשווינד צו איהם ארויס, פארשריגען איהם דעם קאָפ מיט ייעב גאנצען צעטעל סחורות, איהם פארלאָפען דיא וועג און געשלעפט ביי די פאָלעס. איך פלעג אפילו א מאָהל פון אזעלכע בעקומען א קלאפ, אָדער א שפּיי אין פּנים, נאָר איך אָבער פלעג מיר טאקי טאָהן מיין זאָך, גלייך וויא מיר איז גאָרנישט געשעהן. דערנאָך האָב איך מיך דרינען אזוי איינגעוואָהנט, אז דאָס שרייען איז ביי מיר געווען א חדות א פרייד, איך פלעג זעהר הנאה האָבען ווען עס פלעגט זיך מיר מאכען ארייננדערטאפען עפּעס א פריץ, איהם פארדולען דעם קאָפ און צווישען דעם צעטעל מיני צעלניק סחורה איהם אויך רעכענען מיט א געשריי: מאָזשע פאני פאריזשעסקי הארצוועהטאָג מיינע אויף דיין קאָפ! פּאָמאדא, מכות, צרעת דיר פאני!

דער דאָזיגער ענין המסחר מיינער אויף דער גאס פלעגט מיך אָפט ברייננגען אין א סכסוך מיט משרתים פון אנדערע קלייטען, וואָס פלעגען אויך אָנחאפען קונים און שרייען. מיר האָבען זיך געריסען אין דרויסען, אקוראט וויא אונזערע בעלי הבתים האָבען זיך געריסען צווישען זיך אינווענינ אין דיא קלייטען איבערן לייזעכטס נישט מעהר מיט דעם חילוק: ביי זיי האָט מען געוואָרפען דיא מקחים, אראָפּגעלאָזען דיא פּרייזען, ביי אונז האָט מען געוואָרפען קלעפּ, אראָפּגעלאָזען פּעטש. און אזוי וויא איך בין געווען דער קלענסטער, דער שלאָפסטער, איז פאר־

רעבענט געווען פאר א מצוה, דיא אלע בעסטע קלעפ מיט דיא הייסע פייערדיגע פעטש, על פי מענשליכקייט מיר איינעם צו צולאזען. אזעלכע מתנות אבער זיינען מיר אין קאריסט נישט געגאנגען און פון אזעלכע מצות על פי מענשליכקייט, בין איך אויס מענש געווארען. הגם צו אזעלכע מיני מסחרים איז א מענש נישט אזוי שטארק נויטיג, אהן דעם קען מען אויך זיין א משרת, א מענש, נאר כח, געזונט אבער בעדארף מען דאך טאקי האבען, און איך בין געווארען פשוט איז פשוט אויס מענש, דאס הייסט, אהן כח, אהן קראפט, קוים וואס איך האב מיך [illegible] דיא פיס געהאלטען. א קאטאוועס וואס איך בין נעביך אויסגעשטאנען! אין שטוב האב איך בעדארפט טאהן, העלפען אין דעם בעל־הבית'קייט, אין קלייט ארבייטען, ראמען, קעהרען, איטליכען בעדיענען, איטליכען צופרידען שטעלען, עסען פלעג איך יסורים און קלעפ האב איך געלייזט פון פרעמדע אי פון אייגענע. דער גרויסער משרת פון קלייט פלעגט מיר מעהר פון אלע טאן צום טויט. איהם איז עפעס נישט געפעהלען געווען וואס איך נעכטיג אין דער קיך, וואוהין ער פלעגט זיך שטילער היים אריינכאפען ער פלעגט זוכען אלץ אויף מיר זאכען וויא מיך פון דארט משלח צו זיין.... איך בין איהם געווען עפעס וויא א דארן אין דיא אויגען. פון דעסטוועגען וואלט איך עס נאך אפשר אלסדינג איבערגעטראגען ווען עס זאל נישט געווען זיך מאכען דיא מעשה מיט א קנעפעל. איך האב א מאהל דערזעהן אין קלייט וואלגערענדיג זיך א מוטערפערלען קנעפעל, וואס האט געפינקעלט געגלויכטען מיט אלערליי קאלירען און פארשיינט דיא אויגען אזוי, אז איך האב בעקומען צו איהם יוצר־הרע. דערביי איז מיר ארויף אויפ'ן זינען מיין קראנקע שוועסטער, איך וועל עס איהר געבען א מתנה. זיא וועט א שבת א יום טוב דערמיט זיך אויספוצען און זיך בעריהמען פאר איהרע חברתות. דער דאזיגער געדאנק האט מיר נאך אונטערגעגעבען מעהר חשק און אז איך האב גענומען דאס קנעפעל און אריינגעלייגט עס אין קעשענע, איז דער גרויסער משרת, וואס האט עס אלסדינג פון דערוויטענס צוגעזעהן, באלד צוגעלאפען צו מיר מיט א געשריי: „אזוי, שייגעץ, גנב איינער, דוא לייגסט אין קעשענע ?! זעהט איהר, בעל־הביתטע, האט ער געזאגט, יענע זאכען וואס האבען געפעהלט איז אויך זיין מלאכה!“ דאס האט ער שוין געזאגט בכיון ארויפצו־ווארפען אויף מיר א פנים זיינע אייגענע חטאים, און איך געדענק וויא פון שלאף, אז ער פלעגט א מאל טאקע אונטעררוקען דער דינסט עפעס קלייניגקייטען.... קורץ מען האט מיר געמאכט א וועסטען פינסטערן סוף, גוט אויסגעפאטשט און ארויסגעטריעבען.

דיא מאמע האט מיך ווידער בעקומען צו זיך צו גאסט אין א גוטער, מזל־

דיגער שעה! איך זאָג נישט אומזיסט אין א מזל'דיגער שעה, וואָרים יענע צייט גראָד איז געווען דיא צייט, וואָס זיא האָט עפּעס ביי א בעקער געוועלגערט מצה, און דורך איהר חשיבות איז איהר געראָטען, אויסצואַרבייטען דאָרט פאַר מיר א התמנות פון א גיסער אונטערצוגיסען מיט א קריגעל וואַסער דעם קנעטער, וואָס דענסמאָל האָט עס ביי מיר אזוי פיעל פרענומען וויא דיא גרויסע שטעלע פון א שר המשקים. איך האָב זיך מיט דער שטעלע ביי זיך אין הארץ מיחס געווען און געקוקט אויף זיך עפּעס מיט דרך ארץ, וויא אויף א מענשען, וואָס מען בעדאַרף צו איהם אָנקומען און זיין הילף איז שטאַרק נויטיג. אין דער ערשטער צייט איז מיר אפילו אָנגעקומען שווערליך צו פּאַטראַפּען אקוראַט דיא מאָס וואַסער, עס זיינען דורך מיר תמצדיג געוואָרען עטליכע טיערעס און מען האָט מיר דערפאַר מיאוס אָנגעריבען א נאָז, נאָר דערנאָך איז עס ביי מיר געגאַנגען וויא א פּוטער, איך האָב זיך געהאַלטען ביי זיך פאַר איין גיסער אין דער וועלט, אפילו אין פּאַריז קען שוין קיין בעסערער ניט זיין. צווישען דיא מענשען, וואָס האָבען ביים בעקער זיך איבערגעוואָרפען מצה באַקען איז געווען אויך איינער א דרדקי מלמד. ער איז געווען מיט מיין גיסען זעהר צופריעדען און מיך אפילו א קניפּ געטאָן אין בעקעלע. די מאַמע מיינע האָט מיט דעם מלמד עפּעס אַלץ גערעדט, גערעדט, דערנאָך האָט זי מיך צוגערופען און געזאָגט: זעהסטו, יצחק אברהמצע, ר' עזריאל נעהמט דיך צו פאַר א בעהעלפעריל! דערביי האָט זיא געמאַכט צו דעם מלמד: איך חידוש מיך מעהר ניט וויא אזוי דאָס איז מיר ביז אצינד נישט ארוף אופן מוח! זיין טאַטע איז געווען א מלמד, זאָל דער זוהן זיינער אויך זיין א מלמד. נאָר אויך דיא אייגענע מעשה, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, אז דער מוח, נישט פאַר אייך געדאַכט. ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, ליגט שונא ציון, אין דער ערד. איהר, ר' עזריאל, קענט עס טאַקי פערשטעהן. איהר האָט דאָך מיינעם, אייך אויף צו לאַנגע יאָהר, גוט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה, מסתמא איז דאָך אזוי אָנגעשריעבען געוואָרען, דער זוהן זאָל אויך בלייבען ביין טייטעל. אז זיין ליעבען נאָמען איז ניחא איז מיר אויך ניחא. נימערערגער זאָל זיין מיט'ן טייטעל...

ס'איז אָבער נישט געווען, וויא דיא מאַמע האָט געזאָגט, מיט'ן טייטעל, ס'איז גאָר געווען מיט דער וויעג, מיט דער ציעג וכדומה מיט אזעלכע זאַכען! ר' עזריאל מלמד'ס ווייב האָט מיך גענומען אין איהרע הענד אריין, מיט מיר גע־שמאַק געקנעלט און מיך מכבד געווען מיט אלערליי מלאכות. איך בין ביי איהר געווען א פאַרשטעקעל, א קאָרק, מיט וועלכען זיא האָט פערשטופּט אלע לעכער. אלע טאָג אין דער פריה האָב איך בעדאַרפט, וויא א איד פערפעהלט נישט דאוור־

נען, אָפּפיהרען דיא ציעג אין דער טשערעדע. זעלטען, זעלטען אז ר׳ עזריאל פלעגט זיא מיט זיין כבוד אליין פיהרען פאר דיא הערנער און איך פלעג זיא מיט א ריטעל פון הינטען אָנטרייבען. אָפּגעפּארטיגט זיך מיט דער ציעג, איז געגאנגען א סדרה מיט אָנטראָגען תּאָליז, צונויפקלייבען אין הויף אויפ׳ן מיסט דינע שפּענדליך, אויסגיסען דיא פּאמייניצע, אויסקעהרען דיא שטוב און האלטען אויף דיא הענד דאָס קליינע קינד מיט א נאס פערקאטשעט העמדעל, וואָס האָט געוויינט, זיך געריסען נאָך דער ברוסט, געצאפּעלט מיט הענטלאך און מיט פיסלעך, זיך פארגאנגען, פארקייכט און מחילה פארסמאָרקעט. איך האָב עס בעדארפט איינגעהמען, אויסטראכטען שפּילכלעך, בלאָזען אין קולאק וויא אויף א טרומייט, קנאקען מיט דער צונג, מאכען „סאָראָקע וואָראָנע“, זינגען „פּי־פּי־פּי“, „ציגעלע מיגעלע“ און נאָך אנדערע קינדערשע לידליך, חלילה אָפּצושטעלען זיך א רגע! דיא רעבעצין האָט געעפענט א פּיסק און אויסגעגאָסען אויף מיר א תוכחה, האלטענדיג דיא קאָטשערע, נאָר אויף צופלעטען מיר דעם מוח. איבערגעקומען בשלום אי די דאָזיגע מלאכות בין איך געלאָפען צונויפנעמען די קינדער אין חדר אריין. דאָ האָט זיך אָנגעהויבען גאָר א נייער קאפּיטעל — דער „מודה אני“ מיט אלע תרי״ג בעהעלפערשע מלאכות: פּיטצען שטיוועלעך, שיכליך, ארויסנעהמען נאסע וויא א חלישטש פון דיא בעטלעך, אויסזוכען דאָס אָנטאָהן, פארשפּיעלען שפּענצערס, אָבדייבען שלומפּערס, אָפּבלאָזען פערערען פון יארמעלקעליך, אָפּווישען נעזלעך, שלעפּען מיט געוואלד פון דער שטוב און ארויסשטופּען אין דרויסען. אזוי בין איך געגאנגען פון שטוב צו שטוב ביז איך האָב צונויפגעזאמעלט דיא גאנצע קאָמאנדע, דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען דער משונה ווילדער מארש, וואָס מען האָט איהם געמאָגט אויף חידושים אָנקוקען. פאראויס און הינטער מיר, לויפען, שפּרינגען, קריכען איננלעך אין דער פאָלנער פאָרמע, מיט ארויסגעשטעקטע העמדלאך הינטען פון שפּענצער. דער געהט טרויעריג מיט איין אראָפּגעלאָזענעם קאפּ וויא צו דער שחיטה, יענער האלט א שטיק ברויט מיט איין איי און עסט, איינער מאכט קוקורעקו! און דער אנדערער מאכט ציגעלע מע־מע־מע! איך אליין געה וואזשנע אין דער מיט, אָנגעלאָדען אין דיא קעשענס, אין דעם בוזים, אין א קוישעל אויפ׳ן אָרעם פלעצלעך מיט פּוטער, ברויט בעשמירט מיט שמאלץ, ריפּטליך ברויט מיט א ווײַדעל פון א הערינג, מיט טעפּעלעך קאשקע, זויערמילך, קעז, ציבעלעס, קנאָבעל אי שאר ירקות און פּיהר פון ביידע זייטען ביי דיא הענטליך צו האלב מוץ אינגלאך. וואָס א טהייל כליפּען, סמאָרען מיט דער נאָז, א טהייל שפּארען זיך איין און ווילען נישט געהן, א טהייל פּארדרעהען דעם קאָפּ אהינטער,

רעווען שרייען: מאמע! מאמע! הויך אויף א קול, איבער דער גאנצער גאס..... אנקומענדיג אין חדר האט דער רבי מיט דעם עלטערן בעהעלפער איבערגענומען דעם גאנצען עטאפ קליינע ארעסטאנטליך און זיך גענומען שמייסען. איך האב בעדארפט דערלאנגען ריטער און האלטען פאר דיא פיסלאך, אפגעשפיעלעט און געלייגט אויפ'ן ביינקעל האט דער רבי מיט זיין כבוד אליין. אז דיא אפגעשמיסענע קינדער האבען זיך א לאז געטאהן שפיעלען אויפ'ן בערגעל מיסט אין דרויסען האב איך מיך געזעצט אפרוהען וויגען דאס קינד, ר' עזריאל דעם מלמד'ס קדיש, זינגען איהם דערביי „אונטער הייקילעס וויגעלע שטעהט א ווייס קלאהר ציגעלע", אדער אויפפלאנטערן א מאל א מאטיק פאדים, געהן אויפזוכען דיא הינער, שרייען א קיש, א קיש! און טרייבען דעם האהן מיט זיין פעקעל ווייבער, דיא לעפטשיכעם, אראפ פונם בוידים אי פונם דאך. אין א פאר שעה ארום האב איך מיך איינגעשפאנט געהן ברענגען דיא אינגלאך ווארמעס אין חדר אריין און אזוי האב איך אהין און אהער מיך געדרעהט אנגעטופעט ביז פארנאכט, וואס דענסמאל איז געקומען דיא צייט אפצופיהרען דיא האפטע קינדער א היים. מיינע צאן קדשים זיינען לוסטיג געלאפען, געשפרונגען, דער מיט איין אונטערגעשלאגען אויג, יענער מיט בלויע צייכענס אויף דער באק, איינעם האט געפלאמט איין אויער, דעם אנדערן איז א ביסעל אויסגעצופט געווען א פאת, קיינער אבער האט פאו שמחה דארויס זיך גאר נישט געמאכט, אלע האבען געשטיפט, געאיילט, געיאגט, לעבעדיג פרעהליך, אין דער צייט ווען דיא טשערעדע איז אויך צוריקגעגאנגען פונם פעלד מיט דיא פארשייטע ציגען פאראוים. איך האב אפגעלאזען מיינע צאן קדשים, געגאנגען מקבל פנים זיין ר' עזריאל דעם מלמד'ס ציעג, זיא א חאפ געטאהן ביי די הערנער און אבגעפיהרט א היים אין איהר רוה אריין. דערמיט האב איך זיא אפגעהאלטען פון א גרויסער מיאוסער עבירה, שפרינגען ערגעץ צו א פרעמדען אין גארטען אריין, און מיר פערשפארט א קאפדרעהעניש זיא צו זוכען ביז שפעט אין דער נאכט. מכח מיין עסען איז דער מדובר געווען אזוי: ר' עזריאל האט מיר צוגעזאגט קעסט ביי זיינע בעלי הבתים, ביי איינעם אכט טאג ביין אנדערן צוויי וואכען, אדער א חודש, ווי עס האט זיך געלאזט. נאר באמת'ן בין איך גאר געווען אויף קעסט ניט ביי דיא בעלי הבתים, וויא דען זשע, ביי זייערע קעכענס, וואס זיי האבען געהאט א מנו זעהר אפט נישט צוהאלטען ר' עזריאל'ס התחייבות און מיך לאזען פשוט הונגערען. איך וועיער פון מיין זייט הגם אין מיינע תנאים איז נים געשטאנען צוטאן דארט עפעס א מלאכה, פון דעסטוועגען האב איך פארט נישט געקענט אזוי גראב זיין, אפצוזאגען זיך ווען מען האט מיך מכבד געווען מיט

ארבייט. איך פלעג רייבען חריין, שארפען מעסערס, שייערן, רייניגען דיא שבת־דינגע מעשענע לייכטער, געהן צום שוחט קוילען עופות, לויפען אין דער דינסטס שליחות נאך פעפער, אינגבער מיט ציטערינג צום קוגעל וכדומה נאך זאכען אין דעם בעלהבישקייט.

ס'איז געווען ארום תשעה־באב צייט. איך האב מיך שטארק מכת'ן געווען, אנגעגרייט כלי זין — הילצערנע שווערדלאך פאר דיא איינגלעך, אפגעפארבט מיט שווארצע יאגדעס אי מיט אנדערע מיתה־משונה פארבען און געהאפט דער פון צו האבען א שעהנעם גראשען. נאר פלוצלים האט אויף מיר זיך אנגערוקט א המארע און צערשטערט מיינע האפנונגען. ר' עזריאל האט אין דער צייט בעדארפט גראד שלאגען טויט שלעק עפעס איינעם א נגיד'ס א איינגעל, א בן־יחיד'ל, וואס איז געווען שטארק ציטעריג ביי דיא עלטערן. דאס איינגעל איז פערשלאפט געווארן און געלעגען צו בעט. דיא מאמע מיט דעם טאטען האבען געלארעמט, געשריגען און געזאגט: זיי מוזען דעם ר' עזריאל'ן גוט אנלעהרנען און צונעהמען ביי איהם דעם גאנצען חדר. ר' עזריאל האט זיך שטארק איבערגעשראקען, געזוכט א וועג וויא זיך צו רייניגען און ארויפגעלייגט דיא גאנצע שולד אויף מיר. דאס איז, האט ער זיך מתנצל געווען, דעם בעהעלפערס מלאכה. ער איז א גרויסער שייגעץ א ווילדער עכבראש! דאס יונגעלע פון זיין זייט האט געשוויעגען און שטארק מורא געהאט, וויא געוועהנטליך, אויסצוזאגען פונם חדר. עס איז אנגענומען געווארען, אז איך בין שולדיג און ביי ביידע צדדים איז געבליבען מיך גוט אויסצופאטשען און ארויסצוטרייבען פונ'ם חדר. איך בין געווארן דאס כפרה הינדעל און מען האט מיט מיר, שלימזול, טאקי באלד געשלאגען כפרות!

5.

— טא! האט דיא מאמע מיינע זיך אנגערופען אין א שמיעם מיט עפיס א יודענע. און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר. אויך דיא איינענע מעשה, וויא זאגט מען עפיס, אסתר, א מענש טראכט און גאט לאכט. איך האב פון מיין זייט יוצא געווען, זיך געלייגט, וויא זאגט מען עפיס זאלט איהר מיר געזונד זיין, אין דער לענג און אין דער ברייט נישט צו פארשווארצען מיינעם דארט אין קבר דעם פנים, נאר געה צוריים זיך, שונא ציון, אז פאלט אלץ מיט דער פיטער אראפ. איך האב איהם, אזוי וויא איהר קוקט איהם אן, אסתר, שוין געשמעלט אויף עטליכע ערטער. ער האט געקענט דארט ווערען א לייט, טאקי וואס לייט הייסט, אז גאט און

לייט וואָלטען מיר מקנא געוועזן נאָר געה צורייס זיך, אסתר, נעחם חאָטש דאָ איין א מיתה משונה און ווער דיא כפרה אז עס קומט גאָר אויס, דיר אויפצוזעצעניש שונא ציון, פונקט בויבעריק! אויף דיא אייגענע מעשה, וויא זאָגט מען עפּיס, אז דאָס שלימזיל לאָזט נישט אָפּ א מענשען מוז מען אנבויגען דעם קאָפּ. אז מען קען נישט אריבער, זאָגט דער עולם א ווערטיל, מוז מען ארונטער. יאק נימא ריבא טאָ אי ראק ריבא זאָגט אפילו להבדיל אויף דער מוזשיק. איהר זיינט דאָך א וואוילקענערדיגע אסתר. טא! צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. מסתמא איז דאָך אויבען אזוי טאקי אָנגעחתמעט געוואָרען, אז טעביל דעם מלמדס זוהן זאָל זיין א בעל מלאכה, ווי און ווינד איז מיר! אויף דיא אייגענע מעשה מה אני מה חייני, געה פרעג דעם רבוני של עולם קשיות!

אין עטליכע טעג ארום בין איך אריינגעטרעטען פאר א לעהרעניונגעל צו לייזער דעם שניידער.

לייזער דער שניידער איז געוועזן א קליין האר אידעל מיט א בלייך פּעניצעל, זעהר ספּריטנע, א ריהרענדיגעס וויא קוועקזילבער מיט אלע שניידערשע פּאָ־סטעמקעס, א פאלגע מיט דיא ביינער. מען האָט איהם געקענט רופען אי ווייבעריזער אי א מענערשער שניידער, אָדער, נאָך גלייכער, נישט קיין ווייבערשער נישט קיין מענערשער, ווייל ער האָט זיך אונטערגענומען נייען אי ווייבערשע אי מענישע קליידער, אלסדינג אין דער וועלט, אפילו א היטעל און האָט קיין זאך נישט רעכט געקענט, אונטער זיינע הענד פלעגט א ייפּע מגולגל ווערען אין א שלאָפראָק, א שלאָף ראָק אין א קאַפּאָטע, א קאַפּאָטע אין א קליידעל און א קליידעל אין א קינדער לייבעל.דערצו איז ער געוועזן א בריה, עס האָט ביי איהם אויסגעגעבען תמיד מאטעריע אקוראט וויא פיעל מען בעדארף, און איהם איז נאָך אויף איבערגעבליבען א היבשער שטיק יתור. אונטער איין אָסיען, דיא רעכטע צייט, ווען ביי די אידען אין דער פאמיליע הייבען אָן קליידער איבערגעניצעוועט און מגולגל ווערען פון איין מלבוש אין דעם אנדערן, דענסטמאָל איז ער געוועזן פערוואָרפען מיט ארבייט. לייזער האָט פון זיך הנאה געהאט און זיך געהאלטען פאר דעם בעסטען שניידער, ווען נישט אין דער גאנצער וועלט, על כל פנים פאר דעם בעסטען אין בעזליודעוו, ווייל ער האָט אליין ניט געוואוסט וואס איהם פעהלט. אז מען פלעגט איהם א מאָל ווייזען עפּעס א גוט שטיקעל ארבייט ערגעץ פון דער פרעמד פלעגטער געבען א שמייכעלע און נישט ווערלען אפילו דעם כבוד אנטאָהן, דערצו זיך רעכט צוקוקען און בעטראכטען וויא דאָס איז געניית, וויא עס געהט דער שניט. עט פלעגט ער שמייכלען מיט א

קניימשעלע און יענעם אָפשלאָגען דיא פלינעל, עט, וואָס איז דאָ אזוינס פאר א חריפות ? וואָס האָט מען דאָ געפונען אזוינס וואָס צו זעהען ? אזעלכע ארביי־טען האָב איך שוין אין מיין לעבען טויזענדער מאָל איבערגעמאכט. מען בעדארף נאָר צו אלץ האבען מזל. א צינגעל האָט ער געהאט א געשליפענעם, זעהר א גלוי־פינס, אז אימיצער פלעגט וועלן איהם אויסמאָהלען וויא ער זאָל אים נייען האָט ער יענעם נישט געלאָזט ריידען, פערכאפט און גערעדט אלץ אליין. איך וויים, איך וויים, איך וויים ! זייט זיכער, איך וועל אייך מיט גאָט'ס הילף מאכען נאָך בעסער וויא איהר ווילט. דאָס ערשטע מאָל איז מיר דען צו מאכען אזא ארבייט? איך וויים, זייט זיכער, איהר וועט זיין צופריעדען. ביים אָפבריינגען דיא ארבייט, אז יענער פלעגט זאָגען דאָ קוועטשט איהם, דאָ קניימשט זיך, דאָ ליגט נישט גוט, דאָ איז שמאָל האָט ער ניט געוואָלט גאָר הערען, אלץ גערעדט,גערעדט און פערשאָ־טען מיט רייד : חלילה, וויא פאלט איהר אוים אזוינס צו זאָגען ? עס קוועטשט נישט, עס טאר ניט קוועטשען, עס הויבט ניט אָן אפילו זך צו קניימשען. גיט נאָר א ציה, זייט מוחל, אהין אביסעל. עס ליגט גוט אזוי וויא אויסגעגאָסען. נאט אייך ניים ס'איז שמאָל ! וואָס הייסט שמאָל, אז ס'איז טאָר נישט זיין שמאָל ? איהר האָט ערשט אָבגעגעסען און זענט אביסיל פול דאכט זיך אייך אוים אז ס'איז שמאָל. איך זאָל פארקריינקען אין דעם היגען הקדש, וואָס מיר איז דערפון אראָבגעפאלען. ביי מיינע יודישע נאמנות מען איז קוים אויסגעקומען וויא מיט קרעפילפלייש. ס'איז איבערגעבליבען פונם אונטערשלאק א שמאָל פאסעקיל פערקיל האָב איך עס אייך אָבגעבראכט. בעסער ווי איך האָב אייך געמאכט קען מען שוין טאקי אין ערגעץ ניט מאכען. איהר וועט אביסיל איינגעהן וועט איהר געוועהנט ווערען. טראָגט געזונד ! ביים צאָהלען פלעגט זיך אָנהויבען א דינגע־ניס, ער האָט אוועקגערעדט א שעה מיט שבועות מיט חרמות, אָפגעלויבט אין טאָג אריין זיין ארבייט, אויסגערעכענט איטליכעס פיצעלע בעזונדער וואָס האָט איהם געקאָסט, געמאכט א שניידערשען חשבון און געשטעלט פאר עדות אונטער דיא אויגען דעם קרעמער, דעם שמוקלער אי דיא יודענע פונם שאפקעלע און אָפ־געשאָטען פשוט מיט ניין מאָס רייד ביז מען האָט איהם מוסיף געווען נאָך א צעהן גראָשען. טא פלעג טער דערנאָך מאכען גיט האָטש א ביסעל בראנפען ! מיט א ביסיל בראנפין האָט ביי לייזערען זיך אָנגעהויבען און אויסגעלאָזען אלע געשעפ־טען. ער איז נישט געווען חלילה קיין שכור, זיך נישט געוואלגערט אין דיא גאַ־סען, נאָר טרינקען האָט ער געקענט. דיא מלאכה האָט ליב דעם טרונק, איז געווען זיין ווערטעל און ער האָט טאקי אמת ליעב געהאט דיא משקה. צוליב דעם פלעגט

ער זיין א גאנצער מאכער אין דעם צעך, האָבען א גרויסע התקרבות מיט דעם צעכמייסטער, ארויסווייזען זיך און שטארק ארבייטען בשעת עפּיס א וויבאָר, ווייל געוועהנטליך איז מען דאָ נישט זשעדנע אביסיל בראנפּין. לייזערס נשמה האָט נישקשה געפּיהלט וואו מען בעקומט דעם ביטערען טראָפּען. נאָר זאָגען, אז פאר א כוסע האָט ער פארקויפט זיין הארץ, זיין פארשטאנד, ער האָט אויפגעהערט צו פיהלען צו פארשטעהן וואָס איז גוט און שלעכט, חלילה, דאָס נישט. פארכוסעט האָט ער עס נישט, ער האָט טאקי ביי זיך געהאט זיין שכל און וויא אלע אנדערע זעהר גוט געוואוסט דעם אמת, ער האָט נאָר פארכוסעט. פארקויפט — זיין גאלקע...

לייזער דער שניידער האָט מיר גלייך ביי מיין אָנקומען צו איהם שטארק גענומען אין דער ארבייט און מיט מיר אָנגעהויבען דעם אלף־בית פון דער מלאכה. דער אלף־בית איז נישט בעשטאנען דרינגען, וויא מען האלט דיא נאָדעל ווי מען בעדארף א שטאָך טאָהן, דאָס איז נאָך געווען צו פריה, דעם דאָזיגען כבוד האָט מען מיר נאָך א לאנגע צייט נישט אָבגעגעבען. לייזער האָט מיט מיר אָנגעהויבען נאָר פון דער התחלה — פון דער פאמייניצע, האָלץ טראָגען וכדומה אזעלכע זאכען כמעט דערזעלבינגער אלף־בית וואָס ביי דעם צעלניעקר און ביי עזריאל דעם מלמד. נאָר מיט א ביסיל פארענדערונגען, וויא עס פאסט צו א שניידער, דהיינו: גיין אין א מארק נאָך כשרע פאָדים, ארייגשטעלען פרעסליך וואָרע־מען אין איוווען, ביי לייזערן גופא אין שטוב, אָדער א מאָל ערגעץ ביי א שכן, זוכען א מאָל צעהן אין טאָג אונטערין טיש, אונטער דיא ביינק דעם פענגערהויט, אָדער א דין נעדעלע, ארויסציהען פארסטריגעס און אָפּטראָגען מיט דעם בעל־הבית א שטיקעל ארבייט. און אזוי וויא לייזער האָט געהאט א ווייב, א בעלהבית־טע, א בריה א יודענע, האָט זיא מיט מיר זיך שטארק אָבגעגעבען, אויסגעזוכט ביי זיך תמיד פאר מיר ארבייט און מיך נישט געלאָזט חלילה ליידיג זיטצען קיין רעג. דיא מאמע מיינע האָט נאָך לעת עתה נישט געהאט זיך וואָס צו שעהמען פון מיין מלאכה און מיין טאטע ר' מעביל דער מלמד האָט נאָך דערווייל גע־קענט רוהיג ליגען אין קבר. זייער זוהן האָט זיי נאָך נישט פארשווארצט דאָס פּנים, ביז דער נאָדעל איז נאָך געווען גאנץ ווייט. און מכח שלאָגען — דרינגען האָט מען זיך נישט געדונגען. א מאָל האָט מיך געשלאָגען לייזער, א מאָל ליי־זערס ווייב און א מאָלביידע אין איינעם טאקי, אָדער זיי ביידע, נאָר אויף איין אנדער מין אופן, דהיינו אזוי: לייזער האָט פריהער אָפּגעשטעקט עטליכע פעטש, לייזעריכען און לייזעריכע האָט זיי מיר דערנאָך געטריי איבערגעגעבען מיט פראָ־

צענט, מיט געשמאקע עטליכע קניפ דערצו, אָדער פארקעהרט, לייזעריכע האָט נאָר א מאָל צום ערשטען ארייננעלייגט מיט איהרע איינענע הענד וויפיל זיא האָט נאָר געקענט אין לייזערין, און לייזער האָט נישט געקענט אויסהאַלטען, ער זאָל עס באלד נישט אריינוואַרפען אין מיר...לייזער מיט'ן וויב האָבען געלעבט וויא א פּאָר טויבען, גלייך אין אלע זאַכען: ביידע זיינען געגאנגען אין ספּאָדיק, ביידע האָבען געהאט א גלייכע דעה, ביידע האָבען מורא געהאט איינער פאר דעם אנ־דערען, ביידע האָבען אויסגעלאָזען זייער שווער, ביטער געמיטה איינער צום אנ־דערען, זיך געהאַלזט, ארומגענומען און זיך געטהיילט מיט דעם שעהנסטען בעס־טען — פּאַטש...קיין האָניג האָב איך ביי לייזערין נישט געלעקט, איך האָב געאר־בייט אין שטוב וויא איין אייזעל און געחאַפּט פון אלע זייטען קלעפּ. דענסמאָל האָב איך געמיינט, אז דאָס אלסדינג מוז מען איין לעהרעניונגעל טאָן און אָהן דעם חלילה וועט ער נישט קענען זיין קיין בעל מלאכה, אקוראט וויא אָהן קלעפּ קען מען נישט לערנען און זיין א למדן. א פרימער האָב איך פאר מיר געהאט לייזערס איין ארבייטער, א דארער, איינגעהייקערטער אויסגעבלייכטער בחור, וואָס ער האָט זיינע בעסטע יונגע יאָהרען פארבראכט ביי לייזערין, געטאָן עבודת פרך און גע־ליטען ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה האַלטען א נאָדעל און שטשאָבען. דע־ריבער פלעג איך שלימזל, נעביך מקבל באהבה זיין אלע פעטש און אפילו נישט הויך וויינען.

איין מאָל אונטער א פאר פּסח רופט דער בעל הבית צו מיר זיך אָן : „איציק אברהמיל גיב נאָר א שפּרינג אין קרעמיל, חאַפּ, פארחאַפּט זאָלסטו ווערען, פאר א גרשען כשרע פּאָדים און בעוארף, וואַרפען זאָל עס מיט דיר, אָט פון דעם דאָ־זיגען קלייד דעם פעדער חלק, דערנאָך דעם אינטער חלק, זשיוואַ ממזר !“ איך געדיינק וויא שטארק איך האָב מיך דערפרייט דענסטמאָל אויף דעם כבוד — זיטצען ביים טיש און האַלטען א נאָדעל, גלייך וויא מען וואָלט מיר אויף א חתונה מכבד געווען האַלטען דיא חופּה־שטעקענס. היידא ! איך האָב מיך אנידערגעזועצט ביים טיש אַקעגען דעם אויסגעבלייכטען בחור, פרעהליך, לוסטיג און מיט ביידע הענד געהאַלטען דעם אינטערחלק וויא עפּעס א טהייערע זאַך, איין אבן־טוב. דער שניידער האָט אויף א ביי קולכעל צוגעזוגגען א שטיקעל פון כל נדרי, באלד א מלך עליון, באלד איז ער איבערגעגאנגען אין א מארש, צוגעשאָקעלט מיטן קעפּיל און צוגעפּויקט צום טאַקט מיט דיא פּיסקעס, באלד האָט ער געזאָגט א המצאהלע אי־בער מיר, איבער דעם אויסגעבלייכטען בחור און דער ביי ארויסגעשטעקט א

שפּיטץ צינגעל, באלד האָט ער געזונגען ווײנענדיג וויא מען בעזעצט א כלה און באלד האָט ער געזאָגט, וויא דער מארשאלעק, גראמען. „זשיוואָ איציק אברעמיל! האָט ער מניה־וביה טאקי געזאָגט מיט א ניגון, שנייטץ אָפּ דאָס לעבּט ממזר! געה גיכער אנגעבלאָזענע פּארצע! אביסיל גיכער איציק אברהמיל, חאפּ ביי מיר נישט ממזר סייז דרעמיל!" און איך, שטאָך דא שטאָך, שטאָך דא שטאָך אין דעם קלייד אין דיא פינגער וואו עס האָט זיך פּאפּאדעט. נאָר ווער הערט א שטאָך בשעת אויפין הארצען איז פרעהליך?... פּלוצלים אָבער האָט אויף מיר זיך אָנגע־רוקט א חמארע אין דער גאנצער שטוב האָט אָנגעהויבען שטינקען סמאלינע. מען זוכט דאָ, מען זוכט דאָרט און מען געפינט לסוף, אז ביי מיר שלימזל סמאלעט זיך דער אונטערחלק, יענער אונטערחלק וואָס איך האָב בעוואָרפען! וואָרים בשעת איך האָב אָבגעשנייצט דאָס לעבּט איז א שנויץ דארויף אראָפּגעפאלען. א געוואלד א געשרייא, א געפּילדער, וואליא פּעטש, קולאקעס און קלעפּ איז מיר געפאלען וויא האָלץ! איך האָב גענוג געהאט פאר דאָס מייניגע. דער שניידער פּריוווט זיך מאכען פונם אונטערחלק א פעדערחלק, ארבעל, עס געהט נישט! ער האָט שוין געביך פונם קאסטען ארויסגענומען דעם שטיק יתור פון דעם קלייד, נאָר מוטשע זיך, שונא ציון, פון היינט ביז איבער א יאָהר עס געהט נישט! האָטש צרייס זיך. האָטש טהוא דאָ פּיטער אריין עס געהט נישט! דער אינטער־חלק מוז טאקי בלייבען איין אונטערחלק, פון א חזירש עקיל קען מען נים מאכען קיין שטריימעל. „הער נאָר אוים איציק אברהמיל! האָט געזאָגט דער שניידער, הער אוים ממזרוק, יונגאטש איינער, א קריינק דיר אין דיא ביינער! פּאטשען דיך האָב איך שוין מעהר קיין כח נישט, אז דיא בעלהביתטע וועט קומען פונם מארק וועט זי דיך מסתמא אויף דערוואָרמען אביסעל און אויסטאפּען דיר דיא ביינדליך, זיא האָט אויך אזא רעכט גלייך וויא איך און זיא וועט דיר איהרס נים שיינקען. נאָר דאָס אלסדינג אָבער איז אלץ גאָרנישט, א היוועניק אקעגען דעם וואָס דו וועסט לייזען ערשט שפּעטער; באם עס וועט מיר נישט איינגעהן מיין הסברה.

דער שניידער האָט באלד טאקי זיך פערטראכט איבער דעם אינטערחלק און גערעדט צו זיך אליין: פאר וואָס נישט טאקי א קעשענע... פונם לאָך א קעשענע?... אי וואָס?... עט! מילא וואָס מאכט עס אוים?.. דערנאָך האָט ער אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און א געשריי געטאָן: „פּאשאָל וואָן ממזר! אלע־לולע (הללוהו) כל צבאיו, הינט זאָלען מיט דיר האנדלען!"

איך האב מיך ארויסגערוקט פון אונטערן טיש וויא א קעטצעלע, און געווארט מיט א פערקלעהמט הארץ א וויסטען סוף

דיא זאזיגע טרויעריגע מעשה איז געשעהען מיטוואך תחלת אבענד. פריי־טאג, געדענק איך וויא היינט, האט דער בעל הבית מיר געהייסען אפטראגען נאך איהם דאס קלייד צו דעם ארענדארס ווייב. דיא ארענדארקע גיט א בליק, א דונער, א שלאק, א קעשענע סאמע אונטען! וואס איז דאס אזוינס שניידעריל לעב? ! האט זיא זיך צושריגען, סטייטש וואס איז דאס — דאס? איך וועל אסור חזיר, אזא קלייד בשום אופן נישט צונעהמען! אי האט לייזער מיינער גע־ענטפערט מיט א זיס לעכעלע און איהר פארשלאגען דיא רייד, אי שרייט חלעבען נישט ברייענדיל! אזוי העלף מיר גאט וויא איך האב אייך געמאכט גוט! איך האב אייך גענעהט דאס קלייד נאך דער סאמע פאסליעדנע מאדע. סטייטש ביי אלע פריצים זיינען היינט אויפגעשפאלטען קעשענעס אונטען. א משוגענער מאכט היינט קעשענעס פארענט! איך זאל אזוי רבוני של עולם פטור ווערען פון מיין מלאכה און נישט בעדארפען זיין קיין שניידער (אזוי געוועהנטליך פלעגט ער זיך שווערען וויא דער שטייגער פון אלע אנדערע אידישע בעלי מלאכות) וויא שעהן דאס זעהט אויס! א שאד חלעבען, וואס איהר קענט ניט אליין מיט אייערע אייגענע אויגען אנקוקען דעם זיבעטען חן וואס דאס האט. טאפט חלעבען נישט ברייענדיל. ס'איז גוט! אט טראגט געזונד, פארניצט געזונט, צערייסט געזונד! גיט נאר קרישטשענע מיין לעהריונגעל, ער פארדינט חלעבען, ער האט נעביך דיא אויגען זיך ארויסגענומען און א סך געהארעוועט אויף דער קעשענע. מיר קומט אויך חלעבען א כוסע!" לייזער איז געווען גערעבענט אין בעזליוו־עוו פאר איינעם פון דיא בעסטע שניידערס, וואס נייען נאך זשורנאלען, און דער ארענדאר דארט איז געווען איינער פון דיא גרעסטע נגידים, היינט אז מען האט געזעהען, זיין ווייב, דיא ארענדארקע, געהט ארום אונטען מיט א קעשענע זיינען דערנאך אלע בעזליוועוור מאדנע ווייבליך ארויסגעגאנגען אונטער מיט אויפגעשפאלטענע קעשענעס. נאר חגם מיין קשענע איז אריין אין דער מאדע, איך בין אבער דערפון נישט געהאלפען געווארען, לייזער האט מורא געהאט איך זאל מיט דער צייט נישט ארויסווארפען עפעס אזוינע נייע מאדעס, וואס וועלען איהם חלילה אנמאכען בזיכוויטאג און מחמת מורא נישט געוואלט מיר געבען א שטאך ארבייט. ער האט מיר אין גאנצען אוועקגעשיינקט זיין ווייב במתנה גמורה זיך נאר איבערגעלאזען דאס רעכט, מיר א מאהל אפצושטעקען א פאטש. וואס טויג מיר, האט ער זיך אנגערופען, אזא פערשלעפטע קרענק, אזא מין

קינצלער? און דערביי אבגעזאגט זיין געוועהנליכען פסוק: אלע-לולע כל צבאיו, הינט זאלען מיט דיר האנדלען!.... לייזעריכען האב איך א מאהל א שאדען אנגעטאהן, נישט ווילענדיג איהר צוברעכען א טאפ מיט אייער און האב געמוזט לסוף דורך דעם עוקר זיין.

מען האט מיך דערנאך אפגעגעבען צו אלערליי אנדערע בעלי מלאכות, וואס א וואך צו אן אנדערן. איך אבער בין געווען א שלימזל און ערגעץ נישט געהאט קיין גליק. איטליכער בעל מלאכה בעזונדער האט מיך דאס ערשטע בעקאנט געמאכט מיט דעם בעל הבית'שקייט און מיך איינגעשפאנט אין דעם יאך. איין בעל-הבית האב איך אויף מיר געהאט, עפעס א שוסטעריל, א פרעהליכער קבצן, ער פלעגט מיך אלץ שיקען צווישען דיא אומריינע ערטער — רייסען ביי חזירים האר פונ'ם רוקען. נארעלע, אזוי איז געווען תמיד זיין ווערטעל: פון א חזיר א האר איז אויך גוט. ביי א חזיר איז אמצוה צו רייסען... בשעת ארויסטראגען א פאמייניצע פלעגט דער דאזיגער פרעהליכער קבצן אויף א שפאס אויפ־שטעהן און מאכען מיט א ניגון: תן כבוד לאיציניא! טראג איציק אברהמוניא, איך זאל דער לעבען טראגען דיר צו דער חתונה וויין אין א רעשעטע! טראג איציניא, טראג. אין דיינע יאהרען האב איך נענוג פאמייניצעס איבערגעטראגען! דעם דאזיגען שוסטעריל האב איך אין הארץ ליעב געהאט, ער איז מיט מיר זיך בעגאנגען בעסער ווי אלע אנדערע. איך וואלט מיך ביי איהם געהאלטען און אפשר וואס אויסגעלעהרענט, נאר ער איז אבער שטארק קראנק געווארען, אנגעהויבען שטארקער וויא פריהער צוהוסטען צושפייען מיט בלוט, ווייל ער איז נעביך שרעקליך אפגעקומען געהארעוועט, געארבייט איבער זיינע כוחות מפרנס צו זיין ווייב און קינדער, און עסען האט ער נעביך געגעסען יסורים. א חוץ א דאר שטיקעל ברויט מיט עפעס וואס עס איז דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען. דעם טעם פון פלייש האט ער שוין לאנג פערגעסען. ביי א שמיעס א מאהל פלעגט אלץ שפאסען: פלייש דאס איז נישט קיין אידישע זאך. איך משוגענער האב מיר טאקי איינגערעדט א שטיקעל לונג-און-לעבער שבת אין טעפעל!... מען האט איהם נעבעך אויף א ווענעלע אוועק געפיהרט אין הקדש אריין און ער איז דארט טאקי באלד געשטארבען...

ט

ויהי היום איז אין בעזליודעוו אָנגעקומען איינער פון דיא ארומפאהרענדיגע חזנים און האָט ביי אונז שבת געדאווענט מיט משוררים. דער עולם איז פון אלע קלייזליך איהם געלאָפען הערען. א טהייל האָבען זיך נוהג געוועזן, וויא זאָגט מען עפּעס, וויא פּראָסטע בעלי הבתים. האָבען אָפּגעדאווענט וותיקין. פריער טאקי, זיך גוט קידוש געמאכט און דערנאָך געגאנגען הערען. ס'איז געווען א שרעקליכע איינגשאפּט, מען האָט זיך געשטופּט אויף דיא קעפּ און איך האָב מיך צווישען דעם עולם אויך אריינגעשטופּט הערען דעם חזן, ווייל איך האָב וויא אלע אידען זעהר ליעב געהאט זינגען, דער חזן האָט געהאט א קליין משורר'ל, א פּייפער, אין מיינע יאָהרען. איך האָב איהם עפּעס אזוי מקנא געווען וויא ער שטעהט זיך ביים עמוד אונטערגעהאלטען דאָס בעקעל מיט דער האנד און טראלעלייקעט, אז איך וואָלט פון מיר באָדאי, דאָס העמד אוועקגעגעבען אבי זיין וויא ער א משורר'ל. איך האָב אויף דעם דאָזיגען משוררל געקוקט מיט גרויס דרך ארץ דענסמאָל ווען מיר אינגל'ך זיינען אלע גיווען אין פּאָלעש בשעת לייענען. איך בין עפּעס פאר איהם אין גאנצען בטל געוואָרען, מיר האָט זיך געדאכט אויף דער וועלט איז שוין נישטאָ קיין בעסערעס פון א משורירל. וויא קום איך צו איהם! אז דאָס משוררל האָט נאָר געעפענט דאָס מויל, נוא האָט מיינער זיך גענומען איהם אריינקוקען אין דעם מויל און ווען עס וואָלט נאָר מעגליך געווען אריינצושפּרינגען אין איהם וויא איך שטעה און געה וואָלט איך מיך פּשוט מחיה געווען. אהיים קרמענדיג פון דער שוהל האָב איך מיך אלץ געפּראוּבט נאָכמאכען דעם משורריל, ביי דיא זמירות האָב איך מיך שטארק צולאָזט אויף א קולכען, און טריילעלייקעט אזוי אז דיא מאמע האָט גרויס תענוג געהאט, נאָר איך האָב כלל נישט געמיינט דיא זמירות וויא נאָכצומאכען דעם משוררל. עס האָט מיר עפּעס זיך געזונגען. דאָס מויל האָט מיר זיך ניט געקענט צומאכען אויף א רגע,מען האָט שוין אָפּגעגעסען וואַרמעס און איך האָב טאקי אלץ נאָך געזונגען, געמאכט שטייגער. דאָס זינגען איז לסוף איבערגעגאנגען אין קונדעס אריין און איך האָב מיך געריסען אויף אלערליי משונה ווילדע קולות. אז דיא מאמע האָט דאָ א קוק געטאָהן, אז איך וויל גאָר ניט אויפהערען און לאָז זיא נישט א ביסעל אָפּרעכען נאָכן קוגעל האָט זיא מיך גוט אויסגעבאכעט און ארויסגעוואָרפען פון דער שטוב. וואָהין לויפט א אינגעל שבת ביי טאָג? מסתמא אין בית מדרש אריין, הע־הע! דאָרט האָב איך געטראָפען דיא גאנצע ווייסע חברה, דיא אלע רעכטע קונדסים. איך

האָב געמיינט, אז נאָר איך איינער האָב נאָכגעמאכט דעם משורר'ל, ניין! אלע אנדערע האָבען דאָס איינענע געטאָהן וואָס איך. איטליכער בעזונדער איז געווען שטארק בעשעפטיגט, דער האָט געקוויטשעט, דער געריטשעט, דער האָט געבדימט וויא דער באס, יענער נאָכגעמאכט דעם פיסטעל זינגער, איינער האָט זיך משונה געקרימט געריסען אויפ'ן האלז וויא דער חזן און דער אנדערער האָט זיך צולאָזט וויא דער פליימער. דערנאָך האָט א חברה אלע אין איינעם זיך א נעהם געטאָן אָפּצושפּילען דאָ־ב אויבען אין דער ווייבערשער שול דאָס שיינע בעטלעריל, מיט וועלכען דער חזן האָט געזאָגט משברך. מען האָט געמיאָקעט, געפּישטשעט, געשווישטשעט, געהילכט, געשריגען ביז דער שמש האָט אונז אָפּגעשפּריצט מיט וואַסער און אונז מיאוס טאַקי ארויסגעטריבען —. באמת, מוזט איהר וויסען, האָב איך טאקי געהאט א דין קעלכען, א שיין געליינקעל, איך פלעג א מאָהל אונטערהעלפען לייזער דעם שניידער בעזעטצען א כלה, אָדער אונטער־האלטען איהם א מלך עליון. לייזער פלעגט דערביי קוקען אויף מיר און זאָגען מיט א שמייכעל, וויא איינער וואָס טהוט איהם הנאה: גוט ממזרוק איינער! אזוי, אזוי, אין דיין טאטען אריין ממזר!... מיר איז אריין אין קאָפּ צו בעטען די מאמע, זיא זאָל מיך אָפּגעבען צום חזן. איך האָב מיך צו איהר צוגעטשעפּעט וויא א זלידנע אזוי לאנג אזוי ברייט ביז זיא האָט מיך געמוזט פיהרען טאקי צום חזן. די אָרימע פערוויסטע אלמנה נעביך איז שוין אויך טאקי געדען געווען אזא סחורה וויא איך פּטור צו ווערען. אז דער חזן האָט מיר געהייסען א קוויטש טאָהן און דערנאָך געזאָגט, ער נעהמט מיך צו, האָב איך פאר שמחה גע־מיינט, אז די וועלט איז מיינע. איך בין גאָר ניט אין שטאנד צו שילדערן וויא מיר איז דענסטמאָל געווען אויפ'ן הארצען. די מאמע מיינע איז אפּנים דערפון געווען שטארק צופריעדען, טאקי שטארק וואָס שטארק הייסט, וואָרים אין א שמיעס מיט איהרע א בעקאנטע אידענע האָב איך געהערט וויא זיא האָט צו איהר געזאָגט אזוי:

— איך די אייגענע מעשה, אסתר, זאָלט איהר מיר מאריך ימים זיין, וואָס קען א מענש יענעמס תכלית פארזאָרגען? צוברעך דיר שונא ציון, דעם קאָפּ, צעריים זיך און שפּרינג דיר אפילו פון דער הויט וועסט דוא גאָר נישט מאַ־כען, וויא זאָגט מען עפּעס, אסתר, אז השם יתברך דערהייבט א מענשען, ווייסט מען גאָר נישט פון וואַנען דאָס איז געקומען. איך זאָג עס אקעגען מיין יתום, זאָג איך עס. אויך די אייגענע מעשה, לייט האָבען געזאָגט צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. וואָס וואָלט פון איהם געוואָרען? בעדאַרף גאָר גאָט

חסד מאַחן און בעווייזען אז ניט אזוי וויא לייט זאָגען. נאָ דיר גאָר א חזן, געד־ ראנקט און געלויבט איז, אסתר, השם יתברך! מיין יתום איז שוין אצונד פאר־ זאָרגט, א לייט אויף מיינע ליבע געזאָגט געוואָרען! איך האָב עס גאָר אזוי פיעל ביי זיין ליעבען נאָמען נישט פאַרדינט. דאָ האָבען נאָר זכות אבות זיך געמיהט.

מיט דעם חזן בין איך מעהר ווי האלב יאָהר ארומגעפאָהרן אויף דער וועלט. מיר, שלימזול, איז ביי איהם אויך שלעכט געווען, ערגער פון אלע איבריגע משוררים. איך האָב מיר נישקשה גוט מפטיר געקויפט. דער שטייגער איז געווען ווען דער חזן האָט ערגעץ געדאַווענט האָבען דיא משוררים בעדאַרפט אונטער־ ווייזעכם קוקען אויפ'ן עולם, זעהען אויב זיין דאַווענען געפעהלט, וואָס זאָגט מען אויף זיין געמבע און וויא ער זעצט עברי, און אז דער חזן האָט אין דער היים אימיצען א רוף געטאָהן ביין נאָמען, מיט עפּעס א ווינק דערביי, האָט עס געהייסען: נוא זאָג נאָר, איז מען עפּעס צופרידען געווען? כמעט תמיד אָבער איז דער גורל וויא אויף צו להכעים געפאַלען אויף מיר. עס קען אפשר זיין דריבער, ווייל דיא איבריגע משוררים פלעגען באלד נאָכ'ן דאַווענען מאַכען פליטה און אויסגעטריקענט ווערען. קוים האָט ער נאָר א זאָג געגעבען: אברהמקע! און דער־ ביי דערלאַנגט א ווינק, אז מיינער, וואָס האָט נישט געוואוסט קיין חכמות, איז ארויס מיט דער שפּראַכע: חזן מען האָט געלאַכט, טאַקי זעהר שטאַרק עפּעס גע־ לאַכט! נוא פלעגט ער מיר אָננעהמען ביין אויער, דרעהען און דרעהען, ציהען און ציהען אז איך זאָג אייך, דער שניידערקעס קלעפּ זיינען אקעגען דעם קאַטאָוועס־ לעך געווען. א מאָהל האָבען מיר ערגעץ אין א שטעדטעל געדאַווענט שבת פרשה שקלים. דער חזן האָט צום דאַווענען זיך שטאַרק מכין געווען, ווייל ער האָט ארויסגעקוקט אויף יענעם שטעדטעלס חזנות. שבת צו נאַכטס האָבען צו איהם זיך פאַרקליבען מענשען א גאַנצער עולם. מען האָט געטרונקען פונש, וויין און ס'איז געווען א פרעהליכע מלוה מלכה. דער חזן האָט זיך געפּיעשטשעט, זיך געקלאָגט אויפן האלז, ער האָט א ביסעל זיך צוגעקיהלט און מוז עטליכע טעג אָפּהיטען זיין כלי, זיך אלץ געקווינקעלט, געקווינקעלט און פון רעסטוועגען האָט ער דעם עולם פארט צוליב געטאָהן געזאָגט „אליהו'ס" און געזונגען א וואָלעכיל. דעם חזן איז אויסגעקומען נייטיג נאָך עפּעס צו שיקען און וויא ער האָט ארוף געטאָהן: אברהמקע! הא־הא, דאָ האָב איך געעפענט א פיסקעל און א זאָג גע־ געבען: „חזן מען האָט פון אייך געלאַכט!" גאַנץ הויך אויף א קול און פרעהליך, ווייל איך האָב געהאַט אין קאָפּ א ביסעל משקה. דער חזן נעביך איז געוואָרען אָנגעצונדען, רויט וויא איין אינדיק, דאָס פנים האָט איהם זיך געטינעט און דער

גאנצער עולם איז געבליעבען עפּעס וויא צומישט מיט אויסגעגלאָצטע אויגען. איך האָב געמיינט, אז דער חזן וויל מיר נישט גלויבען. בערײדעוודיג בין איך גראָד דענמאָלס געוועזען פון דעם ביסעל פונש, נוא האָב איך מיך צולאָזט מיט מיין זיס צינגעל און אָנגעהויבען צו שווערען: „וויא איך בין א איד, חזן, מען האָט פון אייך געלאכט! אָט־אָ דיא דאָזיגע מענשען טאקי האָבען זיך גע־קריהמט, שטארק חוזיק געמאכט! . . . ווער שמיעסט יענער, יענער, וואָס טרינקט און סודעט זיך אלץ מיט אייך, ער האָט חלעבען זעהר געלאכט בשעת מיר האָ־בען געארבייט איז דער קדושה עפּעס האָט ער, דאכט זיך געזאָגט, קאטשאן. ווייס איך וואָס קאטשאן הייסט? אינדיקזוימען צו קאטשקעפּוטער . . .“ דער חזן האָט פערביסען מיט דיא ליפּען, קלאָמפּערשט געמאכט זיך לאכענדיג און געזאָגט דעם עולם אויף מיר, אז איך בין א שוטה, שטארק תמעוואטע, ווייסט נישט ווער עס האָט מיך געשווירען, צו דיא אלע מעלות בין איך נאָך גראָד איצט א ביסעל פארלעקט, נאָר ער מוז אזא אָנשיקענעם האלטען צוליעב דעם קולכעל, דעם עולם איז געוואָרען עפּעס אויף פריקרע, דיא מלוה מלכה האָט זיך נישט געקלייעט און מען איז זיך פאנאנדערגעגאנגען עפּעס צושטערכעט. איהר קענט אייך משער זיין, וואָס איך האָב דערנאָך געלייזט. דער חזן האָט מיר געוויעזען וואָס פאר א גאָט מיר האָבען און דאָס ביסעל פונש איז אונז באָקום אויסגעפאלען.

איך בין מיט דעם חזן ווייטער ארומגעפאָהרען, זיך אויסגעשלעפּט אין א סך אידישע שטעדטלעך און אויף שבת נחמו זיינען מיר אָדייינגעפאָהרען קיין צוויאטשיטש. דער חזן האָט ארויסגעקוקט אויף צוויאטשיטשער חזנות. ער האָט דאָרט איינגעלעגט דיא וועלט און געארבייט אויף אלע כלים, דיא גבאים האָבען איהם געבעטען, פארבלייבען דאָרט אויף ימים נוראים, און דערנאָך וועט מען זיך מיט איהם אויסגלייכען, אלסדינג אם ירצה השם גוט זיין. איך בין הער־ווייל א ביסעל בעקאנט געוואָרען מיט צוויאטשיטשער קונדסים און בין בה“ש ביי דער דאָרטיגער ווייסער חרבה געוועזען א שטיקעל חשוב, היינו, אז ס'איז אויכ־געקומען צו לויפען מיט א הורא נאָך דעם דאָרטיגען משוגענעם האָט מען מיך געלאָזט לויפען פאראויס, אָדער אז מען האָט געדאַרפט אימיצען מאכען א פאנפע פלעגט מען דערצו נעהמען קליעטשע ביי מיר פון דער קאפּאָטע און ווען ס'איז א מאָהל געראטען ארויסצו'גנב'ענען פונ'ם שמש שאפקעלע דעם שופר פלעגט מען מיך מכבד זיין מיט דעם ערשטען בלאָז. עס וואָלט מיר אָנגעהויבען אפילו צו ווערען גוט. נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז ס'איז נישטאָ קיין מזל!

הערט נאָר מיין סוף ביים חזן. ראש השנה קענט איהר זיך פאָרשטעלען וויא מיין חזן נעביך האָט געהאָרעוועט. ער האָט געארבייט, וויא מען זאָגט,

אויף אלע זאסטעווקעס, געדרעהט איטליכעס ווארט א מאהל צעהן ארויף און אראפּ, אויסגעטייטשט מיט דעם פינגער, פון דער נעמבע פלוצים אריין אין דעם ביי קול, היידי־די־די אהער, היידי־די־די אהין און איז שיער נישט געקראַכען אויף דיא ענד. דער באס איז אחריפנעט געוואָרען פונ'ם שטייגער מאכען ביי איטליכס שטיקעל א ניי שטייגעריל, נאָך א מאָהל לאטום־דום־דום, ווידער א מאָל לאטום־דום־דום! ער איז אָפּגעגאנגען מיט שוויים און זיך אלץ געווישט מיט דעם פאצייליכען, וואָס איז איהם נישט ארוים פון דער האנד. דעם פלייטער נעביך האָט שוין נישט געדינט דער קול, ער האָט בעדאַרפט איבערשרייען דעם באס, נאָר עפּעס א פייף, א קוויטש און איך, שלימזל, האָב כמעט אלע רגע בעדאַרפט א קוויטש טאָן טאטעניא! אָדער א לאנגין טראטאטי! אזש נו.... הכלל מען האָט געארבייט, זיך געריסען אויף וואָס דיא וועלט שטעהט. אין דער שוהל האָט געדאווענט א יונגער מאן א נגיד, ער איז געווען א ביסעל פון היינטיגער וועלט, א דיקער, א געזונטער, א שטיקעל לץ און זעהר א גוטער מענש. ער פלעגט ליעב האָבען זיך נאריש צו מאכען מיט קינדער און האָט שרעקליך פיינד געהאט דעם חזן פאר זיינע מיאוסע הוויות. אז דער חזן איז א ביסעל זיך צופאָהרען אין דעם „אתה זוכר" וואָס אין דער מוסף־דיגער שמונה עשרה, זיך געגאנגען וויא אויף א פּאַטשטאָווען וועג און פלעגט ארויסוואַרפען געטאָקטע ונאמרליך פּאַ מאלאדעצקי, איז צו מיר שטילערהייט צוגעגאנגען דער לץ, דער נגיד, און האָט מיך עפּעס גאנץ ערנסט א פרעג געטאָהן: זאָג נאָר קליינער, קענסט דו מאכען א וויינשעל? און מניה־וביה טאקי איז שוין ביי איהם אויף דיא ליפּען פארטיג געוואָרען א וויינשעל, אזא גרויסע, אזא רויטע, אז איך האָב מיך שטארק צולאכט. אָבער דענסטמאָל גראָד האָט דער חזן שוין אויסגעטאָקט א ונאמריל און געוואַרט איך זאָל מאכען טראטא־טא־טי! אז דער עולם האָט געזעהן, דער חזן איז עפּעס געבליעבען שטיל וויא דערוואָרגען, האָט מען אָנגעהויבען פּאטשען אויף דיא סעטנדערס. דער חזן האָט מיט כעס זיך ארומגעקוקט צו מיר, גלייך וויא איך וואָלט איהם גע'גזל'ט, אָדער נישט געוואָלט אָפּגעבען וואָס איהם קומט. די אויגען האָבען איהם געפייערט און זיין פנים איז געווען רויט, אויסגעפרעיעט וויא א צימעס. דער באס האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צו מיר מיט א ברום, וויא א קיה צו א קעלבעל, איך זאָל שוין אָפּענטפערן, מיין טראטא־טא־טי! נאָר קוים וואָס איך האָב מיך געכומען קוויטשען האָט דער נגיד אקעגען מיר געמאכט נאָך א מאָהל א וויינשעל און איך האָב פון דער חעלער חויט אויסגעשאָסען א געלעכטער הויך אויף א קוויטש! דער חזן האָט זיך ראס·

פּאָלאָשעס, פּאַרפּוטעט און פּאַרפּלוטעט, איז ארויסגעשפּרונגען פון דיא האָלאָב־לעס, אראָפּ פון גלייכען שליאַך, האָט איבערגעהיפּערט א שטיק שמונה עשרה און דערצו נאָך געמאכט עטליכע גרייזען, דער עולם האָט פון אלע זייטען געמאכט פּאַרוואונדערט אי, אי, געקלאַפּט און געסטוקעט. דיא ווייבער דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל האָבען זיך שטארק דערשראָקען און אין איין אָטהעם א געשריי געטאָן: אוי, עס ברענט!.... דאָ האָבען שוין ווידער דיא מאנסבילען זיך דער־שראָקען, זיך אָנגעהויבען שטופּען און ארויסלויפען פון דער שול. דער כלל ס'איז שוין געווען א צערידערט דאווגען. דער עולם איז שרעקליך ניט צופריעדען גע־ווען. אויף מאָרגען נאָך ראש השנה האָט דער חזן מיך ארויסגעטריבען און אליין איז ער געביך בבושה וחרפה אוועקגעפאָהרען, זיך ווייטער ערגעץ ארומשלעפּען. איך, שלימזל, בין איבערגעבליבען אין צוויאטשיטש וויא אויפ'ן וואסער.

7.

דער רב, זאָל לעבען, האָט אין מיטען ענין אנידערגעלייגט דיא פּאַפּירען אָפּ־צורוהען זיך א ביסעל און צו חאַפּען דעם אָטהעם. ער האָט א קוק געטאָהן אויף די נגידים און געזאָגט צו זיי מיט דיא ווערטער:

— איך בעט איבער אייער כבוד, רבותי, וואָס איך פּאַרנעהם אייך מיט אזא מעשה, איהר זענט דאָך מענשען, סוחרים, איטליכער פון אייך איז טרוד פּאַר־דרעהט אין זיינע עסקים און האָט אוודאי קיין צייט נישט! נאָר וואָס זאָל איך טאָן ס'איז דאָך א מצוה מקיים צו זיין צוואת המת. ער, עליו השלום, האָט עס פון מיר פערלאנגט און פּאַרדינט טאקי מיטרעכט מען זאָל ממלא זיין דיא בקשה זיינע, אזוי וויא איהר וועט צום סוף אליין ארויסזעהען. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל רבותי!

— נישקשה, נישקשה! האָבען דיא אלע נגידים זיך אָנגערופען. אדרבה, רבי, דיא מעשה געפעהלט אונז זעהר. מיר וואָלטען נישט מיעד געוואָרען זיא צו הערען ביז אין סוף אריין האָטש א טאָג מיט א נאכט, אזוי שיין געפעהלט זיא אונז. דער בייזי האָט יצחק אברהם עס טאקי ביי אונז אלע פּאַרדינט, מיר זאָלען פון זיי־נעט ותעגען אוועקלייגען א ביסעל צייט און הערען זיין בעשרייבונג. מסתמא וואָס דאָך עס צו עפּעס פיהרען. דער סוף מוז אוודאי זיין וואונדער שיין און מיר וועלען קיין חרטה נישט האָבען, וואָס מיר האָבען אזוינס געהערט.

פּלוצלים האָט זיך געעפענט דיא טיהר, דיא רביצען האָט ארייגעשטעקט

דעם קאָפּ מיט א פרעג: אויב אימיצער קען איצט צום רב אריינגעהן, עפּעס זעהר מיט א נעגייטיגער זאך, און אז זיא האָט בעקומען איין ענטפער: יאָ! האָט זיא מאסי אריינגעפיהרט אין שטיבעל עפּעס א יודענע א בילד שעהנע, א שוואַרצהענעווודיגע, מיט א פּאָאר אויגען וויא דיא קאַרשען, נאָך אין דיא מיטעלע יאָהרען. דיא נגידים האָבען פון דער זייט דערלאַנגט א געשמאַקען קוק מיט אפּעטיט און נעגעסען מיט דיא אויגען די אומבעקאַנטע, שעהנע אידינע, וואָס איז אקענען א פּאָר מינוט געבליעבען שטעהן מבולבל אין דערמיט שטיבעל און דיא פאַרב איז איהר געשטאַנען אין פּנים. דערנאָך איז זיא מיט א פאַרנייג צוגעגאַנגען צום רב און געזאָגט אויף א ביסעל א ציטערדיגען קול, אז זיא האָט צו איהם עפּעס א זאך, זיא קען אבער מיט איהם דערפון נישט ריידען נאָר אונטער פיער אויגען. דער רב האָט זעהר שעהן איבערגעבעטען דעם עולם און איז מיט דער יודענע אוועקגעגאַנגען אין איין אנדער חדר אריין.

— א ר׳ מענדעלע! וואָס מאַכט איהר גוטס? האָט דיא רביצען צו מיר זיך געווענדעט נאָכדעם אז דער רב איז ארויסגעגאַנגען. שוין א לאַנגע צייט, רב מענדעלי, זיינט איהר היא ביי אונז נישט געווען. האָט איהר עפּעס געבראַכט נייס? דיא מאַנסביל מיינען, אז נאָר פון זייערט וועגען בעדאַרף מען דרוקען ספרים. אלסדינג פון זייערט וועגען, וורייבער האָבען גאָר קיין נשמה ניט, זיי זיינען גאָר קיין מענשען ניט און בעדאַרפען קיין זאך נישט האָבען, גענוג פון זייערט וועגען אי דאָס וואָס זיי לעבען, וואָס זיי טראָגען, וואָס זיי האָבען קינדער, האָדעווען זיי, קאָכען וואַרמעס, היטען אָפּ דא מאַנען און ווערען פאַרשוואַרצט.

—געלויבט איז גאָט, וואָס מען זעהט זיך געזונד! האָב איך געענטפערט. נישקשה רביצען, איך האָב אין אייך ניט פערגעסען. איך האָב אייך געבראַכט א „תחינת ארץ ישראל" גאָר א שפּאָגעל נייע. זעהט איהר, רביצען קרוין, איהר בעשולדיגט אומזיסט דיא מאַנספאַרשוינען, מען האָט אייך חלעבען אויף אין זינען. קוקט, זייט מוחל, און בעטראַכט דיא תחינות וואָס מען מאַכט פאַר אייך אָן. וואָס ווילט איהר האָבען? מיר דאַכט זיך, מען האָט שוין גענוג, איבערגענוג אייך, ווייבער אנגעמאַכט.... נישט דאָס בין איך אויסען.

— איי־אי רביצען! האָט איינער פון דיא גבירים מיט א שמייכעלע זיך אָנגערופען. איהר ווילט חלעבען מאַכען א מרידה אונטער דיא ווייבער! הערענדיג אייך וועלען דאָך אונזערע ווייבער פאַררייסען דיא נעז, אָנהויבען פאָדערן עפּעס גאָר נייע זאַכען און אונז חלילה נאָך וועלען נט׳ען! נאָר איך פרעג אייך, רביצען, אז ס׳איז שוין יאָ געקומען צו רייד, זאָגט זשע, זאָלט איהר מיר געזונד

זיין, פאר וואס זשע האט פארט שלמה המלך אנגעשריבען, אז אפילו אונטער טוי־זענד ווייבער האט ער נישט געפונען אי איינע א רעכטע ?

—טאקי דריבער האט ער נישט געפונען, איז דיא רביצען ארויס מיט א תירוץ, ווייל ער האט געהאט מחילה טויזענד ווייבער, מאנסביל, וואס זוכען צו האבען א סך ווייבער קענען טאקי איינע א רעכטע אויך נישט האבען, זאגט מיר, איהר וואלט אויף זייער שטעלע בעסער געווען, מאנסביל ?.....

—נאר פאר וואס אבער, האט נאך איינער זיך אנגערופען, שטעהט אין אונזערע ספרים. אז דיא גאנצע חכמה פון איין אשה בעשטעהט אין גאנצען נאר אין דעם שפינדעל ?

—ס'איז דעריבער, האט דיא רביצען געענטפערט, ווייל דאס האט אנגעשרי־בען א מאנסביל. אוודאי זענט איהר חכמים, אז איהר געוועלטיגט און האלט די ווייבער נעבעך אין אייערע הענד. דער שטארקער בלייבט תמיד דער קלוגער, דער געדעכטער, וויא זאגט מען עפעס: דער מלאך־המות שעכט און בלייבט גערעכט. נאר ווערטליך אין דער זיים. איך פרעג אייך נישט מעהר, וויא קענט איהר אונז אפ'פסק'ענען אזוינס, וואס מיר ווייסען און מיר זעהען מיט אונזערע אויגען אז ס'איז נישט אזוי ! וויניג ווייבער נביאות אי חכמות זיינען ביי אונז אידען גע־ווען א מאהל אין דיא אלטע צייטען און וויניג ווייבער חכמות, בריות זיינען דא ביי אונז אויך היינטיגע צייטען, וואס שטעהען א סך העכער וויא אנדערע מאנס־ביל? מיר דאכט זיך, אז טאקי דא ביי אונז אין דער שטאדט קען מען אויפצעה־לען פיעל ווייבער, וואס נאר זייער בריה'שקייט און חכמה אליין האבען דיא מא־אלסדינג, זייער כבוד אי זייער עשירות. ווען נישט דיא ווייבער וואלט פון זיי נאר ניט געווארען. פון דעסטוועגען זאל אויסקומען אמאל עפעס ביי א שטאדט זאך אדער ביי עפעס איין אנדערען וויכטיגען ענין, ווייסט מען נישט מעהר וויא דיא דאזיגע בעלי־הבתים, וואס טויגען נישט מחילה א קאטץ א נעק צוביסרען, דיא ווייבער זיינען פארעכענט וויא גאר נישט. אלץ בעלי־הבתים, בעלי־הבתים, אפילו אין מרחץ אריין מחילה רופט מען אויף נאר בעלי־הביתים. בעלי-הבתים אין באד אריין....

— עפעס זענט איהר מיר היינט רעביצען זעהר שטארק אויפגעבראכט, האט דער נגיד ווייטער זיך אנגערופען. עפעס רעדט איהר מיט פארדראס, ס'איז אייך עפעס נישט גוט אויפן הארצען און איהר לאזט אויס אייער כעס צו דיא מאנסביל נעביך !

— גלויבט מיר, האט דיא רעביצען געזאגט און אין דיא אויגען האבען איהר

זיך געשטעלט טרעהרען, גלויבט מיר, וויפיל איך האב געדערט איז נאך קיין מעשר מן המעשר נישט וויפיל איך האב נאך בעדארפט ריידען, אזוי פארביטערט איז מיר דאס הארץ. דיא בידנע יודענע נעביך, וואס איהר האט זיא דא ערשט ניט לאנג געזעהען, זיא האט ביי מיר היינט א שטיק געזונט צוגעקומען און מיר גע־וויעזען מיט איהר גרויסאומגליק, וועלכעס עס האט זיא געטראפען, וואס מאנס־ביל זיינען, וואס זיי זיינען אין שטאנד צו טאהן, און וויא פינסטער און ביטער אונזער ווייבערשע לאגע איז נעביך. אז אך און וועה איז אונז, וואס מיר זיינען אויף דער וועלט גאר געבוירען געווארען! האט דיא רביצין טיף פונם הארץ א זיפץ געטאן און מיט א טיכעל זיך געווישט דיא אויגען.

— נאט רביצען! האב איך געזאגט און איהר געגעבען דיא תחינה וועלכע איך האב ארויסדערטאפט פונם פעקיל, איך וויים, אז דיא תחינה איז פאר אייך גוט, פאר אייך איז טאקי חלעבין גוט דיא תחינה....

— אמת טאקי רב מענדעלי! האט דיא רביצען זיך אנגערופען. פאר אונז בידנע ווייבער נעביך איז טאקי גוט נאר תחינות איין איינציגע רפואה צו הער־צער פול מיט מכות מיט וואונדען; איין איינציג מיטעל אוים צו וויינען זיך האטש א מאל און אויסצוגיסען דאס שווער ביטער געמיטה אין הייסע ווארעמע קוואלען טרערען.... ס'איז נאר א וועהטיג, א צוזעטצעניש וויא דיא מאנסביל, וואס פער־שטעהן נישט און ווילען גאר נישט פארשטעהן אונזער הארץ, לאכען, שפאטען פון דיא ווייבערשע תחינות און פארגינען אונז נישט אויף דיא דאזיגע איינציגע רפואה. זיי זאלען זיטצען אמאל אין דער ווייבערשער שול א שבת אדער א יום טוב און צוזעהען דארט א סך בידנע אומגליקליכע ווייבער, וואס האבען זיך קוים ארויסגעריסען פון דער היים: דיא מיט א פינסטערער דאליע פון איהר מאן, יענע א וויסטע עגונה, איינע מיט א שווער טראגען, דיא אנדערע מיט א פארבי־טערט געמיטה פון איהר א זייגענדיגס, קראנק קינד, וואס לאזט זיא דורך דיא נעכט נישט שלאפען און פארמוטשעט זיא נעביך, דיא מיט געשוואלענע, אפגע־בריהטע הענד פונם שטעהען ביים אויווען און דיא מיט א פארזארגט, אויסגע־בלייכט פנים פון דער שווערער פאנטשטשענע, פון שטענדיגען געהן אין יאך, וויא דיא דאזיגע אלע פאראומערטע דערשלאגענע נעביך שטעהן ארום דער זאג־גערען דארט. יאמערען, קלאגען מיט אויפגעהויבענע אויגען צום בארמהארצדיגען, געטרייען פאטער אין הימעל, בעוואשען זיך מיט טרעהרען און וויינען פון זיך ארויס דיא נשמה, ווען זיי, דיא מאנסביל, זאלען עס בעטראכטען און צוזעהן מיט זייערע אייגענע אויגען, וואלט חלעבין זיי זיך נישט געשפעטט דאס מויל

צושפעטען פון דיא ווייבערשע תחינות.... א דאנק אייך רב מענדעלי! וואס איהר האט אן מיר נישט פארגעסען. איך וועל אייך באלד אריינשיקען פאר דער תחינה. אזוי האט דיא רביצען א זאג געטאן צום סוף, זיך אויסגעווישט דיא אויגען און שטילערהייט ארויסגעגאנגען.

אלע מענשען אין דעם שטיבעל זיינען א היבשע צייט געבליבען שטיל וויא דאס לשון האט זיי אבגענומען. דיא רביצען מיט איהרע רייד האט אויף זיי אנגעווארפען א מרה־שחורה, איך בין מיר געזעסען אומעטיג אין א ווינקעל און צוקייעט דער רביצענס איטליכעס ווארט. איהרע ווערטער זיינען געוועזן אנגעזאפט וויא א שוואם מיט שארפע, ביטערע געפיהלען און מיך געשטאכען, געצופט אי אנגעהאפט ביים הארץ וואס מעהר איך האב זיי צוקייעט. מיר איז דענסמאל געוועזן צו־מוטה עפיס גלייך וויא מען וואלט פאר מיינע אויגען געפאלמעסט א לעבעדיגען מענשען, ארויסגענומען דאס ווארמע, נאך צאפלענדיגע הארץ, עס געעפענט, געשניטען אריינצוקוקען און זעהן אלסדינג, וואס דארט אינווענדיג געהט פיר. פאר מיינע אויגען האבען גערונען בלוט, גאל, טרעהרען מיט אייטער און אין דיא אויערען האט מיר זיך געהערט א זיפצען מיט א קרעכצען. צווישען א סך משונה טרויערדיגע געשטאלטען האט מיר זיך אלץ געדרעהט אין קאפ דיא בילדשיינע יודענע, וואס דיא רביצען האט זיא אזוי בעדויערט, זיא איז מיר פירגעקומען וויא זיא וויינט, ברעכט דיא הענד און בלוט גיסט זיך איהר פון דיא אויגען וויא דיא קארשען. וואס איז דאס פאר א יודענע? וואס איז איהר נעביך אזוינס? ווער האט אזעלכע געקענט בעליידיגען? און אין וואס בעשטעהט איהר אומגליק? דיא דאזיגע אלע זאכען האב איך אלץ געטראכט ביי מיר אין דיא געדאנקען שטארק פארטיעפט, אזוי האב איך אוועקגעטראכט גאנץ היבש ביז איך האב פלוצים מיך אויפגעוואכט וויא פון א שלאף און א קוק געטאן אויף דעם עולם.

— וואס זיפצט איהר אזוי ר׳ חנא? האט איין נגיד דעם אנדערען געפרעגט.

— איך זיפץ ר׳ בעריש, האט ר׳ חנא געענטפערט, אויף דער אבדה, וואס מיר האבען פארלארען. יצחק אברהם איז געוועזן זעהר א נוטצליכער מענש, מיר האבען אלע אין איהם געהאט א פריינד, א טהוער און א בעל סוד. ער איז אונז צו פריה אפגעשטארבען. ער האט בעדארפט חאטש נאך עטליכע יאהר לעבען. א שאד חלעבין! מיר מעגען אלע טאקי זיפצען אויף אזא גרויסער אבדה. קיינעם איז יצחק אברהם אזוי נישט אפגעשטארבען וויא דער שטאדט, אונז אלע מיין איך!

—טאקי גאנץ אמת ר׳ חנא, האבען אלע געענטפערט און זיך שטארק פארטראכט.

איהר ר׳ פייבוש געהערט דאך טאקי צרוויסען ווען דיא קבורה וועט זיין, האט איינער א פרעג געטאן. איהר זענט דאך, ר׳ פייבוש א טהוער אין דער חברא קדישא.

דיא קבורא, ר׳ אבא, וועט ערשט זיין מארגען. איינמאל איז היינט שווער געווען זיך אויסצודרעהן, עס איז געווען איין עיכוב מחמת כמה זאכען, און צוויי־טענס טאקי האט חברה זיך נאך נישט אויסגעגלייכט.

— איך האב נאך היינט א חתונה, האט זיך אנגערופען איין דין. איך בין מיט מסדר קידושין.

— און מיר חלשט גאר דאס הארץ, האט געזאגט דער אנדערער דין. פון אלע זאכען וואלט איך גענומען עפעס אין מויל. מיר איז שוין טאקי צייט צו עסען, איך האב נאך היינט חוץ א גלעזעל ציקאריע נישט טועם טעם געווען.

— מיינע מערידין טהוען מיר אן גאר צרות! איז אריין אין דער מיט נאך א דין. זאגט מיר, איך בעט אייך, וואס טהוט איהר עפעס צו אייערע מערידין? מעהרנצימעס, זאגט מען, זאל דערצו גוט זיין. ווייס איך? איך האב אלץ ביז אהער געהאלטען פון געקאכטע פלוימען מיט צענעס.

— צו מערידין איז דיא בעסטע רפואה, האבעןביידע פריהערדיגע זיך גלייך ארויסגערעדט, זיך גאר נישט וויסענדיג מאכען און גארנישט טאן. מיר האבען עס בקבלה פון אונזערע טאטעס...

איך בין געזעסען וויא אויף שפילקעס און געציילט דיא מינוטען דער רב זאל אריינקומען, איך זאל שוין זוכה זיין צו הערען דעם סוף פון דער גאנצער מעשה און צו וואס בין איך דא אזוי נייטיג געווען. ס׳איז מיר צו גרויס געווען איטליכע רגע און איך בין מיד געווארען ווארטענדיג. פלוצים איז אריין דער רב עפיס וויא שטארק צוטראגען מיט א געקנייטשטען שטערען, וואס דאס האט זעהר גוט בעוויזען, אז אינוועניג אין קאפ זיינען דא פיעל מחשבות און ס׳איז עפיס נישט גלאטיק. ער האט עטליכע מאהל א פיהר געטאן דיא האנד איבער דעם פנים און דערבייא אויסגעצווינגען דיא האר פונם בארד. דער נאך האט ער זיך געווענדעט צום עולם בזה הלשון:

— זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבותי, וואס איך האב אייך דא געלאזט אזוי לאנג ווארטען. איך בין געווען טרוד מיט דער דאזיגער יורענע נעביך, אצינד בין איך זעהר צוטראגען, עס טהוט מיר, לא עליכם, אביסיל וועה דער קאפ. דער־

ביי איז שוין מאקי אביסיל שפעטליך, דעריבער וואלט איך געזאגט, לאז דאס לייענען פאר היינט גענוג זיין. אם ירצא השם מארגען פריה, בעט איך אייך, זאלט איהר מוחל זיין קומען, וועלען מיר בלי נדר דערלייענען ביז אין דעם סוף אריין. נאר איך בעט אייך צו קומען, אויב אייער גוטער ווילען וועט זיין, פריה, מאקי גאנץ פריה, באלד נאך דעם דאווענען.

דער עולם איז זיך צוגאנגען. אז איך בין צוריקגעקומען צום בית המדרש האב איך געטראפען מיין הונגעריג פערדיל נעביך וויא ער שטעהט מיט אויפגע־שטעלטע אויערען און קוקט אין ביידעל אריין. נוא חכם מיינער, האב איך גע־זאגט און איהם א נעהם געטאן פריינדליך ביי דער טשאפרינע, קום עסען סימשקע! לעת עתה, חכם מיינער, ביסט דוא ניט קראנק צו עסען סימשקע. מאר־גען אם ירצה השם אז דיא חכמה דיינע וועט איינגעהן, דענסמאל זעהסט דוא, האסט דוא ביי מיר א גאנץ מעסטיל האבער.

8.

קוים וואס איך האב דערלעבט מארגען פריה אפצודאווענען האב איך עפעס איבערגעחאפט אין דער גיך, איבערגעלאזען ווייטער אויף דעם שמש מיין בייד־יל מיט דעם פערדיל און מיך געיאגט געשווינד צום רב, וואס אהינצו איז באלד מאקי אנגעקומען דער איבעריגער נעכטיגער עולם, חוץ איין ר' פייבוש אליין האט געפעהלט צום מספר. אלע האבען פשוט געברענט הערען דעם סוף פון דער מעשה און זיך געריכט אויף עפעס נייעס. דער רב האט זיך אנידערגעזעצט, גע־נומען אין האנט דיא פאפירען און נאסדעם וויא ער האט זיך אביסיל אויסגעהוסט האט ער געזאגט:

—מיר זענין נעכטען, דאכט זיך געבליבען דער בייא: „איך, שלימזל, בין איבערגעבליבען אין צוויאטשיץ וויא אויפן וואסער“. יא מאקי דא, דא! אצינד רבותי, הערט זייט מוחל ווייטער און זייט מיך נישט מפסיק. אט וואס ער שרייבט ווייטער:

ראש השנה האב איך אין צוויאטשיץ געגעסען ביי א יודען, וואס איז שווער אקוראט צו בעשטימען וואס פאר א מענש ער איז געווען: עפעס נישט קיין חסיד, נישט פון היינטיגער וועלט, עפעס אי אהין אי אהער און דאכט זיך וויעדער מאקי נישט אהין און נישטאהער; נישט געקליידעט אלטפעטעריש, נישט היינטיגע מאדיש, נישט, ווי מען זאגט, פליישיג, נישט מילכיג. עפעס גאר האלבגעבראטען,

גלאט פאר זיך עפעס א מין יוד. איך האב דערנאך אין דער וועלט בעגעגענט א סך אזעלכע מיני יודען, נאר איך בין קיינמאל אויף זיי קיין מבין נישט געווען און נישט געקענט רעכט פארשטעהן וואס פאר א מענשען זיי זיינען.... אז איך בין דא געבליבען עלענד, זיך ארומגעבלאנקעט וויא א שעפעלע איינער אליין, נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצוקומען, האב איך מיך מישב געווען און בין געגאנגען צו דעם דאזיגען יודען און האב איהם דערצעהלט מיין אומגליק, די גרויסע צרה וואס מיך האט געטראפען. דער דאזיגער יוד איז געווען בטבע נישט קיין שלעכטער, א שותק, א רעגדיל א ווארט, ער האט מיך שווייגענ)־יג אויסגעהערט און אלץ געגלעט דיא וואנטשעס, דערנאך האט ער פארטראכטערהייט א מאך געטאן, איך זאל בלייבען ביי איהם אין שטוב און געהייסען מען זאל מיר געבען עפעס עסען. בייא דער נאכט ארום זייגער צעהן, עלף, אז אויף דער גאס האט מען שוין נישט געזעהן קיין משוגעגעם הונד און אין דרויסען איז געווען אזוי פינסטער האטש איין אויג ארויסצונעהמען איז ער מיט מיר געגאנגען העט העט אין עק שטאדט, ערגיץ אין א פארוואָרפען געסעל. אין דעם דאזיגען געסעל, איז געווען רוהיג, שטיל וויא אויף א בית־עולם, עס האט נאר זיך געהערט דארט א רוישען פון ביימער, וואס דער ווינד האט מיט זיי געטרעשטשעט וויא אויך א געשושקעריא פון עטליכע איבערגעבליבענע דארע בלעטליך ערגיץ דארט אויף א ביימעל און א קול פון א דריבנע־אסענדיג רעגענדעל, וואס האט צרוויילען געקראפעט אויף אראפגעפאלענע בלעטער אי אויף פארטריקענטע גראז פון אלערליי מיני גארטענוואָרג. איז דער ווינד אויף א רגע אנשווייגען געוואָרען האט פון דערוויטענס זיך געלאזט הערען א געקלאפעריא ערגיץ פון א מיהל און א ליארעם, א גערויש פון א ביסטרע פלייצעגדיג וואסער. קוים האט דער ווייטר ווידער אויף דאס נייע אנגעהויבען,האבען מיט איהם, ביים אנהויב, פון דער שטאדט זיך פארטראגען מטושטשע, פארמישטע מיני קולות: א קרעה פון א האהן, א מריקען פון א קיה, א סקריפ פון אהינ־און־אהער זיך שליידערענדיגען טויער, א גערידער, א געטימעל פון א בעל־העגלישער פארענדיגער יאזדע און א בילען, א האווקען פון א בעל־הבתישען הונד. א פנים אז אין יענעם געסיל זיינען נישט געזעסען קיין יודען, זיסט וואלט דאך דארט נישט געווען קיין גערטנער מיט ביימער, אויף דער ערד וואלט דאך נישט געווען צוזייעט, צו שפרייעט קיין בלעטער און מיין יוד וואלט דאך געמוזט טאפען דעם וועג ער זאל חלילה אין דערמיט גאס נישט ארויף אויף א קיה, אדער נישט אנגעשלאגען זיך אין צוברעכענע טרעפליך פאר איטליכער טיהר. מיין יוד איז מיט מיר אלץ געגאנגען געגאנגען, נישט צוריידען אפילו

איין וואָרט ביז צום סוף זיינען מיר צוגעקומען צו א הייפעל און אריינגעגאנגען דאָרט אין א נידעריגם, נישט קיין גרויסעם הייזעל. אין א קליין פאָר חדר האָט געצאנקט א לעכט, דאָרט האָט מיין יוד אויסגעטאָן זיין אויבערקלייד און איז אריינגעגאנגען אין צווייטען חדר, מיר אָבער האָט ער געהייסען ווארטען דאָ אין דעם פאָר חדר. מיר איז גראָד אויסגעקומען דאָרט שטעהן הינטער דער צוגעמאכ־טער טהיר האָב איך געהערט אָט אזא מין שמיעס:

— גוטעז אבענד הערר גוטמאנן!

— ווילקאָממען הערר יאקאָבזאָהן! אָ, וואָס פאר א גאסט! שאָן זייט דריי וואָכען ווארען זיא ניכט ביי מיר. וואָס זאָל עס דייטען הערר יאקאָבזאָהן?

— ליעבער הערר גוטמאנן וויא האָב איך געקאָנט? זיא וויסען דאָך, היינט איז דיא הייליגע פייערטעגע יום טובים און דיא היעזיגע יודען זיינען אצונד נאָך מעהר פאנאטיש וויא איין אנדערש מאָל, זיא קענען דאָך מיין לאגע וויא אָבהענ־גיג איך בין פון דיעזע לייט. זיי זאָלען מיך א שטייגער דערזעהן געהן צו איהנען...

— זיא האָבען פאָללקאָממען רעכט הערר יאקאָבזאָהן. אויב אזוי האָבען זיא רעכט. יא זיא זינד אָבהענגיג, זיא האָבען פאמיליע.

— האָט איהר שוין געענדיגט אייער ווערק, הערר גוטמאנן?

— אָ, יא, דאס בוך איזט מערקווירדיג געלונגען. זעהר א ניטצליכער ספר! שאדע נור, דאָס ביי אונז זעהר וועניג מענשען זינד, וועלכע העברייאיש לעזען.

— זאָגעז זיא בעסער הערר גוטמאנן, דאָס איהר קיין בעלוינונג פאר אייער ארבייט האָט און זיא מיסען אָפטמאָל נעביך דארבען און דערצו נאָך אומפערדינט ליידען פעראכטונג און רדיפות.

— גלויבען זיא מיר, הערר יאקאָבזאָהן. דער שרייבער, דער דיכטער, ברויכט אייגענטליך קיינע אנדערן לאָהן אויסער פערשטאנדען צו ווערדען. פעראכטונג, רדיפות, מאנגעל, דיזע שפּאָרנען נור זיין גייסט צור ארבייט אן. ערסט דענמאָל גלוסט זיך ארבייטען און פערדינטע פעראכטונג אומכבוד, איזט עבען זאָ דעם מענשען אנגענעהם ליעב, וויא פערדיענטע אכטונג, פיר דיא וואהרהייט, דעם אמת, צוליידען איזט אייגענטליך קיין ליידען. ליידען הייסט חנפה'נען, צוויאט־שען, זיך זעלבסט פערלייקנען, זיין געוויסען, זיין הערץ, זיין שכל פערקויפען, זיא מיינען, איין חונף, איין פאלשער מענש צו זיין איזט איינע גרינגע, לייכטע ארבייט? חלילה! עס איזט אָבער עבען זאָ שווער וויא איין גנב צו זיין. דער חנף, דער צבואק, דער פאלשער מוז אימער זאָ פירכטען, אימער זאָ אויף דער הוט זיין, זיך שטענדיג זאָ היטען וויא דער גנב. גלויבען זיא דען, דאָס אלע מיינע פערפאָלגער, וועלכע מיך רודף'ן רעליגיעז, אמת פרום און גליקליך זינד? אָ, ניין,

ניין! איין געוויסען טהייל פון זיי רודף'ן, פערפאָלגען מיך בלאָס אויס נייד, אויס קנאה. גאַנץ פשוט, זיי פיהלען זיך פאר ליידיגע, אונוויסענדע, אונגיטצליכע מענשען, זיי שטעכט פאר וואָס איז דאָ איין פערשטענדיגער מענש, וועלכער איף זיי א מבין איזט און נעהמט זיי דורך און דורך מיט אָפענע אויגען. זיי שייען זיך פאר אָפענע אויגען זאָ וויא פלעדער מייזע פאר דיא שטראהלען פון דער ליכטיגער זון.

— ווירקליך, הערר גוטמאַנן, מיט זאָלכע אייגענשאפטען און זאָלכע גוטע מחשבות זינד זיא באמת טאקי בעניידענסווערטה. מען דארף זיא טאקי מקנא זיין. וויסען זיא, וואָס איינענטליך בין איך יעצט צו איהנען געקאָממען? איהר גלוסט זיך ארבייטען אונפערדינטע פעראכטונג, אומכבוד, איזט עבען זאָ דעם קען א מאָהל גאנג. אצינד האָב איך אזעלכען בעקאָממען און האָב איהם גע־בראכט. עס שיינט, ער איז איין עהרליך יונגעל, האַטשע אביסעל א לעקיש, ניט געשליפען.

איך האָב דעם דאָזיגען שמועס כמעט אין גאנצען פערשטאַנען, דאָס הייסט נישט דעם געדאנק, דעם פשט דערפון, דאָס איז געווען נישט פאר מיין מוח, איך האָב נאָר פערשטאַנען ווערטער. א טהייל ווערטער זיינען געווען פון אונזער לשון יודיש־דייטש, און אויפ'ן ביסעל דייטשע ווערטער האָב איך שוין געקענט וויא ס'איז מיך אָנשטויסען, מחמת ארומפאָהרענדיג מיט דעם חזן האָב איך אלערליי סאָרטען מענשען געהערט ריידען. דער חזן אליין פלעגט אויך ליעב האָבען ארייַנצוואוארפען א מאָהל אין זיין שמיעס עפּעס א דייטש וואָרט ווען עס האָט איהם געפּאסט. א מאָהל פלעגט איהם נאָך גאָר אויסקומען צוזאָגען, אז ער זינגט נאָך נאָטען און קאָרכיש דאוונען קען ער אויך... דיא תלמוד תורה האָט מיר אויך געגעבען א ביסעל דייטש פון דיא טייטשווערטער אין חומש, וויא א שטייגער: „ועלטה" און א נעפיל. „וסעדו לבכם" און לעהעגט אונטער אייער הארץ. „ירכי" מיין דיך. „מחשף" ענטפּלעקט. „באחו" אויפ'ן געמייזעכץ. „בין המשפתים" צווישען דיא געמארקען. „ותחללה" און דוא האָסט זיא פאר־שוועכט. „קממיות" האָפערליך. וכדומה נאָך אזעלכע טייטשען. אין דער ייעלניק קלייט האָב איך אויך נעהאפּט עטליכע דייטשע ווערטער פון דיא עלטערע משרתים, וואָס פלעגען א מאָהל אין א שמועס מיט א קונה זיך צולאָזען אויף דייטש: „מיין הארר, קוקען זיי אָן דיא וואארע! איך האָב בנאמנות ניכט טהייער געביטען. שוין וועלוועלער פון בארשטש זאָג איך איהנען. זיי וועלען, מיין

האָר, קיין חרטה ניכט האָבען". אַחוץ דעם גאָר פאַרשטעהען אַלע אידען דייטש. ס'איז דאָך פאַרט זייער מוטערשפּראַכע....

דיא מיהר האָט פלוצלים זיך אויפגעעפענט און מען האָט מיך אַריינגערופען אין דעם צווייטען חדר. מיין איד איז דאָרט געזעסען אָהן דעם היטעל. דער דייטש האָט מיך אָנגענומען ביי דער האַנד און געזאָגט צו מיר גאָר פריינדליך:

—נוא ליעבער, יונגער מענש! דוא ווילסט ביי מיר אין הויז זיך שטעלען? ביי מיר ועסט דוא נישט האָבען קיין שווערע מלאכות. דוא וועסט בעדאַרפען טאָהן געוועהנליכע זאַכען און געהן אַ מאָהל אַ גאַנג.

איך האָב אויסגעטאַלאַפּעטשעט אַ פּאָאַר אויגען און עפּעס אַזוי תמעוואַטע געקוקט אַז דער דייטש האָט ניט געקענט זיך איינהאַלטען, א שמייכעל צו טאָהן. ער איז מיר אָבער באַלד זעהר געפעהלען. זיין פּנים האָט אויסגעזעהן עפּעס אַזוי גוט און ער האָט מיט מיר עפּעס אַזוי פריינדליך גע־רעדט, גישט וויא אַלע אַנדערע, וויא דער שניידער, דער חזן א שטייגר און וויא דיא מאַמע מיינע אפילו, און געקוקט אויף מיר מיט אַזאַ רוהיגער גוטער מינע, אַז עס האָט מיך צו איהם עפּעס געצויגען. איך האָב אויפגעהויבען דיא האַנד צו מיין שמייסען מיטצעל (וואָרום איך בין שטענדיג געגאַנגען אין מיין שמיישען מיטצעל, סיי זומער סיי ווינטער אין דיא גרויסע היטצען, בשעת אפילו איך בין געגאַנגען באָרפיס) האָב עס א קאָפּ אונטערגעהויבען און גע־האַלטען איבער דעם קאָפּ, דערנאָך האָב איך עס א ריק געטאָהן אויף א זייט, אויף דער אַנדערער זייט קאָפּ, א ביסעל א בייג געגעבען צום פּנים, א שלעפּ גע־טאָהן פון הינטען, אַהין אַהער, א קאַפּעטשקע העכער, און מיט דער אַנדערער האַנד א טאַפּ געגעבען די פּאות, א קראַטץ די פּאַטילניצע. איך האָב פּשוט אַליין ניט געוואוסט וואָס צו טאָהן מיט דעם קאָפּ און מיט דעם מיטצעל, ביז לסוף האָב איך מיר געמאַכט א האַרץ און האָב עס אויף גאָטס בעראָטה ראַפּטאָם אָפּגע־כאַפּט פון'ם קאָפּ. איך האָב בשעת מעשה געפיהלט וויא איבער מיין הוילען קאָפּ וועהט עפּעס א קיהל ווינטעלע, גלייך מען וואָלט מיך געשוירען, אלע רגע האָב איך געמוזט מיך ביי איהם אַהאַפּ טאָן. ס'איז מיר פירגעקומען עפּעס ווילד משונה!

— נוא, מיין ליעבעס קינד, האָט דער דייטש געזאָגט און מיר אַרויפגע־לעגט זיין האַנד אויף דעם אַקסעל. דוא ביזט א גוטער בורש! וויא הייסט דוא? איך בין געשטאַנען פאַרדולט, אַקוראַט וויא א מאָהל פאַר יענעם דייטש

אין דער תלמוד תורה, האב געעפענט א מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען און געקוקט לעקישעוואטע נאר וויא איין אנגעמאהלטער גולם.

— וויא הייסט דוא ? האט דער דייטש מיך נאך א מאהל א פרעג געטאהן.

— איך וויים ? !

— סטייטש, דוא ווייסט ניט וויא דוא הייסט ? ווער דען זשע ווייסט ?

— דיא מאמע, האב איך געענטפערט, דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען יצחק אברהמצע; דער תלמוד תורה מלמד — איטצע אברהמעלע ; דער שניידער ממזרוק איציק אברהמעל; דער שוסטער, בשעת ער פלעגט מיר צו ווינטשעווען ווען איך האב געטראגען די פאמייניצע, האט מיך גערופען איטציניא אברהמוניא און דער חזן — אברהמקע. היינט וויא זאל איך וויסען וויא אזוי איך הייס ?

— גערעכט ! האט דער דייטש געזאגט מיט א שמייכעל, נאר זיעבען נעמען וויא יתרו האסט דוא פארט ניט. דוא האסט נור איין צונויפגעפארעטען נאמען : יצחק־אברהם זעהר א שעהנער, נאך דיא אבות. איך וועל דיך טאקי אזוי רופען. דוא הייסט ביי מיר איזאק אבראהאם, אדער אבראהאם. נוא, ווילסט דוא ביי מיר זיין אבראהאם ?

— איהר זאלט מיר אבער נישט הרג׳ענען, שלאגען. איך האב שוין חלעבען קיין גאנץ ביינדעל נישט.

— ביי דעם דייטש האבען טרעהרין זיך געשטעלט אין דיא אויגען. ער האט מיך אנגענומען ביי דער פלייצע און אריינקוקענדיג מיר אין פנים געמאכט אזוי : נעביך, נעביך ! עס ווייזט אוים ער האט זעהר פיעל געליטען. אזוי יונג און האט שוין נעביך קיין גאנץ ביינדעל נישט ! יא, יא, האט ער זיך אנגערופען דערנאך צו מיין אידען, יא, ער איזט ווירקליך פלומפ, זעהר נאאיוו, תמעוואטע, אבער איין גוטער בורשע.

מיין יוד האט געשוויעגען און נאר געגלעט דיא וואנצעס.

—ניין ! האט דער דייטש ווידער צו מיר געזאגט. איך וועל דיך אויף מיין ווארט, נישט אנריהרען, דוא ביסט דאך אזא מענש וויא איך, חוץ דעם ביסט נאך איין עלענדער אויך. זיי רוהיג, איך וועל דיך נישט שלאגען, נוא בלייבסט דוא ביי מיר ?

— יא ! האב איך געענטפערט און בין געבליעבען ביים דייטש.

דער דייטש איז נעביך געוועזען זעהר ארים, נאר דיא ארימקייט אבער האט ביי איהם אין הויז קיין שליטה נישט געהאט ארוים צו ווייזען זיך מיט איהר

אומריינקייט, פוילקייט, אפגעלאזענקייט און מיט אלע איהרע איבריגע מיאוסע סימני דאלות וויא געוועהנטליך ביי אלע אנדערע, און בפרט נאך ביי אידישע ארימע נישט קיין פארמעגליכע לייט. אין שטוב ביי איהם איז געוועזן ריין, אלסדינג אויף זיין ארט. עס האט געלויכטען געפינקעלט אין איטליכם ווינקעלע. דיא מאדאם, זיין ווייב, האט אכטונג געגעבען אין איטליכער שפארינע, נישט געזעסען קיין רגע ליידיג: געקאכט, געבאקען, געשמירט, גערייניגט, געארבייט, גענעהט, פאררינכט גרעט, און ביי דיא אלע דאזיגע מלאכות, וואס מאכען אן אנדערן בייז וויא א רוח, איז זיא שטענדיג געוועזן רוהיג שטיל, מיט א פרעהליך פנים. צו אלסדינג האט זיא געהאט צייט, וויא פארטראגען זיא איז געוועזן איז איהר נאך איבערגעבליעבען צייט צו האלטען א מאהל א בוך צולייענען און וויסען וואס טהוט זיך וואס הערט זיך אויף דער וועלט. דער מאן איז ביי איהר געוועזן געהויכט און געקרוינט, זיא האט פון איהם אי פון זיין שרייבען געהאלטען עולם־ומלואה, נישט צוגעלאזען צו איהם קיין שום עגמת־נפש, וואס האט איהם געקענט שטערען פון דער ארבייט און איז געוועזן מיט איהם באמת איין גוף, איין נשמה. זייער עלטסטע טאכטער, א פיינע איין אײדעלע, פלעגט צוהעלפען דער מוטער, פלעגט וואשען, פרעסען, טאן וואס מען בעדארף און זעהר שעהן שטריקען. זיא האט געהאט אויף איבערצובייטען נאר איין קלייד, אבער וויא שעהן און ריין איז עס תמיד געוועזן, נאר שפאגעל ניי וויא ערדשט פון דער נאדעל! אלע טאג אין איין בעשטימטער צייט פלעגט זיא לעהרנען מיט איהרע צוויי קליינע שוועסטערלעך, וועלכע זיא האט מדריך געוועזן, געגעבען א גוטע ערזיעהונג, זיי תמיד געצוואגען און געפיהרט ריין ווייס אנגעטאהן. — דער עלטערער זון האט געלעהרענט אין אוניווערסיטעט, וואס פון דארט פלעגט ער אפט שיקען צו דיא עלטערן הייסע ווארימע בריעף, אין וועלכע ער פלעגט זיי טרייסטען און בעטען, זיי זאלען זיך ניט זארגען, אפעסען זיך דאס הארץ דערפון, וואס זיי זיינען נישט ביכולת איהם צו העלפען מיט עפעס געלד אויף זיינע הצטרכות. אמת טאקי, ער ליידט א ביסעל דחקות, אבער ער האפט, אז ער ווייס וויא עס איז זיך אויסדרעהען און נישט שטארבען פון הונגער. נשקשה, פלעגט ער אויסלאזען מיט א טרייסט, דאס איהר האט מיר געגעבען האבען עס אנדערע רייכע טאטעס און מאמעס זייערע קינדער בשום אופן נישט געגעבען, איהר האט מיר געגעבען א סך מעהר פון געלד — איהר האט מיך געלעהרענט, אויסגעאיידעלט מיין הארץ, אריינגעלייגט אין מיר גוטע געפיהלען: ליבשאפט צו מענשען, רחמנות צו בידנע אומגליקליכע לייט, און מיך געוויינט צו בענוגנען מיט ווייניג, איבערצוטראגען

צרות אונטער א שלעכטע צייט מיט א פרעהליך געמיטה. אזעלכע מידות טובות, וואָס רייכע עלטערן קענען זיי מיט גאָר זייער געלד און דעם גאנצען פארמעגען זייערע קינדער נישט געבען.... דעם זוהנם דאָזיגע בריעף פלעגען אלע אין שטוב זעהר אָפט לייענען הויך, זיך בשעת מעשה פרייען און צוגלייך זיך בעוואַ־שען מיט טרעהרען. הכלל דאָס איז געווען זעהר א טהייערע, זעלטענע פאמיליע. איך האָב דענסמאָל אָבער נאָך גאָר אזוי ווייט קיין שכל נישט געהאט דאָס אלס־דינג צו פארשטעהן אקוראט וויא איך האָב עס איצט דאָ בעשריעבען, איך האָב נישט מעהר וויא געפיהלט, אז גוטמאַן און זיין ווייב זיינען עפּעס גאָר אנדערע מיני מענשען, נישט א שטייגער וויא לייזער דער שניידער מיט לייזעריכען. וויא ר' עזריאל דער מלמד מיט זיין פלוניתטע און אויך נישט אפילו וויא דער רייכער צעלניקער מיט זיין דיקער, געזונטער צעלניקערין, דיא אשת חיל, וואָס האָט געהאט א פּיסק אויף שרויפען, געטראָגען א האלז פּערעל, א זיידען קלייד און אין גאנצען איז זיא געווען פארשמירט, פארשלומפּערט. האָב מעהר נישט וויא גלאט געזעהן, אז דאָס איז נישט דאָס הויז, נישט, מישטעהענס געזאָגט, יענע יודישע אָפּגעלאָזענע, צוקראָכענע קינדערלעך, נאָר אין תוך אריין צו פאר־שטעהן דעם ווערטה זייערן, דאָס איז דענסמאָל נאָך נישט געווען פאר מיין מוח.

דער דייטש מיינער איז געזעסען טאָג וויא נאכט אין זיין, בעזונדער חדר, ארום איהם האָבען זיך געוועאלגערט ביכער אויף'ן טיש און אונטערן דעם טיש און ער האָט אלץ געשריעבען. ער איז געווען אין דעם שרייבען זעהר פארטיעפט און מען האָט בעשיינפערליך געזעהן, אז ער האָט דערפון חיות. ער פלעגט דערביי א מאָהל ריידען צו זיך אליין, לאכען אָדער קריצען מיט דיא ציין גלייך וויא ער וואָלט מיט אימיצען עפּעס געהאט וואָס צו טאָהן. האָט מען איהם א מאָהל אין דערמיט מפסיק געווען מיט עפּעס א זאך, האָט ער זיך א האפּ געטאָהן פלוצלים גלייך וויא ער וואָלט אראָפּגעפאלען פונם הימעל, געקוקט עפּעס צוטראָגען און געענטפערט בוידעם ניט געשטויגען, נישט געפלויגען. איך פלעג נישט איין מאָל מאכען מיט דיא אקסלען און אוועקגעהן, נישט צו וויסען וואָס ער האָט געזאָגט. שטיוועל האָב איך איהם פארשפּאָרט צו פוצען, וואָרים ער איז זעהר זעלטען אויס־געגאנגען, דערפאר האָט ביי איהם דער חאלאט און דיא שטעק שיך שטארק מיאום קריעה געריסען. מיין עיקר ארבייט איז געווען פּאָלגען א גאנג. ער פלעגט מיך אָפט שיקען אויף דער פּאָסט, אָפּצונעהמען און אויפצולייגען בריעף אָדער פּאַ־טילקעס. א מאָהל פלעגט ער מיך שיקען צו איינעם מיט א קוויטעל אָדער מיט

א בוך וכדומה נאָך אזעלכע געגג. דאכט זיך אין פלוג וואָס איז דאָס פאר אן ארבייט ? זעהר א גרינגע זאך. נאָר אָבער ניין, ס'איז נאָך אזא ביטערע, מיאוסע שווערע ארבייט גאר נישטא ! אז איך פלעג א מאָהל אַפּטראָגען איינעם א קוויטעל פלעגט ער פארדרעהען שטארק מיט דער נאָז, גלייך וויא ס'איז איהם פארגאנ־גען א ריח פון שארפע ערשט אָנגעריבענעם חריין, און מיט א בייז פּנים מיר חייסען קומען מאָרגען,מאָרגען האָט ער געזאָגט איבערמאָרגען,דאן האָב איך איהם אין דער היים נישט געטראָפען, און ביים קומען צו איהם שפּעטער נאָך א מאָהל פלעגט ער שוין אויף מיר א חיק טאָהן : וואָס וויל אָט־אָ־דאָס יונגעל פון מיר האָ־בען ? עפּעס איז דאָך פון איהם ניט פּטור צו ווערען! איין אנדער פלעגט פּשוט אנזאָגען זיינע משרתים מען זאָל מיך ניט לאָזען אויף דער שוועל ; א דריטע־ר פלעגט איבערלייענען דאָס קוויטעל, קווינקלען זיך און אוועקגעהן, מיר נישט צו זאָגען אפילו א ווארט ; א פערטער פלעגט זיך אָנרופען : זאָג דעם העררר ריינעם אז איך בין נישטאָ אין דער היים ! פארשטעהסט דוא ?—הכלל מען פלעגט מיך טרייבען, אויסווייכען וויא איין עפּוש. אז מען האָט מיך נאָר דערזעהן פון דערווייטענס מיט א קוויטעל צו מיט א ביכעל פלעגט מען פראָסט דיא טיהר פארשליסען, אָדער אָנרייצען אויף מיר א הונד, א משרת . . . מען האָט געזעהן אז פיעל בעקומען פּשוט דעם שלאָק, דער רוח נעהמט זיי צו פאר א ביכעל, עס מאָרדעוועט עפּעס מיט זיי דיא ביינער. פאר וואָס זיי האָבען דער־פאר אזוי מורא ? דאָס האָב איך דענסטמאָל נישט געקענט פערשטיין. האָט איינער אונ־טער צעהן א מאָהל זיך שוין דערבארעמט און צוגענומען א ביכעל פלעגט ער עס באלד טאַקי א שליידער געבען צו אלדע־שווארץ יאָהר ערגעץ אונטער א בעט, אָדער אונטער א באנק און מיר געבען א צעריסען קערביל אָהן א נומער... יענע צייט איז פאר מיר געווען זעהר א ביטערע. איך ווינש אלע מיינע שונאים זאָלען נעפריווט ווערען, געהן מיט ביכלאך צו אידישע נגידים, הערען דערביי זייערע שטעכווערטלאך, זעהען וויא עס ענדערט זיך זיי דאָס געשטאלט, וויא זיי בלאָזען זיך אָן, ווערען אש־להבה און אָנקוקען זייער פינסטער פרצוף־פּנים !

מיין יודיל, אָדער הערר יאקאָבזאָהן, פלעגט אָפּט קומען צום דייטש שפּעט ביי דער נאכט, זיצען דארט א ביסעל און שמיעסען. און ווען איך בין נאָר נישט מיעד געווען פלעג איך א מאָהל זיך צו הערען אונטער דער טיהר צו זייער שמועס, גלאט אזוי אבי דיא צייט צו פערטרייבען. איינמאָל האָב איך גע־הערט וויא יאקאָבזאָהן האָט עפּעס דערצעהלט פון א דאָקטאָר שטיינהערץ און זיך אלץ שטארק געחידושט. עט, האָט גוטמאן זיך אָנגערופען, וואָס חידושט איהר

זיך דאָ אזוי און ווערט נתפעל ? דער דאָקטאָר שטיינהערץ איז א קליין מענשעלע און דעריבער טאקי איז ער אזוי רייך און ביי אלע גאָר דיא נשמה. איז דען ביי איך נייעס, אז מען ווערט א קליין מענשעלע איז מען דאָס לעבען און מען דער־גרייכט אלסדינג אויף דער וועלט ? — איך בין דערצאפּעלט געוואָרען הערענדיג דיא דאָזיגע ווערטער ! סטייטש, גוטמאַן, מיין הערר גוטמאַן זאָגט אויך, אז א קליין מענשעלע איז דיא נשמה און איז רייך ! ... איך האָב פאַר גרויס וואונ־דער א שפּרונג געטאָהן, זיך אָנגעכאפּט ביים קאָפּ און בין געווען שטארק צו־טראָגען. גוטמאַן אָבער האָט מיך גראָד א רוף געגעבען, און אז ער האָט דערזעהן מיין נאריש פנים דענסמאָל איז איהם אונמעגליך געווען זיך איינצוהאלטען נישט צו טאָן א שמייכעל. מיין אידעל האָט אָנקוקענדיג מיך געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ און געמאכט : עהע ! ער איז נאָך טאקי אלץ תמעוואטע, דער איינענער לעקיש וואָס פריהער ! . . . אין א קורצע צייט ארום האָב איך ווידער געהערט אונטער דער טהיר, ווי יאקאָבזאָהן האָט אין א שמיעס גערעדט פון איסר וואַרגער, וויא רייך און גליקליך ער איז, אין שטאָדט דער גאנצער פיהרער. זיין חשיבות,זיין שטארקייט איז עפּעס גאָר שלא כדרך הטבע ! — ס'איז גאנץ פשוט, האָט דארויף גוטמאַן געזאָגט : איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע. און איז ביי דעם גביר דיא נשמה, דאָס אלסדינג איז דווקא כדרך הטבע, ס'איז גאנץ נאטירליך און מען האָט זיך דאָ גאָר ניט צו חידוש'ן. — יאָ, טאקי זעהר אמת גוט אויף דער וועלט איז טאקי נאָר א קליין מענשעלע ! האָט יאקאָבזאָהן געזאָגט מיט א זיפץ, זיך באלד טאקי געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

ט.

ברוך הבא קליין מענשעלע ! ווידער דאָס קליינע מענשעלע, נאָך א מאָל טאקי מיינע ערשטע פריהערדיגע געדאנקען ! דאָס קליינע מענשעלע איז מיר געווען זעהר איין אָנגעלעגטער גאסט, פונקט וויא געוואונשען אין דער רעכטער צייט ווען איך בין געווען זעהר צובראָכען, פאראומערט, דערשלאָגען פון דיא צרות, וואָס איך בין אויסגעשטאנען, און בין שטארק גערן געווען האָטש א ביסעל זיך אויסצורוהען. א גאנצע נאכט, נאָך דעם פריהערדיגען שמועס, האָב איך שטארק אומרוהיג מיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אנדערער און ביי מיר אלץ געטראכט אזוי : איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע א נשמה, און א רייכער גליקליכער מענש. הייסט דאָך אפנים, אז מען איז א קליין מענשעלע

איז מען א רייכער, א גליקליכער! און א פנים טאקי, וויא ס'איז משמע, קענען מענשען ווערן קליינע מענשעלעך ווען זיי ווילען, און אז זיי ווערן קליינע מענשע־ליך ווערען זיי אי רייך אי גליקליך און דערגרייכען אלסדינג אויף דער וועלט, האב איך דאך טאקי א־פנים זעהר רעכט, וואס מיר האט תמיד זיך אלץ געגלוסט ווערען א קליין מענשעלע. יא, דאס אלץ איז זעהר רעכט, טאקי זעהר גוט! די שאלה איז אבער וויא אזוי ווערט מען א קליין מענשעלע? וויא קומט די קאטץ איבערן וואסער? ווען אפילו איך זאל מיך בייגען, קרימען, איינהויקערן זיך אין צעהנטען וועל איך דאך פארט נישט ווערען אקליין מענשעלע. אפנים אז א קליין מענשעלע צו זיין איז א גרויסע קונץ טאקי א קונץ וואס א קונץ הייסט, נאך א סך א גרעסערע וויא צו מאכען מיט דער רייף און אלע אנדערע קאמעד־יאנטסקע שטוקעס, דרינען מוז אוודאי שטעקען עפיס א גרויסע המצאה, ווארים זיסט, וואלטען דאך אלען געקענט זיין קליינע מענשעלעך, נשמהליך, רייכע און גליקליכע לייט!... אט דיא דאזיגע אלע געדאנקען האב איך זעהר לאנג אלץ געטראכט, געטראכט אויף מיין געלעגער און אז איך בין לסוף איינעשלאפען געווארען האט מיר זיך געחלום'ט וואונדער שיינע זאכען: וויא איך בעגעגען אויף דער גאס א קליין מענשעלע, וואס ארבייט מעשים דרעהט זיך און ווארפט זיך אויף אלע זייטען. אט שפרינגט ער צו צום קהל־שטיבעל, חאפט זיך דארט אריין צווישען א געזעמעל קהל'ס לייט, דרעהט און מאכט מיט זיי נעביך דיא קאמעדיע. דער עולם לאזט זיך ניט לאנג בעטען, נעהמט זיך צום ביימעל און בעצאהלט איטליכען גאנץ פיין פאר דיא אנשטעלען... פון דאנען איז ער וויא א גלגול אריין צו דעם בעל טאקסע אין בוזעם, איהם געטאהן א געשמאקען קיטצעל, ביידע האבען געלאכט, עס האט זיי עפעס משונה הנאה געטאהן, און איז דערנאך ארויס צוריק אין גאנצען וויא אפגעגילט, פונ'ם בעל טאקסעס קעשענע איז ער פויץ אריין אין דעם מויל פון א פאאר שיינע נפשות, בשעת זיי האבען זיך געזעצט מאכען „ספראוועטצנע צענעס“ אויף'ן פלייש, נאד וואס זיי זיינען ברייט געוועזען ארויסצוזאגען פינף־און־פערציג גראשען איין אקע, האט ער זיי עפעס א שמיר געגעבען אריינגעכאפט זייער צונג אין זיין הענטיל, זיי נע־ביך האבען זיך פאראיקעט און א זאג געטאהן זעכציג!... פון זייער מויל. וואס איז געווארען ניט פאר קיין אידען געדאכט, א חאלעווע האט ער וויא א די־בוס זיך אנגעטשעפעט אין עפעס א גביריל, מיט איהם געדרעהט געדרעהט, גע־קעהרט וועלטען און געמאכט מיט איהם א לעדערנעם דישעל..... פון דעם לע־דערנעם דישעל איז ער מגולגל געווארען אין א „קאכלעפעל“, פונ'ם קאכלעפטי

אין א טלית-קטן, פון א טלית־קטן אין א קורצען רעקעל, און פלוצלים זיצט ער גאר רייטענדיג אויף דעםקהל'שען צאפ, וואס פאשעט זיך געוועהנטליך צווישען דער טשערעדע שטאדט־בהמות!..... הכלל דאס קליינע מענשעלע האט גע־ארבייט, געטאן און וואס ער האט געטאן איז עפעס אויסגעקומען נאר גוט, גוט און גוט. איך האב איהם אזוי שטארק מקנא געוועז, אז איך האב אזש אנגעהוי־בען זיך צונויפציהען, האב ארונטער גענומען די פיס אונטער זיך, זיך געקרימט, געקוועטשט, און איינגעהאלטען דעם אטהעם ביז איך האב אויפגעהערט צו דיינ־קען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, און פלוצלים בין איך, אז וואויל איז מיר געווארען א קליין מענשעלע, אזוי קליין וויא א פלויא! איך האב מיך פשוט מחיה געווען. ס'איז מיר אפגעגאנגען דיא ביינער, ליכטיג געווארען אין אלע רמ"ח אברים, באלד בין איך געווארען א נשמה, ביי איטליכען דאס לעבען, און דאס גליק האט מיר אנגעהויבען צו געהן פון אלע זייטען, איך בין געפאהרען אין א קארעטע אנגעטאהן וויא א שררה, אלע האבען מיר אפגעגעבען כבוד, מיר צוגעטראגען דאס שעהנסטע דאס בעסטע, מיין קוויטעל איז געגאנגען. איך האב געטאהן וואס איך וויל און געפיהרט דיא גאנצע שטאדט ביי דער נאז, איטליכער האט פון דער ווייטען אויף מיר געטייט מיט דיא פינגער: אט פאהרט דיא נשמה, אט געהט דיא נשמה, אט רעדט דארט עפעס דיא נשמה, אך, קוקט נאר אן דיא נשמה! שא, וואס זאגט עפעס דיא נשמה? וואס, איהר האט נרן געלד? לייגט עס איין ביי דער נשמה! איהר האט עפעס א משפט, א בוררות? געהט הלעבען צו דער נשמה! איהר בעדארפט אפשר א טובה האבען? צו א טובה איז נאר דיא נשמה! א חכם, א בעל עצה, א חשוב, א מאכער, א גבאי, א צונויפנעה־מער איז טאקי נאר דיא נשמה!...... פלוצלים אבער האב איך אנגעהויבען זיך אויסצוגלייכען, אויסצוציהען, עפעס האט אנגעהויבען ליכטיג צו ווערען מיר אין דיא אויגען און גוט מארגען דיר ממזרוק איציק אברהמעל! איך אליין טאקי ליעג צו לייגט, וויא ביים טאטען אין ווייגהויז, אויף מיין געלעגער. איך טאפ מיך, דא א טאפ, דארט א טאפ, יא, וויא איך בין א יוד, איך בין עס טאקי אליין! איך שלימזל מיט מיין אייגענעם כבוד, אין גאנצען וויא גרויס איך בין. זיין וואנען האב איך פלוצלים דא מיך גענומען? אך, האב איך עם אביסעל מיך פיינד געהאט פאר וואס איך בין אויפגעשטאנען און פאר וואס איך בין עס טאקי איך אליין!..... נוא, האב איך דערנאך ביי מיר געטראכט, נישקשה! איך וועל שוין דערגעהן וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מיין טוידט זאל דא אפילו זיין מוז איך עס דערגעהן. דא האב איך באלד אנגעהויבען ווידער צו בעטראכ־

טען אזוי: בשעת מיר האט זיך געחלומ'ט אז איך בין געווארען א קליין מענ־שעלע, א רייכער, א גליקליכער, א פיינע־בריה און א גאנצער מאכער אין דער שטאדט האב איך דענסטמאל, דאכט זיך אויפגעהערט צו דענקען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, איז דאך אפנים משמע, אז מען קען אנדערש נים זיין א קליין מענשעלע סיידען טאקי מען מוז פריהער אויפהערען צו דיינקען און צו פיהלען, דאס הייסט פשוט איז פשוט מען זאל לגמרי גאר נישט דיינקען, גאר נים פיהלען, יענער זאל אפילו דא פאר דיר דיא כפרה ווערען און זיך א מעשה אנ־טאן. נאר וואס טהוט מען אבער דערצו? וויא אזוי הערט מען אויף צו דיינקען און צו פיהלען? דאס איז דאך טאקי דיא גאנצע מלאכה, דרינען ליגט דאך טאקי דער הונד בעגראבען! איך בין געפאלען אויף א המצאה — פרעגען מיין הערר. איך האב אבער קריק טאקי זיך מישב געווען, סטייטש! ווען גוטמאן זאל וויסען דעם סוד דער פון וואלט ער דאך אליין נעביך געווארען א קליין מענשעלע! ער וואלט דאך געווען רייך. זיך נישט אזוי געמוטשעט און פארשפארט זיך נעביך שווארצען דאס פנים, שיקען ביכלאך און אונטערווארפען זיין דיא מיינונגען פון איטליכען בעזונדער. איך האב איבערגעקלעהרט דיא זאך אויף אלע זייטען און בין געבליבען ביי גאר נישט.

דעם גאנצען טאג דערנאך בין איך ארומגעגאנגען וויא א דולער, דער קאפ האט מיר זיך געשפאלטען, איך האב נישט געוואוסט וואס איך טהוא און אויף וואס פאר א וועלט איך בין. צו וואס איך האב מיך צוגעריהרט האב איך אנגע־מאכט שאדען, איך האב יענעם טאג צובראכען צוויי טהע־גלעזער, עטליכע פאר־צעלייענע טעלער זיינען מיר פון דער האנד ארויסגעפאלען, איבערגעקעהרט א טינטער מיט טינט און פארביטען דיא יוצרות ביים סאמאוואר אויפשטעלען: אין דעם ארט פונ'ם וואסער האב איך ארייגעשאטען קוילען און אין דעם ארט פון דיא קוילען אריינגעגאסען וואסער, אלע אין שטוב האבען מיך אנגעקוקט עפעס שטארק פערוואונדערט, זיך געשושקעט און געפיהלט א פנים, ס'איז מיט מיר עפעס נים גלאטיג. גוטמאן האט אנווייזענדיג אויף מיר דער מאדאם זיינער, אנידערגעלייגט א פינגער אויפ'ן שטערען און איהר געזאגט שטיל: ביים יונגעל איז דא, אין קאפ, עפעס נישט רוהיג. נארעש תמעוואטע האט ער תמיד אויסגע־זעהן, נאר היינט זעהט ער עס נאך מעהר אוים. ער איז נעביך וויא שטארק דער־שלאגען. ער איז נאך גאר א קינד!..... א לאנגע צייט בין איך געווען עפעס בייז וויא צעהן רוחות, זיך אלץ געקרימט און נישט געווען צופריעדען. דאס האר האט מיר געקלאפט שרעקליך שטארק, עס האט מיר דארט אינווענינ גערוישט.

זיך געררידעוועט וויא אין א מיהל, עפּעס וויא א קול האָט מיר אלץ געשריגען: יצחק אברהם! טהו אלסדינג וואָס דוא קענסט און ווער א קליין מענשעלע, וועסט דוא לעבען גליקליך, אין עושר, אין כבוד און אויסגלייכען דיר דיינע ביינער!.... דאָס קול האָט נישט אויפגעהערט קיין רגע מיר צו פּיקען דעם קאָפּ. איך בין ארומגעגאנגען וויא א נעכטיגער, שטארק צומישט און מיר קיין עצה נישט גע־קענט געבען וואָס מען טהוט, וואָס מען הייבט אָן. פּלוצלים איז מיר וויא א בליץ אריין א געדאנק — זיך שטעלען פאר א משרתיל ביי דאָקטאָר שטיינ־הערץ! ביי איהם וועל איך גאנץ גוט מיך צוקוקען צו איטליכעם פּיטצעלע און מיט דער צייט דערגעהן דעם סוד וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מען בעדארף זיין אזא מעגעגע, אזא דערשלאָגען אינגעל וויא איך בין געווען, צו פארשטעהן דענסמאָל מיין הארץ און דיא משונה שטארקע געפיהלען, וואָס דער דאָזיגער געדאנק האָט אין מיר אויפגעוועקט. איטליכער אויף דער וועלט, אפילו אזעל־כע וואָס פארשטעהן איין עסק און קלוגע אין מלי־דעלמא זאכען, מאכי איטליכער בעזונדער האָט זיך זיינע מאנקאָליעס, זיינע זאבאבאָנעס, זיינע נארישקייטען, שמאָכטעס, וואָס רעדט זיך זיי איין, וואָס ליגען איהם איינגעבאקען אין הארץ, און איטליכעס איינגערעדעטע זאכען קומען פאר דעם אנדערן עפּעס משונה ווילד, אָהן טעם אָהן ריח. קיינער קען נישט און וויל נישט אריין אין יענעם׳ס לאגע, פיהלען זיין הארץ און פארטראָגען זיינע נארישקייטען, איטליכער נעהמט נאר א ראיה פון זיך. איינער לאכט פונ׳ם אנדערן און אלע זיינען משוגע!.....

איך האָב אויפגעזוכט א מעקלער, איהם צוגעזאָגט א שעהן מעקלעריי, אז ער זאָל מיך אריינדרעהען פאר א משרתיל ביין דאָקטאָר שטיינהערץ. עס האָט נישט געדויערט לאנג האָב איך אָפּגעטראָטען פון מיין גוטען הערר גוט־מאַן, כמעט פון איהם זיך אָפּגעטראָגען, פארגעסען דעם זיי געזונד און איבער־געגאנגען אויף מיין ניי אָרט צום דאָקטאָר!

10.

מיט מיין אריבערטרעטען דאָס ערשטע מאָהל דיא שוועל פונם דאָקטאָרס הויז בין איך געגליכען געווען נאָר צו א וואנץ, וואָס האפּט זיך אריין צו־נאכט אין א שפּעלטעל פון אונזער בעט, זיצט דאָרט איבער דעם גאנצען טאָג און נעהמט זיך ארויס דיא אויגען קוקענדיג ווען וועלען מיר, מענשען, זיך שוין אָפּ־פארטיגען פון אונזערע געשעפטען, זיך אריינלייגען אין בעט. זיא זאָל שוין קענען

למזל מאַכען מיט אונז בעקאַנטשאַפט, איבערשמיעסען אביסעל מכח דער פּרנסה,
דיא גאַנצע כוונה פון איהר קומען איז דאָך טאַקי נאָר דיא שטיקעל פּרנסה—
צו האָבען פון אונז. פיינע בריות. דיא יניקה.... דער דאָקטאָר שטייהערץ, דער
פיינער בריה, איז פערטראָגען געווען ערגעץ אין וויכטיגע זאַכען, געשאַרט גאָלד
פון אַלע זייטען און איהם איז גאָר אויף דעם זינען נישט געקומען, אז היינט
פריה האָט צו איהם אין הויז זיך פעקליעבען עפּעס א וואַנץ — ממזרוק איציק
אברהמעל, וואָס וועט איהם דאָ גוט נאָכקוקען אַלע זיינע גיינג, חאַפּען דעם סטריח
זיינעם אין דער פּרנסה און לערנען זיך בייאיהם דיא קונץ, וויא צו פאַרוואַ־
פען זיך אין א קליין מעשעלע. א גאַנצען טאָג האָב איך געאַרבייט, געטאָן דיא
מלאכות וועלכע דיא מאַדאַם האָט מיר געגעבען און שטילער הייט אין האַרץ
אַלץ געגאַרט, איך זאָל שוין דערלעבען זעהן דאָס קליינע דאָקטאָריל! מיט א מאָל
עפענט זיך פאַרנאַכט אויף דיא טיהר און עס קומט אריין א הויכער מענש,
א בורלאַק מיט א בויך, הויך און גרויס וויא גוג-מגוג. וויא איך האָב איהם נאָר
דערזעהן האָב איך אויסגעשטעלט א פּאָר אויגען און נאָך מיין שטייגער נאָך איהם
אָנגעקוקט שטאַרק תמעוואַטע. דעם בורלאַק איז מיין קוקען נישט געפעהלען, ער
האָט מיך דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען און אויף מיר בייז א היק געטאָהן:
טשטאָ טי טאַק סמאָטריש באָלוואַן! אזא לשון האָב איך נאָך קיין מאָהל נים
געהערט און האָב גאָר נישט פערשטאַנען דעם פּרוש דערפון. אוי, אוי! האָב איך
אָנגעהויבען ציטערן, פּלאַטערן, גלייך וויא ער וואָלט מיך געוואָלט קוילען, איך
הייס איציק אברהמעל, הייס איך, אבראַהאַמקע!... איך בין א יתום... דאָ א
משרתיל בין איך דאָ!.... „ווידנאָ טשטאָ טי באַלשאָי דוראַק! האָט זיך אָנגערו־
פען דער בורלאַק, נוא־זשע דוא, פון היינט אָן סמאָטרי, אז איך וועל קומען
זאָלסט־דוא פון מיר געשווינד צונעהמען דעם פּעלץ דיא קאַלאָשען, סלישעם?!“
איך האָב מיך עפּעס פאַר איהם אזוי איבערגעשראָקען, אז איך האָב אין גאַנצען
וויא גרויס איך בין מיך דערלאַנגט א וואָרף אויף דער ערד אין שטאַרק ארומגע־
חאַפּט מיט מיינע הענטלאַך דעם בורלאַקס געזונטע פיס, אויסצוטאָהן איהם דיא
קאַלאָשען. גאָט האָט מיר געהאָלפען איבערצוקומען בשלום דעם דאָזיגען שרעק
און דער בורלאַק איז אריינגעגאַנגען אין דעם זאַל. איך האָב שפּעטער אביסעל
אריינגעבראַכט דעם סאַמאָוואַר און גאַנצען אבענד דעם שיינעם פאַרשוין מיט
דער מאַדאַם בעדיענט. ביי נאַכט האָב איך אויף מיין געלעגער אַלץ געטראַכט.
ווער זאָל עס זיין אָט דער דאָזיגער בורלאַק, אָט־אָ דער פּעמפּיק? א גאַנצע נאַכט
זיצט ער עפּעס אליין מיט דער מאַדאַם און מאַכט מיט איהר קוטציוניו־מוצוניוא,

ער זיא—ליובעניוא, און זיא איהם צוריק — קעטצעלע. וואס איז דאס עפעס פאר א מין קעטצעלע? און וואו איז ערגעץ דער דאקטאר אליין—אזוי האט א פאאר טעג בסדר דער פעמפיק געמאכט זיינע לאנגע וויזיטען. וויא ער איז נאר ארויס אדער אריינגעגאנגען האב איך מיך אויסעצווינגען אויף דער ערד, אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן איהם דיא קאלאשען, ער פלעגט בשעת מעשה זיך האלטען ביי דיא זייטען און קוקען מיט גדלות אויף דער שטעליע, ס'איז איהם אפילו קיין פיצעל נישט אנגעגאנגען, אז ער האט מיט זיינע גראבע פיס וויא דיא קאפיטעס מיר צוגעקלעהמט דיא פינגער. איך האב טאקי לעת עתה נאך אלץ נישט געוואוסט ווער זאל עס אזוינס דער פעמפיק זיין, אט־א דער געזונטער עשו? אפגעפארטיגט זיך איינמאל אין אוועגד פון מיין ארבייט און איבערגעלאזט דאס קעטצעלע שפילענדיג זיך מיט דער ליובעניוא בין איך מיר ארונטערגעגאנגען אונטען אין דער קיך, אביסעל בעסער בעקאנט צו ווערען מיט דער קעכנע און האב זיא דארט אגב עפעס מיט א רחמנות־פנים'ל געטאהן א פרעג:

—זאגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז עס אט־א דער, וואס קומט אפט צו־גאסט, איז עפעס א גאנצער שמעלקע מיט דער מאדאם און שלאפט אין דער ספאלניע?

— הא, וואס?! האט דיא קעכנע געמאכט און מיך אנגעקוקט פארוואונ־דערט, וואס זאגסט־דוא? סטייטש, אימיצער שלאפט אין דער ספאלניע! וואס הייסט אימיצער?

— וויא איך בין א יוד! האב איך מיך אנגעהויבען צו שווערען, זאל איך אזוי אויפגעריכט ווערען! זאל איך אזוי הערען שופר של משיח, וויא איך אליין מיט מיינע אייגענע אויגען און אויערן האב איהם געזעהן און געהערט אריינגעהן אהין! סטייטש, אוודאי, איך זאל מיט אייך טאקי אזוי געזונד און גליקליך זיין! וויא הייסט ער עפעס דארט ביים שפיטץ נאמען, קעטצעלע, צי קאטערל? ווייסט איהם דער שווארץ יאהר!

— נוא, און דער בעל־הבית? האט דיא קעכנע געפרעגט מיט א פרעהליך פנים'ל און דיא אייגעלעך האבען איהר זיך צופלאקערט אזוי וויא אין אויוועז בשעת חלה באקען.

—דער בעל־הבית! האב איך געענטפערט און ביי דעם נאמען עפעס א ביסעל געשטאמעלט. וויא איינער וואס ווערגט זיך און וויל פאר יענעם עפעס נישט ארויסריידען. דער בעל־בעל־הבית נעכטיגט א פנים נישט אין דער היים. ער האט געמוזט ערגיץ אוועקפאהרען ארבייטען אין זיין עסק....

— נוא, אז ס'איז יאָ אזוי דיא מעשה, האָט דיא קערנע געזאָגט מיט עפּעס א ווילד געלעכטעריל בין איך טאקי א בעלן ארויפצופיין זעהן. איך וויל מיר אויסזוכען עפּעס אן אויסרייד. ס'איז כדאי חלעבען צוזעהן, אז דיא דאמעס זיינען נישט בעסער פאר דיא דיענסטען.... זאָלען זיי נישט מאכען אזוי קיין חן!

אין עטליכע מינוטען ארום איז דיא קעכנע צוריק אראָפּגעגאנגען פארפלאמט רויט אָנגעצונדען וויא א העליש פייער און האָט אויף מיר נעביך געעפּענט א פּיסק מיט טוידטע קללות:

—א דו עכבראָש, יונגאטש איינער! ביסט דאָך ווערטה מען זאָל דיך דאָ צערייסען וויא א הערינג, ס'איז דאָך א העזה פון אזא סמאָהרקאטש, פון אזא פערשטונקענע נשמה, פון אזא שטיק פלייש א ווערעמדיק בחור'ל! אברהם עזות פּנים צו דיין קאָפּ צו דיין לייב און לעבען! וואָס עס האָט געזאָלט זיין מיר און כל ישראל, רבוני של עולם, טאקי צו דיין קאָפּ! פארהאַפּט זאָלסטו ווערען, רבוני של עולם, אז קיין תחית המתים זאָלסט דוא נים אויפשטעהן! אזוי יונג און קען שוין צונויפפיהרען זלאָטקעס לאָקש בוידעם פאָליצע! סטייטש אויף קיין גוט אָרט זאָלסט דוא נישט ליגען, דער הערר אליין סטייטש, זיטצט דאָך עס מיט דער מאדאם דאָרט אין ספּאַלניע!

— גאָט איז מיט אייך, וואָס זאָגט איהר? בין איך ארוים מיט דער שפּראכע

— פאריכטען מיין מזל ביי דער קעכנע, בעטראכט זיך נאָר וואָס איהר רעדט. סטייטש אָט־א דער הויכער בורלאק, אָט־אָ דער גראָבער פּעמפּיק!.......

א רוח אין דיין טאטענס־טאטענס־טאטענס־טאטען אריין שייגעץ! האָט דיא קעכנע זיך צושריען אויף א קוויטש און א חאפּ געטאָן די קאָטשערע, סטייטש שייגעץ, דעם בעל הבית רופסטו דוא בורלאק! ארויס שייגעץ, וואָרים איך וועל דיר דאָ פּלעטען דעם קאָפּ!

איך האָב מיך ארויסגערוקט געשווינד פון דער קיך און בין מיר ווידער ארויפגעגאנגען אויבען שא קיטש. אז איך האָב מיך אנידער געלייגט אין דער פערדנע שלאָפען האָב איך נישט געקענט פאר גרויס וואונדער קיין אויג צומאַכען און אלץ ביי מיר געטראכט: וואָס הער איך און וואָס זעה איך? דער דאָקטאָר איז נאָר א הויכער, א גרויסער, א דיקער! היינט וואָס זשע האָט גוטמאן געזאָגט, אז ער איז א קליין מענשעלע?! זאָל גוטמאן זאָגען א ליגען, אזא גראָבען ליגען? ניין, עס קען נישטזיין! גוטמאן האָט קיין מאָל קיינעם נישט אָפּגענאַרט, וואָס גוטמאן האָט געזאָגט איז תמיד אמת געווען. וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס? דאָ מוז אוודאי עפּעס זיין.... אפשר נאָר שטעקט דרינען כשוף, אקאמעדיע? וויא

באלד אז מענשען קענען א מאָהל זיך פארוואַרפען אין א וואָלף, אין א וואָקעלאַק און אַננעהמען אַלערליי געשטאַלטען, וואָס דאָס איז דאָך א געוויסע זאַך, אזוי קלאָהר וויא דער טאָג און איך האָב עס א סך מאָהל געהערט דערצעהלען פון אלטע יודען מיט גרייז גרויע בערד, מילא איז דאָך גאַנץ גרינג צו גלויבען, אז מענ-שען קענען אויך א מאָהל זיך פארוואַרפען אין קליינע מענשעליך און דורכדעס מאַכען א גליק! נאָך א מאָל, אז א מענש קען ווערען א וואָלף — א חיה רעה וואָס לויפט ארום משוגענער וויים און בילט, וואָס פרעסט און איז מזיק ווערמען ער בעגעגענט, איז דאָך נאָך דעם פון א מענשען אין א קליין מענשעלע זיך צו-פארקעהרען עפּעס גאָר נישט אזוי שווער. מען בלייבט דאָך מאַקי ביי דעם פריי-הערדיגען מענשליכען געשטאַלט, מיט דעם אייגענעם פּנים ווי איטליכער, נאָר פון גרויס ווערט מען קליין...... יאָ, איך גלייב דאַנקען גאָט, דאכט זיך, אויף א שטיקעל דרך. דיא מעשה דערפון איז אפנים מאַקי אזוי. דאָ שטעקט הוקעס-פוקעס! מען מוז דיא זאַך בעטראַכטען, גוט נאָכקוקען און דערגעהן דעם סוד, דיא וועלט זאָל אפילו זיך איבערקעהרען!

מיט דעם דאָזיגען נייעם געדאַנק מיינעם, האָט מיין קינדערשער שכל, וויא איהר זעהט, געשטעלט פעסטער א פיסעל און שוין געמאכט א טריט ווייטער. אַנשטאָט וואָס פריהער איז מיין גלויבען אין דעם קליינעם מענשעלע געוועזען מגושם גראָב, שטאַרק קינדעריש, גלאַט בפשטות עס קומען אויף דער וועלט אַראָפּ פּאַרטיגע קליינע מענשעליך, איז ער איצט שוין אויסגעפיינטער, אויסגע-איידעלטער, עס ליגט שוין אין איהם א כונה, עפּעס א כח, א רוחניות זאַך מיט א דרך הטבע, דאָס הייסט: קומען אויף דער וועלט קומען מענשען מאַקי אַלע גלייך וויא זיי זיינען, נאָר א טהייל מענשען קענען זיך פארוואַרפען און ווערען א מאָל קליינע מענשעליך דורך שמות, דורך רוחות. דרינען ליגט שוין גאָר עפּעס איין אויבערהסברא!...

אז איך בין אין עטליכע טעג ארום געשטאַנען הינטער דער טהיר, וואָס געהט אריין פון דער פּערעדנע אין דעם דאָקטאָרס קאַבינעט איז מיר אויסגעקומען צו הערכען אזא מין שמיעס צווישען דעם דאָקטאָר און זיין רופא.

— היינטיגע וואָך, דאָקטאָר, האָט איהר געהאַט אָהן עין-הרע זעהר א גוטע. איך האָב אייך נישקשה א סך צוגעשאַרט. איך טהו פאר אייך דאָס מייניגע בשלמות. צופויק אומעטום אייער גרויסקייט, וואָס נאָר עפּעס זאָג איך, מען בעד-דאַרף האָבען אייך, אייך, נאָר אייך, און איהר פאר מיר מאַכט זיך ניט ווייסענדיג.

— וואָס זאָגסט-דוא געטצעל? סטייטש און נעכטען, ערסט נעכטען?

— וואָס דאָקטאָר נעכטען ? וואָס איז אזוינס געווען נעכטען ?

— ער האָט א קורצען זכרון ! וויא הייסט, דוא האָסט פארגעסען געטצעל ? צוליב וועמען האָב איך נעכטיגען קראנקען געהייסען שטעלען א דרייסיג פּיאוור־קעס ? צווישען אונז גערעדט, ער האָט אזוי בעדארפט דיינע פּיאווקעס וויא איך מיט דיר, א נאס טיכעל צום קאָפּ וואָלט גאנץ גענוג געווען. פע, מעגסט זיך חלעבין שעהמען געטצעל ! נאָר צוליב דיר, וואָרהאפטיג בין איך נעכטען געווען א קליין מענשעלע !...

— איהר, דאָקטאָר, זענט געווען נעכטען: א קליין מענשעלע, וויא איהר זאָגט, און איך בין געווען צו ליב אייך א קליין מענשעלע תמיד, אי איירנעכטען, אי נעכטען אי היינט. צווישען אונז גערעדט, האָט דער היינטיגער חולה געדארפט א דאָקטאָר ? ער האָט פּראָסט דעם קאטער. אויף מיר קוקענדיג נאָר האָט ער אייך גערופען און איצונד איז שוין דאָ א האָפענונג, אז ער וועט אייך טאקי שוין בעדארפען אקעגען א פּאָר וואָכען רופען און נאָך צוויי מאָל אין טאָג...

— נוא, נוא, וואָס־זשע ווילסט־דוא געטצעל ?

—פּיאווקעס, דאָקטאָר ! איך האָב א סך פּיאווקעס !...

— זייא רוהיג געטצעל ! דוא וועסט שוין שטעלען פּיאווקעס. שא ! האָסט־דו נאָר גוטע סחורה געטצעל ? דוא ווייסט דאָך, איך בין א מקפּיד אין אזעלכע זאכען.

—עכט פרישע פּיאווקעליך דאָקטאָר, גאָט זאָל מיר אזוי העלפען ! איך אליין האָב אויך פיינט יענעם צו נאַרען...

העע־הע ! אזוי איז גאָר דיא מעשה ? ! האָב איך געטראכט ביי מיר אין הארץ נאָכדעם וויא איך האָב געהערט אזא שמיעס און דיא זאך אביסיל בעסער צונומען ליגענדיג ביי דער נאכט אויף מיין געלעגר. א־פּנים ווי איך הער דאָ און זעה הייסט א קליין מענשעלע נישט פּשוט זיין א קליינעטשקער, וויא איך נארעלע האָב פריהער געמיינט. מען קען גאָר זיין א גרויסער, אפילו א גאנץ גרויסער און פאָרט א קליין מענשעלע. מען קען דערביי טאקי אפילו בלייבען א גרויסער, תמיד טאקי א גרויסער... איך בין מיר משער, אז א קליין מענשעלע הייסט גאָר צאפּען פרעמד בלוט און אויסנארען געלד. אָט וואו דער הונד ליגט בעגראָבען ! איצט־אָ האָב איך אביסעל שוין אָנגעהויבען רעכט צו פארשטעהן און קומען צום אמתן שכל. אָט וואָס הייסט רייבען זיך אין דער וועלט, צווישען לייט ! נאָר וואָס העלפט עס אָבער וואָס איך ווייס שוין פון דעם סוד אז איך בין דאָך נישט קיין דאָקטאָר, קיין רופא און קען נישט שטעלען קיין פּיאווקעס ? מען מוז זוכען עפּעס אנדערע מיטעל, עפּעס כמו אזוי וויא אזא וועג נאָר אויף איין אנדער אופן, עפּעס

צאפען און פארט נישט צאפען פשוט בלוט. דערצו מוז אודאי זיין נאך א סך אנ־דערע מיני תחבולות, וואס מען מוז זייא דערגעהן. דא האב איך שוין פשוט מעהר נישט וואס צו טאן. וואס־זשע טהוט מען ווייטער? הא! חלעבין דאס איז גאר נישט קרום, דאס איז חלעבין גאנץ גלייך. טאקי איסר ווארנער! מען בעדארף זיך אריינדרעהן צו איסר ווארנער. וויא איך בין א יוד צו איסר ווארנער! דאס הארץ זאגט מיר עפעס צו איהם, צו איסר ווארנער! איסר ווארנער איז דאך אויך א קליין מענשעלע און זעהר א גרויסער פארנעהם. הא? !....

אט אזעלכע געדאנקען האבען מיר זיך געדרעהט אין דעם קאפ און מיך נישט געלאזען שלאפען כמעט דיא גאנצע נאכט. איך בין דיא נאכט עלטער גע־ווארען מיט עטליכע יאהר מעהר און געפיהלט אין מיר עפעס א פארענדערונג. אויף מארגען האב איך נישט געמאכט לאנג שיהות, אויפגעזוכט מיין בעקאנטען מעקלער, איהם צוגעזאגט נאך א בעסער מעקלערייא וויא פריהער און נאך אין עטליכע טעג ארום האט ער מיך אריינגעשלייערט צו איסר ווארנער.

II

איסר ווארנער איז געווען איינער פון דיא פארנעהמסטע בעל־הבתים אין צוויאטשיץ, אלע האבען פאר איהם געהאט דאס נייניעהריגע קדחת און עס האט מיט איטליכען געווארפען אז ער האט ארויסגערעדט א ווארט, וואס טייטש איסר, עפעס א קלייניגקייט איסר! איסר אליין האט נישט געהאנדעלט, נישט אריינגע־טאן קיין האנד אין קאלטע וואסער און פון דעסטוועגען האט ביי איהם אין שטוב תמיד געקאכט וויא אין א קעסעל, דער אריין יענער ארויס, קינד און קייט אלע ביי רב איסרן. מיינט איהר אפשר, איסר איז געווען א גרויסער למדן, א גרויסער יחסן? חלילה! אפילו נישט קיין קליינער. ער האט קוים קוים געקאנט דאווענען און איז געווען וויא מען זאגט „המכה בעברתו" דאס הייסט שטומפיג אן ף דער עברי. פון דעסטוועגען האט ער געהאט א טלית־און תפילין זאק זעהר א גרויסען, זעהר א גראבען פון עטליכע בני־פקועהליך, ארומגעלאמעוועט מיט רויטע קריי־קעס. דארט אינוועגדיג האט זיך געפונען אי א סידור „דרך החיים" מיט אלע נויטיגע דינים, אי א תהלים מיט מעמדות, אי א „חוקיל" און א „שערי ציון". א האנד צום שרייבען האט ער געהאט זעהר א שווערע, דיא פען האט וויא אויף צו להכעים בשום אופן נישט געוואלט ביי איהם געהן אין זיינע שליחות, ער האט זיך געשטופט אהין און זיא איז גאר פארקראכען קיין בוויבעריס, זיא האט געשפריצט,

געמאכט קלעקען, געקריצט, געדריגעט און זיך געשטעלט דיבאָם. עס האָט איהם
נעביך גענוג צרות געקאָסט איטליכם וואָרט און איידער ער האָט ביי איהר ארויס
בעקומען שוואַרץ אויף ווייס זיין חתימה „איסר" זיינען איהם דיא אויגען פון
קאָפּ שיער ניט ארויסגעקראָכען און איז פּשוט אָבגעגאנגען מיט שווייס. ער
פלעגט דערנאָך זיך ווישען דעם שטערען מיט דעם ארבעל פונם העמד אָדער פון
דער קאפּאָטע און סאָפּען גלייך וויא ער וואָלט געהאקט האָלץ. דיא מעלה קען מען
אויף איהם זאָגען, אז אין דעם אויסלייגען איז ער נישט געווען וויא אנדערע א
שטארקער מהמיר, איין אות האָט ביי איהם נישט געשפּיעלט אזא וויכטיגע
ראָליע שטעה פארענט צו הינטען אָדער שטעה אפילו גאָר ניט מאכט אויך נישט
אזוי אויס, מען וועט זיך אָנשטויסען נישקשה, און ווען ער פלעגט דריגען א מאָל
עפּעס מסופק זיין, דאָ איז איהם דיא פען דוקא בייגעשטאנען אין דיא נויטען,
זיא פלעגט זיך טאָן א יאָג מאכען א צוק מיט א קלעק און דערמיט האָט ער שוין
געקענט יוצא זיין לכל הדעות, פון זיינע אלע זאכען שטעל איך אייך דאָ ארויס זיין
„קוויאַכ" מיט זיבען גרייזען און זיין עברי זעטצען אין דער הגדה: „תרח אבי,
אברהם ואבי. נחור ויעבדו" וועלכעס דערפון וועט אייך בעסער געפעלען וויים איך
נישט, מיר אָבער זיינען ביידע גלייך זעהר געפעלען. מילא דאָס האָט איהר זיין
לומדות, און וואָס אנבעלאנגט זיין יחוס איז נישט געווען מיט וואָס זיך איבערצו־
נעהמען. ער האָט נישט געשטאַמט פון דער גילדענער פאָן און האָט אין דער יו־
גענד קיין פלעצעליך מיט פּוטער נישט געגעסען, דער אמת טאַקי איז, אזוי וויא
איך בין עס שפּעטער דערגאנגען, ער איז געווען א קליין מענשעלע און דערמיט
האָט ער א ים בעסער געמאכט וויא איין אנדערער מיט זיין תורה אָדער מיט זיין
סחורה. ביי דעם צוויאטשער גביר איז ער באמת טאַקי געווען גאָר דיא נשמה, נאָר
עפּעס — איסר. הכלל איסר, איסר, נאָר איסר! איסר איז געווען זיין נשמה, זיין
פּוס זיין האנד, זיין אלץ מיט אנאנדער און דורכדעם ממילא א גרויסער חשוב
דער גאנצער כל־ולך אין דער שטאָדט. אָט פון דעם רב איסרן האָב איך א סך זא־
כען מיך אויסגעלערענט. ער, טאַקי נאָר ער איז מיין אמתער רבי. ער האָט מיר
געעפענט דיא אויגען; ער האָט מיר אין דעם מויל א פינגער ארייננעלייגט און
מיר געגעבען צו פארשטעהן זעהר פיעל זאכען, וואָס געהן אין דער וועלט פיר,
מיר פערענטפערט הארבע קשיות, דערקלעהרט גוזמות רעטענישען ביי אונז אין
דער פיהרונג; ער האָט מיך געשטעלט אויף א שטייגער, מיך אויסגעריבען, אויס־
געשליפען און געמאכט פון מיר א כלי, קורץ, ער האָט מיר געוויזען א וועג און
ענטפלעקט דעם סוד וויא צו־ווערען א קליין מענשעלע.

במבע איז איסר געווען א פארביסענער, זעהר א באהאלטענער מענש, מען האט ביי איהם קיינמאל נישט געקענט וויסען דאס מינדעסטע וואס ער דיינקט און וויא מען האלט מיט איהם. וואס ער האט געמיינט האט ער נישט גערעדט און וואס ער האט גערעדט האט ער נישט געמיינט. אפילו דאס וויב זיינס האט ביי איהם גאר נישט געוואוסט, ער האט פון איהר און פון זיינע קינדער זיך געהאלטען תמיד וויט, אלע אין שטוב האבען געהאט פאר איהם דרך ארץ, ער האט ניט גערעדט, נישט געטענהט קיין סך און קוים האט ער עפעס ארויסגערעדט א ווארט האט ער געמוזט בעשאפען ווערען טאקי גיך אין דער הייסער רגע. זיין פנים איז שטענדיג געווען אלץ איינס, תמיד ערענסט און וויא עפעס פארטראכט. קיין הויך געלעכטער האט מען פון איהם קיינמאל נישט געהערט זעלטען נאר פלעגט ר מיט א פארמאכט מויל טאן עפעס א שמייכעל, נאר דאס זויערע שמייכעלע איז אבער געווען נישט מעהר וויא א ציה מיט איין זייט פון דיא דינע ליפען, דער אייבעריגער טהייל פנים האט דערפון אפילו נישט געהאט קיין רמז דרמיזה, איז געבליבען אייז־קאלט, דיא אויגען גלעזערנע אזוי וויא פריהער. א גוטען ברודער אבער ער האט געהאט, אין וועלכען ער האט געקלעפט מיט לייב און לעבען, מיט איהם איז ער שוין געווען בעריידעוודיג זיך נישט פארשטעלט אויף קיין האר, מיט איהם האט ער ליעב געהאט צו פארברייינגען אפט דיא צייט ביי א גלעזי וויין און ארייינצולאזען זיך אין א שמיעס, מיט איהם איז איסר עפעס וויא איבערגעביטען געווארען און איז נישט געווען גאר דער איסר. פאר איהם איז געווען זיין הארץ אפען אויף ביידע טויערען און ער האט אהין געקענט אלע צייט פראנק און פרייא ארייינגעהן, איבערלייענען דארט און וויסען איסר׳ס אלע סודות. ווער שמיעסט אז איסר איז נאך געווע א קאפ פארלעקט, דענסמאל פלעגט ער שוין גאר אוועקנעהמען דיא האנד פונם הארצען און וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג. ער פלעגט געוועהנטליך מיט זיין גוטען ברודער זיך פארקלייבען אין זיין בעזונדער חדר. אוועקשמיעסען און אויסריידען זיך פרייא דאס הארץ. איך האב שוין לאנג בעקומען דיא נאטור צושטעהן הינטער דער טהיר און זיך צוהערען צו דעם וואס מען רעדט. איך וויל דא אייך איבערגעבען א מקצת פון איסר׳ס שמיעסין מיט זיין גוטען ברודער צו וועלכע איך האב מיך אונטערגעהערט, וואס דאס וועט אייך אביסעל חאטש ערקלערן איסר׳ס גאנג, איסר׳ס שיטה אין דעם לעבען און איסר׳ס בליק אויף דער וועלט, און וועלכע איך האב אייזען־פעסט מיך געהאלטען.

— הער נאר אויס גוטער ברודער! האט איסר ווארגער איינמאל זיך אנגע־

רופען אז ער איז געקומען מיט זיין גוטען ברודער עפּעס פּרעהליך, אביסיל פאר־קנאקט און מיט איהם זיך אנידערגעזעצט ביי זיך אין חדר. הער נאַר, דוא, טיפּוש איינער! איך זאָג דיר, אז אזא טהייער, אזא גוט פאָלק וויא יודען זיינען איז אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ, טאקי זעהר א גוט פאָלק, א גאָלדענס, בנאמנות, מען קען פון זייא האָבען — א גראָשען!...

— זאָג בעסער, איסר, א נארעש פאָלק. ס'איז אזעלכע נאראָנים וויא יודען אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ!

— גערעכט, גוטער ברודער! וואָס אמת איז טאקי אמת, ס'איז נאָך אזא טהייער, אזא גוט, אזא ניטצליך אזא גאָלדען און אזא נארעש פאָלק וויא אונזערע אתה־בחרתניקעס גאַר נישטאָ, נישטאָ, נישטאָ!

— וואָס האָסט־דוא עפּעס אזוי זיך צורעדט, איסר, אין דיא שבחים פון דיא כנסת ישראל? גענוג גערעדט! דערצעהל נאָר בעסער מיט וואָס האָט זיך אויס־געלאָזען דער סוף פון דער היינטיגער אסיפה?

— וואָס פאר איין אסיפה?! וואָס פּלוידערסט־דוא מיר עפּעס גוטער ברודער!

— רעדט דבורים, איסר! וואָס הייסט, דוא האָסט פארגעסען דיא אסיפה? היינטיגע אסיפה מכח דעם פּלייש!

— ווייס איך פון וואָס דוא רעדסט, טפּוש איינער! א וויכטיגע זאך אביסיל דיא אסיפה! זיא האָט געהאט אזא ממשות, מישטעהנעם געזונגט, וויא אלע אנ־דערע זייערע אסיפות, דוא האָסט בעדארפט שטעהן דאָרט און זעהען עפּעס שיינס. אריינקומענדיג אהינצו האָב איך געטראָפען א גערידער. דער עולם האָט עפּעס גע־זזשעט וויא דיא פליגען. איך האָב זיך מישב געווען, וואָס וועל איך דאָ מיך שטע־לען א ים ברייען מיט דעם גאנצען פעקיל, און נישט לאנג געטראכט האָב איך הויך א זאָג געטאָן, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין: מה רעש אז מעהר מיט עט־ליכע גראָשען? ס'איז נאָך נישט גאַר אזא אומגליק. גלויבט מיר יודען, א סך א גרעסער אומגליק וועט זיין, אז דער בעל טאקסע וועט אין כעס ווערען און חלילה זיך וועלען אָפּזאָגען! גלויבט מיר יודען ס'איז אזוי. — טאָמיר מיינסט־דוא, איך האָב געוואוסט וואָס איך האָב גערעדט פאר וואָס ס'איז אזוי? אסור! נוא, האָסט דוא בעדארפט זעהן וויא עטליכע שיינע בעלי־הבתים, וואָס האַלטען זיך פאר קלוגע, געניטע מענשען האָבען געמאכט ערענסטע פּנימליך, זיך גענומען פאר דיא בערדליך און מיט א נארעש קנייטשעלע זיך אָנגערופען: טאקי אמת ס'איז אזוי, מען האָט גאָר נישט צו ריידען, ס'איז געווים אזוי... דער איבעריגער עולם האָט

אקעגען דעם נישט געהאט וואס צו ענטפערען גלייך וויא אקעגען א געוויסער, שוין איין אויסגעמאכטער זאך און זענין אלע כמעט געבליבען עפעס וויא דער־וואָרגען, עמיצער זאָל עס זיך בערעכענען, האָטש זיך אליין פרעגען: פאר וואס איז עס אזוי? איינער נאָר, עפּיס א שייגעץ, א ממזר בן־הנדה, אויף וועלכען איך האָב שוין לאנג איין אויג, האָט נישט געוואָלט נאָכגעבען און אלץ געטענהט. ס'איז גאָר נישט אזא אומגליק, אדרבה, אדרבה... אָהן א בעל טאקסע קענען מענ־שען אויף דער וועלט אויך לעבען. נאָר דיא קלוגע, געניטע בעלי הבתים, וואָס פארשטעהן איין עסק האָבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א יונגעל, נישט קיין געניטע מענשען, מיט וועמען ס'איז גאָר נישט כדאי צו ריידען און האָבען איהם אפילו נישט מזכה געוועזן מיט א וואָרט. פון דעסטוועגען וויל איך דעם דאָזיגען שייגעץ פערזאָרגען, דוא וועסט מיר מוזען, גוטער ברודער, אויף איהם אָנשרייבען א שיר המעלה צולייגען איהם א גוט קנייטעל עס זאָל גוט אָנרייסען... דוא ווייסט דאָך איך האָב דערצו א שווערע האנד.

— דאָס, איסר, איז א שפּעטערדיגע זאך. מסתמא ועט שוין זיין רעכט. לאָם איך שוין נאָר דערלעבען הערען מיט וואָס דיא אסיפה האָט היינט זיך אויסגעלאָזען.

— וואָס פארשטעהסט־דוא דאָ נישט טפּוש איינער! ס'איז דען נאָך אזא גוט, אזא גאָלדען פּאָלק וויא יודען ערגעץ דאָ? מען האָט אלסדיג נאָכגעגעבען ארויפגעצווינגען נאָך עטליכע ראָשען, מעהר נאָך וויפיל מיר האָבען אליין זיך גע־וואונשען, און מען איז זיך פארנאנדער געגאנגען שטארק צופרידען. איך בי׳ן, טפּוש איינער, אודאי צופרידען.

— אודאי איסר מעגסט־דוא צופרידען זיין, אָבער....

— וואָס אבער? טיפּוש איינער! וואָס אָבער? אָבער א רחמנות! ווילסט דוא אפשר זאָגען, א רחמנות אויף א שטאָדט אָרעמע לייט! געה שוין געה נאָר־רעלע איינער מיט דיין נארישען פּוסטען וואָרט רחמנות! רחמנות, האָבען אויס־געטראכט נאָר שלאפע, שלימזלניקעס, שאָף, וואָס ווייל זיי פיהלען זייער שלאפ־קייט, אז זיי זיינען טויגעניכטסען, אָהן כח אָהן בריהשקייט צודערלאנגען זייער וואונש, צונעהמען אלסדיג וואָס זיי פארלאנגען אז זיי פעהלען אי נעגעל אי ציין זיך צו ראנגלען און וועהרען, דעריבער האָבען זיי אויסגעטראכט דאָס וואָרט רחמנות, עס איז גענומען פאר א כלי־זין, שרייען מוסרען בעטען רחמים, מאכען רחמנות־פּנימליך און מיינען דערמיט צו פּועלין. ס'איז אָבער שווינדעל, גוטער ברודער, לויטער שווינדעל! מען פארשטעהט נישקשה אזעלכע אָנשטעלען, אזא

מוסר מיט אזעלכע מוסר־זאָגער, איך בין שוין ברודער איין אָנגעלערענטער, איין אויסגערייבערט לולקעלע, א שטיקעל מבין ברוך־השם אין דעם סדר העולם חאָטשע נישט אזא גרויסער למדן. מען ברויכט גאָר דערצו נישט קיין גרויסע למדנות, יע־נוג חלעבין גאָר א גלייכען שכל, א שטיקעל תפיסה קען מען שוין תופס זיין אין וואָס דיא גאנצע וועלט בעשטעהט, זיא בעשטעהט פון צוויי צדדים : פון שטארקע און פון שלאפע, פון וועלף, חיות רעות און פון שאָף, בהמות טהורות, דיא נעהמען און יענע גיבען דאָס הייטעל. אנדערש קען עס גאָר נישט זיין, בייט איבער דיא יוצרות וועט אויסקומען פונקט דאָס אייגענע. לאָז דער שלאפער נאָר בעקומען כח, שווימט ער ארויף פון אויבען, ווערט ער דער פריץ און צופיהרט זיך דיא הענט־ליך : לאָז דאָס שעפעלע דערטאפען נעגעל און ציין, וועט ער שטארק קראטצען, שארפען דיא ציין און אראָפציהען דיא הויט. פריוו א שטיינער איינעם פון דיא רחמנות־שרייער, פון דיא שלימזלניקעס און מוסר-זאָגער געבען עפעס א התמנות אין קהל אויף איין אנדערענס א שטעלע, אבי ער וועט נאָר דערשמעקען זיין כח, אז ער האלט דיא בייטש, הייבט ער שוין אָן צו שמייסען און גנוועלטיגען ביד רמה. נעהם איינעם א נעבעכיל און גיב דיא טאקסע איהם איבער, הייבט ער דאָס אייגענע אָן, לערנען בלק מיט דעם עולם — צופען, רייסען און ארויסציהען דיא סלייא פון דיא ביינער. „ני דאי באָך איז איוואנא פאנא !" איז דאָ א ווערטיל. זעהר א גלייך, אמתדיג ווערטיל ! משוגע צי חסר דעה האָט פאן בעדארפט זיין איוואנען איבערגעבען דיא לייצען. בלייב דיר ביי דיין רחמנות־פנימעל דוא גוטע כשרה נשמה, דוא פרים שעפעלע, זאָג דיר מוסר וויא פיעל דוא ווילסט, פון דיינע נעגעל און ציין, ווען דוא זאָלסט זיי נאָר בעקומען, וואָלט חלעבין טויזענ־טער מאָל נאָך ערגער געווען !...

— חלילה, איסר ! וואָס פאלט דיר איין ? איך מיין גאָר נישט קיין רחמנות, נאט אייך גאָר רחמנות ! עפעס אנדערש גאָר מיין איך, דוא איסר, זאָג איך, מענסט אודאי זיין צופריעדען, מהכא־תיתי. אָבער... איך !

— רעדט־זשע, טפוש איינער, ווערטער ! אזוי דוא ווילסט אויך צופרידען זיין ! גיה זשע, זייא מוחל, צו אלדע שווארצע יאָהר אהין.... שטעק ארייַן דיא לאפע, וועסט־דוא אויך חאפען א לעק. ביסט נישט קראנק חלעבין אליין צו־בעשטעהן דיין שטעטיל. דער רוח נישקשה האָט דיר אויך נישט גענומען. מאָרגען, ברודער, נעהט א נייע סדרה פון קהלשע ענינים, מען וועט מוזען אביסיל צוקנע־לען. היינטיגע וואָך געהט ביי אונז תרומת, ווען זאָגסט־דוא טפוש איינער, חאפען מיר תרשה שקלים ?....

— זעהר קלוג טפוש איינער, האסט־דוא געטאן, וואס דוא ביסט אצינד גע־קומען, האט איינמאל איסר אין איין אנדער שמיעס געזאגט צו זיין גוטען ברודער. איך געה ארום מיט א פול הארץ מחשבות, וויא א קיה מיט פולע אייטער, און קען אין מיר שוין מעהר נישט איינהאלטען. איך מוז שטילערהייט א מאל האטש דאס הארץ אפריידען, אזוי פיל הערען און זעהען וויא איך און שטענדיג שווייגען, טראגען אין זיך איז איבער אלע מענשליכע כחות. זאל איך נישט האבען צו אלדע שווארץ יאהר אזא שווערע האנד וואלט איך אויף פאפיר מיך אמאל אויסגעגאסען און אנגעשריבען א שיין טריאטער חלעבין. פארזיך נאר דעם וויין. הא, וואס זאגסט דוא אויף איהם? דאס האב איך היינט בעקומען א מתנה פאר עפעס א געשעפטעל.

— זעהר א גוט גלעזיל וויין איסר. נאר דערצעהל מיר, וואס איז דאס געווען פאר א געשעפט.

—עס, א געשעפטעל, לעמילס עפעס א דיעלע. ער האט מיר שוין לאנג גע־בעטען איך זאל איהם דרינגען א טובה טאן, גלייך וויא איך וואלט געווען א זא־קאנטשיק. נאר דיא נאראנים אבער ביי אונז אין שטאדט מיינען, אז אלסדינג איז אנבעלאנגט אין מיר, אבי איך וויל נאר, קען איך העלפען, אז עטליכע שרייבערליך עסען ביי מיר א מאהל שבת פיש, ווייל דאס חיות געהט זיי אוים נאך אידישע פיש, מיינען זיי שוין, אז איך בין מיט אלע טשינאווניקעס פון גרוים ביז קליין איין לעבען און אלסדינג געוועגדעט זיך אין מיר. נאר זאל זיין אזוי טיפוש איי־נער זאלען זיי, דיא נאראנים, טאקי אזוי זיך מיינען און מיך קומען אלץ בעטען טובות. ביי מיר איז פאר זיי תמיד איין ענטפער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן, מיט א ממה נפשך זאג איך עס, שפילט יענער אוים, הייסט עס איך האב געזעהן, האטש איך האב אזוי פיעל געזעהען ווי איך זעה מיינע אויערען און נעהם דערפאר אראפ פון אויבען א מנה יפה. אי וואס יענער פארשפילט, פארליר איך דאך נישט מיין ווערט, מיינע תקיפות. יענער דיינקט זיך ער האט פארשפילט נאר ווייל איך האב נישט געוואלט זעהן, אבער ווען איך וואלט טאקי באמת געוואלט זעהן, וואלט איך גאנץ זיכער טאקי אויסגעפיהרט. נוא האט יענער אויף מיר אביסיל תרעומות, לאז ער מיך קומען ווארגען, לאז ער מיך רופען קנאקניסעל, אבער איך האב מיין שם „תקיף" נישט פארלוירען. עס, ער וועט זיך איבער־ברוגזען, נאך א מאל טאקי קומען בעטען מיין לאסקע און איך וועל איהם ווידער נאך א מאל טאקי ענטפערן: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן. פארשטעהסט־דוא? — לעמלין האב איך אויך אזוי געענטפערט: מיר וועלען זעהן און איהם

דערבייא טאקי בתורת עצה אַנצוהערעניש געגעבען, אַפּצושטעקען דאָרט עפּיס, פאַרשטעהסט־דוא ? דאָרט וואו מען בעדאַרף.... איך האָב זעהר גוט געזעהן, אז מיין זעהן אליין קען איהם אזוי פיעל העלפען וויא א טויטען באנקעס. לעמיל אָבער איז ביי זיך געווען גאנץ זיכער, אז איך זעה און בעט דעם גביר ער זאָל אויך זעהן. היינט ביי טאָג געהענדיג אין דער גאַס האָסט־דוא בעדאַרפט זעהן, וויא לעמיל מיטן ווייב זיינען ביידע מיך בעפאַלען פאר איין עדה יודען מיט א שמחה און מיט טרעהרען אויף דיא אויגען: „רב איסר, טאַטעניא, נשמהניא! טאַקי פריהער גאָט דערנאָך איך, נשמהניא, האָבען מיר צו פאַרדאַנקען מיט אונזער עסק וואָס מיר האָבען היינט אויסגעשפּילט, ווען איהר רב איסר וואָלט זיך דאָ נישט געווען אריינלייגענוואָלטען מיר נעביך געקענט גען מיט דיא האָר. מיר וועלען עס טאַקי דער גאַנצער וועלט זאָגען, רב איסר!“ פאַרשטאַנען האָב איך אז דאָ האָט געהאָלפען מיין אַנצוהערעניש, לעמיל האָט א־פּנים גוט אויסגעפאָלגט מיין עצה. האָסט בעדאַרפט זעהן בשעת מעשה וויא זייא האָבען מיר דאָ אזוי געדאַנקט וואָס פאר א קרים איך האָב זיך געטאָן, גלייך וויא איינער רעדט: וויפיל געזונט און לעבען האָט מיר אייער עסק געקאָסט! וויפיל מיה האָב איך דערבייא געהאַט ביז איך האָב געפּועלט! — לעמיל האָט מיר שפּעטער אביסיל אָפּגעשיקט א חיים מיין רח"ש און דערצו נאָך עטליכע פלעשליך גוטען וויין. נוא, טיפּוש איינער, וואָס זאָגסט־דוא אויף דעם וויין?

— הלוואי איסר, לאָז מען אזוי האָבען צו זאָגען אויף דיר, אויף דיינע נאַראָנים און אויף דעם גאנצען שווינדעל.... לחיים!

— ווער דערוואַרגען טיפּוש איינער! שווינדעל, זאָגט ער, שווינדעל! פאר וואָס הייסט דאָס ביי דיר שווינדעל? וואָס זענין דען דיא אלע עסקים, אלע מסחרים, האַק־און־פּאַק פון אויבען ביז אראָפּ, נישט קיין שווינדעל? איך זאָג דיר אלע עסקים, אלע אפילו אין עולם־הבא זאכען. פערשטעהסט־דוא? אויף וואָס בעשטעהען דיא אלע מסחרים נאָך גאָר פון דער התחלה, וויא אזוי ווערען זיי געפיהרט און מיט וואָס לאָזען זיי זיך אוים לסוף? אפשר אויף דעם אמת מוזט־דוא זיכער מיינען? ניין, ברודער! אמת איז נאָר א ווערטיל, וואָס איטליבער פאַרשטעהט עס אויף זיין גאנג, אויף איין אנדער אופן וויא עס פאַסט צום ענין. דער אמתער אמת איז גאָר נישטאָ און קען טאַקי גאָר נישט זיין, ווייל אונזער שכל קען איהם נישט משיג זיין און ער וואָלט אויך פאר אונזערע מסחרים גאָר נישט געווען קיין גוטער אַרטיקעל. טויזענדער קאַנטאָרען, טויזענדער קליייטען און טויזענדער אנדערע מסחרים, וועלכע דוא זעהסט היינט ביי אונז האַלטען וויא פור־

טינגע זיך פאנאנדער געפלויגען און עס וואָלט פון זיי קיין זכר, קיין שריד ופליט ניט איבערגעבליעבען. א סך נגידים אונזערע וואָלטען זיך מיט דיא טאָרבעס ארומגעשלעפט.— אפשר אויף ארבייטען, מיינסט דוא, בעשטעהט עס אלס־דינג! חלילה! ארבייטען ארבייט א האָלץ־העקער, א וואסערפיהרער, א טרעגער, א בעל מלאכה וכדומה, מיט ארבייט וועסט־דוא קיין סך נישט פאַרדינען, דוא זאָלסט אפילו צוזעצטער הייד ארבייטען ווסט דוא פאָרט צעהר מאָהל אין טאָג פגר'ן פאר הונגער. געה גיב זיך טאקי אָפּ, א שטיינער, מיט לעמילס א דיעלע, וועסט דוא דארויף פארברייננגען א סך צייט וועסט האָבען דאָס לויפעניש, זיך אָפּשרייבען דיא פינגער און לסוף, אז עס וועט דיר שוין געראָטען אויסצופיהרען עס, וואָס וועט דיר קלעקען דאָס פאַרדינסט? דיא חלה וועט דיר נישט קלעקען אויף דער המוציא. חלילה אָבער אז געראָטה דיר נישט, איז פערלוירען דיין מיה און בלייבסט נאָך ביי דער וועלט א קאליקע, א טויגעניכטס, וואָס פערשטעהט נישט מאי דקא־אמרי רביצען און קען א קאץ איין עק נישט צובינדען, דוא האָסט פוילע פיש און פער־שטונקענע הערינג..... קנייטש ברודער נישט אזוי דעם שטערן! איך זאָג דאָ דיר גאָר נישט אזא פולוסופיא, נאָר פּראָסטע, ריינע ווערטער. פילוסופיא טויג אויך אויף כפּרות. צו גרויסע חכמות איז דוקא א גרויסער חסרון, דיא וועלט האָט עס פיינט און היט זיך דערפאר וויא פאר פייער. גרויסע בריות, געלעהרענטע מענשען געהן ארום אין צוריסענע שטיוועל אָהן פאדעשוועס. א סך גאָר ניט דער ערך בעסער געהט עס אין דער וועלט דעם קליינעם מענשעלע. מען בעדארף גאָר אזוי נישט טויגען זיין א בריה, דער עיקר וואָס מען מוז אָבער קענען איז: חנפה'נען, צוויאטשען, ליגנערען, ווארפען זיך אהין און אהער וויא עס קומט אויס צום עסק. וואָס זאָל מען טאָהן? געלד מוז מען האָבען, אָהן געלד ביסטו דאָך אודאי גאָר נישט, נאָך טויזענד מאָהל קלענער וויא דאָס קלענסטע קליין מענ־שעלע. דוא ביזט אי קליין אי געמיין. וואָס איז, ברודער, אין דער וועלט א קבצן? דוא קענסט דען דיר אזוי משער זיין א־פּנים וויא נגידים האָבען פיינד א קבצן! דאכט זיך ריידען א מאָהל מיט איהם און האָבען אויף איהם א מאָהל קלאָמ־פערשט רחמנות, אין אמת'ן אָבער קענען זיי אים נישט ליידען, ער איז זיי גרויס אין דיא אויגען און טראכטען צו וואָס דרעהט זיך גאָר ארום אזא נפש אויף דער וועלט. עפּעס קומט ער זיי פאָר וויא א קאָלטין, איין איבריג ביינדיל, א שטיק ווילד פלייש, א פּגע, איין אָנשיקענעש און עס גיט זיי עפּעס א שטאָך אין הארצען אז זיי דערזעהן איהם. זיי דאכט זיך אלץ, אז ער איז אויסען אויף זייער לעבען — אויף זייער בייטעל, אז ער איז להוט אויף זייער נשמה — נאָך זייער געלד. איך האָב אסור נישט קיין ווערטער איך זאָל דיר עס אזוי ווייט ארויסזאָגען. ביסט דוא ברודער א קבצן, ביסט דוא אָפּגעשטאָרבען פון דער וועלט. דיינע פריהערדיגע פריינד, אים זיי זיינען רייך, האַלטען זיך פון דיא ווייט, מאכען זיי דיר א מאָהל א וויזיט, האָט עס נאָר א פּנים וויא איין אויפגע־קומענע גבירה האפט זיך א מאָהל אראָפּ ערגיץ אין א קליין שטעדטעל אויף סבר

אבות צו א געשטארבענעם טאטען א קבצן און פוצט זיך רערביי אויס אין פעריל און דימענטען, דאס ארעמע קליין שטערטעל זאל פון איהר הנאה האבען..... אין חומש צי אין שיר השירים דאכט זיך שטעהט אויך וויא זאגט מען עפעס : העני חאסיע נחמעם (עני חשוב כמת) דאס הייסט א קבצן שמעקט מיט קברות־בלעט־לאך. אין געלד ברודער בעשטעהט דיא גאנצע חכמה, אלסדינג.... האסט־דוא געלד האסט דוא דיא און יענע וועלט. נאר ביי דער צייט געלד צו האבען הייסט, צו זיין א קליין מענשעלע און א קליין מענשעלע הייסט חנפהנען צוויאטשען, וואס אין דער קארט.... לחיים גוטער ברודער!

— לאמיר זיין געזונד, איסר, און האבען תמיד אזעלכע לעמליך : נוא איסר, דיין גביר, ביי וועלכען דוא ביסט דיא נשמה, וואס איז ער אזוינס? ?

— אט פון איהם ברודער וויל איך ניט ריידען. פארשטעהסט־דוא? איך וויל פון איהם נישט ריידען, פון דער צייט, וואס איך האלט איהם אויף דער ארענדע וויל איך פון איהם ניט ריידען.

— וואס הייסט, איסר, אויף דער ארענדע? נאט אייך גאר א נייעס! וואס הייסט דוא האלסט דיין גביר אויף דער ארענדע? א מיהל איז ער, צו אלדע שווארץ־יאהר, אדער א קרעטשמע, וואס דוא האלסט איהם אויף דער ארענדע?

— וואס מאכט עס אויס, טיפוש איינער? וואס איז דיא נפקא־מינא א גביר, א מיהל, א קרעטשמע, א רוח, א טייוועל און דער שווארץ יאהר וואס נאך אזעלכעס? אבי איין ארענדע!.... הע־הע־הע, צרודער! דוא ביסט נאך גאר א מלמד, א פריץ. מען מוז דיר נאך אלץ דינג אויסטייטשען. נוא איך וועל עס דיר איצט דערוויל וויא ס'איז דערקלעהרען. לאמיר טאקי אנהויבען פון א מיהל. א וואסער אדער א ווינד איז אויף דער וועלט א גרויסער כח, קומט דאס מענ־שעלע וואס וויל מיט אלסדינג זיך בענוצען, שטעלט אנידער א געביי מיט רעדער אי שטיינער און מאכט אז דאס וואסער אדער דער ווינד זאל דרעהען דיא רע־דער. דיא רעדער דעהען דיא שטיינער און עס מאהלט זיך. פארשטעהסטו וא? היינט טיפוש'ל מיינער לאמיר געהן ווייטער. ראשית חכמה איז כח, דארויף שטעהט דיא וועלט מיט אלע זאכען. א נגיד איז אין דער וועלט אויך א גרויסער כח. אלע ווערען פאר דעם נגיד בטל. אלע קריכען און שאפקעווען פאר דעם רייכען אי אזעלכע אפילו, וואס זיי קומט פון איהם לחלוטין גאר נישט ארויס, וואס זיי האבען פון איהם נישט געהאט א מאהל, האבען פון איהם נישט אצינד און וועלען קיין מאהל פון איהם נישט האבען אי שפעטער אפילו א טרונק וואסער, גלאט ווייל א רייכען קומט כבוד, ווייל א נגיד קומט אלסדינג. חאטש איך איסר זאג : דער עיקר וואס אין א נגיד בעדארף מען שעטצען איז נאר זיין געלד, פארשטעהסט־דוא? זיין געלד איז נומער 1 און ער אליין איז נומער 2

אזא נגיד, וואס ניצט דיר כלל נישט, ער זאל ביי דיר אזא ארט פארנעהמען וויא גאר נישט. וויאבאלד אז נישט דער עיקר וואס זשע איז מיט איהם דער יחוס? קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום און הער איהם אזוי וויא אין טשערניוויטץ דיא מגילה.... הייגט בעדארפסט־דוא וויסען ווייטער, אז א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוצען. פארשטעהסט־דוא? אצינד וועל איך עס דיר איבער'חזר'ן נאך א מאהל, זאג־זשע טיפּישול איינער זאג: אויף כח בעשטעהט אלסדינג, א נגיד מיט געלד איז אין דער וועלט א גרויסער כח און אקלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוטצען, בכן בעדארף מען פונ'ם רייכען קענען מאכען א נוטצען. וואס מיינסט־דוא, מען זאל ביי איהם נעהמען נאר געלד? ניין! מען בעדארף אויך לעבען איהם קענען שטעלען א ווינט־מיהל, ער זאל מיט זיין ווילדען כח טרייבען און דרעהען דיא רעדער. עס זאל זיך מאהלען. אדער לעבען איהם זיין אזוי וויא א קאמעדיאנט לעבען דער קא־מעדיע, אדער וויא א ציגיינער לעבען זיין בער. האסט דוא מיר אפּגעמאסטען א גוט מעסטעל מיט א ווערך, נוא, געה מאהל דיר געזונטער הייד אין מיין ווינד מיהל. האסט־דוא בעצאהלט פאר א בילעט, געה־זשע דיר אריין אין דער קאמעדיע און זעה דיא שעהנע אנשטעלען, אדער האסט־דוא מיר געגעבען עטליכע גראשען וועל איך דיר הייסען מיין בער טאנצען. פארשטעהסט־דוא? איך האלט מיין גביר אויף דער ארענדע. דוא ווילסט צום גביר—צו מיין ווינטמיחל, גיב זשע מיר מעסטעל, איך בין דער ארענדאר. דוא ווילסט מען זאל פאר דיר מא־כען דיא קאמעדיע, דיך „אונטערהאלטען" אביסעל מיט אנשטעלען, בעצאהל מיר פריהער פאר א בילעט, איך בין דער קאמעדיאנט, אדער ווילסט־דוא אפשר מיין גביר זאל זיך פאר דיר שטעלען אויף דיא לאפּעס, לייגען זיך פאר דיר אין דער לייגג אין דער ברייט און ברומען, ארויס פריהער מיט עטליכע גראשען און גיב מיר זיי מוחל וואס מיין גוטען ווילען וועט זיין, איך בין זיין ציגיינער!...... הייגט פארשטעהסט־דוא טיפּושיל? נעגוג פאר היינטיגעס מאהל געלערענט!.... לחיים, גוטער ברודער!)

— לחיים, איסר, פאר דיין ווינטמיהל, פאר דיין קאמעדיע און פאר דיין בער! דיינע רעדער זאלען זיך דרעהען, דיין קאמעדיע זאל אנגעהן און דיין בער זאל טאנצען......

עס פערשטעהט זיך איסר'ס דרך, איסר'ס בליק אויף דער וועלט איז פאר מיר תחלת געווען צו הויך און א סך ווערטער גאר תרגום. איך האב גאר נישט געוואוסט מיט וואס מען עסט עס. נאר דאס אבער האב איך באלד אין דער רגע איינגעכאפט: „ביי דער צייט געלד צו האבען הייסט צו זיין א קליין מענשעלע, אין א קליין מענשעלע הייסט חנפה'נען, צוויאטשען, וואס אין דער קארט". אט־א דא בין איך שוין דערגאנגען דעם רעכטען סוד. אבער וואס הייסט אזוינס חנפה־נען צוויאטשען האב איך נאך לעת עתה נישט רעכט פערשטאנען. איך מוז אייך דא בעמערקען, אז דענסמאל האב איך נאך נישט גוט געוואוסט בכלל צוואונטער־שיידען וואס מען מעג און וואס מען טאר נישט. איין עברה האט ביי מיר געד־הייסען: קוקען אויף דיא כוהנים בשעת דוכנען; נישט שלאגען קיין כפרות, נישט געהן צום תשליך, שניידען דיא נעגעל כסדר, נישט איבערהיפערן א פינגער איבער א פינגער, און נישט צולייגען צו דיא אפגעשניטענע נעגעל דריי פיטצליך שטיקלאך האלץ, אפגעשניטצט פון א סטענדער צי פון א טיש, זיי זאלען דיענען פאר כשרה עדות, נישט גלויבע אין א בעל שם, נישט גלויבען אין א לץ, נישט גלויבען אז אין דער גרויסער שוהל דאווענען ביי דער נאכט מתים, נישט גלוי־בען אין עולם־התוהו, דאס הייסט נישט גלויבען אז א סך מענשען געהן ארום צווישען אונז, זיי האנדלען דאכט זיך, זיי מאכען געשעפטען, זיי פאהרען אויף ירידין, קויפען און פערקויפען, תוא־הא־הוא! און באמת זיינען זיי גאר מתים, טויטע, געשטארבענע נעביך, אויף דעם עולם־התוהו... נישט גלויבען, אז צום בעז־ליודעווער רב פלעגען קומען מתים צום משפט און דער מלאך־הדומה האט זיי אהין געפיהרט וויא א פארטיע רעקרוטען, אדער נישט צו גלויבען אז דער דא־זיגער רב מאקי האט געהאט קפיצת הארץ, געווען א חשוב אין הימעל און געהאט אין דער האנד דעם שליסעל פון קינדער, פון שניי און רעגען, נישט גלויבען אין א גלגול, דאס הייסט נישט גלויבען, אז דעם מענשענס הייליגע נשמה ווערט מגולגל אין בהמות, חיות און עופות, אז א געוויסער עושר איז געווארען א מאהל א חזיר; איינער, עפעס א פיינע בריה—א קעלבעל, נישט פאר אונז געדאכט; נאך איינער, עפעס א גרויסער פאדראטשיק—אפויגעל, וואס האט שטארק אנגעפייפט, נישט פאר אידישע קינדער געדאכט; ווייטער איינער, עפעס א גלאסנע איז געווארען א פיש נעביך, פונקט מיט אזא נאלאס, אזא שטימע ווי פון א שלייען, און נאך איינער א בעלטובח עפעס גאר א קאטץ, רחמנא ליצלן..... קורץ, אט אזעלכע זאכען האבען ביי מיר געהייסען עברות, אבער חנפה'נען, צוויאטשען און זיין א קליין מענשעלע דאס איז אין מיין צעטעל נישט ער־

שטאנען. מהיכא־תיתי פאר וואס נישט זיין א קליין מענשעלע? מען איז דאך רייך און גליקליך. א קליין מענשעלע האט מען נישט דיא העזה, צו׳הרג׳ענען, צו־שלאגען און אז מען שלאגט טהוט דאך עפעס אזוי וועה! א שניידער, א שניידער־קע אז דערלאנגט א טעלעמעטשע ווערט דאך אזש פינסטער אין דיא אויגען. ווער שמיעססט אז א חזן דרעהט ביים אויער קען מען טאקי יאהרצייט פער־געסען, און אויסציהען זיך אויף דער ערד אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן יענעם קאלעשען בשעת יענער האלט זיך ביי דיא זייטען און קוקט אויף דער סטעליע, דאס איז חלעבען אויך עפעס נישט קיין געשמאקע זאך. אודאי האט מיר זיך געגלוסט זיין א קליין מענשעלע מיט אלע פישטשיווקעס, פטור ווערען מיט א מאל פון אלע צרות און לעבען גליקליך אין עושר און אין כבוד. דעריבער טאקי פלעג איך בעשטענדיג מיט גרויס חשק מיך אונטערהערען הינטער דער טיהר בשעת איסר וואגנער פלעגט שמיעסען מיט זיין גוטען ברודער. איך האב זיך אנגעהערט זעהר פיעל זאכען און דערנאך טאקי זוכה געווען צו פארשטעהן זיינע ווערטער. איך האב איהם מיט דער צייט א סך בעסער פערשטאנען ווי דעם תלמוד־תורה מלמד.

אמת טאקי א לעקיש בין איך געווען אין דער יוגענד, זעהר נארעשאוואטע, נאר וויא שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען בין איך נישט געווען א נאר פון דער נאטור, וואס דען זשע? דיא מעשה דערפון איז גאר געווען וואס תמיד פון דער קינדהייט אן בין איך געווען פארוויסט, פארוואגעלט און דערשלאגען. מען האט מיך אויפגעהאדעוועט מיט שמיץ, מיט קלעפ, מיט קולאקעסס און מיט טוויט־שלעק. ווער עס האט נאר געוואלט האט אין מיר אריינגעלייגט און געבראכען מיר דיא דארע ביינער. נוא וויא זאגט מען עפעס, פון על חטא ווערט מען נישט פעט. פון א סך שלאגען ווערט מען טאקי דערשלאגען. א קאטאוועס עפעס וואס מיין לייב, דאס אויסגעמאגערטע, אויסגעדעווערטע לייב מיינס האט אין זיך נעביך אריינגעקראגען! איך נעבאך לייד הונגער, קעלט, פיהל אז געהן מיר אוים דיא כחות עס שטעכט מיר אין אלע גליעדער ס׳איז מיר נישט גוט, אנ־שטאט מען זאל זאגען א רחמנות, א קינד נעביך געהט אוים, א מענש, אדער לאז זיך אפילו גאטס א בעשעפעניס צאנקט נעביך וויא א לאכט, ער איז הויט און ביין, נעהמט מען נאך און מען רייסט מיר מיין דארע קווארע שטיקעל פלייש, נעהמט מען נאך און מען גיט מיר נאך ועהטאג אי שטעכעניס, נעהמט מען נאך און מען צופט מיר דאס איבעריגע שטיקעל הויט אוים!..... איך בין פשוט געווען דערטשמעלעט, פארטומעלט און פארמאראטשעט. חיינט דערצו נאך

בין איך געבוירען געווארען אין בעזליודעוו, וואס אין תוך אריין איז זיא א קליין שטעדטעל, און א קליינשטעטלדיגער בלייבט טאקי א קליינשטעטלדיגער. דיא קליינשטעטלדיגע לייט זיינען חלעבען עפעס גאר אנדערע מיני מענשען מיט אנדערע חושים, מיט איין אנדער טעם, ני מע, ני מו, ני קאקאריקוא, נישט פיש נישט פלייש, עפים מיני ברואים.... איך וויל דערמיט אייך נישט מעהר אויסברייען, אז איהר זאלט זיך ניט וואונדערן ווי אזוי א נאר ווי איך פלעג א מאהל פארט פאלען גלייך און דיינקען מיט א גאנג. אמת טאקי, א נאר ב'ין איך געווען און בין מיט מיין נארישקייט געפאלען איטליכען אין דיא אויגען, אבער פון דעסטוועגען ניט קיין נאטירליכער, נאר גלאט א פערדולטער א פערלאזטער, א דערהארגעטער. עס האט מיר אין קאפ נישט געפעהלט קיין קלעפקע, נאר דיא קלעפקע איז נאך ניט געווען אפגעטעסיעט. אט־א דאס בין איך געווען. דעריבער האב איך מיך נאך געקענט עפעס אויסלעהרנען, מיך עפעס אנשטויסען, און דעריבער האב איך געקענט איבערנעהמען רב איסר ווארגערס תורות.

ביי איסר ווארגער האב איך אוועקגעדיענט א סך יאהרען, אין דער צייט האב איך מיך אויסגעשליפען, האב גוט פערשטאנען און געקענט אלסדינג וואס א קליין מענשעלע בעדארף צו קענען, ווארים איך פלעג זיך שטארק צוהערען מיט קאפ און בין געווען א מתמיד. איך האב שוין געקענט אין מיין גראד אפארבייטען מעשים, מאכען פוילע תנועות און געהן אליץ מיט שפיצלאך. דיא גרעסטע הנאה האב איך געהאט אפצוטאהן איינעם אויף טערקיש, גלייך וויא איך וואלט מיך אין איהם נוקם געווען, און זיך אויסדרעהען גלאט וויא אויף א טעלער. דאס געפיהל פון יושר, פון רחמנות האט ביי מיר נישט דערלעבט רעכט אויסצוּוואקסען. יושר האט רבי איסר ווארגער געזאגט, איז א שטיקעל גומעלאסטיק, וואס לאזט זיך ציהען וויא מען וויל, דאס איז א כי תנה כחומר. פון וועלכען דער מענש האט ביד צו מאכען עפעס, נאך זיין פערלאנגען און צו בייגען עס אזוי צי אזוי; רחמנות—דאס איז אן אויסגעטראכט, פוסטווארט, אין גאנצען נאך א שווינדעל! איך, אז איך בין שטארקער פון דיר איז ביי מיר דער יושר און דוא אז דוא ביזט שלאפער פון מיר ווילסט־דוא מיך איינריידען עפעס רחמנות. אזוי איז געווען ביי זיך איסרס א ווערטעל. איך בין געווען איסר'ס איין אמת'ר תלמיד, האב מיר אליץ געגעבען מיה ביין רבין צופריעדען צושטעלען, טאן אלסדינג נאך זיין געשמאק, איהם אין אליץ צו פאטראפען, איך בין איהם שטארק געפעלען אז ער וואלט פאר מיר וויא מען זאגט קיין זאק בארשטש ניט גענומען. אז

איך בין עלטער געווארען האב איך אנגעהויבען מיך אלץ צו בעטראכטען און זיך אליין צו פרעגען: „מתי אעשה לביתי?“ דאס הייסט, ווען וועל איך שוין אנהויבען עפעס צו טאהן, איך זאל אויפגעריכט ווערען? „ואני באתי בימים“ און איך בין דאך שוין א בחור'ל! אמת טאקי, איסר'ס תורה קען איך גוט מיט אלע פשטליך, נאר „לא המדרש עיקר“ נישט דאס לעהרנען איז דיא קונץ, דער עיקר איז דאך דיא מלאכה. איך האב אלץ זיך מישב געווען אזוי לאנג אזוי ברייט ביז איך בין געפאלען אויף א א הסברה. סטייטש, האב איך צו מיר אליין געזאגט, וואס פאר א נאר איך בין! איסר אליין זאגט: „א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אויף דער וועלט זיך בענוצען און דעם נגיד בעדארף מען נעהמען אויף דער ארענגדע מיט איהם צו שפיעלען דיא קאמעדיע און צו מאכען דיא קאפעקע“ איסר אליין איז דאך אויך א נגיד, סטייטש, איך וועל איהם נעהמען אויף דער ארענגדע און וועל ווערן איסר'ס ארענדאר, איסר'ס נשמה! איסר אליין איז דאך אויך א כח, נוא, וועל איך מיר שטעלען א ווינטמיחל, איסר זאל דרעהען מיינע רעדער סטייטש, געבראטענע טויבען פליהען מיר אין מויל, אין דער האנד האלט איך איין אפגעשיילטע אייעלע און שריי עסען!.... איך וויל אייך דא נישט א ים ברייען, איך האב אנגעהויבען צוויאטשען און איסר'ן חנפה'נען, מיר אויסגעזוכט טויזענטער וועגען וויא צו איהם זיך צו־צושמייכלען, וויא ארייננצוקריכען אינגוועניג איהם אין הארץ ביז איך האב איהם למזל דערטאפט און אנגעהויבען אין א גוטער שעה ווערען זיין נשמה! איסר איז דאך נישט מעהר געווען וויא א מענש, ער האט אויך ליב געהאט מען זאל איהם חנפה'נען, קעטשקען, איהם בעוואונדערן און פון איהם שטארק הנאה האבען; הגם ער האט זייער גוט געוואוסט וואס פאר א האפט, פאר א ממשות דאס חנפנען האט. ער אליין א שטייגער אז ער זאגט איינעם: איהר זענט דאך א חכם, א גוטער, א פרומער, א בעל־צדקה, א כשרער, עהרליכער מאן, הייסט עס גאר קאפויר: איהר זענט א פראסטער נאר, איין אכזר, א צוויאק, א קארגער הונד און א גנב שבגנבים, דאס שווארצאפעלע פונ'ם אויג! אזוי איז שוין א־פנים אוי דער וועלט, אז איטליכער לאזט זיך איינריידען, איטליכער האט ליעב זיך צו נארען..... נאר נישט אזוי גיך טהוט זיך וויא עס רעדט זיך. עס האט לאנג געדויערט ביז מיר איז געראטען צו ווערען איסר'ס חשוב. אייך וועט אפשר קשה זיין וויא אזוי ווערד עס פון א משרת א חשוב? אי, האט מיר קיין פאראיבעל ניט, אויב אזוי, קענט איהר דאך נישט דיא וועלט! כמעט אלע משרתים זיינען חשובים און כמעט אלע חשובים זיינען משרתים.... אז דער עולם האט דאס ארויסגעזעהן

מיין חשיבות, אז איך בין איסר'ס נשמה, זיין חשובער משרת, האט מען מיך אנגעהויבען צו גלעטען, אפצוגעבען מיר א ברייטען גוט מארגען, וויא אומעטום אין דער וועלט פיהרט זיך, אז מען בעדארף עפעס האבען צו דעם פריץ זעהט פריהער זיך צו צושארען צו זיינע חשובע משרתים, זיי צוגעפעהלען, אריינצולא־זען זיך מיט זיי אין עפעס א שמיעס מיט זיסע ריידלעך, ווערען קלאמפערשט מיט זיי נאהענטע שמעלקעך און אגב טאקי ארויסשטופען זיי עפעס אין הענטיל. מען טראכט זיך דערביי, לאמיך זיי פארשטופען דאס מויל, לאזען זיי זיך נישט קרימען, נישט בילען. אדער גאר אזוי: נישקשה, לאזען זיי דעם פריץ ביים וועג געהענדיג ארייגלאזען אין אויער א גוט ווארט, א משרית קען ביי זיין אדון א מאהל זעהר פיעל העלפען, דאס וואס א משרית פועלט א מאל קענען עס גרויסע לייט נישט פועל'ן. דער משרת ווייסט ביין אדון דאס הארץ און פארזעהט איהם מיט אלע זאכען, וואס מען טאר נישט זאגען.... האט איינער בעדארפט עפעס צו איסר'ן (און ווער האט ניט בעדארפט צו איסר'ן ?) דא האט ער שוין פריהער אבגעניצט מיין לאסקע, איך זאל בעטען פאר איהם סטאנציע און דער־מאהנען איהם צום גוטען בייא א שמיעס. פון געלט און מתנות איז שוין קיין ריידע נישט געווען. יענער האט געמיינט, אבי ביי מיר האט ער געפועלט, אז איך זאל ביי מיין רב איסר'ן פארוואָרפען פאר איהם א ווארט איז ער שוין גע־האלפען, האטש איך האב מיר געוואוסט מיינס, אז איסר אליין קען איהם אזוי פיל העלפען, טאקי אויף איסר'ס רייד, וויא א טויטען באנקעס. וואס ארט עס מיך? לאז ער מיינען און געבען געלד. און ווען אפילו ס'איז א מעגליכקייט געווען צו העלפען, וועט דאך איסר נעהמען געלד און טאן זיינס גאר אן מיין שתדלנות. יהיה־איך־שיהיה אזוי צי אזוי, וועט דאך איסר אליין נעהמען געלד און מאכען וויא דער שטייגער זיינער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! היינט צו וואס טויג איך נאך דא אין דערמיט? נאר ווייטער טאקי, וואס ארט עס מיך? לאז יענער מיינען און געבען געלד. אט אויף אזא אופן האב איך מיר אנגעהויבען ביסליכווייז נתגדל צו ווערען, צוגעהמען אויף זיך לייב און טאקי צוגויפגעקליבען שיינע עטליכע גילדען.

13

— נאר איין ווארט, נישקשה. נישט מעהר וויא איין ווארט! האט זיך גע־הערט הינטער דער טהיר עפעס א גראב קול און באלד טאקי איז אריין געגאנגען

אין שטיבעל א געשפיקעוועט יודעל אָהן א קאפּאָטע נאָר אין אפּערלאָטעט לייבעל, פון וועלכען עס האָבען ארויס געקוקט שטיקליך פארשמירטע ציצית, וואָס האָבען זיך געבאָמבעלט אויף דיא קניע, און אין גראָבע תחתונים מחילה מיט גרויסע מגושמדיגע שטיוועל, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אפשר א פוד בלאָ־טע און וואָס האָבען פון זיך ארויסגעגעבען א שטארקען ריח עפּעס פון שוויים אין איינעם מיט דיאָד.

— א, בעני! האָט דער רב געזאָגט א קוק געבענדיג אויף דעם דאָזיגען פארשוין. וואָסוועסט־דוא עפּיס זאָגען בעני?

— וואָס זאָל איך זאָגען? האָט בעני געענטפערט און זיך א קראַטץ גע־געבען אין דער פאטיליצע. עט, גאָרנישט זאָג איך. געלד פאר היינטיגען חודש, האָב איך שוין ביי אייך אָפּגענומען, וואסער האָב איך נאָך נעכטען ביי דער נאכט אָפּגעגעבען. איך האָב נעכטען דיא גאנצע נאכט כמעט געהאט דאָס פיהרע־ניש. יצחק אברהם'ס שטארב האָט מיך גוט אָפּגעפיהרט. מיינע בעלי־הבתים, וואָס לעבין איהם אין שכנות, האָבען דאָס וואסער אויסגעגאָסען, געליבען א גאנ־צען טאָג אָהן וואסער. נישט געהאט מיט וואָס צו קאָכען. ווער איז שולדיג? דער וואסערפיהרער. יענעם גלוסט זיך שטארבען און אויסגעהן געהט עס אויס צום וואסערפיהרערס קאָפּ. געה פיהר זיי דיא גאנצע נאכט וואסער! אז איך האָב אקעגען טאָג צוגעמאכט איין אויג קומט דיא מאמע זאָל לעבען און וועקט מיך: בעני, בעני! שטעה אויף, פארקייטעל דיא טהיר, איך געה צום ערשטין מנין הערען קדושה, פון דער שוהל געה איך אויפין הייליגען אָרט, היינט האָב איך יאָהרצייט. גיב דאָ אכטונג צום טעפּעל קאליש, וואָס איך האָב צוגעשטעלט אויפּן פריפּעטשיק. איך פּטר ארויס דיא מאמע און לייג מיך ווידער צו. קוים וואָס איך האפּ א דרעמיל הער איך פּיק, פּיק, פּיק. דער האָהן מיט דיא היהנער זיינען אראָפּ פון דער סידעליע. שטעהן און פּיקען געשמאַק א ריפּטעל ברויט אויפן טיש. א קיש, א קיש! שרייא איך. א קיש אהין, א קיש אהער זייא פּיקען טאקי אלץ. לעבין מיר איז גראָד געלעגען א הילצערן לעפּיל, א פליישיגס, האפּ איך דאָס לע־פּעל און לאָז מיך צו דיא היהנער. פלוצלים הארך איך, אויפּן פריפּעטשעק לויפט דאָס טעפּיל.. מיינער האפּט אין איילענעש און שטעקט אריין אין דעם מילכיגען טעפּיל דאָס פליישיגע לעפּעל און מאך אָהן א שאלה! דער לעפּעל איז פליישיג, נאָר ווייל ס'איז נישט געקארבט מיט דריי קארבען. חלילה נישט ווייל מען עסט דערמיט פליישיגס. איך זאָל אזוי בעהיט ווערען פון קריינק! דאָס טעפּיל ווידער איז מילכיג, נאָר ווייל מען האָט דרינען קאַנמאָל נישט געקאָכט קיין פלייש. זינט

מיין צינג איז מיר געפגרט קומט אפילו אין מיין גבול קיין מילך נישט אריין. איהר מעגט מיר גלויבע אויף מיין יודישקייט..... היינט, רבי, פסקעט מיר א שאלה!

— עפעס א גרויס טעפעל? האט דער רב געפרעגט.

— גרעסער פון מיין קאפ, האט בעני געענטפערט, אפשר אקעגען אזין איי־מער. איך זופ מיך דערמיט אן פול וויא א פעסעל און ארבייט אוועק דעם גאנצען טאג אהן א פאפאס.

— כשר. האט דער רב געזאגט, און איידער בעני איז ארויסגעגאנגען איז אריינגעלאפען עפעס א ווייבעל מיט א יאמער א קלאג:

—רבי, איך האב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען! איהר האט אודאי זעהר גוט געמיינט, וואס איהר האט צווישע אונז געמאכט א לעבען און נים צוגעלאזט קיין גט, נאר אזא לעבען אויף אלע מיינע שונאים געזאגט געווארן. אייערע טהייערע ווערטער זיינען צו איהם אזוי פיל צוגעשטאנען וויא איין אר־בעס צום וואנד. ער טהוט זיך טאקי זיינס און מאכט מיר אלץ דעם טויט. איך שווארץ דאס פנים, לייא, בארג קויף איין אויפן מארק אייער, היהנער, וויא ס,איז עפעס צו פארדינען אבי צו דערהאלטען דיא נשמה פון דיא הונגעריקע, אפגעריי־סענע, אפגעשליסענע קינדערליך, און ער ווייסט נישט מעהר וויא דיא הסידאר־ניע, וואו ער פארברייננגט דיא גאנצענע טעג מיט זיינע לייט אונטערן אויוועז, טרינקען, שמיעסען פאטשטען, און אז ער קומט אהיים מוז איהם אלסדינג זיין. ער זאל חאטש א קוק טאהן אויף דיא קינדער. זיי געהען איהם כלל נישט אן, וויא זיי וואלטען געווען פרעמדע. צו מיר רעדט ער נישט קיין גוט ווארט גלייך וויא איך וואלט געווען צו איהם פערקויפט, זיינס א דינסט, וואס איך בין נישט ווערטה צו וואשען איהם דיא פיס און טרינקען דאס וואסער, איך הער נישט מעהר פון איהם אלץ שטיא, טיפושטע, שפלה! אונטער עפעס א יום טוב פאהרט ער זיך אוועק צו זיין רבי'ן, נעהמט ביי מיר צו דאס לעצטע און ליגט דארט אפ א צייט מיט זיין קומפאניע, אזעלכע וויא ער. עס זאל איהם אנהויבען ארען א היים, עפעס א ווייב מיט קינדער, וואס זיינען זשערנע א שטיקעל ברויט און קומען נעביך אפ. רוף איך א מאהל מיך אן אקעגען דעם עפעס א ווארט סטראשעט ער מיך, ער מוז מיך נאר אוועקווארפען מיך מאכען פאר א וויסטע עגונה, און ווייזען מיר ווער עלטער איז, וואס א יודענע איז אזוינס. היינט אין דער פריה קומט ער פון קלייזעל, אין שטוב איז קאלט, חאטש וועלף צו טרייבען, שוין מעהר פון צוויי טעג איז קיין רויך פון מיין קוימען נישט געגאנגען, דיא קינדערלך דרא־

זשען, ציטערן און בעטען עסען. דאָס קליינע קינד אין וויעג איז שוין הייזעריג שרייענדיג, וויל נעביך זייגען און ביי מיר איז נישטאָ קיין קאַפּ מילך. פון וואַנען זאָל עס זיך נעהמען אז איך דארב און צוויי טעג איז אין מיין מויל קיין לעפעל געקעכטץ נישט געקומען. שטיאַ, מאכט ער מיט א קאלט געמיטה, לייג מיר אריין אין קלומעקיל א העמד מיט דער שבתדיגער קאפּאָטע. איך האָב פערשטאַנען אז ער קלייבט זיך פאָהרען אהין מיט זיין כנופיא, עס געהט דאָך א חנוכה. דאָס הארץ איז מיר געווען זעהר פערביטערט נעהם איך און רוף מיך אָן: גזלן איינער! וואָס טראכטסטו זיך? קוק האָטש אָן דיינע קינדער, וויא זיי בידעווען, ליידען און דוא האָסט אין זינען פוסטע, נארישע זאכען! מילא דאָס ווייב איז א גאָר נישט, א שטיא, א יודענע, א צויג, אָבער דיא קינדער, גוואלד דיינע קינדער!... וויא איך האָב דאָס איהם נאָר ארויסגערעדט אז ער פאלט עס אויף מיר אָן מיט א כעס, מיט א געפילדער: אזוי שטיא! דוא וועסט עס מיך אזוי זידלען און אָנרופען נארישקייטען אזעלכע הויכע זאכען, וואָס זיינען נישט פאר דיין יוייבערשען מוח! אזוי דוא שפלה איינע! נוא היינטיגס מאָהל איז איין עק, איך מוז דיך אויף אייביג טאקי אויף אייביג אוועקוואַרפען, אז דוא זאָלסט בלייבען א וויסטע עגונה. נישקשה איך וועל מיר דאָרט ערגיץ חתונה האָבען, איך מעג נישקשה, און דיך מוז איך אָנלעהרנען, דוא זאָלסט וויסען וואָס איז אזוינס א יודענע... ער האָט זיך נישט געקיהלט מיט דיא רייד און מיך נאָך אָנגעהויבען צו קנייפּען. נאָט, זעהט זייט מוחל וויא ער האָט מיר צוקניפּען דיא הענד. ברוין און בלוי מיר געמאכט דאָס לייב! גוואלד רבי ראטעוועט מיך! לאָז ער מיר געבען גט. איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען!..

— געה שוין, געה א היים! האָט דער רב געזאָגט. איך וועל נאָך היינט שיקען דעם שמש, ער זאָל איהם צו מיר ברייגגען.

קוים איז דאָס ווייבעל ארויסגעגאנגען האָט דיא שמשטע זיך אריינגעחאפּט אָנגעטאָהן דיא ייפּע אויף איין ארבעל מיט א ליילעך אונטערן אָרעם.

— גאָט העלף! האָט זיא געזאָגט צום רב נאָכדעם וויא זיא האָט פריהער מיט דער האנד א ריהר געטאָהן דיא מזוזה און א קיש געטאָהן דיא פינגער. איך האָב אייך געוואָלט אויף א רגע מטריח זיין מיט א „שאלת נשים“. נאט אייך זייט מוחל דעם ליילעך.

אין דער צייט ווען דער רב איז בעשעפטיגט געווען מיט זיין רבנישע זאַכען איז דער עולם אין שטיבעל געזעסען עפּעס משונה פערטראכט. דיא נגידים האָבען זיך געבלאָזען, געקוקט מיט פערדראָס און זייגען געווען עפּיס שטארק צו־

קאכט, גלייך וויא איינער וואָלט פלוצלים פון דער העלער הוים אויף זיי אָנגע־פאלען און זיי גערופען שווינדלער פאַר א וועלט מענשען.

— וואָס זיפצט איהר אזוי ר׳ חנא? האָט איין נגיד זיך אָנגערופען און אליין אויך עפעס וויא א קרעכץ געטאָהן.

— עט, ר׳ בעריש, האָט רבי חנא געמאכט מיט א קנייטשעל. איך ווייס חלעבען נישט, וואָס יצחק אברהם וויל האָבען מיט זיין מעשה. עפעס קומט דאָ פיר אזעלכע ווערטער, וואָס פאסטען כלל נישט פאר איהם! וואָס זאָגט איהר ר׳ בעריש צו דיא שטעכווערטלעך? איהר זיינט א מבין וואוהין זיי דערלאנגען? ועער ווייסט ביז וואנען דאָס לייענען וועט נאָך געדויערן, איך האָב היינט אסור נישט קיין צייט. איך זיץ דאָ וויא אויף שפילקעס.

— איך זיטץ אויך חלעבין וויא אויף שפילקעס, האָט ר׳ בעריש געענטפערט. אויב איך בין א מבין, פרעגט איהר, וואָהין דיא שטעכווערטליך גערן, וואָהין זיי דערלאנגען? אי־אַי בין איך א מבין ר׳ חנא! פע, פע. איך וואָלט מיך אזיינס פון יצחק אברהם קיינמאָל נישט געריכט! ער איז, דאכט זיך נישט געוועזן קיין נארי־שער מענש און פארשטאנען איין עסק.... אפשר וואָלט א סברא געוועזן מיר זאָלען איצט מאקי אוועקגעהן. מיר זענין דאָך בעשעפטיגטע מענשען. אָט חלעבין, פאָלגט מיך לאָמיר אוועקגעהן.

— חלילה, חלילה! האָבען זיך עטליכע נגידים אָנגערופען, עס וועט אויס־זעהן אז מיר האָבען זיך געפונען געטראָפען. אדרבה, דוקא זיטצען און אויסהע־רען ביז אין סוף אריין.

ר׳ חנא האָט ווייטער א זיפץ געטאָן און ר׳ בעריש האָט מיט דער האנד זיך אָנגענומען בייא דער נאָז און געברומט עפעס אונטער זיך וויא איינער וואָס איז שטארק ברוגז.

— א, גוט מאָרגען, גוט מאָרגען! האָט ר׳ פייבוש געזאָגט אריינקומענדיג אין שטיבעל זעהר פרעהליך און דאָס פנים האָט איהם געפלאמט וויא בייא איי־נעם, וואָס איז אביסיל פארלעקט. איך בין ביז איצט טרוד געוועזן און נישט גע קענט מיך אויסרייסען אהער. וואָס איז דיא מעשה? האָט ער געמאכט א קוק גע־בענדיג אויף דיא נגידים, וואָס זיצט איהר עפים אזוי אומעטיג?

— וואָס איז דיא מעשה, ר׳ פייבוש, וואָס איהר זענט אזוי פרעהליך? האָ־בען דיא נגידים צו איהם זיך אָנגערופען.

— מען האָט שוין א־פנים דערוויל אָפגעלייענט אָהן מיר, האָט ר׳ פייבוש

געזאָגט, א שאָד חלעבין, וואָס איך האָב נישט געהערט. עס האָט געמוזט זיין זעהר שיין.

—אזא יאָהר זאָלט איהר האָבען, האָט ר' בערוש געברומט אונטער זיך.

—נישקשה ר' פייבוש ס'איז פאר אייך נאָך אויך גענוג איבערגעבליבען. האָט איינער פון דיא נגידים זיך אָנגערופען.

א, גוט מאָרגען רבי! האָט ר' פייבוש געזאָגט צום רב, וואָס איז צוגעקומען צום טיש. זייט מיר מוחל, וואָס איך האָב מיך פאַרזאָמט, איך בין אצינד פאַר־טראָגען געווען אלץ וועגען יצחק אברהם'ן. חברה האָט ערסט זיך אויסגעגלייכט וועגען דעם קבורה געלד. ביידע צדדים האָבען אביסיל זיך איינגעשפאַרט, פאַר־עקשתנט. חברה איז אָבער געווען גערעכט און האָט טאַקי אויסגעפיהרט. פון ווע־מען דען זאָל חברה אָפּלעקען א ביינדעל אז נישט פון אזא פעטען בר־מינן? א שאָד חלעבען רבי, וואָס איהר האָט געלייענט און איך האָב ניט געהערט. אזא מעשה חלעבין מעג מען הערען, זיא איז מתוק מדבש. איך האָב מיך געכטען פשוט מחיה געווען זיא הערענדיג פון אייער כשר'ן מויל. דער סוף מוז זיין גאָר אנטיק אַ־ווא, א שאָד חלעבין וואָל איך האָב נישט געהערט!

אודאי ר' פייבוש, האָט דער רב געזאָגט, האָבען מיר דערווייל אָהן אייך דאָ היבש אָפּגעלייענט, נאָר ס'איז נאָך געבליבען שירים. אָט וועל איך מיך טאַקי נעהמען לייענען ביז אין דעם סוף אריין.

14

דער רב האָט נישט געמאַכט לאַנג קיין שיהות און אָנגעהויבען ווייטער לייענען אזוי:

פוצען און קליידען זיך דאָס איז געווען מיין בעסט פאַרגניגען וויא דער שטייגער איז פון אלע אויפגעקומענע משרתים, וואָס האָבען ליב ארויפצוציהען אויף זיך אלסדינג וואָס נור זיי קענען, צוגעהן בעהאַנגען מיט בלישטשענדיגע קייטעליך און פינגעדליך און זייערע שטיוועל זאָלען גלאַנצען וויא דיא שפּיגעליך, בכדי דיא וועלט זאָל זיך אויף זייא וואונדערען און חידושין. שבת פלעג איך גע־וועהנטליך מיך אויספוצען וויא א טאַק און דורכגעהן זיך מיט מיינע חברים צו־ווייזען זיך אויף חדושים פאַר דער וועלט און צובעטראַכטען דיא אלע ווייבליך און מיידליך, וואָס געהן קאָמפּאַניעסווייס שפּאַצירען. איך האָב געקענט אין דער שטאָט כמעט אלע דינסטען און געוואוסט היסטאָריעס פון א סך ווייבליך, צווישן

וועלכע איך האָב געהאט זעהר פיל בעקאנטע. אז איך האָב איינמאָל שבת נחמו געשפאצירט מיט חברה אין דער שטאָדט, וואו עס האָבען זיך געשאָטען יודישע טעכטער אין זיידענע און סאמעטענע מלבושים, בעהאנגען מיט פערעל און מיט אלערלייא מיני צירונג איז מיר אקעגען געקומען עפעס א מיידעל, אנגעטאָן זעהר פּראָסט אין א ציטצען קליידעל, ריין וויא זילבער, איהר פנים האָט געשיינט וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען און פארטונקעלט אלע אנדערע מיט זייערע פערעל און דימענטען, זייא האָבען אקעגען איהר זיך אנגעזעהן וויא א ליכט אקעגען דער זון. בייא דער זייט איז איהר געגאנגען א יונגער מאן א סטאָטעטשנער זעהר שיין געוואקסען, איהר שיינקייט האָט מיר פארנומען דיא אויגען, איך בין געבליבען א היבשע צייט שטעהן וויא צוקאָכט און נישט געהערט נישט געזעהן וואָס ארום מיר טוהט זיך. אז איך האָב שפּעטער א ביסעל מיך פאָמיעטענט האָב איך זיי מעהר שוין ניט געזעהן, זיא איז דורכגעגאנגען צווישען דעם עולם און פארשווינ־דען געוואָרען אזוי וויא א פליהענדער שטערען אין דיא זומער־נעכט נאָר איהר בילד אָבער איז מיר געבלבען איינגעבאקען טיף אין הארצען און פון יענער צייט אָן האָב איך זיא נישט געקענט אויף א רגע ארויסשלאָגען פונם קאָפּ. עס האָט תמיד פאר מיר זיך אויסגעמאָהלט איהר פנים איהר געשטאלט און בייא דער נאכט אין דער פנסטער האָבען אקעגען מיר געפינקעלט געלויכטען איהרע ברע־נענדיגע אויגען וויא צווייא אנגעצונדענע סטעארינאָווע ליכט. עס האָט מיר זיך אלץ געדאכט, אז זיא איז מיר שוין לאנג בעקאנט, איך האָב זיא אין מיין לעבען שוין א מאָל געזעהן, נאָר ווען און וואו האָב איך נישט געקענט מיך דערמאָהנען. איך האָב מיר פירגענומען, אז איך מוז מיך דערגעהן ווער זיא איז און אויפזוכען וואו זיא זיצט.

א מאָל בין איך צווישען טאָג און נאכט גראָד געגאנגען ערגיץ אין א פארלע־גען געסעל. דער בלויער לויטערער הימעל האָט ביי דיא ברעגען זיך בעדעקט מיט שווארצע פאסען חמארע, אין וועלכע עס האָבען צייטענווייס זיך דורכגעוואָרפען בליטצען וויא לאנגע פייערדיגע שטרייפעליך. אין דעם געסיל איז געוועזן שטיל, נישט קיין פוס פון א מענשען און איך בין מיר געגאנגען זעהר פארטראכט, עפּיס שטארק מרה־שחורה׳דיג. פּלוצלים דערהער איך א ביטער געשרייא, וואָס האָט מיך אנגעהאפּט ביים הארץ. איך גיב א בליק, אעגען מיר לויפט איינער מיט א פעקיל גיך און געשווינד וויא א גנב, וואָס וויל אנטרינען ווערען. שטעה! האָב איך א געשריי געטאָן, זיך געשטעלט בעהארצט איהם אקעגען און אויפגעהויבען אויף איהם מיין גראָבען שטעקען. יענער האָט זיך שטארק דערשראָקען, ארויסגעלאָזט

פון די הענד דעם פעקיל און אליין איז ער אנטלאָפען, ניך פארשווינדען געוואָרן. נישט ווייט פון מיר לעבען א פּליט איז געלעגען אויף דער ערד עפּעס א מענש. אז איך בין צוגעלאָפען צו איהם מיט דעם פעקיל האָט ער אפילו קיין ריהר זיך נישט געטאָן. אין דרויסען איז טונקעל געוואָרען פון א שטיק שווארצע חמארע וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויבען אין הימעל. איך האָב אין איילעניש אָן דעם מענשען ביין קאָפּ און מינטער איהם. פלוצלים האָט אָנגעהויבען צו בליטצען, איין בליטץ נאָך דעם אנדערען און איך דערזעה אקעגען מיר א פּאָר אָפענע ברענענדיגע אויגען. עס האָט מיר א קלאָפּ געגעבען אין הארץ, דער קאָפּ האָט מיך זיך פארדרעהט און איך בין געבליבען שטעהן שטארק פארמישט, איך האָב דערקענט ז י א דאָס איז געוועזן ז י א

זיא האָט מיר דערצעהלט, אז בשעת זיא איז פריהער אביסיל געגאנגען אליין דאָ אין דעם געסעל איז אונטערגעשפּרונגען עפּעס א מענש, ער האָט איהר דערלאנגט א שטארקען זעטץ איבער דער האנד און געשווינד ארויסגעכאפּט ביי איהר דאָס פעקעל מיט העמדער, וואָס זיא האָט אָנגענומען ערגעץ אין איין ארט צו נעהען. ווען איך זאָל נישט געוועזען אונטערקומען, האָט זיא געזאָגט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, און אָפּגעהמען ביים גנב דיא זאכען וואָלט זיא געבראָכען געוואָרען פון ברויט און נאָך אריין אין א מיאוס'ן רוף ביי לייט, קיינער וואָלט איהר מעהר נישט געגעבען קיין שטאָך ארבייט. זיא האָט מיר גידאנקט פונם גאנצען הארץ, דאָס פּנים האָט איהר דערביי געפלאמט און איטליכער בליק פון איהרע פייערדיגע אויגען האָט מיך געסמאליעט, געבריהט, איך האָב געפיהלט, אז דאָס הארץ ווערט מיר אינוועניג צושמאָלצען וויא וואקס. גאָט זאָל אייך בעצאָהלען! האָט זיא צולעצט געזאָגט מיט א ציטערדיג קול און געוואָלט געהן איהר וועג. — ניין, ניין! האָב איך מיך אָנגערופען צוקאָכט, איך וועל אייך בשום אופן נ שט לאָזען געהן איצט איינע אליין, איך מוז אייך אונטערפיהרען ביז צו אייער היים. זיא האָט זיך עפּעס וויא געקווינקעלט, דאָס פּנים איהרער האָט געזאָגט, אז איהר איז עפּעס פריקרע צוגעהן אין דער צייט מיט א פרעמדען יונגען מאַן, נאָר איך האָב זיא נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, געשווינד גענומען צו מיר אין האנד איהר פעקעל העמדער און בין מיט איהר געגאנגען וויטער דורך געסליך, וואוהין זיא האָט מיך געפיהרט. דעם גאנצען וועג האָבען מיר נישט גערעדט כמעט קיין וואָרט. איך האָב נאָר הינטערווייליגעכס אויף איהר געקוקט און געציטערט וויא אין קדחת, און ווען זיא האָט מיך אָנגעריהרט מיט דער האנד בשעת מעשה, אז זיא פלעגט אלץ וועלען צונעהמען ביי מיר דעם פעקעל, איז מיר דורך דעם גאנצען

לייב דורכגעלאפען עפעס א דראזש, דאס בלוט איז מיר געבליבען שטעהן פאר־גליווערט אין דיא אדערן און עס האט מיר פארנומען דער אטהעם. אזוי זענין מיר ביידע געגאנגען ביז זיא האט מיך צוגעפיהרט צו א שטוב, וואס אויף דער טהיר־ אין הויף אריין איז געהאנגען א קליינע ווייסע וויוועסקע מיט שווארצע כתיבהטע אותיות: „דא זיצט גאלדע יאקאבזאהן דיא נעהטארין“. יאקאבזאהן! האב איך א זאג געטאן פארוואונדערט און האב מיך דערמאהנט אן יאקאבזאהן, וואס האט מיך א מאל ארויסגעהאלפען אין דער נויט. יא, האט זיא זיך אנגערופען, איך הייס גאלדע יאקאבזאהן, וואס איז עס עפיס אייך אזא וואונדער? — אייער טאטע איז מיר פון גאנץ לאנג בעקאנט, האב איך געענטפערט, ער האט מיר אמאל געהאלפען אין א שלעכטע צייט. — מיין טאטע איז שוין עטליכע יאהר טויט, האט זיא געזאגט מיט א זיפץ. און איידער מיר האבען זיך געזעגענט האט א שטארקער דונער געטאן און א שלאקס רעגען האט אנגעהויבען צו פלייצען וויא א מבול. זיא האט מיך געבעטען אריינצוגעהן מיט איהר צו זיך אין שטוב איבער־ווארטען דארט דעם רעגען. עס פארשטעהט זיך, אז איך האב עס געטאן בשמחה און בין פון דעם רעגען זעהר שטארק צופריעדען געוועז. פון מיינעטוועגען האט געמעגט גיסען א מבול, גאר קיינמאל נישט אויפהערען און איך זאל בלייבען מיט איהר אין איינעם אין שטוב וויא אין נח'ס תבה.

דיא שטוב, אין וועלכער איך בין אריינגעגאנגען, איז בעשטאנען פון איין חדר אבגעטיילט אין דערמיט מיט שפאנישע ווענטלאך. א העלפט איז געוועזן א ספאלניע און דיא אנדערע העלפט—א חדר אויף צו זיטצען. ביים ערשטען אנבליק האט מען געקענט זעהר גרינג ארויסזעהען, אז דארט וואוינען מענשען ארעמע אבער נישט קיין פוילע, אפגעלאזענע. דארט האבען זיך געפונען עטליכע אלטע ביינקליך מיט א קאנאפקעלע איבערגעצויגען מיט א געלבליכען, אבגעבלא־קעוועטען סיטץ. לעבען וואנד איז געשטאנען א קאמאדע איבערגעדעקט מיט א טישטוך, ווייס וויא שנייא און דארויף איז געווען אויסגעשטעלט: שמאכטעלייען: א פאר קליינע פארצעלאענע שעלכליך מיט רויטע קוויטען, א צווייא בלויע גע־שליפענע קעלישקעליך און א פושקעלע פון טשערעפאשקעס, א שפיגעלע מיט קליי־נע פארפימע־פלעשליך וכדומה נאך אזעלכע קלייניגקייטען, וואס זענין געווען דאס גאנצע צירונג, דאס שיינדעל אין דער שטוב, דערצו האט מען נאך געקענט צורעכענען דיא עטליכע בלומענטעפליך אויף דיא פענסטער און דעם אויסגע־שטריקטען פארטרעט פון משה רבינו מיט דיא לוחות אין דער האנד. לעבען פענסטער איז געשטאנען א טיש, אנגעליינט מיט לייוואנד, מיט פאסמעס פע־

רעמליך און מיט אלע אנדערע זאכען וואס צו דער ארבייט. ארייגקומענדיג אין
שטוב האט גאלדע מיך פארגעשטעלט פאר איהר מוטער, א דארע, א שלאפע יי־
רענע פון א יאהר פופציג, און אין קורצען איהר דערצעהלט דאס גאנצע בעגעגע־
נים איהרס, ערשט ניט לאנג. דיא מוטער האט מיך געמאכט א שיינעם ברוך־הבא
און מיך געבעטען זיטצען. לעבען עס טיש אויף א ביינקעל איז געזעסען א קליין
מיידעלע פון א יאהר אכט, זיא האט קלאמפערשט עפעס וויא געגעהט און היג־
טערווייל עכם אויף מיר געקוקט מיט חיטרע אייגעליך. גאלדע האט זיך אויך גע־
זעצט לעבען טיש און פאנאנדערגענומען דאס פעקיל, וואס זיא האט געבראכט.
עטליכע מינוטען בין איך געזעסען שטיל וויא א חתן-בחור און נישט גערעדט קיין
ווארט. אויפן הארץ איז מיר געווען עפעס פרעהליך, איך האב געקוקט וויא גאלדע
ארבייט מיט איהרע ווייסע פוחקע הענדליך און עס האט מיר עפעס שטארק הנאה
געטאן. דערנאך איז געווארען א רייד איבער דער פאגאדע, וויא נייטיג דער רעגען
איז. דיא אלטע האט אפשר א מאל צעהן איבערגעחזרט, אז דאס געהט נישט קיין
רעגען נאר ברויט און האט געמאכט האפנונגען, אז נאך דעם רעגען ווערט מיט
עטליכע גראשען זיכער ווערוועלער ווערען דער מקח פונם פוד מעהל. גאלדע האט
עפעס זיך איבערגעווינקען מיט דער מוטער און איז ארויסגעגאנגען. דיא אלטע
איז געבליבען לעבען מיר, האט אלץ גערעדט און איז ארויפגעקומען אין שמיעס
דארויף, וויא דער מאן איהרער האט א צייט נעביך געקריינקט און פארקריינקט
דעם לעצטען גראשען ביז ער איז געשטארבען און איבערגעלאזט זיא, וויסטע
אלמנה, מיט צוויי קינדער וויא אויף דעם וואסער. נאר גאט אבער האט זיא גע־
בענטשט מיט א טאכטער, וואס איז ווייט אין דער וועלט צו זוכען איהר גלייכען,
איהר גאלדעניוא איז גוט אי פרום מיט אלע מעלות. זיא ארבייט נעביך טאג וויא
נאכט, נעהט, שטיקט און נעהמט זיך דיא אויגען ארויס איבער דער נאדעל וויא
ס'איז ארויסצובריינגען דאס שטיקעל פרנסה. מען לעבט טאקי אין דחקות אין
צרות, איהר ביטערע, שווערע ארבייט קלעקט קוים קוים אויף דיא נייטיגסטע בע־
דערפניש, נאר נישט צו פארזינדיגען, מען לעבט דאך פארט, גאט ווייסט וואס פון
אונז וואלט געווארען ווען נישט גאלדעניוא. אודאי מעג איך מיר פרייען, זיך
שעטצען גליקליך מיט אזא מתנה פון זיין ליבען נאמען, נאר וויא וויינט אין מיר
אבער דאס הארץ, האט זיא געזאגט מיט א שטארקען זיפץ און טרעהרין האבען
איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען, קוקענדיג וויא גאלדעניוא ארבייט אויף אונז
אלע מיט נויט־שוויים נעביך, שטעלט איין דאס געזונד, דאס לעבען און פאר־
גינט נישט אויף זיך אליין אויסצוגעבען א מאל, איהר זאלט זאגען אפילו א

צובראָכענעם שילינגער. וואָס איך בעט זיא א מאָל: גאָלדעניוא סערצע! האָב רחמנות אויף דיין לעבען, קויף דיר עפּעס אויף צו דערקוויקען זיך און רוה זיך אביסיל אויס, נשמה מיינע, ענטפּערט זיא אלץ מיט א געלעכטער: איך בעדארף מיך נישט קוויקען, מאמע, עס נידעט מיר חלילה נישט ביים הארץ. לאָזען זיך קוויקען יענע וואָס זיטצען פארלייגט דיא הענד און ווייסען אליין ניט וואָס געהט זיי אָפּ. אויף אויסרוהען זיך איז דאָ ביי אונז א גרויסער טאָג שבת. אזוי ענטפּערט זי אָפּ תמיד מיט א ווערטעל און טוט טאקי ווייטער דאָס איהריגע שטיל, פיין וויא א שטילע טויב, לאָז מיר זיין פאר איהר קאָפּ!...

אין מיטען שמיעס איז אריינגעקומען גאָלדע און אנידערגעשטעלט אויפען טיש א טאָץ מיט פיער גלעזער טהעע.

אז מיר האָבען אָפּגעטרונקען טהעע האָט דער רעגען אויפגעהערט, גאָלדע האָט געהייסען איהר שוועסטעריל זיך געהן לייגען שלאָפען. געה שיינדעלע, האָט זיא צו איהר געזאָגט און זיא א גלעט געטאָן איבער דער קעפּעלע, דיר איז שוין צייט צו שלאָפען. דוא וועסט בעסער פריהער אויפשטעהן. דיין לעהרער וועט שוין היינט נישט קומען. — שיינדעלע האָט א קיש געטאָן דיא מוטער אי דיא שוועסטער, געזאָגט איטליכען א גוטע נאכט און געגאנגען שלאָפען. מיר איז שוין אויך צייט געוועזען צו געהן, איך האָב מיך אויפגעהייבען פונם ביינקעל זיך געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

דיא האלבע לבנה האָט געשיינט און איז וויא א גילדען שיפעלע זיך געשווימען אין דעם גרויסען, בלויען ים פון דער לופט, וואָס איז געוועזען רוהיג, שטיל אָהן א שום ווינטעלע. דער הימעל האָט מיט טויזענטער ליכטיגע שטערען אראָפּגעקוקט וויא א פארליבטער חתן אויף דער געליבטער ערד, וואָס איז געוועזען אָנגעטאָן אין א גרין קלייד פון גראָז, פארפוצט מיט אלערליי שיינע בלומען, פון וועלכע עס האָבען געשמעקט זיסע, געשמאקע ריחות וויא פון דיא טהייערסטע פארפימעס. זשאבעס האָבען לוסטיג געקוואקט אין דיא טייכליך און ערגיץ פון א גארטען האָט זיך אָנגערופען אויף זיין קול א סאלאווייא, איין בריה אויף דער וועלט. א כפרה אלע חזנים.... מיר האָט עפּעס אויך זיך געזונגען אויפען הארץ. איך האָב געהענדיג אונטערגעזונגען און אליין נישט געהערט וואָס, נאָר צוקומעדיג נאָהענט לעבען דער היים האָב איך מיך עפּעס וויא א כאפּ געטאָן און דערהערט אז איך זינג לייזער דעם שניידערס א ניגונדיל וויא מען בעזעצט א כלה. א, אין דער ערד אריין פאלגע! האָב איך אין שפּאס געשאָלטען לייזערען און מיט א פרעהליך שמייכעלע איהם אָפּגעשיקט צו אלדע שווארץ־יאָהר.

הערט א מעשה! נאך אזא פרעהליך בענגעניש האט דיא גאנצע נאכט מיר זיך נאר געחלומט עפעס טרויעריגע סצענעס, וויא מען ווײנט מיך אפ מיט טרעה־רען און קולות פון מענשען שרייען עפעס ארוים וויא פון דער ערד, גוואלד וואס האט מען צו אונז געהאט!....

15

איך האב אנגעהויבען צרוועדען ביי גאלדען אין שטוב איין אפטער גאסט, עס האט מיך געצויגען אהינצו עפעס וויא א מאגנעט. מיך האט געצויגען צו איהר נישט איהרע מעלות און מדות טובות וויא זיא דערנעהרט זיך כשר און האלט אוים שיין און פיין איין אלטע מוטער און א שוועסטעריל מיט איהר ארבייט, ניין, אזעלכע זאכען האט איסר׳ס א תלמיד נישט געקענט שעטצען. געלד, דאס איז געווען ביי מיר דער ארשין אויף־צומעסטען דעם מענשענס מעלות וויא אויך דאס עכטע געוויכט אפצו־וויגען אלע מיני מידות טובות, א קלוגער א בריה, א מענש האט ביי מיר געהייסען דער וואס האט געלד און לעבט אין וואוילטיג, וויא אזוי עס האט עס בעקומען און אויף וועמעס הוצאות ער לעבט, דאס מאכט גאר נישט אויס, און אזעלכע זאכען געהן אריין פאדראבנע נאר ארימעלייט, שלימזול־ניקעס מחמת קנאה און פארדראס, וויא אויך מחמת דעם, בכדי מיט זייער בעריי־דען יענעם צו פארגלעטען דערוויל זייערע אייגענע פעהלער, וואס זיי זיינען שלימזולניקעס, טויגעניכטסען און צוקיהלען זיך אביסיל דאס הארץ, צו טרייסטען זיך קלאמפערשט פאר דער וועלט, אז זייער ארעמקייט איז נאר פאר זייער גוטען הארעקטער, דערפאר וואס זיי קענען נישט וויא אנדערע זיין פאלשע, נידעריגע מענשען. ניין, נישט גאלדעס גוטע שיינע מעלות זענין מיר געפעהלען, מיר איז געפעלען געווען נאר איהר שיין פנים, מיך האט געצויגען צו איהר א מגושמדיגע ווילדע ליעבשאפט. וואס איך האב מיט דער ליבשאפט געמיינט דאס האב איך מיר נאך אליין קיין חשבון נים געקענט אבגעבען, איך בין דערוויל צו גאלדען געגאנגען, תחלת האב איך איהר געבראכט ארבייט, מיר געלאזט נעהן ביי איהר העמדער, מאנישקעס און דערנאך פלעג איך מיר שוין אזוי קומען גלאט וויא א גוטער בעקאנטער.

אין דער צייט וואס איך בין געגאנגען צו גאלדען פלעג איך דארט אלץ טרעפען יענעם יונגען מאן, וועלכען איך האב דאס ערשטע מאל בעגעגענט שבת געהענדיג מיט איהר שפאצירען. ער איז געווען דארט זעהר היימעש וויא אן איי־

גענער, א גאנצער בן־בית. ער פלעגט לערנען מיט שיינדעלען, העלפען אין שטוב, ברענגען א מאָל מיט זיך פונם מארק נייטיגע זאכען, אויך אמאָל לייען און געבען אונטער איין איינגער צייט, קיינער אין שטוב האָט איהם נישט געהירצט און איהם גערופען פראָסט ביים נאָמען מיכיל. מיכיל איז געווען א שרייבער, וואָס פלעגט לערנען מיידליך און יונגליך שרייבען און ציהען דערפון זיין שטיקעל פרנסה. פון א שמיעס אמאָל מיט דער אלטער האָב איך מיך דערגאנגען, אז מיכיל איז דער פאמיליאַ א גאנצע אָנהאלטעניש, א גרויסע פאָדפאָרע, אָהן איהם וואָלט אויסגעקומען א מאָל זעהר שלעכט, ער איז איהרער א ווייטער קרוב און איז גאָלדעניום שוין כמעט א חתן. לעת־עתה איז דאָס נאָר פאר דער וועלט בסוד, נאָר אין א קורצער צייט פארהאָפט זיא אם־ירצה־השם מאכען תנאים און ברעכען טעפ. דיא דאָזיגע ווערטער האָבען מיך געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפ, נאָר איך האָב מיר געמאכט נישט וויסענדיג, גלייך וויא עס געהט מיך גאָר נישט אָן. פון יענער צייט האָב איך געהאלטען מיכלען פאר מיין ערגסטען שונא, וואָס שטעהט מיר אין וועג און האָב אלץ געטראכט וויא איהם בייא צוקומען. איך פלעג מיך וויא א קעצעלע צושארען צו גאָלדען אי צו דער מוטער מיט גוטע, זיסע ריידעליך, שפילען זיך מיט שיינדעלען און ברענגען איהר אָפט א צוקער־קעלע אָדער עפּיס א שפילכען, אין דער האָפענונג צו ווערען דורכדעם א חשוב און אראָפּשטופּען מיכלען, אוועקשטעלען איהם אין דער זייט. איינמאָל האָב איך מיך אפילו געפריפט צוגעבען עפּעס געלד, אז איך האָב בעמערקט, אין שטוב איז עפּעס איינג, נאָר גאָלדע האָט מיר געהייסען צוריקנעהמען דאָס געלד עפּעס מיט אזא שמייכעלע, וואָס האָט מיר געלערענט דרך ארץ און וואָס איז א סך ערגער געווען פון א פּאטש. דאָס האָט נאָך טויזענד מאָל מעהר פארשטארקערט מיין שנאה צו מיכלען, עס האָט מיך געברענט וויא א העלעש פייער, נאָר וואָס מעהר אָבער דיא שנאה מיינע צו איהם איז געוואָרען אלץ שטארקער, האָב איך מיך אלץ מעהר פארשטעלט, גערעדט מיט איהם זיס און געוויזען איהם תמיד א פרעה־ליך פנים. פארשטעלען זיך, דאָס האָב איך שוין אין יענער צייט זעהר גוט גע־קענט, ווייל דאָס איז דיא ערשטע זאך, וואָס א קליין מענשעלע בעדארף קענען. אז איסר האָט שוין פירגענומען זיך, איינעם צו בעגראָבען פלעגט ער איהם אויפנעהמען זעהר פריינדליך, לויפען איהם אקעגען מיט א שמחה און זיך קישען מיט איהם אין דיא פּיסקעלעך. מאכען יענעם דיא מיתה בנשיקה, דאָס הייסט קושענדיג ביי יענעם דיא נשמה צונעהמען, איז אי פיל זיכערער אי מען איז נאָך מקיים דיא מצוה פון „ואהבת לרעך כמוך" לויט איין חכם האָט געזאָגט, הער־

מיט, וואָס מען קלייבט אויס פאַר דעם חבר א שיינע מיתה, א שטילען טויט, אז קיין האָהן אפילו זאָל נישט קרעהן.... איך פלעג קומען צו גאָלדען אויסגעפוצט און אויסגעשמירט דיא האָר מיט א סך פּאָמאַדע בכדי דערמיט צו געפעלען און אראָפּוואַרפען אין איהרע אויגען מיכלען, וואָס איז געגאַנגען פּראָסט געקליידעט, נאָר ביי גאָלדען האָבען קליידער גאָר נישט אזוי אויסגעמאַכט, זיא האָט מיר גאָר איינמאָל דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, אז פון אויסגעפּריעטע פּאָמאַדע אויף יענעמס קאָפּ בעקומט מען דעם קאַטער. מיכיל האָט דערבייא א שמייכעל געטאָן און אינוועניג אין מיר האָט געקאָכט, געזאָטען אויף איהם דאָס בלוט. שיינדעלע האָט א מאָל זיך אָנגערופען: פּע, מיכיל, וויא דוא געהסט! ר' איציק אברהמיל שיינט מאַקי, ער איז אויסגעפּוצט, אויסגעצוואָגען מיט רויטע בעקעליך און פּאָמסענע ליפּעליך וויא א שיין מיידעל. — גאָרעלע, האָט מיכיל איהר געענט־פערט גאַנץ רוהיג, וואָס זאָל איך טאָן, אז איך בין אָרעם און האָב נישט אזא ד י ע נ ס ט, וואָס זאָל מיר אויף אלסדינג טראָגען. — מיר האָט זיך געדאַכט אז מיכיל גיט מיר א שטעכווערטיל, אז איך בין א משרת און וויל מיך דערמיט בייא איטליכען שטאַרק אראָפּוואַרפען. איך האָב עס אָבער אראָפּגעשלונגען, פאַר־ביסען דיא ליפּען און נישט אָפּגעענטפערט קיין קרום וואָרט.

אויף אזא אופן איז אוועקגעגאַנגען דער גאַנצער זומער און א שטיק פונם אָסיען. איך בין שיער אוים דער הויט נישט געשפּרונגען פאַר גרוים ליבשאַפט נאָר ס'איז גאָר נישט געוועזן צו מאַכען. מיכיל איז מיר געשטאַנען וויא א ביין אין האלז. איך האָב געזעהן, אז איך וועל מיך נישט איילען דעם ביין ארויס־נעהמען וועל איך דערוואָרגען ווערען. עס האָט שוין געהאַלטען, אז אָט אָט ווערט מיכיל א חתן פאַר גאָלדען. דיא אלטע האָט איהם ליב געהאַט וויא איין אייגען קינד און זיא האָט געוואָלט דערלעבען דעם טאָג צו זעהען איהם פאַרבונדען מיט איהר טאָכטער אויף אייביגע יאָהר. זיא האָט א פּאָר מאָל געמאַכט א שמיעס פון דיא הכנות, וואָס מען בעדאַרף דערצו האָבען און אלע אין שטוב זענין געוועזן פרעהליך. שיינדעלע איז אזש געשפּרונגען פאַר פרייד. געשטיפּט, זיך געריצט מיט מיכלען און געפּאַלען איהם דערנאָך אויפן האלז ארומנעהמענדיג איהם מיטביידע הענטליך. גאָלדע האָט געקוקט אויף זיי מיט פייכטע ברענענדיגע אויגען, וואָס האָבען אויסגעדריקט זעהר פיעל תענוג און איז רויט געוואָרען וויא פייער. ס'איז איהר דענסמאָל אין פּנים ניט געוועזן אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון, אזוי שיין איז זיא געוועזן. איך האָב אויך געמאַכט א פריינדליך פּנים, וויא א היימישער מענש וואָס טהוט איהם הנאה אז אין הויז איז א שמחה, נאָר אין האַרץ

אַבער האָט מיר געברענט א גיהנם. אורעקגעהענדיג פון דאָרט האָב איך געקריצט מיט דיא ציין און געשוואָרען, אז איך מוז זוכען עפּעס א תחבולה וויא צום גיכסטען אַפּרוימען מיר דעם וועג צו גאָלדען.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט און דיא תחבולה איז מיר געקומען אין האנד אריין. אין יענער צייט גראָד איז געווען א נאבאָר. איך האָב אָבגעארבייט שטילערהייט דורך איסערען און מען האָט מיכלען גענומען פאר א רעקרוט!....

אז איך בין געקומען צו גאָלדען איז דאָרט אין הויז געווען תשעה־באב. דיא אלטע איז געלעגען אין בעט, קראנק, צובראָכען און אויפן קאָפּ א נאס טיכעל מיט קאלט וואסער. גאָלדע איז געווען בלייך וויא דיא וואנד מיט רויטע געשוואָלענע אויגען און זיך ארומגעדרעהט לעבען דער מוטער צופּאטעלט דיא האָר, פארזאָרגט, פאראומערט וויא א דערשלאָגענע. שיינדעלען איז גאָר נישט געווען צו דערקענען, זי איז איינגענורעט געזעסען אין א ווינקעלע, פארלייגט די הענטלך און געקוקט מיט אראָפּגעלאָזענע אויגען אויף דער ערד. ביי מיין אריינקומען האָבען אלע מיט א מאָל זיך צו־וויינט מיט הייסע טרעהרען, אָהן ווערטער, וויא אומגליקליכע בשעת זייא דערזעהען זייער בעסטען פריינד. — וואָס איז אזוינס געשעהען? האָב איך וויא א תם א פרעג געטאָן און געבליבען שטעהן פארוואונדערט. אקעגען א פּאָר מינוט איז געווען שטיל, דערנאָך האָט דיא אלטע אויף א וויינענדיג קול ארויסגערעדט און זיך געוואָרגען מיט טרעהרען: אָך וועה און ווינד איז מיר, מיכיל... נישטאָ מיכיל... דיא חאפּערס האָבען איהם גענומען מיכלען! עס האָט איהר זיך געעפּענט א פרישער קוואל טרעהרען, גאָלדע איז לעבען איהר אויפן בעט געזעסען אָנגעבייגען, מיטביידע הענד אויפן פּנים, דיא קראנקע מוטער האָט איהר ארויפגעלייגט דיא האנד אויפן קאָפּ און אלע האָבען געוויינט, געיאָמערט וויא מען בעקלאָגט א טויטען. איך האָב געמאכט א טרויערדיג פּנים, געזיפצט, געקרעכצט און אין הארץ האָט מיר הנאה געטאָן קוקענדיג אויף גאָלדען. וואָס צו איהר פארשטעלט מיר איצט שוין קיינער נישט דעם וועג, איך האָב זיא נענעסען מיט דיא אויגען, אָנגעקוקט זיא פון אויבען ביז אראָפּ וויא א וואָלף קוקט אויף א שעפּעלע, און ביי מיר אין הארץ געטראכט: נישקשה, דוא וועסט זיין מיינס, וועסט פון מיינע לאַפּעס זיך שוין נישט אויסדרעהן....

א פּאָר חדשים נאָך דער דאָזיגער סצענע זענין פארגאנגען. מיכלען האָט מען אָפּגעגעבען און אוועקגעפיהרט וואָהין מען בעדארף. בייא גאָלדען אין שטוב איז געווען א חורבן, אלסדינג האָט געטרויערט און פארלוירען זיין געשטאלט. די בלומענטעפּליך זענין געשטאנען פארדארט, ווייל ס'איז נישט געלעגען אין זינען

זייא אין דער געהעריגער צייט צובעגיסען, דיא קליינגקייטען אויף דער קאמאָדע זענין נישט אויסגעשטעלט געווען מיט א שיינעם סדר וויא פריהער און אויף „משה רבנו" איז געלעגען א געדיכטער שטויב. ער האָט אויסגעזעהען עפּיס מרה־שחורדיג און אַרויסגעקוקט פון אונטער דעם גלאָז עפּעס וויא סטראָגע, זעהר שטארק ברוגז. מיר וויינינגסטענס האָט זיך אַזוי געדאכט און איך פלעג מיך היטען אויף איהם א קוק צו געבען. שיינדעלע האָט אויפגעהערט צולעהרנען, נישט געהאט מעהר מיט וועמען זיך צו שפּילען, זיא איז אראָב פונם לייב אויסגעגאנגען וויא א לעכט און איז געוואָרען גאָר אוים קינד. אויף גאָלדע'ן איז געלעגען דיא ערד, קיין פרעהליכע מינע האָט מען פון איהר נישט געזעהן, ס'איז איהר עפּעס וויא נישט ניחא געווען דאָס לעבען. דיא אלטע פלעגט קוקען אויף איהרע קינדער, שאָקלען מיטן קאָפּ און זיך בעוואשען מיט טרעהרען. זיא פלעגט אלץ איינפאלען און צייטענווייס ליגען אין בעט. איך פלעג עפּטערס אהין קומען זיטצען בשעת גאָלדע פלעגט ארבייטען, פלעג זיא שטארקען מיט גוטע, זיסע רייד'עליך און מיט מיינע טרייסטווערטער געזוכט אלץ וואָס ווייטער ווייטער זיך אריינצוגנבהנען אין איהר הארץ. שפּעטער אביסעל האָב איך בעמערקט אין שטוב איין עלענד. גאָלדעס האנדארבייט אליין, וויא זיא האָט זיך געמוטשעט, געפלאָגט און קריאה געריסען, האָט נישט משפּיק געווען אויף דיא אלע לעבענס־בעדערפניש, ווייל דיא בעלוינונג פאר איהר ארבייט איז געווען זעהר קליין, דרינגען האָט בעשיינפּערליך זיך ארויסגעוויזען וויא מיכיל געהט אָפּ, וויא שטארק ניטצליך ער איז פאר דער אָרעמער פאמיליע געווען. זיין חלק הילף האָט איצט געפעהלט. דערצו איז נאָך גראָד דענסמאָל געווען ווייניג ארבייט און מען האָט בעדארפט געהן איינמאָל אין דער אפּטייק אריין נאָך א רעצעפּט פאר דער אלטער און דארויף איז נישט געווען קיין גראָשען. איך האָב מיך איינגעשטעלט און פאַרגעלייגט גאָלדען צו נעהמען ביי מיר עפּעס געלד. גאָלדע איז רויט געוואָרען, האָט אראָפּגעלאָזט דיא אויגען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. מען האָט געזעהען, אז בייא איהר אינווייניג אין הארץ איז נישט רוהיג, דאָרט רוישט א שרעקליכער שטורמווינד פון ביטערע געפיהלען. איך האָב גאָלדען געגעבען צו פארשטעהן, אז איך לייא עס איהר נאָר אויף א צייט אויס, זיא מוז עס נעהמען צוליב דער קראנקער מוטער, וואָס זיא געניטיגט זיך אצינד אין דעם רעצעפּט, וואָס זעהר מעגליך דרינגען הייננט אָפּ איהר לעבען. דיא אלטע האָט בשעת מעשה ביי איהר אין בעט גראָד א שטארקען קרעכץ געטאָהן, גאָלדע איז פערצאפּעלט געוואָרען, גענומען ביי מיר

מיט א ציטערדיגער אייז־קאלטער האנד דאָס געלד, אַרויפגעהאַפּט אויף זיך א שאַל און איז געשווינד ארויסגעלאָפען פונ'ם שטוב.....

ביי מיר אין שטיבעל בין איך איינמאָהל שפּעט ביי דער נאכט געלעגען אויף מיין געלעגער און נישט געקענט קיין אויג צוטאָן. עס האָט פון מיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף. דיא ליבשאפט מיינע צו גאָלדען האָט מיר שרעקליך געמוטשעט, נישט געלאָזט רוהען און איך האָב מיך גענומען טראכטען וואָס קען דערפון ווערען? ביז וואנען נאָך וועל איך מיך אזוי פּייניגען און נישט ברייננגען דיא זאך צו איין עק?—חתונה האָבען? נאָר דאָס איז פאר מיר זעהר א שווערע זאך, דאָס לוינט מיר נישט מכמה טעמים: ערשטענס, וועל איך דורך דעם מוזען אויסטרעטען פון דיענסט ביי איסירן, און אוועגעהן פון איסירן הייסט אזוי פיעל וויא אויפהערען צו זיין א קליין מענשעלע, א חשוב, אָפּזאָגע זיך פון פארדינען גרינג געלד, פון א גליקליך לעבען אָהן צער אָהן מיה און אויפגעבען אלע מיינע האָפנונגען אויף שפּעטער; צווייטענס, וואָס וועל איך ביי איהר נעהמען? גאָרנישט! זיא איז דאך הויל, נאקעט אזוי וויא דיא מאמע האָט זיא געבוירען. זיא וועט מיר אָנהאָבען א סך קינדער, פּופּקעליך, וואָס וועלען מיר פערדרעהען דעם קאָפּ, איך וועל אויפעסען דאָס ביסעל געלד און וועל דערנאָך בלייבען א קבצן, א טויגעניכטס, א לא יוצלח צו קיין זאך נישט אין דער וועלט, וועל ליידען. פערשווארצט ווערען וויא א מאָהל אין דער יוגענד איך בין פערשווארצט געוואָרען, און צוליעב וואָס? צוליעב א ליבשאפט!.... וואָס א שטייגער, האָב איך געטראכט, וואָלט דערצו געזאָגט איסר? איסר וואָלט זיכער געמאכט דעם גרעסטען געלעכטער און געזאָגט, אז ליעבשאפט איז ניט מעהר וויא שעהן פּנים'ל א זייפענבולבע, וואָס שפּיעלט פארן אויג אין אלערליי וואונדער שיינע קאָלירען און פלוצים צושפּרינגט עס, מען וויים ניט וואוהין עס קומט אהין, דאָס איז א שפּילכע, א קלייניגקייט, וואָס מען בעדארף עס טאקי נאָר פיר א קלייניגקייט בעקומען און וואָס עס לאָזט זיך זעהר גרינג איינהאנדלען אבי מען איז נאָר קיין שוטה נישט. ליבשאפט דאָס איז א שווינדעל זאך, וואו דעם מענשענס הארץ שווינדעלט אין דיא געפיהלען פונקט אזוי וויא דער קאָפּ שווינדעלט אין פראָסטע סוחרישע געשעפטען. דער שפּיטץ איז, דאָס איז א מסחר, א דעליקאטע, קונציג אויסגעארבייטע נעטץ, צו פאנגען אין דעם נאראָנים, שוואכע מענשלעך, וואָס צוקריכען וויא שניי און צוגיסען זיך וויא באלד מען גיט זיי נאָר עפּעס א ווארם..... וואָס דען־זשע, זאָל איך קיין נאר נישט זיין און דערגרייכען מיין וואונש גאָר פראָסט, אויף אן אנדער אופן? נאָר דאָס איז אָבער

א ריינע אונמעגליכקייט. וויא איך האָב געקענט גאָלדען איז גאָר אונמעגליך געווען אזעלכעס גאָר צו טראַכטען. זיא האָט תמיד געקענט עפּעס זיך אזוי האַל־טען, אז מען האָט געמוזט האָבען פאַר איהר דרך ארץ און דיא צונג האָט זיך נישט געלייגט ארויסצוריידען אין איהרע אויגען עפּעס א מיאוס וואָרט. איין מאָהל האָב איך מיך ארויסגעחאפּט מיט עפּעס נישט אזא שיין ווערטעל, וואָס ביי אנדערע געהט עס איין, נישט צו מאַכען דאַרויף קיין שום פּירוש, האָט זיא דערביי געמאַכט עפּעס אזא מין מינע, אז איך בין בטל געוואָרען און א קעלט איז מיר דורכגעלאָפען אין אלע אברים. ניין, אזעלכע וויא גאָלדע לאָזט זיך נישט איינהאַנדלען מען זאָל אפילו קלוג זיין וויא צעהן רוחות.

וואָס־זשע דען, לאָם איך אין גאַנצען א שפּיי טאָהן און זי פערגעסען דאָס האָב איך געפּיהלט איז איבער מיינע כחות, גיכער וואָלט איך מיך אָפּגעזאָגט פון מיין לעבען איידער פון איהר. דיא ליעבשאַפט מעג זיך זיין אין גאַנצען א שפּיעלכען, אָבער איך האָב אזא שפּיעלכען בשום אופן נישט געקענט אוועקוואַר־פען.איך האָב געטראַכט, געטראַכט און ווידער געקומען צום ערשטען. אין ברירה טאַקי חתונה האָבען. אי וואָס, דאָס קען מיר דאָך שאַדען ? נוא, דערצו וועט מען מוזען געפינען עפּעס א תחבולה, מאַכען עפּעס א פּשרה עס זאָל אי אהין אי אהער גוט זיין. חתונה מוז מען האָבען און וואָס גיכער איז אלץ בעסער, מעהר פּלאָגען זיך האָב איך שוין קיין כח נישט. עס מוז באַלד נעהמען אן עק. גאָלדע בעדאַרף זיין מיינע. מיט דעם דאָזיגען געדאַנק בין איך אנשלאָפען געוואָרען און געהאַט זיסע גוטע חלומות.

איך בין אויפגעשטאַנען א ביסעל שפּעטלאך אויפ׳ן טאָג און ביי מיר אָפּ־געמאַכט עס זאָל אפילו דונערן און בליצען מוז איך היינט פאַרנאַכט מיט גאָל־דען מיך דערקלעהרען. דענססמאָל איז גראָד געווען פאַר פּסח, גאָלדען איז זעהר ענג געווען, זיא האָט געדאַרפט זעהר פיעל האָבען און נאָך נישט געהאַט קיין אָנהויב אויף יום טוב. צו מיין זאַך איז דאָס געווען סאַמע דיא בעסטע צייט. אז איך בין געקומען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען איינע אליין זיצענדיג איבער דיא ארבייט, דיא אלטע איז געלעגען אין בעט הינטער דיא ווענטלאך און שיינדעלע לעבען איהר, מען האָט פון דאָרט נישט מעהר געהערט וויא א הוסטען, דאָס האָט געהוסט דיא אלטע און דאָס שיינדעלע,ביידע האָבען גע־קייכט אין איין אָטהעם, גלייך וויא זיי האָבען זיך פערהערט ווער פון זיי קייכט שטאַרקער, דערצו האָט נאָך צוגעשווישטשעט א גריל און אין איינעם איז ארויס־געקומען עפּעס א שרעקליכער קאָנצערט. גאָלדע איז געווען פערזאָרגט, אלץ גע־

נעהם, געמאכט מיט דער נאָדעל און נישט פארגינגען זיך אפילו א רגע דעם קאָפּ אויפצוהייבען. איך האָב מיך געמאכט א שמיעס, זיא געמוסרט פאר וואס זי האָ־רעוועט אזוי איבער די קרעפטען, פארלירט איהר געזונד און האט ניט קיין רחמנות ניט אויף זיך אליין, נישט אויף איהר פאמיליע, וואס האלט זיך אין גאנצען נאָר אויף איהר, און נישט אויף איהרע גוטע פריינד, וואס איהר געזונד איז זיי שטארק טהייער און וואָלטען פאר איהר דאָס לעבען אוועקגעגעבען.....
גאָלדע האט ביי די דאָזיגע ווערטער אויף מיר א בליק געטאָן און אין דעם בליק איז געלעגען עפעס אזוינס וואס איז שווער איבערצוגעבען. איך האָב גערעדט נאָך מעהר בעהארצט, וואס ווייטער אלץ מיט מעהר פייער און ארויס לסוף מיט דער גאנצער שפראכע, אז זיא איז מיר ליעב וויא דאָס לעבען און איך וואָלט מיך געשעצט איבערגליקליך ווען איך זאָל מיט איהר חתונה האָ־בען. גאָדען איז דיא נאָדעל פון דיא פינגער ארויסגעפאלען און געבליעבען זיט־צען צומישט אנגעשפארט דעם קאָפּ אויף ביידע הענד. אויף א פּאָאר מינוט ערך בין איך אנשווייגען געוואָרען, עס האט מיך בעשלאָגען א שווייס און דאָס הארץ האט מיר שטארק געקלאפּט גלייך וויא איך וואָלט איבערהגעגאנגען א הויכען בארג. דאָס הוסטען און קייכען פון אונטער דיא ווענטלאך איז אלץ געגאנגען שטארקער און שטארקער, א צובראָכענע שויב אין דעם פענסטער האט זיך געשאָקעלט הין און אהער פונ׳ם ווינד און צוגעקלאפּט צום טאקט עפּעס זעהר מרהשחורה׳דיג.
מיר האט זיך געפענט ווייטער א מויל, איך האָב גערעדט מיט היטץ, גערעדט גערעדט און אלץ איינגערעדט גאָלדען. איך האָב געשילדערט איהר איצטיגע לאגע וויא זיא איז געקוועטשט פון אלע זייטען, איך האָב איהר אנגעוויעזען אויף דער קראנקער, שלאפער מאמען מיט שיינדעלען וויא זיי ליידען נעביך און קומען אָפּ. נאָר צוליעב זיי אליין מוז זיא דאָס טאָהן. ביי מיר וועט דאָך אלע אם ירצה השם זיין גוט, מיר וועלען לעבען גליקליך און צופרידען, אז גאָט און לייט וועלען הנאה האָבען. גאָלדע האט מיר ארייגעקוקט אין פּנים און הייסע טרעהרן האָבען אין גרויסע טראָפּענס וויא פּערל געקאפּעט פון די אויגען. לאָזט מיך צורוה א קורצע צייט, האט זיא זיך אנגערופען עפּעס מיט א קול פון געבעט, גלייך וויא איינער וואס איזאין דער קלעהם, איך וועל מיך א ביסעל בעטראכטען, זיך מיישב זיין מיט דער מאמע און אייך באלד געבען א קלאָהרע תשובה.

אז איך בין געקומען אויף מאָרגען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען זיט־צענדיג אונטער דיא ווענטלאך לעבען דער מאמע. דיא אלטע האט מיך אנגענומען ביי דער האנד און געזאָגט, אנגווייזענדיג מיט׳ן קאָפּ אויף גאָלדען, אז זיא איז

מרוצה אפצוגעבען מיר אין דיא הענד אריין איהר טהייערן ברילִיאנט, איהר שאַטין, איהר מתנה פון זיין ליעבען נאָמען, נאָר איך זאָל בעסער וויסען תאָמיש א צעהנטחלק פון איהר וויא זיא טהייער צו האַלטען, וויא זיא צו שאַטצען. דערביי טאַקי האָט זיא צוגעשטעלט א פּונקט, אז איך זאָל מיך אָפזאָגען פון מיין שטעלע, וואָרום וויא פאַר א חשוב איך בין, בין איך דאָך פאָרט טאַקי נאָר א משרת. און איהר גאָלדעניון אָפּגעבען פאַר א משרת איז איהר נישט לכבוד, אויך נישט איהר משפחה. איך האָב מיך אקעגען דעם געשטעלט, איהר אויסגעוויעזען וויא ס'איז נישט גוט, נישט קלוג, אָפּצוזאָגען זיך פון אזא גילדענער שטעלע, וואָס טראָגט מיר פיעל אריין און קען דאָרט מיט דער צייט ווערען א מענש וואָס א מענש הייסט. א סך מיוחסים חלעבען ליגען מיר א מאָל צו דיא פיס, זיינען מיר מקנא און ווילען מיר ערשט שפּעטער אם ירצה השם מקנא זיין. נישקשה איך בין שוין איצט אזא מיוחס וויא זיי אלע. נאָר וויא דיא מעשה איז, אצינד אָפּזאָגען זיך איז זעהר קרום, א גרויסע עברה. לעת־עתה איז פיעל גלייכער אין אלע אופנים איך זאָל לעבען איסערן אי נאָך דער חתונה טאַקי ווייטער בלייבען. וואָס מאַכט עס אויס, זאָל זיך דאַכטען איך בין א קרעמער און זיטץ גאַנצענע טעג אין קלייט, אָדער איך בין א סוחר און פאָהר דיא גאַנצע וואָך ארום. אין ליידיגע צייטען וויא אויך שבת און יום טוב וועל איך מיר צוברייענגען ביי זיך אין דער היים. לעת־עתה מוז זיין אזוי און שפּעטער איז דאָך גאָט א טאַטע. מסתמא וועט שוין זיין רעכט..... אי וואָס, אייך קומט אלץ פיר פאָרט עפּיס א משרת, ס'איז אייך עפּעס פריקרע פאר דער וועלט, נוא ווילען מיר אָפּמאַכען דיא חתונה שטיל אָהן רעש, אָהן געפּילדער און זיך מוזען בעגעהן אָהן דיא אלע מיוחסים. אויך מיר א וואַזשנע זאַך ! פון וועמען מען האָט דאָ צו ריידען!.... דער שפּיטץ איז געוועזן מיינע רייד זיינען אַנגענומען געוואָרען און מיר האָבען געמאַכט א האַנדשלאָג. זעה־זשע דוא זאָללט אָפּהיטען מיין בריליאַנט און חשוב האַלטען מיין קינד, מיין טהייערע נשמה, האָט דיא אלטע נאָך א מאָהל מיר געבעטען און זיך צוּוויינט, גאָלדע מיט שיינדלען האָבען אויך געוויינט געחליפּעט און איך בין דענסמאָל געווען אויף דעם זיבעטען הימעל פאַר פרייד, וואָס מיר איז געראָטען אָפּצומאַכען דיא זאַך גלאַט וויא איך האָב מיר געוואונשען.

ל"ג בעומר אין א שיינעם טאָג בין איך מיט גאָלדען אין איינעם מיט דער מוטער און שיינדלען זיך דורכגעפאָהרען נישט ווייט אין א דערפעל און פאר א מנין אידען דאָרט שטיל אָפּגעשטעלט א חופּה.

15

דיא ערשטע צייט נאָך דער חתונה האָב איך' געהאַט מיט גאָלדען זעהר א גוט לעבען, אלע אין שוטב זיינען צופרידען געוועזען. איך בין טאַקי ווי פריהער געוועזען ביי איסרן אינהויז, האָב מיך געהאַלטען אין איהם אייזען פעסט און גע־ ארבייט אין מיין זאך זעהר געשמאַק, נאָך א סך געשמאַקער וויא א מאָהל. מיר איז קיין רגע נישט ארויס פונ'ם זינען, אז איך בין א בעווייבטער און בעדאַרף האָ־ בען געלד. איך האָב מיר גוט איבערגעחזרט אין קאָפּ דיא אלע הלכות קליין־ מענשעלע מיט אלע פירושים פון ר' איסר'ן, אויך מיט אלע מיינע הגהות, וואָס איך האָב דערינען וויא א למדן מופלג אויפגעטאָהן שטאַרק שכלדיג גאָר א חריפות. לאָז דיא וועלט פון איצט אָן פיהלען וואָס פאַר א גרויסער למדן, וואָס פאַר א כלי־שלמה, א טשאַצקעלע איך בין; לאָז זי גוט טאַקי פיהלען אז איך האָב א ווייב, אז איך בין א בעל הוצאה און בעדאַרף היינט א סך האָבען; לאָז זיא געבען געלד און אויסשטעהן מיינע הוצאות, נישקשה, דיא וועלט איז נישט קראַנק, דער רוח וועט זיי נישט נעהמען! אזוי האָב איך ביי מיר אין האַרץ אָפּגעמאַכט און ארויפגעצויגען דיא מקחים אויף מייע אלע שטוקעס, וואָס איך האָב אָנגעהויבען שטאַרק מיט חשק צו מאַכען. איסר'ס גביר, דער בער, האָט גע־ טאַנצט ביי איסרן אין דער קאָמעדיע, און איסר אליין האָט געטאַנצט וויא א בער אין מיין קאָמעדיע. מיר האָבען ביידע געהאַט גרויס שפע, דער נאַרעשער עולם איז צו אונז געגאַנגען אונז געצאָהלט געלד אין טאָג אריין, מיר האָבען גע־ מאַכט גוטע געשעפטען און זיינען ביידע צופרידען געוועזען. איך האָב בעקומען א גרויסען חשק צו געלד, וויא פיעל איך זאָל נישט געווען פערדיענען איז מיר אלץ געוועזען ווענינ און האָב שטאַרק געציטערט איבערן קערביל. אין דער היים ביי מיר האָט מען געלעבט זעהר קאַרג, איך פלעג זעהן איינשפּאָרען, איינקאַרגען וויא ווייט נאָר מען קען און זעהר ברוגז זיין אז פלעגט אוועקגעהן איין איבריגער גראָשען. דיא אלטע פלעגט זיך דאַרויף בלאָזען און א מאָהל זאָגען, אז איך צעהל דיא גרויפּען אין דעם טאָפּ און פאַרגין קיינעם נישט דעם ביסען. איך פלעג מיך צוריק בלאָזען און איהר געבען שטעכווערטליך, אז אויף פּרעמדעס איז איטליכער א וותרן, אז מען זאָל מיך אומזיסט האָדעווען מהיכא־תיתי וואָלט איך אויך קיין קאַרגער נישט געוועזען. גאָלדען פלעגט אזעלכע ווערטער קריינקען, זיא פלעגט אזש געל און גרין ווערען און נישט איין מאָהל נאָר איז מחמת דעם צווישען אונז ארויסגעקומען א רוגז. ס'איז א מאָהל געגאַנגען אזוי ווייט, אז איך האָב מיאוס זיך צוקריעגט מיט גאָלדען, זיא גראָב בעליידיגט, געזידעלט וויא איך האָב געקענט, בין איך אין איין כעס ארויסגעלאָפען פון שטוב, א שטאַר־

קען קלאפ געבענדיג מיט דער טיהר, און אנקענגען זיך האָך נישט אחיים געקומען. דיא פריהערדיגע הייסעם ליעבשאפט מיינע האָט אלץ וואָס וויטער וויטער זיך אפגעקיהלט, גאָלדעס שעהן פנים איז ביי מיר געוואָרען א געוועהנטליכע זאך, איך האָב שוין דרינען גאָר נישט עפּעס אזוינס ארויסגעזעהן, א פנים ווי אלע פנים'ער מיט א נאָז, מיט אויגען. גאָלדע האָט ביי מיר פערלוירען דעם חן און אויסגעזעהן פראסט א ווייבעל וויא אלע ווייבליך. איך האָב אין הארץ חרטה געהאט אויף דעם גאנצען שידוך, צו וואָס האָט עם מיר געטויגט, האָב איך ביי מיר געטראכט, צונעהמען אויף מיר אזא שווערען יאָך. א גאנצע געזינד, וואָס פרעסען מיר אָפּ דעם קאָפּ און ברייננגען מיך אוים, נאָר א בייזע שעה איז אויף מיר דענסמאָל געווען, וואָס איך האָב מיך געלאָזט פערפיהרען פון א שיין פנימעל און אויסגעבראכט דערויף אזוי פיעל געלד. איך האָב מיך געחידושט וואו איז דענסמאָל געווען מיין שכל, מיין פערשטאנד, וויא קום איך צו אזא נארישקייט האָב בערעכנט וויא פיעל דיא נארישקייט האָט מיך אפּגעקאָסט און מיט וויא פיעל איך וואָלט איצט רייכער געווען, אז איך זאָל נישט געווען טאָן. דאָס האָט מיך שטענדיג געערגערט אזוי, אז איך פלעג מחמת דעם תמיד זיך קרימען, קוקען אויף איטליכען אין שטוב מיט א פינסטער פנים און האָב נישט גערעדט דאָרט מיט קיינעם קיין גלייך וואָרט. אין א צייט פון א יאָהר צוויי איז גאָלדע פון מיר געווען אויסגעשטאנען, זיא האָט געהאט פון מיר דיא גאַל, נאָר זיא האָט אלסדינג אראָפּגעשלונגען און פלעגט אפילו נישט הויך וויינען, קיין פּיפּס אפילו נישט געטאָהן.

אין מיט'ן דערינען בעדארף זיך גראָד מאכען, אז דער גביר,ביי וועלכען איסר איז געווען די נשמה, זאָל גאָר פלוצים א שטארב טאָהן און דיא ווינטהמיל מוז בלייבען שטעהן, דיא רעדער קענען מעהר זיך נישט דרעהען! מיט דעם גביר'ס טויט ווערד מיין ר' איסר אוים נשמה, אוים מאכער, און מיט ר' איסר'ס אויס־נשמה ווערען ווער איך דאָך אויך ממילא אוים נשמה, אוים אלץ מיט אנאדער. דער עולם האָט מיט דער צייט שוין אויפגעהערט געהן מיט בקשות צו איסרן, וואָרים ער איז דאָך שוין מעהר נישט געווען קיין ארענדאר, ער האָט דאָך שוין מעהר נישט געהאט דעם בער. דערצו נאָך איז איהם שוין טאקי שטארק צוגע־טרעטען דאָס עלטער, ער איז אויסגעוועפּט געוואָרען, עפּעס גאָר עובר בטל, גאָר נישט דאָס פנים, נישט דער שכל, דיא חכמה, וואָס א מאָהל. היינט אז איסר איז אוים חשוב געוואָרען, פערשטעהט זיך דאָך, בין איך אויך אוים חשוב גע־וואָרען און שוין מעהר נישט געגאָלטען, אקוראט וויא איין אפּגערופּענע מטבע.

בײ איסרן בין איך נאָך אפילו אַלץ טאַקי געבליעבען דער אײנענער חשוב און נישט אױפגעהערט בײ איהם צו גילטען, נאָר װיא באַלד אָבער ער האָט מיר שױן מעהר נישט געקענט נוטצען האָב איך איהם בעדאַרפט אױף נײנציג טױזענד כפּרות, איך האָב איהם אַזױ געהערט װיא אין טשערגיװעטץ דיא מגלה. אַזױ האָט דאָך מיך געלעהרענט טאַקי ר׳ איסר אַלײן, איך האָב דאָך דאָס בקבלה טאַקי פון איהם, דאָס זײנען דאָך זײנע אײגענע װערטער. איך האָב נישט לאַנג געטראַכט און אָפּגעטראָגען פון איסר׳ן, װאָס ער האָט בײ מיר א פּנים געהאַט װיא א נבלה.

א געפּגרט בעשעפעניש מאַכט אױף דעם מענשען נישט אַזא טרױעריגען שלעכטען רושם װיא א בעשעפעניש, װאָס איז װיא גע׳פּגר׳ט און האָט נאָך אין זיך פאַרט א סימן לעבען. איך זאָג עס אקעגען מיר און אקעגען נאָך א סך אַנדערע נפשות, װיא א שטײגער אקעגען אײן אױסגעװאָרענעם בעל טאַקסע, אײן אָפּגעזאָגטען סבאַרטשיק, אײן אױסגעמאַכטען כלי קודש און אַלערלײ מיני אָראָפּגעװאָרפענע קהלס לײט. מילא א פּגירה איז חאָטש א פּגירה, עס לעבט נישט און בעדאַרף נישט קײן שום זאַך, יענע לײט אָבער, יענע נפשות אַז זײ װערען פּלוצלים אױס און פאַרליהרען זײער פּרנסה, אין װעלכער דאָס חיות זײערע איז געהאַנגען א צײט מיט יאָהרען, זײ נעביך װערען אמת טאַקי פּגירות, אָבער לעבעדיגע, צאַפּעלדיגע פּגירות, װאָס װילען עסען, טרינקען, חאָטש א ביסעל משקה, און בעדאַרפען אַלסדינג טאַקי האָבען,נאָר װאָס העלפט עס אָבער,אַז זײ קענען זיך ניט ריהרען אַז זײ זײנען, לא עליכם, גרױסע ביטערע קאַליקעס, האָבען דאַכט זיך א מױל, הענט און פיס און טױגען נישט פון דאַנען אהין!... דאָס האַרץ חלעבען רײסט קוקענדיג אױף אַזעלכע לעבעדיגע פּגירות, אַזעלכע שלימזלדיגע, מחילה פאַרשטונקענע בעשעפעניש!

אָט אַזא מין בעשעפּעניש בין איך געװען נאָכדעם אַז איך האָב אָפּגעטראָטען פון איסרן. איך האָב נישט געװאוסט װאָס מען טהוט, צו װאָס מען נעהמט זיך, װאָרים חוץ מײן קלײנמענשעלדיגע פּרנסה האָב איך דאָך גאָר נישט געקענט און צו קײן שום זאַך נישט געטױגט. דיא לאַגע מײנע איז דענסמאָל געװען זעהר א שלעכטע, איך האָב געלעבט פונם גרײטען, געביטען קערבליך און געגעסען, און בײ איטליכען קערביל װאָס איך האָב צוביטען איז מיר אָפּגעפאַלען א שטיק פלײש, געשטאָרבען געװאָרען אײן אבר. שטענדיג בין איך געװען אין כעס, האָב קײנעם אין שטוב ניט פאַרגונען דאָס לעבען און צו איטליכען בעזונדער זיך געזוכט. בײא איטליכע גראָשען, װאָס איך האָב גאָלדען געגעבען אױף דער

הוצאה, פלעג איך פארצאפפען דאס בלוט, אלע זאגען, וואס וויל מען פון מיר האַ־
בען? איך קען נישט אויסאלטען אזא געזינד. דיא אלטע האט פון מיר געקייעט
דיא ערד, זיא האט זיך פארעסען און אט פאר שברי לב מסוכן קראנק זיך אריינ־
געלייגט אין בעט אריין, מען האט געזעהן אז עס עקט איהר זיך דאס לעבן, זיא
וועט נישט געדויערן לאנג. איך בין זיך מודה, אז איך האב איהר געוואונשען דעם
טויט און עס האט מיר אין הארץ הנאה געטאן, וואס באלד וועל איך פטור ווערען
פון א פרעסער און דיא הוצאה וועט קלענער ווערען. דעריבער האב איך מיך פאר־
שטעלט, זיך געמאכט קלאמערשט וויא איהר קריינק ריהרט מיך אן ביי דער
נשמה, איך בין גאר אויס מענש. איך האב נישט געזשאלעוועט אויף קיין דאק־
טאר, אויף קיין אפטייק, אבי גיכער זיא זאל שוין זיך איבערפעקלען, האב זיא
בעדינט וויא א געטרייא קינד, גאנצע נעכט נישט צוגעמאכט איין אויג, איהר
איינגעגעבן דיא רפואות און געטראכט דערבייא, ווען וועט דער מלאך המות
דיך שוין צונעהמען. בייא איטליכען אין שטוב בין איך געהויבען געווארען פאר
מיין געטריישאפט, דערפאר וואס איך לייג מיך דא אזוי אוועק און מען האט מיר
פארגעסען אלע צרות, וועלכע מען איז פון מיר פריהער אויסגעשטאנען. גאלדע
פלעגט מיך אפט טרייבען פון דער מוטערס בעט, איך זאל געהן אביסיל מיך
אויסרוהען, נאר זיא האט עס ביי מיר נישט געקענט בשום אופן פועלין, געה
דוא האב איך איהר דארויף געזאגט, דוא נעביך, געה חלעבין לייג זיך אביסיל
צו איך וועל מיר דא בלייבען אליין, נישקשה. איך דערמאהן מיך איצט מיט
שרעק יענע ווינטערדיגע נאכט ווען דיא אלטע איז געלעגען שטארק פארדולט מיט
פארגלאצטע אויגען, גערעדט עפעס נישט צו דער זאך און אין הארץ האט ביי
איהר שרעקליך געהריפעט אזוי, אז מען האט געהערט אויף דער גאנצער שטוב,
גלייך וויא אימיצער וואלט געזעגען האליץ. גאלדע איז נישט טויט נישט לעבע־
דיג געזעסען לעבען בעט אויף א בייגקעל מיט רויטע פארוויינטע אויגען און
געבראכען דיא הענד. שיינדעלע, דיא אויסגעבלייכטע, אויסגעדארטע, אויסגעמטרי־
קעטע שיינדעלע לעבען איהר, האט מיט א פינסטער פנים געקוקט אויף דער
נוטה־למותר מאמע, געקוקט און געהליפעט און חליפענדיג זיך שרעקליך פאר־
היסט. פלוצלים האט דיא אלטע זיך אויפגעזעצט, געקוקט אויף איהרע קינ־
דער און טיף פונם הארץ דערלאנגט א זיפץ. איך בעט דיך, האט זיא אויף א
שלאף קול צו מיר זיך אנגערופען, נאכדעם אז זיא האט פריהער אקעגען א מי־
נוט שווייגענדיג מיך אנגעקוקט מיט אזא בליק, וואס האט מיר דורך־און־דורך
געגומען אין אלע גלידער, איך בעט דיך האב רחמנות אויף מיינע קינדער! זיי

בלייבען נעביך עלענט וויא א שטיין — יתומים אָהן פאָטער און מוטער, אָהן א קרוב אָהן א גואל... איך וועל רוהיגער געהן פון דער וועלט, רוהיגער ליגען איין קבר אז דוא וועסט מיר עס הייליג צוזאָגען און טאקי מקיים זיין... זיא האָט ווי־דער א מאָל א זיפץגעטאָן, ארויפגעלייגט איין האנד צו גאָלדען, דיא אנדערע שיינדעלען אויפן קאָפּ און זיי געבענשט שטילערהייט, קוים, קוים, וואָס מען האָט געהערט איהר קול.ביידע קינדער זענין צושמאָלצען געוואָרען וויינענדיג און צוגעפאלען צו דער מוטער, וואָס האָט זיי געהאלזט, געקושט, צוגעד־קוועטשט צו איהרהארץ. זיא איז באלד טאקי אָהן כח אנידערגעפאלען ווידער אויף איהר געלעגער, זיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער וואנד, א חראָפּע געטאָן — און אנשלאָפען געוואָרען אויף אייביג... גאָלדע מיט שיינדעלען האָבען ארויסגעלאָזט אזא יאָמער אזא ביטער קלאָג, אז א שטיין האָט עס געקענט ריהרען. איך האָב פערשטעלט דעם פּנים מיט ביידע הענד און.... ס'איז א וועה־טיג, א חרפה, א שרעק צוזאָגען — און עפּעס א שמייכעל געטאָן צופרידען, ווי איך וואָלט פון מיר א שווערע משא אראָפּגעוואָרפען.

דיא אלטע, דאס איז געווען לעת־עתה דער צווייטער קרבן, וואָס איז דורך מיר געפאלען. שפּעטער א ווייל האָט געדארפט געהן א גאנג אויך דער דריטער קרבן — דיא דארע, אויסגעטריקענטע שיינדעלע!.....

16

מיר איז דערנאָך שטארק נמאס געוואָרען צוזיצען אין דער היים מיט פאר־לייגטע הענד און לאָזען שימלען דיא גוטע מתנה, דאָס שטארקע געפיהל פון א קליין מענשעלע, וואָס איך האָב איין מיר געהאט. איין עברה חלעבין, אז אזא געפיהל זאָל פארפאלען ווערען, אזא גוטע מתנה זאָל פוילען, ווערען א לעגער סחורה, אין דער צייט אז איך בין נאָך יונג מיט אלע קרעפטען און וואָלט דער־מיט געקענט מאכען דאָס בעסטע געשעפט, געהן אין גאָלד! איז דען נאָר, האָב איך געטראכט, איין צוויאטשיג, א וועלט און ווייטער איז שוין מעהר נישטאָ קיין אנדערע שטעדט מיט יודען, וואו מיין סחורה זאָל האָבען איין אָפּגאנג?— דיא וועלט ברוך השם איז גרויס. עס זענין דאָ נאָך יודישע שטעדט, יודען זענין אומעטום יודען, מיט איין טבע, מיט איין האראקטער און יודישע נבירים זענין אויך דאָ אָהן עין־הרע וויא מיסט, וואָס לאָזען זיך מסתמא נעהמען אויף דער ארענדע און וואָס מען קען מיט זיי מאכען דיא שפּיל! צו וואָס־זשע זאָל איך

פארוויסטען מיין לעבען, פוילען דא אין דער היים ביז איך וועל אויפעסען מיין ביסיל געלד און ליידען דערנאך דחקות, צרות און לייד וויא א מאל, וואס אז איך דערמאהן מיך אצינד ציטערט אויף מיר דיא הויט און עס שטעלען זיך מיר קאפויר דיא האר? ניין, מען טאהר דא מעהר אזוי נישט בלייבען! כל זמן איך בין נאך יונג און האב נאך שיינע עטליכע גילדען מוז איך פריווען דאס גליק און אויף מזל זיך אוועקלאזען.

זייא געזונד! האב איך אין א שיינעם מארגען געזאגט גאלדען, וואס איז דענסמאל געווען מעוברת, און בין אוועק אין דער וועלט אריין.

גלופסק איז דער בעסטער פלאטץ, וואס איז מיר באלד געפעלען, זיא איז א גרויסע יודישע שטאדט מיט א סך נאראנים, וואס לאזען זיך פיהרען בייא דיא נעז פון איטליכען בעזונדער און איטליכער טראגט נאך דיא נאז זיינע אנטקעגען, שטופט זיך מיט איהר פאראוים, בכדי מען זאל זיא אננעהמען בייא איהם צום ערשטען, ווייל ער מיינט, אז לאזען זיך פיהרען ביי דער נאז איז א חיוב, א יודישע זאך, וואס אנדערש קען עס גאר נישט זיין. גלופסק איז א שטאט מיט זעהר פיעלע חברות, מיט אלערהאנד גבאים, מיט אלע מיני כלי קדש און מיט אלערליי שיינע יודען, און גאט, וואס ער שפייזט פון דיא גרויסע בעשעפעניש, וויא דיא געהערנערטע בופלאקסען ביז דיא אייער פון דיא כנים, שיקט דארט דיא דאזיגע מיני בעשעפעניש אויך צו זייער פרנסה בכבוד. קורץ, גלופסק איז מיר באלד טאקי געפעלען, אקוראט וויא געוואונשען, זיא איז פאר מיר געווען דאס, וואס א שטעהענדיגע זומפיגע בלאטע איז פאר א זשאבע, וואו זיא קען זיך קוואקען און צופיהרען אביסיל דיא העגד. דענסמאל בין איך אלט געווען א יאהר דרייא, פיער און אפשר פינף, זעקס, זיבען און צוואנציג (איך האב מיינע יאהרען נישט געצעהלט און נישט געוואוסט ווען איך בין געבוירען געווארען, ווארים צו־וואס האט עס מיר געטויגט וויסען?), געלד האב איך ביי מיר געהאט דעריבער איז מיר גרינג געווען בעקאנט צו ווערען מיט דיא גלופסקער פיינע בריות. איך פלעג תחלת זאגען קלאמפערשט אז איך טראכט רא מאכען עפעס א געשעפט, אבער אין אמת אריין האב איך גאר ארויסגעקוקט אויף מיין ארענדע, ווארום חוץ דער ארענדע האב איך געטויגט אויף סים סאט כפרות. מיין גאנצע כונה איז געווען צונעהמען דארט דעם גרעסטען גביר אויך דער ארענדע און מאכען מיט איהם דיא קאמעדיע וויא ר' איסר ווארגער א מאל מיט זיין גביר. וויא איהר ווייסט דאך איז דער גלופסקער גביר ביי זיך זעהר **פראסט, ער האט ליב זיך אפצוגעבען מיט אלע נארעשקייטען און צו־וויסען**

אלסדינג וואָס קאָכט זיך ביי איטליכען אין טאָפּ. און דאָס איז דאָך פאר מיר גער ווען טאקי אזוי וויא אָנגעמאָסטען, אזעלכען וויא ער האָב איך דאָך טאקי בעדארפט האָבען, נאָר וויא אזוי אָבער קומט מען צו איהם? וויא אזוי דערטאפּט מען איהם אין דיא הענד אריין און מען מאכט פון איהם א בער? דערצו, האָב איך ארויסגעזעהן, קען מען אנדערש נישט קומען סיידען צו ווערען איין עכטער גלופּסקער תושב, אריינצודרעהן זיך וויא איין אייגענער צווישין גלופּסקער כלי־קדש און ווערען מיט זיי פארקניפּט און פארבונדען. איך האָב אָנגעהויבען מכח דעם שטארק צו טראכטען.

דערווייל איז אוועקגעגאנגען א היבשע צייט און איך בין מיט דעם פּלאַטץ אלץ וואָס ווייטער מעהר בעקאנט געוואָרען. שדכנים האָבען מיך נישט געלאָזט רוהען און ארום מיר זיך געדרעהט וויא דיא בינען. זייא איז געפעלען געווען, אז איך בין איין אלמן, פון וואנען זייא האָבען דאָס גענומען וייס איך אליין נישט, פאר זיי איז גענוג געווען דאָס אליין, וואָס איך בין א מאנסביל און זיטץ א צייט אָהן א ווייב, מסתמא בעדארפט איך און וויל חתונה האָבען, אנדערש האָט זיךזייא גאָר נישט געלייגט אין קאָפּ. דעריבער פלעגען זייא מיך בעפאלען וויא דיא היישרעקען און מיר אָנשלאָגען שידוכים. איך פלעג זייא צוהערען תמיד מיט א שמייכעל און ביי מיר טראכטען, וואָס ארט עס מיך, לאָזען זייא זיך ריידען, ס'איז דאָך דערווייל גלאט גוט, א פארגניגען צו שמיעסען פון כלות, צו פארברייגנען דיא צייט אין א שמיעס איבער שיינע מיידלאך און נאָך דוקא מיט עהרליכע יודען, וואָס שטעלען ארוים זייער שיינקייט, זייער פיינקאט, וואָס לויבען אָפּ אין טאָג אריין זייערע מעלות און לעקען פון זיי דיא פינגער פון גרוים חשק און התלהבות. מהיכא תיתי, האָב איך געטראכט, לאָזען יודען זיך ריידען, אפילו צוזעטצטערהייט, וועמען קען עס ארען?... דיא שדכנים האָבען דערווייל מיך צוטראָגען אויף טעלערליך און מיט זייערע רייד מיך אריינגעבראכט אין א גוטען שם ביי דער גאנצער שטאָדט, אז איך בין שטארק רייך, אָנגעשטאָפּט מיט געלד, א יחסן, א קלוגער, א בריה א מענש, איך זינג גאָר מחיה, דערצו בין איך נאָך א דימענט, אָהן א גאל, מיט א יודעש הארץ און מיט גילדענע מעלות. — גאנץ גוט, האָב איך מיר געטראכט, רעדט, רעדט יודישע קינדער, נאָט אייך א טרונק בראנפען און רעדט וויא וויט איהר קענט!... איינער פון דיא שדכנים האָט מיר צולעצט אָנגעשלאָגען א שידוך, דוקא נישט מיט קיין געלד אָבער מיט אגרויסען פיינע ברית, מיט א בעריהמטען יחסן, איינער אין דער וועלט.

דער גרויסער פיינער בריה, מיט וועלכען מען האט מיר גערעדט, האט געחיסען מיט א פיערגארענדיגען נאמען: ר' יוסף מארקיל ר' מאניש לייבעלס. ער איז געווען איינגעטונקט אין גאלע יחוס, געשטאמט פונם פארצייטינגען גלופסקער רבי'ס געזינד, כל ימו האט ער קיין האנד אין קאלט וואסער נישט אריינגעטאן נאר פון דעם יחוס זיינעם תמיד זעהר שיין געלעבט און אויסגעגעבען קינדער. גאט האט איהם געלייטזעליגט מיט א סך דארע, שווארצע, מיאוסע מיידליך, צו אלע מעלות נאך גרויסע שלימזאלניצעס, נאר ער האט זייא אלע אויסגעבראכט, וויא מען זאגט, אויפן לויט. גרויסע וויא א שטייגער אויפגעקומענע משרתים, פלוצלים רייך געווארענע קליינע מענשעליך, פלעגען פשוט אויסגעהן מיט ר' יוסף מארקיל ר' מיניש לייבעלעס זיך משדך צו זיין און זיך איינקויפען דורכדעם אין יחוס. קוים האט זיינע א טאכטער דערלעבט אלט צו־ווערען פערצעהן, פופצעהן יאהר האט זיך שוין געפונען אויף איהר א בעלן, וואס ער איז געשווינד פארלאפען אנדערע דעם וועג, ארויסגעחאפט דיא טהייערע מציאה פון זיינע הענד און נאך איהם געגעבען אין בייטעל אריין. דאס מיידעל וועלכע מען האט מיר גערעדט איז נאך געווען שווארצער, מיאוסער פון איהרע אלע איבעריגע שוועסטער, מיט איין אויסגעווייקט פנימעל, קליין, דאר וויא א גרוגרת דר' צדוק, דאס הייסט, וויא ר' צדוקס איין אויסגעטריקענטע פייג. אין פארגלייך מיט גאלדען האט זיא א פנים געהאט וויא א מאלפע אקעגען א מענשען. דער שדכן אבער האט אין איהר קיין שום חסרון נישט געפונען, בייא איהם אין דיא אויגען האט זיא געהאט דעם יודישען חן. מילא, האט ער געזאגט, אז זיא איז אביסיל טונקעל, אדער וויים איך נאך וואס אזוינס, נוא מילא וואס מאכט עס אוים? ווער קוקט אויף אזעלכע נארעשקייטען און ווענמען בעדארפען אזעלכע קלייניגקייטען אנגעהן? מילא וואס מאכט עס א יודען אוים שווארצליך צו ווייסליך אביסיל, אלץ איינס חלעבין! דער עיקר איז דאך דער קרן אליין, אט אויף וואס מען בעדארף קוקען. און אויב דער קרן, וואס איך גיב אייך דא פיר איז גוט, דאס דאכט זיך, קען א בלינדער אפילו אויך אנטאפען. עס פערשטעהט זיך, אז איך האב געלאכט פון דעם שדכונ'ס דאזיגע ווערטער, פון דעסטוועגען האב איך הנאה געהאט איהם צוהערען און דער שידוך איז מיר אלץ וואס ווייטער מעהר אין קאפ אריין. עס האבען מיר זיך געעפענט דיא אויגען און איך האב דערזעהן, אז דער איינציגערוועג, אויף וועלכען איך קען קומען צו מיין ארענדע א . מאכען א גליק איז טאקי נאר דורך אזא מין שידוך, ר' יוסף מארקיל ר' מאניש לייבעלעס איז דאך א כלי־קדש, א שטיקעל קאכלעפעל א גבאי און א סך

חברות און איז זעהר איינגעזעהן בייא דעם גביר, וואָס לייגט אויף איהם גרויס כבוד און האלט זיך מיט איהם עוצת מכח יודישע זאכען, היינט אז איך וועל ווערען זיינער איין איידעם וואָלט איך דאָך געוואָרען זעהר גרינג דעם גבירס נשמה, ער וואָלט דאָך בייא מיר געטאנצט גאָר א וואונדער, איך וואָלט געהאט שפע, אריין אין דיא גרויסע אלפים און געלעבט גליקליך נאָך א סך בעסער וויא וויא איך האָב מיר א מאָל פירגעשטעלט! נאָר אי וואָס דער קרן? זיא איז דאָך מיאוס? נוא מילא באמת טאקי וואָס מאכט עס אויס! נוא אז גאָלדע איז שוין א שיינע, מילא וואָס-זשע קומט מיר פון איהר שיינקייט ארויס? אלסדינג איז גוט מיט ברויט.... איך האָב מיך דערמאָהנט אין גאָלדען און געהאט גרויסע צרות, וואָס זיא היינגט מיר וויא א קאָלטען און איז אויסען מיין נשמה. איך האָב זיא אין הארצען געשאָלטען און געטראכט וויא מען ווערט איהרער פטור. דער שדכן האט דערווייל טאקי געטאָן זיינס, מיר אלץ געפיקט, געפיקט דעם קאָפּ און געזאָגט, אז באם אי וועל מיך נישט איילען וועט אונטערשפּרינגען איין אנדער בעלן און וועט אויסחאפּען אזא גליק, אזא כשרע מציאה בייא מיר פון דיא הענד. עס וועט מיר דערנאָך משונה באנג טאָן. איך האָב מיך געלאָזט איינריידען און דער שדכן האט וויא א בריה מיך פּלוצלים צונויפגעפיהרט מיט ר׳ יוסף מארקיל ר׳ מאָניש ליבעלעס, פאר וועלכען ער האט אָנגעזאָגט אויף מיר הרים וגבעות און אויסדערצעהלט שבחים נאָך מעהר וויא אויף א יודענס א מצבה. אלץ גוט, אלץ שיין, נאָר דער עיקר וואָס דער מחותן האט געפאָדערט איז געווען, איך זאָל נישט האָבען פונם ערשטען ווייב קיין קינדער. פרעמדע קינדער אָנהייגגעגען זיין טאָכטער האָט ער נישט געוואָלט בשום אופן. איך האָב איהם פארזיכערט אז איך האָב נישט קיין קינדער, דער שדכן האט איהם פון זיין זייט אויך וועגען דעם בערוהיגט און איהם געשוואָרען בייא זיינע הייליגע נאמנות אי בייא זיין חלק עולם הבא וכדומה נאָך אזעלכע מיני שבועות. מיר האָבען למזל געמאכט א תקיעת-כף און אָפּגעלייגט דיא תנאים אין א קורצער צייט שפּעטער. איך האָב מיך געשמאק גענומען טראכטען צוגעפינען עפּעס א מיטעל, וויא איך זאָל דערווייל אין דער דאָזיגער צייט לויז ווערען פון גאָלדען, שא, שטיל, קיין האָהן זאָל נישט קרעהן.

אקעגען א דריי וואָכען נאָך דעם תקיעת-כף איז אין צוויאטשיץ אָוועגער־צייט אריינגעפאָהרען א בויד און זיך אָבגעשטעלט לעבען גאָלדעם שטוב. א קאַל־טע אלולדיגע לופט האָט געוועהט און אראָפּגעבלאָזען פון א טהייל ביימער דיא געלע בלעטליך, וואָס האָבען ליגענדיג אויף דער ערד זיך שטילערהיים געשושׁ־

קעט צווישען זיך עפּעס זעהר אומעטיג און אָנגעמאַכט אויפן האַרץ א מרה־שחורה. פונם בויד איז ארויסגעקראָכען א מענש, וואָס איז פּאַמעליך צוגעגאַנגען צו דער טהיר און געבליבען דאָרט אביסיל שטעהן מיט אזא מינע, גלייך וויא איהם וואָלט עפּעס פריקרע געווען אָנצונעהמען בייא דער קליאַמקע. דער דאָזיגער פּארשוין איז געווען טאקי איך מיט מיין כבוד אליין. ביים אריינקומען אין שטוב האָט מיר א קלאַפּ געטאָן אין האַרץ און איך בין געבליבען שטעהן לעבען דער טהיר אָהן לשון. גאָלדע איז איינע אליין געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיט דעם פּנים אראָפּ אויף א בייגקעל, גלייך וויא זיא האָט געדרעמעלט און נישט בעמערקט וויא איך בין אריינגעגאַנגען. אויפן פענסטער האָט מיט א רויטען פלאַם געברענט א חלבדיג לעכטיל, לעבען איהם איז געשטאַנען א גלאָז וואסער מיט א שטיקעל לייוונט. איך האָב באלד פארשטאַנען וואָס דאָס אלסדינג בעטייט און אין מיר האָבען געקאָכט פארשידענע געפיהלען. איך האָב מיך דערמאָהנט אין מיין ערשטען אריינקומען אהער, וויא פרעהליך, וויא שיין דאָ האָט דענסמאָל אלסדינג אויסגעזעהן, וויא שטארק צופרידען האָט דאָ א מאָל זיך געלעבט איין אָרמע פאמיליע, אלע האָבען זיך ליב געהאט, האָבען געהאט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער און געלעבט מיט דער האָפנונג דערוויל זעהר גליקליך, פּלוצלים האָב איך מיך אהער אריינגעחאַפּט וויא א קאַטץ א נעסט פון גליקליכע צופרידענע טויבען און האָב פון איטליכען געמאַכט איין עק. מיכיל איז ערגיץ פארוואָגעלט, דיא אלטע מוטער און שיינדעלען האָב איך געטריבען אין דער ערד אריין און אצינד וויל איך אין גאנצען אויך עקען מיט גאָלדען, פארוויסטען איהר אויף אייביג דאָס לעבען... איך האָב געטאָן א טריט ווייטער. גאָלדע האָט וויא פון שלאָף זיך אויפגעחאַפּט און מיך אָנגעקוקט א רגע, עפּעס וויא צומישט. מיט איהר בלייך פּנים, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אויסגעדרוקט דיא גרויסע צרות, וואָס זיא איז אויסגעשטאַנען, אי מיט איהרע רויטע פארשוואָלענע אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט איהר פינצטער געמיטה, האָט זיא אין מיר אויף א ווײַלע דערוועקט א מענשליך געפיהל פון רחמנות און איך האָב נישט ווילענדיג א זאָג געטאָן: וואָס מאכסטו־דוא גאָלדע? — א טהייערער גאסט חלעבין! האָט גאָלדע מיט א טיפען זיפץ זיך אָנגערופען און אוועקגעקעהרט דעם קאָפּ, נאָך אזא לאנגע צייט שווייגען האָט ער זיך פאָרט דערמאָנט און איז געקומען מנחם־אבל זיין דעם ווייב! אָט וואָס איך מאָך. שבעה זיטץ איך... אך, שיינדעלע, שיינדעלע!... זיא האָט עס געזאָגט אזוי טרויערדיג, אז עס האָט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. גאָלדע! האָב

איך ווייטער א זאג געטאן, געמאכט עפעס מיט דער צונג און אליין נישט גע־וואוסט וואס איך רייד. — ווייסט און פינצטער איז מיר דאס לעבען, האט גאלדע געדערט וויא צו זיך אליין, איך וואלט מיר בעסער געוואונשען דעם טויט ווען נישט ער.... קום, האט גאלדע אויפשטעהענדיג פון דער ערד געזאגט שוין ווייכער אביסיל, מיך אריינגעפיהרט ביי דער האנד אין ספאלניע אונטער דיא ווענטליך און איז מיט מיר צוגעגאנגען דארט צו א וויגעלע, וואס אינווענינ א ז געלעגען א שלאפענדיג קינד מיטביידע צוגעמאכטע הענטליך אויפן מיילכען און א זיס שמייכעלע איז איהם צייטענווייס איבערגעפלויגען איבער זיין פנימעל, אט צוליב וועמען איך וויל לעבען, האט גאלדע געזאגט אנווייזענדיג מיר אויף דעם קינד און דאס פנים איז איהר דערבייא געווארען לעבעדיגער פרעהליכער. דאס קינד האט פלוצלים געעפענט דיא אייגליך זיך גענומען זויגען א פינגער, געבעבעט און געמאכט קינדערשע אנשטעלען. דיא מאמע האט גאר אנגעקוואלען און פאר־געסען אין דער מינוט איהרע ביטערע צרות, גלייך וויא זיא אליין איז געווארען א קינד. קוק נאר, זוהן, האט זיא אויף קינדערש גערעדט צום קינד, קוק נאר ווער דא שטעהט. טיא־טיא! מיט ליב דיר דיין גאסט! אט איז דיין טיא־טיא טיא־טיא!... עס האט אין מיר פלוצלים אנגעהויבען צוזידען דאס בלוט, איך האב דאך דעם מחותן געגעבען אווארט, אז איך האב נישט קיין קינד און אצינד זעה איך גאר ליגט פאר מיר דא א קדיש, וואס טויג מיר כלל נישט צום עסק. ו אס געפיהל פון רחמנות איז אין מיר באלד אויסגעלאשען געווארען, איך בין געשטא־נען אנגעלאדען מיט א ברוגזדיג פנים און אנגעקוקט בייז דאס אומגליקליכע קינד נעביך, וואס האט אנגעהויבען צו מאכען פיסקליך און זיך שטארק צושריגען אוועק־קערענדיג פון מיר דאס קעפיל. שא, שא! האט גאלדע צו איהם געמאכט, שא נארעלע, וואס האסט דוא אזוי מורא פאר דיין טאטען? און בשעת זיא האט זיך אנגעבויגען צום קינד האב איך ארויסגענומען פון דער בוזעם־קעשעניע א גע־שריפטס און האב עס געשווינד אריינגעווארפען איהר אין דיא הענט אריין מיט דיא ווערטער: אט האסט־דוא דיר פון מיר א גט!... גאלדע איז געבליבען שרעק־ליך צומישט גלייך וויא מען וואלט איהר מיט א דובינע געגעבען אין קאפ, זי האט אויסגעגלאצט א פאר גלעזערנע אויגען און געקוקט נישט צוריידען א ווארט. הער נאר אויס גאלדע! האב אין צו איהר געזאגט, וויא דיא מעשה איז, דוא ביסט שוין מעהר נישט מיין ווייב, מיר געהערן זיך שוין ביידע נישט אן. נאר אז דוא וועסט קיין נאר נישט זיין, נישט מאכען דערפון קיין רעש און האלטען ביי זיך דאס קינד וועל איך דיך מסתמא נישט פארלאזען און וועל דיר צייטענווייס צו־

שיקען עפּעסגעלד. ביי דיא דאָזיגע רייד מיינע האָט גאָלדע אויסגעשאָסען עפּעס מיט א משונה ווילדען געלעכטער אזוי, אז איך האָב געמיינט, זיא איז זיכער אראָפּ פונם זינען. דער דאָזיגער ווילדער מין געלעכטער איז איבערגעגאנגען דערנאָך אין א ביטער געשרייא. ארוים! האָט זיא אויף מיר געשריגען און אָנגענומען דערביי א שטאָלצע מינע, דוא ביסט נישט ווערטה א רגע צו בלייבען דאָ אין שטוב וואו עס האָבען געלעבט א מאָל עהרליכע לייט, וואָס זענען דורך דיר געגאנגען פון דער וועלט. זייא רוהיג, איך וועל אזא פארשוין וויא דוא נישט נאָכיאָגען. ס'איז מיר גאָר א חרפה צו זאָגען ווערמען איך האָב געהאט פאר א מאן. מעגסט דיר גאנץ רוהיג חתונה האָבען! איך און מיין קינד בעדארפען נישט קיין הילף האָבען. כל זמן איך לעב וועל איך מיר נישקשה מיט מיינע הענד פארדינען אונזער בעדערפניש, ארויס פון דאנען און פארגעס גאָר אז דוא האָסט ערגיץ א קינד! ארויס, ארוים!...

איך האָב געשווינד מיך ארויסגעכאפּט פונם שטוב און בין באלד טאקי בייא דער נאכט נאָך אוועקגעפאָהרען.

18

דער שווער מיינער ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעס איז געווען א טהייער שליסעלע, וואָס האָט געעפענט פאר מיר אלע טהירען פון דיא גרעסטע גלופסקער פיינע־בריות און מיר ענטפּלעקט א סך סודות פון דער גאנצער כנופיא שטאָדט פיהרער. זיין יחוס און זיינע זכות אבות זענען מיר בייגעשטאנען צונעהמען לסוף דעם גלופסקער גביר אויף דער ארענדע און ווערען ביי איהם דיא נשמה, וויא איטליכען איז בעקאנט האָט דער גביר פון תמיד אָן ליב געהאט צושפּילען א ראָליע, דיא גאנצע שטאָדט, אָרעם און רייך, קליין און גרוים אלע האָבען פאר איהם געשאפסקעוועט און געבעטען זיין לאסקע, נאָר זינט אָבער איך האָב איהם גענומען אין מיינע הענד אריין און געמאכט פון איהם א בער האָט ער ערשט אָנגעהויבען צו מאכען אָנשטעלען, ער האָט געארבייט, געמאכט תנועות און געטאנצט אזוי וויא מיר האָט זיך געוואָלט. איך האָב געמאכט מיט איהם דיא שפּיל כדת איסר ווארגער והקליין מענשעלע. יודען האָבען געגעבען געלד, געצאָהלט פאר אלע אָנשטעלען אין טאָג אריין און איך האָב בחוש טאקי ארויסגעוויזען איסר'ס ווערטער: „אז אזא מהייער, אזא גוט, אזא גאָלדען און אזא נארעש פאָלק וויא יודען זענען איז אויך דער גאנצער וועלט נישטאָ"... מיין ודוי וועט אייך דאָ געבען צו פארשטעהן א מעשר מן המעשר פון מיין דרך און פון מיין אויפפיהרונג אין מיין לעבען:

על חטא שחטאתי באיש־קטן ובארענדע ובאמוץ הלב. דאָס הייסט פשוט, איך בין געווען א קליין מענשעלע מיט אלע פיטשיווקעס. א כפרה, האָב איך גע־ זאָגט, אלע פרנסות, אלע מלאכות אין דער וועלט. פון זייא קענמען אייביג נישט אויפקומען, מען בלייבט דערנידעריגט, דערשלאָגען, תמיד דאָס כפרה־היהנדעל און נאָך א נס אז מען פגרט חאָטש נישט צעהן מאָל אין טאָג פאר הונגער. בעסער, האָב איך געזאָגט, לאָזען אנדערע האָרעווען, פראצעווען און דיא כפרה ווערען, איך אָבער וויל לעבען, און האָב מיך געוואָרפען אויף א נייעם מין פרנסה — צוהאלטען גבירים אויף דער ארענדע! דאָס הייסט גאָרנישט טאָן, גאָרנישט אר־ ביימען, נאָר אָנטשעפען זיך וויא א זלידנע אין רייכע, שטארקע מענשען און דרעהן, מאכען דיא קונץ מיט זיי אין איינעם. זעהר א גרינגע, איין איינבריינגענ־ דיגע פרנסה, וואָס איך האָב זיא מקיים געווען מיט אלע איהרע פוילע תנועות און איהרע כונות און מיט אלע אָפשניטצליך וואָס אין איהר שטעקט! דיא ארענדע מיינע האָט מיך פארפיהרט, מיר פארשטאָקט דאָס הארץ, איך האָב אויפגעהערט צוגלויבען אין אמת, אין אָרענטליכקייט, אין רחמנות, אין פריינדשאפט און אין אלע אנדערע גוטע מענשליכע געפיהלען. איך האָב נישט מעהר געוואוסט נאָר דאָס, וואָס מיר טויג, וואָס מיר נוטצט און געריסען בייא איטליכען, אי בייא אָרעמע, בייא אלמנות און יתומים וויא ווייט און וויא אזוי איך האָב נאָר גע־ קענט. אז איין אָרעמאַן האָט פאר מיר געוויינט, געגאָסען ריקעס טרעהרען האָב איך איהם אזוי פיל געהערט וויא דעם קאָטער. וואָס טויג מיר דיינע טרעהרען? פלעג איך בשעת מעשה טראכטען, גיב בעסער געלד! תן לי הרכוש והדמעות קח ליך. דאָס הייסט אויף קליינמענשעלדיג לשון: זשיד דאוואי גראָשי! אָדער הונט, גיב געלד און מיט דיא טרעהרען דערוואָרג זיך אליין!...

ועל חטא שחטאתי בבער ובבלענדעניש. איך האָב גענומען א גביר, גאָטס א מין בעשעפעניש אויף צווייא פיס מיט א געשטאלט וויא בייא א מענשען און געמאכט פון איהם א בער! איך האָב געהאלטען אין דער סברא, ווי ר' איסר וואַרגער נאָך בדורו האָט געזאָגט, אז א נגיד איז בייא יודען א גרויסער כח. אלע אין דער שטאָדט וואו ער וואוינט קוקען איהם אין מויל אריין און ווילען איהם אלץ פאָטראפען אין אלסדינג וואָס זייא טהוען. אין זייערע האנדלונגען צווישען זיך, אין זייער מגדל זיין דיא קינדער און זייער לעבען בייא זיך אין דער פאמיליע, אין זייער גאנצען הילוך וויא אויך אין זייער גלויבען, אין זייער פרומקייט און אמונה זאכען זעהט זיך בעשיינפערליך ארוים דעם נגידס גוטס, זיין געשמאק און זיין כאראקטער. דיא אלע דאָזיגע הנהגות פון עפעס א שטאָדט, גוטע צי שלעכטע,

קלוגע צי נארעשע, געווענדט זיך זעהר פיעל טאקי אין דעם, וואס פאר א מין מענש דער דארטיגער נגיד איז. דאריבער אז איך האב געשפילט מיט דעם גביר אין בלענדעניש און געמאכט נארעשע הויות, וואס האט אונז שטארק געפאסט צום עסק. זענין דורך מיר א סך טאקי פארבלענדזט געווארען און האבען נעביך מיאוס זיך נארעש געמאכט. וואס מעהר נארעשער איז אלץ אויסגעקומען שענער, יודישליכער. א נאר האט אנגעהויבען שטארק צו גילטען, ווער שמיעסט דערצו נאך איין עם הארץ, דער איז גאר ארויף אויף א הייכער מדרגה... איך, וועה איז מיר, פלעג קוקען און הנאה האבען פון מיינע נאראנים. איך פלעג אויף זייא קוקען וויא דער אקסענהענדלער אויף זיינע אקסען און מיט א פרעהליך הארץ אפשאט־צען דעם ריוח וואס מען קען פון זייא האבען.

על חטא שחטאתי בגלאסנעם ובגאלגאנסקע היהנער. דיא גלאסעס אין דער דומע האב איך געהאלטען אין מיינע הענד. זייא האבען געמוזט טאן אלסדינג וואס איך האב געהייסען, וואס מיר האט געטויגט, ווייל זייא האבען דאך נישט געקענט מיט מיר איינרייסען און מורא געהאט איך זאל זייא חלילה נישט אויס־מאכען. זייא האבען זיך געמעגט זיין אפילו כשרע מענשען האבען זייא געמוזט דורך מיר טרפה ווערען, אקוראט וויא דיא כשערע, גרויסע גאלקאנסקע היהנער וואס דיא דינים נעביך האבען זייא געמוזט אסרען און זייא זענין טרפה געווארען נאר מהאי־טעמה, ווייל איך האב אזוי געהייסען, ווייל איך האב געהאלטען בלאט מיט דעם בעל־טאקסע און איהם האט דאך נישט געטויגט, מענשען זאלען זיך גלאט עסען אזעלכע גרויסע היהנער וואס קומט פאר זייא איין שחיטה־געלד וויא פאר קליינע.

ועל חטא שחטאתי בדאנאסען. איז איינעם נישט געפעלען געווארען אמאל מיינע הנהגות אין דער שטאדט, ער האט נישט געקענט צוזעהען דעם שרעקליכען שווינדעל וויא מען פארבלענדזט דעם עולם דיא אויגען, וויא מען פאר־דרעהט איהם דעם קאפ, וויא מען פיהרט איהם ביי דער נאז און מען פארפיהרט איהם ביז דעם האלז אין מיאוסע בלאטעס אריין, אזעלכען פלעג איך און מיינע לייט פארזארגען מיט א שיר המעלה, דאס הייסט א דאנאסעל, וואס מיר פלעגען שיקען אהין וואו מען בעדארף און אויף אזא אופן האבען מיר א סך מיילער פארשטאפט.

על חטא שהטאתי בהוקעס־פוקעס. פשוט איז פשוט איך בין געווען א פאקוסניק, וואס ווייט אזעלכען אויף דער וועלט צו זוכען. איך פלעג מאכען מיט דער רייף, צאפען פון דער וואנד געלד, מאכען פון שנייא גאמעלקעס, אריין יעגען

אין דער גרגרת, שטעהן פון דערוויטען און דערלאנגען א ביס, מאכען פון שווארץ ווייס, ריידען מיט א מענשען און פון דער העהלער הויט ארומשטעקען, איהם מיט פעדערען, חאפען פיש פאר דער נעטץ און מאכען פונם מויל א חאל־יעווע וכדומה נאך אזעלכע פאקוסען, וואס פינעטע אפילו דעה בעדיהמטער פא־קוסניק איז ניט ביכולת געווען זייא צו מאכען.

ועל חטא שחטאתי בוויבארעס. יענע מעלות וועלכע מען בעדארף האבען אין מענשען ביים אויסקלייבען זיי צו עפעס א התמנות, א שייגער: עהרליכקייט, א קאפ מיט שכל, א מויל און פען וכדומה, דיא דאזיגע אלע מעלות, מיט וועלכע מען קען א פנים האבען פאר דער וועלט און פיל נוטצען בריינגען דער שטאדט, זיינען פאר מיר און פאר מיין כנופיא געווען גאר חסרונות. איך האב בעדארפט דוקא אזעלכע, וואס האבען נישט קיין פנים פאר דער וועלט און קענען קיין נוט־צען נישט בריינגען דער שטאדט. ווארים דאס וואס האט געטויגט דער שטאט האט לחלוטין מיר נישט געטויגט. איך האב גאר בעדארפט האבען עפעס א לא־פענמיטצעל, א לא־יוצלח, א לעדערנעם דישעל, וואס איך זאל איהם בייגען וואהין איך וויל, וואס פאר א גראשען זאל ער פארקויפען זיין נשמה, וואס ער זאל זיך שטארק מכניע זיין און חנפהנען מיך מיט מיין גאנצען פעקיל. און וויל דער גלופסקער עולם איז דאך געווען תמיד שטארק פארנארעשט וויא א קליין קינד און זיך געלאזט פיהרען בייא דער נאז, דעריבער האט ער תמיד בשעת וויבארעס אויף א גלאסנע אדער אויף א רב וכדומה אויסגעקליבען יענעם לאפענמיטצעל, יענעם טויגעניכטס, יענעם לעקיש וועלכען איך האב געוואלט און דורך וועלכען ער פלעגט דערנאך בעקומען בויכוועהטיג. וואס ווייסט דען א נאריש קינד צו בערעכענען וואס שפעטער וועט זיין? ער איז זעהר גערען צו פאלגען אלסדינג, אבי מען גיט איהם א שמיר איבער דיא ליפליך מיט אביסיל וויין מען רוקט איהם אריין אין הענטיל א לעקעכיל און מען פערשטופט איהם דעם מויל מיט א קני־שיקעל.... אי דערנאך וועט איהם דערפון גרימען אין בייכעל און עס וועט איהם באקים ארויספאלען, נוא מילא וועט איהם טאקי וועה טאן. מיין עולם, מיין נא־רעש קינד נעביך, פלעגט דאס קנישיקעל נישט בעקומען, ער פלעגט עס שפעטער אויסקריינקען און איז דורכדעם נעביך שטארק אראפ פונם פנים...

על חטא שחטאתי בחברות, בחאפ־לאפ ובחאטע פאקרעשקע. חברות האב איך זעהר ליב געהאט פאר דעם גרויסען נוטצען, וואס מען האט פון זייא. מתעסקים אין אונזערע חברות בעקומען דאך א נאמען: בעלי־רחמים'ס בלי־קדש, און צו דעם דאזיגען טיטעל פאלט זייא נאך שמילערהייט צו איין אפטעך,

זעהר א היבשער א שיינער גראָשען. מיין שווער האָט דערגרייכט דעם טיטעל דייסטוויטעלנע טאַינע גבאַי, דאָס הייסט א גבאי, וואָס חברה'ש געלד איז ביי איהם אין דיא הענד בסוד סודות און קיינער חוץ איהם ווייסט נישט וואָהין דאָס געלד קומט אהין... איך בין אויך אריינגעטרעטען אין א סך חברות און זיך דער־דינט צום טיטעל נאמן, דאָס הייסט איינער פון יענע מיני מתעסקים, וואָס מען גלויבט זייא אויף נאמנות, אלסדינג וואָס זייא טהוען איז געטאָן און זעניין נישט מחויב קיינעם רעכנונג אָפּצוגעבען. מיר האָבען אלע איטליכער אויף זיין שטייגער געמאכט האָפּ־לאָפּ און אלסדינג איז געבליבען האטע פּאָקרעשקע....

ועל חטא שהטאתי בטאקסע. דיא טאקסע, אָדער דאָס קעסטעלע, איז דאָס פּערפּאיפּושטע, אומריינע אָרט, וואָס דאָרט פלאָדען זיך וואנצען, טאו אקא־נעס, ווערעם און נאָך אזעלכע מיני שרצים; זיא גיט ביי אונז ארויס יענע מיני מענשליך, יענע מיני שלעק, וואָס עסען אָפּ דעם קאָפּ און טהוען אָן גרויסע צרות; זיא איז איין אָנשיקעניש, א פלאָג, וואָס מאכט קאליע דאָס בלוט, פאַרדארבט אויך דעם גייסט, דיא נשמה, און פארגיפטעט אונז דאָס גאנצע לעבען זיא איז אזא גיפט וואָס נעמט דורך און דורך אין אלע אברים, אין אלע יודישע זאכען, אומעטום לאָזט זיא זיך דערפיהלען און האָט א חלק אין אלע צרות. ו ורך דער טאקסע זיינען דיא יודען קראנק, דאַר, אויסגעמאָגערט און ליידען ביטערע שלאפּ־קייטען, וואָס געהן איבער בירושה פון דור צו דור, נאָר דערפאר וואָס זייא איז אוממעגליך צו עסען געגוג פלייש — דאָס איינציגע שפּייז, וואָס איז שטארק נייטיג צום מענשענס געזונד. דורך דער טאקסע געפינט מען זיך ביי אונז תמיד איין אויסרייד וויא צו בערייסען דעם עולם, איטליכער גראָשען טאקסע־געלד ציהעט ווי א מאגנעט צו זיך צו נאָך א סך אידישע גראָשענס. ביז עס ווערט זייא א היבש בערגעל. דורך דער טאקסע שפּרינגען חאָפּטעסווייס ארויס און האָ־בען בייא אונז א קיום יענע מיני נפשות, וואָס פארשווינדלען דעם עולב מיט אלערלייא נארעשקייטען און נאָגען איהם אויס. עס שפּרינגען דורך איהר ארויס און האָבען פון איהר זייער גאנצע יניקה דיא אלע גאָטססטראפּטשעם, קאָבלעפּעל באסאָקעם און אלערלייא מיני בעלי טובות, וואָס נעהמען צו פשוט דאָס חיות מיט זייער גוטסקייט און פרומקייט, קורץ, דורך דער טאקסע בעקומען א סך מענשע־ליך דעם כח, דיא שליטה צו טאָן אלסדינג וואָס זייא טויג און וואָס זייא ווילען. איך אליין, ווערה איז מיר, בין דאָך געוועזן איינער פון יענע מענשעליך, איך אליין פלעג דאָך נהנה זיין פון דער טאקסע און געהאלטען פאר איהר תמיד שטאל און אייזען, ווייל איך האָב געוואוסט דעם סוד, אז כל זמן בייא יודען וועט זיין דיא

טאקסע וועלען זייא בלייבען אין גלות בייא אזעלכע מענשליך וויא איך מיט מיין גאנצער כנופיא. מען וועט זיי קענען האלטען אין דער מורא וויא קליינע קינדער, ארויפפיהרען זיי אויף נארישקייטען, און טאן מיט זיי אלסדינג וואס מען וויל, איך האב געהאלטען פאר דער טאקסע און דיא טאקסע האט מיך געהאלטען אויף דיא פיס. איך האב געגעסען אומזיסט דאס שעהנסטע, דאס בעסטע פלייש און דיא אָרימע לייט האבען געצאהלט טהייער און געגריזעט ביינער, זיי זיינען געווען דיא שאף און איך דער וואלף, איך האב געביסען, געווארגען און גענוג אידיש בלוט אין מיין לעבען אויסגעזויגען......

על חטא שחטאתי ביראת שמים וביודישע גזרות. אלע פאלשקייטען מיינע האב איך אריינגעלייגט אין דער יראה, עס פלעגט עפעס אויסקומען, אז אלס־דינג וואס איך טהו איז נאר לשם שמים, איך נעהם מיך אן גאטס קריוודע און וויל פארהיטען זיינע אידען, זיי זאלען בלייבען טאקי דאס וואס זיי זיינען. און ווייל פאר מיר מיט מיין כנופיא איז גלייכער געוועזן אידען זאלען בלייבען נראנים, דערשלאָגענע מענשען, דעריבער קענט איהר דאך שוין פארשטיין וויא מיר האט ניט געשמעקט יענע קלוגע זאכען, וואס וואלטען זיי געקענט דיא אויגען עפענען, וויא שטארק איך האב, קלאַמערשט פון גאטס וועגען, מיך נארעש גע־מאכט און זיך אפגעבען מיט אלע קרעפטען דאס מינדעסטע נארישקייט צודער־האלטען, וויא ווייט פאלש איך בין געווען און וואס פאר א מין טעם מיין יראת שמים האט געהאט...... איז א מאהל אנגעקומען עפעס א גוטע זאך אויף אידען האב איך עס גערופען א גזרה און איינגעווענדעט אלע תחבולות אין איינעם מיט מיינע לייט דיא דאזיגע גזרה מבטל צו זיין. אידישע קינדער שטייגער זאלען זיך לעהרנען שרייבען רעכענען בכדי צו פאררדינען דערנאך זייער ברויט בכבוד האט ביי אונז געהייסען א גזרה, אידען זאלען זיך טראגען שיין און נישט זיין מעהר בזוי־ומבוזה מיט יענע קליידער, אין וועלכע זייערע שונאים האבען פאו־צייטען זיי געצוואונגען זיך אנצוטאהן, האט ווייטער געהייסען א גזרה. טאמיר איז דא א סברא, אז דיא טאקסע זאל בטל ווערען, האט אויך געהייסען א גזרה. הכלל אלסדינג וואס אונזער כנופיא האט נישט געטוינגט האט געהייסען גזרות..... דערווייל האבען מיר צו דיא גזרות נישט דערלייגט, פארקעהרט פיעל האבען דערפון געהאט א פרנסה און לעבען זיך דארט ערגייץ גאנץ שיין נאך ביז אצינד. מיר, פושע ישראל, מיר א שטייגער איז פון לאפענמיטצליך און יארמולקעס נישקשה געגוג געלד אין קעשענע אראפגעפאלען.

ועל חטא שחטאתי בכנופיא ובכל־ולך; בלעקען במאניפארגעס, בנצחנות,

במבארשמשיקעס בספראוועמשנע צינעס, בעזות בפאקטרעוועזן, בצביעוות ובצי־
גיינעריש; בקאמעדיעס, בקהלשטיבעל ובקוממיות זאגען; ברכילות ובראיעסלאזען
בשטותים, בשקרים, בשווינדעל, בשלישית געלד, בשייגעץ ובתקיפות. דער פרוש
פון דיא דאזיגע אלע זאכען לינט פון אויבען אויף, און איך מאר שפאר עס גאר
צו דערקלעהרען.

הכלל איך בין געווען א קליין מענשעלע און האב דורכדעם געלעבט אין
עושר און אין כבוד. דעם גביר מיינעם האב איך געהאלטען אויף דער ארענדע
און מיר ביידע האבען געמאכט דיא קאמעדיע. איך בעדארף דא מאר מיין גביר
זיך נישט מתודה זיין, ער לעבט נאך און ער וועט נאך צייט האבען אליין זיך
מתודה צו זיין.

19

אויבען האב איך געזאגט אז במבע בין איך נישט געווען קיין נאר, קיין
שוטה, איך בין נאר געווען א דערשלאגענער, א פערוואגעלטער, אזוי מוז איך
אצינד בעמערקען, אז כפי עס זעהט אויס בין איך א פנים פון דער נאטור אויך
נישט געווען אזוי גראב שלעכט, נישט מעהר איך בין געווען פערפיהרט. דיא
צרות, וואס איך בין א מאהל אויסגעשטאנען פון דער וועלט האט מיר פאר־
שמאקט דאס הארץ און מיך געמאכט שלעכט. אז איך האב געטאהן א מאהל א
שרעקליכע מעשה־רע פלעגט אין מיר דערנאך דורכלויפען עפים נישט קיין פרעה־
ליכער געדאנק, וואס פלעגט מיך אויף א רגע א שמאך מאן ווי א שפילקע איך
געדיינק איסר ווארגער האט א מאהל צו זיין גוטען ברודער אין איין כעס געזאגט:
„מען בעדארף נישט קענען אנקוקען אזעלכע לייט וויא גוטמאן, יענע אלע שיינע
נפשות וואס מאכען ביכליך. מען מוז אין תוך אריין זיי האסען, שפייען אויף זיי
קלעק און אויסוויכען זיי ווי ווייט מען קען, אין זייערע ד' אמות מאר מען נישט
שטעהן, וואָרים זיי זיינען ערגער פון פייער, זיי זיינען א מאהל אויסען אריינצר־
קריכען יענעם אין דער גרגרת און אנצוטאהן גרויסע צרות מים זייערע בעשריי־
בעכצען און שטעמערינע ווערטלעך, אל אגיל ואשמח, קיילעבדיגע און שפיציג.
דאס גאנצע שטיקעל גם נאך וואס דער אייזעל האט נישט קיין הערנער, וואס
אזעלכע שלימזל׳ס האבען נישט קיין געלד, קיין העלער ביי דער נשמה און זיי־
נען, געלויבט איז השם־יתברך, גרויסע דלפנים, וואס בעדארפען פארט אנקומען
א מאהל צו אונזער גראשען, זיסט וואלט מען געהאט פון זיי צו זינגען און צו זא־

נען, מען וואָלט חלילה זיך געקראַצט און פון זיי געליטען נאָך ערגער ווי פון דיא וואַנצען.״—עס פערשטעהט זיך אז איסר׳ס דאָזיגע ווערטער זיינען ביי מיר פאררעכענט געוועזן וויא תורת אמת און חאָטש מיר האָט האַרציג באַנג געמאַהן פיינט צו האָבען אַזא מענשען וויא גוטמאַן וואָס ער איז מיר געלעגען טיעף אין מיין זעל, נאָר ר׳ איסרן האָב איך דאָך געמוזט הערען, ווען נישט וואָלט דאָך מיר קיין סברא ניט געוועזן צו זיין א קליין מענשעלע, איין ארעגדאר און וואָלט נעביך געמוזט ווייטער ליידען צרות און קלעפּ אויפ׳ן פּוּד. מיין פוס איז פון יענער צייט צו גוטמאַנען נישט געקומען, איך האָב איהם און אַזעלכע מענשען וויא ער אויסגעוויכט וויא איין עפּוש. איז מיר א מאָל צו דיא הענד געקומען עפּעס א מין פארשוין מיט דיא ביכליך האָב איך אין איהם מיך נוקם געוועזן וויא אין דעם ערגסטען שונא און האָב איהם געטאָן שפּיטצליך וויא ווייט נאָר איך האָב געקענט. „ווער דיא כפרה, האָב איך בשעת מעשה געטראַכט, פאַר מיין מינדסטען נאָגעל, דוא אזוינער און אזוינער, דוא אָנחאַפּער, דוא אָנשיקעניש, דוא פושע־ישראל איינער! ליג אין דער ערד און באַק בייגעל דוא אפּיקורוס איינער״..... נאָר אז איך בין שוין געוועזן שטאַרק רייך און האָב שוין מעהר נישט בעדאַרפט מורא האָבען אז איך וועל ליידען בידעווען, אָט דענסטמאָל האָט מיר אָנגעהויבען צוטיאַכקען מיין האַרץ, דענסמאָל פלעגט מיר אַלץ זיך פירשטעלען דער גוטער און שטילער גוטמאַן. אַך, וואָס פאַר א גוטער, פאַר א טהייערער מענש ער איז געוועזן! אַך, וויא פריינטליך, וויא צוגעלאָזט ער אי געווען צו אַלע מענשען! ער האָט מיך ליב געהאַט און מיך בעהאַנדעלט נישט וויא א משרת! ער איז געוועזן נעביך איין אָרימאַן, האָט געליטען דחקות, פון דעסטוועגען וויא לוסטיג און צופריעדען איז ער תמיד געוועזן!.....

א מאָל, געדיינק איך, האָט זיין ווייב נעביך זעהר געוויינט, ס׳איז שוין געווען נאָהענט צו פסח, אין גאַנצען עטליכע טעג און דאָ איז נאָך אין שטוב נישט געוועזן קיין סימן אויף יום־טוב. ער האָט מיך ארויסגעשיקט א גאַנצען טאָג מיט ביכליך, נאָר קיינער האָט זייא אין דיא הענד אפילו נישט געוואָלט נעהמען. איטליכער צו וועמען איך האָב אָפּגעטראָגען קוויטליך האָט שטאַרק פארדרעהט דיא נאָז און מיר נישט געענטפערט קיין גוט וואָרט. דיא מאַדאַם, דיא טהייערע מאַדאַם, זיין געטרייא ווייב, האָט נעביך געוויינט און איז געוועזן זעהר פאַראומערט. „אַך, האָט צו איהר גוטמאַן זיך אָנגערופען און זיא געטרייסט, זינדיג חלעבין נישט, נשמה מיינע, מיט דיינע טרעהרען! אונז איז נאָך בעסער פון א סך אַנדערע רייכע, מיר זענין דאָך ערליכע לייט. האָבען חלילה ביי קיינעם נישט צר

גענומען, קיינעם קיין שלעכטערס נישט געטאָן. מיר ליידען.... נאָר פאַר דעם אמת
צו ליידען איז א סך בעסער און שעהנער וויא פון דעם שקר גליקליך צו זיין. זאָרג
נישט, מיין לעבען, זאָרג חלעבען נישט! גאָט האָט געהאָלפען, גאָט וועט ווייטער
העלפען. א ברירה וועט ער דען האָבען? מסתמא וועט ער דאָך מוזען וויא ס'איז
עפּעס ארויסהעלפען. וואָס ניצט מיר באמת צוויי רעק מיט א פעלץ? טראָגען
טראָגט מען דאָך נאָר איין ראָק נישט קיין צווייא, און דער פעלץ איז חלעבען
אויך איבעריג, עס געהט דאָך צו זומער, ליגענדיג אין קאסטען קען איהם נאָך נאָר
דער מאָיל אויפעסען. אָט חלעבין אבראַם פויל זיך נישט, נעהם טאַקי באַלד דעם
פעלץ מיט מיין ראָק און גשה פערזעטץ זייא, פאַרקויף זייא, טהוא מיט זייא וואָס
דוא ווילסט, ווען מיר האָבען מצות אויף פסח, כרפס און מרור מיט אַלע זיבען
זאכען". דיא דאָזיגע סצענע האָט מיר תמיד זיך פירגעשטעלט פאַר מייכע אויגען.
איך האָב געזעהען אז נוטמאַן איז גליקליך געווען אָהן געלד, איז דאָך אַ־פּנים
משמעות אז דאָס גליק בעשטעהט נישט אין געלד נאָר גאָר אין עפּעס אנדערש.
ער האָט נאָך געזאָגט בזה הלשון: „אונז איז בעסער פון א סך א נדערע רייכע,
מיר זענין דאָך עהרליכע לייט". איז משמע א פנים, אז נאָר עהרליכע לייט זענין
גליקליך און צופריעדען. דערבייא איז מיר נאָך תמיד געלעגען אין זינען וואָס ער
האָט א מאָל געזאָגט יאַקאָבזאָהנען: „ליידען הייסט חנפהנען, צוויאַטשען, דער
תונף, דער צוויאַק מוז תמיד זאָ פירכטען, תמיד זיך היטען אזוי וויא דער גנב".
איך האָב אָנגעהויבען בעשיינפּערליך ארויסצוזעהן וויא אמת, וויא ריכטיג זיינע
ווערטער זענין. נוטמאַן האָט נאָר מיט דעם שכל זיינעם פאַרשטאַנען אז ; ער
תונף, דעם צוויאַק איז אזוי שלעכט וויא דעם גנב, וואָרים זייא אַלע מוזען תמיד
מורא האָבען און זיך היטען מען זאָל זייא נישט דערטאַפּען, מען זאָל נישט דער־
געהן זייערע מיאוסע זאכען, און זיין תמיד אין דער מורא, זיך בעדאַרפען תמיד
צו בעהאַלטען איז עפּעס נישט אזא געשמאַקע זאַך. איך האָב אָבער דאָס איינענע
טאַקי געפיהלט בייא מיר אין האַרץ, אז א פאַלשען מענשען איז עפּעס גלאַט
שלעכט, גאָר אָהן אַלע טעמים. עפּעס קאָרטשעט עס איהם, עפּעס ליגט איהם וויא
א שטיין אויף דעם האַרצען, עפּעס קאָכט אין איהם דאָס בלוט, דער קאָפּ ווערט
איהם שיער נישט צוזעצט, ער ברענט וויא א פלאַם פייער, עפּעס איז איהם איינג
דיא וועלט און ער וויים נישט זיך וואָהינצוטאָן, ער וואָלט געשפרונגען אויס דער
הויט און פון זיך אליין געוען געווען צו אנטלויפען ערגעץ וואו חער שוואַרצער
פעפער וואַקסט, העט וויים וויים צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר! — ! —־ יא, איך האָב
טאַקי בתוש געפיהלט, אז ליידען הייסט חנפהנען, צוויאַטשען. איך בין דאָך גע־

וען רייך, אנגעשטאָפּט מיט געלד און בין פאָרט נישט גליקליך געווען. איך פלעג האָבען בייזע ביטערע חלומות, עס פלעגט מיר זיך אויסדאכטען אז איך האַלט א חלף און קוילע, איך פלעג הערען קרעכטצען, זיפצען, חאָרחלען, גוסען און מיינע פּאָלעס זיינען געווען פארשמירט, פארשלומפּערט אין בלוט. מיכל, דער גוטער, דער שטילער מיכל פלעגט מיר אָפּט זיך דרעהען פאר דיא אויגען, טוידט בלאס וויא דיא וואנד. ער פלעגט אויף מיר קוקען זעהר בעטריבט, מיר ווייזען אויף דיא קיימען אין וועלכע ער איז געווען געקאָוועט און מיט א טרויערדיג פּנים מיך אליין פרעגען: גוואלד, יצחק אברהם וואָס האָסט־דוא צו מיר געהאט? גוואלד, גוואלד יצחק אברהם וואָס האָב איך דיר געטאָן? !.... דיא אלטע און שיינד־עלע פלעגען אויסוואקסען וויא פון אונטער דער ערד, ביידע פלעגען הוסטען זיך פארקייכען, ביידע פלעגען זיך איינעסען אין מיר מיט רויטע ברענענדיגע אויגען און שרייען: אָט איז אונזער מלאך־המות! אָט איז ער דער רוצח, דער קוילער! פּלוצלים פלעגט פון זייא ווערען א הויפען ביינער, פון דיא ביינער פלעגען ארויסקריכען ווערעם און גיפטיגע שלאנגען, זיך לאָזען צו מיר מיט אָפענע מיילער און מיר בייסען שטעכען וויא שפּילקעס.... מעהר פון אלע פלעגט מיר קריינקען גאָל־דע. זיא פלעגט מיר זיך אויסדאכטען וויא זיא זיצט דערשלאָגען פארוויסט, פאר־אומערט מיט עפּעס א שטיקעל ארבייט אין דיא הענד, זיא שטשאבעט נעהט און צושטעכט זיך דיא פינגער, נאָר זיא פיהלט אָבער נישט, גיט זיך אפילו נישט א קרים, זיא שטשאבעט נעהט אלץ ווייטער וויא א מאשינע און שאָקעלט מיטן פוס א שווערע סקריפּענדיגע וויג צוזינגענדיג דערבייא „אליר־לוליר־ליוליונוא" אויף א משונה אומעטיג קול. דיא וויג אָבער איז ליידיג, קיינער איז אין איהר נישטאָ. גאָלדע! שרייא איך, וואו איז ער? וואו איז דאָס קינד? גאָלדע ווינט און זינגט ווייטער נישט צו ריידען מיט מיר קיין וואָרט:

א־ליר־לוליו בידנע קינד,
ווען איז דער מאמע וועה און ווינד!
אינוועניג אין ווינעלע
ליגט א קלאהר וויים ציגעלע.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
נים־זשע שרייא נים זשע וויין,
ביסט דאָך עלענט וויא א שטיין.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
גיסט און פינצטער איז דיין וועלט,

לייד־ווישע שטיל הונגער און קעלט.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
דארט אין דרויסען הער נאר הער,
וואיעט א וואלף, ברומט א בער
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
ליידיג, ליידיג איז דאס וויגעלע
נישטא, נישטא מיין ווייס ציגעלע!
א־ליו־ליוליוא בידנע קינד,
וועה איז דער מאמע וועה און ווינד!

ביי דיא דאזיגע ווערטער שטעהט גאלדע אויף, בלוטיגע טרעהרען קאפען איהר פון דיא אויגען, זיא שטרעקט אויס דיא הענד אין אלע זייטען און שרייעט אויף א ווילד קול „נישטא, נישטא מיין ווייס ציגעלע!" איך לויף ארויס פון שטוב שטארק צוקאכט, עס דאכט זיך מיר וויא וועלף און בערען יאגען מיך נאך, זייא קנאקען מיט דיא ציין יונגע ביינדליך און איך הער ביטערע קולות פון איין אומגליקליכע ציגעלע....

דיא דאזיגע אלע פינסטערע חלומות און ביטערע געפיהלען האבען מיך היינטיגס יאהר אזוי זאמיטשעט, אז איך האב אנגעהויבען צו קריינקען, איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט לאנג דויערען און מיך געחאפט וויא עס איז אויפצושרייבען מיינע אלע הנהגות, אלסדינג וואס מיט מיר האט זיך פאסירט און וואס איך האב געטאן אין מיין לעבען בכדי דאס זאל מיר זיין לכפרת עון. גאלדען האב איך לסוף אנגעשריבען א בריעף אין וועלכען איך בין זיך מתודה וויא שלעכט איך האב אקעגען איהר געהאנדעלט און בעט זיא רחמים מוחל צו זיין מיינע שווערע זינד. איך שרייב דארט און בעט רחמים זיא זאל קומען מיט אונזער קינד, אויב ער איז נאך דא אויף דער וועלט, בכדי איך זאל זייא מינדליך מחילה בעטען און קענען רוהיגער שטארבען. נאר דרינען איז שוין עטליכע וואכען און גאלדע איז נאך נישטא! איך בעט אייך רבי, איהר זאלט פאר מיר זיך פארווענדען און פועלין ביי גאלדען זיא זאל מיר מוחל זיין, וואס איך האב איהר פארוויסט, פאראומערט איהר גאנץ לעבען. גאלדע, ווייסט איהר דאך, האט על פי דין נישט געקענט חתונה האבען, זיא האט געלעבט אודאי אין צרות אין לייד אין דער צייט ווען איך האב געלעבט אין עושר און אין כבוד און האב אין גאנצען פארגעסען זיא און דאס אומגליקליכע קינד, וואס איך האב איהר אנגעווארפען און פארלייקענט אז איך בין זיין טאטע. זיא האט נישקשה געהאלטען ווארט און מיך אויף

פארגעסען. זיא האט מיך דיא גאנצע צייט, וואס איך בין פון איהר אוועק, געלאזט צורוה און ס'איז איהר א חרפה געוועו צו זאגען ועמען זיא האט גשהאט פאר א מאן. גאלדע איז שטאלץ, זיא איז אבער גוט. אז איהר וועט זיא בעטען פאר מיר וועט זיא מיר מוחל זיין. זאגט איהר, אז יצחק אברהם איז געוועו פארפיהרט, ער האט זיא נישט פארשטאנען צו שעטצען, ער האט געמיינט, אזוי וויא א סך אנ־דערע, אז א ווייב איז נישט אזא גרוים יום־טוב, מען האט מיט איהר זיך נישט וואס צו צערעמאניען. זאגט איהר אז יצחק אברהם האט פארן טויט אנגעהויבען זיא אמת ליעב האבען, ערשט דענסמאל האט ער אנגעהויבען צו פיהלען אז „א ווייב מיט אלע מעלות איז א טהייערע זאך, טהייערער פון דיעמענטען און בריליאנטען א סך".

20

דא, רבי, האט איהר אייך אין גאנצען מיין צואה פון מיין גרוים פארמעגען און עשירות וואס איך לאז איבער, וויל איך אז מען זאל אזוי טאן: מיין ווייב זאל מען מסלק זיין איהר כתובה מיט דער תוספת כתובה, וואס זיא האט פארמאלגיע פון מיר ארויסגענומען, דאס גאנצע ציהרונג לאז זיא זיך אויך נעהמען און געהן געזונטערהייט. זיא וועט דאך מסתמא אליין נישט וועלען בלייבען אין הויז און זיך אודאי איילען חתונה האבען. זיא וואקסט דאך פון אזא הויז, וואס דארט לאזט מען בתולות און אלמנות ניט לאנג זיצען אהן שידוכים... גאלדע זאל נעהמען אזוי פיעל וויפיל מיין איצטיגע ווייב, דאס הויז וואס איך זיטץ אליין זאל געהע־רען מיין עלטערען זוהן, דעם בכור, וואס איך האב געהאט מיט גאלדען, און ווייטער פון מיין מזומן קאפיטאל בעדארף ער נעהמען א גלייכען חלק מיט מיינע צווייא יונגליך פונם צווייטען ווייב. באם מיין עלטערער זוהן איז חלילה נישטא אויף דער וועלט בעדארף איהם גאלדע ירשהנען. דאס גרויסע געמויערטע הויז מיינס מיט א קאפיטאל פון 85 טויזענט רובעל עולמית געלד לאז איך איבער אויף מצוה־זאכען אזוי: אזוי וויא איך ווייס זעהר גוט, אז דיא יודישע תלמוד־תורות טויגען לחלוטין גאר נישט און האבען נישט קיין שום זין, מען נעהמט ארעמע קינדער און מען פארטרייבט זייא — גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא רייד — אין א שטאל, וואו זייא וואלגערען זיך אין מיסט, אין בלאטע וויא דיא קעלבער, מען לערענט מיט זייא דארט נישט קיין ווארט, וואס מען בעדארף, מען מאכט נאר פון זייא דראבעס, טויגעניכטסען, אומגליקליכע מענשען, וואס טויגען

נישט שפעטער נישט צו נאָם, נישט צו קיין ליים, און אזוי וויא איך ווייס ווייר־
טער, דיא תלמוד־תורות קאָסטען נאָך יודען זעהר פיעל געלד, מען רייסט דאַרויף
פון טויטע אי פון לעבעדיגע, מען נעהמט אויך פון דער טאַקסע און דאָס געלד
געהט נאָר לאיבוד, עס פאַלט אריין שלעכטע מענשען אין דיא הענד, זייא האָבען
הנאה און אָרעמע נעביך לײַדען, זייא טהוען כל הפסלנות און הייסען נאָך פיינע
מענשען, גבאים, בעלי רחמים'ס, וואָס פאַרזאָרגען יודישע קינדער און לעהרנען
זייא תורה; דעריבער, בכדי נישט צולאָזען מעהר אזעלכע מיאוסע זאכען, גיב איך
אוועק מיין הויז אויף א תלמוד תורה פאַר אָרעמע קינדער. דאָרט זאָל מען מיט
זייא לעהרנען וויא עס געהער צו זיין אלסדינג וואָס איז נייטיג: יודיש, רוסיש,
שרייבען און רעכענען, דאָס אלסדינג זאָל זייא שפּעטער צוניטץ קומען אין דער
וועלט, כשר צו פאַרדינען זייער ברויט. דערבייא זאָל מען דאָרט מאַכען א שולע
פאַר בעלי מלאכות, וואו מען לעהרענט אלערלייא מיני מלאכות, בכדי דיא
לעהרניוונגליך זאָלען נעביך נישט ליידען פון דיא שניידער און שניידערקעס, זאָלען
נישט דאַרפען ביי זיי אוועקזיין א צייט מיט יאָהרען און נעביך טראָגען פּאַ־
מיניצעס. א רחמנות חלעבין, פיל יתומים, לעהרניוונגליך, בלייבען דורכדעם קאַ־
ליעקעס, אָהן א גאַנץ ביינדיל נעביך, און לסוף ערשט הייסען זייא נישט אָן צו
קענען דיא מלאכה. דיא הכנסות פון דיא קליטען אין דעם דאָזיגען טויער זאָלען
געהן אויף אויסצוהאַלטען דיא תלמוד־תורה מיט דער רעמעסלעני (בעל־
מלאכהישע) שולע. אייך רבי און דעם הערר ג ו ט מ א ן מאַך איך פאַר פּיזה־
רער, משגיחים איבער דיא דאָזיגע צווייא זאוועדעניעס. דעם גרויסען פליגעל אין
הויף גיב איך אייך ביידע אָפּ פאַר א דירה, איהר זאָלט דאָרט ביידע וואוינען מיט
אייערע פאַמיליעס און אייער געהאַלט צום לעבען זאָלט איהר בעקומען פון דיא
זיכערע הכנסות. איך בעט אייך, רבי, אז איהר זאָלט למען השם וויא צום גיכ־
סטען שיקען נאָך דעם הערן ג ו ט מ א ן קיין צוויאַטשיטש און אָנהויבען
צו טאָן דרינען, וואָס איך פאַרלאַנג דאָ. איהר, רבי, זענט א צדיק, א גוטער,
עהרליכער מ א נ ן, א סימן, איהר זענט דאָך א גרויסער אביון. ווען איהר
זאָלט וועלען וואָלט איהר דאָך אויך געקענט זיין רייך און האָבען געלד אויף פּראָ־
צענט וויא איין אנדער דין. גוטמאַן איז חלעבין אויך א צדיק, א גוטער, א טהייר־
ערער מענש, האָטש ער געהט אָהן א הימעל און צונעפּוטצט דיא באָרד. ער האָט
אייער טהייערען האַראַקטער. איך בעט אייך, רבי, האָט איהם ליב, ער וועט אייך
זיכער ליב האָבען, וואָרים ער האָט ליב אלע מענשען, ער איז א וואַרמער יוד,
מיט א יודיש האַרץ און ער וואָלט פאַר יודען זיך מקריב געווען, אזוי אמת ליב

האָט ער זייא. ער איז נאָר ברוגז אויף דיא צוויאקעס, פאַרפרומטע נשמות, וואָס גיבען זיך אויס פאַר פרומע כשרע יודען, ווייסען דאכט זיך נישט מעהר וויא גאָט און ציצית און שטילערהייט טהוען זייא כל הפסלנות, פאַרפיהרען דיא יודען נעביך אין דער בלאָטע און טהוען זייא אַן גרויסע צרות. רבי, איהר וועט שפּעטער אליין ארויסזעהען, וואס פאר א טהייערער מענש און א ווארמער, אמתער יוד גוטמאַן איז. ער וועט אייך שטארק צוניטץ קומען אין דיא אַלע זאכען, וואָס איך בעט דאָ אייך צו טאָן. ווייטער, דיא הכנסות פון דעם עולמית געלד זאָלט איהר אין איינעם מיט גוטמאַנען געברויכען אויף נאָך גוטע זאכען אין דער שטאָדט, וועלכע איהר ביידע וועט געפינען פאר נויטיג. אויב עס וואָלט א סברא געווען איינצופיהרען אין דער שטאָדט עפּעס אזא מין חדר פאַר א סך קינדער, מיט אמת גוטע מלמדים און לעהרער, וואָס דאָרט זאָל געלערענט ווערען געטרייא יודישע למודים און וועלטליכע זאכען, וואָס דאָרט זאָלען דיא קינדער זיך אויסלערנען צו זיין עכטע יודען און אויך ניטצליכע, פאַרשטענדיגע מענשען, אויף אזא מין שטאָדט־חדר וואָלט מיר זעהר, זעהר ניחא געווען איהר זאָלט אַלע יאָהר געבען א געוויסע סומע פון דיא הכנסות פון עולמית געלד, נאָר בתנאי, אז איהר מיט גוטמאנען זאָלט האָבען דיא השגחה איבער דעם דאָזיגען מין חדר. איהר רבי זאָלט קוקען אויף דיא יודישע למודים, זייא זאָלען געלערענט ווערען פיין, מיט א גוטען דרך, אקוראט וויא עס בעדארף צו זיין, און גוטמאַן פון זיין זייט זאָל האָבען איין אויג אויף דיא איבעריגע ענינים און השכלה זאכען. איך וויים, אז אזא מין שטאָדט־חדר, וואָס זאָל געפיהרט ווערען דורך אזעלכע מענשען וויא איהר און גוטמאַן וואָלט פאַר יודישע קינדער געווען א גליק. נאָר איך וויים אָבער צוריק, אז ווייל טאַקי פאַר יודישע קינדער וואָלט אזא חדר געווען א גליק, דעריבער וועט עס א סך מיני מענשעליך כלל נישט שמעקען, זייא וועלען אקעגען דעם זיך ארויס־שטעלען, זייא וועלען אריינלייגען זייער שמאדשטיק אין דר יראה, קלוימערשט איז אזוינס עפּעס נישט יודעשליך און וועלען זוכען אַלע מיני מיטעל אזעלכעס נישט צולאָזען. פון דעסטוועגען איהר, רבי, זאָלט פון אייער זייט פּריווען טאָן וועגען דעם אלסדינג וואָס נאָר מעגליך אולי ירחם, אפשר וועט גאָט פאָרט פאָרט רחמנות האָבען אויף יודישע קינדער, זייא זאָלען קלינגער ווערען און זעהען מיט אָפענע אויגען ווער וויל זייער רעה און ווער זייער טובה, וואָס פאַר זייא איז שלעכט און וואָס גוט. — איך וועל עס דערווייל פאַר זייא פּריווען אויף מיינע אייגענע צווייא קינדער. איך וויל און פאַרלאַנג עס פונם גאַנצען הערץ, אז איהר, רבי, און גוטמאַן ביידע זאָלט איהר לעהרנען מיט מיינע קינדער, איהר ביידע

זאָלט זייא מדריך זיין, בכדי זייא זאָלען זיין יודען, ניטצליכע מענשען און געפֿע־
לען אי גאָט אי לייט.

דיא דאָזיגע אלע פֿאַפּירען מיינע, זאָלט איהר, איידער מען וועט מיר מיין
רעכט טאָן, פֿירלייענען דיא אלע היגע נגידים, מיר וועט עס זיין א כפּרות עון און
זייא א מוסר. אויב איך און מיינע ווערטער וועלען נישט ווירקען אויף זייער לע־
בען, זיי זאָלען זיך בעסערן און אוועקוואַרפֿען זייערע שלעכטע נאַרישע
גיינג ביים לעבען, לכל הפּחות וויל איך זיי אויסלעהרנען וויא צו שטאַר־
בען, זייא זאָלען חאַטשע שטאַרבען וויא מענשען.... וויפֿיל נגידים איך האָב ביז
אהער בייא אונז געקענט זענען ביז דער לעצטער מינוט געבליבען דאָס וואָס זייא
זענען געוועזען און געשטאָרבען אָהן שכל. האָבען תּמיד אין זייער גאַנצען לעבען אין
זינען געהאַט נאָר זיך אליין, נאָר זיך, און ביים טויט אפֿילו נישט קליגער, נישט
בעסער געוואָרען. לאָזען זייא הערען מיינע ווערטער און לאָזען זייא אויף מיר קו־
קענדיג זיך אויסלערנען חאַטשע שטאַרבען, אוועקגעהן פֿון דער וועלט וויא מענ־
שען... שטאַרבט, זאָג איך אייך, נגידים, שטאַרבט, שטאַרבט וויא מענשען!

מיינע דאָזיגע פֿאַפּירען זאָלט איהר מוחל זיין, רבי, דערנאָך אָפּצודרוקען,
לאָז דיא גאַנצע וועלט וויסען, אז מיט רייכקייט איז מען נישט גליקליך. גליקליך
איז מען נאָר מיט א גוט הארץ און מיט מעשים טובים. בעסער פֿאַרשוואַרצט צו
ווערען און ליידען אבי זיין א בראַווער, עהרליכער מאַנן, איידער צו האָבען פֿון
פֿייגעלמילך און זיין א קליין מענטשעלע. דיא דאָזיגע אלע פֿאַפּירען וועט איהר
מוחל זיין געבען רב מענדעלי מוכר ספרים, ווארום ער ווייסט שוין
הלכות הדפּסה. א חוץ דעם פֿאָהרט ער ארום אין גאַנץ פּוילען
וועט ער עס קענען אומעטום אָפּזעצען. פֿאַר זיין טרחה דערביי זאָלט איהר
איהם אָרענטליך בעצאָהלען, ער איז דאָך נעביך איין אָרעמאַן. איהר זאָלט איהם
געבען פֿון מיינע קליידער א פּאָאר קאַפּאָטעס, העמדער, זאָקען הויזען וכדומה
אזעלכע קלייניגקייטען, לאָז ער נעביך האָבען אין וואָס זיך אָנצוטאָהן און א
פּנים האָבען פֿאַר א מענשען, לאָז ער נעביך נישט געהן אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען,
פֿאַרשמירט און איך בעט אייך איבער, פֿאַרשטונקען וויא אלע אנדערע אידישע
מוכרי ספרים. —

21

אז דער רב האָט אָפּגעלייענט איין גאַנצען און אנידערגעלייגט דיא פֿאַפּירען
איז צווישען דעם עולם איין שטיבעל געוואָרען עפּעס א קאָכעניש. דיא נגידים
זיינען געווען שטאַרק אין כעס. א טהייל האָבען געביסען פֿאַר פֿאַרדראָס דיא
ליפּען און האָבען געשוויעגען א טהייל האָבען געזשוזשעט וויא דיא פֿליגען און
א טהייל האָבען געזיפֿצט און געקרעכצט.

— הא ר׳ חנה! האָט איין נגיד זיך אָנגערופֿען און דערביי א שטאַרקען
זיפֿץ געטאָהן, וואָס זיפֿצט איהר אזוי, ר׳ חנה?

— טא־טא־טא! האט ר' חנא געמאכט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. עס, וואָהין ער איז פארקראָכען! היינט געה גלויב מענשען. דיא וועלט איז שוין חלעבען קיין וועלט נישט..... אזא חרפה, אזא בושה! א שרעק, וויא איך בין א יוד! עס קומט דאָך שוין טאקי היינט אויס, ר' בעריש.... נוא־נוא אזא מעשה, אזא בושה.

איך האָב שוין אבער פריהער פערשטאנען, האָט ר' בעריש געענטפערט, וואָהין דיא קויל פליהט. מיר, נארען, האָבען נאָך בעדארפט זיטצען וויא דיא פערד און ווארטען ביז דיא קויל וועט אונז טרעפען, פאר וואָס זיינען מיר נאָך פריהער נישט אוועקגעגאנגען? איך האָב אייך געזאָגט: ר' חנא קומט! וואס־זשע זייט איהר דא געבליעבען הערען ביז אין דעם סוף אריין דיא אלע שטעכ־ווערטלאך. נאָר אָבער צוריק שמועסענדיג נוא מילא?! אודאי איז עס אביסעל נישט גלאטיק, אביסעל טערפקע. נאָר צוריק שמועסענדיג אָבער, וואָס איז אזוינס דיא מעשה? עט, מען האָט שוין אזעלכע זאכען געהערט. נישט אזא גרויסע סכנה חלעבען! אודאי לכתחלה, זייט איהר טאקי גערעכט, ס'איז אביסעל פריקרע, עס לאָפּטשעט ביים הארץ, נאָר בדיעבד איז.... עט, חלעבען, גאָרנישט. א נאר בלייבט א נאר און דיא וועלט בלייבט א וועלט, טאקי ווי פריהער א וועלט.....

„ניין, ניין, רבי! האָבען עטליכע נגידים געשריגען אויף א־קול שטאַרק אויפגעבראכט, אזעלכעס איז נאָך נישט געהערט געוואָרען, מען זאָל נעהמען מענשען און זיי זאָגען אין דיא אויגען אריין אזעלכע מיני זאכענישען! וואָס שווייגט איהר ר' חנא? וואָס שווייגט איהר ר' בעריש, ר' פייבוש, ר' אבא?! סטייטש, סטייטש אזעלכע מענשען, מען זאָל נעהמען מענשען, ברוך השם אָנגע־זעהענע, פיינע בריות און מאכען פון זיי מחילה.... לעמעשקע! ווער האָט איהם געבעטען אזוינס צו זאָגען? וואָס געהערען זיך מיט איהם אָן אנדערע? אויף דיר אליין זאָג, שרייבט האָטש צוזעצטערהייד, אָבער וואָס געהט דיך אָן יענער? מיר זאָגען בפירוש: ניין, ניין, ר' חנא, ר' בעריש, ר' פייבוש, זאָגט, זאָגט ניין ניין! וואָס איז, אין דער קאשע וועלען מיר זיך לאָזען שפייען, אין דער קאשע?"

— נוא ר' מענדעלע, האָט דער רב צו מיר געזאָגט, אוועקקעהרענדיג זיך מיט א קאלטער מינע פון דיא נגידים און זייער געלאָזט שרייען, איך בעט אייך ערשטענס ר' מענדעלי, איהר זאָלט מיר זאָגען ווער איז אזוינס ביי אייך אין צווי־אטשיטש דער הערר גוטמאן? איז ער טאקי אזא עהרליכער מאן? קענט איהר איהם?

רבי, האָב איך געענטפערט, גוטמאן געהט מיט א געפוצטער באָרד, נאָר איין עהרליכער מאן איז ער טאקי.

— נוא. האָט דער רב געזאָגט, אבי ער איז איין עהרליכער מאן ארט מיך נישט זיין געפוצטע באָרד, מען זאָגט: בעסער א יוד אָהן א באָרד וויא א באָרד אָהן א יודען (ביי דיא ווערטער האָט דער רב א קוק געטאָהן אויף עטליכע פיינע לייט פון דיא נגידים). צווייטענס בעט איך אייך, אזוי וויא איהר זייט א צווי־אטשיטשער זאָלט איהר טאקי מוחל זיין פאָהרען אין אייער צוויאטשיטש טאקי

בלי נדר מאָרגען, איהר וועט אָפּגעבען דאָרטען דעם הערךן גוטמאַן מיין בריעף און איהם בעטען, אז ער זאָל למען השם גיך קומען אהער צו פאָהרען, בכדי מיר ביידע זאָלען באלד קענען מקיים זיין צואת המת, און דריטענס, זאָלט איהר ליבער הארצעדיגער ר׳ מענדעלע אָפּדרוקען דיא דאָזיגע אלע פאפירען אין א בעזונדער ספריל און עס פערקויפען אין גאנץ פוילען, פאר א זעהר וואָלוועלען מקח, בכדי דער עולם זאָל עס מעהר קויפען. אייך וועל איך מסתמא גוט בעלוינען.

„קען מען אריינגעהן ?" האָט פלוצלים זיך געלאָזט הערען א קול און דערביי טאקי עטליכע קלעפּ מיט דיא פינגער אויף דער צוגעמאכטער טיהר, און אז דער רב האָט געענטפערט: „נוא־נוא אריין!" איז אין שטיבעל אריינגעקומען דיא רעביצין און דיא נעכטיגע אונבעקאנטע שווארצהנוודיגע יודענע מיט דיא אויגען וויא דיא קארשען, וויא פיעל מענשען עס זיינען געווען אין שטיבעל האָבען ביי איהר אריינקומען געפיהלט עפּעס א דרך־ארץ, און זיינען גלייך אלע מיט א מאָל פערשטומט געוואָרען.

גוט חלעבען, וואָס איהר זיינט דאָ! האָט דער רב געזאָגט צו דער יודענע און זיא געבעטען זיצען. פריהער אביסיל, אביסיל פריהער ווען איהר וואָלט געווען קומען וואָלט גאָר גוט געווען. איהר האָט זיך עפּים נעזיימט, וואָס איז די מעשה, הא ?

איהר ווייסט דאָך, רבי, האָט דיא יודענע בנעימותדיג געענטפערט און טרעהרען האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען. איך האָב דאָך אייך נעכטען דערצעהלט מיין אונגליק, דיא גרויסע צרה, וואָס מיך האָט געטראָפען. דיא שטאָדט האָט אָפּגעגעבען מיין איין איינציג קינד, מיין אויג אין קאָפּ, און איך האָב פון איהם א לאנגע צייט ניט געהט קיין בריעף, אזוי וויא אין וואסער אריינגעפאלען. היינט אין דער פריה אין א שמיעס מיט מענשען איז גראָד צו רייד געקומען, אז איינער עפּעס א היגער אידישער סאָלדאט איז צוריק געקומען פון דער קרים, פונם אָרט, וואָס דאָרט איז ערשט געווען דיא גרויסע שרעקליכע מלחמה. מיין הארץ האָט מיר עפּעס געזאָגט, איך זאָל מיך זעהן מיט דעם דאָזיגען סאָלדאט. ביז איך האָב מיך צו איהם דערפרעגט וואו ער זיצט איז אוועק א היבשע צייט. גאָט האָט געהאָלפען, איך האָב איהם לסוף אויפגעזוכט. אז איך האָב איהם באותות ומופתים געפרעגט אויף מיין זוהן, אויסגעמאָהלט זיין געשטאלט און איהם אָנגערופען ביין נאָמען, האָט דער סאָלדאט אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און געבליעבען וויא צומישט דערנאָך האָט ער זיך אָנגערופען מיט א זיפץ: „אויב אזוי, קען איך אייער זוהן. דאָס הארץ טהוט מיר וועה אָנצוזאָגען אייך נישט קיין פרעהליכע בשורה. אייער זוהן, אייער זוהן איז נעביך — פערוואונדעט. ער האָט בעקומען א גרויסע ראניע. איך מיט נאָך צוויי סאָלדאטען האָבען מיר איהם געפונען פאָכענדיג מיט דער נשמה אויפן פרייען פעלד צווישען געפאלענע דערהארגעטע סאָלדאטען נעביך. קויב וואָס ער האָט געזיפעט. אז מיר האָבען נעהענטער צוגעליינט צו איהם דיא אוי־

ערן האבען מיר דערהערט פון איהם עפּעס א פארדומפּפּט קול, גאנץ שטיל: אך, עס ברענט, עס ברענט! גוואלד, אביסעל, האטש א טרעהר וואסער! און אז מיר האבען איהם אין מויל אריינגעגאסען אביסעל וואסער, אין גאנצען וויא פיעל ביי אונז האט דענסטמאל זיך געפונען, האט ער אויפגעעפענט דיא אויגען, אונז שארף אנגעקוקט, זיך אנגעטאהן א כח און מיט אלע קרעפטען ארויסגעלאזט א געשריי: „שמע ישראל! זא צאריא אי זא אטעטשעסטווא!" (פאר דעם קיסר און פאר דעם פאטערלאנד)—הורא! האבען מיר אלע א געשריי געטאהן און איהם אויפגעהויבען פון דער פייכטער פערבלוטיגטער ערד, דיא אויגען האבען איהם באלד וויעדער זיך צוגעמאכט. ער איז געוועזן שטארק פערדולט, דאס פּנים טויט, בלייך וויא דיא וואנד און איינגעשמירט מיט פארבאקען בלוט. מיר האבען איהם געטראגען אויף דיא הענד און געבראכט אין לאזארעט אריין. דארט ליגט ער איצט שטארק קראנק, אפּגעשוואכט נעביך. פאר מיין אוועקגאנג אהער בין איך צו איהם אריין, איך האב גע'פועלט מען זאל מיך צו איהם צולאזען, זעהן וואס ער מאכט. מיין הארץ האט עפּעס צו איהם געצויגען, ער איז א פיינער, בראווער יונגערמאן, זיין נאטשאלסטווא איז בעוואוסט וויא ער איז בשעת מלחמה געגאנגען אין פייער, שטארק בעהארצט און זיך געשלאגען וויא א לייב צוויי מאהל האט ער אבגעשלאגען ביין שונא אונזער פענדעל און דערהאלטען דערמיט דעם כבוד פון זיין פאלק. ביים געזעגענען זיך מיט איהם האט ער מיר איבערגעגעבען דעם אדרעס פון זיין מוטער און מיט הייסע טרעהרען אויף דיא אויגען מיך געבעטען, באם עס וועט אוועקגעהן א היבשע צייט און פון איהם וועט נישט זיין קיין שום ידיעה, זאל איך מודיע זיין דער מוטער אלסדינג, וואס מיט איהם האט פאסירט. לאז זיא בידנע נעביך חאטש וויסען וויא אמת געטרייא איהר זוהן האט ביז דער לעצטער מינוט זיא געליעבט. יא, ער האט מיר נאך דערביי מיטגעגעבען זיין פאטרעטעל וואס ער האט אוספּייעט פאר דער מלחמה ביי א פאטאגראף פון זיך אראפּצונעהמען, מיט דער בקשה, איך זאל עס דער מוטער זיינער איבערגעגעבען. — אט האט איהר עס!" אך וועה איז דער מאמע! האט דיא יודענע נעביך צום סוף זיך צו־וויינט, אך וועה איז דער מאמע, וועה און ווינד.

דיא רביצין האט אויף דער יודענע קוקענדיג זיך אויך צו־וויינט. אין שטי־בעל איז געווארען א חשבות, אויף איטליכען איז אנגעפאלען א מרה שחורה. עס האט זיך געגלוסט עפּעס וויינען. דער רב האט א היבשע צייט געשוויעגען, מען האט געזעהן, אז ער געהט פשוט אוים פאר גרוים עגמת נפש, דערנאך האט ער אנגעהויבען מיט דיא טרויסט ווערטער:

—געגוג חלעבען אזוי צו־וויינען. גאט קען העלפען אייער קינד זאל נאך געזונט זיין! אודאי איז אייך נעביך נישט גוט, נאר וואס קען מען מאכען? מען בעדארף נאר נישט פארליהרען דעם בטחון.—זעהט איהר רבותי! האט דער רב זיך געווענדעט צום עולם, דיא דאזיגע יודענע מיט אזא געבראכען געמיטה נעביך, דאס א ז......

„צדקה תציל ממות!“ האט פלוצלים זיך געלאזט הערען פון דרויסען א משונה טרויעריג קול. דער רב האט נישט אויסגעפיהרט זיינע רייד, זיך געלאזט געשווינד ארויסלויפען פונם שטיבעל און געבעטען אלע וואס זיינען דא געווען, זיי זאלען איהם נאכגעהן.

אין דרויסען איז געווען זעהר א גרויסע עדה מענשען, ס'איז געווען אזוי איינג, א שפילקע אפילו נישט דורכצו־ווארפען, אז איך האב מיך צום לעצטען קוים מיט צרות דורכגעשטופט צווישען אזא עולם האב איך דערהערט דעם רב'ס קול, וויא ער זאגט עפעס שמעהענדיג לעבען דער מיטה און בעט דיא שווארצע חנעוודיגע אימבעהאנטע יודענע אין דעם נאמען פונם מת, זיא זאל איהם מוחל זיין. די יודענע איז וויינענדיג צוגעפאלען מיט דעם קאפ צו דער מיטה און אויסגעוויינט איהר שווער, ביטער הארץ.

— רבותי! האט דער רב זיך אנגערופען צו אונז אלע, דיא דאזיגע יודענע מיט אזא ביטער געמיטה נעביך, דאס איז יצחק אברהם'ס פריהערדיגע ווייב — גאלדע!...

צוריקקומענדיג צום בית־המדרש האב איך געטראפען מיין פערדיל נעביך אין זעהר א שלעכטער לאגע. ווייסע חברה, קונדסים, האבען איהם אויסגעריסען כמעט אלע סטרינעס, איבערגעלאזט איהם אפשר נאר אקעגען א פערציג. עסען האט ער געהאט מכות, ער איז געשטאנען מיט אן אראפגעהאנגענע אונטערסטע ליפ געקוקט איןביידעל אויף דיא ספרים און געטראכט. וואס א פערד טראכט קוקענדיג אין ספרים, דאס איז ניט פאר אונזער מח צו פארשטיין, איך וויים נישט מעהר, מיינער קוקט און טראכט, לאז זיך זיין חאמיש פערדיש, אבער אליין א קוק איז דאך עם פארט... נישט דאס בין איך אויסען. נוא, חכם מיינער! האב איך פריינדליך געזאגט און אנגענומען מיין שלימזלניק ביי דער טשאפרינע, דיר קומט היינט א סך האבער. דוא האסט טאקי געטאן א גרויסע חכמה, וואס דוא האסט מיך געפיהרט קיין גלופסק. דוא האסט מיט דיין חכמה געבראכט א גרויסען נוטצען אי מיר אי דער ליטעראטור. דוא ווייסט, פערד! וואס דוא האסט געטאן? וואס פאר א שיינעם חבור מיר איז אצינד בעשעהרט דער וועלט ארויסצוגעבען נאר צוליב דיר טאקי, צו ליב דיין מוח, וואס האט גראד א נעהם געטאן גלופסק? — פון היינט אן פיהר דוא מיך, חכם מיינער, איך לאז אפ דיא לייצען און לייג פאר דיר אוועק דיא בייטש!

אויף מארגען האב איך מיך גרייט געמאכט מיט אלע נייטיגע זאכען און בין אוועקגעפאהרען קיין צוויאטשיץ.

ארויספאהרענדיג פון גלופסק ניט ווייט פון דער ראגאדקע איז אונטערגעפאהרען א פאטשט מיט דריי פערד וויא דיא לויבען. אין וועגעלע איז געזעסען יודענע, וואס איך האב זיא באלד אויף דער רגע דערקענט. אז איך האב זיא א

פרעג נעגעבען: זיימ־זשע מוחל גאָלדע, זאָגט וואָהין איהר פאָהרט? איז דיא פאָטשט וויא א פאל אויסען בויגען אוועקגעפלויגען און צו מיינע אויערען איז צווישען דיא פארטראָגענע קולות פונם גלעקיל, דערגאנגען נאָר דאָס איינציגע וואָרט: קרים!

א היים אז איך בין געקומען, האָב איך מיך דערוואוסט אין שטאָדט, אז גיטמאַן איז ארויסגעפאָהרען פון צוויאטציע און מען ווייסט נישט וואו ערגיץ ער געפינט זיך היינט. איך האָב מיך געאיילט גיכער אָפצודרוקען דעם דאָזיגען ספר און בין דאָ מדיע, אז ווער פון אייך רבותי, וועט זיך בעגעגנען ערגיץ מיט הערדן גוטמאַן, אָדער ווער פון אייך ווייסט וואו ערגיץ ער געפינט זיך, זאָל ער מוחל זיין תיכף ומיד טאקי איהם צו מעלדען, אז ער זאָל למען השם ולמען השם וויא צום גיכבסטען לימען קיין גלופסק. טאָמיר האָט ער נישט אויף הוצאות זאָל ער האָטש פארזעטצען א משכון, נישקשה, און קומען, וואָרים דער רב דאָרט קוקט אויף איהם ארויס, זייא זאָלען ביידע איינפיהרען א בעריהמטע תלמוד־תורה מיט א בעל־מלאכהישער שקאָלע, אקוראט וויא מען בעדאַרף און מתקן זיין דאָרט א סך אנדערע גוטע זאכען.

ישראל בני רחמנים! האָט רחמנות און טהוט עס צוליעב אָרעמע יודישע קינדער!...

ענדע.

פישקע דער קרומער

א מעשה פון יודישע ארימע לייט.

מיין ליעבען טהייערען פריינד,

דעם בעריהמטען און געלעהרטען הערר

מ נ ש ה מ ר ג ל י ו ת

ברייננט דעם דאָזיגען ספר במתנה פונ'ם גאנצען הארצען,

דער מחבר.

טהייערער פריינד!

טרויערדיג איז מיין ניגון אין דער קאפעלע פון דער יודישער ליטעראטור. אין מיינע חבורים ליגט אויסגעדרוקט א יוד מיט דיא ביינער, וואס ווען ער זינגט אפילו א מאל א פרעהליכס, דאכט זיך נאר אויס פון דערוויטענס, עפיס קלאגט ער, פארגעהט זיך וויינענדיג. אין זיינע זמירות הערט זיך עפעס איין אומעטיגער שטיינער פון איכות: לאכט ער, שטעהען איהם אין דיא אויגען טרעהרען, וויל ער אביסעל לוסטיג זיין, רייסט זיך איהם דערבייא ארויס טיף פונם הארצען א ביטערער זיפץ—און תמיד אלץ אוי, ווייא וויינגעשריגען!..

איך רעד מיך ח"לה נישט איין מיט גדלות, אז איך בין א סאלאווייא אין אונזער יודישער ליטעראטור, נאר אין איין זאך אבער בין איך אין איהם יא שטארק געראטען. דער דאזיגער מרה־שחורה׳דיגער משורר פון דיא פייגעל שפילט זיינע ניגונים אין, צוגיסט זיך אין אומעטיגע שטיינער דווקא נאר אין וועסנע־צייט, ווען דיא גאנצע וועלט איז היא נייא געבוירען, ווען עס בליהט, עס שמעקט מחיה אומעטום, עס שיינט, עס לויכט און איטליכען איז פרעהליך אויפ׳ן הארצען.

מירביידע, טהייערער פריינד, האבען אנגעהויבען אונזער ארבייט אין דער יודישער ליטעראטור פונקט אין דער וועסנע־צייט פונם יודישען לעבען דא בייא אונז אין לאנד. פונם זעכציגסטען יאהר אין אונזער צייט, הויבט זיך פאר יודען אן גאר א נייא לעבען—א לעבען שוין מיט א גרינגער געמיטה, פול מיט גוטע האפנונגען אויף שפעטער. דענסטמאל זיינען מיר געוועזן ביידע נאך זעהר יונג און האבען מיט א ברען זיך א נעהם געטאן צו דער פען, געארבייט געשמאק, איטליכער אויף זיין גאנג. דער עולם האט פון אייער שרייבען געלעקט דיא פינגער, גאר אנגעקוואלען הערענדיג, וויא אזוי איהר רעדט צוקער זיס איבער פיעל וויכטיגע זאכען אין דעם יודישען לעבען; וויא אזוי איהר זענט אויף יודען א מליץ יושר און כעהרעוב זיי מיט גוטען, גאנץ פריינדליך, צוקענען זיך אליין, צו וויסען פון זייער לעבען צוזאגען, א פנים צוהאבען און זיין לייטע גלייך.

עס האבען אייך אויס דעם מויל זיך געשאָסען פעריל, וואס פונקלען, לויכטען און װעלען אייביג זיין א ציהרונג אין דער יודישער ליטעראַטור. איך פון מיין זייט האב אין יענער פרעהליכער וועסנע צייט מיר אויך אונטערגעברומט, געשריבען, געשפילט אויף מיין שטייגער. אין מיין שפילען האט געוועהנליך איין סטרונע געברומט טרויעריג און געמאכט אויף דיא צוהערער עפּעס א שטיקעל מרה־שחורה. א טהייל האבען מיך געהערט גערען מיט א פערקלעהמט הארץ, ווידער א טהייל האבען זיך געקרימט, משונה זיך גנקראצט, נישט צופרידען געווען, וואס איך ריהר זיי אן ביי דער לעבער און דערמאהן זיי נישט קיין פרעהליכע זאכען. נאַר וויא דיא מעשה איז, איך האב מיר געשפילט און געטאן מיינס.

יענע שיינע וועסנע־צייט איז אוועק. אז אַך און וועה איז דעם יודענס־לעבען! און מיר איז פאַר צרות פערגאַנגען דער חשק צו שרייבען. עס האט מיר א צייט לאנג אָפּגענומען דאס לשון.

און ווען איך נעהם אצינד אפיר מיין פאַרדאַרטע, פערטריקענטע פען און נעה ווידער מיט דער שפּראַכע ארויס, האב איך עס צו פערדאַנקען אייך, נאַר אייך, וואס אין אייער געזעלשאפט איז מיר צוגעקומען א שטיק געזונט. אייערע קלוגע רייד, אייער ארבייטען שטענדיג פאר אונזער פאָלק האבען מיך דערפרישט און מיר צוגעגעבען חשק צו נעהמען זיך אויך פאַר עפּעס איין ארבייט. פון הייל׳גען פייער, וואס ברענט תמיד אין אייער יודיש הארץ, האט זיך פאַרטראָגען א פונק צו מיר אין מיין הארץ, עס האט זיך אָנגעצונדען און ברענט אצינד וויא א מאל אין דיא יונגע יאהרען.

יא, מיר ביידע האבען אָנגעהויבען אונזער ארבייט אין דער ליטעראַטור גלייך אין איין צייט, נאר דאס מזל אונזערס דארט איז נישט גלייך. איהר זעהט דארט ארויף אויבען אין דיא הויכע פענסטער; איהר האנדעלט דאָרט מיט בריליאַנטען און דימאַנטען פון דער יודישער היסטאָריע; איהר שטעלט ארויס דאס שעהנסטע ציהרונג פון אונזער פאָלק פארצייטענס, דאס בעסטע, דאס טהייערסטע און זיין

לעבען. איהר האט איבערנעהאט עסקים מיט הלל, רבי מאיר, רבי עקיבא און מיט נאך אנדערע גרויסע לייט מיוחסים פון הויכען סארט מענשען. מיר אקענען איז בעשעהרט געווען זיך אראפצולאזען אויפ'ן נידעריגען טרעפיל פון יודישען לעבען אונטען אין ד א קעלערס. מיין „יש־בכאן" איז: ש מ א ט ע ס און פ ו י ל ע ס ח ו ר ה. איך האב נאר שטענדיג צו טהאן מיט אביונים, קבצנים, אומגליקליכע נעביך; אויך מיט מענשעליך דראבעס, פאקוסניקעס וכדומה אזעלכע מיני נפשות, קליי־ניטשקע, נידעריגע פארשוינען. מיר חלומט זיך נאר בעטלערס. פאר מיינע אויגען שוועבט תמיד א טארבע. — דיא אלטע, גרויסע יודישע טארבע הייננט מיר תמיד, וויא יענעם מרה־שחורהניק, א לונג און לעבער אויף דער נאז. וואוהין איך זאל מיך נישט קעהרען און ווענדען זעה איך פאר מיר דיא טארבע; וואס איך זאל נישט וועלען עפעס דערצעהלען אדער זאגען קומט מיר אפיר דיא טארבע!

אוי אלץ דיא טארבע, דיא יודישע טארבע!

יא, טהייערער פריינד, דורך אייך האב איך בעקומען ווידער א ברען צו שריי־בען — און אט האט איהר אייך היינט, בעוונותינוהרבים, טאקי ווידער א טאר־בע: א פישקע דעם קרומען, מישטעהנס־גנזאגט, מיט וועלכען איך טרעט ארויס פאר דעם עולם, נאך אזא לאנגער ציים שטילשווייגען. איך וויים, אז מיין פישקע דער קרומער איז עפעס נישט אזא מתנה אויף אפצודאנקען אייך מיט איהם פאר אייער פריינדשאפט; נאר וויסענדיג ביי מיר אייער גוט הארץ, אייער צינגעלאזקייט צו מענשען, פאראפ איך, אז איהר וועט מיין ארמען פישקען אויפנעהמען מיט א „ברוך הבא". זעהר מעגליך נאר איהר זאלט איהם נאך ארייננבעטען אין זאל אריין, איהם בעקענען מיט אייער הויזגעזינד און מיט אייערע געסט דארט. פישקע וועט זיך ביי אייך אפלייגען מיט דער טארבע, אייך דערצעהלען מעשיות און איהר וועט פון זיי הנאה האבען. און פירשטעלענדיג אזוינס שמייכעלט פאר פרייד און דאנקט אייך פון גאנצען הארצען פאר אזא כבוד מיט א פארבייג

ד ע ר מ ח ב ר.

1.

קוים נים א שיין דיא ליכטיגע זון און זומער לעב אין דעם לאנד, מענשען ווערען וויא ניי געבוירען און דאס הארץ פרעהט זיך זיי קוקענדיג אויף גאטס וועלט דער שיינער; דענסטמאָל הויבט ביי יודען זיך אָן דיא רעכטע אומיטיגע צייט, צו קלאָגען און פארגיסען טרעהרען. עס נעהט דאָס גאנצע צעטיל מרויער: תענתים, פייניגען־זיך, יאָמער און געוויין פון ספירה ביז העט אין דיא גרויסע בלאטעס און אָפענדיגע קעלט. דענסטמאָל שטעלט זיך פאר מיר, מענדיל מוכר ספרים, דער גרויסער ירידה, איך ארבייט, פאהר בעשטענדיג ארום, צופארזארגען יודישע קינדער אין אלע שטעדטליך מיט דיא אלע נייטיגע מאטעריאלען צום וויינען: מיט קינות, מיט סליחות, ווייבערשע תחינות, מענה־לשון׳ס, שופרות און מחזורים. הכלל, יודען קלאגען, פארוויינען דעם זומער און איך מאך דערוויל געשעפטען. נישט דאס בין איך אויסען.

אונטער וועגענס איינמאָל, שבעה עשר בתמוז, גאנץ פריה, זיצץ איך מיר אויף דער קעלניע פון מיין ביידיל אין טלית און תפלין, מיט דער בייטש אין דער האנד, גאנץ יודעשליך. דיא אויגען זיינען מיר צו געמאכט, בכדי נישט אנצוקוקען ביים ראוונען דיא לעבטיגע וועלט. מעשה־שטן אבער איז זיא דיא נאטור, וויא הייסט מען עס, געוועזן וואונדער שיין, נאָר א בילד, און עס האט מיך געצויגען, עפיס וויא א כשוף, א קוק צוטהאן. איך האב א היבשע צייט מיך געראנגעלט מיט מיר אליין. דער יצר טוב זאגט: „פע!.... מען טאָהר נישט!" דער יצר־הרע אקעגען טאָרעט: „נישקשה! האב הנאה, נארעלע!" און עפענט מיר דערביי טאקי אויף איין אויג. עס טהוט מיר א שיין, נאר וויא אויף צו להכעיס, עפיס א בילד־שעהנע פאנאראמע: פעלדער געשפריינקעלט מיט בליהענדע רעטשקי וויס וויא שניי לעבען געלב־גילדענע ראצעמארענע פאסען פון ווייץ און מאט־גרינליכע הויך געוואקסענע קוקורוזעס; א שעהנער גרינער טהאל, בעדעקט פוןביידע זייטען מיט וועלדליך ניס־ביימער, אונטען פלייצט א טייכעל, ריין קלאהר וויא קריסטאָל, אין וועלכען עס טוקען זיך דיא שטראהלען פון דער זון און בעליינען עס מיט פונקעלדינע גילדענע

פלימערליך. דיא שאָף און דיא קיה אויף דער פּאשע דארט זעהן פון דער־ווייטענס אויס וויא טונקעלע, רויטע, נעפלעקטע פינטעליך. — פע, פע! מוסרט מיך דער יצר־טוב מיט יענע ווערטער פון׳ם פּרק; א יוד אונטער ווענענס אז ער איז מפסיק דאס לערנען און זאגט: וויא שיין דער בוים איז, וויא שיין דאָס פעלה, איז גלייך וויא ער טהוט זיך אליין א מעשה און". — דער יצר־הרע אבער פארטראגט מיר אונטער דער נאז מהיהדיגע ריחות פון סטערטעס היי, געווירץ און קרייטעכצער, וואס צוגעהן זיך אין אלע אברים. ער צוניסט זיך אין קונציגע ניגונים פון אלערליי שפיעל פיינעליך, וואס קיצלען ביי דער נשמה. ער לאזט מיך פיהלען אויף מיין פנים א ווארם ווינטעלע, וואס גרייזעלט מיר די פּאות, שושקעט מיר אין דיא אויערן קוק, האב הנאה און זיי א מענש, דוא נארישער יוד איינער! — איך בעבע, מריקע מיר, מישטעהנס געזאגט, אליין נישט רעכט צוהערען, וואָס איך בעבע עפּיס טראגט מיר דער מוח, עס פּיקט מיר אין קאָפּ און עס טראכט זיך זידלע־רייען: געפּגרטע נפשות!.... אהן לייב, אהן לעבען.... נשמות פאררינקטע אין טשאלענט!.... אהן ריח, אהן טעם.... דראפּאטשעס צושאטענע!.... פארדארטע אפּגעשלאָגענע הרשענות!... איך צושאָקעל מיך מיט געמאכטער כונה, בכדי עס זאל זיך נישט טראכטען, און דערהער גראד וויא דאָס מויל לאזט פון זיך אליין אויס יענע שטיקעל דאוונען מיט דיא ווערטער: „המחזיר נשמות לפגרים מתים", דאָס הייסט אויף קרבן־מנחה טייטש: דער דא קערט אום דיא נשמות צו דיא טויטע פגרים.

הא, וואס! אקעגען וועמען? טוה איך מיך א חאַפּ, פארשעהמט פון מיינע איינענע מיאוסע געדאנקען. און בכדי צו פארגלעטען מיין פעהלער אקעגען דעם רבונו של עולם, מאך איך קלאמפּערשט א מינע, וויא נישט זיי מיין איך, דאס פּערדיל מיין איך.... דערלאנג דעם שלימזלניק מיינעם א שמיצעל שיט דער בייטש, מאכענדיג דערביי: א־א־א, פגירה איינע!....

א שיינער איינפאל אפילו! נאָר היינטיגס מאָל האט עס וויניג געווירקט, עס האט מיך שטארק געקריינקט פאר וואָס גראָד היינט זאָל מיר נאר איינפאלען אזעלכע געדאנקען, היינט, ווען וויינען און קלאגען בעדארף מען אויף דעם גרויסען חורבן, אויף דיא גרויסע צרות, וואס דיא קינדער ישראל האט געטראפען. — דיא

קאמאנדע פון נבוכדנאצר מלך בבל איז אריין אין ירושלים און פון איהר תל געמאכט.... איך מאך א רחמנות פנים און זאג דיא סליחות צום היינטינען שוטערען טאג אויף א וויינענדיג קול, וואס איז געגאנגען אלץ העכער און טרויערדינער אין דעם פזמון דארט, ביי יענע ביטערע ווערטער:

„והשפיפון מצפון: און דער פיפערנאטער, דער מאטער פון צפון זייט, כשבולת שטפני: האט מיך וויא א שטראם וואסער פארטראגען ווייט, והציד: און דער יעגער, דער טויט-שלעגער, שלחיד: טהוט א לאפ, א חאפ, והצפיר והשעיר: אויף דיא ציג, אויף דער צאפ".

א יוד אבי ער שרייט זיך אביסעל אויס מיט א פזמון, רעדט זיך אן וויא א פויק און זאגט אפ א סליחה, דאכט זיך אים, ער האט שוין אלסדינג אפגעטאן און איז וויא איין אפגעשמיסען קינד נאכ'ן אויסוויינען זיך, ווייטער זיך גאנץ צופרידען. איך זיטץ מיר אנגעלעהנט אויף דער קעלניע, גלעט מיר דאס בערדיל, שוין מיט א גרינגער געמיטה, גלייך וויא איינער רעדט: מיינס האב איך געטהאן, געגנוג יוצא געווען, אצינד גאטעניו איז נאר געווענדט אין דיר. ווייז זיך טאטע-פאטער, רחום-צדיק! — גנעה שוין, גנעה, זיי מוחל!" מאך איך צום פערדיל מיט גוטען, איבערבעטענדיג עס אין הארצען פאר דעם צונעמעניש „פגירה" פריהער. מיין שלימזלניק טוהט זיך א קניא אויף דיא פעדערסטע פיס, א בוק מיט'ן קאפ צו דער ערד און קרעכצט עפעס אזוי וויא גערעדט: „אדני פאריץ! און וואס איז עפעס מכח עסען?"—קלוג חלעבין וויא דער טאג! זאג איך, געבענדיג איהם בשעת מעשה א צייכען, אז ער מעג אויפשטעהן, זיך שטעלע אויף דיא פיס. נישט אומזיסט שטעהט אין דיא קינות: „ציון, בך כל-בהמה ועוף חכמו". דאס הייסט. ביי דיר כנסת ישראל, זיינען אלע בהמות קלוג!... נישט דאס בין איך אויסען. פון דער דאזיגער ממרא בין איך טראכטענדיג ווייטער ארויף אויף דיא כנסת ישראל, זיך פארטיפט אין דיא געדאנקען מכח זייער חכמה, זייער פיהרונג, זייערע פיינע-בריות און מכח זייער לאנגע געביך. דער קאפ טאלאבענדעט זיך מיר אהין, אהער. עס דאכט זיך מיר עפעס דער פיפערנאטער, נבוכדנאצר מיט דער קאמאנדע, א שרעקליכע מלחמה, א קלאפעריי א געשלעגעריי, דיא קאמאנדע ברעכט ווענט, זעצט אויס טיהרען, שויבען, יודען, א

טהייל מיט פעקליך סחורה און אלטע חפצים טוהען זיך אָן א כח שרייען געוואלד און לויפען... איך האפ א שטעקען, לאָז מיך — און בוך אויף דער ערד, אויס־ציהענדיג זיך וויא גרויס איך בין.

א פנים אין דאוונען האב איך, זאָל נישט אויסגערעדט זיין, געחאפט א דרעמיל. מיין ביידיל, טוה איך א בליק, איז אריין אין א קאליזשע, וואס אויף דעם בעל־העגלה'שען לשון הייסט עס א „טינטעריל". אין דעם הינטערסטען רעדיל איז פארטשעפעט איין אקס פון עפעס איין אנדער ביידיל. דאס פערדיל מיינס שטעהט אין געהאקטע וואונדען מיט איין פוס איבער דער האלאָבלע, פארדרעהט אין דיא לייצען און סאָפעט וויא א גאנז. פון יענער זייטביידעל שיטען זיך טויטע קללות, אויף יודיש, מיט א קייכען און הוסטען אין איינעם. אי, א יוד! טראכט איך מיר, איז אָהן סכנות און טוה מיך א לאָז אין איין כעס אויף יענער זייט וואָגען. דאָרט אונטערין וואָגען ליגט פארפלאָנטעט אין טלית און תפילין א יוד, דיא בייטש פאר־דרעהט מיט דיא רצועות, צאפעלט און ארבייט מיט אלע כחות זיך אויסצודרעהען. איך שרייא: סטייטש! סטייטש! איך בטל צו איהם אויס חלומות, ער בטלט צו מיר, נישט אָנצוקוקען איינער דעם אנדערענס פנים. איך פילדער: וויא שלאָפט עס אין דאוונען א יוד! ער צוריק: וויא פאָפט עס א יוד! איך גיב איהם אין מאטען, ער מיט א צוגאָב אין דער מאמען אריין! איך שמיים זיין פערדיל, ער, אויספלאָנ־טענדיג זיך, לויפט און שמייסט מיין פערדיל. ביידע פעדדליך שטעלען זיך דיבאָם און מיר, שטארק אָנגעצונדען, לאָזען איינער צום אנדערען זיך צו הענדום־פענדום, וויא דיא העהנער, מיט דער דעה אָנצונעהמען זיך פאר דיא פאות. א קענען א רגע שטעהען מיר שטיל, שארף אָנקוקענדיג איינער דעם אנדערען. עס האט געמוזט זיך אויסנעהמען משונה ווילד, האבען דעם זיבעטען חן. צוויי יודישע גבורים אין טלית און תפילין שטעהען אָנגעדרודעלט, גרייט צו בעווייזען זייער גבורה און זיך פאט־שען אויפ'ן פרייען פעלד, וויא אין א בית־מדרש להבדיל!... אזעלכעס האט מען באמת געמענט אויף חידושים געהן זעהען. מיר שטעהען, קוקען און אָט בעדאַרף שוין פליהען הייסע פעטש, פלוצלים שפרינגען מיר איינער פונם אנדערען אויף־עטליכע טריט אָפ און לאָזען ביידע שטאַרק פארוואונדערט אין איין קול ארויס: אוי, ר' אלטיר!... אוי־אוי, ר' מענדעלי!—

אלטיר יקנה״ז איז א יאָדערדיג יודיל, א געשפּיקעווימער מיט א דיק בייכעל. זיין פּנים איז נעדיכט בעוואקסען מיט שמוטציג־געלע האָר, פון וועלכע ס׳איז דאָ גענוג אויף פּאות, אויף א באָרד און אויף וואָנצעס אי פאר זיך, אי אויף נאָך עטליכע יודען צובעטהיילען. אין דעם ים־האָר ליגט א וויספּע — א ברייטע, פליישיגע נאָז, וואס איז דאס רוב יאהר פארלייגט, אָהן א שום התמנות. נאָר ווען עס מאכט זיך אין איהר א מאָל עפּעס א פערענדערונג, אונטער א פּאר פּסח א שטיינער, בשעת עס לאזט אומעטום, עס נעהמט דיא קרעע, און דער בעל־הבית איהרער נעהמט זיא אין דער ארבייט מיט אלע פינף פינגער, דענסטמאל בלאָזט זיא הילכענדיגע תקיעות, וויא א שופר; דענסטמאל קלינגט מיט איהר גאנץ טונער־יאָדעווקע. אין איינעם מיט דיא אינדיקעס דאָרט גיט זיא דענסטמאל קאָנצערט. אלע אין שטעדטיל בלייבען פארגאפט און עס שיטען זיך איהר שמעק טאבאקע פון אלע זייטען מיט ווינשעוואניעס יקנה״זין אָהן א צאהל: אסים, אסים! — איבער־הויפּט אין דיא יודעשע שטעדטליך צושפּילען זיך דיא נעז אין יענער צייט. מסתמא שמעקט דאך עס מיט עפּעס און עס האט א טעם... דאס איז שוין דאָרט אזוי געשטעלט, וויא פרשה יתרו ציגלען זיך דיא ציגען. נישט דאס בין איך אויסען.

אלטיר יקנה״ז איז א טונעיאָדעווקער מוכר ספרים, מיינער א בעקאַנטער פון אלטע יאהרען. ער איז א מענשיל פאר זיך, נישט שטאַרק איבערגעשפּיצט, נישט קיין גרויסער בעל־דברן, שטענדיג אָנגעבלאָזען, וויא ברוגז אויף דער וועלט. הגם ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש.

נאָך דעם ברייטען שלום־עליכם פון ביידע צדדים, נעהמען מיר זיך איינער דעם אנדערען אויסצופאָרשען, דאס הייסט בייא אונז יודען געוועהנטליך: א טאפּ טהאן אין וואָגען, אדער א שמעק טהאן, וואס הערט־זיך.

— וואוהין פאהרט עס א יוד? — גיב איך אלטירן א טאפּ.

— וואוהין עס פאהרט א יוד? עט!... ענטפערט אלטיר צוריק מיט א פרעג, וויא דער שטייגער איז פון יודען' נישט צו ענטפערען גלייך, אָפּצופּאטערן יענעם מיט „עט“ און אָנצושטויסען זיך אויף ווינק — דיא אלע חכמות, וואס אין

דער מלאכה אנשמעקען, א טאפ טאן שטעקען.... א יוד פאהרט! אין דער ערד מיטין קאפ פאתרט ער.... און ר' מענדעלע פאהרט עס וואהין? טהוט ער מיך צוריק א טאפ.

—אהין!.... וואהין געוועהנליך איך פאהר אין דער צייט.

—איך שטויס מיך שוין אן וואהין. אהין קיין גלופסק, וואהין איך פאהר אויך א צינד. מאכט אלטיר מיט אזא מינע עפיס, וויא עס ארט איהם, צום פריון זאל עס איהם חליכה נישט שאדטען.—נאר פאר וואס, ר' מענדעלע, איז ביי אייך היינט עפיס מן הצד מיט א הינטער ווענעלע און פאהרט נישט אהין מיטין גלייכען שליאך?

—היינטיגס מאל איז מיר גראד אזוי אויסגעקומען. פ'איז רעבט! שוין טאקי א לאנגע צייט בין איך אויף דעם וועג נישט געוועזן. און ביי אייך, ר' אלטיר, פאר וואס איז דאס עפיס הינטען ארום? טוה איך א שמעק. פון וואנען קומט עס א יוד?

—פון וואנען א איד קומט! פון אלדע שווארצע יאהר!.... פון דעם שיינעם יריד. נאט אייך א יארמעליניץ! איינגעזונקען זאל זיא ווערען!

און דערווייל וויא אלטיר מיינער שעלט, פלוכט יארמעליניץ מיט דעם יריד ראַרט, פאהרען אן אקענען גויעשע פוהרליך מיט א געשריי, פאר וואס דער וועג איז פארשטעלט. דערנאך וויא זיי האבען דערזעהן צוקומענדיג מיך און אלטירן,ביידע אין טליתים מיט גרויסע של ראש'ן אויפן קאפ און לאנגע ברייטע רצועות, צושרייען זיי זיך שוין גראבליך, מיט געשפעט:

באמשיטי, יאקיי פאני בעריי, צאמצי, ע'ע! טראסצא וואשי מאטערי, דאיטע דאראגי! הייא הודקא, זשידקי, לאבסארדאקי!

איך מיט אלטירן טהוען מיר געשווינד זיך א נעהם צו דיא ביידליך מיט אימפעט. א פאר פון דיא פויערען, האטשע נישט פון יודישע קינדער, נאר אמת מוז מען זאגען, האבען געהאט אזוי פיעל יושר צו העלפען אונז אין דער נויט. און בזכות זייער שטופ טאקי איז מיין ביידעל באלד ארויס פונם טינטעריך. זיסט, וואלטען מיר זיך אוועקגעבאברעט, גאט ווייסט וויפיעל, און נאך געקענט מיאוס צערייסען אונזערע טליתים. מיט דיא עשו'ס אין איינעם איז שוין אויסגעקומען

נאר עפעס ענדערש. זיי האבען געשטופט אויפן רעכטען אמת טאקי, והידים ידי עשו, באלד צו דערקענען געוועזן עשו'ס הענד, און ביי אונז, להבדיל, איז נאר געווען הקול קול יעקב, דאס הייסט, מיר האבען זיך נאר געקוועטשט זיך געמאכט וויא מיר שטופע קלאמפערשט....נישט דאס בין איך אויסען. וויא באלד נאר דער וועג איז געווארען פריי, זענען דיא גראבע חמולעס זיך געפאהרען זייער וועגס, אויס־דרעהענדיג דיא פרצעס צו אונז, אלץ געלאכט, געשפעט, וואס מיר געהן אנגעטאן, וויא גלחים להבדיל לעבען דיא פערד אין וועג. און דינען דעם בורא מיט דער בייטש אין דער האנד.... א טהייל האבען, טייטענדיג אויף אונז מיט איין עק פאלע, וויא א „חזיר אויעריל״, געשריגען: זשיד חאלאמיי! אלמירן האט עס נישט אזוי געארט. אויך מיר לייט! מאכט ער מיט א קנייטשיל, פאר וועמען, מישטעהנעס געזאגט, מען האט זיך דא צושעהמען!.... מיך אבער האט דאס שפעטען זייערס יא געארט. געוואלד, רבונו של עולם פאר וואס? פאר וואס? פאר וואס?......

—אלמאכטיגער גאט! זאג איך מיט א געבעט אויף תחינה לשון. עפען דיינע אויגען און טוה לוגען פון דיין הארבעריג, דאש איז דער הימעל, וויא דיינע פארכצומע יודעליך זענין צו שפאט און צו שאנד גייערט וועגען דעם כבוד פון דיין ליבען נאמענס וועגען. ווייל זיי פארכטען דיין פארכט, זיי אכפערין דיינע גע־באט האפערדיג מיט וואהרהאפטיקייט. דרום וועלגער אויף אונז דיין בארמהאר־ציקייט און לאמיר טאן געפינען לייטזעליקייט און הן אין דיינע אויגען און אין דיא אויגען פון אלע מענשען. באשירעם דיינע האפערדינע געליבטע שאף, דיין רחמנות זאל טאן ברומען אויף דיינע פארשטענדינע פארכטער. טוה אויך באניטינען מיין מזל פאר מיין לויבונג און בעשיינונג היינט דיין נאמען בעשיינפערליך מיט אכפער־קייט. טוה צושיקען מיר, דיין קנעכט מענדיל דער זוהן פון דיין דינסט גנענדיל און כל ישראל עפיס פרנסה, א גוט געשעפטיל מיט נחת רוח אמן!

2

נישט לאנג שיהות געמאכט קריכען מיר ארויף אויף דיא ביידליך און היידא ווייטער אין וועג אריין. איך פאָהר פאראויס און אלטיר הינטער מיר אויף א ביידעל פון אלטע צעריסענע ראָגאזשקעס פיר רעדליך נישט קיין גלייכע, געקרעמט פעוועטע מיט שטריקליך און א קרעמפעלעץ צווישען דיא פלעקליך. דיא אויסגע־סמילעוועטע קלעצליךווארפען זיך אין אלע זייטען אויף דיא אקסען, סקריפען, קוואָקען און קענען קיין אָרט זיך נישט געפינען. דאס ביידיל אין גאנצען איז זיך מטריח צושלעפען א הויכע, זעהר א דארע שקאפע מיט א קרעטציגען, אנגעביסער נעם ריקען, גאָלע אייטער, גרויסע אויערען און א קאלטענעוואטע גריווע, פאר־פלאָנטעט מיט הייא און קלאָטשע וואס קריכען ארויס פונם אלטען חאָמוט.

פונם דאוונען איז מיר איבערגעבליבען נאר דיא שטיקליך דרויב צום לעצט, פון וועלכע מען מאכט געזועהנטליך עפיס נישט אזא פירוש. אפגעפטרט דעם דאוונען הויבט זיך אן נאר א נייער עסק מיט דעם יצר הרע. נעהם, טאָרעט ער, נעהם אביסעל בראנפין: דערקוויק דאס הערץ.—אי.... אי! וועהר איך מיך אפ מיט א קנייטשעלע, שבעה עשר בתמוז, אין אזא תענית!—עט! בעקום איך איין ענטפער. א שייכות אביסיל צווישען א יודיל היינט און נבוכדנאצרן פארצייטען!.... גרעסערע צרות איז דאָ אַח פון דעסטוועגען גאָרנישט. זיי נישט קיין נאָר. דיא ביסט נעביך אלט, שלאַף, נישקשה!—איך גיב א מאַך מיט דער האנד איבערן פנים, וויא אָפצוטרייבען א פליעג א זלידנע און חאַפ דערווייל א קליין קוקעלע אויפן רענצעלי דאָרט אין בייר־דיל, וואו עס געפינט זיך ביי מיר תמיד א גוט ביסל שפירט, רעטשענע קיכלעך, קאָרנלעקיך, קנאָבעל, ציבעלע און שאר ירקות. דיא סמאהע נעהט איבער דיא ליפען. דאס הארץ חלשט, דער מאָגען בורטשעט, געוואלד אביסל בראנפען! גער־וואלד עפעס פארבייסען!—איך קעהר געשווינד אוועק דעם קאָפ אין דער זייט און קוק, בעטראַכט אלסדינג אין פעלד ארום מיר, בכדי צו פארשלאָגען דעם בייזען [illegible]

דער הימעל איז בלוי, לויטער אָהן א פּיצעל װאָלקען. דיא זון בראָטה סמאַר־ליעט, עס וױיהעט נישט קײן װינטעלע, מען פּיהלט נישט קײן ליפטעלע. דיא תבואה אויף דיא פעלדער, דיא ביימער אין דיא װעלדער שטעהען שטיל וױא צור־געקאָװעט, קײן שאָקעל אפילו זיך נישט צו טהאָן. קיה אויף דער פּאַשע ליגען מיד, אויסגעשטרעקט דיא העלזער, שאָקלען צו װײלען דיא אויערן, קײען און מעלה גרה׳ן, אנדערע גראָבען אונטער זיך דיא ערד מיט זײערע הערנער, שאַרען מיט דיא קאַפּיטאַס און רעװען, שרײען פאר גרויס היטץ. דער בוהייא פאַררײסט דעם עק, לױפט גאַלאָפּ, װאַרפענדיג דעם קאָפּ אין אלע זײטען, שטעלט פּלוצלים זיך אנידער, אנגעבױגען דעם שטערן הארט צו דער ערד, שמעקט, פּאָכט מיט דיא נאָזלעכער, לאָזט ארױס א ברומען, סאָפּעט און דרינגט מיט דיא פיס. לעבען אײן אלטער, אויסגעקרימטער און האלב־פאַרדאַרטער װערבע, איבערגעשפּאָלטען אין דער העלפט אמאָל פון א דונער, שטעהען פערד, אײנער אויפ׳ן אנדערען פאַר־לײגט דיא קעפּ, צוטאַכען חאָטש עפּעס א שאָטען און שמײסען מיט דיא װײדלען, פּטור צו װערען װיא ס׳איז, פון דיא בײזע פליגען.—אויף א צװײגעל אין דער הויך װיגט זיך א סאָראָקע, אויסזעהענדיג פון דערװײטענס וױא אָנגעטהאָן א װײס טליתל מיט פּאַסען תכלת פאַרענט און דאװענט שאָקלענדיג זיך. זיא ביקט זיך, פּאַלט תחנון מיט׳ן קעפּיל, שפּרינגט אביסל אונטער א קלײן קראַקעלע נעבענדיג אַפּאַל מאָל, בלײבט דערנאָך װײטער שטעהען אָהן לשון, שטרעקט אויס דאס העלזיל און קוקט גלאַט אזוי אין דער װעלט ארײן מיט פערשלאָפענע אײגעליך.—אויף דעם גאַנצען װעג איז שאַ־שטיל, מען זאל דאס הערען ערגעץ א שאָרך, א פּיפּס, מען זאל דאס זעהען פליהענדיג ערגעץ א פױגעל, נאַר קאָמאַרען, מיקען טראָגען וױא דיא רוחות זיך אין דער לופט ארום, פליהען טאַנצענדיג פאַרבײ דיא אויערן, טהוען א גרילץ, א זזשע, אײנרײמענדיג עפּעס א סוד און באַלד טאַקי מאַרש װײטער: נאָר צװישען הײא, צװישען תבואות דאָרט שמוצערען דיא גרילען, זמוען צימבעלען און געהן מיט דיא טאַצען....

ס׳איז הײס, ס׳איז שטיל, װאונדערליך שײן. שאַ! גאָטס בעשעפעניש רוהען...

איך ליג מיר פאַר גרויס היטץ פּשוט צולײגט אויף דעם װאָגען אין העמד מתּילה מיט דעם טלית־קטן, אונטערגעהײבען אויפ׳ן שפּיטץ קאָפּ דאס געסטעפּטע

פעלפענע היטעל אן אראפגעלאזען ביז דיא פיאטעס מיינע אונטערגענעהטע ברעס־לער וואלענע זאקען, וואס איך טראג, בעונותינו הרבים, אין זומער אפילו און האב משונה שטארק געשוויצט. איך וואלט דערפון גאנץ הנאה געהאט אפילו ווען דיא און זאל מיר נישט געווען זיין גלייך אנקענען פנים, מחמת איך האב ליב צו שוויצען און קען שעהן לאנג אוועקליגען אין באד העט העט אויף דער אויבערשטער באנק, בשעת דער גרעסטער היטץ. מיין טאטע, זאל זיך מיהען, האט מיך פון קינדוויים־אויף דערצו געוועהנט. ער איז געווען א הייסער, געבראטענער, א ברענענדיגער, פייערדיגער יוד. ער האט שטארק ליעב געהאט זיך צו פארען, צו שוויצען און דערמיט אפגענומען דיא וועלט, זיך שטארק בעליבט געמאכט ביים יודישען עולם. עס האט געשטעקט דרינען דאס פינטעלע יודישקייט מיט דעם ברען און מען האט אויף איהם געקוקט וויא אויף א שיינעם בענאטישען יודען, געמאכט מיט דרך ארץ: יא, אין שמייסעךזיך איז ער א למדן־מופלג, ער פארשטעהט דעם עני מרחץ. ער קען, ער קען שוויצען גאר א חריפות! —

שוויצען איז א יודישע זאך. נישטא קיין שבת קיין יום־טוב, וואס א יוד זאל פריהער נישט גוט שוויצען. ווער אונטער אלע פעלקער פון דיא שבעים אומות שוויצט נאך אויף דער וועלט מעהר וויא יודען? .... נישט דאס בין איך אויסען.

און בשעת שוויצען אי ווילט זיך עס קוויקען! עס טריקענט מיר אין האלז, עס ברענט מיך א טרונק, איך שטארב עסען. דער יצר־הרע נעהמט מיך ווייטער אן, שטארקער וויא פריהער, רעכענט מיר אויס דאס גאנצע צעטיל יודישע מאכלים: א געבראטענע לעדוויצע מיט קאשע, א ראסעלפליישיל, א לאקשען קינעל מיט א גנב—איין אנגעפילט העלזעל אינוועניג — פאפעליך איינגעפרעגלעט מיט גריוועך. איך בין טויט מיט אלע אברים דער אפעטיט איז א שרעק און ער אלץ טאקי ווייטער: חרעמזיל, פראקעס, פעטשע מיט פעניצליך, לעבערליך, רעטיך מיט ציבעלע, א קראפ פון אינדיק אין א פאסטארנאק צימעס. און פלוצלים, איך געדענק נישט וויא אזוי, וואקסט פאר מיינע אויגען וויא פון דער ערד אויס דאס רענצעלי.... „לחיים, נארעלע! רעדט אויס מיר דער רוח, גענוג זיך נארעש גער מאכט, דוא לעקיש איינער!“—די האנד מיינע שטרעקט זיך עפעס וויא אליין פון זיך אויס, עפענט אויף דאס רענצעלי און נימ א חאפ דאס פלעשל געשווינד

איך קוק מיך ארום וויא א גנב אין אלע זייטען און מיין קוק בעגעגענט זיך מיט דעם בליק פון פערדיל, וואס האט קראַטצענדיג זיך אין דעם שפּיטץ האלאבלע, אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום ביידיל און קוקט אויף מיר עפּעס שטאַרק אָנגעבלאָזען, גלייך וויא עס וואלט גערעדט מיט פאראיבעל: „נא, זעה! א הינטערסטער פוס איז מיר שטאַרק געשוואָלען, פארבונדען מיט שמאַטעס. עס רינט מיר נאָך איין אויג, יאטרעט זיך מיר דער האלז, דאס מויל זאל מיר אָפּנעהמען אויב איך ווייס דעם טעם פון א האָבער. פון דעסטוועגען — וואס זאל איך טהאָן?—שלעפּ איך מיך הונגעריג, קראַנק, צובראָכען, נישט אויסצושפּאַנען זיך חלילה פון דער עבודה"... דאס פלעשיל גליטשט זיך פון דיא הענט מיר ארוים, צוריק אין איהר רוה אריין. איך שטופּ דאס רענצעלי פון מיר אוועק וויט זעהר פארשעמט, מאַכענדיג דערביי מיט א קרעכץ טיף פון'ם הארצען: אָט, פון וועמען בעדארף א יוד זיך א מוסר נעהמען, ביי וועמען זיך לערנען שכל! מלפנו מבהמות ארץ: ער לעהרענט אונז פון דיא בהמות אין דער וועלט..., ניין, פערדיל מיינס! איך געה אויך אין יאָך און שפּאַן מיך פון דער עבודה נישט אויס.... נישקשה, ר' פערדיל, דער רוח וועט אונז ביידע נישט נעהמען! אדם ובהמה, א מענשען א בהמה, תושיע ה' העלפט גאָט!.... נישט דאס בין איך אויסען.

א יוד אבי ער האט איין מאָל געגעבען א בראָך דיא מיאוסע תאוה פון עסען, מאַכט איהם שוין דיא אכילה אזוי נישט אויס און קען דאס גאַנצע לעבען זיינס אָפּקומען כמעט מיט גאָרנישט. אי היינט נאָך, אין אונזערע צייטען, געפינען זיך זעהר פיעל יודען, ביי וועלכע ס'איז דאָ נאָר א סימן פון מאָגענס, טאַקי עט־וואס וויא א כזית. און ס'איז דאָ אָ גרויסע האָפנונג, אז מיט דער צייט — דיא טאַקסע, בעלי טובות און דעסגלייכען כאָזען נאר נישט פאר־טערט ווערען — וועלען זיי פון'ם עסען אלץ מעהר מעהר זיך אָפּגעוועהנען ביז עס וועט קומען דערצו, אז ביי יודען אין דיא שפּעטערדיגע דורות וועט, חוץ מערידין, אפילו אויך קיין סימן פון קיין מאָגען נישט זיין, יודען וועלען דענסמאל אין דער וועלט זעהר א שיין פּנים האבען....

מיט דעם דאָזיגען שמיעס אצינד בין איך אויסען, אז נאכץ אויפגעקשטופּען דאס רענצעלי פון מיר, בין איך געוואָרען עפּעס שטאַרקער און מיך שוין געפילט

נאר קיין מעשה נישט. איך האב מיר געטראכט פון מסחר און אונטערגעברומעלט עפעס א תשעה־באב׳דיג ניגונדיל. שוין דאכט זיך גאר גוט. טראגט דער רוה און א יונגע ערלטע, א מכוערת, מיט א טעפיל פיליניצעס, דאס בעסטע לאקעטקע מיינס. איין איינדערער אויף מיין ארט, פון יענע גוטע לייטע וואלט עס גענוכטען איך זיינע כלים, דאס איז דער יצר־הרע אליין אין דעם געשטאלט פון איין אשה געקומען מיט איין אויסרייד.... נאר, לא היה! איך בין א בעלן געווען און זיך גוט צוגעקוקט. פשוט, איין ערל׳טע אהן חכמות! און בעטענדיג מיך אוועקצוקויפען ביי איהר דיא פיליניצעס אין איינעם מיט דעם טעפיל פאר צעהן גראשען, ריקט זיא עס מיר אונטער גלייך אונטער דער נאז, דער ריח איז מיר פערגאנגען שטארק אין דער נאז, עס וועסערט מיר דאס מויל, עס קלעהמט מיר דאס הארץ, טונקעל ווערד מיר אין דיא אויגען. עס גלוסט זיך מיר א שרעק! און מחמת מורא איך וועל מיך נישט קענען איינהאלטען, חאפ איך און שפרינג אראפ אויף דער ערד שטארק צוקאכט, וויא איינער ראטעוועט זיך אין א שרפה. אז איך האב נישט צובראכען ריס און לענד איז נאר גרויסע נסים, און לאז ארוים נישט מיט מיין קול א געשריי: ר׳ אלטיר! — דיא כוונה מיינע איז דערמיט געוועז, אלטיר זאל זיין א שומר.

אויפן וואגען אין דער לייגג ליגט ראקום מחילה מיין ר׳ אלטיר, אונטערגעשפארט דעם קאפ מיט ביידע הענט, רויט וויא א צוויק, צוחראשטעט מיט דעם רויטפאר, ואקסענעם הארצען אין דרויסען, פארברענט, פארבראטען און נויטעוויס בעשלאגט איהם, אזוי אז דאס הארץ, שונא־ציון, האט געריסען קוקענדיג אויף איהם.

— הא־א? מאכט אלטיר, דערהערענדיג מיין געשריי, עפעס אויף קיהעש נישט ריהרענדיג זיך פון׳ם ארט. וואס איז?

יענע מיט דעם טעפיל פיליניצעס, גיב איך א בליק, איז שוין נישטא, וויא אויסגעטריקענט געווארען. איך מאך מיר איין אויסרייד און טוה א פרעג אלטערין:

— וויפיעל, מיינט איהר, זאל אצינד האלטען א זייגער?

— א זייגער אצינד וויפיעל זאל האלטען? ענטפערט אלטיר מיט א פארדומפט קול, ווייס איך? צו דיא ערשטע שטערן וועלען דיא אויגען ארויסקריכען געגוג ווארטענדיג נו מילא...... א שטארק הייס!

— א געשמאַקע היטץ, אַ־אַ־א! רוף איך מיך אָן, געהענדיג צופוס לעבען אַלטירס ביידיל. איהר שוויצט ר׳ אלטיר? איך מיין שוין צייט צופּאַסען. אונזערע אַדלער זיינען נעביך מיד, קוים וואס זיי שלעפּען זיך. צום טראַקט אויף גלופּסק איז נאָך דאָ אַקענין א פּאָר ווערסטליך, אפשר נאָך מיט א שמיטצעל. נישט ווייט פון דאַנען, דאָרט וואו עס הויבט זיך אָן ציהען א וואַלד העט ביז צום שליאך, זעה איך אין דער זייט, לינקס, זעהר א גוט אָרט צופיטערען.

אין עטליכע רגע ארום האבען מיר אראָפּגענומען זיך אין דער זייט פון׳ם וועג און צוגעקומען צו יענעם אָרט, וואו ס׳איז געווען וואלד, שיינע פעלדער, א גענ׳י זאַבין און אלע גוטע זאכען. מיר האבען אויסגעשפּאנט אונזערע לייבען, געלאָזט זיי פריי פיטערען זיך דאָרט ביים ברעג וואלד און אליין האבען מיר זיך אונגעגלעהעגט אונטער א בוים.

3.

אלטיר יקנה״ז האט קוים געאָטהעמט פאר היטץ, אננסטען האבען איהם בעשלאָגען ער האט געזיפצט געקרעכצט, אזוי אז עס האט מיך פארוואָהר ביים הארצען אנגעהאפּט. און בכדי איהם צומינטערין אביסיל, אויך טאקי צוריידען צופארבריינגען אביסיל דיא צייט, לאז איך מיך אריין מיט איהם אין א שמיעס אזוי:

— א פּנים, ר׳ אלטיר, אייך איז געשמאַק הייס?

— בע! ענטפערט אלטיר גאַנץ בקיצור עפּיס וויא אָנגעברוגזט, רוקענדיג זיך אונטער דעם בוים, וואו עס איז נישט געווען אזא גרויסע באהעלטערניש פון דער זון, וואס עס האט אריינגעשיינט דורך דיא צווייגען.

— פע, נישט גוט פון דעם תענית! וואס איהר קרעכצט אזוי? מינטער איך מיין אלטירן, פעסט ביי זיך אבגעמאכט, מיין טויט זאל דא זיין, מוז איך ארויסבעקומען ביי איהם א וואָרט.

— בע! מאכט אלטיר און ווייטער טאקי א ריק אונטערן בוים.

מיט „בע״ אליין אָבער האָב איך נישט געוואלט מיך בעגנוגען. אי, טראכט

איך, דוא ביזט א געבראָכטענער עקשן! נישקשה, דוא וועסט ביי מיר ריידען. הימץ, שוויים אין דער זיים, עס מוז זיך אנהויבען פון געשעפט, דאס בעסטע, איינציגע מיטעל ריידענדיג צומאכען א יודען. א יוד בשעת דער גסיסה אפילו קוים דער הערט ער נאָר עפּיס געשעפט ווערט ער לעבעדיג און דער מלאך המות אפילו קען דענסטמאל צו איהם אויף נישט צוטרעטען. דעם ערנסטען שונא מיינעם ווינש איך נישט אריינקומען צו א סוחר בשעת עס דאכט זיך איהם נאָר געשעפט. ער איז מבטל דענסטמאָל איטליכען, אפילו דעם בעסטען פריינד, איין איינענעם ברר דער, מיט דעם בליק.... נישט דאס בין איך אויסען. איך ווענד מיך צו אלטירן מיט אזא שמיעס:

— מיר וועלען, דאכט זיך, ר' אלטיר, מאכען א געשעפטיל! גוט חלעבין, וואס מיר האבען זיך דאָ היינט בעגעגענט. אי, האב איך עס היינט מיט מיר א מין סחורה, גין־גאָלד!

דאס מיטעל מיינס האט געווירקט. אלטיר איז וויא איבערגעביטען געוואָרען. ער הייבט זיך אביסל אונטער און קוקט אויף מיר מיט אויפגעשטעלטע אויערען. איך גיב איהם ווייטער איין פּיזעם אזוי:

— היינטיגעס מאָל, ר' אלטיר, נעהט דאס געשעפט צווישען אונז אויף מזומן געלד. איהר פאהרט דאך פון יארמעליניצער יריד און מוזט, אָהן עין הרע, האבען פולע קעשענעס.

— פולע קעשענעס, יא! א הארץ פול מיט מכות האב איך. זאגט אלטיר שטארק אנגעברוגזט. איך זאג אייך ר' מענדיל... נאר נישמער גאָרנישט. א מענש אהן מזל זאל נישט געבוירען ווערען גלייכער... עסקים, עס האט מיר זיך געגלוסט נייע עסקים! איין אנדערער אויף מיין ארט הע־הע־הע! ביי מיר אבער איז גאָרנישט, מיט דער פּיטער אראָפּ. אזא אומגליק! א וועהטיג נאר צו דער־צעהלען. שנייץ דיא נאָז און שמיר דאס פנים. נישמער וואס, גאָרנישט.

איך האב גוט ארויסגעזעהען, אז מיט מיין אלטירן איז עפּיס ניט גלאט, ס'איז דאָ א צרה. אבי נאר עס האט איהם זיך געעפענט א מויל איז שוין נענוג געווען א קליין קוועטשעלע, עס זאָל איהם זיך שיטען ניין מאָס רייד. פון מיין זייט איז

קיין מניעה נישט געווען. איך האב געטאן א גוטען קוועטש און מיין אלטיר האט זיך צו ווינט, אנגעהויבען צודער־צעהלען זיין אומגליק, אויף זיין שטייגער, אזוי:

— מילא קום איך מיר ציפאָהרען אויף יארמעליניצער יריד. קומענדיג אויפ'ן יריד. שטעל איך מיך מיט מייןביידיל אויף דעם פלאץ, פארשטעהט איהר מיך און צופאק מיר דאס ביסעל סחורה. מילא בקיצור גאָרנישט. שטעה איך מיר און קוק ארוים אויף לייזעכטס. געטראָגען אויפ'ן יריד האבען מיך דיא צרות. איך בין היינט, נישט פאר אייך געדאכט, מיאוס אין דער קלעהם. דער דרוקער מאַהנט געלד. מילא דאָס איז גאָרנישט, מאַהנט ער. ער וויל אָבער, פארשטעהט איהר, מעהר נישט געבען קיין סחורה!... מיין עלטערע בתולה איז שוין אין דיא יאָהרען א בתולה, פארשטעהט איהר, בעדארף חתונה האבען. מילא גיה זשע דרעה דעם קאָפּ, זוך א חתן. חתנים זענען דאָ, אָבער א חתן, דאָס הייסט, פארשטעהט איהר מיך, א חתן! איז נישטאָ... מיין ווייב בעדארף זיך צו דיא צרות פארגלוסטען האבען א יונגעל. און נאך ווען? פאר פסח. איהר פארשטעהט וואס הייסט א ווייב האָט א יונגעל? א חתונה, חתונה הייסט עס! נישמער נארנישט.

— נעהמט נישט פאר אום גוט, זאג איך צו אלטירן, וואס איך פאל אייך אריין אין דיא רייד. למאי האָט איהר אויף דער עלטער גענומען א יונג ווייב, זיא זאל אייך אזוי פיל קינדלען?

— נאָט איז מיט אייך! מאכט אלטיר פארוואונדערט. איך האב דאך נעד מחט נעהמען א בעל־הביתטע אין שטוב אריין. וואס וויל דען א יוד מיט דעם חתונה האבען? גארנישט! א יוד וויל נעביך האבען א גוטע בעל־הביתטע...

— למאי־זשע, ר' אלטיר, טוה איך א פרעג, האט איהר געגט אייער ערשטע ווייב און איהר פארוויסט דאס לעבען? זיא איז דאך געווען א גוטע בעל־הביתטע!

— בע! מאכט אלטיר פארקנייטשענדיג זיך מיט א פינצטער פנים.

— קיין עקרה, געלויבט השם יתברך, איז אייער ערשט ווייב אויך נישט געד וועןי. לאז איך אלטירן מיינעם אלץ נישט אָפּ. וואהין זענען היגנעקומען דיא קינדער נעביך? הא, וואָס?

— בע!... בעקעט אלטיר אהן לשון, א קראַטץ געבענדיג זיך אין דער פּאה, א מאך מיט דער האנד און א זיפץ טיף פונם הארצען.

„בע" איז ביי אונז יודען א טהייער וואָרט, וואס האט זעהר פיל טייטשען או
אין א תירוץ אויף אלע קשיות. „בע" קען מען נעברויכען אלע צייט אין א שמיעס
און עס זאל תמיד פאסען. א יוד קען מיט "בע" זיך תמיד אויסדרעהען, ווען ער
איז נעביך אין דער קלעהם און שטעהט שמאל. מיט „בע" סיליקט א שווינדלער,
איין אנזעטצער, אז די בעלי חובות טרעטען צו מיט שטארקע טענות. „בע" שטעהט
א יודען ביי אין דער נויט ווען עס בעוויזט זיך, ער איז נעביך א ליגנער. מיט
„בע" קען מען אפ ענטפערען יענעם, וואס דולט אן א קאָפ צוויי שעה, נישט צר
הערען, נישט צופארשטעהען; אפילו איין וואָרט פון'ם גאנצען שמיעס. מיט „בע"
קומט אָפ א שיינער, צובראָכענער יוד, ווען ער דערלאַנגט שטילערהייט א ביס, א
שיינע מורנו, ווען ער טהוט אָפ א מיאוסע מעשה; א דימענטיג מענשיל, אהן
חכמות, ווען עס לאזט זיך גאָר אויס, ער איז נעמלאָכהט, האט פול פליי אין דער
נאז. הכלל „בע" האט אלערליי טעמים, משונה ווילדע פירושים, וויא א שטיינער:
רוף מיך קנאַקניסעל; לאד מיך צום ונתנה תוקף, מהיכא תיתי קוממיות, געסמאהע
דיר פארפול און נאך טייטשען אהן א צאָהל. דאָס יודישע קעפיל שטויסט זיך
תמיד אן וואהין דאָס וואָרט „בע" צילט און פארשטעהט דעם רעכטען פשט דער
פון, וויא עס פאסט צום ענין. —

אלטירס לעצטער „בע" איז געווען א ביטערס מיט גרינע ווערים. אין איהם איז
געלעגען עפיס וויא חרטה, א ביינק־טאָן, א בעשולדיגונג זיך אליין. עס האט איהם
זיכער געמוזט ליגען אויפן הארצען וויא א שטיין זיין מיאוס בענעהמונג א
קעגען דעם ערשטען ווייב און דיא קינדער פון איהר. ער האט געמוזט אין איטליכס
אומגליק, וואס איהם טרעפט, זעהען א שטראָף פון גאָט פאר זיינע זינד. דאָס האָט
בעשיינפערליך ארויסבעוויזען זיין ביטערער זיפץ און דאָס מאך געבענדיג מיט דער
האנד, אויף דער קראטץ אין פאה דערביי, האט אזוי פיל געהייסען: „פארבייס
דיא ליפען און שטום.... אין דער ערד מיט'ן קאפ!"

איך האב מיך אין הארצען שטארק בעשולדיגט, למאי האב איך אויפגער
ריהרט אלטירס אלטע וואונדען. דאָס איז טאקי דיא מעשה מיט א אידען, ארייני
צומישען זיך אין יענעמס היימישע זאכען און ארייננצוקריכען מיט שאלות יענעם איז

דער נשמה אריין, בשעת זיא טהוט וועה און ווארגט זיך נעביך מיט דיא צרות שטילערהייט פאר זיך אליין. א חוץ דעם האט מיך טאקי נעערגערט, וואס דיא מיה מיינע איז איז גאנצען פארלוירען. אלטיר האט זיך שוין אזוי פיין צו ווינט, און נערעדט מחיה, דאס צינגעל האט נעקקאפט וויא א זיינער, פלוצים בעדארף איך אנריהרען אינוועניג א רעדיל און דער אומרוה איז געבליבען שטעהן! איבער א נייס מיינע מיטעל, איבער א נייס פיזעם ר׳ אלטירן. איך האב נישט געקארגט, וויטער איינגענטבען אלטירן רייד מיטעל מיט דער פולער מאס, צונעפאסט צו איהם א גוט שליסעלע, אנגעדרעהט איהם מיט קונצען און דער אומרוה, דאס צינגעל זיינס, האט ווידער זיך צושאקעלט.

4.

— מילא שטעה איך מיר אזוי לעבען מייןביידיל, האט אלטיר וויטער אב־נעהויבען צו דערצעהלען מיט זיין לשון. בקיצור וויא איך שטעה מיר דא, קוק איך און בעטראכט מיר דעם יריד. א יריד — א יריד, עס קאכט, דער עולם איז גרויס, יודען מאכען געשעפטען, שטארק פארטראגען, פשוט זיי לעבען. א יודעלע אויף א יריד איז א פישעלע אין וואסער. דארט פארשטעהט איהר מיר, לעבט עס. יעקב אבינו׳ס ברכה טאקי: וידגו און זיי זאלען זיך פישלען בקרב הארץ אויף דער וועלט. — אמת ר׳ מענדעלי? שטעהט טאקי אזוי געשריבען וויא יודען זאגען: „אויפ׳ן הימעל א יריד"? הייסט עס א פנים דיא עולם הבא פאר יודען איז א יריד!.... מילא שטעהט, נישט שטעהט, יודען ירידעווען, לויפען, האנדלען, שטעהן נישט איין אויף איין ארט. צווישען דיא סוחרים, זעה איך בעריל טעלעצע, א מאל א בעהעלפער, דערנאך א משרת, היינט רב בער, שטעהט מיט א גרויסע קליים, פלאמט אויפ׳ן יריד. בקיצור נארנישט. ס׳איז א מאראראם, א קאבעניש, דארט זעה איך, לויפט א יודיל, א צווייטער, א דריטער, אויך פארליך, פארשוויצט שטארק, דאס מיטצעל אויפ׳ן שפיטץ קאפ, דא א טאפ, דארט א טאפ, א מאך אהין, א מאך אהער, א דרעה מיט׳ן גראבען פינגער און א קייא דאס שפיצעל בערדיל, נעמאלען א פנים אויף א המצאה. עס לויפען נאר אהן א נשמה מעקכער, שרכנים,

טאנדעטניקעס, מאחליארקעס, קורלאפּניצעס יודענעס מיט קושען, יודען מיט טאָר־
בעס, מיט פינף פינגער, בעל הביתליך מיט שטעקליך, בעלי הבתים מיט בייכליך־
איטליכען פלאמט דאָס פנים, נישטא קיין צייט, א רענדיל א מינוט. מילא בקיצור,
גארנישט עס האט אויסגעזעהן אָט חאפּען זיי דאָס גליק. אי אי, בין איך עס
מקנא וויא איטליכען געהט דאס מזל! איטליכער פארדינט שעפּט גאָלד און איך
שלימזל וואָס? שטעה וויא א ליימענער גולם פארלייגט דיא הענד לעבען מיין
צעריסען ביידיל, בעהאנגען פון ביידע זייטען מיט ציצית, קמיעליך און אינוועניג
שמאָכטעס, פעקליך ספרים. א קאטאָוועס חלעבען תחינות, שרה בת טובים! שרה
בת טובים אין גאַנצען איז ווערטה א דרייער... נעה לעב, צופיהר זיך מיט איהר דיא
הענד, מאך תתונה א מיידעלו איך שעלט, אין הארצען, זיא, דאָס ביידיל, דיא דארע
שקאפּע מיינע, הלוואי וואָלטען זיי אויף דער וועלט נישט געווען! גענוג, מען בעדאַרף פריי
נען וואָס מ.ל. אויך עפּיס טאָן ארבייטען. השם יתברך קען אפשר רחמנות האבען,
וואס דען? בקיצור עס פערדרייסט זיך מיר דאס היטעל, עס פערקאַטשען מיר זיך
דיא ארבע, מיינע פיס געהען צו, וויא צו זיך אליין, צו א וואגען און באלד טאקי
ייל איך מיר א שטרייעלע, וואס איז פונם וואגען פארקראָכען מיר גלייך אין מויל
אריין. מילא קיי איך מיר דאס שטרייעלע און דער מוח מיינער ארבייט, א
קנייטשעלע אהער, אהין און באלד טאקי א קלאפּ מיט'ן פינגער אין שטערן!
ס'איז דאָ! א שיין געשעפטיל, — א שידוך צווישען צוויי סוחרים, לייטישע מענ־
שען, וואס שטעהען מיט קלייטען אויף'ן יריד. פערשטעהט איהר מיך ווער? איינער
איז ר' אליקים שאראָגראַדער! דער אנדערער — ר' נעציל גריידינגער. פארבייג
איך מיר מיין עסק. אין דער ערד מיט'ן קאָפּ דאס ביידעל מיט דער שקאפּע
מיט דעם דרוקער אין איינעם? טוה מיך א געשמאקען נעהם צום נייעם עסקיל.
למזל עס ריהרט זיך! .... א האפנונג עס וועט פאהרען. בקיצור, איך טרייב
אָן, עס רוקט זיך. מיינער ווייסט ניט מעהר וויא קאלענדרעווען, לויפען פון
ר' נעצלין צו רב אליקים'ן, פון ר' אליקים'ן צו רב נעצלין, איך לויף שוין ברוך
השם כייטען גלייך, שטארק בעשעפטיגט, נישט ערגער פון אלע יודען. איך האָרעווע
אקער מיט דער נאָז דיא ערד, עס מוז ווערען, פערשטעהט איהר מיך, א שידוך
איך בעדארף עסען. עס מוז ווערען און דאָ טאקי אויף דעם יריד. וואס דען?

איז דען דאָ נאָך א בעסערער אָרט וויא אויפ'ן יריד ? בקיצור, אין האפעניש, אין איילעניש דיא מחותנים קוקען זיך אָן, איינער דעם אנדערן געפעלט, ביידע בעקר מען חשק, ווילען שטארק. נוא, וואס זשע בעדארף מען נאָך ? אז ביידע מחותנים צאפלען, ברענען, האבען חשק און זיינען פערטיג ! .... איך ווער גרעבער וויא לייגנער פאר שמחה. דאס פארדינסט איז ביי מיר גלייך וויא אין קעשעניע. איך קלעהר שוין אפילו וויפיעל נדן מיין בתולה צו געבען. דרילך אויף איינשיטען האב איך אויף דעם סמך געהאנדעלט נאָך פריהער, שוין געהאלטען אפילו אין קויפען ביז א מאנדעטניק א געניצט סאמטען מענטעלע העמדער, דאס איז שוין דיא לעצטע דאגה, וויא נאט וועט געבען .... מילא בקיצור גאָר נישט. נאָר הערט א מעשה וואס קען זיך פערלויפען ! ס'איז נישטא קיין מזל זאָל מען בעסער נישט געבאָרען ווערען. — אז עס האלט שוין ביי טעפ ברעכען און מען דערמאָנט זיך גראד ארום תתן כלה, לאזט זיך גאָר אויס, וואס מיינט איהר ? א וועהטיג חלעבען צו דער צעהלען, לאָזט זיך אויס בוידעם ! ניין, בידעם איז נאָך א הונט, א גאָרנישט. עס לאזט זיך אויס קאפויר ! הערט נאר דאס אונגליק, דער שטראף פון גאָט ! ביידע מחותנים האבען — וואס מיינט איהר האבען זיי ? ביידע האָבען — בחורים ! ....

— פסייטש, ר' אלטיר ! שיט איך אויס מיט א געלעכטער. איך בעט אייך איבער, וויא אין אייגענע מוטער, וויא פאלט איהר אויס צוטאָן אזא' שכו.תעריי— ריידען א שידוך איידער איהר ווייסט, ווער פון דיא מחותנים האט א בתולה און ווער א בחור'ל ?!

— אוודאי, פשיטא ! נימ זיך אלטיר שטארק א קרים מיט פערדרוס. איך האב נאָך חלעבין אזוי פיל שכל וויא אנדערע און בעדארף מיך ביי קיינעם נים לעהרנען. חלעבין איז ער דען א יוד און ווייסט דען נישט וויא אזוי עס ווערען שידוכים ! ! .... דאכט זיך, ר' מענדעלי, איהר ווייסט זעהר גוט דעם יודישען איינפיהר, דעם גאנצען שטייגער אין דעם משדך זיך זיין און השגחה האבען בייא א'נז יודען. וואס זשע הידושט איהר זיך אזוי אויף דעם אונגליק מיינעס, וואס האט זעהר גרינג געקענט מיט אימליכען זיך מאכען ? — איך האב זעהר וואויל געוואוסט אז ביי ר' אליקים'ן איז מחויב זיין א בתולה. און נאָך וואס פאר א

בתולה! אזא שטיק נאָלד זאל איך האבען! איך האב זיא מיט א יאהר פריהער געזעהען אליין מיט מיינע אויגען. אזוי זאל איך זעהען פיעל גוטס. ניש מער גאָר נישט. אז קיין מזל איז נישטא העלפט נישט קיין חכמות. בעדארף דיא בתולה קיין צייט נישט האבען און אויף צרשפרינגעניש תתונה האבען. עפעס איין אויסהאפעניש אויף איהר געקומען וויא אין דער בהלה. איך זאל דאס אנהויבען האמשע עפים צו וויסען. וויסען זאל איך אזוי פון מיין דלות! היינט פרעג איך אייך אדרבה, גערענקט זשע, אז איך קום דאָ ווענען דעם שידוך און זאָג גאנץ יר דעשליך וויא געוועהנליך: ר׳ אליקים! איך וויל אייך משדך זיין מיט ר׳ געצלין. וועמען האב איך פון מיין זייט געקענט מיינען? מסתמא ר׳ אליקים׳ס בתולה. זיא עס פערשטערט זיך, מיט ר׳ געצילס בחוריל. אויסריידען עס בפירוש איז נאר א נער לעכטער, איין איבעריגע זאך, ווארום דיא קשיא איז דאך פשיטא! וואס לאזט דוא מיך הערען? עס פערשטעהט זיך, אז נעהמען, נעהמען זיך נישט צוויי זכרים, וויא דען זשע? א זכר מיט א נקבה וויא דער שטיינער איז. דאכט זיך פון מיין זייט האב איך געהאנדעלט וויא עס געהער צו זיין. קיינער, ביי מיין יודישקייט! וואלט בער סער נישט געהאנדעלט. בקיצור, איך האב גערעדט ריין, שארף, דעם ריכטיגען עיקר: מכח נדן, מכח קעסט. דערביי מוזט איהר נישט פערגעסען, אז אויף א יריד און דערצו נאך מיט סוחרים קען מען גאָר נישט ריידען איבעריגע רייד, ביי זאכען, נאר געציילטע ווערטער, דעם עיקר, דאס געשעפט אליין. נישטא קיין צייט. מילא, האט איהר אייך איין ענטפער פון מיין זייט. ד..ם לאמיר געהען צו ר׳ אליקים׳ן. ר׳ אליקים ווידער פון זיין זייט, הערענדיג וויא איך רעד איהם א שידוך מיט ר׳ געצלין, האט זיכער דארונטער געמיינט זיין בחור. אנדערש קען עס דאך גאָר נישט זיין. איהם אליין דען רעדט מען מיט ר׳ געצלין? וויא שיקט זיך עס? און איינפאלען א בתולה, האט איהם אויך נישט געקענט, אז ער ווייסט ביי זיך זעהר גוט, ער האט חתונה צומאכען א בחור, נישט קיין בתולה. מילא קומט אוים, ביידע זיינען גערעכט. נישמער נאָרנים. היינט פארשטעהט איהר שוין?

— בע! .... מאך איך קוים איינהאלטענדיג זיך פאר געלעכטער און אָב טוהענדיג זיך א כת אָנצונעהמען אין ערנסט פנים.

— נו, געלויבט איז גאָט, אבי איהר פארשטעהט! זאָגט אלטיר, א טייט געבענדיג אויף מיר מיטין גראָבען פינגער און מאַכענדיג דערביי צוזינגען „אָ״! גלייך וויא איך האב מיט מיין „בע״ געטראָפען פונקט אין קארב.

און דעם אמת מוז איך זאגען איז מיר אלטירס דערקלעהרונג ארייין מאקע דערנאָך אין קאָפּ. טא, פאר וואס נים? אויף דעם יודישען גאנג וויא עס ווערען געשלאָסען שידוכים ביי אונז, פאר וואס זאל זיך טאקע אויגס נישט מאַכען?— עס האפט זיך מיר פונט מויל ארויס נאך א מאל „בע״ א קוק געבענדיג אויף אלטירן עפּעס גאר פריינדליך.

— א, יאָ! מאכט אלטיר, וויימער א טייט מיטין פינגער, א יאָה, איהר פארשטעהט! נישמער גאָרנישט. איהר זיינט נאך נישט פארטיג.—עס האט נאך געצאנגט אין מיר עפּעס א האָפנונג. נעהם איך מיך צו איין עסקיל לאז איך עס אזוי ניך נים אָפּ.

— ר׳ אלטיר, נאָט איז מיט אייך! וואס רעדט איהר? שפּרינג איך אוש אונטער פאר גרויס וואונדער און מיין זכער, אלטיר איז אין תמוה, פאר גרויס היטץ, משוגע געווארען.—וואס פאר א האפנונג, ר׳ אלטיר, האט געקענט איבער־בלייבען נאכדעם, אז עס האט זיך ארויסבעוויזען צוויי חתנים?!

— לאזט זיך דינען! נעהמט מיך איין אלטיר. לאָזט זיך דינען, ר׳ מענדעלע! ס׳איז רעבט. עס האט זיך נאך געשלאָגען ביי מיר איין אדער. גאט גיט דיא רפואה פאר דער מכה, פארשטעהט איהר מיך, עס האט געטאנצט אין קאָהן טעלעצע. נאך גאר אויפ׳ן אנהויב איז מיר אייננעפאלען טעלעצע. דארט זיינען שוין דא טייד־ליך, זיכערע, איהר מעגט מיר גלויבען. עס האט מיר תחילת זיך געדרעהט אין קאפּ מיט א מאל: אליקים, נעציל, טעלעצע. פון זיי האט מען בעדארפט אויסקלייבען א פאר. האב איך בעדארפט גראד בלייבען ביי ר׳ אליקים׳ן און טעלעצע דערוויילאוועקשטעלען אין דער זייט. מילא אז דאס אומגליק האט מיך דא אזוי געטראָ־פען, וואס זשע טהוט מען? בעדארף מען ארויספיהרען אויפ׳ן פלאטץ טעלעצע, געהויבט, געקרוינט, שוין מיט דער גאנצע מורנו: ר׳ בערישיל! בקיצור איך פאר־רייב דעם פעהלער בייא דיא פריהערדיגע ביידע צדדים. שולדיג שמולדיג זי אביסל איך אביסל אין אביסל אויך דאס מול אונזערס. מסתמא איז נישט געווען מן

השמים, נישט בעשערט, פארשטעהט איהר מיך?... עס הערט זיך אן דער גרוי־סער מזמור: ר׳ בערישיל איז אהן עין־הרע א גביר, א דימענט, א בעל־צדקה, א גבאי אין פיעל חברות. סטייטש ר׳ בערישיל! דעם טיטעל חכם רעכען איך נישט, ווייל עס פערשטעהט זיך אליין, עס ליגט שוין אין דעם נאמען גביר... מילא גאר־נישט. דער פונק האפנונג האט אין מיר זיך אלץ ווייטער מעהר צוברענט. גם זו לטובה, טראכט איך, וואס זיינען וויא ביימיל אויפין וואסער ארויסגעשווימען צוויי בחורים, אצינד איז דא פאר זיי ביידע טאקע צוויי בתולות, גלייך וויא אנגעמאס־טען. ר׳ בערישיל וועט מיר צורעכט מאכען אלסדינג, און עס וועט אם ירצה השם זיין גוט. אהער, אהין, בקיצור איך ארבייט אויף אלע כלים. איך האב ווייטער דאס לויפעניש. דאכט זיך אין פלונק נאר נישקשהדיג, עס האלט אויף א שטיקעל שטיי־נער. נישמער נארנישט. בעדארף זיך אין מיטען דרינען אויסלאזען דער ירידה. איין איבערקעהרעניש, אלע צופאהרען זיך, צולויפען זיך, אויס געשעפטען און פארפאלען מיין מיה, אזוי פיל מיה!

— הייגט פארשטעהט איהר? ווענדעט זיך אלטיר צו מיר מיט א ניגון נאך געבעט, אויסשטרעקענדיג ביידע הענה, וויא ער קלאגט זיך, גיסט אויס זיין שווער, ביטער הארץ און פערלאנגט פון מיר עפעס א הילף. פארשטעהט איהר שוין? אז ס׳איז נישטא קיין מזל דאס פיצעלע מזל, העלפען נישט אלע חכמות. אוי, א צארן פון גאט איז שוין פון א צייט אויף מיר אויסגענאסען געווארען, א שטראף פאר מיינע זינד. — „אויף מזמן געלד!״ זאגט איהר. איין איבעריגען גראשען האב איך דען אין קעשעניע, אז אך־און־וועה־און־ווינד איז מיר!

— אי, וויא אין באד! אין באד! צוהיטץ איך מיך אויף א קול און טוה מיך א געשמאקען ריק.

אלטיר שטעלט אויף מיר אויס א פאר אויגען, שאקעלט מיט דעם קאפ שטארק אויפגעבראכט, מאכענדיג דערביי וויא אין דער וועלט אריין:

א גאנג אביסל פון א יודען! א מענש ווערד, שונא ציון, צוזעצט, דיא גאל שפרינגט איהם פאר צרות, רעדט, און ער, נארנישט! האט אין זינען זיין נפשיל. א קאטאוועס, ס׳איז הייס וויא אין באד! וועט צושמאלצען ווערען... איך פארשטעהט נישקשה יודישע אנשטעלען. דאס וויל א יוד א חאפ טהאן זיך צוריק, ארויסגע־

ענדיג, אז ביי יענעם איז קיין מזומנים נישטא, קיין געשעפטיין, מיט איהם וועט ער נישט מאכען.

— אי, חלעבען... רופט איך מיך אָן, א ציה געב.ענדיג אלטירן ביי דער באָרד כמנהג יוד. וואס פאלט אייך איין, ר' אלטיר, אזע.לבעס צוטראכטען? איך מיין גאָר עפּעס אנדערש. אייער סוף מעשה אצינד אויף דעם יריד האט מיך דער־מאהנט אין זעהר א ש נער מעשה א מאל אין באָד, וואס ליגט מיר עד היום אין טעם און קען עס ניט פארגעסען. אויך דיא אייגענע מעשה, עס זאל דאס פעהלען א האָר. נאָר דאָרט איז עס געווען בקיצור און זיך אויסגעלאָזט מיט'ן קנאק. מען מעג עס הערען.—אָ, איהר שוויצט, ר' אלטיר! ריקט זיך, זייט מוחל, א קאַפּעלע אהין, וועל איך מיר ליגען אָט אזוי מיט דעם ריקען צו דער זון און דערצעהלען.

אלטיר ווישט מיט'ן עק ארבעל פון'ם העמד אָפּ דעם שוויס פון זיין פּנים. נעהסט פון דער בוזעם קעשעניע ארויס זיין פארצאלייען פּיפּקעלע מיט עפּעס א יפה־פה אויס־געמאהלט דארויף מאכט אויס מיט א דרעטיל, וואס הייננט אויף א קייטעלע ביים מעמד באקאָווען דעקיל פון דעם קולקעלע, דאס קורצע ציבעכיל, פון וועלכעם דאס דינע אויסגע־בויגענע מונדשטיקעל, וויא אויך דער אונטערסטער טהייל זענען גרויא ש:וארצליכע ביינדליך און דאס מיטעל שטיקעל א ווייכס, אויסגעהעפט ארום מיט זאמד פאטשערקעס. פארדרייבערט דערנאך דאס פּיפּקעלע, טוהט דערביי א קליין קוקע־לע אויף דער יפה־פה און ציהעט זיך אויס, וויא גרויס ער איז, אונטער דעם בוים. איך הוסט מיך אויס, טוה מיך א ריק און הויב אן מיין מעשה אזוי:

5

אין דער נכופסקער געמויערטער באָד האלט זיך זינט א לאנגער צייט אויף א בחור—פישקע דער קרומער. ווער פישקע איז, פון וואנען ער איז? דאס איז נישט מיר, נישט קיינעם איינגעפאלען צו וויסען. גאר נישט! עס דרעהט זיך ארום א בעשעפעניש, א פישקע, וויא אלע אנדערע פארוואָהרלאָזטע נפשות, זיין גלייבען, וואָס ניבען זיך א וויז ביי אונז יודישער קינדער, עפּים פון דער העלער

הרט, וויא דיא גריבעס, פארטינ מיט א מאָל, מיט דיא אלע חנדליך, מען זאָל עס געווען אנהויבען זעהען וויא זיי האבען ביסליכוויים געשפּראָצט, חאָטש האבען פון זיי פריהער עפּיס א סימן !.... עס זיצען זיך ערגיץ אין לעבער קבצנים, קינדלען זיך שטילערהייט—וועמעס עסק איז עס ? — פרובפּערען זיך און מעהרען. ס'איז אָהן עין הרע א גרויס גערעטעניש. דאס קליינוואָרג גיט זיך א הייב אויף דיא פיסליך און פּכוצלים שפּרינגען ארויס אין דער וועלט פריש צאפּעלדיגע קליינע יודליך : פישקעליך, חייקעליך, חיימליך, יאָסעליך, נאקעטע באָרפיסע, מיט לייב־סערדאקליך, פּלאָנטען זיך אומעטום פאר דיא פיס, אויף דיא נאסען, אין דיא הייזער און אין דיא קלייזליך.—קיין שטארק גרויסע פארשוין קען מען פישקען נישט אנרופען. ער האט א גרויסען פּלאטשיקען קאפּ, א ברייט גרויס מויל מיט געלע קרומע ציין. רעדט שטשיפּילאווע, קען נישט קיין „ר״ שאַרף ארויסזאָגען און הינקט שטארק אויף א פוס. פישקע איז שוין געווען אין דיא יאהרען, פון זיינעט וועגען האט ער שוין געקענט לאנג חתונה האבען און מזכה זיין נלופּסק מיט עטליכע קינדערליך. נאר, אויף זיין פינצטער מזל, האט מען אין איהם זיך פארגעסען און ער איז, וויא א פוילער מין אין אונזער ספרים האנדעל, געוואָרען א לענער סחורה. מען האט אין איהם זיך פארגעסען אפילו בשעת דעם רעקרוטען נעהמען פאר חלירע־התנים. דאס הייסט : בשעת גלופּסקער קהל האט געחאפּט אין דער בהלה וויסטע קאלעקעס דראבעס, שלעפּערס און זיי חתונה געמאכט אויף דעם הייליגען אָרט צווישען דיא קברים, מיט אבי אַט מיידליך, בכדי דורכדעם זאָל דיא שלאפ־קייט אויפהערען. אנשטאט איהם האט קהל דאס ערשטע מאל מכבד געווען מיט חתונה האבען דעם בעריהמטען קאלעקע יאָנטלען, וואס ריקט זיך אויף זיין נעזיים מיט צווי קליינע הילצערנע ביינקעליך אין דיא הענד. מען האט איהם געפּאָרט מיט דער ארמער יודענע, דיא מפורסמת, וואס האט גרויסע ציין וויא לאָ־פּעטעס אהן איין אונטערסטע ליפּ. דיא חאָלירע האט זיך פאר זיי שטארק דערשראָקען און נאכדעם אז זיא האט פאר שרעק מזיק געווען אין גלופּסק א סך מענשען, האט זיא געחאפּט דיא פיס אויף דיא פּלייצעס און איז אנטלאפען.... דאס צווייטע מאל האט מען אויסגעקליבען נחום'צין דעם שטאדט מינגן, דעם געוויסען לעקיש. לעקיש האט אויף דעם בית עולם, פאר א גאנצער עדה שיינע

יודען, צוגעדעקט דעם קאפ פון יענער מויד, וואס איהר קאפ איז פון קינדוויים אן בעדעקט, איך בעט אייך מחילה, מיט א קרוין און אויף וועלכער עס געהעט אין דער שטאדט ארום א קלאנג, אז זיא איז איין אנדרוגינוס. דער עולם, זאגט מען, האט אויף זייער חתונה, זיך גאנץ שטארק משמח געווען. מען האט זיך וואויל געטהאן און עפיס נאר א ים בראנפען צווישן דיא מצבות אויסגעטרונקען. אט, האט מען געזאגט, נישקשה! לאזען יודען זיך פרובפערען. לאזען יודישע קינדער, דער חאלירע אויף צושפרינגעניש, זיך מעהרען, לאזען ארמע קאלעקעס נעביך אויף הנאה האבען.... נישט דאס בין איך אויסען. הכלל פישקען האט קהל פארגסען. אויף גלופסק איז געקומען ווייטער א חאלירע און פישקען האט עס פארט נישט געהאלפען. ער איז געבליבען א בחור וויא פריהער. אפילו דיא מוהמע אחן א נאז, וואס איהר שטייגער איז צוהעצקען זיך אין מיטען דער גאס, בשעת איהר כליזמרל סקריפעט אויף עפיס א מין פידעלע, צווינגענדיג דערצו אויפן בייקולבען, נעהמט צונויף אויף א טעלעריל נדבות, בבדי צוויי מתים זאלען נעהען טאנצען, קאלעקעס, קבצנים, ארמע טיידליך זאלען חלילה נישט פארזיטצען—אפילו דיא גוטע, בארמהארצדיגע מוהמעניא האט אין פישקען זיך פארגעסען און איהם געלאזט ארום געהען אהן א ווייב. ס'איז אוודאי נעביך א גרויס רחמנות, א צער בעל החיים, נאר מסתמא איז זיין מזל שוין געווען אזוינס. פישקעס גאנג איז געווען געוועהנטליך בארפיס, אהן א קאפאטע, נאר אין א גראב געלאטעט העמד, מיט א לאנגען פארשמאלצעוועטען ארבע כנפות און תחתונים פון גראבער לייגוואנט מיט א סך פאלדען. זיין ארבייט איז געווען צוגעהען רופען אויף דער גאס: בעלי הבתים אין באד אריין! פרייטאג און ווייבערליך אין באד אריין! מיטוואך. זומער, ווען עס פלעגט זיך אנהויבען ווייזען גארטענווארג, האט אין דער יודישער גאס זיך געלאזט הערען זיין קול וויא פון א שלייען: יודעליך, אהער! יונגער קנאבעל יודעליך!—אין באד פלעגט ער היטען דאס אנטאן, אונטערטראגען א שעפעלע וואסער, אריינלאזען א קויטיג העמד אין דעם ארבעל אריין מיט א קנופ אינוועניג, וויא א מייסטער, דערלאנגען א קויל פייער, ווארפענדיג עס פון איין האנד אין דער אנדערער, צופאררייבערען א ציגארטיטען. און האפען דערפאר מיט א מאל א הארטען צווייער, אדער א דרייער. פישקע האט זיך שוין געריבענט

דערמיט פאַר א שטיקעל כלי־קודש און נעהאַט דאָס רעכט אויף געוויסע זאַכען, וויא א שטיינער: ארומגעהען אין איינעם מיט דעם פעקיל שמייסער, באַדלייט, אי־בער דיא הייזער, נאָך פורים־געלד, חנוכה־געלד; קומען מיט דער קאָמפּאַניע אויף א לעקיך־און־בראַנפּין, אויף א קריאת־שמע לייענען, אויף א ברית ביי דיא בעלי־הבתים אין באַד און חאַפּען א כוסע מיט א שטיקעל האָניג־לעקיך, אויך ארומגעהן פּסח מיטן טאַרבעלע, צונויפנעהמען ביי דיא בעלי־הבתים שטיקלעך מצה. — איך האָב פישקען זעהר גוט געקענט, פלעג ליעב האָבען אריינצולאָזען זיך מיט איהם אין שמ׳עס און אָנקוועלען א מאָל פון זיינע ווערטער. ער איז נאָר ניט געווען אזא מיאוסער שוטה וויא ער האַט אויסגעזעהען. ווארים ווען איך בין נאָר אין גלופּסק אין ביי מיר דיא ערשטע זאַך פון אלע מלאכות זיך אַראָפּצוחאַפּען אין דער נע־מויערטער באָד, אויסצופרודען דיא זאַכען, דיא זאָקען און צופּאַרען דיא ביינער אויף דער אויבערשטער באַנק. זאָגט אייך וואס איהר ווילט, דאס איז דער בעסטער תענוג ביי מיר. וואס קען, דאַכט זיך, בעסער זיין פון שוויצען? איך זאָג אייך בפירוש נאָך א מאָל, אצינד אָ אפילו וואלט איך אויך שטאַרק הנאה געהאַט פון ביסעל שוויס, ווען דיא זון זאָל מיר נישט זיין אָקעגען פּנים.

— ריקט זיך נאָר, ר׳ אלטיר! ריקט זיך, זייט מוחל, ווייטער אביסעל! — אָ, איהר האַט איצט אהן עין־הרע גאָר דעם גוטען שוויס! טהוט זיך נאָר, זייט מוחל, א ריק אָט אזוי, אזוי.

— נו, איין עק, א סוף זאָל עס האָבען! מאַכט אלטיר אָנגעברוגזט. איך ליג שוין דאַכט זיך גוט. ציהט נישט, איך בעט אייך, ביי דער נשמה און מאַכט עס בקיצור.

— האָט צייט, ר׳ אלטיר! דער טאָג איז נאָך גרויס. רוף איך מיך אָן און הויב אָן ווייטער צו דערצעהלען:

— אז איך בין געווען מיט עטליכע יאָהר צוריק אין גלופּסק און פון דערוויי־טענס אויף דער גאַס דערזעהען פישקען, בין איך פשוט אויס דער הויט געשפּרונגען פאַר גרויס וואונדער. פישקע מיינער, זעה איך, געהט מיט דיא קרומע פיס, אָנגע־טאָן וויא א שטשאָגעל אין א שפּאָגעל נייע טשערקאַסענע קאָפּאָטע מיט נייע שיך און זאָקען. אויפ׳ן קאָפּ א גרויס פּליסען היטעל און אויפ׳ן האַרץ בליטשעט איהם

ערשט נייא פון דער נאָדעל, א לייבצודאק פון הארט אָנגעקראָכמאָלטען ציטץ מיט גרויסע רויטע קווייטען! וואס קען עס בעטייטען? טראַכט איך ביי מיר. זאָל זיין אפשר, קהל האט איהם אויסגעקליבען פאָרט פאר א חלירע־חתן? נאר אויף גלופסק אבער איז אין יענעם יאָהר קיין חאלירע נישט געקומען. נישט דאריבער, ווייל מען האט אפשר אויסגערייניגט דעם טייך, צוגענומען דיא בערגליך עיפושדינע בלאָטע און דיא געפגרטע קעטץ פון דיא גאסען, אדער בעלי־הבתים האבען געמאכט א האפלע, אויף צרלהכעיס דעם גאנץ אלטען מנהג, וויטער נישט אויסצושיטען דעם מיסט, אויסצוגיסען דיא פאמיינצעס אונטער דער נאָז, פאר דיא הייזער; חלילה! וויא קען מען אויף אזא יודישער קהילה אזוינס נאָר טראכטען! נאר וואס דען? ס׳איז גלאט געווען נאָר ריינע נסים.... יודען האבען אפילו דענסטמאל זיך געקלאָגט אויף דיא בייכער, צוביסלעכווייס אויף אונטערגעשטאָרבען, נאָר דאס איז געווען גלאט אזוי, איין אונטערגאנג. מען האט עס צוגעשריבען דיא גרינע אוגערקעס. דער ארמער עולם האט מיט א הייסען הונגער זיך צוגעחאפט צום יונגען גארטענ־וואַרג און.... ס׳איז געליבט גאָט, מיט חסד.... נישט דאס בין איך אויסען. דערווייל וויא איך טראכט דאָ און וואונדער מיך אזוי, איז פישקע פארשווינדען גע־וואָרען. גראָד בין איך, נישט היינט געדאכט, דענסטמאל געפאלען אויף דיא קריד שעס, געליטען שטעכעניש. שוין טאקי א לאנגע צייט נישט געלאָזט צו דער אדער, נישט געשטעלט קיין באנקעס, א חרץ נאָר אקעגען א צעהן פיאווקעליך אין דער גאנצער צייט פון עטליכע חדשים!...... נו, האב איך מיר פירגענומען, מאָרגען, בלי נדר, געה איך בעצייטענס אין באָד, וועל דארט צוברייגען גוטע עטליכע שעה און שוין אָנשמעקען דאָרט אלסדינג...... נישט דווקא וועגען פישקען אליין וויא אויך טאקי וועגען אנדערע וויכטיגע זאכען: מכח פאָליטיקע, פאטשטען און אלס־דינג, וואס קאָכט זיך, פארלויפט זיך אויף דער וועלט און אין דער שטאָדט. דאס איינציגע שטיקעל ארט פאר יודען אויף צושמעקען, ארויסצוגעבען וואס עס בורטשעט אינוועניג אין זיך און חאפען צוריק עפעס א לעק פון אנדערע. דארט אין דער באָד ווערט מען געוואהר פון זעהר פיעל סודות, דארט ווערד אפגעמאכט זעהר פיעל גע־שעפטען און עס רודעוועט זיך כעהר נאָך וויא אויף א יריד. מען בעדארף אהין קומען אין א פרייטאג זעהט מען שעהנס: אין איין ווינקעל זיטצען רופאים מיט

דעם קליפערגעציינג, ארום זיי יודען א סך. איין רופא נאָלט קעפ, דער אנדערער רופא מיט א בריטווע צוקארדדאשעט פּלייצעס, פאטילניצעס, שטעלט באנקעס דעם, חאפּט אראפּ געשטעלטע באנקעס ביי יענעם און יודיש בלוט ניסט זיך טייבענוויס אויף דעם פאל, אונטער מענשען, פארמישט אין איינעם מיט בלעטליך פון בעזעמער און אפּגעגאָלטע האָר, דעם רופאים ברענענדיג לעבטיל שמעלצט זיך מיט א צו־פלאָכטענעם קנויט, שפּריצט בריזגעט מיט א בייזער, מיט א פלאם פייער פון א מיתה־משונה קאָליר. — אויף דיא ווענט, אויף דער סטעליע לעבין אויווען הייננען, וויא אין דעם גרעסטען מאגאזין, אלערליי קליידער: העמדער, זאקען, כל־א־מיני לייבצודאקען, אלע סארטען תחתונים, קאפּטענס, קאפּאָטעס, אויך קאלעכדיגע פעלפּענע היטלען. — פון דער אויבערשטער באנק לאזען זיך הערען שרעקליכע קולות. מיט א טהייל יודען ליגען דאָרט אהן כוחות, זיפצען און קרעכצען, א טהייל זיינען געוואפּענט מיט בעזעמליך און שרייען: געוואלד יודישע קינדער! געוואלד האט רחמנות! געוואלד! געוואלד פארע!... אין באָד ווערט קאלט, אלע שרייען און איינער נישט שטרעקט אויס א האנד אויפצוגיסען אויפ׳ן שטיין, ביז צום סוף גע־פינט זיך עפּיס א ווייסע־חברהניק און מאכט אָן אזא היטץ וויא אין גיהנום, אויף דערשטיקט צו ווערען. צוויי אויסגעווייקטע יודען שלאגען זיך דאָרט פאר א ראש־קעלע, אויסרייסענדיג איינער פונ׳ם אנדערענס הענד מיט זידלעריי א שרעק. א דאָ־רער מלמד, וואס בלאנקעט זיך דאָ ארום אהן נעציינג, לייגט זיך אריין אין שלום, מאכט א פשרה — און אלע דריי טונקען זייערע פארשמאָלצעוועטע פאטשיילכע:ס און וואשען זיך פון איין ראשקעלע. אויבענאָן אין א קיפּקעלע זיטצען מיוחסים, נגידים, לייטישע מענשען און שמיעסען עסק, פון תוך זאכען: מכח דער טאקסע, מכח היינטיגע עזות פּנימער, מכח דעם נאבאר, מכח דיא ווִיבאָרעס אויף גלאס־נעס, אויף א רב, מכח אכטצעהן און דרייצעהן און מכח דעם נייען פּאליצמייסטער. צו זיי שארט זיך צו וויא א קעטצעלע עפּיס א שיינער יוד און מאכט א שמיעס מכח דער תלמוד תורה, מכח דיא נייע גזרות, מכח חטאים אין שטאָדט און רייסט דערביי איטליכען איין סודות אין אויער... פלוצלים קומט צו איינער א וואוילער יונג, וואָס שארפט דיא ציין אויף גלאסנע און פארבעט מיט א חניפה־שמייכעלע אויף דער אויבערשטער באנק דעם גרעסטען יחסן און בעל דעה, וועלכען ער וויל

אביסעל אויספארען משאקענדיג מיט זיין כבוד אליין. דער שיינער יוד, וואס האט אויך א קוק אויף עפּיס א התמנות און וויל אפּלעקען א ביין פאלט דעסגלייכען אויף דער איינענער המצאה, טהוט זיך א בייג מיט א חניפה'לע און פארבעט אויך א יחסן צום טאנץ. אלע קריכען ארויף אויבען אויף דער באנק, דיא בעזעמליך הייבען זיך און דיא געשעפטען זענען אפּגעמאכט... בזכות דיא מיוחסים ווערט אין באָד געשמאק הייס, קליין און גרויס יונג און אלט האפּען זיך צו דיא כלים. דער עולם קרעכצט, איקעט, פּאָסמאקעוועט זיך אויף אלערלייא קולות, און דערנסטמאָל קריכט מיינער ארויף העט העט הויך אין א ווינקעלע, ביחידות, פאר זיך אליין און טהוט זיך א נעהם פארען דיא פיינער אויף וואס דיא וועלט שטעהט.

— אוי, רב אלטיר, א ריק! האטש א קליין ריקעלע, אהיןָ, אהין אביסעל קיין צפון זייט!...

אלטיר קוקט מיך אן עפּיס וויא איין אנשיקעניש, מאכענדיג מיט דיא אקסלען: נאָ, נאָ!

— האט צייט אביסעל, ר׳ אלטיר! נעהם איך איהם איין. וואס איז אזוי דאָס האפּעניש? באלד, באלד! לאמיך נאר א קאפּעלע זיך אָפּרוהען.

אלטיר האט זיך עפּיס צושטארק געפּארעט מיט דעם מונדשטיקעל, וואָס איז געוועזן מיאוס פארליינט. דערנאך האט ער עס אפּגעדרעהט פון'ם ציבעכעל, שעל־טענדיג עס מיט פארדראָס, ארייגגעזעצט אנשטאט איהם א געגזען פענדיל, פאר־רייבערט אויף דאָס ניי זיין פּיפּקעלע פוף־פוף־פוף און ארויסגעלאזט וויא פון א קוימען א גאנצען וואָלקען רויך. איך האב אביסעל אויסגעגלייכט דיא אלטע ביינער און ווייטער אנגעהויבען צודערצעהלען.

אויף מארגען בין איך געקומען אין באָד בעצייטענס. א סך פריהער איידער דער עולם איז זיך בּיסלעכווייס צונויפגעקומען. בעריל דער שמייסער איז געזעסען

אין הויז אויף א באנק צווישען ראשקעליך, אויפגעשטעלט וויא א טורעם איינע אין דיא אנדערע און געבונדען בעזעמליך, איבערקוקענדיג דיא בלעטליך מיט אזא ערענסט פנים וויא א יודענע קלויבט ארבעס. נישט ווייט פון איהם שטעהט לעבען אויווען איציק דער היטער, א יוד מיט א גרויסער באָרד, וואָס איז אין דעם ברוים א יאהר דרייסיג, טהוט נישט מעהר וויא קוקען מיט צוגויפגעלייגטע הענד אויף דיא פעקליך זאכען, צו ווינטשעווען איטליכען ביים ארויסגעהן פון׳ם מרחץ „צו רפואה!״ און ציהט דערפון דאָס שטיקעל פרנסה. ער געניצט אויף א קול, אויסציהענדיג דערביי דיא הענד אין דער הויך, מאכט א חשבון וויפיל דאס וויב בעט אויף שבת, שמיעסט איבער מיט בערלין פון דיא היינטיגע שיינע פאָרדינס־טען, שפעט אוים איטליכען פון דיא בעלי הבתים בעזונדער, מאכט אלע אויסצודרע־הען, דער איז אזוינער, יענער—אזוינער, נישטאָ דיא מענשען וואָס אמאל. גאָר נישט דאָס מרחץ וואס פריהער, וויינינער פון א זעקסער האט דער קארנסטער אפילו נישט געוואוסט, און היינט... טהוט ער א שפיי אין לאזט אוים: היינט מעגען זיי אלע דיא כפרה ווערען! —

בעריל און איציק האבען מיר געמאכט א גרויסען „ברוך הבא״, שוין מאַכי א היבשע צייט אז מיר האבען זיך נישט געזעהן און איך בין ביי זיי געווען זעהר איין אנגעלייגטער גאסט. מיר האבען זיך צושמיעסט פיל זאכען און בין אין דערמיט שמיעס ארויפגעקומען אויף פישקען, וואו פרעג איך, איז אונזער פישקע?

— פישקע! מאכט בעריל, א טרעסע געבענדיג דאָס בעזעמיל, הער־הע! פיש־קע איז היינט א מענש, א בעל־חביתיל, איבערגליקליך:

— פישקע! זאגט איציק, צושאקלענדיג מיטין קאָפּ, פישקע איז היינט א פריץ! אויסער זיין שאדען געזאָגט געוואָרען אויף א סך!.... גוא, פישקע! ער האט זיך גאָר קיינמאל אזוי גוט ניט געווינטשען.

אָט וואס בעריל דער שמייסער האט מיר לסוף דערצעהלט:

— א דאנערשטיג פארנאכט איינמאל איינהייצענדיג אין אלע אויווענס און זיך שטארק אנגעמארדעוועט פון דער ארבייט, לייג איך מיך מיט חברה אין באָד אויף דיא ביינק, אביסעל דעם אטהעם צו חאפען.

חוץ אונז זענין דאָרט געלעגען אויסגעצויגען נאָך עטליכע יודען בטלנים וואָס האַלטען זיך דאָ אויף, וויא מיר ליגען זיך דאָ אַזוי רוהיג, רייבערען און שמיעסין זיך אזוי גאנץ פרעהליך, מיט א מאל הערען מיר, וויא מען פּאַרט עפּיס צו, גלייך צו דער באָד. נוא, צוגעפאהרען — צוגעפאהרען, וואָס מאַכט עס אוים? איידער מיר קוקען זיך ארום קומען אריין דריי איזערנע, געזונטע פּאַרשוי־נען, אלע אין איין קול: גוט נאָוועגט יודען! וואו איז פּישקע? גיט אהער פּישקען!... דאָ האָב איך מיך שוין טאַקי אביסיל וויא דערשראָקען. וואָס הייסט עס פאַר א לשון, עפּיס נאָר אין איין אטהעם: גיט אהער פּישקען! באַלד אבער האָב איך צוריק מיך מישב געווען, וואָס איז דאָ אַזוי דער שרעק? קיין גנב חלילה איז פּישקע ניט, עפּיס געשעפטען גרויסע, מאַכט פּישקע אויך ניט און ווען אפילו דיא פּאַר־שוינען זענין חאַפּערס, וואָס זשע הערט זיי פּישקע? אַקוראַט וויא דאָס מילכידיגע קלינגעל. מיט זיינע מעלות איז פּישקע, ברוך השם, בעוואַהרענט פאַר א רעקרוט. —פּישקען בעדאַרפט איהר? רוף איה מיך אָן בעהאַרצט. ער איז אצינד נישטאָ. נאָר זאָגט מיר, פּרטערס, צו וואָס מוזג אייך פּישקע? איך וויל עס וויסען.

דיא יודען קוקען זיך איבער א ווילע צווישען זיך, דערנאָך טרעט איינער פון די ארויס און מאַכט צו מיר: מהיכא־תיתי, מיר וועלען אייך זאָגען. פאַר וואָס נישט? מען האָט חלילה דערמיט זיך נישט צושעהמען. דאָס איז א יידישע זאַך. דיא מעשה דערפון איז אַזוי:

דיא בלינדע יתומה קענט איהר דאָך. דיא בלינדע יתומה, וואָס זיצט שוין פון גאנץ לאַנג לעבין דער טויטער שול, ביים אַלטען בית־עולם, און בעט נדבות מיט דעם בעקאַנטען לידעל, וואָס איינער פון דיא בריות האָט אויף איהר געמאַכט דיא דאָזיגע בלינדע יתומה איז היינטיגס יאָהר געבליבען איין אַלמנה. זיא האָט זיך געאיילט גיך צו פאַרקנאַסען מיט עפּיס א טרעגער, זיך מתחיב געווען, איהם אויסצוקליידען בעל־הבתיש און געבען איהם זיין בעדערפעניש, דערצו נאָך אביסיל געלד. היינט האָט געוואָלט זיין דיא חופּה. מען האָט אנגעגרייט זעהר א גוטע וועטשערע: בראַנפּין, בוקעס, פיש און טאָפּ־געבראָטענס. א גילדענע יאָיך מיט עופות וויא דער שטייגער איז ביי יודישע קינדער. דאָס אַלסדינג קאָסט געלד. אז מען איז אין גאַנצען פאַרטיג געוואָרען, דיא כלה אויסגעפּוצט, אויסגעשלייערט, שיינט

לויכט וויא א יודישע טאכטער, איז מען נעגאנגען צו דעם חתן, נעהמען איהם צו דער חופה, דער תכשיט אָבער הערט נאר, איז נאר נישטא אין דער היים ! מען ווארט א שעה, נישטאָ, מען ווארט נאך א שעה, ער קומט נישט, ער איז וויא אויסגעטריקענט געווארען ! וואס לאזט זיך צום סוף אויס ? דער בחור, ברענגען זאל ער, האט חרטה ! באשר זיין באבע, וואס איז אזוי פיל יאהרען שוין א קעכנע ביי אונזער גביר, לאז נעזונט זיין, וויינט ליארעמט, פילדערט, שרייעט אויף דעם שידוך, ס'איז איהר נישט לכבוד, זיא דינט פארט אזא צייט ביים היגען גביר, איז אויסגעקאכט מיט א סך בעלי־הבתים אין דער שטאדט, וואס געהען צום גביר אויף דער הינטערסטער טיהר דורך דער קעך. זיא קען מאכען א גוטען קוגעל מיט חנציעס קבלה און צו איהרע חרעמזליך איז קיין גלייבען נישטא. עפּיס א קאטאָוועס א קעכנע אין דעם גבירס נעזונד וואס האט אין יאטקע דיא גרעסטע דעה, וואס דער שמש פון דער שול ברייננט איהר מיט זיין כבוד אליין דעם אתרוג בענשען, וואס דער אונטער חזן אין דעם קלייזעל לייענט איהר פורים דיא מגילה אין דער קעך און ריקלע דיא זאָגערען טרינקט ביי איהר א גלעזיל ציקאריע ראש השנה נאך אויסנעהמניש. פאר וואָס זישע זאל הייגט דאס אייניקעל איהר אויף דער עלטער דאס פּנים פארשווארצען און צושטערבען איהר דעם גאנצען יחוס ? ניין, חאָטש האקט איהם און בראָקט איהם. שריי חי וקים עס העלפט נישט. ער וויל נישט דעם שידוך, וויל נישט דיא כלה. רופט מיך, זאגט ער, קנאק־ניסעל און לאדט מיך צום ונתנה תוקף ! — מיר אלע זענין געבליבען וויא אויף דער מילבעדינער באנק. עס טהוט אבער קיינעם נישט אזוי באנג דער חתן וויא דיא וועטשערע. וואס טוהט מען מיט דער וועטשערע, מיט אזעלכע פיש און געבראטענס ? מיר מתעסקים האבען א גאנצען טאָג זיך אנגעמאָרדעוועט, ארומגעלאפען, געטאָן, געארבייט. אונז קומט נאך אויך פונם שדכנות. איין עבירה חלעבין אזוי פיל מיה, אונזער מיה אונזער ארבייט ! מיר האבען געטראכט, געטראכט, געקלעהרט, געקלעהרט און אונז איז איינגעפאלען פישקע ! לאָז ער, חלעבין, ארויספיהרען איטליכען פון דער נויט. כאָז פישקע, חלעבין זיין דער חתן, וואס מאכט עס אויס ? וואס קען עס איהם ארען ? מיר זענין דאס אצינד געקומען נעהמען איהם באלד טאקי צו דער חופה אנשטאט דעם טרעגער.

איגדעם וויא דיא יודען מענה׳ן דאָ אזוי קוממ אָן פישקע. מיר האבען איהם גענומען אַ נעהם, געחאַפּט דיא כשרה מציאה, נישט צומאכען מיט איהם קיין פיל הסברות, קיין לאַנגע שאלות: נעה בחור מיט דיא קראנקע פיס, גענונג זיך געפּאַסעט, נעה בחור אונטער דער חופה! — מען האט אלסדינג אָבגעמאכט גאנץ געשווינד נאך איידער פישקע האט צייט געהאט אפילו זיך ארומצוקוקען. חברה האט געהאט אַ גוטע וועטשערע, געגעסען, געטרונקען אויף וואס דיא וועלט שטעהט און צוגע־ווינטשעוועט דעם נייעם פּאָר פּאַלק.

פישקע געהט עס היינט אין דער טשערקאסענער קאפּאָטע, וואס אין איהר האט געזאלט געהען דער טרעגער און איז נאָר דער וואוילער יונג. זיין ארבייט איז היינט, ארויסצופיהרען אלע פריה מארגען זיין ווייב, דיא בלינדע יתומה, אויף איהר ארט לעבין אלטען בית עולם און תחילת הלילה איינעקצופיהרען זיא פון דארט צו־ריק א היים. מיט עסען און טרינקען האט פישקע נישט וואס צוזארגען. זיין ווייב איז איין אשת חיל, האט אַ שטענדיגע, גוטע פרנסה אין דיא הענד. דאס פּארעל האט זיך ליב, איינער דעם אנדערן האט נישט חלילה אויסצוזעצען קיין חסרונות.

אָט דאס, ר׳ אלטיר, האט מיר דערצעהלט בעריל דער שמייסער. זעהט איהר שוין, רוף איך מיך אָן, וואס אויף דער וועלט קען זיך טרעפען. וויא אזוי, מען פּאַרט ביי אונז יודעליך הינקעדיגע מיט בלינדע; וויא אזוי מען שטעלט חופות, מאכט זיווגים, צוליעב וואס? דיא מהוערס זאלען זיך זאט אנעסען, אָנטרינקען! אזוי איז ביים געמיינעם עולם, ביי דיא אָרעמע און אזוי איז אויך ביי דיא נגידים. דאָרט ווערד אויך זעהר אָפט געשלאָסען אזעלכע מיני שידוכים וואס נישט געשטויגען. עס פארשטעהט זיך צו ליעב איין אנדער מיט וועטשערע, מיט איין אנדער חן... נישט דאס בין איך אויסען. זאָרגט חלעבין נישט, ר׳ אלטיר! אויב אייך איז נישט גע־ראָטען פּארען א בחור מיט א זכר, דערפּאר וועט אייך געראָטען, אם־ירצה־השם, צונויפפיהרען עפּעס איין אנדער מין שידוך. פּאלט נאָר ביי אייך נישט אראָפּ. נישקשה, חלעבין! איך זעה, איהר טווינט, איהר האט געחאַפּט דעם סטריה באלד טאקע, נאָר לומדיש. פּארקעהרט, אדרבה, אָנגעהויבען אייער נייא געשעפט האט איהר גאנץ גוט, וויא א לאנד שדכן טאקע. אי וואס דער בחור... נו, בע, חלעבין! דערפּאר אבער, אז איהר וועט ערגעץ שוין אָנשמעקען א מיה, וועט עס שוין געהן

וויא א מזמור. א בלינדע, א שטומע, א קרומע, נעה טאכטער, נעה מיט מזל אונ־טער דער חופה! דער דרוקער מאהנט נעלד, דיא שקאפע בעדארף עסען דיא בתולה מיינע מוז חתונה האבען, מיין ווייב איז נעלעגען נעוואָרען למזל מיט א אינגעל, נעה זשע טאכטער נעה, ריק זיך אונטער דער חופה!....

ריקט זיך נאר אין מחשבות'ן, ר' אלטיר, וויי־טער אביסל. א, איהר שוויצט אהן עין־הרע וויא א ביבער! שוויצט, שוויצט נעזונטערהייט!

7.

— מילא בקיצור וויא דיא מעשה איז, דערוו־יל איז שאפעל! מאכט אלטיר וויא אליין צו זיך, מיט א קרעכץ, בעטריבט, פאַראומערט און גרויסע טראפען שוויס טרעטען איהם ארויס אויפ'ן פנים. ער הייבט אויף דיא אויגען, דערלאַנגט אויף מיר א בליק, עפּעס מיט אזא ריהרענדע קנייטשעלע, מיט אזא רחמנות־פנימעל, וויא א זויגענדיג קינד קוקט אויף דער מאמע, בשעת ער לעכצט נאך דער ברוסט. אלטיר נעביך האט געמיינט פּרנסה. עס האט איהם נעצווינגען צוזאמען מיט מיר עפּעס א געשעפטעל. ווארום וויא ליגען עס צוויי יודען מיט בערה, אין מיטען העלען טאג, גלאט אזוי אָהן עסק?! ווען צוויי יודען זאלען א שטיינער פארוואַרפען ווערען ערגעץ אין א העק אויף א וויספע, וואו חוץ זייא איז נישטאָ קיין לעבעדיג בעשעפעניש, איז גאנץ זיכער, אז איינער וועט מיט דער צייט מאכען א קלייטיל, דער אנדערער—אויף עפּעס א שטיקעל געשעפט,ביידע צווישען זיך העלען האנדלען, איינער דעם אנדערען באָרגען, געבען אין קאָמיסיע און איינער פונם אנדערן ציהען דאס שטיקעל פּרנסה. אלטיר האט באלד טאקע א פרעג געטהאן: „וואס נעפינט זיך ביי מעלתו היינט עפּעס אין ביידיל?" עס האט אזוי פיעל געהייסען וויא: מאמע, טיטע!... צופאקט אייך, ר' מענדיל, און ארויס מיט דער סחורה!

אין ברירה! מען טאָהר זיך נישט פוילען. איך נעהם אפיר מיין פּעקיל סחורה אלטיר זיין פּעקיל און נעהמען זיך קנעטען, נעשמאק צום עסק. מיר סטעבעווען,

בייטען, איך גיב אלטירן אין חיכוף אריין בריה'ישע ביכלעך מיט קורצע שורהלאך און הה, אהה, וועה געשריען! וואס איך וויל זיי פטור ווערען. ער איז אבער אויך קיין נאר נישט און וויל זיי אפילו אין דיא הענד אריין נישט נעהמען.

— פוילע סחורה! זאגט אלטיר פארקרימענדיג זיך. שמאַכטעס פון עפּעס פארשימעלטע באנק־קוועטשערס, ארעמע בעלי־עברות! ווייס איך וואס זיי האבען דאָרט עפּעס אָנגעמאכט! פאר וועמען? קיינער פונם עולם פארשטעהט דאָרט נישט אפילו קיין וואָרט. עפּעס מערקיש, מישמעהנס געזאָגט, לשון!.... איינמאל שוין נעטהאן א נארעשקייט פיהרען מיט זיך אזא לענגער סחורה. פע, חלעבין! ניט אהער, ר' מענדעלע, עפּעס רעכטס!

איך לייג ארויס רומי"ל, איין מין נאך דעם אנדערען. מיין אלטיר קווינקעלט זיך אלץ, זעצט אויס חסרונות. צו איין מין אָבער בעקומט ער שטארק חשק און איז צו איהם וויא צונעזאָמען געוואָרען. ס'איז באמת געוועזן נאָר אנטיק. דיא בלעטליך פון כל־א־מיני קאָלירען, און נישט פון איין גרויס. דיא אותיות אביסעל מטושטש פון אלערליי שריפט: רש"י, דימענט, פעריל, ציצעראָ, פּרקים, גרויס און קליין וועליש, דאס ארויסשטעלעכטס גאָר א וואונדער: שמאָלע פּאסיקליך אָנגע־דרוקט מיט קליינע אותיותליך ביי דיא זייטען, א ברייטער פאס מיט גרעסערע שריפט אינוועניג אין דערמיט, אזמען א בויך מיט פיצליך אותיות, אָנגעזעצט וויא מאָהן און צווישען דיא אלע שטיקליך ציהען זיך אין דער לייננ, אין דער ברייט סטעזשקעליך, וויא ווייסע שמאָלע בענדליך. דיא אלע גוטע מעלות, וואס יודען אין אונזער ווינקעל האבען ליב. פארוועגדעטע בלעטליך איז אין פיל שטעלען אויך נעד־זוען. דאָס איז דאך ערשט דיא גאנצע חריפות. אדרבה, לאָז א יוד ברעכען דעם קאָפּ, פּאלען אויף דעם שכל און געפינען. גלאט אזוי, פראָפּט, וויא עס געהר צו "יי, קען דאך אפילו א גראָבער יונג אויך אנטאַפּען... פון גרייזען רעדט מען שוין נישט, דאס מוז דאך שוין זיין. און וועמען גערן זיי אן? א יוד האט א קעפּיל און איז נישקשה נישט קראנק זיך אָנצושטויסע וואס מען מיינט. נאר א לשון, א לשון איז עס דאָרט געוועזן קונציג וואויל, גאר נישט צום פארשטעהן! אקוראט אין דעם יודישען נוסח. "אָץ קוציץ" איז דאך עפּיס אויך נענוג גוט, הארבליך מחיה, נאר אָץ־קוציץ־לשון שרייבען בייא אונז

היינט געוועהנטליך אויך פיל אנדערע, מען קען פּאָרט וויא עס איז זיי איינבייסען, טרעפען וואָס זיי מיינען. מילא וואָס־זשע איז דאָס פאר אַזאַ חשיבות? וואס־זשע לאזען זיי מיך דא הערען? גוט, אמת גוט איז ביי יודען נאר אזוינס, וואס ברעכט דעם מוח און אוממעגליך צופארשטעהן. אז מען פארשטעהט עס נישט, מסתמא מוז דאָך דרינען עפּיס שטעקען... נישט דאָס בין איך אויסען.

מיין אלטיר האפּט דעם דאָזיגען מין סחורה מיט יעדע הענד און מען זעהט, וויא עס קומט איהם צו א שטיק געזונט. דערנאָך ביימען מיר תחינות אויף בבא מעשיות, מענה־לשון׳ס אויף טויזענט און איין נאכט. שיר המעלות׳ן אויף קמיעליך, סטעבעווען א מאה זיטאָמירער סליחות אויף בערשעדער טלית קטנ׳ס, ווילנער קינות אויף שופרות, חנוכה־לעמפּליך אויף וואלפּצייגדליך, שבת׳דיגע מעשענע לייכטער אויף הבדלות און קינדערשע בלימשקענע יארמולקעליך. ביידע צדדים האבען דער־ווייל פּנים׳ס נאָנצען משא־ומתן קיין גראָשען אין דיא אויגען נישט געזעהן און גער־בליבען שטארק צופריעדען, גלאַט פּנים׳ס האנדעל אליין. מען האט דאָך געטאָן, גער־האנדעלט געמאכט געשעפטען, נישט געזעסען ליידיג. אלטירס מרה־שחורה איז וויא א רויך פארשווינדען געווארען, ס׳איז איהם געווען צודערקענען אין דעם פּנים, אז יארמעליניצער יריד מיט זיין פינסטער מזל איז איהם פּנים׳ס זינען ארויסגעגאנגען. ער רעכענט עפּיס שמילערהייט פאר זיך אויף דיא פינגער, האלטענדיג דעם לינקען אויער אָנגעבויגען, גלייך וויא אין קאָפּ ביי איהם חשבונט א בו־האלטער, צו וועלכען ער הארכט זיך גוט צו, און א פּנים דער השבון ווייזט אויף א פערדינסט־טיל, אם ירצה השם, ווייל דאס מויל שפּאלט זיך איהם אין דער גאנצער ברייט און פון צווישען זיינע געדיכטע וואנצעס בליצט ארויס א זיס שמייכעלע.

דערווייל איז געווארען מנחה צייט. א געשמאַק ווינטעלע הויבט אן צובלאָזען און אויפען הימעל ווייזען זיך שטיקליך וואלקען, אויף וועלכען מען האט, וויא אויף מהיירע געסט, שוין א לאנגע צייט ארויסגעקוקט. דיא בוימער הויבען פּאמעלאָך אָן זיך צושאָקלען, איינער צום אַנדערן איינגעבויגען דעם קאָפּ, און פיהרען זיך א שמועס אויף זייער לשון, נאכדעם אז זיי האבען אזוי לאַנג גשווינען שטיל. דאס

ווינטעלע האט אויפגעוועקט דיא שלאָפעדיגע תבואה, אלע זאנגען האבען זיך ווא יונגע קינדער אויף מיט א קול און צוקישען זיך גאר פריינדליך. נאָמס בעשעפעניש ריהרט זיך אומעטום: אויפן פעלד, אין וואלד און אין דער לופט. איינס נאך דאס אנדערע טרעטען שפילפיינגעליך ארויס, אויף צווייגלעך, ביימליך, נידעריג און גאנץ הויך פוטצען זיך דיא פעדערליך. א וויש מיט דעם שנעבעלע. א טרעסע, א שאקעל און הויבען אָן דיא זיסע זמירות, צווינגען, צושווישטשען. באַבעטשקעם רייך געקליידעט אין אטלעס, סאמעט, מאָרע אנטיק מיט טחייערע ציהרונג האפען א טענציל, שוועבענדיג אין דער ליפט, הייבען זיך, דרעהען זיך און מאכען צוויי בושלעס, נווארדייצעס, מיט לאנגע, רויטע פיס שטעהן אויפן גראָז, פארזייסענדיג דיא קעפ אין דער הויך און קוקען מיט גדלות. עפיס א קונדעס, א פויגעל, שטיפט, פליהט פון איין בוים צום אנדערען, מאכט „קוקו, קוקו"! וויא ער שפילט זיך אין באהעלטעניש. איהם ענטפערט אָפ פון צווישען ווייץ און קאָרן איין אנדער מין פויגעל עפיס. „פיק-בער-וויק, פיק-בער-וויק! וויא גערעדט: אייביג וועסט דוא מיך דאָ נישט האפען, האָטש שיט מיר אן זאלץ אויפן עק, פאקט זיך ר' קרוב ווייטער און אועק, אזועק!.... נישט ווייט אין א וועלדעלע קנאקט דער סאָלאווי, צולאָזט זיך אויף זיין העלזעלע, מאכט זיסע שטיינער און שפילט גאָר מחיה. אימליבער וואס קען נאָר עפנען א מויל האלט דעם וועלטבעריהמטען חזן אונטער. זשאבעס אפילו פון דיא טייכליך ערגיץ טערעלייקען, אפילו פליגען, בינען האבען נישט געשוויגען און דער זשוק, דער שייגעץ, דער אנהאפער, האט פליהענדיג אויך געזומשעט. דאס איז געווען אזא קאָנצערט, וועלכען מען האט געמעגט אויף בילעטין געהען הערען... דיא גאנצע וועלט איז עפעס וויא לעבעדיג געוואָרען און בעקומען א פרעהליך פנים. א פרייד, א פארגעניגען צוהערען, צוזעהען, צושמעקען דיא זיסע ריחות פון אלע זייטען.

—ר' אלטער ס'איז גוט! ר' אלטער ס'איז שיין: עס ציהט עפיס ביי דער נשמה, עס רעדט עפעס צום הארצען: גאָטס וועלטיל איז שיין, גאָטס וועלטיל לעבט! עס ציהט און גלוסט זיך אריינוואַרפען זיך עפיס אהין, אהין מיט הענד און מיט פיס...

— מענדעלי, בעו! .... ר' מענדעלי, עט .... פעו! טוהט אלטיר אויף מיר זיך א קרים. שוין צייט בעסער מנחה דאוונען, פארגעסט בעסער נישט פון אייערע אלע זאכען צוזאגען עננו ....

איך פארבינד דיא זאקען, גארטעל ארום מיט א פאסעק דיא קאפאטע און הויב אן זאגען „קטורת" אויף א ביי קול, גאנץ לוסטיג, מיין אלטיר, זאל לעבען, צולאזט זיך באלד טאקי נאך מיר אויף דער גראבע סטרונע, אויף דער נעמבע און מיר ביידע גיבען אפ א שבח זיין ליעבען נאמען, בשעת אלע קרייטיכיער און בלעטלעך אויף דיא פעלדער, אלע חיות און עופות אין דיא וועלדער לויבען גאט, זאגען שירה. —

נאך ביים אנהויב „פטום הקטורת", אז אלטיר איז ארויס מיט דעם גאנצען אפטייקעל קרייטיכצער און געווירצען: החלבנה, טייבילש קוים, והלבונה לויטערע ווייריך, הצפורן א ווארציל גלאט וויא א נאגעל, איננבער און שטייננליך זאפרען, האט ער ארויסדערטאפט פון אונטער דער קעלניע דאס בעל העגלה'שע טריף-נעווירץ, א קליין פעסעלע „מאזגיצע" מיט סמאלע. מיט דעם דאוונען איז ער פערטיג געווארען גיך און בשעת איך האב נאך געהאלטען אין דערטיט האט ער שוין געשמירט דיא רעדער.

— הייעט נישט, ר' מענדעלי, מאכט עס בקיצור! טרייבט מיך אלטיר אונטער. נעהמט זיך איהר דא צו אייער וואגען און איך וועל דערווייל א נעה טאן נאך דיא פערדליך. צייט צופאהרען. ביז נאכט קענען מיר גאנץ וויטליך איינפאהרען.

אלטיר נעהט באלד מאקע אוועק און איך נעהם מיך צו דעם וואגען, טאן איהם זיין רעכט. איך אייל מיך נישט, שמיר דיא רעדער בעל-הבתיש, איך קארג נישט קיין טריף-געווירץ, בעטראכט מיר דיא אקסען, איטליכס פיצעלע בעזונדער. דאס האט נעדויערט א היבשע צייט — און מיין אלטיר קומט נישט. דיא פערדליך האבען נעמטוס פארגעהען וויטליך אביסעל אין וואלד און זיך גוט אונטערגעפאסעט אזוי דיינק איך מיר און טהו א קוק אויף דער זון, וואס האלט נאהענט ביים אונטערגעהען. איך שטעה מיר אזוי אוועק ווייטער א היבשע צייט. דיא זון האט זיך שוין געזעצט. איהרע לעצטע שטראהלען קריכען ביסלאכוויים אראפ פון דיא ביימער, אויף וועלכע זיי האבען ערשט אזוי פרעהליך-לויכטענדיג זיך געשפילט, און

זאָגען דעם וואלד: א גוטע נאכט!....

עס בעפאלט מיך עפּעס א מורא. אפשר איז אלטירן נישט גוט געווארען? א קאטאָוועס נאך אזוי פיעל שוויס, נאָך אזא לאנגען טאָג פאסטען; אפשר איז ער דאָרט ערגעץ חלשות געבליבען, אדער אפשר איז איהם דארט נאָר עמיצער בעפאלען? ס'איז דאָך א וואלד, א פארלעגען אָרט, אין דער זייט וועג! מען טאהר אזוי דיא זאך נישט לאָזען, מען מוז געהען זעהן.

איך מאך מיר הארץ און געה אין וואלד אריין. איך געה און זוך, איין עברה אבער דיא מיה, אלטיר און דיא פערד זענין אזוי וויא אין וואסער אריינגעפאלען. איך בין שוין פערגאנגען טיפליך און קום לסוף צו עפּעס א לאנגען, שמאָלען טהאל, וואס האקט פאר מיר איבער דעם וואלד אין צוויי טהייל. דער טהאל איז בעוואקסען מיט טשערעט און מיני ביימליך שטעכענדיגע וויא דערנער, און ציהט זיך מיט איין זייט צום שליאך, מיט דער אנדערער ערגעץ אנדערש, העט וויט צו אלדע שווארצע יאָהר. דער וואלד שטעהט און שלאָפט, איבערגעדעקט פון אויבען עפּעס מיט א טונקעלען פאָרהאנג. ארום און ארום איז שטול. נאָר צייטענווייס הערט מען, וויא צווי הויכגעוואקסיגע ביימליך, נאהענטע שכנים, שושקען זיך מיט אראָפּגעלאָזענע קעפּ צווישען זיך, איינער דעם אנדערען א קיטצעל געבענדיג היני־טערוף־ליכס מיט דיא צווייגען. אדער וויא א פאר בלעטליך ערגעץ פלאטערען, בעריהרען זיך, גלייך וויא עס גרימט זיי עפּעס און עס לאזט זיי נישט רוהען. דאס רעדט דער וואלד פון׳ם שלאָף. דאס חלומט זיך איהם נעכטיגער טאָג מיט אלע פרייד און לייד אין איהם. דער שארף פון דיא דארע ריטליך דאָרט — דאס קומען איהם צו חלום ביימער נעביך, וועלכע מען האט פאר דער צייט אויסגע־האקט. דער קלאפּ ביים אראפּפאלען דאָרט עפּעס פון דער הויך — דאס בעטייט א נעסט מיט יונגע אומשולדיגע פייגעליך, וואס דער שבארבער, דער שוליק, האט פּלוצלום צושטערט, און דאס טאקי פלאטערען דיא בלעטליך דארט אויף דער טויטער מוטער מיט איהרע דערהרגעטע קינדער, וואס קומען אצינד איהם צו חלום.... עפּיס א גאנצער וואָלקען מרה־שחורה ריקט זיך אן אויף דעם וואלד און אויף דער נשמה מיינער. דער כח־המדמה, דער פּאָקוסניק, דער וועלט־בעריהמטער ליגנער, מעקלערט אוים מיט שווינדעל עפּיס א מין שותפות

געשעפטיל, א קאָמיסיע צווישען מיר און דעם טהאל, וועלבען איך שטעה און קוק אָן. איך בעקום פון איהם א טראנספארט משונה שרעקליכע בילדער, און פון מיין קאפּ־פאבריק נעהען דיא אייגענע סחורה, איבערגעמאכט אויף איין אנדער שטייגער מיט נאך פיל ווילדע זאכען, אהין צוריק. אין איין טראנספאָרט קומט מיר פון דארט אן א מת, א ורערהרגעטער אלטיר יקנה"ז און ביינער פון אונזערע פערד, צוויי פגירות. ביי מיר אין קאָפּ ווערד עס קונציג אויסגעארבייט מיט טויזענדער פארפּוטצונגען, און באלד טאקי, גיך פלינקט טראנספּאָרטירט צוריק מיט א גזלן א רויטען, א געזונטען און א וואלף מיט א קארק און שרעקליכע ציין א צונאָב דערצו.

און וויא איך האלט שוין אויף אראפּצונעהען אין דעם טהאל שטעלט מיך פּלוצלים אָפּ א געדאנק אזוי: דיא ביידליך שטעהען דארט אויפן פעלד הפקר, פונם נאנצען ביסעל פארמעגען אונזערס קען חלילה נישט בלייבען קיין זכר. עס ואלט נישט געשאדט פריהער א קוק צוטאן. נאר זעהר מעגליך אפשר, אז אלטיר האט שוין לאנג זיך צוריק געקעהרט מיט דיא פערד און בעאומרוהיגט זיך אצינד וועגען מיר. דער דאזיגער געדאנק לייגט זיך מיר אויפן מוח און ווער ביי מיר עפּיס שטארקער. דיא האפנונג ווערד אלץ גרעסער, גרעסער אזוי, ביז זיא צערייסט דיא געדיכטע וואלקענס מרה שחורה און עס לייטערט מיר זיך אביסיל אויס אויפן הארצען.

איך לאז מיך געהען געשווינד צוריק.

8

נאט האט געהאלפען איך בין געקומען בשלום און נישט אויסגעבראכען קיין פוס ביי איטליכס מאל פאלען אויפן וועג, אין איילעניש אנשלאגענדיג זיך אין א בוים. דאס אויפשטעהען א געפאלענעם אין וואלד איז חלילה נישט מיאוס אזוי וויא אין שטאדט, וואו מענשען שטעהן און לאכען. דעריבער פלעג איך איטליכס

מאל מיך גאנץ פיין אויפהויבען פון דער ערד מיט גרויס הנאה און געלויבט גאט, וואס האטש מיט הסר. און אז דער חסר פון גאט איז יא אזוי גרויס מיט מיר, האב איך שוין געהאט דאס רעכט צו טראכטען, מסתמא וועל איך קומענדיג אויך זוכה זיין צוטרעפען מיין אלטירן מיט דיא פערד. נאר אזוי פיל גנאד פון זיין ליי־בען נאמען האב איך נישט פארדינט.

אלטיר איז נישטא!

איך בלייב שטעהן וויא אפגעבריהט. זעהר נישט גוט אויפ׳ן הארצען! גאט ווייסט, וואס מיט אלטירן איז געשעהען, וואו זיין געביין איז אהינגעקומען, דא האט דאס פינסטערע מזל זיינס זיך מאקי געמיהעט. אזוי גלאט איז דיא זאך זיכער נישט. היינט איז אויך דיא שאלה מיט מיר, וואס טהוט מען? וואס קען פון מיר ווערען? דער חשבון מיינער איז געווען: אפזעטצען אין גלופסק מיינע זאכענישען, אננעהמען דארט וויא מעגליך מעהר קינות אויף צובעטהיילען דיא אלע שטעדטליך ארום און ארום, וויא דער שטייגער מיינער איז תמיד, ס׳איז שוין דיא „דריי וואכען" דיא צייט איז קורץ, א שעה טאהר מען נישט פארליהרען. באם חלילה איך פארהאיע מיך דא אין וועג, בלייבען יודען אין דיא שטעדטליך אן קינות. א קאטאוועס עפיס יודען אהן קינות!... איך קען מיר פירשטעלען דעם גוטען תשעה־באב: יודען האבען זיך שוין אפגעפארטיגט מיט דיא מילכיגע לאקד שען, אריינגעלייגט אין בייך דאס הארטע איי איינגעטונקט אין אש. זיטצען שוין ברונז אנגעלאדען אויף דער ערד נאר אין זאקען מיט אויסגעטרעטענע פיאטעס, פלייא בייסען, קונדסים האלטען דיא בערליך גרייט צום ווארפען, מען ווארט נאר הערען איין אנהויב, עפיס א גוט ווארט, און פלוצלים — נישטא קיין קינות! מענדעלי איז צו אלדע שווארצע יאהר פארפאלען געווארען, נישט געבראכט קיין קינות!... צעהן יודען אויף איין קינה. ס׳איז א שטופעניש, א קוועטשעניס, א פארמישעניש מיט דיא פלייא, א פארפלאנטעניש מיט דיא האר: בערד פאות פול אנגעזעטצט מיט בערליך. עס גיט־זיך־נאך אייער, לאקשען, וואס קריכען פונם האלז, איינעם דעם אנדערן אונטער דער נאז.... פון דיא ווייבער איז דיא יסורים נאך נישט אזוי גרויס, זייא נעהמען וואס פ׳איז, אבי געדרוקט, א תהינה: א בענטשעריל, דיא דינים פונם טרייבערען, א הגדה—אלץ איינס, וואס

מאכט עס אויס? — וויינען יאמערען איבער דעם הויך אויף א קול. און וואס בעדארף מען דען מעהר וויא פארניסען טרעהרען?

אוי א מיאוסע לאגע. נישט פרעהליך, ארום און ארום, ביטער אויפ'ן הארצען!.... נישט דאס בין איך אויסען.

אפהענדיג פון דעסטוועגען טאהר מען נישט זיין. מען מוז עפעס טהאן, נישט זיצען מיט פארלייגטע הענד. מען מוז ווייטער טאקע געהן זוכען. איך טוה א קוק אויף דיא שטערען און דערמאהן מיך, שוין ציים אנצובייסען. איך נעהם מיך צום רענצעלי, שטיעס איבער, פאר צרות, מיט דעם פלעשעל בראנפין, בול־בול־בול גלייך אין מויל אריין, האפ אין איילעניש עטוואס פארבייסען, טאקע נאר פון יוצא ווענען. געזעגען מיך מיט דעם פלעשילע נאך א מאל בול־בול און לאז מיך געהן אלץ טאקע געשווינד.

איך בין ווידער אין וואלד, ווידער לעבין מהאל און באלד טאקע בין איך שוין אין דעם מהאל. נאר לאמיך נישט זאגען קיין ליגען: איך בין דארט ניט אליין, אויפ'ן הארצען איז מיר אויך נישט אזוי שלעכט וויא פריהער, איך געה און צווייען, שטיעס מיר מכח מיין איצטינען עסק און גאנץ נישקשהדיג, גאר נישט אומעטיג! — א פנים בשעת נעהמענדיג זיך אין איילעניש צום פלעשיל, נאך אזוי פיעל פיין און יסורים, האב איך איבער־נעהאפט דיא מאס, איין איבעריגען זופ געטאן או־פ'ן ניכטערען מאגען און געגעסען האב איך כמעט גארנישט, ס'איז מיר אין האלז נישט געקראכען, מיך נעוואָרגען מיט דעם ביסען. דער דאזיגער איבעריגער זופ איז מיר בייגעשטאנען אין דיא נור־מען וויא א טאטע. ער האט מיר אונטער־געגעבען מוטה און מיך שטארק בערוי־דעוודיג געמאכט אויף מיין שפאציר, נישט היינט געדאכט. אזוי איז שוין דער שטייגער מיינער תמיד, פון איין איבעריגען לעק משקה, פורים אדער שמחת תורה א מאל, שיט זיך פון מיר רייד וויא פון א לעבערדיגען זאק. איך רייד צו דער וואנד און שמייכעל מיר דערביי זעהר זיס. בין גוט און וויך, האטש צוצולייגען מיך צו א געשוויר. דענסטמאל צוציהט זיך מיין גוף ווייטליך, עפעס איז ער גרינג שיטער וויא לעמעשקע. עס באמבלען זיך ארום איהם פון אלע זיינע זייטען עפעס חלקים'ליך מענדעלי, נישט רעכט צופיהלען וואו איז דאס וו־כטינסטע,

מיטעלסטע פינטעלע, ביי וואס אנצונעהמען. עס ווערד דענסטמאל פון מיר, דאכט זיך גאָר צוויי מענדעליך. איינער קריכט קיין יהופעץ, דער אנדערער קיין בויבעריק, דיא בשותפותע פיס ווערען משוגע, נישט צו וויסען ווענען צופאָלגען- איינער פרעגט, דער אנדערער ענטפערט. דיא רייד מיינע קומען מיר, וויא פון דער זייט א ווידער קול צוריק טאקי אין מיינע אויערען אריין, עפּיס נאָר ניט מיין שטימע, א קול וויא פון א פוסטער פאס. דער קאָפּ אין גאנצען, פון דעסטוועגען, פארליהר איך נישט, עפּיס בלייבט מיר נאך איבער א שטיקעל זכר וויא אין חלום.

— גוט נאוועגט! ווימע איך מיך מיט א פארביינג, וואהין עס נעהמט מען ביי נאכט דא? — עט... טפּשים, פערדישע קעפּ! ענטפערט צוריק א מענדעלי מיט א גוט, זיס שמייכעלע. זיי צו ווערען פארפאלען זיך פארגלוסט זיי. א נע-לעכטער הכעבין! — א גרוב, ר׳ מענדעלי! היט אייך דיא ביינער. — יא, וויא איך בין א יוד, א גרוב! איך נעפאלען בין שוין אפילו. דאס צוואנציגסטע דאכט זיך, מאל. — שמעהט זשע, זייט מוחל, אויף! נישט קיין דרך ארץ עפּיס זיך צולייגען אזוי. — א שיינעם דאנק ר׳ קרוב, איך מיט דער ביימש טאפּ ווייטער שוין... א געלעכטער, חלעבין, ביימליך נעהען? געזונטערהייט .... קומט בעקומפּאניע. פע, דראפּעט נישט! .... אי ווייטער א דראפּ! פע, פע, אויגען ארויסגענומען שיר מיר, טפוא! — שפּייעט, ר׳ מענדעלי אויף זיי! זיי באלד פּטור ווערד מע זיי. אויף א סטע שקעלע ארוים דאָ געהט זייט מוחל, אויפּין פרייען פעלד. — גוט בין שוין דאָ! אי א לבנה, א באקדויד שע, א שיינע אדעסער לבנה! א נאָז מיט אויגען! .... שאַ, מקדש זיין דיא לבנה! שלום עליכם? — עליכם שלום שכום! — שלום עליכם? — עליכם שלום! אזוי וויא איך אקעגען דיר שפּרינג און אַנריהרען דיך נישט קען איך .... שפּרינגט זשע פעטער! — האָץ, האָץ, האָץ! אזוי מיך אַנריהרען זאלען מיינע שונאים נישט.... וואס זיי צו אונז האבען וואס? צוחליפּע איך מיך פּלוצלים. וואס איך שולדיג אז איך לעב איך און וויל עסען איך? נאַ, א לייב, מישטעהנעס געזאנט, א שפּע-דיל! שטענדיג קריינק, וועהטינין.... אויך געהאט א מאמע, מיך געקלעט, געקישט האט זיא.... וועה מיר, איך בין א יתום, א יתום! צו ווין איך מיך

נאך שטארקער. — שא, שא! ענטפערט זיך צוריק מיט א טרייסט, וואס קען מען טאן? וויא שעהמט זיך עס נישט איין אלטער יוד מיט א בארד, א בעוויבּ־טער, א מטופּל מיט קינדער צרווייגען אין דרויסען פאר דער לבנה! שא, נישט קיין דרך־ארץ, תלעבין! שא, דער רוח וועט אייך נישט נעהמען, נישקשה! היט זיך בעסער, אַט איז א פּליט. — יא, וויא איך בין א יוד, טאקי א פּליט. שוין א גוטען זעמץ געטאן מיך אפילו. וואס טהוט מען? — מען נעהמט און קריכט אריבער. אַט אזוי, אזוי. — א שיינעם דאנק: איך שטעה שוין מיטביידע פיס אין גאַרטען. — ברוך הבא מחותן! זייט זיך מטריח וויטער. — האט קיין צרות נישט, איך געה, וואס פאר א גערעטעניש! באַב, ארבעס אָנגעזעצט, אוגערקעס נאר אָהן א צאָהל! — מאכט ברכה, פעטער, לאָזט זיך נישט בעטען. — יישר כח! אוגערקעס גאַר א דערקוויקעניש! געשמאק מחיה!.... הא, א קלאפּ! וואס בעטייט דער קלאפּ? פון וואנען דער קלאפּ?

דער קלאפּ איז געווען פון א געזונטען ערל, וואס האט הינטען־ארום מיך גע־טאן א חאפּ און מיר גוט געגעבען אָנצוהערעניש, אז אין א פרעמדען גארטען איז נישט שיין צו קריכען. דער קלאפּ האט בעטייט, אז פרעמדע אוגערקעס נעהמען ביי־נאכט טאָהר מען נישט. פון דיא קלעפּ, און מעגליך אפשר אויך טאקי פון דיא פרישע אוגערקעס, האב איך כמעט אין גאנצען מיך אויסגעניכטערט. איך בין גע־שטאנען א ווילע פארדולט וויא אויפגעכאפּענדיג זיך פונם שלאָף. דאס ערשטע וואָרט מיינס, עס פארשטעהט זיך, איז געווען: געוואלד!.... באלד דארויף בין איך מיך מישב, לאָמיך קאמפּערשט מאכען זיך נישט וויסענדיג און גיב א פרעג דעם ערל מיט גוטען, אויף זיין גראָב לשון: „צי ני באטשילי, טשויעש, טוטעטשקי זשידקא איס קינאמי? קאזשי נאָ טשילאָוויטשע!“ דער ערל אבער טהוט זיין זאה, וויל נישט הערען, שלעפּט מיך ביים ארבעל, דערלאנגט מיר א מאל אויך א שטופּ פון הינטען און איין קול: קום, קום! עס העלפט נישט, איך געה, מען קען קיין חזיר נישט זיין און מיר קומען אזוי צו ביידע עפּעס לעבען א שטוב, ביי וועלכער עס שטעהט א געשפּאנטע בריטשקעלע מיט פיר גוטע פערד, און עס לייכט זיך פון דיא פענצטער.

ביים אריינקומען אין שטוב טהוט דער ערל מיך א שטופ פאראויס און אליין שטעלט ער זיך לעבען דער טהיר אהן א היטעל. אין ברירה, איך נעהם אויף אראפ דאס היטעל קראטץ מיך אין קאפ און קוק וויא א נעבטינער.

ביי א טיש זיטצט א שרייבעריל און שרייבט, סקריפענדיג מיט דער פען, וואס בעט זיך איטליכע רגע אין טינטעריל אריין, אפצונעטצען אביסל דאס מייכען איהרס, נאכדעם וויא זיא ברעכט מיאוס אן אויפין פאפיר. דאס שרייבעריל האט מיט איהר דאס לויפעניש, קרימט זיך און זידעלט זיא ביי איטליכען טונק. מען זעהט, ביידע פייניגען זיך נעביך, ביידע זיינען נישט צופרידען: זיא, מיט זיין שווע־רער האנד, מיט זיינע מיאוסע גרייזען און ער — מיט איהרע חלשותדיגע קלעקען. ער—איהר א קוועטש און זיא—איהם א קלעק.... אין מיטען שטוב שטעהט א רויטער קאלנער מיט מעשענע קנעפ, עפעס א מין מענש מיט א בויך און איין אנגעבלאזען פנים. גלאנצט מיט דיא קליינע אויגען און בשעת עס פארוואריפט זיך איהם דאס שווארצאפעלע קוקט ארויס דאס ווייסעלכען פונם אייג, פארלאפען מיט בלום. ער דרעהט דיא לאנגע וואנצעס און רעדט אויפין גיידער, בייזערנדיג זיך, צו צוויי פארשוינען מיט אנגעבוינענע קעפ, אין דער זייט פון דער טהיר. איינער א הויכער מיט א געזונטען קארק, אונטערגעגאלט דעם האלז און א זילבערן ריי־העלע אין לעפיל פונם לינקען אויער. דער אנדערער א דארער מיט א שפיצאסט ערדיק, אויפין הארצען א בלעך, האלט א לאנגען שטעקען מיט ביידע הענד, ב...ינצעלט מיט דיא אייגעלעך און בוקט זיך איטליכע רגע. דער רויטער קאלנער ...יהערט זיך אויפין ערשטען פון דיא צוויי פארשוינען, שרייעט: אין קייטען! קיין סיביר אזא סטארעסטע!.... און אויפין צווייטען: פאסען וועל איך פון דיר שינדען, דוא, סאטסקי אוינער און א זוינער. אין דיין טאטען!

איך בין טויט מיט אלע מיינע אברים. עס ווארפט מיט מיר וויא אין א קדחת. עס רוישט מיר אין קאפ, קלינגט אין דיא אויערן. איך הער נישט און זעה נישט, ו...אס ארום מיר טהוט זיך. איך האב נישט רעכט געהערט אפילו דיא טענות פון ...ין ערל, בשעת קלאגענדיג זיך אויף מיר. נאר אז דער רויטער קאלנער האט א ...י[ן] געטהאן אויף מיר מיט דעם הארבען ווארט אויף יונית, האב איך מיך באלד ...יפגעתאפט און שוין גוט געהערט. פאר דיא אויגען מיינע שוועבט א קולאק אפ

עס פליהען שרעקליכע ווערטער: גנב, קאנטרעבאנדטשיק, טרפה־סחורה, בייטעל־שניידער קייטען, טיורמא, קנוטעס, סיביר!.... ער זוכט זיך פלוצלים צו מיינע פאות און נאכקרימענדיג מיך שטארק אין כעס חאפט ער אין אימפעט פונם טיש א שער און שערט מיר אפ אין גאנצען איין פאה! — איך בעוואש מיך מיט טרערען, קוקענדיג אויף דער ערד מיין פאה, מיין גרוי אלטע פאה, וואס האט געוואקסען מיט מיר פון קינדווייס־אויף ביז אין מיינע אלטע יאהרען; וואס האט איבערגעהאט מיט מיר פרייד און לייד געננג אין מיין לעבען. דיא מאמע האט זיא אין דער יוגענד געגלעט, געצוואגען, גאר נישט געקענט זאט אנקוקען זיך אויף דיא שווארצע שיינע גרייזעליך איהרע. זיא איז געוועז א ציהרונג מיין פנים אין מיינס גוטע טעג, ווען איך בין געזוען פריש און שטארק. זיא איז פריה פאר דער צייט גרויא געווארען פאר צרות נעביך, און איהר גרויקייט האט מיר חלילה נישט געמאכט קיין בושה.ביידע האבען מיר זיך פריה געעלטערט פאר פורעניות, נויט, עלענט, גרויאטע, אומזיסטע פיינשאפט און רדיפות אין דער וועלט. ווענען חלילה האט זיא געשאדעט? ווענען חלילה האבען מיינע גרויע האר עפעס שלעכט געטהון? — עס וויינט אין מיר דאס הארץ, שרייעט געוואלד שטיל, נישט ארויסצוברייגען אויף דיא ליפען קיין ווארט. איך קוק שוויינענדיג וויא א שעפעלע ביים בעשוירען עס, און פון דיא אויגען קאפ, קאפ, טרעהרען וויא דיא באב.... מיין הויל געבליבענע באק האט מיר שטארק געפלאמט, דאס פנים האט געמוזט מיר זיך פארענדערען א שרעק. עס האט געמוזט זיין א רחמנות מיך אנצוקוקען דענסטמאל. ווייל באלד דארויף האט דעם רויטען קאלנער עפעס וויא אפגענומען דאס לשון, שוין גערעדט מיט גוטען, ארויפלייגענדיג ביידע הענד מיר אויף דיא אקסלען. אונטער דעם מעשענעם קנעפיל א פנים האט זיך געריהרט א מענשליך הארץ. מיינע גרויע האר און מיין גאנץ אויסזעהען האבען איהם בעוויזען מיין ערענטליכקייט, און וויא איר־בערבעטענדיג מיך פאלט ער מיט א בייזער אן אויף מיין ערל, וואס פאר עפעס איין אונערקע שלעפט ער איין אלטען מענשען נעביך, טהוט א היק און טרייבט איהם ארויס. ער אליין נעהמט דאס היטעל, דרעהט זיך אביסל ארום, זאגענדיג דעם, יענעם א ווארט, געהט דערנאך ארויס און באלד הערט זיך וויא דאס בריטשקעלע פאהרט אוועק.

דיא אלע מענשען אין שטוב ווערען לעבעדיג. דאס שרייבעריל טהוט א ווארף דיא פען, אפשיקענדיג זיא צו דיא אלדע רוחות. דער סטארעסטע און ד״ר פאטסקע גלייכען זיך אויס, אויפהייבענדיג דיא קעפ. איטליכער גיט א מאך מיט דער האנד צו דער גאם־צו און דיא אויגען זייערע ריידען: יברכך! פאהר געזונטער הייט און לאז מען דיך נישט אנקוקען! .... דער סטארעסטע חאפט דעם אטהעם פאהרט אריין מיט אלע פינף פינגער צו זיך אין דיא האר פונם קאפ, טהוט איהם א גוטען שאקעל און מאכט דערביי: נוא א סטאנאוואי! ....

דיא נויס האבען מיך נעראטהען, נאכדעם אז איך האב זיי דערצעהלט וועגען מיין אומגליק, צוגעהען צו דער קרעטשמע ביים דארף, נישט ווייט פון דאנען. דארט בעדארף זיין אצינד איין עולם מענשען צוריקפאהרענדיג פון מארק טאג. מעגליך ביי זיי וועל איך עפעס מיך דערגעהן. איך הייב אויף מיין פאה, באהאלט זיא אין קעשעני, בינד אונטער דיא באק מיט א פאטשיילכען, זאג א גוטע נאכט און געה אוועק.

9.

דיא קרעטשמע איז געווען בעלאגערט אין דרויסען מיט פוהרליך און וועגעליך אלערליי. א טהייל ליידיגע נאר מיט אביסעל שטרוי, א טהייל פארנומענע מיט מיני זאכען און חפצים, סיי נישט קיין פארקויפטע, סיי געקויפטע דארט אופ׳ן מארק. אויף איין פוהריל ליגט אין א זאק א חזיר, ארויסגעשטעקט פון א לאך זיין שיין פיסקעל און מאכט לעבער אין קאפ. שרייענדיג משונה אויף א גרילצענדיג קול. היינטער א וואגען, אנגעליינט מיט נייע לאפטיעס, מיט נייע ליימענע טעפ, טעפליך און מאקערעטעס, שטעהט צוגעבונדען א רויט געפלעקטע קיה מיט איין הארען און רייסט זיך מיט אלע כחות זיך צובעפרייען, ניכער קומען צו איהרע אלטע חברתיעס אין שטאל מיט דער בשורה: נישקשה: מען איז איהרער נאך נישט פטור געווארען, געקויבט דער שור־הבור, מען זעהט זיך געזונט! .... א פאר גרויע, ברייט־בייכיגע, פיינע אקסען שטעהען געשפאנט אין דעם יאך, מאכען אזוי

ערענסט מיט דעם מויל און מעלה־גרהן געשמאק, קיין מינוט חלילה נישט מפסיק צו זיין, גלייך ווא זי זענען פארטיפט אין א וויכטיגער זאך און טהוען מיט זייערע אקסענע קעפ אויף עפיס א גרויסען שכל. דעם ארענדארס ציג שטעהט דערוויל אויפ׳ן וואגען, שמעקט הינטערווייליכס אריין דעם קאפ אין א זעקעלע דארט, נעהמט באלד איהם ארויס מיט א פול מויל, פירקעט דרעהענדיג דאס שוואנציל, קייעט, מאכט מיט דיא באקען, טרעסעט דאס בערדיל ניך, געשווינד, ארומקוקענ־דיג זיך אין אלע זייטען. איין אל־ער אויסגעדארטער דארפס־הונד, לעבט אויף דער עלטער פון קצבה, אהן א שטעלע, מיט א הינקעדיג פיסיל און א קאלטון באמ־בלענדיג זיך איהם אויפ׳ן עק, שארט זיך צו נאהענט צום וואגען, קוקט מיט דרך ארץ, קומט דערנאך צו נעהענטער אויף עטליכע טריט, שמעקט, זוכט מיט דער נאז. דערטאפט עפיס א טרוקען, אפגעלעקט ביינדיל, לויפט מיט דער מציאה אפ אביסעל ווייטער, שטרעקט זיך אויס אויף דער ערד און נעהמט זיך קנאקען דעם ביין, האלטענדיג דערביי דעם קאפ אין דער זייט אויף דיא פעדערסטע לאפעס. — דאס פערדיל דארט אין יענעם וואגען, נמאס ווערענדיג איהם, א לאנג צייט צו שטעהן אויף איין ארט, נאר נישט צוטאן נאר דרעמלען, מאכען מיט דער מאר־דע און שאקלען דיא אויערען, איז זיך מישב, אפצושטעקען א וויזיט א פאר איינ־געשפאנטע אקסליך, וואס טהוען זיך וואויל איבער א זעקעל פאלאווע, און זיין זייער אורח אויף וועטשערע. נאר ביים געהן פארהאקט זיך דיא אקס פון זיין וואגען אין א רעדיל פון איין אנדער פוהריל, שיער אימצו־וואורפען עס. יענץ פערדיל דארט ארויסשפרינגענדיג פון דיא האלאבלעס, טרעט אן איין אנדער פערד אויפ׳ן פוס, עס טהוט א הירזשע און שטעלט זיך דיבאם. דיא ציג דערשרעקט זיך, טהוט ניכער א שפרינג און טרעט אן דעם דארפס הונט אויפ׳ן פיידיל. ער שפרינגט דערשראקען אוועק אויף דריי פיס, היילענדיג אויף א קוויטש מיט א צעהנגארענדיגען שלשלת.

מיט גרויס מיה שלאג איך מיך דורך צווישען דיא אלע פוהרליך, גוט צוקו־קענדיג זיך טאמיר איז דא דאס, וואס איך זוך, און לאז מיך אריינגעהען אין קרעטשמע.

דאָס אלסדינג, וואס אינוועניג אין קרעטשמע טהוט זיך, דערפיהל איך ביס־ליבוויים, איינס נאך דאס אנדערע כסדר, נישט אויף איין מאָל. דעם ערשטען כבוד דאָרט האט מיין נאָז. באלד ביים אריינקומען, נאך אויף דער שוועל, טהוט מיר א זעטץ א שאַרף ביטערער צאַפּענשטינקעדיגער ריח פון בראנפין, מאחאָרקע און מענשענשוויים אין איינעם. אז דיא נאז גיסט אָפּ איהר „מה טובו" פון אזא ברוך הבא מיט א הילך, צוגיסענדיג זיך אין שטיינער, געהען צום שמיק דיא אויער־ען. א רעש, א געפּילדער פון אויסגעמישטע אין איינעם דינע, גראָבע, הייזעריגע, צוריפּעטע און חריפּעדיגע קולות קויקעלען זיך אריין אין זיי מיט א גרילצען נאר טויב צו ווערען. אז דיא נאָז מיט דיא אויערען האבען שוין זייערס אָפּגענומען געהאט זייער עהרליך אויסקומעניש, זענען שטארק אין דער ארביים נעביך דיא אויגען. נאכדעם וויא זיי בלאָנקען זיך פריהער ארום אין דער טונקעלניש צווישען א געדיכטען עולם מענשען, צונויפגעשמאָלצען אין איינעם, נישט צוהאבען א פּיצעל סימן פון עפּעס א זאך, דערזעהען זיי פון דערווייטענס אויף א לאנגען הילצערנעם טיש א חלבידיג לעכטיל אין א ליימען לייכטעריל, וואָס ברענט מיט א רויטען שטעכענדיגען פלאַם, ארומגערינגעלט מיט געל־גרין־בלויא־גרויע רעדער וויא רעגענ־בויגענס פון דער הייסער פּארע און זיילען רויך, וואס שלעפּען זיך איבער דער שטוב ארום. ערשט דערנאך הויבען אן ארויסצושווימען פונם טונקעלען טומאן כסדר: נעז, בערד, בערדליך, טשופּרינעס, גאנצע פּנימער און צורות פון מאנסבי־ין און נקבות. עס שווימען ארויס רעדליך מענשען, א טהייל האלטען זיך אויף דיא פיס, ערשט נאכן פּערטען, פּינפטען טרונק בראנפין. און דער זייט האלזען זיך צוויי שיכורים׳ליך, זידלען זיך פאר גרויס ליבשאפט מיט מיאוסע ווערטער. לעבין זיי שטעהט א פּלוניתטע באָרפיס אין א קורץ קליידעל מיט א געשטיקט העמד אויסגעשניטען ווייט און האט הנאה, פּאטשט איינעם, דעם אנדערן, אויפן ריקען מיט גוטען, מאכענדיג דערביי: נענוג, א היים, א היים! דאס שכורע פּאָר פאָלק אבער שמעלצען זיך נאך מעהר פאר ליבשאפט, נעהמען זיך שטייפער ארום און פאלען. ווידער א טהייל זיטצען אויף לאנגע ביינק לעבין פלעשליך משקה מיט פּארבייסען. צוויי בעלי־הנופין טרינקען איינער צום אנדערן לחיים און ויינען ביידע, וויא מען זאָגט, בגילופין. איינער, א שטארקער ליבהאבער פונם

ביטערען טראָפּען און וואס דא איז שטענדיג זיין מקום מנוחה, וויטעט זיך פון דערוויטענס, רייבערענדיג זיין ליולקעלע, דאס מיט דיא דאָזיגע צוויי לייט, דאס מיט יענעם, דאס מיט איין אנדערען און ווינשטעוועט צו: לחיים לחיים! חאָטש מען קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום. און גאָר צו לעצט שווימט ארויס אין דעם געשטאַלט פון א יודענע, אריהערענדע, א זשוואווע, מיט אָפּגעבלאַקעוועטע פּעלענע מושקעס און עפּעס א מין טיכעל אויפן קאָפּ, דעם שיינקערס ווייב מיט איהר כבוד אליין, לעבין פעסליך, פלעשער, קעלישקעליך גלעזליך, קרענצליך ביינעל, נעקאָכטע אייער, דארע פישליך און שטיקליך פער־הארטעוועטע לעבער. דאס מויל מאַכט איהר זיך קיין רגע נישט צו, דיא הענד איהרע רוהען אויך נישט, פונם מענהן, ריידען מיט איטליכען בעזונדער, פונם געבען און נעהטען, גרייט געלד מזומן, אדער בשכנות, אָדער מיט א קריידיל אָנשרייבען אויף דעמס, אויף יענעמס חשבון פּאַסקעליך און רינגעלאך.

איך דרעה מיך ארום וויא א גר צווישען דעם דאָזיגען גאַנצען עולם, בריוו ריידען מיט דעם מיט יענעם און דער שפּיטץ איז אַלטידס ווערטעל טאקי: טיכא בקיצור גאַרנישט.

אין קרעטשמע ווערד שיטערער, דער עולם הויבט אָן זיך צו צופאהרען און איך לאָז מיך צוגעהען צו דער בעל הביתטע, האַלטענדיג דיא בייטש אונטערען אָרעם, אקענען איהרע אויגען. דאס טהוא איך בכוון, מיט איין אויבער הסברא, ווייל קרעטשמארקעס בכלל האבען ליעב בעלי העגלות, קויפען זייא אונטער מיט בראנפען, מיט עסען און מיט נאך עפּיס, בכדי זיי זאלען פארפאהרען צו זיי מיט פּארשוינען. דיא בייטש איז מיר נעווען א מליץ און מיר גענעבען חן און לייטזעליגקייט אין דער בעל הביתטעס אויגען. עס הויבט זיך צווישען אונז אָן אזא שמיעס:

— גוט נאָוועגט! — גוט יאהר! — וואו איז דאס אייער מאן? — וואס טויג אייך מיין מאן? — גלאט אזוי זיך. — זאָגט, אפשר וועל איך טויגען. — טא ... מהיכא תיתי! — אהער אהין מיר צושמיסען זיך ברייטליך. איך דער־צעהל איהר דאס אונגליק, וועלכעס מיך האט דא געטראָפען, מיין איצטיגע מאוסע

לאנגע, זיא טרייסט מיך מיט א זיפץ, אונטערשפארענדיג דעם קאָפּ מיט דער האנד און צוויי פינגער אויף דער באק. מאכט אליין: א מעשה, א מעשה! און ווייטער א זיפץ, — איך טוה איהר צוליעב, דערצעהל אלסדינג, ווער איך בין, וויא איך הייס, מיט וואס איך האנדעל און זיא פון איהר זייט פארשיט מיך מיט רייד, זאָגט מיר ארויס איטליכעס פיטצעלע, וואס ביי איהר אונטערען נאָגעל פון איהר מאן דעם שלימזלניק, פון דיא קינדער און פון דער פרנסה .... עס ווערד צווישען אונז א נאהענטע בעקאנטשאפט. מיר רעכנען זיך אויס, אז מיר זיינען גאָר ביידע שטיקלעך קרובים! זיא הייסט חיה־טריינע, נאך מיינס א קאלטער מוהמע, פון דער באבעס צד. א שמחה, א פרייד! זיא פרעגט מיך אויס אויף מיין וויב, אויף דיא קינדער, אויף איטליכען ביי מיר בעזונדער. און אז דער מאן איז דארויף אָנגעקומען זאָגט זיא איהם אָן דיא בשורה גיך אין איין אָטהעם: מיר האבען א גאסט .... א טהייערן גאסט ר' מענדעלי מוכר ספרים!.... מיינער א קרוב! און לאזט אויס מיט גדלות צום מאן, אננעהמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי דיא זייטען:

— הא, מיינסט אפשר, פון א שטאל האָסט דוא מיך ארויסגענומען! נישקשה, איך וועל ברוך השם פאר אנדערע נישט מבויש ווערען. מעגסט זיך, חלעבין, איבערנעהמען מיט מיין משפחה!

טא, רבונו של עולם! טראכט איך מיר, לאז זיין אזוי. שאול האט געזוכט אייזלען און געפונען דיא מלוכה, איך זוך פערד און געפונען א חיה־טריינע! ....

חיה־טריינעס מאן איז א יוד מיט א לאנגער נאָז. דאס שיטערע בערדיל, דיא פאות און דיא ברעמען העל בלאנד וויא פלאקס. בשעת שוויינען קייט ער דיא צונג און איידער עד קלייבט זיך צו ריידען בעלעקט ער זיך פריהער, אזוי אז איהם אָנקוקענדיג דענסטמאל, פארשטעהט מען וואס טייטש לעקיש.... ביים אָפּשטעקען מיר א שלום עליכם מורמעלט ער עפּיס גאָר אהן ווערטער און פונם נאנצען בענעהמען זיינעם דערקען איך באלד, אז ער ליגט אונטערן ווייבס פאנטאָפעל, האט פאר איהר דאס נייו יעהריגע קדחת. וויא עס האט שפעטער מיט דער צייט זיך ארויסגעוויזען הייסט ער אין דער סביבה: חיים־חנא חיה טריינעס און חיה־טריינע אליין הייסט: חיה־טריינע קאזאק.

— וואו האסט דוא עס ביז אצינד געהינעט? נעהמט חיה־טריינע דעם מאן אויפן ציהונדער. וואהין האט עס דיך, שלימזל, דער שווארץ יאהר געטראגען? האסט דוא געהערט, דען אביסל!.... מען זאל אוועקווארפען א שטוב מיט דעם בעל הבתישקייט און גארנישט.... נישקשה, ר׳ מענדעלי איז איין אייגענער. פאר איהם מעג מען זאגען, וואס פאר א שלאק דוא ביסט. א שלאק פון זיין ליבען נאמען. קוקט איהם אן! שטעהט וויא א לייםענער גולם און קייעט דיא צונג....

— דוא האסט דאך מיך אליין, האסט דוא מיך געשיקט צו גברילאן נאך א זאק קארטאפלעס מיך געשיקט! פארענטפערט זיך חיים־חנא, בעלעקענדיג זיך פריהער מיט דער צונג.

— און דער רבי, דער שיינער רבי איז קראנק געווען ברייגנען צוטראגען דעם זאק קארטאפלעס! עסען נישקשה קען ער פאר צעהן!

— דער רבי איז דאך געגאנגען, דער רבי, אפפיהרען דיא פעריסטע קיה מיט דעם קעלביל אין פעלד אפפיהרען! ניט חיים־חנא דעם ווייב צו פארשטעהן.

אט, שווייג שוין שווייג, קיי דיר בעסער דיא צונג! מאכט חיה־טריינע קר־קענדיג בייז אויפן מאי. דערנאך ווענדעט זיא זיך צו מיר מיט א גאנצען שמיעס, וואס זיא האט פון איטליכען אויסצושטעהן, ווען נישט זיא וואלט דיא גאנצע שטוב שוין לאנג הארנעם־קארנעם איבערגעקעהרט געווארען און מישט אלץ אריין אין דיא רייד: נישקשה, פאר אייך מעג מען, וויא פאר א טאטען. איהר זענט דאך איין אייגענער, ר׳ מענדעלי!

איך לייג מיך אריין אין שלום און פארריכט ביי חיה־טריינען דעם מאנס דאליע. פון שלום ווענען זאג איך אביסעל ליגען, בעשולדיג בכלל אלע מענער, מיך דארונטער אויך אביסל, און חנפה, לויב אין טאג אריין דיא אלע ווייבער, בעזאנדערנס חיה־טריינען, חלילה ווען נישט זיי, וואלט דיא וועלט קיין וועלט נישט געווען.... חיה־טריינע איז געווארען ווייכער. געזונט זאלט איהר זיין, ר׳ מענדעלי! זאגט זיא מיט א שיינענדיג פנימעל און מאכט באלד טאקי צום מאן מיט גוטען:

— נענוג צו קייען דיא צונג! נעהם בעסער, חיים-חנא, וויש איבער דאָ דיא קעלישקעליך און דיא טעלער, פון וועלכע עשו האט געפרעסען.—ר׳ מענדעלי מוז אוודאי גוט הונגעריג זיין, טהוט זיא א זאָג צו מיר, אויפהייבענדיג זיך פונם געוויט איהרס ביים שיינקעל, איך פיהל עס אן, מיר אליין טאקי. און א מאַרקדאַג פארשפעטיגען מיר זיך תמיד מיט דער וועטשערע. נישטא, גימער ערגעץ, קיין צייט. קומט, זייט מוחל, מיר בעטען זעהר שיין צו אונז אהין אין שטוב!

גלייך פונם שיינקעל קומט מען אריין אין א פינצטער אלקיריל, וואו אקעגען איז אפען א טהיר נאך אין איין אלקיר און לינקס אין דער זייט פיהרט א טהיר אין א היבשען חדר, א נידריגער אהן א פאַל מיט קליינע פענסטערליך. דיא טאפלעס זיינען א טהייל צושפאלטען, א טהייל געלאטעט פון צונויפגעקלעפטע שטיקלעך און א טהייל אין גאנצען אויסגעשלאגען, גאָר ערגיין אין א ווינקעל שטעקט איין איבערגעבליבען שטיקעל גלאָז, וויא דער איין איינציגער צאָהן ביי אַ זקנה, וואס ביי נאר עפעס א ווינטעלע שאָקעלט זיך עס, שטיל געבעבעט זים-זים-זים, זעהר אומעטיג. אין איין עק שטוב, צו דער גאס-צו, שטעהט א טיש, לעבען איהם ביי דיא ווענט לאַנגע שמאלע בייגק, נישט געפארבט, אין דעם אגדער׳ען עק אקעגען שטעהט א בעט מיט א סך בעבעכעס, אהן עין-הרע: מיט קישענס, גרויסע, מיטעלע, קליינע, קלייניטשקע א הויכער טהורעם ביז אין דער סטעליע. און ביי דער זייט אוווען דאָרט ציהעט זיך א ברייטע באנק, וואס דינט בייר נאכט פאר א בעט צום שלאפען. ארום דיא ווענט אין דער הויך הייגגען פאַר טרעמען בעדעקט מיט פואיטינע, מיט געפיינערטע פליגען, אויסגעטריקענט אייער פון פרייסען און פליגענקויט. פונם קויט אויף דיא דאָזיגע פארטרעטליך קוקען ארויס עפעס געשטאלטען: א „מזרח“ מיט קראָליקליך, מיט משונה ווילדע חיה׳ליך, האלב ציג — האלב לייב — האלב אייזעל, האלב לעמפערט און האלב פיפער־נאטער. א הויכער המן געקליידעט וויא איין אונטער אפיציער, הייגגט אויף א תליה, וואס גרייכט איהם קוים ביז צום אקסעל, אזוי אז גיכער הייגגט דיא תליה אויף איהם. דערביי שטעהט מרדכי אין א שטריימיל, א ראצעמארענע קאפאטע מיט א גארטעל, אויבע א טוליק, אין שיך און זעקעליך מיט פאחקעליך, טאקי גאר „מאנדרוש“. ארום איהם „בעבערדעלטע, בענאזענ־

רינע׳ ידען, מיט כוסות אין דיא הענד און מאכען: לחיים רבי מרדכי! צו זרשץ מימן מאס האבען זיך זעהר מיאוס צונעהאפט דיא פליגען, האבען פון איהר נעביך איבערגעלאזט נאר א האלבען קאפ מיט א שטיקעל פעדער חלק. נאפאלעאן נעביך אין אויך אריינגעפאלען אהינצו אין יודישע הענד. אז אך און וועה צו איהם, וואס פאר א פנים ער האט געהאט! ער איז געהאנגען צווישען פוטיפרס ווייב, עפיס א פארזעהעניש, א מיאוסקייט, וואס מאכט חן, שלעפענדיג יוסף הצדיק ביי דיא פאך לעס און צווישען א שטאלען, פארשמאלצעוועטען, שטארק אנגעבוינענעם שפיגעל, הינטער וועלכען עס האט געשטעקט א פארדארטער לולב און אלטע אפגעשלאגע נע הושענות.

אין שטוב דרעהט זיך ארום א דיקע, א ברייטע א האראפאשנע מויד מיט א פאר באקען וויא דיא פאמפושקעס, אויפן קאפ זעהר ווייניג האר און צוויי קליינע צעפליך פון הינטען. דיא הענד האלט זיא ביז דיא איילענבויגענס שטייף צוביידע זייטען, דיא ארעם אויסגעשטרעקט גלייך פארענט וויא צוויי האלאבלעס, צווישע׳ וועלכע זיא ריקט זיך, שליטעלט זיך, נישט צו הייבען קיין פיס, ארויסשיקענדיג דעם קאפ אביסעל פריהער פאר איהר, זיא ריקט זיך ניך, טראגענדיג אין דיא הענד א טישטוך מיט טעלער און גרייט צום טיש. חיה טריינע רוימט איהר עפיס אין אויער איין, זיא קעהרט אויס דיא הלאבלעס. דער קאפ לאזט זיך פאראויס, זיא אליין מיט דיא פיסיליך באלד מאקי נאך איהם און ווערט גיך אנטרינען פון דער שטוב. אין א ווינקעלע קריגען זיך א שטיק פיר קינדער, מ ידליך מיט יונגליך, רייר סען זיך עפיס איבער א קליין הינטעלע, א מאפפיק, וואס פישטשעט, נישט צוהער רען, צו זעהן וואס הינטער זיי טהוט זיך אין שטוב. חיה טריינע בעפאלט זיי פלוצ לים, טהוט שטילערהייט א קניפ דעם, א צופ יענעם, האפט דאס פיצעל הינטעלע און ווארפט עס ארויס. דיא קינדער שטעקען זיך אונטער ד״א נעז אפ פייגען און צולויפען זיך אין דיא ווינקעליך. באלד קומט אן חיים-חנא מיט א גרויסען לאדעש סמעטענע. דאס ווייב נעהמט עס ביי איהם צו, פארעט זיך דערמיט אביסעל דארט פאר זיך און הייסט זיך אונז וואשען.

א בחוריל אהן א קאפאטקע, בארפיס אין א לייבסערדאקיל מיט הוזליך לויפט אריין מיט א שמחה: דער רבי האט נעהאפט אין שטאל א וואראביישער־

קעל!.... אלע קינדער בלייבען פארגאַפט מיט אויסגעצווינגענע פנימער פאר גרויס וואונדער און איידער זיי זענין צו זיך געקומען קומט אריין א יונגער מאנטשיק עפּים מיט א געשוואלענער נאז און גראבע ליפּען, וואשט זיך ניבער איבער דער פּאמוניצע, זעטצט זיך דערנאך צום טיש און ריקט אריין אין מויל א גרויסען שטיק ברויט, אלץ אין חאפּעניש, אין איילעניש נישט צושיינקען קיינעם א קוק, גלייך וויא אויס מורא, ער זאל חלילה נישט פאר־שפּעטיגען, מען זאל אהן איהם נישט אפּעסען. דערווייל ריקט זיך אריין יענע בריי־טע מויד מיט דיא פּאמפּושקעס אויסגעפּוצט שבת׳דיג און זעצט זיך אויף ביים טיש. חיה טריינע מאכט צו מיר, ווייזענדיג מיט א פינגער אויף דער מויד: דאס איז מיין עלטערע טאכטער, האסיע־גרונע. דער עולם עסט, פריהער עפּעס מיט דרך ארץ, א שעפּ מיט דעם לעפעל און א לייג אנידער, דערנאך הויבט עס אן געהן לעבעדיג, רעשיג: א צעהן לעפעל ארבײט׳ן נעשמאַק אין איין שיסעל און פליהען פון דאַרט געשווינד אין צעהן מיילער, וואס זופּען, איטליכם אויף זיין שטייגער. ס׳איז א חאפּעניש, א בהלה, א זופּעריי: וואופּ־הופּ, הופּ־פּופּ! מיינע נייא־געפונענע קרובים טרייבען מיך אלץ אונטער: עסט, לאַזט זיך נישט בעטען! און איך: וווּפּ—פּפּ׳פּ! אויף מיין נוסח. דער יונגער מאנטשיק מיט דער געשוואָלענער נאז פּוילט זיך נישט, ארבייט פאר צעהן און גרינטעוועט זיך ביז דעם פויגעל, וואָס קוקט לסוף ארויס אויסגעמאָהלט אינווענינ אויפן דעק פונם שיסעל. אפּגעפּארטיגט זיך פון דער ארבייט מיט א זיפּץ טיף פון בויך שטעלט ער אויס א פּאָר גלעזערנע אויגען און קוקט אויפן עולם. טהוט פּלוצלים א שטרעק דיא האנד, אונטערהיי בענדיג זיך אביסיל פונם ארט, גלייך צו מיר, מאכענדיג דערביי: שלום עליכם! איהר זענט מיר עפּעס קענטליך... מה שמכם?—איך זאג איהם מיין נאָמען. ער שפּרינגט אזש אונטער פאר גרויס וואונדער:

— ר׳ מענדעלי!... ר׳ מענדעלי מוכר ספרים!! פּיששש!.... א קאטאַ־וועס עפּים! ווער קען נישט ר׳ מענדעלין?! איך האב נעהאט א מאל דיא זכיה, און גלופּסק נאך, קויפען ביי אייך א בענטשעריל.

— ר׳ מענדעלי איז מיינער א קרוב, זאגט חיה־טריינע מיט גדלות, שמעל־צענד זיך פאר פרייד און אנווייזענדיג מיר אויפן יונגען מאנטשיק מאכט זיא:

דאס איז אונזער רבי! — א נוא הושיקעלע, ווענדט זיא זיך צום בחוריל אהן דעם קאפאטקעלע, ר׳ מענדעלי וועט דיך פארהערען. שעהם דיך נישט, נישקשה, דער פעטער וועט דיך נישט אויפעסען.

הושיקעלע האלט א פינגער אין דער נאז, קוקט אין דער זייט אנבלאזענדיג זיך, פארציהט דעם אקסעל און מאכט: איך סעהם מיך, סעהם מיך....

— וויפ׳על איז אלט אייער הושיקעלע, זאל לעבען? פרעגט איך דיך מאמען.

— מיין הושיקעלע, זאל לעבען, איז אין ווסנע געווארען בר־מצוה, ענטפערט דיא גליקליכע מאמע.

— נוא, הושיקעלע, נעהם איך דעם בחוריל אן פארן בעקעלע, זאג, שעהם דיך נישט, וואס געהט היינט פאר א סדרא?

— זאג, זאג! טרייבט מען הושיקילען אן פון אלע זייטען. ער שטעלט אויס א פאר אויגען און שווייגט.

— ב......ב......ב.... מאכט דער רבי מיט דיא גראבע ליפען.

— ב־ב....באהאי! לאזט הושעקילע אויס אויף א קול, קוקענדיג צום רבין.

— נוא, בלק, בלק.... זאג איך אונטער און גיב ווייטער הושיקילען א פרעגע: וואס האט אזוינס בלק געשיקט זאגען?

דער רבי לעקט דעם פינגער, בכדי דער תלמיד זאל זיך דערמיט אנשטויסען.

— לעקען! טהוט הושיקילע א גשריי מיט איטפעט.

— ווער, ווער? טרייבט הושיקיעלען אונטער דער רבי, און עס ווערד איהם גרינגער אויפן הארצען, מיינענדיג ער האלט שוין מיט דעם תלמיד זיינעם א ... שטיקעל דרך. ווער, הא?

— דער רבי! שרייעט הושיעקילע אויס אויף א קול.

— דוא פארשטאפטע קאפ איינער! צוהיטצט זיך דער רבי מיט כעס. ווער זאגט בלק, וועט לעקען?

— דיא יודען!.... טהוט הושיעקילע ניך א זאג אויף א קוויטשיג קולכען.

— יא, דיא יודען, דיא יודען... הושיקילע! זאג איך א גלעט געבענדיג אהם דאס בעקעלע. זעהר וואויל, דוא קענסט: —

דיא מאמע איז גאר איבערגליקליך, האלט דיא הענד אויפן בויך און קוועלט:
אז וואויל איז, חלעבין, דעם בויך, וואס האט אזא תכשיט געבוירען! דער טאטע
קייעט דיא ציינג און האט שטארק הנאה.

נאך דער וועטשערע שמיעסט מיט מיר חיה־טריינע איבער וועגען מיין עסק
אצוי: אין א פאר שעה ארום בעדארף אנקומען מיין יאנקא מיט דיא פערד.
דענסטמאל, ר' מענדעלי, זעצט איהר אייך אויף רייטענדיג אויף איינעם, מיין מאן
אויף דעם אנדערען פערד און פאהרט פארנעהמען דיא ביידליך מיט דער סחורה
דערוויל אהער, און ווייטער וועלען מיר שוין זעהען. לעת־עתה לייגט זיך אביסעל
צו אט האט איהר אייך א בעט מיט איבערבעטען.

— א שיינעם דאנק! רוף איך מיך אן. אין דיא בעבעכעס אז איך וועל
ארייגפאלען וועט שווער זיין דערנאך ארויסצובעקומען מיך פון דארט. נאט ווייסט
וויפיעל איך קען דארט אפשלאפען און דא איז דיא צייט טהייער. איין אנדערס
מאל, אם־ירצה־השם, אז איך וועל קומען צו אייך מיט מיין וויב און דיא קינדער
צו גאסט, דענסטמאל, זעהט איהר, געזעגנען איך מיך מיט אייך אלע און ווארף
מיך, אויף גאטס בערואטה, אריין טיף אין דעם תהום בעבעכעס אויף א לאנגער,
לאנגער צייט.

— מיר בעטען, מיר בעטען! מאכט חיה־טריינע מיט חן. זעהט זשע, מיט אלע
קינדער טאקי. נעהמט אויך מיט יאחנע סאסיען. זאגט זשע זיך נישט אפ,
חאטש נעהמען א קישעלע אהין אין אלקיריל.

— שלאפט געזונד! געזעגנעט זיא זיך מיט מיר, גישקשה, מיינער וועט
איך גאנץ פריה בלחוך השור אויפוועקען!

10

חיה טריינע איז טאקי א בשרה יורענע, א גוטע, נאר וואנצען האט דיא נעך
האט אין שטוב רשעים, זעהר בייזע. זיי זענין מיך בעפאלען וויא באלד אויך האב מיך

געליינט אויפן טאפטשאן אין אלקיריל און דיא מחמה צווישען אונז האט זיך אנגעהויבען.ביידע צדדים האבען זיך פארעקשנט, געארבייט אין עסק: זיי כ״ין מויל, איך מיט דיא הענד; זיי קריכען, איך שפרינג אונטער; זיי מיט טענות: דער טאפטשאן איז אונזערער, דרך ארץ זשע ר׳ יוד, און לאזט זיך בייסען—איך זיפץ, פארביים דיא ליפען, קראטץ מיך מיט אלע כחות; זיי א ביס, איך א קראטץ; זיי אויף מיר, איך אויפן קישען, אראפ, צו אלדע שווארצע יאהר, ד ס קישען! דאס הינקעדינע ביינקעל אויף דריי פיסליך פאלט אום; דאס ליימענע קרינעל מיט נענעל וואסער טראך—טראך; טאראקאנעס אויפן פאל קויפען, דרא־פען, הארמידערען; פעדערען פון דעם צעריסענעם קישען פליהען אין דער נאז, אין דיא אויגען אריין; דער טאפטשאן אונטער מיר ריפעט סקריפעט. א טאראראם א גערידער! א ך בין דול, צומישט, צאפעל מיט אלע גלידער און ווארף מיך פון איין זייט אויף דער אנדערע. עס הערט נישט אויף צו בייסען, עס שטינקט וואנצען!—נמאס ווערענדיג מיר דיא גאנצע מעשה, בלייבט ביי מיר עוקר צו זיין. איך פארלאז מיין געלעגער, שפרינג אראפ גלייך צום פענסטער, צוועטהעמען אביסיל פריי און טהו א קוק אין דרויסען, אויף גאטס וועלט.

אויפן בלויען הימעל שטיל רוהיג געהט דיא גילדענע לבנה, איהר שיינענדיג פנים איז זעהר ערענסט, עפיס שטארק פארטראכט. שא, ארום און ארום!.... איהר פארטראכטקייט ווארפט אויף מיר אן א זיסע מרה־שחורה, זיא רעדט עפיס צו מיין הארץ, דיא נשמה מיינע נעהמט זיא מיר ארויס מיט איהר איטליכען בליק. זיא רופט אין מיר ארויס א ים געפיהלען און עס טראכט זיך, טראכט זיך עפיס גאר פון זיך אליין. עס טראכט זיך פון דעם ביטערען לעבען פול קריינקונג, אלערליי ליידען מיט בעליידיגונג; פול פלאגען אנשיקעניש, אלטע אויך נייע, און צופיעסטע מיך פאר איהר וויא א שלאף קינד נעביך פאר דער מוטער. אוי מאמע, עס טהוט וועה!.... אוי, ווערד מען עס פאר־שווארצט, קומט מען עס אפ!.... קארג קאפדרעהעניש, בויכוועהטיג, איז מען נאך נרוים אין דיא אויגען; קארג איינענע מכות און וואונדען, האט מען נאך אויסצושטעהן נעבראטענע לייד: קוים קוים וואס מען זיפעט, פאר[illegible] מען נאך [illegible]דאס שכ[illegible]קעל נעפלאגטע לעבען. אוי, מאמע, עס שמארצט, אוי, עס טהוט וועה!...

דיא לבנה קוקט אויף מיר מיט איהר ליכטיגער צורה, אלץ ערענסט, פארטראכט און דאכט זיך, זיא נעהמט מיך איין: שא, בידנע קינד, שא! וואס זאל מען טהאן?...... דאס הארץ ... אין מיר נאך מעהר. הייסע טרעהרען טרעטען מיר ארויס אין דיא אויגען, איך שפאר אן דעם קאפ אויף מיין ארעם, דיא זייט מיט דער אפגעפרוירענער פאה דער לבנה אקעגען: נא, זאל זיא זעהן, זאל זיא זעהן!... עפעס עפענט זיך אין מיר א קוואל פון געפיהלען, ציפען מיך ביים הארצען, פארפלייצען מיר דיא געדאנקען. דיא אויגען, אנגעקוואלענע וויא דיא באנקעס קוקען אין דער וועלט אריין מיט א ריהרענדיג געבעט: געוואלד, העלפט, האט רחמנות! עס טהוט וועה, וועה, וועה... אזוי חאפט זיך אויף פונם שלאף ביי דער נאכט א קראנק קינד נעבעך, יאמערט פונם הארצען פאר זיך אליין, קוקט מיט דיא אייגלעך, בעטענדיג רחמים. — נישטא קיינער! קיינער הערט נישט! אלע אלע שלאפען, שא!... א הינטעל נאר שטעהט אויף דער נאס וואך, דער וויידיל צווישען דיא פיס, דער קאפ פארריסען הויך און בילט מיט א קאלטער לעבער אקעגען דער לבנה זיא נעהמט איהר וועג רוהיג, פארטראכט, פון א הונדס בילען זיך גאר נישט צומאכען...

אויפ'ן הארצען ווערט מיר גרינגער. עפעס ווארעמט מיך אינווענינג א געפיהל פון האפנונג און טרייסט אהן ווערטער; אזא געפיהל, וואס א יוד פיהלט, אז ער וויינט זיך אויס פאר גאט אויף זיינע צרות, אזא געפיהל, וואס מאכט דעם מענשען ווייך וויא א טייג, גוט אהן א ברעג, גרייט איטליכען אוועקצוגעבען דיא נשמה ארומצונעהמען דיא גאנצע וועלט און זיא א קוש צו טהאן פאר גרויס ליבשאפט.

און זיי, דיא ווענצעליך, זיינען דען נישט נאטס בעשעפעניש? וואס זיינען זיי שולדיג אז זיי שטינקען נעביך? וואס זאלען זיי טהאן, אז ליגט שוין אזוי אין דער טבע זייערע צובייסען? טהוען עס נים פאר שלעכטס, פאר שנאה און אויף צו להכעיס, נאר פאר דעם שטיקעל פרנסא: זיי ווילען נעביך טרינקען, אנזעטיגען זיך מיט יענעמס בלוט, מילא כאז שוין מיינס איבערגעהן, עפעס דאס ערשטע מאל אין לעבען איז מיר דען וואנצען? און וועלכער יוד האט דען פון זיי נישט צו זינגען און צו זאגען?...

איך געה אוועק פון דעם פענסטער און זאגענדיג: „אין דיין האנד טהו איך

מיין זייל ב׳זהאלטען״ גיב איך מיך א ווארף אויפ׳ן טאפטשאן און גארנישט, איך שלאף!....חלומות האב איך פיינט צודערצעהלען. נארעשקייטען!

דאס אויפשטעהען אויף מארגען גאנץ פריה. האט מיך געקאסט גרויס מיה, עס האט מיר וועה געטאהן איטליכעס אבר. נאר דיא נויטה האט מיך געצוואונ־גען און מיט מיר א טראג געטאהן פון מיין געלעגער. א יוד לעבט מיט אימפעט דיא נויט טרייבט איהם צולויפען, ארום צוזאגען, צוטאהן, צוארבייטען. לאז נאר שוואך ווערען א קאפעלע דער אימפעט בלייבט ער ליגען וויא א דעהרגעטער. יום טוב דערפיהלט א יוד זיינע גרויסע וועהטאגען, דענסטמאל האט ער געוועהנטליך צייט קראנק צו זיין.......

דיא נויט האט מיך פון מיין געלעגער אויפגעהויבען, דיא נויט האט מיך אויף דיא פיס געהאלטען, דיא נויט האט מיך רייטענדיג אויף א פערד אויפגעזעצט, דיא נויט האט מיר אין קארק געגעבען און איך האב מיך געריהרט פונם ארט אין איינעם מיט חיים־חנא חיה־טרייגעס. הארב איז ביי א יודען נאר דאס ערש־טע ריהר, דערנאך, אבי א קוועטש דיא ספרינזשינקע, געהט עס שוין וויא א פוטער ער קריכט שוין אפילו וואהין מען בעדארף נישט, וואהין מען האט איהם כלל נישט געבעטען. ער דראפעט זיך אפילו אויף דיא גלייכע ווענד. איך קום באלד צו מיינע קרעפטען, בין פריש שטארק אויף דאס ניי.

אז דער עולם זאגט: „א אידישע נשמה קען קען מען נים שאטצען״, מסתמה איז רעכט. נאר אין אנהויב האב איך גערעכענט, חיה־טרייגע פרייעט זיך דא מיט מיר אזוי פשוט, וואס זיא האט דערטאפט פלוצים א קרוב און נאך אזעלכען, וואס רייבט זיך ארום ספרים! דאס רייבען זיך אליין ארום עפעס א זאך האט שוין א גרויסען ווערטה ביי יודען. א יוד, פון דיא שיינע בעלי הבתים אפילו, ווען עס קומט איהם אויס צוהאבען איין עסק אין דיא פריסוטס־טוועס הויבט ער אן צום ערשטען פונם סטאראזש. ער רייבט זיך דאך פארט ארום דיא אדונים דארט. שמיעסט מיט איהם איבער און געהט אוועק צופריעדען. לעת עתה, טראכט ער איז נענוג. דער סטאראזש איז נישט קיין שלעכטער מענש. — דער שמש, וואס רייבט זיך ארום א יודישער סקאלע, הייסט ביי א מתייל פנים יודישען עולם: דער אינספעקטאר; דער יודישער בריף־טרע־

נער — פאָטשטאַר, דער יוד פון דער פאָטשט, אזוי פיעל פיעל כמעט ווי א פאָטשט מייסטער. קורץ וויא מען זאָגט טאַקי: „דעם ביס שיקסע קען פסקנן שאלות.“ ביי דער וועטשערע, אָנקוקענדיג דיא דיקע, ברייטע מויד וואס שוין צייט איהר אונטער דער חופה, איז מיר שוין אריין אין דער נאָז, אז חיה־טריינעס פרייד בעטיים, איך קען איהר צוניטץ קומען צו א שידוך ...... און דאכט זיך נאָר אויף מיר גופא האט זיא אן אויג. דאריבער טאַקי האט דיא מויד אזוי שבתדיג זיך אויסגעפוצט ...... דאס איז מיר דערנאָך קלעהרער געוואָרען פון חיים־חאָנא'ס רייד. פאהרענדיגט מיט מיר אויפן וועג. עפּעס צופיעל אויסגעפרעגט מיך וועגען מיין בחוריל מיט אזא שמיעס:

— אזוי! איז אייער בחוריל שוין געוואָרען, אייער בחוריל בר מצוה און נאָך נישט קיין חתן נישט! איך אין זיינע יאהרען, האב שוין חתונה געהאט אין זיינע יאָהרען. — מיין חיה־טריינע לאָזט מיך דיא נעכט נישט שלאָפען: געוואלד א בחוריל! וואס ליגפט דוא גזלן אזוי?... געוואלד א חתן! — דיא בתולה מיינע האט איהר דאך געזעהען דיא בתולה, א גוטע בעל הביתטע. אפשר טאַקי שוין צייט איהר חתונה צומאכען, שוין צייט אפשר? — וואס זאָגט איהר, ר' מענדיל? עפּיס זענט איהר דאָך א יוד, א למדן, שוין צייט? מיינע האָט מיט מיר היינטיגע נאכט איבערגעשמיעסט.... איהר זענט ביי איהר שטארק חשוב זענט איהר. אלץ קומט אומגעריכט בעדארף זיך גראָד מאַכען א מעשה און איהר האט פארבלאָנד־זעט צו אונז... זעהר אנגעליינט, חלעבין. איז אייער בחוריל שוין, זאָגט איהר בר־מצוה אייער בחוריל?

אינדעם וויא מיר שמיעסין דאָ אזוי קומען מיר צום אָרט פון דיא ביידליך. פריהער בעטראכט איך גוט מיין ביידיל אין איטליכס ווינקעלע, ברוך־השם אלסדינג דאָ אין גאנצען, און לאָז מיך צוגעהען דערנאָך צו אַלטירס ביידיל. דאכט זיך, אויך נישט געריהרט, עס שטעהט אויף זיין אָרט. נאָר קוים נעהם איך מיך צום לאַנטוך, מיט וועלכען דאס ביידיל איז איבערגעדעקט און טוה א·טאַפּ, בין איך פארצאפּעלט געוואָרען עס ריהרט זיך עפּעס אונטער איהם... איך שפּרינג אָפּ שטארק דערשראקען אויף צעהן איילען אין דער זייט. דאָס לאַנטוך הייבט זיך דערווייל אויף און איך דערזעה פאר מיינע אויגען זיצענדיג אויפן וואָגען מיט א פאַרבונדענעם קאָפּ — אַלטיר יקנה"ז!....

11.

וואס מיט אלטירן איז פירגעגאנגען, וואו ער איז היגגעקומען, פון וואנען ער האט פלוצלים זיך גענומען און פאר וואס דער קאפ איז איהם פארבונדען, דיא שאלות דערקלעהרט אונז באלד אלטיר מיט זיין כשר טויל אליין, אזוי:

מילא געה איך מיר נאך דיא פערדליך. בקיצור, נישטא קיין פערדליך! נישמער טראבט איך מיר, גארנישט. א פנים זיי זענין פארגאנגען ווייטליך. גראז און וואלד איז זעהר גוטע, שאטען אויך דא. פאר וואס נישט? א מענש להבדיל זוכט אויך וואו גוט איז. מילא געה איך מיר ווייטער, ווייטער, פארשטעהט איהר מיך, מען הערט נישט. וואס טהוט מען, הא? ס׳איז דאך עפעס שפל! פלוצלים דאכט זיך מיר אין וואלד עפעס א שארך אויף יענער זייט פון א טהאל. מיינער באלד טאקי אראפ, ארויף, אוי, אהין בקיצור גארנישט. דערווייל ווערד שפעטליך, ס׳איז שוין טונקעל, עפעס גאר נים קיין גוטער משא ומתן!... דאכט זיך מיר ווידער א שארך, איך וויטער אהין, דרעה מיך, זוך און ווייטער גארנישט. עס פארדריסט מיך שוין, פארשטעהט איהר מיך. וואס איז דאס פאר א גאנג? בקיצור, ווידער א שארך און עפים וויא טריט. אט האסט דיא זיי, דיא שיינע לייט! א קריינק זיי אין דיא ביינער! פלוך איך שטארק אויפגעבראכט און דערשלאג מיך אהין, ערגיץ אין א העק, צווישען געדיכטע צווייגען. אהא ס׳איז דא, דערטאפט!.... וואס? צו אלדע שווארצע יאהר, עפים א רויטע קיה!... א קיה, וואס וויא געוועהנטליך, זיך פון דער טשערעדע אפגעריסען און פארגאנגען אין וואלד. אצינד וואס? איך וויים גאר נים וואו איך בין. ניטמער שטעהען איז קיין תכלית נישט, מילא געה איך מיר אין צרות, אויף נאטס בעראטה און פארגעה מיר צו א פייעריל, וואס האלט ביים אויסגעהען, האלאוועשקעס רייבערען זיך, ס׳איז נאך דא אין זיי א פונק. דאס גראז ארום און ארום אויסגעטרעטען, עס וואלגערען זיך ברעקליך ברויט, שאלעכטס פון אייער, פון אוגערקעס, ציבעלעס און קנאבעל, אויך צעריסענע שמאטעס און שמאטקעליך. דא איז א פנים געווען א היבשע קאמפאניע און גויא עס זעהט אויס, א

חאפטע ציגאַנער. גאָר עפּיס נישט קיין גוטער עסק ! ציגאַנער האָבען ליב צו לאָק־
חענען. פּלוצלים דאַכט זיך פון גאַנץ ווייט עפּיס אַ קול. אפשר רופט עס דאָרט
ר׳ מענדעלי ? נעהם מיר איבער אַ געדאַנק, און איך לאָז מיך נעהען געשווינטער
דאָס קול, דאָ הערט עס אויף, דאָ לאָזט עס זיך ווידער הערען און וואָס נעהענ־
טער ווערט עס אַלץ שרעקליכער, וויא איינער שרייעט געוואַלד !... עפּיס גאָר אַ
שרעק חלעבין ! נישמער גאָרנישט. איך טהיא מיר מיינס און נעה. עס העלפט
נישט, נאָר קוק מיך גוט ארום און היט ביינער. בקיצור, אקענען מיר וואַקסט אויס
פון דערווייטענס עפּיס אַ קרעטשמעלע, אַ חורבה׳לע, אויף היהנערשע פיסליך. עפּיס
איז מיר עס נישט געפעהלען. איך באַהאַלט מיך אביסיל אין דער זייט צווישען
צווייגען. גראָד מאַפּ איך דאָרט אָן עפּיס אַ דרענגיל. נעהם עס אין דער האַנד.
פאַרשטעהט איהר מיך, ליתר־בטחון זיכער שטיל און קוק מיר וואָס וועט דאָ זיין.
עס קומט מיר אין קאָפּ אריין שרעקליכע זאַכען, מעשיות מיט גזלנים און גלופּס־
קער גנבים. פּלוצלים ווייטער אַ געשריי, אַ ביטער געשריי, וויא פון איינעם, וואָס
איז אין אַ גרויסער סכנה און דאַכט זיך, דאָס ביטערע געשריי איז פונ׳ם חורבה־
לע. עס חאַפּט מיך אָן ביים האַרצען. עס טראָגט מיך אונטער פון׳ם ארט און
איידער מיך צובעטראַכטען שטעה איך שוין לעבען קרעטשמעלע, אַליין נישט רעכט
צו געדיינקען, וויא ארום האָב איך מיך דאָ גענומען. עפּיס געפּיקט האָט מיר אַלץ
אין קאָפּ : איין איינער, איין איינענער ! אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר איז גאָר
ר׳ מענדעלי אין אַ סכנה. איך ווייס דען אַ פנים וואו איך בין ? ס׳איז טאַקי אַ
מורא, נישמער גאָרנישט מיין טויט זאָל דאָ זיין מוז איך מיך דערנעהען, וואָס
טהוט זיך דאָ אַזוינס. עפּיס בין איך דאָך אַ שטיקעל עקשן אויך. בקיצור, איך נעה
מיר פאַמעליכין און האַרך מיך גוט צו. עפּעס הערט זיך אַ פאַרדומפּט קול. איך
קום צו לעבען אַ צושאָטענעם טויער, קוים וואָס ער האַלט זיך פאַר אַלטקייט.
מיינער פּוטץ אריין אינוועניג אין אַ גרויס הויז, נעה אויף דיא שפּיץ פינגער, זוך
ניסטער אין דער פינסטער, שאַ, שטיל. איך נעהם ארויס פון דער קעשענע אַ פּעד
קעלע מיט עטליכע שוועבעליך, רייב, רייב מיט אַ ציטערדיגע האַנד, אומזיסט, עס
וויל נישט ברענען. דאָס לעצטע צינדט זיך לסוף אָן און באַלד טאַקע לאָזט זיך
הערען אַ געשריי גאָר אין איין אָטהעם, ערגיץ פון דער זייט דאָרט, דאָס שוועבע־

לע פארלעשט זיך און גארנישט, איך טאפ אין דער פינצטער, קריך ערגעץ אריין און שלאג מיך אויף עמיצען עפעס אן. דיא האר שטעלען מיר זיך קאפויר, פרעגט מיך בחרם אויף וואס פאר א וועלט איך בין. בקיצור, ביי דער שיין פון דער אויפגעהענדיגער לבנה, דורך א קליין אויסגעשלאגען פענסטעריל, אין א פארשימעלט חדריל אהן א טהיר, דערזעה איך' ליגט איינער געבונדען, וויא א שאף, מיט הענד און מיט פיס, איז נעביך טויט, בלייך וויא דיא וואנד, קוים קוים וואס ער זיפצט. נאט האט אייך געבראכט אהער, זאגט דער אומגליקליכער פארשוין. בינדט מיך ניכער אויף, ווארום איך בין פארביי. דיא שטריק האט מיר זיך איינגעשניטען אין דעם לייב און עס ברענט מיך א טרונק! — ווער האט עס אייך אזוי געפענטעט? טהו איך א פרעגע, נעהם באלד ארויס מיין מעסער און שנייד אויף דיא שטריק. — אין זיין טאטענס טאטען אריינגעפלויגען! שעלט דער פארשוין, אויסגלייכענדיג דיא ביינער. אזא ממזר, נאטקע גנב! — וואס, א גנב?! רוף איך מיך אן שארף אנקוקענדיג דעם פארשוין. — יא, יא אלסדינג אין דער קארט! ערשט היינט נאך האט ער געגנבהט א פאר פערד. איך שפרינג אויף אונטער הערענדיג גנבים זיך צולאזען. דער פארשוין פריווט מיך אפהאלטען, לייגט מיר שטיינער אויפן הארצען: ער האט מורא, דער ממזר זיינער איז א רוצח, מיט איהם פאהרען נאך בוידען פארשוינען, אלע כמעט אזעלכע וויא ער. מיך אבער האט עס נישט געלאזט רוהען. בלייבען אהן א פערד קען איך נישט. — ניין, ניין! איך מוז זיי דעריאגען, עס מעג זיך זיין וואס עס וויל. לאזען שפייען זיך אין דער קאשע קען איך נישט. א רגע איז אצינד טהייער. בלייבט איהר דא, רוהט זיך אויס, ביין מיין צוריק-קומען מיט דיא פערד, אם ירצה-השם, נעהם איך אייך און מיר פאהרען ביידע פון דאנען אוועק. אזוי זאג איך דעם פארשוין, צו וועלכען עס ציהט מיר עפיס שטארק דאס הארץ, נעהם דיא פיס אויף דיא פלייצעס— און לאז מיך געשווינד אין וועג אריין.

דאס אלטע וויסטע קרעטשמעלע שטעהט אריינגעריקט אביסעל אין וואלד ביי דעם שליאך, וואו עס טהיילען זיך וועגען אין פארשידענע זייטען. לינקס פאהרט מען קיין גלופסק, קיין וואהלין און רעכטס אין שטעדט פון פאדאליער גובערניע. איך נעהם מיך רעכטס. בקיצור, איך געה נישט, נאר איך לויף, אין

כעס בין איך א שרעק. איך וואָלט צעריסען דעם גנב וויא א הערינג. עס פעהלט מיר מעהר נישט צו דיא גוטע עסקים, בלייבען זיטצען אין פעלד אָהן א פערד, אהן א גראָשען געלד. נישמער גאָר נישט. מיינע פיס הייבען אן זיך אָפצוזאגען פון דעם גיבען גאנג, דער מאגען וויל נישט וויסען פון קיין שום זאך און מאהנט עסען. א קלייניגקייט עפיס אזא גרויסען טאָג אָפצופאסטען. שלעכט! עס עסט מיך דער געדאנק: פארפאלען דיא מיה, אומזיסט דאס לויפען! זיי, דיא שיינע נפשות, זעניך, אוועק א היבשע צייט פריהער פון מיר און וואס נאך? זיי פאהרען. אקעגען זשע איך געה צו פוס. עס שטארקט מיך נאר אין האָפנונג, מאָמיר ועט אנלויפען עפיס א פיהריל. א גליק נאך, וואס דיא לבנה שיינט און מען קען חאָטש זעהען וויא אין העלען טאָג. בקיצור, איך געה, שוין נישט אזוי געשווינד, מיט אימפעט וויא פריהער, אבער איך געה, נעהם מיר ארויס דיא אויגען קוקענדיג נישטא קיין לעבעדיג בעשעפעניש. נישמער גאָרנישט, איך טהוא מיר פיינט, אלץ ווייטער, ווייטער. נעהם איך מיך צו עפיס א זאך, פארשטעהט איהר מיך, לאָז איך עס אזוי גיך נישט אָפ. בקצור, דאכט זיך א קלאפען פון רעדער.... אין דער ערד מיטן קאָפ! אויף צושפרינגעניש פאהרט מען נאָר מיר אקעגען, נישט אין דער זייט, וואָהין איך בעדארף. ניי, א מול, מיין פינצטער מזל—איך ווענדע מיך צו איין פוהריל, צו דער אנדערער, אלע זענין שכור — לוט. אצינד פארשטעהט איהר מיך, ווער איך שוין גאָר מיאוס אין כעס, אבער וויא נאָך אין כעס!.... און טהוא מיך א לאָז ווייטער מיט אימפעט. איך בין שוין אָפגעגאנגען א היבשע שטרעקע וועג, ס׳איז שוין מאָקי נוט שפעט. און מיר איז נאך דאָ אלץ א האָפנונג, עס וועט מיך אָניאָגען א פוהריל, און פון דערווייטענס דאכט זיך מאקי עפיס פוהרליך. נאר אין דער ערד מיטן קאָפ! ווידער טאקי מיר אקעגען.... ניין! טראכט איך, הייגטיגס מאָל לאָז איך עס אזוי נישט אָפ. דאס לעצטע, וואס ביי מיר געפינט זיך, גיב איך אוועק, אבי מען זאל מיך אונטערפיהרען. איך טרייב מיך אונטער, געה מיט קוראזש, נאָר דיא פוהרליך דארט ריהרען זיך, דאכט זיך, נישט. שטעהען עפעס אויף איין אָרט.

א תארץ־וועהטיג נאָר, א צושפרינגעניש! נישמער גאָרנישט. בקצור, אוקימטערדיג געווענטער דערזעה איך, דאָס זענין ביידליך. עס

האלט מיר באלד איין, אפשר זענין עס דיא פיינע לייט. איך האלט איין דעם גאנג, געה מיר שטיל, פאמעליכין און טראכט וואס טהוט מען? ביי דער זייט וועג ציהט זיך א וועלדעלע, מיינער אריין אהין, באהאלט מיך צווישען ביימער, פון וואנען איך קוק ארויס און בעטראכט דיא בייד־ליך אקעגען. יא, דאס זיינען מיט דיא אלע סימנים זיי, זיי! איין ביידיל ליגט אנגעבויגען צו דער ערד, ארום איהם א גאנץ פעקיל: מאנזבילען, ווייבער, יונג און אלט, קינד און קייט, אפגעריסענע, אפגעשליסענע. דער האקט, יענער קלאפט, איינער גיט עצות, דער אנדערער פלוכט, זידעלט. ווייבער קוויטשען און קינדער שרייען, פישטשען. ס׳איז א געשעלטעריי, א געבייזעריי, א פאטשעריי א חארחלעריי מיט א געוויין און א געלעכטער אין איינעם. צווי־שען דעם רעש הערען זיך קולות: שולדיג איז דאס נייע פערדיל, פארברענט זאל עס ווערען! אזא פליאגע, דעם גאנצען וועג האט עס געצויגען אלץ אין דער זייט, אויף צולהכעיס אלץ אין דער זייט.... עפעס א פערשלעפטע קריינק, פגרין זאל עס! פייבושקעס כשרה מציאה, א חאלירע אויף איהם! — פיסקאטשעס, שטינקפעסליך, קוליעס שטרוי, אהן הענדע, אהן אויגען, גארנישט, נאר פרעסען, דריבנען! זידעלט זיך איינער, א רויטער יונגאטש מיט ברייטע פלייצעס און ווייזט דערביי איטליכען א קילאק. איך זוך מיט דיא אויגען און דערזעה: אין דיא אבער־ריקעס מיט שלייעס שטעהט אפגעשפאנט, ביי דעם הינטערשטען ביידיל, אייער פערדיל, ר׳ מענדעלי! מען האט איהם א פנים, מכבד געווען געהן איפין דראגו־שיק. אי, חכם מיינער! מאך איך פאר פרייד, דוא האסט זיי אנגעמאכט א גוטע חתונה, נישקשה.... ווארזשע איז ערגעץ מיין שלימזלניצע? מיין שקאפע, זעה איך, שטעהט צוגעבונדען הינטער דער דאזיגען ביידיל מאקע. איך בעטראכט מיין דרעגניל נעהם ארויס מיין מעסער און לאז מיך אזוי שטילערהייט וויא א קעטצעלע צום ביידעל, בשעת דיא האפטע איז שטארק בעשעפטיגט דארט מיט דער אקס, שנייד געשווינד איבער דיא שטריק, האפ מיך ארויף רייטענדיג און פאהר מיט ביידע פוסים אהן א זיי געזונט אוועק. מילא גארנישט, בעדארף גראד צו אלדע שווארץ יאהר, איינער פון האפטע דערזעהן, מאכט א געפילדער און עס ווערט א קאבעניש. דער רויטער יונגאטש, זעה איך, יאגט הענדרום־פענדרום און אט אט

דעריאגם ער מיך. מיינער שמייסם, טרייבט דיא פערד, זיי לאזען זיך הייגטיגס מאל נישט בעטען און לויפען וויא וויים נאר זיי קענען. דער רויטער איז ווייטליך אביסל הינטער מיר. בעדארף מיין שקאפע זיך פארפלאנטען אין דיא שלייעס פון אייער פערדיל, וועלכע איך האב אין איילעניש נישט אראפגענומען. זיא פאלט און עס ווערד אין עכוב. דערוויל יאגט אן דער רויטער יונגאטש, אנגעצונדען וויא א גזלן און ווארפט זיך אויף מיר וויא א חיה רעה. מיר ראנגלען זיך מיט אלע כחות, שטום, נישט צוריידען קיין ווארט פאר גרויס כעס. מיר ווילען איינער דעם אנדערן אומווארפען און פאלען ביידע ארומגעהמענדיג זיך שטייף, אזוי אז דיא ביינער קנאקען. בקצור, מיר ארבייטען געשמאק, אט בין איך פון אויבען, דער רויטער אונטען, קוועטש אזש דער רוח נעהמט איהם. פלוצלים ביימען זיך דיא יוצרות: ער פון אויבען און איך אונ־טען, נישמער נארנישט. איך דערלאנג איהם. פערשטעהט איהר מיך, דארט אין דער זיבעטער ריפ, אין דער דעך. ער שפרינגט אונטער און בלייבט ליגען שטיל, וויא טויט. מילא נארנישט. דאס איז געווען נאר אן אנשטעל. איך לאז איהם אפ און דאס מאקי האט ער געמיינט ער בייבערט זיך דערוויל שטיל און בעקוקט ארום ביי זיך פון דער קעשעניע א מעסער. — עהע, אזא בחור ביסט דוא! טהוא איך א געשריי, גיב איהם א זעטץ איבער דער האנד, אזוי אז דאס מעסער פאלט איהם ארויס און פארפליהט וויים. ער נעהמט זיך צונויף מיט אלע קרעפטען, גיט זיך א ווארף אויף מיר פלינק וויא א קאטץ, דראפעט מיר דעם האלדז און אט אט שטעקט ער מיר אריין דיא פינגער אין גארגיל. פלוצים הערט זיך פון דערווייטענס א גלעקיל. דאס מאכט אויף איהם א מורא. ער איז דאך פארט א גנב. — אייער טרפהן מזל, ברומט ער וויא א בער, וואס דאס גלעקיל. נאט אייך זשע א מתנה! .... ער טהוט מיר א טראך אין קאפ און ווערט פערשוואונדען. איך שטעה באלד אויף, חאפ מיך ווידער ארויף רייטנדיג און פאהר מיר מיין וועג. שפעטער ערשט דערפיהל איך דעם וועהטיג, טוה מיך א טאפ' בע, אופן שטערען איז מיר א בייל! גישמער נאר־נישט. מיינס האב איך אויסגעפיהרט. דיא פערדליך, פערשטעהט איהר מיך, זיינען ביי מיר,

— בענססט גומל, וואס האט זיך אזוי אויסגעלאזט! רוף איך מיך אן און נעהם אלטירן ארום פאר פרייד.

— נישקשה! מאכט אלטיר. לאז דער רויטער דארט אויך בענשען גומל, וואס א מעת לעת האב איך גארנישט אין מויל געהאט און בין געוועזן שטארק מיד, אבער אונזערע סוסים זענען דא.

— וואו זיינען זיי, דיא לייבען אונזערע! פרעג איך, ארומקוקענדיג זיך אין אלע זייטען.

— האט צייט אביסיל ר׳ מענדעלי! ענטפערט אלטיר, דער פארשוין, מיט וועלכען איך בין צוריק געקומען, האט געפיהרט דיא לייבען אנטרינקען דארט אראפ נידריגער, וואו ס׳איז דא א טייכעל און גוטע גראז. זייט רוהיג נישקשה. ער נים אויף זיי אכטונג. איך בין נישט לאנג געקומען. מיד, צובראכען, לא עלכם, טוה איך מיך א ווארף אין ביידעל און דעק מיך איבער מיט דעם לאנטוך חאפען א דרעמיל. נאר קוים וואס איך מאך צו אן אויג, קומט איהר אן ר׳ מענדעלי, און געלויבט איז גאט, וואס מען זעהט זיך געזונט .... וואס געהט איהר עם עפיס פערבונדען, ר׳ מענדעלי? הא, דיא ציין?

— איהר, ר׳ אלטיר, זאג איך, איהר זיינט געקומען פארבונדען דעם קאפ מיט א בייל, איך — פארבונדען, אהן א פאה; איהר מיט א פארשוין און איך מיט ר׳ חיים־חאנא, חיה טרייטעס מאן! שטעל איך איהם צום צווייטען מאל פאר שוין מיט דעם גאנצען טיטעל.

אלטיר שטעלט אויס דיא אויגען, קוקט אויף מיר מיט א פרעג.

— וואס הייסט! מאך איך וויא שטארק פארוואונדערט, איהר קענט נישט חיה־טריינען!

— מילא חיה־טריינע איז חיה־טריינע, מאכט אלטיר פארוואונדערט צוריק, אבער דיא פאה! וואס געהער זיך עס אן מיט אייער פאה?

— א קרובה, מיין ווייב געהער זיך אן א קרובה. רופט זיך חיים־חנא אן תאמאוו...ע.

און וויא מיר שמיעסען זיך דא אזוי, זיצענדיג אויפן גראז, ווייזען זיך פון דער ווייטענס אונזערע לייבען, העצקענדיג זיך, קלאמפערשט וויא זיי לויפען. עפיס האט

יי אין מיינע אויגן דאָס פנים זיך געענדערט פון נעכטען אָן. די פארריסען די קעפ מיט גאוה, גלייך וויא געזעגנט: לאָך דיר, לאָך, פון דעסטוועגען האט זיך אויף אונז געפונען א בעלן, געהאט שטארק חשק און אונז אוועק־געגנבהט, נישקשה. מיט א שמאַטע אויפן פוס, מיט א רינענדיג אויג, פון דעסטוועגען אז מען בעדארף געהן אויפן דראנזשיק געהט מען און איין אקס אז מען בעדארף צעברעכען קענען מיר אויך, נישט ערגער פון אנדערע. אז אָך און וועה איז אונז נאר, וואס מיר זענען יודישע. איהר, ר׳ יודען, זענט זיך נאָר מתחייב אייערע פערד קעפּט און געבען גיט איהר זיי מכות.... איך דערלאַנג מיין פערדיל, בשעת צוקומענדיג צו מיר, א קליין זעטצעלע איבער דער מאָרדע מיט א שמייכעלע: דוא שקאָץ איינער!

באלד דארויף קומט אויך צו אלטירס פארשוין. איך טהוא א בליק און לאז ארויס אויף א קול, א פּאַטש געבענדיג מיטביידע הענד:

— פישקע! מען זאָל געוועזען דערמאָהנען משיח׳ן וואלט ער געקומען.

— יענער פישקע? פון וועלבען איהר האט מיר דערצעהלט? פרעגט אלטיר זעהר פארוואונדערט.

— יאָ, יענער, דער פון דער באָד. — נוא שלום עליכם, פישקע!

— איך האב אייך, ר׳ מענדעלי, אויך׳עט דערקענט. זאָגט פישקע אפּשטע־קענדיג מיר צוריק א שלום־עליכם.

— אייער פישקען קומט א דאנק, מאכט אלטיר צו מיר, ווען נישט ער, וואלטען מיר אונזערע פערדליך געזעהען וויא אונזערע אויערען.

— ווען נישט ר׳ אלטיר, מאכט פישקע אויך צו מיר. וואָלט פישקע א מיתה משונה איינגענומען.

— איך האב שוין געהערט, געהערט! רוף איך מיך אָן. זאָג בעסער, פישקע פון וואנען האסט דוא זיך אהער גענומען?

ס׳איז א לאַנגע מעשה. ענטפערט פישקע, אהעק־קעהרענדיג דעם קאָפּ אין דער זייט.

איך שטעה א רגע און בעטראכט פישקען. ער איז געביך נאקעט און בארפיס מיט געשוואָלענע פארבלוטיגטע פיס, פארברענט פון דער זון און דאר וויא א צוים־שטעקיל, נאָר הויט און ביין. דאָס הארץ האט געריסען קוקענדיג אויף איהם.

ער האט געמוזט נעביך געגוג צרות אויסשטעהען. איך נעהם איהם ביי דער האנד און זאג:

— דיין מעשה, פישקע, וועלען מיר שפעטער הערען. עס וועט נאך זיין צייט: אצינד רוה זיך אביסיל אויס דא מיט אונז.

12

פאר א יודישען בעל־לשון וואלט געווען גענוג מאטריאל אויף אנצושרייבען א שיינעם פזמון פון אונז אלע, דענסטמאל אין יענעם שיינעם פריה מארגען. ס׳איז דא צום פזמון פיר בעווייבטע יודען, וויא זיי ליגען זיך צושפילעט אויפן גרינעם גראז, האבען הנאה און שווייגען, אויך א זון מיט שטראהלען, הימעל, נאטור, טויה־טראפען, שפילפייגעליך און פערדליך, איינס שעהנער פונם אנדערען. דערצו וואלט ער דאך געמעגט געבען א גמילות־חסד עפיס פון זיינס אויך: א משערעדע שאף, וואס פיטערען זיך אויפ׳ן געמייזאכץ, א קלאהר רינענדיג וועסעריל, וואו „אינדען טהוען צוברעכען זייער דארשט״, און אונז פייפעליך אין מויל, אויף וועלבע מיר שפילען און שאלען, וויא דיא פאסטוכער, א ליבליד דער געליבטער כלה אין שיר השירים. טארבעס איז דא ביי אתנ, ברוך השם, אייגענע, נישט צובע־דארפען זיינס. ביי איהם בלייב עס... נאר אבער עד כאן, ביז דאנען ווייטער, ר׳ יוד, ריקט זיך נישט! צו מיר אין דער נשמה אריינקריכען, אריינלייגען דארט אייע־רע חכמה׳ליך, פולע פשטליך — דאס איז נישט פאר אייך. דארויף איז שוין דא פאר אייך אנדערע ערטער... מיינע געדאנקען גיב איך איבער בעסער אליין.

פשוט איז פשוט, איך ליג מיר בקומפאניע צוליינס, קוק מיט א פאר אפענע אויגען און האב זיך משונה הנאה. וואס? נארנישט. עפיס איז מיר גוט אויפן האר־צען גלאט אזוי אהן ווערטער. דאס צוברימקען מיינס דערביי איז אויך נישט מיט א כוונה צונעבען קאנצערט, אדער צושארפען דיא כלי, נאר גלאט אזוי זיך א טרים־ברים, ברים טרים... אזוי געוועהנטליך טרימקעט א יוד אהן ווערטער, אהן א שום געדאנק, ווען דיא דאגות הפרנסה לאזען איהם אביסעל נאך. אזוי געוועהנטליך טריסקען קומפאניעס יודען, אימליבער פאר זיך, אויף

זיין שטיינער, בשעת זיי שפאצירען זיך יום־טוב, אָדער שבת נאכץ קונעל אין דיא חאכאטליך, דרעהענדיג דערביי א טהייל — דיא קוטאסין, דיא שפיצען בערדליך און א טהייל פארליינט דיא הענד אהינטען.

חיים־חנא מיינער טרימקעט אויף מיט א שיינענדיג פנים. דערנאָך נימט ער זיך פלוצלים א שטעל־אויף, נעהמט זיך ביים בערדיל, בעלעקט זיך און מאכט צו מיר אזוי:

— נו, ר׳ מענדעלי! שוין צייט, מיין איך, צייט פאָהרען. הא?

— איהר ווילט שוין פאָהרען אהיים? רוף איך מיך אן און שטעה אויף אויף נו פאהרט געזונטערהייט!

— וואס הייסט! קוקט חיים־חנא אויף מיר שטארק פערוואונדערט. און איהר, ר׳ מענדעלי, איהר וועט דען מיט מיר נישט פאָהרען? עפעס האט מען דאך גע־רעדט עפעס.

— וויא קען איך! ענטפער איך, ווייזענדיג אויף דיא אלע לייט מיינע.

— מיר בעטען, מיר בעטען! מאכט חיים.חנא. לאָזען זיי אויך פאָהרען. מיין חיה־טריינע מאכט היינט וואַרעניקעס. עס וועט פאר איטליכען גענוג זיין וואס צו עסען, וואַרעניקעס.

— שיינעם דאנק! פארבייג איך מיך, נישטא קיין צייט. מען מוז און זינען האבען עפעס פרנסה. גריסט אייער ווייב נאָר פריינטליך.

— נאט איז מיט אייך, ר׳ מענדעלי! מיין ווייב וועט מיך הרג.... חיים־חנא האט געוואָלט זאָגען „הרגנען“, נאָר ער האט זיך פאַרחאפּט און אויסגעלאזט שטארק צוטראָגען: וועט מיך אין שטוב נישט אריינלאָזען מיין ווייב אהן אייך. מיינע האט מיט מיר היינטיגע נאכט איבערגעשמיעסט דעם עסק.... פארשטעהט איהר מיך? זיא ריכט זיך דאָ אזוי אויף אייך, חאסיע־גרונע מיינע אויך.... פארשטעהט איהר?

— איך פארשטעה, פארשטעה. עס מוז אָבער געדולד זיין אביסעל. מיין ווייב וועט מיך אויך הרג.... אין שטוב נישט אריינלאָזען, מיין איך, ווען איך זאל מיט איהר נים איבערשמיעסען דאס עסק. פארשטעהט איהר מיך? וואס קען מען טאָן? ר׳ חיים־חנא.

— חיים-חנא איז געבליבען שטעהן וויא ארסגעפאטשט. מען האט געזעהן, וויא עס טריפט איהם דאס בלוט. דאס פנים האט איהם זיך פארענדערט.

— טהוט מיר דיא טובה, קומט! מאכט ער מיט א געבעט. ווען נישט, ניט זשע מיר האָטש א בריוועלע צו חיה-טריינען, א געשריפטס, מיר אליין וועט זיא נישט גלויבען. מיך בעשולדיגען וועט זיא מיך, אז איך בין א שלים-שלימ.. וועט.... וועט.... פארשטעהט איהר מיך? שרייבט איהר אן עטליכע ווערטער, דער רבי וועט עס איהר איבערלייענען איך בעט אייך!

אין ברירה, מען מוז ראטעווען א נפש. ס'איז אפילו א גרויסער יושר אזא מא נוט מקיים פסק צו זיין. נאר לאז ער חאפען א פאטש נישט דורך מיר. איך נעהם פון רענצעלי מיינעם איןביידיל ארויס א בלייא-פען, רייס אָפּ פון א סידור דאס אויבערשטע ליידיגע בלעטיל, שפאר מיך צו צו דער קעלניע און שרייב דיא דאָזיגע ווערטער:

להנגידה המפורסמת שאר-בשרי, הצנועה מרת חיה-טריינע, זאָל לעבען און גע-זונט זיין. אמן.

הנה זייט וויסען אז געלויבט השם-יתברך, איך בין בקו הבריאה, געזונט אויף אלע אברים. גאָט ברוך-הוא זאָל נישט אָפּטאָן דעם חסד זיינעם פון אונז אויף אויף ווייטער, מיר זאָלען הערען אין גיכען ישועות ונחמות איינעם פונם אנדערען אין גרויס נחת, עושר און כבוד מיט א גרינג געמיטה, אמן סלה. אייערע קינדערליך זאָלען מאריך ימים ושנים זיין גרים איך גאָר פריינטליך, ובפרט לבתכם הכלה הבתולה מרת חאסיע-גרונע לעב בעט איך למען-השם צוגריסען גאָר פריינטליך.

ווייטער בין איך אייך מודיע, אז הסחורה האב איך, געלויבט זיין ליבען נאָ-מען, געטראפען גאנץ עם הביידליך אויף זייער אָרט. והשנית בין איך מודיע, אז הסוסים האבען זיך אויפגעזוכט. ר' אלטיר יקנה"ז האט זיי פון גנבים'ס הענד מציל געווען. דאָ האבען זיך געמיהט נאר זכות אבות. גרויסע ניסים איז אונז בעשיינ-פערליך געשעהען. מיר זיינען גאָר אזוי פיעל נישט ווערטה דעם אויבערשטענס חסדים. בעלכם נ"י וועט אייך איבערגעבען בל-דבר שורש. מען מעג אזוינס אין דיא קראניקעס שרייבען.

איך בעט אייך מחילה, חיה־טרייגע, ווי אזוי איין איינציגע טאטער, וואס איך נעהם מיך אונטער צו זיין פאר אייך א מליץ־יושר אויף אייער בעלכם, וואס האט נעביך גרויס שרעק און עגמת נפש דערפון, וואס איך פאהר היום נישט צו אייך לויט דעם מדובר. האט אויף איהם רחמנות, לאז ער נעביך נישט האבען אפגעשניטענע יאהרען און בעשטראפט ווערען דערפאר, וואס איך האלט נישט ווארט און קען נישט כפי המדובר צו אייך היום קומען. אויף אייער בעלכם איז חלעבין א צער בעלי־החיים. ער האט פאר מיר פשוט נעהאלעשט, מצדו איינגעלייגט דיא וועלט, אפגעלויבט און טאג אריין אייך ובפרט בתכם הכלה המושלמת, וועלכער איך גריס גאר פריינטליך. הכלל ער האט מצדו געטאן, וואס א מאן און א געטרייער טאטע בעדארף צוטאן.... פארשטעהט איהר מיך? און נאך א מאל מאקי פערשטעהט איהר מיך? — ער האט מיר אפילו נערייצט דעם יצר־הרע מיט ווארעניקעס און מיט נאך גוטע זאכען. נאר פרנסה איז בילכער פון אלעדינג. מען מוז צוליעב דעם שטיקעל פרנסה פארבוינען אפילו ווארעניקעס. והשנית, האב איך דאס עפיס א אונתי. איהר פארשטעהט דאך, פארשטעהט איהר מיך, וואס איך מיין.... און אזעלכע זאכען פארשטעהט איהר?.... וואס איז דען א מאן אהן א אונתו? איך האף צו דעם וואס לעבט אייבינ, אז מיר וועלען בלי - נדר זיך נאך זעהען און איה״ש אין פריידען אפעסע ביי א ד ווארעניקעס און אפשר נאך לעקיך אויך... פארשטעהט איהר מיך. דערוויל זאל בעלכם נעביך נישט ליידען. א צער בעלי החיים!..

איך שיק אייך דא מיט בעלכם א מתנה: א „תחינה חדשה על־הפרנסה״, „תחינות צו ליכטבענשען, צו ראש חדש בענשען״, „תחינה אמהות שרה רבקה רחל ולאה״, נאר א שפאגעל נייע תחינה פאר כפרות שלאגען״. גם שיק איך אייך דעם „מעין טהור״ וואס איטליכע אשה בעדארף דריגען זיין בקי און שטארק היטען דיא אלע דינים דארט וויא זיך נוהג צו זיין. איהר וועט דערפון גרויס תענוג האבען. אייער בתכם הכלה הבתולה וועט דערפון אויך משונה הנאה האבען.

חיה־טרייגע! איך האב צו אייך א בקשה. אז דיא וואנצען שלכם האבען מיך, נישט היינט געדאכט, נעכטען געפייניגט, האב איך אראבגעחאפט פון מיר הוואלענע זאקען ש״ר, דיא ברעסלער, און זיי אין איילעניש ביי אייך אויפן טאפטשאן פאר־

געסען, זוכט זייא, זייט מוחל, אויף, און לאָז בעלכם זיי טראָגען געזונט, א מתנה פון מיר. — זייט מיר געזונט און גריסט נאָך אמאָל אייערע ליבע קינדערליך, גם אייער בתכם הכלה לעב אויך גאָר פריינדליך. פאַרגעסט למען השם ולמען השם נישט מכח אייער בעלכם. בעלכם האָט נעביך א שווער, ביטער געמיטה. הבייטש שלי, וואס איך האב פאַרגעסט בהאַלקיריל שלכם גיב איך במתנה דעם רבין, זיא וועט איהם צוניטץ קומען... פון מיר וואָס גריסט איך און אייערע קינדערליך איטליכען בעזונדער און בתכם הכלה לעב אויך בעזונדער הקטן מענדעלי מוכר ספרים".

אז איך האב איבערגעלייענט דעם דאָזיגען בריעף חיהדטרייכעס מאן איז ער געוועזן איבערגליקליך און גאָר אנגעקוואָלען פון דעם זיסען לשון. ביי איטליכס וואָרט האט ער זיך א פאטש געגעבען אין דעם שטערען פאַר גרוים וואונדער, וויא א מענש קען אזיינס אָנשרייבען! מאַכענדיג דערביי: אוי, מחיה'דיג לשון!... אוי, לשון, צוקער זיס, וויא איך בין א יוד!.. מיר האָבען זיך זעהר שיין געזעגענט און ער איז מיט א גרינג האַרץ אוועקגעפאָהרען.

13.

אזוי וויא איך און אלטיר זענין געוועזןביידע שרעקליך מיעד און צובראָכען פון נעכטיגער נאכט, דאריבער איז ביי אונז געבליבען, חאַפּען א דרעמיל און אויסרוהען זיך אביסיל אקעגען א פאָר שעה. דערנאָך וועלען מיר זיך לאָזען פריש אין וועג העט ביז אין דער נאכט אריין. פישקע האט אויף זיך גענומען, אכטונג צוגעבען דערווייל אויף דיא פערד און אנגרייטען עפּיס צום מיטאג. „איך, אזוי זאגט ער, האב דיא נאכט נאָך דער מעשה מיט מיר, געשמאק געשלאָפען וויא נאָך א באָד. ר' אלטירן, ביי זיין צוריק קעהרען זיך, איז שווערליך אנגעקומען איידער ער האט מיך דערוועקט". — אלטיר לייגט, איך מיין בקשה, דעם קאפ זיינעם אנידער צו מיר אויפן שויס. איך

נעהם א מעסער און קוועטש מיט דעם קלינגעל איהם אף דעם בייל אויפן שטערן. דערנאך געניצען מיר, קנאקען אויס דיא ביינער, געהן און לייגען זיך אין שאטען אונטער א בוים.

ווען נישט דיא זון זאל געוועז פון דער פוטערפאס ארויסשיקען איהרע ברענענ־דיגע שטראהלען, וואס האבען אונז געבראטען, וואלטען מיר געקענט אזוי ביז נאך האלבען טאג אפשלאפען. אויפפענענדיג דיא אויגען דערזעהען מיר נישט וויט פון אונז ברענט א פרעהליך פייעריל, ביי וועלכען עס קאכט זיך א טעפיל קארטאפלעם צונעדעמפט מיט ציבעלע און מיט א יודישער דארער קישקע. מיר נעהמען צו בים־ליך בראנפין און זעטצען זיך באלד עסען מיט אפעטיט. מיר קויבען אף פישקעס קאכען אין טאג אריין. עס האט דעם יודישען טעם, דער מלכות מעג זיינע קאר־טאפלעס עסען. און ער קוועלט נאר אן, צו ווינטשעוועגדיג אונז: עסט געזונט, זאל אייך וואויל בעקומען!

— פון וואנען, פישקע, טהוען מיר איהם א פרעג, האסט דוא עס אויסגעקראצט א יודישע דארע קישקע? פון אונזערע קארטאפלעס און ציבעלע האט דאך געקענט זיין נאר פיש קארטאפעל.

— פון וואנעט, פרענט איהר, א יודישע דארע קישקע? ענטפערט פישקע. פון׳ם טארבעלע! ס׳איז מיר גראד נעראטען מיין טארבעלע צו בעהאלטען פון דעם ממזר, פערהאפט זאל ער ווערען!

— דערצעהל, פישקע, בעטען מיר איהם, וואס איז אזוינס מיט דיר געשעהן?

— עט! מאכט פישקע מיט א זיפץ, ס׳איז פיל צו דערצעהלען, זעהר א לאנ־גע מעשה.

— דער טאג איז גרויס, צייט איז ביי אונז ברוך השם דא צו הערען דיי מעשה. — קומט שפאנען! זאג איך צו אלטירן. מיר וועלען זיך פאהרען און פישקע וועט אונז אויפן וועג דערצעהלען.

אז דיא ביידליך זענין שוין געשטאנען געשפאנט, פארבעט איך דעם עולם צו מיר אויפן וואגען, אלטיר אבער פארבעט אונז צו זיך. ביי מיר, זאגט ער, איז גע־ריימער, נישט אזוי אנגעפאקט מיט סחורה. איך מאך א פשרה: לאז זיין אביסעל ביי איהם אויפן וואגען און אביסעל ביי מיר.

ביי אלטיר יקנה'ז אויפן וואָגען.

נו היידא פישקע! ארויס מיט דער שפּראַכע. בעטען מיר איהם, נאכדעם וויא מיר האבען זיך אויסגעזעצט אויף אונזערע ערטער און געפּויעלט ביי אונזערע פערד־ליך, זיי זאָל־ן זיך ריהרען פונם אָרט. פישקע אבער קווינקעלט זיך, האלט אראָפּגע־לאָזען דיא אויגען און ברעכט דיא פינגער.

— ווייס איך? .... איך שעהם מיך עפּיס חלעבין. גלאַט נעהם און דערצייל אז איך קען נישט. עפּיס פריקרע, חלעבען.

איך גיב פישקען אונטער השק. אלטיר פון זיין זייט שמיעסט מיט איהם אין אזוי:

— ס'איז נאָר הארב, נארעלע, דער אָנהויב. אבי נאר דאס ערשטע וואָרט נעהט עס שוין דערנאָך וויא א מזמור. איך ווייס עס טאקי פון מיר אליין. מילא בקיצור, וואס מאכט עס אויס? ווערסט אליין, נארעלע, דערנאך זעהען, ס'איז נאָרנישט .... מילא האָסט דוא, פישקע, חתונה געהאט, פארשטעהסט דוא מיך, מיט דער בלינדער יתומה: נוא! נאָרנישט, ווייס'ן מיר עס שוין. בקיצור, וואס־זשע איז ווייטער?

— ווייטער; אין איהר טאטען און אין איהר טאטענס טאטען א רוח אריינ־געפלויגען! שיסט פישקע אויס מיט אינפּעט אין איין כעס. זיי האבען מיר עס אָפּ־געאָן־עט אויף טערקיש.

נו, נו, נו! טרייבען מיר אָן פישקען, וואס האט נאך דעם אינפּעט זיך באלד אָפּגעשטעלט. פישקע עפענט ווידער א מויל און הויבט אָן שוין נישט מיט אזא היטץ וויא פריהער.

— אוי, א שיינע ווייבעראָ! .... נאך דער חתונה האבען מיר נאָר נישקשהדיג געלעבט, וויא א יודעש פּאָר פאָלק בעדארף צולעבען. איך האב, דאכט זיך, אקעגען מיין ווייב געגוג יוצא געווען. הערט איהר יודען, זאל מיר אָפּ דארען דאס מויל אויב איך זאָג א ליגען! אלע טאָג אין דער פריה פלעג איך זיא, וויא עס געהער צוזיין ארויספיהרען אויפן אָרט לעבען דעם אלטען בית־עולם, וואס דארט איז דער שטייגער איהרער איז געווען צוזיצען אויף אביסעל שטרוי און בעטען נדבות מיט א נינון פון דיא קינות, וועל־

בער עס האט איטליכען גערידערט ביי דאס הארצען. עטליכע מאָל אין טאָג פלעג איך איהר צוטראָגען אהין, דאס א מעפיל געקעכץ, דאס א ווי־סע באבקעלע, א זויערע אוגערקע, א קיכליצע. נא קוקט זיך! זיא זיצט דאָך דיא גאנצע צייט אָפּ־עט אויף איין אָרט און איז שטארק פערטראָגען אין דער פרנסה. פיעל מאָל פלעג איך מיר גלאט אזוי קומען געוואהר ווערען, וואס מאכט זיא. אויך אונטערהעלפען איהר אביסעל אין דעם פדיון: ארויסגעבען איינעם, דעם אנדערן רעשט פון א דרייער, פון א זעקסער, דערמאהנען זיא אין אלטע חובות פון בעלי חבתים, וואס האָבען איהר פארביי געהענדיג נישט געסילעקט באלד במזומנים, נאָר אָפּגעליינט אויף שפעטער. אדער אפטרייבען א קיה, א ציג, וואס זיי האט זיך געגלוסט, אויף זייער שפאציר אין דיא גאסען, ארויסכאַפּען איהר פון אונטער דעם געזיים א פול מויל שטרויא. אין חודש אלול האב איך זיא געפיהרט אויפן גרויסען ירידה, ארויס פון דער שטאדט, דאָרט אויף דעם בית עולם. זיא האט עס געמאכט נישט ערגער פון דעם איבעריגען פעקיל כלי קודש דאָרט: שמשים, שמשטעס, חזנים, זאָגערענס מקבלים, תהילים זאָגערס, נבאיטעס, קנייטליך לייגערענס, פעלד מעסטערענס, וויינערענס און קלאָגערענס. אָט אזוי האט זיך עס געמאָלקען, יודישע קינדער! ס'איז געווען, נישקשה, פון וואנען צולעבען. נאָר אז ס'איז גוט וויל מען נאך בעסערס, אז מען האט ברויט וויל מען קיילעטש.

ווייסט דוא וואס? הויבט מיין ווייב אָן־עט מיר צחאָגען. אזעלכע מענשען וויא איך און דוא, אזא פאר פאלק וויא מירביידע וועלען אויף דער וועלט פאר־פאלען אסור נישט ווערען. אין אונזער ברויט זענען אונזערע חסרונות גאָלע מעלות. ביי אנדערע אין דיא הענד אזעלכע זאָלען איינשטעהען, וואָלטען זיי א גליק געמאכט. מיר ביידע זענען גרויסע שלימזלניקעס און טהוען נישט דאס, וואס מען בעדארף. אָט פאלג חלעבין א ווייב, אביסיל עלטער, געניטער פון דיר. נעהם, פישקע, פיהר מיך ארויס־עט אויף דער לעבטיגער וועלט, צווישען לייט, אין יענע מקומות אריין, וועסט דוא זעהען, געדיינק מיינע ווערטער, אז מיר וועלען געהען אין גאָלד. דאָ אויף דעם פלאטץ איז שוין כמעט גאָר נישטא, וואס גוטאניעט. מען זיצט א מאָל אָפּיעט א לאנגע צייט ביז איינער דערבאַרעמט

זיך און ניט א גראָשען. לייט דערצעהלען עס א ביסיל פון דעם גרויסען גליק, וואס לעקיש, דער חאָלירע חתן, האט אין דער וועלט מיט פערלען זיין ווייב גע־מאכט. זיי האבען באַלד נאך דער חתונה זיך אוועקגעלאָזט און דאס מזל, אהן עין הרע, געהט זיי! מאַטיל מקבל האט מיט זיי אין קיש־נוב זיך בענעגענט, ארומגעהענדיג אין דיא הייזער. זייערע טאָרבעס, דערצעהלט ער, זענין פול אנגע־שטאָפּט מיט אלעם גוטען — מיט שטיקער קיילעכ־ש, גרעסערע וויא מען גיט דאָ דעם שבת גוי, מיט מאמאליגע, מיט געררייבערט שאָפּענפלייש, מיט דארע קישקעס און קאָדע. פערלע שיינט וויא דיא לעכטיגע זון. ס'איז איהר אין פנים נישט ארייינצוקוקען. זיא איז פעט, דיק און ברייט מיט פיסקעס נאר א גראפי־ע. גלופּסק וויל זיא מעהר נישט קענען, מען זאָל איהר עס אפילו שיינקען. — מענשען, וואס קומען פון אדעס קענען זיך גאָר נישט אפּ־וואונדערען פון דעם גליק, וואס יאָנטלען, דעם אנדערען חאָלירע חתן, האט גע־טראפען. זיי האבען איהם געזעהען זיך ריקענדיג דאָרט אויפן געזיים צווישען דיא קלייטען און גאָט שיקט איהם צו. ער מאכט עס גאַנץ גוט. דער עולם קען אויף איהם זיך גאר ניט זאט אנקוקען. אדעס, זאָגען זיי, האט דאך עפּעס גענוג קאַלעקעס, וואו ערגיץ אין דער וועלט א קאַלעקע רייסט זיך אהין אַפּ'עט און מען איז שוין מיט אזעלכע געוועהנט, נאָר וויא קומען זיי אלע צו גלופּ־סקער. אזעלכע וויא גלופּסק ניט ארויס'עט, קען ענגלאנד אפילו אויך נישט ארויס־געבען. גלופּסק, אזוי דערצעהלען מענשען, קלינגט אין דער וועלט. אויף א גלופּ־סקער יודען לויפט מען קוקען וויא אויף א בייז וואונדער.... און חלעבען אונז ועט גאָט אויך נישט פארלאָזען. אָט כל־זמן ס'איז נאך זומער קום לאמיר זיך אוועק־כאַזען. האיע נישט, א טאָג הלעבין איז אויך אן עבירה.

מיין ווייב האט מיר געמאכט א יצר הרע און מיר האבען זיך אוועקגעלאזט.

וואס זאל איך זאגען, יודען, נישט פארזינדיגען, ס'איז אונז געגאנגען זעהר גוט. אין וועלכען דאָרף, אין וועלכע שטאדט מיר זיינען געקומען האבען מיר אויס־גענומען. איטליכער האט אויף אונז געקוקט, קיינער האט אונז נישט אָפּגעזאָגט. דער הקדש איז פאר אונז געווען אָפען אומעטום, הייזער וויפיל דאס הארץ גלוסט, געת אהין און נעהם, אין קעשעניע, אין בוזעם און אין דער טאָרבע. דער שמש

פון דער שול פלעגט נעהמען עטליכע נראשען און אונז געבען דערפאר פלעטען אויף שבת תמיד און איין הויף. מיין ווייב האט מיט מיר געלערנט הלכות אָרע־מאָן. איך בין דרינען געווען נאך נאר א פריץ און נישט רעכט געוואוסט דיא דינים פון און דיא הייזער ארומגעהן. מיינע אבער איז אין דיא זאכען געווען א וואויל־קענעוודיגע מיט אלע אפשניטצליך. זיא האט מיך אלץ געלערנט, וויא אזוי מען בעדארף קלאמפערשט קרעבצען, הוסטען און וואס פאר א רחמנות פנים מען בעדארף מאכען דערצו; וויא אזוי מען בעדארף א נדבה בעטען אָדער מאָהנען, זיך דינגען און צוטשעפען זיך וויא א זלידנע; וויא אזוי מען בעדארף צו ווינט־שעווען, אָדער שעלטען, פלוכען טויטע קללות. איהר מיינט, עפעס אזוי גלאט נעהמט מען זיך און מען געהט אין דיא הייזער. ניין! דאס איז א גאנצע תורה. ביי יודען א גניד צו ווערען איז גענוג נאָר מזל. עזות, פארשטאָכענע אויגען און דעסגלייכען, דאס קומט שוין שפעטער פון זיך אליין ממילא. אבער א יודישער אָרעמאן צו זיין, טאקע וואס אָרעמאן הייסט, איז מזל אליין ווייניג, ער מוז קענען און וויסען א סך זאכען, וואס זיינען שטארק נייטיג צום עסק. ער בעדארף קענען דיא שפיל און אריין אין דער גרגרת אזוי, אז יענער מוז געבען. ער זאל אפילו א מיתה משונה איינגעהמען.

איך מיט מיין ווייב זיינען מיר געווען פוס־אָרמעלייט. — איהר קוקט מיך עפעס אָנ׳עט, מיינע ליבע יודען, וויא אייך איז עפעס שטארק קשה. לאזט זיך דינען, זייט מוחל! אז איך האב שוין אָנגעהויבען צו דערצעהלען וועל איך געבען צו פארשטעהן אייך, וויא וויים איך קען, דאס אויב׳עט. דיא ארמע לייט ווערען וויא דיא סאלדאטען, איינגעטהיילט: אין פיעשע.... ווארט נאָר, ווארט, עפעס איז דאָ א פארדרעהעניש פון הונדערטער סאָרטען, א פלאָנטעניש פון שווערע נעמען און צונעמענישין. אָרמעלייט, וואס דראלען, הולכין מיט דיא רגלים... דער שווארץ יאהר זאָל זיי וויסען! אָרמעלייט וויא מיסט, עפיס אזוינע און אזוינע קבצנים דאָ און דאָרט, אביונים, דלפנים מיט אלע פירושים, שלעפערס אין דער וועלט. בעטלער, בטלנים, מקבלים און טעלער־לעקער אין דער שטאָדט. אלערלייא, נאָר אָהן א צאָהל!...... ווארט נאָר, לאָמיך זיך אביסיל בעטראכטען.

פישקען אָבער האָט דאָס בעטראַכטען זיך אויך נישט געהאָלפען. ער האָט זיך פאַרדרעהט אין דיא גרויסע מחנות אָרמעלייט און נישט געקענט ארויס. איך האָב פון זיינע ווערטער פאַרשטאַנען, אַז דיא אַלע מיני אָרמעלייט, ביי אונז טהיילען זיך איין אזוי: פּיעשע אדער פוס אָרמעלייט, דיא וואָס שלעפּען זיך צו פוס, און קאָניצע אדער בויד־ארמעלייט, דיא וואָס שלעפּען זיך ארום אין ביידליך, א חוץ דעם ווערען זיי נאָך איינגעטהיילט אין מינים: שטאָדט־אָרמעלייט, אַז אַלע וואָס זענען געבוירען געוואָרען ערגיץ אין א שטאָדט, געוועהנטליך ערגיץ אין דער ליטאָ, און פעלד ארמעלייט, דיא וואס ווערען געבוירען פּשוט אויף דעם פעלד אין אַ בויד, זייערע עלטערס עלטערען האבען פון אייביג אָן זיך ארומגעשלעפּט. דיא דאָזיגע ארמעלייט זענען יודישע ציגאַנער. שטענדיג וואַנדרעווען זיי פון איין עק וועלט צום אנדערען, זיי ווערען געבוירען און אויפגעוואַקסען, האבען התונה, פּרובּירען זיך און שטאַרבען אלץ אונטער וועגענס, זיי זענען פרייע מענשען, פּטור פון אַלע זאכען: פון נתינות, טאַקסעס וכדומה, אויך פּטור פּוגם דאַוונען און פונם גאַנצען יודישקייט. נישטאָ קיין אויבער האַר. — צו דעם טהייל שטאָדט ארמעלייט געהערען אַלערליי שטעדטישע קבצנים פון דיא דאָזיגע סאָרטען: קבצנים פּשוטע. יודען, יודעניש, מיידליך און בחורים, וואס געהען מיט טאָרבעס אין דיא הייזער אַלע ראש חודש, אויך אין מיטען דער וואָך און נעהמען גראָשענס און שטיקליך ברויט. א גרויסער טהייל יונגליך און מיידליך פון דיא דאָזיגע, לויפען א מאָל נאָך איטליכען אויף דער גאס און רייסען ביי דיא פּאָלעס, ביז מען מוז זיך פון זיי אויסקויפען מיט עפּיס א נדבה. — קבצנים כלי קדש. דאס זענען מקבלים, בטלנים, אין איטליכען קלייזעל, וואָס זופּען משניות און זאגען קדיש ביי א בר־מינן און אויפן הייליגען ארט צו א יאהרצייט. מען מעג צו זייא רעכנען אויך שופר בלאָזער, מזוזות איבערקוקער מיט דעם גאנצען קאַפּיטעל אזעלכע לייט. — תורה און מצוה קבצנים. וויא א שטייגער פּרושים, וואס וואַרפען אוועק ווייבער און קינדער, בעגראָבען זיך אין א קלייזיל ערגעץ אין דער פרעמד און לערנען „ביצה" אויף דעם עולם'ס רעכנונג. ישיבה בחורים, וואס געהן ארום שלינג און שלאַנג, קראַטצען זיך אונטערן אייווען און עסען טעג. יודען מיט פּאַטשיילכענס אין דיא הענד, אדער מיני גבאים, מישטעהגעס נעזאָגט, וואס זאמלען נדבות קלאָפּפּערשט

אויף עפּיס א מצוה זאך.—באהאלטענע קבצנים, פון בעלי הבתים וואס נעהמען קצבה און נדבות שטילערהיים.—האלבע קבצנים. וויא א שטייגער תלמוד תורה מלמ ים אין פיל שטעדט, וואס זענען האלב מלמדים, האלב בעטלער, און דעסגלייכען אויף שמשים, דיינים, רבנים. איטליכער פון זיי איז האלב דאס, וואס ער איז און האלב דאס, וואס אלע אנדערע יודען מיט טארבעס זענען. — יום טובדיגע קבצנים. אזעלכע, וואס קבצנען געוועהנטליך פורים, בשעת יודען בכלל מאכען זיך הארץ און לאזין זיך פאר גרויס חדוה געהען קומפּאניעסוויים אין דיא הייזער, אדער א מאל אויף אונטער א יום טוב, און הייסען הייסט עס קלאמפּערשט, זיי קבצנען פאר אנדערע נעביך. — גמילות חסד־קבצנים. אזעלכע וואס נעהמען זייער גאנץ לעבען נדבות אונטער איין אויסרייד א גמילות חסד קלאמפּערשט, היינט מארגען גיבען זיי עס מיט א דאנק צוריק אפּ.

— דערמאָהנט מיך ר׳ אלטיר, רוף איך מיך אן, נאכדעם אז איך האב פּיש־קעס ווערטער גענומען אויף מיינע בלים און געמאכט דעם דאָ יגען שטיקעל סדר צווישען אונזערע קבצנים. דערמאהנט מיך, איך בעט אייך, אפשר איז דאָ נאך קבצנים, וועלכע איך האב חלילה פארגעסען אריינצושטעלען אין צעטיל.

— מילא וואָס מאכט עס אוים? טהוט אלטיר א זאָג און פארקרימט זיך אויף מיר עפּיס אזוי, וויא איינער מיט א באָרד קרימט זיך אויף א יונגעל, ווען ער מאכט זיך עפּיס נארעש. — אָווא, ער האט חלילה פארגעסען!.... אזא וויכטי־גע זאך דאס צעטיל! און אז מען שטעהט נישט אין צעטיל קען מען חלילה קיין קבצן נישט זיין!....

— זאגט עס נישט ר׳ אלטיר! שטעל איך מיך שטארק אקעגען. אונזערע קבצנים זענען ביי זיך שטארק פאררימען, שרעקליך להוט נאך א פּיצעל כבוד. כאַז איינעם זיך נאר דאכטען עפּיס א מינדסטע בעליידיגונג איז ער גרייט צודערגעהן אייך דאס לעבען. בעהיט זאָל מען ווערען פון א קבצן, א שמעלקע!.... שא, זעהט איהר, אָט האב איך מיך מאקי דערמאהנט! אָהן עין־הרע נאך א סך־קבצנים: אייניקליך, ירושלמים, ארץ־ישראל יודען, נשרפים׳ שלאפּע, מערידינדיגע מיט כתבים פון דאקטורים, ענונות, אלערליי מיני אלמנות, מחברים, ניי־מאדנע מחברטעס מיט דעם מאנס חבורים. נישקשה דער רוח האט אונז׳ ר׳ אלטיר, אויף

נישט גענומען. מען מעג גאנץ שטארק רעכנען אויף מוכרי ספרים און אז ס'איז שוין יאָ אזוי, רופט־זשע מאַקי אויף אויך אונזערע דרוקער און אלע מיני רעדאַק־טערס, זיי מיט אלע זייערע ארבייטער זעטצער, בעלי מגיה'עס, שרייבער, קאָרעס־פאָנדענטען — יעמוד עם כל־הקבצנים!.... אצינד, ר' אלטיר, בעדאַרף מען דיא דאָזיגע אלע לייט אויסקאַרטירען, איטליכען אויף זיין אָרט און צעטיל. — דאכט זיך, קיינעם נישט פארגעסען, הא?

— אי, פע, ר' מענדעלי! מאכט אלטיר אויפגעבראַכט און הויבט זיך אָן צוקראַצען. גענוג חלעבין מיט אייערע קבצנים. עס בייסט מיר אזש דאָס לייב, וויא פלייא וואָלטען מיך אָפּגעגעסען. פון מיינעט וועגען וואָלט איהר עס געקענט מאַכען בקיצור: כל ישראל איין קבצן, און גאַרנישט.... איין עק, א סוף זאָל עס האָבען. לאָזט פישקען דערצעהלען ווייטער און שלאָגט איהם נישט איבער. אונטערזאָגען א וואָרט, ווען עס שטעלט זיך פישקען אין גאַרגעל און ער בלייבט וויא דערוואָרגען, אָדער אויסבעסערן איהם אמאָל דאָס לשון, דאָס, — מהיכא־תיתי.

נאָך גאָר ביים אָנהויב איז פישקע געווען דער חזן, וואָס האָט גערעדט דאָס מויל, ארויסגעלאָזט צוהאַקטע צובראָקטע ווערטער און איך זיין משורר'ל, וואָס האָט איהם אונטערגעהאָלפען אין דער נויט און איהם אויס דעם מויל ארויסגענומען דאָס וואָרט, מיט וועלכען ער האָט זיך געוואָרגען. אָהן מיר וואָלט שווער געווען פישקען אליין רעכט צו פאַרשטעהן. דאָס, בין איך א בעלן צו ווייזען אויף א פּראָבע שפּעטער אביסעל. אלטיר האָט דערביי נישט מעהר געטאָן וויא אונטערגעשטופּט מיט זיינע ווערטער "מילא בקיצור", "נישמער גאַרנישט", וויא איינער, וואָס טרייבט שבת אין שול אונטער דעם חזן, ער זאָל עס אָפּמאַכען בקיצור, פיהלענדיג, אז אין דער היים וואַרט אויף איהם דער קידוש, א טשאָלענט מיט א קוגעל.

14.

"עך מיט מאַן וואַב אבען קענעט צי פּישע. ני קענטי אך משאַעה זאַן וויא מיט מאַגע קיאַנקע פּיסיעך פּיעגען מי זעך שיעפּען זייע פּאמיעך, קייבין וויא זייא

יאקעס." אַט אזוי הויבט פישקע אָן ווייטער צו דערצעהלען מיט זיין לשון, וואס אויסגעבעסערט מיט מיין הילף מאכט עס: איך מיט מיין ווייב האבען געגעהרט צו דיא פיעשע, דאס הייסט, פוס־אָרמעליים. נו, קענט איהר אייך משער זיין, וויא מיט מיינע קראנקע פיסליך פלעגען מיר זיך שלעפען זעהר פּאמעליך, קריכען וויא דיא ראקעס. און אַזוי געהט פישקעס דערצעהלונג, אויסגעבעסערט, ווייטער:

מיין ווייב האט אנגעהויבען מיך ביסלעבוויס צו זידלען, צו שעלטען, צו זאגען שטעכווערטליך, צו רופען מיך מיט צונעמעניש און מיר אויסצו־וואַרפען מיינע קראנקע פיס. זיא איז אַקעגען מיר ארויס מיט טענות, אז זיא האט אין מיר גאר אין גאנצען זיך אָפּגענאַרט פון אויבען ביז אַראָפּ: אז זיא האט מיך געמאכט פאר א מענשען, זיא האט מיך אין דער וועלט צווישען לייט ארויסגעפיהרט, זיא האט מיך פארזארגט מיט פרנסה, געשטעלט אויף א שטייגער און איך בין איהר נישט געטריי, טהו איהר אַלץ אויף צופּוקעניש. נאָר דאס אבער איז געווען זעלטען. איך פלעג מיך נישט וויסענדיג מאכער, אלסדיינג אראָבשלינגען, געטראכט ביי מיר, אזוי אזוי געוועהנטליך דער שטייגער פון א ווייב, אזוי בעדארף צו זיין. איטליכען מאַן איז דאס ווייב א מאל מכבד מיט א וואָרט און א מאָל מאקי מיט א קלאַפּ אויך. קוים איז איהר דער כעס אָפּגע־געגאנגען איז ווייטער געוואָרען א לעבען, פישקע ווייטער שטארק חשוב. זיא פלעגט ארויפלייגען איהר האנד טיר אויפן אַקסעל, זאָגען: הייטא, פישקע! מיינער געהט פאראויס, זיא הינטער מיר און ביידען איז עפּיס גוט אופן הארצען. „אַט אזוי האָבען מי זעך נעייקט און נעקיאָכען".

ביז באלטע האבען מיר זיך געשלעפּט עפּיס גאָר א לאַנגע צייט און פער־שפּעטיגט דעם גרויסען יריד דאָרט וואס קלינגט אין, דער גאנצער וועלט, מיין ווייב איז געווען אויסער זיך, שרעקליך זיך געערגערט, גלייך וויא זיא וואלט דאָ פער־לוירען שרפּ״ט אלפים טאהלער. איך טרייסט זיא און דרינג איהר אלץ: מילא וואס איז דאָ אזוינס, אבער באלטער הייזער זענען דאָך, ברוך־השם, פאר אונז געבליבען! קאַרג פאר אונז אזוי פיעל הייזער, אזא שטאדט? נישט צופאר־זינדיגען. און זיא אלץ אין איין קול: פארברענט ווער אין איינעם מיט ד י י נ ע

הייזער! וואס טויג מיר, דוא ימח־שמוניק איינער, ד י י ן שטאדט, אזא בלאָטיגע שטאדט! אָט אזא שטאדט נאראיעסט דוא עס מיר, הא! איך וויל נישט. דוא הערסט? איך וויל נים אזא שטאדט. איינגעזונקען וועך דאָ אין דער בלאָטע און ווארג זיך דיר מיט ד י י ן שטאדט מיט דיין בלאָטיגער באלטע.

— ר' אלטיר, פ'איז דאָ! לאז איך פלוצלים ארויס הויך אויף א קול. איך האב מיך דערמאָנט נאך א פאר קבצנים! קבצנים־באנקירען.

— א גרויסע מציאה חלעבין! מאכט אלטיר, קנאקענדיג מיט דער צונג: טצע־טצע־טצע־צע! פון מיינעט וועגען מעגען זיי אפילו נישט גע־דאכט ווערען.

— איינעם פון דיא דאָזיגע לייט, שמחה'לע דער לעבעדיגער, קען איך אין גלופסק זעהר גוט. ביי איהם אין א בעזונדער בוך שטעהען פארשריבען אלע הייזער, אפגעטאקסירט וויפיעל הכנסה בעדארף איהם דורכ'ן יאהר איטליכעס הויז איינ־ברייגגען. דיא הייזער, זאגט ער, זענען מיינע, צאהלען מיר צינש, גאנץ גלופסק איז מיין קאנטאר, זיין שטיינער, איז, איטליכען טאג צוגעהען אין א געוויי־סען מהייל הייזער. ער קומט אריין אין א שטוב לעבעדיג, מיט ברייט־קייט. גיט מען איהם באלד דיא נדבה איז גוט, ווען נישט, זאגט ער: א גוטען מא! נישקשה, איך וועל פארשרייבן אויף אייך א הוב. און לויפט לעבעדיג, געשווינד ארויס. אפשר האט איהר געהערט, ר' אלטיר, דערצעהלענדיג, וויא איין גלופסקער קבצן האט זיך משדך געווען מיט נאך א קבצן פון מעטערי־וקע און האט געגעבען אין נדן אריין דיא הייזער אין גלופסט? — דאס איז, שמחה'לע דער לעבעדיגער. אדער אפשר האט איהר געהערט אויך, ווא אויף א מאהלצייט פאר ארמעלייט, ביי א גביר אויף א חתונה, איז געקומען איין קבצן א געבעטענער, נאכשלעפענדיג מיט זיך נאך איינעם איין אומגעבעטענעם, און אויף דעם פרעגן: ר' קרוב, וואס שלעפט איהר מיט אייך איין איבעריגען פארשוין? ענטפערט ער: דער דאָזיגער פארשוין איז מיין איידעם, וועלכען איך האב צוגעזאגט קעסט — דאס איז ווייטער טאקי שמחה'לע דער לע־בעדיגער. בקיצור, שמחה'לע קוקט אויף גלופסק וויא אויף זיין שטאָדט און זיינע הייזער.

— פון פיינסט־וועגען מעג אייער שמחה'לע דער לעבעדיגער דיא כפרה ווערן. וואגט אלמיר אפ זיינס גאנץ בקיצור און בעט פישקען ווייטער צודערצעהלען.

פישקע הויבט אן אויף זיין שטייגער איך העלף איהם אונטער אויף מיין שטיי־גער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

דער וועג אונזערער איז נישט געווען קיין גלייכער, פון איין שטאדט צו דער אנדערער, אלץ ווייטער ווייטער. נאר וואס־דען? „מי פיעגען קייכען" אהין און אהער, זיך דרעהען אין אלע זייטען, וויא ס'איז אונז אויסגעקומען. איינמאל זיינען מיר מגולגל געווארען עפיס אין א שטאדט, וואס הלוואי דער רוח זאל מיך געווען האבען פריהער איידער איך בין אהין געקומען. צו דער שטאדט אליין האב איך נישט אפילו, פארקעהרט, דא האט אקענען מיר גענוג יוצא געווען, מיך געלאזט ארומגעהען מיט אלע כבודין אין דיא הייזער, נאר דארט האב איך מיך בעגעגענט מיט מיין מלאך־המות, געקווילעט זאל ער ווערען אזוי א מעסער! „א קיינק איהם אין דיא ביינער!" — אט וויא אזוי ס'איז געשעהן:

אין יענער שטאדט, וואוהין מיר זענין געקומען, איז געשטאנען קאניצער־פעלד־ארמעלייט מיט בוידען. ס'איז געווען א מרידה. בעל־הביתליך פון היינטיגער וועלט האבען דארט אויפגעטאן נייעס, אז ארמעלייט, חוץ אלטע, קראנקע און בימערע קאלעקעס, ניט צוגעבען נארנישט. געזונטע בחורים, ווייבער און מיידליך זענען נישט קראנק צו דינען, צו ארבייטען און מיט איינענער מיה צו פארדינען זייער שטיקעל ברויט. דאס יודישע נארעשע רחמנות מהוט נאר אן גרויסע צרות. דורך־דעם, האבען זיי געזאגט, האלטען זיך ביי יודען פילע נפשות אהן א צאהל וויא וואנצען, וואס זוינגען יענעמס בלוט און עסען אפ'עט אנדערע דעם קאפ. זיי האבען ביי זיך איינגעפיהרט עפיס וויא א מין פאדריקע, וואו מען האט מכבד געווען געזונטע ארמעלייט, וואס זיינען געקומען צו גאסט, מיט עפעס א מלאכה! צו דרעהען שטריק, צו נעהען זעק און געגעבען זיי דערפאר עסען. ארמעלייט האבען אנגעהויבען זעלטענער זיך אהין צו ווייזען. דיא קאניצע, וועלכע מיר האבען דארט געטראפען, איז געווען שטארק אויפגעבראכט אקעגען דעם דאזיגען איינפיהר, פלאם־פייער. גע־וואלד! האבען זיי אלע געשריגען, ס'איז שוין גאר קיין וועלט נישט. וואו איז דאס יודישע רחמנות? אוים יודישקייט, חלעבין!.... איינער, א רויטער, א געזונטער

קיינק איהם אין דיא בייניע! — האט נעפיהרט דאס רעדיל און געשריגען ...עהר פון אלע: ס'איז סדום, נאר סדום! פאר וואס קומט עס דיא נגירים ...אלען זיך זיצען וויא דיא פריצים רוהיג און אנדערע זאלען אויף זיי הארעוועו? ...ייער גוטץ איז דען נישט יענעמס מיה, יענעמס פראצע, יענעמס שוויס? אליין ...ענען זיי ביי זיך אפגעפיינטע מענשליך, היטען אפ-עט זייער נפשיל און ווילען אלץ ...יענער זאל ארבייטען. א נגיד, וואס מעהר דיק, געזונט ער איז, וואס מעהר זיין בייכיל איז גרעסער, און ער אלץ מעהר פארנעהם, מעהר פיינע בריה. אונזער איינער אקעגען מח מיט זיין געזונט זיך נעביך באהאלטען, זיך שעהמען וויא א גנב. איטליכער שרייעט אויף דיא ציין, פאר וואס געהט אזא געזונטער נישט ארבייטען! עס וואלט שוין רעכט געווען, חלעבין, איבערצוביטען דיא יוצרות. לאזען דיא נגידים פריווען אביסיל ארבייטען. וואס איז, קראנק זענין זיי? — גערעכט, פייבושקע, גערעכט, מיר זענין אויך יודישע קינדער, אזעלכע שמייליגע וויא זיי! האבען אלע אין איין קול אונטערגעבאסעוועט דעם רויטען ממזר און ביסליכוויים זיך צוגאנגען פונם הקדש.

אוונט-צייט בעדארף איך גראד געהען אין א גאס פארביי דעם שולהויף. אין דרויסען איז טונקעל און מענשען א סך אהן עין הרע דרעהען זיך דארט ארום מיט א מאל קומט מיר פון דער זייט גאס און צו דיא אויערען עפיס א וויינענדיג קול מיט א געבעט, וואס קען ריהרען אפילו א שטיין. אפשטעלענדיג זיך, דערזעה איך נישט ווייט פון מיר, וויא א צובראכענער יוד האלט אויףביידע אויסגעשטרעקטע ארם א קישעלע, פון וועלכען עס הערט זיך א פישטשען פון א ברעקיל קינד, וואס פארנעהט זיך נעביך שרייענדיג. דער אומגליקליכער טאטע דרעהט זיך אין אלע זייטען, שאקעלט עס, וויגט עס, נעהמט עס איין אויף א וויינענדיג קול מיט ביטערע קרעכצען: אוי, וויסט איז מיר, פינצטער איז מיר. מיין וויב שטארבט און לאזט מיר אויף דיא הענד איבער א פיצעל קינד!.... אוי, וויסט איז דיר, קליינע בלינדע יתומהילע, פינצטער איז דיר אהן א מאמע! א-א-א שא-טא! וואס זאל איך דיר נעביך טאן?...... איטליכער וואס געהט פארביי גיט איהם עפיס אין דער האנד. א טהייל ווייבער ווענדען זיך צו איהם, אויך מיט א ווארט, און ער אלץ אין איין אטהעם: וויסט איז מיר, פינצטער

איז דיר! שאָקלענדיג און ווארפענדיג זיך מיט דעם פיצעלע אין אלע זייטען. דאס הארץ האט מיר געריסען פאר רחמנות אויף דעם וויסטען מאטען און אויף דער וויסטער יתומה׳לע נעביך נאך אין דיא וויקעליך. איך נעהם ארויס פון דער קעשענע א דרייער און קום דערמיט צו נאָהענט צו דעם וויסטען מאטען. קוים שטרעק איך אויס צו איהם דיא האנד איבער דער קישעלע דער־לאַנגט ער מיר א שטארקען קניפּ, מאכענדיג דערביי אויף זיין ווייר־נענדיג קול, אוי, וויפּט איז דיר! מיט א קוועטש אויף דעם וואָרט „דיר״, גלייך וויא מיך מיינט ער. איך חאפּ מיך ביי דער האנד פאר געטהיג, שפּרינג אָפּ־עט דערשראָקען אין דער זייט און בלייב שטעהען עטליכע רגע פארגאפט. דער וויסטער טאטע דרעהט זיך אויס באלד צו מיר איך קוק איהם גוט אָן און בין פארצאפּעלט געוואָרען.... פאר היינט וועט גענוג זיין. קום! נא, האלט אביסל דאס קינד!״ זאגט ער און שטופּט מיר אריין אין דער האַנד דאס קישעלע. דאס קליינע יתומה׳לע, זעה איך, איז עפּעס א לילקע, איינ־געוויקעלט אין שמאטעס און דער וויסטער טאטע איז דער רויטער ממזר, פייבושקע „א קיינק איהם אין דיא ביינער!״ ער האט עס נעמאכט וויא א בריה, געוויינט, געקרעכצט פאר זיך און געפּישטשעט, זיך פארגאנגען אויך פאר דעם קינד.... אָט אזוי מוז מען, רופט ער זיך אָן, מיט דיא נארישע יודישע קינדער האנדלען. ווילען זיי נישט געבען מיט גוטען מוז מען ביי זיי נעהמען מיט קונצען. אָהן דעם געהט עס נישט. דער רב, דער דין, דער שיינער מקבל מיט דעם נאג־צען פעקיל בכי קדש, אלע פארשטעלען זיך, מאכען קונצען. יענע מיט זייערע הוויות און איך—וויפּט איז מיר—מיט מיין קליין יתומה׳לע. מעלקט זיך בהמות!... זאג, פישקע, אמן!

אין יענער צייט, וואס מיר האבען זיך אויפגעהאלטען אין הקדש, האט דער רויטער ממזר אָנגעהויבען זיך צוצושארען צו מיין ווייב מיט גוטע ריידעליך. זיא איז איהם עפּעס שטארק געפעלען. ער פלעגט זיך חאפּען צוטראָגען איהר, אז זיא האט עפּעס בעדארפט, און ליב געהאט זיא צובאדינען. ביסלעכווייז האט ער אל׳ץ צו איהר זיך אריינגענארט ביז ער איז געוואָרען מיט איהר א שמעקקע. ער פלעגט אָפּזיצען מיט איהר שעהנווייס און פּלוידערן, אריינוואַרפען אין דעם שמיעס גראָבע,

נישם קיין שיינע ווערטליך. מיינע פלעגט פארשטעקען דיא אויגען און נישט וועלען דאכט זיך, הערען און אז ער פלעגט זיא אמאל אין טאָג אריין לויבען: זיא איז א יאדערדיגע, א פעטע, א לויטערע, א פליישיגע יודענע, אזעלכע וויא ער האט ליב, פלעגט זיא איהם אָפּזידלען, א פאטש טהאן אויפ'ן ריקען און דערביי טאקע לאכען. איך פלעג אויך לאכען, א מאל טאקע מיט ווערעם, נאָר באלד טאקע מיך בעטראַכט צוריק: וואס ארט מיך א פלוידערזאק? מארגען—איבערמארגען ווערד מען גאָר זיינע פטור, מיר צוגעהען זיך, איטליכער אין איין אנדער זייט און אייביג וועט מען זיין פרצוף־פנים נישט אָנקוקען. און ווייטער, אין דיא הייזער געהט דאך מיין ווייב, געלויבט דער אויבערשטער, מיט מיר. איהם דעם ממזר, ווען ער נעהמט זיא אָנ'עט ביי דער האנד און וויל זיא פיהרען, שטופט זיא אָפּ־עט מיט א בייזער: „געהט אייך, געהט, פע! איך בין איין אשת איש האב ברוך השם מיט וועמען אין דיא הייזער ארומצוגעהן.“

אויף מארגען, נאָך דעם בעגעגעניש מייגעם מיט דעם רויטען ממזר, וויא ער האט זיך פארטשעלט פאר א וויסטען טאטען בין איך מיר געגאנגען אין דיא הייזער אליין מיין ווייב האט אויפשטעהענדיג אין דער פריה זיך געקלאגט, עפּעס איז זיא נישט מיט א לעמען, עפּעס ציהט זיא זיך אלץ און געניצט, עס מוז זיין א גוט אויג און איז דאריבער געבליבען אין דער היים. איך אליין בין אויך געוועזען עפּיס לא עליכם'דיג, עס האט מיר עפּיס געשלאגען ארויף. הייגט איז מיר טאקי געוועזען אומיטיג איינעם אליין, צוגעהען אָהן מיין ווייב: ס'איז מיר וויא עפּיס אָפּגעגאנגען. איך לייקנען נישט, אז זינד דער ממזר האט זיך צוגעשארט צו מיין ווייב און מיט איהר געטריבען קאטאָוועסליך איז זיא מיר געווארען טהייערער. עס האט מיך א מאָל פארדראסען געברענט וויא א פייער, נאר דערבייא טאקי — איך וויים נישט פארוואס — האט מיך צו איהר עפּיס געצויגען, געצויגען וויא א כישוף. עפּיס איז עס געוועזען, וויא זאל איך אייך זאגען, א געשמאקער שמארץ וויא פון א בלאָטער בשעת קראצענדיג איהם אמאל אויף מיין לייב. ס'איז א שמארץ מיט הנאה האבעןביידע זאכען אין איינעם... ס'איז געוועזען א געמלאָבעטע „אין דיא הייזער ארומגעהען“ גאָר נישט דער טעם, וואס איין אנדערס מאָל. איך האב עס אבגעמאכט בקיצור, שבת שטעך, סיור ביור ומפליא לעשות און מיך

אפּנעפּארטינט בעצייטענס. אריינקומענדיג אין הקדש האב איך געטראָפען מיין ווייב, זיצענדיג מיט דעם ממזר און זיך עפּיס געשושקעט. דאס פּנים האט איהר נעפלאמט זיא האָט געהאלטען דעם קאָפּ אנגעבויגען צום ממזר, זיך צוהערענדיג צו זיינע רייד און א זיס שמייכעלע איז איהר פון דיא ליפּען נישט אראָפּ. ביי מיין צוקומען צו איהר מיט א פרעג, וואס זיא מאכט? האט זיא זיך געטאָן א חאַפּ, געבליבען אקענען א רגע אהן לשון און נישט געוואוסט וואס צוטאָן. דערנאך טאַפּט זיא מיך אָנעט, וויא איהר שטיינער איז געוועין, און מאכט צו מיר אזוי:
„וויסט דוא פּישקע, וואס איך בין קראנק? דאס איז נישט קיין גוט אויג. דאָס איז מיר געקומען פונם צופּוס געהן. דיא רופאַ'טע, וואס געהט אהער אריין, האט מיר געהייסען געהען אין באָד מחילה, אויסשטייסען זיך, לאזען זיך שטעלען באנקעס, גוט אויסרייבען זיך אויף דער נאכט און שוויצען. — ניין פּישקע! צופּוס ווייטער קען איך נישט געהען. ר' פייבושקע איז אזוי גוט, אזוי פיין און וויל אונז נעהמען מיט זיך אין בויד. וואס טהוט מען פּישק'ע? וואס זאָגסט דוא, הא?
דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אין! האט אויף מיר געקוקט עפּיס מיט אזא איינעלע, מיט אזא שמייכעלע, וואס האט מיך געשטאָכען. עס האט מיך פארקלעהמט ביים הארצען׳ ס'איז מיר געוועין צו מוטה וויא א יונגעל, לבען דער רבי הייסט זיך לייגען אויפן ביינקעל, איהם אפּצושמייסען. איך האב מאכט א היבשע ווילע מיט דער צונג, עפּיס אהן ווערטער און נישט געוואוסט וואס צוזאָגען.
וואס שווייגסט דוא? וואס ענטפערסט דוא נישט? צושרייעט זיך אויף מיר מיין ווייב מיט כעס. איך ווייס, עס ארט דיך נאר נישט מיין געזונט. ווילסט מיך ניכער פּטור ווערען, מיך טרייבען יונגערהייט אין דער ערד אריין. ווארט נאר, ווארט, דוא עכבראש איינער! ניכער וועסט דוא אנליינען מיט דעם קאָפּ, א מיתה משונה איינגעהמען. הערסט דוא פּישקע, פאראָפּאָטשקע, דיא ערד וועסט דוא פון מיר קייען! נישט איין האר אין קאָפּ וועט דיר איבערבלייבען. דיא ציין וועל איך דיר אויסזעטצען!
אז מיין ווייב האט געעפענט א מויל פלענט מיר אין בויך קאלט ווערען. איך בין געשטאנען צוקאָכט, דערשלאָגען און דערהרגט. וויא מיר איז דענסטמאָל

נעוועז אויפן הארצען ווייסט נאר איין גאָט וואויל. וואס האב איך נעקענט טאָן? איך האב אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געמאכט צו מיין ווייב: שאַ שריי נישט, ערגער דיך נישט אזוי. שאַ, דוא וועסט פאהרען! פאר וואס ניט?

— אָט אזוי רעד! זאגט מיין ווייב שוין ווייכער. פאר וואס זשע אז מ׳ן רעדט צו דיר, שטעהסט דוא וויא א לייטענער גולם און ענטפערסט נישט קיין וואָרט? יענער איז אזוי גוט, אזוי פיין, וויל אונז מיט נעהמען אומזיסט און ער זאל דאס חאטש זאגען א דאנק! שעהמען מענסט דוא זיך אין דיין ווייטען האלז, דוא גראָבער יונג איינער.

וואס האב איך נעקענט מאכען? איך האב נעמוזט טאָן דאס אויך, זאגען דעם סמור א דאנק.

— ר׳ אלטיר, נאך איינער! — טהו איך א זאָג הויך אויף א קול.

— וואס איז, ר׳ מענדעלי, נאך א מציאה? מאכט אלטיר צו מיר מיט א געשפעט. נאך א פריישען סאָרט קבצנים האט איהר נעפונען? נאָט מעג אייך, חלעבין, שוין בעשעהרען בעסערע מציאות. נענוג שוין קבצנים!

— ניין, ר׳ אלטיר! איך מיין גאָר, נאך איין חיים חנא חיה טריינעס, וואס ציטערט אזוי פארן ווייב. אונזער פישקע, דאכט זיך מיר, פלעגט פון זיינער חאַפּען א מאל אויך הייסע פעטש.

18.

פישקע הויבט ווידער אן אויף זיין שטייגער איך ארביים, העלף איהם אונ־טער אויף מיין שטיינער, אלטיר טרייבט אונטער אויף זיין שטייגער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

אויף דעם אנדערן טאָג נאך דעם פריהערדינען שמיעס, האט זיך דיא קאָניצע נעריהרט און ארויסגעטרעטען פון סדום, וויא יענע שטאדט האט ביי דער דאָזינער חאליאסטרע געהייסען. דיא איז ארויס מיט א רעש, א געפילדער, מיט א שעלטעניש פון א סך מיילער און א סקריפּעריי פון רעדער. עס האט זיך נעשאטען אויף

דער שטאדט טויטע קללות: פארברענט זאל זיא ווערען! די בעלי הבתים זאלען צעהן מאל אין טאג פגרען פאר הונגער און וויא נשרפים אין דער וועלט זיך ארומ־שלעפען.... דריי בוידען זענען געווען פול אנגעזעצט מיט אלערהאנד פארשוינען: יודען, יודענעס, ווייבליך, מיידליך, בחורים, גרויס און קליין, און צווישען זיי אויך מיין ווייב מיט מיר. מיר זענען למזל דערהויבט געוואָרען, ארייננעטרעטען אין דינסט, אין דער קאניצע אריין.

הערט איהר, מיינע ליבע יודען, עס האָט מיר זיך נעעפענט עפּיס גאָר א נייע וועלט און אין אנהויב איז מיר מיט דער חאליאסטרע גאנץ פרעהליך געווען. איך פלעג מיך אנזעהען און אנהערען וואונדער שיינע זאכען, וואס גאָר אומטענליך אלס־דינג מיט איטליכס פיטצעלע בעזונדער איבערצוגעבען. איך פלעג הערען א שטיי־גער, וויא מען פלעגט אָפּרעכטען, אפּשפּעטען פון דער גאנצער וועלט און איט־ליכען זיך נאכקרימען. וויא איטליכער פון דיא פיינע מענשליך פלעגט דערצעהלען עפּיס אויף נגבה לישן זיינע אלע ניינג און שפּיטצליך, וואָס ער האָט אפּגעטאָן. איינער דערצעהלט, וויא אזוי ער האב זאבאָרעט א קרעל (געגנבהט א ברויט), דער אנדערער — וויא אזוי ער האָט זאלאבערט א כפרהניצקע (געגנבהט א הוהן), דער דריטער — וויא אזוי ער האָט געלקחענט קלינגערס (אויסגעהאפּט געלד) און אין דיא נאָרגאָנעס ארייננעריקט, און דער פערטער — וויא אזוי ער האט געבעל־דברט א יאָלד (געהרגעט, געשלאָגען איינעם א בעל־הבתיש קינד). נגידים פלעגט מען שעלטען אויף וואָס דיא וועלט שטעהט. גלאט אזוי זיך, פאר גאָרנישט. איך קען אייך שווערען אין טלית און אין קיטעל, אז זיי האבען דיא נגידים א סך מעהר פיינט וויא דיא נגידים זיי. א נגיד האט ביי זיי געהייסען עפּיס אזוי פיל וויא: פיאווקע, צושטאָפּטע קישקע, פארשטאָפּטע קאפּ און פארשטאָקט הערצעלע, פאר־שיט בן יחידיל, קופּערנער שטערען און דער שווארץ יאהר וויסט זייער טאטען, וואָס נאך פאר א מיאוסע צונעהמעניש. ס׳איז ביי זיי פארדעבענט געווען פאר א מצוה, א נגיד אפּצוטאָן עפּיס א שפּיטצעל, וויא באלד נאר מעגליך. זיי פלעגען אפּשיקען צו דיא נגידים בויכוועהטיג, שטעכעניש, יסורים, לייד און כל א מינ־קריינק, בשעת א מאָל עפּיס א צרה. מיך פלעגען זיי, אין שפּאַס א מאָל, רופען נגיד, דערפאר וואס איך פלעג זעהר אָפּט מיך פאר דיא נגידים ארויסשטעלען און

שטארק אננעהמען זיך פאר זייער כבוד. ווייל אויפהאלטענדיג זיך פריהער אין באד בין איך דאך צווישען נגידים דערצויגען געוואָרען, מיט זיי עפּיס דאך איבערגעהאט עסקים, וויא א שטייגער היטען זיי דאס אנטאָן, צוטראגען זיי דאס פּעקיל זאכען א שעפּעלע וואסער, א ק.יל פּייער און דעסגלייכען נאך אזעלכע געשעפטען. איך פלעג הערען א שמיעס פון בחורים מיט מיידליך, וויא זיי טרייבען קאטאוועס און רעדען זיך שידוכים. איין בויד האט זיך משדך געווען מיט דער אנדערער. דיא קונץ פון פארשטעלען זיך איז ביי דער האליאסטרע געווען שטארק געהויבען. עס האט געטויגט צום עסק. ווען א מאל איז אויסגעקרר מען, האבען דיא שיינע לייט זיך פארשטעלט: איינער פאר א הייקערינגען, דער אנדערער פאר א הינקעדיגען, דער פאר א בלינדען, יענער פאר א געלעהממטען, דיא פאר א שטומע און יענע פאר א ק ומע. נאָר אמתע נישט געמלאכהטע קא־לעקעס, וויא א שטייגער איך און מיין ווייב, דאס האט ביי זיי געהאט נאָר א גרויסען ווערטה. זיי האבען זעהר אָפּט געזאָגט, אז אזעלכע פעהלער וויא אונזערע איז פאר אָרמע לייט א שאטץ, א מתנה פון זיין ליבען נאמען. זיי קענען זעהר פיל איינטראָגען. מיין ווייבס פעהלעד איז זיי נאך בעסער געפעהלען. היינט פלעגען זיי גלאט בטל ווערען פאר איהר פּיסק, וואס אויף שרויפען. דיא האָר האבען זיך גע־שטעלט, אז זיא האט געעפענט א מויל.

דער רויטער ממזר האט זיך שטארק געדרעהט ארום מיין ווייב און זיך פשוט געהאנגען אויף איהר. ער האט זיא געקאָשקעט, געקיכעלט און צוגעטראגען איהר פון פיינעלמילך: נעקאָכטע ארבעס, באָב, פלאָצען, וואס נאָר ער האט ערגיץ דער־טאפּט. איך האָב מיך אָבער בעטראכט: חאפּ דיך דער וואטעל־מאכער! וואס קען עס מיך ארען? קיבעל זיא, קאָשקע זיא, וואס קענסט דוא דערמיט מיינען, וואס?.... גאָרנישט. אז זיא איז איין אשת־איש! מילא איז דאך אהן סכנות.. מיינסט דוא דאָך, גאַנץ זיכער, נאָר איהר פעהלער, פשוט א בלינדע איז גוט, מע קען מיט איהר מאכען געלד. מאָ האב־זשע, כלבוניק איינער, דיא גאָל. מיין ווייב געהט לעת־עתה אין דיא הייזער אלץ מאקי מיט מיר. וואס־זשע האסט דוא דאָ, טיפּש איינער, געפועלט מיט דעם צולאָנטשען זיא צו זיך, מיט דעם איזניובען זיך

צו איהר, אז דער רעכטער עיקר זאך — אין דיא הייזער געהן, געהט זיא מאקי מיט מיר, מיט מיר ? !

און דאריבער. ווייל איך האב אזוי מיר געטראכט, האב איך שטארק בעגעהרט געהרנען הלכות ארעמאן מיט אלע פישטשעווקעס, בכדי מיין פלוניתטע דערמיט געפעהלען און געמאכט דעם עסק שוין גאר קיין מעשה נישט. איך האב מיך שוין אייסגעלעהרענט וויא אריינצוקומען אין א שטוב. דיא קונץ בעשטעהט דארין: אריינקומען זאל מען מיט א רוגזא, אנגעברוגזט און מאהנען דיא נדבה וויא א חוב. מען זאל קריכען, ארויפקריכען אויבענאן און פארקריכען אזש אין דער ספאלניע, אויפצווזוכען דעם בעל הבית, אדער דיא בעל הביתטע דארט. אין דינגען זיך בין איך געווען א מייסטער, איין בריה אין דער וועלט. דער גאנצער שכל שטעקט דארינען: קיינמאל בעדארף נישט געפעלען וויפיעל מען גיט. גיט מען א שטיקעל ברויט, זאל מען בעטען עפיס געקעכטס, אביסעל בארשטש; גיט מען געלד זאל מען בעטען א העמד, אלטע תחתונים און זאקען וכדומה. שטענדיג בעדארף מען זיך נאר קרימען און בלאזען, קיינמאל נישט דאנקען, נאר ווארטשען און א מאל אויך טאקי שעלטען.

וואס זשע טהוט דער רויטער ממזר ? א קיינק איהם אין דיא ביינער אריין ! דער רויטער ממזר טהוט אויף אסברות וויא מיינער פטור צו ווערען. ער קלערט ביי זיך גאנץ זיכער אזוי: אין הלכות ארעמאן, פישקע, מעגסט דוא ביי מיר דיא רובעם הייצען. איך קען מאכען דיא שפיל אכטציג טויזענד מאל בעסער פון דיר. אז איך האב מיר אריינגענומען אין זינען דיא פרנסה מיט דיין בלינדער, וועט מסתמא שוין זיין רעכט. נישקשה, איך וועל דיך, מיט גאטס הילף, שוין פערזארגען. — ער האט צו מיר זיך גענומען און געמאכט אויס מיר א קאטער. איך בין מיאוס אראבגעפאלען ביי מיין ווייב און געהאט ביי איהר א פנים וויא חזיק. קיין אנדער ווארט האב איך פון איהם נישט געהערט נאר וויא געשוואלען ווער, לייג אנ־עט מיט דעם קאפ, ווערעם זאלען דיך עסען, דוא פרעסער, יונגאטש איינער, דוא אזוינער, אזוינער און אזוינער ! דער ממזר, קיין תחית המתים זאל ער נים אויפשטעהן, האט אלץ אויף מיר געגראבען און מיר געטאן צום טויט, ביז איך בין ביי איטליכע געווארען צו שאנד און געשפעט, אלע בוידען

האבען לסוף מיט מיר געהאט צוטאן. וואס א מינוט איז איבער מיר געפאלען א תמצאה, וואס א רגע האב איך געהייסען מיט איין אנדער צונעמעניש. איטליכער האט מיט מיר געטאהן, וואס זיין הארץ גלוסט. איך בין געוועזן דאס כפרה היהנדעל. האב איך א מאָל מיך געבייגערט פאר צרות, פלעגט עס איטליכען אונטערטראגען. זעהט נאר, האט מען געמאכט, ווייא דער נ ג י ד האט זיך צוזאחמערט, ער וועט שוין באלד פלאנכענען. האב איך מיך א מאָל בעוואשען מיט טרעהרען פאר וועהטיג פון דיא קלעפ, וועלכע איך מיר איז אריין, פלעגט מען זאגען: וואס איז מיט דיר דא אזוי דיא שמחה, פישקע? וואס האסט דוא זיך עפיס אזוי צולאכט מיט דיא ציין? זעהט נאר, עולם, וויא פישקע לאכט! — דערלאנגט איהם יודישע קינדער, פלעגט זיך הערען דעם ממזרים קול, דערלאנגט איהם אפשר מעלעמעטשע צווישען דיא ליטקעס, א רייב איבער דיא לאפּעטקעס, דאס איז א רפואה צום לאכען. אויב חלילה עס וועט נישט העלפען, בעדארף מען איהם גלעטען דיא האר, אנבעהמען ביים אויער און איינראמען איהם א סוד, דערפון וועט איהם זיך שוין שטעלען טרעהרען אין דיא אויגען, וויא פון א כזית מרור.. מען מוז דאך א יודען ראטעווען. — א מאָל פלעגט מען מיך ארויסווארפען פון דער בויד און אז איך בין מיט דיא קראנקע פיס געלאפען נאך דעם וואגען, וויא נאר איך האב געקענט און געאכט מיט דיא זייטען. האט מען צו געפליעסקעט, צוגעפּאטשט מיט דיא הענד און געשריען מיט א געלעכטער: בראוואָ, פישקע! אָט אזוי פישקע, טאנץ אביסעל, טאנץ! קוקט נאר, עולם, וויא פישקע הייבט פיסליך, וויא שיין, אהן עין הרע ער טאנצט! ער מעג אויף אלע חתונות טאנצען. קיין בייז אויג זאל איהם נישט שאטען. — איינמאל האט זיך אנגערופען איינער — און אלץ טאקי דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אַיין. — עולם! פישקע איז נאר א גלייכער פארשטעלט זיך נאַר, דער גנב, פאר א קרומען, ער מאכט אויס אונז אלע חוזק. מען בעדארף איהם פריווען אויסגלייכען. גיט איהם דאָרט א טעלעפּעשע אין דער דעך, וועט איהר זעהען, וויא ער ציהט אויס גלייך א „פּאַלקע".— בכלל, יודען, מען האט מיך געפייניגט, מען האט מיר שטארקע יסורים אנגעטאָן. אוי, פלעג איך מיך דערמאהנען אין דיא גוטע גליקליכע יאהרען, וואס איך בין

מיר געזעסען וויא א שרה אין באָד און געלעבט גויא נאָט אין פראנקרייך! וואס איז מיר דען דאָרט אפגעגאנגען?

— מילא נעהמט מען און מען גט אָפּ. פאלט אלטיר אריין פישקע אין דיא רייד. דארויף איז דאָך דא ביי יודען א גט.

יאָ, גערעכט. מאכט פישקע מיט א זיפץ. הלוואי וואָלט איך עס טאקי פריהער געטאָן, וואָלט אז וואויל און נוט געווען מיר און אפשר נאָך עטיצין.... נאָר איך וויס נישט, וואס מיר איז אזוינס געשעהען. נאָר א כשוף האט מען מיר אפגעטוהן. ס'איז א וועהטיג, א בושה צוזאגען, דאס הארץ האט מיך צו ...יגער עפּיס געצויגען.... וויא שטארק איך האב געליטען און געהאט געבראָטער ...ן לייד, פון דעסטוועגען האט מיך דער רוח נאָך איהר גענומען. איך וויס ...ישט, צי איז דאס געווען פון מיר נאָר איין עקשנות — אז דיר, ממזר, גלוסט ...ך, ווילסט צווישען מיר מיט מיין ווייב אנמאכען א בייז לעבען און מיך פטרען, ...יל איך, דיר אויף צו להכעיס, מיך דווקא אין איהר האלטען און, נאָך מעהר ...ויא פריהער, מיטביידע הענד זיך האלטען. אָדער דאס איז געווען, וויא זאל איך עס זאגען, גלאט אזוי, פון זיך אליין.... עפּיס טאקי נאָר א כשוף. איהר ...עשטאלט האט מיך עפּיס גענומען. א געזונטע, א דיקע, א יאָדערדיגע, א פנים אָפּגעגאָסען, נישט אזוי שיין וויא חנעוודיג. פיעל מאל פלעגט זיך מאכען, א ...אר גרויסע צרות און הארצוועהטיג האב איך מיר געוואָלט א מעשה אנטאָן, געווינטשען מיר דעם טויט מיט איהר אין איינעם. היינט, הייגט, פלעג איך בי, מיר טראכטען, מוז עס האָבען איין עק, היינט זאָג איך איהר: גט! נאָר קוים בין איך צו איהר צוגעקומען נאָהענט און זיא האט מיט מיר געמאכט א רייד, אָדער ארויפגעקיינט דיא האנד מיר אויפן אקסעל און געזאגט: פיהר מיך, ...ישקע! האט מיר אָפּגענומען דאס לשון און בין עפּעס גויא איבערגעביטען ...געוואָרען.

אין א גוטער שעה איינמאל, געהענדיג מיט מיין ווייב אין דיא הייזער עפּיס מיט א גרינג געמיטה, מהוא איך איהר א זאָג: בתיה, נשמה מיינע, וואס ...עט דער תכלית זיין פונם שטענדיגען ארומשלעפּען זיך? עס פּאסט חלעבען ...אר נים פאר אונז. אין גלופּסק האָבען מיר ביידע ברוך השם א שטיקעל נאָר

מען געהאט. דוא מיך האסט ארויסגענומען דארט פון באד. א קאסטאנעס עפעס גלופסקער געמויערטע באד, וואו עס ווארפען זיך איבער א וואך אזעלכע בערען, גרויסע לייט! דיך האט איטליכער געקענט און אויף דיר כבוד געלייגט. היינט זענען מיר נע ונד עפיס מיט שלעפערס אין דער פרעמד און וואס פאר א פנים האבען מיר מישטעהנס געזאגט? — „ווילסט אפשר צוריק קיין גלופסק! ענטפערט אפ׳עט מיין ווייב וויא איופגעבראכט. מעגסט זיך דיר, פישקע, אהין צוריקקעהרען, אויב דיר גלוסט זיך אזוי. איך בשום אופן נישט אין גלופסק זיינען דא היינט נענוג ארמעלייט אהן מיר. וואס א טאג וואקסען דארט אוים פריש צאפעלדיגע קבצנים, שפאגעל נייע מקבלים. בעלי־הבתים געהען היינט דארט איינער צום אנדערען אין דיא הייזער ארום.“ — פון מיינעט וועגען מאו זיין איין אנדער שטאדט אויכ׳עט. ענטפאר איך צוריק, נשמה׳ניא, קלייב דיר אוים עפעס א שטאדט, וועלכע דיר געפעלט, און לאמיר זיך דארט בעזעצעט. אז מען ווייסט, דאס אין אנזער שטאדט דאס זיינען אונזערע הייזער, אונזערע בעלי הבתים, איז עפעס מזל און ברכה. וויא זאגט מען עפעס: איטליכער הונד אויף זיין מיסט.

באלד פישקע, באלד. מאכט מיין ווייב, קלאפענדיג מיך מיט איהר האנד איבערן ריקען נאר פריינדליך. לאמיר נאך אביסל פאהרען, לעבען, רייבען זיך אין דער וועלט. ס׳איז עפעס גוט, פרעהליך, מחיה.... האב ציים אביסל, פישקע מיט דיין שטאדט, באלד, באלד!

איהר „באלד“ האט געדויערט א לאנגע צייט און ס׳איז נישט געווען קיין עק, קיין סוף. אין דער צייט בין איך איבערגעווען אין נענוג שטעדט, האב מיך אנגעליטען געגוג צרות און פיין. אין גאנצען האב איך עס געהאט צו פארדאנקען איהם, דעם ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער איאן!...

פישקע מהוט א זיפץ טיף פונם הארצען און בלייבט זיצען שטיל מיט צונעמאכטע אויגען. מיר לאזען איהם אביסל צו זיך צו קומען, דערנאך הייבט ער ווייטער אן און דיא מעשה דערצעהלט זיך אזוי:

16

צו דעם צונעמעניש „נגיד" האב איך אין דער לעצטער צייט בעקומען נאך א נייעם טיטעל „מקבל". דעם דאזינען טיטעל האט מיר געגעבען דער ממזר, פארהאפט זאל עֶר ווערען. און אזוי האט איטליכער פון דער חאַ־לאַסטריע מיך גערופען: פישקע מקבל. — מקבל איז ביי זיי א מיאוס ווארט, וואס ביים ארויסברייענגען עס פונם מויל שפייעט מען זיבען מאל אוים. דיא שנאה, וואס הערשט געוועהנטליך צווישען בעלי מלאכות, סוחרים, קרעמער און דעסגלייכען, וואס האבען אין ברוים, איז א הונט אקעגען דעם, וויא זיי, בויד ארמעלייט, האבען פיינט דיא שטעדטישע קבצנים און בפרט נאך דאָס גאנצע קאַפיטעל מקבלים. אָט דיא ווערעמדיגע מקבלים, פוילע מיוחסים, פארשמאָלצעוועטע שיינע יודען, פלעגען זיי אלץ זאגען מיט גאל, זענין וויא דיא וואנצען פול אין אלע הייזער און נישט אויסצוהאלטען פון זיי. מען צושטאפט זיי דיא קישקעס אויף אלע שמחות: חתונות, בריתין און קריאת־שמע־לייענענס, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע. און מיר נעביך רייסען קריעה, הארעווען, פראַ־צעווען אויפין שטיקעל ברויט און ווערען פארשווארצט.... דיא דאָזיגע אלע צוּר קראַבענע נפשות, פלאטקעדריגעס, האבען זיך גענומען דוד המלך'ס תהלים'ל און מאכען מיט איהם דיא שפּיל. דוד המלך זאל געוועזן פריהער וויסען, צו וועמען אין דיא הענד זיין תהילים'ל וועט ארייננפאלען, וועלכע פרנסות דיא פוילע, פאר־שימעלטע לאפּענמיצליך מיט אויסגעווייקטע פּנימליך וועלען דערמיט מאכען, וואָלט ער עס, גאַנץ זיכער, נישט געמאכט. —

ניין, בתיה! האט דער ממזר געמאכט צו מיין ווייב, פון אייער פישקען וועט קיין לייט שוין נישט זיין. ניין, ניין, נישט קיין לייט, איינער פון אונזער חברה! ער איז א מקבל מיט דיא ביינער, א מקבל מיט אלע חן־גריבעליך. דאס פאהד־רען מיט איהם, דאס רייבען זיך אין דער וועלט, וועט איהם כלל נישט העלפען. אין הלכות אָרעמאַן ווייסט ער נישט מאי דקא אמרי רביצין. נישט קיין לייט, קיין מענש, וויא עס געהער צו זיין, איהר וועט נעביך האבען פון איהם א פארפוילטע גאל.— אַ, אזא בתיה, איך זאל האבען אזא בתיה! א גליק, וויא איך בין א יוד, א גליק וואָלט איך מיט אייך געמאכט.

נאך דיא אלע מיטעל, וועלכע דער ממזר האט געברויכט, אנצומאכען צווישען מיר מיט מיין ווייב א בייז לעבען און מיך דערוויטערען פון איהר דורך רכילות, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איז איהם לסוף געראָטען צופאלען נאר אויף עפּיס נייעס. ער האָט מיך פארמסרט פאר מיין ווייב, אָנגערעדט אויף מיר שמילערהייט, אז איך שדכן מיך עפּעס צו איין מיידיל פון א בויד און מאך מיט איהר עפּעס צופיעל חן.... צווישען דער חאלאיסטרע האט זיך געפונען א האר־באמע מיידיל, מיט וועלכער איך האב, אמת טאקי, ליעב געהאט צו שמיעסען זעהר אפט און....

— הא, וואס איז דאָס פאר א מיידיל עפּיס? פאל איך און אלטיר פּיש־קען אין דיא רייד אריין. הא, פישקע, זייא זיך מודה!

דאס מיידיל איז געוועזען א ווילד פרעמדע אין בויד, און זיא האָט געביך געגנוג זיך אָנגעליטען, גענוג אָפּגעקומען אין איהרע יונגע יאָהרען. איך בין זיך מודה, אז איך האב ליב געהאט טאקי מיט איהר אין איינעם צחוטצען און שמיעסען. מיר פלעגען אויסגיסען איינער דעם אנדערען אונזער ביטער הארץ. זיא פלעגט אויף מיר רחמנות האבען און נישט איינמאל וויינען אויף מיינע און אויף איהרע צרות, אי, איהר זאָלט וויסען, וואס דאס איז פאר א מיידל! אי, איהר זאלט וויסען איהרע צרות נעביך!... האט פישקע אויסגעלאזט מיט טרעהרען אויף דיא אויגען.

מיר האבען געבעטען פישקען אונז קלאהר צומאכען, ווער איז דאס מיידיל און וואס מיט איהר האט זיך אזעלכעס געטראפען.

אז איהר בעט מיך אזוי האט פישקע אנגעהויבען, נאכדעם אז ער האט מיט איין עק ארבעל אויסגעווישט דיא אויגען, אז אייך איז נאך נישט נמאס געווארען הערענדיג מיך, וועל איך אייך צוליב טאן און דערצעהלען, וויא ווייט נאר איך קען. הערט זייט מוחל און האט קיין פאראיבעל נישט. אריב ביי מיר וועט עס אויסקומען נישט גלאט.

דאס מיידיל איז געוועזען נאך א קינד, אז דיא מאמע איהרע האט זיא גע־בראכט קיין גלופסק אין איינעם מיט א קלימעקעל זאכען און בעבעבעס. דאס קלימעקעל האט זיא אפּגעווארפען דארט ערגיץ אין א שטיבעל ביי איין אלטער

יודענע, א מכשפה׳טע. א פנים דאס איז געווען א מעקלערין פון דינסטען. דיא אלטע יודענע פלעגט אוועקגעהען מיט דער מוטער, איבערלאזען דאס קינד איינע אליין אהן עסען, און פארפאלען ווערען אויף א גאנצען טאג. אז דאס קינד האט איינמאל געוויינט, געצאפעלט: מאמע נעהם מיך אויך מיט זיך! האט דיא אלטע מכשפה׳טע אויף איהר זיך שטארק געבייזערט, מאכענדיג צו דער מוטער: חלילה! מען טאהר פון איהר גאר נישט וויסען. עס קען שאדטען צום עסק. אין עטליכע טעג ארום האט דיא מאמע זיא גענומען און גאנץ שטיל זיא אריינגע־פיהרט למזל אין א קעך, ערגיץ אין א בעל הבתיש הויז. עס האט נישט געדוי־ערט לאנג, איז זיא מיט דער מאמע איבערגעגאנגען ערגיץ אנדערש אין א קעך און פון דארט ווייטער אין א נייער קעך, אזוי אז אין א קורצער צייט זענען זיי מגולגל געווארען אין א היבש ביסעל קעכען. דיא מאמע איז מיט איטליכס מאל איבערקלייבען זיך אין א נייער קעך, געווארען צו איהר אלץ ערגער און שלעכטער איהר טאטען האט זיא וויניג געקענט. פריהער אין דער היים איז ער געווען א זעלטענער גאסט, שטענדיג אונטער ווענענס און דערנאך דא אין דיא קעכען. האט זיא איהם קיינמאל נישט געזעהן. זיא וואלט אפילו נאר פארגעסען אויב זיא האט א טאטען, ווען דיא מאמע זאל איהם פופציג מאל אין טאג נישט שעלטען, בשעת זיא פלעגט צו איהר אויסלאזען איהר שווער ביטער הארץ. „אנלייגען זאל ער מיטן קאפ, דער שיינער טאטע! פלעגט זיא שעלטען, פלוכען. דאס ווייב האט ער גע־פטרט נאך אזוי פיל יאהר מיה, בויכוועהטיג, וואס זיא האט געהאט ביי איהם, און איהר נאך אנגעהאנגען — געהאנגען זאל ער ווערען! .. א באמבע, א קינד אויפן האלז, וואס איבער איהר קען דיא אייף קיין ארט נישט איינזיין און בער־דארף זיך מיט איהר שטיקען, בעהאלטען. וואראם וועה וויל עס דען האבען ביי זיך א קעכנע מיט א קינד?“ — נישט איין מאל טאקי פלעגט דיא בעל הביתטע אין קעך אריינכליפען, ווען דער ווארעם איז נישט געווען עפיס אזוי געראטען און פילדערען, שרייען, פאר וואס האט גאט זיא געשטראפט מיט אזא קעכנע, וואס שעפט אפ דאס אויבערשטע פון דער יאיך און נים עס איהר שיין טעכטעריל אוועק. חאטש דאס טעכטעריל נעביך האט געדארט געקווארט און געגעסען קריינק. דיא מאמע פלעגט עס פארשטופען, אזוי וויא טרפה סחורה

אויפן אויווען, און א ווינקעלע. דאָרט איז עס דעם גאנצען טאָג אָפּגעזעסען אויף איין אָרט, איינגעהייקערט און צעהנטען און מען האט ניט געטאהרט הערען פון איהר קיין פּיפּס. עס פלעגט איהר דיא סמאַהע איבערגעהען, שמעקענדיג דיא ריחות פון געבראָטענע גענז, געפּרעגעלטע לעבערליך און זיא.... שא, נישט קיין וואָרט! זיא האט שטילערהייט געליטען נעביך הונגער ביז מען האט זיך דערמאנט אריינצושטופּען איהר אין הענטיל א טרוקען שטיקעל ברויט און א מאל אויך איי אָפּגעלעקט שטיקעל ביינדיל, אדער עפּיס אנדערש, וואס איז איבערגעבליבען אויף דיא טעלער. א מאל ווידער האט מען אין איהר זיך גאָר פארגעסען און אז זיא האט זיך נישט געקענט איינהאלטען און א פּיפּס געטאָ', פלעגט זיך ווייזען אין דער הויך אויפן אויווען א קאָטשערע, א לאָפּעטע, אדער א שטעקען, א פאלאניק און שלאָגען איהר קאָפּ, אויף דיא הענטליך, אויף דיא פיסליך, וואו נאָר עס האט געטראָפען. און דערביי האט זיך געשאָטען טויטע קללות און חרמות אויף איהר, אויף איהר טאַטען און טאַטענס טאַטען ביז אברהם אבינו. אזוי האט זיא פארבראכט אין קריינק, אין צרות איהרע יונגע יאהרען אויף דיא אויווענס. פונם שטענדיגען זיצען אויף איין אָרט איינגעבויגען, איינגעהייקערט איז זיא געוואָרען הארבאַטע נעביך.

פונם אויווען אראָפּקוקענדיג פלעגט זיא זעהען עפּעס א יונגען מאַן. ער איז געזעסען איין אָפּטער אריינגעהער צו דער מאַמען איהרער אין קעך. דיא מאַמע פלעגט זיך אין איהם שמעלצען, איהם האָרעווען פונם ארבעל, אָנשטופּען איהם דיא קעשענעס מיט גוטע זאכען און נאך געבען איהם א מאל געלד אויך. ער פלעגט קומען אָפּט שפּעטליך און אָווענט און בלייבען נעכטיגען אין קעך. א מאל פלעגט דיא מאַמע פארפאַלען ווערען אויף א לאַנגע צייט, זיך אויספּוצענדיג פריהער, אָנקוקענדיג זיך גוט אין דעם שפּיגעלע, און איבערלאָזען דיא קעך הפקר. א פּנים, אז דער מאַמען איז אין זינען געלעגען חתונה צו האבען און איז אלץ בעשעפטיגט געווען מיט דעם חתן....

איינמאָל צקענען אָווענט איז געקומען עפּעס א מענש און פארנומען פון דער קעך דער מאַמעס זאכען. דיא מאַמע האט געדאנקט דער בעל־הביתטע פאר דעם זאלץ און ברויט, אראָפּגענומען מיט מזל איהר נאקעט טעכטעריל פון אויווען און

אין מיט איהר ארויסגעגאנגען. זיא פיהרט דאס טעכטעריל און פיהרט ביז זיא פארפיהרט עס ערגיץ אין א געסעל. „זעטץ זיך דא אנידער אוןווארט. יודען וועלען רחמנות האבען, !.... אזוי האט דיא מאמע געזאגט און איז פארשווינדען געווארען.

דאס פארוואָרפענע קינד זיצט נעביך אויף דער זאס שטיל און האט מורא א ריהר צוטאן זיך אפילו, אזוי וויא פריהער אויפן ארויען. א קאלט אָסענדיג רעגענדיל שפריינקעלט און נעצט איהר דורך דיא ביינער. זיא איז געזעסען איינגענורעט כמעט אין איין העמד, געציטערט פאר קעלט און א צאָהן אין א צאָהן האט איהר געקלאפט. אז איינער פון דיא פארבייגעהענדיגע האט זיא א פרעג געטאן: ווער ביסט־דוא, מיידעלע? איז דער ענטפער איהרער געווען: איך בין דער מאַמעס.... דיא מאמע מיר געהייסען דא זיטצען שטיל.... מען טאהר ניט שרייען א קאָטשערע, א לאָפּאַטע קומען און שלאָגען.... אזוי איז זיא, שלימזלדיגע נעביך, געזעסען העט שפעט אין דער נאכט. ביז עפיס א יודענע האט זיא פארנארט מיט גוטע רייד און אוועקגעפיהרט צו זיך א היים, ערגיץ אויף דיא פיסקעס אין א קליין שטיבעלע אויף היהנערשע פיסליך.

ביי דער יודענע האט זיא זיך אויפגעהאלטען א היבשע צייט און ביי איהר קיין האָניק נישט געלעקט. דיא יודענע האט זיך איהר אויסגעגעבען פאר א מוהמע און איהר געהייסען, זיא אזוי רופען, דיא דאָזיגע מוהמע איז געווען א סעדעכע, וואס איז געשטאנען אין מארק מיט קארטאָפלעס, הייסע באבקעס, כל נדרי בארליך און ארץ ישראל עפעליך. גאנץ פריה איז דער שטייגער איהרער געווען אוועקצוגעהן אין מארק אריין. דאס הארבאטע מיידעלע איז איבערגעבליבען מיט א טעכטעריל אין שטוב און געווינט איהר קינד, אויך געהאלפען אין דעם בעל הבתישקייט, וויא א שטייגער: קלייבען אויף דער גאס דארע שפענדליך אויף אונטערצוהייצען, קרייבען אונטערן פעקלאָק נאך אייער, וועלכע דיא היהנער האבען געליינט אויס־סקראָמאדען א טעפיל פון פארטריקענטער קאשע, פערוואשען אין דער פאמי ניצע דעם קינדס א פארשמירט העמדיל, און שטעהן אכטונג צוגעבען אויף דיא איבערגעוואַשענע הילצענע מילכידיגע לעפעל, וואס טריקענען זיך אויף דער פריזבע, און איינעם מיט דעם קינדס קישעליך, א קעגען דער זון, און נאך אנדערע אזעלכע מלאכות

פארנאכט, אז דיא סעדעכע איז א היים געקומען, האט זיא געשיקט איהר קליין דינסט מיידעל אין דיא הייזער ארומצוגעהן און צונויפנעהמען עטליכע שטיקליך ברויט, דערפון האט זיא זיך דערנעהרט אליין און נאך געגעבען דער מוהמ… איהרער.

זומער פאר נאכט איינמאל, בשעת ארומגעהענדיג אין דיא הייזער אויף איהר שטייגער, אין איין גראב העמדיל מיט א האלב קליידעל, האט זיא זיך פארשלאגע… גאנץ ווייט, אזש ביים עק שטאדט און נישט געטראפען דעם וועג צוריק א היים. דיא זון האט שוין לאנג זיך געזעצט. אויף דעם הימעל האט זיך אנגעריקט א שווארצער וואלקען. עס האט ביסליכוויים געבליצט און געדונערט. פלוצלים קומען אונטער, פון דער שטאדט ארויספאהרענדיג, עפיס בוידען, פול אנגעזעטצט מיט מענשען. קוקט נאר! האבען פארשוינען ארויס געשריגען פון איין ביידיל, עפיס דרעהט זיך דא ארום א הארבאטע מיידעלע און וויינט נעביך. און באלד טאקי שפרינגט אראפ׳עט עפיס איינער א רויטער — טאקי אלץ דער רויטער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינע איאן! גיט א פרעג דאס קינד, ועמעס זיא איז. — איך וויל א היים, א היים צו דער מוהמע! ענטפערט דאס מיידעלע אויף א וויינענדיג קול. — שא מאכטער, וויין נישט. זאגט צו איהר דער ממזר איך וועל דיך אבפיהרען א היים צו דער מוהמע. ער טהוט זיך באלד טאקי א חאפ, ווארפט זיא אין א ביידעל אריין און פאהרט מיט איהר אוועק.

פון יענער צייט אכ׳עט בלאנקעט דאס הארבאטע מיידיל נעביך זיך ארום מיט דער חאלאסטרע בויד ארמעליים, וואס האבען פון איהר הייקער געמאכט א פרנסה. דער שטייגער איז זייערער געווען, קומענדיג ערגיץ אין א שטאדט, אני… דערצוהעצען זיא נאקעט און בארפוס אויף דער גאס, וואו מענשען געהען און זיא האט בעדארפט הליפען, בעטען נדבות אויף א וויינענדיג קויל מיט א ניגון און אויך רייסען ביי דיא פאלעס. האט זיא אבער א מאל נישט געשפיעלט דיא קא־מעדיע משאקענדיג מיט אלע אנשטעלען און געמאכט ווייניג געלד, פלעגט מע… איהר אבשפילען א גוטע חתונה: שלאגען זיא טויט שלעג, ארויסווארפען זיא ביי דער נאכט אין דרויסען, וואו זיא פלעגט נאקעט, הונגעריג נעביך, שריי־

ען ווײנען אױפֿן רעכטען אמת מאַקי .... זיא האט מיר דערצײלט, וויא אײנ־מאָל, ווינטער אין א שטארקען פראָסט, האט מען זיא ביי נאכט אזוי ארויסגע־וואָרפען אויף דער גאַס. דער פראָסט האט זיא א נעהם געטאָהן און געמאכט פון איהר א ביינעל, געצופּט געטשיפּעט דאס לייב וויא מיט קאַלטע שפּילקעס. עס האט איהר זיך געריהרט דער שארבען אויף דעם מוח, טונקעל און ליכטיג, עפּעס ביידע כ'יט א מאָל, איז איהר געוואָרען אין דיא אויגען, אט, אָט עקט איהר זיך דאס לעבען. זיא קען שוין מעהר נישט אויסהאלטען און הויבט זיך אָן: בעטען אין שטוב אריין מיט א ביטער געוויין. זיא ציטערט, בעט רחמים: עפּענט מוהמע, עפּענט פעטער! — אזוי האט זיא איטליכען פון דער חאַלאַסטרע גערופען — זיא שרייעט: פעטער. איך וועל שוין ווייטער דארט פאר מענשען גוט שרייען: זיא וויינט: מוהמעניא, איך וועל שוין דאָר גוט וויינען! זיא בעט: געוואַלד, איך וועל שוין ווייטער גוט בעטע נאר שריי צו דער וואַנט נישטאָ קיין ענטפער! .... זיא בלייבט ליגען שטיל, פיהלט מעהר נישט קיין קעלט, קיין פּיין, עס בעפאלט זיא עפּעס וויא א זיסער שלאָף, עס דאכט זיך איהר, מען האלזט זיא, גלעט זיא, עפּעס גוט ווארם א מחיה — און מען האט זיא א טויטע אויסגעטראָגען פונס אָרט .... זיא האט א היבשע צייט פון יענער נאכט געקרייענקט — ווייטער איז דער שטיינער געוועזן אראבצולאָזען זיא פונם ג.א.ען, וויא באלד מען האט פון דערווייטענס אויפן וועג דערזעהען פאָהרענדיג עפּעס א פאַריץ, אדער סוחרים, לייטישע מענשען. זיא האט בעדארפט מאכען דיא גאנצע שפּיל, אויסשטרעקען דיא האנד, דרעהען זיך, לויפען פאר ביי דיא פערד, ביי דיא זייטען וואָגען־ חליפען, בעבען אונטער דער נאָז מיט א רחמנות־פּנים און דערטאפּען א נדבה, איהר טויט זאל דאָ אפילו זיין. א מאָל פלעגט זיא מאקע האפּען א שמיץ מיט דער בייטש פונם שמייסער אויף דער קעלניע, נאָר זיא פלעגט עס נעביך אראָפּשלינגען, שא, קימש און געטהאָן טאָקע איהרס, ווייל זיא האט זעהר גוט געוואוסט, אז א בייטש איז גאָרנישט געגען דעם, וואס זיא וועט שפּעטער האפּען, אויב חלילה זיא קומט צוריק אין בויד מיט ליידיגע הענד.... וואס זיא נעביך איז אין דיא יונגע יאהרען צרות אויסגעשטאנען, לאזט זיך נאָר נים ארויסזאָגען. אויך היינט שטעהט זיא נאָך געגוג

צרות אויס. אין גיהנם בעדארף מען אזוי פיעל נישט אָפּקומען וויפיל זיא נעביך ק׳מט אָפּ־עט. אָך, דאס בלוט קאָכט אין מיר, ווען איך דערמאהן מיך אין איהר! אוי־ווייא, מיין לעבען וואלט איך פאר איהר געהרען אוועקגעגעבען, אבי זיא אויסצולייזען. הערט איהר יודען, ס׳איז נאך אויף דער וועלט נאָר נישטאָ אַזאַ גוטע, שטילע טויבּ, אזא זיסע טהייערע נשמה, וויא זיא!....

17.

פישקעס דערצעהלונג האט אָנגעמאכט א שטארקע מרה־שחורה אויף אלמירן מיט מיר. אלטיר האט מיט דער האנד געריבען דעם שטערען, וויא עס האט איהם עפּעס געביסען און אַלץ געמאכט פאר זיך: עט, עט!

— הערט איהר, ר׳ אלטיר, רוף איך מיך אָן מיט א שמייכעלע, פישקע, חלעבען, איז טאקע פארליאפּעט אין דעם האָרבאטע מיידיל. ס׳איז חלעבין, עפּעס נישט גלאט.

— למאי זאל איך לייגענען, האט פישקע געזאגט, איך האב זיא טאקע אָנגעהויבען שטארק ליב צו האבען אין הארצען פאר גרויס רחמנות. עס האט מיך עפּעס צו איהר געצויגען, מיר צוגעקומען לעבען פונם זיטצען א מאל מיט איהר אין איינעם—וואס? .... נאַרגישט! גלאט אזוי זיך—שמיעסין, אָדער שוויי־געגדיג אָנקוקען זיך איינער דעם אנדערען. דאס גוטסקיים איז איהר געלעגען אויפ׳ן פּנים־ דאס קוקען איהרס אויף מיר איז געווען טאקע נאָר, וויא א גע־טרייע שוועסטער קוקט אויף איהר אומגליקליכען ברודער, בשעת איהם איז נעבעך שלעכט, שטארק נישט גוט. און אז געהמענדיג צום הארצען מיינע צרות האט זיך איהר געשטעלט טרעהרן אין דיא אויגען, איז מיר געוואָרן עפּעס גוט ווארם מחיה אין אלע גלידער. עפּעס האט מיר זיך געדאכט, געדאכט... איך ווייס אליין נישט וואס. עפּעס האט מיך אינוועניג געבריהט, געגעלט ביי דער נשמה: „פישקע דו ביסט נישט מעהר אליין אין דער וועלט, ביסט נישט מעהר עלענט וויא א שטיין" — און עס בענטשען מיר זיך דיא אויגען פון הייסע טראָפּען טרעהרען....

מיין ווייב — א וואונדער חלעבען! — האט מיך שוין עפּיס נישט אזוי גע־ארט, עפּיס איז מיך שוין נישט אזוי שטארק אָנגעגאנגען וויא זיא מאַכט חן מיט דעם ממזר. געקרימט דארויף האָב איך מיך נאך טאַקי, אבער דאָס קרימען זיך האט שוין נישט געהאט דעם טעם וויא פריהער. אז מיר פלעגט א מאָל ארויפ־קומען אויפן געדאַנק אזוי: דוא ווילסט, פישקע, ד״ין ווייב זאָל א זאָג טאָן, „אצינד איז שוין נענוג זיך ארומגעשלעפּט, קום, לאָמיר זיך בזעטצען אין א שטאדט״? פלעג איך זובען וויא מיך אויסצודרעהען, נישט געבען קיין גלייכען ענטפער און זיך פארטראכטען דערביי אין איהר.... וואָס וועט זיין מיט איהר, מיט דער האָרבאַטער נעביך.... נאָר הערט אבער א מעשה! אז איך בין גע־וואָרען אין הארצען צו מיין ווייב קיהלער, שוין נישט געצאַפּעלט נאך איהר אזוי וויא פריהער, איז זיא, דאַכט זיך, געוואָרען צו מיר הייסער. עס פלעגט אויף איהר א מאָל אנקומען א שעה, וואס זיא איז געווען צו מיר גוט, ווייך וויא א טייג, און האט זיך געהאַנגען מיר פשוט אויפן האלז. נאָר דערפאַר שפּעטער פלעגט עס מיר בּאַקום אויסבאַלען. זיא פלעגט מיר טאָן אין דער גאַל אריין, מיך פלאָגען, פּייניגען נאך טויזענד מאָל ערגער וויא פריהער, אזוי אז דאס לעבען איז מיר נישט ניחא געווען און האב מיר געווינטשען דעם טויט. איך האב פון איהר געהאט, טאַקי וויא מען זאגט, קאַלט און וואַרם. איך האב גאָר נישט געקענט פארשטעהען, וואס איז איהר געשעהען? נאר אין א קורצע צייט שפּעטער איז זיך פארלאָפען עפּיס א זאך און דער בלאָטער איז פלוצלים אויסגעשפּרונגען. איך האב שוין פארשטאַנען, וואס ברענט אזוינס מיין ווייב, וואס דיא רוגזא איהרע בעטייט ס׳איז א וועטהיג, א בושה צודערצעהלען.

פישקע פארטראַכט זיך א רגע. דערנאָך טהוט ער זיך עפּיס א געשמאַקען קראַטץ און הויבט אָן ווייטער צודערצעהלען.

איינמאָל זענען מיר אנגעקומען ערגיץ אין א קליין שטעדטיל און פאַרפאָהרען, וויא געוועהנטליך, אויף אכסניא גלייך אין הקדש אריין. איך זאג אייך יודען, עפּיס האב איך דאָך שוין נענוג הקדשים מיך אנגעזעהען אין מיין לעבען און ווייס גאנץ גוט, וואס אזעלכע בעטייטען, נאָר זיי אלע זענען גאָלד אקעגען דעם הקדש פון יענעם שטעדטיל. אז איך דערמאָהן מיך אין איהם, הויבט אצינד

נאָך און מיר דאס גאנצע לייב צוביסען און איך מוז מיך קראַטצען. אין גאנצען האט דער הקדש אויסגעזעהען ווי א שטאַרק אלטע קרעטשמע, א חורבה מיט אויסגעקרימטע, נישט קיין גלייכע ווענט, מיט עפּיס א דעכעל, מישטעהנסגעזאגט, ווי א צוקנייטשט קאַפּעלישעל, פאַרריסען פון פאָרענט און נידעריג אנגעבייגען פון הינטען, כמעט ביז דער ערד. מען האט בעשיינפּערליך געזעהען, אז דער הקדש נעביך חאַלעשט, וויל איינפאַלען און ליגען ווי א באַרג מיסט אויף דער ערד נאָר דער עולם אין שטעדטיל האט איהם אפּגעשריגען, אונטערגעשפּאַרט מיט דרענגליך און איהם איינגעבעטען, צוהאַלטען זיך אזוי אויף ווייטער ביז הונדערט און צוואנ־ציג יאָהר. דורך קלאַמפּערשט עפּיס א טויער איז מען אריינגעפאַהרען אין א גרויס הויז מיט צושאָטענע, לעבערדיגע ווענט, דורך וועלכע עס האָט זיך אריינגעגנבעט א שטיקעל שיין. די ערד דאָרט איז געווען גריבערדיג, ערטערווייס איז געשטאַנען קאַליזשעס, פאַרשימעלטע, פאַרדומפּענע פון פאַמייניצעס און נאָך אזעלכע זאכען אויף פונם רעגען, וואס פלעגט תמיד דורך דעם פויקען שטרויענעם דאַך, צר־שיטעט ווי א רעשעטע אהין אריינקאַפּען. צוריבענע פארפויקטע שטרויא האבען זיך אומעטום געוואַלגערט, אויסגעמישט מיט אלערלייא מיני שמאַטעס: צעריסענע טאָרבעס, צוהאַקטע ראָגאַזשעס, פאַרדאָרטע ווערכליך פון שיך, אלטע פּאָדאָשוועס און אויסגעדרעהטע אָפּזאַטצען מיט פאַרזשאַווערטע טשוועקעס, שערבליך, צובראָכענע רייפען, ספּיצעס פון רעדער, האָר, ביינער, דראַפּאַטשעס, ריטער פון בעזעמער און נאָך אזעלכע שמאָכטעס. דאָס דאָזיגע ביסעל סחורה אין איינעם האָט געפּריעט און געגעבען „די שמוכט“, משוגה׳דיגע ריחות גאָר א שרעק! — אין דער לינ־קער זייט הויז האט זיך געפּענט מיט א בייזער א פאַרשמאָלצעווטע טהיר אין א שטוב אריין מיט קליינע, שמאָלע, נישט גוט צוגעשטאַנענע פענסטער און א טהייל שויבען זענען אייסגעשלאַגען און פאַרקלעפּט מיט צוקערפּאַפּיר, אדער פאַרשטעקט מיט א שמאַטע, א טהייל זענען שטאַרק שמוטציג, אין די ווינקעליך בעדעקט דיק מיט שימעל און ווידער א טהייל זענען פאַר אלטקייט איבערגעצויגען מיט געל־גרינע משוגה גלאַנצענדיגע קאָלירען און דער גלאַנץ שטעכט עפּיס די אויגען, גלייך ווי א קריטץ אויף גלאָז גרילצט ווילד אין די אויערען. ארום די אפּגעשלאַ־גענע ווענט און לעבען א גרויסען אויווען ציהען זיך לאַנגע ביינק פון ברעטער,

וואס לינען אויף קלעטצליך און שטיקער האָלץ. העכער אביסיל איבער דיא ביינק שטעקען אין דיא וועגט גרויסע און קליינע פלעקליך. פון דער שווארצער פטעלע חיינגען אראָפּ שטריקליך מיט פעטלעס, אין וועלכע עס האלט זיך ביי דיא ביידע עקען א לאנגער שטאנג. דיא פלעקליך מיט דעם שטאנג זענען פערהאנגען מיט פארדריפּעטע קאפטענס און קליידליך, מיט אלערליי חפצים און מאַרבעס פון ארמעלייט, וואס קומען צופאהרען אין ביידליך, אָדער קומען זיך צושלעפּען צופוס און שטעהען דאָרט איין, יונג און אלט, מאנסבילין און ווייבער אלע אין איינעם.
— דער הקדש איז א חוץ דעם נאך א ביקור־חולים אויך. דאָרט איז דאס אָרט אויף צושטארבען פאר קראנק מיאוסע קבצנים אין דער שטעדטיל. דער רופא מהוט אלסדינג, וואָס נאר מעגליך: שטעלט באנקעס, פּיאַווקעס, לאזט צו דער אדער און צאפּט, אויף קהלשע הוצאת קבצנים בלוס ביז דיא כשרה נשמה נעהט זיי אוים און דער הקדש מאן וואס איז צוגלייך דער קברות יוד פונם שטעדטיל, איז זיי מאקי באלד מקבר אומזיסט. דער הקדש־מאן מיט זיין הויז־גע־זינד זיצט אויך מאקי דאָרט אין א מין אלקיריל, מישמהנעס־געזאָגט. חוץ וואס ער איז א הקדש־מאן, א קברות־יוד, א שמש אין דער חברה־קדישא, א משגיח אין זיין בקור־חולים, א ושתי המלכה, אדער א מאנדרוש אין פורים, א פערשטעלטער בער מיט איין איבערגעקעהרטען פעלץ אין שמחת־תורה א סארזוער, איין אָנשטע־לען־מאכער, א ווערטיל־זאָגער אויף אלע חתונות און בריתין, האט ער נאך א פרנסה דערצו, צו מאכען חלבי׳דינע לעכטליך. דיא אלע בעלי־הבתים און בתי־מדרשים ציהען ביי איהם לעכט אין הויז פונם הקדש און עס ווערד דענסטאָל א געשטאנק, איין עיפוש ווייט ארום און ארום.

אז אונזער האָליאַסטרע איז אָנגעקומען אהין אין הקדש, איז ער געווען אָנ־געזעטצט נענוג מיט אורחים. דער הקדש־מאן האט זיי געטריבען: גענוג געזעסען, פאהרט אייך געזונטערהייט שוין ערגיץ אגדערש! נאָר אזוי וויא ס׳איז געווען דאָ־נערשטאג האבען זיי געהאט איין אויסרייד זיך אָפּצובעטען — פארבלייבען דאָ ביז נאָך שבת. דיא ערד, דיא ביינק און דער אויוען זענין ביי־נאכט בעלאגערט געווען מיט מענשען. מען האט זיך געשטופּט, געקוועטשט, געקרינט און געשאָלטען פאר א שטיקעל אָרט. קאָניצע און פּיעשע האָבען שטארק געארבייט, איינעם דעם אנ־

דערען ארויסגעוויזען שטארקע שנאה און דיא גבורה זייערע מיט דיא הענד. אין דער גרויסער מהומה, נישט דאָ־געדאכט, האט געקרעכצט אין א ווינקעלע א קראנקער אלטער יוד, וועלכען מען האט געכטען אויף קוראציע אהער געבראכט. און א פיצעל קינד, וועלכען מען האט אין דעם שטופעניש צונעקלעהמט א פיסעל, האט געקוויטשעט, נעמאכט לעבער אין קאפ שרייענדיג. — ערשט שפעטער, אז דיא הייזע מהומה האט זיך איבערגענומען האב איך מיר אפגעזוכט ערגיץ א ווינקעל און זיך געלייגט וויא ס׳איז אויסצורוהען אביסיל. נאר קוים האב איך מיך געלייגט, זענין מיך בעפאלען גאנצע חילות פרייסען, וואנצען, פליי וויא דיא בערען און האָבען מיך געוואלט לעבעדיגערהייט אויפעסען, דאס לייב הויבט מיר אצינד נאך אָנ־עט צובייסען און מח מיך געשמאק־קראטצען, נאר ביים דערמאָהנען־זיך אין דיא דאָזיגע מלאכי־חבלה. אז איך האב א קוק געטאָן, מיט פרייסען מ׳חמה צו האלטען איז שווערליך, א פרייס איז א בעשעפעניש, וואס קריכט און זיין שותף דיא וואנץ שטינקט, האב איך זיי מוחל געווען מיין שטיקעל פלאץ, לאָזען זיי מיט איהם זיך וואַרגען; און בין ארויס אין הויף, דאָרט וויא ס׳איז צוברייננען דיא נאכט. אין דרויסען איז געווען שרעקליך פינצטער. א קאלטער, א שטארקער ווינד האט געשטורעמט, געהיילט וויא דיא הונגעריגע וועלף, געפייפט און געבלאָזען דורך דיא שפאלטען אין דיא ווענד. שטיקליך שטרוי זענין פונם דאך געפלויגען און האָבען מיט נאך אנדערע שמאכטעס וויא דיא רוחות אין הויז ארום־געטאנצט, צו־ווילען האט אהין דורך דיא לעבער אויף אריינגעקאפעט גרויסע טראָפען רעגען. איך האב פארריקט מיך דאָרט אין א ווינקעל און געלעגען מיט א ביטער געמיטה, געציטערט פאר קעלט. אי, דיא באד, דיא באָד! האב איך געאייקעט און גע־אָכט, וואו נעהמט מען מיין באד! דארט איז דאך פשוט א גן־עדן, ווארם, א דערקוויקעניש, וויא גליקליך בין איך אין דעם דאזיגען גן־עדן דארט אמאל געווען. וואס האט מיר געפעהלט, וואס אין מיר דארט אפגעגאנגען? מיר איז געווען אזוי גוט, אזוי וואויל, האט דער רוח בעדארפט אנטראגען מיין ווייב, איך זאל דורך איהר פארטריבען ווערען פון גן־עדן און ארומוואנגלען זיך אין דער וועלט. אויף צרות נאר זיינען דיא ווייבער דאָ, טאקי נאר אויף צרות. וואס טויגען זיי? וואס האט מען פון זיי? קיין נטס תלעבין קומט פון זיי נישט ארויס.... באלד אבער

דערמאנט איך מיך אין דעם הארבאטע מיידיל און פאר מיר אליין מיך געשעהמט סטייטש, ויא איז דאך א גוטע, א כשרה נשמה, מיט איהר אין איינעם איז דאך עפיס א תענוג. ס׳איז עפיס גלאט גוט, גרינג, פרעהליך אויפן הארצען צו זיצען און שמיעסין מיט איהר. א כפרה טויזענד באדען פאר איהר מינדסטען נאגעל. פון איהרס א קוק ווערט עפיס געשמאק ווארם אין אלע גלידער. — שעהם דיך, פישקע! שייגעץ איך מיך אליין אויס, זינדיג נישט מיט דיינע רייד, ווייבער גיבען עפעס צו א שטיק געזונד און לעבען. ווייבער קענען גליקליך מאכען און פון גיהנם אפילו מאכען א גן־עדן...... פון אזעלכע זיסע געדאנקען האב איך פארגעסען אין אלע מיינע צרות. דאס ווינקעלע, וואו איך האב מיך צוגעשפארט. איז עפעס גאר גוט מחיה, מיר איז שוין מעהר נישט קאלט. איך הייב אן־עט לייענען קריאת שמע מיט געפיהל, דיא אויגען קלעפען מיר זיך און ווער באלד אנדרעמעלט. פלוצלים אבער האט מיך אויפגעוועקט עפעס א שרעקליך געשריי.

— קוקט נאר אן דאס נפש! האט עמיצער געשריגען לעבען דער טהיר פון שטוב, און דערלאנגט פון דארט א ווארף מיט דעם גאנצען כח אין הויז אריין עפעס א שווערע זאך, וואס איז וויא א שטיין געפאלען אויף דער ערד מיט א שטארקען קלאפ. קוקט נאר אן דיא מציעה, אויך מיר א מענש! א קאטאוועס דיא גראפינע פאטאצקע!.... און אין הויז ביזט דוא קראנק צו ליגען פארפאטשטעטע גראפינע! —

איך האב באלד אין דעם קול דערקענט דעם ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אריין! ער האט נאך אביסעל געשריגען, געזידעלט, אויסגעווארפען מיט דער גראפינע פאטאצקע, דערביי אויסגעשפיגען און פארמאכט דערנאך דיא טהיר מיט א שטארקען קלאפ.

א שטיקעל לבנה איז ארויסגעקראכען פון צווישען דיא צוריסענע שטיקער וואלקען, האט אריינגעקוקט דורך דעם צובראכענעם דאך אין הויז אריין און בעלויכטען דארט עפעס א מענשליך געשטאלט, וואס איז געלעגען וויא א קלימעק, שטיל, קיין ריהר זיך נישט צוטאן. איך האב מיך א לאז געטאן זעהען, ווער איז עס דיא מציעה, אדער דיא גראפינע פאטאצקע, וואס ליגט דארט אזוי, איך טהו א בליק און א דונער האט מיך דערשלאגען! פינסטער איז מיר אין דיא אויגען

און דער קאפּ דרעהט זיך מיר, אַזוי ווי פון דער ערשטער פּאַרע אויף דער אויבערשטער באַנק. מיין האָרבאַטע מיידיל, זיא נעביך ליגט עס אויפן ריקען טויט אויסגעשטרעקט פון׳ם שטאַרקען שליידער, וואס דער ממזר האט מיט איהר געטאן! איך נעהם מינטערן מיט אַלע כחות דיא האָרבאַטע נעביך און אַז נאָך האט געהאָלפען, זיא האט זיך אנגעהויבען צוריהרען, האב איך זיא אַ חאַפּ געטאָן אויף דיא הענד עפּעס נישט מיט קיין מענשליכען כח, וויא בשעת מען ראַטעוועט אין אַ גלופּסקער גרויסע שרפה, און בין מיט איהר ניך אַוועק אהין אין מיין ווינקעלע. איך וואלט געמעגט שווערען, אַז דענסטמאל בין איך געגאַנגען גאָר גלייך, וויא אַלע מענשען, און האב אפילו קיין הינק נישט געטאן. זיא האט פאַר־מעליך, פאַמעליך אויפגעעפענט איין אויג נאָך דער אַנדערער און אַ שמילען זיפּץ געטאן. איך האב פאַר שמחה געמיינט אַז דיא וועלט איז מיינע. ס׳איז מיר געווען צו מוטה מאַקי נאַר וויא דעם בעטלער אין דיא געשריבענע מעשיות. וואס ווערט פלוצלים פון דער העלער הויט מגולגל אין אַ טייערן פּאַלאַץ, זיצט זיך דאָרט אנגעלעהנט אויף דער גוטער עסעבעט און אייגעם מיט אַ בת־מלכה און טהוט זיך וואויל. איך האב געשווינד אראפּגעוואָרפען פון מיר מיין קאַפּאָטע און איינגעוויקעלט דערמיט מיין בת־מלכה, וואס האט געציטערט נעביך פאַר קעלט.

— אוי! האט מיין האָרבאַטע נעביך אַ זיפץ געטאָן, אויסגעריבען דיא אויגען און געקוקט, עפּיס גלייך וויא זיא האט זיך ארומגעקוקט אויף וואָס פאַר אַ וועלט זיא איז.

— וואס קוקסט־דוא עפּעס אַזוי? טהו איך זיא אַ פרעג. איך בין פישקע, געדאַנקט און געלויבט איז גאָט, וואס דוא לעבסט.

— אך און וועה איז מיר, זאָגט זיא מיט אַ זיפץ טיף פונם האַרצען. וואס טויג מיר, וואס איך לעב! איידער אַזא לעבען איז שוין בעסער דער טויט. גאָט איז דאָך אַ גוטער, אַ באַרמהערצעדיגער, הייגט צו וואס האט ער אַזעלכע וויא איך גאָר בעשאַפען, נאָר אויף צו ליידען און פּלאָגען זיך אין דער וועלט?

— נאַרעלע! מאַך איך צו איהר, מסתמא ווייסט גאָט וואס ער טהוט. מסתמא איז דאָך איהם ניחא, אַז אַזעלכע וויא מיר זאָלען זיין אויף דער

וועלט. נאט איז א טאטע, ער זעהט, הערט און ווייסט אלעסדינג. דוא מיינסט נארעלע, ער ווייסט נישט אונזערע ביידענס צרות? נאט ווייסט נישקשה! דיא לבנה זיינע, זעה נאר, זעה, קוקט פון חיטעל אהער אפילו, און הויב אויך אריין. זינדיג נישט, נארעלע, מיט דיא רייד.

זיא האט אויסגעשטעלט אויף מיר א פאר פיערדיגע אויגען, און וועלכע עס איז געשטאנען גרויסע טראפען טרעהרן און זיך געפונקעלט אקעגען דעם שיין פון דער לבנה, וויא ברילאנטען. איהרע אויגען און איהר קוק דענסטמאל אויף מיר, וועל איך אייביג נישט פארגעסען.

אז איך בין אויפגעשטאנען אויף מארגען גאנץ פריה, האב איך געזעהן, מיין הארבאטע ליגט אין ווינקעלע, איינגעגורעט אין מיין קאפאטע און שלאפט וויא א פייגעלע. דאס פנים איהרס איז געווען בלייך און אויסגעזעהן עפעס אזוי גוט, אזוי רחמנות'דיג גוט.... דיא ליפען האבען צרוויילען געציטערט און זיך אויסגעצויגען עפעס וויא מיט א געבעט. עפעס בעט זיא געביך רחמים: פייניגט מיך נישט! וואס האב איך אייך געטהאן? וואס האט איהר צו מיר? פארווסט מיר נישט דאס לעבען. וואס האב איך אייך געטהאן?.... און דאס בעטען איהרס רייסט אויס א שטיק הארץ. עס האט מיר זיך געשטעלט טרעהרען אין דיא אויגען—און איך האב געוויינט....

דער ערשטער, וואס איז אין דער פריה אין הויז אריינגעגאנגען, איז געווען רער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינע איאן! — ער האט מיט זיינע גנבה'שע אייגעליך א קוק געטהאן אויף מיר, אויף דער הארבאטע און איז מיט א שטעך'בענדיג געלעכטעריל אוועק צוריק אין שטוב אריין.

18.

פישקע איז פלוצים געבליבען שטיל און אוועקגעקעהרט דאס פנים, גלייך וויא ער האט זיך געשעהמט. וואס מיין אלטיר האט איהם נישט געבעטען, ווייטער צו דערצעהלען, האט אלץ נישט געהאלפען. עס.... חלעבין! האט

פישקע געמאכט, איז רויט געוואָרען, זיך געמינעט און נישט געעפענט קיין מויל. פישקע, ווי עס האט אויסגעזעהן, האט לסוף זיך אליין פארשעהמט פון זיינע אייגענע רייד. פריהער אז עס האָט איהם דער ערשטער בריה געטהאן, האט ער זיך צופלאַקערט, צורעדט ווי איינער פון היטץ. ער האט גערעדט מיט פייער און אויסגעגאָסען זיין גאנץ הארץ אין אזעלכע ווערטער, וואָס זיינען גאָר נים געווען פאר פישקעס מוח. די דאָזיגע ווערטער האבען זיך איהם געגאָסען אליין עס האָט אין איהם זיך צורעדט די נשמה. ער האָט בשעת מעשה פארגעסען אלסדינג, וואָס ארום איהם טהוט זיך, גערעדט, נישט צוהערען כמעט אליין, וואָס ער רעדט, ביז ער האט פלוצים זיך א חאַפּ געטהאָן, עפּעס וויא זיך אליין צוגעהערט צו זיינע רייד, זיך עפּעס געוואונדערט, וויא קומט אזוינס צו איהם... און איז שטארק פארשעהמט געוואָרען. ביי װעלכען פון אונז מאכט זיך נישט חאָטש איין מאל אין לעבען אזא לעכטיגע, גוטע שעה, וואס דענסטמאל עפענט זיך א מויל און ריינע, אמתע מענשליכע געפיהלען ניסען זיך איתם ארויס, וויא א שטראָם הייסע זודיגע גאזען פון א פייערשפייענדיגען בארג? אויף בלעמ'ס אייזעל אפילו איז אויך אנגעקומען א שעה, אין וועלכער עס האט פון דער העלער הויט איהם זיך געעפענט דאָס מויל און האט געהאלטען א שיינע ריידע. ווער שמיעסט ביי בעלי דרשהנס להבדיל, מאכט זיך פיל מאל, אז אזעלכער, וואָס מעלה־גרה׳ט געוועהנטליך, פלוידערט תמיד אומעק נאַרעשקייטען, א שרעק צוהערען, פלוצים פאלט אויף איהם אן א מאל עפּיס א בעגייסטערונג און ער זאגט נישט ווילענדיג ארויס א גלייך וואָרט, וואס דער גאנצער עולם און ער אליין מיט זיין כבוד אויך, בלייבען דערנאך פארגאפּט. ביים ערגסטען חזן, א קאַטשאַן, וואָס גלוסט זיך ברעכען, הערענדיג זיין טערעלייקען מיט משונענע הוויות, טרעפט זיך אויך א מאל, אז פלוצים טהוט עס מיט איהם א טראָג, ער צדאַנגט זיך אין דעם מוסף מיט א ברען און ווארפט ארויס א „יקום פורקן׳דיקל״, א „תכנת שבת׳ל״ מיטן קנאַק. טרעט דיא גוטע שעה אָפּ, בלייבט דער אייזעל ווייטער טאקי איין אייזעל, דער בעל דרשה להבדיל ווייטער א פלוידערזאק און דער חזן מישטעהנעס־געזאנגט ווייטער א קאַטשאַן.... נישט דאס בין איך אויסען. צווי יודען דרעהער

האב איך געקענט אין א יודישער דרוק, וואס דיא גאנצע ארבייט זייערע איז בעשטאנען דרינען, טאג וויא נאכט, צו דרעהען דיא ראַד פון דער מאשינע, שטעהענדיג ביי איהר אין דער זייט, איינער לעבען דעם אנדערען, נאר אזוי וויא דיא אנגעמאהלטע גולמ׳ס. דרעה און דרעה שטענדיג, אָהן איין עק, אלץ אויף איין ארט, אויף איין שטייגער. פלוצים האט עס זיי עפּיס וויא אונטערגעטראגען און האבען זיך א נעהם געטאן דרעהן דיא ראד געשמאק מיט געפיהל, שטארק בעגייסטערט. דיא אויגען ברענען, פלאקערען און זיי דרעהען מיט אזא תענוג, וויא זיי וואָלטען געווען אויפן זיבעטען הימעל, וויא זיי וואָלטען געווען גערדרעהט וועלטען און האבען מיט איטליכען דרעה אויסגעדרוקט עפּיס א געדאנק, עפּיס א געפיהל, וואס דרעהט זיי אינווענדיג. שפּעטער א ווײלע, אז דער ברען האט נאכגעלאָזט האבען זיי פארוואונדערט איינער דעם אנדערען מיט א פּאָר גלעזערנע אויגען אנקעקוקט, אויסגעשפּינען, פארדרעהט דיא קעפּ, איטליכער אין זיין זייט, געדרעהט וויא געוועהנליך און ווייטער א פנים געהאט וויא דיא לייטענע גולמ׳ס.

איך קוק אויף פישקען, וואס איז געבליבען אהן לשון און זוך ביי מיר מיטעל וויא איהם בערייזעווען צומאכען. פלוצלים פאלט מיר איין ר׳ ליב שרה׳ס גולם, וויא ער טהוט זיך א שטעל־אויף, נאכדעם אז ר׳ ליב ריקט איהם ארויין הינטער דעם שם המפורש, האפּט זיך און טהוט אלסדינג, וואס מען הייסט. זעהר שיין, טראכט איך מיר, ברוך הבא! נאר אנשטאט דעם, וואס ביי יענעם גולם, עליו השלום, האט געווירקט אין זיינע צייטען וועט היינט ביי מיין גולם, איהם צו לאנגע יאהר, ווירקען פשוט דאס מיידיל....

איך הויב אָן פישקען אונטערצוגעבען פארע, צודערוואַרמען איהם מיט א שמיעס וועגען זיין הארבאַטע מיידיל. און דערביי האב איך טאקי מיך אליין אויך צוהיצט, געפרעגט פונם הארצען מיט פייער און אויסגעלאָזט דעם שמיעס אזוי:

וויפיל אומשולדינע קינדער נעביך קומען עס אויף דער וועלט אזוי אָפּ פאר דיא זינד פון זייערע עלטערען, וואס גלוסט זיך זייא נארעשקייטען, דרעהען זיך, גמין זיך און לאָזען איבער דיא קינדער, זייער פלייש און בלוט, הפקר וויא אויפ׳ן וואסער! וואס געהט זיי אן קינדער! זיי האבען אין זינען נאר דאָס נפשיל, זייער

איינען נפשיל. איטליכער פון דיא שיינע עלטערען האָט ווייטער חתונה....

איך בין געבליבען וויא דערוואָרגען אין דערמיט פונם שמיעס. אַלטיר מיר נער, זעה איך, איז צוקאָכט, אויס מענש. עס טהוט מיר באַלד טאַקי א קלאַפּ אין הארצען: אי, האָב איך עס בעגאנגען א מיאוסען פעהלער, זיך ארויסצוחאפּען פאַר אַלטירן מיט אזעלכע ווערטער, וואס זענין צוגעפּאסט צו איהם און האָבען איהם געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפּ! עס טהוט מיר שרעקליך באַנג, איך שטראָף מיך אין הארצען און זאָג מיר אליין מוסר: געוואַלד מענדיל, שוין צייט קומען צום שכל, נישט ארויסצוזאָגען יענעם דעם אמת וויא א יונגעל! ביסט דאָך ברוך השם, שוין א יד מיט א גרויסער באָרד. שוין צייט זיין א מענש, פאַרשטעהען וואס זיך איז גוטצליך און גוט. אי דיין צונג, דיין צונג!....

איך האָב מיר אין הארצען א נדר געגעבען, ווייטער מיך צוהיטען מיט א וואָרט הערען, זעהען און שווייגען — דיא גוטע מדה פון אלע קלוגע, פיינע לייט, וואס איז נייטיג אין לעבען. איטליכען וועל איך נאָר לויבען, בעליבט צומאכען זיך דערמיט ביים עולם. עס האט מיט מיר פירגעשטעלט מחנות אונזערע גוטע מענשליך, פעטערס מיט שיינענדיגע פּנימליך. זיי דרעהען זיך אהין און אהער, חבר מיט דעם, מיט יענעם טאנצען אויף אלע חתונות, האָבען שטענדיג נאָר הנאה, קישען זיך מיט איטליכען, וואס ער איז פון אויבען, צוגיין פּשוט פאַר פריידע, רייענדיג מיט יענעם פון זיין גליק, ווינטשעווען איהם צו מיט טרערען אין דיא אויגען און מיט א זיס שסייכעלע אויף דיא ליפּעליך, צולייגען אויף טעלערליך יענעמס גוטסקייט און גיבען איהם עולם הבא מיט דער פולער האנד לויפען אנזאגען בשורות געפינען זיך אומעטום, וואו נאָר ערגיץ א קערמישיל, א שמחה, תמיד שיינען זיי דיא אייגעליך, דער שטערען גלאנצט, דיא בעקעליך פאַרפּארבט, דיא נאז פייכט מיט ווייטפערליך. זיי זענין צופרידען פרעהליך און קוועלען גאָר אָן.... אז וואויל איז אייך פעטערס! פון היינט אָן בין איך אויך א פעטער, עפּיס האָט מיר דער נאָמען פעטער אָנגעהויבען צוגעפעלען, אזוי אז עטליכע מאָל האָב איך עס פאַר מיר איבערגעחזרט מיט גרויס פאַרגניגען: פעטער! פעטער מענדעלי: פעטער ר' מענדעלי!......

בכדי צופארגלעטען מיין פעהלער אקעגען אלטירן הויב איך אָן אויף איהם רחמנות צוהאָבען און איינגעהמען איהם מיט גוטע ריידעליך: ר׳ אלטיר, אייך איז נעביך נישט גוט צוזיצען איהר שפּאַרט שוין נעביך אָן ביים עק וואָגען; עס מוז אייך נעביך וועה טאָן דיא ביינער פונם צופיל זיצען אויף איין אָרט; קומט, איך בעט אייך, צו מיר אויפן וואָגען דאָרט מאך איך אייך א גוט געלעגער: מיר וועלען נעהמען צו ביסליך בראנפען, זיך אביסעל דערקוויקען. — מיין אלטער לאָזט זיך נישט לאנג בעטען. מיר קריכען אלע אראָפּ פונם וואָגען, בין מכבד מיין פּער־דיל צושלעפּען זיך פאראויס, אלטירס שקאַפּע איהם פון הינטען. מיר צוגעהן זיך אביסעל דיא פיס, קריכען ארויף דערנאך צו מיר, דערקאנטשען דעם אשר־יצר, מאכען לחיים. איך בין זיס וויא לאַקריצע, ווינטשעווע אלטירן אָהן איין עק, מיט טרעהרען אין דיא אויגען פאר גרויס פרייד׳ גלאַט אזוי זיך, וויא א פעטער. דער־וואַרם אויך פּישקען, גיב איהם אונטער הינטען, רייץ איהם דעם יצר הרע. עס צושפּילען איהם זיך דיא נעבליטען און דיא מעשה הויבט זיך אצינד אָן.

בייא מענדעלי מוכר ספרים אויפן וואָגען.

פּישקע הויבט ווידער אָן אויף זיין שטיינער, איך העלף איהם אונטער, בעסער אוים אויף מיין שטיינער, אלטיר האט קיין צייט נישט, טרייבט אונטער אויף זיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

אויפן אנדערען טאָג, פרייטאג, איז אין בית־המדרש דאָרט אין שטעדטעל געווען שרעקליך איינג פון דיא ארמעלייט, וואס האבען זיך געשטופּט, צונויפגעשטיקט ארום דעם שמש. איטליכער בעזונדער האט געוואָלט זיין דער ערשטער, בעקומען דעם בעסטען פּלעט אויף שבת צו א נגיד, אָדער צו א יוסטען בעל־הבית, וואס מאכט א פעטען קוגעל. העכער פון אלע איז געשטאנען דער פּלעט צו דעם בעל־טאקסע. נידריגער פון אלע שטעהען געוועהנטליך דיא פּלעטין צו כלי־קדש און קהלס־לייט, ווייל זיי האבען ליעב אליין גוט צו פרעסען און יענעם גיבען זיי מכות. דיא נבאים, פון חברות קרעבצען, זיפצען אויף יודישע ארמעלייט נעביך און עסען גיבען זיי אויף א שפּיטין מעסער, נאר אויף צובעשמירען דיא ליפּען, ארמעלייט האלבען פאר איין אונגליק צו זיי ארייגפאלען און ווייבען זיי וויא איין עפּוש. בעקומט איינער צו זיי א פּלעט לאכען דיא איבריגע וויא פון

איינעם, וואס בעקומט א בערדע .... דער שמש פונם בית המדרש איז געווען זעהר בייז, ער האט געשריען, אז היינט זיינען דא ארמעלייט עפעס מעהר וויא תמיד. קבצנים! האט ער געשריגען, וואס זענט איהר וויא דיא היישרעקען בעפאלען אונזער שטאדט נעביך! נישט אויסצוהאלטען, נישטא וואו אייך אהין צוטאן! נאר א שטראף פון גאט, איין אנשיקעניש! — ער שרייעט. בייזערט זיך און דיא ארמע־לייט טהוען זייערס, שטופען זיך און הערען נישט קיין ווערט, איין קול! מיר! גיט מיר! איטליכער ריקט דעם שמש אין האנד אריין עטליכע גראשען, דער שמש, וואס זאל ער נעביך טאן, נעהמט צו, בייזערט זיך און גיט פלעטען. איך מיט דער הארבאטע זענען מיר געשטאנען אין דער זייט פון דערווייטענס. ער־שטענס האבען מיר נישט געקענט און צווייטענס, טאקי נישט געהאט דיא העזה זיך צושטופען צווישען אונזערע בערען, מיוחסים, פיינע בריות. אומוטום זענען דא בערען, אריסטאקראטען, אפילו צווישען קבצנים. דיא ארמע אריסטאקראטען זער־נען נאך מויזענט מאל ערגער פון דיא נגידישע.... דער מטר איז געווען, עס פארשטעהט זיך, איינער פון דיא ערשטע. ער האט באלד בעקומען צוויי גומע פלעטען פאר זיך און פאר מיין וויב. זיא האט אפילו פארשפארט זיך צושטופען. ער האט דעם שמש אנגעוויזען אויף איהר פון דערווייטענס: קוקט נאר, זייט מוחל, אט דארט שטעהט זיא, מיין בלינדע נעביך!... אז דער עולם איז אוועק, זיך צו לאזט איבער דער שטאדט, איטליכער מיט זיין פלעט צו זיין בעל־הבית, בין איך מיט מיין הארבאטע צוגעגאנגען' אויף גאטס בעראטה, צום שמש און געבעטען פאר אונז פלעטען. ער האט עפיס מיט א זיס זויער שמייכעלע אויף אונז א קוק געגעבען און נישט געענטפערט קיין ווארט. דערבארעמט זיך, זאג איך צו איהם, אויף צוויי נפשות, קאלעקעס נעביך. א גאנצע וואך קומט אין אונזער מויל קיין עפעל געקעכטס נישט אריין. — נישטא מעהר קיין פלעטען, ענטפערט דער שמש, איהר האט דאך געזעהען, וואס דא האט זיך ערשט געטאן. נישטא שוין וואוהין צושיקען. — נאט אייך, זאג איך, און שטופ דעם שמש אין דער האנד א זעקסער געהמט, זייט מוחל, און דערבארעמט זיך אויף אונז, זייט אונז מחיה, איהר וועט האבען א גרויסע מצוה. — הער נאר דוא, רופט זיך אן דער שמש שוין אביסיל

ווייבער, דיין נעלד בעדארף איך נים, איין פלעט געפינט זיך נאך ביי מיר און קען איהם איינעם פון אייך געבען, אויב איהר ווילט ווארפט צווישען אייך גורל.

נים איהר, איהר נים! בעט איך און וויז אן אויף דער הארבאטע.

איהם נים, איהם! בעט דיא הארבאטע און וויזט אן אויף מיר, ניין, ניין, איך וועל דעם פלעט אסור חזיר נישט נעהמען!

א היבשע צייט איז אוועקגעגאנגען מים בעטען און דינגען זיך, איינער דעם אנדערען האבען מיר איינגערעדט צו נעהמען דעם פלעט און איטליכער פון אונז האט זיך אפגעזאגט, געשוואוירען, ער וועט עס בשום אופן נישט נעהמען. דעם שמש האט דיא זאך עפים הנאה געטאן. ער האט גענגלעט דאס בערדיל און נעקוקט אויף אונז זעהר פריינדליך, ווייסט איהר וואס? רופט ער זיך אן, נאך מעריב זאלט איהר ביידע שטעהען אין פאלעש לעבין דער טהיר. אז דער עולם וועט געהן פונ'ם דאווגען וועלען זיך מסתמא געפינען יודען, אייך צונעהמען אויף שבת. איך וועל פאר אייך אויך בעטען.

אזוי איז טאקי געוועץ. נאכ'ן דאוונען פרייטיג צונאכט, אז דער עולם איז געגאנגען פון דער שול, האט דער שמש זיך געווענדעט צו צוויי בעלי־הבתים אין פאלעש זיי געבעטען, וויזענדיג אויף אונז, צו נעהמען אורחים אויף שבת. איך האב חל־בין שוין קיין הארץ נישט געהאט, האט ער זיך פארענטפערט, צושיקען אייך היינט פלעטען. איך לאז אייך נישט אויס במעט אלע וואך. נאר אויב אייער גוטער ה״ כען איז נעהמט אט דיא דאזיגע ארמעלייט.

אך! האבען ביידע זיך אנגערופען. וועלכער יוד זאגט זיך עס אפ פון איין אורח אויף שבת? איין טאג אין דער וואך איז דא, וואס א יוד קען האטש אבי־סיל ע. ז. ען, פאר וואס זאל ער אין דעם הייליגען טאג אויך נישט מחיה זיין נוטבערערפטיגע נעביך און טהיילען זיך דערמיט, וואס גאט האט געגעבען? מיר בעטען אייך, שמש, אלע וואך, אלע וואך טאקי זאלט איהר אין אונז נישט פערגעסען.

דיא ביידע בעלי־הבתים זענין נעגאנגען פאראויס, ארום זיי קינדערליך — יונגעליך, בחורים, אויסגעצוואגענע אח אנגעטאן שבת'דיג. אלע האבען געשיינט און געשמיעסט צווישען זיך פרעהליך. מען האט געזעהן בעשיינפערליך, אז אין זיי איז

דא דיא נשמה־יתרה, דעם יודענס צווייטע שבת־דינע נשמה. איך מיט מיין האר באמע זענין נאכגעגאנגען שמיל פון הינטען און ביידע געוועז עפעס צופרי. ע

גוט שבת! האט מיין בעל־הבית, אריינקומענדיג אין שטוב, געזאגט פרעהליך דעם ווייב, וואס איז געזעסען אויף א ביינקעל ריין, קלאהר אנגעטאן און געלויכטען וויא א פרינצעסען. אויפן שוים ביי איהר האט זיך געשפיעלט א קליין קינד נאר א ליאלקע און ביי דיא זייטען האבען געשפרונגען צוויי שיינע אויסגעפוצטע מיידע ליך, — נאט האט מיר בעשעהרט איין אורח אויף שבת. זיסט, מיין ווייב, וואלסט דוא דאך מיך אין שטוב נישט אריינגעלאזט, לאזט ער אוים מיט א שמייכעלע און נעהמט זיך זאגען הויך אויף א קול „שלום עליכם“ געהענדיג איבער דער שטוב אהין און אהער. ביי „אשת חיל“ האט ער זיך גע..ט..ט, זינגענדיג מיט א ניגון אקעגען דעם ווייב געגומען דאס קליינע קינד צו זיך אויף דיא הענד און עס גע קישט, געהאלזט, בשעת דיא איבעריגע קליינע קינדער האבען זיך איהם געהאנגען פון אלע זייטען לעבעדיג, פרעהליך. עס האט זיך געדאכט, אז אין שטוב זענען מאקי געקומען דיא גוטע הייליגע מלאכים פונם „שלום־עליכם“. — איך דערצעהל ע.. איך דא אזוי, וייל דערנסטמאל האט מיר דאס הארץ עפעס שטארק געצויגען און געצויגען צו מיין הארבאמע מיידיל....

מיין בעל־הבית, וויא עס האט אויסגעזעהן, איז געוועזן פון מיטלען שטאנד. דיא בענשליכט האבען געברענט אין ריין אויסגעפוצטע לייכטער, איך וויים נים פון אמתן אדער פון ווארשאווער זילבער, דער טיש איז געוועזן געגרייט מיט פארצעלאענע טעלער און דיא קוילעטשען איבערגעדעקט מיט א געשטיקט טישטי..על. א פלעשיל ווין האט געפונקעלט אויפן טיש, פון וועלכען איטליכער האט קידוש געמאכט. ביים עסען האט דיא בעלי הביתטע מיר געגעבען אלסדינג געגוג און מיך אלץ געבעטען, אונטערגעטריבען, זיך נישט צושעהמען און עסען. ס'איז געוועזן גאנץ גוט. נאר מיר איז אביסיל נישט איינגעגאנגען, אז איך האב ביי איטליכס שטיקעל פיש, ביי איטליכען זופ לאקשען, בייא איטליכען ביסען פלייש און צימעס, מיך דערמאנט אין איהר, ווער ווייסט אויב זיא געביך האט דארט אזא וואוילטיג וויא איך. נאך דעם עסען האט מען מיך געבעטען אויף נאכטלעגער. לאז ער בלייבען דא נעכ טיגען, האט דיא בעל־הביתטע שטילערהייט געזאגט צו דעם מאן. געהן וועט ער

געהען אהיין, אין דעם שיינעם הקדש, אין דעם שמאל, לאז ער האָטש א נאכט אביסיל זיך אויסרוהען. — נאָך נעכטינער נאכט, נישט היינט געדאכט, איז מיר טאַקי שטארק נייטיג געווען אויסצורוהען זיך; אפשר נאָך נייטינער פון עסען. עס זאָלט געווען גאָר א דערקוויקעניש, צולינגען דאָ אין א ווארמער שטוב אויף א קישען און אויסגלייכען זיך אביסיל די ביינער. נאָר איך האָב מיר דערמאָהנט אין איהר און מיט א שיינעם דאַנק זיך אפגעזאָגט פון נאכטלעגער. זיא האָט גע־גזסען שבת אויף דעם איינגעגעם הויף טאַקי אין א שטוב. איך בין אריין אהין נאָך איהר, האָב זיא געגומען און מיט איהר באלד אוועקגעגאנגען.

אין דרויסען איז געווען ליכטיג, שיין. די לבנה האט געשיינט און ס'איז גע־ווען מחיה גוט צוגעהען. קום! האָב איך צו איהר געזאָגט, כאָמיר אביסיל שפאצירען, אין הקדש אריין איז עפּיס נישטאָ אזוי וואָס זיך צואיילען. דערמאָה־נענדיג זיך אין דעם הקדש, איז מיר א פראָסט איבער דעם לייב איבערגעגאנגען. ענער אלטער יוד, דער קראַנקער, וואָס האט נעכטען דארט ביי נאכט אזוי גע־קרעכצט, האט פון מאָרגען פריה געהאט די גסיסה, געפּאָכט מיט דער נשמה— און איז נאָך לעכטבענשען געשטאָרבען. מען האט איהם געלייגט איבער שבת אין הויז, דאָרט וואו איך האָב בעדאַרפט נעכטיגען.

מיר זענען געגאנגען און פארגאנגען ערגיץ אין א געסיל מיט גערטנער און ביימער, וואָס האָבען ארויסגעגעבען געשמאקע ריחות. אומעטום איז געווען שטיל מען האָט נישט געהערט קיין שאָרך, אלע אין שטעדטיל האָבען, וויא דער שטייגער פון יודען פרייטיג צו נאַכט נאָך דער וועטשערע, שוין לאנג געשלאָפען. מיר האָ בען זיך געזעצט אויפן גראָז ערגיץ אין א ווינקעל, לעבין א פּליים.

מיר זיצען ביידע, קוקען א היבשע צייט און שווייגען. איטליכער פון אונז איז פארטראכט. מיין האַרבאטע טהוט דערנאָך א זיפץ טיף פונם הארצען און ברומט שטילערהייט פאר זיך זעהר טרויעריג דאס בעקאנטע לידעל:

דער טאַטע האט מיך געקוילעט.

די מאמע האָט מיך געגעסען......

איך גיב א בליק, טרעהרען גיסען איהר זיך פון די אויגען. עס פלאַמט איהר דאָס פּנים, זיא קוקט אויף מיר און שמייכעלט זעהר בעטריבט. די כחות

האָט זיא מיר אַרויסגענומען מיט איהר קוק דענפּסמאל אויף מיר. עס האָט מיר פארקלעמט דאס הארץ, געקלאַפּט וויא מיט האמערס אין דיא שלייפען. איך ווייס נישט וואָס טהוט זיך אַזוינס מיט מיר און.... צום ערשטען מאל האַפּט זיך מיר עפּעס אַליין פונם מויל אַרויס: „נשמה מיינע!“ הא, וואָס איז דיר נשמה מיינע: !....אַי, פישקע, זאָגט זיא שטיל און ווארגט זיך מיט טרעהרען איך וועל עס נישט אויסהאַלטען. אַי, שטעה איך עס אביסל פון איהם אויס!

— פון וועמען? רוף איך מיך אָנ׳עט אָנגעצונדען. פון איהם? פון דעם ממזר? אַ קיינק איהם אין דיא ביינער אַיאַן!

— אַי דוא זאָלסט וויסען, פישקע, דוא זאָלסט וויסען!....

איך נעהם זיא אָנ׳עט ביי דער האנד, ביים קאָפּ און בעט זיא מיט טרעה־רען אין דיא אויגען, מיר אויסצוזאָגען איהר שווער ביטער הארץ. זיא לייגט אַרויף ביידע הענד אויפ׳ן פּנים, בייגט זיך אָנ׳עט נאָהענט צו מיר און גיט מיר איבער אויף אַ ציטערדיג קול, מעהר אויף דעם ווינק, עפּעס אַזוינס, אַז דער רוח זאָל נאַקע האַפּען דעם ממזר, ער זאָל קיין תחית המתים נישט אויפשטעהן!

19.

פישקע איז ווייטער געבליבען שטיל עפּעס שטארק צוקאָכט און פאַראומערט. און בכדי איהם בערייזדעוודיג צו אכען, אַרויסצוזודערטאַפּען בייא איהם אַלסדינג, וואָס מיר האט זיך געגלוסט צו וויסען הויב איך איהם אָן אונטערצוהידען אביסל און טהו אַ זאָג אַזוי:

— דוא האסט נאָך נאָר נישט געזאָגט, פישקע, אויב דיין הארבאַטע איז אַ שיין מיידיל. וואָס קען, דאכט זיך, אַ האָרבאַטע מיידיל אַזוי געפעלען!

— וואָס הייסט! מאַכט פישקע שטארק אויפגעבראכט. ווער רעדט ביי אַ יודישער טאָכטער פון שיינקייט! אַז זיא איז שיין איז זיא פאַר זיך שיין, וועמען געהט עס אָנ׳עט? דיא האָרבאַטע איז אמת טאַקע נאָר נישט קיין מיאוסע, אַ פּנים, אַ קאָפּ מיט האָר מלא חן, אויגען אַ פאַר האט זיא, נאָר בריליאַנטען. נאר וואס וואָלט מיך דען אלסדינג אנגעגאנגען?.. עפּעס אַ שאַלטיק בין איך, אין זינען צו האבען אַזעלכע זאכען נאכצולויפען שיינע נקבות?... נארעשקייטען!... מיך האט געטוען איהר גוטסקייט. איהר גוטסקייט, דאס

רחמנות האבען איהרס אויף מיר, וויא א שוועסטער און ווידער צוריק, דאס רחמנות האבען מיינס אויף איהר, וויא א ברידער אין דער נויט, אט וואס!...

— מילא, וואס מאכט עס אויס? רופט זיך אלטיר אן, וויא זאגט מען עפּיס: לאז זיך זיין פון טייבעל אבי עס זאל הייסען פייבעל... בקיצור, האט זיא דיר איר בערגנעבען עפּיס אזוינס: נאַ פישקע, וואס־זשע איז דאס עפּיס אזוינס, נאַ, נאַ, נאַ!

אלטיר טרייבט אונטער אויף זיין שטיינער. פישקע הייבט אן אויף זיין שטיינער, איך העלף איהם אונטער׳ בעסער אויס אויף מיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

— קנייפּען, האב איך שוין לאנג בעמערקט, וויא דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינע אינאן! פלעגט קנייפּען א מאל דיא הארבאטע נעביך. איך האב געמיינט דאס זענען זיך גלאט אזוי קניפּ פון א רשע, וואס שלאגט, פייניגט א מענשען נעביך. נאר וויא עס האט זיך פון איהר קלאגען זיך דענסטמאל פאר מיר דערוויזען, זענען דאס געווען נאר אנדערע מיני קניפּ. עס האט געהאט עפּיס נאר איין אנדער טעם.. פע! יצר־הרע קניפּ... דער ממזר פלעגט זיך צו איהר שטארק טשעפּען. ער פלעגט זיא נישט לאזען צורוה. האט ער זיא דערטאפּט א מאל ערגיין אליין, איז ער צו איהר צוגעשטאנען מיט זיסע רײדעליך, אזוי און אזוי, געדעדט פאר פייער, פאר וואסער, צוגעזאגט גילדענע בערג. און אז איהם האט נישט געהאלפען מיט גוטען האט ער אנגעהויבען מיט בייזען, געמאכט א מורא, ער וועט איהר פארביטערען דאס לעבען, ארויסלאזען אויף איהר א שלעכטען רוף און איהר מאן צום טויט, און דערביי טאקי זיך נעפריפט א חאפּ טאן זיא מיט גוואלד, נעדענדינט האט זיך עס געוועהנטליך דערמיט, וואס זיא פלעגט זיך אויסרייסען פון זיינע הענד, איהם דערלאנגען א מאל, נאך א זעמץ אין בויך, אז דער רוח האט איהם גענומען. ער פלעגט עס איהר בעצאהלען דערנאך מיט פראַצענט, זיא פייניגען מיט ארבייט און אויסרייסען איהר שטיקער פלייש. שפּעטער אביסיל האט דאס איינענע טאקי זיך אנגעהויבען ווידער אויף דאס ניי. ווייטער מיט גוטען, ווייטער מיט בייזען. וואס מעהר זיא האט איהם געוויזען, איז ער אלץ מעהר צו איהר צוגעשטאנען און פארביינעהענדיג א מאל פלעגט ער זיא פאר מענשען א טאר

קע טאָן, קלאָמפערשט אומגערען, אויך דערלאנגען א קניפ גלאט אזוי זיך.

אזעלכע מיאוסע מעשיות מיט איהם האט זיך געמאכט זעהר אפט, וואס איך וויל זייא פאר דעם מויל ניט ברייננגען. נאר דיא נעכטיגע איז געווען פע, פע, א שרעק! נעכטין ביי נאכט נאָך דער בייזער מהומה אין הקדש, אז דער גאנצער עולם דאָרט האט שוין געשלאָפען און זיא, דיא האָרבאטע נעביך, האט איינגעהייקערט אין צעהנטען, נישט ווייט פון דער טיהר, אין א ווינקעלע אויך געדרעמעלט, וועקט זיא פלוצלים אויף עפעס א שושקען איהר אין אויער אריין, דאָס איז געווען דער ממזר. דיר נעביך איז שלעכט דאָ צו ליגען, רעדט ער צו איהר מיט רחמנות, קום, איך האב פאר דיר זעהר א גוט אָרט וואו דוא וועסט קענען זיך אביסעל אויסרוהען נעביך. זיא דאנקט איהם זעהר שוין פאר זיין גוט הארץ און בעט איהם צונעהען אין זיין רוה אריין. ער הויבט אָנ-עט זיינע אָנשטעלען אזוי און אזוי. ער גיט איהר אויך אָנצוהערעניש פון מיר, אז ער ווייסט נישקשה איהר מחותנה־שאפט מיט מיר .... ער שרעקט זיא, אז קייע' ויעט זיא פון איהם דיא ערד און מיר וועט ער דערגעהען דעם עק. דער רוח נעהמט איהם, דעם ממזר, און מאכט אויס איהר א חיה רעה און א לעמעלע צוגלייך אין איין צייט. ער איז גוט, ער איז שלעכט, ער ווערט א שייגעץ און .... חאפט א טראך אין באק, או דיא ציין פאלען איהם שיער נישט ארויס. עס צושפיעלט זיך אין איהם דיא רציחה, ער טהוט זיא א נעהם וויא א גזלן און ניט זיא א שליידער אין הויז אריין. וואס ווייטער איז געווען, ווייסט איהר דאך שוין.

נאכדעם וואס דיא האָרבאטע נעביך האט מיר איבערגעגעבען דענסטמאל, זיצענדיג מיט מיר אויפן גראָז, בין איך א היבשע צייט געבליבען וויא דערשלאָגען, אָהן לשון. נאר אינווענינ האט עס מיך געצופט, געגעסען וויא א ווארעם. עס האט מיך געגעסען א ברענענדיג געפיהל פון כעס אויף דעם ממזר, א הייסזודיג געפיהל פון רחמנות אויף איהר נעביך און נאך עפעס אזעלכעס גאָר אָהן א נאָמען, וואָס האָט מיך געצויגען, געצויגען .... און אָנגעהאפט ביים הארצען. פלוצלים האט ער מיר געגעבען א שטארקען ציה, אזוי אז דאס הארץ איז מיר

שיער נישט ארויסגעפאלען, איך נעהם זיא אן ביי דער האנד, וואס איז נאך גע־
אויף איהר פנים און טהו א זאג עפעס נישט מיט מיין קול:

— נשמה מיינע! דאס לעבען וועל איך פיר דיר אוועקגעבען.

— אך פישקע! זאגט זיא מיט א זיפץ, טהוט זיך ארוק נעהנטער צו מיר
און שפארט אן דעם שטערען מיר אויפן אקסעל.

עס ווערד מיר עפעס ליכטיג אין דיא אויגען, ווארם מחיה און אלע מיינע
גליעדער. איך רעד און נעהם זיא איין וויא א געטרייע שוועסטער מיט
גוטע ווערטער. טרייסט זיא! נישקשה, גאט וועט העלפען! און שווער איהר,
אז אייביג וועל איך איהר זיין א געטרייער ברודער. זיא קוקט מיר גלייך אין
דיא אויגען טהוט דערנאך א זיס שמייכעלע און זאגט, אראפלאזענדיג דעם
קאפ:

— איך ווייס נישט פאר וואס, פישקע! מיר איז אצינד עפעס גוט אויפן
הארצען. עס גלוסט זיך מיר לעבען ....

א היבשע צייט האבען מיר אוועקגעשמועסט מיט א גרינג הארץ און זיך געמאכט
האפנונגען, וויא גאט קען העלפען, מיר זאלען נאך אמאל אויפגעריכט ווערען אזוי וויא
מיר ביידע ווינשען. פלוצלים הערט זיך נישט ווייט פון אונז, אביסיל אין דער
זייט, עפיס א קלאפען. איך קוק מיך ארום, לאז מיך געהען פאמעליך עטליכע
טריט הארט לעבען דעם פליים און שאטען און דערזעה אויף יענער זייט געסיל
אקעגען עפעס א געשטאלט פון א מענשען, וואס באברעט זיך איבער א קעלער.
עפיס האט עס מיך אינוועניג געטראגען, נשטופט ווייטער אויף א פאר טריט,
גום צוקוקענדיג זיך און.... א קיינק איהם אין דיא ביינע איאן! דאס איז
געוועזן דער ממזר. ער דערזעהט אפ דעם שלעסעל און ווערד באלד פארשווינדען
אין קעלער אריין, ארויסצוגנבינען אלסדינג, וואס מען שטעלט געוועהנטליך אראפ
אהין אויף שבת. וויא א בליטץ לויפט אין מיר דורך א געדאנק: פישקע!
אצינד זיי זיך אין איהם נוקם פאר דיר און פאר דער הארבאטע געביך. אצינד
האסט דוא צייט, גיכער מאך צו דיא טיהר פונם קעלער און לאז ער ליגען דארט
געפאנגען וויא א בער אין דער נעץ, ביז מען וועט איהם מארגען דערטאפען,
איהם ברעכען א ביין און געבען זיין פסק. ערשט דענסטמאל האב איך געפיהלט

דעם טעם פון נוקט זיך זיין, וויא גוט, וויא געשמאַק דאס איז. עס האט אין מיר געקאָכט דאס בלוט און איך בין געווען דול וויא א שכור. צולויפען צום קעלער, א נעהם טאָן ד׳א טהיר און צומאכען זיא מיט א קלאפ דאָס האט נישט געדויערט קיין סך צייט. אצינד ליג דאָ בעגראָבען וויא א הונט? זאָג איך אליין צו מיר מיט א לעבעלע. טהוא א נעהם דיא קליאמקע און וויל פארשטעקען, דער סקאָבעל אבער איז אפגעבייגען אין דער זייט. איך ציה של׳פ; אומזיסט! עס שטעהט נישט צו. איך טהוא מיר אן א כח, דערלאנג א ציה מיטביידע הענד און אָט, אָט האלט עס שוין אויף א שטיינער פלוצלים טהוט זיך איין עפען מיט אימפעט דיא טיהר פון א געזונטען שלעפ אינוועניג און איך פליה אריין אין קעלער, אָנשלאָגענדיג זיך מיט דעם ממזר דאָרט אויפ׳ן טרעפיל.—אזוי, ר׳ פישיל! מאכט דער ממזר, נאכדעם וויא מיר זיינען געשטאנען א ווילע איינער אקעגען דעם אנדערען שטיל. דאס האסט דוא מיט דיין כבוד אליין זיך דאָ געפּאָרעט מיט דער טיהר און געוואלט צוליב מיר מחלל שבת זיין! זעהר אנגעלייגט חלעבין. קום קעמצעלע, אביסל אראפ אונטען און לאמיך דיך האטש אביסל מכבד זיין.... ער טהוט מיך א שטופ פון דיא טרעפ אראפ, איך ברעך שיער נישט האלז און געניק און ציה מיך אויס אויף דער ערד. מקבל מיינער, נא דיר דערוויל איין אויפגאב, דערלאנגט ער מיר א גוטען זעטץ אין ריקען, וועסט שוין נישט קראנק זיין צו ווארטען אביסל ביז איך וועל פאר־נעהמען צו מיר אין טארבעלע דאס געבראטענע היהנדעל, דעם פאלימעשיק פיש מיט דעם שיסעל פעטשע, וואס איך האב אין איילעניש איבער דיר דא איבערגע־לאָזט. עס האָט נישט געדויערט קיין רגע גיט ער מיר ווייטער א זעטץ, צייל פישקע זאגט ער. נ׳שט איינס, ניט צוויי, נישט דריי, פיער פינף ...... דאס האסט דוא דיר פאר מיר. אצינד לייג איך דיר א קנייטיל פאר דער האָרבאטער. צייל פישקע! נישט ניין, נישט צעהען.... וואס איז דאס פאר א גאנג, ארומשלעפען זיך מיט א מיידיל ביי נאכט אין פארבאָרגענע ערטער! — נישט צוועלף, נישט דרייצעהן... איך האב דיך, נישקשה, געזעהען פריהער, ארומשפאצירענדיג מיט איהר אין היינ־טערגעסעליך.... נישט זעכצעהען, דאכט זיך, נישט זיבענצעהן. עס האָט אין מיר זיך אָנגעצונדען דאס בלוט פון זיינע לעצטע ווערטער. ממזר! טהו איך א געשריי

דוא ביסט נישט ווערטה צו דערמאָהנען איהר נאָמען. שפּרינגט דערביי טאָקי גע־שווינד אויף און עס־זיך אין איהם איין מיט דיא ציין. ס'איז א מלחמה! איך מיט דיא ציין, ער מיט דיא הענד. ביידע האָבען זיך שרעקליך פיינט און איינער דעם אנדערען וויל מאַכען דעם טויט, ער רייסט מיך מיט כח פון זיך אוועק, האַלט מיך שטייף אין דיא הענד, קוועטשט מיך, א שרעק, און טהוט מיט מיר דערנאָך א וואָרף ווייט פון זיך, וויא מיט א מיאַמשיק. בענש גומל, זאָגט ער, וואס מיט חסד, וואס מיר קומט עפּעס נישט אויס, דיך דאָ צו בעל־דבר'ן, בלייב דאָ פּישעלע זיך אויסרוהען ביז מאָרגען. אנשטאט דיא געפילטע פיש וועלען זיי מאָרגען האָבען א לעבעדיג פּישעלע.... א גוטע נאַכט! וואס זאָגסט דוא און עפּיס צום ווייב? זיא וועט נאָך היינט בעקומען דעם גריס.... מיט דיא דאָזיגע ווערטער געהט ער אוועק און פערמאַכט דיא טהיר.

דיא ערשטע זאַך מיינע, אז איך בין צו זיך געקומען, איז געווען צו געהן צו דער טהיר. איך רייס זיא און רייס, אומזיסט דיא מיה, זיא איז גוט פאַרשטעקט פון דרויסען, איך ווייס נישט, וואס צו טאָן. קלאַפּען שטאַרק האָב איך מורא, מען זאָל נישט דערהערען און אזוי בלייבען איז אויך שלעכט. איך שטעה און דער קאָפּ דרעהט זיך מיר פאַר שרעק, פאַר כעס, פאַר וועהטיג און יסורים פון דיא פרישע קלעפּ. איך נעה אראָפּ פון דיא טרעפּ, טהוא מיך א וואַרף אויף דער ערד און קלינג און איינע צרות. נאָר דער געדאַנק וואס מאָרגען וועט דאָ מיט מיר זיין, וויא מען וועט מיר מאַכען דעם גוטען „ברוך הבא" און זיך צונויפלויפען אנקוקען דעם גנב', עס וועט הייסען, מען האָט מיך געחאַפּט, מיט טויזענט אויסגעטראַכטע מעשיות דערצו, ווער און גאָט גלויבט וועט מיך שלאָגען און עס וועט נישט העל־פען פון מיין זייט קיין שום תירוץ — אט דער דאָזיגער געדאַנק האָט מיר געעג־בערט אין קאָפּ וויא מיט איין ענבער און מיך נישט געלאָזט איינגלינען. נאָר אין מיטען־דרינען דאַכט זיך מיר, וויא עס דראַפּעט זיך עפּיס אויף מיר. איך שטרעק אויס דיא האַנד און חאַפּ־אָנ'עט א שטשער, וואָס גליטשט מיר זיך פלינק ארויס פון צווישען דיא פינגער מיט א פּישטש. איך שפּרינג־אויף פאַר שרעק, עס ווערד מיר נישט גוט און עס בעשלאָגט מיך א קאַלטער שוויים. האַלטענדיג זיך קוים אויף דיא פיס טאַפּ איך אָנ'עט אין דער פינצטער א קאַלטע, פייכטע וואַנד, צו

וועלכער איך ריק מיך צו איך שטעה אזוי אננעשפארט אין דער וואנד און טראכט מיט א ביטער הארץ: רבונו של עולם, וואס איז דאס פאר א לעבען? פאר וואס שטראפסט דוא מיך אזוי? וואלט דען נישט בעסער געווען פאר מיר, פאר דער וועלט, אז איך זאל גאר נישט געווען געבוירען ווערען? פאר וואס קומט מיר עס אזוי.... אזוי מיך צובעליידיגען? — ביי דעם דאזיגען געדאנק ברעכט מיר דאס הארץ און איך בעוואש מיך מיט טרעהרען. עס וויינט זיך מיר און עס טראכט זיך: רבונו של עולם, וואו ביזט דוא?! איך בלייב דערנאך שטעהען דערשלאגען, נישט צו וויסען וואס מיט מיר טהוט זיך, עפים וויא א גולם. פלוצלים גיט א סקריפ דיא טיהר, א שמאלער ליכטיגער פאס שיינט אריין מיר פאר דיא אויגען און עס הערט זיך טריט, וויא עמיצער געהט שטיל אויף דיא טרעפליך. דיא האר שטעלען זיך מיר קאפויר פאר שרעק, אט, אט טחוט מען מיך א חאפ און מען רעכענט זיך מיט מיר אפ וויא מיט א גנב. און וויא איך שטעה אזוי אין שרעק און ציטערניש, האלטענדיג אראפגעלאזען דעם קאפ הארך איך וויא מען רופט שטילערהייט מיך ביים נאמען: פישקע, פישקע, און טאקי באלד דערזעה איך לעבין מיר זיא, דיא הארבאטע. איך ווער לעבעדיג און טהו א געשריי פאר גרויס פרייד. שא! מאכט זיא אננעהמענדיג מיך ביי דער האנד, קום גיכער אוועק פון דאנען. — נשמה, דוא האסט מיך דערהאלטען ביים לעבען! שריי איך, שטארק צומישט פאר שמחה און — איך איך בין זיך מודה צום ערשטען מאל, אונטען אין קעלער — טוה איך איהר א קיש.... איך פרעג זיא, וויא ארום זיא האט זיך אהער גענומען? זיא אבער בעט מיך שווייגען, דערמאהנט מיר אז מיר געפינען זיך ביי נאכט אין א פרעמדען קעלער. קום גיכער, וועסט אלסדינג וויסען אביסעל שפעטער. אזוי זאגט זיא און פיהרט מיך ביי דער האנד ארויס אויף דער גאס.

נעהענדיג אויפ'ן וועג, האט זיא מיר עס דערקלעהרט גאר פשוט אזוי: אין עטליכע רגע ארום נאך מיין אוועקגאנג האט איהר עפעס דאס הארץ געזאגט ס'איז נישט גכאט, מען בעדארף געהען זעהן וואו איך בין. זיא קומט צו ביז צום עק פונם פלייט, קוקט אין אלע זייטען און דערזעהט אויף יענער זייט גאס אקעגען שטעהט עמיצער איינגעבויגען לעבין א דעכעל און באברעט זיך עפעס,

טראכטענדיג אז דאס בין איך, לאזט זיא זיך נעהן ווייטער און צוקומענדיג נאָ־הענט האָרכט זיא עפּעס ווערטער: אצינד ר׳ פישיל, לג דא און קריינק וויא א הונד, ס׳איז שוין גוט פארשטעקט, נישקשה.״ עס ווערד איהר טונקעל אין די אויגען און זיא בלייבט שטעהען פארדולט. פלוצלים וואקסט פאר איהר אויס דער ממזר, טהוט זיא א קניפּ און מאכט דערביי מיט א שמייכעלע: גוט שבת, פּקאָטציל קומט רביצין! א שיין מיידעלע, נישקשה! שלעפּט זיך ביי נאכט ארום איבער דיא גאסען און נאך קלאָמפּערשט פרום.... א היים געה חצופה. היל־טייקע איינע! ער טהוט זיא א שטופּ מיט דער קניע אין ריקען און זיא מוז מיט איהם געהען, נישט צוריידען קיין ווארט. אויפן וועג קוקט ער זיך אלץ ארום, איבערלייענענדיג דיא פול אנגעשטאפּטע טאָרבע פון איין אקסעל אויפן אנדערן פארגעסט נישט דערביי אויך צושפּעטען און צומאכען מיט איהר זיינע אָנשטעלען. זיא געהט נעביך שטארק פאראומערט, פארזאָרגט. זיא ווייסט, אז איך געפין מיך אין א שלעכטער לאגע און אונמעגליך מיר צו העלפען, אז דער ממזר האלט זיא לעבין זיך און לאזט פון איהר קיין אויג נישט אפּ. פלוצלים גיבען זיך א וויז א קאמפּאניע יודען, וואס געהען פון א בן־זכר לעבעדיג, פרעהליך און רייד־דען, לאכען הויך אויף א קול, וויא דער שטייגער פון יודישע קינדער. מען לאכט עפּעס פון איינעם, וואס האט זיך פארגעסען און געטראגען דאס פאטשיילכען אום שבת. דער ממזר נעהמט זיך נעשווינד אין דער זייט, דרעהט זיך אין איילעניש און חאפּט זיך אריין אין א שמאל געסעל. מיין הארבאטע חאפּט דערוויל אויך, אנט־לויפט אין דער אנדערער זייט און ווערט אנטרינען.

עס פערשטעהט זיך, זיא לויפט געשווינד מיך ארויסצוהעלפען פון דער קלעהם. נאר שטעלט אייך פיר איהר הארצוועהטיג, אז זיא פארדרעהט זיך לויפענדיג אין געסליך און קען נישט טרעפען צום אָרט, וואו מיר זענין פריהער געזעסען! זיא ווייסט, אז איך בין אין א גרוסער סכנה, מען בעדארף מיך גיכער בעפרייען, איין רגע איז אצינד טהייער און דא דרעהט זיא זיך און ווייסט נישט צו מיר דעם וועג!.... א היבשע צייט האט אזוי געדויערט, ביז נאט האט געהאלפען, זיא האט געפונען דעם קעלער און מיך בעפרייט.

מיר געהען אזוי ביידע און ריידען מיט א פרעהליך געמיטה. איך איהר: נשמה מיינע! דוא ביסט מיר היינט בייגעשטאנען אין דיא נויטען. און זיא מיר: פישקע! דוא האסט מיר געדינט וויא א ברודער נעכטען. געדיינקסט דוא, דארט אין הויז, ביי נאכט, נעכטען.... נאר נישט וויים שוין פגם הקדש בעפאלט אונז א מרה־שחורה און עס נעהמט אונז אפ דאס לשון. דאס הארץ האט אונז געזאגט, אז מיר געהען נישט אויף קיין גוטס, עפעס גלאט וועט שוין דיא היינטיגע נאכט אזוי נישט אפלויפען.

איין העלפט טויער פגם הקדש איז געוועזן צוגעמאכט, דיא אנדערע העלפט אביסיל אפען׳ אזוי אז אין דעם הויז האט פון דער גאס אריינגעשיינט א ליכט. צוקומענדיג צום טויער שטעלען מיר זיך א ווייל אנידער מיט א פערקלעמט הארץ, דערנאך נעהם איך מיך צום ערשטען אריינצוגעהן שטיל. קוים שטעק איך אריין דעם קאפ אין הויז דערזעה איך, כמעט טאקי אין דעם טויער, דעם ממזר, וויא ער זיצט זיך אנגעלעהענט מיט מיין ווייב, פרעסען פון דער טארבע און טהוען זיך וואויל, דער ממזר שושקעט איהר עפעס אין אויער אריין און ווערד באלד וויא אויסגעטריקענט. זיא שטעהט אויף אין איין כעס און חאפט זיך אויף מיר ארויף מיט א מויל: דוא אזוינער און אזוינער, אין דיין טאטענס טאטען אריין! דוא וועסט עס ביי מיר דיא גאנצע נעכט מיט אזא הילטייקע, אזא דראבקע ארומשארלאטאנעווען! דוא מיינסט אפשר, איך וויים נישט דיינע מיאוסע ניינג? איך וויים נישקשה אלסדיננ שוין לאנג און שטיק נעביך אין זיך, האב א פארפוילטע נאל. אזוי דאנקסט דוא עס מיר אפ פאר מיין גוטסקייט, וואס איך האב דיך ארויסגעפיהרט אין דער וועלט, געמאכט פון דיר לייט?! דוא מיינסט, כלב שבכלבים, דאס וועט דיר געשיינקט ווערען? ניין! איך וועל דיר ווייזען, יונגאטש איינער, אין דיין טאטען אריין, מיט דיין דראבקע, און איהר טאטענס מאמע און מאמעס טאטען אריין! מיט איהר אין איינעם וועל איך דיר ווייזען ווער עלטער איז! — נא, נא! הויבט זיא אן מיר צושלאגען. נא דיר פאר היינט. פאר נעכטען און פאר פריהער, נא, נא, נא, דיא כפרה זאלסט דוא ווערען! — איך רייס מיך קוים א לעבעדיגער פון איהרע הענד ארויס און לויף אפ׳עט עטליכע טריט וויים אויף דער גאס. זיא שטעהט נאך א היבשע ווילע אין דרויסען און שרייעט, דערנאך נעהט זיא אריין

אין הויז און שרייענדיג: ליג וויא א הונט אין דרויסען, פארשפארט זיא פאר מיר דעם מויער מיט א שטארקען קלאפ.

איך שטעה מיט דער הארבאטער נעביך אין דרויסען און קוקען אונז אן.ביידע זיינען מיר שטארק בעטריבט, אונז ביידע איז אנגעזאלצען אויפ'ן הארצען וואס דא איז ערשט געשעהן. דיא צרות לאזען אונז ביידע נישט איינשטעהען אויף איין ארט און מיר לאזען זיך געהן וואהין דיא אויגען קוקען, איינער מיט דעם אנדערן נישט צו ריידען קיין ווארט, ביידע פארטראכט. אז איך בין צו זיך געקומען זעה איך, מיר געפינען זיך אויפ'ן שולהויף. דאס הארץ האט מיר גע־ריסען קוקענדיג אויף דער הארבאטע נעביך, וויא זיא ווערד עס פארשווארצט. דיא אנדערע נאכט אז זיא האט נישט קיין רוה. איך טראכט ביי מיר וואס טהוט מען, וואו ערגיץ געפינט מען איהר א נאכטלעגער? און עס פאלט מיר איין זעהר א גוט ארט—דיא ווייבערשע שול!

אז נאכט האט געהאלפען. מיר זיינען בשלום ארויף, נאך גרויס מיה, אויף א צעבראכען טרעפיל, וואס האט זיך געוויגט, געשאקעלט אונטער אונזערע פיס, און אין דער פינצטער אנגעטאפט איין אפען טיהר, פאלען מיר פלוצלים אויף עפעס ווייכס. עס ווערט א גערודער, א שפרינגעניש, א לויפעניש ארום אונז, אויף אונז און איבער אונז. מיר האפען קלעפ הינטען, אין דיא זייטען, נישט צו וויסען פון וואנען דאס איז אונז געקומען. איך ווארף מיך אהין אהער, צאפעל מיט הענד אונד מיט פיס און האפ אן א בארד. פון וועמען מיינט איהר? א באַרד פון א ציג!.... דאס זיינען געוועזען ציגען, וואס האבען וויא געוועהנטליך א חזקה צו נעכטיגען אין איינעם מיט דעם קהלשען צאפ אין דער ווייבערשער שול. — וואו ביסט־דוא ערגיץ? רוף איך מיין הארבאטע, שרעק דיך נישט, דא זיינען, אהן עין־הרע, זעהר פיעל ציגען! נישט קיין ארם שטעדטיל א פנים. איך זוך זיא אויף, טרייב ארויס דיא ציגען, זייא זאלען היינטיגע נאכט מוחל זיין נעכ־טיגען אין דרויסען, אליין געה איך מאקע באלד אויך ארויס, זאגענדיג איהר א גוטע נאכט, און מאך גוט צו דיא טיהר.

ביים אראָפּגעהן פון טרעפּיל שטעלט מיר זיך אקעגען דער צאפּ, אָנגע־
בוינען דעם קאָפּ מיט דיא לאנגע הערנער, שטארק אָנגעדרודעלט דערפאר,
וואס איך האב אזוי מיאוס בעליידיגט זיינע ווייבער. איך ראנגעל מיך מיט איהם
אוועק א צייט. ער לאָזט מיך נישט אָפּ און ג..הט מיר נאָך פוס־טריט, ביז מיר
איז געראָטען, ארייננצוחאפּען זיך אונטען אין קלייזעל אריין.

אין קלייזעל ליגען אויף טיש און אויף ביינק אויסגעצויגען מקבלים און שלאָ־
פען וויא דיא פּריצים. איבערפייפענדיג זיך מיט דיא נעז צווישען זיך אויף אלערליי
קולות. א מחיה געווען צוזעהען וויא געשמאק, אָהן עין הרע, זיי זענין געשלאָפען.
מקבלים איז טאקי אויף דער וועלט גוט, האב איך מיר געטראכט און זיי אין
הארצען מקנא געווען. דאס זענין עפּיס גאָר אנדערע מיני קבצנים, נגידישע....
איך זוך מיר אויס איין אָרט אונטערן אויווען, טהוא מיך א וואָרף דאָרט אויף א
באנק און ווער באלד אנשלאָפען. נאָר מיר איז אבער נישט בעשעהרט קיין גוטס
אויף דער וועלט. עס דויערט נישט לאנג וועקט מען מיך אין רעכטען מיטען
שלאָף: יונגער מאן, שטעהט זייט מוחל אויף! איך רייב אויס דיא אויגען און
דערזעה פאר מיר היבש יודען מיט ערענסטע פּנימער. דאָס זענין געווען פון דער
חברה תהלים מענשען, וואס קומען אלע שבת נאכין פריה זאָגען תהלים און האבען
זייער אָרט דאָ אונטערען אויווען. אין ברירה מען מוז אויפשטעהען. איך נים
אָפּ נעגעלוואסער, זעטץ מיך אנידער, קוים וואָס איך האלט דעם קאָפּ, ציה מיך:
געניין און זאָג תהלים.

20.

נאָך דעם פּסק, וועלכען איך האב י..עם פּרייטאג צונאכט פון מיין ווייב
געחאפּט, איז מיר שוין פארענטפערט געוואָרען אלסדינג, וואס איהר משוגענע
אויפפיהרונג אקעגען מיר אין דער לעצטער צייט בעטייט. עס האָט זיא נשברענט
מיין חבר זיין מיט דעם האַרבאַטע מיידיל, וואָס דער ממזר האט עס איהר אר־

בערגנעבען מיט טויזענד אָפּגעטאָקטע ליגען. ער האט ביי זיך געקלעהרט, אז דורכדעם ועט מיין ווייב מיך נישט וועלען מעהר קענען, א שפּייא טאָן אויף מיר און איין עק. ס'איז אבער געווען א פאַלשע רעכנונג. אַנשטאט דעם, זיא זאָל מ ט א קאַלטער לעבער מיך לאָזען לויפען מיין וועג און אויף אייביג מיט מ ר זיך צוגעהען, האט נאָר אין איהר נעברענט א העליש פייער. סטייטש, איהר מאן זאָל אזוינס טאָן! עפּיס א האָרבאטע מיידיל זאָל פּישקען בעסער געפעלען פון איהר! דאס איז דאָך אזא בעליידינונג, וואָס שווער אראָפּצושלינגען. ניין, מען קען אזוינס נישט דערלאָזען.

— אַי דיא קשיא איז דאָך פאר וואס זיא.... דיינע מיין איך מיט דעם ממזר? קען זיך אלטיר נישט איינהאלטען און טהוט א פרעג מיט א נמרא־ניגון.

— זענט איהר, דאכט זיך, גאנץ גערעכט. ענטפערט פישקע, נאך אויף אזוי פיל האב איך אין דער גלופסקער באָד מיך אויסגעלערענט שכל צופארשטעהן, אז דאס איז קיין קשיא נישט. וואו נאך ערגיץ רעכט מען פון איטליכען אָפּ מעהר ווי'א אין דער באָד? און ווער? דווקא אזעלכע, וואס האבען גענומען חלעבין טאַקי שטומען. איינער, וואָס האט קיין וואָהר וואָרט נישט, שפּעט אויס יענעם, אז ער איז א ליגנער. אזעלכער, וואָס מען טאָהר איהם קיין גראָשען ניט געטרויען: רעדט אויף יענעם, ער איז א גנב. א קארגער, וואָס וועט פאר א פעניג זיך דיא אויגען ארויסנעהמען, לאכט: יענער איז א חזיר. א שלעכטער כענש, וואָס האט א שטיי־נערן הארץ רופט יענעם רשע, און אזוינער וואָס פאר א פּיצעל כבוד איז ער פארטיג אויף אלסדינג, בערעדט יענעם, אז ער לעבצט נאך כבוד. בעריל דער שמייסער פלעגט א מאָל, צווישען זיך אין א שמיעס, זיך אנחאפּען ביים קאָפּ: אַי, אַי! איך פארשטעה נישט, וויא ליינט זיך עס דיא צונג אפּצורעכטען פון יע־נעם, ווייסענדיג זעהר גוט ביי זיך, אז מען איז אליין א גנב, א ליגנער, א חזיר, א שלעכטער, אלסדינג וואס אין דער קארט! — הערסט־דוא, חכם מיינער: פלעגט איהם אפּענטפערען איציק דער היטער, דאָס איז טאַקי דיא גאנצע צרה, וואס מען ווייסט נישט. זיינע פלייא אין דער נאָז זעהט ניט קיינער און יענעמס א שפּריינקעל איז דעם אנדערען גרויס אין דיא אויגען. — שמעריל, איינער פון יענע בטלנים, וואָס האלטען זיך אויף אין באָד, פלעגט מאכען מיט א שמייכעלע

אנגעהמענדיג זיך ביים בערדיל: לאזט זיך דינען ר' בעריל! לאזט זיך דינען, ר' איציק! איהר האטביידע א טעות. דער אמת דערפון איז, וויא איך האב דער־קלעהרט, פשוט אזוי: איטליכער ביי זיך מיינט, ער מעג, דער אנדערער טאהר נישט.

— נערעכט, שמעריל! לאז איך ארויס אויף א קול, אונטערשפרינגענדיג פון מיין ארט און פארטראכט מיך טאקי באלד. שמערילס ווערטער האבען אונטער־געגעבען ווייריך דעם טייפעל, וואס ליגט אינגעוועניג ביי איטליכען פון אונז, זינדיגע מענשען. ער חאפט זיך אויף אין מיר מיט א שטעכענדיג געלעכטעריל, גראבעלט מיך ביים הארצען, צוטראגט מיר דעם מוח, אויפריהרענדיג דארט מיינע אלע גע־דאנקען און קראצט אויך אויס עפיס אלטע מעשיות, פארלעגערטע אין דעם זכרון. עס ווערד אין מיר א קאבעניש, א יריד פון אלערליי מיני געשטאלטען, וואס זענען פכוצלים וויא פון דער ערד אויסגעוואקסען און אנגווייזענדיג אויף זיי רעדט אויס מיר דער רוח ארויס שטארק פארקרימענדיג זיך:

— אט האסט־דוא דיר דיא אלע שיינע נפשות! זיי אלע מעגען, מעגען, מעגען...

דיא דאזיגע שיינע נפשות דרעהען זיך אין דעם האנדעל, אין שטעדטישע זאכען, אין חברות, אין דעם יודישקייט און אין דער גאנצער פיהרונג. ווייבער און ווייבליך אלע סארטען, פון דער אלטער און היינטיגער וועלט זענען אויך דא אויפן יריד. שלום עליכם, פארשוינען! מאך איך אליין צו מיר. גאט ווייסט דעם אמת, אז איך בין גע־רען אייער פנים נישט אנצוקוקען און דעם נאמען אייערען מעהר פאר דעם מויל נישט צוברייננען. אזוי נמאס ומאוס זענט איהר מיר געווארען. נאר וואס קען מען טאן? אז דער שווארץ יאהר האט אייך אצונד געבראכט צוטראגען, קען מען אייך אזוי נים אפלאזען: מען מוז איהם צוליעב טאן און פון איטליכען חאטש עפעס דערצעהלען. — ווארט אביסעל פישקע! האט קיין פאראיבעל נישט, ר' אלטיר! רוף איך מיך אן. איך האב אייך עפעס צודערצעהלען, נאר לאמיך אביסעל מיך בעטראכטען. און טראכטענדיג דא אזוי ניב איך א נעהם איינעם פון דער גוטער בנופיא, קום צום סמיך! ער ווארפט זיך מיט דיא הענד און מיט פיס, קרעכצט שרייעט, וויא דער געפענטעטער האהן בשעת כפרות שלא־

נען. דיא איבעריגע לייט קוקען מיך אָן קרום און מאכען א בייזע מינע, איך זאָל שווייגען. נאראָנים! טראכט איך ביי זיך, איך הער אייך וויא דאס מילכינע קליגגעל. מיך וועט איהר מיט „בוא" אין איין איבערגעקעהרטען פעלץ נישט איבערשרעקע׳. מאלפעס זענט איהר, נישט קיין בערען .... דער טייפעל צר היצט זיך אין מיר און גיט מיר אונטער חשק: „אזוי, אזוי! נעהם זיי, נעהם זיי צום סמיק, דיא אלע שיינע נפשות!" — הערט, זייט מוחל, ר׳ אלטיר, א שיינע מעשה: אין א יודישער שטאָדט ערגיץ זיינען דאָ פיינע לייט, וואס דער שטיינער זייערער איז.... הויב איך אָן אזוי צודערצעהלען און בלייב אין דער־וואָרגען דיא ווייבער ווינקען צו מיר א געבעט: גוטער, זיסער, ר׳ מענדעלי, האט רחמנות, זאָגט נישט אויס! .... זיי מאכען הן, קוקען און בעטען מיך מיט ברענענדיגע אייגעליך. דער ווייבערשער חן מאכט פיך ווייך וויא א טייג, פון זייערס א בליק ווער איך צושמאָלצען. דערביי דערמאָהן איך מיך מיין נדר, איינצוקויפען זיך אין דער תברה פעטערס. האפט אייך דער וואטעל מאבער! מאך איך מיט א שמייכעלע און ויענדענדיג זיך צו אלטירן זעטץ איך צו: זיי מיין איך, יענע פיינע לייט אין דער שטאָדט דאָרט, עפעס גלוסט מיר זיך היינט נישט דערצעהלען מיין מעשה. לאָזען זיי געהען צו אלדע שווארצע יאהר.... האט קיין פאראיבעל נישט ר׳ אלטיר.

— פארקעהרט .... מהיכא־תיתי, פון מיינעט וועגען מעגען זיי אויך, חאָטש באלד. דיא כפרה ווערען. נאָר וואס איז דאס פאר א גאנג יענעם אי־בערשלאָגען, אריינפאלען איהם אין דיא רייד מיט מעשיות! ...... אזוי רופט זיך אָן אלטיר און קוקט מיך אָן א ווילע אָן, מאכענדיג מיט דיא אקסלען, עפיס אזוי, גלייך וויא געזאָגט: א לעבערדיגער זאק, מישטעהגס געזאגט. עס שיט זיך פון איהם ניין מאס רייד אָהן איין אויפהער, שטארק נייטיג חלעבין זיינע מעשיות! טאמער וויסט איהר צו וואָס? .... און א מאך געבענדיג דערנאך אָן דער זייט א פאָר מאל: פע, פע! טהוט ער א טאָרקע פישקען: גוא וואס מילא בקיצור דער שפיטץ

פישקע הויבט אָן אייף זיין שטיינער, איך נאך איהם, ארבייט אויף מיין שטיינער. אלטיר טרייבט אונטער אויף זיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

— דיא צייט איז זיך דערווייל געגאנגנען און איך מיט מיין ווייב זענען מיר אלץ וואס ווייטער זיך מעהר פאנאנדערגעגאנגנען. זיא האט נאך שטארקער זיך איזניובעט מיט דעם ממזר, זענען געווארען חבר כאפ, גאנץ נאהענטע שמעלקעס און פלעגען שוין ביידע, וויא א פריץ מיט א פריצע, אין דיא הייזער ארומגעהען. מיר האט עס שוין מעהר נישט אזוי אויסגעמאכט, דער קאפ איז מיר געווען שטענדיג פארדרעהט מיט דער הארבאטער נעביך, זיא איז מיר קיין רגע פונם זינען נישט ארויס. געהט אייך, האב איך געטראכט, פון מיינטוועגען האטש אין דער ערד, ווארגט זיך ביידע מיט דיא הייזער! ביים בעגעגענען זיך א מאל מיט דיא פאר לייט, פלעגט דער ממזר מיך אנקוקען מיט געשפעט, עפיס וויא גערעדט אוך האב דיר אנגעפייפט גוט, נישקשה.... איך האב געוועהנטליך אויסגעשפיגען און בין מיר געגאנגנען מיין וועג. טראכטענדיג ביי זיך: און אז דוא שלעפסט זיך מיט איהר ארום, וואס העלפט עס דיר? אז זיא איז איין אטת איש, הע הע, גוט פארטשוואקעוועט, נישקשה! אבער איך האב דיר אויך אנגעפייפט, דוא ממזר איינער! פוקע זיך, ווער צוזעצט....

מיט מיר האט אנגעהויבען אין דיא הייזער ארומצוגעהען איין אלטעטשקער, פונם ממזרים פעקיל, א רשע מרושע, א נאָטקע גנב, אזוי וויא ער, און ער האט עס געמאכט מיט מיר גאנץ גוט. איטליכער האט איהם געמוזט געבען, אזא רחמנות פנימעל פלעגט ער קענען מאכען, אנווייזענדיג אלץ מיט א קרעכץ טיף פונם הארצען אויף מיר, ביטערע קאלעקע. געהייסען האט עס עפיס, א וויסטער מאטע מיט איין אומגליקליך קינד נעביך. — הינק פישקע, הינק גוט, תכשיט מיינער! פלעגט ער מאכען, אונטערשטופענדיג מיך פון הינטען, ביים ארייננקומען אין א שטוב. פארקרים דאס פניצעל און זפיץ, זיפץ, דוא הונט איינער. זיי וועלען מיר נישקשה פאר דיינס א זיפץ בעצאהלען. אויפן וועג געהענדיג פלעגט ער מיך אלץ לעהרנען מאכען דיא שפיל, אפשפעטען פון דיא בעלי הבתים, א קניפ א צופ טאן און שעלטען מיך דערביי: פארהאפט זאלסט דוא ווערען! נאר אין גוטע מוטה. איינמאל האט ער מיר אין שפאס קלאמפערשט גענעבען א באַבענצע אין הארצען, דא אין לעפעלע, אזוי אז איך האב שיער דיא ניכפא נישט בעקומען. דיא נדבות פלעגט ער געוועהנטליך צו זיך צונעהמען און ס'איז מיר שווער געווען

א גראשען ביי איהם אויסצורייסען. וואס טויג דיה, פישקע, געלד ? פלעגט ער שפאסען, אז דוא ביזט אליין געלד. דוא זאלסט מיר נאך דערלעבען הינקען מיט דיא פיסעליך און קריינקען אויף אלע גלידערליך ביז דוא וועסט מיטן קעפעלע אנכליינען, תכשים מיינער. איינמאל בין איך צו איהם שטארק צוגעשטאנען, עס האט מיך געצוואונגען דיא נויט און האב געבעטען חלק מיטן הארבען ווארם. א קוק געבענדיג אז איך מאהן איהם דא אזוי, האט ער געפענט אויף מיר א מויל: שט־ם קרומער הונט! אומזיסט וועסט דוא דאס פאהרען ביי מיר אין בויד: אומזיסט וועל איך דיך, אזא נבלה, ארומפיהרען דא! תרבית שיינעץ! איך וועל דערצעהלען דיין ווייב. איך קען דיך נישט און האב מיט דיר נישט וואס צוטענהן. קענען קען איך נאר דיין ווייב, זיא האט דיך מיר איבערגע־ געבען, פון איהר האב איך אזא סחורה בעקומען און מיט איהר וועל איך שוין מסתמא זיך אפרעכנען....

שלעכט! אצינד האב איך גאנץ קלאהר ארויסגעזעהען, אז איך בין ביי דער האליאסטרע אזוי וויא א בער ביי דיא ציגאנער. מען פיהרט מיך ארום צומאכען מיט מיר דיא קאפעקע. מען האט ביי מיר צוגענומען מיין ווייב, זיא אריינגענארט אין זאק אריין און זיא העלפט נאך זיי אויך אונטער אקענען מיר. זיא נימט מיר איבער וויא סחורה הילטייעס, גנבים אין דיא הענד!.... שלעכט, ביטער, ס'איז שוין גאר אויס וועלט.

איך האב שוין ארויסגעזעהען, ס'איז פארפאלען, צווישען מיר מיט מיין ווייב וועט שוין קיין לעבען מעהר נישט זיין, היינט צו וואס, האב איך געטראכט, זאל איך מיך דא האלטען? מען בעדארף אנטלויפען, וויא צום גיכסטען אנטלויפען. א טאג איין איבעריגער צווישען אזעלכע גנבים איז א זינד פאר גאט. דאס זענין דאך מענשען, וואס האבען נישט קיין גאט אין הארצען: וואס טהוען נישט קיין האנד אין קאלטע וואסער אריין, ארא־פגעווארפען פון זיך אין גאנצען דעם יאך, ווילען נישט וויסען פון קיין ארבייט, פון דאגות הפרנסה און זיך אויף אנדערע אנגעווארפען, גאנען, זיינען יודיש בלוש און זענין נאך זיי דם שונאים. איך אליין בין ביי מיר אויך מיאוס אראפגעפאלען, בעטראכ־ טענדיג מיינע אלע גייגג אין דער גאנצער צייט צווישען דעם דאזיגען פעקיל שלעכ־

טע מענשען. נאָר נים דער אייגענער האָס בריהער. עס האט צו מיר זיך צונעק לעפּט פיל נישט קיין שיינע זאכען פון זיא. איין מאָל בסוד צו ווערען פון אזוי פיל צרות און בייז איז, ארויסצורייסען זיך פונם מיאוסען פּעקיל און וויכען זייא וויא איין עבוש. נאר וואס מהוט מען אבער מיט איהר? וויא לאָזט מען איבער זיא, דיא הארבאטע מיינע? מיר איז פירגעקומען וויא איך שטעה אין א פאַרדאָר־בען אָרט, א שרעקליכע גרוב, נאר א גיהנם. און איין אויער אריין שרייעט מיר עפּים א קול: פארשפּיל נישט דיין נשמה, פישקע, וויא נאָט איז דיר ליב אנטלויף! און אין דעם אנדערען אויער קלינגט מיר פון דער הארבאטער מיינער א קול: פישקע. פישקע!... מען בעדארף אויסקלייבען איינס פון ביידע: אדער אהין אין דער לעבעדיגער וועלט, ריין פון זינד, פון צרות און בייז, אָדער דאָ אין דעם גיהנם נאר אין איינעם מיט איהר. איך האב מיך גוט אויסגעוויינט און... נאָט זאל מיך נישט שטראָפען פאר דיא זינד — איך בין געבליבען ווייטער ביי דער חאליאסטרע...

שפּעטער ערשט אין א צייט ארום איז מיר אין קאָפּ אריין א געדאנק מיט דער „הארבאַטער אין איינעם אנטרינען צו ווערען פונם פּעקיל. נאר דאָס אבער האט דאָך אנדערש נישט געקענט זיין סיידען אויפגעבונדען צו ווערען פריהער פון מיין ווייב. וואס וועט דער תכלית זיין פון מיין ארומפיהרען זיך מיט א מיידעל גלאט אזוי? דיא וועלט וועט מומלען און טראכטען נאָט ווייסט וואס.... איין רפואה איז דא — גט. נאר ווער מיין ווייב אבער, טראכט איך ביי מיר, וועלען נעהמען גט? זיא איז דאָך א שלאק, איין אָנשיקעניש פון זיין ליעבען נאמען. אז איך וועל זאגען גט, וועט זיא, מיר אויף צושפּריגעניש, זאגען: ניין! דיא גרעסטע הנאה, אין דער לעצטער צייט, איז ביי איהר געווען, מיך צופּייניגען און צוטאן מיר אין דער גאל אריין. פון דעסטוועגען האט עס מיך נישט אפּגעשראקען און האב מיר פירגענומען ארום דער זאך צו ארבייטען מיט גוטען אדער מיט בייזען, אפשר וועט נאָט רחמנות האבען. דערוויל האב איך דיא זאך געהאלטען ביי מיר בסוד, קיי־נער זאל דערפון נישט וויסען.

זינט דער מעשה מיט דעם אלטעמשקען האב איך פאר גרויס פאַרדראָס מיט קיינעם פון דער חאליאסטרע מעהר נישט געוואלט אין דיא

הייזער ארומגעהען. דאס האט מיך גענוג צרות געקאסט, נאר איך האב מיך איינגעשפארט, מיין טויט זאל דא זיין, וויל איך מעהר קיין בער נישט זיין ביי דיא דאזינע ציגאניר. דער ממזר מיט זיין פעקיל לייט זעניען דערמיט שטארק נישט צופרידען געווען; און האבען מיר מיט דיא הענד געוויזען ווער עלטער איז, שלאָגענדיג מיך איינמאל רופען זיי זיך אָנ־עט: פאר וואס זשע זאָלען מיר דיך אומזיסט פיהרען, שיינע סחורה, אז דוא ווילסט נישט ארבייטען, ווילסט נישט פארדינען? געה דיר אוועק צו אלדע שווארץ יאהר! — אפילו דיא רגע, ענטפער איך זיי. גיט מיר אָפּ מיין ווייב, מיין ווייב! — זיי האבען זיך אָנגעקוקט איינער דעם אנדערן און ארויסגעלאָזט א גרויס געלעכטער. עס פערשטעהט זיך, אז דאס וואס איך האב געזאָגט, גיט מיר אָפּ מיין ווייב, איז נאָר געווען איין אויסרייד. אין הארצען האב איך נאָר געמיינט, האלט זיך מיט איהר' מיט אייער שטיק סחורה און לאָז זיא נעהמען ביי מיר גט־ אמת טאקי פון דיא קלעפּ, וועל־כע איך האב געחאפּט פאר מיין עקשנות האט מיר גוט וועה געטאהן, נאר דער־ביי האט מיר הנאה געטאהן, טראכטענדיג ביי זיך: נישקשה! דאס וועט מיר ניטצען צום עסק. אז זיי וועלען זעהען, איך בין איינגעשפארט און טויג זיי מעהר נישט, וועלען זיי גערען זיין מיינער פטור צו ווערען און דאס וועט מיר דערנאך העלפען צום גט.

21

— בתיה! גיב איך א זאָג צו מיין ווייב, צושארענדיג זי צו איהר פיס גוטע איינמאל, אז מיר זיינען געוועזען אליין און געוואלט אין א שמיעס מיט איהר א טאפ טאן וועגען גט. וואס האסט־דוא, בתיה, צו מיר?

— ווער דיא כפרה, פישקע! בעקום איך פון איהר א קורצע תשובה.

— אָט האסט־דו דיר! מאך איך וויא אנגעברוגזט זיך. איך מיט איהר' אליין אדרבה ואדרבה און זיא אלץ קידער־ווידער: ווער דיא כפרה, פישקע! פאר וואס?

— בעקום זשע דיא נבפּא! זאגט זיא מיט א קרום פנים אוועקריקענדיג זיך פון מיר.

— זאלסט מיר געזונד זיין בתיה! רוף איך מיך אָן'עס מיט גומען. ווארף חלעבען אוועק דיינע נארעשקייטען און לאמיר לעבען ווי נאט האט געבאָטען.

— ווער דיא כפרה פישקעניו מיט דער הילטייקע דיינער אין איינעם!

אַ־אַ, ווער דיא כפרה דוא בעסער מיט דעם ממזר דיינעם טראכט איך! בייא מיר און גנה ארויס מיט דער שפראכע גאנץ ריין: הער אויס, בתיה! וויא זאגט מען עפעס, א בת ישראל נייט מען נישט. ווילסט נישט קיין לעבען, איז דאָך דאָ דארויף ביי יודען עפעס א גט. רוט אָדער טויט!

— אהא, דיא הילטייקע גלוסט זיך איהם! ניכער פטרן דאס ווייב און האצעניו מיט דער דראבקע! א, נישט דערלעבען זאלט איהר עס, ניכער וועט איהר ביידע מיט'ן קאפ אָנלייגען. נישקשה, עס וועט איהר נישט געשיינקט ווערען דער חצופה דיינער, קייען וועט זיא פון מיר דיא ערד. הערסט דוא פישקעלי? אין טאטענס טאטענס טאטענס......

מיין ווייב האט זיך צושריגען אזוי, אז איך האב נעהאפט דיא פיס אויף דיא פלייצעס און אוועק.

מיט מיר איז געשטאנען שמאל. שלעכט ארום און ארום! איך אליין האב קיין האָניג נישט געלעקט, בין פארשווארצט געוואָרען און דיא האָרבאטע נעביך האט אויך נעהאט איהר עהרליך אויסקומעניש, זיא האט נענאָסען אין מיין זכות. מיין ווייב האט זיך פארהאלטען צו איהר וויא א בעל־הביתטע, נעהאט איבער איהר צו שאפען. נאָר עפעס נישט נאך איהר וואונש האט זיא מיט איהר זיך גוט אָפגערעכענט, און דער ממזר פון זיין ווייב האט איהר געמאכט א פינסטערען פסק בעזונדער. אדאָך־און־וועה איז אונז ביידע געוועזן. אונזער גאנצע טרייסט איז געווען, וואס שפעט ביי־נאכט, ווען אלע האבען געשלאָפען פלעגען מיר זיך ארויסגנבהנען אין דרויסען, צושמיעס'ן האָטש אביסל און איינער דעם אנדערן אויסצוגיסען דאס שווערע ביטערע הארץ.

איינמאל זיטצען מיר זיך אזוי ביידע ביי נאכט לעבען דער גרויסער שול. דער הימעל איז אויסגעשטערענט און ארום אונז איז שטיל. נישטא קיין לעבעדיג בע־שעפעניש. זיא זיצט לעבען מיר אויף א שטיין, איינגענורעט, איינגעהייקערט,

טרעהרען גיסען זיך איהר פון דיא אויגען און ברומבעלט פאר זיך שטארק אומעטיג איהר בעקאנט לידעל:

דער טאטע האט מיך געקוילעט.

דיא מאמע האט מיך געגעסען....

איטליכס ווארט איהרס שניידט מיר דאס הארץ וויא מיט א מעסער. איך טרייסט זיא, נעהם זיא איין מיט גוטע רייד, אט, נאך אביסיל וועלען מיר אם ירצה השם אויפגעריכט ווערען. איך מאך איהר א גאנצען צעטיל פון אונזער לעבען שפעטער, אז מיר וועלען מיט דעם אויבערשטענס הילף ביידע פון צרות אויסגעלייזט ווערען. איך שטעל איהר אנידער פאר דיא אויגען אלסדינג לעבעדיג מאהל איהר אויס דיא גלופסקער געמויערטע באד מיט איטליכס פיצעלע דארט, וויא איך וועל מיך אהין ווייטער אריינדרעהען און אז גאט וועט דערהויבען דאס מזל קען איך מיט דער צייט בעקומען דארט א שטעלע פון א היטער. זיא אליין קען אפשר אויך מיט דער צייט האבען דארט א מהועכטס: זיין א טוקערין אדער עפעס אנדערש אזוינס. און ווען נישט, קען מען אין גלופסק אויסזוכען אנדערע מיני פרנסות. פאר ארמעלייט איז גלופסק ארץ ישראל, זיא איז אהן עין הרע גרויס, הייזער זענין דא וויא מיסט. דיא מענשען זענין אהן חכמות, ווייסען נישט גאר קיין צערעמאניעס, איטליכער טהוט זיך וואס ער וויל און ס'איז רעכט. דארט קענען א שטיינער גאנץ שיינע בעלי הבתים זיך געהען אפגעריסען, אפגעשליסען פארדריפעט ביז דעם האלדז און גארנישט. אדער אין מיטען העלען טאג זיך שפאצירען אויף דער גאס אין עפיס א פארשמאלצעוועט חאלאטעל, צוהראשטעט און גארנישט. אדער פארקעהרט, ארמעלייט קענען גאר אמאל ארויסגעהען אנגעטהאן אין זייד אין סאמעט און אויך גארנישט. דארט איז שווער אונטערצושיידען צווישען קבצנים און נגידים נישט אין דער הלבשה, נישט אין דעם גאנצען פיהרינג. זעהר אפט מאכט זיך דערפון דאס שטיקעל פרנסה אין איינעם מיט דיא רייכע, איינער העלפט דעם אנדערן און ס'איז זיך א גוט לעבען. ארם איז נישט קיין שאנד, מען בעדארף נאר האבען מזל, ווערד מען אויפגעריכט באלד. וויפיל זענין דא אזוינע, וואס ערשט ניט לאנג זענין זיי געווען קליין, נידעריגע משרתים, קבצנים נעביך, און פלוצלים געווארען לייט, גאנצע פיהרער, כל ולך

אין דער שטאָדט! מענליך נאר אז איך אליין, וויא דוא קוקסט מיך אן קען מיט דער צייט אויף ווערען א טהוער, א מאכער און עס וועט אם ירצה השם זיין גוט. מיר וועלען לעבען אין עושר אין כבוד אין נחת. לאך נישט, זאג איך, לאך נישט, נשמה מיינע איך בין גאָר ניט צו וויט פארקראכען. אין גלופסק איז אזעלכעס גאר פון דיא געוועהנטליכע זאכען, מען בעדארף נאר גלויבען אין גאט, ביי זיך נישט זיין אראבגעפאלען און זיין א יוד.... מיט בטחון. אך גלופסק, גלופסק! וויא דערלעבט מען שוין זיך אויסרייסען פון דעם מיאוסין פעקיל און ניבער, מאמע צו דיר!

—אך, פישקע! איך האב שוין קיין כח נישט מעהר אויסהאלטען. זאגט דיא האר־באטע מיט א זיפץ טיף פונם הארצען, אָנשפארענדיג זיך מיט'ן קאָפּ מיר אויפן אקסעל און אויף דעם פנים איז איהר געלעגען עפיס וויא א גבעט. איך גלעט זיא, טרייסט זיא און שטארק זיא מיט האָפנונגען. זיא ווערד אביסעל פרעהליכער, קוקט מיר גלייך אין דיא אויגען אריין און לאכט. פישקע! זאָגט זיא שטיל, דוא ביסט מיין איינציגער אויף דער וועלט. ביסט מיין טאטע, מיין ברידער, מיין פריינד, מיין אלסדינג. זעה פישקע, זיי מיר געטריי און פערגעס מיך נישט. שווער מיר דאָ ביי דער שול, וואו עס דאווגען אצינד דיא מ ת י ם און צווישען וועלכע עס געפינט זיך אפשר אויף מיין טאטע, וועלכען איך האב ווייניג גע־קענט. און איז אן עדות. שווער מיר, אז תמיד וועסט דוא מיר בליי־געטריי......

איך האב מיך א נעהם געטאָהן שטארק קנעלען מיט מיין ווייב וועגען גט, געארבייט, גערעדט אהין אהער ביז צווישען אונז איז אָפּגעמאַ־ט געוואָרען אזוי: דאס ביסעל געלד, וועלכעס ביי מיר האט זיך אָנגעזאמעלט אין דער גאנצער צייט, וואס איך האב געארבייט פאר מיר אליין, האב איך בעדארפט איהר אין האנד אָפּגעבען, טאקי באלד, ניט איינצולייגען עס פריהער וויא, דער שטייגער איז, און חוץ דעם האב איך נאך זיך מתחייב געווען, דעם גאנצען ווינטער, וועלכען מיר וועלען דערלעבען, מיך צולאָזען, גאָר אָהן שום טענות, חברה זאָל מיט מיר מאכען דיא שפיל, דאס הייסט, מיך לאָזען פיהרען אין דיא הייזער און דיא נדבות, וועלכע מען וועט מיט מיר מאכען, געהרען צו

מיין ווייב פאר איהר כתובה. דער ממזר האט מיט א שמייכעלע מיר געבראכט דיא ביינער והכל שריר וקים און געזאגט מזל טוב. איך בין ווידער למזל געווארען א בער, א גוט שטיקעל סחורה. דער אלטעטסקער איז ווייטער מאקי מיט מיר אין דיא הייזער ארומגעגאנגען און איך האב אלץ געמוזט הינקען גוט, זיפצען, קרימען זיך, מאכען אנשטעלען, וויא ער האט מיר געהייסען.

נאך פסח זיינען מיר געקומען ערגיץ אין א שטעדטיל, אין חערסאנער גובערניע וואו איך האב דיא ערשטע צייט געארבייט לויט מיין התחייבות. נאר דערנאך האב איך געזאגט, גענוג! לאז שוין זיין דא אן עק. מיין ווייב האט תחלת זיך געקווינקעלט, געבעטען א פאר טעג צייט זיך מישב צוזיין. צום סוף האט זיא געענטפערט, גוט! מארגען נעהמט זיא גט. ס'איז מיר לעכטיג געווארען אין דיא אויגען, אזוי שטארק האב איך מיך דערפרעהט. פאר שמחה האב איך נישט געקענט איינזיטצען אויף איין ארט. עס האט מיך געצויגען אין דרויסען. איך האב א היבשע צייט מיר ארומגעשפאצירט אין דיא גאסען אהן אן איין וועג מאקי מיט חשק געגאנגען אויך אין דיא הייזער, טראכטענדיג ביי זיך, וואס קען עס שאדטען? אויף דער הייסער שעה, ביי... אראפגעהען פון קעסט, וועט מען בעדארפען האבען עטליכע גראשען. דער עסק מיינער איז געגאנגען גוט. אזא „אין דיא הייזער ארומגעהען", וויא דענסטמאל, געדיינק איך נישט שוין פון א צייט. עס טרעפט זיך אזוינס איין מאל אין הונדערט יאהר. אז גאט וויל העלפען א מענשען העלפט ער איהם מיט אלעמען. אין וועלכער שטוב איך בין אריין, בין איך ליידיג פון דארט נישט ארויס. דאס מזל האט מיר דענסטמאל געשפילט און האב בעדארפט גראד טרעפען אין א שטוב, וואס דארט איז געוועזען א ברית. דער עולם איז געוועזען שטארק פארלעקט, לעבעדיג, פרעהליך, מען האט מיר געגעבען א גוטען טרונק בראנפין, א גאנץ קידוש גלעזעל, אויך א גרויסען שטיק לעקיך. א מלכות ברויטיל און דערצו נאך עפיס געלד מיט א רויזענבולקעלע. איך האב מיך איינגעהאלטען, נישט צופארזוכען אפילו קיין ברעקיל און בעהאלטען דיא אלע גוטע זאכען וויט אין דעם בוזעם, צובריינגען עס א מתנה מיין הארבאטע מיידיל. מען האט בעדארפט זעהען מיט וואס פאר א פרייד איך בין עס געגאנגען דעם גאנצען וועג. אלץ געטראכט ביי מיר, היינט ביי נאכט, אז דער עולם וועט שלאפען, וועל

איך איהר דאס געבען, לאז זיא נעביך אויף הנאה האבען. זיא איז נעביך אויך הנאה האבען. זיא איז נעביך פארוויסט, פארוואָגעלט, האט א הארץ פול מיט מכות. זיא האט נעביך נישט געהאט אין איהר לעבען קיין זיסע מינוט. נא, לאָז זיא וויסען, אז פישקע איז א גוטער ברודער, ער זאָרגט זיך פאר איהר און היט זיא אָפּעט וויא דאָס שווארצאפּעלע אין אויג. ער וועט באדאי אליין נישט עסען און איהר דעם לעצטען, דעם בעסטען ביסען אוועקגעבען. עס האט מיר זיך גע־דאכט וויא מירביידע זיטצען לעבען דער גרויסער שול און האבען שטארק הנאה. זיא עסט, קוויקט זיך מיט דעם לעקיך און איך איהר: נשמה מיינע, לאָז דיר וואויל בעקומען! טראכטענדיג דערביי ביי זיך: א גוטער סימן! הלואי אין גיכען לאמיר עסען לעקיך ביא אונז... איך זאג איהר אנעט דיא בשורה: מאָרגען ווער איך אויסגעלייזט, מיין ווייב נעהמט גט, און זיא שיינט, קוועלט גאָר אָן. מיר קלעהרען. וויא אזוי שטילערהייט ארויסצוחאפּען זיך פון דער חאליאסטרע און מאַ־כען א פליטה. ביי אונז ווערד פארטיג וועגען דעם א גאנצער פּלאן און ס'איז דאָ א האָפנונג, אז עס וועט אם ירצה השם זיין גוט... אָט מיט אזעלבע געדאנקען בין איך מיר געגאנגען דעם גאנצען וועג און מיר פירגעשטעלט גליקען. אויפן וועג האב איך נאך בעגעגענט א וואסער טרעגער מיט פולע עמער, דאס איז דאך געוויס א גוטער סימן. נאר וואָס אבער לאָזט זיך אויס?

עס לאָזט זיך אויס, ווי איז מיר, א טייך. איז א מענשען בעשעהרט אומ־גליק העלפען איהם נישט קיין גוטע סימנים אויך, צעהען גויות אפילו זאָלען איהם מיט פולען איבערגעהען דעם וועג. אז איך בין פאר נאכט געקומען צוריק אין הקדש האב איך שוין דאָרט נישט געטראָפען דיא חאליאסטרע!... אין דער צייט, וואס איך האב מיר לוסטיג ארומגעשפאצירט אין דער שטאדט זענין דיא שיינע לייט דערווייל אוועקגעפאָהרען און מיין ווייב, אויך מיין הארבאטע נעביך מיט זייא... דאס איז שוין געוועזן דעם ממזר'ס מלאכה, זיינס א שפּיטצעל. — זאָל ער אזוי וויסען פון זיין לעבען צחאָגען וויא איך האב דענסטמאָל געוואוסט אויף וואס פאר א וועלט איך בין. זאָל איהם, רבונו של עולם! אזוי דרעהען אינווענינ אין בויך וויא מיר האט זיך געדרעהט דער קאָפּ. חושך און פינצטער איז מיר געוואָרען אין דיא אויגען, פינצטער איז מיין וועלט.

דאס איינציגע שטערנדיל, וואָס האט מיר געשיינט. איז פּלוצלים פאַרשווינדע, געוואָרען. נישטא, ווייא איז מיר, נישטאָ מיין טרייסט! נישטאָ, מיין האַרבאַטע נעביך!.... איך בין ווידער עלענט וויא א שטיין, איינער אליין אין דער גאַנצער וועלט. און זיא! וואו איז זיא, וואָס טהוט נעביך זיא, זיא?.... פאַר וועמען וועט זיא קענען האָפּש א מאָל זיך אויסווײנען, אויסגיסען איהר שווער ביטער האַרץ. אוי, יודען! א וועהטיג. ס'איז מיר א וועטהיג טאַקי אין צווייען!

ארויסנעהמענדיג שפּעטער פונם בוזעם דאס שטיקעל לעקיך, וואס איך האב איהר עס אָנגעגרייט, איז מיר געוואָרען א לאַך אין האַרץ. איך האב עס גע־האַלטען שטייף, אָפּגעגאָסען עס מיט טרעהרען, וויא עפּיס א זאַך, א זכר, וואָס בלייבט איבער נאָכן טויט פון א געליבט קינד. פון איין איינציג קינד. נישט בעשערט דיר געוועזען צופּאַרזוכען עס, צודערקוויקען זיך איין מאָל אין דיין לעבען, בידנע, אומגליקליכע, נשמה מיינע! איך קוק קוק אויפן שטיקעל לעקיך, קוש עס, וויקעל עס דערנאָך איין וויא איין אבן־טוב און באַהאַלט עס ווידער אין בוזים טאַפּענדיג עס אָפט און צוקוועטשענדיג עס צום האַרצען.... וויים איך, וואָס מיר איז געשעהען?!....

22

פישקע האט ביי זיינע לעצטע ווערטער ארויפגעלייגטביידע הענד אויפן פּנים, זיך אוועקגעקעהרט אין דער זייט און געכליפּעט. מיר האבען געפיהלט זיין האַרץ און איהם געלאָזט צורוה, אויף אונז אליין איז אויך אָנגעפאַלען א מרה־שחורה, מיר זענען געבליבען זיצען שטיל. איטליכער פאַרטיפט אין זיינע געדאַנקען. אַלטיר מיינער האט זיך אַלץ געקראַצט אין דער פּאה, געפיהרט דיא האַנד איבערן פּנים, אנהויבענדיג פונם שטערען און אויסלאָזענדיג מיט דער באָרד, וועל־בע ער האט ארומגעחאַפּט מיט אלע פינף פינגער און געמאַכט דערביי עט, עט!.. מען האט געזעהען, ער איז צוטראָגען, מיט איהם איז עפּיס נישט גלאַט.

איך אליין בין עפעס געווען אויך צודרעהט, פישקעס געשיכטע האט מיך געקאָ־
טערט. נאך גאנץ לאנג האב איך פיל מאל ביי מיר געטראכט: רבונו של עולם!
וואס איז דאס אזוינס, זיין פארליאָפעט? עפיס האב איך געהערט, עס טרעפט
זיך א מאל אזעלכעס, נאָר וואס דאס איז, האט מיין מוח נישט גענומען. ביי אונז
פלעגט מען אויף אזעלכע זאכען געוועהנטליך זאָגען: ס'איז איין אָפגעטאנע זאך,
כישוף, עפעס אזא מין פלעשעלע איז דאָ דערצו, עפעס א מין קרייטיכץ פון איין
אלטער גויע, א מכשפה'טע. און דאָס וואס אלטע מכשפה'טעס זענען פארטיג אָפ־
צוטאָן אזעלכע שפיטצליך, אויך אראָפצוברייינגען רייטענדיג אויף א בעזעם דעם
טאָג, וואס האט אוועקגעוואָרפען דאס ווייב, זיא געמאכט פאר איין ענונה — דאס
איז דאך קלאָהר וויא דער טאָג, דארויף זענען דאך דאָ א סך עדות: כשערע יר־
דענעס און בעטאָנטע, עהרליכע יודען מיט בערד.... פארליאָפעט זיין האט ביי
אונז געהייסען עפעס אזא מין שלאָפקייט, וויא קדחת א שטיינער, א דבוק, א
מאנקאָליע, דיא נכפא, דיא שלעכטע זאך, וואס דערצו איז טאקי ניטאָ נאר א
בעל-שם, אדער להבדיל דער טאָטער. ביי אָ ישמיעס דערפון פלעגט מען זיבען מאל
אויסשפייען, אָננעהמענדיג זיך ביי דיא ברעמען, און מאכען דערביי מיט א פארקרימט
פרום פנימעל: נישט-דא געדאכט, נישט פאר קיין יודישע קינדער געדאכט!....
אויך איז א מצוה געווען צולאכען אויס יענע פארליאָפעטע דעם גרעסטען
געלעכטער, וויא דער שטיינער איז צולאכען אויס א משוגענעם. אזא שלאפקייט
אבער, געדיינק איך, ווען עס האט זיך געמאכט, האט זיך עס געמאכט סיידען
נאָר ביי דיא גרויסע נגידים, אדער ביי דיא גרויסע קבצנים. אין בעל־הבתישען גראד
אקענען, האט מען נישט געוואוסט אפילו מיט וואס מען עסט עס. — דאס איז
דאָך, האָב איך אָפט ביי מיר געטראכט, א וואונדער! פאר וואס איז דאָס אזוי?
און וואס איז דאָס אזוינס? עס מוז דאך האבען א טעם. דער טעם פון דער אל־
טער גויע, איז נאַרעשקייטען, וויא דאָס פלעשעלע. איך בין קיינמאָל דערמיט ניט
צופריעדען געווען, הגם יודען האָבען עס געהאלטען פון מיר פאר א שטיקעל
אפיקורסות — סטייטש, וויא גלויבט מען עס נישט אין כישוף, אין דעם טאָטער,
און שדים! איך האב געזוכט ביי מיר, געזוכט א טעם און, דאכט זיך, געפונען.
גרויסע נגידים איז אויף דער וועלט צו גוט, האָבען אלסדינג, עסען, טרינקען דאס

טהייערסטע, דאס בעסטע, אהן זארג, אהן קאפּדרעהעניש, עס נעהט זיי אפּ נאר קדחת, דעריבער ליגט זיי אין זינען צומאכען קוצעניר־מוצעניו. ערענסט, אדער גלאט אזוי א שלכען? דאס איז שוין זייער סוד. ווידער־זשע דיא גרויסע קבצנים פון דער אנדערער זייט, זיי איז אויך, אויף זייער שטייגער, גוט. האבען גארנישט, קדחת וואס איינצושטעלען, עסען קעסט ביי דער וועלט אהן קאפּדארעניש און קר מען אויפן גרייטען. בושה אין דער זייט! דעריבער גלוסט זיך זיי אויף אזעלאע מעשיות שטענדיגע עסקים פון דרעהען זיך און מיני חתונות איז געוועהנטליך נאר אין דעם הויכען און אין דעם נידעריגען שטאנד. דער איבעריגער עולם אונזערער, פונם מיטעלען סארט מענשען, איז תמיד פארטראגען אין דייזשע בארטשט. איהם דארט דעם קאפּ פאר דעם שטיקעל ברויט, זוכט פרנסה. ביי איהם איז ראשית חכמה געשעפט. אלסדינג — געשעפט. חתונה האבען איז אויך א געשעפט. ער האנדעלט איין א ווייב, דינגט זיך פריהער גוט אויס וועגען דעם מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכעם פיטצעלע בעזונדער, אלסדינג פינקטליך אויסגערעכענט, אפילו א שטריימעל און דיא שבת'דיגע קאפּאטע מוז אויך שטעהן במירוש אין דיא תנאים, זענין דיא תנאים דערפילט געווארען, כפי דעם מדובר, קום־זשע כלה לעב אונטער דער חופּה מיט דעם שדכן, מיט דעם בדחן, מיט דעם גאנצען פּעקיל כלי־קודש, וואס לעקען פונם געשעפט אפּ א ביינדעל. זיי א ווייב האב קינדע", רייס קריעה און ווער פערשווארצט מיט מיר אין איינעם ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, אויב דיר גלוסט זיך לעבען, נישט שטארבען פאר דער צייט. אויב דוא ביסט שיין אדער מיאוס, קלוג אדער א נאר, דאס איז שוין דיין עסק פון מיינעטוועגען איז אלץ איינס, א פלוניתטע איז א פלוניתטע. מיר זענין נישט קיין פּריצים, האבען נישט קיין צייט צו קוקען זיך צו אזעלכע זאכען. יודען זיינען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער, טרוד אין דער פרנסה! — זעהר פיעל זיינען דא פון מיין גראד יודען, וואס ריידען כמעט נישט, עסען נישט ביי איין טיש מיט דיא ווייבער, קוקען זייא וויניג אן, און ס'איז גאנץ רעכט. ביידע צדדים זיינען צופרידען און ווינשען, ווען עס קומט אויס אמאל, הכוואי אזא לעבען אויף אלע גוטע לייט און אויף זייערע קינדער געזאגט געווארען! שטארבט ביי איינעם דאס ווייב בעגראבט ער דיא, זיצט נאך איהר שבעה גאנץ יודעשליך און

האנדעקט באלד מאקי איין א צווייטע, פריהער נאך, אמאל, פאר שלשים. און אויף אזא שטייגער אויף די דריטע, דיא פערטע, דיא פינפטע.... ביז דער אלטער יודענע, וועלכע ער נעהמט צום לעצט אין דיא אלטע געשיינקטע יאהרען אונטער דעם אויסרייד געוועהנ ליך, מיט איהר אין ארץ ישראל אריין צופאהרען. הייסען הייסט עס ביי יודען דיא גאנצע חתונה, מקיים זיין א מצוה, וויא גאט האט געבאטען.... וויא א שטייגער דעם יודענס עסען שבת איז נישט גלאט גראב פרעסען ווענען דער אכילה, וויל א זינדיגער מענש בעדארף עסען, נאר וואס דען? עס הייסט מקיים זיין שלש סעודות. דעסגלייכען אויך דאס גלעזעלע וויין פסח ביים סדר, טרינקט עס דען א יוד גלאט משונה גראב, וויל אביסעל וויין איז מחיה און נאך דיא קניידליך מאקי גאר א דערקוויקעניש? חלילה! ער מאכט דערביי מיט א פארפרומט פנימעל: הריני מוכן ומזומן איך בין מיר גרייט, איך בין מיר בדייט מקיים זיין דיא מצוה כוסען: דעם ערשטען, צווייטען, דריטען, פערטען כוס.... אונזער איינער עסט, טרינקט, האט חתונה אלץ מיט א לשם יחוד, צוליב קודשא־בריך־הוא און דער שכינה. — נאר דאס אלסדינג איז אבער נישט נעזאגט געווארען אויף פישקען. און זיין שלעכטער לאגע, און וועלכער ער האט זיך נעפונען איז דאס הארבאטע מיידיל פאר איהם געווען א גליק, זיין טרייסט, זיין לעבען, זיין אלץ מיט איינאנדער. אז מען טרינקט זיך חאפט מען זיך אן פאר א שטרוי, היינט וואס־זשע איז פאר א וואונדער, אז פישקע האט זיך אנגעחאפט אין דער הארבאטער מיט זיין גאנץ לייב און לעבען און איז צו איהר צוגעזאמט געווארען? אז עס ריהרט אן ביי דער נשמה, דענסטמאל שרייעט דאס הארץ, שרייעט, רעדט איינע ביי אלע מענשען גלייך. דאס לשון פונם הארץ איז איין לשון פאר גרויס און קליין, פאר דעם געלעהרענטען און פאר דעם גראבען מענשען — וואס־זשע איז פאר א וואונדער, אז פישקעס הארץ האט זיך דא אויסגעגאסען אין אזעלכע הייסע געפיהלען, ריינע מענשליכע ווערטער? דעריבער מאקע האבען דינע ווערטער גע־ריהרט, מיך צונעמען וויא א פידעלע, וואס רעדט שפילט אומעטיגע שטיינער. אלע בעל־דרשהנס און מוסר־ספרים אין איינעם האבען קיינמאל מיך אזוי נישט גע־ריהרט, געמאכט ווייך, גוט און פרום, וויא א קרעכץ פון א צובראכען הארץ, וויא דעם כלי־זמרס א שפיל אויפן פידעלע....

מילא גאנץ רעכט, איך בין שטארק גערירט פון פישקעס דערצעהלונג, בין איך מיר דעריבער פארטראכט, אָבער דוא פערדיל מיינס, פאר וואס ביסט־דוא פארטראכט? א גאנג אביסל, מישטעהנס־געזאגט, קוים וואס ער ריהרט זיך. עס זאל איהם דאס אנהויבען ארעג, וואס אָט באלד איז תשעה־באב און מען בעדארף זיך איילען מיט קינות אין א סך שטעדטליך. ער געהט גאָר נישט מיט דעם גלייכען וועג, פארקריכט אין דער זייט לעבען דער תבואה, שטעלט זיך צו וויילע אָפּ און שטשיפעט גראָז. דיא שיינע שקאפע איז ניט בעסער פון איהם, טהוט איהם נאָך און חאפט אויך א קיי. דאס איינענע טאקע וואס אין חדר, אז דער רבי פארקוקט זיך א מאל אין דער זייט, פארווינט דאס קינד, אָדער האמפערט זיך מיט דער רביצין, פארקוקען זיך אייך דיא תלמידים און פאלשעווען אין דעם לעהרנען. איך טהוא דיא רפואה, וואס דער מלמד, נעהם דיא בייטש און טהוא א וויז דעם שלימזל מיינעם, זאגענדיג איהם דערביי מוסר. ער שט:לט אויף דיא אויערן, שטרעקט אויס דעם האלז, שטעקט ארויס א שפיטץ צינגעל, דרינעט מיט א הינטערסטער פוס און שמייסט אקעגען מיר מיט דעם וויידיל.— איי, דוא ביסט איין עזות פנים! רוף איך מיך אָן און בין איהם שוין טאקע גוט מכבד מיט דער בייטש. ער האט אפילו נישט געוואלט ליידען, מאכט א פער־דישען קומטיות, א הייב מיט דעם הינטען און נעהאט בדעה אויסצושטרעקען זיך אויף דער ערד. נאָר ער האָט זיך באלד מישב געווען, א ציה געטהאָן מיט אימ־פעט דעם וואגען און אָנגעהויהען זיך ווייטער צושלעפען. מיר אלע זיינען דערווייל צו זיך געקומען. אלטיר האט אונטערגעטריבען ארף זיין שטייגער, פישקע הויבט אָן אויף זיין שטייגער, איך נאָך איהם טאקע, ארבייט, פארטייטש אויף מיין שטייגער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

איך וועל אייך דאָ נישט קיין ים ברייען. איינער אליין האָב איך מיך דערנאך אויף אדעסער טראקט געלאָזט, געטראכט טאָמער וועל איך מיינע לייט דאָ בעגעגענען, אָדער הערען עפּיס וועגען זייא. נאר אומזיסט דיא מיה, זיי זענען וויא אין וואסער אריין. דאס לעבען איז מיר נמאס געוואָרען פונ'ם שטענדיגען ארומשלעפען זיך. איך האב געהאלעשט אויסצורוהען זיך אביסיל, זיטצען אויף איין ארט, וויא איך בין געוועהנט געווען פריהער. גאָט האט געהאלפען, איך האב מיך לסוף פארשלעפט קיין אדעס.

דיא ערשטע פאַר טעג איז אדעס פאר מיר געווען א טויט. איך האב מיך
דאָרט ארומגעדרעהט עלענט, פרעמד, אליין נישט צו וויסען וואו מיך אהין צוטאָן.
אלסדינג איז פאר מיר געווען נייא, עפּיס ווילד משונה. קיין חקדש, וויא אין אנ־
דערע יודישע שטעדט, האב איך דאָרט נישט גע..ונען, הייזער אויף ארומצוגעהען
אויך נישטאָ. ביי אונז אין דיא יודישע שטעדט זענין דאָ הייזער, טאקי וואס היי־
זער הייסען, נידעריגע, אהן חכמות, אהן קונצען, מיט דיא טהירען צו דער גאס
איין קליין שטופּעלע דיא טהיר קומסט־דוא גלייך אין שטוב אריין. ברויכסט נישט
מאכען קיין גרויסע צערעמאָניעס, אט איז דאָס גאנצע בעל הבתישקיים, אלסדינג
וו..ס נייטיג איז צום עסען, צום שלאָפען. בעדארפסט אביסיל וואסער, האסט דוא
עס, בעדאַרפסט דיא פאמייניצע, איז זיא דא, וואש דיא הענד און זאג דיר אשר
יצר וויפיל דיין הארץ גלוסט. אט איז דער בעל הבית, דיא בעל הבית׳טע, דאס
הויזגעזינד, זאג: גאט העלף! שטרעק אויס דיא האנד, בעקומסט דוא דיר דיין
נ..ה, א קוש דיא מזוזה און נעה דיר געזונטערהייט ווייטער. — היינט איז טאקי
פון דרויסען גריננ צודערקענען א יודענס הויז. דאס בערגעלע מיסט, דאס רינ־
שטאָקיל, דיא פענסטער, דיא ווענד, דער דאך שרייען, דאס איז א יודעש הויז. אין
דעם ריח אליין דערקענט איהר, אז דא זיצט א יוד... אקעגען־זשע דארט אין אדעס
זענין דיא הייזער, מישטעהנט געזאנט עפּיס ווילד, הויך אומגעלומפּערט. דער גאנג
איז געוועהנטליך דורך א טויער אין א הויף דארט קריך אויף טרעפּ, זוך א טהיר.
האסט דוא שוין געפונען א טהיר, איז זיא נאר פארשלאָסען, עפּיס איז זיא מיט
א גלעקיל, מיט גאנצע צאַצקעס. דוא בלייבסט ביי דיר עפּיס אראפּגעפאלען,
פּיהלסט, אז דוא ביסט ארעם, נידעריג, האסט קיין פּנים נישט, שטעהסט א רגע
דערשלאָגען, מאכסט דיר דערנאך הארץ, נעהמסט זיך מיט גרויס דרך ארץ פאַרן
גלעקיל, עס ציטערט דיר אבער דיא האנד, טהוסט א קליין ציהעלע, כמעט וויא
גארנישט, שרעקסט זיך עפּיס אליין פון דיין ציהעלע, גלייך וויא דוא וואלסט ארויס
אקעגען יענעם מיט א גראב ווארט, איהם געשאלטען אין טאטען אריין, און טראנסט
זיך באלד טאקי אפּ... טאפּסט דוא א מאָל און ערגיץ עפּיס איין אנד..ר
גאנג, פאלט אויף דיר אניעט א קעכנע, א בעדינטער, אדער עס לאזט
זיך נאר אויס, דא זיצט נישט קיין יוד, וואס הייסט עס! וואונ־
דערסט דוא זיך שטארק, וואס איז דאָס פאר א שטאָדט? וואָס זענין עס פאַר

הייזער? וואו זענען עס אונזערע ארמעלייט מיט דיא טארבעס? איך האב מיך ארומגע־
בלאנקעט אין דיא גאסען, זיך גוט צוגעקוקט צו אלסדינג דארט, טאמיר וועל איך
זעהען עמיצען מיט א טארבע, אויסצופרעגען איהם מכח דעם עסק, וויא אזוי מען
געהט דא אין דיא הייזער ארום. נאר וויא אויף צו להכעיס האב איך נישט
בעגעגענט קיינעם. און וויא איך דרעה מיך דא אזוי ארום בעמערק איך פון
דערווייטענס עפיס א יונגען מאן, געקליידעט דייטש, געהט וויא איינער, וואס
ווייסט נישט דעם וועג, קוקט אויף דיא הייזער און ווארפט זיך אין אלע זייטען
נאס. דער דאזיגער פארשוין, טראכט איך ביי מיר, מוז נישט זיין קיין היגער,
מען בעדארף איהם נאכגעהען, זעהן וואס ער טהוט. ער געהט אריין אין א הויף,
איך נאך איהם. ער זוכט און לאזט זיך דערנאך ארויפגעהען אויף א טרעפ
מיינער—אויך ארויף. ער געהט אריין אינוועניג אין א פאדער חדר, מיינער
שטעלט זיך אויף יענער זייט לעבין דער טהיר. עס דויערט נישט לאנג קומט
ארויס איינער, א געגאלטער, עפיס נאר א פרינץ, א פנים דאס איז דער בעל־
הבית. דער יונגער מאן גיט איהם עפיס א ביכעל, ארויסנעהמענדיג עס פריהער
פון קעשענע, ברייט און לאנג וויא א טארבע. דער געגאלטער טהוט א בליק
אויף דעם שער־בלעטיל און ווארפט עס באלד טאקי דעם יונגען מאן צוריק, פאר־
קרימענדיג זיך מיט א בייזער: לאזט מיך צורוה מיט אייערע שמאכטעס! מיר
דאַרפין עס כלל נישט. דער יונגער מאן טענהט, קויבט זיך אין טאג אריין, ער
האט געטאכט עפיס אזוינס, נאר אנטיק. עס העלפט איהם אבער נישט און
ער נעהמט נעביך בבושה וחרפה ארויס. ער ארויס, מיינער אריין און בעט פשוט
א נדבה. איך בעקום באלד עטליכע גראשען און ריק מיך געשווינד ארויס מיט
א פרעהליך הארץ. אצינד טראכט איך מיר, בין איך אויף דעם אמת וועג.
דאס שיקט צו דעם שפינער זיין פקאקס, דעם שיינקער זיין ביר און דעם ארעמ
מאן — דעם גר זיין וועגווייזער. מען בעדארף איהם פינם אויג נישט אפלאזען.
איך גיה דעם פארשוין נאך שטילערהייט וויא א קיה א קעלביל, וואו ער
פארט בין איך. איהם נעהמט עס שלים־שלימזל, אומעטום חאפט ער נעביך זיי
פסק, דא אזוי: נישט אויסצוהאלטען, וויא זיי האבען זיך היינט צולאזט! או
דארט אזוי: געהט אייך געזונטערהייט, מיר בעדארפען אזעלכעס נישט האבען,

דער שפיטץ איז, ער געהם אוועק צוקאכט מיט ליידינע הענד און מיר געהם עס, און עין־הרע, נאר נישט שלעכט. איך נעהם א גראשען, א צווייער, א דרייער, וויפיל מען גיט. — וואס איז דאס, וואונדער איך מיך, פאר א מין ארעמטאן אזוינער?! און מיין לעבען האט מיר אזעלכעס זיך קיינמאל נישט געחלומט. א פנים דא איז אזא מנהג — ארעמעלייט מיט ביכליך. נייא מאדישע קבצנים און נאך אנגעטאן דייטש! נאראנים, צו וואס בעטלען מיט ביכליך און האבען א פיינ, אז מען קען בעטען נדבות פשוט אזוי! איך בין זיך נוהג וויא אונזערע זיידעס — נעה מיר אין דיא הייזער פשוט אהן חכמות און מאך עס בעסער וויא אנדערע מיט דיא ביכליך. נאר וויא דיא מעשה איז, אויב זיי זענען נאראנים אדער נישט, דערוויל האלט איך מיך פעסט אין מיין קבצן מיט ביכליך, נעה איהם נאך שטילערהייט פוס טריט און היט מיך וויא ווייט נאר מעגליך, ער זאל מיך נישט זעהען. תחילת איז דאס געגאנגען גאנץ גוט, נאר שפעטער האט ער א פנים בעמערקט וויא איך שלעפ זיך איהם נאך און דאס איז איהם שטארק ניט געפעהלען. ער האט אנגעהויבען זיך אפט ארומצוקוקען, אפצושטעלען, און געזוכט וויא מיינער פטור צו ווערען. איך האב מיך געמאכט תם, געקוקט אין דער זייט קלאמפערשט, וויא נישט איהם מיין איך און נעה מיר מיין וועג. נאר אין הארצען האב איך געטראכט: ניין, דוא וועסט זיך ביי מיר נישט אויסדרעהען, ברודער! ווען דוא טוינסט נישט קיינעם און דיר אליין אויך נישט, טוינסט דוא אבער מיר. א רבי וויא אין דיא הייזער ארומצוגעהן ביסט דוא זעהר א א גוטער, האס מיינער!.... צום לעצט האט זיך מיט אונז געמאכט אין איין שטוב אזא מעשה: דער בעל הבית האט זיך געליבען עסען מיטאג און פלוצלים קומט אן מיין קבצן מיט דיא ביכלאך, עס הויבט זיך אן א טענהן פון ביידע צדדים. איינער וויל ארייננדרעהען, דעם אנדערען, א וואָרט פאר א וואָרט, דער בעל הבית ווערד שוין גוט אין כעס, בעלייט מיינעם צו דער מהיר אביסיל גראבליך, דערזעהט דארט מיך און שיקט אונז ביידע אפ צו אלדע שווארצע יאהר. דער בשותפות'ער פסק אונזערער האט שוין ממילא געפירט דערצו, מיר זאלען אייגער מיט דעם אנדערע זיך בעסער דערקענען. ביים ארפגעהען פון דיא טרעפ קוקט מיך אן מיין חבר עפיס שטארק אנגעברוגזט.

איך פארדרעה דעם קאָפּ אין דער זייט און ווייס נישט וואס צוטאָן, איך וואַרט, ער זאל געהען פאראויס און ער וואַרט, איך זאל געהען פריהער. מיר שמעהען אזוי וועק עטליכע מינוט אונז ביידע איז נישט גוט. מיין שותף טהוט מיך דערנאָך א פרעג:

— וואָס ווילט איהר, ר' יוד?

— גארנישט! ענטפער איך. דאס איינענע וואס איהר.

— דאס איינענע וואס איך! מאכט מיין שותף, אויפמעסטענדיג מיך מיט א קוק פון קאָפּ ביז דיא פיס זעהר פערוואונדערט, איהר זיינט אויך א מחבר?

איך האב געמיינט, מחבר איז עפּעס א דייטשעס וואָרט און עס הייסט וואס ביי אונז אויף פראסט יודיש קבצן, זיינער א חבר אין דער פרנסה. דאריבער ענטפער איך איהם אָפּ'עט באלד טאקי אויף טייטש:

יאָ, א מחבר.

— וואס האט איהר עפּעס געמאכט? טהוט ער ווידער א פרעג.

— איך האב געמאכט גאר נישקשהדיג. ענטפער איך, טראכטענדיג ביי מיר: אויף אייך געזאָגט געוואָרען! א פערציג גראשען האב איך געמאכט.

— וויא הייסט אייער חבור? גיט ער מיך נאך אמאל א פרעג.

ווייטער טייטש, טראכט איך מיר. ער פרעגט זיכער: וויא הייסט איהר קבצן, חבר מיינער.

— פישקע! .... טהו איך א זאג קורץ און שארף.

— קען איך האבען דעם כבוד מיט פישקען בעקאנט צו ווערען? מאכט ער עפּיס מיט א זיס חנדעלע.

— אך, מיט אלע כבוד'ן, זעהר אנגעלייגט חלעבין. זאָג איך, אנקוקענדיג איהם גאר פריינטליך.

— נוא, וואו איז ער, דער חבור?

— אָט בין איך דאָך טאקי אליין דא פאר אייערע אויגען, זאלט איהר מיר געזונט זיין!

— נעהם צו אלדע שווארצע יאָהר? טהוט ער אויף מיר א געשריי און פליהט אוועק געשווינד אין איין כעס.

אז איך בין ארויס פונם חויף זעה איך, מיין שואף לויפט וויא א משוגענער ער איז שוין גאנץ ווייט, טהוט זיך פלוצלים א נעהם אין א געפעלע און איז פארשווינדען געווארען. איך בין געבליבען שטעהען עפיס וויא אויסגעפאטש און וואונדער מיך, וואס איז דאס פאר א מין נפש. גאר א משוגענער טאקי. אט איז ער גוט, פלוצלים קומט איהם אן דער שגעון און ווערט אנגעצונדען דאכט זיך איך העך איהם גאר ניט געזאגט אזוינס. איך האב איהם געענטפערט טייטש מיט זיין לשון. נ אט אייך נייס, מחאבאר, חיבארים! ביי אונז אויף יודיש הייסט עס פראסט קבאן, טארבע. — איבעריגענס האפט איהם דער וואטעל טאבער! ....

23

אין א קורצער צייט ארום האב איך מיט אדעס מיך שוין בעסער בעקענט בין קלאהר געווען אין דיא אלע ווינקעליך און הינטערגעסליך, געחאפט דעם סטריה און געוואוסט וואו עס עפענט זיך א טהיר. אדעס איז חיא א טאבא־קערקעלע מיט א פעקרעט, מען ברויכט צו וויסען דיא ספרינזשינקעלע וואו צו־געבען א קוועטש, דענסטמאל עפענט עס זיך גרינג אויף, מען שטעקט אריין דיא פינגער און נעהמט א גוטע שמעק טאבאקע. עס האט פאר מיר זיך געעפענט א קוואל פון הייזער, אזעלכע וואס פאסען צום עסק, מיט אלע גוטע מעלות וויא ביי אונז. ארמעלייט האב איך שוין געפונען וויפיל דאס הארץ גלוסט, גאנצע מחנות פון אלערליי סארטען: ארמעלייט מיט טאָרבעס, ארמעלייט אָהן טאָרבעס. אזעלכע וואס זיינען אין ערגיץ נישטאָ נאר אין אדעס. ירושלמעס, פריינקען, טערקישע און פערסישע יודען, וואָס פלאפלען לשון קודש: אלטע יודען, קבצנים מיט ווייבער, אויך אָהן ווייבער, וואס פאָהרען אויף דער עלטער שטאַרבען אין ארץ־ישראל און עסען דערווייל דאָרט קעסט, קינדלען, לעבען אויף דער וועלטס רעכנונג: יודענעס

מיט ספּאזמעס, יודען געבראָכענע מיט מיחושי'ן, וואס קומען זיך היילען אין דעם לימאַן. מקבלים אלט פּעטערישע, וואס רייבען זיך ארום פּראָסטע יודען אין דיא בתי־מדרשים און מקבלים פון היינטיגער וועלט מיט געגאָלטע בערד, וואס רייבען זיך ארום דיא בראָדער פּראנצוויזען אין דיא קאַפּיינעס און טראַקטירען. אביונים אָפּגעפּיינטע, אויסגעפּוצטע וויא דיא נגידים, אזעלבע וואס האָבען טאַקי לחלוטין נאָרנישט און אזעלבע, וואס האָבען, דאכט זיך, הייזער און דאך גרויסע דלפנים מיאוסע קבצנים.... וויפיעל אָרמעלייט איך האָב בעגעגענט פון אונזער ווינקעל האָבען נישט געקענט נענוג אָפּלויבען אדעס, הגם איך וויים נישט דיא גליקען זייערע דאָרט. איינער האָט מיר נעגעבען צו פאַרשטעהן, וואס דער גאַנצער חילוק אין צווישען איין אָרעמאַן ביי אונז אין דיא שטעדטליך, און אזעלכען דאָ. דאָרט עסט דער אָרעמאַן דאס טרוקען שטיקעל ברויט פאַרפּ־נצטערט, פאַרזאָרגט און דאָ עסט ער טאַקי אויך דאס איינענע שטיקעל ברויט, נאָר אַ קאַטערינקע שפּילט, איהם דערביי צו. אין אדעס שפּילט דיא קאַטערינקע אַ גרויסע ראָליע. אויף דער גאַס אַ קאַטערינקע, אין דיא הייזער אַ קאַטערינקע, אין דיא טראַקטירען אַ קאַ־טערינקע, אין דיא קאַמעדיעס אַ קאַטערינקע, אין שול להבדיל— פע! — אויך אַ קאַטערינקע. שטענדיג איז אין אדעס נאָר אַ קאָבעניש. הרהא! נאָר עס קאַטע־רינקעט זיך, עס שפּילט, עס זינגט און עס פּייפט. דאָרט אין אַ טראַקטיר זעהסט דוא אָפּט, זיצט אַ שכור און גרעבצט, זינגט „קראַסנאַיאַ דישוּאָשקאַ", זייערט אַ מין לידעל, אַקעגען זיטצען פאַרכוסעטע יודען, זינגען אַ שטיקעל פון זמירות, אדער „אדם יסודו מעפר" מיט אַ שניידערשען מארש, לעבעדיג פרעהליך.

נעהענדיג איינמאָל ביי דער זיים גאַס פיהל איך הינטען אין דעם ריקען אַ געשמאַקען זעטץ. איך נעהם עס אָנ־עט פאַר ליב, זיך דארויס גאָר נישט צומאַכען, טראַכטענדיג, איינער פונם עולם האָט אין איילעניש אומגעהרען מיך אַ שטופּ גע־טאָן. באַלד אבער פיהל איך נאָך אַ זעטץ, וויא מיט אַ שטיק האָלץ. איך קוק מיך אום און דערזעה יאָנטעל דער חאָלירע־חתן זיצט אויף דער גאַס! מיט איין ביינקעלע אין דער האַנד אָנגעשפּארט אויף דער ערד און דאס אנדערע ביינקעלע האַלט ער אויפגעהויבען מיר אַקעגען און קוועלט, שמאַכט פאַר פרייד וואס ער האָט מיך בעגעגענט. איך האָב מיך אויך דערפרעהט שטאַרק מיט יאָנטלען, מיט

וועלכען איך האָב אין גלופסק זעהר גוט געלעבט און געווען ביי איהם אויף דער חתונה אויפֿן הייליגען אָרט, אין דער חאלירע, נישט היינט געדאכט.

— אזוי, פישקע! זאָגט ער אָפּגעבענדיג מיר א שלום עליכם. דוא ביסט אויך דא אין אונזער אַדעס? א יאָ׳ א שיין שטעדט׳ל מיין אדעס! — און א קוק געבענדיג, אז איך קנייטש מיך, מאך פון זיין אדעס עפּעס נישט אזא פּירוש, מאכט ער אביסיל מיט פּאָרדראָס, גלייך וויא איך וואלט איהם צושטערבעט דיא גערעָלדיע און איהם געטראָפען אין קנעפּיל.

— הא, דיין גלופסק אפשר איז א שטאדט?! א וואָרעם, וואס זיצט אין חריין מיינט, קיין זיסערס פון דעם איז נאר נישטא. ווארט נאר פישקע, ווארט, איך וועל דיר ווייזען אביסיל מיין אדעס. געלען מיר דערנאך הערען, וואס דוא וועסט דענסטמאל זאגען.

יאָנטעל דערציעהלט מיר פון זיין גרויסקייט אין אדעס. אלע קוקען אז האבען הנאה וויא ער ריקט זיך אויפֿן געזיים. ער איז א שטיקעל חשוב אין פיל קלייטען. מען גיט איהם אָפּ זיין נדבה גאנץ פיין, נישט פּארזינדיגען, עס געהט איהם אהן עין הרע גאנץ גוט. אז איך האב איהם א פרעג געטהאן געגען זיין ווייב, האט ער געענטפערט מיט א שמייכעלע:

— א שיין ווייב, מישטעהנס געזאגט, האָט מיר גלופסק געגעבען! וואס פאר א גוטס קען זיין פון א חאָלירע-ווייב? דיא חאָלירע האט זיא פריהער גענומען נעהמען איידער זיא איז צו מיר אָנגעקומען. דאכט זיך, עס פעהלט איהר דיא אונטערסטע ליפּ, פון דעסטוועגען ארבייט אין איהר דאס מויל, שרייעט, פּילדערט פּלוידערט, מאָהלט וויא א מיהל, פיל בעסער נאך פון איין אנדערן מיט צוויי גאנצע ליפּען.

אקעגען א ווייב, טראכט איך ביי מיר, העלפט נישט קיין מיטעל, איז זיא א שלאק שרייעט זיא אפילו אהן איין ליפּ, אפילו אהןביידע, אפילו אויך אהן א נאָז דערצו, און פאלט אויף דיר אָן אפילו בלינדערהייט אהן אויגען... איך דער ציהל יאָנטלען אין קורצען אויך דיא געשיכטע מיט מיין בלינדער ווייב, אלסדינג וואס איך בין פון איהר אין דער לעצטער צייט אויסגעשטאנען.

— נארעלע: זאגט יאנטעל טוה דאס איינעגע וואס איך, א שפיי אויף איהר
און איין עק. לאז זיא געהן צום רוח!

— וואס הייסט, יאנטעל, א שפיי. גלאט געה צום רוח אהן א גט! איך
ין דאך עפיס א יוד און בעדארף חתונה האבען.

— אזוי חתונה האבען, מאכט יאנטעל, קוקענדיג אויף מיר מיט א געלעכ־
ער. פאקי איין אמת׳ע גלופסקער, חלעבין! בלייב נאר, פישקע, אביסעל דא אין
ודעס, וועלען מיר דענסטמאל זעהען....

פון יענער צייט אן, זינט מיין בעגעגניש מיט יאנטלען, פלעגען מיר זיך אפט
נויפקומען און ריקען זיךביידע איבער אדעס, ער אויפן געויים און
איך מיט מיינע קראנקע פיס. יאנטלען איז נאר געגאנגען דריגען, מיר אלץ
ארויס צושטעלען זיין אדעס און בעריהמען זיך פאר מיר, מיט דיא
ויינע נאסען, שיינע הייזער און נאך אנדערע זאכען, גלייך וויא זיי
וואלטען געהערט איהם און איהם דערפון א סך ארויסגעקומען. ביי איטליכס מאל
ווייזענדיג מיר עפיס, פלעגט ער קוקען אויף מיר מיט א שיינענדיג פנים
מאכען פאר גרויס פארגניגען, עפיס אזוי וויא דורך יענעמס שיין הויז, דורך יענער
יינער גאס, בעקומט ער א גרעסערען ווערטה אין מיינע אויגען, און אלץ מאכען,
ארקענדיג מיך, נוא, פישקע! א שיינע שטאדט אדעס? אפשר, הא, אין דיין
גלופסק האסט דוא אויך אזוינס?

— הער אויס יאנטעל! זאג איך צו איהם איינמאל, אז ער האט מיר אנ־
געמארקעט דיא זייטען, ווייזענדיג מיר פון דערווייטענס דעם בולוואר, וואו עס האט־
בען געשפאצירט א גרויסער עולם מענשען און צו וועלכען, וויא איך האב בעמ־
ערקט, ער האט זיך עפיס געשייעט, נישט געהאט קיין מוטה צוגעהען נאהענט.
וואס זאל איך דיר זאגען, יאנטעלע, אדעס איז אוודאי א שיינע שטאדט, נאר א
א שאד חלעבען. וואס נישטא דא קיין מענשען!... אדרבה זאג, קען מען דיא
הינע לייט אנרופען מענשען? געהען אזוי אנגעטאן, לעבען אזוי מענשען? קוק
אדרבה, וויא דארט אויף דיין בולוואר פיהרען זיך מאנסבילין אונטער דיא הענד
מיט נקבות. ס׳איז דאך נאר א בושה! יודען געגאלטע, נקבות מיט האר,

הינטען שלעפט זיך זיי נאָך א שטיק קלייד און קעהרען דערמיט דיא גאסען פארענט אויסגעשנימען מיט דער גאנצער ברוסט אין דרויסען. פע, חלשות, חלעבין!.... וואו נעהמט מען אהער אזעלכע יודען, גלופסקער יודען, דענססטאָלי זעהסט־דוא, וואָלט אדעס מאקי געהייסען א שטאָדט, געהאט א פנים, יודעשליך, מיט שיינע איינפיהרען, וויא עס געהער צו זיין.

יאָנטעל האט שוויינענדיג זיך געריקט מיט מיר ווייטער, נישט געהאט, א פנים וואס מיר צו ענטפערען. אויפן וועג קומען אונז אקעגען א פאָר פיינע לייט, פראנצויזען. יאָנטעל שטרעקט אוים דיא האנד. איינער פון דיא לייט שטעלט זיך אָפּ־עט ריידען מיט איהם עטליכע ווערטער און גיט איהם א נדבה.

— ווייסט דוא, פישקע, ווער דיא דאָזיגע זענען? מאכט יאָנטעל מיט גדלות און דיא אייגעליך שיינען איהם פאר גרויס הנאה. יענער, וואָס האט מיר געגעבען דיא נדבה, איז דער עלטסטער מלמד דא ביי אונז אין דער תלמוד־תורה. מיינער א בעקאנטער, דוא פארשטעהסט! א יאָ, פישקע, ער האט שוין א פנים?

— אזא יאהר זאָלען האבען מיינע שונאים! ענטפער איך איהם און טהו א שפייא. פונם שיינעם מלמד קען איך מיך שוין אָנשטויסען, וואס פאר א מין תלמוד־תורה, מישטעהנס געזאגט, מוז דאָ ביי אייך זיין. איך פרעג דיך נאָר יאָנטעל, וויא שעהמסט דוא זיך נישט זאָגען, אז אזוינס איז גוט! ניין דוא ביסט שוין דאָ קאליע געוואָרען יאָנטעל! ביט געווארען אזעלכער וויא דיא אלע היגע לייט.... א מלמד אביסל! חלעבין, נאָר אונזער תלמוד־תורה מלמד, ר' הערצעלי מזיק, להבדיל! ר' הערצעלי מזיק איז א יוד מיטן פולען מויל, פול אין דער גאנצער שטאדט און טהוט זיין זאך בשלמות, גאנץ פיין. אויף לויות ער, א שידוך אויספיהרען ער, אויפן הייליגען אָרט תהלים זאָגען, א פרק משניות לעהרנען, ווייטער מאקי ער. געהט ער, וויא דער שטיינער איז, אלע זאך אין דיא הייזער, געלד צונויפנעהמען, טראָגט מען איהם דיא נדבה אקעגען: לויפט ער שמחת תורה מיט דיא תלמוד תורה יונגליך צו דיא נגידים מאכען א „מי שברך", גיט מען איהם אומעטום קידוש מאכען מיט דער פולער מאָס. ער שרייעט „צאן קדשים" און דיא יונגעליך — מע־מע! — עס האט א פנים. און

דיין פראנצוויז וואס? וואס פאר א פנים קען ביי אזעלכען האבען זיין תהלים זאגען, זיין „מי שברך"? וואס פאר א טעם קען האבען זיין קידוש מאכען, זיין געהען אויף א לויה, מישטעהנס־געזאגט?....

— האסט דוא דאך א גראבען טעות, פישקע! פאלט מיר יאנטעל אריין אין דיא רייד. אז מיינער טהוט נאר קיינמאל נישט אזעלכע זאכען! ווייסט פון אזעלכע זאכען אפילו נישט וואס צוזאגען.

— וואס הייסט, ער טהוט נישט אזעלכע זאכען?! מאך איך פארוואונדערט. וויא געשיקט זיך עס, א תלמוד תורה מלמד זאל נישט טאן אזעלכע זאכען! נישט מאכען קיין „מי שברך" דיא נגידים, נישט בעגראבען דיא פיינע בריות, נישט....

— שא, שא, פישקע! שלאגט מיר איבער יאנטעל דיא רייד. ער בעגראבט זיי, נאר אויף איין אנדער שטייגער. נישקשה, דיא פיינע בריות זענען צופרידען....

— פע, פע, פע! שרייא איך אין איין קול און פארשטעק דיא אויערען, נישט צוהערען. נאר יאנטעל לאזט מיך נישט צו רוה און רעדט איבער מיר טאקי ווייטער:

— ווייסט דוא ווער דער צווייטער איז, וואס איז מיט דעם מלמד געגאנגען? דאס איז א גרויסער פיינע בריה. א גאנצער טהוער אין שטאדט זאבען, וויא ביי אייך דארט אהרן יאסיל שטילפייפער.

— פע, פע! טהוא איך א געשריי שטארק אויפגעבראכט אזוי אז מענשען, וואס זענען פארביי געגאנגען האבען זיך ארומגעקוקט. אט אזעלכער הייסט ביי דיר, יאנטעל, א פיינע בריה! א פיינע בריה וויא אונזער ר' אהרן יאסיל! זאג חאטש להבדיל. ר' אהרן יאסיל איז א יוד מיט א בארד, מיט פאות, דאס יודעשקייט ליגט איהם אויפן פנים און אין דיא הענד ביי איהם ליגט יודעש געלד, עולמית געלד, פון אלע חברות געלד, נאך און נאך געלד, מען גלויבט איהם אויף נאמנות. מסתמא אז ער נעהמט ווייסט ער דאך אז ער נעהמט און וואס מיט דעם געלד צוטאן. מען קען זיך דרינען שוין אויף איהם פארלאזען. דיין פיינע בריה מוז האבען א שיין ביסעל נאמנות. אויף וואס קוקענדיג קען מען אזעלכען

געטרויען? אויף זיין יודישקייט? אויף זיינע אונטערגעשוירענע פאות?

— איין נאמנות חלעבין! שפּאַרט זיך יאַנטעל מיט מיר. מיט פאות, אהן פאות, אלץ איינס, וויא איך בין אַ יוד!

—עט! מאך איך, וואס ווילסטו דאַ מיר אויסדרינגען? מילא שיינק איך דיר שוין דאס נאמנות, אבער וויא קען מען אזעלבען מכבד זיין מיט סנדק, מיט מציצה? אַ שיין שטיקעל מציצה מוז דאס זיין ביי דיין פיין בריה. פע, חלעבין! נאַר אַ געלעבטער. אז דיא וועלט זאגט, פערציג ווערסט אַרום אַדעם ברענט דער גיהנם, איז טאַקע אמת.

—פון דעסטוועגען, מאכט יאַנטעל מיט אַ שטעכוועדטיל, איז מיר פיעל ליעבער דאַ אין גיהנם וויא אין דיין גלופּסק, אין גן־עדן.

יאַנטעל איז אין מיינע אויגען אין גאנצען איבערגעקעהרט געוואָרען, אדעם האט איהם שטארק צולאזען און מיר פלעגען שפּארען זעהר אָפּט. וואס ביי איהם האט געהייסען גוט, איז ביי מיר געווען שלעכט און וואס ביי מיר גוט, איז ביי איהם געווען שלעכט. מיר האבען זיך נישט אויסגלייכען אַ שטיינער ווענען דער גרויסער שול, ווענען דעם חזן און דעם רב דאָרט. אַ חזן, מישטעהנס־געזאגט, אין אַ טענדע־ווערענדע, דאַווענט קאַרכעש! ער אליין זאל עס ארבייטען, אריינשטעקען דעם פינגער אין גאָרגעל, האלטענדיג זיך ביי דער באַק, וויא אונזער חזן ר׳ ירחמיאל קלאָגמוטער, שרייען קולות אויף דער געמבע, פון דער געמבע אַ חאַפּ טאָן זיך אין פיסטעל־געזאנג, ווידער אויף דער גראָבער סטרונע, ברומען, זעטצען ווערטער אַרויף און אַ ראַפּ, פארגעהען זיך אין שטיינער צוגיסען זיך מיט אַ זיס וואלעביל, אַ בעטלעריל פאַר דעם רבונו של עולם: טאַטעניו, פאַטערעניו! אוי וועה איז מיר, וועה! אריינלייגען דאס גאנצע לעבען און אָפּגעהען מיט שוויס אין „יקום־פורקן״, אין דעם „מי שברך״ — אַזוי צו ארבייטען, חלילה! ער אליין שווייגט מייסטענס, נאַר קוים רופט ער זיך אָן אַ וואָרט, האפּען עס אויף דיא משורת׳ים, צוליינען עס אויף טעלערליך, נעהמען עס אויף דיא כלים אלערליי, אויסגעמישט אין איינעם קאַשע מיט מאָהן — און דאס הייסט ביי זיי דאָרט קאַרכעש. וואו אַ וואָלעביל! וואו אַ קליוואנער בעטלעריל, אַ פּאַניע! וואו אַ „יקום פורקן״! דיא גאנצע ראָליע שפּילט ביי זיי אותזערם אַ שטיקעל דרויב, דער „אין כמוך״ מען מאכט פון איהם

א צימעס. און וואס נאך—א געלעבטער חלעבין! — האלטענדיג דיא תורה אויף דיא הענד דרעהט מען זיך דערביי ארום מיט דיא הקפות. האט איהר געהערט, שבת מיט דיא הקפות. וויא אין שמחת־תורה!.... סטייטש! וועט איהר זיך וואונדערן, וואו איז דער רב? וויא ערלאזט עס אזוינס דארט דער רב? הערסט־דוא, אט דאס איז דאך טאקע דער גאנצער פארדראס, או דער שיינער רב טאנצט אויך אין קאהן, ריקט זיך נאך פאראויס, אויך אין א טענדער־ווערענדע, מיט א געפוצט בערדיל און האט א פנים, פע!.... דאכט זיך גענוג חלשות, און יאנטלען איז דאס גאר געפעהלען.—געוואלד, שריי איך, יאנטעל! וואס איז דיר געשעהן? משוגע ביסט־דוא צי חסר דעה? וריא קומט אזוינס צו דיר, וויא פארקריכט מען עס אזוי מיאוס גוואלד א רוח אין דיין טאטען אריין!.. און ער קוקט מיך אן, שמאכט מיט א שיינענדיג פנימעל, מאכענדיג דערביי נישט מעהר וויא: פישקע, ביסט א נאר! פארשטעהסט נישט, וואס גוט איז, היינט געה, רייד, טענה מיט אזעלכען. אז איך האב א קוק געטהאן ס'איז פארפאלען. יאנטעל איז איינגעשפארט, ס'איז מיט איהם גאר נישט צומאכען, האב איך מיך נעגעבען דאס ווארט, מעהר וועגען דעם מיט איהם נישט צוריידען. לאז זיך זיין אדעס פון מיינטוועגען אפילו מיטן קאפ אראפ איבערקעהרען געהט עס מיך מעהר נים אן.

— הער אויס! זאג איך איין מאל צו יאנטלען, שפארען זיך מיט דיר וועגען אדעסער איינפיהרונגען וויל איך שוין מעהר נישט. דוא ביסט א געבראטענער עקשן און וועל מיט מיינע ווערטער ביי דיר גארנישט פועלין. לאמיר בעסער רידען תוך זאכען. איך וויל זיך מיט דיר מישב זיין וועגען מיר, וואס קען פון מיר דער תכלית זיין? דער עניו, אין דיא הייזער ארומצוגעהען האט זיך מיר שטארק צוגעגעסען. ס'איז דא היינט ארמע לייט גענוג אהן מיר אויך, וואס בעפאלען דיא הייזער וויא דיא היישרעקען און וועלען באלד פארפלייצען דיא וועלט. דיא בעלי־הבתים בלאזען זיך, שרייען געוואלד נישט אויסצוהאלטען! עס וואלט גוט געוועז צוהאבען עפים א שטיקעל פרנסה. ראטה, חלעבין, צו וואס זאל איך מיך נעהמען.

— קיין קאנטארען מאכען, ענטפערט יאנטעל, מיין איך, ווילסט דוא נישט קיין קלייט מיט צעלגיק אויף נישט. וואס רעדט ושע א שטיינער?

— לאך נישט יאַנטעל, זאג איך צו איהם, רייד וויא א מענש. עפּיס הוץ קאנטאַרען און צעלניק איז דען נישטאָ ביי יודען מעהר קיין פּרנסות ?

— אָך ! מאכט יאַנטעל, ס׳איז דאָ, דאָ זעהר פּיל. וויא א שטיינער האלטען דיא מאקסע, זיין א גבאי אין חברות, רייבען זיך ארום מאיר בעל־הנס פּושקעס, דרעהען זיך ארום שטאָדט זאכען, ארום דיא פיינע בריות, זיין א כל ולך, א קאבלעפּעל און דעם גלייכען זעהר גוטע פּרנסות. נאָר א קאָטא ! אזעלכע זענין נישט פאר דיר. לאָמיר זיך נעהמען צום צעטיל יודישע פּרנסות פונם קליינעם סארט. נוא פישקע, האנדלען מיט אלטע קליידער, א שטיינער ! זעהר פּיל יודען דערנעהרען זיך דערפון גאר נישקשהדיג.

— ניין ! גיב איך יאנטלען צופארשטעהען. אלטע קליידער מוז מען דאך קורפען, אויסלאַטען און דערצו ברויכט מען דאך געלד, אויך טאַקי פארשטעהען אביסל דיא מלאכה און דאס איז פאר מיר שווערליך. מיט גלופּסקער תחתונים א שטיינער, איז נאך א האלבע צרה, וואס מאכט עס דען אויס, אז צוריסען אביסיל, אזוי אדער אזוי פארלאַטעט, אָבער דא מיט דיא אדעסער איז דאך א שרעק. אדעסער תחתונים, מחילה, זענין מיט גאַנצע צערעמאניעס, דרך ארץ ! עפּיס גאר א מורא צו זיי זיך צוריהרען.

—אויב דוא שרעקסט זיך פאר אדעסער תחתונים, מאכט יאנטעל, לאדזשע זיין ציבעלעס, קנאבעל, צונעלענערטע לימענעס, מאראנצען וכדומה. נאר מוזט אבער וויסען, אז דאָ איז דיא מאָדע זיך איינצושפּאַנען אין א טאַטשקע און ארומפיהרען עס איבער דיא גאַסען, שרייענדיג אויף א קול מיט א ניגון.

— שרייען, קען איך זעהר שיין, ענטפער איך, דארויף בין איך א מייסטער. אבער איינשפּאנען זיך וויא א פערד און שלעפּען, האב איך קיין כח נישט. היינט חוץ דעם איז דאָך אויך ווייטער דיא איינענע מעשה : און דיא ממתקים ? וואו נעהמט מען דערצו דיא קלינגערס, געלד ?

— הער־אויס, פּישקע, מאכט יאנטעל מיט איין ערענסט פּנים. פּרנסות אהן מיה, און געלד אריינצולייגען, זענין נאָר יענע, דיא פריהערדיגע... פונם היינטיגען פּאָרם. ווייטער ווייס איך קיין אנדערע נישט. זאג אדרבה דוא !

— בעסער פון אלע זאכען, זאג איך צו יאנטלען, געפעהלט מיר א באד. אין דער גלופסקער געמויערטער באד, וואו איך האב מיך אויפגעהאלטען, איז מען פון מיר שטארק צופרידען געוועזן. איך האב געמוינט. גוען נישט דיא אומגליקליכע חתונה מיינע, וואלט אויס מיר שוין לאנג דארט געווארען א מענש, איך וואלט שוין אנגעשפארט העט וויים. אויב דוא ביסט יא א שטיקעל השוב אין אדעס, טהו־זשע מיר דיא טובה גוטער, זיסער יאנטעלע און העלף מיר זיך־אריינצודרעהען דא ערגיץ אין א באד. זיי א גוטער ברודער, יאנטעל, און וויז מיר דיין גרויסקייט דא!

— אצינד פישקע, מאכט יאנטעל צו מיר מיט א שמייכעלע, אצינד וועל איך דיר מכח דיין בקשה גאר נישט ענטפערען, גענוג. זיי מוהל, פריהער און קוק אליין אן־עט מיט דיינע אויגען דיא היגע באדען, דערנאך וועלען מיר שוין שמיעסען.

איך האב געפאלגט יאנטלען און בין געגאנגען אין איין באד, אין דער אנדע־רער, איז מיר פירגעקומען עפיס משונה ווילד. האט אידר געהערט אביסיל א באדן דא־ט איז לעכטיג, ריין וויא אין א שטוב. דארט שטעהען גוטע באנקבעטליך, טאקי גוטע, וויא איך בין א יוד! פרודען זיך דארט, זאל דער אויבערשטער היטען! מען זעהט נישט הייגען דארט קיין העמד אפילו. ס'איז נאר א געלעכטער, אויף נאמנות! — נייז, טראכט איך ביי מיר, אין אזא באד קען איך נישט זיין. דאס איז נישט פאר מיר, נים דאס, נים יענץ, ניט דער תענוג, וואס אין אונזער גלופס־קער באד. דארט איז גאר עפיס אנדערש, עס האט עפיס טאקי א פנים. מענשען האלטען זיך דארט אויף, מען ליגט זיך אין קומפאניע אויסגעצויגען אויף דיא ביינק; מען שמיעסט, מען דערצעהלט מעשיות, מען רעדט פון אלסדינג וואס פארלויפט זיך אין דער וועלט. ס'איז עפיס אזוי גוט, אזוי געשמאק, מחיה, חלעבען.... איך בין געגאנגען אין נאך און נאך באדען, אלע נישט וואס ביי אונז. עפעס שמעקט דארט נישט דער ריח, וואס אין אונזער געמויערטער באד! היינט זייערע מקוות איז גאר א געלעכטער. אונזער מקוה וואסער פיהלט מען, עס האט עפעס איין אנדער טעם, איין אנדער קאליר און איז עפעס געדיכטער וויא אנדערע וואסערען. מען פיהלט באלד, ס'איז י ו ד ע ש ל י ך.... דארט אבער איז דאס מקוה־וואסער לויטער, גלאט וואסער, וויא וואסער בעדארף געוועהנטליך זיין, וואס מען קען

עס טרינקען....

— נוא, פישקע? האט מיך יאָנטעל א פרעג געטאָהן דערנאָך מיט א שטייבעלע. האָסט דוא געזעהען א היגע באָד?

— עס האב איך געענטפערט. נישטא פון וואס, מישטעהנס געזאָגט צוריידען. ביי אייך איז אלץ ווילד, חוזיק און גאנצען. דיין אדעס איז פאר מיר נישט קיין אָרט.

24

מיט אדעס בין איך טאקי נישט צופריעדען געוועזן, נאר איבער דעם ווינטער האב איך געמוזט דאָרט פערבלייבען, ווארום וויא לאָזט מען זיך עס ווינטערצייט נאקעט אין וועג אריין און דערצו נאך איינער אליין אין א פרעמד ווינקעל? וויא באלד אבער עס האט א ווארם גענעבען דיא ליבטינע זון און געשמעקט מיט זומער, האט עס מיך עפעס געטאָרעט, נישט געלאָזט מיך איינזיצען רוהיג אויף איין אָרט. א מאָל פלעגט פאר מיר דער זומער זיין וויא געוועהנטליך, זומער, זומער נאָרנישט! ס׳איז ווארעם, לעכטיג, טעג גרויסע, גרין אומעטום. מיכא איז גוט איז נישט קאלט. בהמות געהן אין דער טשערעדע, איז דאָ מילך, אביסיל סמעטענע. ס׳איז נאך דאָ צום ברויט א גרינע ציבעלע, א קנאָבעל, רעטיכיל, פאר א יודען איין ארעמאן א גרויסע זאך, א גאנצער חשבון. היינטיגעס מאָל אגעגען האָט פאר מיר דער זומער עפיס גאָר איין אנדער פנים געהאט. איך וויים ניט וויא זאָל איך מיך אויסדריקען. עפעס א חשק.... מיך דערמאָנט אלץ אין איהר, אין מיין האָרבאטער. איטליכס גרעזעלע, איטליכס גרין ביימעלע און איטליכס שפיל פון א פיינערע האט מיר עפעס דערצעהלט, אָפגעבען א גרים פון איהר. עס האט מיר זיך אלץ געטראכט: אט אזוי איז זיא מיט מיר געזעסען, אזוי האט זיא געקוקט, אזוי געלאכט און אזוי אויסגענאסען איהר ביטער געמיטה. עס האט מיר זיך צושפילט דיא געבליטען, מיך בעפאלען א זיסע מרה־שחורה און עס האט מיך עפיס געצויגען וויט אהין אהין.... וואס פאר א שייכות דאס אלסדינג קען האבען מיט דעם

זומער, אויב דאס איז געווען אין גאנצען זיין ארבייט, אדע
גאר עפּיס אזא מין שלאפקייט, א ספאזמע אזוינע ? דא
ווייס איך נישט. איך ווייס נישט מעהר, מיט מיר איז געוו
עפּיס נישט גלאט. איך האב געצאנגט וויא א לעבט, געוואָרען גאָר נישט דע
איינענער וואָס פריהער.

— פּישקע, ביסט קראנק ? האָט יאָנטעל אָנקוקענדיג מיך איינמאָל געפרעגט.
ביסט עפּיס שטארק פונם פּנים אראפּ. וואס טהוט דיר וועה ?

— עט, גאָרנישט, ענטפער איך, אָנהאָפּענדיג זיך מיטביידע הענד ביים
האַרצען.

— דוא פיהלסט נישט דאָס הארץ ? מאכט יאָנטעל. דערצו איז איין סגולה,
א שטיקעל ברויט נוט איינגעטונקט אין זאלץ אויפן ניכטערן מאָגען.

— ס'איז מיר אָנגעזאלצען אויפן הארצען גענוג אהן דעם. ענטפער איך מיט
א זיפץ. עפּיס פיהל איך וויא עס ציהט מיך ציהט און עס לאָזט מיך נישט
איינזיצען.

— איך פארשטעה שוין, פארשטעה. מאכט יאָנטעל מיט א שמייבעלע. עס
ציהט דיך אין דיין גלופּסק ציהט דיך. אהין וואו דיא גנילאָפּיאָטקע בליהט, וואו
עס שווישטשעט דער דלות און קנאָבעל און ציבעלעס גיבען זייער שעהנעם ריח.
שעהם זיך נישט, פּישקע, און געה דיר אהין אין דיין רוה אריין.

אין עטליכע טעג ארום האב איך זיך געזעגענט מיט יאָנטלען און מיך גע-
לאזט צופוס אין וועג אריין...

דער קאָפּ איז מיר געפלויגען אין עק וועלט, דאָס הארץ האט מיר געצויגען
צו איהר. אלץ געטראכט, וואו איז זיא, וואו געפינט זיך אצינד זיא? וואס מאכט
זיא, וויא לעבט זיא געביך אליין אָהן מיר? און דיא פּיס מיינע זענען געגאנגען, וויא
אליין פון זיך. געגאנגען פאמעליכין אויפן וועג קיין גלופּסק. איך בין געגאנגען דורך
דערפער, דורך שטעדט, דעם גאנצען וועג געטראכט, געזוכט מיט דיא אויגען, טאָ-
מיר וועל איך בעגעגענען זיא, איך בין זיך אָנגעגאנגען געגוג און אויסגעזען א וועלט
יודישע שטעדט. וואָס מעהר נעהענטער צו גלופּסק איז מיר געוואָרען גרינגער אויפן
הארצען. איך האב זיך מחיה געווען מיט דיא יודען פון אונזער ווינקעל, זייער לשון,

זייער גאנג, זייער שמייגער לעבען און פיהרונג איז פאר מיר געוועזן גאר א ו/ך קוויקעניש, חלעבין. עפיס האָב איך מיך געפיהלט היימעש צווישען מיינע לייט, איי־גענע מענשען. פון אונזער ווינקעל דיא יודען זענין טאקי מחיהו אה, צערעמאָניעס, אָהן חכמות, הערען נישט קיין וועלט, נארעשע מאָדעס. רעדט דיר, שרייא דיר הויך אויף א קול, טהוא דיר פרייא אלפדינג, פראָסט וויא נאָט האָט געבאטען. וועמעס עסק איז עס שיין אדער מיאוס, אויב עס פאפט אדער ניט. יענעם געפעלט נישט? לאז ער פארמאכען דיא אויגען, פארשטעקען דיא אויערען. געסטאהע איהם פארפול!.... איך בין ביסליכווייס געקומען צו דיא קרעפטען, געוואָרען רוהיגער, געטראכט פון גלופסק, פון דער געמויערטער באד און געהאפט צו השם־יתברך.

אט אזוי בין איך מיר אין א שיינעם פריה מארגען גענאנגען צווישען ווייץ און קארען און פארגאנגען ביז צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. איך בין אריין טיפליך אביסל אין וואלד, אָפגלייגט זיך דאָרט מיט מיין פעקיל, אראָפגעוואָרפען פון מיר דיא קאפאָטע און זיך אויסגעשטרעקט אונטער א בוים צווישען הויך גראָז, וואס האָ־בען מיט דיא גרויסע, ברייטע בלעטער מיך פארשטעלט ארום און ארום. מילא וואס איז דאָ איבערצוטראכטען? א וואלד, א וואלד, וויא אלע וועלדער. ביימער זיינען זיך ביימער, גראָז—גראז, פיינעליך און איך בין מיר איך און מעג מיר טאקע חאפען א דרעמיל, זיך אויסרוהען אביסל פונם וועג. איך ציה מיך, גענייץ, פארמאך דיא אויגען און—הערט מיין חלום.

עס דאכט מיר זיך א שאָרך, עפעס וויא טריט און א קנאקען פון דארע ריטליך. איך שטעל אויף דיא אויערן און האָרך מיט צוגעמאכטע אויגען. דער שאָרך ווערד אלץ שטארקער, דיא טריט אלץ נעהענטער. עפעס הויבט עס מיך אָן צו הארען, וויל עפענען דיא אויגען, נאָר שווערליך, איך ליג וויא א קלאָטץ און קען פאר גרויס מידקייט מיך נישט רידהרען. דיא טריט ווערען אבער באלד שטילער. איך בערוהיג מיך, גיב מיך איבער דעם שלאָף, דיא געדאנקען פלאָנטען זיך מיר און ס'איז מיר עפעס גוט, אזוי גוט.... עפעס הערט זיך א שטיל אומדיג ניגונדיל דאכט זיך א בעקאנטס, דאס ניגונדיל צוגעהט זיך אין אלע גלידער, רייסט אוים א שטיק הארץ, עס גלוסט זיך וויינען און דערביי פיהלט זיך טאקע וויא עס קומט צו א שטיק געזונט. עפעס נאָר וויא אויף א בערעקענס פאר דער חופה, עס

וויינט זיך חתן כלה און עס לאכט זיך,ביידע זאָגען אין איינעם, וויא א זון מיט א רעגען צו גלייכער צייט. — פּלוצים פיהל איך, עפּעס טהוט מיך א נעהם בייא דיא האָר און עס טהוט א געשריי. איך חאפּ מיך געשווינד אויף, צונעהם פאר מיר דיא גרויסע בלעטער פונם גראָז און דערזעה א טעפּיל מיט שטארק רויטע פּילינ׳צעס, וואלגערענדיג זיך נישט ווייט פון מיר אויף דער ערד. ווייטער א ביסל ריקט זיך עמיצער, וויא א נקבה, זיצענדיג אויפ׳ן גראָז און קוקט זיך ארום אין איינע שרעק. מיר איז באלד איינגעפאלען, וואס דאס בעטייט. יענע האט דאָ א פּנים געקליבען פּילינ׳צעס, פארטיפט אין דעם זוכען און בשעת מעשה אונטער-זינגענדיג עפּעס א לידעלע האט זיא פּלוצלים אָנגעטאפּט מיין קאָפּ און זיך שטארק איבערגעשראָקען. איך שטעה געשווינד אויף, נעהם דאס טעפּיל און גיב איהר עס אָפּצוטראָגען, מאכענדיג פון דער ווייטענס: נישקשה! גאנץ פריינטליך. נאָר קוים קום איך צו נאָהענט פאלט מיר פון דיא הענד דאס טעפּיל ארויס. איך טהוא א געשריי, בלייב פארמישט — און באלד שטעהען מיר ביידע, שטייף האל-טענדיג זיך בייא דיא הענד, איך און מיין האָרבאטע...

דאס איז געווען טאקע וואכענדיג, נישט קיין חלום. איך האָב געקוקט און געזעהן גאנץ קלאָהר, פאר מיר שטעהען געזונטעביימער, אויבען אויף דיא צווייגען שפּרינגען פייגעליך, שווישטען, זינגען און פרייען זיך מיט אונז אין איינעם. ביידע זיינען מיר איבער גליקליך פרייען זיך און לאכען מיט טרעהרען. ביידע וואונדערען זיך, פרעגען איינער דעם אנדערען פון וואנען ער האט פּלוצלים זיך אהער גענומען און ביידע רעדען, דערצעהלען, וואס מיט איטליכען האט זיך פּאסירט.

זיא דערצעהלט דיא גרויסע צרות, וואס זיא נעביך איז אויסגעשטאנען זינט דיא חאלאסטריע האט מיך פאר א יאָהרען אין שטעדטיל דאָרט אוועקגעוואָרפען דאָס איז געווען דעם ממזרס ארבייט. איהם האט זיך נישט געגלוסט מיין ווייב זאל נעהמען גט בבדי זיא זאל נישט באלד צושטעהען צו איהם מיט געוואלד, ער זאָל מיט איהר חתונה האבען. איהם האט נאָר גע-טוינט א בלינדע, אבער נישט קיין בלינדע ווייב. מאכען מיט איהר חן און נעלט— דאָס זאל ער און זיין נאל זיא זיך געזונטערהייט יעגעמס. דערביי האט ער גערהאט

נאך א מיין, מיר צופארוויסטען מיינע יאהרען. איך זאל נישט זיין פריי אויפגע־
בונדען. איהם איז אויך שטארק נישט געפעלען מיין פריינדשאפט מיט דער האר־
באטער, דאס האט איהם שרעקליך געשטאכען און פון זיין זייט געטאן מיטעל,
דיא פריינדשאפט זאל ניט געהען ווייטער... אבי ער איז מיינער פטור געווארען,
האט ער מיין ווייב ביסליכווייז אין דיא לאפעס אריינגענומען און איהר דערנאך
געוויזען ווער עלטער איז וויסענדיג זעהר גוט, אז פון זיינע הענד איז איהר שוין
אוממעגליך זיך אויסדרעהען, ווארים וואס קען א בלינדע איינע אליין טאן? שפע־
טער האט זיא איהם זיך שטארק צוגעגעבען. ער האט זיא איבערגעגעבען דעם
אלטעטשקען, צוגעהען מיט איהר אין דיא הייזער און מאכען דיא קאמעדיע וויא
אמאל מיט מיר. דער ממזר האט איהר פארצאפט דאס בלוט זיא געהארגעט,
געשלאגען און דער אלטעטש־ער האט בעזונדער מיט איהר געלערענט בלק. זיא
איז אין א קורצער צייט געעלטערט געווארען, פינצטער וויא דיא ערד. — דאס
גאנצע יאהר האט דיא האלאפטרע זיך ארומגעשלעפט, אין פיל שטעדט אויסגע־
ווען, און היינט פאר טאג זיך געשטעלט אויסרוהען דא אין וואלד. איהר האט זיך
פארגלופט געהען קלייבען פיליניצעס און האט פלוצים — אזוי לאזט זיא אויס
מיט א שמייכעלע — אנגעטאפט א גוטע פיליניצע מיך אליין...

איך פון מיין זייט דערצעהל איהר אלסדינג, וואס מיט מיר האט זיך פאר־
סירט און וויא איך בין אויך היינט אין דער פריה געקומען אהער, געהענדיג אויפן
וועג קיין גלופסק. ביי אונז איז געבליבען פון היינט אן זיך מעהר נישט צושיידען,
איינוועגדען אלע מיטעל מיין ווייב זאל נעהמען גט. אויב חלילה נישט וועלען מיר
ביידע פון דער האליאסטרע אנטריגען ווערען, און ווארטען וואס גאט וועט געבען
און וויא מיר זיצען זיך דא אזוי, שטארק הנאה האבענדיג איינער פונם אנדערען
הערט זיך אין וואלד א קול א הוא! — דאס איז א קול פון אונזערע לייט,
זאגט מיין הארבאטע, דאס זוכט מען מיך. און שפעטער א ווילע קומט צו
א פארשיין, וועלכען איך האב באלד דערקענט. דער פארשיין האט
מיך עפעס קרום אנגעקוקט און געשמייכעלט פאר זיך מיט א געשפעט. מיר מאכען
נישט לאנג שיחות און לאזען זיך געהען. דער פארשוין לויפט פריהער, איילט זיך א
פנים אנצוזאגען דיא גוטע בשורה, און מיר איילען זיך נישט, געהען פאמעליך.

הינטער א קרעטשמעלע, א חורבה, אויף א שטרעקע ווייטליך אין דעם וואלד זעה איך, שטעהען בעקאנטע ביידלעך, ווייטער אביסעל אויף א פרייעם פלאץ ארומגערינגעלט מיט ביימער, ברענט א פייעריל, דיא שיינע חאלאכטרע ארום און ס׳איז פרעהליך. דעם ערשטען „שלום עליכם“ שטעקט מיר אָפּ דעם ממזר מיט ברייטקייט, הויך אויף א קויל: א, א גאסט חלעבין! וואס מאכט א יוד? איך האב טאָקי נאך אייך שוין געביינקט, ר׳ פישיל! — באלד דארויף לאזען זיך הערען קולות: קומט מקבל פנים זיין דעם „נגיד“! און פון אלע זייטען שיטען מיר זיך משונה ווילדע, משוגענע „שלום־עליכם׳ס“ מיט קניפּ און קלעפּ הינטען ארום, אזוי אז דאס היטעל, איז מיר פונ׳ם קאָפּ אראָבגעפאלען. און וויא איך דהעה מיך דאָ זוך דאס היטעל, צודעקענדיג דערווייל דעם קאָפּ מיט׳ן קעפּאָלע פון דער פון דער ק׳פּ ׳ע און חאפּ קלער גאָר א שרעק, פליהט צו מיין ווייב מיט א פרייד אין איין קול: וואו איז ער, מיינער? וואו. וואו? פישקע!.... איהר פרייד האט מיך ערגער געשטאכען וויא פון דיא פיינע לייט דיא קניפּ. צום גט טויג מיר כלל נישט אזא פרייד, טראכט איך מיר, האב מיך בעסער פיינד, וויא דער גאנצער עולם דאָ. זיא אָבער הייננט זיך אויף מיר, אלץ פישקע, מיין פישקע מיין פישקע! מיר איז שטארק נישט גוט געוואָרען אָנקוקענדיג זיא, א בלינדע, א דארע, א שלאפע, אלטע יודענע! וואו איהר לייב׳ איהר געזונד, איהרע פעטע באַקען און איהר פיסק? איך האב מיר בעדארפט אָנטאָן א כח א פרעג צוגעבען זיא, פון יוצא ועגען וואס מאכסט דוא, בתיה? — דוא ביסט טאָקי געַרעכט געווען׳ פישקע, זאָגענדיג אמאָל: „אין גלופּסק האבען מיר ביידע ברוך השם א שיינעם נאמען געהאט, איטליכער האט מיך געקענט און אויף מיר כבוד געלייגט“ מאכט מיין ווייב הויך אויף א קול, אלע זאלען הערען, אָנגעהמענדיג דערביי א שטאָלצע מינע, וויא איין אָפּגעקומענער נגיד, וואס דערצעהלט פון זיין גרויסקייט אין דיא פריהערדיגע יאהרען, און געטאהן א זיפץ פונם הארצען. געגוג זיין נע־ונד א הייס, צוריק א היים! פיהר מיך פישקע צוריק אין אונזער שטאדט, צו אונזערע הייזער, אונזערע בעלי הבתים! — ס׳איז מיר געוואָרען פינצטער אין דיא אויגען פון איהרע רייד, אזעלכעס איז מיר גאָר ניט איינגעפאלען צוהערן פון איהר און איך האב מיך שטארס פערקריסט. דער פּמזר האָט זיך אויף מיאוס פער־

קרימט, טראכטענדיג זיכער, אז איך וויל דערטאפּען דיא סחורה און ביי איהם צו נעהמען דיא פּרנסה. איך האב נאר געטראכט: אדרבה, ביי דיר בלייב עס איך בין דיר זיא מוחל פונם גאנצען הארצען. עס האט אין איהם געברענט דיא רציחה, דיא אויגען זיינען איהם פערלאָפען מיט בלוט, אנקוקענדיג מיך בייז דערנאך האָט ער זיך אויפגעהייבען פון זיין אָרט, געוואָרטשעט און איז אוועקגעגאנגען שטארק אין כעס.

ווייבער און מיידליך פון דער שיינער חאלאסטריע האבען זיך געפּאָרעט לעבין דעם פייער, צונעשטעלט טעפּליך, געשארט, געריקט, געבאקט קארטאָפּלעס. א טהייל בחורים שטעהען צו און שפּיעלען זיך מיט זיי אונטער, דערלאנגענדיג א זעטץ, א קניפּ און זאָגענדיג דערביי גלייכווערטליך. דיא ווייבער זענין קלאָמפּערשט בייז, גרייט אויסצורייסען דיא אויגען, זידלען, שעלטען און קייכען טאקי באלד פאר געלעכטער, לאָזען זיך חאפּען וויא א הוהן פונם האָהן, ווען ער ווארפט אויף איהר איין איינעל מיט אראָפּגעלאָזענע, צושפּרייטע פליגעל און איז מקבל באהבה דעם פּיק, וועלכען ער טהוט איהר אין קעפּיל. — ווידער א טהייל זענין צוזייעט, צושפּרייט אין וואלד. איינער ליגט מיט דעם ריקען ארויף און חראָפּעט, דער אנדערער לאטעט עפּיס א קאפּטאן, יענער קראצט זיך, טאפּט זיך און זוכט עפּיס מיט א שטארק ערענסט פּנים. נאָך עטליכע שלאגען זיך, פּריוועו, ווער וועמען וועט בייקומען. עס קאָכט זיך, עס רעשט זיך, חברה לעבט!.... מיין ווייב האלט מיך פעסט מיט דיא הענד, גאר איין גוף, איין נשמה, רעדט און רעדט פאר פייער, פאר וואסער, זיא קלאָגט זיך אויף איהר פינצטער מזל, דערצעהלט איהר שוועה, ביטער נעמיטה, וויא אזוי זיא איז עס אבי-על אָפּגעקומען און ווינשט נישט אנדערש, איך זאָל זיא פון דאנען אוועקפיהרען, לעבען מיט איהר אין איינעם וויא נאט האט געבאָטען ביז הונדערט און צוואנציג יאהר. איך ענטפער איהר איין ווארט אויפן צעהנטען, עפּעס אהן לשון און זוך וויא פון איהרע הענד זיך אויסצודרעהען. אז איהר האט זיך שוין אויסגעלאזט רייד און מיר זענין שוין געגוג אויף איין אָרט זיך אָנגעזעסען, איז מיר לסוף געראָטען פון איהר זיך אויסצורייסען, אביסעל פריי צו אטהמען. איך האב באלד אויפגעזוכט מיין הארבאטע און מיט איהר שטילערהייט אוועק אביסעל און

דער זייט. דער שמיעס אונזערער האט זיך אָנגעהויבען דערמיט, אז ס׳איז שטארק נישט פּרעהליך. פון נמין זיך מיט מיינער איז גאָר נישט צו דיינקען, זיא וועט פאַרוואַרפען מיטן קאָפּ, נישט וועלען אפילו הערען. ווידער־זשע דא צו בלייבען ביי דער גוטער כנופיא איז אוודאי נישט גוט, דאס הייסט, פּשוט זיך פאַרקויפען דעם טייפעל, אויף דאס ניי ווערען א בער און טאַנצען אויף דיא לאַפּקעס. וואס דען־זשע מהוט מען? א היבשע צייט זענין מיר אזוי געזעסען און אונזער שמיעס האט זיך אויסגעלאָזט דערמיט: אין ברירה מען בעדאַרף מאַכען א פּליטה. און אזוי וויא דיא חאַלאַסטרע האט בדעה דאָ צו נעכטיגען, איז פאר אונז קיין בעסערע צייט און קיין בעסער אָרט נישט געווען וויא אַפּצוטהאן עס טאַקי דיא היינ־טיגע נאַכט. דא אין דעם וואַלד. וויא מיר זיצען אונד בעטראַכטען גוט דעם פּלאַן, ווייזט זיך פון דערוויילטענסט דער ממזר מיט עפּעס א פּאָר פערד. לאָמיר נישט וואַרטען, זאגט מיין האָרבאַטע, ביז ער וועט צוקומען נעהענטער, עס טויג נישט, ער זאָל אונז זעהען זיצענדיג אזוי אין איינעם. בעסער לאָמיר בעזייטענס זיך צוגעהען.

זיא נעהט אוועק אין איין זייט און איך אין דער אנדערער.

דער ממזר איז עפּיס וויא שטארק בעשעפטיגט געווען, זיך אלץ געסודעט מיט דעם אַלטעטשקען, וואס איז געווען זיין נאַנצער פּלינעל־אדיוטאַנט. איך האב אויס־געמידטען מיט דעם ממזר זיך נאָהענט נישט צובעגעגענען און מיך געהאַלטען אלץ בעזונדער. בשעת חברה האט געארבייט, געשטיפּט, פאַרטראַגען געווען מיט זיך, איז צו מיר צוגעגאַנגען מיין האָרבאַטע, מיר איינגערוימט אין אויער, אז איידער, דיא זון וועט זיך זעצען וויל דער ממזר זיך ריהרען מיט דער חאַלאַסטרע אין וועג אריין. דיא פּאָר פערד, וועלכע ער האט געבראַכט צופיהרען זענין געגנבהטע און ער אייכט זיך א פּנים דעריבער אוועק פון דאַנען. פון אונזער פריהערדיגען גאַנצען פּלאַן האט זיך אויסגעלאָזט א טייך. איך בין געבליבען שטעהען אַפּהענגדיג, נישט צו וויסען, וואָס מען טהוט. עס האָט מיך פאַרקלעהמט ביים הארצען, פאר גרויס פאַרדראָס, אזוי אז דער קאָפּ האט זיך מיר געדרעהט און מיך קוים געהאַלטען אויף דיא פיס. מיין האָרבאַטע האָט מיך אָנגעקוקט מיט גרויס רחמנות, דיא אוי־גען האבען איהר געברענט וויא פייער׳ דאָס פּנים האט איהר געפלאַמט און נאַכדעם

אז זיא האט א ווײלע געטראכט זאגט זיא צו מיר מיט א ציטערדיג קול :

— פישקע ! זאלסט שפעטער אביסעל זיך געפינען אין דעם חורבה'לע, דארט אויפן בוידעם. דוא פארשטעהסט ?...

— איך פארשטעה, פארשטעה. רוף איך מיך אן לעבעדיג, אונטערשפרינגענ־דיג פאר פרייד. און דוא וועסט דערנאך אהין אונטערקומען ?

— יאָ, שא ! מאכט זיא און טהוט מיטן קאָפּ א שאָקעל אויף יאָ, למען־השם שטיל. דוא הערסט ?

מיט מיין ווייב האב איך נישט נעהאלטען אזוי פאר נייטיג זיך צונעזעגנען. הנם ס'איז אויף איהר געוועזן א רחמנות, נאר ווער איז איהר שולדיג ? זיא האט נעגעבען דעם ערשטען ריס און דער ריס צווישען אונז איז געווארען דערנאך אלץ גרעסער, גרעסער. פארפאלען, וואס האב איך געקענט מאָן ? אז, נאָר חוץ אלע אנדערע זאכען, איז מיר אוממעגליך געוועזן מיט איהר אויף ווייטער זיך צופארבינ־דען, אוממעגליך מיט איהר זיך צונויפנעהען וויא דער הימעל מיט דער ערד. איך האב, עס פארשטעהט זיך, פארגעסען דעם „זייא געזונט" און שטיל־ערהייט זיך גע־לאזט געהן צו דעם חורבה'לע.

מיט וואָס פאר א הארץ איך בין אין דעם חורבה'לע אריינגעגאנגען און גרינג צופאר־שטעהען. נאך אזוי פיל פיין און געבראָטענע לייד האט גאָט געוואָלט צונויפפיהרען מיך מיט דער האָרבאטער אין איין ווייסט קרעטשמטלע, וואָס דאָ האט בעדארפט אויפ־געשפּילט ווערען אונזער ביידענס גורל און פון אצינד אָן אָנהויבען צו פיהרען א נייא לעבען. ארויפקריכען אויפן בוידעם איז מיר אָנגעקומען זעהר גרינג. וואָרים דאס שטיבעל איז געוועזן נידעריג, מיט דער הינטערסטער וואנד, וואס אין הויז אריין, אָנגעבויגען כמעט ביז צו דער ערד. דיא סטעליע איז געוועזן ערטערווייס גע־לעבערט מיט גרויסע שפאלטען, אזוי אז מען האט געקענט פונם בוידעם אריינקר־קען אינוועגדיג אין דעם שטיבעל אריין. איך זיטץ מיר אין א ווינקעלע און ווארט. עס טיאָכקעט מיר דאָס הארץ, קלאפט וויא מיט א האמער. איטליכע מינוט ציהט זיך מיר וויא א יאָהר. איך האָרך מיך־צו צו א מינדסטען שאָרך. א מינד־סטע בעוועגונג פון א שטרייעלע ערגיץ, דאכט זיך מיר טריט, זיא נעהט.... א מינדסט בהאָזעלע פון א ווינטעלע, דאכט זיך מיר מיין נאמען, זיא רופט....

פּלוצלים קומט מיר צו דיא אויערען פונם שטיבעל אונטען עפּיס א קול. דער גע־דאנק, אז דאס איז זיא, אָט איז זיא, באַלד, באַלד ווערען מיר אויסגעלייזט—האט מיר צוקאָבט, געוואָרפען פון היטץ אין קעלט. איך וויל מיך אָנרופען, עס פער־חאפּט מיר אבער דער אָטהעם, עס דינט מיר נישט דאס מויל. אין דער דאזיגער הייסער רגע הער איך טאקי גאנץ שארף מיין נאָמען און דיא אויגען מיינע דער־זעהען דורך א שפּאַלט — ווערמען? אוי, דעם ממזר מיט דעם אלטעטשקען!....

זיי שמיעסען צווישען זיך אזוי:

— דוא נעהם אויף דיר דיין שטיקעל סחורה, זאָגט דער ממזר. גיב אכטונג, דיא בקינדע מכשפה,טע זאל זיך נישט ארויסגליטשען. פארשטעהסט?

— נישקשה! ענטפערט דער אַלטעטשער. מיינס האָב איך שוין גענומען. איך האב נאר מורא, זיא זאָל נישט פּגרין. דער אלטער סקראב ליגט אצינד וויא א טויטע און קען זיך נישט ריהרען, אזוי האב איך איהר געבראָכען דיא ביינער.

— און דעם הינקענדיגען פלאסקערדיגע, פיהרט אויס דער ממזר נעהם איך אויף מיר. אָנקוקען קען איך נישט זיין פּרצוף־פּנים, אזוי פיינט האב איך איהם. איך וועל מיך מיט איהם גוט אָפּרעכנען, נישקשה. איך האב נאך מיט איהם אלטע חשבונות.

ס׳איז מיר ענטפאלען דער מאמעס מילך, הערענדיג אזעלכע שרעקליכע ווערטער.

.. וויא עס זעהט אויס, מאכט דער אלטעטשקער, זיינען דיינע געלקחענטע סוסים יודישע. דארע, דערשלאָגענע, קאָלטענעוואטע, מיט אויסגעקרימטע ריקענס, מיט דינע העכזליך, גערגעליך און מירידין, וויא אונזערע פאראפּאָטשקעס, פיינע בריות.

— אָפּפאלען זאל דיר דיא ציינג דוא אלטער סטורמאק! זידעלט זיך דער ממזר. נעה בעסער, זוך, שמעק, כלב איינער, דא אין הויז, אויפן ביידעם, טאמיר וועסט־דוא „פאציאצען" עפּיס אלטע בעלי־העגלה׳ש׳ע זאבעגישען, וואס קענען אונז טויגען. פאָרט איז דאך עס א מאל געווען איין איינפאָרהויז, מישטעהנס־געזאגט.

עס בעשלאָגען מיך אנגסטען, מיר איז נישט גוט צום שטארבען. איין פוס ציטערט מיר שטארק און טהוט, נישט ווילענדיג, א זעטץ אין דער סטעליע. דיא

פאָר שיינע לייט פאררייסען דיא אויגען ארויף, שטעהענדיג א ווילע פארגאפט. דערנאך לאָזען ארויסביידע אין איין קול:

— עפּיס שיט זיך פון דער סטעליע! מען בעדארף טאָן דאָרט א קוק.

עס פארדרעהט מיר זיך דער קאָפּ. עס קלינגט מיר אין דיא אויערען, שווינדעלט אין דיא אויגען און איך שוועב עפּיס אין לופטען......

יאָ, טאקי אין לופטען. א פּאָר אייזערנע הענד טהוען מיך א חאפּ און שליידערען מיך פונם בוידעם אראפּ אויף דער ערד. איך דערהער, וויא מען מאכט מיר א ברייטען „ברוך הבא“ מיט דעם גאנצען טיטעל: סקאָציל קומט, ר׳ פישיל! און דערזעה באלד פאר מיר דעם ממזר מיט א פּנים, א שרעק אנצוקוקען. עפּיס נאָר א פּנים וויא ביי א קאטץ, בשעת זיא קלייבט זיך צודערשטיקען דאס געהאפּטע מייזיל. דעם אלטעטשקען האב איך שוין נישט געזעהען. ער איז, א פּנים, אוועק, איבערלאָזענדיג מיך אויג אויף אויג מיט דעם ממזר.

— א נוא, נפשיל, מאכט דער ממזר, זאָג ווידוי!.... דאס וואס איך האב בעדארפט טאָן דיר א מאל, דאָרט אין קעלער, וועל איך עס דיר טאן אצינד, פּייבושקע פארגעסט נישט, נישקשה.

איך פאל איהם צו דיא פיס, וויין, בעט מיך ביי איהם וויא ביי א גזלן, מיר צושיינקען דאס לעבען. עס העלפט נישט. ער נעהמט ארויס א מעסער, האלט עס מיר אקעגען דיא אויגען, מיט גרויס הנאה צוקוקענדיג, וויא איך צאפּעל, פלאַטער. איך פּרוו מיך איינשטיעסין איהם מיט דעם גן עדן, זאָג איהם צו עולם הבא, א גאנצע וועלט, שיינק איהם מיין חלק לעולם הבא אויך. אלסדינג וואס נאר מעגליך. ער שמשירעט אריס אויגען און שוויינט. איך הויב אָניעט צושראַקען אי׳ ם מיט דעם גיהנם. מיט גאָטס משפּט, דער אויבערשטער וועט איהם שטראָפען, זיך נוקם זיין פאר אומשולדיג בלוט. ער מארבייסט דיא ליפּען, טהוט א הייב אין דער הויך דאס מעסער און אין דער שרעקליכער רגע, וואס אָט אָט ליגט מיר דער חלף אויף דעם האַלז, טהוט עס איהם פּלוצלים עפּיס א חאפּ פון הינטען, גאָר ניט מיט קיין מענשליך געשריי: ניין, וועסט עס נישט טאָן! — ער ווערד שטארק פארמישט און קוקט זיך אין שרעקעניש ארום.

דאס האט איהם א חאפּ געטאָן דאס הארבאטע מיידיל!

— חצופה, ארויס! דערלאנגט דער ממזר א געשריי, באלד וויא ער איז צו זיך געקומען. ארויס, חצופה! ווארים....

— ניין, ניין, פון דאנען געה איך נישט ארויס! דערהרגעט זאל איך דא ווערען אין איינעם מיט איהם! שרייט בעהארצט דיא הארבאטע און פאלט דעם ממזר אויפן האלז. ווינט מיט ביטערע טרעהרען, גלעט איהם און חאלעשט פאר איהם, ער זאל מיך אפלאזען, זאגט איהם צו דאס אייבינע לעבען און א שטול אין גן־עדן. דער ממזר טהוט זיא פון זיך א ווארף וויא א מיאטשיק, שעלט, פלוכט אויף וואס דיא וועלט שטעהט. און אז דיא רציחה איז איהם אביסעל אפגעגאנגען ווענדט ער זיך צו מיר מיט דיא ווערטער:

— עס טהוט מיר זעהר לייד, וואס איך אליין האב דא דיך, מין טינופת׳ל, נישט „געבעל דבר׳ט“. נאר אויב דיר האט געשפילט דאס טרפה׳נע מזל דיינס, איך זאל דיך, פארשטונקען נפש׳ל׳ נישט צוקוועטשען וויא א כינה, דאף אין נאכ־צען טרוקען ארויס פון מיינע הענד וועסט דוא נישט. — ער נעהמט א שטריק, מיט וועלכער ער איז געווען ארומגעגארטעלט, שטעלט זיך בינדען מיר הענד און פיס, מאכענדיג דערביי:

— ליג־זשע דא שטיל, הונט איינער, קיין פארע זאל מען פון דיר הערען! ליג ביז דיא פגירה דיינע וועט דא אויף דיר קומען. נאר געדיינק־זשע, פלאסקעד־רינע, טאמיר טרעפט זיך דיר א נס, עפים א באבע דיינע אין קבר וועט זיך פאר דיר מיהען, און געהסט פון דאנען א לעבעדיגער ארויס, זאלסט־דוא זיך היטען, מיר פאר דיא אויגען זיך נישט צו ווייזען, ווארים באלר „פלומפעל“ איך דיך און מאך חיק....

אפגעטאן מיר מיין רעכט נעהמט ער זיך צו דער הארבאטער, וואס האט זיך געוואלגערט אויף דער ערד, געיאמערט, געקלאגט, קוקענדיג אויף מיר און זיך גע־ריסען ביי דיא האר.

— א, דוא חצופה אייגע! בייזערט זיך דער ממזר, א שטופ געבענדיג זיא נעביך מיט׳ן פוס, איך וויים נישקשה, פארשטעה אלסדינג. דאס איז געווען איין אפגעדעדמע זאך — א חתונה אהן כלי־זמר, דא אויפן בוידעם... א שיין מיידעלע נישקשה און פאר מיר גיט זיא זיך אוים פאר א רביצין. פון היינט אן וועסט־דוא

שוין ביי מיר וויסען, חצופה איינע! ער טהוט זיא א חאפ אין דיא הענד און אומקעהרענדיג זיך צו מיר מיט א זאג: שא, הנגט, געדיינק מיינע ווערטער! ווערד ער מיט איהר געשווינד אנטריגען.

אין גיהנם קען מען אזוי פיל יסורים נישט ליידען וויפיל איך האב איבערגע־ליטען, איך בין געווען נישט אין גיהנם, נאר דער גיהנם אין מיר. עס האט אין מיר נעקאכט געברענט א העליש פייער. דיא האר זענין מיר גע־שטאנען קאפויר. עפיס האב איך נעפיהלט, זיי שטעכען מיך וויא שפילקעס און דא טאהר מען נישט הויך וויינען, נישט טאן קיין פיפס.

שפעטער אביסיל האבען מיר אין דיא אויערען זיך פארטראגען קולות: א סקריפ פון רעדער, א ליארם, א געשריי פון מענשען, דאס בעטייט, חברה האט זיך גע־ריהרט. דיא חאלאסטריע האט זיך געלאזט אין וועג אריין און מיט פעקיל דעם לייט— מיין הארץ, מיין גוטע, בידנע, אומגליקליכע הארבאטע נעביך....

א היבשע לאנגע צייט בין איך געלעגען וויא א שטומע שאף, געבונדען אויף אלע פיער, מיט אויגען וויא דיא באנקעס פון הייסע טרעהרען. דיא שטריק האט מיר זיך איינגעשניטען אין לייב אריין און ביי א מינדסט ריהרעלע מיך געשניטען וויא א מעסער. עס האט מיך דערצו נאך געברענט א טרונק, אט, האב איך גע־מיינט, עקט מיר זיך דאס לעבען. פאר גרויס וועהטיג האב איך דערנאך אנגעהויבען שרייען, טאמיר וועט עמיצער דערהערען. דיא חאלאפטרע האט, נאך מיין רעכ־נונג, שוין געמוזט איינפאהרען גאנץ וויט. איך שריי, אבער אומזיסט, שריי צו דער וואנד. עס טריקענט מיר אין האלז, עס בעשלאגען מיך אנגסטען. דאס שרייען קומט מיר שוין אן שווער, איך מוז צווישען אפרוהען, דיא לאנגע מיינע ווערדט וואס ווייטער ערגער. נישטא שוין קיין כח צו שרייען דיא נשמה הייבט מיר אויפן שפיטץ נאז, דער מלאך־המות, פיהל איך, איז נאך איהר געקומען, מען בעדארף שטארבען, יונגערהייט פון דער וועלט געהען. איך טהוא מיר אן א כח, נעהם זיך צונויף מיט אלע מיינע קרעפטען און טראכט, לאמיך חאטש טאן דאס לעצטע געשריי –– לאז היכבען דיא תקיעה גדולה פון מיין אומגליקליך לעבען....

נאר גאט אבער האט אייך, ר' אלטיר, געבראכט! איהר זענט מיר בייגע־שטאנען אין דער נויט און מיך דערהאלטען בייפ לעבען.

25.

אז פישקע האט נעענדיגט זיין אומעטיגע מעשה איז צוגעפאלען דיא נאכט און אונזערע פערדליך האבען זיך פארשלעפט צום גרינעם בארג, וואס פאר גלופסק.

דער גלופסקער גרינער בארג איז בעקאנט כמעט דער גאנצער וועלט. נאך פון גאנץ אלטע צייטען טראגט זיך וועגען איהם ארום צווישען דעם עולם א לידעל, וואס קינד און קוים קענען עס, וואס אלע מאמעס און אמען נעהמען דערמיט איין און פערוויגען ברעקליך קינדער. מיין מאמע, זאָל האבען א ליכטיגען גן עדן פלעגט מיר קינדווייס אויף אלץ זינגען דאס לידעל:

„אויף דעם גרינעם בארג,

אויף דעם הויכען גראָז,

שטעהען א פאָר דייטשען,

מיט דיא לאנגע בייטשען.

הויכע מאנען זיינען זיי,

קורצע קליידער טראגען זיי.

אבינו מכך“........

דאס לידעל פלעגט מיר זעהער געפעלען, פיעל בעסער פון אלע לידליך, עפיס איז מיר דער גרינער בארג אזוי וואונדער שוין פירגעקומען אין מיין קינדערש קעפיל! עס האט מיר זיך געדאכט, ער איז נישט גלאט גראָב פון ערד, וויא פראָסט בערגליך ארום מיין שטעדטיל. ניין! ער איז עפעס, וויא זאָגט מען עס, נאָר כצפיחית.... וויא דער הר הזיתים, דער בארג לבנון, פון ארץ ישראל ערד.. — און דיא דייטשען דאָרט, זיי זענין מיר פירגעקומען עפיס גאר נאָר משונה ווילד, איך בעט זיי מחילה, עפעס אזעלכע מיני בעשעפעניש, מיני בהמות אזעלכע, אָקסען שור הברין. זיי שמייסען מיט לאנגע בייטשען און לאָזען צו גלופסק נישט צוטרעטען, וויא דער סמבטיון צו דיא רויטע יודעליך. אריין אין גלופסק מוז מען חאפען א שמיטץ, און אלע דארט האָבען א פנים פון אָפגעשמיסענע.... שפעטער אז איך בין ארויס פון דיא קינדערשע שיכליך און אויסגעוועזן א וועלט, אין גלופסק איך, האב איך געזעהען אלסדינג מיט אנדערע אויגען און פערשטאַנען, וויא עס געהער צו זיין, דעם פשט פונם לידעל. דער גרינער בארג איז פשוט מאקי א

בארג, נישט אזוי גרין וויא בלאָטיג, זעהר גריבעדיג און דיא דייטשען, הויכע מאַ־נען דאָרט, זענין געזאָגט געוואָרען אקעגען יענע מאַנען מיט לאַנגע הענד און לעפּ־קע פינגער, וואס לקחענען און שניידען אָפּ קלימקעס, געוועהנטליך איז דער שטיי־נער, דאס ערשטע מאָל ארייינצופאהרען קיין גלופּסק אָהן א קלימעק. דערנאך אז מען איז שוין גוט אָנגעלעהרענט, לאָזט עס עטליכע ווערסט פאר גלופּסק עפּעס נישט רוהען דיא אויגען חאפּען, וויא פון זיך אליין, א קוק הינטערןביידעל, דיא הענד א טאפּ דאס קלימעקיל, דיא בחעמקעשעניע, צושפּי׳ ענדיג דיא קאפּאָטע אויף אלע קנעפּליך. איך בין אויסען דערמיט, אז דערגרייכענדיג דעם גרינעם בארג האבען אלע אונזערע אבו׳ים דיא נאָז אויך, געפּיהלט פון דערוויימענס גלופּסק, און ערשט שפּעטער א ווײלע, אז מיר האָבען אין אלע זייטען זיך גוט ארומגעקוקט, א טאפּ געטאָן אין וואָגען, האב איך מיך דערמאָהנט אין פישקען און געזעהען וויא ער זיצט נעביך פאַראומערט, שטארק בעטריבט".

„אָבינו מלך
דאס הארץ איז מיר פרעהליך,
פרעהליך ווע‍לען מיר זיין,
טרינקען וועלען מיר וויין,
קרעפּליך וועלען מיר עסען,
און אונזער ליבען גאָט
קיינמאָל ניט פארגעסען"

זאָרג נישט פישקע! אונזער ליבען גאָט בעדאַרף מען קיינמאָל נישט פאר־געסען. ער קען העלפען.

איך פרעג אייך נישט מעהר, ר׳ מענדעלי! מאכט פישקע מיט א ביטער געמיטה, צו וואס האט עס גאט בעדארפט מיך מיט איהר ווידער צונויפפיהרען, בכדי באלד טאקי אום צושיידען? עס זאל אונז פלוצלים א שיין טאָן דאס מזל, בכדי באלד טאקי זאל אונז נאך ערגער פינצטער ווערען אין דיא אויגען?... ס׳איז עפּיס נאָר וויא א צולהכעיס! און געוואלד, רבונו של עולם, אקעגען ועמען? אקעגען צוויי אומגליקלכע, ביטערע קאלעקעס, וואס איידער אזא ווילט לעבען אי

סורים אין ועהטיג, וואָלט פאר זיי פיל גלייכער געווען נאָר נים געבוירען צו ווערען!...

איך מאך א פרום פנימעל און שאָקלענדיג מיטן קאָפּ זאג איך: טערטע־טייא! וואָס האָט אזוי פיל געהייסען: מען טהאָר נישט, פישקע, מען טהאָר נישט ריידען אזוינס!... געזאָגט האָב איך עס, נישט ווייל דאָס איז ביי מיר געווען א גוטער ענטפער אויף דער קשיא נאָר גלאַט אזוי ווייל דער שטיינער אין דער וועלט איז שוין אזוי אז איינער פרעגט פאר צרות שטאַרקע קשיות, מוז דער אנדערער זאגען מוסר, אפּשלאָגען איהם האָטש מיט טערטע־טייא־אפּזאָגענדיג דעם מוסר, פון יוצא ווערען, עפּעס איך באלד א מויל און זאג אזוי:

— זאָג נאָר, פישקע, וויא דאָס מיידיל הייסט? ביז אהער האָסט דוא זיא אלץ גערופען דיא האָרבאַטע, מיין האָרבאַטע, אצינד וויל איך וויסען וויא זיא הייסט.

— אקעגען וואָס, רב מענדעלי? רופט זיך אָן פישקע, אָנקוקענדיג מיך פארוואונדערט. אקעגען וואָס, איך בעט אייך, ווילט איהר עס אזוי וויסען? צו וואָס אומזיסט אויסגעבען א מיידילס נאָמען?

— פארשטעהסט־דוא נאַרעלע, ענטפער איך, דאָס קען א מאָל צוניטץ קומען. אויף מיינע נסיעות קען זיך מאכען, אז עס זאָל עפּעס אָנשמעקען, אויספאָרשען. לאָמיך וויסען איהר נאָמען. נישקשה! זעהר מעגליך, דוא פארשטעהסט? אז דיין שאדען זאָל זיך נאָך אויפזוכען. איך זאָל זיין דער שליח.

— ביילע הייסט זיא! האָפּט זיך פישקע זאָגען מיט א קול, זיא הייסט ביילע!

פּלוצים הערט זיך עפּעס א שטאַרקער קרעכץ מיט א קלאַפּ. וויא עס האָט זיך עפּעס אָפּגעריסען. איך קוק מיך דערשראָקען אום און דערזעה: מיין אלטיר ליגט אויסגעצויגען אויפין וואָגען, זיפצט און איז בלייך וויא דיא וואַנד.

— וואָס איז אייך ר׳ אלטיר? טהוא איך איהם א פרעג. איהר וועט אפשר נעהמען אביסל בראָנפין?—אייך איז נישט גוט?

— בע!...... ענטפערט אַלטיר, שטאַרקט זיך און זעצט זיך ווידער אויף.

— זאָג מיר, פישקע! הויב איך ווייטער אָן, נאכדעם אז איך האב מיך בערוהיגט וועגען אלטירן. ווייסט־דוא נישט, וויא דיא מאמע איהרע האָט געהייסען און פון וואנען זיא איז?

— יא. ענטפערט פישקע. מיין הארבאַטע האט מיר דערצעהלט, אז איהר מאמע פלעגט מען רופען עלקע. זיא האט גערייגקט, וויא דורכ'ן שלאָף, אז דיא מאמע האט זיך געגט מיט איהר מאַן אין טונעיאדעווקע. זיא פלעגט עס זעהר אָפט דערמאהנען און אויסלאָזען איהר שווער ביטער הארץ צו איהר וויסט טעכטעריל.

מיט איהר מאן אין טונעיאדאָווקע! מאך איך פארוואונדערט. ווער זאל דאָס דאָרט זיין איהר מאַן, דער רשע־מרושע מיט א שטיינערען הארץ, וואס האט דערווייטערט זיין קינד און זיא געמאכט אזוי אונגליקליך? הא, טאָמער ווייסט ר' אלטיר, וויא אזוי זאָל ער דאָרט ביי אייך אין שטעדטיל היטען?

אלטיר איז געזעסען וויא א טויטער, אויסגעגלאנצט א פּאָר אויגען, געקוקט עפּעס משונה ווילד מיט איין אָפען מויל, אזוי אז ס'איז מיר אַנטפאלען דאָס געזונט.

—ער האט געהייסען... רייבט פישקע דעם שטערען און וויל זיך דערמאָהנען דעם נאמען, ער העט, האָט, דאכט זיך געהייסען... ווארט אביסל.

— אלטיר, הייסט ער!... טהוט אלטיר א געשריי און פאלט אנידער אויפ'ן וואנען.

— יאָ, טאקי אזוי! זאגט פישקע קוקענדיג אַרף אלטירן, נישט אנהויבען צו פארשטעהען, וואס זיין געשריי בעטייט. דאכט זיך נאָך, עפּיס אויך א צונעה־מעניש, יקנה"ז. דיא מאמע פלעגט ביים טעכטעריל שטיקער פלייש אויסרייסען רופען זיא דערביי יקנה"זיכע, יקנה'ז טעכטעריל, ווען זיא פלעגט האבען גרויסע צרות, ווען מען האט זיא אפּגעשאפט פונם אָרט.

איך אבער האב מיך שוין אנגעשטויסען, וואס דיא גאנצע מעשה בעטייט און בין געבליבען עפּיס וויא מען גיסט איינעם אפּ מיט איין אקראָפּ.

אלטיר חליפעט און שלאגט זיך מיט דעם קילאק אין הארצען, מאַנענדיג דערביי: אמנם חטאתי! איך האב איהר פארוויסט דאס לעבען. זיא געביך איז טאקי גערעכענט:

„דער מאטע האט זיא געקוילעט"....

א שטראף פון גאָט איז דערפאר פון א צייט אויף מיר אנגעשיקט געוואָרען. וואוהין איך קעהר מיך און ווענד מיך געהט עס מיר נאר שלים־שלימזל...

איך הויב אן פאר רחמנות צוטרייסטען מיין אלטירן, רעד אוהם אוים די ס הארץ און פארגלעט אביסיל זיינע זינד: ער איז דאך נישט מעהר וויא א בשר־ודם, פלייש און בלוט. דער יצר הרע איז ביי אונז, זינדיגע מענשען, זעהר גרוים. גאנץ גרויסע צדיקים אפילו זענין אין אזעלכע זאכען... געהאפט און קענען אין דעם ענין פון חתונה האבען מיט דעם יצר־הרע גאר נישט מאכען. זעהר פיל פון אונזערע עלטערן, צדיקים, זענין געווען לאפענמיצליך, געלעגען אונטער דעם ווייבס פאנטאפעל, געטאן איהר ווילען און צוטריבען אפילו אייגענע קינדער פון איין אנדער ווייב, אויב נאר זיא האט געהייסען...

פישקען זעהט דיא גאנצע זאך אוים עפים משונה. ער זיצט פארוואונדערט מיט א פאר אויסגעשטעלטע אויגען. קוקט ווילד עפים אויף אלטירן, אויף מיר און ווייסט נישט וואס צוטאן.

דערווייל ווערדט שטאָק־נאכט. דיא שטערען פונקלען, ווינקען צו אונז פונם הימעל מיט זייערע שיינענדיגע, ליכטיגע פנימליך, גלייך וויא זיי מישען זיך אריין אין אונזער שמיעס, ווילען עפים זאגען און ביים עק הימעל הויבט אָן, וויא פון דער ערד, ארויסצוגעהען א גרויסע לבנה, רויט וויא פייער. דאכט זיך, זיא קוקט גלייך נאר אויף אונז. אלע דאַרט אויבען קוקען, דאכט זיך, און וויל זעהן דעם שפיטץ, מיט וואס דיא דאָזיגע מעשה וועט זיך אויסלאָזען.... מיין אלטיר זעצט זיך געשווינד אויף, הייבט אויף זיינע אויגען צום הימעל און רעדט מיט הארץ:

— איך שווער ביי דעם וואס לעבט אייביג, אז איך וועלען נישט קומען אהיים צו ווייב און קינדער, נישט חתונה מאכען מיין בתולה, ביז איך זוך נישט אויף מיין פארוואָגעלט קינד! הימעל און ערד זיינען עדות! איך פאהר טאקי באלד און גלייך, ווער דארט דעם, וואס וועט זיך מיר אָקענען שטעלען!....

פישקע פאלט ארויף אלטירן אויפן הארצען, האלזט איהם קושט א היבשע ווילע אהן ווערטער, און איז שטאַרק צומישט. דערנאך שיסט ער אוים אויף א ווינענדיג קויל מיט א געבעט: געוואלד ראטעוועט, ראטעוועט זיא!...

מיין אלטיר שפרינגט געשווינד אראפּ אויף דער ערד, קריכט ארויף צו זיך אויפן וואגען און געזעגענדיג זיך מיט אונז פון דערוויטענס, דרעהט ער אוים דעם דישעל, טהוט א שמיץ דיא שקאפּע און פאהרט זיין וועגס. איך מיט פישקען קוקען מיר איהם א היבשע צייט פון הינטען נאך, נישט צוריידען קיין וואָרט. דערנאך גיב איך א בליק צום הימעל, דיא לבנה און שטערען געהען זיך זייער גאַנג, גאר נישט דאס פּנים פון פריהער, שטארק הויך האפערדיג, ווייט, ווייט פון אונז מענשליך, עס ווערדט עפּים אומעטיג, נישט פרעהליך אויפן הארצע ....

איך טהו א שמיץ מיין אדלער ער זאל מוחל זיין זיך שלעפּען אביסיל גיכער און שפּעטליך ביי נאכט פאהרט מייןביידעל איבער דיא גריבערדיגע גאס פון גלופּסק מיט א געקלאפּערייא, א געשריי, אָנזאגענדיג דעם עולם: הנה זייט וויסען, נאך צוויי פרישע יודין זענין אָנגעקומען קיין גלופּסק! ....

די טאקסע

אדער

די באנדע שטאדט בעלי־טובות.

משד עניים מאנקת אביונים
עתה אקום
(תהלים, י״ב, ו).

אָמר מענדעלי מוכר ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר ספרים נעלויבט איז דער בורא וואָס האָט באשאפען גרויסע ימים, זעהר פיעל טייכען: דעם נילוס, דעם טעטערעוו און דעם בעריהמטען טייך גנילאָפּיאַטקע, וואָס האָט באשאפען דיא הרי חושך, דיא מדבריות, פוסטינעס, א סך ווילדע מקומות און דיא גרויסע יודישע שטאָדט גלופּסק, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען וואס האט אונז אידען אויסגעווייכט פון אלע אומות און האט אונז נעלייטזעלינט מיט א טאקסע, מיט א קעסטעלע, מיט פּאָפּעטשיטעלעס, מיט גבאים, מיט קהלס-לייט, מיט פּאָוויערענעס, מיט בוררים, ישרנים שתדלנים און מיט זייער פיעל בטלנים. געלויבט איז דער בורא פאר אלעסדינג וואס ער האט באשאפען: געלויבט איז ער פאַר דיא ווילדע חיות, לייבען, לעמפּערטען, וועלף, בערען, און פאַר דיא בעלי טאקסעס, געלויבט איז ער פאַר דיא בהמות פאַר דיא אָקסען, פאַר דיא פערד, פאַר דיא אייזלען, פאַר דיא גלופּסקער פיינע בריות און פאַר דער גאנצער חעפּטע בעלי טובות.... נישט דאס אָבער בין איך אויסען, איך דאַנק און לויב גאט, וואס ער האט מיך בעהארצט און מיר געהאָלפען אָפּ צו דרוקען דיא דאָזינע שרעקליך-שיינע מעשה, איך האָב נים געזאלעוועט קיין מיה, נים קיין געלט און האב נים געקוקט דארויף וואס א טהייל וועלען אויף מיר שטארק ברוגז זיין. דיא מעשה איז חלעבען אמת. איך האב יא אסור נים אויסגעטראכט פון דעם קאָפּ, הערט נאָר אידען, הערט נאָר וואס עס איז געשעהן:

מעשה שהיה כך היה. הייגטינען טאג נאך סכות האב איך מקבל געוועזען א פּאסילקעלע, וואס איז אנגעקומען דורך דער פּאטשט גלייך צוא מיר אויף מיין נאָמען. איך האב תחכת נעמיינט אז דאס מוז זיין פּעקלעך ציצית אדער קינדערשע בלוטשקענע יארמעלקעלעך וכדומה אזעלכע זאכען, נאר אז איך האב עס אויפגעעפענט, האב איך ארויסגענומען א גאנצען פּאק פּאפּירען, פארשריעבען פון אלע זייטען, און צווישען זיי איז געלעגען א בריוועל, וואס אין איהם איז געשטאנען געשריעבען דיא דאזינע ווערטער:

„להרבני הנגיד המפורסם מוהר"ר מענדעל נ"י. הנה אזוי וויא איהר האט א שם אין דעם היגען ווינקעל פאר איין עהרליכען מאן און אזוי וויא מיר ווייסען, אז איהר פארט תמיד ארום אין אלע אידישע מקומות מיט ספרים און איהר זייט א מאל אבעלען אפ צו דרוקען מעשיות אויף אייערע הוצאות, בכן שיקען מיר אייך דא אריין א שרעקליכע מעשה, וואס איז פארלאפען אין אונזער שטאט און בעטען אייך, אז איהר זאלט מוחל זיין אפ דרוקען, וועט איהר אייך פשוט קונה זיין עולם הבא. דא שטייט בעשריבען דיא שטוטשקעס פון אונזערע גלופסקער בעלי טובות, וואס האבען זיך אליין אן געווארפען אויף דער אומגליקליכער שטאדט נעבעך מיט זייערע טובות און פיהרען איטליכען ביי דער נאז. זיי האבען שוין ביי אונז ארויס-געצויגען דיא קליי פון דיא ביינער, מיר ליידען, מיר ווערען פערשווארצט, מיר עסען ניט קיין פלייש, מיר האבען שוין אפנים וויא דיא רוחות און קענען שוין מעהר ניט אויסהאלטען פון דיא טובות, מען האט שוין אפילו געפריווט שרייען, שרייבען פראשעניעס נאר וואס הערען זיי א וועלט? זיי זיינען רייך, זיי זיינען גבאים, פא-פעטשיטעלעס און דיא גאנצע שטאדט איז ביי זיי אין דיא הענד, זיי האבען פא-וויערענעס, זיי האבען שתדלנים, וואס נעהמען גרויסע זשאלעוואניעס פון אונזער בלוט, פון אונזער געלט, און בעגראבען אונז נאך צעהן איילען אין דער ערד, הכלל דער מלאך המות שעכט און בלייבט געזעגנט. מיר זעהן זייער גוט ארויס, אז מיט שרייען מיט פראשעניעס וועלען מיר גאר נישט מאכען, דיא בעלי טובות וועלען זיך אומעטום קענען פארענטפערען, און זייער פארענטפערען זיך וועט נאך אונז קא-סטען געלט, עס וועט אלסדינג אויסגעהן צו אונזער קאפ.... מיר ווילען נאך פרי-ווען איין מיטעל אפדרוקען דיא דאזיגע מעשה, וואס איינער פון אונזערע שטאדט-לייט האט זיא אנגעשריבען, זיין נאמען וויל ער דערווייל ניט מגלה זיין מחמת כמה טעמים, מיר פערזיכערען אייך אז אלסדינג וואס דא שטייט איז אמת, מיר קענען אפילו שווערען אין טכית און אין קיטעל, פארקעהרט דא פעהלט נאך זייער פיעל זאכען, מיר בעטען אייך, ר' מענדעלע, טהוט א מצוה און דרוקט אפ דיא מעשה, אונזערע נעמען קענען מיר אייך איצט ניט אויסשרייבען, נאר איהר זאלט וויסען אז אין אונזער בריעף שרייט צו אייך א קול פון א סך צובראבענע הערצער, פון א סך אומגליקליכע אידען, דאס איז א קול פון ארעמע לייט, פון גויט בעדערפטיגע, פון בעלי מלאכות, און פון דערשלאגענע מענטשען, וואס מען דושעט זיי וויא קעץ און מען לאזט זיי ניט קיין קאפ אויפהויבען, דאס איז א קול פון פער-וויסטע ווייבער און קינדער, וואס מען האט זייערע מאנען זייערע טאטעס נעבעך פארשיקט און איינגעזעצט אין דיא טהורמעס, דאס איז א קול פון א סך דערשלא-

נענע, פארוואָגעלטע אידעשע קינדער, הערט ר׳ מענדעלע דאָס קול, פאָלגט און דרוקט אָפּ דיא מעשה, טאָמער וועט דורך דעם נצמח ווערען א טובה. אידען חלעבען וועלען דיא דאָזיגע מעשה קויפען, ווארום עס קען זיין אז זיא פארלויפט זיך נים נאָר אין גלופסק אליין אפשר טאָקע אויך אין אנדערע אידעשע שטעדט״....

אָט דאָס איז אין קורצען דער בריעף וואָס איך האָב מקבל געוועזען. איך האָב איבער געלייענט דיא מעשה און האָב מיר פאָרגענומען זיא אָפּ צודרוקען. נים אזוי גיך טהוט זיך אָבער וויא עס רעדט זיך, איך האָב גענוג געהאט צו זינגען און צו זאָגען ביז איך האָב דערלעבט צו זעהן א געדרוקטע בלעטעל. דער כתב יד איז נים געוועזען ריין געשריבען ערטער ווייס פארפלעקט מיט טינט, פיעל סצענען זיינען געוועזען פאר וועגט נים געשטאַנען כסדר, הייגט אין א פאָר ערטער האָט נאָר געפעלט עטליכע בלעטלעך, דער שרייבער האָט זיך אפנים געאיילט הכלל עס איז מיר גענוג דיא אויגען ארויסגעקראָכען ביז איך האָב אלץ דינג צו נויף געשטעלט איך האָב מיר נים געקענט איינהאַלטען אין ערטער ווייס אריינגעמישט מיינע אפאָר ווערטער פון דעם וואָס איך האָב געזעהען געהערט אויף מיינע נסיעות, אחוץ דעם האָב איך געמאַכט א בעזונדער צעטעל פון דיא אַלע פּערזאָנען וואָס קומען פאָר אין דער מעשה כדי זיי זאָלען אַלע שטעהן פאַר דיא אויגען און מען זאָל זיי תמיד געדיינקען. אָט קוקט זיי זייט מוחל אָן, דאָס זיינען דיא פּארשוינען:

ר׳ איציק וואָלף ספּאַדיק ר׳ שמעיה תם ר׳ משה בעל תכלית ר׳ יוסף מהיכא תיתי ר׳ יודעלע שטאַנדהאַפט	דאָס זיינען דיא טובי העיר, פּאַפּעטשיטעלעס פון פון דער טאַקסע. אַלע זיינען בעלי צדקות, אָבער נאָר איבער א פרעמדע קעשענע. אַלע זיינען גאַנץ סטראַפּטצעס, פרומע כשרע אידען, חוץ שטאַנד־האַפט וואָס מען מומעלט אויף איהם, אז ער איז געחאַפּט אין דער מעשה.
ר׳ יוסילע שינדער....	געוועזענער נאַמן אין פּראָיעקט הייגט לפנים דער בעל טאַקסע.
ר׳ נתן שיפּרעס....	אויך קליימערשט א בעל טאַקסע, א ווילדער בעל עצה און א שטאָט בורר.
ר׳ ראובן פיאוקין....	דער שטאָט־פּאָוויערענע, הייגט אויך נלאַסנע.

ר׳ אהרן קנעכטבארג....	גלאט א שיינער איד, א קאָכלעפעל, וויל אלץ איינברייננגען דער שטאָדט, מאכט אמאָל אין דער שטיל עפעס א חרם׳על.
ר׳ נתן פרעכטמאן....	האלט זיך פאר א בריה, האלט היינט שטאנד־האפטען אויף דער ארענדע און איז קהל׳ס שתדלן.
ר׳ מענדיל דער געלער־	א שטאָדט־שיינעץ א בילער, סלוזשעט בייא דיא בעלי טובות און פאלט אָן אויף וועמען מען הייסט.
ר׳ בעריל לאקשעוויץ ר׳ פרידיל דער קליינער	צווייא רעדעל פיהרער, מתנגדים פון דיא בעלי טובות.
ר׳ אברעמיל גרינפאן....	א נייער טאָרגאָוואָי דעפוטאט.
ר׳ שלמה וועקער....	איינער פון דער היינטיגער וועלט.
בתיה. זיין ווייב.	
ר׳ נדליה פיקהאלץ..	זיין פריינד.
ר׳ אייזיק זאאיקע....	א קרבן פאר זיין עהרליכקייט.
טויבע לאה. זיין ווייב.	

איין אָרימער איד, איין אָרעמע אידענע, גלאסנעס, דיינים, שוחטים, ווייבער, גענז, היהנער, אינדיקעס, קאטשקעס און א נאראָד פון פופציג טויזענד צאן קדשים, וואָס מען שערט זיי וויא דיא שאָף.

דאכט זיך אז איך האָב גענוג יוצא געוועזען און געטהאן מיין זאך בשלימות. דאס ביכעל האט מיך געקאָסט גענוג מיה און הוצאות. נאָר איך בין דאָס אָבער ניט אויסען. הלואי מיין מיה זאָל ניט זיין אומזיסט, גאָט זאָל נאָר וועלען רחמנות האָבען און ווייזען באלד טאקע אין אונזערע טעג א נס בפועל, אז אידען נעבעך זאלען אין אלע שטעדט זייערע בעלי טובות פטור ווערען עד ביאת הגואל.

ערשטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי אין גלופסק שפרינגען ארוים פיהרער, מיט א יאהר זעכצעהן צוריק, פאפעטשיטעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

ספאדיק אליין אין זיין חדר, זיצט שטארק פארטראכט לעבען דעם טיש, זייגער צעהן אין דער פריה און שאקעלט זיך איבער א משניות, קנייטשט דעם שטערן, קוקט אויף דער וואנד, דער נאך טהוט ער ווידער אקוק אין משניות און לערענט מיט א ניגון.

אמר ר' טרפון.... האט רבי מאיר געזאגט.... הא? נאך אמאל. (ער פארטראכט זיך אויף דער וואנד און רעט צו זיך אליין) ער האט געזאגט, אז נאך שבת איז דער טערמין האט ער געזאגט.... מען וועט דארפען סיליקען. דער קאפ חלעבעז שפאלט זיך מיר. אך, שלעכט, שלעכט, נישטא קיין געלט! איך האב מורא מען זאל חלילה באלד ניט אנשטויסען. דיא קאסע איז פוסט, אויסגעטריקענט, דיא רעדער וועלען זיך אויף הערען צו דרייען באם עס וועט חלילה ניט צו קומען קיין וואסער, געלט מיין איך. אך זייער א שלעכטע צייט (ער שטייט אויף און גייט ארום איבער דעם חדר) יא, זייער א ביטערע צייט, עפעס וויא אויף צוזעצענעס האט מען נאך היינט אויף געהערט חתונה צו האבען. שוין א לאנגע צייט איז מיר ניט אריינגעפאלען קיין שלישית-געלט, ניט פון היא, ניט פון דער סביבה. א קאטאוועס עפעס שלישית-געלד, דאס פלעגט אוים מאכען א יאהר זייער פיעל.... א גם חלעבען וואס דרייט זיך נאך אביסעל חברה'ש געלד, אי וואס?.... עט נארישקייט, ווער איז דאס מחויב צו וויסען ועמען נייט עס אן? נאר עס איז מיט דעם אפילו אויך ניט גוט, בע, נאר ניט גוט!.... עס הערט זיך ווידער נייע גזרות, נייע פינסטערע פאראדקעס מיט כל א צרות. וואס טויג עס? נאך דאס גייט אפ, מאכען נייע פאראדקעס! מיר טויג עס כלל ניט. מען דארף האבען געלט, נאר פריש געלט... (א ביסעל מיט גאל) האט חתונה אידען און לייגט איין געלט! שטארבט אידען און זאגט אפ עולמות-געלד! קויפט זיך איין אין חברות און גיט געלט! הכלל מען דארף האבען געלט מען דארף האבען געלט, געלט געלט! טאקע פון אייער טובה וועגען יודישע קינדער, מען דארף זיך פאר אייך סטארען, מען דארף פארזארגען

אייער תכלית, איהר זאלט זיין גוט און פרום און טאקע בלייבען דאס וואס איהר זייט.... (ער הערט זיך צו צו דער טהיר) הא? דאכט זיך אימעצער גייט? אפשר א מחותן מיט געלט. (ער לויפט צו געשווינד צו דעם טיש. זעצט זיך אוועקען און שאקעלט זיך ווידער איבער דעם משניות).

צווייטע סצענע

ספאדיק און פיאווקין.

ספאדיק (לערענט מיט א ניגון) אמר ר' טרפון. ניין ווייטער, ווייטער אביסעל.... יא, אט-אדא: סומכום אומר יחלוקו, מען דארף זיך מיט דעם געלט צו טהיילען, יא טאקע צו טהיילען, וואס?....

פיאווקין (קומט אריין מיט דרך ארץ) גוט מארגען ר' איצע וואלף!

ספאדיק (מאכט זיך שטארק ניט הערענדיג אזוי וויא שטארק פערטיעפט אין לערנען) אייוואס, אויב יחלוקו דארף מען דאך מורא האבען?.... נוא עט.... בע....

פיאווקין (צו זיך אליין שטילערהייט) ער האלט ביי יחלוקו. דאס איז א גוטער סימן, עס וועט איה"ש זיין גוט.... (ער גייט צו אביסעל נעהענטער) גוט מארגען ר' איצע וואלף! אפשר בין איך אייך מבלבל וועל איך מיר אוועק גיין.

ספאדיק (צו זיך אליין מיט פערדראס אז ער דערזעהט פיאווקינען) נאט אייך דעם שיינעם מחותן! דער רוח האט איהם געבראכט צו טראגען. (צו פיאווקינען מיט א קרום פענימעל) וואס איז עפעס נייעס ר' ראובן.

פיאווקין בע.... איך האב אייך געוואלט עפעס זאגען, נאר איך וויל אייך איצט ניט שטערען פון דעם לערנען א חוץ דעם זייט איהר, דאכט זיך עפעס ניט געזונד, איהר זעהט אויס גרין און געל, דאס פנים איז דער בעסטער שפיגעל.

ספאדיק (מיט א קרעכץ) איך האב אלץ כא עליכם צו טהאן מיט מיינע מערידען. איך האב נעמוזט היינט דאווגען ביחידות און לערנען מיין שיעור משניות אין דער היים, נאר פון דעסט וועגען זעצט אייך ר' ראובן, אז איהר זייט שוין דא. וואס הערט זיך עפעס ביי אייך?

פיאווקין (זעצט זיך) מען הארעוועט, מען ווערט פערשווארצט, א קאטאוועס עפעס צו זיין א פאוויערענע ביי אזא עדה אידען, זאלען זיך מעהרען.

ספאדיק. בזכות זה וועט אייך גאט העלפען. יהי חלקי עמך.

פיאווקין (שטילערהייט צו זיך אליין) עס איז איהם קארג דיא וועלט ער וואלט געוואלט ביי מיר אויך נעהמען חלק. (צו ספאדיקין) ווען גאט זאל מיר ניט העלפען וואו וואלט איך שוין ביז איצט געוועזען מיט מיין ווייב און מיט מיינע קינדער....

ספאדיק (מיט א שמייכעלע) זינדיגט ניט ר' ראובן און זייט טאקע א בעל בטחון, וועט אייך איה"ש תמיד זיין גוט. נוא וואס הערט זיך עפעס אין דער שטאט?

פיאווקין. בע. וואס זאל זיך הערען? דער בעל טאקסע וויל ארויף ציעהען א קא־פיקע אויף דער אקע פלייש. אזוי וויל ער, דער שיינער בעל טאקסע, זאגט ער, עס איז היינט א שלעכטע צייט.

ספאדיק (חאפט זיך ביי דעם קאפ) וואס הייסט ער וויל? מען וועט עס איהם שוויי־גען, עפעס א קאטאוועס נאך א קאפיקע אויף דער אקע! ער נעהמט שוין בה"ש אן דעם אויף גענוג — פופצעהן קאפיקעס אן אקע! שטייטש, שטייטש נאך א קאפיקע, א אידישע קאפיקע! וואס וועלען נעבעך טאהן דיא ארימע לייט, דיא ארעמע יודען נעבעך? (ער קרעכצעט און זיפצעט).

פיאווקין. עס וואלט א מצוה געווען אן צו לערנען אזא בחור, ער זאל וויסען ווער עלטער איז.

ספאדיק. איך זאג אייך מען קען שוין מעהר ניט אויסשטיין פון דיא בעלי טאקסעס, פון דיא גראביטעלעס, מען איז צו זיי עפעס וויא פארקויפט, סטייטש, נאך א קאפייקע אויף דער אקע! דאס וועט דאך גאר אויסמאכען גאר א גרויסע סומע! א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, וואס וועלען טאהן דיא ארעמע יודען נעבעך? אדרבה ר' ראובן זאגט, וויא אזוי לערנט מען אן דעם שיינעם בעל טאקסע וואס האט ניט קיין גאט אין הארצען.

פיאווקין. איך וואלט געזאגט מיין עצה מען זאל אפנעהמען דיא טאקסע פאר דער שטאדט, פארשטייט איהר? איצט איז טאקע דיא צייט, און איהר ר' איצע וואלף מיט ר' משה מיט ר' שמעיה'ן וכדומה זאל זיין פאפעטשיטעלעס דאס הייסט איהר נעבעך זאלט זיך חלאפאטשען, אבטונג געבען און דאס פארדיענסט זאל געהן אויף דער שטאדט, דאכט זיך דאס איז א גרויסע טובה, א גרויסע מצוה און וויי־טער.... פארשטייט איהר? חלעבען אזוי וועט זיין גוט, טאקע בכל האופנים גוט פארשטייט איהר? ראזבעראיעט עס נאך א ביסעל ר' איצע וואלף מיט אייער גמרא קעפעל.

ספאדיק. אוואדאי איז דאס א גרויסע מצוה, א גרויסע טובה, נאר וויא קען איך... וויא קען אזא צובראכענער יוד וויא איך, אויף מיר נעהמען אזא טירחה.

פיאווקין. נישקשה, גאט וועט אייך העלפען, סטייטש, ווער דען זשע וועט זיך זאר־גען פאר דער שטאדט ווען ניט איהר? ווער דען וועט אין זינען האבען דיא ארעמע לייט נעבעך אז ניט פריהער גאט און דער נאך איהר, בערעכענט זיך נאר גוט

ר׳ איצע וואלף וועט איהר זעהן, אז איהר טארט זיך גאר ניט דער פון אפזאגען, פארשטייט איהר ?....

ספאדיק (מיט א יראת—שמים פענעמעל) ווייניג איז פאר מיר דיא חברות מיט נאך אנדערע שטאדט זאכען? סטייטש וואס האט מען זיך אויף מיר אנגעזעצט? וואס וויל מען נעבעך האבען פון מיר, אלץ פון מיר? ווייניג פאר מיר דיא אלע חברות....

פיאווקין (מיט א שמייכעלע) וואס מיינט איהר, ר׳ איצע וואלף, טאקע ווייניג, פאר אזא יודען וויא איהר איז דאס טאקע ווייניג.... איך זאג אייך נאך אמאל ראזבערייעט מיין פלאן גאנץ גוט, וועט איהר זעהן, אז איהר קענט זיך בשום אופן ניט אפזאגען, און ווייטער וויא איהר פארשטעהט....

ספאדיק (מיט א זיפץ) אוודאי איז דאס פאר אזא צובראכענעם יודען וויא איך א גרויסע טירחה, טאקע א טירחה גדולה, נאר א טובה פון ארעמע לייטס וועגען נעבעך פון א שטאט יודען וועגען....

פיאווקין (מיט א גנבה שמייכעלע) מיט אייך ר׳ איצע וואלף, וויא איך זעה בין איך שוין א פנים פארטיג. איצט מוז איך גיין צו דעם איבעריגען עולם איבער שמועסען מכח דעם עסק, וואס מען האט דא צו טאן. עס איז נאך דא גענוג אר־בייט. הכלל מיר איז שוין באשערט תמיד ארבייטען, פראצעווען און זארגען זיך פאר דער שטאדט, מסתמא וועט מיר גאט העלפען.... זייטגעזונד ר׳ איצע וואלף, אייער געזונד איז איצט נייטיג. איהר דארפט טובות טהאן דער שטאדט....

ספאדיק (פארפרומט מיט אויסגעגלאצטע אויגען) בזכות זה זאל מיר השי״ת טאקע גע־בען כח, אוודאי איז דאס נעבעך פאר מיר, פאר אזא צו בראכענעם יודען וויא איך, א גרויסע טירחה.

פיאווקין. לאזט זיך גאר ניט אפ, ר׳ איצע וואלף, נישקשה איהר וועט איה״ש קומען צו די קרעפטען.... א גוטען טאג! (ער געהט ארויס)

ספאדיק. (רייבט זיך דיא אויגען) א, עס איז מיר ליכטיג געווארען אין דיא אויגען, געלויבט איז גאט, עס איז מיר אראפ א שטיין פון דעם הארצען, עס וועט אם ירצה השם זיין גוט, מיין מחשבה איז חלעבען א גוטע. איך וויל: יודען זאלען בלייבען טאקע יודען, יודען זאלען טאקע בלייבען דאס, וואס זיי זיינען און בעהיט ווערען פון גזרות רעות, איך וועל מיך אוודאי סטארען מיט כל א מעגליכקייטען, נו און דער פאר מעג איך ביי זיי עפעס נעהמען אפילו על פי דין. נאט אליין וועט מיר אויך ניט הייסען איך זאל זיין ביי זיינע יודעלעך א שומר חנם, איך בין דאך

א בשר ודם, איך דארף האבען ברויט און צום ברויט, פון וואנען זשע וועל איך דאס אלסדינג נעהמען ?.... וויא דיא מעשה וועט שוין זיין צי וועל איך נעהמען עפּעס מעהר אדער עפּעס וויינינער, דאס איז קליינינקייטען, א רענדעל ארויף, א רענדעל אראפּ, יודען וועלען דורך דעם חלילה ניט בדלות ווערען, נאר דערפאר אבער וועלען זיי פון א חשש טרפות שוין זיכער בעווארענט זיין, זיי מעגען גאנץ רוהיג זיין, איך וועל זייא אפּהיטען און אליין אכטונג געבען עס זאלען זיין גוטע שוחטים. דער עיקר איז פאר יודען גוטע שוחטים.... וואס מאכט עס אויס א שטיקעל פלייש מעהר אדער א שטיקעל פלייש וויינינער, א יוד דארף ניט קוקען אויף אזעלכע זאכען, א שוחט, א גוטען א פרומען שוחט, אט דאס דארפען יודען האבען, און מכה דעם מעגען זיי שוין זיך אויף מיר פארלאזען, זיי וועלען שוין מיט נאטס הילף האבען גוטע שוחטים.... (ער בלייבט שטעהן א ביסעל שטיל גיט זיך דער נאך א פּאטש אין שטערען) אך איך האב נאר פארגעסען, אז איך בין היינט מיט סנדקאות אויף צוויי בריתען. גוט חלעבני. וואס היינט נאר צווייא, איך וועל היינט האבען וואס צו טהאן. איך וועל מיך נייען אנטאן, מען מוז שוין אויף מיר ווארטען, עס איז צייט צו גיין, (ער גייט אריין אין אן אנדערע חדר און מאכט צו דיא טהיר):

דריטע סצענע:

ר' משה בעל תכלית דער נאך ספּאדיק:

משה בעל תכלית (לויפט אריין וויא א פארסאמטע מויז גאר אן איין אטהעם) גוט מארגען ר' איצע וואלף! איך דארף מיט אייך איבערשמועסען מכח איין ענין, מכח א תכלית זאך.... (ער קוקט זיך ארום) א, ער איז שוין ניטא ? ער איז שוין ניטא ! ער איז שוין א פנים אליין אוועקגעגאנגען מכח דעם ענין, איך קען איהם, ער איז א זריז וויא באלד ער שמעקט אן א תכלית זאך. ע.... עס איז דאך עפּעס נאר קיין תכלית ניט ער קאן דאך דערוויילע מיט דיא איבריגע אפּ ארבייטען דעם עסק און איך וועל חלילה בלייבען פון דרויסען. (ער קוקט זיך נאך אמאל ארום אין אלע זייטען און ווערט פרעהליך) אך געלויבט איז גאט, ער איז נאך ניט אוועקגעגאנגען. זיין ספּאדיק ליגט אויף דעם טיש, ער האט געמוזט נאר אויף א מינוט ארויסגעהן, איך וועל ווארטען ביז ער וועט קומען. איך וועל איהם שוין היינט ניט אפּלאזען, דער עיקר איז דאך ער, איך וועל מיך היינט אן איהם האלטען וויא א קינד אין דער מאמעס פארטוך (ער גייט צו צום טיש. האפּט פאר שמחה דעם ספּאדיק

און בעטראַכט איהם פון אלע זייטען) אך, זייער א גוטער, זייער א פיינער ספאדיק, טאקע אין תכלית אריין א גוטער ספאדיק! (ער קלאַפּט אויף איהם מיט א פינגער) א ספאדיק, א חיטרע קעפּעלע ליגט אין דיר ספאדיק! א גמרא קעפּעלע מיט אלע דריידעלאך. איך וועל דיך היינט פון דעם אויג ניט אפּלאזען, מען זאל חלילה ניט אפּמאכען אהן מיר דיא גאנצע חתונה. חלעבען, מיר קומט עס באמת פאר וויא א חתונה, פּיאווקין איז דער שדכן, ער רעדט אונז א שידוך מיר זאלען נעהמען דיא טאקסע. זייער א רייכע כלה! מיר זיינען — דיא מיוחסים און זיא דיא רייכע, זיא ניט אין גדן אריין א גאנצע שטאדט מענשען, אנטקעגען. א 60 טויזענד פּאדאנעס השי״ת זאל נאר געבען כח מען קען מיט איהר וויסען פון א לעבען. (ער ווערט נאך פרעהליכער) אך, קעסטעלע, קעסטעלע, הרי את מקודשת לי, הרי את מקודשת לי קעסטעלע כדת ר׳ איצע וואלף ספּאדיק, ושטאנדהאפּט! זיי ביידע פערשטייען אין עסק, קוקען אין תכלית אריין, טויג אונז שטאנדהאפּט זעהר גוט אין שותפות, שטאנדהאפּט איז אפילו א דייטש, געהאפּט אין דער מעשה, און קוקענדיג אונז זיינען מיר אין פּסוק איינער פון דעם אנדערען פערשיעדען, נאר וואס מאכט עס אויס? אבי אונזער כוונה איז גלייך, אבי מיר האבען איין מחשבה. וואס מיינט דען א יוד היינטיגע צייטען, א שטיקעלע פּרנסה, און וואס טהוט מען נעבעך ניט פאר דער פּרנסה? שטאנדהאפּט נעבעך פּרובט זיך אין דער טומאה, מאכט זיך פאר א דייטש טאמער וועט דא ארומגעהן, ספאדיק א שטיינער טומשעט זיך נע־בעך אין דער קדושה.... נישקשה. מיר וועלען זיין חבר, מיר וועלען אלע איה״ש קוקען אין תכלית אריין און טהאן טובות, נאר וויא דערלעב איך שוין דאס אבער! (ספּאַדיק קומט אריין אַנגעטהאַן אין א טוזליג מיט א שטעקען אין דער האַנד, משה בעל תכלית לויפט איהם אַנטקעגען) וואס איז, ר׳ איצע וואלף, איהר גייט שוין.

ספּאַדיק. א, יאָ, שוין צייט, מען מוז שוין אויף מיר ווארטען.

בעל־תכלית. איך בין געקומען גיין טאקע מיט אייך אין איינעם.

ספּאַדיק. וואס איז איהר האט אויך א כבוד?

בעל־תכלית (מיט פייער) א שאלה א ביסעל, אויב איך האב א כבוד? איך האב אין דער זאך א גרויסען חלק.

ספּאדיק (פאַרוואונדערט) וואס הייסט, איהר האט דערינען א חלק?!

בעל־תכלית (נאָך מיט מעהר פייער) סטייטש, איך האָב דערינען געארבייט!

ספּאַדיק. וואס זאָגט איהר! ר׳ משה סטייטש, וואס זאָגט איהר?

בעל־תכלית. סטייטש, וואס זאג איך? איהר ווייסט דען ניט, ר' איצע וואלף, וואס איך זאג?!

ספאַדיק. ניין! ביי מיין יודישקייט, איך ווייס ניט! זאָגט וואס מיינט איהר?

בעל־תכלית. סטיימש, דאס קעסטעלע מיין איך, פיאווקין האט דאך אייך ערשט געזאָגט, ער זאָגט אז איהר זייט מסכים.

ספאַדיק (וויא פון שלאָף) א דיא טאקסע מיינט איהר! חלעבען דאס איז פאר מיר א טירחא, איך בין לא עליכם א צו בראָבענער יוד, וויא קען איך אויף מיר נעהמען אזא טירחא?

בעל־תכלית, מען מוז דאך אָבער זאָרגען פאר דעם תכלית, מען מוז דאך אמאָל זאָרגען פאר קהלס תכלית, סטייטש ווער דען זשע, ווער דען זשע, ר' איצע וואָלף?

ספאַדיק, לאָם מיר דאס אָפּלייגען אויף איין אנדער צייט, מיר וועלען זיך נאך מיישב זיין, איצט איז מיר שוין צייט צו געהן אויף דעם ברית.

בעל־תכלית (שטילערהייד צו זיך) ער וויל זיך פון מיר אויסדרייען, איך קען נאָך חלילה בלייבען פון דרויסען, מען דארף איהם ניט אָפּלאָזען (צו ספאַדיקען) איך וועל מיט אייך אויך געהן, דער בעל ברית איז מיינער א שטיקעל מחותן.

ספאַדיק. נו גיט־זשע מיר, זייט מוחל מיין ספאַדיק. וואס איז ר' משה וואס קוקט איהר אזוי אויף מיין ספאדיק? ער געפעלט אייך אזוי?

בעל־תכלית. (שאָקעלט מיט דעם קאָפּ) אויב ער געפעלט מיר! ער איז טאקע אין תכלית אריין א גוטער ספאַדיק, איך וועל מיר בלי נדר אויך מאכען אזא ספאַדיק, (ר' איצע וואָלף נעהמט און טהוט אָן דעם ספאדיק און געהט אוועק מיט ר' משה בעל תכלית.)

---

*) אמר ר' מענדעלי. אין דעם כתב־יד פעהלען דיא עטליכע בלעטלעך און דיא וויטערדיגע סצענע הייסט דאָרטען דיא זעקסטע, מען זעהט ארויס אז זיא איז געשעהן מיט עטליכע יאָהר שפּע־טער, נאָך דער גזירה, אז יודען זאָלען מאכען געשטודירטע רבנים. פאר דיא וואס לייענען מאכט דאס אָבער איז גאָר ניט אויס, זיי קענען לייענען גלייך און זאלטן אפילו ניט וויסען אויב עס גמהט עפּעס אָפּ.

פיערטע סצענע

שלץ בייא ספאדיקען אין חדר. שלמה וועקער.

דער נאך גדליה פיקהאלץ.

וועקער (אריינגעהענדיג) ער איז ווידער ניטא! נעכטען האט ער מיך בעשטעלט איך זאל היינט אין דער צייט קומען איהם שרייבען דיא פאסט, און ער אליין איז ניטא, ער איז אויף א ברית! אלע טאג איז ער אויף בריתען, אלע טאג אויף שמחות! א שיינער סוחר, חלעבען! אט וואס הייסט א סוחר, ניט קענען איבער־לייענען א בריעף! ניט קענען אנשרייבען איין אדרעס, און נישט אויסלאזען ניט איין ברית ניט איין בר מצוה, און נאך אזעלכע שמחות! איך פארשטעה אסור ניט וויא אזא סוחר קען זיך האלטען אפילו א טאג! פון דעסטוועגען איז ער דאך רייך.... מערקווירדיג! ניט אנדערש טאקע אז רוחות ארבייטען פאר אזעלכע סוחרים, אז מלאכים היטען זיי אפ, אז א מלאך ווארפט זיי אראפ א גראשען.... (ער זעטצט זיך אניעדער און נעהמט ארויס פון דעם קעשענע א אידיש ביכעל) וואס זאל איך טהאן? איך מוז שוין אויף איהם ווארטען, נאך גוט וואס איך האב מיט זיך דאס ביכעל, וועל איך מיר דער וויל אריינקוקען, איך וועל טאקע איבערלייענען דאס ביסעל שירים, נאר פון א נייעם מחבר (ער קוקט אריין אין דעם ביכעל, דיא טהיר עפענט זיך שטילערהייט אויף און פיקהאלץ געהט אריין).

פיקהאלץ (צוגעהנדיג צו וועקערן גאנץ שטיל) וואס האסט־דוא זיך אזוי פערטיעפט אין לערנען, שלמה?

וועקער (גיט זיך א כאפ גאנץ אויסער זיך) וואס זעה איך? דוא ביזט עס גדליה, פון וואנען האסט דוא זיך דא פלוצלים גענומען, מיין גוטער, מיין טהייערער גדליה? ווען ביזט דוא געקומען? (ער קישט איהם).

פיקהאלץ (גאנץ רוהיג) איך בין געקומען טאקע היינט.

וועקער. אך, גדליה! וויא פאלסט דוא אויס צו קומען אהער?

פיקהאלץ. שא, וואונדער זיך ניט אזוי שלמה! עס איז גאנץ פראסט, איך בין שוין געוועזען ביי דיר אין דער היים. האט מיר דיין וויב געזאגט אז דוא דארפסט זיין דא. (ער זעטצט זיך אויף א בייגקעל).

וועקער (רוקט צו זיין בייגקעל צו פיקהאלצען) נוא, איצט דערצעהל מיר, וואס טאכסט דוא? וואס הערט זיך אין טונעיאדאווקע?

פיקהאלץ (גיט א מאך מיט דער האנד) אין דיין טונעיאדעווקע?!

וועקער. נוא זאָל זיין אין מיין מונעיאַדעווקע, וואס מאַכט דאָרט אונזער גביר?
אין ער נאָך אומשטעהנס געזאָגט אלץ מבולבל, אָהן א פּיצעל תאַראַקטער?
מאַכט ער נאָך טאקע אלץ פון זיין מויל א תאָלעווע און ביים צעהן פריינד א טאָג?
יאָ, סטייט'ש דער ארענדאר. וויא הייסט ער צום טייפעל.... איך האָב שוין פאַר־
געסען וויא ער הייסט, אָט דער הויכער ארענדאר מיט א געגאָלטען האלז וויא ביי
א סטאַרעסטע. וואס מאַכט ער?

פּיקהאָלץ. איך וויים וועמען דוא מיינסט, ער איז היינט א קבצן און האלט שוין
מעהר ניט דעם גביר אויף דער ארענדע.

וועקער. א רחמנות חלעבען וואס טויג נעבעך אזא פּראָסט מענשעל וויא ער אהן
געלד? חלעבען א רחמנות! ווער דען־זשע, זאָג מיר, האלט היינט דאָרטען
דעם גביר אויף דער ארענדע?

פּיקהאָלץ. דער גביר האט זיך ניט לאנג אָפּגעגעבען אין דער ארענדע מכמה טע־
מים צו ר׳ גרשון חייקעס, ער טראָגט איהם איין אפשר פיער טויזענד
רובעל א יאָהר, ער האט צו זאָגען איבער דער טאַקסע, איבער דעם קהל שטיבעל,
איבער אלע טשלענעס און איבער איטליכען אין דער שטאָדט, מען זאָגט ער האט
צו פערדאַנקען דיא ארענדע ר׳ נתן פויגעלס, דער שטאָדט—בורר.

וועקער. ר׳ נתן איז חלעבען א קלוגעטשקער. וואס מאַכט ער? איז ער טאקע נע־
בעך נאָך אי היינט א קבצן? ער האט שוין אין זיין לעבען א סך מאהל
אָנגעזעצט און פּאָרט נעבעך א קבצן.

פּיקהאָלץ. וואס קבצן, ער איז זיך היינט מפרנס גאנץ שיין פון אוראָקען, וואס ער
גיט אויף דער עלטער שפּאָגעל נייע אָן זעצערס, וויא אזוי זייא זאָלען
ענטפּערען קוממיות, א חוץ דעם קנעלט ער עפּעס מיט דעם גביר, ער מוטשעט
זיך נעבעך מיט איהם, וויא אזוי מען מאַכט פּאַטשערקעס? וויא אזוי מען צאַפּט
פון דער וואנט געלט? וויא אזוי מען ציהט ארויס קליי פון דיא ביינער? וויא אזוי
מען מאַכט פון שניי גאָמעלקעס? וויא אזוי מען מאַכט מיט דער רייף? וויא אזוי
מען פאַרבלענדעט דיא אויגען? וויא אזוי מען כאַפּט פיש פאַר דער נעץ? וכדומה
נאָך אזעלכע קונצען.

וועקער (מהוט א שפּייא) פּפו זאָל עס ווערען! עס איז דאָך א שרעק, וואס ביי אייך
אין מונעיאַדעווקע גייט פאָר.

פיקחעלין (קוקט שטריף אן וועקעריען) בייא אייך אין טונעיאדיעווקע ! זאנסטו, און בייא

אייך אין גלופסק איז דען בעסערע פאראדקעס. איך מיין חלעבען, נים !

קוקט זיך נאָר גוט צו ועסט דוא זעהען, וויא ביי אייך טאקע און נאך אין אנדערע יודישע שטעדט ליעגען דיא ארעמע נעבעך צעהן אייכען אין דער ערד, עס זיינען שוין דא אזעלכע גוטע און פרומע מענטשעלעך וואס פאר פרומקייט, פאר גוטסקייט לייגען זיי אוועק אלע געשעפטען און גיבען זיך אָפּ נאר מיט שטעדטישע זאַכען און זאָרגען זיך נאָר לטובת הכלל, איינער איז א בעל טאקסע, איינער איז א פּאָוויערענע, איינער איז איין ארענדאר, איינער איז א גבאי, איינער א בעל עצה, איינער א תקיף, איינער דעם רבי'ס קרוב, איינער דעם גביר'ס בן בית, איינער מאַכט באָם, איינער איז א מיוחס, איינער איין אייניקעל, איינער האט א באָבע אין ארץ ישראל, איינער טאנצט אויף אלע חתונות, איינער איז א שטאט פעטער. איינער קהל'ס יורש און איינער גלאט א שיינער יוד. — נו געפינט זיך נאך ערגעץ אין דער וועלט, אונטער אלע אומות אזוי פיעל גוטע מענטשען, וואס זארגען זיך פאר "עם כלל וויא ביי אונז יודען, רחמנים בני רחמנים ? ביי דיא אומות א שטייגער איז א גביר אדער א פּאמיעשטשיק, אדער א סוחר, א פאבריקאנט וכדומה, ביי אונז אקעגען איז א מינדעסטער גבירעל אין א שטעדטעל דאס רוב א בעל טאקסע, א גבאי, איין עסקן במצות, ער איז נאר א סוחר לפנים, באמת טראגט ער אויף דעם קאָפּ דיא גאַנצע שטאדט יודען נעבעך, ובזכות זה האט ער מיט אלע בעלי טובות דיא ברכה וואוהין זיי קערען זיך און ווענדען זיך.... זיי זארגען נעבעך זיי זארגען ביז זיי נעהמען אויף זיך לייב און ווערען אהן עין-הרע דיק, פעט, לויטער, מיט שעהנע בייכלעך, און זיי זיינען זייערע שונאים אויף צו שפּרינגנעניש אומעדום נושא חן.... דיא ארעמע גייט עס אבער ניט אין קאָריסט, פון דיא פיעל טובות וואס מען טהוט זיי הערען זיי אויף וואס א טאג ווייטער צו עסען, זיי קריינקען זיי ווערען אויסגעדארט, אקוראט וויא א בן יחיד בייא א טאטען א נגיד, וואס מען דושעט איהם, מען היט איהם אָפּ פאר גרויס ליעבע און נעטריישאפט פון עסען, און מען ניט איהם איבער אין דיא הענד פון א סך ניאנקעס, זייא זאָלען איהם למען השם אָפּהיטען, ער זאָל ניט האפּען קיין איבריגען ביסען. האט זשע דען ניט באמת טאַקע איטליכער ארמער יוד אין א שטעדטעל אויף זיין חלק צווייא דרייא בעלי טובות וואס דורך זייער השגחה קען ער שוין קיין איבעריגען ביסען ניט האפּען ? וואס עסט דען א יוד, איין אָרעמאן ? קרענק, מכות מיט יסורים, א שטיקעל טרוקען ברויט מיט פיסנעם קאליש, פון פלייש וויים ער ניט וואס צו זאָגען, חוץ א שבת אפשר מאכט ער זיך א ביסעל פליישיג מיט א ביין, מיט א שטיקעל לונגען לעבער, דער

פאר פאלט איהם אפ א שטיק פלייש. און וויא מתים עטען אזא פנים האבען זיי.— נישט גוט שלמה! נישט גוט חלעבען וואס מיר יודען זיינען אזעלכע רחמנים, נישט גוט חלעבען, וואס ביי אונז אין דיא שטעדטלעך זיינען זעהר פיעל בעלי טובות! נישט גוט, נישט גוט חלעבען וואס א סך מענטשען ביי אונז זארגען זיך ניט בעסער פאר זיך, זיך אויסלערנען עטוואס אדער זיך צו בעשעפטיגען מיט עפעס אמלאכה און ווילען אלץ זארגען פאר אנדערע! נישט גוט חלעבען, וואס איטליכער לאידע לעדיג גייער, וואס איטליכער דראב, איטליכער עזות פנים, איטליכער צבועק ווערט פכוצים פון דער העלער הויט א שטאט מענטש, א פיינע—בריה און א בעל טובה, נישט גוט חלעבען, טאקע זעהר נישט גוט!....

וועקער. עפעס ביזט דוא היינט זעהר אין כעס, מיין ליעבער גדליה, עפעס רעדסט דוא מיר זעהר שטארק מיט הארץ! הא?!

פיקהאלץ. יא איך קען מיך שוין ניט איינהאלטען, איך מוז שוין אויסריידען דאס הארץ, צווישען אונז זאל עס בלייבען, ניט מיט מיין מויל גערעדט, אט דאס זיינען אונזערע שטאדט מענטשען, אט נעהם טאקע א שטייגער ביי אונז אין טונעיאדעוועקע דיא גאנצע האפטע פארשיינען, וואס דוא האסט זיך ערשט אויף זיי נאכגעפרעגט. דוא מעגסט צו זיי צורעכענען משה כאפ, טרייטעל האפ, יוסעל צאפ ניט זיי מיין איך, דיא וואנד מיין איך—ווער זיינען זיי? וואס קענען זיי? דער האט זיך אויסגעלערנט איין אדרעס אויפשרייבען איז ער שוין קהל'ס פאוויערענע יענער האט זיך ערגעץ אין איין איינפאר הויז אויסגעלערנט עטליכע ווערטער רו־סיש מיט גרייזען איז ער א שתדלן, א גאנצער חאדאטאי, דער האט מירידען א בלייך אויסגעוויקט פנימעל איז ער איין ארץ ישראל גבאי, א כשרר יוד, א שיינער יוד, יענער איז איין עזות פנים נעהמט ער א חלק אין דער טאקסע. דער אזוי יע־נער אזוי.—מען שרייט אלץ אויף דעם נאראד יודען נעבעך, זיי זיינען פויל, זיי זיי־נען ניט געזונד, זיי זיינען עקשנים, זיי ווילען זיך ניט בילדען וכדומה נאך אזעלכע פארברעכען. געוואלד! וועל איך שרייען וואס זיי נעבעך שולדיג, וואס זאלען זיי נעבעך טהאן, אז זיי זיינען אונטער אזא פינסטערע אפיעקע? אז מען ציהט ביי זיי ארויס דיא קליי פון דיא ביינער, אז איין יודעל נעבעך האט איבער זיך אויף זיין חלק דרייא בעלי טובות, וואס נאגען איהם אויס דעם מארך, פארשלאגען איהם דעם קאפ, האלטען איהם אין דער מורא, דערטאפען ביי איהם ארויס דעם לעצטען גראשען, פארבלענדען איהם דיא אויגען און זאמוטשען איהם מיט זייערע טובות? י־ידען זיינען חלעבען ניט שולדיג, זיי האבען גוטע הערצער, זיי האבען בטבע שכל און נעפיהל, זייא פארשטייען איין עסק זייא זיינען פאקארנע און קענען זעהר פיעל

אראם שלינגען, נאר וואס חעלפט עס, אז זיי האבען נעבעך נים קיין מזל, אז זייא זיינען נעבעך אומגליקליך אז פון כמה שנים שטיקט מען זיי צונויף אלע אין איינעם אין איין ארט וויא דיא שאף, אז זיי זעהען פאר זיך נים קיין וועלט און קענען נים אטהעמען קיין פרייע לופט א מענטש מוז דאך אבער עסען, מוז דאך זיך ערנעה־רען און אונטערהאלטען זיין לעבען כל זמן ער זשיפעט, כל זמן עס שלאגט זיך אין איהם איין אדער, דעריבער זוכען זייא שפע איינער פון דעם אנדערען, דער שטארקערער וויל דערקוועטשען דעם שכאפערען, מען טראכט אוים כל א מיני תחבולות וויא אזוי צו דערטאפען א שטיקעל ברויט, וויא אזוי צו דערהאלטען דיא נשמה, דיא נאטור איז שטארק זיא פאדערט איהרס, זיא סטארעט זיך, זיא זוכט כל א מיטעל זיך צו דערהאלטען, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אין טונעיאדעוור קע דיא גאנצע האפטע פארשיינעז, וואס מיר האבען פון זיי גערעדט, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אזעלכע מיני מענטשלעך, דערצו נאך זייער א סך זיידענע יודען גאנצע פאקען שדכנים, מלמדים גאטס סטראפצעס וכדומה אזעלכע משינאוויקעס, זיי אלע ווילען עסען, זיי אלע האבען א נשמה און סטארען זיך זיא צו דערהאלטען, זיי האבען אלע חושים א טבע פון מענטשען, זיי ווילען לעבען! א קענען דער טבע העלפט זיך נים צו בארען, א קענען איהר העלפט נים קיין עצות, קיין הכמות, זיא איז אלסדינגנ נובר! אך נישט גוט שלמה! א רחמנות חלעבען אויף אונזערע יודע־לעך. עס וואלט שוין צייט געוועזען מען זאל זיי לאזען אביסעל אטהעמען, אביסעל דיכען!....

וועקער. ניין, גדליה, עס איז עפעס נים גלאט, עס מוז עפעס זיין וואס דוא רעדסט אזוי פיעל מיט פייער. סטייטש דוא קאלטער גדליה, דוא שטילער, דוא נוטער, דוא ליעבער גדליה זאלסט ריידען אזוי פיעל מיט הארץ! ניין, ניין! זאג דיר וואס דוא ווילסט, עס איז עפעס נים גלאט. (ער לייגט ארויף זיין האנד אויף פיק־האלץ אקסעל) איך בעט דיך גדליה, דוא בלייבסט היער אויף לאנג?

פיקהאלץ. ניין, איך וויל נאך היינט אוועקפאהרען.

וועקער. וואס איילסט דוא זיך אזוי קיין דיין טונעיאדעווקע?

פיקהאלץ. זאג נים מטהר איך בעט דיך „דיין טונעיאדעווקע" איך בין שוין נים מעהר קיין טונעיאדעווקער.

וועקער (פארוואונדערט) וואס הייסט? דוא ביזט שוין נים מעהר דארטען קיין רב. סטייטש וויא קומט עס? פאר וואס?

פיקהאָלץ. דוא פרעגסט פאר וואס? פאר דעם! פאר דעם וואס בייא אונז זיינען דאָ בעלי טובות, וואס קיינער פון דער אָבשטשעסטווע האט ניט קיין דעה וואס מען הערט זיי וויא דאס מילבידיגע קלינגעל, וואס איטליכער ציטערט צו זאגען א וואָרט, פאר דעם וואס ר' טרייטעל, זאָל לעבען הייסט דיא שטאָדט, וואס ער מיט זיין כנופיא האלטען אין זייערע הענד אלסדינג: דיא טאקסע, דיא ארענדע דאס קהל—שטיבעל, אלע צדקות און עולמות געלד, וואס זיי מאכען טשלענעס וועלבע זייא טויג און נעהמען בלאנקע וועקסלען בייא דעם גאלאווא בייא דעם רב וכדומה, כדי אין פאל אז זיי וועלען ניט וועלען טאהן דאס וואס ר' טרייטעל מיט זיין כנופיא ווילען, וועט מען אויף זיי אויספיהלען דיא וועקסלען *) היינט פערשטעה־סטו דוא פאר וואס איך בין שוין ניט מעהר דאָרטען קיין רב? איך קען מיך ניט פארקויפען, איך קען ניט האלטען בלאט מיט פאלשע מענטשען און בעררייסען א שטאָדט ארעמע לייט נעבעך, איך קען ניט זיין נעבונדען און טאָהן נאר דאס וואָס יענער וויל, וואס יענער הייסט און וואס יענעם טויג.... איך בין נאך פאר דיא וויבאָרעס אוועקגעפאָהרען, זאל זיך דאָרט איין אנדער זיין רב.

וועקער (מיט א ביטער הארץ) וואס הייסט, און מען שווייגט זיי, אָט־א־דער גאנצער כנופיא?! עפעס הפקר א וועלט!

פיקהאָלץ (מיט א זיפץ) יודען זיינען נעבעך דערשלאָגען, זייא מיינען אז אזוי דארף טאקע זיין. ווער אונטער אלע אומות קען נאך אזוי פיעל ליידען און שווייגען וויא יודען?.... און איבעריגענס אז מען שרייט אמאָל יאָ אויף ר' טריי־טעלס סטוטשקעס, אויף זיינע גנבות, הייסט עס נאָך, מען איז דאנאָסטשיקעס, א גאנצע שטאָדט מענשען, טויזענטער בעלי-בתים און בעלי מלאכות זיינען דאנאָסט־שיקעס, דיא שטאָדט, דאס הייסט ר' טרייטעל מיט דער כנופיא, איז ברונז פאר וואס מען בעזספאָקאָיעט זייא. מען קען טאקע נאָך חאפען א פסק, ר' טרייטעל שרייבט וואוהין מען דארף אין דעם נאמען פון דער שטאָדט... מיט חתימות האט ער קיינמאָל ניט וואס צו זאָרגען. זייא ליגען בייא איהם תמיד פארטיג אָנגעגרייט, היינט האט ער דאָך עפעס נאך וועקסלען אויך!.... **)

---

*) אמר ר' מענדעלי, אויף מיין נסיעה אין בעסעראַביע האָב איך בעגעגענט אזא מין טריי־טעל אין א שטעדטעל אויף דעם דענסטער, עטליכע ווערסט פון יאמפעלע, איך האב זיך דאָרטען איבער איהם אָנגעהערט זעהר שרעקליכע זאכען, ער איז א מזיק אין איין לאָנגען טלית-קטן מען האט פון איהם גענוג צרות אויס צו שטען, השי"ת זאָל שומר ומציל זיין אלע יורעלעך פון אזעלכע ר' טרייטעלעך.

**) אמר ר' מענדעלי, איך האב נאָך א תירוץ אויף וועקערס שאלה, ער פרעגט פאר וואס מען שווייגט ר' טרייטלען וכדומה, וויא איך זעה קען ער א פנים ניט, זאל ער טיר מוחל זיין, דיא

וועקער (קנייטשט דאס ביכעל אין דער האנד זעהר שטארק אויפגעבראכט), **גדליה! בלייב היע גדליה!**

פיקהאָלץ. דאָ איז ניט מיין אָרט.

וועקער (נאָך שטארקער אויפגעבראכט) **פארקעהרט דאָ איז דיין אָרט! דאָ, דאָ איז דיין אָרט** (ער שטעהט אויף און רייסט דאס ביכעל פאַר גרויס עגמת נפש).

פיקהאָלץ (קוקט אָן וועקערן פערוואונדערט) **וואס טהוסט דוא שלמה.**

וועקער (מיט א ריהרענדע שטימע) **איך טהו דאס וואס אונזערע עלטערען האבען געטהאָן אמאָל בשעת חורבן דארטען אויף דיא טייכען בבל׳ס. אויף דיא ווערבעס דארטען האבען דיא משוררים אויפגעהאנגען זייערע פידלען, זיי האבען מעהר ניט געוואלט זינגען, שפּיעלען, נאָר קלאָגען, יאמערען און טרויערען, גענוג זינגען גדליה! גענוג שרייבען שירים מליצות בשעת אונזער פאלק, אונזער ארעם פאלק ליידעט אויף דער טייך גנילאפּיאטקע צעררייס אויך דיא סטרונעס פון דער יודישער פיעדעל** (ער רייסט מיט אומפּענד). **יודען זיינען ניט געבארען געווארען צו זינגען, צו שפּיעלען.... מען מוז האבען אין זינען ערענסטערע זאכען. בלייב היע גדליה: מיר וועלען פּרואווען ביידע היע עפּעס טהאָן, עפּעס ווירקען, פאר אונזערע ארעמע יודען. דא גדליה, דא איז דער ארט צו טהאָן, דא איז דער ארט צו ווירקען!**

פיקהאָלץ (מיט אַ ביטערען לאַכען) **אי שלמה. ביי יודען ווילסט דוא ווירקען! פאר דיא וואס דוא וועסט זיך אננעהמען, מאקע דיא אליין וועלען דיר זיין שונאים, דער וואס טרינקט זיך וויל תמיד אריין שלעפּען אין וואסער דעם דאָזיגען, וואס**

פּוילישע יודען, א פּוילישער איז אלץ אָ בריה ביי זיך אין שטוב, אין בית מדרש אונטער דעם אויווען, דאָרט סמאָליעט ער דיא וועלט. ער קען ניט צוזעהן דיא עולות, דיעם גראַבעזש, וואס עס געהט פּאָר אין דער שטאָדט, ער ליאַרעמט, ער פּילדערט, ער גיט עצות מען זאָל שרייבען פּראָשענעס, מען זאָל שרייבען אויף דיא נייא צייטונג, מען זאָל אלע שטושקעלאַך אַרויספּיהרען וויא בוימעל אויף דעם וואַסער, מען זאָל טאַקע אַיינמאָהל אָנלעהרנען דיא פאַלשע מענטשען, מען זאָל אויסמאַכען דעם, מען זאָל אויסמאַכען יענעם, נאָכדעם זאָלט איהר זעהן אז עס קומט צו עפּעס איז ניטאָ קיינער אין דער היים, ער בעהאַלט זיך אין א מויזענלאָך פאַר א רויטען קאָלבער, ער ווערט א קעצעלע, א תם. ער גיט נאָך אָפּ אַ שיינעם גוט מאָרגען דעם דאָזיגען וואס ער האט אויסגעמאַכט מיט דער צונג פאַרקעהרט ער דרינגט איהם אז אומעדום, אין אַלע שולען שריט ער און וועט שרייען, אז קיין עהרליכער חוץ איהם איז טאַקע ניטאָ, מאַלע וואס שונאים זאָגען, נאָר פון דעסטוועגען בין איך מודה אז פיקהאָלץ תירוץ איז זייער איין אַמת ער, אונזערע יודען זיינען נעבעך זעהר דערשלאָגען. א חוץ דעם האָבען זיי מורא זיך צוקלאָגען אויף שלעכטע מענטשען און אַרויסשרייבען זייער פאַלשקייט נאָך מחמת דעם טעם אויך, ווייל זיי ווייסען אז דיא אומות העולם בעשולדיגען דעם כלל ישראל פאַר אַ פרט און לייגען ארויף דעם חטא פון איינעם אויף אלע יודען, דעריבער איז זיי בעסער ניחא צו ליידען שטילערהייט, איידער שרייען און עס זאָל חס ושלום ארויסקומען א חילול השם.

ראטעוועט איהם, קראנקע האבען במעט אלע פיינט דעם דאָקטער, דאס ליענט שוין אזוי אין דער נאטור. — דוא וועסט זיך סטארען עפּעס צו טהאן, עפּעס צוא פארבעסערען, פּלוצלים וועט קומען איינער און וועט אָפּזאגען א סליחה, אז דוא ביזט איין אפּיקורוס אז עס פעהלט ביי דיר א האָר אין באָרד, נוא דאָ הערט שוין אויף אלסדינג, מען מאכט דיך מיט דער בלאָטע גלייך און מען לאָזט זיך נאָך בעסער צו צו דיא בעלי טובות, אקוראט וויא דאס אומגליקליכע חיה'לע נעבעך קויפט צו אליין צו דעם שרעקליכען שלאנג, וואס בעצויבערט און שלעפּט דאס מיט דיא אויגען.... ניין, שלמה, דוא ביזט צו הייס, ניין זאָג איך דיר שלמה, ניין איך וויל ניט ווירקען.

וועקער (גאַראַטשעט זיך) דוא בלייבסט גדליה! דוא וועסט היע זיין רב. איך בין נוט בעקאַנט מיט שטאנדהאפטען, ער איז דאָ דער גביר, דער גאנצער פיהרער, איך וועל איהם בעטען ער זאָל דיך מאכען היע פאר רב, ער לעבט מיט מיר זעהר גוט.

פיקהאָלץ. אי שלמה, דוא ביזט נאָך ניט ערפאהרען, דוא קענסט ניט קיין גביר, קיין היגען יודישען גביר, דוא קענסט ניט שטאנדהאפטען, ביי איהם איז ניטאָ קיין פריינדשאפט, קיין געוויסען, ער ליעבט נאָר זיך, ער זוכט נאָר זיין נוטצען, אי היט זיך. שלמה, היט זיך פאר איהם.

וועקער. נישקשה, דאס איז מיין זאך, שטאנדהאפט זאָג איך וועט דיר מאכען פאר א רב.

פיקהאָלץ. איך דאנק דיר שלמה פאר דער טובה! פע אזא רבנות וואס שטאנדהאפט גיט זיא, פע אזא רבנות וואס פאר איהר דארף מען זיך פערקויפען דעם טייפעל, וואס פאר איהר דארף מען זיין א נבנע, איין עבד כנעני, וואָס פאר איהר מוז מען הערען, זעהען און שווייגען! פע, פע, פע אזא רבנות! דענסטמאָהל וועל איך זיין א רב ווען דער נאראָד וועט מיך וועלען, ווען אללע אָרעם און רייך גלייך, וועלען מיך מאכען און מיר שיינקען זייער צוטרויען, ווען איטליבער, אפילו דער אָרעמער נעבעך, וועט מיך געפינען פאר ווערטה צו פארטרעטען דיא שטעלע נאָר עס איז נאָך אָבער דערצו זעהר ווייט צו וואַרטען! זאיי מיר געזונד, שלמה! איך מוז פאָהרען, לאָם מיר איינער דעם אנדערען ניט מעהר שטערען! (ער וויל געהן).

וועקער. אך גדליה! וואַרט נאָך אביסעל גדליה!

פיקהאָלץ. נײן איך מוז פאָהרען, זאײ געזונד, נעגים און ערפּאהרען, היט זיך פאר שטאַנדהאַפטען און רעד זיך נישט איין צוא ווירקען בײא יודען. אדיע!
(ער צוקוסט זיך מיט וועקערען און געהט אוועק).

וועקער (נאך דעם אז ער איז אביסעל געשטאַנען פערטראַכט) אך גדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען. איצט הויב איך אָן צו זעהען וויא אזא סוחר, וויא מיין ספּאָדיק, קען זיך האַלטען און זיין רייך, א מלאך וויא איך זעה, ווארפט ניט קיין נראָשען און אפנים אז מען נעהמט ניט אליין אויף דער וועלט האט מען טאקע ניט.... נאָר נישט גוט אָבער צו האָבען אָפענע אויגען, נישט גוט צו זעהען א סך אויף דער וועלט. עס קאָכט אין מיר דאָס בלוט, עס קלאפט מיר דאס הארץ איך פיעל אז דאָס גאַנצע פּנים פלאַמט מיר. עס איז מיר דאָ דושנע, איך קען דאָ ניט אטהעמען דיא לופט, איך מוז פון דאנען ארויסגעהן, ארויסגעהן און שוין טאקע אהער מעהר נישט קומען. אך גדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען! (ער געהט געשווינד ארויס און גיט א קלאפּ מיט דער טהיר).

צווייטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי דיא פאפעטשיטעלעס
פון דער טאקסע ארבייטען מעשים און פיהרען א וועלט.

ערשטע סצענע.

א מלוה מלכה ביי ר' משה בעל תכלית. דיא כנופיא פאפעטשיטעלעס זיצען ארום טיש אויף איהם שטעהען פלעשלעך בראנפען און וויין, א גרויסער פאלומעשיק מיט א געבראטענע גאנז און א טעלער מיט אייטערלעך.

ספאדיק (האלט א כוס אין דער האנד) לחיים יודישע קינדער. גאט זאל געבען עפעס ישועות ונחמות אויף יודען. און טאקע דער בייא א שנת פרנסה (ער פאר גלאצט דיא אויגען צו דער סטעליע) ישראל עמך צריכים פרנסה! עס איז היינט זעהר א שלעכטע צייט! (ער קרעכצעט און טרינקט אויס דעם כוס).

דיא כנופיא (קרעכצעט אויך מיט דיא כוסות אין דיא הענט) עס איז היינט זעהר א שלעכטע צייט, השי"ת זאל רחמנות האבען! לחיים ר' איצע וואלף, לחיים זאל טאקע זיין זרענו וכספנו ירבה כחול, (אלע טרינקען און פערבייסען).

משה בעל תכלית (האלט א פאלקע אין דער האנד) עס איז חלעבען גאר קיין תכלית נים צו לייזען 25 קאפיקעס פאר איין אקע פלייש אין אזא שלעכטער צייט. נענוג וואס מיר חלאפאטשען זיך נעבעך מיט דער טאקסע לטובת הכלל פאר וואס נעבעך זאלען מיר דערלייגען פון אונזער קעשענע?

תם. פאר וואס נעבעך זאלען מיר דערלייגען?

שטאנדהאפט, דערלייגען זיינען מיר אוודאי נים מחויב, יענער זאל זיך עסען פלייש און מיר זאלען פאר איהם דערלייגען! פשוט איז פשוט מען דארף פארגרעסערען דעם מקח פון פלייש.

ר' יוסף. מחיכא תיתי! הא, מען מעג טאקע פארגרעסערען.

ספאדיק (זיפצט) אוודאי איז א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך, נאר וואס אבער זאל מען טאהן? גאט קען אוודאי העלפען. דער וויל מיין איך, וועט נים קיין סך זיין ארויף ציהען א פאר קאפיקעס אויף דער אקע.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי, וואס קען עס שאדען, הא?

תם פאר וואס ניט דרייא?

שטאנדהאפט. פאר וואס טאקע ניט פיער, פיער איז דען א סך? וואס איז דיא שטאדט דארף דען ווייניג האבען? פון וואנען וועט מען עס נעהמען אויף אלע הצטרכות?

ספאדיק. (פערגלאצט דיא אויגען און קרעכצט) אוודאי איז צרכי עמנו מרובים, יודען נעבעך דארפען זעהר פיעל האבען, נוא זאל שוין זיין, אויב יא אזוי, טאקע פינף, איין מאל איז ניט רעכט קיין זוגות און צווייטענס צוא א גלייכען מספר דרייסיג.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי: דרייסיג, זאל זיין דרייסיג.

משה בעל תכלית. און איך זאג אייך, אז דאס איז חלעבען אויך קיין תכלית ניט, בערעכענט זיך נאר גוט, וואס איז דרייסיג קאפיקעס אין אזא צייט? פאלגט מיך חלעבען, לאזט מיך אויך עפעס פריבאווען.

ר׳ יוסף. מהיכא־תיתי, חלעבען. זאל ער עפעס אויף פריבאווען, ער איז דאך אויך א פאפעטשיטעל....

שטאנדהאפט. חאפט זיך ניט אזוי צו, מין ליעבער ר׳ משה! אמת טאקע איהר האט רעכט, איהר האט אויך א דעה, מען קען אבער ניט אלץ אויף איין מאל, לע״ע דארפט איהר האבען אזא רעכנונג, אין גלופסק געהט אוועק לערך פון 17 ביז 18 טויזענד אקעס פלייש א וואך, חוץ עופות, היינט אז מען ציהט ארויף נאך 5 קאפיקעס אויף דער אקע מאכט שוין דאס ביסעל אליין אוים לערך 900 רובעל א וואך, אין א יאהר איז 52 וואכען, קענט איהר אייך שוין אליין צוא נויף רעכענען דיא סומע, דער וויל מוזען מיר זיך בענוגענען מיט דער קליינער סוממע און וויימער וועלען מיר זעהן, מען קען ניט אלץ אויף איין מאל.

ספאדיק. לאם מיר זיך ר׳ משה, נוהג זיין וויא אונזערע הייליגע חכמים האבען געזאגט „תפסת מועט תפסת" לאם מיר זיך לע״ע בענוגענען מיט דער קליינער סומע. א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, זאלען זייא לכל הפחות נעבעך ביסלעכווייז געווייהנט ווערען.

תם. פאר וואס זאלען מיר נעבעך ליידען?

ספאדיק (טרייסט תמ־ען) שא, חלעבען, ר׳ שמעיה, נוא וואס קען מען מאכען, חלעבען נישקשה, השי״ת וועט אונז דערפאר העלפען, בזכות זה טאקע וואס מיר מהוען פאר דיא ארעמע לייט וועט אונז השי״ת העלפען, לע״ע זאל אונזערע

איבערגעהן, דער נאך, וויא זאגט שטאנדהאפט, וועלען מיר זעהן, מען קען ניט אויף איין מאל איבער ציהען דעם בוינען, געדיינקט איהר וויא מען האט זיך נוהג געווע־ זען תחילת ביז מען האט געשטעלט אויף 25 קאפיקעס, א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, מען קען ניט אלץ אויף איין מאל.

שטאנדהאפט. דער עולם זאגט, א גויעש שפריכווארט איז להבדיל וויא א גמרא, טישע יעדעש דאלשע בודעש, דאס הייסט ר' איצע וואלף אויף יר־ דעש, אז מען פאהרט פאמעלעך, פאהרט מען ווייטער איין:

ספאדיק. וויא קומט צו זיי אזא גלייך ווערטעל? זיי האבען דאס אוודאי גענאשט ביי יודען.... דער אמת איז טאקע מען טאר זיך ניט איילען, מען דארף ניט אויף איין מאל איבערציהען דעם בוינען, פארשטייט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאללען מיר עס ניט פערשטעהן?!

צווייטע סצענע.

דיא זעלביגע כנופיא. פיאווקין קומט אריין שטארק פרעהליך.

פיאווקין. א גוטע וואך! פאזדראווליאיו אויף א פולע וואך! גאט האט געהאלפען, עס איז אנגעקומען!.... איצט, זעהט איהר קומט א גלעזעל וויין. (ער גיסט זיך אן א גלעזעל ווי ר נקט אויס און פערבייסט מיט אייטערלעך).

דיא כנופיא (שטארק פערוואונדערט) וואס אנגעקומען? הא, וואס אנגעקומען, וואס?

פיאווקין. דאס געלד! דיא אבשטשעסטווענע הונדערט טויזענד קערבלעך אנגע־ קומען.

דיא כנופיא (אין איין קול) וואס זאגט איהר?!

פיאווקין. דאס וואס איהר הערט.

ספאדיק (פערגלאצט דיא אויגען) איך דאנק דיר און לויב דיר גאט (צו תם־ען) נוא ר' שמעיה היינט זעהט איהר וויא השי"ת העלפט פאר עהרליכקייט, הא, וואס האב איך אייך געזאגט, ערשט ניט לאנג געזאגט? אט האט איהר א מופת! בעל־תכלית. היינט זעהט איהר, אז אין גאנצען איך! איך טאקע האב אלץ געזאגט וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיל געלד, וואס האט זיך פון דער טאקסע אנגעזאמעלט ביי דער קאזנא נאך פון גאנץ לאנג? טאקע סאמע פון דער

הייפער מינוט, וואס מיר זיינען געוואָרען פּאַפּעטשיטעלעס כמעט פון דער ערשטער רגע האָב איך אלץ געשריען, וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיעל געלד. פון אזא סומע געלד? לאָם מיר ארויסנעהמען דאס געלד!

ספּאָדיק. זעהט איהר, איך האָב טאקע גוט געראטהען מען זאָל שרייבען, אז מען דארף דאס געלד אויף א ביקור חולים, דאס האט א סך נעהאָלפען.

פּיאַווקין. (מיט חניפה) יאָ, זיי טאקע האבען געזאָגט, א ביקור חולים האט ר' איצע וואָלף געזאָגט.

בעל־תכלית. א גרויסע חכמה, ער האט געזאָגט! וואס איז דאס פאר א תכלית? מען האט געדארפט פּשוט איז פּשוט ארויסנעהמען דאס געלד סתם, אזוי וואָלט געוועזען א סך בעסער, בכל האופנים בעסער!

ר' יוסף. מהיכא תיתי, אזוי וואלט טאקע געוועזען בעסער, סתם איז אוודאי בעסער!....

תם. ווער האט עס געדארפט וויסען וואס מיר ווילען מיט דעם געלד טאהן? ווער האט זיך צו מישען אין אונזערע עסקים? מיר זיינען דאך פּאַפּעטשיטעלעס!

שטאַנדהאַפט. מען האט דאך געמוזט ווייזען דער קאַזנא אויף וואס מען פערברויכט דאס געלד. דעם חשבון מאכען, דאס איז שוין אונזער זאך.

ספּאָדיק. (טרייסט תם־ען) חלעבען זארגט ניט, ר' שמעיה, השי"ת וועט העלפען ניש־קשה חלעבען, אזוי איז בעסער. פארשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן.

פּיאַווקין (מיט א גנבה שמייכעלע צו ר' משה בעל תכלית) גכויבט מיר. ר' משה, איך פערשטעהע אויך א תכלית זאך, וואס עס נוצט פאר דער שטאָדט. עס וועט אויסקומען איה"ש וויא מען זאָגט אגיל ואשמח, קיילעכדיג און שפּיציג!....

שטאַנדהאַפט. איצט רבותים! דארף מען זיך בעטראַכטען וואס מיר האבען מיט דיא איבעריגע געלד צו טאָן. פארשטעהט איהר?

בעל תכלית (מיט א זיס שמייכעלע). איך האָב געוואָלט בעטען דער פון א גמילות חסד.

ר' יוסף. מהיכא תיתי, מיר אויך א גמילות חסד.

פּיאַווקין (צו ר' משה בעל תכלית) נו א גמילות חסד דאס איז דאך א מצוה, א יודי־שע זאך, דאס איז דאך איינס פון דיא דברים שאין להם שיעור. (צוא זיך אליין און דער זייט מיט א שמייכעלע) דער פאר וועט דיא שטאָדט האבען עולם הבא!....

ספּאַדיק. איך וואָלט געוואָלט בעטען א זעקס זיעבען טויזענד קערבלעך אויף קאַב־ צינסקעס אטראַטע.

שטאַנדהאַפּט. מיין דעה וואָלט געוועזען אז מען זאָל דער וויל דיא געלד איינ־ ליינען.

ר' יוסף. מהיכא תיתי, ליינט עס איין ביי מיר.

בעל תכלית. ביי אייך ר' יוסף איז קיין תכלית ניט איך קען בעסער פּאַרטאַן געלד, איך האָב גראד איצט א פּלאַן.

שטאַנדהאַפּט. א פּלאַן האָב איך א בעסערען, איך נעהם דיא געלד אויף מיר.

דיא כנופיא (אין איין קול) ניין, ניין, אזוי איז ניט גוט, זאָל בעסער זיין וויא פריהער.

תם. מיר קומט פון דער שטאָדט געלד, וואס האט מען נעבעך צו מיר?

ספּאַדיק. און מיך קומט אויך פון דער שטאָדט געלד פערשטעהט איהר?

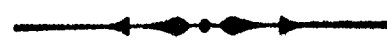
דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן? אונז קומט אויך געלד פון דער שטאָדט....

פּיאַווקין (דער וויל צו זיך אליין אָן דער זייט) איך פערשטעה, איך פערשטעה, עס קומט זיי ניט פון א יחיד, א שטיינער פון דעם, יענעם, נאָר גלאט סתם פון דער שטאָדט דאס איז א גרויסער חילוק (צו דער כנופיא מיט חניפה) עס פארשטעהט זיך עס קומט אייך פון דער שטאדט, איך בין איין עדות עס קומט אייך.

בעל תכלית. נוא וואָס וועט זיין דער תכלית פון דעם וויין, בראַנפען, גאנז, אייטער־ לעך? מען דאַרף עס אויסטרינקען, אויפעסען, איך בעט אייך טהוט עפּעס, לאָזט זיך ניט בעטען.

ר' יוסף. מהיכא־תיתי, עס האלעשט מיר טאקע דאס הארץ (ער נעהמט א כוס אין דער האַנד) לחיים מיט אלע פּרושים! לחיים! מהיכאָ תיתי, אידען זאָלען נעבעך אויפגעריכט ווערען. מהיכאָ תיתי, ר' איצע וואָלף, זאָל זיין אזוי וויא איהר זאָגט, אידען זאָלען בלייבען דאס וואס זייא זיינען, מהיכאָ תיתי, הא? אזוי איז אוודאי בעסער.

דיא כנופיא. לחיים, לחיים! אידען זאָלען טאקע בלייבען דאס וואס זיי זיינען, השי״ת זאָל אויף אונז רחמנות האבען (מען טרינקט און מען עסט).

דריטע סצענע.

די כנופיא איז אביסעל פארלעקט, זינגען אליהו'ס נאנץ פרעהליך, שטאנדהאפט זיצט אין א ווינקעלע, רייכערט א ציגאר און סודעט זיך מיט פיאווקינען. די גלאסנעס קומען אריין אין פאר חדר.

די גלאסנעס (פערוואונדערט איינער פון איין זייט, דער אנדערער פון דער אנדערער זייט שהיר)
מען טרינקט, מען עסט, מען איז פרעהליך! איז דאס גלאט א מלוה מלכה אדער אפשר עפעס טאקע א שמחה!

איין גלאסנע. אן איז פיאווקין! מען דארף איהם א וואונק טהאן און איהם פרעגען.

צווייטער גלאסנע. א! איך ווייס שוין, עס איז א חתונה, עס איז א גוטע חתונה! איך קען די כלה, זעהר א שעהנע!

ערשטער גלאסנע (נאך מעהר פערוואונדערט) ווער חתונה? ווער כלה?!

צווייטער גלאסנע (מיט א שמייכעלע) די קאץ! מען מאכט חתונה די קאץ.

ערשטער גלאסנע. דוא ביזט משוגע!

צווייטער גלאסנע. דוא ביזט חסר דעה! דוא קענסט זיך ניט אנשטויסען, דוא האסט נישט קיין שכל פאר א קאץ. איך זאג דיר טאקע נאך אמאל; מען מאכט חתונה די קאץ, די קאץ וואס איז היינט אנגעקומען די פאפעטשי־טעלעס, די שיינע אבשצעסמוויענער קאץ, היינט פערשטעהסט דוא שוין? יא, א שיינע כלה, זיי מעגען זיך פרעהען.

ערשטער גלאסנע. א־א־! את איצט פערשטעה איך. די קאפ איז מיר היינט אזוי פערשלאגען, אז איך ווייס אסור ניט אויף וועלכער וועלט איך בין. א קאטאוועס עפעס? מיר קענען חלילה פערפוילט ווערען אין אסטראג!

צווייטער גלאסנע. און דא טאר מען נאך ניט זאגען די פאפעטשיטעלעס א גראב ווארט! ווער האט דען אונז געמאכט און ווער קען אונז ווידער אויסמאכען ווען ניט טאקע זיי!... בפרט נאך איצט, אז עס איז די צייט פון די וויבארעס. גוט איז טאקע נאר פיאווקינען, ער ווייסט ניט דעם טעם פון וויבארעס ער פערלעבט קהל'ים נעכד וויא פיעל ער וויל און טאנצט אויף אלע חתונות. ער וועט, נישקשה, פון דער חתונה אויך אראפ נעהמען א גוט רח"ש!

ערשטער גלאסנע. וואס ווען מיר דא שטעהן דער גאלאווא ווארט אויף אונז אין איינע צרות עס ציטערט געבעך אויף איהם די הויט. (זיי געהן אריין אין חדר צו די פאפעטשיטעלעס).

דיא כנופיא (צו דיא גלאַסנעס) א! ברוכים הבאים! זיטצט, מאכט ברכה, פאסט עפּעס!

דיא גלאסנעס. א שיינעם דאנק. עס איז איצט אונז ניט אין קאָפּ. דער רעוויזאָר איז געקומען!

שטאנדהאפט (אַ ביסעל דערשראָקען) וואס, א רעוויזאָר, א רעוויזאָר איז געקומען!

פיאווקין (גיט א מאך מיט דער האנד) א וואזשנע זאך! וואס איז דאָ אזוינס, אז ער איז געקומען?

ספּאַדיק (קרעכצעט) אך זעהר א שווערער גלות! אַט האָט איהר א רעוויזאר! מיר זיינען בעוונותינו הרבים אין גלות, השי״ת זאל רחמנות האבען.

ר' יוסף. מהיכאַ־תיתי, אוודאי וואלט בעסער געוועזען, מיר זאלען ניט זיין אין גלות.

תם. נאט אייך א רעוויזאָר אויף אונזער קאָפּ! פאר וואס זאלען מיר נעבעך מעהר פון אלעמען ליידען גלות?

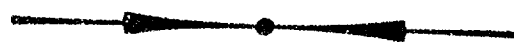
בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען! נו מיילע אז ער איז געקומען, וועמען געהט עס אָן?

דיא גלאסנעס. סמייטש, ער וועט מאָרגען רעווידירען דיא ביכער אין דער דומע! דאָרטען וועט ער געפינען דיא פּראָביעלען, מחמת איהר האט שוין אזא לאנגע צייט ניט ארייננעטראָגען, וויא עס געהער צו זיין, דיא ראטע פון דער טאקסע, און אין דער קאסע פעהלט געלד. האט אויף אונז ניט קיין פאר איבעל, וואס מיר זאגען אייך. דער גאַלאָווא געהט ארום אָן א קאפּ, מיר ווערען אויך שיעור ניט משוגע פאר פחד. איהר ווייסט מיט וואס דאס שמעקט? דאס שמעקט מיט סיביר, שמעקט עס!

פיאווקין. אז איהר האט מורא לייענט קריאת שמע. גייט, זאג איך אייך זאגט דעם גאלאווא ער זאל, דער נאר, קיין מורא ניט האבען.

ספּאדיק. עס וועט מסתמא מיט גאטס הילף זיין רעכט, פארשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען פאר וואס זאלען מיר עס ניט פער־שטעהן? מען דארף זיך נאר מכח דעם אביסעל מישב זיין (וויא אלע, און דיא גלאַסנעס, געהן ארויין אין איין אנדער חדר).

פערטע סצענע.

דיא גלאסנעם אליין, דער נאָך דיא גאַנצע בנופיא.

ערשטער גלאָסנע (קוקט אויף דעם טיש) זיי האבען זיך דא אפּנים גוט משמח געווע-
זען! זעה נאר זעה וואס איז אנגעשטעלט אויף דעם טיש.

צווייטער גלאסנע. זיי מעגען זיך פרעהען, זיי האבען גוטע יאהרען, א קליינינקייט,
זיי האבען איין ארענדע אן ראטע! וואס א טאג פארגרעסערט
מען דעם מקח פון פלייש, ארעמע לייט ווערען פערשווארצט, עסען ביינער, קדחת
רביעית, זיי האבען נישקשה אין דיא עטליכע יאהר, וואס זייא זיינען פאפּעטשיטע-
לעס אנגעשאָטען פעסער מיט גאלד!

ערשטער גלאָסנע (מיט א ביטער שמייכעלע) זייא האָבען דאך גענומען דיא טאקסע
פאַר דער שטאָדט, זייא האבען דאך א טובה געטהאָן דער
שטאָדט.

צווייטער גלאָסנע. א שיינע טובה חלעבען! זיי ווערען נתעשר און אויף דער שטאָט
נעבעך וואקסט ביסלעכווייז א נעדאָיעם. מען קען שטארבען פון
אזעלכע טובות!

ערשטער גלאָסנע. איך מיין, דיא בעלי טובות ווערען זיך מאָרגען אפּ שאָקלען מיט
א היבשען גראָשען!

צווייטער גלאָסנע. זיי וועלען נישקשה ניט דער לייגען פון זייער קעשענע. איך מיין
מאָרגען וועט טהייערער ווערען דער מקח פון פלייש, אוודאי
מעהר מיט עטליכע קאָפּיקעס אויף דער אָקע! פון זייער הייניטיגער אסיפה מיין
איך וועט דער שטאָדט קיין גוטס הערויסקומען.

ערשטער גלאָסנע. וואס זאָגסט דוא! עס איז שוין אהן דעם אויך זעהר טהייער
דער מקח פון פלייש, איך האב מורא, מען וועט שרייען.

צווייטער גלאָסנע. ווער וועט שרייען?! אום שטיינס געזאָגט ווער וועט זיך אָנרו-
פען א ווארט? דוא קענסט ניט דיא הינע מענטשען, זיי זיינען
מרוסען, האבען מורא פאר א פליג. מען מעג זיי אפילו דעם קאָפּ אָפּדרעהען ווע-
לען זיי ניט ריידען קיין ווארט

ערשטער גלאָסנע. חלעבען א רחמנות, וואס זאלען זייא נעבעך טהאן? מיר אליין
האבען דען ניט מורא? צו ווישען אונז גערעדט, פאר וואס זע-

חען מיר צוא דיא עוולות און שווייגען? פאר וואס קוקען מיר אוועק און דער זיים און זאגען אמן אויף אלס דינג וואס זיי טהוען? ווארום מיר האבען טאקע פאר זיי מורא, זיי קענען אונז אוים מאכען, ווארום מיר ווילען נים בלייבען אהן ברויט אונ־זערע ווייבער און קינדער זאלען חלילה ליידען. פאדלעצעס וועלען מיר זיין סאי וויא סאי. האלטען מיר מיט זיי, האט מען דאך נישט צו ריידען אז מיר זיינען פאדלע־צעס, און ווען מיר זאלען ארויסטרעטען אקעגען זייא, וועלען זייא אזוי לאנג דרייען וואו מען דארף און אונז מאכען פאר פאדלעצעס, זיי זיינען תקיפים, זיי האבען אלע מיטעל, זיי וועלען בלייבען גערעכט און אונז וועט מען אפגעבען פאדסוד, איז דאך גלייכער טאקע דער ערשטער פאל, וועניגסטענס האבען מיר ברויט און הייסען פאר דער וועלט עהרליכע לייט. אין צווייטען פאל וועלען מיר שטארבען פאר הונגער, מיר וועלען נאך הייסען פאר דער וועלט פאדלע מענטשען און זיין פאדסוד דיא אבסטאיאטעלסטוועס זיינען אין דער וועלט אזוי פערדרעהט, אזוי פערפלוטעט אז מען קען נים זיין קיין עהרליכע לייט, וויא שטארק אפילו מען זאל וועלען. אויב מען וויל העלפען דיא מענטשען און ארויף פיהרען זיי אויף דעם רעכטען וועג איז קיין אנדער מיטעל נימא נאר אויף פלאנטערען דאס קניפעל און עוקר זיין דאס שכעכטס מן השרש. דאס קניפעל אבער אויף פלאנטערען קען נאר דער וואס האט אין זיין האנד א גרויסען כח, דער צוא נאך א גוטע ראיה, איין ריכטיגען און איין אמת'ען בליק....

צווייטער גלאסנע. אי, עפעס רעדסט דו איצט וויא א גאנצער פילוסוף! איך האב דיך אסור קיין מאל נים געהאלטען פאר אזא פילוסוף!

ערשטער גלאסנע. נארעלע, דיא אומשטענדען מאכען דעם מענטשען פאר אלס דינג! איך רייד דאס, וואס איך פיעל ביי מיר אז איך וויל מיט דעם גאנצען הארצען זיין אן עהרליכער מאן, נאר איך קען נישט, מען ציהט מיך מיט גוואלד אריין אין דער נעץ, דאס קנעפעל—דוא ווייסט דאך וועמען איך מיין—פארפוטעט מיך מיט גוואלד, איך וויל לעבען אויף דער וועלט, איך האב ליעב מיין ווייב און קינדער, און וויל נים זיי זאלען ליידען דחקות, איך וויל זיי נים פערשוואר־צען דאס פנים און וויל הייסען פאר דער וועלט א שטילער מענטש, איין עהרליכער מאן, דעריבער מוז איך מיר האלטען אין דעם שטארקען קניפעל און זיין אפאדלעץ.. לאך נים פון מיר, משה, איך בין אסור נים קיין פילוסוף, נאר א פראסט מענשעל איך זאג דא נים קיין גרויסע חכמות. נאר דאס וואס איך זעה און פיהל. אדרבה, זאי זיך מודה, דוא זאגסט נים דאס זעלביגע וואס איך?

צווייטער גלאסנע. הערסט דוא בעסער, וואס איך וועל דיר זאָגען, אז ווייטער דאר פען מיר שוין קיין נארען נים זיין, מיר ווייסען דאך יא אלע זיי ערע שטומשקעס, נוא דארף מען זייא האלטען, פאר דעם קאָפּ, אז ווענינסטענס פאר גלאסנעס מוזען זיי אונז וועלען.

ערשטער גלאסנע. עפּעס מאכען זיי צו פיעל שיהות. עפּעס זיינען זייא זיך דארטען צוא פיעל מישב. דער גאלאווא נעבעך זיצט דער וויל אין גע־ האקטע וואונדען.

צווייטער גלאסנע. שא, מען הערט שוין א קול אט דאכט זיך געהען זייא! —
(דיא כנופיא קומט אריין).

ספּאַדיק (צו דיא גלאַסנעס) נוא, גייט רוהיג א היים! פיאווקין פאהרט היינט אריבער צו דעם רעוויזאָר....

דיא גלאסנעס. אויב אזוי געהן מיר און האט אייך א גוטע נאכט!

פיאווקין.ווארט, ווארט, אט געה איך אויך. איך וועל מיך אויך זעטצען פאהרען טאקע פאר אייערע אויגען (ער זעגענט זיך מיט דער כנופיא און געהט אוועק מיט דיא גלאַסנעס).

פינפטע סצענע.

דיא כנופיא קלייבט זיך אוועק צוא געהן, פּלוצלונג קומט אריין

א חאליאסטרע בעלי מלאכות אָרעמע לייט.

דיא האליאסטרע (אין איין קול) מיר בעטען אייך מחילה, רבותים! וואס מיר זיינען אייך מטריח, מיר זיינען דאך נישט מעהר וויא פּראסטע מענטשעלעך.

דיא כנופיא (קוקט אָן דיא האַליאַסטרע פערוואונדערט) זאגט געשווינד וואס איהר ווילט וואס ווילט איהר?

דיא חאליאסטרע. וואס זאלען מיר וועלען! עט. דערלעבט משיח׳ן. מה נאמר ומה נדבר, מיר זיינען חלעבען פּראסטע מענטשעלעך זייט אונז מוחל רבותים. אט האט איהר! וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג....

דיא כנופיא. מיר ווייסען נים וואס איהר ווילט. זאל איינער ריידען!

א שנײדער׳ל. טאַקע וואו תורה דאַרטען איז חכמה. לאַזט מיך. איך וועל ריידען. לב יודע מרת גיטעל. ר׳ איצע וואָלף נישקשה קען מיך. איך האב זיי אמאָל פערלאַטעט דעם הינטער חלק... פּראָסטע איז מאָסטע רבותים! מען זעהט ניט דיא וועלט....

א שוסטער׳ל. שאַ, איך וועל ריידען! לאָזט מיך עולם, איך וועל ריידען! קיינער וויסט ניט ווען דער שוך קוועטשט, רבותים! נאַט זעהט וויא איך האב מיר צו שטאָכען דיא הענד מיט דעם נאָל. זייט אייך משער, איין ליכטעל אויף דער גאַנצער שטוב. אין איין ווינקעל איך מיט דיא פּועלים. אין דעם אַנדערען פליקט מיין ווייב פעדערען, מיר מוטשען זיך רבותים, אויף דעם שטיקעל ברויט, טאַקע פּשוט בנפשו יביא לחמו, מיר עסען ווערים. מען זיצט אין נעץ און קעלט, דיא ליכטעל ברענט פינסטער, שפּריטצט, שמעלצט זיך....

א קירזנער׳ל. (איין אויג פערהאַנגען מיט א שטיקעל בלאָען צוקער פּאַפּיער) זעהט, זעהט רבותים מיר האבען שוין דיא ליכטלעך איין אויג ארויסגענומען! עפּעס ברענען זיי מיט א רויטען פלאַם אז עס שטעכט פּשוט דיא אויגען וויא מיט א מעסער און דער פּאַר צאהלען מיר דאך אזוי טהייער!

דיא בנופיא. נוא מיכא וואס זשע ווילט איהר? וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

דיא חאַלאַסטרע. (אין איין קול, כמעט מיט א געוויין) האט רחמנות אויף אונז אָרעמע לייט, טאַקע פריהער גאט דער נאך איהר! מיר האבען שוין מעהר קיין כח ניט אויס צו האַלטען. דער צרענדאר פון דיא ליכט טהוט אונז אָן צרות, געבראָטענע לייד.

ספּאָדיק. שאַ, מען קען טויב ווערען פון אייער געשריין! זאל חאָטשע איינער ריידען.

דער שנײדער׳ל. שאַ שטילער עולם! ר׳ איצע וואָלף זאגט דאך טאַקע וויא א איד א למדן שאַ לאָזט מיך איך וועל ריידען! (צו ספּאָדיקען) מען דער לעבט קוים דעם שבת, א ביסעל אפּדיכען און זיטצען נאָ ראַספּאַשקו ביים טיש מיט דיא ווייב און דיא קינדערלאך. קוים אָבער האב איך מיך נעכטען געזעצט צום טיש און האב אָנגעהויבען „כל מקדש״ האבען דיא ליכט אנגעהויבען זיך צו שמעלצען און צו שפּריצען מיינער חאַפּט א קוילעטש ליגט אנטקעגען דיא ליכט, פון איין זייט, און פון דער אנדערער זייט, עס העלפט ניט. דיא ליכט קאַפּ, קאַפּ קאַפּ....

דער שוסטער׳ל. שאַ! איין אָקס האט א לאַנגען צונג און קען קיין שופר ניט בלאָזען שאַ, לאָז מיך ריידען, איך וועל ריידען, (צו ספּאָדיקען) מה אני, מה חיי. איך בין א גרויסער עני. א גאַנצע וואך וויא מען לעבט מען, שבת

פערזעצט מען א משכן חאָטשע זיך פליישיג מאכען, חאָטשע פערזוכען א ביסעל נעקעכץ. מיט וואס פאר א שמחה קוקען דיא קינדערלאך נעבעך ארוים אויף דעם פרייטיג צו נאכט, עפּעס א לעק טהאָן, עפּעס א חאַפּ טהאָן.... נוא זאלט איהר געוועזען זעהען וויא מיין ווייב האט נאר אויפגעגעבען נעכטען דיא שיסעל צום טיש האט זיך צופלאַכטען דער קנויט פון דיא ליכט און אויסגעפלאַקערט אין איין מינוט אז מיר האָבען געמוזט דאס ביסעל לאָקשען אין דער פינסטער אויסזופּען....

דיא כנופיא. וואס—זשע זיינען מיר שולדיג? וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

דיא חאליאסטרע. מיר בעטען אייך מחילה רבותים. דער ארענדאר פון דיא ליכט פארענטפערט זיך אלץ, וואס איז, איהר נעהמט ביי איהם 1200 קערבלעך א יאָהר!

דיא כנופיא (אויפגעבראַכט) מיר נעהמען דאך דאס געלד טאקע פאר אייך, טאקע לטובה פאר דיא ארעמע לייט!

איינער פון דער חאליאסטרע. אויף דעם סמך מישט ער חזיר אין דיא ליכט, און לייזט מיט עטליכע גראָשען טהייערער פאר איין אָקע.

דאס טראָגט איהם א יאָהר איין נאך א סך געלד!

נאך איינער. און אין גאנצען ווער ליידעט? מיר, טאקע מיר ארעמע לייט. ביי דיא נגידים ברענען לאָמפּען, אדער שטערען ליכט, זיי קערען זיך גאר ניט אן מיט דעם ארענדאר. פון אונז נעבעך לופט ער דיא הויט....

דיא חאליאסטרע (אין איין קול) געוואלד, האט רחמנות, פערקויפט אונז ניט צוא דעם ארענדאר.

דיא כנופיא. סטייטש מיר נעהמען דאך בייא איהם דאס געלד פון אייער טובה וועגען.

דיא חאליאסטרע. דיא טובה קאסט אונז זעהר טהייער!...... מיר בעטען אייך נעהמט ניט בייא דעם ארענדאר דאס געלד זאָל ער ניט האבען קיין תירוץ. האט רחמנות, טהוט אונז ניט דיא טובה און נעהמט בייא איהם ניט דאס געלד!....

ספּאַדיק. א האָזע א ביסעל פון עמי־הארצים, זיי קומען אונז זאגען א דעה!! —

תם. אט האט איהר אידען, נעה טהו זיי טובות!......

בעל תכלית. א שעהנער תכלית חלעבען, ניט נעהמען בייא דעם ארענדאר קיין געלד!......

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי. וואס ארט עס זייא?

שטאנדהאפט. וואס האט איהר זיך דא געשטעלט מיט זיי טענהן, מיט אידען ווילט איהר אויסקומען!

דער שוסטער׳ל (נעהמט ארויס פון אונטער דער פאלע א ליכט) נאט זעהט מיט אייערע אויגען, אט האב איך אייך געבראכט אויף א צוקאוועשץ א ליכט.

ספאדיק. הולטאיי. וואס האלסט דוא א חלעבנע ליכט אין דיא הענד! אוועק טרייפניאק! אוועק פון מיינע אויגען!

דיא כנופיא (אויף א קול צו דער חאליאסטרע) געהט אייך, זייט מוחל, געהט אייך מען דארף ניט אייער דעה, לערענט אונז ניט קיין שכל. מסתמא ווייסען מיר וואס מיר טהוען!

דיא חאליאסטרע. אז אך און וועה איז אונז! (איינער ברעכט דיא הענד דער אנדערער שלאגט מיט א קולאק זיך אין הארצען און דער דריטער אין קאפ, אלע גרבען א קרעכץ אין איין קול און געהען ארויס).

דיא כנופיא. געלויבט איז גאט מען איז זייערער פטור געוווארען!

ספאדיק. מיר איז שוין צייט צו געהן. מארגען דארף איך פריה אויפשטעהן איך האב א פאאר ברית׳לעך, פון דארטען דארף איך געהן אויף א בר מצוה, און פארנאכט בין איך מיט מסדר קדושין.

דיא כנופיא. אונז איז שוין אויך צייט צו געהן. א גוטע נאכט ר׳ משה! פארגעסט ניט, און זאגט איהר טאקע, זייט מוחל, אז מארגען גאנץ פריה שינדערען מכה דעם מקח, מכה אחת וחמש.

בעל תכלית. פאלגט מיך, איך בעט אייך, זאל זיין חאטשע אחת ושש.

דיא כנופיא (צו ספאדיקען) טהוט איהם שוין ר׳ איצע וואלף צו ליעב. מארגען דארף אבלייז פאר יענעם האבען געלד......

ספאדיק (קווינקעלט זיך) חלעבען עס טהוט מיר וועה דאס הארץ. א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך! וחוץ לזה איז טאקע ניט רעכט קיין זונות איהר ווייסט דאך איך האב פיינט זונות.

בעל תכלית. נוא זאל זשע זיין אחת ושבע.

ספאדיק (קנייטשט דעם שטערען גיט א מאך מיט דיא אקסלען) טא!

דיא כנופיא. נוא, נוא זאל שוין בלייבען אחת ושבע, אחת ושבע, א גוטע נאכט! (אלע געהען ארויס).

דריטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא מען האט עטליכע יאהר נאך דעם נעפרואווט ארויסשטעלען אנטקעגען דיא פאפעטש׳טעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

שינדער און קנעבטבארג אין דעם פראיעקט.

קנעבטבארג. איך זאג אייך, מיין ליבער ר׳ יוסעל, אז עס איז נימא קיין מזל העלפט גאר נים קיין חכמות, אז דאס פיצעלע מזל איז נימא העלפט נים אלע הסברות אונזערע הייליגע חכמים האבען טאקע רעכט, וואס זייא האבען געזאגט: מזל מחכים מזל מעשיר, דאס הייסט, דאס מזל מאכט קלוג, דאס מזל מאכט רייך. מען זעהט עס ארויס טאקע בהוש.

שינדער. גאנץ ריכטיג ר׳ אהרן! גאר אנטקעגען וואס זאגט איהר עס?

קנעבטבארג. איטליכער ווארים האט א דארים איך זאג אייך אנטקעגען אונז ביידען. מיר קענען זיך שוין בה״ש פון א גאנץ לאנגער צייט, אז איהר זייט נאך געזעסען אין אייער שטעדטעל. איהר וועט מודה זיין, אז איך פערשטעה איין עסק נים ערגער פון אייך. איך קען אויפטאן אמאל איין אויבער-הסברה, פאלען אויף א עצה׳לע מאכען א פלאן, איין אפשניצעלע און געפינען א קנייטשעלע, פון דעסטוועגען געהט עס מיר. שלימזל, תמיד מיט דער פוטער אראפ, און אייך ר׳ יוסעל, געהט עס אן עין הרע גאנץ גוט.

שינדער. חלעבען ר׳ אהרן עס איז נים אזוי דיא מעשה. וואס איז מיר דא אזוי גוט? חלעבען עס האט מיר געמענט בעסער זיין.

קנעבטבארג. אי פע, זינדיגט נים חלעבען ר׳ יוסעל! איך האב דאך ליעב דעם אמת. אהער זייט איהר אנגעקומען א קליינשטעדטעלדיג יודעל, אהן א העלער. עס האט אייך תמיד געפעלט אויף שבת, דיא ערד איז פשוט אויף אייך געלעגען, גליקליך וואלט איהר אייך געשעצט צו נעהמען ערגעץ אכט גילען וואך שכירות, אזוי ארעם זייט איהר געבעך געוועזען—וואס איז, דאס איז דען א חרפה? ארעם איז נים קיין שאנד—און היינט ב״ה אויסער אייער שאדען אויף מיר, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט געווארען! איהר האט זיך נשקשה גוט אריינגעהאפט אין דער טאקסע, איהר זייט בענעהט און בעקליידט, לעבט אין גרויס ווארלטאג.

עסט פלייש דארע קישקעס, לעדוועצעס, אייטערלעך און טרינקט זעהר אפט א גוט גלעזעלע וויין. וואס פעהלט אייך? איהר זייט אן עיד־הרע געזונד, פעט, לויטער מיט אהדרת פנים און האט זעהר א גוטע עלטער. איהר האט, צווישען אונז גערעדט. קיינמאל אייך, אזוי ניט געוואונטשען.

שינדער. מ׳מע! איך האב חלילה צו גאט קיין פרעטענזיעס ניט, נאר. פון דעסט־ וועגען, גלויבט מיר ר׳ אהרן. איז פארט ניט אזוי דיא מעשה וויא שונאים זאגען.

קנעבטבארג. איך בין אייך אסור ניט קיין שונא. פארקעהרט, וואס איך ווינטש אייך זאל עס טאקע אייך זיין.... אט האט איהר דעם בעסטען סימן: נאר אז עס איז נעקומען צו רייד זאג איך אייך דעם אמת, אז זינט איהר האט זיך ארייננעהאפט אין פראיעקט לעבט איהר וויא א שררה און האט נאך דערצו שעה־ נע עטליבע טויזענד איינענס, וואס האט איהר זיך דער מיט צוא שעהמען? פאר־ קעהרט, אדרבה.... דיא גאנצע וועלט ווייסט וויא איהר דיענט דיא פאפע־ טשיטעלעס, איהר ברייננט זיי איין א יאהר גרובעס גאלד, איהר טוינט, איהר קענט זיך אפרעבענען מיט דעם היגען עולם און האלטען זיי אונטער דעם פראלניק, מען קען אייערם חלילה ביי איך ניט אוועק נעהמען, איהר האט זיך בכלל דער מיט ניט וואס צו שעהמען, פארקעהרט, אדרבה.... מיר אנטקעגנען געהט עס ניט, חאטשע צעררייס זיך! איך האב שוין געפרואווט אויפנעבען דער שטאדט, דיא פאפעטשי־ טעלעס מיין איך, גאנץ שעהנע פראיעקטען וויא עס קען ווערען א קערבעל, איך האב מיך נעווארפען אהין און אהער, אומזיסט! עס געהט ניט. חאטשע טהו זיך דא, שונא ציון, א מעשה אן, איך זאג אייך טאקע נאך אמאל בפירוש, אז עס פעהלט דאס פיצעלע מזל, דאס פיצעלע גליק, העלפט גאר ניט קיין חכמות!

שינדער (גיט אקוק אין פענסטער און ווערט בלייך) זעהט נאר, זעהט! עפעס געהט א הער א גאנצער נאראד מענטשען, זייא זיינען עפעס שטארק אין כעס און שרייען.

קנעבטבארג (גיט אויך אקוק אין פענסטער) און בראש געהט דארטען לאקשעוויץ און פרידעל דער קליינער. זיי זיינען שוין נאהענט, אט, אט זיינען זיי!

צווייטע סצענע.

דיא פריהערדינע. דיא טהיר פון דעם פראיעקט עפענט
זיך אויף מיט אימפעט, און דער נאראד שטויסט זיך אריין:

לאקשעוויץ אויף א קול צום נאראד) שרייעט צאן קדשים! דא איז דאס ארט, וואס
מען שערט אייך, וואס מען לופעט אייך!.... דא איז דאס ארט, וואס
דיא בעלי טובות געוועלטיגען און גיבען ארויס גזרות רעות, וויא אזוי מען זאל ביי
אייך דאס לעצטע ארויסדראפען!

פרידעל (צום נאראד) שרייט, וויינט, פילדערט יודען! פאר וואס זייט איהר פלוצלים
נעבליעבען שטיל? פאר וועמען האט איהר מורא?

א קול אין דעם נאראד. טאקע באמת פאר וואס זאלען מיר זיין וויא שאף, וואס
מען שערט זייא, און זייא שווייגען? טאקע באמת טאקע,
וואס האבען מיר מורא פאר דיא בעלי טובות?

א שניידער. מיר זיינען שוין קראנק פון דיא טובות! מיר וועלען חלילה שטארבען
פון זייערע טובות!

א שוסטער׳ל. וואו איז אהינגעקומען אזוי פיעל געלד? אזוי פיעל יודעש בלוט?

א קול פון דעם נאראד. א נומא מעהר פון זעקס הונדערט טויזענד קערבלעך!....

א באנדער. זאלען זייא אבגעבען חשבון! פאר וואס זאלען זייא ניט אפגעבען קיין
חשבון?

א סטאליער. א מלוכה אפילו גיט דאך אויך אפ א חשבון! סטייטש וואו זיינען
דיא פארמענע ביכער? זאלען זיי ווייזען דיא ביכער!

א מילער. ספאדיק, טהוט אוים דיא קאפאטע! דאס איז מיין קאפאטע!

א קירזשנער (ווייזט מיט דער האנד אויף שינדערען) אט איז דער שינדער, דער בלוט־
זייגער! קוקט איהם נאר אן דעם גרויסען יאלד מיט דיא וואנטשעס,
ער האט א פנים וויא א וואלף!

איינער פון דעם נאראד. נייז, ער האט א פנים וויא א קאץ!

א צווייטער. וויא א צאפ!

א דריטער. ניט איהם א טאפ!

א פיערטער. א נוא, גיט איהם א חאפ!

א פינפטער. א דוא אלטער סקראב!

א זעקסטער. וואו איז ער דער דראב! (שינדער בעהאלט זיך הינטער קצעכטבארגס פלייצע)

לאַקשעוויץ. וואס טוינ ער אייך? שינדער איז דאך נישט מעהר וויא א הונד, וויא א נעטרייער הונד! זאג שינדער, האב איך רעכט? זאג, זאג, ווארום ווען נים....

קנעכטבארג (צו שינדערען) וואס קען מען מאכען? זאגט איהם שוין ר' יוסעל, מען קען אייך נאך חלילה ברעכען דיא ביינער. זאגט יא, און ווערט פטור.

שינדער (מיט א ציטערדיג קול) יא.... איך טהו וואס מען הייסט מיר....

פריידעל. קומט עולם! צו זייער טרייף גליק זיינען דא ניטא דיא בעלי טובות.

א קול פון דעם נאראד. הלואי זאלען זייא שוין טאקע מעהר נים זיין! (דער נאראד געהט ארויס).

דריטע סצענע.

שינדער און קנעכטבארג.

קנעכטבארג. וואס זאגט איהר, ר' יוסעל, צו דעם שיינעץ, צו לאַקשעוויצען? עס איז א האַזע, מען זאל אזוי בעליידינגען, אזוי מבזה זיין! ער איז דאך ווערט מען זאל איהם אריינלייגען אין דער חית!

שינדער (מיט א רחמנות פנים) אדרבה, אדרבה, וואס זאגט איהר? הא, וואס זאגט איהר? מען זאל אזוי בעליידינגען!

קנעכטבארג. פון דעסטוועגען פאלט ביי אייך ניט אראפ ר' יוסעל, וויא זאגט עפעס שטאנדהאפט: נעחאיי ליודי מאוו איא זדראוו. דאס איז זעהר א גלייך ווערטעל. (נאכדעם אז ער טראכט אביסעל) אט איצט ר' יוסעל, קענט איהר מיר טהאן א טובה, טאקע א גרויסע טובה וויא איך בין א יוד!

שינדער. אַ, פון אייערטוועגען ר' אהרן, וואס נאר מענליך.

קנעכטבארג. טאקע פון אייערטוועגען אויך א ביסעל. עס וועט אייך אויך ארויסקר מען א טובה, בהן שלי!

שינדער. נו זאָגט זשע שוין ר' אהרן, וואס איז דארטען אזוינס?

קנעכטבארג. איך האב בה"ש א גוטען פלאן. איך בין מיט גאטס הילף, דאַ זיצענ־דיג, נעפאלען אויף א גוטער המצאה, וויא אזוי מען זאל דעם שיינעץ קאנסענען, וויא אזוי מען זאל האבען א קערבעל און וויא אזוי דאס זאל נאך הייסען א מצוה! איהר ווייסט דאך, אז אהן א מצוה הייבט זיך בייא מיר קיין שום פלאן נים אָן. נאר אביסעל איז דאַ געווענט אין אייך ר' יוסעל!

שינדער. נו זאגט זשע, ר׳ אהרן, אייער פּלאן, איך בין ציקאווע צו וויסען.

קנעכטבארג. מיין פּלאן איז מען זאל אנהויבען מאכען, דאס הייסט שטאדט זאל מאכען, פּונקט אזעלכע לאקשען (מאקראָנעס) וויא ביי לאקשעוויצען אין דער פאבריקע. דאס פארדיענסט, פארשטעהט איהר, זאל הייסען נעהט אויף דער תלמוד תורה, אויף דיא ארעמע קינדער נעבעך׳ איך זאל זיין דער מתעסק אין דער מצוה, דער שיינעץ וועט שוין אראפּלאזען דיא נאז און וועט נים מעהר בעז־ספּאקאיען דיא שטאדט, פערשטעהט איהר דיא המצאה?

שינדער. וואס זאל איך זאגען, עס איז אוודאי א גוטע המצאה, איך פערשטעה דעם שפּיץ פון דער המצאה. נאר דיא שאלה איז אבער, וואו נעהמט מען דיא קליינגערס אויף דער המצאה?

קנעכטבארג. אט דאס, מיין איך, ווענדט זיך אביסעל אין אייך. איהר זאלט פער־ווארפען פאר מיר א גוט ווארט פאר דיא פּאפּעטשיטעלעס זיי זאכען נאָר מרוצה ווערען, זיי זאלען מיר נאר מאכען פאר דעם מתעסק. מיט געלד וואלט איך שוין נים געהאט וואס צו זארגען. דיא שטאדט איז בה״ש גרויס, מען קען מא־כען א קערבעל, בפרט אויף אזא מצוה, אויף אזא שטאדט־זאך! דיא שטאדט, וועט עס דאך הייסען, געהט צונויפנעהמען געלד, טאקע פון דער שטאדטס טובה ווענען! נו פרעג איך אייך, ווער וועט נישט געבען קיין געלד? איך וואלט נאך אי היינט אנגעהויבען ארום צו געהן מאכען געלד, איין עברה חלעבען דיא צייט! אט איצט ר׳ יוסעל קענט איהר מיר א טובה טהאן. איהר זייט בה״ש א מזלדיגער, א מוצלח, שטארק אנגעזעהן ביי דער שטאדט, בייא דיא פּאפּעטשיטעליעס מיין איך. איהר פיהרט בה״ש אויס אלסדינג וואס איהר ווילט! איך בעט אייך טהוט עס פון מיינעטוועגען, פון א גוטען ברודערס וועגען, טהוט עס נעבעך פון מיין ווייב און קינדערס וועגען און טאקע אויך פון אייערט וועגען, עס וועט אייך מסתמא אויך דער פון ארויסקומען וויא איך בין א יוד!

שינדער. מיר וועלכען זעהן, מיר וועלען זעהן! איך האף צו גאט איך וועל אייך פּר־עלען אייער בקשה, לאזט מיר נאר צו רוה א פּאאר שעה!

קנעכטבארג. יישר כח ר׳ יוסעל, פאר דער הבטחה! האט אייך א גוטען טאג! (ער עפענט דיא טהיר און קעהרט זיך ווידער צוריק) דיא פּאפּעטשיטעלעס נעהן אהער! איך בעט אייך ר׳ יוסעל! ר׳ יוסעל, איך בעט אייך, טהוט א טובה א גוטען ברודער! (ער געהט געשווינד ארויס).

פיערטע סצענע.*)

איין אסיפה פון דער כנופיא פאפעטשיטעליעס און פראיעקט.

שינדער זיצט אין א ווינקעלע און שרייבט סטשאטעס.

בעל תכלית. עס איז א טאראראם, א גערודער צווישען דעם עולם. מען שרייט איי, קוק חשבון! א שעהנער תכלית חלעבען!

ר' יוסף. מהיכא תיתי, וואס ארט עס זיי?

תם. איך ווייס נים, וואס חשבון? מיר מוטשען זיך, מיר חלאפאטשען זיך נעבעך היבשע עטליכע יאהר אלץ לטובת הכלל, לטובת הכלל און היינט נאט אייך דעם דאנק, דעם יישר כח. גיעב זיי חשבון!

שטאנדהאפט. ווער זיי?! ווער זיינען זיי?! קאקשעוויץ, פרידעל דער קליינער מיט עטליכע פערכלעך קבצנים. בעלי מלאכות! אויך מיר מענטשען!

ספאדיק. אט ווער הערט זיי דיא הולטאיעס, דיא לײדינג געהער, דיא עמי־הארצים? איך פרעג אייך, ווער איז דיא שטאדט? מיר אדער דיא קבצנים, דיא בעלי מלאכות? הא, ווער איז דיא שטאדט, ווער איז דיא שטאדט פרעג איך.

בעל תכלית. נאך שעהנער. זיי שרייען ביכער! וויא זיינען דיא פארמענע ביכער? א שיינער תכלית, חלעבען, גיעב זיי ביכער!

ר' יוסף. מהיכא תיתי וואס ארט עס זיי?

תם. איך ווייס נים וואס הייסט ביכער?! אט האט איהר דעם דאנק. גיה מוטשע זיך פאר יודען, טהו יודען טובות!

ספאדיק. וואס מיר ביכער! ווער מיר ביכער!—נישטא קיין ביכער, פערברענט גע־ווארען ביכער! פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן?

שטאנדהאפט. (א ביסעל מיט מורא) פון דעסטוועגען וואלט מיין עצה געוועזען מען זאל קאקשעוויצען פערשטופען דאס מויל, זאל ער נישט ברעשען.

---

*) אמר ר' מענדעלי. אין דעם כתב יד איז בעשריבען ביז דער סצענע נאך צוויא. נאר אזוי וויא זיי זיינען ערטערווייס פערפלעקט מיט טינט, און א חוץ דעם קען מען זיך אהן זיי אויך בעגעהן, האב איך זיי איבערגעפיהרט און אנגעהויבען גלייך פון דער דאזיגער סצענע. וואס זיא איז געשעהן אין עטליכע טעג ארום. גלויבט מיר יודען, אזוי איז א סך גלייכער.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, איטליכען פערשטופען וויניג מיילער דאר־
פען מיר נעבעך אהן דעם פערשטופען ? ! נישקשה, אפשר א זיבען,
אכט, ניין, צעהן אלטשטעטינע לייטעשע יודען מוזען מיר נעבעך פערשטופען דיא
מיילער ! .... סטייטש פון וואנען לעבען זיי אז נים פון אונז ? !.

תם. פאר וואס נעבעך זאלען מיר ליידען ? פאר וואס זאלען מיר איטליכען פער־
שטופען ? פאר וואס זאלען מיר נעבעך איהם דאס מויל פערשטופען ?

ספאָדיק. מכות איהם ! דיא שטאדט האט פאר איהם קיין מורא ניט! וואס הערט
אזעלכען א שטאדט ! דיא שטאדט האט בה״ש וואו אהין צוטאן געלד !
אוודאי איז איהם א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, דערוייל בעזספאקאיעט
ער זיי נעבעך, דער גזלן, דער רוצח ! ....

תם. וואס האט ער זיך צו מישען אין אונזערע געשעפטען ? מיר מישען זיך אין זיי־
נע עסקים ? מיר זאגען איהם דען א דעה ? אונז גייען אן זיינע עסקים ?

שטאנדהאפט (קליימערשט מיט שטאַרקייט) ניחאיי ליודי מאָוו איא זדאָראָוו ! (אביסעל
מיט מורא) זיי ארבייטען מעשים, מען זאל דיא טאקסע איבערגעבען
אין אנדערע הענד !

שינדער (צוגעהנדיג בהכנעה פון דעם ווינקעלע) דאס, ר׳ יודעל, האב איך שוין פריהער
בעווארענט. א חידוש חלעבען וואס איהר זאלט ניט וויסען ?

שטאנדהאפט (פערוואונדערט צו דער כנופיא) הא ! עס איז פאר מיר א סוד ?

ספאָדיק. חלילה ! ר׳ יוסעל איז נעפאלען זעהר אויף א גוטער עצה היינו מען זאָל
זיי שיקען זאגען : באשר אזוי וויא מיר האבען שוין אנגענרייט פאר דער
שטאדט א ים אקסען, פאר א גוזמע אקסען און האבען זעהר מרבה בהוצאה געווע־
זען, בכן זאל מען אונז טאקע באלד אומקעהרען גאר א גרויסע סומע געלד מיט
אלע אונזערע אוביטקעס נעבעך. אלאָ ניט זאלען מיר בלייבען אויף ווייטער, ביז
מיר וועלען אויסשעכטען דיא מחנה אָקסען. פערשטעהט איהר ?

שטאנדהאפט (מיט א שמייכעלע) איך פערשטעה, איך פערשטעה. זעהר גוט ! נוא
האט מען געשיקט זאגען ?

ספאדיק. א שאלה אביסעל ! פיאווקין איז נאך אין דער פריה געגאנגען זיי זאגען.
דיא הולטאיעס, דיא בעלי מלאכות, דיא עמי הארצים האבען אויך גע־
מאכט איין אסיפה ! ! חא, חא, חא ! דיא גראָבע יונגען, דיא פראסטע מענטשע־
לעך מאכען אויך אסיפות ! .... אז אך און וועה טאטע צוא היינטיגע צייטען, צוא

היינטיגער וועלט עס איז. בעונותינו הרבים געווארען א שיינע וועלט.... (ער ויפ און קרעכצט).

דיא כנופיא (קרעכצט אויך) נימא דיא אמאלעדיגע צייטען! עס איז היינט גאר נים דיא וועלט וואס פארצייטען!....

בעל תכלית. פריהער איז טאקע אין תכלית אריין געוועזען גוטע צייטען, יודען זיינען געוועזען פיין, שטיל, פאקארגע און דיא ברכה האט עפעס בעסער שורה געוועזען....

שינדער. פון דעסטוועגען קען נאך גאט העלפען, עס זאלען זיך נאך אומקעהרען פריהערדיגע יאהרען, א מאלעדיגע צייטען...

(ער גיט א קוק אין פענסטער) אט וועלען מיר שוין וויסען. פיאווקין געהט!

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע. פיאווקין קומט אריין מיט א פאפיער אין דער האנד.

דיא כנופיא (אונגעדולדיג) נו וואס איז? ר' ראובן! וואס האט איהר דארטען אזוי לאנג שיהות געמאכט?

פיאווקין (ווישט אפ מיט דער האנד דאס פנים) א ניחאי איך.... איך האב דארטען גע־האט א גוט שטיקעל ארבייט, נישקשה! עס איז מיר ארוים דיא נשמה ביז וואנען איך האב ארויסדערטאפט אט א דאס! (ער ווייזט אויף דעם פאפיער אין זיין האנד).

שינדער (צו פיאווקינען) נו וואס, איהר האט געזאגט? איהר האט זיי דאס געזאגט?

פיאווקין. א חידוש אפילו אויב איך האב געזאגט! וואס דען, איך בין גלאט גע־גאנגען בעסעדעווען מיט דיא ממורים! עס איז מיר אוודאי ניחא געוועזען דאס לעבען צוא צוהערען זייערע שטעכווערטלעך אויף מיר, אויף אייך און אויף איטליכען פון אונז.

שטאנדהאפט (מיט שטארקייט קלוימערשט) ניחאי ליודי מאוו איא זדראוו.

דיא כנופיא. נוא מילא, מילא האבען זיי געזאגט.... וואס איז בעסער געבליעבען, וואס איז דער סוף?

פיאווקין. דער סוף איז געבליעבען, איין ברירה, איהר זאלט ווייטער בלייבען בזה האופן, אז מען זאל צו אייך צו זעצען א פאר נייע.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, א פאר נייע פארשרינגען נאם אייך אויף אונזער קאפ א נייע פאר!

תם. פאר וואס נעבעך אלץ אויף אונזער קאפ? פאר וואס זאלען מיר אלץ ליידען?

פיאווקין. דאס איז נאך ניט חלעבען, אזא גרויס אומגליק. דיא צווי נייע זיינען פון דיא דאזיגע פיינע—בריה'ס, וואס מען פערשטופט זייא א בלויז שטילער-הייט דיא מייקער.... עס איז דא נאך א תנאי, נאך א יעזשעלע. נאם אייך דעם פריגאוואר און לייענט! (ער גיט דעם גרויסען פריגאוואר, אויף עטליכע בויגען הערבאווע פא-פיער מיט א סך חתימות, ספאדיקען אין דער האנד).

ספאדיק (קוקט אין פאפיער וויא א האהן אין בני אדם און מאכט מיט דיא אקסלען) **מא—מע...** בע, בע.... נאם לייענט איהר, זייט מוחל, ר' משה!

בעל תכלית (פרואווט זיך לייענען) **בע.... הא? ווארט, ווארט אביסעל.... עס איז** דאכט זיך אבוקי.

ר' יוסף (קוקט אריין פון דער זייט) **יא, טאקע חלעבען, דאכט זיך אבוקי!**

בעל תכלית (שטופט אריין געשווינד דעם פריגאוואר ר' יוסיפען) **אדרבה, חלעבען, לייענט** איהר ר' יוסף! למאי זאלט איהר זיך נעבעך מוטשען ארייןקוקען פון דער זייט? איהר וועט נאך חלילה קאליע מאכען דיא ראיה.

ר' יוסף (שטופט אויך געשווינד אריין דעם פריגאוואר תמען) **מהיכא—תיתי, ר' שמעיה,** לייענט איהר, מהיכא—תיתי, איהר זייט דאך עפעס פארט עלטער, איהר האט מיט א צעהען יאהר פריהער פאר מיר חתונה געהאט.

תם (זעהר תאמעוואטע) **איך בין אייך שטאנדהאפט מכבד מיט קריאת הפריגאווארן** איהר זייט דאך א געלעהרנטער.

שטאנדהאפט (קוועטשט זיך אביסעל) **בערד... בערדיט.... בערדיטש.... אך ניחאי** יעהא מאמע מארדויע! וואס פאר א מין האנד דאס איז. וואס איז דאס פאר א צווייא אותיות צום סוף פון דעם דאזיגען ווארט? דאכט זיך ע, ווע, און דערנאך אטווייארדע זנאק מאכט עס צום סוף עוו.... אך ניחאי יעהע... ווער וועט זיך שטעלען לייענען אזא כתב, זאגט פשוט ר' ראובן, זאגט וואס איז דא נאך פאר א תנאי, (ער גיט אפ פיאווקינען דעם פריגאוואר).

פיאווקין. מען האט דא ארויסגעווארפען צווי פון דיא אלטע פאפעטשיטעליעס.

דיא בנופיא. וואס הייסט ארויסגעווארפען? למאי האט איהר גענומען אזא פריגאוואר?

פיאווקין (גלאַסען). נישקשה. פערלאָזט זיך אויף מיר, איך פערשטעהע איין עסק.

דיא כנופיא. הא, ווענען ארויסגעוואָרפען, וועמען?

פיאווקין. ר׳ משה׳ן און ר׳ שמעיה׳ן.

בעל תכלית. מיך. ? פאר מיין מיה, פאר מיין פראצע.

תם (מיט א רחמנות פנים) פאר וואָס גראָד מיך, נעבעך מיך?

פיאווקין. שאַ, חלעבען, נישקשה! ווער הערט זיי, דיא שקצים? מיט נאטס הילף איך וועל זיי פיהרען אין באָד אריין, איך האב א גלייכע עצה וויא אריינצונארען זיי אין זאַק.

דיא כנופיא. ניכער ר׳ ראובן! זאָגט וואס האט איהר פאר איין עצה?

פיאווקין. נאָר א פראָסטע עצה, היינו מען זאל זיך איצט נאָר פאמעלעך אראָפּנעהמען דעם ערשטען בוינגען פאפיער פון דעם אָפּגעהתמעטען פריגאָוואָר, צו לייגען אנשטאָדט דעם איין אַנדער בויגען און דאָרט אריינשטעלען אלע אלטע געוועזענע פאָפּעטשיטעליעס וויא פריהער, דער צו נאך זאל מען בפירוש פריבאווען אז דיא אָבשטשעסטווע וועהלט זיי אויס בזה הלשון: אזוי און אזוי וויא מען ווייסט זיכער, אז זיי, דיא פאָפּעטשיטעליעס, אזעלבע און אזעלכע, זיינען עהרליכע לייט, בעזקאָריסטנע, זאָרגען תמיד נאר לטובת הכלל, חלאָפּאָטשען זיך

ספּאָדיק (פאלט אריין אין דיא רייד) פריבאָוועט טאקע נאך אויך „מוטשען זיך" אזוי וועט זיין שטארקער.

בעל תכלית. פריבאָוועט אויך, זייא קוקען אין תכלית אריין, דאס וועט בעסער נעהמען.

פיאווקין (פראָדאָלזשאַיעט) חלאָפּאָטשען זיך, מוטשען זיך נעבעך קוקען אין תכלית אריין און בוינגען איין זעהר פיעל דער שטאָדט מיט זייערע תחבולות, מיט זייער גוטסקייט, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט.

שטאנדהאפט (שלאָגט איבער דיא רייד) פריבאָוועט טאקע אויך: מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג; דאס וועט א סך העלפען, איך ווייס מיט וואס צונעהמען....

פיאווקין (הייבט אן נאך אמאָל) מיט זייער גוטסקייט, מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט לכן א פאָטאמו, וועהלט מען זיי ווידער פאר פיהרער און מען בעפרייעט זיי פון חשבון, מען פערלאזט זיך פריהער אויף גאָט, דער נאך טאקע אויף זיי, אי פראָטשע, אי פראָטשע....

די כנופיא (פרעהליך) אך, זעהער גוט ר' ראובן! אט וואס הייסט לעהרנען אין א חדר!

ספאדיק. גאנץ גלייך, וואס איהר האט אריינגעשטעלט מען בעפרייעט זייא פון חשבון פערשטעהט איהר?

די כנופיא. מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נישט פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן?

פיאווקין. הערט אבער דעם שפיטץ. אם—כן קען שוין דאך דער פריגאוואר אייך דיענען פאר א קוויט, אז איהר האט חקירה ניט נהנה געוועזען פון ארים געלד, און איהר האט שוין ניט, פאר דער האנד לע"ע וואס מעהר מורא צו האבען, איצט פערשטעהט איהר למאי איך האב ביי זיי גענומען א פריגאוואר? נישקשה, איך האב זיי מיט נאטס הילף אפגעטאן אויף טערקעש!

די כנופיא. אוודאי ר' ראובן, האט איהר זייא געפיהרט אין באד אריין! אוודאי האט איהר זיי געשטעלט א חופה! איצט זעהט איהר, וואלט מען זיך געדארפט נעהמען צו לאקשעוויצען, צו דעם פראצענטניק מען זאל איהם אפיק טאן שטילערהייד, וואו מען דארף, זאל ער האבען זיך צו קראצען, זאל ער וויטער ווי־סען וויא זיך צו טשעפען מיט א שטאדט!...

שטאנדהאפט (מיט איין וואונק צו פיאווקינען) נו וואס הערט זיך מכח דעם, וואס איך האב אייך געזאגט? האט איהר איהם שוין פערזארגט?

פיאווקין. וואס קלעהרט איהר דא? מסתמא האב איך איהם שוין גוט פערטראכט. מען האט שוין אוועקגעשריבען.... ער וועט אויף זיך האבען א גוט פער־קעלן טרוקען וועט שוין דער פראצענטניק ניט ארויס, ער וועט זיך, נישקשה, מוזען אפשאקלען מיט א שעהנעם גראשען!

שטאנדהאפט. א שעהנע ריינע כפרה! ער וועט שוין פערזאגען דעם צעהנטען.

די כנופיא. מיר שטויסען זיך אן וואס איהר רעדט. מיר פערשטעהן. מיר פער־שטעהן וואס איהר מיינט. סיין פינגער אין מויל, דארף מען אונז בה"ש ניט אריינלייגען.

ספאדיק (מיט א יראת שמים פנעמעל) און איך, זעהט איהר, שטויסט מיך ניט אן; אז צוויי מענטשען ריידען א סוד וויל איך גאר ניט הערען איך פערשטעה אסור ניט, ביי מיין יודעשקייט! וואס ר' יודעל און ר' ראובן שמועסען דא עפעס צווישען זיך....

פיאווקין (צו דער כנופיא) פון דעסמוועגען מיין עצה איז נאך אלע זאכען זאל מען פארט שלום ווערען מיט לאקשעוויצען און מיט פרידלען. וויא זאגט מען עפעס בעסער צעהן גוטע פריינד איידער איין שונא. אוודאי אנלעהרנען לאקשעוויצען שטילערהייד, ער זאל ניט וויסען פון וואנען דיא קויל האט איהם געטראפען, דאס איז נייטיג, נאר ווידער שלום ווערען מיט איהם, דאס איז אויך נייטיג, איך דארף עס האבען צום עסק. איך האלט זיך טאקע אלץ ביי מיינעם: א פאטש און שלום! א בים אזש צייכענס זאלען שטעהן און טאקע וויטער חבר!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, א פאטש און שלום!

שטאנדהאפט. מיינע ווערטער! איך האב נאך פריהער געזאגט, מען זאל איהם פערשטופען דאס מויל, זאל ער ניט ברעשען! איך קען דיא וועלט...

פיאווקין. אזוי, אזוי בלייבט עס. דערווייל א גוטען טאג! איך מוז געהן בעווארענען נאך עטליכע זאכען (ער געהט אוועק).

זעקסטע סצענע.

דיא פריהערדיגע אהן פיאווקינען.

שטאנדהאפט. נו לאקשעוויצען נעהם איך אויף מיר, איך וועל איהם אנטאן כבוד און פרינלאשען צו מיר—עס וועט ביי איהם זיין א כבוד — און וועל איהם פערשטופען דאס מויל אט מיט דעם (ער ווייזט אויף א טייסטערעל אין זיין האנד).

בעל תכלית. האפט איהם דער רוח, זאל ער זיך דערווערגען מיט דעם!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, זאל ער זיך טאקע דערווערגען, אזוי איז גאר גלייכער!

ספאדיק. נו, און מכח דיא לאקשען האפט איהם דער וואטעלמאכער! זאל ער זיך מאכען לאקשען וויא פריהער.

תם. אט אזוי בעדארף צו זיין, ער זאל זיך ניט מישען אין אונזערע עסקים און מיר וועלען זיך ניט מישען אין זיינע עסקים.

בעל תכלית. ר׳ אהרן האט דאך דערווייל צונויפגעקליעבען עפעס גאר א סך געלד, וויא דערטאפט מען זיי ביי איהם, ער זאל ניט מאכען קיין לאקשען?

ספאדיק. מען דארף בעטען ביי ר׳ אהרן א גמילות חסד. פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען. פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן?

ספאָדיק. און פרידלען נעהם איך אויף מיר, ער איז דאָך א חסיד, וועט אויך איהם מאַקע אויסקומען דאָס ווערטעל: „דער רבי האט געהייסען שווייגען״ פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהן. מען דאַרף אונז ב״ה קיין פינגער. אין מויל ניט אריינלעגען.

בעל תכלית. נו איין עק, א סוף מען דאַרף בעסער רעדען פון תכלית זאַכען. לאָם מיר זיך נעהמען צו דער סמעטע, לאָם מיר מאַכען דיא טאַבעלע.

שטאַנדהאַפט. מיר דאַרפען שוין היינט קלינגער זיין, מען דאַרף וויסען וויא אויסצו־רעכענען אין דער טאַבעלע דיא הוצאות וואס דיא שטאָדט דאַרף א יאָהר האבען, אזוי, אז פון דיא הכנסות, פערשטעהט איהר, זאל ניט איבערבליי־בען קיין גראָשען. דיא קאָזנאַ פערלאַנגט נישט מעהר אבי א חשבון, אבי ווייז איהר א חשבון....

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, ווייזט איהר א חשבון עס זאל נאָך אונז אפשר ארויסקומען?

דיא כנופיא. וואס מיינט איהר עס וואָלט אפשר טאַקע ניט געשאַדט אונז זאָל קומען, מען קען ניט ווייזען דער קאַזנאַ אלע זאַכען דיא שטאָדט אָהן עין הרע דאַרף זעהר פיעל האבען, אמאָל דאַרף זיא אויף אזעלכע זאַכען, וואס מען קען זיי ניט ארויסזאָגען.

שטאַנדהאַפט. וויניג א שטייגער וועט קאָסטען דיא שטאָדט לאָקשעוויץ?! דעם מקח פון פלייש האט מען געמווזט אין דער מהומה א ביסעל אראָפּ־לאָזען, איהם גיעב, יענעם גיעב ווייטער, היינט דאַרף פיאַווקין פאָהרען בעוואהרע־נען עטליכע שטעדטישע זאַכען, דאָס וועט מסתמא אויך געגנוג קאָסטען.... פון וואנען זשע וועט עס דיא שטאָדט אויף אלסדינג נעהמען?—מען וואָלט איצט שוין געמעגט ארויפציעהען א דריי קאָפּיקעס אויף דער אָקע פלייש.

תם. פאַר וואס ניט פיער?

בעל תכלית. פאַר וואס טאַקע ניט זעקס? עס איז איצט זעהר א שלעכטע צייט.

ספאָדיק. אוודאי זיינען דיא הצטרכות העיר זעהר גרויס, נאָר א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, גענוג דערוויל פינף, וואס זאָלען מיר טהאָן? זאָל אונזערס איבערגעהן. (ער קרעכצט און זיפצט).

בעל תכלית. קוקט זשע אין תכלית אריין און מאַכט א גרויסען צעטעל פון דיא הוצאות.

ספאדיק. דער עיקר איז שוחטים, פערשטעהט איהר? מען דארף האבען א סך שוחטים....

שטאנדהאפט. היינט משגיחים, טאקע א סך משגיחים.

תם. היינט מנקרים!

בעל תכלית (חזר'ת איבער) שוחטים, משגיחים מנקרים, היינט דיינים, חזנים. רבנים, שמשים, בטלנים, קברנים פאוויערנעס, שתדלנים און נאמנים....

ר' יוסף. מהיכא תיתי ושאלעוועט ניט, מהיכא תיתי!

ספאדיק. איך עס ניט פון קיין סירחא. מען דארף נאך א חוץ האבען גאר א טהייערען שוחט.

שטאנדהאפט. מען דארף ארייגשטעלען א פאר טויזענד קערבלעך א יאהר אויף א רעמעסלענע שוהל. דער מיט וועט זיך דיא שטאדט אויספיינען און עס וועט א סך העלפען אז מען זאל אוטווערזשדען דיא טאבעלע. איך וויים מיט וואס צו נעהמען....

ר' יוסף. מהיכא תיתי ארייגשטעלען, דאס איז נאר דאך כמשל.... מהיכא תיתי!

ספאדיק אויב אזוי.... שטעלט זשע ארייז הונדערט קערבלעך א יאהר אויף דער חברה אלמנות ויתומים. דאס וועט אויך העלפען.

בעל תכלית. מען האט אלץ נעדארפט צונויף רעכענען און ארויסשטעלען דיא אלע איבריגע הצטרכות.

תם. א שאד חלעבען, וואס פיאווקין איז ניטא, ער איז נעניט און טויג צו אזעלכע זאכען.

ספאדיק. ווייסט איהר זשע וואס? לאם מיר דאס אפליינען אויף מארגען. דיא מעשה קען זיך נאך פערלעננערען און מיר זאלען נאך חליליה עובר זיין זמן מנחה!.... (דיא כנופיא צוגעהט זיך).

זיבעטע סצענע.

שינדער זיצט אליין לעבען זיין טישעל און ווינקעלע.

קנעכטבארג קומט אריין גאנץ פרעהליך. דערנאך פיאווקין.

קנעכטבארג (זעצט זיך לעבען שינדערן) אז דאס פיצעלע מזל נעהט ווערט עפעס לייבטיג אין אלע רמ"ח אברים! דאס רעדעל בה"ש האט זיך שוין בייא מיר אנגעהויבען צוא דרעהן, הכוואי ווייטער. איך דאנק אייך ר' יוסעל פאר דער טובה, פאר דער מצוה. וואס איהר האט געטהאן.

שינדער (מיט א שמייכעלע) ווען, ר' אהרן, הייבט איהר שוין אן מיט מזל צו מאכען דיא לאקשען ?

קנעכטבארג. אבי געזונד, אבי געלד, אבי איך האב שוין לע"ע צונויף געמאכט א ביסעל געלד, מיט לאקשען איז שוין קיין דאגה נים. עס וועט נאך צייט זיין צו מאכען. מען דארף בעקומען נאך א ביסעל געלד.

שינדער (אלץ מיט א שמייכעלע, אזוי וויא איינער מאכט חוזק) איך, מיין ר' אהרן, אז איהר וועט מאכען נאר א גוט געשעפט. א קאטאוועס איהר וועט נאר נישט ארייגלעגען! אדרבה, איהר וועט נאך אלץ צו מאכען פריש געלד, דיא שטאדט אהן עין הרע איז גרויס! לאקשען, מיין איך, וועט אויך א סך פערקויפט ווערען, עס וועט דאך הייסען א מצוה געבען צוא לייזען דער תלמוד תורה, בפרט וויא זאגט איהר, זיי וועלען נאך זיין כשר'ע לאקשען אויך, היינו מען וועט פון זיי נעהמען חלה חלעבען איהר וועט האבען א גוט געשעפט.

קנעכטבארג. מיט נאטס הילף, הכוואי דאס מזל, דאס פיצעלע מזל, זאל נאר נים נעשטערט ווערען, וואס זאגט איהר, ר' יוסל וויא לאקשעוויץ האט, א ביסעל אראפגעלאזט דיא נאז, מיינע לאקשען שמעקען איהם גאר נים, דיא פאפּ־טשיטעליעס מוז עס שטארק הנאה טהאן וואס איך לעהרען אן אזא שייגעץ! הא וואס זאגען זיי? וואס האבען זיי געזאגט?

שינדער. וואס פרעגט איהר דא, ר' אהרן? זיי קוועלען גאר אן פון אייך.

קנעכטבארג. עס טהוט מיר חלעבען הנאה. א שאד וואס איך האב זיי דא נים גע־טראפען. איך האב זיי טאקע נאך א פלאן אויפצוגעבען, זעהר א גר־טען פלאן, איך מוז טאקע באלד געהן (ער געהט און בעגעגענט זיך אין דער טהיר מיט פיאווקינען).

פיאווקין (גאר אין איין אטהעם) אך געשווינד, ר' יוסעל, גיט גיבער אהער, וואס עס איז אייך היינט עפעס אריינגעפאלען. דיא פאפּעטשיטעליעס האבען מיך געשיקט, מען דארף גראד איצט האבען געלד!

קנעכטבארג (מיט א שמחה) נו, עס איז א גוטער סימן! זעהר גוט, ר' ראובן, וואס איהר זייט מיר איצט גראד אנטקעגען געקומען! איך האב אייך בסוד אויפצוגעבען עפעס א פלאן (ער פיהרט אוועק פיאווקינען אין א ווינקעל און שושקעט זיך מיט איהם)

פיאווקין (אויף א קול) גאנץ גוט ר' אהרן, עס וועט געהן! וואס מיינט איהר, עס איז טאקע א גוטער סימן, וואס איך האב אייך גראד איצט דא געטראפען (ער גיט א וואונק מיט א גניבה שמייכעלע צו שינדערען) עס וועט איה"ש זיין רעכט,

ר׳ אהרן! נאָר לאָזט מיך צורוה מיט אייער פּלאַן ביז מאָרגען, איהר זעהט דאָך, איצט בין איך טרוד, איך דאַרף האָבען געלד.

שינדער (אויך מיט א וואונק צו פּיאַווקינען) אָט האָט איהר, ר׳ ראובן, אין גאַנצען דאס געלד וואס איך האָב, עס וועט אייך אוודאי קארג זיין, וועט איהר שוין מיר זען בעקומען ערגעץ א גמילות חסד....

פּיאַווקין (צעהלט קלוימערשט איבער דאס געלד) אַך ווענוג, עס דערגעהט ניט א פּופ־צעהן, זעבצעהן הונדערט קערבלעך (ער ווענדעט זיך געשווינד צו קנעכטבאַרגען) טאָמער ר׳ אהרן, טאָמער זייט איהר רייך אין עטליכע קערבלעך? איהר זאָלט גע־בען דיא פּאָפּעטשיטעליעס א גמילות חסד, נאָר אויף עטליכע שעה, ביז וואַנען עס וועט דאָ אין דער קאַסע אריינפאַלען (מיט א גנבה שמייכעלע) זיי וועלען איך דערפאַר בעקוינען און מכח אייער פּלאַן, מסתמא וועט זיין רעכט, עס איז חלעבען א גוטער סימן וואָס מיר האָבען זיך גראַד בעגעגענט!

קנעכטבאַרג. איך האָב ביי מיר דרייצעהן הונדערט קערבלעך, מיט א ר׳ קערבלעך ווענינער וויא פיעל איהר דאַרפט, ווילט איהר, קען איך אייך לייהען בשמחה, אָבער נאָר אויף עטליכע שעה, ווארום איך דאַרף זיי האָבען צו דיא לאָק־שען (ער בעקומט ארויס פון דעם בוזעם קעשעניע, אין זיין פּאָלנעלען לייבעל, א יערכין ביי־טעל, נעהמט פון דאָרטען ארויס דאס געלד, וואס איז געוועזען איינגעוויקעלט אין צעהן פּאַ־פּירלעך און גיט עס פּיאַווקינען) זעהט איהר, איך האָב אייך אוועק געגעבען ביז איין גראָשען.

פּיאַווקין (מיט א שמייכעלע) שלאָפט רוהיג ר׳ אהרן, דיא פּאָפּעטשיטעליעס וועלען ניט פערגעסען דיא טובה. (ער געזעגענט זיך און געהט אוועק).

קנעכטבאַרג. איך זאָג אייך, ר׳ יוסעל, אז דאס פּיצעלע מזל האָט מיר אנגעהויבען אהן עין־הרע טאָקע צוגעהן, איך טראַכט, אז דורך דעם גמילות חסד וועט מיר זיין גרינגער אפּצואַרבייטען מיין נייעם פּלאַן. זאָרגט ניט ר׳ יוסעל, זאָרגט חלעבען ניט, עס וועט איה״ש זיין רעכט, איך מוז נאָך געהן א שמעק טאָהן אין מאַרק, וואס הערט זיך עפּעס. (ער געהט אַרויס שטאַרק פרעהליך).

אכטע סצענע.

שינדער (קרימט זיך נאָך קנעכטבאַרגען און שטעקט איהם ארויס א צונג) אוודאי ר׳ אהרן מעגט איהר זיך פרייען, פּיאַווקין, נישקשה, האָט אייך געשטעלט א חופּה, נו, פּיאַווקין, דאס איז א חיטרע בעסטיע, ער אַרבייט אָפּ איין עסק קורץ און שאַרף,

וויא נעשווינד וויא חיטרע האט ער גענומען ר׳ אהרן׳ען אויף דער העטשקע! דער לעקיש האט איהם נעבעך דעם לעצטען גראשען אויסגענעבען און איז נאך פרעה־ליך אוודאי ר׳ אהרן מעגט איהר זיך פרייען, (ער לאכט) שעהן איז נאר געוועזען וויא ער זאגט צו מיר: זארגט ניט ר׳ יוסעל, עס וועט איה״ש זיין רעכט, דער שלימזל, גרייסט מיך! א מצוה חלעבען, ער האלט זיך זעהר פאר א ווילדען חכם און מיינט אלץ יענעם אנפייפען. איך האב ערשט ארויסגעזעהן פון זיינע רייד, אז פון דעם עסק האט ער געהאט בדעה מיר ניט צו געבען אפילו א פרוטה, ער האט מיך גע־וואלט פטרען מיט שהי־פיהי און געבען מיר איין אנווייזונג אויף עולם הבא פאר דער מצוה. א, קען איך אט א דיא שעהנע יודען, בשעת עס געהט זיי שלעכט און זיי דארפען אייער טובה, ווערלען זיי אייך קישען דיא פיס און צוזאגען הרים וגבעות קוים איז זייא גוט געווארען שטעלען זייא אייך ארויס א פייג.... רעכט אויף אייך מיין ליעבער ר׳ אהרן, זייט ווייטער ניט קיין וואוילער, (ער גיט אקוק אין פענסטער) אוי, אוי, אן געהט מיין ר׳ אהרן, גיין, גיין, ער געהט ניט, ער לויפט אהן א נשמה, דאס פנים האט זיך איהם פערענדערט (ער לאכט און פארקעהרט זיך) וואס איז, ר׳ אהרן, ר׳ אהרנצוצנא? איהר האט שוין א פנים אנגעשמעקט פון דעם שלום, וואס איז קלאפט אייך אזוי דער פופיק? (ער גיט נאך אמאל אקוק אין פענסטער) האו! דאכט זיך ספאדיק און תם געהן דארטען! יא טאקע, זיי געהן אויף אהער, זיי זיינען נאך ווייט, ר׳ אהרן האט זיי נאך זיכער ניט דערזעהן, אך דא וועט זיין זעהר א שעהנע סצענע, איך וועל מיך בעהאלטען אין מיין חדר׳ל און קוקען דורך א שפארינע וויא ר׳ אהרן וועט שמועסען מיט דיא פאפעטשיטעליעס (ער לויפט אריין צו זיך אין חדר).

ניינטע סצענע.

קנעכטבארג דער נאך ספאדיק און תם.

קנענטבארג (לויפט אריין פערסאפעט) אך, וואו איז ער? וואו ר׳ יוסעל? אוי וועה, וויא עס טיאכעט מיר דאס הארץ, אנגסטען האבען מיך בעשלאגען! אקא־טאוועס עפעס פרנסה! איך האב מורא, אז עס האט זיך אפגעריסען דער ארטשיק און מיין נאנצער פלאן זאל חלילה ניט קאליע ווערען! אך א מענטש אהן מזל זאל ניט נעבארען ווערען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און דיא צוויי פאפעטשיטעליעס געהן אריין).

ספאדיק און תם. וואו איז ר׳ יוסעל?

קנעכטבארג (לויפט זיי אנטקעגען וויא צו מישט) ר׳ יוסעל? נימא ר׳ יוסעל! איך דארף
אויך ר׳ יוסעל. עס טהוט מיר טאקע הנאה וואס איהר זייט דא. איך
האב מיך ערשט אין גאס פאר אייך נעקריענט. שונאים זאגען, וואס איז איהר האט
זיך איבערגעבעטען מיט דעם שיינעץ, מיט לאקשעוויצען, זאגען שונאים!

תם (גאנץ תאמעוואטע) בע......

ספאדיק (רוקט אן דאס היטעל און מאכט א זווערע מינע) אוי לא עליכם ווייטער מיינע
מערידען!

קנעכטבארג (שפרינגט פון דער הויט פאר צרות) וואס הייסט? איהר וועט שכום ווערען
מיט דעם עזות פנים, וואס האט אייך אויסגעמישט מיט דער בלאטע,
וואס האט אייך גערופען, איך בעט אייך מחילה, גנבים, גראביטעליעס, בלוטזויגער,
רוצחים, גזלנים, און אויף אייך אויסגערעדט אסור לדבר... וואס האט אנגעשטעלט
מען זאל ביי אייך פאדערען חשבון און ביכער! מיט דעם שיינעץ, מיט דעם, הול־
טאי וועט איהר, אזעלכע גרויסע בכבודע מענטשען וויא איהר, וועט מיט איהם
שלום ווערען? עס איז כדאי אנצולערנען אזא הולטאי, אריינלייגען איהם אין דער
חית, פערשיקען איהם צו אלדע שווארץ יאהר, אפטהאן איהם א שפיטצעל, ער
זאל ווייטער וויסען וויא זיך צו טשעפען מיט א שטאדט!

תם (אהן ווערטער) בע; . מילא וואס. עס.... בע....

ספאדיק (האפט זיך פאר דיא קריזעס מיט א קרעכטץ) איך מוז געהן א היים אפדאוונען
מנחה און זיך אביסעל צו לייגען.

קנעכטבארג (אלץ שטארק צוקאכט) קודם, אין מחשבות׳ען ניט מיר דאס גמילות
חסד, איך דארף זעהר נעגייטהיג האבען דאס געלד צו דיא לאקשען.

ספאדיק (מיט איין אנגערוקטע היטעל) וואס לאקשען?

תם (תאמעוואטע) הא, וואס זאגט איהר?

קנעכטבארג (מיט א פארקלעמט הארץ) סטייטש וויא הייסט, וואס לאקשען? וואס
זאג איך? סטייטש, לאקשען זאג איך! מיין גמילות חסד זאג איך,
בעט איך! איך דארף האבען דאס געלד צוא דיא תלמוד־תורה לאקשען. איך בין
דאך דער לאקש.... דער לאקשענמאכער! — (שונדער עפענט אביסעל דיא טהיר פון זיין
הויז און שטעלט ארויס הינטער קנעכטבארגען דיא צונג).

ספאדיק (מיט א קאלטער לעבער) דאס געלד איז דאך ניט אייערס, וואס זשע מאהנט
איהר דא אצי?

קנעבכטבארג (לאכט קלוימערשט. מיט גריבע ווערים) זאלט איהר לעבען און געזונד זיין, וואס זאגט איהר? גאט איז מיט אייך, איך דארף דאך דאס געלד צו דיא לאקשען!

ספאדיק (רוקט ארויף דאס היטעל) וואס לאקשענט איהר מיר! וואס גמילות־חסד'ט איהר מיר! אוים לאקשען, ר' אהרן! אוים לאקשען!

תם (בעט זיך מיט א רחמנות פנים) וואס ווילט איהר פון אונז האבען? מיר קענען זיך ניט קריעגען, מיר האבען ווייבער און קינדער, מיר ווילען ניט טראגען קיין לע־קעך אויף דיא פלייצעס, מיר ווילען ניט מגולגל ווערען צו ליעב אייך קיין קליין ארץ ישראל. מיר ווילען זיך ניט קריעגען, וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

קנעבכטבארג (ווערט נעבעך שיעור ניט צולאפנעט) געוואלד, איך האב אויך ווייב און קינ־דער! איך בין אויך חלעבען א שעהנער יוד! פאר וואס קומט אלץ נאר אייך, נאר אייך?

ספאדיק (מיט א געשרייא) תרבית! דרך ארץ!

קנעבכטבארג (געהט ארויס פון דיא כלים פאר גרויסע צרות) לאזט מיך אויף בייא דער שאף אויסרייסען עטליכע זשמעניעס וואל! לאזט מיך אויך אטשאקע טהאן, אפלעקען א ביינדעל! געוואלד, פאר וואס אלץ אייך? אלץ נאר אייך און אייך!

ספאדיק. קומט ר' שמעיה, וואס וועלען מיר דא מיט איהם טענה'ן. (זיי געהן ביידע ארויס. קנעבכטבארג בלייבט שטעהן וויא אפגעבריהט און שינדער שטעלט איהם ארויס פון תונטען א צונג).

פיערטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי מען נעהמט דיא טאקסע אויף דער היינטיגער צייט, ביז דעם יאהר 1870.

ערשטע סצענע.

שטאנדהאפט בייא זיך אין קאבינעט, דער נאך ספאדיק.

שטאנדהאפט (זיצט פערזארגט און האלט א בריעף אין דער האנד) זעהר א שלעכטע ידיעה! ער שרייבט, אז מען וועט באלד אביאווען טארגעס אויף דער היהנער טאקסע, איך האב מורא, אז דאס קעסטעלע קען זיך נאך חלילה ארויסגליטשען פון

דער האנד. עס וועלען זיך געפינען זעהר פיעל בעלנים, א סך, נאר א סך שארפע אויף דער היהנער טאקסע דיא ציין. מען דארף בעצייטענס זעהן אלסדינג בעוואה־רענען, אנהויבען זיך צו סטארען און צו טהאן ארום דעם.... (ער פערטראכט זיך און קוקט אין דעם בריעף, דיא טהיר עפענט זיך און ספאדיק קומט אריין).

ספאדיק. גוט מארגען ר׳ יודעל, עס איז מיר גראד אויסגעקומען צוא געהן פון א ברית פאר ביי אייער הויז האב איך מיך מישב געוועזען ארייננצוגעהן אייך צו פרעגען, אפשר האט איהר מקבל געוועזען א בריעף פון פיאווקינען.

שטאנדהאפט (מיט א ווידער מינע) יא, אט דאס איז טאקע דער בריעף, וואס איך האב היינט פון איהם מקבל געוועזען.

ספאדיק. נו, וואס שרייבט ער? וויא געהן דארטען דיא עסקים? האט ער זיך שוין דארטען אפגעפערטיגט?

שטאנדהאפט. מיט דיא עסקים, שרייבט ער, איז ער שוין כמעט פערטיג. דיא אלע פראשעניעס און דאנאסען אויף דער שטאדט פון דעם גאנצען צעך וכדומה נאך פון אזעלכע קבצנים וועלכע קיין שום ממשות ניט האבען, מען האט איהם דארטען צוגעזאגט זיי אלע צו פערשטופען ערגעץ אין א לאך, אז דער אדון הגדול זאל זיי אפילו ניט אנקוקען. קורץ און גוט, עס וועט אלסדינג זיין רעכט, דיא דאנאסטשיקעס וועלען נאך האפען א פסק ער שרייבט און בעט רחמים מען זאל איהם ארייננשיקען נאך געלד.

ספאדיק (מיט א קרעכץ) נאט זאל רחמנות האבען אויף דער שטאדט, זיא דארף נעבעך האבען א סך געלד. וואוהין מען קעהרט זיך אלץ געלד, געלד און געלד, וואס שרייבט ער עפעס נאך?

שטאנדהאפט (מיט א פארחמורעט פנים) ער שרייבט, אז מען האט בדעה צו מאכען טארגעס אויף דער טאקסע.

ספאדיק (לאזט אראפ דיא נאז) טארגעס, אוודאי איז דאס ניט גוט פאר דער שטאדט נעבעך, השי״ת זאל שומר ומציל זיין זיא זאל חלילה ארייננפאלען אין דיא הענד פון דיא בעלי טאקסעס, זייא זיינען דאך פשוט רוצחים, נאר מסתמא וועלען מיר עפעס טהאן מכח דעם. מהיכא תיתי טארגעס, טארגעס, אלץ בעסער וויא מען שמועסט ביי אונז אין קלויז.

שטאנדהאפט. וואס שמועסט מען? וואס שמועסט דער עולם?

ספאדיק. מען שמועסט זעהר נעשמאק פון דער גזרה אז דאס קעסטעל זאל חס ושלום בטל ווערען. יודען עפעס זאלען מעהר ניט צאהלען קיין טאקסע.

שטאנדהאפט (שטעלט זיך א שטיקעלע צו פאן) וואס ווייסט, ר' איצע וואלף, וואס רופט איהר א גזרה?

ספאדיק (נעהמט זיך פאר דעם בערדעל) יא, יא, זאלט איהר טאקע וויסען, ר' יודעל, דאס איז א גזרה, דאס קעסטעלע חלעבען דערהאלט נאך דאס ביסעל יודישקייט, פון וואנען נעהמט מען אויף דאס, אויף יענץ, אויף דעם וואס מען טאר ניט זאגען? טאקע פון דעם קעסטעל, מיט וואס האט מען דיא אויבערהאנד איבער די שקצים פון דער היינטיגער וועלט? מיט וואס הוט מען אפ אז יודען זאלען בלייבען טאקע דאס וואס זיי זיינען? מיט וואס? אלץ טאקע מיט דער קעסטעל! — דורך וואס האלט מען אין דער מורא א בעל מלאכה, א נחות דרגא, א פארך א קבצן, זיי זאלען האבען דרך ארץ. אבשאי פאר דער שטאדט, פאר אונזער איינעם? דורך וואס? טאקע אלץ ווייטער דאס קעסטעל! הכלל דאס קעסטעלע האט נאך דערהאלטען דאס ביסעל יודישקייט, דאס ביסעל יודיש יחוס.... חלילה אהן א קעסטעל שווימען דאך ארויף פון אויבען אפיקורסים, בעלי מלאכות, שניידער, שוסטער און אלע עמי הארצים, וואס קענען אפילו ניט קיין פרק משניות, און דענסטמאל אך און וועה איז אונז...... יא, יא, ר' יודעל, דאס איז ביי מיר א גזרה!

שטאנדהאפט. וואס האבען יודען געטהאן א מאל, אז זייא האבען ניט געהאט קיין קעסטעל?

ספאדיק. וואס גלייבט איהר אמאל צו היינט! אמאל זיינען יודען געוועזען גוט און פרום, ווער האט אויף זייא געקוקט וויא זייא געהן, וויא זיי שטעהן? דיא קליינע מענטשעלעך, דיא עמי-הארצים האבען ניט געטארט קיין קאפ אויפהויבען וואס דיא מנהיגי העיר האבען געטהאן איז געוועזען געטהאן, יודען האבען אמאל גאר איין אנדער פנים געהאט....... היינט אבער זיינען דא בייא יודען זעהר פיעל עזות-פעניםער, זעהר פיעל הולטאיעס, וואס זאגען דעות און פאדערען ביי דיר גרויסע חשבונות, וחוץ לזה, וואס א טאג קומען אן אויף יודען נייע גזרות, אזוי געה ניט, אזוי שטעה ניט, אזוי לערען ניט, א מערכה חלעבען וואס עס איז נאך דא דיא קעסטעלע, דורך דעם קען מען זיך נאך אויסדרעהן און דערהאלטען (ער ווייזט אויף דעם ספאדיק) דאס ביסעל יודישקייט, איהר מיינט, ווען ניט דאס וואלט איך, אזא צערבראכענער יוד וויא איך, זיך אפ נעגעבען אויף דער עלטער מיט דער טאקסע? עס איז פאר מיר א טירחא טאקע א טירחא גדולה, נאר וואס זאל מען טאן, וואס זאל מען מאכען? איך זאג אייך נאך אמאל בפירוש, נעהמט מען חלילה בייא אונז צו דאס קעסטעלע, נעהמט מען ביי אונז צו דעם כח.... (ער גיט א טריסעל דאס בערדעל) אבער ניין! מיט השי"ת הילף, מיר וועלען עס ניט דערלאזען, יודען בלייי-

בען יודען! מען וועט פאָהרען, מען וועט זיך סטאַרען, נאָט וועט העלפען, דאָס קעסטעלע וועט בלייבען (מיט א שמייכעלע) נישקשה, עס וועט בלייבען, וויא איך בין א יוד, בלייבען....

צווייטע סצענע.

שטאַנדהאַפט אַליין, פערטראַכט.

אז ספּאָדיק מיט זיין גלייכען זאָגען, אז דאס קעסטעלע וועט בלייבען וויים איך זיכער אז עס וועט בלייבען, איך קען זיי.... נו זאָל עס חאָטשע ביי מיר בליי־בען (נאָך דעם אז ער טראַכט אביסעל) יאָ ביי מיר, אָבער וויא ביי מיר? אויף וועלכער ארט בייא מיר? מען דאַרף געפינען עפּעס אזא תחבוקה, אז הייסען זאָל עס נים בייא מיר, און זיין זאָל עס פאָרט מאקע בייא מיר, אזוי וועט עס אין כמה אופנים בעסער זיין; איינמאָל, וואס טויג מיר דער טיטעל בעל טאַקסע? איך בין מוחל דעם כבוד. צווייטענס, וואָס טויג מיר, מען זאָל פאַר מיר ווייגען? עס קומט פאָרט אמאָל אוים עפּעס נים לאַווקע, יענער ווייגט מוז מען דאָך אמאָל, חאָטשע פאר לייט, רחמנות האָבען, רחמנות אבער קאָסט געלד. יאָ רחמנות, אָבער ווען זשע? ווען דאָס רחמנות טראָגט נאָך עפּעס איין, דאס הייסט פּשוט, ווען דורך דעם פער לאַנגט מען עפּעס א געוויסע זאַך.... דריטענס, געה האָב שטענדיג צו טהאָן מיט ליאידע בעלי מלאכות, מיט גאָלדשמידלעך. מיט מילערעס און מיט נאָך קבצנים. פיערטענס.... דיא היצטרכות זיינען זעהר גרויס, מען איז שוין געוואוינט געוואָרען צו שפּיעלען דיא ראָלע, געבען קלוימערשט אויף דאס, אויף יענץ און דיא געשעפ־טען געהן היינט עפּעס נים אזוי שטאַרק גוט.... (ער קראַצט אביסעל דיא פּאַטיליצע) יאָ, איך האב שוין א פּלאַן, איך וועל אָנפייפען איטליבען, אפילו דעם גרויסען פּיי־פער ספּאָדיקען, מכות איהם! אביסעל וועט פאר איהם אויך גענוג זיין. ביינער איז ער קראַנק צו גריזען? נישקשה, דער צערבראָכענער יוד האט זעהר שאַרפע צעהן... יסורים איהם! ער האט בה"ש אָהן דעם גוטע געשעפּטען, ער איז א נבאי פון א סך חברות, ביי איהם געפינט זיך שלישית געלד, עולמות געלד, ארץ ישראל געלד נאָך און נאָך געלד. ער איז א נאַנצער כלי קודש.... איך וועל מיין שינדערען אָפּ־לאָזען פון דער קיים, ער קען שטיכערהייד גוט בייסען; אנקוקענדיג איהם איז ער נעדאַכט איין אָפּגעבאָרעט יודעל, בלייך, גרויא וויא א טויב, פרום און שטיל, נאָט

דיא נשמה שולדיג. נאָר אבער דרך ארץ! טרעט אָפּ פאר שינדערן דעם וועג, היט אייך דיא ביינער, ער איז א משחית! אט דער שינדער וועט עס לפנים זיין גלופּסקער בעל טאַקסע.... הייסען מוז עס לכתחלה. מען פאהרט נעהמען דאס קעסטעל פאר דער שטאדט, נאר בשעת טאָרג וועט עס שינדער אויסדינגען פאר זיך, דאס הייסט פאר מיר. ספּאָדיק מיט א טהייל פון דער בנופיא וועלען גאר נעהמען געוויסע שבירות, אדער א קליין פּראצענט. חוץ זיי אבער וועט נעטהיג זיין צו צרלאנטשען נאך עטליכע פייגעל, סאַמע דיא רעכטע עזותניקעס. איבּריגענס זיינען זיי ניט קיין סך. (ער צעהלט אויף דיא פינגער). איינס, צוויי, דריי. הא? נאָך אמאל; נים איינס, ניט צוויי, ניט דרייא. דאכט זיך טאַקע מעהר ניטא. אָן אפשר, הא? נאך איינער. נוא איז ניט פיער.... א שעהן פּעקעל חלעבּען! דער גלאָוונער פון זיי איז נתן שיפרעס; ווער קען נאך אזוי לערנען בלק מיט איינעם וויא ער? ער איז איין אויסגערויכערט ליולקעלע, מען מוז זיך נאך טאַקע היינט מיט איהם זעהן: (ער גיט א קוק אין פענסטער) אָך, דער רוח האט איהם איצט אנגעטראגען! וואס טויג מיר דער וועקער? וואס דולט ער מיר תמיד א קאָפּ מיט זיין בילדונג, מיט זיינע פּלענער? ער איז איין עהרליכער נאָר, א כשרע בהמה, ער זוכט אַלץ דעם אמת, סטאַרעט זיך, מיך צוא צוציעהען צוא זיך, איך זאל איינטהייל נעהמען אין זיינע פּלענער. דער נאָר מיינט, אז מיך אינטערעסירען זיינע פּוסטע זאכען. אָך וויא טשעפּעט מען זיך אָפּ פון איהם.?

דריטע סצענע.

שטאַנדהאַפּט, וועקער, דער נאָך שינדער און נתן שיפרעס.

וועקער. איהר זייט עפּעס וויא אומרוהיג, הערר שטאַנדהאַפּט, אפשר שטער איך אייך?

שטאַנדהאַפּט (אונטער דער נאָז) בע.... איך האב נאך צייט עטליכע מינוט;

וועקער. קיין סך וועל איך אייך ניט שטערען, איך וויל אייך נאר בעטען, מיר צוא בעשטימען א צייט, ווען איהר וועט זיין רוהיג. איך וויל מיט אייך איבּערשמועסען מכח דער חברה און מכח נאך זאכען, וואס איהר האט בדעה צו טהאָן.

שטאַנדהאַפּט. למאי, הערר וועקער, שרייבט איהר מיר צו אייער מיה, אייערע גוטע איינריכטונגען? איך פּערדיען אסור ניט אייער לויב. וואס איהר לויבט מיך אומעדום און אין דיא צייטונגען.

וועקער. דיא ווערטער זיינען פון אייער זייט זעהר שיין. נאר וואס מאכט עס אויס
איך אדער איהר? דער עיקר איז, מען זאל טהאן, מען זאל העלפען וויא
ווייט מען קען. ליידער שטעהט איצט אונזער חברה שלעכט. און אין דער שטאדט
הערשט היינט א ביטערע עלענד!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטיליצע) וואס קען מען טהאן? קענען מיר פערזארגען א
וועלט.

וועקער. פון דעסטוועגען טאר מען עס ניט לאזען אזוי. בייא מיר אין קאפ דרעהט
זיך שוין עפעס א שטיקעל פלאן. איך וועל עס אויף שרייבען און אייך ווייזען. אפשר וועט עס אייך געפעלען.

שטאנדהאפט. גלויבט מיר, מיין ליעבער פריינד. דיא היגע יודען זיינען ניט ווערט
מען זאל זיך מיט זייא אפ געבען. איך קען זייא בעסער פון אייך.
גלויבט מיר, עס איז פיעל גלייכער גאר נישט צו טהאן און זיך ניט מישען.

וועקער. עס איז אייך גרינג צו זאגען, דיא ארעמע אבער ליידען. זייא הונגערען און
דארען, זיי ווייסען ניט דעם טעם פון פלייש;

שטאנדהאפט. אט וועט באלד זיין טארגעס אויף דער היגער טאקסע, נוא ועלען
מיר זעהן אויב דיא נייע בעלי טאקסעס וועלען בעסער זיין. איך
זאג אייך אויסדריקליך עס וועט נאך צעהן מאל ערגער זיין, געדענקט מיינע ווער-
טער, הלוואי זאל איך ליגען זאגען.

וועקער. איך פערשטעה אסור ניט פאר וואס יידען מוזען האבען א טאקסע אויף
פלייש, אז דורך דעם זאלען זיי אזוי פיעל ליידען און ליגען אין דער ערד?
דיא טאקסע זויגט אוים וויא א פיאווקע יודעש בלוט, זיא מאכט זייא קראנק, זיא
לאזט זיי ניט זיין שטארק און געזונד. דיא רעגיערונג פערלירט דורך דעם אויך זעהר
פיעל עפעס א קלייניגקייט צווייא מיליאן מענטשען אין לאנד זיינען אומזיסט אומ-
נישט פערקויפט צוא דיא בעלי טאקסעס, עסען ניט דאס נעטהינסטע שפייז זיינען
שלאף און האבען א פנים וויא דיא מתים!.... וויא קענען אזעלכע דערשלאגענע,
אזעלכע שלאפע מענטשען האבען אין זינען דיא וועלט? וויא קען מען פון זיי פער-
לאנגען זיי זאלען האבען א געפיהל פאר ערנסטע זאכען?.; איך רייד שוין ניט אז
דיא רעגיערונג זאל מיט א מאל געבען יודען ראוונא פראוועס, אלע פרייהייטען,
נאר וויניגסטענס זאל זיא אונז אויסלייזען פון דעם יודישען גלות. וואס ער איז
זעהר א שווערער. דיא פאאימענעס האבען אמאל בעוויעזען וויא ביטער וויא שווער
דער יודישער גלות איז. ; . וויא באלד אז יודען מוזען געבען, חוץ דעם פאדאט וואס

זיי צאָהלען דער קאָזנא, נאָך אמאָל פּאָדאַט טאקע זייערע יודען אליין, און נאָך
שרעקליך א גרויסען פּאָדאַט, היינט פאר וואָס זידעלט מען זיי אין אלע צייטונגען,
אז יודען טהיילען זיך אָפּ וויא א בעזונדערע מדינה אין דער מדינה ? . ; .
שטאַנדהאפט. פּוסטע רייד, מיין ליעבער פריינד! איהר רעדט וויא א מענטש וואָס
איז נים קיין געניטער און האט נים קיין ידיעה אין שטאָדט זאכען.
דיא טאַקסע מוזען יודען האבען, אָהן איהר, זאג איך אייך, וועט נאָך ערגער זיין.
אין פיעל גראַדען ערגער זיין, אוים וויזען עס אייך, איז נים איצט דיא צייט.
וועקער. איך וויל מיך אויך נים ארייגלאָזען אין ווייטע וכוחים, ווייל איך ווייס, אז
עס איז דברים בטלים, די טאקסע וועט בלייבען, וועניגסטענס וואָלט רעכט
געוועזען, אז אויף ווייטער זאָל מען זייא אביסעל עהרליכער פיהרען, אז דער עולם
זאָל קענען עסען פלייש פאר א וועלוועלערען מקח. בפרט וויא עס הערט זיך, וועט
מען שוין מעהר קיין פּאָדאַט נים דאַרפען צאָהלען פון דער קעסטעל. (ער גיט אבליק
אויף שטאַנדהאַפטען פון דער זייט מיט שפּאָט) חלעבען עס וואָלט רעכט געוועזען, אז איהר
הערר שטאַנדהאפט, אזא רייכער, אזא געבילדעטער און א דורש טוב וויא איהר
זאָלט נעהמען דיא טאַקסע. איהר וואלט טאקע אי כשר פערדיענט אי א גרויסע
טובה געטהאן דער שטאָדט. איהר ווייסט דאך, וואס פאר א ראָליע פלייש שפּי־
עלט אין דער געזונדהייט. אלע קרענק, אלע מכות און פּורעניות נעהמט זיך דאס
רוב ביי דיא היגע יודען פון דעם, וואס זיי עסען נים קיין פלייש; געהט הערט, זייט
מוחל, וואס דאָקטורים זאָגען. ערשט נעכטען האט מיך איין דאַקטער געפיהרט צו
א קראַנקען, וואס דיא ביינער פון דיא הענד און דיא פים פוילען ביי איהם, מחמת
ער האט אין זיין לעבען געגעסען זעהר וועניג פלייש. ער זאָגט, אז אזעלכע קראַנקע
מאכען זיך ביי איהם זעהר אָפּט און ער איז אפילו בערייט צו שרייבען און צו זאָ־
גען עס בקול רם פאר דער גאַנצער וועלט, חלעבען, עס וואָלט רעכט געוועזען, איהר
זאָלט נעהמען דיא טאַקסע.
שטאַנדהאפט (וויא איינער וואָס איז שטאַרק אויפגעבראַכט) איך דיא טאַקסע! איך דיא
היגע טאַקסע!! מען זאָל זיא מיר אפילו שענקען. איך וועל פערזאָ־
גען דעם צעהנטען ניט צו האַנדלען מיט דיא היגע יודען, גענוג טאַקסע, גענוג, איך
וויל זיא שוין מעהר נים קענען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און שינדער מיט נתן שיפרעס
קומען אריין).
שינדער און נתן. מיר שטערען אייך אפשר, ר' יודעל, וועלען מי'ר אוועק געהן.
שטאַנדהאפט (לויפט זיי אנטקעגען) חלילה! פערקעהרט, וויא געוואונטשען, איך דאַרף
אייך טאקע האָבען.

וועקער (טהוט א קוק אויף שטאנדהאפטען מיט זייגע געסט) **נוא, איצט האב איך ביי אייך** ניט מעהר וואס צו טהאן. מיר וועט'ען זיך נאך זעהן איין אנדערס מאל. עס וועט נאך צייט זיין.... לע"ע בעט איך אייך, אז איהר זאלט מוחל זיין איבער צו־קוקען דיא רעכענונג, וואס איך האב אייך נעבטען פאר נאכט געשיקט, דארטען שטעהט ריין ארויסגעשריבען, וויא פיעל עס קומט אייך פון מיר און וויא פיעל מיר קומט פון אייך. איך האב ליעב צו לעבען מיט חשבון. איך האף, אז איהר וועט מיר אפשיקען דעם נשאר, וואס מיר קומט ארויס פון אייך על פי חשבון. אדיע! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט. געלויבט איז גאט. פטור געווארען דיא זכודניעז (צו נתן שיפרעס) ער קומט און דולט מיר תמיד אן א קאפ מיט פוסטע זאכען, מיט לויטער נארעשקייטען, ביי זיין אוועקגעהן פיהל איך מיך תמיד פרייא וויא מען מהוט אויס איין ענגען שטיוועל, איך וויס ניט, וואס האט זיך דער נאר אזוי פערליעבט אין מיר און האדעוועט מיך מיט עפטערע וויזיטען?

נתן. איהר זאגט וועקער איז א נאר, חע, חע חע! האט אויף מיר ניט קיין פער־איבעל, מיר דאכט זיך אז איהר האט א גרויסען טעות. וועקער איז, נאך מיין מיינונג א קלוגע בעסטיע. איהר בעמערקט גאר ניט וויא ער נעהמט אייך דורך און דורך מיט א פאר ברענענדיגע אויגען בשעת ער רעדט מיט אייך. איך בין אויף איהם א מבין. איך קען מיינע לייט. חע, חע חע!

שטאנדהאפט. און מיר דאכט זיך, ער איז א גרויסער נאר, ער דולט מיך תמיד מיט לויטער נארעשקייטען, ער איז ניט קיין געניטער און דערצו איז ער נאך ספילטשיוו וויא א שוועבעלע, איבריגענס וואס געהט ער מיך אן? קומט זייט מוחל, אין צווייטען חדר אריין. איך האב מיט אייך צו רעדען פון א סך נעטע־הינערע זאכען. (דיא טהיר עפענט זיך ווידער אויף, און אין שטוב געהט אריין פריהער א יוד מיט א בלייך פנים, באלד נאך איהם ר' אהרן קנעכטבארג).

פיערטע סצענע.

דיא פריהערדיגע איין ארעמער יוד און קנעכטבארג.

שטאנדהאפט (ווענדעט זיך מיט א פערהמורעט פנים צו דעם יודען) **וואס ווילט איהר מיין ליעבער יוד?**

דער יוד (שטארק מיט הכנעה, מיט א ציטערדיג קול) איך האב אייך געוואלט בעטען א טובה.... האב איך אייך געוואלט בעטען.... עס איז מיר איצט שלעכט דיא צייט....

שטאנדהאפט (לאזט דעם יודען וויטער ניט ריידען) א! איך מיש מיך ניט היינט, איך מיש מיך ניט!

דער יוד. איך בין געוועזען א היגער בעל הבית; פון א קורצער צייט בין איך אראפ פון מיין מעמד. און לייד שטילער הייד דחקות מיט מיין ווייב און קינדער....

שטאנדהאפט. נו וואס זשע ווילט איהר פון מיר האבען? בין איך דען איינער אין דער שטאדט?

קנעבעלבארג (מישט זיך אריין פון דער זייט, און וויל זיך צו שמייכלען צו שטאנדהאפטען) מאקע באמת ר' יוד, וואס ווילט איהר האבען? וואס קען אייך ר' יודעל טאן? פאר וואס באמת אלץ צו ר' יודלען, אלץ נעבעך צו זיי?

דער יוד. איך וואלט בעסער געוואונטשען דעם טויט איידער צו נעהן בעטען. איך שעהם מיך, איך בין דאס נאך ניט געוואוינט געווארען, איך קען שוין אבער מעהר ניט צוזעהענדעם רחמנות פון מיינע קינדער וויא זיי ליידען הונגער און נויט, דיא כוחות נייען זיי נעבעך אויס, זייא זיינען דאר וויא שפענדלעך און האבען שוין אויף זיך ניט קיין לויט פלייש, אך מען זאל מיר העלפען מיט עטליכע קערבלעך, וואלט איך געטהאן כל א מיטעל מפרנס צו זיין מיין ווייב מיט דיא קינדער. קיין שום שטראף איז ניט אזוי גרויס, קיין שום ווייטאג איז ניט אזוי שרעקליך וויא צו צוזעהען מיט אייגענע אויגען דיא מוטשעניש פון קינדער, וואס געהען אויס פאר הונגער. איטליכער קוק זייערער ניט א בריה דאס הארץ וויא פייער, איטליכער זיפץ, איטליכער קרעכץ רייסט אויס דיא נשמה! געוואלט האט רחמנות, איך בעט אייך האט רחמנות!

שטאנדהאפט. איך האב ניט קיין צייט. געהט צוא וועקערען, ער וועט אייך שוין דארטען עקספעדירען.

דער יוד. איך בין דאך געקומען צו אייך, אזוי וויא איהר זייט א רייכער, דער ראש אין דער שטאדט און....

שטאנדהאפט (מיט כעס) איך מיש מיך שוין מעהר ניט! וואס ווילט איהר פון מיר האבען? איך האב שוין דאך אייך געזאגט וואוהין צוא געהן, מעהר האב איך קיין צייט ניט מיט אייך צו טענה'ן.

קנעכטבארג (פון דער זייט) וואס א יוד איז ? ר' יודעל האט דאך אייך שוין איין
מאל געזאגט. וואס זשע דורעט איהר זיי נעבעך דעם קאפ ? זיי טראַ
גען נעבעך אויף דעם קאפ א סך אנדערע זאכען. נאָט זאָל זיי נאָר געבען כח....
נתן. א יודען העלפט ניט איין מאל זאגען. דעריבער האב איך מיר געמאכט, אז א
יוד מעג ריידען פאר מיר אפילו א טאָג מיט א נאכט זאָל איך מיר זיצען און
שווייגען. ער רעדט זיך אן ביז וואנען עס ווערט איהם טרוקען אין האלז און געהט
דערנאך אליין אוועק. חע, חע, חע ! איך קען מיינע לייט.
שינדער. דעריבער ר' נתן זייט איהר דאך אין דער שטאדט א בורר. א בורר דארף
קענען א סך הערען און שווייגען (צו דעם יודען) נוא געהט „זייט מוחל, ר'
יודעל האט איצט ניט קיין צייט.
דער יוד. אך, רבוני של עולם! (ער קרעכצעט פון דעם גאנצען הערצען און געהט ארויס).
שטאנדהאפט (ווענדעט זיך צו קנעכטבארגען) נוא, וואס וועט איהר עפעס זאגען, מיין
ליעבער ר' אהרן ?
קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח איין ענין.
שטאנדהאפט. איהר זעהט דאך, מיין ליעבער ר' אהרן, איך בין איצט טרוד, איך בין
איצט בעשעפטיגט מיט מענטשען.
קנעכטבארג. איך קען בעשטעהן אויסווארטען. נישקשה, חלעבען ! געהט רעדט
אייך מיט זייא, איך וועל מיר דאָ אויסווארטען, לעבט הונדערט מיט
צוואנציג יאהר !
שטאנדהאפט, שינדער און נתן שיפרעס געהען אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

קנעכטבארג זיצט אויף א שפיץ פון א בייכקעל און רעדט צו זיך אליין.

אך השי"ת זאל וועלען האָטשע היינטיגעס מאָל אויף מיר רחמנות האָבען
און דאס פיצעלע מזל זאָל מיר געהן ! מיין פלאן איז זעהר א גוטער, עס איז אין
איהם דאָ זעהר א טיעף קנייטשעל, זעהר א שעהן שפיצעל, ער זאָל נאָר אויסגע־
פיהרט ווערען, וואלט איך מיט א מאָל אויפגעריכט געוואָרען, איך וואלט מיך ארום
געצאָהלט פון מיינע חובות און חתונה געמאכט מיין עלטערע בתולה, זיא איז שוין
א בונרות, אין דיא יאָהרען, זיא ווערט וואס א טאָג בייזער טרויעריגער, זיא הוסט,
זיא נענעצט און שטערט מיך בייא דער נאכט פון דעם שלאָף. — אוי קיין חדוש

המתים זאָל ספּאַדיק נימ אויפשטעהן! ער האט מיך דענסטמאָל פּשוט דערהרגעט, אוים לאָקשען! האט ער געזאָגט (ער קריעכט זיך נאָך ספּאַדיק) אוים לאָקשען! אוודאי איז איהם גרינג צו זאָגען, אז ער האט זיך שוין אָנגעזאָפּט מיט יודיש געלד וויא א פּיאַווקע! אוי, ער זאָל זיין אין מיין שטאַנד, נישקשה וואָלט ער ניט געזאָגט מיט אזא קאַלטער לעבער אוים לאָקשען! (ער טהוט א קרעכץ פון דעם גאַנצען הערצען) גוט אויף דער וועלט איז טאקע נאָר דיא פּאָפּעטשיטעליעס, זיי זיינען חלעבען ניט קיין גרויסע חכמים, ניט קיין שטאַרק געלערנטע, ניט צו פיעל איבערגעשפּיצט און דאס מזל שפּיעלט זיי! זיי טהוען אָן צרות אין דער שטאָדט, טרעטען איטליכען מיט דיא פּיס, און איטליכער פון דעסטוועגען טראָגט זיי אויף דעם קאָפּ, מען ציטערט פאר זייער דוך, מען לעקט זיי, מען גיט זיי אָפּ כבוד אין באָד און להבדיל אין שול. זיי פּארען זיך אויף דער אויבערסטער באַנק, זיי זיינען מיט ששי און מיט סנדקאות. קורץ זיי זיינען דאס אויבערשטע פון שטייסעל. עס נעהט זייא פון אלע זייטען, און מיר נעהם עס שלים-שלימזל. השי״ת זאָל היינט וועלען אויף מיר רחמנות האבען, חאַטשע בזכות מיין אלטער בתולה, ער זאָל אָננעהמען איהר הוסטען, איהר גענע־צען און זאל געבען שטאַנדהאַפטען אין הארצען א גוטע לוינע, אז ער זאָל זיך לאָ־זען רעדען און ניט זיין משוגע. (ער קרעכצט) איך האב מורא, אז היינט איז איהם אָנגעקומען דער שגעון עפּעס קוקט ער מיט א פּאָר אויגען, גלעט אלץ דיא פּאָטי־ליצע און רופט איטליכען מיין ליעבער, דאס איז בייא איהם א שלעכטער סימן. לע״ע האב איך גוט געטהאָן, וואָס איך האב איהם געלאָזט שמועסען, מיט אנדע־רע און בין מיר דאָ געבליעבען זיטצען. אפשר וועט ביי איהם. אין דער צייט דער שגעון איבערגעהן. (ער שטעלט זיך אויף און ציהעט אוים דיא גליעדער) אך סקוטשנע! סקוטשנע חלעבען צו זיצען דאָ אליין, וואס קען דאס זיין, וואס האבען זיך דאַרטען פערשפּארט? וואס מען סודעט זיך דאָרטען אזוי לאַנג? עס איז עפּעס ניט גלאַט. אין דער שטוב, וואס מען סודעט זיך מיט ר׳ נתן שיפּרעס, מוז שוין דאָרטען עפּעס זיין, אז ר׳ נתן איז פרעהליך, איז א סימן, אז מענטשען וועלען, היינט אדער מאָר־גען, וויינען. ר׳ נתן איז וויא א וואָרעם, וואס האט א שליטה איבער נבילות און פּגרים, קוים איז איינער געפאַלען און געבליעבען טוידט אהן א גראָשען, דענסטמאָל דרעהט זיך אָרום איהם מיין ר׳ נתן, ער שינדט איהם אָפּ דאס פעל און לעבט מיט כל א תענוגים, ער עסט גוט, און טרינקט גוט, ער שלאָפט גוט, און מאכט זיך פון יענעמס פעל א גוטע קאָלדרע.... ר׳ נתן איז מיר היינט עפּעס פרעהליך, עס וועט שוין מסתמא זיך טרעפען עפּעס איין אומגליק אין דער שטאָדט. וויא אזוי ווערט מען געוואָהר וואָס זייא שמועסען דאָרטען? איך בין זעהר ציקאַווע צו וויסען. (ער

שטרעקט זיך אויס און פרוואווט צו געהן גאנץ שטיל אויף דיא שפיץ פינגער נעהענטער צו דער טהיר שטעלט זיך דער נאך אביעדער און שטרעקט אויס דעם קאפ. האלט איין דעם אטהעם, הערט זיך צו א ביסעל און שפרינגט באלד צוריק אויף דיא שפיץ פינגער) איך האב מורא חלעבען! איך האב מורא מען זאל חלילה נישט דערהערען, אדער מען זאל נישט פכוצלים עפענען דיא טהיר. — וואס טהוט מען אבער איך וויל דאך פארט הערען, חאפען עפעס א ווארט? איך קען מיך ניט איינהאלטען, עס נעלוסט זיך מיר זעהר צוא וויסען. (ער בייגט זיך און הייקערט זיך איין אין צעהנען, שארט זיך צו וויא א קעצעלע אויף דיא נעגעל צו דער טהיר, לייגט צו איין אויער און הערט זיך צו עטליכע מינוט, דער נאך רוקט ער זיך צוריק און ציהעט זיך ביים צוריק געהן אלץ וואס וויטער מעהר אויס, ביז ער קומט צו אויסגעוואקסען צו זיין בייגקעל) אבער איצט האב איך שוין געהערט, איך האב געחאפט עטליכע ווערטער. געגוג פאר מיר, דאס איבריגע קען איך מיך שוין אליין אנשטויסען. דיא עטליכע ווערטער קומען מיר שטארק צו ניץ ביי מיר אין קאפ מאכט זיך שוין גאר א נייער פלאן, מען דארף איהם נאך היינט אפארבייטען (נאך דעם אז ער טראכט אביסעל) נוא, איך וועל זאגען דעם ארענדאר, הער אויס! וועל איך איהם זאגען, היינט מעג מען דאך אריינפיהרען בראנפען וויא באלד מען האט דער פאר אפגעצאהלט אקציז. אויך וויל מען ביי דיר אויסדינגען ז'יא ארענדע ווייסט דוא וואס סערדצע? צוואנציג פראצענט פון דער ארענדע זאל הייסען געהט אויף דער שטאדט; עס איז דאכט זיך א גרויסע טובה פאר דער שטאדט. דער פאר בחור, וועל איך זעהען מאכען א חרם, מען זאל קיין בראנפען ניט אריינפיהרען. חאפסט דוא איינעם מיט א ביסעל טהו איהם אן צרות, געבראטענע לייד, גים דיא וואסער אין דיא בראנפען און שטעל גרויסע מקחים! א, יא גוט? גיב זשע מיר דיא מעשה, דאס הייסט, צוואנציג פראצענט אויף דער שטאדט שא, שא, נאך א פלאן! טאקע דוא בחור, דיך ארענדאר פון דיא ליכט מיין איך, גיב אויך דיא קאץ!.... (ער פערטראכט זיך אביסעל) הא? דאכט זיך זיי געהן, איך וועל מיך מאכען גאר תם. (ער זעצט זיך אנידער אויף דעם בייגקעל און דרעמעלט קלוימערשט).

זעקסטע סצענע.

קנעכטבארג, שטאנדהאפט, שינדער און נתן שיפרעס.

שטאנדהאפט (אריינגעהענדיג אין חדר א ביסעל לוסטיג) נוא, ר' אהרן וואס וועט איהר זאגען הא וואס שווייגט איהר? (ער געהט צו אביסעל נעהענטער) ע, ער שלאפט! ר' אהרן, שטעהט אויף צו חצות! (ער שטערכט איהם מיט א פינגער).

קנעכטבארג (שמעהט גיך אויף פון דעם בײנקעל, ניט מודט ניט לעבעדיג, און רייבט דיא אויגען) הא, וואס איז? (ער רעדט קלוימערשט וויא פערשלאפען אונטער דער נאז) וואס ווילט האבען פון פאפשיטעליעס?.... עהרליכע לייט פאפשיטעל.... וואס ווילט האבען פון שטאנדהאפט?.... אנדהאפט עהרליך, וויל זיך ניט מישען שאנדהאפט!.... (ער טשוכעט זיך באלד אויס) אך! זייט מיר מוחל, ר׳ שטאנדהאפט. איך בין אלץ נעזעסען, נעזעסען דא אויף דעם ארט און פאר גרויס מידעגקייט האב איך נעחאפט א דרעממעל. אך, זייט מיר מוחל, איך האב א פנים נעשמאק געשלאפען?

נתן (מיט א שמייכעלע) עס מוז אייך א פנים, אהן עין־הרע, גאנץ גוט זיין, ר׳ אהרן, אז איהר שלאפט בייא טאג? חע, חע, חע! (צו שינדערען) עסען זאל ער אזוי וויא ער האט געשלאפען; ר׳ אהרן איז א ממזר. חע, חע, חע! איך קען מיינע לייט.

שטאנדהאפט (צו נתן שיפרעס און צו שינדערען) זיצט זייט מוחל, מיר וועלען באלד ווידער איבערשמועסען מכח דעם עסק.

קנעכטבארג (דער וויל צו זיך אליין) ער איז איצט נעלויבט השי״ת אויפנעלייגט, און אז עס איז יא איין עת רצון וועל איך איהם שוין דא אויפנעבען טאקע אלע פלאנען מיט אמאל מאמער ווען מיר היינט דאס מזל געהן.

שטאנדהאפט. נוא, ר׳ אהרן!

קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח כמה וכמה ענינים, וואס קענען זיין א טובה פאר דער שטאדט.

שטאנדהאפט. אויב איהר האט כמה וכמה ענינים, קומט־זשע צו מיר אין איין אנדער צייט. איצט בין איך פערנומען, איהר זייט דאך אויך מיעד און שלעפעריג.

קנעכטבארג. איך בעט אייך ר׳ יודעל, רחמים. איך בעט אייך שענקט מיר א שעה צייט, אז איך בין שוין דא, איך בעט אייך טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטיליצע) מיין ליעבער ר׳ אהרן, נעהמט אייך היינט געזונטער הייד!

קנעכטבארג. נאר אויף איין האלבער שעה. טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט. אך וואס א יוד איז? איך בעט אייך, מיין ליעבער „ר׳ אהרן, כאפט מיך איצט צו רוה און נעהמט אייך!

קנעכטבארג. האט ניט קיין פאראיבעל, איך געה. האט איך א גוטען טאג. (ער
לאזט זיך געהן צו דער טהיר און ווארטשעט) איך האב מיר אכיין אנגעפייפט
דער מיט, וואס איך האב געזאגט כמה וכמה ענינים. עס איז שוין איצט מיט איהם
נישט צו ריידען, ער איז שוין משוגע. אוי, נישטא קיין מזל ! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט (זעצט זיך אניעדער לעבען טיש און טראקטירט דיא געסט מיט גוטע האוואנער
ציגארען) אזוי, אזוי, דענק איך, וועט עס מוזען טאקע זיין.... אי טא־
מער וואס ? מען וועט אמאל דארויף שרייען, עס.... איך בין שוין צו אזעלכע זא־
כען געוואוינט געווארען. ניחאי ליודי מאוו א יא זדראוו.

נתן. ווער הערט יודען, אז זיי שרייען? יודען, חע, חע, חע ! קען איך, זיי זיינען נאר
וויא דיא קאמערען, זיי נעהמען זיך צונויף זושען, זושען דאכט זיך נאר שרעק־
ליך. פרואוו נאר א מאך טהאן מיט דער האנד, צופליהען זיי אין אלע זייטען.

שינדער. וואס אמת איז אמת. ניט אומזיסט זייט איהר א ווילדער בורר ! און א
גוטער אפמאכער, טאקע ווייל איהר קענט יודען.

נתן (שמייכעלט) חע, חע, חע ! יודען זיינען דאכט זיך קלוג, עס זיינער אבער נאך
ניטא אזעלכע נאראנים אין קיין אומה ולשון, וואס מען טהוט זיי אפ איז פאר־
פאלען. פרואווט שטעלט זיך א שטיינער אין גלופסק מיט א שטריק אויף דער גאס,
לאזט קיינעם ניט דורך ביז מען זאל בעצאהלען, וועט איטליכער געבען געלד, אפילו
א ווארט נישט איבער צו ריידען. איינער אפשר וועט זיך שטעלען אפדינגען א קאָ־
פיקע. יודען דאכט זיך זיינען רחמנים, זייער רחמנות אומשטעהנס געזאגט איז ניט
ווערטה קיין שמעק טאבעקע. בשעת א שרפה, א שטיינער, וועט איהר זעהן א סך
יודען לויפען זיך צו נויף אהן א נשמה, ניט איינער פון זיי וועט אויס שטרעקען דיא
האנד צו דער לאנגען אביסעל וואסער ; נעכטען ערשט האט א יוד געריינינגט דיא
רינווע ארום א דאך. ער האט זיך א גליטש געטהאן און איז געבליעבען הייגגען אין
דער לופט, אנגעהאלטען מיטביידע הענד אן דער רינווע. א האלבע שטאדט אפשר
איז זיך צונויף געלאפען, איטליכער האט געקרעכצט, געשריען און ניט איינער האט
געבראכט א לייטער ! חע, חע, חע ! איך קען מיינע לייט.

שטאנדהאפט. לאָם מיר דאס איצט אוועקלייגען אן דער זייט און שמועסען בעסער
פון עסק.

שינדער. פערקעהרט, דאס וואס ר' נתן האט ביז איצט גערעדט ניצט טאקע צום
עסק, זיי ריידען וויא א געניטער, וויא א חכם. פון זייערע רייד קענט איהר
ארויסזעהן וויא גוט איך האב געראטהען, אז מען זאל דער ווייל נאר אהן מורא

ארויפציהען אויף דעם מקח פון פלייש. יענעם מאכט חלעבען נים אזוי שטארק אוים אז ער גיט אויף דער אקע נאך א פאר קאפיקעס און פאר אונז מאכט עס טאקע אוים גאר א גרויסע סומע. עפעס א קאטאוועס אזא גרויסע שטאדט יודען זאלען זיך פרובפערען! דיא הצטרכות זיינען זעהר גרוים.

נתן. און אז מען וועט נעהמען דיא טאקסע אויף ווייטער בזה האופן, וויא מיר האָבען ערשט געשמועסט, וועט מען מעגען ארויפציעהען! נאך א קאָפּיקע אויף דער אָקע, וואס איז א קאָפּיקע? אי וואָס, מען וועט שוין נים דארפען מעהר צאָהלען פאַדאַט פון דעם קעסטעל, נוא מיילאָ וואס מאכט עס אוים? יודען דארפען אָהן דעם אויך א סך האבען.... און וואס איז, אומשטעהנס געזאָגט, א קאָפּיקע?

שינדער. איך טראכט שוין דאס אליין אויך, וואס איז א קאָפּיקע? אפילו צוויי שטאנדהאפט. א קאָפּיקע איז טאקע גאר נישט. פון דעסטוועגען וועלען זיך געפינען אזעלכע, וואס וועלען שרייען. איהר אלץ וואס וועניגער און זייא טאקע אלץ שרייען. פאר יודען ווילט איהר יוצא זיין? משה רבינו האט מיט זייא נישט געקענט אויסקומען.

נתן (מיט א שמייכעלע) ווען א שעפעלע שפארט זיך א ביסעל איין, מעקעט, דריגעט מיט דיא פיסלעך דארף מען עס נאָר געבען א שמיצעל, חע, חע, חע! וועט עס זיך נעהן ווייטער גאנץ שטיל. אייב עס שרייט ווידער. נאָך און נאָך א שמיצעל ביז דיא כחות וועלען איהם אויסגעהן און עס וועט אניעדער פאלען, אויסגעצויגען מיט דעם פיפעק ארויף, חע, חע, חע!

שינדער. עס פערשטעהט זיך, אז מען קען נים מיט גוטען מוז מען מיט בייזען....

בשעת מען וועט דארפען מאכען ספּראוועטשנע צענעס אויף דעם פלייש וועלען מיר, וויא פריהער טאקע, אויסקלייבען פון דער סטאדע א פאָר קעלבלעך, הונגעריגע פארשווינען, וועלען זייא מסתמא שטעלען גוטע צענעס. פאר א קליינינ־קייט חלעבען, טאקע גאָר פאר א זשמעניע הייא. וואס דארף דען א קעלבעל מעהר האבען? — קעלבלעך זיינען דאָ בה"ש זעהר נענוג, איהר וועט זייא געפינען דווקא אין דיא הויכע טהויערען, זיי מעקען נאך דער ברוסט און וועלען נעבעך עסען.... און ווייטער וויא זאָגט איהר, ר' נתן, איהר זייט דאך א שטאדט בורר וועט איהר בעטען דעם צד, וואס איהר האלט מיט איהם, ער זאָל מיט אייך אויף האלטען און זיצען ביי דיא ספּראוואָטשנע צענעס....

נתן. פון קינדוויז אָן האב איך ליעב עקאנאמיע, דאס איז זעהר א גרויסע זאך. מען וועט דארפען זעהן איינצוברייננען פון דער זייט אויך א גראָשען. איך מיין עס וועט נים שאָדען הלעבען, מען זאל פון דרויב, פון קעפּ און פון פים ובדומה

אויך נעהמען אקציז, ווער ווייס דען, וואס על פי זאקאן מאר מען דערפון ניט נעה־
מען? און פאר וואס מאקע אויך ניט פון שמאלץ? לפחות א קערבעל פון דעם פוד־
א קאטאוועס עפעס וויא פיעל פוד שמאלץ ווערט א יאהר אין גלופסק אריינגע־
פיהרט! אט נעהט א פסח, וויא פיעל הונדערט פוד, מיינט איהר, וועט אריינגע־
פיהרט ווערען, הא? דאס קען מאכען וויעדער א גרויסע סומע, און קיין האהן אפילו
זאל ניט קרעהען! מען וועט הייסען ביי דער ראגאטקע צאהלען, חאטשע מען דארף
איינענטליך ניט, וועט מען צאהלען.

שינדער. זעהט איהר וואס גלייך איז גלייך, איך האלט אויך זעהר פון עקאנאמיע.

איך וויל אייך נאך בעסערס עפעס זאגען, מען דארף נעהמען טאקע אקר
ראט דאפעלט, וויא דיא פאלאזשענע, שחיטה נעכד פון נסות ודקות און פון עופות.
דער וואס עסט עופות איז ניט קראנק צוא צאהלען עטליכע קאפיקעס מעהר! און
איהר קענט אייך משער זיין וויא פיעל געלד דאס קען א יאהר איינטראגען? הא!
מיין ליעבער ר׳ נתן! וואס זאגט איהר.

נתן. וואס זאל איך זאגען? איהר זאלט דערלעבען משיח! וואו געפינט מען נאך
ערגעץ אזא ר׳ יוסעל? אז עס איז שוין יא געקומען צוא רייד, וועל איך אייך
אויפגעבען נאך א פלאן וויא אזוי עס קען ווערען א קערבעל. מען דארף זעהן, אז
דיא פעדערען פון אלע עופות זאלען עפעס אויך איינטראגען. אימליבער וואס קוי־
לעט איין עוף מוז ביי דעם שוחט אין שטוב אפפליקען דיא פעדערען, נישט טארען
זיך איבערצולאזען אפילו א פלעדעראוויש, באם ניט, זאל דער שוחט מאכען תנועות
און זאל ניט שעכטען דאס עוף. — ווייטער, דער עולם עסט דיא גרויסע גאלאנסקע
היהנער, זיי ווענען מעהר פון דיא פראסטע אפשר מיט א פאר פונט, און שחיטה
געלד צאהלט מען פאר זיי אקוראט וויא פאר דיא פראסטע, בבן איז דאך אונז א
פאדריוו, דארף מען זוכען א מיטעל, מען זאל דיא היהנער ניט עסען.

שטאנדהאפט. יא עס געהט מיר אין קאפ! וואס פאר א מיטעל אבער טהוט מען
דערצו? (מיט א שמייכעלע) זעהט איהר, דערצו תאט מען שוין גע־
דארפט האבען ר׳ אהרן׳ן, ער איז א בריה אויף אזעלכע זאכען.

נתן. מיר וועלען זיך קענען בעגעהן אהן איהם. זעהט איהר, דא מוז מען שוין אבי־
סעל בענוטצען יודישקייט, מען מוז ווערען גאטס סטראפטשעס, אבהיטען יר־
דען פון א מכשול, פון א חשש טרפות. אין עקאנאמיע דארף פרומקייט אויך עפעס
איינטראגען, ניט זיין קיין לענער סחורה. גאט ניטצט אויך אז ער ניטצט.... חע,
חע, חע! פערשטעהט איהר? מען וועט דארפען אנזאגען דיא דיינים, אז זיי זאלען
אסר׳ן דיא דאזיגע פראקליאטע היהנער

שטאנדהאפט. אומזיסט זאלען אונז דיא באנק קווטשערס קאסטען נעלד, פאר וואס נעהמען זיי ביי אונז געלד, אונזער נעלד, אונזער בלוט? אונזער נויטה נאר האלט דאך אין שטאדט אזא מחנה ליידיג געהער!

שינדער. זייט חלעבען ניט אין כעס אויף דיא דיינים נעבעך. זיי זיינען גאנץ עהר־ליכע יודען, זיי פאלגען וואס מען הייסט זיי.... מסתמה וועלען זייא דאס אויך טהאן. טהאן, וויא איך בין א יוד טהאן! זעהט איהר, אט מיט דיא הולטאיעס, מיט דיא יודישע סאלדאטען וואלט זעהער רעכט געוועזען צו לעהרנען בלק. פאר וואס זאלען אזעלכע הולטאיעס עסען פלייש אהן טאקסע? און אויב אפילו עס איז דא אזא זאקאן, נוא מאלע וואס שטעהט? מאלע וואס מען הייסט? מיר דארפען אונזער שכל האבען.

נתן. נאך מיין מיינונג וואלט אפשר ניט געשאדט. אז בעת מיר וועלען איה״ש איינפיהרען אונזער עקאנאמיע, זאלען מיר צו זיך צולאנטשען מענדעל דעם גע־לען, ער האט אלע פאסטעמקעס פון א שייגעץ, בייא אונז וועט ער ערשט ווערען גאר איין אנטיק. ער וועט סלוושען אנפאלען און וועט מיט דער צייט שטארק צו נימץ קומען.

שינדער. למאי נתן פרעכמאן, ער איז אויך זעהר ספאסאבנע, קען שטארק ניטצען דער שטאדט. דיא שטאדט וואלט פון איהם געקענט האבען טובות. פאר וואס זאל דיא שטאדט ניט מחזיק זיין אזא נימצליכען מענטשען? ערשט היינט איז ער ביי מיר געוועזען און האט שטארק מתרעם געוועזען אויף דער שטאדט.

שטאנדהאפט. וואס מיינט איהר? מען האט איהם אפשר גערארפט טאקע מחזיק זיין, ער האט א געמבע א פיסק אויף שרויפען און קען אמאל זעהר צו נימץ קומען....

נתן. מסתמא וועט מען איהם שוין אויך אין זינען האבען, ער איז דאך מיין פרעכ־מאן.... מיר קענען שוין דאכט זיך געהן עס איז איצט ביי מיר פונקט דיא צייט פון מיטטאג.

שטאנדהאפט. ווארט נאך אביסעל ר' נתן, איך וועל געהן אייך געבען עטליכע הא־קענדער העריננלעך פון דיא, וואס געפעלען אייך איהר זייט דאך א מבין אויף עסען. (ער געהט).

נתן (שטילערהייד צו שינדערען) איך מיין, מען זאל שטאנדהאפטען אפגעבען אין דער ארענדע צוא פרעכמאנען. שטאנדהאפט אומשטענס געזאגט מוז דאך א בלייז תמיד זיין ביי אימיצען אויף דער ארענדע זאל איהם זשע לכל הפחות פון היינט אן

האלטען מיין פרעכמאן. עס וועט אין כמה אופנים זיין גוט. מיר דארפען ניט פער־
נעסען מיט וואס פאר א מין מענטשעלע מיר האבען צוא טהאן. שטאנדהאפט איז
קלוג, מיר דארפען אבער קלינער זיין. חע, חע, חע!

שטאנדהאפט (קומט ארויין) נאט אייך ר' נתן עטליכע הערינג אין דעם פאפיער, די
וועלען אייך מאכען א גוטען אפעטיט.

נתן. א שעהנעם דאנק אייך. איך האב בה״ש תמיד א גוטען אפעטיט (ער נעהמט
די הערינג, געזעגענט זיך און געהט ארויס מיט שינדערען):

פינפטער אקט.

**דא ווערט פארגעשטעלט אללע זאכען, וואס קומען פאר
ביי דיא נייע מיני בעני טאקסעס. *)**

ערשטע סצענע.

פייא דעם שוחט אין שטוב, אין דער פריה. ווייבער, מיידלעך זיצען
און פליקען אפ עופות איבער גרויסע ביטען. אויף דער ערד ליעגען
היהנער, קאטשקעס, גענז, אינדיקעס און שרייען מיט אלערליי קולות.
עס איז א געשרייא, א געשטופערייא, א געשעלטערייא.

אייזיק זאאיקע קומט אן.

דער שוחט (האלט א חלף אין דער האנד) פליקט ווייבער, פליעקט! לאזט ניט איבער
קיין איין פעדער!

ווייבער. מיר פליעקען, מיר פליעקען, עס זיינען שוין פול דיא ביטען, נאט זעהט,
זעהט!

איין יודענע. נאט אייך מיין האהן, ער איז אפגעפליעקט גלאט וויא בערעל פארכס
קאפ!

---

*) אמר ר' מענדעלע אין דעם אקט קומען פאר אזוי פיעל זאכען און שרעקליכע מעשיות.
אז איך האב געמוזט א סך זאכען איבערהיפערען. ראשית, האב איך ניט געהאט אזוי פיעל געלד
דאס אלסדינג מיט א מאל אפצודרוקען, צוווייטענס, האב איך טאקע ניט געוואלט ארויסגעבען א דיק
ביכעל מחמת א יוד האט פיינט צו צאהלען פאר א ביכעל א סך געלד. עד האט איין מקח אי פאר א
רינעם. אי פאר א גראבס. איך בין מבטיח דעם עולם, אז וויא באלד איך וועל אפלייזען פאר דער דא־
זיגער מעשה, וועל איך אי״ה אפדרוקען אין א בעזונדער ביכעל דיא אלע סצענעס, וואס איך האב
איבערגעהיפערט.

צווייטע יודענע. נאַט אייך מיין הוהן, אָהן א סימן פעדער!

דריטע יודענע. נאַט זעהט בייא מיר! מיינע איז גלאַט וויא דיא מאַמע האָט זיא געהאַט!

פיערטע יודענע. נאַט קוילעט מיין קאַטשקע, איך האָב זיא שוין אָפּגעפּליעקט!....

פינפטע יודענע. נייט אייך דעם הינטער חלק פון מיין אינדיג!

דער שוחט (שרייעט אויף א מיידעל) דראַבקע, וואָס האָסט דוא איבערגעלאָזט א פלעדערוויש! האַפּט זיא דיא גנבטע, דיא הולטאַייקע, איך וועל דיר אויסרייסען דיא צעפּ, דראַבקע, גנבטע, גנבטע!

דאָס מיידעל. פאַר וואָס פליקט שיינדעל ביי אייך ניט אָפּ דיא עופות? פאַר וואָס איז שיינדעל ביי אייך אַזא מיוחס?

איין קעכנע. שיינדעל איז א שעהן מיידעל!

צווייטע קעכנע. שאַ! מען טאָר ניט אויסזאָגען פון דעם חדר!

אייזיק זאַאיקע (שטופּט זיך דורך צווישען דעם עולם צום שוחט מיט א גרויסען גאַלאַנסקען האָהן אין דער האַנד) קוי־קוי־קוילעט מיר דעם האָהן!

דער שוחט (קוקט אָן דעם האָהן) מיין ליעבער יוד דעם האָהן וועל איך אייך ניט שעכטען.

אייזיק. פאַ־פאַ־פאַרוואָס דעם האָהן ניט שעכטען?

דער שוחט. א שעהנער יוד חלעבען! ער וויל עסען א גאַלגאַנסקען האָהן, א טרפה האָהן!.... א שעהנער יוד חלעבען!

ווייבער. טראַפּניאַק, טראַפּניאַק! ער וויל עסען א טרפה האָהן!

דער גאַלגאַנסקער האָהן (קרעהט) קוקעריקוא! קוקוריקוא!

אייזיק. פאַר וואָס איז א גאַ־גאַ־גאַלגאַנסקער האָהן טרפה? ער קרעהט דען ניט וויא אלע אנדערע?

דער שוחט. דאָס, זייט מוחל, נעהט פרעגט דעם דיין!

אייזיק. און דער דאַ־דאַ־דיין האָט מיך געשיקט צו אייך.

דער שוחט (מיט מוסר) וויא שעהמט זיך ניט א יוד צוא בעטען, מען זאָל איהם שעכטען א טרפה האָהן?! אַזא איין אַלטער יוד מיט א באָרד!

ווייבער. דער נאָך זאָלען שטאַרבען אונזערע קליינע קיינדער פאַר זיינע חטאים, צו ליעב זיין טרפה קישקע!

אייזיק. פאַ־פאַ־פאַר וואָס עסט מען אַזעלכע היהנער אומעדום? און פאַר וואָס האָט מען זיי גענעסען פּ־פּ־פריהער טאַקע אויך דאָ?

דער שוחט (מיט כעס) צראש פרעגט ער שאלות, דיא גאנצע שטאדט מאכט ניט קיין שאלות. אז מען זאגט מען טאר ניט, טאר מען ניט. מסתמא טאר מען ניט, וואס פרעגט איהר דא שאלות? א חרפה, א בושה חלעבען, שעהמט אייך אין אייער ווייטען האלז!

אייזיק (געלאסען) אז איך פא־פא־פארשטעה ניט, האב איך מיך פיינט צו שעהמען און פ־פ־פרעגן.

דער שוחט (מיט יראת שמים) אזוי? ! א שעהנער יוד כלעבען ער פרעגט !...... אט חלעבען לאזט מיך צורוה און געהט אייך, געהט ! איך האב אסור ניט קיין צייט מיט אייך דא צוא טענה'ן. (ער ווענדעט זיך צו דיא ווייבער) פליעקט ווייבער, פליעקט !

(דיא ווייבער לאזען ארויס א געלעכטער, אייזיק שטעהט אביסעל און קוקט אהן דעם שוחט, דיא ווייבער, דיא ביטען מיט פעדערען און געהט אוועק מיט דעם האהן אין דער האנד).

צווייטע סצענע.

אין בית־המדרש, אין דער פריה, נאך דעם דאווענען. דער דיין זיטצט אויבען אן אין טלית און אויף דעם שטענדער פאר איהם איז אפען א גרויסע גמרא. אייזיק זאאיקע שטעהט אנטקעגען דעם דיין. עטליכע יודען דרעהען זיך ארום און דערקאנטשען זיך דעם דאווענען.

אייזיק. איך האב מיך ניט געפוילט! איך האב פערזעצט מיין שבת'דיגע קא־קא־קאפאטע און בין אביסעל געפאהרען, אביסעל גע־גע־געגאנגען צוא פוס קיין לעמבערג און האב געבראכט פון דיא „מפרשי הים" כא־כא־כתוב וחתום. אז דיא גא־גא־גאלאנאנסקע היהנער מעג מען עסען. זיי אליין עסען אויך דיא היהנער.

דער דיין. עס איז אבער דא א דעה, אז מען טהאר דיא היהנער ניט עסען.

אייזיק. ס־ס־סטייטשן עסען א פנים דיא ג־ג־גאונים, דיא מפרשי הים און דיא גאנצע וועלט יודען טרפות? נאר דאס שוין אהן א ד־ד־זיים. זאגט מיר, איך בעט אייך, פאר וואס האט איהר פ־פ־פריהער ניט געהאלטען פון דער דעה? דאס איז ער־שטענס, און צווייטענס, ווייזט מיר דיא דעה! אט זיינען דא יו־יר־יודען וועלען זייא אויך זעהען.

דיא יודען. טאקע באמת רבי, דער יוד איז דאך גערעכט. ווייזט איהם דיא דעה.

דער דיין. זאל ער קומען צו מיר א היים.

אייזיק. דאס אייגענע האב איך שוין פון איהם געהערט אמאל פ־פ־פופציג, נאך איי־
דער איך בין געגאנגען קיין לעמבערג. ער וויל מיך א־א־אפנארען.

דער דיין (מיט א געשרייא) תרבית! דרך ארץ!

דיא יודען. מסתמא, ר׳ יוד, אז דער דיין זאגט, האט ער א דעה.

אייזיק. עס פערשטעהט זיך ער האט א דעה. דעם פ־פ־פראיעקטס דעה! אט וויא
אזוי ביי יודען ווערט פ־פ־פלוצים א דין, א מנהג!....

דער דיין. אפיקורוס! הערט נאר, וואס דער אפיקורוס זאגט!

אייזיק. אבער אבי ניט קיין צ־צ־צבועק. איך האב ליעב דעם אמת און ש־ש־שווינ־
דעל ניט מיט דער תורה...... אדרבה זא־זאגט נאר, איך וועל אייך עפעס
פרעגען; אויב דיא גא־גא־גאלגאנסקע היהנער זיינען טרפה דארפען דאך זייערע
אייער אויך זיין טרפה, אזוי וויא דיא אייער פון אלע עופות טמאים, הייגט פאר
וואס זשע קויכען יודען אויף דעם מארק אייער סתם און קוקען נאר נישט דארויף
פון ווע־וועלכע מיני היהנער זייא זיינען? הא, ווא־ווא־וואס זאגט איהר דערצו? (ער
באברעט זיך און נעהמט ארויס פון דער קעשענע עפעס איינגעוויקעלט אין א טיכעל) אט זיי־
נען היהנערשע אייער! אדרבה דע־קענט וועלכע אייער זיינען דא גא־גא־גאלגאנ־
סקע? — אט הערען יר־יר־יודען, איך געה פון דאנען ניט אוועק ביז איך וועל ווי־ווי־
ויסען איין עק א סוף!

דער דיין (רייבט דיא וואנטצעס פאר גרויזאמע) געהט שוין, געהט! איהר וועט פון מיר
הייגט האבען א קלאהרע תשובה. קומט צוא מיר פאר מנחה. בנאמנות,
הייגט וועט איהר האבען א תשובה!

אייזיק. נוא, אז א יוד שווערט אין שוהל לעבען ארון קדש, מ־מ־מוז מען גלויבען..
איך וועל מיך נישט פ־פ־פוילען און קומען צוא אייך פאר מנחה. (ער געהט
אוועק).

דער דיין (מיט א קרעכץ צו זיך אליין) הייגט, רבונו של עולם, וואס טהוט מען? וואס
טהוט מען? וויא אזוי איז מען דא יוצא פארביידע צדדים? קיין פשרה,
וויא איך זעה, וועט דא נים העלפען. ער וויל נים קיין געלד...... אך רבונו של
עולם! וואס טהוט מען? (ער מאכט צוא דיא גמרא, לייגט צו נויף דעם טלית און געהט
ארויס).

דרימע סצענע.

שטאנדהאפט מיט זיין כנופיא, דער דיין, מענדעל דער געלער,
בייא נתן שיפרעס אין הויז.

פיאווקין. הערט נייעס! אייזיק זאאיקע געהט ארום אין דער שטאדט מיט א קאָנטראַקט פון דער טאקסע, און קלעהרט אויף דעם עולם, וויא אזויא מען בערייסט זיי פראַטיוו דעם זאקאָן!

שטאנדהאפט. נישט אויסצוהאלטען פון דיא ליידיגנעהר, פון דיא קבצנים, פון דיא עזות—פנימ'ער.

פרעכמאן. וואס הערט איהר, שטאנדהאפט, דיא עזות פנימ'ער? (ער מאכט א קולאָק) זעהט איהר, מיין איין קולאק איז גענוג פאר אזא זאאיקע! א מאָל האב איך איינעם געגעבען א סטיסאק האט ער זיך באלד בעוואשען מיט בלוט און איז טאקע אין עטליכע טעג ארום געשטארבען אין באָלניצע. איך זאג אייך, אין אזא יודישע שטאָדט, וויא אונזערע, העלפט נאָר א קולאָק... אויך מיר א זאך זאאיקע! אזא דאָר יודעל, נאָר הויט און ביין!....

נתן שיפרעס. וואס וויל דער זאאיקע? אלץ טאקע מיט דיא היהנער?—אי, יודען, יודען, וואס מען שטעהט פון אייך אויס זינט יודען זיינען ארויס פון מצרים האָבען זיי אלץ צו טהאָן איבער דעם פלייש. מען הערט נישט מעהר שרייען נאָר פלייש און פלייש! קארג פאר זיי עסקים מיט פלייש אויף דער וועלט, האבען זיי זיך נאָך אָנגענרייט א שור הבר אויף יענער וועלט. חע, חע, חע!

שינדער. נאָט אליין חלעבען וועט מיט זייא דאַרטען נישט אויסקומען. איטליכער וועט וועלען דעם חלק וואס מען גיט דעם אנדערען. ארעמע לייט וועלען פערלאַנגען גאָלע פלייש אָהן ביינער. הכלל מען וועט זיך בלאזען, מען וועט שרייען, אקוראט וויא דער ערב רב! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און דער דיין קומט אריין).

דער דיין. גוט רבותי, וואס איהר אלע זייט דאָ! וואס טהוט מען מיט דעם זאאיקע? ער לאָזט דאך מיך ניט אָטהעמען, אלץ מכה דיא גאלגאנסקע היהנער, פאר וואס האט מען זיי דא נעאסר'ט? איך האב איהם אלץ מדחה געוועזען און נעצויגען ביז עס איז נאָר מעגליך געוועזען.

שטאנדהאפט. נוא, יישר כח! ציהט איהם טאקע נאך ווייטער אָפּ, דאס איז שוין אייער זאך, איהר וועט שוין וויסען וויא אזוי.

דער דיין. גאט איז יודע דעם אמת. איך האב געטהאן, וואס עס איז נאר מענליך געוועזען. איך האב געמוטשעט טרפה מאכען העוף הזה בק״ן טעמים און האב מיך אין איין שאלת תשובה אזוי צולאזט מיט פלפול, ביז עס איז אויסגעקר מען. אז א גאלגאנסקער האהן איז נאר א מין אדלער!... נאר דער זאאיקע אבער האט זיך נים געפוילט און האט געבראכט פון דיא „מפרשי הים״ כתוב וחתום, אז דיא היהנער מעג מען עסען, ווי אליין עסען זיי אויך. אנטקעגען אזעלכע גאונים, פערשטעהט איהר דאך אליין, העלפען נים מעהר אלע תנועות. איצט זאגט מיר רבותי, וואס זאל איך נעבעך טהאן? איך האב געשוואוירען, בהן שלי, אז היינט פאר מנחה זאל איך געבען זאאיקען א קלאהרע תשובה זיים זיך טאקע באלר מישב און נים עפעס איין עצה.

נתן (נאכדעם אז ער האט אביסעל געטראכט) עס איז דא א גוטע עצה! איין ברירה, זאל מען זיך שעכטען דיא היהנער, נאר באופן זה אז איהר, רבי, זאלט מזהיר זיין דיא שוחטים, פערשטעהט איהר, אז זיי זאלען איטליכען, וואס קוילעט אזעלכע היהנער, זאגען בזה הלשון: „מיר שעכטען אייך דאס עוף, וואס זאלען מיר טהאן? נאר דיא עברה נעהמען מיר נים איבער אונז.״ אויב דער וואס קוילעט איז א בעל שמחה זאלען דיא שוחטים דערפון מעלדען עטליכע געוויסע אונזערע מענטשעלעך, וועלען זיי אויף דער שמחה נים וועלען עסען. ר׳ איצע וואלף וועט אויך נאר נישט וועלען פערזוכען אויף דער שמחה, היינט פערשטעהט איהר, וואס דערפון קען זיין? חע, חע, חע! איך קען מיינע יודען

דיא בנופיא. מיר פערשטעהען עס זעהר גוט. אויף אזא עצה קען טאקע נאר פאַלען א בורר!

דער דיין. געלויבט איז השי״ת! איצט מעג איך מיר שוין א פנים געהן! א גוטען טאג! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט. ר׳ נתן מיט דעם זאאיקע האט מען נעדארפט לעהרנען בלק!

פרעכמאן ער איז געווארען צו א גרויסער עזות פנים. ווער איז ער אזוינס?

נתן. בע.... מסתמא וועט מען איהם אויך פערטראכטען. וואס הערט דיא שטאט אזא זאאיקע? חע, חע, חע! פערלאזט זיך נאר אויף מיר. איך האב איהם שוין אין זינען.—מען דארף איצט בעסער שמועסען מכח דיא וויבארעס און מכח דער דומע, זיא זאל זיך חלילה נים ארויסגליטשען פון אונזערע הענד. מען דארף טראכטען בעצייטענס אריינצחעצען דארטען א גלאסנע פון אונזערע מענטשען.... וואס זיטצט איהר עפעס אזוי מרה — שחורה׳דיג, ר׳ איצע וואלף? וואס שווייגט איהר?

ספאָדיק (מיט אַ קרעכץ) עס איז היינט ניט מיינע זיבעצן יאָהר! עס איז בעונותינו הרבים אין היינטיגען דור נתרבה געוואָרען אזוי פיעל הולטאַיעס, אזוי פיעל עזות — פּנים׳ער, אז מען מוז אמאָל זיצען און שווייגען. סטייטש, האט מען דאס אמאָל געהערט אדער געזעהן? אלץ וואס דיא שטאדט האט געטהאָן איז געוועזען געטהאָן.... און היינט אָך וועה איז מיר! דיא האָאר שטעלען זיך פּשוט—קאפּויר. עס איז היינט טאקע נאָר משיח צייט!

פרעכמאַן. טאקע שוין זעהר פיעל עזות — פּנים׳ער אין דער שטאָדט. ניטאָ דיא אמאָליגע גוטע יאָהרען!

פּיאַווקין (צו זיך אַליין אָן דער זייט) מיר דאכט זיך, אז האַלטען היינט שטאנדהאפּטען אויף דער ערענדע איז א סך בעסער וויא צוא זיין א משרת אין איין אכסניא....

שינדער. א רחמנות חלעבען אויף דער שטאָדט! דער ווייל ליידעט נעבעך דיא שטאָדט, מען בעזספּאָקאָיעט זיא מיט דאַנאָסען! באמת טאקע האט מען נעדארפט טראכטען מכח דער דומע.

ספּאָדיק. מיין עצה וואלט געוועזען מען זאָל דאָרטען אריינזעצען פּיאַווקינען פאר גלאָסנע. פערשטעהט איהר?

דיא בנופיא. מיר פערשטעהן, מיר פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פער־שטעהן?

פּיאַווקין (מיט עניוות) ווענינ שרייען אויף מיר דיא הולטאַיעס, וואס איך בין א פּאָ־וויערענע? ווער זשע וועט מיר נעבעך וועהלען נאך פאר גלאסנע?

שטאַנדהאַפּט און ספּאָדיק (ביידע אין איינעם) עט, נארעשקייט! ווער וועט דען צו־לאָזען דיא הולטאַיעס צוא א וויבאָר? ווער זיינען דיא עמי הארצים, דיא בעלי מלאכות, דיא דראבעס, דיא קבצנים? איהר מיינט אין אמת, אז עס איז הפקר דיא וועלט? מיר האבען דיא דעה!.... מיר וועלען מאַ־כען א הונדערט איזביראַטעליעס פּאָ פּריגאָווארו פון אונזערע לייט. שרייבט אָן, ר׳ ראובן, איצט טאקע דעם פּריגאָוואָר, נעהט דער נאָך אריין אין קהל שטיבעל, און התימות וועט איהר דארט בעקומען פּארטינע... מעהר קיין דאגות זאלט איהר ניט האבען! אט אזוי וועט עס זיין געשווינד און גוט.

פּרעכמאַן. איהר האט געהערט? דער גובערנאטאָר דארף דיא טעג אהער קומען. מען דארף נעטהיג בעוואָהרענען אז דיא עזות — פּנים׳ער זאָ'ען איהם חליכה ניט געבען קיין פראָשעניעס, דער גובערנאטאָר, זאגט מען איז זעהר א סטראָ־

נער קוקט אַלסדינג מיט זיינע אויגען. מען דאַרף פערהיטען, אז דיא עזות—פּנים׳ ער זאָלען צו איהם ניט האבען קיין דריסת הרגל.

פּיאָווקין. דאס איז שוין אונזער עסק. מיר האבען שוין דער צו תמיד תחבולות... פערזאָרגט בעסער זאאיקען. איך זאג אייך, ער איז א פייער, ער דאַקאַ־פּאיעט זיך גאַנץ ווייט. ער געהט אַפּט צו שלמה וועקער.

נתן (גיט א קרעכץ) אַך דער שלמה וועקער, דער וועקער! ער איז מיר וויא איין ביין אין האלז. ווען ער דערזעהט מיך פאהרענדיק אויף מיין דראָנשקע מיט דיא פערד, וואס איך האב מיר געקויפט, בשעת איך בין אריינגעטראַטען אין דער טאַק־סע, גיט ער אויף מיר אקוק עפּעס מיט אזוי א פּאר אויגען, מיט אזוי א שטעכענ־דיגען שמייכעלע, אז עס ווערט מיר קאַלט אין בויך! האט מיר ניט קיין פּאַראיבעל פּאַני שטאַנדהאַפּט, איהר האט פריהער ניט פערשטאַנען וועקערען. מיר האבען איהם צוא פערדאַנקען א סך פון אונזערע צרות. איך האב מורא, ער זאל אונז חלילה אַמאל ניט אנרייבען א מאַרדע!

שינדער. ווער? ער א מאַרדע?! עט חלעבען! ער איז דאָך א דייטשעל? דאַרף מען איהם נאר א ביסעל פּאר שמוצען בייא דעם עולם, אז ער איז איין אפּיקורוס און אפּזאגען זיי אויף איהם עפּעס א סליחה. וועט מען איהם שוין פיינט האבען וויא איין שפּין, איך קען יודען!....

שטאַנדהאַפּט (מיט כעס) דער וועקער שטעהט מיר אויף שוין אין דער גרגרת! צוואַנציג טויזענד רובעל זאל מיך קאַסטען, מוז איך איהם פערשיקען. ער טויג מיר כלל דא ניט אין דער שטאָדט!...

פּרעכמאַן. ערגערט זיך ניט אזוי שטאַנדהאַפּט! וואס הערט איהר אזוי איין וועקער? וואס הערט איהר דיא שטאָדט אזוי איין עזות—פּנים?.... (מענדעל דער געלער קומט אריין).

מענדעל דער געלער (שטיל צוא נתן שיפּרעס) איך האב איהם געבראַכט. עס וועט געהן!

נתן. געה זאג איהם, ער זאל אביסעל אויסוואַרטען ביז איך וועל מיך דא אפּפּער־טיגען. (מענדעל געהט ארויס).

דיא כנופיא. מיר קענען שוין געהן. האט נאר ר׳ נתן, אין זינען זאאיקען.

נתן. זארג ניט, דאס איז שוין מיין עסק. פערלאָזט זיך נאר אויף מיר! (דיא כנופיא צו געהט זיך).

פיערטע סצענע.

נתן שיפרעס דער נאך מענדעל דער גלעזער און אברעמעל גרינפאן.

נתן (צו זיך אליין) וואס א טרוס דער שטאנדהאפט איז! קוים דער הערט ער דאס ווארט פראשעניע, אדער גובערנאטאר, ציטערט איהם שוין דאס הייטעל עס ווערט איהם בלוי אונטער די זעבערס! צוואנציג טויזענד רובעל, זאגט ער, זאל איהם קאסטען, אבי פערשיקען וועקערען. עמ, איך מיין אפילו מעהר וועט אויך ניט העלפען! וועקער איז בעקאנט פאר איין עהרליכען מאן, די וועלט קען איהם א סך מעהר וויא שטאנדהאפטען. ער האט א גוטען שם. איך אליין חלעבען שעץ וועקערען און האב תמיד ליעב געהאט מיט איהם זיך אונטערהאלטען איבער וועלט זאכען. איך אכטע איהם אפילו היינט אויך אין הארצען. נאר אך, וואס פרנסה איז! זינט איך האב מיך איבערגענעבען דער טאקסע מוז איך איהם בעטראכטען פאר א שונא, ווארום ער איז דאך נעבעך טאקע א מבין אויף די אלע זאכען און זוכט דעם אמת.... האב איך דען אליין טאקע ניט געהאלטען אמאל מיט איהם? האב איך דען אליין ניט אויסגערעדט אסור לדבר אויף שטאנדהאפטען מיט דער גאנצער כנופיא, אז זייא זיינען איין אומגליק פאר דער שטאדט, פאר א וועלט יודען? אך וואס פרנסה איז! (מענדעלע דער גלעזער און אברעמעל גרינפאן קומען אריין).

אברעמעל. מיין גאנצע האפענונג איז פריהער אויף גאט דער נאך אויף אייך, ר' נתן. עס איז מיר היינט שלעכט די צייט, און די שטעלע וואלט פאר מיר געוועזען גוט.

נתן. עס וועט אייך גאר ניט העלפען, ר' אברעמעל, שטאדט וועט אייך אנדערש ניט מאכען פאר טארגאוואי דעפוטאט, ביז איהר וועט טאקע באלד פאר זא־רעז קומען אהער געבען דאס בלאנקע וועקסעל.

אברעמעל. אז איך האב איין מאל געזאגט איך וועל געבען, וועל איך מסתמא געבען.

מענדעל. אבער איך האב א חויש הריח! איך האב אן געשמעקט, אז דער בחור האט אויף איהם א וועקסעל. צום גליק דארף זיך גראד ביי ר' אברעמ־לען פאר וואלגערען אויף זאאיקען ניט קיין אויסגעפילט וועקסעל. אפשר נאך פון חמעלניצקעס צייטען!

נתן. נוא, צוגארטעלט אייך, מיין ליעבער ר' אברעמעל, און ארויס מיט דעם וועק־סעל! מאכט ניט קיין שיהות.

אברעמעל (האלט דיא האנד אין דער בוזעם קעשענע און קווינקעלט זיך עביטער) ווייט איך! חלעבען, עס איז מיר אביסעל פריקרע! דער זאאיקע האט מיר אייגענט־ ליך אפגעצאלט אין גאנצען, נאר ווייל עס איז אמאל צווישען אונז געוועזען א ספסוך איבער עטליכע קערבלעך פראצענט איז דער ווייל ביי מיר געבליעבען זיין ניט אויס־ געפיהלט וועקסעל.

נתן. מען צווינגט אייך חכילה ניט. קיין בת ישראל נייט מען ניט. נאר איך זאג אייך, אז דיא שטאדט וועט אייך אנדערש ניט מאכען פאר קיין דעפוטאט.

מענדעל. איך בין אייך מקנא, ר׳ אברעמעל, דיא מצוה, וואס איהר וועט האבען, עפעס א קאטאוועס א טובה צוא טהאן א שטאדט! עפעס א שפאס אן צו לעהרנען א שייגעץ! א גרויסע מצוה חלעבען.... יהי חלקי עמך!

אברעמעל (קווינקעלט זיך אליין) ווייס איך?.... עפעס פריקרע!

מענדעל (רעדט אליין אברעמלען ווייטער צוא) היינט טאקע חוץ דער גרויסער מצוה וועט איהר נאך זיין דעפוטאט! איהר וועט האבען א גוטע פרנסה אין דיא הענד. עס שטעהט געשריעבען: יש קונה עולמו בשעה אחת, און איהר ר׳ אברע־ מעל, זייט קונה ביידע וועלטען: די וועלט, איהר וועט דאך האבען ברויט, מיט דעם פולען מויל, און טאקע אויך יענע וועלט, עפעס א שפילכעל אזא מצוה!....

נתן. וואס דארפסט דוא איהם אזוי צוא ריידען? עס איז גאר ניט אזא וואזשנע זאך. עס וועט זיך געפינען איין אנדערער.

אברעמעל. הא? נו, נו, איך גיעב דעם וועקסעל, איך גיעב!

מענדעל. אט אזוי רעדט! וואס מאכט איהר דא חן? א שיינער משא—ומתן וואלט פאר מיר געוועזען, ווען איטליכער זאל מאכען אזוי פיעל חן! פון וואנען זשע וואלט איך געלעבט?....

נתן. גענוג שוין צוא פלוידערן מענדעל! דוא האסט זיך שוין צורעדט, הא? (צוא אברעמלען) נו, ניכער, וויא האלט איך דא מיט אייך?

אברעמעל (חאפט ארויס פון דער קעשענע דאס וועקסעל און גיט עס א ווארף אויף דעם טיש סאמע פאר נתן׳ס נאז) נאט! אט האט איהר וואס איהר ווילט!

נתן (נעהמט און בעטראכט דאס וועקסעל מיט א שמייכעלע) דער פאר, חע, חע, חע! וועט איהר איה״ש האבען דאס, וואס איהר ווילט!

אברעמעל. אבער זיכער?

נתן. נעהמט א הייך צום ווייב, הייסט מאכען קרעפלעך, און זייט רוהיג!

מענדעל. איך פאזדראוועע אייך שוין אפילו. (ער שטעלט אויף צווי פינגער לעבען שטער־רען און פערבייגט זיך).

אברעמעל. איך פערלאז מיך פריהער אויף גאט דער נאך אויף אייך, ר, נתן! (ער גיט א קוק מיט א רחמנות פנים אויף נתן שיפרעס און געהט ארויס).

נתן. נו, מענדעל, היינט נא דיר דאס וועקסעל. פיל עס אויף ק״ן קערבלעך, טאקע אויף דיין נאמען און גיעב עס אן. דוא וועסט שוין דא מסתמא ניט דערלייגען.

מענדעל. מיין באבעס ירושה דער לייג איך קיין מאל ניט. איך פרעג אייך נאר: וואס וועט עס דער שטאדט העלפען? זאאיקע האט דאך א הויז, וועט מען אין שלעכטען פאל איזיסקעווען דיא ק״ן קערבלעך פון דעם הויז. זאאיקע וועט זיין פריי און וועט טאקע אלץ בעזעספאקאיען דיא שטאדט!

נתן; (מיט א שמייכעלע) זאאיקע וועט שוין חלעבען זיטצען. חע, חע, חע! דער טאטער אפילו וועט איהם אויך ניט העלפען! דאס איז שוין מיין עסק. גנעה נאר, געה, טהו דיין זאך!

מענדעל. איך וועל זיך מיך נעשעפטיגען איבער א לעקער. איך וועל דארטען אייגעם געבען א לעקער, וועט דיא זאך גיכער צוא געהן. א לעקער פועלט תמיד.... (ער פערבייגט זיך צווי פינגער לעבען שטערען. וויא איין סאלדאט און געהט ארויס).

נת; (קוקט נאך מענדלען) אזא יאהר זאל איך האבען, וואס פאר א שייגעץ דוא ביזטו! (ער גיט א שמייכעל) נוא האבען מיר שוין מיט גאטס חילף, ר׳ אייזיק זאאיקע אויך פערזארגט. איצט דארף מען עסען מיטאג! (ער געהט אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

א קליין שטיבעלע. ד׳ על ד׳ שלמה וועקער זיצט פארטאג צושויבערט און פארזארגט לעבען א טישעל, וואס אויף איהם געפינען זיך ספרים, א טינטער, פענעס און פאפיער. אין א ווינקעל שטעהן וועגטליך און פון דארטען זעהט זיך ארויס א בעט, וואס דארטען שלאפען זיין ווייב מיט דיא קינדער.—טויבע לאה און איין ארימע יודענע.

וועקער. דער חשבון איז פערטיג. א גאנצע נאכט האב איך קיין אויג נישט צו געמאכט! לויט דיא סוויעדעניעס, לויט זיי אפילו זאגען, פאלט אין גלופסק

אריין צדקה געלט פון פערשיעדענע חברות עפּעס נאָר א סך טויזענדער א יאָהר!
פון חברה אלמנות ויתומים אליין 9000 (נאָך אַנדערע **5000**) קערבלעך א יאָר היינט
וואו איז נאָך חברות? היינט עולמות געלד! א קלייניגקייט עפּעס איז ביז אהער
אריינגעפּאַלען! און וויא פיעל וועלען נאָך אריינפאַלען? וואו זיינען אזוי פיעל געלד?
ווער ווייסט וואו זיי קומען אהין און צו וואס זיי ווערען פאַרברויכט? וואו חשבון,
ווען חשבון?! אך, וואס האט מען דען ניט געקאָנט מאַכען מיט אזוי פיעל געלד!
וויא פיעל ארעמע, וויא פיעל אומגליקליכע וואלט מען געקענט מיט דעם העלפען!
וואס זאג איך? עס וואלט דען גאר געוועזען אזוי פיעל ארעמע, אזוי פיעל אומגליק-
ליכע נעבעך? עס וואלט דען גענדאַרפט זיין אזוי פיעל ליידענדע, אזוי פיעל קראַנק-
ליכע, אזוי פיעל הונגעריקע, פערוואָגעלטע, פערפינסטערטע, פערוויסטע נעבעך (ער
שטעהט אויף און געהט איבער דער שטוב פערלייגט דיא הענד) אָך דאס הארץ בלוטעט
קוקענדיג! גאָט ווייסט וויא אזוי עס מאַכט זיך אין מיר איבער דאס בלוט, וויא
אזוי עס שפּרינגט מיר דיא גאַל צו צו זעהען אזוי איין עלענד, אזעלכע פינסטערע
פּאַריאַדקעס מיט אזעלכע ביטערע צרות! גאָט ווייסט, אז ניט איין מאָל זיינען
מיינע אויגען פייכט פון טרעהרען, איך וויין שטילער הייד. (ער ווישט זיך דיא אויגען)
אָבער וואס זאל מען טאָן? דער אידישער גלות איז שטאַרק, נאָך שטאַרקער פון
אייזען, וואס קען איין מענטש טאָן? — איך האב געפּרואווט מאַכען א פּלאַן, וויא
אזוי צו העלפען נויט בעדערפטיגע, איך האב זיך געקליאַנעט פאַר דיא הינע שטאָט
פיהרער, איך האב זיך אונטערגעלייגט שטאַנדהאפטען, למאי זאָל איך לייקענען,
איך האב איהם געשמייכעלט, געלויבט: ער איז א גוטער, א געבילדעטער א גרוי-
סער בעל צדקה. איך האב איהם צוא געשריבען מיין מיה און איהם מוחל געוועזען
דעם כבוד.... מיין כוונה איז געוועזען זעהר א גוטע, טאָמער וועל איך איהם דורך
דעם טאַקע בעווענען צום גוטען, וועט דאך באמת ארויסקומען א גרויסע טובה.
מחמת ער איז רייך און האט אין דער שטאדט א גרויסע דעה. ניט איינמאל האב
איך איהם געאָפּפּערט מיין צייט, ניט איינמאָל האב איך אוועקגעוואָרפען אין דער
היים אַלסדינג און בין געגאַנגען צו שטאַנדהאַפּטען אָנטאָן איהם כבוד און ממלא
זיין זיין רצון. אבער אָך, אלץ אומזיסט! שטאַנדהאַפּט איז פון דער יוגענד אָן פער-
פיהרט. שאַדע, ער האט גילדערנע פעהיגקייטען טהייערע מעלות, נאָר שלעכטע
מענטשען האָבען איהם פערפיהרט.... (ער עפּענט א לאָדען און גיט א קוק אין פענ-
סטער) אַ, עס איז שוין טאָג, אין דרויסען קאַפּעט א קאַלט אָסענדיג רעגענדעל און
אין שטוב איז נאָך ביי מיר ניטאָ קיין שייטעל האלץ.... (דיא טהיר עפענט זיך אויף
און אין שטוב לויפט אריין טויבע לאה, זאַאיקעס וויב).

טויבע לאה (מיט א געוויין) מען האט איינגעזעצט אייזיקען! זייא האבען איינגעזעצט
מיין אייזיקען! זייא האבען אויף איהם אויסגעפיהלט א וועקסעל! זייא
וועלען איהם דארטען זאדושען.... געוואלד, אייזיק, מיין אייזיק!

וועקער (זעהר געריהרט) געוואלד, וואס שווייגסט דוא גאט!!

טויבע לאה. אייזיק האט מיר אנגעזאגט, איך זאל געשווינד געהן צו אייך, איך זאל
אייך דערצעהלען. געוואלד האט רחמנות זייא וועלען איהם דארטען
זאדושען! האט רחמנות אויף מיינע קינדער, זיי וועלען ניט האבען וואס צו עסען.
געוואלד ראטעוועט!

וועקער (שטארק צו מישט) נאט אייך צעהן גראשען און קויפט א שטריק!

טויבע לאה. וואס זאגט איהר? פאני וועקער, וואס רעדט איהר?

וועקער. קויפט א שטריק! זאג איך. עס קומט אונז איצט אויס, טאקע דיך נאר א
מעשה אן צוא טאן! בעסער דער טוידט איידער צוא זעהען אזעלבע צרות,
איידער צו ליידען פון דעם שווערען יודישען גלות!....

טויבע לאה (וויינט אויף א קול, וויא איבער א טוידטען) אז אך און וועה און ווינד איז
מיר פינסטער איז מיין וועלט, ניטא אייזיק!....

וועקער (מיט גרויס רחמנות) וויינט ניט, טויבע לאה! גלויבט מיר וואס עס וועט נאר
מעגליך זיין וועל איך טאן. נישקשה, וויינט ניט! געהט זאגט אייער מאן,
איך וועל טאן אלסדינג, וואס איך וועל נאר קענען.

טויבע לאה. איך פערלאז מיך נאר אויף אייך; גאט זאל אייך בעצאהלען פאר
אייער גוטסקייט! (זיא געהט ארויס מיט א געוויין און איין ארעמע אידענע
קומט אריין).

דיא יודענע. אך דער בארעמט אייך, האט רחמנות! איין קינד איז ערשט ביי מיר
געשטארבען פון צרות, היינטיגע נאכט איז איינגעפאלען מיין מאן, מען
האט איהם קוים דערראטעוועט, ער ליגט איצט וויא א טוידטער, אין שטוב איז
ניטא, איהר זאלט זאגען, אפילו א ברעקעל ברויט, דאס גאנצע עסען אונזערס איז
עטליכע קארטאפעל פריה און אויף דער נאכט. א רבונו של עולם, מיר זאלען אזוי
ניט וויסען פון קריינק וויא מיר ווייסען ניט דעם טעם פון פלייש מיר דארבען, מיר
געהען שטיקערהייד אויס וויא א ליכט, דיא כחות וועלען אונז אזוי אויסגעהן פאר
הונגער, פאר נעץ און פאר קעלט! א, האט רחמנות, לאזט מיך ניט פאלען! איין
מאל האט איהר שוין יתיין מאן געהאלפען, האט נאך אמאל רחמנות אויף איהם און
אויף מיר מיט מיינע נאקעטע הונגעריקע קינדערלעך, מיר זאלען חלילה ניט אויס-
געהן! (זיא וויינט אויף א קול).

וועקער (מיט א צובראָכענעם הארץ) וואס אמאָל איז געוועזען, איז שוין היינט ניטאָ!
דיא קליינע חברה, וואס איך האב אמאָל מיט שווערער מיה געמאכט צוא שטיצען נויטה בעדערפטיגע איז שוין מעהר ניטא! נאט ווייסט וויא אזוי איך וואָלט אייך געוואָלט העלפען. נאָר, אַך, וואס אמאָל איז געוועזען איז שוין היינט ניטאָ, אוים, מעהר ניטאָ!

דיא יודענע (ברעכט דיא הענד) היינט וואוהין זאָל איך שלימזלדיגע געהן? צו וועמען זאָל איך מיך קעהרען און ווענדען?

וועקער. געהט צו דיא נגידים! געהט צו דיא בעלי טובות!

דיא יודענע. אָ, שיקט מיך בעסער אין דער ערד אריין! בעסער זיך אין וואסער אריין צוא ווארפען איידער געהן צוא דיא בעלי טובות! מען קען דען א פנים צו טרעטען צו זייא? אז מען געהט זיך שוין גוט אָפּ דיא פיס און מען איז זוכה זיי צו דער טאפּען אויף א מינוט, קוקען זייא אָן קרום, לאָזען ניט אויסריידען קיין וואָרט און שרייען מיט כעס: וואס ווילט איהר פון אונז האָבען? געהט אייך! וואָס ווילט איהר פון אונז האָבען?—אוי אויף מיין מעמד זאלען זייא איבערקומען! אוי, וויא קומט מען אזוי א היים?! דיא קינדער זיינען הונגעריק, אין שטוב איז נאס און קאלט, קיין שייטעל האָלץ איז ניטאָ, פון דער שטעליע קאפּעט, דער מאַן ליעגט שלאף. ער פלעגט נעבעך דארען, קווארען הונגערען שטילער הייד (זוא ווייט ווייטער) ער פלעגט נעבעך דארען, און מאכען א פרעהליך פּנים, מען זאָל דאס ניט ארויסזעהען!.... קיין לעפעל געקעכץ, קיין שטיקעל פלייש איז שוין א לאַנגע צייט אין זיין מויל ניט געקומען. א שבת, א יום טוב, אז מען האט שוין אמאָל געקאָכט דאס פּיצעל קונגע לעבער פלעגט ער עס דיא קינדער אוועק געבען, דעם לעמצטען, דעם בעסטען ביסען דיא קינדער אוועק געבען!.... ער איז נעבעך געבליעבען אָן כוחות, ער איז נעבעך שלאף פאר הונגער פאר צרות! אוי, וואס טהוט מען? וויא קומט מען ליידיג א היים? עס קומט מיר נאָר זיך אין וואסער אריין צו וואַרפען? (זיא וויל געהן).

וועקער (שטארק געריהרט) וואַרט, זייט מוחל, וואַרט! (ער זוכט אין קעשענע און געפינט ניט, ער זוכט אין טיש קעסטעל, געפינט אויך גאַר נישט, ער געהט צוא צום ווייבס בעט נעהמט ארויס פון איהר קעשענע און קעהרט זיך צוריק) נאט אייך! ווערט איהר קויפען פאַר אייער מאַן א הוהן. אַט דאס האט איהר אויף א הוהן, און דאס אויף שחיטה געלד.

די יודענע. שחיטה געלד איז היינט דאפעלט טהייערער.... גאט זאָל אייך געבען געזונד און לעבען, איהר זאָלט ניט דארפען צוא קיין מענטשענס נאָב!
(זיא געהט אוועק).

וועקער (זעהר אויפגעבראַכט, האַזערט איבער דיא יודענעס ווערטער) „זיי שרייען מיט כעס וואס ווילט איהר פון אונז האבען?“ נאַראָנים! דאס איז דאך אייערע שאָף! אייערע שעפעלעך, וואס איהר שערט זיי, זיינען צוא אייך געקומען, אייערע שעפעלעך, וואס טראגען אייך אזוי פיעל איין! זייט זשע ניט קיין נאַראָנים, פער־מאָרעט ניט אייער שטאדע! ווארפט זייא אמאָל אונטער אביסעל הייא, טאסע פון אייער טובה וועגען, כדי עס זאָל דער נאך זיין וואס צוא שערען! (ער געהט א טופ מיט דעם פוס אין דער פאָדלאָגע) ניין! דיא גאַל ווערט צוא זעצט, מען קען זיך שוין ניט מעהר איינהאַלטען! פערפלוכט זאל זיין דער וואס זעהט אזעלכע עולות און שווייגט! פערפלוכט זאל זיין דער וואס איז א טרוט, וואס האט מורא צוא זאגען דעם אמת! פערפלוכט זאל זיין דער וואס פערשטאָפט דיא אויערען ניט צו הערען דיא יללות און דאס קרעכטצען פון דיא אומגליקליכע, פון אָבידעטע און נויטה בע־דערפטיגע, פערפלוכט, פערשאָלטען אלע, וואס פערקויפען זייער סאָוועסט, זייער געוויסען, אלע וואס זיינען אין שטאנד צו העלפען מיט א וואָרט, מיט דער פען און שטעהן פון וייטען, טאָמער וועט זייא חלילה עפעס דאס מינדעסטע שאדען!....
וואס זאל איך מיך בעהאַלטען? איך האב א האַרץ, איך האב געפיהל, איך קען זיך נישט מעהר איינהאַלטען. איך קען ניט שווייגען! איך מוז געהן ארויס זאָגען דעם אמת גאַנץ פריי, זאל חאטשע דיא וועלט וויסען!

זעקסטע סצענע.

שלמה וועקער טהוט זיך אָן אויף ארויס צו געהן אין גאַס
בתיה קומט ארויס פון אונטער דיא ווענטלעך.

בתיה. וואס טראַכסט דוא זיך שלמה? דוא האסט היינטיגע נאכט וויעדער ניט געשלאָפען!

וועקער (מיט א פארביטערט האַרץ) אין דער שטאָדט זיינען דאָ זעהר פיעל גנבים. עס איז אָפּאסנע צו שלאָפען!...... פערשטעהסט דוא מיך בתיה?

בתיה (מיט האַרץ) דאס פערשטעהן קאָסט מיך געגוג רבי געלט! פון וואנען נעהמט זיך אונזערע צרות? ווען ניט פון דעם, וואס דיר ליעגט אלץ אין זינען דיא

שטאָדט! נעוואַלד שלמה וואָס געהערט זיך מיט דיר אָן פרעמדע זאַכען? האָב בעסער דיך אין זינען!

וועקער. אט דאס איז דאָך טאקע דיא גאַנצע צרה בייא אונזערע יודען, וואס איט־ליכער האט נאָר זיך אין זינען. דיא גאַנצע וועלט מעג אונטערגעהן אבי ער זאָל בלייבען......

בתיה (מיט א וויינענדיק קול) דער ווייל קויפסט דוא דיר נאָר שונאים, דערוויל מוט־שעסט דוא זיך, ווערסט פערשוואַרצט און מען לאָזט דיך ערגעץ ניט אויף קומען...... אוי, קוק זיך נאָר אָן, וואס פאר א פנים דוא האסט! דוא ביזט גע־וואָרען הויט און ביין!—

וועקער (געריהרט) וויין חלעבען ניט, מיין הארץ, נאָט איז מיט דעם גערעכטען. ניט תמיד וועלען מיר זיין אין גלות ביי דיא פאַלשע מענטשען.

בתיה. בעטראַכט זיך נאָר. זייא זיינען רייך, זייא האָבען מיטעל און כל התחבולות, זייא האָבען פאר זיך מלאכי מליצים, זייא האָבען א דריסת הרגל אומעטום, וואוהין מען דאַרף.... און דוא ביזט איינער, דוא ביזט אָרעם!

וועקער. איך בין ניט איינער, איך בין ניט אָרעם. איך גערה מיט דעם אמת און האָב נאָט אין הארצען, דיא רעגיערונג, חלעבען, זוכט דעם אמת, וויל דעם אמת, האט ליעב דעם אמת, קוק ניט אויף גלופסק....

בתיה. נעוואַלד, מיר זיינען אזוי אָרעם, מיר קומען נעבעך אָפּ און לעבען ניט וויא אונז וואָלט אָנגעשטאַנען. האָב רחמנות אויף דיר, אויף דיין ווייב און קינדער, קוק נאָר אָן שלמה דיינע קינדער!

וועקער (הייבט אָן אויס צו דראָזשען און קוקט מיט ליעבשאַפט אויף דיא קינדער. וואָס שלאָ־פען אַרומגענומען אויף דעם געלעגער) שלאָפט פייגעלעך! שלאָפט מיינע טהייערע קינדערלעך! איך בין שולדיג, וואס איהר שלאָפט נעבעך אלע אין איינעם, אין איין ענגער ספּאַלניע! וואס איהר האָט ניט קיין וויגאָדע, וואס איהר מוזט שטענ־דיג זיטצען מיט דיא גרויסע אין איינעם און חאפּען א זעטץ, א קלאַפּ, ווען איהר ניט אמאָל זיי א לאָך וויא קינדער! איך בין שולדיג, פאר וואס אייער יוגענד איז ניט וויא דער חדש מאי, שעהן, לויטער, פרעהליך, מיט בלומען און רויזען! פאר וואס זייער יוגענד נעבעך איז וויא דער אָסיען, מיט טרעהרען, מיט שטורעם, מיט חמארעס און מיט כל הצרות! ווען איך זאָל ניט האבען קיין הארץ, קיין געפיהל, וואָלט איהר א סך בעסער געקענט לעבען וויא איצט, ווען איך זאָל קענען צו זעהן עולות, זיך ניט מישען און שווייגען, וואָלט איהר געלעבט א סך ראַסקאָשנער וויא

הײנט!...... זײט מיר מוחל מײנע קינדערלעך! שלעכט, זעהר שלעכט צו האבען א טאטען מיט הארץ, מיט געפיהל, מיט אזא כאראקטער!

בתיה (ווישט זיך דיא אויגען) נו, האב זשע רחמנות שלמה! ווער מיט זיי שלום, ועט אונז זיין גוט....

וועקער (זעהר פערטראכט) הא, וואס ווילסט דוא?

בתיה. האב רחמנות אויף דיר, אויף מיר און אויף אונז אלע, ווער מיט זייא שלום, וועט אונז זיין גוט!......

וועקער (גיט זיך א כאפּ) הא, האב רחמנות אויף מיר, אויף דיר, ווען טויזענדער מענטשען לײדען!.... ניין, ניין, טויזענד מאל ניין! וואס איז, דוא קוקסט אָפּ? נוא, לייד אויך! מענסט אויך, חלעבען, א ביסעל לײדען! (ער נעהמט דעם שטעקען און געהט געשווינד ארויס).

זיבעטע סצענע.

בתיה חליפעט און רוימט אויף אין שטוב. טויבע לאה קומט אריין.

בתיה. אט איז ער שוין אוועקגעגאנגען, און גאט ווייסט ווען ער וועט קומען נעוד מען עפּעס אין מויל! ער שלאָפט ניט, ער עסט ניט, ער געהט נעבעך איין קוקענדיג אויף אונז, עס טהוט מיר חלעבען באנק וואס איך עס איהם אָפּ דאס הארץ. איך וויים, אז איך דערמאָהן איהם פון אונזערע לײדען, צאפּט זיך איהם אָפּ דאס בלוט. נאָר פאר צרות אבער כאפּט מען זיך אמאָל נישט ווילענדיג, ארויס א וואָרט...... וואס איז ער נעבעך שולדיג? ווען ער זאָל ניט האבען אזא גוטע נאַטור וואָלט איהם נעבעך א סך בעסער געוועזען.... (טויבע לאה קומט אריין).

טויבע לאה (אויף א וויינענדיג קול) ניטאָ אייער מאָן?

בתיה (ווישט זיך אוים דיא אויגען) ניין! וואס וויינט איהר אזוי טויבע לאה?

טויבע לאה. פינסטער איז מיין וועלט! זיי האבען איינגעזעצט מיין מאן. זיי האבען האבען אויף איהם אויסגעפיהלט א וועקסעל! הלוואי וואָלט מיך מיין אייזיק געפאָלגט. איך האב איהם לאנג געבעטען, ער זאל זיך ניט מישען, עס זאָל איהם גאָר ניט אָנגעהן וואס זיי טהוען, זיי זיינען שטארק, אנטקעגען זייא סע מען נישט בעשטעהן......

בתיא (זעהר איבערגעשראָקען) חלוואי וואלט מיך מיינער געפאָלגט! איך מענה דאס איינענע אויך מיט איהם, וואס טויג דיר זיי האבען פאר שונאים מען טאָר היינטיגע צייטען ניט זאָגען דעם אמת....

טויבע לאה. מיינער איז נאָך ערגער! זייא ווילען זיך מיט איהם מירען, זייא ווילען שלום ווערען און איהם געבען געלד. אבי ער זאָל שווייגען, און ער בשום אופן ניט. בעסער, זאָגט ער, זאָל איך שטאַרבען, בעסער זאָל איך געשוואָלען ווערען וויא א בארג און פארפוילט ווערען אין אסטראָג איידער איך זאָל פערקויפען מיין נשמה, מיין געוויסען, מיט א שטאָדט מענטשען! וואס איז? זאָגט ער, דוא ווערסט ניט וואַבען מיט וואס א טאָג איבערצוקומען? פערקויף דאס הויז, וועט מען דאָך אפגעבען דיא ק"ן קערבלעך אויף דעם פאלשען וועקסעל, און מיט דעם איבערינגען קען מען לע"ע וויא עס איז לעבען.

בתיה. אז איהר האט א הויז, פאר וואס זשע זיצט אייער מאן?

טויבע לאה. אז זיי ווילען איהם אבער מוטשען! ווער וועט זיי דען ווערען? אז אלע זיינען מיט זיי... מען וויל דאָך פאר איהם ניט אָננעהמען קיין פאַ־רוקי. איך טענה מיט איהם, איך חאלעש פאר איהם; גזלן נעהם געלד און זיץ אָפּ! מעוואלד, גזלן, שווייג און נעהם געלד! און ער אלץ דאס זייניגע: בעסער זאָל איך שטאַרבען, בעסער זאָל איך ווערען דיא כפרה.... גאה זאג זייא; אייזיק געריסט אייך פון אסטראָג! אייזיק דאנקט אייך פאר אייער ברויט און זאלץ! אייזיק וויל זיך ניט פערקויפען! אייזיק וויל שטאַרבען מיט דעם אמת! אייזיק וויל זיין דיא כפרה פאר דיא אומגליקליכע נעבעך און קומען אויף יענער וועלט ריין! אייזיק וועט דארטען זוכען א סוד א ספראווע, אויב ער וועט איהם ניט געראָטען עס צו געפי־נען אויף דער וועלט!....... איך האב געוואלט בעטען אייער מאן, טאָמער וואלט ער ביי מיין משוגענעם געפועלט, אז ער זאל נעהמען געלד און אָפּזיצען!

בתיה (לאַכט מיט טרעהרען) געפונען, חלעבען, א גוטען בעקן!!....

טויבע לאה. נוא, וואָס איז? אייער מאן חלעבען וועט האבען א מצוה. איך בעט אייך, בתיה סערדצע, העלפט מיר אויך בעטען אייער מאן, ער איז דאָך אזא גוטער א דימענדיקער, מענטש! ער וועט אייך חלעבען פאָלגען!

בתיה (מיט טרעהרען אין דיא אויגען) אך, אז מיין מאן זאָל מיך פאָלגען!....

טויבע לאה. נישקשה, ער וועט אייך פאָלגען! איצט מוז איך געהן א היים אָנגריי־טען עפעס מיטאג. איך וועל קומען שפעטער. (זיא געהט אוועק).

בתיה (צו זיך אליין) איך מוז אויך עפעס אנגרייטען מיטאג, א רחמנות **נעבעך אויף** דיא קינדערלעך! איך האב נאך בייא מיר א פאר גילדען (זיא לייגט אריין דיא האנד אין קעשענע) הא, וואו איז דאס געלד? איידער איך האב מיך נעכטען געלייגט, האב איך עס דאך אריינגעלייגט דא! (זיא זוכט אין דער קעשעניע) דיא קעשעניע איז גאנץ! נישטא קיין פיצעל לעבעל, וואו זשע איז דאס געלד? (זיא זוכט אין שטוב) אך, פארפאלען, נישטא! דאכט זיך, אז איך האב עס נעכטען זיכער אריינגעלייגט אין קעשעניע! אוי, וואס טהוט מען איצט? מיט וואס קאכט מען מיטאג? אין קליי-טעל קומט שוין זעהר פיעל. וואס זאל איך טאן? מען מוז ווייטער געהן בארגען, ווייטער שווארצען דאס פנים. א רחמנות אויף דיא קינדער, אויף איהם אויך נע-בעך! ער האט א גאנצע נאכט קיין אויג נישט צו געמאכט און איז אוועק גענאנ-גען **גאר ניכטער** (זיא בעוואשט זיך מיט טרעהרען, ברעכט דיא הענד און געהט ארויס).

אכטע סצענע.

אויף דער גאס. פיאווקין געהט מיט א פאפיער **אין דער האנד.** עטליכע רעדלעך בעלי-בתים און **בעלי-מלאכות** שטעהען און רעדען שטילער הייד, **שלמה, וועקער**, א נאראד. פרעבמאן, מענדעל **דער געלער**, פיקהאלץ און אייזיק זאאיקע.

איין בעל **מלאכה**. פיאווקין טראגט שוין דארט ווידער א פאפיער! **עס וועט שוין** אונז מסתמא קיין גוטס דערפון נישט ארויסקומען......

דער צווייטער. שא, שטילער! רייד ניט אזוי הויך, מען וועט דערהערען.

דער דריטער. נישקשה, אן סכנות, ער איז שוין ווייט. דער רוח האט איהם אוועק-געטראגען, איהר מעגט רעדען, ער וועט ניט הערען. זאגט נאר, איך בעט אייך, איהר ווייסט נים, וואס דאס איז פאר א פאפיער?

דער פיערטער (קוקט זיך פריהער אום אין אלע זייטען) דאס איז א פריגאוואר, **גאר א** מין נייא—מאדנער פריגאוואר.

אלע בעלי מלאכות. וואס שטעהט דארטען? וואס שטעהט **דארטען אין דעם** **פריגאוואר?**

א גאָלדשמידעל (קוקט זיך אום זעהר אסטאראזשנע) דארט שטעהט אוודאי גוטע זאַ־כען! דארט שטעהט, אז דיא פיינע בריות מעגען זיך טאָן אין דער שטאָדט וואס זיי ווילען, זיי מעגען מאַכען גאלאָנען, מעגען תמיד ארויסנעהמען פון פריקאז אָבשטשעסטווען געלד און צונויפנעהמען אין שטאָדט גאָר פריש געלד, ווי־פיעל זייער הארץ געלוסט. קורץ, זיי מעגען אידינג טאָן און זיך ראספאריאזשאַ־יען גאָר פריי פון חשבון. בשעת וויבאָרעס האבען זיי, גאָר זיי, דאס רעכט אוים צו ערוועהלען טשלענעס. חוץ דעם מעגען זיי דערווייטערען פון זייערע אויגען דיא אלע מענטשען וואס ועלען זייא ניט טויגען. פשוט איז פשוט, זייא וועלען דיא דאזיגע מענטשען משכח זיין פון גלופסק און וועלען זיך פראָסט זיין שררות, זייא וועלען זיך לעבען וויא גאָט אין פראַנקרייך!....

אלע בעלי מלאכות. אָך, וועה איז אונז! דאס איז דאך א ביטערע גזרה! דאָ וועט מען דאך אונז גאָר אויף דאס נייע לופען דיא הויט! גאט זאל זיך דערבארעמען!....

איין בעל מלאכה. איך וויים חלעבען ניט צו וואס האבען זייא היינט געמאכט דעם דאזיגען פריגאָוואָר? א פנים פריהער האבען זייא נישט געטאן דאס איינענע? א פנים פריהער האט עמיצער דען זיי געוועהרט, זיי זאלען אונז ניט צופען, רייסען? ווער א שטייגער וועט זייא איצט צו מוטשען אייזיק זאאיקע? היינט האבען זיי איהם איינגעזעצט, מארגען וועלען זייא אונז איינזעצען, ווער וועט זיי דען ניט לאָזען?

א צווייטער. שאַ! אט געהט וועקער, מען דארף איהם פרעגען, וואס זאגט ער אויף דער גזרה.... עפעס איז ער שטארק אויפגעבראכט!

דאס גאנצע רעדעל (לאָזט זיך צו צו וועקערען און קוקט זיך אום מיט מורא אין אלע פיער זייטען) האט איהר געהערט פאני וועקער, שוין ווידער א פריגאָוואר!

וועקער (זעהר אויפגעבראכט) וואס האט איהר מורא? שאַ! ביז וואנען, אך, וועט איהר זיך לאָזען פערפיהרען, מען זאל מיט אייך טאן וואס מען וויל? זעהט, דיא רעגיערונג איז גוט, איז בארעמהארציג, זיא האט בעפרייעט עטליכע און צוואַנ־ציג מיליאָן בויערען, זיא ווינטשט איטליכען גליק, אויך אונז יודען ווינטשט זיא גליק זיא זוכט אלץ מיטעל צו פערבעסערען אונזער צושטאנד, זיא וויל יודען געבעך זאַ־כען עסען. זאלען געזונד זיין, זאלען א פנים האבען וויא מענטשען. איהר אבער

דערשלאגענע, פערוואגעלטע, פערוויסטע יודען לאזט זיך פערפיהרען, מען זאל אויף אייך רייטען, מען זאל אייך צופּען, רייסען!

צווייטער בעל מלאכה. שא, שא, שטילער אביסעל! אט געהען צוא א סך מענטשען. מען וועט נאך חלילה דערהערען! (דיא מענטשען געהן צוא).

וועקער (הויך אויף א קול) ווער איז דען שולדיג, וואס איהר האט אזא פּנים וואס איהר ליידט, וואס איהר קרענקט, וואס אויף אייך ליעגט דיא ערד, וואס אויף אייך איז אויסגעגאסען דיא תוכחה? ווער איז דען שולדיג? ווען ניט איהר טאקע אליין! — אומגליקליכע מענטשען! מען מוז יאמערען, וויינען קוקענדיג אויף אייך!

דער נאראד. שא עולם! זאל מען הערען, וואס רעדט ער דארטען אזוינס!

וועקער. (אלץ וואס וויטער מעהר אויף געבראכט) זייט איהר בלינד? זעהט איהר ניט וויא פיעל טויזענדער מענטשען געהן ארוב אן קעפּ, וויא דיא בלודנע שאף און האבען ניט מיט וואס א טאג איבער צו קומען? זעהט איהר ניט, וואס פאר א פּענימער געבעך זיי האבען, גלייך וויא דיא טוידטע, וויא פינסטער, וויא וויסט, ווי דער שלאגען נעבעך? זעהט איהר ניט וואס א טאג מעהר קומען צו אביונים, גע־פאלענע אומגליקליכע, הונגעריקע און קראנקע? יא, וואו איז נאך ערגעץ וויא דא אזוי פיעל קראנקע? — זייט איהר טויב? הערט איהר ניט דיא קולות פון דעם בית עולם, דיא קולות פון טויזענדער ארעמע פאמיליעס, מענער, ווייבער און קינדער, וואס זיינען אויסגעשטארבען, געפאלען וויא דיא פליעגען, ערשט אין דער חאלעריע פאר הונגער און פאר קעלט? הערט איהר ניט דיא קולות פון דיא אומגליקליכע, וואס האבען נעבעך ניט געוואוסט דעם טעם פון פלייש, האבען אין זייער לעבען שטילער הייד געהונגערט, געדארט, געקריינקט, געליטען, ביז דיא ביטערע שלאפ־קייט האט מיט זייא איין עק געמאכט?.... זייט איהר בלינד? זייט איהר טויב? האט איהר ניט געזעהען, ניט געהערט דיא שרעקליכע סצענעס און גרויסע צרות, וואס זיינען פערגאנגען ערשט בשעת דיא חאלעריע, אין דעם חלק פון שטאדט, וואס דארט וואוינען דיא ארעמע לייט? וויא איין וואלף צווישען שאף האט זיך א הין צו ארייגעחאפּט דיא הונגעריקע חאלעריע! זיא האט געריסען, געפרעסען, גע־נעסען, גאר אהן רחמנות, נאך איידער מען האט אוספּעיעט זיך ארום צוא קוקען. שפּייז האט זיא דארטען געפונען זעהר פיעל, מעהר וויא אומעטום. דען וואו נאך ערגעץ שטיקען זיך צוא נויף אזוי פיעל מענטשען אין איין ארט וויא דיא מוראשקעס

נעבעך, וואו נאך ערגעץ, אזוי וויא דא, וואלגערען זיך אין איינינע לעבער, אין נעץ און אין קעלט, הונגעריקע נאקעטע מענטשען? וויא א הונגעריקער וואלף האט זיך דיא בייזע שלאפקייט דארט צווישען דיא אומגליקליכע ארייננעהאפט און האט גע־ווארגען יונג און אלט, טאטעס, און מאמעס מיט זייערע קינדער, קינדבעטערענס און כלות. מענטשען זיינען געפאלען וויא שטרוי ואין בית אשר אין שם מת! אין איין שטיבעל האט געגוסעט א פאטער פון קינדער, באלד טאקע לעבען איהם איז געפאלען זיין ווייב, האט אויסגעבראכען דיא גאל און געבליעבען ליגען קאלט וויא אייז, דארטען אין איין ווינקעל האט געהארחעלט א בריליאנטענע קינד, אנטקעגען אין דעם אנדערען זייט האט זיך געראנגעלט מיט דעם טוידט א געטרייע מוטער,ביידע האבען צום סוף א חראפע געגעבען און אנטשלאפען געווארען אויף אייביג! מען גוסעט, מען הארחעלט, מען פאלט איין, מען פאכט מיט דער נשמה, מען שטארבט און דיא חאלעריע גייט פון שטוב צוא שטוב, קוילעט, שעכט הונגעריקע, ליידענדע, ארעמע נעבאך, וויל גאר נים אויפהערען, וויל גאר נים אפלאזען!

א קול פון דעם נאראד. אוי, מיין טאטע! אוי, מיין מאמע!

נאך א קול. אוי, מיין קינד! אוי, מיין מאן! זיי האבען נעבעך שטילער הייד געלי־טען, געליטען הונגער, געליטען קעלט, תמיד געליטען!

א סך קולות. עס האט שוין נים געהאלפען קיין רחמנות, עס האט שוין נים געהאל־פען קיין טובות, בשעת דער חלף איז געלעגען אויף דעם האלדז און דיא חאלעריע האט אנגעהאפט ביי דעם גארגעל.... אוועקט מיט דעם רחמנות! האט געווארטשעט דיא חאלעריע. מען האט מיר פריהער אליין געוויזען אהער צו א וועגו אוועקט מיט דיא טובות! מען האט מיר פריהער אליין דא אנגעגרייט אזויא פיעל שפייז מען האט מיך אהער געבראכט. דא איז מיין ארט! אוועקט, אוועקט, לאזט מיך געהן! לאזט מיך געהן!

וועקער. נים נאר א קוק אויף דעם בית עולם! פרואווט נאר איבערצעהלען דיא נאייע קברים, זיי זיינען וויא דיא שטערען אין הימעל! דאס הארץ ברעכט צו פאלט אויף שטיקער, מען קען זיך נים איינהאלטען, מען מוז יאמערען, און קלא־גען אויף אייך אומגליקליכע ברידער! (אין דעם נאראד הערט זיך איין געוויין) יא, יא! קלאגט אויף דעם חורבן, אויף אייער חורבן! איך זאל קענען וואלט איך זיי גערופען דיא הייליגע אבות, אונזער מוטער רחל און ירמיהו הנביא, זיי זאלען טרויערען אויף זייערע פערוואגעטע קינדערלעך. זייא זאלען פאר אייך גאט בעטען, ער זאל אייך אויסלייזען פון דעם יודישען גלות, ער זאל עפענען אייערע אויגען איהר זאלט זעהן,

און עפענען אייערע אויערען איהר זאלט הערען, און עפענען אייערע מיילער איהר זאלט ריידען און זיך בעפרייען פון אייערע פאלשע שטאָרט בעלי טובות.

א קול. שא, אביסעל שטילער! זייער מענדעל דער געלער געהט!

נאָך א קול. שא! זייער פרעכמאָן איז אויך ניט וויינו ער וועט דער הערען!

עטליכע קולות. נישקשה, נישקשה, רעדט ווייטער! רעדט, רעדט, זאָלען זיי טאקע הערען!

וועקער. איך פרעג אייך: איהר האט אזוי פיעל **חברות**, אזוי פיעל צדקה און עולמית געלד, וואו, טאָמער ווייסט איהר, קומען זייא אהין? האבען דען בייא אייך **גבאים** אָרענטליכע ביכער? אדער קומט זיך ביי אייך אמאָל צונויף טראַכטען וויא אזוי צו פערבעסערען דיא שטאָדט, וויא צו העלפען נויט בעדערפטיגע. אָדער נאָר זוכען מיטעל צו פערמינערען דעם צאָל פון דיא אָרעמע לייט? וואס טויג דען אזעלכע צדקות, וואס מען ניט קלוימערשט יענעם אויף דעם קראַנקען בעט, בשעת ער איז שוין נוטה למות? זאל מען עס בעסער ניט בערייסען בשעת ער איז געזונד, זאָל מען איהם דענסטמאל לאָזען זשיפען, אטהעמען, ניט אויסדרעהען דאס וואסער, וועט ער דאך ניט קראַנק ווערען!.... שוין צייט צוא וויסען דעם ריכטיגען, דעם אמתען זין פון צדקה, שוין צייט צו וויסען, אז דער מיט, וואס מען ווארפט אונטער פאר א מענטשען, פון צייט צו צייט, א ביסען ברויט מאַכט מען איהם טאקע פאר א הונד, פאר א בטלן, פאר איין לא יוצלח, מען ערניעדעריגט איהם. מען שאדעט זיך און מען שאדעט אויך דעם גאַנצען לאַנד. שוין צייט צו וויסען, אז צדקה וואס ווערט ניט פארווענדעט מיט שכל, שאדעט פונקט אזויא פיעל וויא אכזריות. שוין צייט צוא פערשטעהן אז הארץ אליין אָהן שכל האט ניט קיין שום ווערטה, מען קען אמאָל שטארבען בנשיקה אזוי וויא פון א פאטש. וואס טויג אייך בעלי טובות, וואָס נאָגען אייך אוים דעם מארך פון דיא ביינער. וואס פארפיהרען אייך אין דער בלאָטע, אין דיא הרי חשך אריין? ביז וואנען וועט איהר איבער אייך האבען באהעלפערס מיט לאנגע פארעווע קעשענעס, וואס לאטכענען אראָפ פון אייער מי־טאג, פון ווארעמעס?.... ווער איז דען שולדיג, וואס ביי אייך זיינען דאָ אזעלכע שטאדט מענטשען, אזעלכע פיהרער, אזעלכע פאָפעטשיטעליעס? איך מיין חלעבען ניט זיי. ניט זיי זיינען שולדיג! שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען פריער געבראַכט דער צו, עס זאל ביי אייך זיין א טאקסע וכדומה אזעלכע פאָריאדקעס, שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען אייך פארשלאָגען דעם קאָפ, וואס האבען אייך געמאכט צום נארען, צוא גענומען דעם מוטה, וואס האבען אייך פאר בלענדט און פערשלעפערט, דיא אומשטענדען האבען זיך, מיט גאטס הילף היינט

נעענדערט, שטייט –ןשע אויף יודען, שטייט אויף פון דעם לאנגען שלאף! נענוג צו זיין פערפיהרט, פער בלענדעט, גענוג זיין נאראנים!.... זייט מענטשען מיט שכל, מיט מוטה, וויא נאט און דיא טהייערע רעגיערונג האט געבאָטען. דאלאַי דאס קער־סטעלע! דאלאַי דיא אָנגעוואָרפענע בעלי טובות! דאלאַי זייערע פינסטערע, ביטער־רע פאריאדקעס! גענוג צוא שלאָפען, גענוג חלומות, פאָלגט דיא רעגיערונג און שטעהט אויף יידען, שטעהט אויף!....

פרעכמאַנס קול פון דעם נאראָד. הערט יודען דאס עזות! הערט, וואס דער אפיקורוס זאָגט, וואס ער וויל! (ער מאַכט א קולאַק).

מענדעל דעם נעלענס קול. נישקשה, איך האב געזעהען. דאַ זיינען אלע שקצים!

איין בעל מלאכה. אוי, איך האב מורא חלעבען, מען זאל מיך נים דער זעהען!

א צווייטער. מען קען אונז אָנטאָן פאַקאסטען!

א דריטער. מען קען אונז ארייגשטעלען סאלדאטען.... דער סבארשציק קען אונז וויעדער מאנען צום רייסטער....

א פיערטער. ברידער, לאָם מיר מאַכען א פליטה!

איין סוחר. איך קען נאָך חלילה אָנווערען דעם קרעדיט!

צווייטער סוחר. איך דארף מאָרגען נעהמען ביי שטאנדהאפטען איין אָנווייזונג!

דריטער סוחר. מען קען מיר אָפּטהאָן א שפיטצעל!

פערטער סוחר. מען קען אויף מיר אויספיהלען וועקסלען!

א בעל הבית. עס וועט מיר חלילה שאָדען צום שידוך מיט מיין בתולה!

נאָך איינער. מען קען מיך מאַכען פאר א דאנאָסטשיק!

א דריטער. קומט אוועק גיכער! (דער עולם צו געהט זיך, וועקער בלייבט שטעהן איינער אליין מיט צו נויף געלייגטע הענד).

פרעכמאַן. עולם, הערט עולם, וואס ער וויל מאַכען! (נייע אנדערע מענטשען געהען צו).

קולות פון דעם נאראָד. ווער מאַכען ווער וויל מאַכען?

פרעכמאַן. ווער וויל מאַכען גימנאזיעס!

מענדעל. שקאָלעס!

אַליבע קולות. (פון דער זייט) ער וויל מבטל זיין דיא תלמוד תורה!

א קול פון איין זייט. ער וויל אפּ שמאדען יודישע קינדער!

א קול פון דער אנדערער זייט. ער איז א ווילדער אפּיקורוס!

פרעבמאן. (צו ווישען דעם נאראד) שרייט יודען, שרייט!

א געזונטער סוחר מיט א פּופּיק. ווער בעט אייך וועקער, איהר זאלט זיך מישען? איהר זייט דאך ניט קיין היגער?

נאך א סוחר. נישקשה, שטאנדהאפט איז אונזערער, אונזערער!

א ליאדער פאבריקאנטעל. וועקער! ספּאדיק, חלעבען, הערט אייך וויא דעם קאטער!

עטליכע קולות. עס זאל טאקע לעבען און געזונד זיין ר' איצע וואלף ספּאדיק!

נאך עטליכע קולות. עס איז דאך א האזע צו ריידען אויף אזעלכע גוטע און פרומע מענטשען אויף אזעלכע בעלי צדקות, וואס זארגען זיך לטובת חכלל און זיינען זיך נעבעך מקריב תמיד פאר יודען!... וואו איז ער דער אפּיקורוס?

(וועקער שטעהט שטיל אין מיטען דעם רעדעל, און קוקט אן דעם עולם מיט א פאר פייערדיגע אויגען).

א קול (פון דער זייט) אך, שלמה! וואו ביזט דוא שלמה?....

קולות אין דעם נאראד. מאכט איהם א וועג! איין אפּיציער געהט, איין אפּיציער מיט פּאלעטען!

דאס פריהערדיגע קול. אך, וואס הער איך, וואס זעה איך, שלמה?

עטליכע קולות. הערט נאר, הערט, דער אפּיציער רעדט אידעש!

וועקער (קוקט זיך צו און טהוט א געשריי) אך גדליה!.... מיין טהייערער גדליה! (ביידע פריינד קושען זיך און וויינען).

פיקהאלץ. געשווינט שלמה! אוועק פון דאנען! אוועק, אוועק פון דיא אידען, פון דיא פרומע, פון דיא עהרליכע יודען!

וועקער (קוקט שארף אן פּיקהאלצען, פון אויבען ביז אראפּ, טרעט אפּ פון איהם עטליכע טריט און ווייזט איהם אויף זיינע פאלעטען) גדליה וואס איז?.... אך, וואס איז אט א דאס? ! — דוא זאגסט, איך זאל אוועק פון דיא יודען!....

פיקהאלץ (נעהמט אן וועקערען ביי דער האנד) נישקשה שלמה, איך בין איין יוד! איך שטאלציר מיט דעם נאמען איד, און האב ליעב דעם כלל אידען, א סך בעסער חלעבען וויא דיינע היגע אלע בעלי טובות. איך האב זעהר גוט געוואוסט,

אז כל זמן אידען וועלען ביי זיך האבען בעלי טובות, וועט אונזער איינער ניט סענען אויפהייבען דעם קאפ, עס וועט נאר אומזיסט זיין דיא מיה צו פארבעסערען זייער צו שטאנד, דיא בעלי טובות וועלען אלץ דינג גובר זיין, און שטעלען אויף דאס וייערינע.... נעדיינקסט דוא שלמה, איך האב דיר גזאגט, בשעת איך בין געוואַ־רען אויס רב, איך וויל ניט ווירקען. בייא יודען, האב איך געזאגט, וויל איך ניט ווירקען. און באלד בין איך פון טונעיאדעווקע גלייך אוועקגעפאהרען אין דער אוני־ווערזיטעט איך בין איצט דאקטאר אין וואיענעם האספיטאל, איך נוץ איצט פאר מיר, פאר מיינע קראנקע מענטשען נעבעך, און פאר מיין טהייער פאטערלאנד. מען האט מיך ליעב חאטשע איך בין א יוד! הלוואי שלמה, וואלסט דוא דענסט־מאל געפאלגט מיינע ווערטער און דיר ניט ארייננענומען אין קאפ צו ווירקען בייא יודען, וואלסט דוא נעבעך הייגט אזוי פיעל ניט געליטען, ניט געוועזען אזוי ארעם נישקשה, איך בין שוין געוועזען בייא דיר אין דער היים און האב אלסדינג געזעהן! (ער ווישט זיך דיא אויגען).

וועקער. אך גדליה, גדליה! למאי האסט דוא מיר דענסטמאל געעפענט דיא אוי־גען, גדליה!

פיקהאלץ (אויפגעבראכט) נעהם שלמה דיין פעקעל אויף דיא פלייצעס, א שטעקען אין דער האנד און געה אוועק געשווינד, וואוהין דיא אויגען טראגען! ביי יודען, זאג איך דיר נאך אמאל, ביי יודען וועסט דוא גאר נישט מאכען. פאר דיא דאזיגע וואס דוא נעהמסט זיך זאן, דיא אליין טאקע וועלען דיר זיין שונאים! אידען שלעפען אויף זיך אליין ארויף דעם דכות, דעם גלות!.... און אז זאאיקע, וויא איך האב געהערט, האט זיך באמת מקריב געוועזען, רופט זיך דען איינער אן איין ווארט, פאר וואס מוטשעט מען איהם? ווארט, עס וועט נאך אנקומען מען זאל דעם טהרלייריצן זאאיקען פארשיקען!.... קום שלמה! קום, מען דארף טראַ־טען אז דוא זאלסט נאך בעצייטענס אנטלויפען פון גלופסק!...... (זיי געהן אייזיק וואאיקע רוהט פלוצלים אן מיט סאלדאטען).

אייזיק (שרייעט פון דער ווייטענס נאך וועקערען) פא־פא־פאני וועקער! אַ, וועדוועוועד קער, פא־פא־פאני וועקער!

פרעבמאן (לאכט און פערשרייט איהם, כדי וועקער זאל ניט דערהערען) חא, חא, חא! איין עבירה אייער שרייען, ר' אייזיק, מען וועט איך ניט דער הערען!....

עטליכע ווייסע חברה'ניקעס (קרימען זיך נאָך זאַאיקען) נאו, ווע־זוע־ווער איז שטאַר־
קער: צו א דאָ־דאָ־דאָנאָסטשיק אָדער דיא שטע־שטע־
שטעדט ?....

מענדעל דער נעלער (צו דיא סאָלדאַטען) ווערימיע יעהאָ אוב טיורמו!

אייזיק (פאַרביטערט) בע־בע־בעסער חלעבען אין דער טיורמע, איידער צו שטעהען דאָ
פּ־פּ־פּרעכמאַן, מיט מע־מע־מענדעל דעם נעלען און מיט נאָך אזעלכע פּאַ־
פּאַ־פּארשוינען!.... אין דער טיורמע חלעבען, זיינען ניטאָ אזעלכע אָפּ־פּאַ־פּאַסנע
מענטשען.... (ער געהט אוועק מיט דיא סאָלדאַטען).

פרעכמאַן (שרייט איהם נאָך) עזות־פּנים!

מענדעל. שיינעץ!

ווייסע חברה'ניקעס (מאַכען זאַאיקען איין הורא און לאַכען) הוררא, דאַנאָסטשיק! חאַ,
חי, חי, חי, חאַ!....

ניינטע סצענע.

לעבען דער ראַגאַטקע. אויף א וועגעלע ליעגען אָנגעלייגט.
איין אלט בעט, א צו בראָכענער שרייב טיש, א קופערט,
עטליכע מולטערלעך מיט קלומקעס. דאַרויף זיצט בתיה
מיט דיא קליינע קינדער. וועקער הייסט זיך שטעלען,
קריכט אַראָפּ פון דעם וואגען, דאַביוועט ארויס עפּעס
א קליין זעקעלע, קעהרט זיך דער נאָך אום מיט דעם
פּנים צו דער שטאָדט און זעגענט זיך מיט דיא ווערטער.

זיי געזונד גלופּסק, דוא גרויסע אידישע שטאָדט, פון דעם גאַנצען ווינקעל!
וואס אין דיר בעגעגענט מען מויזענדער מענטשען מיט בלייבע, אויסגעצויגענע פּע־
נימער אזוי וויא דיא מתים, וואס אין דיר באגעגענט מען זעהר פיעל אביונים, אוים
געדאַרטע, איין געהויקערטע, קרענקליכע, אומגליקליכע מענטשען, דער פאר וואס
ביי זיי זיינען ניטאָ קיין גוטע פּאַריאַדקעס און זיינען נעבעך פערפיהרט, פערבלאָנד־
זשעט, פאר מאַראַטשעט און איטליכער בלאָנדזשעט זיך ארום וויא איין בלודנע
שעפעלע! זיי מיר געזונד, דוא אומגליקליכע שטאָדט! וואס אין דיר זיינען דאָ א

סך חברות, א סך פושקעס, א סך נבאים, א סך מיוחסים, א סך בעלי טובות, און א סך יודען קבצנים !.... זיי געזונד אויך דוא חלק שטאדט, וואס דארטען זיטצען דיא ארעמע לייט אין קליינע ניעדריגע חורבות, אין לעבערס, אין קעלערס, ביז דעם האלדז אין בלאטע! זיי געזונד דוא וויסטער חלק שטאדט, וואס דארטען פלעג איך עפטער געהן צוא זעהן, וויא אזוי מענטשען קומען דאס אביסעל אפ, ערגער נאך אפשר וויא אין גיהנום! צוא זעהען דיא ביטערע לאגע פון דעם ארעמאן, וויא אזוי נעבעך ער זיצט, וויא אזוי ער שלאפט, וואס ער עסט. וויא אזוי זיין ווייב ליעגט אין קינפעט, וויא אזוי זיינע קינדער וואלגערען זיך, וויא אזוי זייא געהען אנגעטהאן און וויא אזוי זיי ווערען אויפגעצויגען !.... זיי געזונד נאך א מאל, דוא גרויסע יודישע שטאדט, וואס אין דיר ליידען אלע עהרליכע לייט, וואס אין דיין טורמע זיצט דער עהרליכער זאאיקע און אין דיינע גאסען פאהרען ארום אויף דראזשקעס, שינדער, שיפרעס, מענדעל, פרעכמאן, מיט זייער גאנצע חאפטע ! וואס אין דיר האב איך געליטען שנאה, קנאה, רדיפות און דחקות, וואס אין דיר האב איך בעגראבען איינע יונגע יאהרען מיט אלע מיינע גוטע האפענונגען, וואס אין דיר האב איך אי־בערגעלאזען אלץ דיינג און פיהר ארוים א הארץ פול מיט וואונדען און אויך דאס קליינע זעקעלע ! (ער הויבט אויף דאס זעקעלע אין דער הויך) אין דעם זעקעלע ליעגט דיא בלאטע, וואס איך האב אפגעשאבען פון דער פאדלאגע, אין מיין קליין שטיבעלע, דיא בלאטע איז געווארען פון דיא ריקעס, טרעהרען, וואס ליידענע, געפאלענע, הונגעריקע, געדודפטע, בעריסענע, פלענען פערגיעסען, און וויינען בייא מיר אין שטיבעל ! דא ליעגען דיא טרעהרען פון אייזיק זאאיקעס ווייב, דיא טרעהרען פון זיין מיידעל, דיא טרעהרען פון א סעמייסטווע, וואס מען האט פערשיעקט זייער טאטען און דיא טרעהרען פון נאך אנדערע פערוויסטע און פערוואגעלטע !.... (ער קוסט דעם זעקעלע, און זעצט זיך אויף פארען, פלוצים זעהט מען איין פלאם פייער איבער דער שטאדט, א שרעקליכער רויך ביז דעם וואלקען, פונקען און גאנצע האלעוועסקעס פליהען, דער הי־מעל איז רויטה, דיא גלעקער קלינגען, וועקער שטעלט זיך אויף דעם וואגען, דיא אויגען פאייערען איהם, דאס גאנצע פנים איז שרעקליך, פאר גרויס עגמת נפש הייבט ער אויף דיא האנד אויף דער שטאדט און זאגט מיט א ציטערדיק, און וויינענדיקען קול).

אך, גלופסק ! א צארען פון גאט איז אויף דיר אויסגעגאסען, ער שטראפט דיך מיט דיינע פייער שרעקליכע שטראפען. ער שטראפט דיך גרעב, מיט הונגער, בדבר ומגפה, מיט חאלעריע, באש, מיט פייער, מיט שרפות, ובחיות רעות, מיט שטאדט בעלי טובות!.... גאט האט דיך געשטראפט, גאט זאל אויף דיר רחמנות האבען ! גאט זאל געבען אין הארצען פון דער גוטער און פרומער, און בארעמהאר

ציגער רעגיערונג, אז זיא זאל אויף דיר אבליק טהאן מיט חסד, און מיט רחמנות! זיא זאל סליעדעווען, נאך פארשען און דער וויטערען פון דיר דיא אומגערעכטיג־קייט, זיא זאל דיר געבען מוטה און דיך נעהמען אונטער איהר שוטץ! זיא זאל מאכען אין דיר גוטע ארדענונגען, עס זאל מעהר ניט נעהערט ווערען אין דיר דאס געוויין, דאס קרעכצען פון ארעמע לייט, פון געמוטשעטע און גערודפטע מענטש־ען.... איטליכער אין דיר זאל זיין צופריעדען און זאלסט דיענען צום ביישפיעל אלע אלע אנדערע יודישע שטעדט, לעת־עתה נעבעך, איז דיר ניט גוט, זעהר ניט גוט!..

(ער טהוט א שמיץ דיא פערדלעך און פאָהרט אוועק וויטער).

די קליאַטשע

לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי:
צו מיין קליאַטשע אין פרעה'ס רייטוואָגען
פאַרגלייך איך דיר כנסת ישראל!

(שיר השירים, א, ט).

דיא קליאטשע

ברייננט פאר א מתנה דעם ווייב

ד ער מחבר.

דיא מתנה, וועלכע איך ברייננ דיר דאָ, מיין ווייב, איז עפּיס נישט אזא איינגענעהמענע, וויא דוא פאַרדינסט פאַר אזוי פיל מיה, וואָס דוא ביסט געווען אויסגעשטאַנען מיט מיר אויף דעם שווערען וועג פונ׳ם לעבען, פון דיא יונגע בין אין דיא עלטערע יאהרען אונזערע. לייט שיינסען זייערע ווייבער קארעטעס מיט פערד צום פאַרגניגען; פון מיין „קליאטשע״, מישטעהנעס געזאַגט, קען מען קיין גרויס פאַרגניגען נישט האבען. זיא איז א דארע, א שלאַפע, א דערשלאַגענע נעביך, און דיא צוביסענע פעל איהרע, פול מיט וואונדען, איז עפּיס אויך נישט אזוי שיין. נאָר וואָס זאָל מען טאָן? דוא ווייסט זעהר גוט מיין ארט שטעלע ביי אונזער אָרעם פאָלק און דיא בעשעפטיגונג מיינע ביי איהם. קיין נחת און גרויסע גליקען קען דאָס יודישע לעבען נישט געבען, הארצוועהטיג נאָר, מכות און יסורים איבערגענוג. — אוי, קיין אנדערע, בעסערע מתנות, וועה איז מיר, האָב איך נישט!....

הקדמת מענדעלי מוכר ספרים.

אמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: געלויבט איז דער בורא, וואָס נאָכדעם וויא ער האָט בעשאפען דיא גאַנץ גרויסע וועלט האָט ער זיך מישב געוועזן מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאכט אַ קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם־קטן", ווייל דאס מענשיל, וויא איהר קוקט איהם אָן, האט אין זיך אלע מיני ברואים און בעשעפעניש. איהר געפינט אין איהם אלערליי ווילדע חיות, אויך פארשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם אַ יאשטשעריקע, אַ פּיאווקע, אַ שפּאניש־פליג, אַ פרייס וכדומה אזעלכע שלעק, אזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך אַ רוח, אַ שווארץ יאָהר, אַ שטן, אַ מסטרג, אַ לץ, שונא ישראל, וכדומה אזעלכע מזיקים, מחבלים, אַנשיקעניש; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: וויא אַ קאַטץ, אַ שטיינער, שפּילט זיך מיט דער מויז; וויא אַ מחור האַפּט זיך אריין אין אַ שטייג מיט עופות און דרעהט זיי נעביך אפּ דיא קעפּ; וויא מאלפּעס קרימען יענעם נאָך אלסדינג, וואָס ער טהוט; וויא אַ הונט סלחשעט, דרעהט דעם ווידעל פאר איטליכען, וואס ווארפט איהם אונטער אַ שטיקעל ברויט; וויא אַ שפּין פאַרנאַרט צו זיך אַ פליג, פאַרפּלאָנטעט, פארשפּארט זיא און נאָגט זיא אויס; וויא קאָמאַרען פליהען עמיצען נאָך און זזשען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאָך אַזעלכע משונה וואונדערליכע זאכען. איך בין עס אָבער נישט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט צו שוויינענדיג אלסדינג, וואס אין דעם דאָזיגען „קליין וועלטעלע" געהט פאר און שלאָגט מיט איהם פאַרט נישט קיין כפּרות; וואס דער־לייגנערט זיין צארען, פארטראגט דיא עברות, און טהוט גרויס חסד מיט דעם זינ־דיגען מענשען. איך בין דאָ אויסען צו דערצעהלען דיא גרויסע גענאָד, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, ארמען בעל עברה, געטאָן, נאָכדעם אז ער האט מיך פריהער אביסיל געשטראָפט.

יבותי, הפערדיל שלי מת! מיין פערדעל, רבותים, איז געפיינערט, מיין געטריי פערדיל, וואס כל ימיו, דאס גאנצע לעבען זיינס, איז עס געווען אין דער עבודה געדינט געטריי און נישט געוואוסט מעהר וויא אונזערע ספרים; וואס איז געווען א מפורסם, א בקי אין אלע ווענען, א גרויסער בעל־זכרון וואו ערגיץ א קרעטשמע; וואס איז מיט מיר אויסגעפאהרען כמעט בכל תפוצות ישראל, צווישען דיא אלע יודישע קהילות און איז געווען אומעטום בעקאנט — זה הפערדיל, אט דאס פערדיל הלך למיתה האט א מיתה משונה איינגענומען ל״ג בעומר אין גלופסק! עס איז מיר א וועהטיג צו זאגען, נאר ארעם איז נישט קיין שאנד, עס איז נעביך געפייגערט פאר הונגער. זיין עסען איז געוועהנטליך געווען אביסיל סיטשקע, א מאל עטליכע דארע שטיקלעך ברויט, וואס איך פלעג אוועק־קויפען ביי ארמע לייט מיט טארבעס. אז אך און וועה דעם פערדיל, וואס עס פאלט אריין צו א יודישען מוכר־ספרים! שלע־פען שלעפט זיך עס שטענדיג ארום און הארעוועט אפשר נאך מעהר פון יענע, וואס פיהרען טהייערע סחורה, און עסען אבער עסט עס נעביך מכות. א יודישער מוכר־ספרים האט אליין מכות וואס צו עסען און פייגערט מיט זיין ווייב און קינדער צעהן מאל אין טאג פאר הונגער! איך בין עס אבער נישט אויסען. השם יתברך האט מיך נעביך געשטראפט, איך בין געבליבען אהן א פערדיל. קויפען איין אנדערס האב איך נישט געהאט פאר עפיס, און דא בעדארף מען פאהרען אויף ירידין. עס איז מיר געווען זעהר שלעכט!

און וויא איך זיטץ מיר אזוי פארזארגט, קומט אריין איינער, מיינער א בע־קאנטער, געהט צו גלייך צו מיר און רופט זיך אן:

— רב מענדעלי, איהר וועט קויפען א קליאטשע?

— איך וואלט אוודאי געקויפט, ענטפער איך מיט א קרעכץ, נאר וואו נעהמט מען דיא קאטץ?

— עט, מאכט ער, נישקשה! איהר וועט נישט בעדארפען אצינד געבען א גראשען. עס קען אפשר נאך מעגליך זיין, מען זאל אייך נאך עפיס אויסלייען. מען ווייסט, נישקשה, אז איהר זענט איין עהרליכער מאן.

— אויב אזוי, זאג איך צו איהם, קויף איך דיא קליאטשע זעהר גערען, טאקי באלד אהן שיחות. קומט, זייט מוחל, לאמיר געהען דיא סחורה אנקוקען.

— איהר פארשפארט צו געהען, רופט ער זיך אן, איך האב דיא קליאטשע דא, טאקי ביי מיר.

— וואס הייסט, איהר האט זיא דא? פרעג איך איהם פארוואונדערט:

— דא, טאקי ביי מיר אונטער דעם מאנטעל, ענטפערט ער מיט א שמייכעלע.

— איהר לאכט פון מיר, רב קרוב! זאג איך צו איהם מיט פארדראס. געפינט אייך איין אנדערען פון וועמען צו לאכען. קאַטאוועס געהט מיר אצינד נישט אין קאפ.

— חלילה! איך טרייב נארנישט קיין קאטאוועס, זאגט ער צו מיר און נעהמט באלד טאקי ארויס פון אונטער דער פאלע א גרויסען פאק מיט פאפירען. זעהט איהר רב מענדעלי, דאס אין גאנצען געהער איינעם, מיינעם א גוטען פריינד. זיין נאמען וועט איהר געפינען דא אנגעשריבען אויף די זאכען, וועלכע ער האט געמאכט. איינע פון די דאזיגע זאכען הייסט, פארשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאמען „די קליאטשע". דער מחבר אליין איז אצינד, לא עליכם, עפיס, וויא רופט מען עס.... צומישט. נאר צוטראגען. אונז אלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר אז זיינע מעשיות זאלען בסדר אפגעדרוקט און פארקויפט ווערען. און וועמען אנ־דערש האבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צו זיין, וויא טאקי נישט אייך, רב מענדעלי, וואס איהר האט אין אונזער ווינקעל אזא שם? מיר פער־לאנגען פון אייך, איהר זאלט גוט איבערקוקען די פאפירען, אויסשטעלען איטלי־כע מעשה אקוראט וויא מען בעדארף, דארויף פארלאזען מיר זיך שוין אויף אייך, און נאר צום ערשטען זאלט איהר אפדרוקען די קליאטשע, פון בעלוינונג וועלען מיר שמיעסען שפעטער, איהר וועט נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר גע־נייטיגט זיך אצינד אין געלד וועלען מיר אייך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— א פרעג אביסיל אויב איך וויל!? איך וויל מיט דעם גאנצען לעבען. האב איך געענטפערט און פשוט געטאנצט פאר גרויס פרייד.

נאכדעם אז איך האב מיך אפגעפארטיגט מיט מיינע געשעפטען האב איך מיך גענומען געשמאק צו דער קליאטשע — זיא צונויפגעשטעלט, וויא עס געהער צו זיין, איינגעטהיילט זיא אין קאפיטלען און איטלעכם קאפיטעל א נאמען געגעבען וויא איהם פאסט — אזא איין ארבייט, וואס נאר דערפאר אליין שרייבען זיך אנדע־רע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים.... קורץ איך האב מיך נישט געפוילט און געטאן מיין זאך גאנץ געטריי.

היינט רבותי, עטליכע ווערטער מכח דער קליאטשע!

די קליאטשע איז געשריבען אויף א הויכען גאנג, אויף דעם גאנג וויא די אלטע האבען געשריבען. איטליכער וועט זיא פארשטעהן כפי זיין פארשטאנד און זיין מדרגה. פאר מענשליך פון א קליינער מדרגה וועט זיא זיין פשוט א וואונדער שיינע מעשה, זיי וועט גלאט געפעלען דער פראסטער פשט. די דאזיגע אבער פון

א גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר געפינען עפּיס א ווינק, א רמז אקעגען אונז זינדיגע מענשען. איך, א שטיינער, אין מיין מדרגה, האָב אין איהר געפונען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אונזערע נפשות און דעם סוד, וואס זיי טהוען דא אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת לייענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, איטליכער אין זיין גראד, זיך נישט קענען איינהאלטען, איינער וועט מיט פייער א געשריי טאָן: אי, דאס איז איין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יאסין! נאָך איינער: אי, דאס מיינט מען נתן רב חייקעס! זלמן־יעקעלי רב מאטעלעס! הערשקע רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האָב געפונען דעם סוד פון אונזערע טאקסעס, פון אונזערע בעלי טובות און פון אונזערע אלע פיהרונגען וכדומה...

איך האָב געפרעגט א שאלה ביי דיא גלופּסקער דינים און ביי אלע דארטיגע פיינע בריות פון דער גוטער כנופיא: אזוי וויא איך האב דעם עולם צוגעזאגט ארויסצוגעבען א צווייטען טהייל פון „דער טאקסע" און האָב דערביי נישט געזאגט „בלי נדר", בכן איז דאָך מיין ווארט שוין גלייך טאקי וויא א נדר, חיינט וויא איז דער דין, רבותים, האב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאטשע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר? זיי האבען געקלעהרט, געקלעהרט, זיך נעביך געקראצט, געקראצט און האבען צום סוף אזוי געזאגט: יאָ, רב מענדעלי, אזוי וויא מיר האבען דא דערשמעקט א ריח, א תמצית פון דער טאקסע, זענין מיר אייך דעריבער מתיר נדר. הקליאטשע הזו, דיא דאזיגע קליאטשע, חשובה לכם, איז אייך גערעכענט כאילו קיימתם, גלייך וויא איהר וואלט געהאלטען וואָרט און ארויסגעגעבען החלק השני דעם צווייטען טהייל מהטאקסע בכל פּרטיו, מיט אלע פּישטשעווקעס, נישקשה, מען קען מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!...

כמה מעלות טובות למקום, וויפיל דאנק בין איך דעם אויבערשטען שולדיג: ווען איך וואָלט דערטאפּט דיא קליאטשע גלאט, נאָר אהן געלט פאָראויס, צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאָך דינו. ווען איך וואלט זיא דערטאפּט מיט געלט פאָראויס און זיא וואָלט אין זיך נישט געהאט א תמצית מהטאקסע, איז דאָך דינו. ווען זיא וואָלט אין זיך געהאט א תמצית מהטאקסע און דיא דינים וואָלטען מיר נישט געווען מתיר נדר זיין, איז דאָך דינו. ווען דיא דינים וואָלטען מיר געוועזן מתיר נדר זיין און דערביי זיך נישט משונה געקראצט, איז דאָך דינו. ווען זיי וואָלטען דערביי זיך משונה געקראצט און איך וואָלט נישט געוואוסט פאר וואָס, איז דאָך דינו. ווען איך

וואָלט געוואוסט פאר וואָס און וואָלט נישט פארשטעהען, אז דיא קליאַטשע איז א פּנים מסוגל מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, אין דאַך דינו.

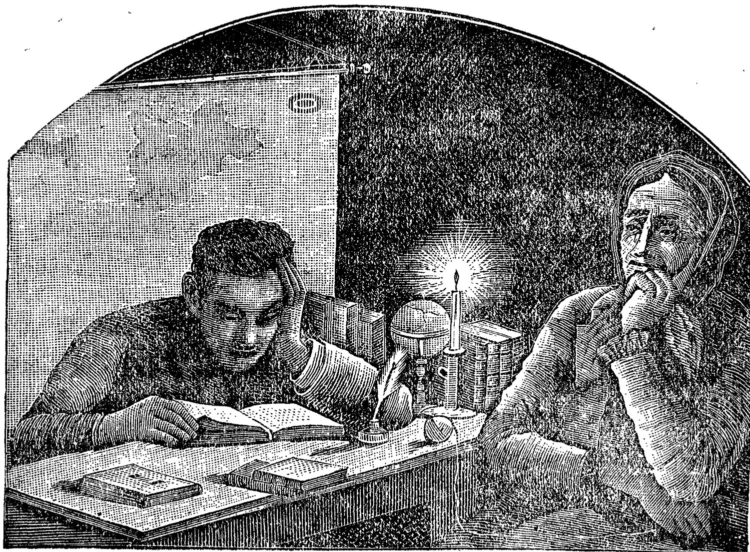
על אחת כמה וכמה בעדאַרף איך דעם אויבערשטען דאַנקען, וואס איך האָב דערטאַפּט דיא קליאַטשע און נאָך מיט געלט פאַראויס צו קויפען א פערדיל און זיא האָלט אין זיך א תמצית מהטאַקסע און דיא דיינים האָבען מיר מתיר־נדר געווען און זיי האבען דערביי זיך משונה געקראַצט און איך וויים פאר וואָס און איך פאַר־שטעה, אז דיא קליאַטשע איז א פּנים מסוגל, מען זאל פון איהר זיך קראַצען, לכפּר על כל עונותינו, איין אפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה. וואָס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג!

ר״ח אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופּסק און טעטעריווקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

1.

ישראליק וויל ווערען א מענש.

אזוי וויא נח איז דורך נסים ניצול געוואָרען פונ'ם מבול וואסער, אין זיין צייט, בין איך, ישראַליק, אויך ניצול געוואָרען אין אונזער צייט פונ'ם מבול שדכנים, וואָס האָבען זיך געלאָזט צו מיין מאַמען מיר אנצושלאגען שידוכים. מיין מאַמע — אַ פּראָסטע, נאר אַ קלוגע יודענע, איז געווען איין אלמנה, קיין רייכע, אבער ארם אויך נישט. זיא האט געהאט פּרנסה פון איהר קלייט צעלניק, געגאַנגען אַ האלז פּעריל, געלעבט גאַנץ פיין. איך בין ביי איהר געווען אַ בן יחיד, זיא האט זיך אין מיר געשמאָלצען, מיר נאָכגעגעבען אלסדינג, וואס איך האב פאַרלאנגט. דעריבער, אז איך האב מיך איינגעשפּארט נישט יונג חתונה צו האבען, האב איך עס אויסגעפיהרט. תחלת האט זיא אפילו געפּריווט מיך איבער־צוריידען מיט אַזאַ גאַנג:

— י ש ר אָ ל י ק! וויפיל האב איך גאָט געבעטען, איך זאל דערלעבען דיא צייט, מען זאָל דיר ריידען שידוכים. דוא ביסט דאָך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאָך טאַקי נאָר דיין טובה, פאָלג־זשע מיך, חלעבין, און האב חתונה! שוין צייט, צייט, ישראָליק. דיינע חברים האבען נאך צו דער בר מצוה חתונה געהאט. פאָלג חלעבין אַ מאַמע, טהו וואס גאט האט געבאָטען און לאָמיך פון דיר נחת האבען!

נאָר אַז זיא האָט געזעהען, אַז עס איז ארויסגעוואָרפענע רייד, וויפעל זיא זאָל נישט ריידען האלט איך מיך טאקי בייא מיינעם. אַלץ ניין און ניין, האָט זיא מיר נאָכגעגעבען און שוין מעהר דערפון נישט גערעדט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר ארויסגעזאגט גאנץ קלאהר דעם ריינעם אמת, אַז איך בין גאר געזאָגען צר לעהרנען אלסדינג, וואס מען לעהרענט אין דיא קלאַסען, אָפּצוגעבען דערנאָך עקזאמען און אריינגעהען אין אוניווערסיטעט, צו לעהרנען דאָרט חכמת־הדאָקטאָריע כדי איך זאָל דערמיט שפּעטער נוצליך זיין זיך און דער וועלט.

— מאמע! האב איך צו איהר זיך אנגערופען, עס איז היינט שוין עפּיס איין אנדער וועלט. שוין צייט, חלעבּין, צו זעהען דיא גרויסע גליקען, וואס יודען מאכען היינט מיט זייערע פריהע חתונות, דיא גרויסע גדולה׳ס פון אונזערע יונגע בעלי־הבית׳ליך! א מאל האבען עלטערען חתונה געמאכט זייערע קינדער מיט דעם בטחון: נאט האט אונז צוגעשיקט צום לעבען, מסתמא וועט ער זיי אויך עפּיס צושיקען און זיי וועלען, נישקשה, נישט שטארבען פאר הונגער. אין יענער צייט איז בטחון נאָך וויא־עס־איז אָנגעגאנגען, אבער היינט ווערדט מען דערמיט פארשווארצט. שווער, זעהר שווער צו לעבען היינטיגע צייט פון דיא פינף פינגער און מאכען פון שנעע גאָר מעלקעס, מען מוז עפּיס קענען, עפּיס זיך אויסלעהרנען און טראכטען פאר שפּעטער. דוא ביסט דאָך, מאמע, א קלוגע, דוא פארשטעהסט דאָך אליין, אז אצינד איז עפּיס נאר אנדערש. עס איז קיין תכלית נישט אזוי צו בלייבען, מען מוז עפּיס זאָרגען, עפּיס טראכטען פאר שפּעטער!

אזעלכע ווערטער פלעג איך אלץ זאגען דער מאמען און איהר ברייננען ראיות פון א סך יונגע לייט אין אונזער שטאָדט, וואָס האבען גליקליך חתונה געהאט און אריינגעפאלען אין א שמאלץ־גרוב. דיא שמאלץ איז דערנאָך אויסגערונען און דיא גרוב איז געבליבען,—א טהייל האבען זיך צושלעפּט, א טהייל זענען געווארען מלמדים און א טהייל, מישטעהנס געזאָגט, טוינען אפילו דערצו אויך נישט. אין־ברירה, דיא מאמע האט מיר שוין נאכגעגעבען אי דאָס אויך, אז איך זאל לעהרנען, נאר פריהער האב איך איהר געמוזט צוזאגען, אז איך זאל בלייבען איין עהרליכער יוד.

איך האב געהאט זעהר א גוט קעפּיל, קיין זאך אין דער גמרא איז פאר מיר נישט געווען צושווער. מען פלעגט שמיעסין אין דער שטאָדט, אז פון מיר וואקסט א גרויסער רב. איך האב מוחל געווען אנדערע דאס רבנות, זיך פארשפּאָרט בייא מיר אין שטיבעל אקעגען א פאר יאהר און זיך גענומען געשמאק אויסצולערנען אלע זאכען, וואס זענען נייטיג צום עקזאמען. מאטעמאטיקע, דאס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראמאטיקע, און דיא שפּראָכען זענען ביי מיר געגאנגען גרינג וויא א

פּוטער, שווער איז מיר נאר אנגעקומען דיא היסטאריע, אויך דאס, וואס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט“. אויסוועניג האב איך בעדארפט אלץ אויס־קליעפּען פּוסטע מעשיות און מלחמות, וויא אזוי מענשען האבען פון זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד, זיך געהארגעט געשלאגען, איינער דעם אנדערען געמאכט דעם טויט, אנגעטאן צרות, געבראטענע לייד און נאך גערייינקען אין וואס פאר א יאהר, אין וואס פאר איין ארט! דאס וכדומה נאך אזעלכע זאכען האבען געהייסען היסטאריע.... דערצו האב איך ווייטער געמוזט אויסלערנען עפּיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטארקע שכורים, מיט בעריהמטע גזלנים; מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפהטעס; מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואסעריל, פון גילדענע עפּעליך און גילדענע פערדליך. חוץ דעם האב איך נאך בעדארפט קענען אויסקפלוידערען, אזוי וויא א פּאפּאגייא, איבער יענעמס עפּיס א שטיקעל מליצה מיט גוט לשון, אריינלייגען דרינען קנייטשליך, אפּשניטצליך און פּשעטליך אזעלכע, וואס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אליין, נישט דער, וועלכער עס האט מיט מיר געלעהרענט האבען זיי פארשטאנען. מען האט בעדארפט דערבייא שטארק פארפּלאָמט זיין, ארויסגעהען פון דיא כלים, שרייען אויף א קול, מאכען מיט דיא הענט און מיט דיא פיס און ריידען מיט א ברען, עפּיס וויא סתרי־תורה, קבלה־ווערטער. מען האט געמאכט א גרויסע ווארע, זעהר פיל הקדמות, וויא אזוי מען זאל דיא זאך אביסיל פאדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאל עס גאר עפּיס אנדערש, נישט גלאט אזוי פארשטעהען. יענע אלע פּזמונות, שמאכטעלייען, מיט דיא אלע פּשטליך האבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט“... זאגט אייך וואס איהר ווילט, אין דיא עלטערע יאהרען איז זעהר שווער אויסצו־קלעפּען און צו טראגען אויף דעם מוח אזעלבע מיני זאכענישען, בפרט נאך דעם, וואס האט א גוטען קאפּ און גרויס לוסט צו לעהרנען עפּיס ניטצליכערע זאכען. איך זאג אייך נאך א מאל טאקי, מיר, זענין דיא דאזיגע מעשיות זעהר שווער אנגעקומען דאס בעשטענדיגע קליעפּען האט מיר פּשוט דעם קאפּ פארשלאגען, עס האט ביי מיר צוגענומען אין גאנצען דאס געזונט, לייב און לעבען און מיך געמאכט צום גולם. איך פלעג דערפון פּשוט א מאל ווערען פארדולט און ארומגעהען צומישט, וויא א נעכטינגער. עס האט מיר גערוישט אין דעם קאפּ, זיך געדרעהט וויא א ווינטמיהל, נאר טאקי פארריקט צו ווערען. צייטענווייס האב איך גאר אנגעהויבען מסופּק צו ווערען אויב עס וועט מיר געראטען דער פּלאן מיינער אריינצוגעהען אין אוניווער־סיטעט. א קשיא, וואס עס קען זיך מאכען? גראד וועל איך ביי דעם עקזאמען נישט גערייינקען עפּיס א נארישע מעשה, אדער איך וועל מיך אויסגליטשען אויף יענעמס א

בזמן, דענסטמאל וועל איך מיט א מאל צוברעכען דעם קאפ — און איין עק פון מיין גאנצער מיה, פון מיין לעהרנען און פון מיין דאקטאריע, וואס איך האב זיא אזוי נעוואלט דערגרייכען; דענסטמאל ווערדט א תל פון אלע מיינע האפנונגען און פון מיר אליין! וואס וועל איך טאן און וואס פאר א פנים וועל איך האבען? איך וועל בלייבען א דערשלאגנען יודעל, איך וועל פארשווארצט ווערען און אויסשטעהען אין דער וועלט פון איטליכען, גלייך מיט אלע אנדערע יודליך, חרפות, בזיונות. איך וועל בלייבען א קראפט אהן שטאף, דאס הייסט: איך וועל פיהלען אין מיר א כח עפיס צו טאן, נאר איך וועל אבער נישט האבען דאס מעגליכקייט דעם כח ארויסצוברייגנען, צו וואס איהם איינצואווענדען און מיט איהם נימצליך צו זיין, וויא א סך אזעלכע, נעביך, וואס געפינען זיך צווישען אונזערע יודען.... איך וועל בלייבען א יוד און נישט קיין מענש... איך וועל בלייבען א רעטהעניש: עפיס א פאניע, וואס קעהרט אויס, רייניגט אומע־טום אויס און באהאלט זיך אליין אין מיסט, ערגיץ אין א ווינקעל, דאס מיינט מען א בעזעם! עפיס א פאניע, וואס דרעהט זיך ארום דא, און איז פארט נישט דא אויף דעם עולם; וואס איז פלייש און בלוט און זיא דאכט זיך פארט איטליכען אויס, עפיס איז זיא גארנישט!.... ווען אבער נאט העלפט, עס וועט אפלויפען בשלום און איך וועל אויסשטודירען, דענסטמאל, האב איך געטראכט, איז דיא וועלט מיינע, דענסטמאל בין איך מיר א גאנצער מענש.

דאס בעשטענדיגע לעהרנען און צוגלייך דאס בעשטענדיגע איבערטראכטען, טאמער חלילה וועט זיין אומזיסט דיא גאנצע מיה, דאס אלסדינג אין־איינעם האט מיך פשוט אויס מענש געמאכט. איך בין געווארען מאגער, דאר וויא א שפענדעל, זעהר אפגעשוואכט, דערצו נאך שטענדיג פארזארגט, פאר־מרה־שחורה׳ט, אזוי אז מען האט מיך כמעט נישט דערקענט. דיא מאמע פלעגט וויינען אויף מיר קוקענדיג און האט אנגעהויבען אראפברייננען צו מיר דאקטוירים און רופאים. זיי האבען גע־געבען מיר פלעשעלעך, געגאסען אין מיר רפואות, אויך שטארק אנגעזאגט, אז זומער זאל איך למען־השם ולמען־השם געהען א סך שפאצירען, אטהמען פרישע לופט אונטער דער שטאדט און וועניגער טראכטען.

אך ווען דיא דאקטוירים זאלען בעסער פארשטעהען און מיך בעפרייען פון יענע שמאכטעליען, וואס האבען מיך קראנק געמאכט און מיר פארשלאגען דעם קאפ!

2.
ישראליק און דיא קליאטשע.

זומער אין איין שיינעם טאָג בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער שטאָדט און געשפּאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. עס האָט מיר דענסטמאל עפּיס שרעקליך זיך געדרעהט דער קאָפּ, געקלאפּט אין דיא שלייפען, אין הארצען האָט מיר געקאָכט וויא אין א קעסעל און בין געווען שטארק צוטראָגען, ערגער וויא תמיד. א היבשע צייט האָב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו וויסען, וואָהין דיא פיס מיינע טראָגען מיך. אַלץ געגאנגען, געגאנגען ביז איך בין דערנאָך אנידערגעפאַלען אונטער א בוים, ערגיץ נעבין א קאנאל, מיך אויסציהענדיג וויא גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידערפאַלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאַלען דיא גאנצע וועלט. פינסטער איז מיר געוואָרען אין דיא אויגען, געהילכט, געשאָסען האָט מיר אין דיא אויערען, גלייך וויא דורך זיי זענין געפלויגען קנאקעדיג ראקעטען. עס האט מיר זיך געדאכט, איך זינק אין א טיפען אָפּגרונט וואסער, זינק אַלץ טיפער, טיפער און ארום מיר רוישט זיך נאָר א שרעק. איך וויל עפּיס אָנטאפּען, אָן וואָס עפּיס זיך אָנהאַפּען. נאר איך פיהל אבער נישט קיין הענט, קיין פיס. עפּיס בין איך וויא ארויסגעשפּרונגען פון דער הויט, ארויס פון דיא כלים, בין גלאט אזוי א י ש ר א ל י ק, א לופטינס, אהן לייב, אהן אברים, נישטא פון מיר גארנישט, נאר דיא בלויזע נאקעטע נשמה. פלוצלים גיט עס מיך א טראָג ארויף, עס טראָגט מיך אַלץ העכער העכער ביז איך טאפּ אָן דיא ערד, וואו איך בין געלעגען, און דערפיהל וויא דיא זון באקט מיר אין דעם רוקען. עפּיס בין איך גאָר וויא נייא געבוירען, אין גאנצען וויא איבערגעביטען געוואָרען, נאָר עפּיס איין אנדער מין בעשעפעניש. אלסדינג ארום מיר: דיא ערד, דער הימעל, ביימער און גראָז זענין אויף וויא ערשט פון'ם איי ארויסגעקראָכען. זיי שפּרינגען שאָקלען זיך, ווימען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין אָרט, און ווינקען ווינקען צו מיר גלייך וויא גערעדט: קומט העצקען זיך, חאפּען א טענציל, פּעטערן-צווייא גרילען שפּרינגען טאנצענדיג ארויס פון צווישען דעם גראָז מיר אקעגען, קוקען מיך אָן מיט נארעשע גרויסע אויגען, מאכענדיג דערבייא מיט דיא פיסלעך, און אָט-אָט קריכען זיי, דאכט זיך, אריין אין מיר.

איך האָב א מאך געגעבען מיט דער האנד, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ אין איין אנדער זייט, און ליגענדיג מיר אזוי האָב איך אומעטום געקוקט, אלסדינג בעטראכט, א ביסעל אויך געטראכט און זיך פארטראכט.

אויף דעם פעלד, זעה איך פיטערן זיך פאנסקע צאפּעס, אייזלען, גאנצע

מאבונעס פערד, וואס האבען א יחוס־בריף, אז זיי שטאמען ארויס פון איידעלע על־מערען. איינעמס זיידע איז איין ענגלישער אנער, וואס האט פארצייטענס, דורכ־פאהרענדיג דורך דעם לאנד כנען, חתונה געהאט מיט איין אראבישער שקאפע. דעם אנדערנס באבע וואקסט פון א בעריהמטער משפחה, וואס האט אין לעבען גענוג פולוער געשמעקט, און יענעמס עלטער באבע האט גענאסען א גוטע ערציהונג, איין עדוקאציע, ערגעץ אין א בעריהמטען זאוואד, איז געוועזען א מלומדות און האט אין איהר צייט געגעבען קאנצערט אין טאנצען און שפרינגען אין־איינעם מיט נאך א סך געבילדעטע, געלערענטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אז ביי פערד שפילט יחוס א גרויסע ראליע, ביי זיי קוקט מען שטארק אויף איידעל בלוט, און דיא וואס פון א גוטען זאוואד הייסען איידעל אדער וואהלגעבארענע. דיא דאזיגע איידלע פערד האבען זיך געפיטערט פראנק און פרייא, זענין אויף געגאנגען אין שאדען, קאליע גע־מאכט דיא תבואות, וועלכע ארעמע פויערן האבען געזייעט מיט שוויס נעביך און מען האט זיך נישט וויסענדיג געמאכט, זיי נישט געזאגט קיין אומתרבות וואָרט. דיא פערד האבען געשפרונגען, געהירזעט, געדריגעט מיט דיא פיס. זייער כח, זייער שטארקייט און זייער ווילדקייט איז געוועזען שלא כדרך הטבע! פלוצלים הער איך פון דערוויטענס א שרעקליך געשרייא, א רעש פון מענשען און א בילען פון הינט. איך האב תחלת געמיינט, דאס האבען דיא פויערן זיך צונויפגענומען און לויפען מיט א געשרייא, ארויסצוטרייבען דיא פאנסקע צאפעס, דיא פערד פון זייערע תבואות; נאר אבער ניין. דיא קולות האבען זיך אלץ דערווייטערט און זיך פארטראגען גאר אין איין אנדער זייט. איך בין געוועזען ציקאווע און נעגאנגען נאך דעם קול, געגאנגען ביז איך בין געקומען צו א גאנץ גרויסען פלאץ פארוואקסען מיט גראז. דארט האט פאר מיינע אויגען זיך פארגעשטעלט א שרעקליכע סצענע. יונגליך, קונדסים, האבען פון אלע זייטען זיך געיאגט נאך עפיס א דארער, מאגערער קליאטשע, געווארפען שטיינער און אנגערייצט אויף איהר א גאנצע טשאטע הינט פון אלערלייא מינים. א טהייל הינט האבען נאר געהיילט, געבילט, געקריצט מיט דיא צייהן, א טהייל אבער האבען מאקי אויך געביסען, וויא נאר זיי האבען געקענט. איך האב נישט געקענט שטעהען און צוזעהען אזא מעשה־רע פון דערווייטענס. איינמאל, איז דאך גלאט א רחמנות, דאס מענשליכקייט דערלאזט נישט צוצוזעהען אזא אכזריות. און צווייטענס, אוועקגענומען שוין רחמנות, האט דאך דיא שקאפע אויף מיר טאקע א גרויס רעכט געהאט איך זאל איהר העלפען, מחמת איך בין איינגעקויפט אין דער חברה „צער בעלי החיים", וואס איהר איז נישט ניחא, מען זאל פייניגען, אנטהאן לייד לעבעדיגע בעשעפנים, ווארום זיי זיינען אויך בשר־ודם, פלייש און בלוט, און

האָבען אויך דאָס רעכט צולעבען אויף נאָטס וועלט וויא מיר. איך וויל מיך דא נישט ארייגלאזען אין דעם אלטען און זעהר טיפען שמיעס מכח דעם מענשען און דיא בהמות. לאז זיך זיין האטש וויא יענע זאגען, אז איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אנטיק פון אלע בעשעפניש; נאר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין בעדערפניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אלע אויף דער וועלט; לאז זיך זיין האטש, אז איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאר איבער אלע בהמות, וואס מוזען מיר דינען, וואס מוזען נעהן אין יאך און מקריב זיין פאר מיר זייער לעבען — פון דעסטוועגען, דאכט זיך מיר, וויא באלד אפילו א קליאטשע, אזא פראסטע פאָדאַנע, האט אויך מיר עפּיס א רעכט, מוז איך על פי דין, ווען נישט על פי מענשליכקייט, אנקענען איהר יוצא זיין....

— קונדסים! זאג איך, צוגעהענדיג צו דיא ווייסע חברה, וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאפע נעבעך?

א טהייל פון דיא קונדסים האבען מיך גארנישט געהערט, אנדערע האבען יא עפּיס וויא געהערט און געלאכט מיט עזות. א טהייל הינט האבען מיך עפּיס פאר־וואונדערט אנגעקוקט, עטליכע האבען געבילט פון דערווייטענס, נאך עטליכע האבען אויסגעשטשירעט דיא אויגען, געקוקט שרעקליך בייז, זעגען געוועזען גרייט אנצופאלען אויף מיר פון הינטען און צורייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאך א מאל אן, וואס יאגט איהר און פייניגט נאטס בעשעפניש, דיא קליאטשע נעביך?

— א שיינער נעביך! האבען זיי מיט געשפעט געענטפערט, פאר וואס פיטערט זיא זיך דא? פאר וואס פיטערט זיך דיא שיינע קליאטשע דא?

— סטייטש! מהו איך א זאָג, דא איז דאך א פאשע, דא פיטערען זיך דאך אלע שטאדט בהמות, פון אייביגע יאהרען!

דיא שטאדט־בהמות, האבען זיי געענטפערט, זענען עפּיס אנדערש, זיי מעגען און זיא טאר נישט.

— פאר וואס נישט זיא? רוף איך מיך אן, זיא האט דען נישט קיין נשמה וויא אלע שטאדט־בהמות?

— אפשר טאקי נישט. האבען זיי א זאג געטהאן.

— שקצים! זאג איך צו זיי, אבער זיא האט דאך זיכער א בעל־הבית, וואס צאהלט אין דער שטאדט צינש און אלע אנדערע אפּגאבען. זיא איז דאך אויך א שטאדט־בהמה!

— אט דאס מאַקע ווייסען מיר נישט ! ענטפערען זיי מיר מיט א נעשפעט אויב זיא איז אויך א שטאָדט־בהמה, דאס איז ערשט א שאלה.

— עס מעג זיין וויא עס וויל זיך, האב איך געזאגט, אבער דיא קליאטשע איז דאָך דערווייל הונגעריג, זיא וויל דאך נעבעך עסען !

— לאז זיא עסען ווערם, קריינק, מכות. זאגען זיי צוריק . וואס האט זיא צו אונז ? פאר וואס זאל אזעלכע אויפפרעסען און צונעהמען ביי דיא שטאָדט־בהמות ?

— גזלנים ! האב איך שוין מעהר נישט געקענט מיך איינהאלטען און א גע־שריי געטהאן מיט כעס. פאר וואס קוקט איהר נישט, וואס דארט געהען ארום פאנסקע צאפעס. גאנצע מאַבונעס פערד צווישען דיא תבואות און פרעסען אויף אָרם בלוט, ארם שוויים נעבעך? דא פארגינט איהר נישט א בידנער שקאפע א הויפען גראָז און עס ארט אייך כלל נישט, אז דארט טהוען פערד אָן א ים היזקות און מאכען אומגליקיך פיל מענשען. דאס נאר אליין, וואס זיי צוטרעטען וואס זיי מאכען קאליע גלאט אזוי, וואלט גענוג געווען דער קליאטשע ביז קינדס־קינדס קינדס קינדער ! קונדסים, איהר האט נישט קיין יושר אפילו אויף א האר. איהר זענט קיינעם נישט געטריי און איהר האט נאך א העזה זיך ארויסצושטעלען כלומר׳שט פאר דיא שטאדט בהמות!

— הע, הע ! האבען דיא קונדסים זיך אָנגערופען, ער איז גאר אין כעס, ער פרענט גאר עפיס קשיות ! קומט חברה ! וואס טויג אונז דא דיא טענות ? לאז ער זיך שרייען, ווער הערט איהם ? קומט חברה, קומט !

איין קונדס האט א פייף געטאן און באלד האבען דיא ווייסע חברה מיט ייערע הינט זיך געלאזט נאך דער קליאטשע און אויף איהר ווידער אָנגעפאלען. א לאַנגע צייט האט מען זיא געטריבען, געריסען און געביסען, ביז מען האט זיא צום סוף פארטריבען אין א טיפער גרוב, און דארט האט זיא זיך איינגעגריזעט אין בלאָטע.

דער אָוועגט איז געוועזען זעהער א שיינער א שטילער, דער הימעל לויטער אויסגעשטערענט און גאנץ נידעריג, וואו ער לאָזט זיך אראָפּ, איז אזוי וויא פון דער ערד אויפגעגאנגען דיא לבנה רויט וויא בלוט. דיא שטאָדט־טשערעדע האט שוין לאנג אָפגעגעסען דיא צעברעס, איהר געוועהנטליכע וועטשערע, און געשלאָ־פען רוהיג אויף איהר געלעגער, אין דיא שטאלען, נאָכדעם אז מען האָט זיא פריהער גוט אויסגעמאָלקען. איך האב בעקומען א בינטיל פריש היי, אָפצוטראָ־גען עס דער אומגליקליכער שקאפע אין גרוב אריין, אזוי וויא איין עהרליכער מאַן פון דער חברה ,,צער בעלי החיים״ בעדארף צו טאָן. דיא קליאטשע נעביך איז גע־

לעגען שטארק מיד אין דער בלאָטע, ווען זיא זאל נישט געווען מאַכען מיט דיא ווייטען און סאַפּען, וואָלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאָגער איז זיא געווען, נאר הויט און ביין.

— שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך געזאָגט אויף פערדיש, צוגעהענדיג צו דער קליאַטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האַלז און אַנידערגעליינט דאס בינדעל הייא.

זיא האט אויפגעהייבען דעם קאפּ און מיך שטארק אָנגעקוקט מיט א פּאָר אויגען, גלייך ויא איהר איז א גרויס וואונדער געווען, וואס איא מענש וויא איך זאל אנטאן כבוד א וויסטער קליאַטשע און איהר ביי דער נאכט מאכען א וויזיט אין דער בלאָטע!

שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך ווידער צו איהר גערעדט אויף פערדיש. דאס האט אזוי פיל געהייסען וויא: גוט נאָוועגט, קליאטשע! האָסט-דוא נאך א גאנץ ביינדעל? שאָק, שאָק! נא דיר וועטשערע, עס, אויב דיר איז נאָך איבערגליבען א צאָהן אין מויל. שאָק, שאָק! חלעבין א גאָטס רחמנות, ביסט נעביך זעהר אפּגע־שלאָפּט! שאָק, שאָק! האב איך נאָך עטליכע מאל געזאָגט און איהר אונטערגע־ריקט דאָס בינטעל היי הארט אונטער דער נאָז.

— ברוך־הבא, יונגער מאַן! לאָזט זיך הערען פּלוצלים א פארדומפּטען קול.

איך בין טויט געבליבען הערענדיג דעם ברוך־הבא. פון וואנען, וואונדער איך מיך, האָט עס פּלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס ריידען? אז לעבין מיר און וויים ארום און ארום איז נישטא אפילו קיין זכר פון א מענשען!

— שרעק דיך נישט, יונגער מאַן! האט דאס קול זיך געלאזט ווידער הערען. זיי א מענש און שרעק זיך נישט. איך קליאַטשע רעדט צו דיר.

— קליאַטשע! טהו איך א געשרייא און בלייב שטעהן פארגאפט וויא א גולם.— דאָס איז א פּנים דיא נוטע קליאַמשע, האב איך בייא מיר געטראכט, נאָכדעם אז איך בין שפּעטער אביסיל צו זיך געקומען. באלד האב איך מיך טאקי דערמאהנט, היינט איז מיטוואָך בייא דער נאכט, דיא רעכטע צייט פאר דיא לצים.

— טראכט גאָר נישט איבער, האט דיא קליאטשע גאנץ דייטליך זיך אנגע־רופען. פּשוט איז פּשוט, איך קליאטשע רעד צו דיר.

— סטייטשו! וויא רעדט עס א קליאַטשע?! מאך איך שטארק פארוואונדערט.

— דאס איז נאר נישט אזא וואונדער, ענטפערט זיא, אזעלכע מעשיות האָ־בען שוין זיך געטראפען. אין דיא בעשריבענע היסטאריעס געפינט מען א סך רעדען און דרשות, וואס פערד האבען געהאלטען פון בלעם'ס אייזעל אן ביז אצינד.

אי, אי! תאפט זיך מיר ארוים א געשרייא און דערמאָהן מיך אין יענע

מעשיות, וואס איך האב געלעהרענט צו דעם עקזאמען. יא, טאקי גאנץ רעכט, אבער א קליאטשע!

— וואס מאכט עס אויס? אי א קליאטשע. אדרבה, ווען עס טרעפט זיך שוין רעדט טאקי געוועהנליך נאר א קליאטשע. בלעם׳ס אייזעל איז אויך געווען א קליאטשע, נאר פון דעסטוועגען זיי רוהיג, מיט דיר רעדט נישט קיין קליאטשע.

— וואס הייסט עס? נישט קיין קליאטשע! — פריהער זאגסט דוא א קליא־טשע, דערנאך נישט קיין קליאטשע! גיב איך א געשרייא, איינבייגענדיג זיך דיא זאך בעסער צובעטראכטען — נישט אנדערש דוא ביסט....

— א לץ, וולסט־דו זאגען, פאלט זיא מיר אריין און דיא רייד. ניין, ניין, מיין פריינד, דו האסט א טעות. איך בין נישט קיין לץ, זאָג איך דיר, אויך נישט קיין קליאטשע. מיין פנים, מיין געשטאלט איז וויא א קליאטשע, אבער באמת בין איך נאר עפיס אנדערש. ווען דוא זאלסט וויסען, וואס מיט מיר אין דער וועלט האט זיך פאסירט, וואלסט־דו מיך פארשטאנען און אויפגעהערט זיך צו־וואונדערען.

אויף מיר קוקען א פאר אויגען, וועלכע עס דריקען אויס ליידען, מידקייט אין איינעם מיט א געבעט און גוטסקייט אהן איין עק. עפיס טאקי נאר אויגען פון א שלאפען, אומגליקליכען, אומזיסט בעליידיגטען, געקריינקטען מענשען, וואס קוקט אויף איטליכען שווייגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זיינער דערצעהלט זיינע אינוועניגסטע וועהטיגען; איטליכער בליק רעדט, שרייעט געוואלד, בעט רחמים און רייסט אוים א שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואס קליאטשע, ווען קליאטשע! פאר מיר איז נאר א מענשליך פנים. וויא, וואס, פון וואנען פלוצלים א מענש, עפיס אזא פארזעהעניש?!....

— שוין לאנג איז דאס אזוי?

— אָ, לאנג וויא דער גלות!

— וויא קומט עס? דערצעהל! בעט איך אין איין קול, אנחאפענדיג זיך ביים קאָפּ. דיא קליאטשע האט מיך שארף אנגעקוקט, געשווינגען, זיך אביסיל וויא בעטראכט, דערנאך האט זיא אנגענומען איין ערענסט פנים און אָנגעהויבען טרוי־ערדיג צו ריידען מיט דיא ווערטער:

„דער וואס האט חאָמש אביסיל אריינגעקוקט אין ספרים, אדער געהערט פון עלטערע דערצעהלען, דער דאזיגער ווייסט, אז מענשען זאָלען אָנגעהמען דיא געשטאלט פון אלערלייא חיות און בהמות נאך ביים לעבען, אָדער אין זיי מגולגל צו ווערען נאך דעם טויט — דאס איז איינס פון דיא געוועהנליכע זאכען. פארצייי־טענס האבען אזעלכע זאכען זעהר אָפט זיך געטראָפען. מיר געפינען אין דיא חיס־

טאָריע ביכער, אז סעמיראַמידאַ, דיא קעניגען פון בבל, האט אויף דער עלטער אנגענומען דיא געשטאַלט פון א טויב. דניאל האט בנבואה געזעהען דיא פיער קיסריות אין דיא געשטאַלטען פון לייבען, לעמפּערטען, בערען, און ער דערצעהלט וויא נבוכדנצר מלך בבל איז לסוף ימיו געוואָרען א בער. ווער שמיעסט ביי דיא גרעקען זענין אזעלכע געוועזען זעהר געוועהנליך. זייער גאָט יופּיטער, וואָס ער איז געוועזען, מחילה שטארק געהאפּט אין דער מעשה, האט א מאָהל זיך פארשטעלט פאר איין אקס. דיא בת־מלכה יאָה, דעם קעניג אינאכוס א טאָכטער, האט יופּיטער פאַר־שטעלט אין א קוה, און אזוי האָט זיא שלימזול זיך ארומגעשלעפּט א היבשע צייט אין דער וועלט. אין זייער לאנד האבען זיך אויך געפונען מיני בעשעפּעניש, האלב בחמה און האלב מענש, וואָס האָבען געהייסען צ ע נ ט א ו ר ע ן. איין צענטאַווער, מיט דעם נאמען ח י ר אָ ן, האלב פערד און האלב מענש, מיט בארד און פאות און אויף דעם קאָפּ א ספּאָדיק, איז געוועזען דעם פּרינץ ט ע ז י י א ו ס מלמד. עס פארשטעהט זיך וואָס פאר א פאלק אזא מלמד, זענין מענשען ווילד, איז ביי זיי אויך א ווילדער מלמד.... פאר דיא טאשענשפּילער, פאר דיא שווארצע־קונצען מאכער און פאר דיא וואָס קענען פארבלענדזען יענעם דיא אויגען איז דאָס אביסיל א לעבען געוועזען דענסטמאל! זיי האבען געפיהרט א וועלט און אנגעטהאָן מעשים וואָס א שרעק צו הערען! א סך מענשען, א סך פּרינצען און פּרינצעסעס זענין דורך זיי געוואָרען ווילדע בהמות נעביך.... לייענט אין דיא ביכליך, אין דיא געשריבענע מעשיות פון איטליכס פאלק, וועט איהר זעהן, אז נישט איין פּרינץ, נישט איין מלך איז דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין א צאָפּ, אין א פערד, אדער אין איין אָקס וכדומה אין אזעלכע מיני בהמות; נישט איין פּרינצעסין, נישט איין מלכה איז דורך זיי געוואָרען א ק ו ה, א קעלביל, א ציג נעביך; נישט איין פּריץ, נישט איין גראף איז דורך זיי געוואָרען א הונט, א וואָלף, א בער, וואָס האָט געריסען, געוואָרגען מענשען, געזויגען זייער בלוט און ביי זיי אָרוסגענומען דעם מאָרך פון דיא ביינער. יאָ, גאנצע דערפער, גאַנצע שטעדט זענין נעביך דורך זיי איבערגקעהרט געוואָרען אין טשערעדעס שאָף און האָבען געליטען זעהר פיל צרות, שרעקליכע יסורים און עגויים קשים.... אָט וואָס אויף דער וועלט האָט זיך פּאַסירט, אָט וואָס דער כח פון פארבלענדזענעס, פון כשוף און פון פאָרען זיך מיט רוחות האָט אָנגעמאכט ! בידנע אומגליקליכע מענשען !

„אין יענער צייט איז א מאָל געוועזען א פּרינץ, א בן מלך, זעהר א פיינער, א קלוגער, א געראָטענער מיט אלע מעלות, נאָר איין אנטיק, דער דאָזיגער בן־מלך האָט אין דער יוגענד געוואנדערט, געמאכט רייזען, בכדי צו דערקענען דיא וועלט,

און אומעטום, וואוהין ער איז געקומען, האָט מיט איהם דיא וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בעריהמטען לאנד פון ציגאַינער און פון מאַשענשפּילער, איז שטארק איין כעס געוואָרען אויף דעם דאָזיגען פּרינץ, וואס איז געקומען צו איהם צו גאסט. פאר גרויס שרעק, דער פרינץ זאָל שפּעטער מיט איהם־זיך נישט אָפּרעכנען און ארויסטרייבען איהם פון זיין אייגען לאנד, האָט ער פארבעטען צו זיך זיינע גרויסע כשוף־מאכער און צו זיי אזוי געזאָגט: הבה נתחכמה לו! דאָס טייטש: לאָמיר, ברידער, צו דעם פרינץ זיך קליגען און איהם אָפּטאָן עפּיס אויף טערקיש. דיא מכשפים האָבען מיט זייער כשוף פארשטעלט דעם פרינץ אין א קליאטשע, און מיט איהר נעביך געארבייט עבודת־פּרך!

דיא קליאטשקע נעביך פלעגט פיהרען צינעל און לעהם גאנצע בערג און דערמיט אויסגעמויערט פיתום מיט רמסס, זעהר פיל יאהרען האָבען דיא ציגאַינער זיא געפּייניגט איהר פאַראומערט דאס לעבען, ביז גאָט האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט. עס איז געקומען א גרויסער, א בעריהמטער מענש, א בעל שם. וואס האָט חוזק געמאכט פון אלע ציגאַינער מיט זייער כשוף און גרעסערע קונצען פון זייערע בעוויזען מיט דעם הייליגען „שם המפורש". ער האָט געזאָגט א שפרוך, איז פון דער קליאטשע ווידער א פּרינץ געוואָרען! כל זמן יענער גרויסער בעל שם און זיינע וואונדערליכע תלמידים, וואס נאך איהם, האבען געלעבט, האט דער פרינץ א פנים געהאט וויא א מענש און געלעבט אין עושר, אין כבוד, בייא זיך אין לאנד. נאכדעם אָבער, אז זיי אלע זענין אויסגעשטאָרבען, האבען שונאים דעם פרינץ ווידער פאַרוואָרפען אין א קליאטשע, און אין דער געשטאַלט טרייבט מען איהם נעביך ארום שוין א גוזמא יאָהרען פון איין אָרט צום אנדערען. דעם אומגליקליכען פרינץ פּאַסט טאַקי גאנץ גלייך דער נאָמען: „דיא אייביגע קליאטשע". אייביג שלעפּט זיך דיא קליאטשע ארום און געהט אוים וואו דיא וועלט האט איין עק, ווער עס האט גאָט אין הארצען זעטצט זיך אויף איהר רייטענדיג; ווער אין גאָט גלויבט גיט איהר א קלאַפּ, א זעטץ, איטליכער לייגט אויף איהר אנידער זיין פּעקיל, זיין קלימעק. אייביג געהט זיא אין יאָך, שלעפּט, שלעפּט נעביך ציגעל און לעהם מיט פיל מיה, מיט בלוט און מיט שוויים וואס דערפון האט מען שוין אויסגעבויט גאנצע שטעדט!"...

אין יענער צייט, אז דער קאָפּ מיינער איז פול געווען מיט וואונדערליכע מעשיות פון מכשפים און צויבערער; אין יענער צייט, וואָס חוץ דיא מעשה ביכליך, וויא א שטייגער „טויזענט און איין נאכט", „צענטוריע־ווענטוריע", „בבא מעשה" וכדומה, וועלכע איך האָב געשמאָק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך נאָר אויף דאס־נייא וויא דיא תאלעשקעס איינגעשלונגען נאך אנדערע מיני מעשיות; אין יענער צייט, אז

מיין הארץ איז געווען הייס, מיין בלוט אָקראָפּ און מיין כח הדמיון פלאַם פייער, אז מיינע געפיהלען זענין געווען פולוועך, זיך אָנגעצונדען און אויסגעשאָסען פון א מינדס־טען רייב, מיינע אויגען קוואלען, ווארמבעדער, איטליכער, וואס האָט עפּיס געליטען, האט אין זיי פאר זיך געפונען ווארמע, הייסע טרעהרען — אַט אין יענער צייט האט מיך דיא מעשה מיט דעם אומגליקליכען פרינץ שטארק געריהרט. איך בין געווארען נאַר צוקאָכט.

—זאָג מיר, איך בעט דיך! האָב איך זיך אָנגערופען, זאָג מיר, וואו איז ער איצט? וואו געפינט זיך אַצינד דער שלימזלדיגער, דער אומגליקליכער פרינץ?

—דער פרינץ, דער שלימזלדיגער פרינץ ליגט איצט פאר דיר אין דער געשטאלט מיט דעם פנים פון א קליאטשע!

איך האב געזיפצט, געוויינט און אָפּגעגאָסען מיט הייסע בלוטיגע טרעהרען מיין ווינסטע, אומגליקליכע קליאַטשע.

3.

וואס לאזט מיך דיא קליאטשע הערען.

דיא לבנה האט געשיינט און אראָפּגעקוקט מיט איהרע זילבערנע שטראהלען אין דער טיפער גרוב אויף דער טרויעריגער סצענע דאָרט. אז איך בין אביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאָפּ האָב איך דערזעהען וויא דיא קליאטשע קייעט היי גאַנץ רוהיג, קאַלט־בלוטיג, אהן א פיטצעל זאָרג, טאקי נאָר אזוי וויא א געבוירענע, אמת׳ע קליאטשע. אין מיין הארץ האבען געקאָכט פערשידענע געפיה־לען. באלד האב איך געפיהלט וויא דאס לעבען עקט זיך מיר פשוט פאר גרויס רחמנות אויף דער ווינסטער, אומגליקליכער קליאטשע, און באלד ווידער האָב איך געהאט אויף איהר פארדראס—סטיימש, וויא אזוי ליגט זיא אין דער בלאָטע אזוי רוהיג, קאלט־בלוטיג, גלייך וויא זיא פיהלט נישט, פארשטעהט נישט איהר ביטערע לאַגע! וויא אזוי עפענט זיך איהר דאס מויל צוקייען היי נאך אזא שרעקליכער סצענע און נאָך אזעלכע קלעפּ, וואס זיא האָט ערשט היינט געהאפּט! איך האָב אנגעהויבען בייא מיר צוטראכטען אויב דיא גאנצע מעשה איז נישט א חלום; אויב איך האָב נישט צוטהאָן גאָר מיט א פשוטער שקאַפּע, וואָס האָט אין זיך נישט אפילו קיין אדער פון א פרינץ; וואס האָט נישט קיין שום געפיהל פון כבוד, פון האָנאָר, און איז, מישטעהנעם געזאגט, נישט אין שטאַנד צופיהלען איהרע איינענע צרות, דיא גרויסע חרפות און בזיונות. ווארום, ווען זיא זאל נאר האבען חאטש א פיטצעל געפיהל, חאטש א פיטצעל פארשטאנד ווַאלט זיא נישט בשום אופן געקענט קינען אויף איהר ארט אזוי רוהיג. עס האט אין איהר בעדארפט קאָכען דאס בלוט

וויא אין א קעסיל ; עס האט אין איהר בעדארפט זיך בעווענגען איטליכס גליד. איטליכער אדער ; זיא האט בעדארפט טראכטען, אין זינען האבען, אז עס איז נישט גוט צובלייבען אין דער וועלט דיא אייבינע קליאטשע, נישט גוט צולליידען פון א ליאדען קונדס, פון א ליאדע הינטעל און בעדארפט זיך שטרעקען אין דער לייננ און אין דער ברייט, צו טאן אלע מיטעל ווידער צובעקומען א פנים פון א מענשען. איך האב מיך נעשעהמט פשוט פאר מיר אליין. נישט אנדערש איך בין משונע ! וואס האב איך געטאן ? פאר וועמען האב איך ערשט אזוי געזיפצט, געוויינט ? פאר וועמען האב איך פארגאסען בלוטינע טרעהרען ? פאר וועמען בין איך ערשט בערייט געווען זיך אוועקצולייגען, מקריב צוזיין מיינע טעג, מיינע יאהרען, מיין גאנץ לעבען ? פאר וועמען ? פאר א קליאטשע ! פאר א יאדעשליוועך, אפגעבארעטער שקאפע.. איך האב מיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען און מיט א צעבראכען הארץ זיך אוועקגערוקט אביסעל ווייטער.—

דיא קליאטשע האט פלוצים א זיפץ געטאן. איהר זיפץ האט מיר אין הארצען זיך אפגערופען וויא א דונער. איך בין פארציטערט געווארען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האבען ווידער אנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האט אין מיר אנגעמאכט א גאנצע איבערקעהרעניש און מיך ווידער שטארק געצווינגען צו איהר וויא א מאגנעט. אט אזוי, האב איך געטראכט, איז טאקי גוט. זיפץ, זיפץ קליאטשע ! דאס איז א גוטער סימן, פון דעם זיפצען זעהט מען ארויס דעם אומגליקליכען פרינץ, וויא ער רייסט זיך מיט אלע קרעפטען צו בעקומען א מענשליך פנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, וויא ער שרייעט ; איך לעב נאך און פיהל נאך אלסדינג, וויא אלע מענשען ! עס הערט זיך וויא ער שרייעט און בעט רחמים : גוואלד, מענשען דערבארמט זיך, לאזט מיך צוריק אננעהמען מיין נעשטאלט !— זיפץ קליאטשע, זיפץ ! דאס זיפצען קען עפיס אנמאכען, עס קען א מאל ריהרען, צערברעכען הערצער, עס קען א מאל אריינגעהן מענשען אין דיא אויערען, זיי וועלען אזש אנהויבען צוציטערען, וועלען רחמנות האבען און דיר העלפען. אט אזוי קליאטשע, אז דוא זיפצסט איז טאקי גוט !

און וויא איך טראכט אזוי גיב איך א בליק : לעבען מיין קליאטשע איז נישטא קיין לעק היי, זיא האט עס אין גאנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאזט, איהר זאלט זאגען, אפילו א בלעטיל. א-א-א ! האב איך בייא מיר געטראכט. אט וואס איהר זיפץ בעטייט ! זיא זיפצט פשוט, וואס דערנעהט איהר נישט דיא קישקע, וואס זיא האט נישט נאך א בינטעל היי, נאך א הויפען גראז. ווען זיא זאל בעקומען א סך היי, א סך גראז, דערצו נאך עטליכע מעסטליך האבער, וואלט זיא געווען צר

פרידען, נאָר איבערגליקליך. עס מענ שוין זיין ווייא עס וויל זיך, אבי א סך האָבער, אבי דיא קישקע. א ריינע, עכטע קליאטשע, חלעבען !... דער דאָזינער געדאנק האָט מיך נאָר צושרויפט. פאַר פארדראס האב איך געציטערט און געווען שטארק צר רודערט.

— דו ציטערסט ! האָט דיא קליאטשע געזאָגט, א קוק-געבענדיג אויף מיר· עס איז דיר א פנים נישט גוט דאָ לעבען מיר ?

— איך בין א מענש, האָב איך געענטפערט מיט א שטעכווערטעל, איך בין א מענש מיט געפיהל, מיט פערשטאַנד. מיר געפעלט נישט אזא אָרט, אזא בלאטע. דיר מעג עס אפשר געפעהלען.

—אוודאי איז דיר גוט צו ריידען ! האט זיא זיך אנגערופען און א מאַך געגעבען מיט דעם קאפּ. איין אנדערער זאל וויא איך פארשטעלט ווערען אין א קליאטשע אזוי פיל יאהר, איין אנדערער זאל וויא איך פיל אויסשטעהן, זיין פארוואָגעלט, דערהרגעט, דערשלאגען, אזוי פיל איבערטראגען צרות און לייד פון איטליכען בער זונדער, וואלט ער חלעבין שוין לאנג פארלוירען זיין פערשטאנד, זיין געפיהל. עס וואלט איהם אין גאנצען דאס לשון אפגענומען און וואלט געווען א ריינע אמת'ע בהמה.

—נוא, נוא, בין איך איהר אריינגעפאלען אין דיא רייד, דיר איז ליעב דיא בלאטע, דיר איז דא גוט ?

—זיא צו מיר : דאַכט זיך גוט. אלץ בעסער וויא פריהער. עס זענין געווען צייטען, וואס מען האט מיך נאר געטריבען און נישט געלאזט אויסרוהען מיך אפילו קיין רגע. מיינע שונאים, פלעגען מיך אלץ טרייבען, טרייבען און צונעהמען בייא מיר דעם לעצטען כח. איצט, וויינינסטענס, רוה איך דא אביסעל, אויף דער בלאטע איז מיר ווייך צו ליגען און איך גלייך חאטש אביסיל אוים מיינע אלטע קראנקע ביינער.

—איך צו איהר: און דיא קלעפּ, וואס דוא האסט ערשט היינט געחאפּט פון דיא קונדסים, און דיא הינט, וואס זענין עדשט נישט לאנג אויף דיר אנגעפאלען, האסט דוא שוין פארגעסען ? אפשר איז דאס ביי דיר אויך גוט ?

—זיא צו מיר : אלץ בעסער וויא פריהער. אויך מיר הינט ? הינט האסט דוא בעדארפט זעהען, וועלבע דיא לצים, דיא דייטשליך, האבען א מאל אויף מיר אנ- גערייצט. יענע זענין געווען גרויסע געלעהרענטע, האבען געסלוזשעט, געשטאנען אויף דיא לאַפּקעס, געדרעהט מיט דיא ווידלען און אויסגעפאלנט אלסדינג, וואס מען האט נאר געהייסען, צווישען דיא הינט זענין געווען פשוט פראפעסארען. שכל האבען זיי געהאט כמעט וויא מענשען, אבער א הארץ און א מויל — עכט הינטעשע. זייער

ביס איז געוועזן שרעקליך, עד היום שטעהן נאך ביי מיר צייכענס פון זייערע צייחן... דיא חינט, וואס דוא האסט היינט געזעהן, זענין פראסט קעלבליך, גראבע קעפ, אהן שכל; ווייסען אפילו ניט רעכט וויא אנצופאלען, וויא צובייסען; בילען, מישטעהנס געזאגט, גלאט אבי געבילט, און בילען אויך אקעגען דער לבנה. מיט א שטיקעל ברויט פארשטאפט מען דיא דאס מויל און דענסטמאל קען מען פראנק און פריי גנבהנען, גזלנען, ראבעווען פאר זייערע אויגען... אויך מיר קונדסים! קונדסים זענין געוועזן אין יענע יאהרען, וואס פלעגען זיך שטארק נארעש מאכען, איטליכען פארדרעהן דיא קעפ און אייסטראכטען ווילדע אַנשטעלען; וואס פלעגען זיך פארשטעלען כלומר'שט פאר בערען, מאכען בוא און שרעקען דעם עולם. אמת טאקי, דיא היינטיגע קונדסים געהט אויך נאַרנישט אפּ, נאר וויא קומען זייא אבער דאך צו דיא אלטע! אז יענע האבען זיך גענומען צו מיר מיט זייערע אנשטעלען, פלעגט מיר פשוט ניט ניחא זיין דאס לעבען. וועניג, א שטייגער, האבען מיך געפלאגט אט יענע שטארקע פערד, וואס דוא האסט היינט געזעהן צווישען דיא תבואות!

—וואס רעדסט דוא? מאך איך שרעקליך פארוואונדערט. וואס הייסט עס, פערד, האבען דיך אויך געפלאגט, געפייניגט? וויא קומען דיא פערד, דיא היינטיגע פערד צו דיר?

—ווען מענשען זאלען קענען ארייננקוקען אין איטליכער זאך אינוועגדיג, וואלט זייא פארענטפערט געווארען אין דעם לעבען זעהר פיל קשיות. האט דיא קליאטשע זיך אנגערופען. נישקשה, איך רייד צו דער זאך. אָט דיא דאָזיגע פערד זענין גלגולים פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואָס האָבען פארצייטענס גענאָגט, געפלאָגט דעם עולם, געארבייט מעשים און אנגעטאָן זעהר פיל שאדען. אליין איז איטליכער געוועזן בעזדושנע, דאס הייסט אָהן א זעל, און אויף איהם האבען געמוזט ארבייטען טויזענטער זעלען; יענע פלעגען עסען דאס דאר שטיקעל ברויט מיט דעם שוויים פון זייער פנים, חוץ דעם זיך גאַרנישט פארגינען אפילו דאס, וואס זייא האבען אליין ארויסגעבראכט, אויסגעהאָדעוועט מיט זייער פראצע, — און ער האט זיך געבאדען אין וואוילטאָג, אויפגעגעסען זייער מיה און נאך געשאסטעט, פארשוועגדעט. יענע האבען פון זיינעטוועגען איינגעלייגט דיא וועלט, מיט זייער ארבייט איהם פארשאפט מאיאָנטקעס דערפער, שטעדט; מיט זייער מיה איהם געמאכט א גרויס פארמעגען, און דאס ביסעל עסען, וואָס זיי נעביך פלעגען פון איהם א מאָל בעקומען, טאקי נאָר אבי צוזערהאלטען דיא נשמה — דאס האט געהייסען א נדבה. זיי האבען געהייסען ארמע בעטלער, און ער — בעל רחמים, א פריינעבינער, א בעל-צדקה, א בעל-טובה. וויא, אז האבען אויף איהם געהארעוועט, איז עס געווען א גאנץ געוועהנטליכע זאך,

אזוי האָט עס בעדאַרפט מאַקי זײַן, און אַז ער האָט אַ מאָל נעגעבען עפּיס אַ נדבֿה אויף הונגעריגע, אויף קראַנקע, פֿון זײַער שווערער האַראָוואַניע טאַקי, האָט דערמיט די גאַנצע וועלט נעהאַט צו טאָן: מען האָט עס בעזונגען, בעוואונדערט אין אַלע נאַ־ צעטען און צוליינם אויף טויזענט טעלערליך — לאָז דער עולם וויסען, אַז ס'איז דאָ אַ באַרמהאַרצדיגער, אַ גוטער, אַ פֿרומער, אַ דימענטינער מענש!... אַ מאָל זענען די דאָזיגע פֿערד געווען איידעלע מענשען, ליידיגנעהער, היינט זענען זיי איידעלע פֿערד, ליידיגנעהער. וואָרום, לאָמיר זיך נאַר נישט נאַרען, צו וואָס טויגען איידעלע, געלעהרענטע פֿערד? אַרבייטען, אַרבייטען דאַרף פֿערדליך נעביך, די געמיינע פֿערד. זיי אַקערען די פֿעלדער, פֿיהרען וואַסער און האָלץ, שלעפּען, טראָגען משא און טהוען אַלסדינג אין דעם בעל הבתישקייט. די איידעלע פֿערד אַקעגען פֿיהרען זיך אַ גליקליך לעבען אין שטאַל לעבען היי און האָבער; פֿאָהרען זיך אַ מאָל אַרויס שפּאַ־ צירען מיט זײַער פּריץ, הייבען פּיסקיך און שטאַלצירען מיט זײַער פֿעט בייכעל, מיט זײַער שעהנעם אופֿראַזש, אָדער טאַנצען, מאַכען אַנשטעלען אין די צירקען און נאַ־ רען דערמיט בייא דעם עולם אויס דאָס געלט. צו וואָס נוצט עס באמת אַז אַ פֿערד טאַנצט, מאַכט הוקעס־פּוקעס? פֿאַר וואָס זאָל אַזאַ פֿערד געהען אין גאָלד און מען זאָל איהם, וויא גרויס עס איז, מיט געלד אָפּשיטען? לאָזען בעסער יענע פֿערד אַרבייטען און נישט געהען אין שאָדען!

—שאַ, שטילער אַביסיל! האָב איך צו איהר געזאָגט. דו רעדסט תּמיד אַזוי פֿיל?

—אָה! האָט די קליאַטשע מיט אַ זיפֿץ געענטפֿערט, געוועהנטליך שווייג איך און קען נישט ריידען אַפֿילו קיין וואָרט. מען וויל נישט, איך זאָל ריידען. גאַנץ אָפֿט קען איך אַפֿילו קיין פּיפּס נישט טאָן, און דענסטמאָל בין איך טאַקי אַ קליאַטשע מיט אַלע פּישטשעווקעס, האָטש רייד איבער מיר פֿון היינט ביז איבער אַ יאָהר וועל איך דיך נישט הערען. דו וועסט שרייען: געה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אַנגעהמען בייא דער טשאַפּרינע און שלעפּען מיט געוואַלד, דענסטמאָל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אַפֿילו אַ יונגעל אַ שוטה, אַ ווייסע־ חברה'ניק, אַ דראַב, אַ טויגעניכטס, אַ לא־יוצלח! נאַר עס זענען דאָ געוויסע צייטען, וואָס מיר עפֿענט זיך אַ מויל, און אַז מען ציהט מיך דענסטמאָל בייא דעם צונג, שיטען זיך מיר ניין מאָס רייד פֿון דעם מויל. איך רייד דענסטמאָל פֿאַר פֿייער און פֿאַר וואַסער. עס זעטצט דענסטמאָל פֿון מיר אַרויס מיט אימפּעט, וויא פֿון אַ פֿייער־ שפּייענדיגען באַרג, אַלסדינג, וואָס מיר האָט זיך אַנגעקליבען אויפֿן האַרצען; גאַנצע וואַלקענס פֿאַרדראָס, גריזאָטע, וועהטיג און פּורעניות, עס צושפּילען זיך אין מיר די

געבליטען, וויא פלייצענדינע טייכען אין וועסנע־צייט, הייבען זיך־אויף מיר אין דעם קאפ מיט שרעקליכע חוואליעס, רייסען דעם מוח און שטופען זיך מיר ארויס דורך די אויגען. עס פוקעט זיך מיר די גאל. עס רעדט זיך ארויס מיין ביטער הארץ מיין שווער נעמיטה!....

—זאג מיר נשמה, האב איך מיך אנגערופען, זאג מיר, אז ס'איז שוין יא געקומען צו רייד, פאר וואס געהסט דוא אין שאדען? ערשט היינט מאקי איז מען דערפאר אויף דיר אנגעפאלען. ערשט היינט האט מען געשריגען: דוא מאכסט אן שאדען!

—בעטראכט דיא זאך בעסער, ענטפערט זיא, וועסט דוא מיך אזוי נישט בע־שולדיגען. אז מען רעדט פון מיין שאדען מוז מען אקעגען שטעלען אויף דעם נוטצען, וועלכען איך ברייננ. ווארום וויא דיא וועלט אין גאנצען פיהרט זיך אצינד, מוז מען בערעכנען דיא ביידע זאכען אין איינעם. ווען נישט, קומט אויס, אז כמעט איטליכער טהוט אן שאדען: קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואס שרייט דארויף געוואלד. בייא דער היינטיגער פיהרונג אין דער גאנצער וועלט ארום און ארום, איז שאדען אזא פעהלער, אזא זינד, וואס לאזט זיך נארנישט אויסמעקען און פארענטפערט זיך נאר מיט נאך אזא זינד. למאי, זאגט מען, געהט יענער אין שאדען? — דאס איז אזא זינד. וואס וויא דוא זאלסט נישט שרייען, בלייבט זיא טאקי אלץ; זיא קען מען נאר פיהרען אונטער דעם דעקטוך — פארדעקט, פאר־האנגען מיט צדקה, אדער מיט נוטצען. שמעון דער גזלן נעביך שרייט: אוי ראובן שאדעט! יא, ענטפערט מען: ראובן מאכט טאקי אביסיל קאליע, אין ברירה, וואס זאל ער טאן? דערפאר קוק אבער וויא ער נוטצט ערגיץ אנדערש!.... און אויב איך נוטץ אויך, אויב איך האב אויך געבראכט און ברייננ דער וועלט א נוטצען? דאס דאכט זיך, וועט נישט אפלייגענען קיינער. פון אייביגע, אייביגע צייטען איז מען אויף מיר געריטען. איטליכער האט פון מיר, מעהר אדער ווייניגער, גענאסען. ווען האב איך שוין אויף מיין ריקען נישט איבערגעטראגען? און ווערענס שאדען בין איך שוין אין מיין לעבען נישט אויסגעשטאנען? איך מיין, אז מיין ארבייט איז ווערטה א סך מעהר פון א הויפען גראז!.... דאס, האסט דוא איינמאל. היינט צווייטענס, פארגעס נישט, אז מיך קוועטשען דיא אומשטענדען, מיך צווינגט דיא נוים. ווען איך וועל מיר אליין נישט זוכען עסען, וועט מען מיר טאקי נישט געבען. איך וועל מוזען לייגען די ציי"ז אויף דער פאלעצע און שטארבען פאר הונגער: אויף דרך ארץ קען איך נישט ווארטען; כל־זמן מען לעבט מוז מען עסען. וואס וויל איך דען מעהר וויא עסען? און וואס, מישטעהנעס געזאגט, איז אין גאנצען מיין שאדען? א הויפען היי, א ביסיל גראז!... יענע שיינע פערד אבער האבען דאך פון כל־טוב,

זיי גיט מען דאָך זייער בעדערפניש, זיי האבען דאך דאס רעכט צו פיטערען זיך אר מעטום פריי אויף דעם גראז. פאר וואס געהן זיי אין שאדען? און נאך וואס פאר א שאדען! זיי צוטרעטען תבואות פארוויסטען גאנצע פעלדער און מאכען תל.

— וואס פאר א שייכות, פרעג איך זיא, איז א מאל געווען צווישען דיר און יענע פערד, אדער, וויא דו זאגסט, קונדסים?

— יענע קונדסים, אדער וויא דו זאגסט, פערד, ענטפערט זיא, פלעגען א מאל, א מאל אין דיא אלטע יאהרען שרעקליך זיך אפרעכענען מיט מיר און מיך פייניגען צום טויט. בשעת זייערע א קאָמפאניע האָט זיך א מאל געלאזט אויף א מלחמה מיט דעם תוגר, האבען זיי מיך גערדינעט, געמזרעטען מיט דיא פיס און מיר ארויסגעקוועטש דעם מארך פון דיא ביינער. זיי האבען דענסטמאל פון מיר געריסען דיא הויט, געטרענט דיא אדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פייער. אויף מיין פעל שטעהט אפגעדרוקט מיט אלערליי צייכענס דיא גאנצע גע־שיכטע פון אכזריות, פון ווילדקייט און פון נארעשקייט, וואס האבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אפגעבארעטע פעל מיט דיא בלויע צייכענס, מיין צוקאָראַדאשעטער ריקען מיט דיאביילען — איז דיא געשריבענע געשיכטע פון יענע אלטע דורות. קוק אויף מיין פעל און לייען! ....

נאר־וואס דיא קליאטשע האט געענדיגט דעם שמיעס האט זיא אנגעהויבען שטארק זיך צומינען, אויפגעשטעלט דיא אויערען און זיך צוגעהערט. גלייך וויא זיא האט עפיס געשפירט. באלד טאקי האט זיך איהר געענדערט דאס גאנצע פנים, זיא האט זיך אויפגעשטעלט משונה גיצשווינד, וויא א שלאַנג וואלט זיא א ביס געטאָן, זיך אויסגעשטרעקט, אויסגעקנאקט דיא ביינער, א שאקעל געגעבען מיט דער טשאָפרינע און געקוקט וויא א געבוירענע קליאטשע. פלוצלים איז אויפגע־שטאנען א ווינט, און אט האט פון דערווייטענס זיך פארדרעהט א רעדיל, זיך גע־דרעהט, וויא א זייל, גאנץ הויך אין דער לופטען. ס'איז א קאבעניש, איין אויסמי־שעניש פון אלערליי געשטאלטען, וואס טאנצען, שפרינגען פליהען משוגענערוויים וויא דיא רוחות, אריינחאפענדיג צו זיך אין קאָהן אריין אלסדינג, וואס קומט זיי אויפן וועג אקעגען. עס טראגט זיך, דרעהט זיך רעשדיג מיט אימפעט, בעגלייט פון א משוגענער קאפעלע: עס קראַקעט, קוואַקעט, קוואַקעט, קרעכצט, הוילט, זחשעט, פילדערט, גרילצט אין דיא אויערען. ביימער אין דעם וואלד ענטפערען אפ צום טאקט, בייגענדיג זיך אין אלע זייטען, רוישען, צימבעלען און פאטשען, פליעסקען מיט דיא צווייגען. דיא לבנה דערשרעקט זיך און לויפט זיך באהאלטען אין א שטיק וואלקען.— עס איז א פנים א חתונה, דאס גוטע פעקיל מחותנים פיהרט עס אפי

מאראראמענדיג א מכשפה׳טע צו דער חופה. אין מיטען דעם געמימעל וואקסט חיא פון דער ערד אוים עפים א נפש, האפט זיך אויף דער קליאטשע ארויף רייטענדיג, מהוט א שמיטען, א פייף—אוועק, אוועק, און ווערט מיט איהר באלד פארשווינדען.

4.

ישראליק פארקריכט קיין בויבעריק.

וויא א ווינטמיהל האט אין מיר דיא גאנצע וועלט זיך געדרעהט פון דעם אלסדינג, וואס איך האב געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען. עפים איז מיר פירגעקומען אלסדינג פארקערט, אלסדינג קאפויר. אלע בעשעפניש האבען אין מיר זיך אויסגעמישט, זיך פארביטען איינס מיט דעם אנדערען. עס האט מיר זיך געדאכט, אז אלע זענען נישט דאס, פאר וואס זיי גיבען זיך אויס, קיינער איז אינווענדיג נישט דאס וויא אזוי ער זעהעט אויס פון דרויסען. א פנים דיא אינ־דיאנער, וואס גלויבען, אז דיא נשמות פון מענשען געהען איבער אין אלערלייא בעשעפעניש, און דיא בעלי הקבלה להבדיל, זענין טאקי גערעכט. דיא גאנצע וועלט איז לויטער גלגולים. א פנים, אז דער טעם, וואס שטעהט ערגיץ אין א סידור, פאר וואס עס איז א מצוה צו עסען פיש שבת, בכדי דערמיט מתקן צו זיין דיא נשמות, וואס ווערען אין זיי מגולגל איז טאקי זעהר אמת. אויב אזוי בעקומט דאך דיא וועלט גאר איין אנדער פנים, מען מוז אויף איהר קוקען מיט אנדערע אויגען און בעטראכטען איטליכע זאך גאר אנדערש. איז א מענשען, קען זיין, ליגט בעגראָ־בען א הונט און אין א הונט ליגט בעגראבען א מענש; א פונט פרישע פיש, קען זיין, איז א פונט פריש־צאפעלדיגע נשמות, אין א גוטען קארפ אויף דעם פאלי־מעשיק ליגט א דיקער, א פעטער בעל־טאקסע, געקאכט מיט פעפער און ציבעלס! אויב אזוי וועלען דאך פערענטפערט ווערען א סך קשיות אין דער השגחה, אויך אין דיא פיהרונגען פון פיל מענשען. עס וועט שוין פארענטפערט ווערען פון וואנען עס האבען זיך גענומען ביי אונז שוטים, נאראנים, צבועקעס, בטלנים קהל׳ס־לייט, חאפערס, בעלי־טאקסעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי־טובות, שטאדטס־יורשים, פיינע בריות, שיינע מענשען, גאטס־סטראפטשעס, טענצער, טעלערלעקער און קאבקעפעל. מען וועט שוין פארשטעהן ווער זיי זענין, פון וואנען זיי שטאמען, וועמענס טבע זיי האבען און וואס זייער תכלית, זייער כוונה איז אויף דעם עולם, צווישען אונז אומגליקליכע, זינדיגע מענשען.....דער קאפ האט מיר פון אזעלכע גע־דאנקען אזוי זיך געדרעהט, אז איך געדיינק נישט, וויא איך בין א היים געקומען, וואס דארט איז מיט מיר פירגעגאנגען און וויא איך האב מיך געלייגט שלאפען. נאר אז איך בין אויפגעשטאנען האב איך געזעהען, לעבין מיר זיצט מיין מאמע. אין דער

וייט אביסיל איז געשטאַנען איין אלטע גויע און עפּיס א מאַנספּאַרשוין מיט א צוקאָשמעטער באָרד און פּאות.

— וואָס מאַכסט־דו ישראליק? האָט מיך דיא מאַמע געפרעגט מיט פאַר־וויינטע אויגען. פיהלסט־דו זיך איצט בעסער אביסיל?

— וואָס הייסט, וואָס מאַך איך? האָב איך פאַרוואונדערט מיך אנגערופען. איך פיהל מיך אַזוי וויא תמיד.

— געדאַנקט און געלויבט איז גאָט! האָט דיא מאַמע געזאָגט מיט א פרעה־ליך פּנים, דו ביסט, מיין קינד, געוועזען זעהר קראַנק. מיר האָבען מורא געהאַט, אויב דוא ביסט חליה אויף אייביג נישט אראָפּ פון דעם זינען.

דיא אלטע גויע האָט דערוויייל עפּיס געשעפּטשעט און געגעניצט שטאַרק הויך אויף א קול. דער מאַנספּאַרשוין האָט זיך געבאָבּרעט אין א ווינקעל, געגלאָצט מיט דיא אויגען, געמאַכט משונה ווילדע הויות, געטופּעט, גלייך וויא ער האָט מיט עמיצען זיך געקריגט און מיט א בייזער גערעדט עפּיס אַזעלכע מיני ווערטער:

„איך בין אייך משביע בשם לוציפעריציאל, בשם פּלוטאָניאל, צערבעריאל, פּראָזערפּיניאל, בשם.... בשם.... און בשם.... אז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האָבען אויף ישראליק בן ציפּע. צוזייעט זיך, צושפּרייעט זיך אין דיא וויסטע פעלדער, אין דיא פּוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט א שטיין, אויף דעם שטיין נאָך א שטיין, דאָרט שטעהט א באַרג, אויף דעם באַרג נאָך א באַרג, אויבען זיצט שמינדריג בן נעץ און פּאַסעט ווילדע קעטץ. האַפּט וואו ערגיץ נאָר א קאָטער, האַפּט וואו ערגיץ נאָר א פּיפּערנאָטער. האַפּט פון דער וועלט אַלע פליגען, טאַראַקאַנעס, גריקען, פליי, וואַנצען, און געהט מיט זיי טאַנצען, טאַנצט אין דיא פּוסטע וועלדער, אין דיא וויסטע פעלדער, טאַנצט, שפּרינגט, קוועלט, און לאָזט צורוה דיא וועלט"...

— וואָס טהוט זיך דאָ אַזוינס? האָב איך שטאַרק פאַרוואונדערט געפרעגט דיא מאַמע, וואָס איז אַזעלכעס געשעהען?

— זאָל שוין מעהר זיך נישט אומקעהרען דאָס, וואָס איז געשעהען! האָט דיא מאַמע געענטפערט און אויסגעשפּיגען: דאָס איז געשעהען מיט עטליכע טעג פריהער. דוא האָסט אונז דיא נשמה ארויסגענומען מיט דיינע שרעקליכע רייד, נישט היינט געדאַכט, נישט ביי אונז אין שטוב געדאַכט!

„האַפּט דיא אלע נפשות וואָס בייסען, פּיאַווקעס, וואַנצען, שצערעס, פּרייסען, לאָזען זיי אלע פאַר ישראליק בן־ציפּע געהען אין קאָהן, פאַרשלעפּט זיי אין דער מדבר, צורייבט זיי וויא מאָהן!" האָט דער מאַנספּאַרשוין א געשריי געטאָן און

אַנגעהויבען צובלאָזען, גלייך וויא ער האט דערמיט עפּיצין פּאַרטריבען. דערנאָך האט ער זיך געווענדעט צו דער מאמען און געזאָגט:

— ציפּע! איך פּאָרע מיך שוין מיט דיא לצים אפשר א יאָהר דרייסיג — יאָ, אזוי ציפּע, איז טאַקי דער חשבון באַלד נאך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאַכט, בין איך געוואָרען א בעל־שם, א פּאַר יאהר פאר דער גרויסער שרפה, פונקט אין דער צייט, וואָס רב טוביה־קלמן רב גדליה־איטעס האט געפונען אין דער שטאָדט איין אוצר, פריהער מיט א יאָהר לערך, אז מען האט אויסגעריייניגט דעם טייך און דיא מקוה — יאָ, ציפּע, עס וועט שוין טאַקי זיין א יאָהר דרייסיג, אויב נישט מעהר. אין דער צייט האָב איך מיט זיי גענוג זיך געפּאָרעט. דיא לייט האבען פון מיר היינט געחאַפּט דעם פּסק, נישקשה! דאָס איז געווען זייער ארבייט, זייער מלאכה.

הא־הוך! האט דיא אלטע גויע אויף א קול א געניץ געטאָן, עפּיס געשפּראָכען, אויסגעשפּיגען און ווייטער מיט א געניץ טאַקי אויסגעלאָזען: טראַסצא איח מאַטערי!

איך האב דאס אין גאנצען נישט פּארשטאַנען און זיך שטאַרק געוואונדערט, וואָס טהוט־זיך דאָ מיט מיר אזוינס? איך האָב געבעטען דיא מאַמען, זיא זאָל מיר דערצעהלען אלסדינג פונם אָנהויב ביז דעם סוף, לאָמיר וויסען אויף וועלכע וועלט איך בין. דיא מאַמע האט געווישט דיא אויגען און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא דאָזיגע ווערטער:

— אז דוא ביסט פאַראַכטאָגען, געדיינקסט־דוא, ארויסגעגאַנגען שפּאַצירען אויף דעם פעלד און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענען מיר אַלע געגאַנגען אונטער דער שטאָדט און זיך צולאָזט אין אַלע זייטען, דיך אויפצוזוכען דאָרט. מיר האָבען אזוי לאַנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האט דיך געפונען שלאָפענדיג אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאַנאַל. קומענדיג א היים האט מען שוין ארויסגעזעהן איז דיר, אז דוא ביסט עפּיס צוטראָגען. עס האט פון דיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף און ביסט געוון שטאַרק צוקאָכט. אויף מארגען האסט־דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען, אַלץ געווען צורודערט, פאַרטראַכט און גערעדט צו זיך אליין עפּיס אזעלכע ווערטער, וואָס איינס צום אַנדערען האט זיך נישט געקלעבט. מיר אַלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פאַרשטעהן, וואס זאָל עס אזוינס בעטייטען? דערנאָך אָבער, נישט היינט געדאַכט, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, האט עס זיך ארויסגעוויזען. ארויסגעהענדיג אויף דעם הויף איז דיר אָקעגען געקומען אונזער הויכער גאַלגאַנסקער האָהן, וואָס האט ערשט־נאַר זיך געקריגט, געשלאָגען מיט נאָך א האָהן. — וואָשע בלאַגאָראָדיע!

זאגסט דוא צו איהם און נעהמסט אראָפּ דאָס היטעל, איהר זענט א גוואַרדייעץ, טראָגט שפּאָרען און שיינע פעדערן, דיא וועלט האלט אייך פאר א געביכרדעטען, פאר זעהר א פּאָרשטענדיגען; נאר, זייט מיר מוחל, וואס איך וועל אייך זאָגען, אייער אויפפיהרונג איז חלעבען עפּיס נישט אזוי שיין. זינט איהר וואוינט בייא אונז הערט מען נישט מעהר וויא איהר שרייעט, פּילדערט און שלאָגט זיך דאָס־מיט דעם, דאָס מיט יענעם, אלץ פאר ווייבער, פאר נארעשע זאכען, קארג ליבעס פיהרט איהר אלע טאָג, ווילט איהר נאָך בייא דעם אנדערען זיין איינציגע אויך צונעהמען, וואָס א שטיינער האט איהר געהאט ערשט צו יענעם שלימזלניק ? פאר וואס זענט איהר געגאנגען מיט איהם אויף א דועל און איהם פארוואונדעט ? אָט אויף־דארויף האט איהר שפּאָרען, איינער דעם אנדערען איין אויג זיך ארויסצונעהמען ? און דאס הייסט נאָך בייא אייך כבוד, האָנאָר ! בייא דעם געמיינעם עולם הייסט עס פּשוט רציחה. א רחמנות, חלעבין, אויף אייער ווייב. זיא נעביך פּלאָגט זיך, פיהרט זיך דארט ארום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זייא אפילו קיין שמעק נישט טאָן, לויפט גאנצע טעג נאָך אנדערע און האט אין זינען נארעשקייטען. הערר גאנז, הערר אינדיג געפעלען מיר, חלעבין, בעסער. דיא וועלט האלט זיי פאר נאראָנים, פאר פּראסטאקעס, זייא פיהרען זיך אבער אויף גאנץ ארענטליך. זענין געטרייע טאַטעס און מפרנס ווייב און קינדער, וויא גאָט האָט געבאָטען. אין פארגלייך מיט זיי, טויגט איהר, חלעבין, וואשע בלאָגאָראדיע, טאקי אויף כפּרות !

—אוועקגעהענדיג פון דעם האָהן דערזעהסט־דוא אונזער קוה מיט דעם קעלביל לעבען צעבער פּאלאָווע. דוא האסט מיט זייא זיך געוויטעט זעהר שיין. א, מאדאם קיה ! זאגסט דוא, וויא געהט עס ? וואס מאכט אייער ווערטהער געמאהל, הערר ביק ? אייער אנצוג, מאדאם, געפעהלט מיר זעהר, ער איז אי שטארק אי שיין. דער עק, וואס שלעפּט זיך אייך הינטען נאָך, איז היינט דיא נייעסטע, דיא לעצטע מאָדע, ער פּאסט זעהר דיא דאמען... גאנץ שיין חלעבין, אייער מאן האט פון אייך בעקומען הערנער ! אָ, זעהר א שיינע מתּנה, חלעבין. עס מוז איהם שטארק הנאה טאן.... למאי איז ער תּמיד אזוי בעשעפטיגט ? מען מוז מיט א ווייב א מאָל ארויסגעהן שפּאצירין און אין איינעם מאכען וויזיטין, וואס דען זאל א דאמע טאן ?... איהר האלט א פּנים מיט יענע, מאדאם קיה, אז נקבות זענין נישט בעשאפען געוואָרען צו ערנסטע ארבייט וויא דיא מענער. וואס פאר א פּנים האט עס א שטיינער, אז א שיקסע טרייבט אָן ? יאָ, האט איהר שוין בעקאנטשאפט געמאכט מיט אונזער חאָלענדערקע ? אָך, זעהר א שיינע, א דיקע דאמע ! אויסלאנד איז טאקי נאָר עפּיס אנדערש ! הער ביק איז, דאכט זיך, מיט איהר א נאָהנטער שמעלקען—

געניסען זיא אביסעל קאנפעטור, האסט־דוא איהר געוויזען אויף דעם צעבער, גע־סען זיא מאדאם און גיט אויך אייער פרייליין! שעהמט זיך נישט, פרייליין קעלביל. זעהר גלייך, מאדאם קיה, וואס איהר האלט אייער פרייליין תמיד לעבען אייך. וואס קומט ארויס פון דיא דאַזיגע, וואס מען גיט אַפּ ערגיץ אויף דער האַדיוולע? אַ גע־נארטע זאך, הלעבין! רעדט מען שוין בעסער אייער פרייליין שידוכים! שעהמט זיך נישט פרייליין, נישקשה, דאס איז אַ בעקאנטע זאך. קעלבעלי איז אַ גוטע, אַ כשרה וויא דיא מאמע. איך זאג אייך חלילה נישט קיין קאמפלימענט, טאקי נאָר דעם ריינעם אמת...

גראד דענסטמאַל, בעדארף זיך מאכען, קומט צו אונז מיט אַ וויזיט הער צעמ־פעל מיט דער פרויא און מיט דיא טעכטער. האפּסט דוא, נישט היינט געדאַכט, דעם צעבער, טראַגסט איהם געשווינד אין זאַל אריין, שטעלסט איהם אנידער פאר דיא געסט און מאכסט צו זייא אויף קיהעש צועסען פּאַלאווע. שוין צייט הלעבין, זאגסט דוא, דיא קיה אויסצומעלקען און זיי צו פאַרטרייבען. ביז וואנען איז דער שיעור אזוי זיך ארומצושלעפּען? בייא אונז אין דעם בעל־הבתישקייט נעהט עס עפּיס צו גאר אהן אַ טאַלק!... דוא קענסט דאך דיר משער זיין, וויא מיר זענין געבליבען אַלע געפּלעווט און וויא איטליכען איז געוועזען אויף דעם הארצען. איך האָב דיר גע־שווינד ארויסגעפּטערט און אליין בין איך, פון יוצא ווענען, געבליבען זיטצען לעבין דיא געסט, וויא אויף שפּילקעס. פּלוצלים הער איך אַ געשרייא, איך לויף ארויס און זעה — איז מיר פינסטער געווארען אין דיא אויגען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואלף, אונזער פיינע בריה, אַ קאטאוועס אַ גבאי, וואס אלסדינג אין דער שטאדט איז אין זיינע הענד און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דוא שטעהסט אַ קעגען איהם און שרייעסט, נישט היינט געדאַכט, מיט אַזעלבע ווערטער: מישטעהנעס גע־זאגט וויא אונזער קהל פיהרט אין גאנצען! אבי מען בעקומט שוין דעם באק, דעם קהלשען צאפּ, לאזט מען איהם אפּ און קיינער קוקט זיך אויף איהם מעהר נישט ארום. וואס טהוט אבער אזא צאפּ? ער געהט מייסטענס אין קלויז, דארט איז זיין מקום מנוחה, ער לעקט, זייט מיר מוחל, דיא ווענט, באַברעט זיך אין שמות, שפּרינגט אויך אין גערטנער מיט דער גאנצער חברה צינען, האפּט זיך שטילערהייט אריין צו איטליכען אין שטוב; קוים קעהרט מען אוועק דיא אויגען, שטעקט ער אריין דיא מאַרדע אין אַ מולטער, אין אַ קעסטעל, אדער אין אַ פּושקע און מאכט אָן שאדען. נעהם־זשע קהל און וויין צאפּ פאר דעם בערדיל און מאך אזוי, אז ער זאל מעהר נישט שפּרינגען אין דיא גערטנער, מעהר נישט חאפּען פון מולטער, ניין! דאָס טהוט נישט קיינער, איטליכער האט מורא צו איהם אפילו זיך צוצוריהרען. מאכט זיך אַ

מאָל שטעהען איין עדה יודען און שמיעסין פון תוך־זאכען, דערזעהען זייא פון דער ווייטענס אָט דעם קהלשען צאַפּ, הויבט דיא הויט אויף זיי אן צו ציטערען און צו לויפען זיך אין אלע זייטען. אנדערע ווייסען נישט פון אזעלכע צאַפּעס וואָס צוזאָגען, זיי קען זיך דאַכטען, דאָס איז נאר א פּזמון, בייא אונז יודען אבער, איז א קהלשער צאַפּ א גאַנץ געוועהנטליכע זאַך.

—ציפּע ! מאַכט דער בעל־שם, נישט ער חלעבען, נישט ער האָט עס גערעדט. דאס זענין זייערע ווערטער, דאס וואקסט פון זייא. פון דיא לצים וואקסט עס.

—פּראַוודא, האט זיך אריינגעמישט דיא אַלטע גויע, וואס האט פארשטאנען, אביסיל יודיש, עטאָ איחניע דילע, טראסצא איח מאַטערי !

אלע האבען דרייא מאל אויסגעשפּיגען, דיא מאמע האָט געווישט דיא אויגען און ווייטער דערצעהלט:

—דוא האָסט יענעם טאָג, נישט היינט געדאַכט, אָנגעטאָן מעשים. איך קען גאַר אזוי פיל נישט ארויסזאָגען, וואס דוא האסט דענסטמאָל איבערגערעדט. א סך שיינע, כשרע מענשען האסט־דוא געמאַכט צו בהמות, צו חיות רעות. קיינער האט פון דיר זיך נישט געגאַרט. עפּיס איז דיר נישט אראָפּ פון דעם צונג א שקאַפּע, אלץ גערעדט: מען צופּט זיא, דיא שקאפּע; מען רייסט זיא, דיא שקאפּע. דיינע רייד, רבונו של עולם, לאָזען נאר אוועקגעהען מיט דעם רויך, מיט דעם ווינט, אויף וויסטע פעלדער, אויף פּוסטע וועלדער ! אין שטאדט האט דערווייל געקלונגען, אז דיר האט זיך איבערגעקעהרט דער מוח, דוא ביסט משוגע, וועה איז מיר. איך האָב באַלד געשיקט נאך דער זנאַחערקע און, להבדיל, נאך דעם בעל־שם. מיר האבען דיך אריינגעליינט אין בעט. דיר געטאָן אלע מיטעל, ביז גאָט האָט געהאָלפען דוא ביסט אנשלאפען געווארען, און היינט, געלויבט און געדאנקט גאָט, האסט דוא זיך אויפגעחאפּט געזונט.

אין מיטען דרינען איז אריינגעקומען ברײַינדיל דיא זאגערין, וואס דיא מאמע האט זיא געשיקט אויף דעם היילינגען ארט רייסען קברים און מעסטען פעלד. זיא האט אריינגעהענדיג דרייא מאל געקושט דיא מזוזה און צוגעלאפען צו דער מאמען פארוויינט פארחליפּעט מיט אזעלכע ווערטער:

—איך האָב געבעטען דיא באָבע יענטען, דיא מוהמע זעלדען, זאָלען א ליכטיגען גן־עדן האבען, זייא זענין געוועזן כשרע יודענעס, דעם טאַטען, דעם זיידען רב שעפּסלין און דיא גאנצע משפּחה. איך האָב אויך געבעטען דיא אַלטע רביצין, דיא צדקניות, איהר זכות זאל אונז ביישטעהן, זיי זאָלען זיך מיהען, דער וואס לעבט אייביג וועט דערהערען זייער תפלה, ער איז דאך א טאַטע, רחום, צדיק. ישראֵליק וועט איודיש

זיין געזונט. —מען האָט איהם בעדאַרפט פּריווען אויסקויקלען נאָך א מאל מיט אייער און אויסגיסען פון וואקס. דאס איז איהם געקומען פון א דערשרעקעניש, פאר א יאָה־רען האט עס זיך געמאכט אזוי דאס אייגענע טאקי מיט דעם בראדער מלמד׳ס זוהן. פּרוינע האָט איהם באַלד גוט אויסגעקויקעלט מיט אייער און וויא מיט דער האנד צוגענומען. וואָס מאכט ער איצט, ציפּע?

—נישקשה! זאגט דער בעל־שם, איך האָב זיי פּארטריבען. דאָס איז געוועזן זייער ארבייט, בריינדיל, זייער מלאכה. איהר מעגט פרעגען דיא ערלטע, זיא איז מבין כל דבור. מיר האָבען שוין עפּים אויך איבערגעהאט עסקים אין אונזער לעבען.

—פּראוודא, בריינדליא, האָט דיא אלטע גויע געזאגט און צוגעשאקעלט מיט דעם קאָפּ, שטשאָ פּראוודא טאָ פּראוודא, עטא איחניע דילע. טראָסצא איח מאטעריז

— איך וויס אָסור נישט, האָט דיא מאמע צו מיר זיך אָנגערופען, פון וואנען קומט צו דיר אזעלכע זאכען, אזעלכע ווילדע געדאנקען און אזעלכע פוסטע רייד? נישט אנדערש טאקי, קלעהר איך, אז דאָס קומט פון דיינע ביכליך, וואס דוא האסט זיך פארטיפט אין זיי. נישט איינמאל האָב איך דיר געזאָגט: ישראליק, א שיינע דיינע כפּרה דער גאנצער עקזאמענט און פארשלאָג דיר נישט דעם קאפּ מיט אזעל־כע נארעשע ביכליך, מיט אזעלכע משוגענע מעשיות! א קאטאוועס א לאנגע צייט בסדר האסט־דו הויך אויף א קול אייגנעהאזערט מעשיות, עפּיס פון א סאלאוויי א ראזבאָיניק, פון א בעריהמטען ריצער, וואס פלעגט אויסטרינקען א ירדן בראנפין און אויסרייסען גרויסע דעמבענע ביימער אזוי גרינג וויא א האָר; מעשיות פון א מכשף קאשציי און עפּיס פון א באבע יאגא וואָס האָבען געקעהרט דיא וועלט און וואָס זייערע פערד האבען גערעדט וויא מענשען; מעשיות פון א שטיפמאמע, וואָס האָט איהר שטיפזוהן פארשטעלט אין א צאפּ און נאָך אזעלכע מעשיות, וואָס נישט געשטוי־גען, נישט געפלויגען. וואָס דען? גוטס קען ארויסקומען פון אזעלכע פוסטע זאכען!

— סטייטש, מאמע לעב! האב איך געזאגט, אין אונזרע ספרים שטעהען דען נישט אזעלכע מעשיות? וויניג האסט־דוא מיר אליין דערצעהלט און וויניג האָב איך מיך פון אנדערע אנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אזעלכע מעשיות און נאָך מעשיות פון וואָוקאָלאקעס און פון גלגולים? וויפיל געבראטענע היהנער האבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען פאר זיך אויף דעם פּאָלימישיק? — וויפיל קעלבליך, וויפיל קיהה, וויפיל אָקסען, ביקעס, פערד און אייזלען האבען פון דער העלער הוים זיך צו ווינט און געבעטען תיקון; וויפיל אזעלכע האבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען, און זיי גבראכט צו קבר ישראל? — מי מנה עפר יעקב!

— וואס איז דאס פאר א ווערטער ? האָט דיא מאַמע מיט שרעק זיך אָנגע־רופען און געמיינט, איך רעד ווידער פון דעם ווענ. הא, וואָס הייסט עס אזוינס „מנה" ?

— נישקשה, ציפּע ! האָט בריינדיל זיך אונטערגעהאַפּט מיט א שמייכעלע פאר תענוג, וואָס זיא קען אַצינד אַרויסווייזען, אַז זיא איז א װאוילקענעוודיגע. דאָס טייטש: מנה, וועד סען איבערצעהלען עפר, דיא ערד, דאס הייסט, דיא קברים, יעקב, וואָס מען האט אנגעמאכט ביי יעקב, דאס מיינט מען דיא יודען, וואס הייסען יעקב.

— וואס ער זאגט מכח גלגולים, האט דער בעל־שם זיך אריינגעמישט אין שמיעס, שוועד איך ביי בארד און פאות, אז מיר אליין האט זיך שיין געטראפען אין מיין לעבען א סך גלגולים ארויסצוטרייבען. איך האב זיי אליין געהערט שרייענדיג, איך זאל אזוי הערען שופר של משיח !

— סטייטש גלגול, סטייטש גלגול! האט בריינדיל געזאגט מיט א פארפרומט פּענימעל. דאס שטעהט געשריבען אין ספרים. דאס איז זעהר געוועהנטליך. וואס בעדארפט איהר מעהר פון דעם קאבצאנסקען גלגול ? דיא גאנצע וועלט האט מיט איהם געקלונגען. שא, ברוך מזכיר נשכחות ! ביי אונז האט דען זיך נישט געטראפען א מעשה מיט א שווארצען קאטער ? דאס איז געוועזען א דריי יאהר נאך מיין חתונה מיט דעם צווייטען מאן עליו השלום, פונקט אין דער צייט, ווען איך בין פארנאנגען אין טראגען מיט מיין חאצקעלען, זאל געזונט זיין. איך געדיינק אפילו, מען האט דענסטמאל געלאזט אויסרופען אין דיא אלע שולען, אז מעוברת'ע זאלען נישט געהן קוקען....

— דוא הערסט מאמע לעב ? האב איך צו איהר זיך אנגערופען, דוא הערסט וואס דער בעל־שם און בריינדיל זאגע ?

— עט, חלעבין, ישראליק ! ענטפערט זיא עפּיס אחן לשון. אונזערע להבדיל זעניז עפּיס אנדערש. עט, וואוהין דוא פארקריכסט ! עט, עט, וויא קע מען אזעלכס פארגלייכען ? דאס איז אין דער טומאה און דאס איז אין דער קדושה להבדיל.

— אמת, וויא איך טראג באַרד און פאות ! האט דער בעל־שם צוגעבאמ־ועט דער מאמען. א גוטער תירוץ חלעבין. ציפּע ! אזוי איז טאקי דער אמת, בנאמנות !

— נוא א שטשאָ וויא קאזשעטע ? האב איך גלאט א זאָג געטאן צו דער אלטער גויע, אַז איך האב ארויסגעזעהען, דא וועט שוין קיין טענות נישט העלפען און מען וועט נאָך נאר זאָגען, איך בין משוגע.

— ווין מאַיע פראווא, האט זיא געענטפערט און געשאקעלט מיט דעם קאָפּ. עטא איתניע דיקע, טראַסצא איח מאַטערי!

5.

ער האט זיא ווידער דערטאַפּט.

עס איז אוועקגעגאַנגען אַ היבשע צייט און דיא אלע זאכען, וואס האבען מיט מיר זיך געטראָפען האבען ביסליכווייס אנגעהויבען צו פארגעסען ווערען. יענע מיני פארשווינען, וואס דאס גאנצע געשעפט זייערס איז אלץ אנדערע אויף דעם קאָפּ צוטראגען און זיך אָפּצוגעבען מיט פרעמדע עסקים — זיי האט נאט שוין צוגעשיקט פון וואָס עפּיס אנדערש צו ריידען און האבען אָנשטאָט מיר טויזענד אנדערע מענשען געהאט אין דעם מויל. אונזער שטאדט, אהן עין־הרע, איז גרויס, אלע טאג שפּרינגט ארויס עפּיס נייעס, ס'איז דאָ ברוך־השם פון וועמען צו ריידען, מיט וואס זיך צובעשעפטיגען. אבי געזונט, מיט פרעמדע געשעפטען האט מען שוין נישט צו זארגען. עס וואלט גענוג געוועזען, דאַכט זיך מיר, פאר אַ גאנצער וועלט לייריגגעהער!....

איך האב דערווייל טאקי געטאן מיין זאך, מיך ווייטער גענומען געשמאק צום לעהרנען. האב עארבייט, געקלעפּעט, געלעהרענט ביז עס איז שוין געקומען דיא צייט אָפּצוגעבען עקזאמען.

אין איין שיינעם פרימארגען, ועסנע־צייט, איז פאַרפאהרען צו אונזער הויז אַ בויד, וואס אין איהר האב איך בעדאַרפט פאהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָפּצואַרבייטען דארט מיין עקזאמען. דיא מאמע איז געוועזען זעהר אומעטיג, דיא אויגען האבען איהר נישט געטריקענט פון טרעהרען, אלץ געוויינט און אויף מיר געקוקט און ווייטער געוויינט.

— וויין נישט מאמע! האב איך זיא געבעטען און אליין טאקי זיך אויך צור־וויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער געוועזען אויף דעם הארצען. וויין חלעבין נישט, מאמעניו! איך פאהר דאך נישט אוועק נאט ווייסט וואוהין און אויף וואס. איך מוז שוין דאך איבערקומען דעם טאנץ, האב אזוי פיל געארבייט, אזוי פיל גע־הארעוועט, נאט וועט העלפען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונטש, איך וועל קענען פארדינען מיין ברויט בכבוד און זיין לייטען גלייך, דענסטמאל, מאמעניו, וועסט־דוא פון מיר נחת האבען. וויין חלעבין נישט, וויין נישט, מאמעניו!

— אך, ישראליק! האט זיא געענטפערט, עס איז דיר גרינג אזוי צוזאגען. אַ מאמעס הארץ אז עס וויינט, קען מען עס אזוי גרינג נישט איינגעהמען וויא אַ קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס שפּירט עס, עפּיס שמעקט עס אזעלכעס אָן, וואס

קיינער קען עס ניט ווען שכל נישט פארשטעהן. איך בעט דיך, ישראליק, טאָטער וואַלט פאַרט אַ סברה געווען דוא זאָלסט נישט פאהרען! צו וואָס זאָלסט־דוא זיך אין דיא יאָהרען אַזוי נעביך פּלאָגען? ווער ווייסט, אויב נאָך אַלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פּלאָגען־זיך וועט דיר עפּיס העלפען? וויפיל געבילדעטע מענשען נעהען, ביי אונז יודען, אָהן שטיוועל נעביך! וויפיל געלעהרענטע מענשען ווערען פאַרפאַלען און קומען אָפּ זייער גאַנץ לעבען! ישראליק, איך בעט דיך, בלייב אין דער היים! מען רעדט דיר אַצינד אַ גוטען שידוך. דערפרעה אַ מאַמע חלבין און האָב חתונה.

דער בעל־עגלה, איז אריינגעקומען אין שטוב, פאַרנומען אַלע מיינע זאַכען און האָט דערמיט איין עק געמאַכט פון מיין שמיעס מיט דער מאַמען. מיר האָבען ביידע וויינענדיג זיך געקושט און געזעגענט. איך האָב מיך אריינגעשטופּט אינוועניג אין דער בויד און אוועקגעפאָהרען.

לאַכט אייך, איהר היינטיגע אויפגעקלעהרטע, לאַכט אייך פון וואָס איהר ווילט, נאָר לאַכט נישט, איך בעט אייך, דערפון, אַז אַ מאַמעס האַרץ ווייגט נישט אומזיסט! כל־זמן איהר שווייגט און קענט מיר נישט ענטפערען, וואָס איז אַזוינס לעבען, וויא אַזוי עס ווערען ביי אונז אינוועניג אין דיא געהירען צוגעברייט און געמאַכט אַלע אונזערע געדאַנקען און געפיהלען, וויא אַזוי עס שפּינט זיך, עס וועבט זיך אין אונז אוים וואונדערליכע חלומות פון אַזא שטאָף, פון אַזא פאָדים, וואָס לעת־עתה איז ער נאָך אפילו אויף דער וועלט נישטאָ און וועט ערשט אויסוואַקסען שפּעטער? — כל־זמן איהר שווייגט און הייבט עס נישט אָן צו פאַרשטעהען, וועל איך אייך, נישקשה, נישט לאָזען לאַכען דערפון, אַז אַ מענשענס האַרץ פיהלט און טרעפט! איהר טאָהרט נישט, איהר האָט נישט דאָס רעכט צו לאַכען אויב איך זאָג, אַז מיין מאַמעס האַרץ האָט געוויינט נישט אומזיסט! — דער עקזאַמען איז מיר נישט געראָטען!

עס שאָדט אָבער נישט צו וויסען וויא אַזוי און וואָס מיר האָט נישט געראָטען. דעם טאָג, וואָס איך האָב מיך בעדאַרפט עקזאַמענירען, בין איך דוקא געווען בעהאַרצט און האָב נאָך, פון קוראַזש וועגען, אויך אויסגעטרונקען אַ גלעזיל בראָנפּין, הגם איך טרינק קיינמאָל נישט. נישקשה, האָב איך געטראַכט, גאָט וועט העלפען! וואָס האָב איך מיך אַזוי צושרעקען? איך האָב דאָך צו טהאָן מיט געלעהרענטע, איידעלע מענשען, מסתמא וועלען זיי זיך בעגעהען מיט מיר דעליקאַט, פיין, אַזוי וויא געלעהרענטע בעדאַרפען צו טאָן, און דערמיט וועלען זיי מיר אונטערגעבען שטאַרקייט. נאָר, אוי וועה! קומענדיג צום עקזאַמען האָב איך באַלד אראָפּגעלאָזט דיא נאָז. דיא לעהרער זענען געזעסען אָנגעטאָן אין מונדירין מיט מעשענע קנעפּ און געקוקט

אויף מיר אזוי שטרענג, אזוי בייז, גלייך וויא איך האב גענגבהט אָדער געקוילעט א מענשען, זיי האָבען געקוקט אזוי וויא אין יענע צייטען א סטאַנאָוואָי, וואָס דאס ערשטע ברוך־הבאָ איז ביי איהם געווען: „איסקודעוואָ ? יאַ טעבי ! .... פּאַספּאָרט מאָיעש ?״.... צו וואָס, דאכט זיך, זאָלען לעהרער, וואָס זייער עסק איז צו מאַכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואָס זייער עסק פאָדערט, זיי זאָלען זיין גוט, פּראָסט און צו איטליכען צוגעלאָזט, בכדי עס זאָלען פאר זיי זיך עפנען דיא הערצער, אין וועלכען זיי בעדאַרפען זייען און פלאנצען מדות טובות — צו וואס, דאכט זיך, זאָלען זיי טראָגען מעשענע קנעפּ און קוקען שטרענג וויא קווארטאלנעם ? וואָס איהר ווילט זאָגט אייך, עפּיס קען מען זיך נישט פיר־שטעלען סאָקראטוס, פּלאטאָן, אריסטאָטלעס וכדומה אין אזעלכע קנעפּליך מיט אזעלכע זויערע מינעם און פינצטערע צורות .... עס פארשטעהט זיך, אז פון זייער ברוך־הבא, האב איך באלד פארלאָהרען דעם קוראַזש און האב שוין נישט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך. אויב דאס טאקי מיינט דער פּסוק, האבען דיא לעהרער דערלאנגט זייער וואונש וואס דערלאנגען הייסט. מיין קאפּ איז שוין געווען פאר־שלאָגען... באלד דארויף האט זיך געווענדעט צו מיר עפּיס א לעהרער מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: אויך מיר א מענש! איך בין עם דער גרויסער קאפּ, דער אָפענער מוח. איך פרעג ! פארשטעהסט־דוא ? איך פרעג. דרך־ארץ, אזאזשס! מיט אזא מינע האט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט א פּסוק פון דאנען, פון דארטען, ביז מען איז ארויף אויף א מעשה, אקוראט אויף דער באבע יאַגאַ ! איך האב מיך פארדרעהט, פארפּלאָנטערט, פארקראָכען קיין בויבעריק. דיא לעהרער האבען מיר אנגעטאן כבוד, מיר געשענקט א גלעכטעריל, שוין מיט א פרעהליכער מינע און דערמיט איז געווארען איין עק פון מיין עקזאמען, איין עק פון מיין גאנצער מיה, איין עק א סוף פון אלע מיינע האפנונגען !

פאר צרות האָב איך נישט געקענט איינזיטצען אויף דער סטאנציע און האָב מיך ארום געבלאָנקעט אין דער שטאָדט, אויסגעמאָסטען אלע גאסען און דיא הויכע שיינע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קווארטיר נאָר וואָס ס'איז אפּצועסען און שלאָפען. עס רעדט זיך נאר אזוי שלאפען! דער שלאף האָט פון מיר זיך אין גאנצען אָפּגעטאָן און איך פלעג צוברייינגען שרעקליכע נעכט, ווארפענדיג זיך אויף מיין געלע־גער פון איין זייט אויף דער אנדערער. קוים האב איך צוגעמאכט איין אויג זעניך פאר מיר, וויא פון דער ערד אויסגעוואקסען עפּיס ווילדע געשטאלטען, געקוקט אויף מיר בייז מיט זויערע מינעם — און עס האט זיך אנגעהויבען א שפּיל, דיא גוטע שפּיל. ס'איז געגאנגען א קאמעדיע, אין וועלכער איך פלעג זיין דאָס כפּרה־היהנדעל,

קוקען וויא א האָהן אין „בני-אדם" וואס פאר מיר, נישט צר-וויסען פון „בני־אדם" דיא טייטש, וואס „בני־אדם" הייסט אזוינס — און פיהלען, עפּיס דרעה איך מיך, דרעה מיך אין דער קופּטען, געבונדען אויף אלע פיער, וויא מען שלאגט מיט מיר כּפּרות. איינמאָל האב איך, בשעת אזא שפּיל, א קרעה געטאָן, עפּיס נישט מיט מיין קול און האָב פון מיין קרעה זיך אליין טאקי דערשראקען, אזוי אז איך בין נישט טויט נישט לעבּעדיג אראפּגעשפּרונגען האסטיג פון מיין געלעגער און ארויסגעלאָפּען צוקאכט אין דרויסען. עס האט מיר זיך געדאכט, מען לויפט מיר נאך און איין קול: וואו איז ער ערגיץ?.... חאפּט איהם!... קויפּענדיג אזוי הענדום-פּענדום, אין איין אָטהעם, שלאָג איך מיך אן פּלוצלים אין עמיצען עפּיס און דערפיהל, וויא א קאלטע האנד האלט מיך אייזען פעסט. אקעגען מיר, גיב איך א בליק, שטעהט איין אלטע באבע, א דארע, אָהן א קויט פלייש, נאָר הויט און ביין. אויף דעם ארט פון דיא אויגען זענין צוויא טיפע לעכער, בעברעהמט מיט א שמוטציג-געקנייטשטע הויט וויא יערכע, פון א מיתה-משונה קאָליר, דאָס מויל אָפען ביז צו דיא אויערען, אהן איין צאהן, ליידיג, וויסט, נאר וואס דאס צינגעל אינוועינדיג ווארפט זיך, קרימט זיך צאפּלענדיג וויא א וואָרעם אין זיין גריבעל. אויפן ארם הייננט איהר א קויש מיט גרויסע לעבּעדיגע ראקעס, וואס קריכען אומגעלומפּערט איינע דיא אנדערע אויף דיא קעפּ, מאַכענדיג מיט דיא הערנער, וויא דיא צוואנגען. זיא קוקט מיך אן שוויינענדיג, דאס מויל ציהט זיך איהר אויס נאָך ברייטער. דאכט זיך עס לאכט. מישטעהנעס נעזאָגט א לאכען, פון וועלכען עס לייגט זיך אויף דער נשמה א פינסטערער סאָטען מרה-שחורה און עס ווערט פארקיהלט אינוועניג אין בויך... עס קומט מיר אויפן געדאנק דיא באבע יאנא, דאס אומגליק מיינס שוין עטליכע יאהר, וואס שטעהט מיר אין וועג און לאזט מיך נישט אויפקומען. א קאלטער שוויס טרעט מיר אויפן לייב ארויס און עס ווערט מיר איבעל נאָר צום חלשען. איך טהו מיר אן א כח, גיב מיך א ריס פונם ארט און לאז מיך לויפען וויא א דולער.

שפּאצירענדיג אויף דער גאַס דערזעה איך פון דערווייטענס וויא פּאָליצייסקע שלעפּען עפּיס א פערדיל און שלאָגען עס טויט שלעג וואו נאָר זיי טרעפען. לויט מיין שולדינקייט, וויא איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים" בעדארף טאָן, האָב איך מיך באלד געלאָזט געהען צו דיא סאָלדאטען, בעטען רחמים פאר דעם פערדיל נע-ביך. אז איך בין צוגעקומען נעהענטער און א קוק געטאָן האָט מיך בעשלאָגען א קאלטער שוויס, עס איז אין מיר געשטאָרבען געוואָרען איטליכס אבר. איך האָב זיא דערקענט. דאָס איז זיא, זיא מיט דיא ביינער — מיין אלטע, מיין דארע, מיין בידנע שקאפּע!

—פאַר וואָס, האָב איך די פּאָליצייסקע געפרעגט, פאַר וואָס שלאָגט איהר אַזוי די אומגליקליכע קליאַטשע נעביך?

—פאַר וואָס מיר שלאָגען די פאַרשיווע קליאַטשע? האָבען גענעמפּערט די פּאָליצייסקע, אָנקוקענדיג מיך פון קאָפּ ביז די פיס. מיר פיהרען זיא אין פּאָליציע.

—פאַר וואָס קומט נאָך שלאָגען?

—אָהן אַ קלאַפּ האָט דאָס פיהרען עפּיס קיין פּנים נישט אַזוי וויא אַ חתונה אָהן כלי זמר. מיט שלאָגען געהט עס צו לעבעדיגער, פרעהליכער!

—עס איז דאָך אָבער אַ צער בעלי החיים, עס איז דאָך נעביך אַ רחמנות!

—אַ רחמנות! מאַכען זיי מיט אַ געלעכטער. חאַ, חאַ, חאַ, אויף אַזאַ פאַרשיווער קליאַטשע אַ רחמנות!

—עס טהוט איהר דען נישט וועה? זיא איז דען נישט קיין לעבעדיגע בעשעפעניש? פאַר וואָס פיהרט איהר זיא אין פּאָליציע?

—זיא טאָר דאָ נישט ארומגעהען. זיא קען אָנמאַכען, פאַראומרייניגען די שטאָדט, וואָס מען האַלט דיא אַזוי ריין. עס איז אַזאַ זאַקאָן!

—למאי געהען אַנדערע פערד דאָ ארום אין דיא גאַסען? למאי יענע בהמות? אָט נישט ווייט פון אייך, קוקט נאַר, לאַגערען אַ פּעקיל ציגאַינער מיט פערד און וועגעליך גאַנץ פריי! ווייטער אביסיל וועט איהר בעגעגענען דעסגלייכען שבור'ע טשומאַקעס וכדומה!

—דיא זענען עפּיס אַנדערש. עס איז נישט אונזער עסק אריינצולאַזען זיך אין חקירות. איברינגענס, וואָס האָט עס צו דיר? עס איז דען דיין קליאַטשע?

איך האָב געוואָלט באַלד ענטפערען: יאָ, זיא איז מיינע, די קליאַטשע איז מיינע! גראָד אָבער האָב איך אויף איהר אַ קוק געטאָן און עס האָט מיך מיאוס פאַרדראָסען, וויא אַזוי זיא שטעהט זיך רוהיג אָהן אַ פּיטצעל געפיהל, גלייך וויא דער גאַנצער שמיעס געהט זיא נישט אָן; גלייך וויא נישט זיא מיינט מען, די וואָגט מיינט מען; גלייך וויא זיא טראַכט זיך; נור מילא אַז מען בעליידיגט מיך, אַז יענע מאַכען חוזק וואָס-זשע אַרט עס מיך? אָדער גלייך וויא זיא טראַכט גאַר נישט, טאַקי פּשוט גאָר נישט. עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, וואו דערטאַפּט מען ערגיץ עפּיס, אַנצושטאָפּען די קישקע. פאַר פאַרדראָס האָב איך שוין געוואָלט זאָגען: ניין, זיא איז נישט מיינע, מיר געהערען זיך כלל נישט אָן! האָב געוואָלט אַ שפּיי טאָן און אוועקגעהען... נאָר באַלד אָבער האָט זיא מיך אָנגעחאַפּט ביים האַרצען, אַזוי אַז מיט פייער האָב איך אַ זאָג געטאָן: מסתּמא איז זיא מיינע!... וואָס טויג דאָ אַ סך צו ברייען פון מיין גאַנצען שמיעס דערנאָך מיט די פּאָליצייסקע,

קורץ, איך האָב מיך מיט זיי אויסגערעדונגען, בעצאהלט, אבגעגעבען זייערס און אויסגעלייזט דיא קליאַטשע פון זייערע הענד, נאָר באופן, איך זאָל זיא ארויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אבער זיא וועט זיך פּאַפּאַדען נאָך אַ מאָל פאר זייערע אויגען מעג איך מיך ריכטען, אז דענסטמאָל וועט מיך שוין קאָסטען... טהייערער.

איך האָב געהאַלטען ווארט און נישט לאַנג געטראַכט לאז איך מיך מיט דער שקאַפּע אין וועג אריין.

שטעלט אייך פאָר מיין לאַגע! אויף דעם וועג, ערטערווייס גריבערדיג מיט שטיינער און מיט דערנער, געה איך, שלימזל, צופוס מיט אַ קליאַטשע! איך פּלאָג מיך, ארבייט איבער דיא קרעפטען, געה פּאָראויס און זיא קוים וואס זיא שלעפּט זיך. קוים וואס זיא הייבט אַ פוס. דאָס איז נאָך גוט, צוצייטען ספּאָטיקעט זיא זיך, שטעלט זיך אנידער, האָטש האַק זיא און בראַק נישט פון דעם ארט! אדער זיא נעהמט זיך גאר אראָפּ פון דעם וועג און וויל פארקריכען ערגיץ אין אַ בלאָטע. וואס טהוט מען מיט איהר? וואס פאר איין עצה גיט מען זיך דאָ? איך נעהם זיא אן ביי דער טשאָפּרינע און שלעפּ זיא מיט געוואַלד. איך ווער אבער מיד זיא שלעפּענדיג און געה אַפּ מיט שווייס. עס רייסט מיר אויף דאס הארץ זיא צושלעפּען, אַ רחמנות, עס מוז איהר וועה טאָן! שלעכט, זעהר אַ שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אנידער מיט פארלייגטע הענט, שטארק אנגעברוגזט אויף איהר און בטל חכומות:

—פּע, חלעבין! זאָג איך אנגעדרודעלט, עפּיס וויא גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. איך האָב מיך נישט גערעכט, חלעבין, זיא זאָל מיר אנטאָן אזוי פיל צרות, אזוי פיל לייד פאר מיין פריינדשאַפט, פאר מיין גוטסקייט! איך קריג מיך דאָ פאר איהר אזוי, האָמפּער מיך און נעהם מיך פאר איהר אן; איך פארוואָרף פאָר איהר אַ גוט ווארט, בעט זיא וויא עס איז אָפּ, מען זאָל זיא אזוי מיאוס נישט בעהאַנדלען; איך געה צוליב איהר צופוס וויא אַ בעטלער, כבוד שוין אָן אַ זייט, לייג אנידער מיין געזונט און פּייניג מיך דאָ אזוי, וואס איז? בכדי זיא זאָל זיך צושלאָגען צו עפּיס בעסערם, אויסצורוהען, צוזאָטהמען פריי — און זיא מאַכט מיר אַ פארפוילטע לעבער, טהוט מיר אין דער גאָל אריין, וויא דער ערגסטער שונא! אדרבה, איך פרעג, איז דאס רעכט, איז דאס שיין? — פּע, חלעבין! איך מאַך ביי מיר גאַנצע פּלענער און טראַכט זעהר פיל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר, וועגען איהר — און זיא צושלאָגט מיר אלע מיינע געדאַנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאָג איהר: געה! שטעלט זיא זיך אָפּ פון הינטען; איך שריי: געה מיט דעם וועג! קריכט זיא אין דער בלאָטע. איך אדרבה ואדרבה און זיא אלץ קידער ווידער, אלץ

קאפויר! אדרבה איז דאס רעכט, איז דאס שיין? טפו! נאר א געלעכטער, חלעבין... איך ווייס זעהר גוט, זאג איך, נאכדעם וויא איך שוויינ אביסיל, טייטענדיג מיט א פינגער גלייך איהר אין פנים אריין, ווען איך זאל מיך ארויפחאפען אויף דיר רייטענדיג, אנטאן דיר א צוים און א שמיטץ טאן, וואלסט דוא זיכער געגאנגען, וואוהין איך וואלט דיך געקערעוועט. פאר דעם וואס רייט אויף דיר, שקאפעלע, האסט־דוא דרך ארץ, דוא ציטערסט פאר זיין ווינק, פאר זיין בליק און שעצסט זיך איבערגליקליך, אז דוא שטעלסט איהם צופרידען, ער מעג אפילו שינדען, אראפציהען דיר דיא פעל; נאר מיין הארץ אבער דערלאזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען אויב איך וועל דיר זאגען, טראג! אויב איך וועל דיר דערלאנגען א שמיטץ, בידנע שקאפע, לאז מיר אפדארען מיין רעכטע האנד! בעטראכט זיך נאר גוט, וואס דוא טהוסט, וויא אזוי מיאוס דוא בעהאנדעלסט מיך, דיין געטרייען פריינד, וואס ווינשט דיר א בעסער לעבען וויא אצינד, וואס ווינשט דיך צוזעהען אין א בעסערען צושטאנד און צו האבען א מאָל נחת פון דיר! בעטראכט זיך נאָר, וויא אזוי דוא פייניגסט מיך און פארביטערסט מיר דאָס לעבען. אי פע, חלעבין, איך האָב מיך עס גאָרנישט געריכט!

אזוי רעד איך צו דער קליאטשע מיט פייער, אזוי טענה איך און זאג איהר א דרשה פון דעם גאנצען הארצען, איך וויין פשוט וויא א קינד פאר וועהטיג, און זיא שטעהט זיך, שטשיפעט גאנץ קאלט־בליטיג גראז ביי דער זייט פון דעם וועג. וואס טהוט מען? וואס הויבט מען אן? טענות העלפען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צומאכען נישט מיט בייזען נישט מיט גוטען. אוועקווארפען זיא, לאזט מיר דאס הארץ נישט, עפיס האב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר וויא א מאגנעט. איך נעהם זיא ווייטער בייא דער טשאָפרינע און שלעפ זיא, אויף גאָטס בעראָטה, וויא ווייט איך סען. איך בעט גאט, לאזען וויינינסטענס נישט דורכפאהרען קיין פרעמדע מענשען און לאזען זיי נישט לאכען פון מיר און פון מיין קליאטשע; לאזען חאָטשע פרעמדע נישט זעהען, וואס צווישען אונז געהט פאר, לאָז עס חאטש בלייבען בסוד, חאטע פאָקרישקע! דאס געבעט אבער איז נישט מקוים געווארען. צום אומגליק האבען זיך בעדארפט א שאט געבען פארשוינען פון אלע זייטען, אי פונם איידעלען אי פונם געמיינעם גראד מענשען. איטליכער האט דורכפאהרענדיג אויף אונז געטייט מיט דיא פינגער, געזאגט א ווערטיל און געלאכט. דער האט געזאגט: וואו האט איהר עס דערטאפט אזא לעבעדיגע קליאטשע? אזא כשרה מציאה? — יענער: וואס האלט איהר זיך, יונגער מאן, לעבן אזא שלימזול! נעהט אייך אייער וועג און לאזט דיא נבלה אייערע צופרידען. וואס דולט איהר אייך

אומזיסט א קאפ, איהר וועט מיט אזעלכער נאַר נישט מאכען ! זעהט איהר דען נים, אז זיא שמעקט מיט קברות בלעטליך, מיט צדוק־הדין ? — נאך איינער : אט זעטצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר דיא ביינער, נישקשה וועט זיא הייבען פיסליך, וועט פליהען. — און ווידער איין אנדערער זאגט: נעהמט דיא שקאפע אויף דיא פלייצעס, וועט איהר חלעבין בעסער מאכען !... וויא אזוי מיר איז געווען אויף דעם הארצען פון איטליכען אזעלכע רייד „צו צוהערען, ווייסט נאר איין גאט וואויל.

דערווייל איז אונטערגעפאלען דיא נאכט. דער הימעל איז געווען איבערגעצויגען מיט א שווארצער חמארע, ערטערוויים האט געבליצט און דיא קליאטשע האט אלץ געמאכט דיא פריהערדיגע אנשטעלען. איך האב זיך געאיילט, געוואלט אנציהען ער־ניץ אויף נאכטלעגער און דעריבער האב איך אויף מיר גענומען, צושלעפען מיין שלימזל מיט אלע כוחות. נאר הערט אבער א מעשה ! אז איך האב זיא א שטאר־קען ציה געטאן, האט זיא זיך אויפגעשטעלט נאר דובאם, געענטפערט קוממיות און געבריקעט. הע הע ! טראכט איך, דוא בריקעסט זיך, דוא ווילסט מיך שלאגען, טא האב־זשע דיר א גוטע נאכט ! שלאף־זשע דיר אליין. איך װעל מיר אוועקגעהען, וועל איך פטור ווערען פון אלע צרות, וועל פארשפארען פארשווארצט צו ווערען און צו זיין צום געשפעט, צום געלעכטער אין איינעם מיט דיר. באלד אבער האב איך צוריק מיך בעטראכט : הע־הע ! דוא בריקעסט זיך, דוא ביסט אין כעס, ווילסט מיך שלאגען. גאנץ גוט; מסתמא הויבסט דוא אן צו פיהלען, מסתמא ארט דיך, און אז עס ארט דיך און הויבסט אן צו פיהלען איז דא א האפנונג, אז דוא וועסט אם־ירצה השם קומען צום שכל — און דענסטמאל וועט זיין נאר עפּים אנדערש!....

מיט גרויס ליבשאפט האב איך געהאלזט, געגלעט מיין קליאטשע און זיא פאַ־מעליך, פאמעליך געפיהרט ביז מיר זענין געקומען צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. אהינצו זענין מיר אריינגעגאנגען אויף נאכטלאגער.

6.

דיא קליאטשע א פירוש אויף איוב.

אונטער א הויכען, א גרויסען בוים האבען מיר ביידע זיך געטאן א ווארף שטארק מיד און אפגעשוואכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך גערעדט ! עס האט געטאן א בליטץ, גלייך וויא דער הימעל האט זיך געשפאלטען און אפגעטוקט דיא וועלט מיט פייער. באלד דארויף האט א היכך געגעבען א דונער און זיך אפגערופען ארום און ארום מיט שרעקליכע קולות וויא פון טויזענטער הארמאטען. עס האט זיך אויפגעהויבען א שטארמווינד. ער האט משונה געפייפט, געוויינט, געהיילט דיא

זונגעריגע העלד, גלייך ווי עס האבען דעם טאג זיך אויפגעהאנגען תתרעדם מכשפים. דער אנשלאָפענער וואלד האט זיך אויפגעהאפט שטארק דערשראָקען. עס האָט זיך אויפגעהאפט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צווייגעלע, איטליכס בלעטעלע. אלע האָבען געריעשט, געפּילדערט, געפּלוידערט אויף אלערליי קולות און פארמישטע לשונות. פאראָקעס, וואָראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאנץ פעקיל האבען אויך צונעקרעבצט, צוגעשפּילט, א ווייענדיגס. יעדער בעזונדער האָט געקרעבצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאקס־רעגען האט מיט אמאל איטליכען פארשטאפט דיא מיילער.

שרעקליך אזא נאכט אין וואלד, שרעקליך, שרעקליך!....

איך שפּאר מיך צו, איינגעהייקערט אין צעהנטען צום בוים. דער רעגען וואשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאס לייב, און צווישען דיא בליצען מיט דיא דונער־רען קלינגען מיר אין דיא אויערען יענע געפליכע, קרעפטיגע ווערטער אין תהלים:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו....

עס וויגט דיא ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג דיא גרונטען —
קראך—קראך! אָט וואליען זיי זיך איין,
וויא באלד ער קומט אין כעס אריין.
פונ׳ם נאָז איהם זעטצט ארויס א רויך,
א פייער פלאמט פונ׳ם מויל ביי איהם
און גליהנדע קוילען פליהען הויך,
עס ברענט, עס שרפה׳ט אומעטום!
ער נייגט דעם הימעל, געהט ארונטער,
א וואָלקען שפּארט דיא פיס איהם אונטער.
ער רייט אויפן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י״ח,—ח׳ י״א)

אָט איז ער, נאָט! אָט זעה איך איהם באלד פאהרען דארט, דארט צווישען דיא צעריסענע חמארעס! — א שטיק שווארץ געדיכטער וואלקען, העל ליכטיג בייא דיא קאנטען, טראָגט זיך דארט אויבען אין דער געשטאלט פון א מורא׳דיג גרויס פערד, מיט א קלאָהר ווייסער גריווע אויף דעם טונקעל געפלעקטען האלז. פון דיא נאָזלעכער, פונ׳ם מויל פליהען איהם ביסליכווייס פייערדיגע בליטצען, מיט א ציק הין און הער... דאס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיטצט רייטענדיג א שרעקליך גרויסער העלד, א גבור, אין א [illegible]־קלייד, מיט לאנגע גריי־גרויע לאָ־

קען און מיט א לאנגער נעגרייזעלטער בארד, ריין ווייס וויא זילבער. נאך איהם ציהט זיך א גאנצע מחנה ריזען, עוג מלך הבשן'ס, גוג מגוג'ן, מיט אלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט. אלע מיט ערענסטע פנימער, אלע עפיס פארטראכט, אלע איילען, יאגען זיך פלינק, דער גוטער יאהר ווייסט וואוהין — און לאזען נאך זיך איבער אויפן הימעל א בלויען, לויטערען שטעג. דיא לבנה שטעקט פון צווישען דיא וואלקען ארויס א שטיק קעפיל און קוקט זיי נאך פון דערווייטענס מיט אפשיי, וויא איין עלטסטער בשעת עס פאהרט דורך אין זיין ארט א גרעסערער פריץ פון איהם... דיא ביימער בויגען אן דיא קעפ, ביקען זיך מיט גרויס דרך ארץ, האבען א פנים וויא דיא אפגעשמיסענע — תרבית, שא שטיל! און פונ'ם גרינעם בלעטער-מאנטעל קאפעט זיי טראפענס וואסער, קאפ קאפ אויף דער ערד, קאפ, קאפ מיר אויפן קאפ.

א, הייליגער גאט! לאז איך ארויס א געשריי און פאל כורעים אויפן פייכטען נאסען גראז.—

— דוא ביסט עס מיין גוטער, אלטער בעקאנטער?

—איך בין עס, מיין שלימזלדיגער, פרינץ, מיין בידנע, אומגליקליכע קליאטשע! האב איך געענטפערט און זיך צרוויינט.

— וואס וויינסט דוא? האט זיא געפרעגט, א שטארקען שאקעל געבענדיג מיט דעם האלז, גלייך וויא זיא וואלט פון זיך אראפגעווארפען א גאנצען בארג משא און מיך פריינדליך אנגעקוקט מיט אזא פנים, טאקי נאר וויא א מענש. דוא האסט גע-מוזט אויסשטעהען און ליידען פון מיר צרות?

— אך! האב איך געענטפערט, מיינע צרות זענין נארנישט, דוא האסט זיי מיר געמאכט אומגעהרען. דוא ביסט נעביך נישט שולדיג. דיינע צרות, זעהסט דוא זענין אהן א ברעג, גרויס וויא דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאלענער, פארוואגעלטער פרינץ. אך, ביז וואנען וועסט דוא אזוי אפקומען, אלץ זיך ארומשלע-פען און פון איטליכען אלץ ליידע? ביז וואנען אך, וועסט דוא זיין א שקאפע, דער וועלטס קליאטשע?

— ביז וואנען, האט זיא געזאגט, מענשען וועלען ווערען בעסער און קליגער, ביז וואנען עס וועט אויפהערען אי אכזריות אי רחמנות, אי רעות אי מובות, אי צו להכעים אי צוליב-זאכען, נאר אמת און גערעכטיגקייט אליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואנען עס וועט אויפהערען צו זיין א חילוק צווישען מענשען, א וואלף וועט וואוינען מיט א שאף, א בער מיט א קיה וועלען אין איינעם זיך פיטערען און א לייב וועט וויא א רינד עסען שטרוי; ביז וואנען עס וועט זיך פערגלעכען

אלדאס-בייז, דיא ניט-גוטע, וועלען פארלירען זייער כח און עס יעט אפגעווישט ווערען טרעהרען פון איטליבענס פנים!...

— אך! האב איך געקרעכצט, עס איז נאך צרווייט צו ווארטען! ביז יענער צייט, האב איך מורא, זאָל מען דיר דערוויל נישט דערגעהען דעם עק, נישט ארו ס-נעהמען דיא נשמה!

— מיט מיר, האָט זיא זיך אנגערופען, מיט מיר געהט עס אקוראט וויא מיט מיינעם איין אלטען חבר איוב, וואס בשעת ער איז איבערגעגעבען געווארען דעם שטן אין דיא הענט האט גאט דענסטמאלאזוי געזאגט: שטן, וואס דוא ווילסט טהו מיט מיין איוב'ן, שלאג איהם, טהו איהם אן געבראטענע לייד, מאך איהם ברוין און בלוי דאס לייב, נאר זיין גייסט, זיין נשמה זאלסט דו היטען!...

— איוב, האָב איך א געשריי געטאָן, דאס איז טאקי דיין חבר, ניין, דאָס ביסט-דוא טאקי אליין; דאס איז א משל אקאגען דיר, דאָרט שפיגעלט זיך אפ דיין גליקליכעס לעבען א מאָל אין עושר אין כבוד; דארט שפיגעלען זיך אפ דיינע יסורים, דיא רדיפות, דיא שטעכווערטליך פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דאָרט שפיגעלט זיך געטריי אָפּ איטליכעס זאך בעזונדער. א י ו ב ביסט-דוא! דוא ביסט איוב מיט זיין ש אָ ט אָ ן, מיט זיינע מ כ ו ת, מיט זיינע פ א ל ש ע ח ב ר י ם, וואָס פאלען אויף איהם אָן אין דער שלעכטער צייט און בעשולדיגען איהם, ער איז נישט גוט, ער איז נישט פרום.... א י ו ב איז דיין היסטאָריע. דער אָנהויב איוב און דער מיטען האָבען שוין ריכטיג ביי דיר זיך ארויסגעוויזען, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאנץ זיכער, מקוים ווערען. דער שטורם, אין וועלכען גאָט און דיא גערעכטיקייט וועלען זיך בעוויזען, וועט, מיין איך, זיין א גרעסערער, א שטארקערער פון דעם, וואָס איז געווען ערשט נישט לאנג!....

— מען שמיעסט, האָט זיא זיך אָנגערופען, אז דאָס האט טאקי אנגעשריבען יענער בערהימטער מענש, וואָס האָט מיך א מאָל פון א קליאטשע צוריק פאר א מענש געמאכט. ער האָט דערמיט געקוקט גאנץ וויית!....

דערצעהל מיר נאָר, האָב איך זיא געבעטען וואו ביסט-דוא געווען דיא גאנצע צייט, זינט דוא ביסט פון מיר פארשוואונדען געווארען? ווער איז יענער פארשוין, וואָס האָט דענסטמאל זיך ארויפגעחאפט אויף דיר רייטענדיג? פון וואנען האָט ער זיך גענומען?

— יענער, וואָס האָט אויף מיר זיך ארויפגעחאפט רייטענדיג, האָט זיא אָנגעהויבען צו דערצעהלען, דאס איז געווען א לץ. נאכדעם, אז דיא דייטשליך, דיא נישט-גוטע לאָזען מיך אביסיל צורוה, וואקסט געוועהנטליך פלוצלים אויס א לץ,

אזוי וויא פון אונטער דער ערד, זעטצט זיך אויף מיר רייטענדיג און טרייבט מיך איבער בערג, איבער טהאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אבי נאָר איינער האט געמאכט דעם אָנהויב שפּרינגען שוין ארויס נאָך א סך לצים פון פארשידענע געשטאַלטען און פון פארשידענע סאָסלאָוויעס. עס ווערדט א געשפּעט, א געלעכטער ביז דעם הימעל, איטליכער זאגט א ממרא, א סליחה, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איטליכער גיט א פּייג און שטעלט ארויס א צונג. אלע פון גרויס ביז קליין זעטצען זיך אויף מיר אָן און האבען מיט מיר צו טהאָן. פיל מאל צוקריגען זיי זיך איבער מיר; איינער זאָגט, מען זאָל מיט מיר זיך נוהג זיין אזוי, און דער אנדערער זאגט עפּיס אנדערש; יענער זאָגט, איך זאָל פליהען אין דער לופטען, און דער ווינשט, איך זאל געהען דורך דער ערד, עס ווערדט א ליאַרם, א געשריי א געפּילדער, א מהומה, אז דער קאָפּ ווערדט דול הערענדיג. אזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן, שרייען זיך אָן. און דער ,,אייביגער וואָפּראָס" ווענען מיר בלייבט טאקי אלץ נישט גערעשעט. א קאַלעמוטנע וואסער, זאָגט דער עולם אין ווערטיל, איז גוט פיש צו תּאָפּען. דאס איז אויך געזאָגט געוואָרען אויף מיר. אין מיטען דער בייזער מהומה האָפּט מיך דערוויילע איינער פון דער הברה, פאהרט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאכט מיט מיר געשעפטען און הויבט מיך אָן צופארקופען צו פארשידענע מענשען. איך זאָג צו פארשידענע, מחמת אין א קורצע צייט דיען איך זעהר פיל בעלי־בתים. איידער איך האב מיך נאָך נישט רעכט ארומגעקוקט ביי איינעם, קומט דער רוח אין טראָגט מיך אוועק צו איין אנדערען. ביי וועמען, ווילסט־דוא, בין איך שוין דען נישט איבערגעוועזן? ווער האט דען נישט גענאסען און פון מיר נישט אָפּגעלעקט א ביינדעל? הויב אָן פון א מינדסט פּאַריציל, פון א סאָטצקע, א קוואַרטאַלנע וכדומה ביז עפּיס העכערס; פון א מגיד, א מוכיח, א מוסר־זאָגער א ירא־שמים ביז גאטס סטראַפּטשעס וכדומה אזעלכע טשינאָווניקעס צווישין דיא הימעל־מענשען; פון א לאַקיי, א סמאָטריטעל, א פּיסמאָוואָדיטעל, א נאַדזיראַטעל ביז א דירעקטאָר אין דיא יודישע שולען; פון א שמש, א קהלשען שרייבער, א חאַפּער, א סבאָרשטשיק, א פּאָוויערענע, א דעפּאָטאַט, א בעל־עצה, א בעל טובה, איין אָנהאַפּער ביז דעם בעל־טאַקסע פון פלייש און סוועטשנאָר־סבאָר וכודומה דיא גאַנצע כנופיא קהל; הייב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה־בחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שיינע יודען, טאַטענס־קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לעהרנער, בעלי־תפלות, שופר־בלאָזער, דרעהדליך־מאכער, פורים־שפּילער, מצה־רעדלער, ביז דיא דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערענס, קנייטליך־לייענערענס, פעלד־מעסטערענס וכדומה דאס גאַנצע

כלי־קודש. אלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגעזעצט, פאר איטליכען האב איך נעביך בעדאַרפט ארבייטען און איטליכען אויף מיר טראגען. זיי קאסטען מיך געזונט און לעבען, איך האב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש אנגעלייגט געווען — חלילה! וויפיל איך זאל נישט ארבייטען איז אלץ ווייניג, אלץ קאַרג. א קאטאָוועס עפּיס אזא פעקיל, אזא גרויסע, הונגעריגע כּנופיא! ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש עפּיס נוטצען געבראכט—חלילה! איך ארבייט, איך האָרעווע פאר וועמען? מישטעהנעם געזאָגט, פאר וועמען?.... מעשה שטן פאל איך תמיד אריין אזעלכע לייט אין דיא הענט, זיי נעהמען ביי מיר ארויס דעם דם התמצית, פארשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאכען מיך אויסצודרעהען. פון דיא לייט ווייס איך זעהר פיל זאגען, איבער זיי איז דאָ פיל צו שמיעסען און צו פרעגען. נאר נישט אלץ אָבער, וואָס מען ווייס קען מען ריידען, נישט אלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען א תירוץ. וואָס זאָל מען טאָן? מען מוז א מאל זיך בעגנינגען מיט איין תירוץ אויף אלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים,“ דאס הייסט: פאר א קליאטשע האט מיך געמאכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיר טאקי פרעגען, האב איך צו איהר געזאָגט. וויא קומט עס, אז אויך יענע פריצים, וועלכע דוא האסט גערעכענט אין צעטיל זאָלען וועלען אין דיא הענדט נעהמען אזא וויסטע, בידנע קליאטשע?

— מעשה שטן, האָט זיא געענטפערט, ווערען זיי פארבלענדט דיא אויגען, מעשה שטן נארען זיי זיך און מיינען, אז איך בין גאָרנישט קיין בידנע, אדרבה א האָראָפּאָשנע, א ק א פּ י ט א ל נ ע קליאטשע!....

— אומגליקליכער פרינץ, בידנע קליאטשע! האב איך א קרעכץ געטאָן און מיך שטארק פארטראכט.

7.

ישראליק בעקלעהרט דיא וועלט.

א פריש, נעשמאַק ווינטעלע האט פאמעליך געבלאזען און פון דיא וואָלקענס, פון דעם שטורמווינט איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אפגעטובלטער, אויסגעצוואָגענער וואלד, איז געשטאַנען וויא א חתן־בחור. אנגעטאָן אין א נייער, גרינער זשיפּעצע, ערשט פון דער נאדעל, געשיינט און געלויכטען וויא דער ליכטיגער מאַרגענשטערען, וואָס האט ערשט טאקי געבראכט דיא פרעהליכע בשורה, אז אָט באלד קומט צו פאָהרען דיא זון, דיא טהייערע, גילדענע מחותנת'טע, און דיא חתונה וועט זיך אנהויבען. אלסדינג האט געלויכטען, געפינקעלט, אלסדינג האט

וויא עפּיס זיך מכין געווען, אלסדינג האט עפּיס אויסגעזעהען וויא יום־טובדיג און אומעטום האט געשמעקט געווירצט, זיסע, ליבע ריחות פון בשמים. — שיין איז דער אנברוך אויף טאָג ווען צייט אין דעם וואלד, שיין, זעהר שיין! דער בעריהמער כלי־זמר, דער סאָלאָוויי, האט אנגעשטעלט זיין פידעל, אָפּצושפּילען א שיינעם, א פיינעם „דאברי־דזיען".

ער האט א שפּיל געטאן און זיין שפּילען האט מיך צונומען! זיין ניגונדיל האט אין מיין הארצען אויפגעריהרט טויזענט סטרונעס, זיי האבען געוויינט, געשריגען און ארויסגעגעבען זעהר א טרויערדיגען ניגון. מיינע געדאנקען האבען אלע געטאנצט אין א ראד, א שרעקליך פארמישטען טאנץ! איך האב געטראכט און מיר פאָרגעשטעלט זעהר פיל אלטע און נייע אומעטיגע זאכען.

עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א טאָג אין מיין שטאדט, וויא אזוי און מיט וואס מענשען ברייגנען איהם צו, מיט וואס זיי שטעהן אויף און מיט וואס זיי לייגען זיך שלאפען. עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א פריהמארגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואס מען טהוט, וואס מען הייבט אן, פון וואנען מען זאל זיך דערנעהרען? זייערע פּנימער זענען בלייך דער שטערען פול מיט קנייטשען, דיא אויגען ווארפען זיך אין אלע זייטען, גלייך וויא זיי זוכען עפּיס אן וואס זיך אָנצוחאַפּען, אן וואס זיך אנצושפארען, דיא חוואליעס פון דעם טאג זאלען זיי נעביך נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען דעם שטערן. עס האט מיר זיך געדאכט, זיידענע מענשען געניצין, קנאקען אוים דיא ביינער און נעהמען זיך צו דער ע ב ו ד ה: רחצה, טוהען אן דיא חאלאטליך, שיך און זעקליך און חאפּען זיך אראפּ אין וואסער. — פּיפּקע: דערנאך נעהמט מען קארענצעס און מען פּיפּקעט. אז מען ווערדט פארטיג... בעלאדט מען זיך מיט גרויסע טלית און תפילין זעק, איטליכער נעהט אין זיין קלייזעל, אין זיין שטיבעל, אין זיין מנין, דארט וועט מען פארטרייבען א שטיק טאג, אביסיל מיט ריידען, אביסיל מיט פּאָטשטען, אביסיל מיט דאווגען, אביסיל מיט כוונות און דערנאך מיט א קעלעשיקעל בראנפין. — עס האט מיר זיך געדאכט: א בעהעלפער נעהט און שלעפּט, וויא א קצב אויף דיא פּלייצעס, צוויי יונגע שעפּעליך, צוויי יונגע פּיטצליך קינדערליך, וואס ער האָט זייא נעביך אויפגעוועקט פון זעהר א זיסען, א געשמאקען שלאף, וואס ער האט צו־שטערט זייערע גוטע, פרעהליכע חלומות, צוטריבען פון זייא דיא מלאכים און איבער־געקעהרט זייער געלעכטער אין א געוויין. זיי וויינען, זיי שרייען איבער דער גאנצער גאס מיט א ביטער קול, ווארפען און צאפּלען זיך נעביך שרעקליך שטארק מיט הענט־ליך און פיסליך, פּיקען זיך אלע רגע אום צו דער היים און פארגיסען נייע קוואלען

טרעהרען, עס גלוסט זיך זיי נישט בעגראבען צו ווערען ערגיץ אין א לאך, עס גלוסט זיך זיי נישט אנצוקוקען דארט פינסטערע פנימער, צו צוזעהן דיא ווילדע אכזריות און פיין, עס האבען זיי ערשט זיך אויפגעעפענט דיא אויגליך ערשט זיך צופיהרט דיא פיסליך, זיי ווילען זיין פריי, ווילען לעבען, שפּרינגען און זיך שפּילען! — אך, קוים וואס עס איז געווארען טאג איז שוין אזוי פיל קרעכצען, אזוי פיל הארצוועהטיג, אזוי פיל טייבען טרעהרען. — איין אומעטינער זעהר איין אומעטינער ניגון!...

דער סאָלאָוויי האט וואס ווייטער, ווייטער מעהר זיך צולאזט, געמאכט שטייגער און מיינע געפיהלען האבען אויך אלץ מעהר און מעהר אין מיר זיך צונאסען, געשפּילט א וויינענדיגנס און וועה געשריגען!

עס האט מיר זיך פאַרגעשטעלט דער מארק, אין גאנצען וויא ער איז, מיט אלע זיינע געשעפּטען און מיט אלע זיינע מענשען. עס האט מיר זיך געדאכט; הונגעריגע; דארע טאנדעטניקעס. און אין צעהנטען איינגעהויקערטע טענדלער דרעהען זיך הין און הער ארום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאטצען ביי זיך אפּ איטליכענס קליידער, האבען איין אויג ביי וועמען עס זענין צעריסען דיא שטיוועל, בייא וועמען דיא הויזען, בייא וועמען דיא קאַפּאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט דיא קלענסטע לאטע, דיא מינדסטע שמאטע. עס האָט מיר זיך געדאכט: בלייכע, טויטע מענשען נעביך לויפען ארום וויא דיא פארסמטע מייז, שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. טאָמיר וועלען זיי געפינען עפּיס א שטיקעל ברויט, טאָמיר וועלען זיי חאַטש עפּיס דערטאַפּען. איטליכער איז פארטראגען, איטליכען שפּאלט זיך דער קאָפּ, איטליכער פארבייסט א ליפּ, מאכט פּלאנען און פארטראכט זיך, איטליכער ריקט ארויף דאס היטעל, לויפט און איז וויא אויף דעם עולם התועה. — עס האבען מיר זיך פאַרגעשטעלט אלערליי סארטען קלייטען און קלייטליך, טישליך און שאַפּקעליך, צוואנציג קרעמער שלאגען זיך פאר איין קונה, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען ארויס דיא אויגען צוזעהען א גראשען לייזעכטס. דיא קונים און דיא קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, בייא דיא קינדער. ביי דעם חלק לעולם הבא, און גלויבען איינער דעם אנדערען וויא דעם הונט. זיי צוגעהען זיך, קוקען נאך איינער דעם אנדערען הינטערווייליכס מיט אייגעליך, ווער וועמען וועט צוריק בעטען, קומען זיך צונויף ווידער, ווייטער דינגען זיך, ווייטער שווערען זיך מיט טויזענטער שבועות, מיט טויזענטער חרמות, ביז איינעם געראָט פארט צום סוף אפּצונארען דעם אנדערען!.... עס האבען מיר זיך פארגעשטעלט רעדליך פּארשווינען מיט שטעקליך אין דיא הענט, שיינע מענשעליך, וואס האלטען זיך וויא הינד, וויא וואָראָנעס לע-

בין טויטע און נבילות, וואס לעבען פון יענעמס פלייש פון יענעמס בלוט; מענשע־ליך, וואס זיי אליין זענען נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פארט זעהר שטארק; מענשעליך, וואס איטליכער קען זיי פאר קליינעטשקע און זענען דאך זעהר גרויס; מענשעליך, וואס אונטער דיא אויגען, האט איטליכער אויף זיי צו דערצעהלען עפּיס נישט קיין שיינע מעשיות, פיהרט ארויס דעם גאנצען יחוס פון זיי, פון זייערע ווייבער, און אין דיא אויגען האט מען פאר זיי פאַרט דרך ארץ; מענשעליך, וואס זענען אין דער געמיינדע א מכה, וואס מאכען איהר קאַליע דאס בלוט און נאַגען זיא אויס; מענשעליך, וואס אנקוקענדיג דאכט זיך, זיי זענען שטארק בעשעפטיגט, פארנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שוויצט זיי תמיד דאס פנים, שטענדיג פול מיט סודות, מיט סעקרעטען, ריידען דאס רוב אויף דעם ווינק — און באמת זענען זיי סוויששט־שען, ליידיגגעהער, גארנישטען, טויגעניכטסען; קורץ און גוט, יענע מיני מענשעליך, וואס דרעהען זיך תמיד ארום קהל, ווילען דער שטאדט רק איינברייגנען, רק טאן טובות. וואס ליינען זיך אין גאנצען אוועק פאר דער שטאדט און לעבען בכבוד, עסען דאס בעסטע און טרינקען טאג טעגליך א גוט גלעזעלע וויין; מענשליך, וואס דרעהען זיך אלץ אין דיא קהל־שטיבליך, לעבין דיא גבירים, אויף דיא אסיפות, אין דיא יאטקעס און אין דיא וויינשענקען, וואס פיהרען דיא גאנצע קאמאנדע ביי דיא וויבאַרעס, רייסען איטליכען איין א סוד אין אויער און שרייען „זשעלאיעם", אדער „ניעזשעלאיעם" פאר כל ישראל; מענשעליך, וואס וויסען זיך, נעהמען אראפּ דאס היטעל פאר איטליכען טשינאוונִיקעל, פאר איטליכען פּריציל, וואס קריכען תמיד זיך פארצושטעלען, פאר א נייעם גובערנאטאר, פאר א נייעם פּאליצמייסטער, ראפּאָר־טעווען תמיד מכוח דער שטאדט; מענשעליך, וואס זעהן אויס וויא שרעקליכע וועלף צווישען דיא ארמע, בידנע שאף אויף דעם מארק!... איך זעה דארט דעם בעל־מאקסע, וואס א מאל איז ער געווען א דאר יודעל, א ביטערער אביון, א קבצן, נע־גאנגען תמיד צופּוס אין צעריסענע שטיוועל, קיינער האט אויף איהם אפילו זיך נישט אומגעקוקט, אצינד האט ער זיך פארלאזט א בייכעל, פאהרט וויא א שררה אין א פאיעטאן מיט א פּאָר גוטע פערד און קלאָגט זיך פאר איטליכען אויף דער איצטיגער שלעכטער צייט, ער דערליינט נעביך געלד!... איך הער וויא איינער דינגט זיך מיט א בעל־מלאכה, וויל איהם פון דער ארבייט אָפּרייסען א פאר גראשען. דער בעל מלאכה בעט רחמים, טענהט, געוואלד! ער וועט דעם גאנצען טאָג ארבייטען, פראצעווען מיט נויטשוויים און דאס פארדינסט וועט איהם נישט טראגען אפילו אויף דעם עסען. ער בעט זיך נעביך וויא בייא א גזלן, מען וויל איהם אבער נישט הערען. פלוצים, זעה איך, קומט אונטער א נעזונטער, א בעלייבטער, א

שיינער יוד אין א גרויסען שפאדיק מיט א פאטשיילע אין דער האנד. מען גיט איהם א גאנץ פיינע נדבה, און ער בלאזט זיך, ווארמשעט, עס איז קארג. מען דערלייגט איהם נאך, עס איז אלץ קארג, אזעלכען וויא ער קומט א סך מעהר פאר זיין בייכעל פאר זיינע געגרייזעלטע פייקעליך און פאר זיין אויסגעווייקט שיין פנימיל, יענער בעדארף האלטען זיך פאר א זכיה, אז זיין געלט, זיין מיה, געהט צו אזעלכען וויא ער אין דעם בויך אריין! — אָך, וויא שרעקליך דער מארק זעהט אויס! וויפיל אומנערעכטינקייט דארט ווערט געשעהען! דיא אָרעמקייט, דאס ביטערע עלענט, דאס שרייען און קרעכצען רופען זיך טרויערדיג אפ טיף אין דעם הארצען. — א טרויערדיגער, זעהר א טרויערדיגער ניגון!

שפיל סאלאָוויטשיקיל, שפיל! דיין שפילען צונעהמט מיך בעסער וויא אויף א בעדעקענס. איך וויל אביסיל זיך בעטראכטען, איך וויל אביסיל זיך דערמאהנען און פאָרשטעלען אונזערע צרות. שפיל סאלאוויטשיקעל, שפיל, איך וויל אביסיל וויינען!

ער האט געקנאקט, זיך צולאזט אויפן העלזעל און טרויערדיג געשפיקט! עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א יודענס שטוב, וויא דארט מאכט זיך קיין רגע נישט צו דיא טהיר. עס געהען זעהר פיל ארמע לייט, יונגע און אלטע ווייבליך, מיידליך און קליינע קינדער, איינער געהט ארויס, דער אנדערער קומט אריין. בתוך הבאים קומען אן נבאימעס מיט זייער חן. דערנאך טהוען זיך א לאז שיינע יודען אין זיידענע קאפאטקעליך, פאדערען געלד פאר זייערע זכות אבות. נאך זיי קומט אריין א מגיד, א נשרף, א ירושלמי, א משולח, איין ענונה מיט אלטע פארשימעלטע כתבים. באלד נאכדעם קומט א שמש פון דער שוהל מאהנט פאר א שטאט. פאר איין „עליה“, פאר א „מי שברך“ פאר א „מלא“ און פאר א „נדר“. ערשט אָפגעפארטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאך דעם אנדערען א שאָט א פעקיל פארשידענע נבאים מיט פושקעס און אהן פושקעס, איינער מאהנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אנדערער עפיס אויף תלמוד-תורה, דער דריטער בעט אויף הכנסת-כלה, דער פערטער אויף דעם הקדש, דער פינפטער אויף חברה משניות, דער זעקסטער אויף חברה נר-תמיד וכדומה נאך און נאך חברות. בינתים קומען צוויא בכבודיגע בעלי-בתים מיט ברייטקייט, רייסען עפיס שטילערהייט איין אין דעם אויער, זאגען דער-נאך הויך אויף א קול מיט א זיפץ: „היינט פארשטעהט איהר שוין פאר וועמען?“ און נעהמען.... גאר אין מיטען דרינען קומט דער קהלשער שמש און מאהנט עפיס צום רייסטעו, דער דעפּאָטאט שטעלט נאך א מאל אריין א פאסטאי, דער קצב זאגט אן מיט דער דינסט, אז פון איצט אן, זאל מען מוחל זיין צולייגען צו דער אסע פלייש נאך צוואנציג גראשען, מען האט פארגרעסערט דיא טאקסע.... הכלל מען

רייסט פון אלע זייטען, איטליכער נים א חאפ, א קניפ, א צופ, עס שטעלען זיך אין די אויגען טרעהרען, עס איז שווער אויסצוהאלטען. — שפיל סאלאוויטשיקיל, שפיל, איך וויל אביסיל וויינען!....

ער האט זיך צושפילט. צונאָסען און געמאכט אומעטיגע שטיינער! עס שטעלט זיך מיר פאר, וויא יודעש געלד, יודעש בלוט גע־הען לאיבוד, זיי גיסען זיך וויא וואַ־סער און ברייננען נישט קיין שום נוטצען. מישטעהנעס געזאָגט מ ה ח ס ד נ ו, וואס איז אונזער חסד, אונזערע צדקות? עס שטעלט מיר זיך פאַר אונזערס א תלמוד־תורה, א וויסטע, א פינסטערע חורבה, עפּיס א שטיבעל אויף א היהגערש פיסעל, ערגיץ אין א לאך. אינוועגדיג שטינקט שימעל; דער צובראכענער פאָל און די ביינק זענין דארט בעדעקט דיק מיט בלאטע, די פענסטער אויסגעשלאגען, פארשטעקט מיט שמאטעס. ארמע, הונגעריגע, אפגעריסענע יתומים וואלגערען זיך ביז דעם חאלז וויים אין מיסט, פארשמירט וויא די רוחות און האָבען קיין פנים נישט פון מענשען. וואס, מישטעהנעס געזאגט, קען פון זיי דארט ווערען? וואס וועלען זיי זיך אויסלערנען און צו וואס וועלען זיי שפּעטער טויגען? איך הער וויא אזוי זיי קרעכצען און זיפצען. דאס קול פון זייערע פארלוירענע יונגע יאהרען, הער איך, שרייעט ארויס פון די קופּעס ערד און מיסט! דאס קול פון די אומגליקליכע, פון די פארלוירענע נפשות, הער איך, נעהט ארויף אין דעם הימעל און שרייעט דארט גוואלד אויף דער גאנצער שטאָדט יודען! אויף איטליכען פון אונז קאפען אראפ די בלוטיגע טרעהרען, קיינעם פון אונז וועלען זיי נישט געשוויגען ווערען!.... עס שטעלט מיר זיך פאָר אויך דער הקדש, אדער, לאז זיך האטש זיין, דער בקור־חולים, מיט אלע זיינע ווילדע הנהגות. איך הער עפּיס א רעש, א יאמער, א קלאג דארט אויף דעם הויף. איין ארמע יודע־נע האט אהינצו געבראכט צופיהרען איהר קראנקען מאן, איהר גאנצער פרנסה־געבער, איהר גאנצע אָנהאלטעניש. די גבאים אָבער לאָזען איהם נישט אריין ביז די ארימענקע וועט נישט געבען פריהער א פּאָר קערבליך. דערוויל וויא זיא לויפט ארום, ברעכט דעם קאפּ וויא צו בעקומען דאָס געלט, איז איהר קראנקער מאן געביך לעבען פּלייט געשטאָרבען. די פרישע, וויסטע אלמנה קומט און בעוויינט איהר מאן אויף דער גאס, מיט איהר אין איינעם וויינען נאָך אָרמע לייט, נאָך וויסטע אלמנות מיט צובראכענע הערצער. עס איז א יאָמער, א קלאָג, מען צוגעהט פון טרעהרען. — פּאמעליך אביסיל שפּיל סאלאָוויי, עס האָט ביי מיר אין דעם הארצען שוין גע־לאָפּגעט א סטרונע!

ער האָט אביסיל צוגעקנאָפּט און געמאכט טרעלען. עס האָבען מיר זיך פּאָרגע־

שטעלט יודישע פאראדקעס, וויא פון אונזער ריידען קומט גארנישט ארויס, מישטעה־נעם נעזאגט מה אנו, מה חיינו, וואס מיר זענען און וואס איז אונזער לעבען? עס שטעלט מיר זיך פאר איין אסיפה. דארט איז א ליארם, א געשריי וויא אין א באד, איינער איז מבלבל דעם אנדערען. זאגט איינער עפיס א ווארט, שרייעט יענער. ניין, אדרבה, פארקעהרט! און הערען ביידע נישט, וואס זיי ריידען. איטליכער האלט זיך פאר א חכם, פאר א ווערטל־זאגער, לאז עמיצער עפיס אנהויבען צו זאגען, פאלט איהם יענער אריין אין דיא רייד. עס, מאכט ער, לאזט זיך דינען, מכח דעם האב איך געזאגט א גאנץ גלייך־ווערטעל... וואס הייסט עס? שפרינגט ארויס איינער פון דער זייט, איך בין אויך א בעל־הבית, בין אויך א הינער, איך האב אויך א דעה! מען צוגעהט זיך לסוף שטארק פארשוויצט און מען ווייסט נישט מיט וואס מען איז נעקומען, מיט וואס מען געהט אוועק. עס קומט אויס דעם עולם'ס ווערטעל טאקי: „ס'איז געבליבען, שמעון ווארגער זאל ווייטער וואוינען מיט דער גרושה!" איך הער, וויא א פאר גבירליך, עטליכע בעלי־טובות, עטליכע דרעהער אין קהל, און דער בעל־טאקסע מיט זיין קאפיטעל לאבען זיך נאכדעם גוט אויס און מען טהוט וואס מען וויל. באלד נאך אזא אסיפה ווערט וויא געוועהנטליך טהייערער דער מקח פון פלייש. בעלי־טובות נעהמען בעזונדער פון איטליכער אקע עפיס דרייערליך און עס ווערען בעשאפען עפיס שטילע, שפאגעל נייע נתינות. עס שטעהען מיר פאר דיא אויגען אונזערע וויבארעס, וויא אזוי מען קלויבט אויס גבאים, פיהרערס און א גובערנקען רב. פע, וואס דא טהוט זיך! איך קען נישט צוזעהען וויא מענשען פארליערע זייער שכל, זייער הארץ, זייער ווילען, און זייער מענשליכע בחירה; איך קען נישט צוזעהען וויא מען לעקט זיך אונטער, ביינט זיך עפיס פאר א ליאדע גבירעל, וויא מען סכוזשעט, נעהט אויף דיא שפיטץ פינגער פאר איין אויפגעקומענעם משרת וכדומה אזוינע מיני פארשוינען. איך קען נים צוזעהען וויא מען פארקויפט דעם אמת, דעם יושר, דעם נוטצען און דעם אינטערעס פון דער שטאדט פאר א גלעזעל בראנפין, פאר א קניש. עס קאכט זיך מיר איבער דאס בלוט צוזעהענדיג, אז בעונותינו הרבים איז נישטא ביי אונז מיט וועמען עפיס צו טאן, מיט וועמען עפיס צו מאכען. קיינער מיינט נישט ערענסט! עס ווערט מיר צוזעטצט דיא גאל צוקוקענדיג, וויא בעונותינו הרבים אונזער עולם שלאפט, וויא ער איז פארטראגען אין חלומות — ער דיינקט נישט, בעטראכט נישט, ווייסט נישט זיין לאגע. קיינער בערעכענט נישט, זארגט נישט און פיהלט נישט כל־זמן עס בעריהרט איהם נישט זיין אייגען נפש'ל. טאקי נאר מחילה אקסען, וואס בשעת מען קוילעט איינעם, שטעהען זיך דיא איבריגע און קייען, מעלי־גרה'ן גאנץ רוהיג. עס ווערט מיר א לאך אין הארצען צו־

זעהענדיג... נאָר אבער געוואלד פאמעליך, סאלאָוויי, פאמעליך! עס האט ביי מיר געשפרונגען שוין נאָך א סטרונע!

וויין ישראליק, וויין! האָט מיט איטליכען שפּיל דאס וואלד־כלי־זמריל מיר גע־זאגט. עס האט מיר זיך געדאכט וויא פאר דער חופּה. דער בדחן דערמאָהנט מיך, איך בין א יתום...ישראליק, לאזט ער אויס צום גראם מיט א ריהרענדיג קול: א יתום מוז אויף דער וועלט פון איטליכען אויסשטעהן זעהר פיל; וויין, ישראליק לעב, וויין — כלי זמריל שפּיל!

איך דעק צו דיא אויגען מיט א טיכעל, בעוואש מיך מיט טרעהרען און שטעל מיר פאָר זעהר נישט קיין פרעהליכע זאכען.

עס שטעלען מיר זיך פאָר אונזערע קלייזליך און שטיבליך. מישטעהנעס געזאגט וויא אזוי זיי זעהען אויס, וויא אזוי מען פיהרט זיי און וויא מען האלט זיי ריין! איך נעה פארביי דורך — און עס פארשלאָגט מיר אין דער נאָז... דארט האלטען זיך אויף ליידיגגעהער, בטלנים ליגען זיך דאָרט אויסגעצויגען אויף טיש און אויף בייגק מיט פּיפּקעס אין דעם מויל. זיי פּיפּקען, שפּעטען פון דער גאנצער וועלט און דערצעהלען מעשיות. דאס זענען אזעלכע מיני ווערעם, וואס נאגען, פרעסען און האבען זייער גאנצע יניקה פון אנדערע. דאס זענען עפּיס גאר מאדנע באנקירען, וואס רעכנען דיא גאנצע שטאדט הייזער פאר זייער קאנטאָר; איטליכער איז זיי תמיד שולדיג און מיט איטליכען פיהרען זיי בעשטענדיג קאנטעס. גליקליך מעג זיך שעטצען יענער, וועמען זיי פארליינגנערען דעם חוב אויף אביסיל שפּעטער. — איך זעה עפּיס א גוזמא מקבלים, אביונים, קבצנים, דלפנים, טויגעניכטסען, קאלעקעס מלמדים, פארצעהנ־יאהרדיגע, פאריאָהרדיגע, און היינטיגס־יאהרדיגע בעלי־הביתליך, וואס עסען קעסט. איך הער פלוצלים אויף דער גאס עפּיס כלי־זמר שפּילען, פריהער לויפען ווייסע חברה, הענדום פּענדום, הינטען געהט א גרויסער עולם, עס ברענען הבדלות. דאָס פיהרט מען צו דער שוהל א חופּה, אומגליקליך צומאכען דארט א יונגעל מיט א מיידעל, וואס ווייסען נאָך גאָר נישט פון וואס צוזאגען. ביז שפּעט אין דער נאכט, זעה איך, פיהרט מען חופּות, עס ווערען אפּגעמאכט עפּיס א גוזמא חתונות. אלטע באבעס פּליעסקען, מחותנים טאנצען, דער עולם איז לוסטיג, א שמחה! — מזל טוב אייך, יודען, מיט שפּאָגעל נייע אָרמע לייט! מזל טוב אייך מיט א ניי פּעקיל לע־דיגגעהער! מיט נייע קאנדידאטען אויף מלמדים, אויף מקבלים, אויף באנק־קוועט־שער און אויף גילדענע אָדער יודען! מזל טוב אייך נאר מיט א פריש צעטיל פון קיימינע גרעט: מיט אלע אייערע שמוטציגע, פוילע און פוסטע מענשעליך! מזל טוב

אייך מיט פריש-צאַפּעלדיגע פּיאַווקעליך! גרייט אן יודען, בל״ט, גרייט אן געלט געלט, געלט! —

גוואַלד, סאַלאָוויי, גענוג, גענוג צו שפּילען! עס רייסט מיר דאס הארץ, עס שפּרינגען, עס לאַפּנען אין מיר אלע סטרונעס!...

8.

זיא איז קוים לעבעדיג פון זייערע הענט ארויס.

איך האב מיך אומגעקוקט דערנאך צו מיין קליאַטשע האב איך געזעהען, זיא ליגט אויסגעשטרעקט וויא א טויטע און סאַפּעט גאנץ שטארק.

—אַך! האט זיא צו מיר זיך אָנגערופען מיט א קרעכץ, זיי האבען מיך גאָר פערמוטשעט. איך פיהל, אז אלץ וואס ווייטער נעהען מיר אויס דיא קרעפטען. אין דער צייט, ווען עס עפּענט זיך מיר אויף דאס מויל צום ריידען. ווען איך הויב מיך אן ארומצוקוקען און אלסדינג צו בעטראַכטען, דענסטמאָל הויב איך ערשט אָן צו דערפיהלען מיינע וועהטיגען... אַך, זיי האָבען מיך שרעקליך אפּגעשוואכט, שרעקליך קראַנק געמאַכט — איך פיהל אין מיר נישט קיין גאנץ אבער קיין גאנץ ביינדעל! זעהר שטארק האבען מיך דא ערשט פערמוטשעט עטליכע פארשווינדליך, איך בין פון זייערע הענט קוים גאנץ ארויס מיט דעם לעבען.

—דערצעהל מיר, בעט איך זיא מיט א פארקלעמט הארץ, דערצעהל מיר, ווער זענין עס דיא ראזינע פארשווינען, און וואס האבען זיי דיר געטאָן?

— העלף מיר, איך בעט דיך, אביסיל זיך אויפצוהייבען און אנצושפּארען זין אויף דער זייט. ס׳איז עפּיס קיין דרך ארץ נישט וויא איך ליג אזוי אויסגעשטרעקט איך קען מיך, לא עליכם, אליין קיין ריהר נישט טאָן, אוי מיין קאָפּ, מיין קאָפּ!

— וואָס איז? האב איך זיא א פרעג געטאָן מיט רחמנות, דער קאָפּ טוהט דיר נעביך וועה?

— אוי! האט זיא געענטפערט, עס טוהט מיר וועה איטליכס א ב ר, איטליכס ג ל י ד בעזונדער, מיין גאנץ ל י י ב א ו ן ל ע ב ע ן. עס טוהט מיר וועה אי ד ע ר ק א פּ, דער קאָפּ, אי דער גאנצער פּ אָ ד ע ר ח ל ק, — דער פאדער חלק וויא אויך מחילה דער ה י נ ט ע ר, הינטער חלק!....

— לאז זיך פון דעסטוועגען נאר נישט אפּ, האָב איך זיא געבעטען. מארגען, אז מיר וועלען זיין אין דער שטאדט, וועל איך בעטען א דאָקטאָר, ער זאל דיך בעטראַכטען און דיר עפּיס פארשרייבען.

— אַי, אַי! האט זיא זיך א חאפּ געטאָן זעהר דערשראָקען. דערמאָהן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאָהן מיר נישט קיין דאָקטאָר! ווער קען נאָך אזוי וויא

איך דיא דאקטוירים, דיא קאַנאוואַלעס מיט זייערע רפואות, מיט זייערע פארשריי־בעכטסען? !.... ביי זיי איז באלד לאזען צו דער אדער, בלוט אפצאפּען און דורכ־ציהען זאוואלקעס. איך האב שוין ברוך־השם אויף מיר א סך בלויע צייכענס פון זייער פארשרייבעכטס. זעהסט־דוא ביי מיר אט דיא פרישע סינאַקעס? דאָס האָט מיר נישט לאנג געמאכט א דניעפּראָוויטצער קאַנאוואַל מיט זיין קליפּערגעציינג און מיט זיין פארשרייבעכטס. ער איז פּשוט זיך מחיה, ווען עס מאכט זיך איהם א גע־לעגענהייט צופארשרייבען. עס זענען דא זעהר פיל אזעלכע דאקטוירימליך, וואס וויא באלד נאר עפּיס א מינדסטע זאך, א קליינינקייט, האבען זיי שוין ליב צו שרייבען, און שרייבען און א מגילה, א גאנץ גרויסען בויגען....

נאָכדעם אז דיא קליאַטשע האט וויא עס־איז זיך אָנגעשפּארט אויף דער זייט, איז זיא געלעגען אביסיל שטיל, האט אפּגערוהט און געחאַפּט דעם אטהעם. דער־נאך האט איהר עפּיס וויא זיך איבערגעביטען דאס פּנים, געקוקט אויף מיר מיט א פּאר קלוגע אויגען, מאקי נאר וויא מענש, און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא ווערטער:

— אויב דוא ביסט אפשר א מאל געווען אין גלופּסק מוז דיר זיכער בעקאַנט זיין, אז נישט ווייט פון דער שטאָדט ארויסגעהענדיג, לעבין וואלד, איז געשטאנען איין אלטער פּאלאץ, א חורבה פון א לאנגער צייט מיט יאָהרען. דער גאנץ גרויסער, ברייטער פּלאץ, אויף וועלכען ער איז געשטאנען, האָט פארנומען דיא אויגען מיט זיינע שיינע גערטנער, מיט זיינע פּרוכטאָווע ביימער, חאטש וויא אָפּגעלאָזען וויא ווילד פארוואקסען מיט גראָז זיי זענין געווען. נישט איינער נאר פון דיא, וואָס פלעגען פארביי איהם געהען שפּאצירען, פלעגט זיך אלץ ווינשען, אז גאט וועט איהם העלפען צו געווינען דעם גרויסען געווינסט, דיא צוויי מאל הונדערט טויזענט רובעל, אָדער נאר צו געפינען איין אוצר, וכדומה נאך זאכען, וואס דער אויבער־שטער קען צושיקען, דענסטמאל וועט ער זיך אוועק־קויפען אט־אָ־דעם פּלאטץ און דאָ שטעלען א שיין הויז. קיין בעסערס דערפון בעדארף מען שוין מעהר אויף דער וועלט נישט האבען. דאָ קען מען לעבען גאנץ גליקליך צווישען גאָט און צווישען לייט. אזוי פלעגט איטליכער זיך ווינשען, און פון איטליכענס ווינשען האט, וויא דער שטיינער איז, זיך אויסגעלאזט א טייך. דערוויל איז דער אלטער פּאלאץ זיך געבליבען אלץ מאקי א חורבה און אזוי אוועקגעשטאנען א היבשע צייט מיט יאָהרען.

נאר אלסדינג אויף דער וועלט האט א צייט. אויף דעם אלטען פּאלאץ איז אויך געקומען זיין צייט אויפגעריכט צו ווערען. עס האט זיך געוויזען פּלוצלים דער

גליקליכער, דער מזלדינער מענש, וואס איהם איז בעשעהרט געווען צו בעקומען דעם שיינעם, טהייערען פּלאַטץ. מיינסט־דוא אפשר, ער האט געוואונען, אָדער געפֿונען איין אוצר? חלילה, אפילו נישט קיין פּרוטה. אדער מיינסט־דוא אפשר, ער האט געהאַנדעלט און פאַרדינט? נאך אַ מאל, ניין, חלילה! אדרבה, וויא איטליכען איז בעקאַנט, איז ער נעביך אין האַנדעל גאַר נישט מזלדיג געווען. ער האט אין זיין לעבען עטליכע מאל אי זיינס אי פרעמד געלט, כא עליכם, אַנגעוואוירען. צו ווערמען ער האט זיך צוגעריהרט, איז יענער ניזוק געוואָרען. אַ מאל האט ער זיך צוגעריהרט צו אַ צוקערפאַבריק פון אַ גרויסען, בעריהמטען סוחר, איז זיא, דיא פאַבריקע, מעשה שטן, פון אונטער זיינע הענט עפּיס וויא פאַרשוואונדען געוואָרען און איידער דער סוחר האט נאך צייט געהאט זיך אומצוקוקען, דערווייל האט ער איהם פאַרפיהרט ביז דעם האַלז וויית אין דער בלאָטע. אַ־פנים נישט בכיוון, נאַר גלאַט פשוט, ווייל ער האט אין דעם האַנדעל טאַקי קיין מזל נישט געהאַט. מילא וואָס דען־זשע? נאָט האט איהם געהאָלפען אויף דער עלטער זיך אריינצודרעהען אין קהל און ווערען דער שטאדטס בעל־טובה! קוים איז ער אַ געוויסע צייט אוועקגעווען אַ בעל־טובה, אַ דרעהער אין דעם ק ע ס ט ע ל ע, האט רבוני של עולם איהם מיט אַ מאל בעצאהלט שכר פאַר זיין צער, איהם בעגליקט פאַר זיין גוטסקייט, פאַר זיין מיה נעביך און איהם מזכה געווען מיט דעם אלטען פּאַלאַץ! אין יענער צייט בין איך, שלימזלדיגע שקאַפּע, געווען אין זיינע הענט. ער האט זיך אַ נעהם געטאַן צו מיר גאַנץ געשמאַק, מיט אַלע כלים און נעארבייט מיט מיר עבודת פרך. ער האט מיך איינגעשפּאַנט אין וואָגען און איך, אָרימענקע, נעביך האָב איהם געמוזט אָנפיהרען אין גאַנצען דיא ציגעל און דיא לעהם אויף דעם גאַנץ גרויסען הויז, וועלכעס ער האט דאָרט זיך אויסגעבויעט! אַפּגעהיט זאָל מען ווערען פון אַזא בעל־הבית!....

קוים וואס איך האָב איהם אויסגעבויעט פּיתום, האָט ער מיך אין אַ קורצער צייט נעצוואונגען, איהם אויך אויסצובויען רעמסס. אויף אַ גרויסען פּלאַטץ, אין מיטען דער שטאָדט, וואס איז אוועקגעשטאַנען ליידיג אַ סך יאָהרען, אהינצו האָב איך איהם געמוזט ווייטער אָנפיהרען לעהם און ציגעל, אויסצובויען אַ גרויסען מויער מיט אַ סך קלייטען.

שווערער נאָך פון לעהם און ציגעל איז מיר געווען צו פיהרען עפּעס אַ פאַר־פרומטען ספּאָדיק מיט זיין גוטער בנופיא, וואס זיינען געווען צוזייעט, צושפּרייעט אין פערשיעדענע שטעדטלעך און בעוויזען זייערע וואונדער אין עבודת הבורא. איך האָב נעהאַט דאָס לויפעניש, איטליכען בעזונדער אָפּצופיהרען דעם רח״ש און אַלע

בעדערפעניש, וואס מען בעדאַרף האָבען צום לעבען. מען פלעגט מיך אָנלאָדען מיט משא און אַלץ טרייבען, טרייבען. איך האב עס גאָר קיין כח ניט געהאַט אויסצושטעהען!.... נאָך א פעקיל האָב איך אויף מיר געהאַט, זעהר א ביטער פעקיל, וואס פון איהם מענסט דוא הערען.

ערגעץ אין א שטעדטעל, דאָרט לעבען א געוויס טייכעל, ליגט דאָרט פון הונדערטער יאָהר בעגראָבען עפעס איינער, א גרויסער למדן. פון כמה שנים האָט מיט איהם איטליכער דאָרט זיך מיחס געווען, נאָר דערביי טאַקי איז מען געבליבען. פלוצלינג ווייזט זיך אויף דעם מייעריל, וואָס אויף זיין קבר, א נר־תמיד, דאָס הייסט א לעמפיל, אין לעמפיל עהל מיט א קנייטעל, וואָס ברענט כסדר. מיילא, דאכט־זיך, וואס איז אזוינס א לעמפיל? ווער מען געהט עס אָן? מיר אָבער האט עס געקאָסט געזונד און לעבען. דיא דאָזיגע פערזאָנען, וואס האבען אויסגעטראכט דאס לעמפיל און אנגעהויבען ביי איטליכען, סיי ביי היגע, סיי ביי פרעמדע, דורכפאָהרענדיגע אורחים, צו שלעפען געלד אויף עהל, אָט זיי האָבען מיך דערטאַפט אין זייערע הענד. און אין דער צייט, וואָס דיא דאָזיגע לייט האבען זיך מתעסק געווען אין דער מצוה, דערוויל האב איך, שלימזלדיגע, געפיהרט און געפיהרט צו זיי א חיים, אויך אין זייערע קלייטלעך פון אַל־דאָס־גוטס: גאַנצע פעסער עהל, פעסלעך הערינג און מאַסלינעס וכדומה נאָך סחורות, וועלכע א קלייט בעדאַרף צו האבען. פון יענעם לעמפיל איז מיר וויסט און פינסטער געוואָרען אין דיא אויגען!...

איך בין קוים לעבעדיג פון זייערע אלעמענס הענד ארויס. נאָר מיר אָבער איז שוין אזוי בעשעהרט, אַלץ צו האָרעווען און אויסצושטעהען אויף דער וועלט פון איטליכען שלאַק בעזונדער. אזעלכען, צו וועמען דער רוח האט מיך דערנאָך פארטראָגען, האב איך געזעהן דאָס ערשטע מאל אין מיין לעבען. דיא משא, וואס ער האט אויף מיך אָנגעלייגט, איז בממשות ניט געווען אזוי שווער. עס האט אבער געהאט א שרעקליכען נפוח, א נפוח־זאַך איז א סך ערגער צו פיהרען וויא לעהם מיט צינעל, וויא פעסלעך הערינג מיט עהל. ער האט מיך עפעס מיט אַלערליי געדרוקטע בלעטער בעדעקט אין גאַנצען אזוי, אז פון דיא בלעטער האט מען נאָר געזעהן ארויסשטעקענדיג לאַנגע אויערען און מחילה אן עק. מען האט זיך געהאלטען אין דיא זייטען לאַבענדיג פון דעם, וואס איז דאָרט געשטאַנען געשריעבען. עפעס האט מען שטארק חוזק געמאַכט פון איהם נעביך, פון מיר נעביך און פון אונז ביידען. ער, א וואונדער חלעבען, איז געווען גאַנץ רוהיג. אויב ער האט זיך ניט ווייסענדיג געמאַכט, אָדער האָט ער אפשר טאַקי ניט פערשטאַנען. וויא דיא מעשה איז שוין דאָרט געווען, ער איז ביי זיך געווען שטארק. מיר אָבער, מעשה

שטן, איז דיא זאַך זעהר ניט אנשטענדיג געווען, מיר איז שרעקליך ניט געפעלען, מען זאָל פון מיר, צוליעב איהם, לאַכען. הייגט האָט מיר מאַקי אויך געריסען דאס הארץ אויף איהם נעביך, פאר וואס זאָל מען איבער איהם אזוי זיך קוסטיג מאַכען? א מענש, וואָס כמעט נישטאָ איין זאַך, אפילו א קליינינקייט, אין וועלכער ער זאָל זיך ניט ארייננמישען, מאַקי נאָר פאר גוטסקייט, חאָטש מען האט איהם גאָר ניט געבעטען; א מענש א בעל סוד, און אז ער גיט שוין יאָ ארויס עפּעס „סודות" אָט אין דריגען מאַקי ליגט ערשט א סוד, עס איז זיכער ניט אומזיסט.... אזא גוט פראָסט מענשעל אָהן שום חכמות זאָל זיין אזוי צו געשפּעט! חלעבין א רחמנות. ווייניג מיינע צרות האב איך נאָך געמוזט ליידען אויף זיינע, נעבוך בין איך א שלימזול, האָט מיר דער רוח בעשעהרט נאָך א שלימזול. איך האָב גע-האט נעבוך אויסצושטעהן אי פאר מיר אי פאר איהם! טאַטשקעס וואָלט איך איהם באַדאי געפיהרט, אבי ער זאָל מיך בעפרייען פון אזא נפוח און פון לייטישע געלעכטער. איך וואָלט מיך געווען גליקליך געשעצט, ווען ער זאָל אויף מיך ברוגז ווערען און מיך פערקויפען, איבערגעבען אין אנדערע הענד. דאס אייביגע לעבען וואָלט איך איהם נעוואונשען, עס וואָלט בעסער געווען פאַר אונז ביידע. משה שטן אבער, בין איך איהם שטארק געפעלען. עס איז איהם א פנים אריין אין טעם.... איין קול, ער האט מיך ליעב, ער האָט מיך ליעב! עס פלעגט מיר אזש ניט גוט ווערען נאָר צום ברעכען, הערענדיג תמיד אזעלכע רייד, ניט היינט געדאַכט! עטליכע מאָל בין איך געפּאלען מיט דעם גאנצען נפוח און מען האט אונז שוין א ציים לאנג ניט געזעהן שלעפען זיך אויף דער וועלט. ער אָבער פלעגט זיך מאכען הארץ און אויף נאָטס בערואטה אָנהויבען אויף דאס ניי צו מאכען מיט מיר דיא קאָמעדיע. אז דער רוח האט מיט מיר און מיט איהם שוין נענוג זיך אָנגעשפּילט, נענוג זיך אָנגעלאַכט און לוסטיג געמאַכט דעם עולם, האט ער מיך געהאַפּט און אריינגעגעבען נאָך צו אזעלכע מיני שלעק אין דיא הענד אריין, וואָס האָבען מיט מיר געמאַכט דיא שפּיל, אויך מאַקי מיט דעם איינענעם נפוח, נאָר אויף איין אנ-דער שטייגער. יענער, וויא דיא מעשה איז שוין דאָרט געווען, האט נאָך פּאָרט געהאט הארץ, ער איז געווען נישט אזוי שלעכט, חלילה, וויא א טפש. אז־אָך־און־וועה איז איהם נעביך געווען מיט מיר אין איינעם. ער האט נעביך געמיינט דאָס שטיקעל פרנסה. יענע לייט אָקעגען זיינען פערקעהרט, ניט אזוי קיין טיפּשים וויא שלעכט, האָבען געמיינט אי דיא יניקה פון מיר און דערמיט צוגלייך אויף אָנצו-טהאָן מיר צרות מיט דעם נפוח. לאָז אזעלכע וויא איך פאַרלירען דעם כח, קייען דיא ערד, קייכען און...

מיין שליטמולדינע שקאַפּע האָט ביי דיא לעצטע ווערטער זיך שטאַרק פאַרקייכט, צוהוסט, נישט געקענט חאַפּען דעם אָטהעם. איך האָב מיך אויך פאַרהוסט און ווייט אין דעם וואַלד האָט זיך אָפּגערופען א הוסטענדיג קול.

.9

א צער בעלי־החיים!

נאָכדעם אַז דיא שקאַפּע האָט אָפּגעדערצעהלט איהר מעשה, האָב איך פון דעם גאַנצען הארצען א זיפץ געטהאָן און ווידער זיך פערטראַכט.

— עפּעס טראַכסט דוא מיר היינט צופיעל! האָט דיא שקאַפּע צו מיר זיך אָנגערופען. דוא ביסט עפּעס זעהר צוטראָגען, לייג זיך צו שלאָפען און רוה זיך חלעבען אויס א ביסעל.

— איך זאָל שלאָפען?! טהו איך א זאָג מיט פייער. איך זאָל שלאָפען בשעת דוא ליידסט, בשעת דוא קרעכצסט, בשעת דיר טהוט וועה איטליכעס אבר?! איך זאָל שלאָפען אין דער צייט, בשעת דוא בעדאַרפסט האָבען הילף, בשעת דוא קענסט זיך נעביך אליין פון דעם אָרט ניט ריהרען און מוזט האָבען עמיצען. וואָס זאָל דיר העלפען אביסעל זיך אויפצוהויבען, זיך צו שטעלען אויף דיא פיס?! אמת טאַקי, איך בין נישט דער מענש, וועלכען דוא בעדאַרפסט איינענטליך האָבען אין דיין נויט. וואָס קען אַזא שלאָף מענשעל, וויא איך, דיר העלפען? וואָס, מישטעהנעס געזאָגט, איז אין גאַנצען מיין כח? קוים וואָס איך האַלט מיך אליין אויף דיא פיס, מען קען מיך מיט א בלאָז אומוואַרפען. דוא בעדאַרפסט האָבען איינעם א שטאַרקען, א בר־יכולת, א געזונטען און א געניטען. נאָר כל־זמן אָבער דער איינער איז נאָך ניטאָ, כל־זמן דוא האָסט ניט קיינעם, טאָהר איך מיך נישט מאַכען ניט וויסענדיג און מיך לייגען שלאָפען. איך מוז אָנווענדען אלע מיינע כחות דיר נעביך חאָטש עפּעס מיט וואָס ס'איז צו העלפען. ניין, חלילה, וויא טאָהר איך, וויא קען איך שלאָפען? איך, זאָגסט דוא, זאָל רוהען! אדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאָך אלסדינג, וואָס איך האָב געהערט און געזעהן? קען איך רוהען, אַז אַזעלכע גרויסע צרות שטעהען פאַר מיינע אויגען, אַז דאָס גאַנצע פּעקיל ליידיג־געהער, בלוטזויגער פאַרשלאָגען מיר דעם קאָפּ און דרעהען זיך פאַר מיר, וויא שרעקליכע מחנות היישרעקען? אָט אָט, דאַכט זיך מיר, פאַלען זיי אָן, צונעהמען זיי מיר אויף שטיקלעך; אָט ניט איטליכער נאָר א קליינעם ביס, עסען זיי מיר אויף און עס בלייבט פון מיר נישט קיין שריד ופליט. ניין, זאָג איך דיר, איך וועל ניט שלאָפען, איך וועל נישט רוהען!...

— דוא רעדסט, האט מיין שקאפע געזאגט און געשאקעלט מיט דעם קאפ, דוא רעדסט מיט פייער וויא א יונגער מאן, זיי מיר מוחל; וויא איינער, וואס האט ערשט געענדיגט דיא קלאסען, געוועהנליך מאכען זייא גיכע בעקאנטשאפטען און ווערען צו איינעם וויא צונעזאטען, עס טראגט זיי אונטער דאס מינדעסטע פיטצעל עולה, זיי ווערען אש-להבה, ריידען פאר פייער, פאר וואסער, נעהמען זיך אין קאפ אריין פוסטע זאכען און מיינען, אז זיי וועלען דיא גאנצע וועלט איבערשטעלען.... איך האב שוין אין מיין לעבען א סך אזעלכע געזעהן; דערנאך אז זיי ווערען א ביסעל עלטער, קומען אין דער וועלט, הויבען אן צו פיהלען דאנת-פרנסה, דענסט-מאל לאזען זיי אראפ דעם נאז, עס נעהמט זיי אפ דאס לשון, און חוץ זייער אייגענעם אינטערעס געהט זיי ווייטער קיין שום זאך נישט אן. עס איז נאך האטש גוט, אז זיי אליין בלייבען עהרליך, פערקויפען נישט דעם אמת פאר א גראשען און שטעהן נישט צו צו יענע לייט, מיט וועלכע זיי זיינען פריהער געוועזען קאנטרע, פאר זייערע קרומע געגג; עס איז נאך גוט, אז זיי לויבען נאך האטש נישט דיא דאזיגע לייט פאר דער גאנצער וועלט און זידלען נישט אפ, שיטען נישט אפ מיט פריסעק זייערע פריהערדיגע גוטע פריינד.... מיט דיר וועט עס אויך אזוי געהן. אצונד ביסט דוא יונג, הייס וויא פייער, שפעטער א ביסעל וועסט דוא זיך אפקיהלען, וועסט מיך פערגעסען און גאנץ רוהיג שלאפען. וואס וועט דיך אנגעהן אזא בידנע שקאפע? שפעטער, נשקשה, וועסט דוא ווערען קעלטער און שטילער. דאס איז שוין אזוי על פי דרך הטבע אי ביי מענשען אי ביי בהמות. קוק א שטייגער אן א מינדסט קעלביל, וויא אזוי שטארק זיא דריגעט מיט דיא פיסלעך, וויא אזוי שטארק זיא פארדייסט דעם עק און שפרינגט, נאר א מחבל. קוק זשע אבער דאס אייגענע קעלביל טאקי אן שפעטער, ווען עס ווערט איין אקס, וויא שטיל עס איז, וויא עס נעהמט איינבויגענדיג דעם קאפ אין דעם יאך. וואס מאכט עס אויס? איטליכער חלעבין ווערדט שפעטער איין אקס....

— חלעבין! האב איך זיך אנגערופען נאך מיט מעהר פייער, דוא האסט אין מיר, חלעבין, א טעות! אי דוא זאלסט וויסען, וואס ביי מיר אין הארצען איז, וואס איך האב שוין פאר דיר געטאן און דיינק נאך עפיס ווייטער צוטאן!

— „וואס דוא האסט געטאן און וואס דוא דיינקסט ווייטער צוטאן!" רופט דיא שקאפע פארוואונדערט זיך אן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאמיר הערען.

איך האב אקעגען א פאר מינוט זיך געבאפרעט אין דער בוזעם-קעשענע און ארויסבעקומען פון דארט געשריבענע פאפירען.

אט דאס, טאך איך מיט איין ערענסט פנים, ארויסנעהמענדיג א בויגען פון

דיא פאפירען, אָט דאס וועט דיר בעווייזען, אז איך האב ליב טאקי צו מאן, נייעמ
נאר אָפּקומען גלאַט מיט ריידען אַליין, אזוי וויא אנדערע. דאס איז מיין בריעף,
וואס איך האב מכח דיר, פארשטעהסט־דוא מיך, געשריבען צום קאָמיטעט פון
דער חברה „צער בעלי החיים", נאָכדעם אז איך בין בעקאַנט געוואָרען מיט דיין
ביטערער לאַגע.

דיא שקאַפּע מיינע שטעלט אויף דיא אויערען און איך לייען איהר אויף א
קול מיין בריף מיט דיא ווערטער:

„דיא מדה פון רחמנות איז אַזוי גרויס און אזוי שטארק אין דער מאָדע היינ־
טיגע צייטען, אז מענשען האבען אנגעהויבען רחמנות צוהאבען, נישט נאר אויף מענשען
אליין, היינו: זיי נישט פּיינט צו האָבען, נישט צו פּייניגען, נישט צו פארדרעהען זיי
דעם קאָפּ מיט דעם לעבען, וויא אין דיא אַלטע יאָהרען, נאר איטליכען צובעטרא־
כטען פאר א ברודער, פאר א חבר, פאר א פריינד, גאָר קיין שום חילוק נישט
צו מאכען פון וועלכער לאַנד און פון וועלבע נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאר מיט
מענשען אַליין, זאג איך, האט מען היינט אָנגעהויבען זיך צובענעהען מיט רחמנות
און מיט מענשליכקייט, נאך מעהר אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי בעגעהט מען
זיך היינט מיט בארמהערצינקייט און מען בעטראַכט זיי פאר גאָטס בעשעפעניש,
און וואס דעריבער פארדינט טאקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאָמען: „דיא
צייט פון מענשליכקייט".

— מליצה, מליצה, מליצה! פאלט מיר דיא שקאַפּע אריין אין דיא רייד מיט
געשפּעט. זעהר שיינע מענשליכקייט! האסט געמוזעט אויך צושטעלען. אז היינט
נעהמט איינער ביי דעם אנדערען ארויס דאס לעבען זעהר גרינג, גיך און באלד,
מיט גוטע ביקסליך און קלוגע המצאות, וואס דער בארמהארצעדיגער דור האט,
לטובה פאר דיא מענשען, אויסגעטראַכט!

— ווארט נאר ווארט, שריי איך פארפלאמט, און לאז זיך דינען! וואס טויג
מיר, וואס דוא רעדסט! הער אָקאָרשט ווייטער, ווייטער, און זיי מיך נאר נישט
מבלבל. ביי וואס בין איך געבליבען שטעהען? יאָ ביי דעם:

„היינטיגע צייט פארדינט מיט רעכט דעם נאָמען: דיא צייט פון מענשליכקייט."
דער כבוד פאר אַזעלבע מדות טובות קומט אייך, רבותי, אייך, טהייערע, דימענ־
טיגע און גוטע מענשען, אייך פיהרער פון דער בעריהמטער חברה „צער בעלי
החיים"! דורך אייך זענין דאָך געהאָלפען געוואָרען אזוי פיל לעבעדיגע בעשעפעניש,
אזוי פיל בהמות, אזוי פיל עופות, דורך אייך בענעהמט מען זיך שוין היינט מיט
זיי בעסער, מענשליכער. אוים מאָדע, פייניגען, שלאגען, אנטאן לייד! אומעטום,

אויף אלע וועגען, אויף אלע שטראזען, אין אלע שטעדט, אין אלע דערפער, אין אלע לעכער, זענען דאך היינט דא אייערע בארמהערציגע משולחים, גוטע, פארשטענ־דיגע חברה־לייט, וואס גיבען גוט אכטונג און רעכנען זיך מיט איטליכען אפ פאר א מינדסטע בעליידיגונג. חלילה־וחס מען זאל היינט בעליידיגען!....

— מליצה, מליצה, מליצה! האט דיא שקאפע ווידער איבערגעשלאגען מיר דיא רייד מיט א גרויס געשפעט. אז וואויל איז אייך, לעבעדיגע בעשעפעניש! אז וואויל אייערע קינדער, וואס איהר לעבט אין אזא דור, וואס גוטע חברה־לייט זאר־גען זיך פאר אייך! טאנצט בהמה'ליך, טאנצט!.... אין דער באינע, זיי מוחל, געה אריין, וועסט־דוא הערען א קאנצערט, וועסט הערען און זעהען, וויא היהנער, גענז, איינדיקעס וכדומה זינגען, שפרינגען און צאפלען זיך פאר גרויס פרייד! דארט שטעהט נאטס בן־יחידיל, דער מלך פון אלע בעשעפעניש, עפיס א שוחט'ל, א פרום מענשיל, ער מאכט א ברכה, גיט א חיק א האהן, און באלד טאקי, אין דער הייסער רגע, פליקט ער איהם אויס דיא גאנצע פעדערען. דער האהן שרייעט אמן אויף א קול, און פארגעהט זיך אזש פאר גרויס תענוג. ער ווארפט זיך, ער צאפעלט־זיך נאקעטערהייט, א מאל טאקי א גאנצן היבשע צייט, ביז דיא נשמה געהט איהם אויס, און אויסגעהענדיג טוהט איהם משונה הנאה, וואס ער האט א זכיה, אין איינעם מיט אלע היהנער פון דער שטאדט איבער צולאזען זיינע פעדערען בירושה דעם גוטען, דעם פרומען, דעם בארמהארצעדיגען שוחט'ל.... גענוג אנגעפאקטע זעקליך מיט פעדערען האב איך נעביך אין גלופסק, ביי דיא שוחטים, איבערגעפיהרט. פון דער דאזיגער ירושה, אזא טהייערע, גילדערנע ירושה— אדער וויא ביי זיי הייסט עס חזקה־פעדערען — האב איך גענוג געשוויצט גוט פארשוואַרצט געוואָרען, עס טוהט מיר פון איהר וועה דיא ביינער!

— עט, עט! האב איך זיך אנגערופען, פארפלאמט און פארפאליעט פון דעם לייענען. עט, וואס איז דאס פאר א שייכות? דוא פארשטעהסט חלעבין נישט דעם גאנג פון שרייבען, האסט דרינען נישט קיין געפיהל הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואס ווייטער שטעהט געשריבען! שוויג בעסער און הער מיט קאפ, וואס איך לייען. אט וואס איך שרייב ווייטער:

„און אזוי וויא איך האב דעם כבור אויף דאס גרויסע גליק איינגעקומען צו זיין אין דער חברה, בכן איז אויף מיר מוטל אייך צו מעלדען מכח נאטס א בעשע־פעניש, וואס עס האט עפיס נאר קיין נאמען נישט, וואס איך ווייס אסור אליין נישט. וויא איך זאל עס אייך דא אנרופען. זאל איך עס אנרופען קליאטשע, אין עס דאכט זיך — לאכט נאר נישט, איך בעט אייך — איז עס עפיס א מענש,

לאמיר זשע עס אָנרופען מענש, איז עס, דאכט זיך, א קליאטשע! נאָך א מאל, רבותי, לאכט פון מיר נישט! איך טראכט עס נישט אויס פון דעם קאפּ. פשוט איז פשוט דאס מין בעשעפעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז א קליאטשע, נאר עפּיס האט עס געפיהלען און אלע פּאָסטעמקעס, אקוראט וויא א אמענש. אז מען זאל דאס נעהמען על פּי חקירה, קען מען אפילו אויסווייזען, אז „אין כל חדש תחת השמש“, דאס הייסט, אויף דער וועלט טרעפט זיך אזעלכע זאכען. וואס זענין דען געוועזען דיא פ א ר י ע ר, א שטיינער, און אינדיען? טאקי עפּיס מיני מענשען, פאררעכענט אזוי פיל ווא דיא הינט... וואס זענין דען געוועזען יענע, וועלכע עס האבען א מאל געארבּייט „פאנשטשענע“ — דאָרט אין אמעריקא? אויך עפּיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בהמות, ניט־דא געדאכט! וואָס בעדאַרפט איהר מעהר, האָט דען ערשט נישט לאַנג איינער א גרויסער יעזואיט, פּאטער בּ ו ר ג ש ט א ל ל ע ר אין דער שטאדט פעלדקירך, פאר גרויס בעם נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם אלעקסאנדר פאָן הומבאָלדט אין דער מדרגה פון דיא בהמות? ער האט פשוט געמאכט דעם דאָזיגען חכם פאַר א פיה, פאַר א בהמה! א נס וואס מען האט בעצייטענס זיך ארומגעקוקט, זיך שטארק אויסגעלאכט, איז דערפון גאָרנישט געוואָרען.... נאר איך וויל מיך דאָ אָבער נישט ארייגלאָזען אין חקירות, אין דיא הויכע דרכים. אזוי צו אזוי, נאר הנה זייט וויסען, אז אין אונזער קאַנט איז דאָ א מין בעשעפעניש, וואָס עס קומט געביך שרעקליך אָפּ. דער וואָס בעדאַרף אַרבּייט דערמיט מעשים, האָט פון דעם הנאה; עס נעהמט אין, דעם יאָך און טראָגט משא איבער דיא קרעפטען. פון־דעסטוועגען בענעהמט מען זיך מיט איהם זעהער שלעכט, היינו: מען האלט דאס בעשעפעניש אפּגעזונדערט פון דער שטאָדט־טשערעדע, גלייך וויא עס איז א זאראזע. לאָז עס ערגיץ חאַפּען א לעק, עפּיס א ביסען, רייצט מען אן הינט, מען שרייעט גוואלד, עס געהט אין שאָדען און עס שיטען זיך אויף דעם שלימזל קלעפּ פון אלע זייטען. א סך חברה־לייט זעהען עס צו און — א חידוש! — זיי מאכען זיך ניט וויסענדיג גלייך וויא אזעלכעס איז הפקר און געהער זיך בכלל מיט דער חברה נישט אן. איך האב מיך געפּריוווט א פּאר מאל פאר איהם ארויסשטעלען זיך, האב איך געהאט מיין עהרליך אויסקומעמעניש. גוואלד, וועל איך שרייען, וואס טוהט זיך דא אזוינס?! אנגענומען איז דער סברא, אז דאס בעשעפעניש, פון וועלכען איך שרייב דא, איז טאקי נישט מעהר וויא א קליאטשע, אוועקגעלייגט שוין אלע אנדערע זאכען אין דער זייט, אבער פארט איז זיא דאך נאטס א בעשעפניש, נישט ערגער פון אנדערע קליאטשעס. עס איז אויף איהר נעביך אויך א צער בעלי־החיים!....

און איהר בארמהארצעדיגע נבאים פון דער טהייערער חברה, וואס אייער רחמנות איז אזוי גרויס אויף אלע חיות, אויף אלע בהמות, דערבארמט אייך אויף דער וויסטער, אומגליקליכער קליאטשע! שטעהט איהר ביי אין איהרע נייטען און נעהמט זיך אן איהר קריוודע. שפרייעט אויף איהר אויס אייערע פליגלען און לאז זיא דורך אייך אויך געהאלפען ווערען. לאז זיא, שלימזלדיגע נעביך, אויך וויסען אז היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי־החיים!“

10.

ווער איז איהר שולדיג?

דיא לעצטע ווערטער פון מיין בריף: „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט, עס איז דא א חברה צער בעלי החיים!“ האב איך אויסגעלאזט אויף א קול, אזוי הויך, אזוי שטארק, אז עס האט אזש געהילכט אין דעם גאנצען וואלד, גלייך וויא דיא אלע בעשעפעניש דארט האבען אנגעקוואלען הערענדיג אזעלכע ווערטער, פאר שמחה זיך ארומגענומען, איינער דעם אנדערען געזאגט מזל טוב מיט אזא גוטער בשורה און א געשריי געטאן; עס זאל לעבען און געזונד זיין דיא חברה צער בעלי־החיים! דעם נאמען פון דער חברה האב איך באמת געהערט זיך אפרופענדיג גאנץ קלאהר אין דעם וואלד. דיא שקאפע אבער האט געשוויגען, געשאקעלט דעם קאפ און געקוקט אויף מיר מיט א שמייכעלע, עפיס וויא איינער זאגט; אי, ביסט דוא א לעקיש!... מיך האט דאס אפילו אביסיל פארדראסען, איך האב אבער ביי מיר גע־טראכט: עט, זיא האט אין שרייבען א קליינע ידיעה... פארט, לא עליכם, אזוי פיל יאהר א קליאטשע.

איך האב מיך א קראצט געגעבען אין דער פאטיליצע, צונומען נאך א בויגען פאפיר און געלייענט דאס, וואס דער קאמיטעט פון דער חברה האט מיר געענט־פערט.

„אין אונזער תשובה אויף אייער בקשה מכח דער קליאטשע, אדער דעם בעשע־פעניש, וואס מיר קענען גארנישט פארשטעהען, וואס פאר א מין שלימזל דאס איז, זענין מיר, קאמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־החיים“ אייך, ליבהארצעדיגער האר, מודיע, אז חוץ אייך זענין שוין צו אונז אנגעקומען א סך פראשעניעס פון פאר־שידענע מענשען אליין מכח דער דאזיגער קליאטשע. א טהייל קלאגען זיך אויף דיא דאזיגע, וואס פייניגען זיא, בעשרייבען איהר שלעכטע לאגע און בעטען רחמים, אז מיר זאלען געבען בפירוש א בעפעהל צו אונזערע חברה־לייט, אומעטום, וואו דיא קליאטשע געפינט זיך, זאל מען מיט איהר זיך בעגעהען מענשליך, אזוי וויא מיט

אלע אנדערע בהמות און בעשעפעניש, וואס שטעהען אונטער אונזער שוטץ, גאָר אָהן א שום אונטערשייד; מיר זאָלען איינמאָל פאר אלע מאל אנזאגען, אז אין דעם דין פון רחמנות זענין נכלל אלע בעשעפעניש גלייך, אפילו דיא קליאטשע אויך, און ווען מען וועט זעהן וויא עמיצער בעהאנדעלט זיא שלעכט, זאָל מען מיט איהם טאקי אויף דעם אָרט זיך אפרעכנען כפי הזאקאָן. צווישען דעם דאָזיגען טהייל געפינען זיך אויך אי אזעלכע, וואס מאכען פון דער קליאטשע א גאנצען פירוש, פלאפערען און פלוידערען איבער איהר עפּיס משונה ווילדע הגדתות, פונקט מחילה, וויא איהר, ליבהארצעדיגער האר. אקעגען-זשע ווידער א טהייל שרייבען פארקעהרט. ,,איהר קענט נישט און איהר בעדארפט נישט'', זאגען זיי צו אונז, ,,זיך אויפ־שטויסען מיט דיא דאזיגע, וואס דערלאנגען אזעלכער א מאָל א קלאפּ. דער קלאפּ איז זעהר נעהטיג, מען קען נישט אויסקומען אנדערש''. לויט זיי זאגען, פיהרט זיא זיך אויף עפּיס זעהר ווילד, איהר גאנצער הילוך איז נישט וויא עס בעדארף צו זיין. וויל מען זיא איינשפּאנען, וואו דער שטייגער איז, שטעלט זיא זיך אויף דובאָם, זאגט קוממיות, — פארקוקט מען זיך א מאָל, שפּרינגט זיא ארויס פון דיא האָלאָב־לעס, ווארפט פון זיך אראָפּ דיא גאנצע מישא. האָט ליב שטילערהייט א בריק צו טאָן, א ביס צו טאָן קליינע קינדער. זיא מוז אויף זיך האבען א בייטש, אהן א שמיטץ איז גאָר אוממעגליך מיט איהר אויסצוקומען. הייגט דערצו איז זיא נאך אומריין. עס הייגנט איהר נאך א לאנגע קאלטענוואטע גריווע, עס יאטרעט זיך איהר עפּיס אויף דעם קאָפּ, איז יאדעשליווע. מען קען זיא אויף קיין סברא נישט לאָזען זיין צווישען אנדערע פערד, זיא וועט זיי נאך זיבער זאראזען. און וואס צום ארבייטען איז נוגע, טויג זיא בשום אופן נישט צו איטליכער ארבייט, נאר עפּיס צו געוויסע, נישט קיין שיינע מלאָכות. צו דיא אלע מעלות האט זיא נאך שטארק ליב צוגעהען אין שאדען, נישט איינמאל פארנעהמט מען זיא צווישען תבואות, וואס זיא פרעסט, צוטרעט זיי און טהוט דערמיט דיא פויערען נעביך שרעקליכע הזקות אָן, בשעת אנדערע פערד, א סך שעהנערע, בעסערע פון איהר, פיטערען זיך גאנץ פיין, וויא עס געהער צו זיין, אויף דעם גרינעם גראָז. עס איז דעריבער מסוכן אזעלכע צו האלטען אין דערפער. איהר בעדארפט אייך חלעבין גאר נישט וויסענדיג מאכען, נישט זוכען זיך צו יענעם, וואס איז א מאל זיא מכבד מיט א קלאפּ. נישט אויף איטליכען קען דיא חברה רחמנות האבען. זיא פארדינט נישקשה דעם קלאפּ. זיא איז איין אנשיקעניש, א פּלאג פון זיין ליבען נאמען !''

ביי דער קליאטשע נעביך האָט זיך ארויסגעריסען א זיפץ טיף פון דעם האר־צען. זיא האט אויפגעשטעלט דיא אויערען, אויפגעעפענט דאס מויל, הערענדיג

אזעלכע מסירות, אזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האב אביסיל מפסיק געווען, בכדי צו חאפען דעם אטהעם, דערנאך האב איך ווייטער געלייענט:

„נאכדעם אז מיר, קאמיטעט, האבען גוט אויסגעהערטביידע צדדים און פון אונזער זייט אויך פארנומען וועגען דער קליאטשע שטילערהייט „סוויעדיענעס" דורך אונזערע חברה־לייט, האבען מיר דיא גאנצע „דיעלע" מכח איהר מיט אלע פאפירען איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, זיא זאל עס ריכטיג בעקלעהרען און געפינען גוטע מיטעל, וויא מען זאל דיא זאך פארבעסערען. דיא קאמיסיע האט אין דער זאך שטארק געארבייט און פון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זיא איז ברוך השם געקומען אויף א שטיינער.

— עס וועט שוין א מאל איין עק א סוף נעהמען דיא פוסטע רייד? האט דיא קליאטשע א פרעג געטאן, עס ווערט חלעבין נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, ווערסט באלד הנאה האבען, האב איך געענטפערט און ווייטער געלייענט:

—אין איהר „דאקלאד" האט דיא קאמיסיע אונז פארגעלייגט איהר חות־דעת מיט דיא דאזיגע ווערטער: קודם־כל, זאגט זיא, זאל מען דער קליאטשע אראפ־נעהמען דיא קאלטענעס, לאז זיא באמת ווערען אביסיל ריינער. בכדי אויסצומיידען א סך סכסוכים וועגען דעם ענין און צופארבעסערען איהר צושטאנד אויף להבא, מוז מען נאך אונזער מיינונג, זעהען, זיא זאל נישט זיין אזוי פארגרעבט, מען בע־דארף איהר שטעלען א גאנג — זיא בילדען און אויסלעהרנען וויא צו שטעלען א פוס און נאך זאכען, דענסטמאל ערשט לאז זיא זיך בענוטצען מיט אונזער רחמנות; ערשט דענסטמאל, אז זיא וועט קענען דיא אלע קונצען, וועלכע מען פארלאנגט פון א געלעהרענטער קליאטשע. דענסטמאל וועט דיא חברה איהר ביישטעהן און נישט צולאזען, מען זאל זיא גראב בעהאנדלען, דערוויל מוז מען אכטונג געבען, אז פון דיא פעלדער מיט תבואות לאז זיא, בכל האופנים, זיין אביסיל דערווייטערט, טאקי פון איהר טובה וועגען. דאס הייסט. וויא דיא מעשה איז, געהט זיא, אדער נעהט זיא נישט אין שאדען, דערוויל לאז מען אייך איהר נישט אנפאלען....

„דער דאזיגער פלאן פון דער קאמיסיע איז אנגענומען געווארען און מיר האבען שוין פון אונזער זייט געטאן אלסדינג, וואס מעגליך איז, איהם, מיט גאטס הילף, אין קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אינדעם אז מיר זענען אייך דאס מודיע, קענען מיר זיך נישט איינהאלטען נישט צו דאנקען אייך, בארמהארצעדיגער האר, פאר אייער געטריישאפט, מיט וועלכער איהר דינט תמיד דער חברה, און פאר אייער גרויס רחמנות, מיט וועלכער

איהר זארגט זיך שטענדיג פאר דיא אומשולדיגע, אומגליקליכע בעשעפעניש נעביך. דער קאמיטעט נישקשה האט איין אויג און פארשטעהט אזעלכע ניטצליכע מענשען וויא איהר צו שעטצען. א. ז. וו."

מיין קליאטשע איז געלעגען שטיל און נאך דעם לייענען מעהר נישט גערעדט קיין ווארט. איהר דאזיגער שטילשווייגען האט מיך איבערגעשראקען. עס איז מיר איבערגעגאנגען אין דער מחשבה, טאמיר האט איהר דאס לשון אפגענומען. באלד ווערט פון דער העלער הויט עפיס א לץ ארויסשפרינגען און מיט איהר פארשווינדען ווערען. פלוצלים האב איך מאקי דערהערט עפיס א קול אין וואלד און בין פאר־ציטערט געווארען. ווייס איך וואס אין א וואלד קען זיך מאכען! אפשר איז עס א נישט גוטער, אפשר א וואלף און אפשר גאר א גזלן! איך האב מיך א חאפ געטאן צו דער בוזעם־קעשענע, זיך ארונטערגערוקט בעסער אונטער דיא צווייגען און געזע־סען איז שרעק, אין איינע צרות. דאס קול האט וייטער ווייטער געלאזט זיך בעסער הערען און נאך אין א פאר מינוט איז פון דעם וואלד ארויסגעפאהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר האלץ. ער האט געשריען, געפוכטעט און געשאלטען, געשלאגען טויט שלעק זיין קליין פערדיל נעביך, וואס איהם איז שרעקליך שווער געוועזען צו־שלעפען אזא משא און פלעגט זיך אלץ אפשטעלען. עס איז מיר אראפ וויא א שטיין פון דעם הארצען, אז איך בין ארויס פון דער סכנה, האב א שמייכעל געטאן און בין מיר געבליבען זיצען רוהיג.

— באמהארצעדיגער האר! האט דיא שקאפע מיינע צו מיר זיך אנגערופען, וויא קענט איהר זיטצען אזוי רוהיג, בשעת יענער שלאגט דארט זיין פערדיל נעביך? וויא קענט איהר, רחמנות'דיגער האר, אזעלכס רוהיג צוזעהען?

איך האב מיך פארשעהמט פון דיא ווערטער און מיך געלאזט צוגעהען צו דעם פויער מיט דעם פוהריל.

— משויעש! זאג איך צו איהם. פאר וואס שלאגסט־דוא אזוי דאס פערדיל נעביך? א רחמנות, מען טאהר אזוי נישט שלאגען.

— שטא ווין טאם קאזשע געמאזשנא! האט דער ערל שטארק פארוואונ־דערט געענטפערט און זיך גענומען ווייטער צום פערדיל נעביך.

— איך וועל דיך אסור נישט לאזען שלאגען. מאך איך שוין מאקי אביסיל אין כעס.

— ווער הערט דיך? וואס פאר א פראווע האסט־דוא זיך צו מישען און נישט לאזען מיך, צו שלאגען מיין חודאבע?

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי־החיים"! האב איך געענט־

פערט מיט גדלות און געפיינט, דער ערל וועט זיך איבערשרעקען און אראפוואַרפען דאס חימעל.

— דער רוח זאל דיך וויסען מיט דיין חברה ! טשעפּע זיך אפּ משוגענער, צו אלדע שווארצע יאָהר ! איך האָב דאָ נישט קיין צייט צו טענהן. דעם וואָגען האלץ בעדארף איך ברייננען אין דער שטאדט נאָך גאנץ פריה.

— דאס פערדיל אבער קען נישט שלעפּען אזא אנגעלאָדענעם וואָגען.

— נוא, שפּאַן זיך איין און העלף איהם שלעפּען, אז דוא ביסט אזא וואוילער.

— ווארף אראָפּ אביסיל האָלץ.

— בעצאָהל מיר, וועל איך אראָפּווארפען.

— הערסט־דוא חכם ! בעצאהל איהם ! פאר וואס זאל איך דיר בעצאהלען ?

— צי ביסט־דוא משוגע, צי שכור, צי ביסט־דוא א לץ, צי וואס ? טפוא ! טשעפּע זיך אפּ, זלודניע, צו אלדע רוחות ! רופט דער ערל זיך אן שטארק אין בעס און טהוט א שמיץ דאס פערדיל.

— איך בין א חברה מאן ! איך וועל דיך נישט לאזען, הערסט־דוא ?

— איך וועל דיר ברעכען א ביין, משוגענער ! צו אלדע שווארצע יאהר מיט דיינע חברות ! האט דער פויער געפלוכט, געשאלטען און שוין געהאט בדעה מיך א שמיטץ טאָן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאָפען און האב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג אָרט.

11.

לעהרנען זיך טאנצען.

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האט מיר זיך נישט געליינט צו ריידען א ווארט. דערנאָך האב איך מיך אביסיל אויסגעהוסט און א פרעג געטאן דיא קליאטשע :

— הא, וואס זאגסט־דוא צו דער חברה ? וויא גוט, וויא פיין זיא איז, וויא זיא האט דיך אין זינען און וויל פארזארגען דיין תכלית ! זיא וויל דיר פאררירכטען דאס מזל, אז ווייטער זאל מען דיך אזוי שלעכט נישט בעהאנדלען. נאר דאס ווענדט זיך אבער אויך א סך אן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הייננט פיל אפּ פון דיר אליין. ווען דוא וועסט פאלגען, אננעהמען אלע פּאַסטעמקעס, אלע נעננ פון געלעהרענטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפּעטער זיין גוט. אנשטאָט דיא גראָבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שיינע און גרינגע ארבייט. ווער

ווייסט, וואס מיט דער צייט קען זיך מאכען? עס קען נאך ווערען פון דיר לייט און זאלסט בעקומען גאר איין אנדער פנים. הא, וואס זאגסט דוא?

איך בין ביי מיר זיכער געווען, אז דיא קליאטשע וועט גאר אנקוועלן פון דער בשורה. עס וועט איהר פשוט א שטיק געזונד צוקומען, הערענדיג אזעלכע ווערטער. זיא וועט זיך אנהאפען, וויא מען זאגט, מיט הענט און מיט פיס און פאר גרויס שמחה אפגעבען א דאנק און א לויב דעם, וואס איך האב דיא הענט נישט געוואשען, וויא אויך מיר, זיין שכיח, וואס האב איהר אנגעזאגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר טהוט עפיס משונה ווילד הנאה ווען איינער דאנקט מיר פאר א טובה, וואס ער האט פון מיר, אדער דורך מיר, נעהאט. עפיס פיהל איך מיך דענסטמאל, אז איך בין זיין האר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאס דער פיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל רחמים, דער בעל-טובה און ער איז עט.... א נעביך.... מיר, פארשטעהט זיך, קומט אלסדינג, מיר קומט אי געלט אי אלע תענוגים, און איהם וואס?.... לאז ער זיך פרעהען וואס אזא מענש, וויא איך, האט אויף איהם רחמנות געהאט און איהם עפיס געגעבען. ער וואלט דאך פון מיר נאך געקענט האפען גאר א פסק. א שטיינער ער זאל געווען אריינגעקומען צו מיר און גע־בעטען עפיס א זאך, וואס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אבער איז דאס נאר א שפאס, דענסטמאל האט מיר גראד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום א קוק צו געבען, זיך נישט צו לאזען ריידען און צו פארדרעהען מיט דער נאז אזוי, אז ער וואלט קוים דיא טהיר געטראפען. מיט איין קוק וואלט איך איהם דערקוועטשט, וויא א פליג, און זיינע אלע האפנונגען, מישטעהענס געזאגט, צערי־סין וויא א פויטינע. אין גאנצען האט עס זיך געווענדט טאקי נאר אין איין האר.— בשעת אזעלכער דאנקט מיר פיהל איך, וויא גרויס א פנים איך בין. עס דאכט זיך מיר דענסטמאל, גלייך וויא ער איז מיר מודה אויף דיא ברכות, גיט מיר אפ דיא וועלט, אויך יענע וועלט און זיך אליין האלט ער מיט רעכט טאקי פאר א גארנישט. גויר, פארשטהט זיך, קומט א גרינג לעבען, אהן מיה, אהן זארג. דארויף בין איך ראך א פיינער, איידלער מענש, און איהם.... איהם איז עפיס איין אנדער זאך... מיר זענין טאקי ביידע פלייש און בלוט, פון דעסטוועגען איז נאך א גרויסער חילוק צווישין בלוט און בלוט, איידעל בלוט איז פארט עפיס אנדערש. הייגט איז טאקי אונזער ביידענס טבע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט געווארען גוט צו לעבען מיט אלע תענוגים; זאל מיר נישט זיין צו דער צייט דאס גלעזיל קאווע, דאס גלע־זיל טהע, אדער לאז מיר צו מיטאג נישט דערגעהען עפיס א געריכט און לאז איך מיך איין איבריגען בייג טאן בין איך פשוט אוים מענש, ער אבער איז געוועהנט

געוואָרען צו האָרעוועס, ער איז פאַרגרעבט, אָהן אַ שום געפיהל. איין אום־מאַנס קישקע קלייבט נאָר נישט איבער; האַטש דאַר ברויט, האַטש קרעמענעס, אַבי עסען.... וויא קומט ער צו מיר? בשעת עפּיס אַ געמיין מענשיל, עפּיס אַ נוים־בעדערפטיגער דאַנקט מיר מיט אַ ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר אביסיל, עפּיס זעהר משונה, וואָס לאָזט זיך נאָר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין דעם שמייכעלע אי עניות אי גדלות, אי כלומר'שט ערענסט אי געשפּעט, אי צוגע־לאָזטקייט אי אַ שטופּ פון זיך אויף אַ מייל, אי מהיכא־תיתי אַ רחמנות אי מהיכא־תיתי אַ רוח אין דיין טאַטען, אי רשות יענעם צו ריידען אי אָנצוהערעניש: פון דעסט־וועגען דרך ארץ! אז איך שענק איהם דענסטמאל אַ קוק, דאַכט זיך מיר, ער איז זיך פּשוט מחיה; שענק איך איהם נאָך עטליכע ווערטער, לאָז מיך צו איהם אַראָפּ און זאָג איהם פאַר גוטסקייט מוסר, וויא אַ שטיינער: מען בעדאַרף אַרבייטען, האָרעוועז, פאַרדינען כשר דעם גראָשען מיט שוויים, מען בעדאַרף זיך נישט פוילען, מען בעדאַרף לעבען מיט חשבון; אָדער איך מיש מיך גלאַט אַריין, אויף גאַטס בע־ראָטה, מיט עצות אין זיינע זאַכען און זאָג מיר בויכ־סברות, אַז אַזוי בעדאַרף מען דאָס און דאָס מאַכען, דאָס און דאָס שרייבען, אַזוי איז גוט, אַזוי איז שלעכט וכדומה דעות גאָר אָהן אַ שום טעם — דאַכט זיך מיר, קוועלט ער פּשוט און ער זאָגט אויף מיין איטליכס וואָרט נאָך אָמן און דאַנקט מיר פאַר מיין זיסען מוסר, פאַר מיינע קלוגע עצות. איך מיין, אַז אין דרינען זעניען מיר גלייך אַ סך גבירים, אַ סך באַרמהאַרצעדיגע גרויסע לייט. איך דערקען עס תמיד אין זייער פּנים, אין זייער שמייכעלע, אין זייערע שיינענדיגע אייגעליך, אין זייער דבור, אין זייערע עצות און אין זייער מוסר־זאָגען. נאָך בעסער ווייזט זיך עס אַ מאָל אַרויס אין זייער האַנד געבען, דאַכט זיך אין פּלוק וואָס איז אַזוינס אַ האַנד געבען? ביי פּראָסטע מענשליך איז דאָס פּשוט, מען גיט יענעם דיא האַנד, מיט אַלע פינגער, וויא זיא איז, נאָר אָהן חכמות; ביי דיא פיינע מענשען אָקעגען שטעקט אין דעם האַנד געבען גרויסע חכמות. מען גיט זיא אויף פילערליי אַרטען, אין איטליכער אַרט ליגען גאַנצע הלכות, עס ליגט דרינען אַ גאַנץ לשון. בשעת איך בין געוואָרען אַ פיינער מענש האָב איך אוועקגע־לערענט דיא חכמות פון אַ האַנד געבען, אַ לאַנגע לאַנגע צייט. אַז גאָט וועט מיר שיינקען געזונד און לעבען, טראַכט איך אָפּדרוקען זעהר אַ דיקען ספר, אין עטליכע חלקים, מיט דעם נאָמען „חכמת היד". דער ערשטער חלק שמיעסט פון נעהמען, מילא דאָס איז אַ גרינגע זאַך, איין כלל אויף תמיד, פאַר איטליכען גלייך, אַז נעהמען בעדאַרף מען מיט דער גאַנצער האַנד, און אויב עס לאָזט זיך איז מען זיך אומעטום נוהג צו נעהמען מיט ביידע. דיא גאַנצע שווערקייט ליגט אין געבען. דאַרויף שטעלען

זיך אלע מפרשים, דרינען זענין דא טויזענט פירושים, און דאס איז דער עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז דיא וועלט וועט פון דעם ספר א גרויסען נוטצען האָבען, בפרט יענע מיני מענשעליך, וואס ווערען פלוצלים אויפגעריכט, וואס ווילען זעהר שפילען א ראליע, אין אלע זאכען נאכצוטאן דיא גרויסע לייט, דיא פיינע בריות; וויא אויך יענע מיני נקבות, וואס וואַרפען פלוצלים אין דיא עלטערע יאהרען פון זיך אראפּ דעם שלייער, פוטצען זיך אוים נאך דער לעצטער מאדע, מאכען חן, בלאָזען פון זיך זעהר שטאַרק און ווערען פון דער העלער הויט גאנצע דאמען!....

היינטיגס מאָל אָבער איז מיר נישט בעשעהרט געוועזן הנאה צו האָבען. דיא קליאטשע, ווייניג וואס זיא האט מיר נישט נעדאנקט, האט זיא נאך, וויא עס האט אויסגעזעהען, אפילו נישט געוואָלט הערען מיינע רייד. זיא האָט זיך אוועקגעקעהרט נאר אין דער זייט און געגעסען גראז מיט אזא מינע, וויא זיא וואלט לחלוטין נישט געוואוסט אויב איך געפין מיך גאָר דאָ לעבין איהר. דאס האט מיך אביסיל גע־ארט, איך האב איהר נאך א מאָל איבערגעחזרט מיינע פריהרדיגע ווערטער, זיא האָט טאקי ווייטער זיך נישט וויסענדיג געמאכט און געטאָן איהר זאך, וויא איינער רעדט: וואָס אַרט מיך, אז יענער פּלוידערט? אז יענער וויל מיך לעהרנען? — אזא בעליידינונג האב איך שוין נישט געקענט אויסהאלטען, וואס הייסט? עפּיס נארעשקייטען דערצעהל איך דאָ? איך שמיעס דאָ מכח השכלה, מכח בילדונג!.... עס האָט מיך אונטערגעטראגען, פאר וואס דאס איז ביי איהר עפּים נישט. אזוי אנ־געליינט. איך האב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף דיא פים, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער קליאטשע און איהר געזאגט א גאנצע דרשה.

— איטליכען איז בעקאנט, האָב איך געזאָגט מיט פייער, איטליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאנט, אז אלע חכמים פערגלייכען דיא בילדונג אָדער געלעהרענט־קייט צו דער ליכטיגקייט: ותורה אור, און דיא געלעהרענטקייט איז ליכט, זאגט אויך דער פסוק. אבער דאס גראבקייט און דאס נישט־געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערניס. א געבילדעטען איז ליכטיג אין דיא אויגען, אין אלע זיינע רמ״ח אברים. דיא בילדונג גיט איטליכען, אקוראט וויא דאס ליכטיגקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאר געבילדעט לעבט זעהר גליקליך אין עושר אין כבוד. ער האט תענוג פון דער וועלט און דיא וועלט האט גרויס תענוג פון איהם, איטליכער האט איהם משונה ליב, נעהמט נאך איהם פשוט אוים. מען גיט איהם דאס שעהנסטע, דאס בעסטע, אפילו דאס טעלערכ פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אראפּ און מען טראגט איהם צו פון פיינעלמילך. הכלל עס איז איהם גוט, גוט, נאר גוט. [illegible] רייכע לייט, קוועלען פון איהם נאר אן, זענען פשוט זיך מחיה און לעקען דיא

פינגער פון זיינס א וואָרט, איטליכער שלעפט איהם צו זיך וויא א טהייערען ברי־לאנט, און לאזען זיי מאכען א באל, א מיטאג, אדער עפּיס א קערמעשיל, שטעהט ער ביי זיי אין צעטיל דער ערשטער וויא א שפּינעלע. זיי פארשטעהען, נישקשה, אז טאקי געלד איז שמעלט. היינט איז עס דאָ, מארגען נישטאָ, אָבער ער — ער אליין איז געלט, ער איז גאלד און זילבער. וואס טויג איהם געלד? וואס טויג איהם ציה־רונג? אז ער אליין גילט וויא א מטבע, אז ער אליין איז איין אבן־טוב! לאז ער פריוועו עפּיס בעטען א הלואה וכדומה דערפילען זיי תיכף־ומיד זיין בקשה מיט גרויס שמחה. וועלכער גביר, א שטיינער, וועלכער רייכער מאן האָט אין זיין לעבען, א מאל אין עפּיס א זאך, א געבילדעטען אפּגעזאגט? וועלכער, אדרבה וועלכער? — איך מיין טאקי קיינער נישט! קלאגט זיך אויף זיי גראד אין דער זאך עמיצער, איז ער זיכער א ליגנער, און אויב ער איז בעקאנט פאר נישט קיין ליגנער, מוז דרינען אודאי עפּיס זיין, איינער דעם אנדערען האט א פּנים נישט געמוזט פארשטעהען,ביידע האבען געמוזט א טעות האבען.... דיא אריסטאקראטען, דאָס הייסט, דיא פיינע לייט, וואס פערררייסען דיא נעז און בלאזען פון זיך תמיד, גלאט אזוי אהן א שום טעם; וואס פערלאנגען, אז איטליכער זאָל פאר זיי האבען אפשיי, צוליב זייערע מאָדנע הויזען, שטיוועלעטען וכדומה, צוליב זייער מבינות אויף שיינער סחורה און אויף אלע געשמאקע זאכען, וויא אויך צוליב זייער גוטען מיטאג, וואס אין איהם קומט אריין מעהר אביסיל פלייש מיט שמאלץ און מעהר מיט א געריכט, וויא ביי דעם געמיינעם עולם — אָט דיא אפּגעפּיינטע מענשעליך, זאג איך, לויפען דעם גע־בילדעטען אקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אפּ. אפילו יענע מיני דאמען, וואס מאכען שטארק חן, אזוי אז ביים צוגעהען צו זיי א מאל ווערט מען בטל, מען מינעט זיך עפּיס משונה, מען ווייסט נישט וויא מען זאל שטעהען, וויא מען זאל זיטצען, וואו מען זאל אהינטאן דיא הענט; מען ווערט עפּיס אזוי צומישט, אז מען רעדט בוויבעריק און מען ווערגט זיך מיט איטליכס וואָרט, עס פארענדערט זיך עפּיס דאס קול, עס רוישט עפּיס אין דיא אויערען, אז מען הערט כמעט אליין נישט וואס מען רעדט; יענע מיני דאמען, וואס אין זייער געזעלשאפט בענעהמען זיך אפילו דיא גאנץ וואוילע מיט עפּיס א געצוואונגענער אונגעצוואונגענהייט, דאס הייסט אויף פראסט יודעש, זיי טהוען זיך אן א כח, צווינגען זיך, אז זייער בענעהמונג זאל אויס־זעהען נישט געצוואונגען, כלומר'שט פריי; וואס מיינען, אז זיי בעגליקען יענעם מיט א וואָרט, מיט א קוק; וואס טראגען אויף דעם קאָפּ וויכטיגע זאכען, גאנצע בערג — א בארג פרעמדע האָר און א וואלד שמאטעס־בלומען — אפילו זיי היינגען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך מיט זיין איטליכס וואָרט. בעדארף עס דען מאך

אזוי נישט צו זיין? זאגט עס דען אויך נישט דער פסוק? ער זאגט: אשרי אדם, אז וואויל איז דעם מענשען, מ צ א וועלכער האט געפונען ח כ מ ה, חכמה! פאר וואס? ווארום כי טוב סחרה, איהר האנדעל איז בעסער מסחר כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האנד עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נוא, בע-דארף מען נאך דען האבען א בעסערע ראיה וויא א פסוק?.... איך וויל דא נישט זעהר מאריך זיין, אויסצו-ווייזען פון דער וועלט וויא שלעכט, וויא ביטער און פינס-טער עס איז דיא נישט געלעהרענטע, וויא שלאף און דערשלאגען זיי זענען נעביך, וויא מען לאזט זיי ערגיץ נישט פשוט קיין קאפ אויפהייבען, וויא זיי ליידען און קומען נעביך אפ; ניין! איצט וויל איך דערפון נישט ריידען, איך וויל דא נישט מעהר בעווייזען וויא גוט דיא בילדונג איז און דערפון וויל איך ארויפקומען אויף דיר, דוא זאלסט פארשטעהען, וויא עס בעדארף ביי דיר שטארק אנגעליינט זיין דער פלאן, וואס מען וויל דיך....

נאר מיין קליאטשע אבער האט אין מיטען דעם שמיעס פלוצלים זיך אויפ-געשטעלט און אוועקגענאנגען ווייטער אביסיל, זיך גענומען עסען גראז, גאנץ קאלט-בליטיג, קיין קוק אפילו נישט צו טאן אויף מיר. איך אבער האב נישט געוואלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאנגען אין נצחנות, עס האט מיך שוין טאקי גוט פאר-דראסען. עפיס וואס בין איך א יונגעלע, וואס עפיס בין איך? עפיס פלוידער איך, וואס? איך האב איהר חאטש פון דערווייטענס, חאטש זיא האט נישט געוואלט הערען, אלץ געזאגט ווייטער מיין שמיעס מכח איהר און אויסגעלאזט אויף א קול מיט דעם פסוק: אם תאבו, אויב איהר וועט פאלגען ושמעתם און איהר וועט הע-רען, טוב דאס גוטסקייט הארץ פון דעם לאנד תאכלו וועט איהר עסען!....

אפזאגענדיג דאס, האב איך מיד און פארשוויצט, מיט א פארפלאמט פנים און א געשוואלען הארץ מיך א ווארף געטאן אונטער דעם בוים.

12.

קיין מאנץ נעהמט נישט פאר קיין עסען.

דיא קליאטשע איז ביי מיר געוועזען שטארק אפגערופען נאך אזא אויפפיהרונג. איך האב זיא געהאלטען פאר א פערפאלענע א פארפאלענע אויף אייביג. עס וועט שוין פון איהר קיין לייט נישט זיין. שונאים זענען א פנים טאקי גערעכט, א וועלט איז טאקי נישט משוגע, מסתמא איז זיא טאקי א שלימזל, א פארשלעפטע קרענק פון זיין ליבען נאמען. וואס וועל איך דא באמת טאקי זיך גיאנטשען מיט איהר? איך וועל נאר ווארטען אביסיל, האב איך געטראכט, ביז וואנען עס וועט רעכט מאג ווערען, דענסטמאל וועל איך מיר אליין אוועקגעהען, אפילו פארגעסען דעם זיי-

געזונט אין מיט איהר זיך נישט געזעגנען. לאז זיא זיך טאן וואס זיא וויל. מיר געהערען זיך מעהר שוין כלל וכלל נישט אן.

און וויא איך בין מיר דא געזעסען אזוי אנגעבלאזען אין דיא קליאטשע דער־וויל נעהנטער אביסיל צוגעקומען, האט מיך עפיס שטארק אנגעקוקט און א פרעג געטאן גאנץ רוהיג:

—יא, אין מחשבותין, פאר וואס ביסט דוא עס פריהער אזוי פון דעם פויער דארט, נישט טוים, נישט לעבעדיג אנטלאפען געווארען?

— ווער, איך? האב איך צומישט געענטפערט. איך? פאר וואס בין איך אנטלאפען געווארען, איך?

—יא, פאר וואס?

— עס! האב איך א מאך געטאן, א פויער בלייבט מאקי א פויער. ער האט מיך נאר געוואלט שלאגען!

— ועמען? ! האט זיא פארוואונדערט א געשריי געגעבען, דיך? סטייטש, פאר וואס האסט דוא איהם געשווינען?

– וואס האב איך געקענט טאן? האב איך געענטפערט.

— א ז ז ז ו י! האט זיא געזאגט צוציינען, אזוי! דוא קענסט נארנישט טאן!.... און דאס פערדיל נעביך האט ער מאקי אלץ געשלאגען! סטייטש, אויף דיא וועגען, אויף דיא שטרוזען זענען דען נישטא אייערע בארמהארצעדיגע חברה־לייט?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערען.

— און דיא אומשולדיגע בעשעפעניש, דיא אומגליקליכע פערדליך ליידען א פנים אלץ מאקי נעביך! האט זיא ווייטער געזאגט, א פנים דיא דאזיגע שלימזל־ניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט, פייניגט מען נאך אי אצינד! סטייטש, עפיס איז דען הפקר א וועלט?

איך האב פון דיא ווערטער אראפגעלאזט דיא נאז.

— וואס הייסט, האט זיא גערעדט אלץ ווייטער, דאכט זיך, „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה צער בעלי־החיים!"

איך האב איהר נישט געקענט קוקען אין דיא אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאפ.

בשעת דוא האסט פריהער ארויסגערעדט דיא דאזיגע ווערטער אויף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האב איך, חלעבין, געמיינט, אז איצט איז זיכער משיח־צייט! אט נעהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אין איינעם וויא ברידער, אט

ווערען וועלף ,,פאני בראטציעי‘‘ מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדיגע זינד, פאר אמאָלדיגע נארעש־קייטען, וואָס ס׳איז געווען איז געווען, פון היינט אן זאָל געמאכט ווערען גוטע תקנות: דיא שארפע נעגעל מיט דיא שרעקליכע צייהן זאָל מען אוועקלייגען אויף דער פאָלעצע, אויס מאדע צו פארגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטאָ מעהר קיין שטארקע מיוחסים, אלע זענין גלייך. מען לאָזט ארויס א פרעהליך קול: אורא, אורא! עס איז משיח־צייט, און איך שלימזלדיגע קליאטשע, אָט, אָט ווער איך אויסגע־לייזט פון אלע מיינע צרות!... בעדארף איך גאָר פלוצלים דערזעהען וויא מען מאטערט, וויא מען שלאָגט עפּיס א פערדיל! — זאג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס האָט ער דיר געענטפערט?

— דוא שפעטסט פון מיר! רוף איך מיך אן מיט פארדראָס.

— א פנים עס איז א טעות, האָט זיא ווייטער געשפּאָסט, עס איז נאר א פורים־שפּיל, א ריינע קאָמעדיע, חלעבין! דאָ זיטצט א קאָמיטעט פון א חברה צער בעלי החיים‘‘ זארגט זיך, שמיעסט פון רחמנות, פון מענשליכקייט, און דאָרט פלאָגט מען טאקי דיא אומגליקליכע בעשעפעניש. ווער עס וויל לאָדט אן דיא פער־דליך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעטצט פון זיי דיא נשמה ארויס. מען העלפט זיי נאָר, וויא עס זעהט אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, מיט א קרעכץ: ס׳איז נאָר א ריין טעאטער, חלעבין! היינטיגע צייט פארדינט טאקי מיט רעכט דעם נאָמען: ,,דיא צייט פון קרעכצען, פון ריידן, פון פלוידערען!‘‘

— דוא ביסט נאך צו אלע צרות א גרויסע שפעטערין. א ווערטעל זאָגערין! מאך איך מיט פארדראָס. גענוג חלעבין צו שפעטען בשעת מען רעדט מיט דיר ערענסט, בשעת מען שמיעסט מיט דיר מכח השכלה, מכח בילדונג.

— מיט מיר רעדט מען ערענסט? האט זיא מיט אימפעט א זאג געטאָן. מיט מיר, זאגסט דוא, רעדט מען ערענסט? קאפ אין דער וואַנד! אז דו ציהסט מיך פאר דעם צונג מוז איך דיר זאגען, אז דוא קומסט מיר פאָר עפּיס משונה ווילד, זעהר נארעש מיט דיינע בריוולך און מיט דיינע אלע ווערטער. נישט אנדערש טאקי, אז דוא ביסט פארריקט. מען זאגט, איך זאָל מיך לאָזען לעהרנען. פרעג איך דיך ער־שטענס, חכם מיינער, פאר וואס הייסט מען עס דווקא מיר? וויניג זענען דאָ אין דער וועלט א שטיינער נישט געלעהרנטע פערד, טאקי אמת פראָסטע, נישט דער־צויגען אין קיין שום זאַווּאַד און פון דעסטוועגען, חוץ זייער שאַרען, אזא לעבען אויף מיר געזאָגט געווארען! צווייטענס, ווען איך קען אמת נישט דיא אבשטעלען, וויא דיא איידעלע, דערצויגענע פערד, אבער סיין גראב פערדיל קען מען מיך, דאכט זיך

פארט נישט רופען. און וואו שטעהט עס, אז איטליך פערדיל מוז דווקא האבען א דיפלאם פון א זאוואד? דריטענס, אויב איך קען נישט הייבען פיסליך און מאכען יענע אנשטעלען, וויא דיא זאוואדסקע פערד, אקעגען־זשע דערפאר האט מען פון מיר מעהר, א סך מעהר נוטצען וויא פון זיי, יענע זענין פטור פון אלסדינג, ווייסען ניט מעהר וויא דיא קארעטע, וויא דיא פאלעוואניע, מיט מיר אבער ארבייט מען מעשים, איך טראג אויף מיר אלערליי משא. וואו איז דען מיין פכייש, מיין לייב און לעבען? איך האב עס פארלארען אין דער ארבייט. וואס מען וויל מעג מען זיך זאגען, נאר איך וויים ביי מיר, אז מיין מיה, מיין פראצע האט זעהר, זעהר פיל נוטצען געבראכט.... פערטענס, וואס פאר א שייכות, איך בעט דיך, האט עסען און דאס נעהטיגע בעדערפעניש מיט בילדונג? מיט וואס פאר א יושר קען מען יענעם נישט לאזען עסען, אטהמען פריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלעהרנען עפים קונטצען? איטליכס בע־שעפעניש, וואס ווערדט געבוירען, און קודם־כל א לעבעדיגע זאך, פארזארגט פון דער נאטור מיט אלע חושים, מיט אלע אברים, טאקי נאר פון זיינעטוועגען, בכדי דורך די צובעקומען אלסדינג, וואס עס בעדארף נעהטיג האבען צום לעבען. עס האט א שטיינער א מויל אויף צו עסען, עס האט א נאז, כדי צו אטהמען, עס האט פים כדי צו געהען, נישט כדי צו טאנצען. טאנצען וכדומה נאך שמאכטעלייען, דאס זענין נאר אויסגעטראכטע מעשיות, דאס האט מען אליין זיך אויסגעטראכט שפעטר און עס א נאמען געגעבען ב י ל ד ו נ ג. איך וויל מיך דא נישט אריינלאזען אין חקירות אויב דיא בילדונג מיט דיא אלע קונטצען זענין גוט אדער שלעכט; אויב דאס אלסדינג, וואס מען לעהרענט, וויא אזוי מען האט עס צונויף־געשטעלט, פון וואנען מען האט עס גענומען, אויב דאס אין גאנצען הייסט נאר בילדונג. ווארעם מען זעהט דאך א סך קונטצען, וואס א מאל זענין זיי געשטאנען אין דער פראגראמע, שטארק געגאלטען און חיינט געהען זיי מעהר נישט אן; ווידער נאך קונטצען, וואס דאס גאנצע אנהאלטעניש זייערע, מישטעהנעם געזאגט, איז אויף יענעמס געשמאק, אויף יענעמס השערות; ווידער נאך אזעלכע, כלומר׳שט ערענסטע קונטצען, וואס זענין געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאפריזען, אויף אלטע פארשימעלטע מנהגים; עס זענין דא אויך אזעלכע מעשיות, וואס לכתחלה האט מען זיי געשטעלט אויף א היהנערש פיסעל, אויף דער פאנטאזיע, אויף דעם כח הדמיון; וויא אויך אזעלכע מעשיות, וואס זענין זיך סומך אויף פאקטען, דאס הייסט אויף דעם, וואס אין דער וועלט האט זיך פארלויפען, נאר דיא פאקטען גופא זענין אבער פארדרעהט, איטליכער דערצעהלט זיי אויף איין אנדער אופן, איטליכער קוקט אויף זיי אנדערש.

פון דעם ווערען זיי וויא עס איז אפגעשילדערט נאר פון דרויסען, אבער מ׳־ינען

וואס אינוועגדיג טהוט זיך? הייגט בעדארף מען דאך טאקי נישט פארגעסען, אז יענע שוין כלומר׳שט ערענסטע מעשיות לאזען דאך נישט מעהר הערען וויא שטר קעס, אנשטעלען, קינדערשפיל, אין גאנצען א פ ו ף, אבער פון יענע, אין תוך אריין גוטע המצאות, שיינע-קונטצען אנטיק אין דער וועלט, פון זיי מאכען דיא מעשיות עפיס נישט אזא צימעס.... נאך א מאל זאג איך, אז איך לאז מיך דא נישט אריין אין טיפע חקירות, אויב דיא בילדונג מיט אייערע קונטצען האבען א ממשות אדער נישט, אויב זיי האבען דער וועלט געבראכט גליק אדער אומגליק, אזעלכע חקירות געהען מיך אצינד נישט אן. איך וויל מעהר נישט זאגען, אז זיי זענין נאר ביי-זאכען. בשעת געבוירען ווערען האט דאס בעשעפעניש פון זיי גאר נישט געוואוסט, עס האט איהם טאקי באלד זיך געגלוסט עסען, עטהמען און זיך בעוועגען נאך איידער עס האט געהאט א רמז נאר דרמיזה פון יענע אויסגעטראכטע המצאות. מהיכא-תיתי איהר קענט איהם נישט געבען דיא שיינע נאשייניקעס, דיא טהייערע אופראזשען מיט פלימערליך וכדומה נאך ציאצקעס און שפילכעליך, וואס זענין פון אייך בעשטימט פאר יענע מיני קונטצען; אבער עסען, פריי עטהמען און אלע נעטהיגע זאכען, וואס זיין גוף פאדערט און וואס אהן דעם קען עס זיך נישט בעגעהען — דאס אלסדינג מוזט איהר איהם געבען, עס האט דארויף א רעכט, איהר קענט עס ביי איהם בשום אופן נישט אוועקנעהמען. איהר קענט נישט דאס בעשעפעניש האלטען פארשפארט, עס זאל זיך נישט בעוועגען, ווארים דורך דעם מוז עס ביסליכווייס אפשטארבען — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט צו לעבען; איהר טאהרט עס נישט גלאט פייניגען, און שלאגען, ווארים דורך דעם מוז איהם נעביך וועה טאן, עס קען נאך ווערען א ביטערע קאליעקע — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט געזונט צו זיין און הנאה צו האבען אין דעם לעבען!..

אז דוא ציהסט מיך שוין יא פאר דעם צונג, וועל איך דיר טאקי בפירוש ארויסזאגען: איך בין דיר מחול דיין רחמנות! איך וויל נישט אז דוא זאלסט אויס-ארבייטען מען זאל מיך נישט אזוי פלאגען, מען זאל מיר געבען מיין בעדערפעניש צודערהאלטען דיא נשמה, טאקי נאר גלאט פאר רחמנות, ווייל עס איז פשוט א צער בעלי-החיים. איך וויל אפילו נישט, דוא זאלסט אויסבעטלען פאר מיר אלע נעהטיגע זאכען צום לעבען אי מהאי טעמא, וואס מען האט און וואס מען קען פון מיר האבען נוטצען, דאס זענין אלטע מעשיות, אלטע לידליך, וואס איך האב זיי שוין געהערט אין דער וועלט זינגען אין פארשידענע צייטען. געוועהנטליך אז דיא וועלט הויבט ערשט אן זיך ארום צו קוקען, זיך צו בעטראכטען, דענסטמאל זינגט מען דאס לידעל פון הומאניזם. דאס הייסט פון מענשליכקייט, פון רחמנות,

פון באַרמהאַרציקייט ; שפּעטער אַביסיל, אַז דיא וועלט הויבט אָן פאַמעליך פּראַק־טישער צו ווערען, זינגט מען שוין יענץ לידעל פון אוטיליטאַריזם, דאָס הייסט פון נוטצליכקייט, פון דעם נוטצען, וואָס מען קען פון דעם, פון יענעם האָבען. ערשט נאָר שפּעטער, דיא וועלט ווען בעקומען אי שכל, אי יושר, און ווען פאַרשטעהן בעסער דעם גאַנג פון דער נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפעניש, דענסטמאָל זינגט מען דאָס לעצטע, דאָס בעסטע לידעל פון אמת, פון גערעכטיגקייט. — איך וויל נאָר נישט הערען קיין רחמנות, קיין נוטצען, איך בין וויא אַלע אַנדערע אַ לעבעדיג בעשעפעניש און האָב וויא זיי אַ פּראַווע, דאָס רעכט צו לעבען. האָט יענער אויף מיר רחמנות, הייסט עס אַזוי פיל, וויא איך לעב נאָר אין זיין זכות, ער, האָט יאָ דאָס רעכט צו לעבען און איך ניט, אין גאַנצען וואָס איך האַלט מיך, וואָס איך זשיפּע, האָב איך עס צו פערדאַנקען איהם, נאָר איהם ; אין דער צייט אַז מירביידע זענען גאַנץ גלייכע בעשעפעניש מיט איינערליי בעדערפעניש, לאָזט מיך יענער לעבען ווייל איך ברייננ איהם נוטצען, הייסט עס אַזוי פיל, ער איז דער תכלית. דער עיקר, און איך לעב נאָר, מחמת דערמיט טויג איך איהם, פאַר מיר אַליין וואָלט איך נישט בעדאַרפט נאָר בעשאַפען ווערען. איך וויל אָבער לעבען גלייך וויא אַנדערע, גלאַט ווייל איך בין אויך אַ בעשעפעניש פאַר מיר. פאַרשטעהסט־דוא מיך, מיין מליץ יושר, מיין באַרמהאַרצעדיגער האַר ? אויף אייער באַרמהאַרציקייט און אויף דעם, וואָס איהר קענט פון מיר האָבען נוטצען, דאַרויף קען איך בכלל מיך נישט סומך זיין. מאָרגען ווערט דיר, צו אַלדע שוואַרצע יאָהר, פאַרשטאָקט דאָס האַרץ, ביסט אין אַ שלעכ־טער לוינע, אָדער איך וועל דיר איין מאָל נישט קענען צושטעלען דיא צאָל ציגעל אַקוראַט, ווערסט דוא ברוגז, גיסט אויף מיר אויס דיין צאָרען — און עס ווערט פּלוצלים אַ תל פון מיר ! אַז איהר וועט מיט מיר זיך בענעהמען מיט גערעכטיגקייט אַזוי וויא איהר בענעהמט זיך מיט אַנדערע, דענסטמאָל, זעהסט דוא, וועלען מיר שמיעסען מכח קונטצען. אין גוטע אומשטענדען, אין וועהלטיג, מהיכא־תיתי קריכען אין קאָפּ אַזעלכע זאַכען. דוא וועסט אפילו פאַרשפּאָרען מיר צו זאָגען דענסטמאָל דרשות. הא, וואָס זאָגסט דוא דערצו, מיין האַרענקע ?

— וואָס זאָג איך ? האָב איך גענטפערט, איך זאָג: נישט אַנדערש, אַז דער רוח רעדט היינט אויס דיר, טאָקי נאָר דער רוח !

13.

אל תפתח פה לשטן.

אָט בין איך ! האָט זיך אָנגערופען עפּיס איין אומבעקאַנטער פאַרשוין פון אַ װילד אויסזעהען מיט שטאַרק צושויבערטע האָר, אין אַ רויט מיטצעל ארומגע־

שמעקט מיט פעדערין פון אלע מיני עופות. אט בין איך ! האט ער געזאגט ארויס־שפרינגענדיג פלוצלים פון צווישען דיא צווייגען, זיך געשטעלט אקעגען און אויס־געגלאצט אויף מיר זיינע גרויע קאטצענע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געווארען, אז איך האב דערזעהען דא אין וואלד אזא מין פארשוין. אלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענין מיט א מאל מיר ארויפגעקר־מען אויף דער מחשבה. דאס איז זיכער א גזלן, האב איך געקלעהרט, זיין געזונטער קארק, זיין פרצוף פנים און זיין שרעקליכער בליק האבען ארויסגעזעהען טאקי נאר וויא פון א מורא׳דיגען גזלן, וואס האט א סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקווילעט. עס האט מיר שוין זיך אויסגעדאכט וויא אט ניט ער מיך א ווארף און נעהמט ארויס א גרויסען חלף. מחמת מורא האט מיר שטארק געטיאבקעט דאס הארץ, געקלאפט א צאהן אין א צאהן און איך האב געפיהלט טעם מיתה, וויא דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז. איך האב צוגעמאכט דיא אויגען און שטילערהייט גע־זאגט ווידוי.

— וואס שעפשעצעסט דוא עפיס יונגער מאנטשיק ? האט ער געפרעגט און זיך צולאכט מיט אזא משונה געלעכטער, אז עס האט געגרילצט אין דיא אויערען און ווייט ארום אין דעם וואלד האט זיך אפגערופען א שרעקליכעס ווידער־קול, גלייך וויא עס וואלטען א לאך געטאן טויזענט אלטע מכשפהטעס אלע אין איינעם.

דאס איז, האב איך געטראכט, דאס גוטע געלעכטעריל, אט, אט עקט מיר זיך דאס לעבען, אט, אט טראג איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפיס וויא אויף צו להכעיס האט מיר דענסטמאל דיא וועלט אזוי שיין, אזוי גוט זיך פארגעשטעלט, אז איך וואלט באדאי אלסדינג אוועקגעגעבען, אבי לעבען צו בלייבען. קיין מלוכה פארמעגנט עס נישט, וואס איך וואלט דענסטמאל אפגעצאהלט פאר א קורצער צייט לעבען. אך וואס פאר א שיינע וועלט אונזערע איז, וואס פאר א מענשען ! וויא גליקליך איז דער, וואס לעבט אויף דער שיינער וועלט, וואס לעבט צווישען לעבע־דיגע מענשען ! ווען א סך אנדערע וואלטען געפיהלט דאס, וואס איך דענסטמאל, וואלטען זיי געזאגט : א כפרה גדלות, יחוס און כבוד! צו אלדע שווארצע יאהר אלע ברוגזען, אלע פלאטקעס, אלע פוסטע קריג, אלע רכילות, שנאה און קנאה ! דאס אלסדינג איז הבל־הבלים, לויטער נארעשע זאכען. אלע מענשען זענין ברידער, חברים, שטאמען אלע איינענטליך פון איין פאטער, אלע האט אייגענטליך איין גאט בעשאפען ! ווען יענער א שטיינער וואלט זיך געזעגענט מיט דעם לעבען און געווען ביי דיא געדאנקען וויא איך, וואלט ער געזאגט: אך, פאר וואס האב איך עס פרי־הער נישט פערשטאנען ! אומזיסט, אומנישט זיך געבלאזען און זיך אויפגעשטויסען

דאס מיט דעם: ער איז א משלחת, א שלעפער, עפּיס פון דער פרעמד א בעטלער, און דאס מיט יענעם: ער איז נישט פון מיין נאמנה, ער איז א שאַחריי, א בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פע, איך בין געווען א בייזער, א שלעכטער, א פלוידערזאַק, א ליגנער, א חונף, א רכילות טרייבער, א בלבול מאכער, איין אנחאפּער מיט דעם מויל און מיט דער פען! וואס האָב איך געהאט צו אנדערע — צו אומבעשידימטע, צו דערנידעריגטע, צו דערשלאָגענע און פארוואָגעלטע נעביך? ווייניג האבען דיא מענשען נעביך אייגענע צרות, קארג יסורים און פורעניות פון אלע זייטען, קארג דחקות גריזאָטע און דאגות איטליכע רגע, בין איך פּגע נאך אויף זיי אויך אָנגעפאַלען! און פאר וואס, גוואלד פאר וואס?.... בשעת מיר האט זיך געדאכט, דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז, דענסטמאָל האב איך מיך איבערגעבעטען מיט אלע מענשען און אמת געפיהלט, וויא נארעש דאָס איז, וואָס מען קריגט זיך, וואָס מען בייסט און רודפט איינער דעם אנדערען ביים לעבען. עס זאָל געווען מעגליך זיין וואָלט איך אלע געהאלזט, געקושט און וויינענדיג זיי מחילה געבעטען. דיא וועלט איז מיר אזוי געפעהלען, אז אוועקגעהענדיג פון איהר האָט מיר זיך געגלוסט, חאטש נאך א מאל אויף איהר א קוק צו טאָן.

איך האָב האלב אויפגעעפענט דיא אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט אלס־דינג האט זיך פארמישט, גענאַנגען מיט דעם קאָפּ אראפּ, מיט דיא פיס ארויף. עס האט מיר געבליצט אין דיא אויגען, געדונערט אין דיא אויערען און גרויסע טראפּען שוויים האבען מיך בעשלאגען. עס איז מיר געווען קאלט און ווארם. פייערדיגע רעדער, פינטליך, פינטליך פון אלערליי פארבען, פון אלע מיני געשטאלטען האבען פאר מיר משונה זיך געדרעהט, זיך געטראגען, דער רוח ווייסט וואוהין. זיי אין דערמיט איז געשטאנען עפּיס א גרויסער, א שווארצער הונט, וואס האט אלע רגע אנגענומען איין אנדער פּנים, געגלאָצט מיט דיא אויגען, געקריצט מיט דיא צייהן, זיך געקרימט, געמינעט, געצווינגען ביז ער האט צום סוף אָנגענומען דיא געשטאלט פון שרעקליך א ווילדען מענשען און איך האָב אין איהם דערקענט מיין אומבעקאנטען פארשוין.

— הא, הא, דוא ציטערסט! האָט ער אויס מיר געשפּעט, אָט אזוי, פיינע מענשעליך, האָב איך הנאה, אז איהר ציטערט און שווייגט.

איך האָב איהם שווייגענדיג אָנגעקועט, אקוראט וויא א מויז קוקט אָן דיא קאטץ וואָס שפּילט זיך מיט איהר איידער זיא דערשטיקט זיא און שלינגט זיא איין.

— נוא, אז דוא ציטערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט, ווייס־זשע חאטש פאר וועמען. איך בּין דער, וואס האָב געעפענט א וועג אין א נייער וועלט אריין, כדי דיא אלטע זאל ווערען תמיד ניי; וואס דורך מיר פּעקעלט מען זיך בסדר אריבער אהין

ערניק, אוהין, כדי דאָ צו מאַכען אָרט.... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראַפט שטעה איך תמיד ברייט אקעגען נאָך א קראַפט פון מיין ווידער פּאַרטיי. מיר ראַנגלען זיך, איינער וויל דעם אנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפּרינגט אין דער וועלט אַרויס נייעס, עס ווערט נולד אַלסדינגג; איך בין דער, וואָס איך בין איי־דער דער „גאָרנישט“ איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג אַרויסגעשפּרונגען. ער ווערט באַלד א גאַנצער „יש“, וויל דעם אַלטען פּאַטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אנדערען נאָך פוס־טריט און וואס א טריט ווערדט און וואַקסט דיא צייט. — איך בין דער שר פונ׳ם פינסטערניש, דער מלך פון דיא רוחות, איך בין דער שטן, דער אשמדאי!

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאַלען פאַר שרעק, אַז איך האָב עס גע־הערט. דער אשמדאי האָט צו מיר מיט א פינגער זיך צוגעריהרט און איך האָב מיך באַלד געפיהלט שטאַרקער אַזוי, אַז איך האָב געקענט שטעהען אויף דיא פיס און אַפילו אויך ריידען.

— זיי מיר מוחל, האָב איך זיך אָנגערופען מיט גרויס דרך ארץ, וואָס איך וועל דיך פרעגען. כפי איך פראָסט מענשעלע האָב פאַרשטאַנען דיינע פאַרשטשאָלטע ווערטער, מיינסט דוא אַזוי; אַז דיין ווידער־פאַרטייא איז דיא קראַפט, וואָס בע־מיהט זיך שטענדיג צו דערהאַלטען איטליכס פיטצעלע אויף דער וועלט, דוא אקעגען בעמיהסט זיך איטליכע זאַך צו פאַרטיליגען. אַלסדינגג, וואָס יענער בויעט צושטערסט דוא, און דאָס וואָס דוא צושטערסט, בויעט יענער אויף צוריק; יענער, אַזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער בעשאַפער, און דוא, אשמדאי, דער פאַרטילינער, דער צו־שטערער. אויף דעם שטעהט דיא וועלט, מיט אַלע בעשעפעניש; אויף דעם אופן זעהט מען, פיהלט מען תמיד אין איהר א נייע לעבען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך, ויהי ערב ויהי בוקר — ס׳איז דאָ טאָג און נאַכט, אָרט און צייט. אויב אַזוי איז טאַקי, וויא איך האָב דיך פאַרשטאַנען, קומט דאָך עפּיס נאָר פון דיר אַזוי קיין שלעכטס נישט אַרויס?

— אָט דאָס טאַקי האָב איך דיר געוואָלט זאָגען, אַז איך, אשמדאי פאַר־דאַרב נישט אַזוי דיא וועלט, וויא איהר מענשעליך. פון מיין שלעכטסקייט, וויא איהר מיינט, קומט פאַר איהר נישט אַרויס צרות, אַל־דאָס־בייז וויפיל פון אייער גוטסקייט. אַוודאי הייס איך דאָך ביי אייך דער רשע, דער שטן. זאָל עפּיס וואָס עס איז א מאָל זיך מאַכען, איז אַ געשריי, א קלאָג, איטליכער אויף מיר, האָטש אין דער וועלט זעהט זיך עס גאָר נישט אַזוי אָן. איהר אַבער, מענשעליך, אַז איהר קוי־לעט אויס מיט א מאָל א וועלט, מאַטערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט

נוטע און פרומע ! עס קוטט אייך נאך א גלעט אין בעקעלע, ווארום דאס טחוט איהר אלסדינג מחמת נוטסקייט !.... איהר האלט זיך פאר דיא גרויסע חכמים, זעטצט אויס פעהלער אין דער נאטור, אין דעם גאנג פון דער וועלט, שמיעסט זיך איין, אז איהר וואלט מיט אייער שכל, מיט אייער גוטסקייט בעשאפען א וועלט גאר איין אנ־טיק — און אז איהר האט אין אייערע הענט גענומען א פארטיגע וועלט אין גאנצען וויא זיא איז, האט איהר זיא שרעקליך פארדארבען, אומעטום פארדרעהט, אומעטום קאליע געמאכט, זיא האט ביי אייך א פנים אקוראט וויא א טהייער זיינעריל פאלט צו א קינד אין דיא הענט אריין. איך וויא איך בין, בין איך מיר. אין דער גאנצער נאטור הערשען גאר געזעצע, וואס גילטען תמיד פאר איטליכען גלייך, דארט זענין נישטא קיין מיוחסים, נישטא קיין חילוקים, קיין צוליב־זאכען נישט קיין רעות און נישט קיין טובות, נישט קיין אכזריות, נישט קיין בארמהארציקייט, אלסדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייביגע, גערעכטיגע געזעצע. איהר גוטע מענשעליך, ווילט עס אבער נישט ליידען, ביי אייך ווילט איהר גאר נישט וויסען פון פאראדקעס. איזור האט זיך צוטהיילט אויף טויזענט־ערלייא פעלקער, נאמנות, כתות, קלאסען, סאר־טען, סאסלאוויעס, צעכען וכדומה, און דיא דאזיגע ווערען ווידער צוטהיילט אין נאך און נאך אזעלכע. פאר איטליכען אלץ אנדערע פאראדקעס, אזוי פארשידען, אזוי פארענדערט....

אבער אקענען וואס, האב איך איהם געפרעגט, זאגסט דוא מיר דאס אלס־דינג ?

— הע, הע, אקענען וואס ! איך זאג עס זיכער נישט גלאט אזוי, וויא דער שטיינער איז פון אייך, מענשעליך, וואס בשעת צווייא קומען זיך צונויף, הויבען ביידע אן צו פלוידערען אין דער וועלט אריין, כדי ארויס צו ווייזען זייערע חכמות, זייער פילוסופיא און מישען אויס ביידעם פאלעצע. איך זאג עס אקענען דיין פריי־הערדיגען שמיעס, וואס דוא האסט געהאט ערשט נישט לאנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואנען, וויל איך דיר בעווייזען, האט עס אלסדינג בייא אייך זיך גענומען. דיא סבה דערפון איז גאר א פראסטע. דאריבער טאקי רעדט מען ביי אייך אלץ פון רחמנות און דאריבער טאקי פארמערען זיך אלץ בארמהארצעדיגע חברות, ווייל ביי אייך הערשט זעהר פיל אכזריות, רדיפות און עולות ; ווארום ווען גאר אמת און גערעכטיגקייט זאלען געווען גילטען, וואלט איהר דאך פארשפארט צו פארזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואלט נישט געהאט אזוי פיל בעלי רחמים׳ס, אזוי פיל בעלי־טובות מיט אזוי פיל חברות. איך זאג עס, פארשטעהסט דוא מיך, מכח אייער גוטסקייט, מכח אייער גטהערצינקייט זאג איך עס, פארשטעהסט דוא ?

עס....בע.... האב איך געמאכט עפּיס אהן ווערטער.

זעהסט דוא, האט ער געזאגט, אז איהר, מענשעליך, בע'קעט'עפּיס אהן לשון, איז א מאל בעסער וויא גערעדט. פאר אייך רעדט איהר, דאכט זיך, א מאל וויא קלאהרע, איהר קענט א שטיינער זאגען: נא דיר א גראשען און גיב מיר א ביינעל· נא דיר אזוי פיל און אזוי פיל און ארבייט מיר אפּ מיין עסק וכדומה נאך זאכען, וואס זענין אייך אליין נוגע. מען פארשטעהט גאנץ גוט אייער כוונה. קומט אבער א מאל אויס צו שמיעסען, אדער עפּיס צו שרייבען איבער כלל זאכען, ווערט איהר, צו אלדע שווארצע יאהר, ריינע משונעים, עכטע בהמות! איהר פּלוידערט, מיש־מעהנעם געזאגט, נישט צו דער זאך: טויזענט לינען, טויזענט פּסוקים'ליך און ווערט־ליך, נישט געשטוינען, נישט געפלויגען. איהר נארט איינער דעם אנדערען, איהר דראפּעט זיך אויף דיא גלייכע ווענט, איהר פארדרעהט, פארפּלאנטעט אזוי, אז עס איז אומעגליך ארויסצוקריכען, מען קען נישט פארשטעהן וואס איהר ווילט, מאקי נאר שטעהען און וואונדערען זיך מה מען דענסטמאל, וויא מענשען שרייבען, ריידען, שרייען און עס איז נישטא וואס צו הערען; וויא זיי קענען מיט זייער מתנה, מיט זייער לשון, זיך נישט פארשטעהען, ערגער חלעבין וויא דיא בהמות!

— אקעגען וואס אבער, האב איך געפרעגט, ביסט דוא עס דא אזוי ארויס מיט דער שפּראכע?

— נאך א מאל אקעגען וואס? האט ער זיך אנגערופען. עס פארשטעהט זיך, אז איך רעד דא נישט גלאט אזוי, אבי חוזק צו מאכען. איך זאג עס א קעגען דיין קארעספּאנדענץ מיט דער חברה, אקעגען דיין פריהערדיגען שמיעס מיט דער קליאט־שע זאג איך עס. איך זאג, אז דיין „עט, בע" וואס דוא האסט פריהער געמאכט, מחילה, וויא איין אייזעל, איז חלעבין בעסער און קלינער פון אלע דיינע דרשות. בע־טראכט זיך אדרבה אליין אויב דוא ביסט נישט ריין משוגע! פאר דיר שטעהט א פארמארעטע, א הונגעריגע קליאטשע, וואס זיא בעדארף נעהטיג וויא אין לעבען אריין האבען חאטש אביסיל מנוחה, א מעסטעל האבער, א בינטעל הייא, וויכסט דוא איהר נאר בעוווייזען א „ה" אין סידור און אלץ אויסדרינגען וויא גוט, וויא שיין עס איז זיך אויסצולעהרנען עפּיס קונטצען! מיינסט דוא אפשר, אז נאר דוא אליין פלוידערסט אזוי דא? ניין! קום, זייא מוחל, וועל איך דיר ווייזען א סך, וואס זאגען פאר הונגעריגע, דערשלאגענע מענשען פונקט אזעלכע דרשות וויא דיינע. מיינע גע־שעפטען פיהרען מיך זעהר אפט צווישען מענשען — דוא מוזט וויסען אז א שטן איין אשמדאי, איז זייער שטארק תמיד בעשעפטיגט — איך מאך דארט איטליכען וויזי־זיטען. האב קענטשאפט מיט אלע גרויסע לייט. איך זעה מיך אן וואס זיי טוהן,

וואָס זיי ארבייטען, און הער מיך אָן זייערע אלע שמיעסען, זייערע אלע דרשות. לאָמיר אָנחאפען א שטיינער אזעלכע, עפיס פון אזא ארט: מאָהל דיר, איינער שרייעט ביי אייך גוואלד אויף דיא מלמדים, ביז וואנען וועט מען אלץ אפגעבען קינדער צו אזעלכע קאטשעגעס, וואָס מאכען פון זייערע תלמידים ווילדע מענשען, טויגעניכטסען? נאָך איינער ליארעמט, ביז וואנען וועט מען אלץ חתונה מאכען יונגע קינדער? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויף פיהרען צוויא נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינעם דעם אנדערען ביז נאָך דער חתונה? א דריטער שרייעט אויף דיא בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך וויא קראפעיווע און פארפיהרען מיט זייערע נארעשע זאכען, מיט זייערע קרומע געגנג דעם עולם? ווידער א פערטער שרייעט אויף יענע, וואס פארברייגגען זייער גאנץ לעבען נאָר אין דער גמרא, ביז וואנען וועט מען זיך אפגעבען נאר דערמיט אליין און פארגעסען אלע אנדערע נעהטיגע זאכען? א פינפטער שרייעט: ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פרוכפערען אזוי פיל בעלי־טובות, בעלי טאקסעס, שטאָדטס פערזארגער וכדומה אזעלכע מיני פאר־שיינען? — אלע שרייען, פילדערען, שוין צייט דאס אלסדינג אוועק צו ווארפען און ווערען קלינגער, געבילדעטער, געניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפיס ארויס? אלסדינג בלייבט טאקי וויא פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען גאָר נישט ארויסקומען. פאר וואָס? אָט מחמת דעם. מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעטץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעטץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אין שטאנד עס איבערצומאכען, וואָס אקעגען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין ריידען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעטץ, וואס איז שטארקער פון אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אויס טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות בכדי זיך צו דערהאלטען — איך מיין דא דעם דאָ־זיגען בעקאנטען געזעטץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכע מיטעל עס וויל זיך. וואס זעגין דען מלמדים? דאס זענין ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טהייל מענשען, וואָס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעה־מען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל א מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין דיא הענט אריינפא־לען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעטץ. דיא עטליכע מענשען מיט זייערע פאראדקעס און מיט זייערע דרשות וועלען עס בשום

אופן נישט בייקומען ! דעסגלייכען איז אויך מיט דיא פריהע חתונות. שרייעט דא־רויף וויפיל איהר ווילט, אומזיסט ! עס איז דא א גרויסער טהייל מענשען, וואס קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צונויף פיהרען שידוכים, און זיי פארליינען זיך דארויף מיט אלע כחות אונטערצוהאלטען דעם שלעכטען איינפיהר און חתונה צו מאכען אייערע קינדער. איהר מוזט אייערע קינדער פריה פיהרען אונ־טער דער חופה, ווארום דארויף זענין דאך דא ביי אייך גאנצע מחנות שדכנים, זיי מוזען זיין שדכנים, ווארום דערפון קענען זיי לעבען ! אזוי געהט עס אויך מיט דיא נארעשקייטען. לאכט דערפון איהר דרשנים, איהר וואוילע יונגען, וויפיל איהר ווילט— אומזיסט ! וואס זענין דען יענע בטלנים, יענע הבל׳ניקעס ? דאס זענין מענשען, א גאנץ היבשע טהייל מענשען, וואס זיי איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען, א קיום צו האבען, ווען נישט דיא נארעשקייטען. זיי ארבייטען מעשים, מאכען אלע קונצען, אלע אנשטעלען צו דערהאלטען ביי אייך דיא נארעשע זאכען. איהר מוזט און דיא נארעשקייטען זיך האלטען, ווארום דארויף זענין דאך ביי אייך דא יענע מחנות נא־ראנים, זיי געביך מוזען זיך מאכען צו נאראנים, ווארום דערפון קענען זיי האבען זייער שטיקעל ברויט און שיין לעבען.... אזוי געהט עס אויך מיט דעם שטענדיגען גמרא לעהרנען. שרייעט, פילדערט דארויף וויפיל אייער הארץ גלוסט — אומזיסט, חלעבין ! עס זענין דא א נחמא מענשען, וואס דורך דעם האבען זיי זייער פרנסה, וואס פאר זיי איז טאקי, וויא מען זינגט אין דעם לידעל: „תורה איז דיא בעסטע סחורה" זיי טהון אויף כל א שפיטצליך צו דערהאלטען אזא מין געשעפט און צו פארהאנדלען זייער סחורה. ביי אייך מוזען א שטייגער הונדערט־טויזענטער ישיבה־בחורים פארפוילט ווערען אין ישיבות, ווארום דארויף זענין דאך דא טויזענטער נבאים, משולחים וכדומה אזעלכע פארשווינער, זיי מוזען זיך אפגעבען מיט אזעלכע עסקים, כדי צו האבען זייער בעדערפעניש.... דאס גלייכען טאקי איז מיט אייערע בעלי טובות, מיט אייערע אפוטרופסים, שרייעט דארויף וויפיל איהר ווילט, עס וועט אייך חלעבין נארנישט העלפען ! וואס זענין דען אייערע שטאדט בעלי טובות, אייערע תכלית־פארזארגער ? דאס זענין ביי אייך א סך מענשעליך, וואס וואלטען געביך פשוט נישט נעהאט מיט וואס א טאג איבערצולעבען, ממש געשטארבען פאר הונ־גער, ווען זיי זאלען זיך נישט מיהען מיט אלע קרעפטען צו טאן אייך אלערליי מיני טובות: צו דערהאלטען אייערע טאקסעס, און אויסצוטראכטען תמיד עפיס נאר פרישע אפנאבען, וויא א שטייגער אויף מעהל, אויף זאלץ, אויף שמאלץ, אויף לעכט וכדומה ; צו דערהאלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל, און אייערע ארמע לייט דא מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים אין תלמוד תורות און

נישט צו דערלאָזן יענע מיני נזירות, בכדי יודען זאָלען נעביך מאַכען א פנים האבען ווי א פריהער און בלייבען מאַכי דאס, וואס זיי זענען. זיי מוזען נעביך זיך זאָרגען, אויף אייך רחמנות האבען, זיי מוזען נעביך אייך טובות טאָן, און איהר פון אייער זייט מוזט נעביך פון זיי מקבל טובה זיין. אקענען אייך, זאג איך נאָך א מאָל, ארבייטען קרעפטען, אקענען אייך שטעלט זיך ארויס א גאַטור געזעטץ אין יענע אלע מענשען וואס זוכען אייגענטליך עסען און טהון אלע מיטעל צו דערהאַלטען זייער פרנסה, זייער לעבען. איהר זענט זיך מפרנס און לעבט איינער פון דעם אנדערען, איהר עסט אויף און פארדארבט איינע דיא אנדערע. זאָל מען אבער געוועזען אייך לאָזען לעבען לייטען גלייך פרייא, וויא עס געהער צו זיין, וואלטען אזעלכע זאכען ביי אייך בכלל נישט געוועזען. לאז מען נאר פאר אייך עפנען א וועלט, וועלען דיא אלע זאכען פון זיך אליין אויפהערען און איהר וועט מיט א מאָל אויסגעלייזט ווערען פון אלע צרות. נאר כל זמן איך, אשמדאי, בין נאָך דא, וועל איך אזעלכם נישט צולאָזען. איך וועל מאַכען הוקעס־פוקעס, אז מען זאָל נאָר שרייען. זאָגען דרשות, האַלטען ריידען און נאר נישט טאָן, מען זאָל אייך תמיד האַלטען אין דעם מויל און מכה אייך קיינמאָל נישט קומען אויף א לאָד. נישטאָ פאר אייך קיין אנדער וועג, נישטאָ פאר אייך קיין אנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פרעסט איינער דעם אנדערען, שלינגט זיך וויא דיא פיש איין איינע דיא אנדערע. בייסט זיך. רייסט זיך צו אלדע שווארצע יאהר!

— אך! האָב איך נעקרעבצט און זיך געחאַפּט ביי דעם קאָפּ, וואָס האָסט דוא צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אייך? האט ער געזאָגט און געקריצט מיט דיא צייחן, איך בין אייך א דם שונא דערפאר, וואס איהר האט מיך געמוטשעט.

— וואָס רעדסט דוא? האָב איך זיך אנגערופען, מיר האָבען דיך געמוטשעט!?

— אייער שלמה המלך, האָט ער נעענטפערט מיט כעס, אייער שלמה המלך'יל האט מיך, אשמדאי, א מאָל געחאַפּט און מיך געהאַלטען געקאָוועט אויף א קייט. ער האָט מיך שטארק געמוטשעט!

—נוואלד, האָב איך געשריגען, אָבער וואָס זענין מיר שולדיג? פאר וואָס זאָלען מיר נעביך אפקומען פאר א מעשה, וואָס איז געשעהען עטליכע טויזענט יאָהר צוריק? מען מוז אויסהערעןביידע צדדים, גוואלד וואָס האסט דוא צו אונז נעביך? וואָס האָבען מיר אפצוקומען, וואס זענין מיר שולדיג?

שלמה המלך איז אייערער! האט ער זיך שרעקליך צובייזערט און א זעטץ

נעמאָן דיא קליאַטשע נעביך, וואָס דיא גאַנצע צייט איז זיא שלימזלדיגע, גע־שטאַנען אין איינע צרות און משונה געצימערט. איהר, איהר זענט שולדיג! איצט ליגט אויף אייך מיין קללה: זעהט אלכדינג נאָר נישט דאָס, וואָס מען בעדאַרף; הערט איטליכען, נאָר נישט אייערע אמתע גוטע פריינד; רעדט א סך איבער זייטי־גע זאכען, נאָר וויא באַלד עס וועט אויסקומען א שמיעס איבער אייך, זאָל אייך אָפּנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אלסדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק. אייערע בעלי טובות זאָלען וויא דיא פּלעה אין זומער זיך פּרובּפּערען און מעהרען. זיי זאָלען אייך אזוי פיל טובות טאָן, ביז וואַנען איהר וועט פון זייערע טובות קראַנק ווערען און מעהר קיין כח נישט האָבען זיי צו צונעהמען. אייערע חברות זאלען וואקסען וויא קראַפּיווע און דיא קאַסע־ביכער זאלען פאַרשווינדען ווערען, עס זאל פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. אייערע טאַקסעס זאלען אייביג נישט אויפהערען, דאַרט, קוואַרט, צאָהלט געלט און גריזעט ביינער! וועט איינער א מאָל פאַר אייך זיך ארויסשטעלען, זאָלט איהר, וויא דיא משוגעים, אויף איהם אנפאַלען און וואַר־פען אויף איהם שטיינער, אייערע גבירים זאלען אומעטום שיטען געלט פולע הויפענס, נאָר נישט אויף וואס און נישט וואו מען בעדאַרף. דאָרטען וואו עס איז נעהטיג זאלען זיי נישט ווערען געבען קיין גראָשען. איהר זאָלט זיין בני רחמנים דענסטמאל, ווען אייער רחמנות טויג שוין אויף כפּרות, בשעת יענער שלעפּט זיך שוין ארום מיט דער טאָרבע, אדער בשעת יענער איז שוין נוטה למות און פּאָכט מיט דער נשמה, נאר בשעת יענער האלט זיך און זוכט מיטעל וויא זיך בכבוד צו דערנעהרען, זאָלט איהר איהם רודפען, זאָלט איהם טאָן א וואָרף און צוטרעטען מיט דיא פּיס. איהר זאָלט אָנטאָן אטלעסענע לאַנגע קאַפּאָטעס און קריכען מיט זיי אין דער בלאָטע. אפילו א קבצן זאָל בעסער אָנטאָן זיידענע שמאַטעס איידער א גאַנץ קלייד פון גע־וואַנט. אין עולם הזה זאָלט זאָל זיך זארגען איטליכער פאר זיך בעזונדער, נאר מכח עולם הבא זאל איינער זיך שטאַרק זאָרגען און איין ערב זיין פאר דעם אנדערען. דערפאַר זאָלען פּרעמדע ביי אייך איינפיהרען דעם דין פון ע ר ב ו ת אין אלע זאַכען. וועט איינער עפּיס זינדיגען, זאָלט איהר אלע שולדיג זיין. אויב עס וועלען א מאָל ביי אייך אויפשטעהען גאזעטענשרייבער, צו פאַרענטפערען אייך פאַר דיא אומות־העולם, זאל פון אלע א קיום האבען און אייך בעסער געפעהלען יענער, וואס פאַר־שטעהט נישט זייער לשון. פאר דעם מינסטען פון דיא אומות העולם זאָל אייערער דער גרעסטער זיך מאכען קליין און האלטען פאר א כבוד מיט איהם חבר צו זיין, אקענען־זשע ביי אייך, זאל דער מינדסטער פאר דעם גרעסטען נישט האבען קיין שום דרך ארץ, איטליכער נאָרנישט זאל זיך האלטען פאר א גאַנצען יש, איטליכער

שופה פאר א ווילדען חכם, איטליכער גראבער יונג פאר איין איידעלען מענשען; איין עם הארץ זאל א העזה האבען צו שפעטען פון א געלעהרענטען, א בור זאָל זיך האלטען פאר פרום, מעהר וויא פון א למדן. איהר זאָלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אנדערען פרעסען צו אלדע שווארצע יאָהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האָב הנאה, איך לאך פאר שמחה!

ער האָט געגעבען א לאַך און דער גאנצער וואלד איז פול געוואָרען מיט געלעכטער, וואהין איך האָב מיך געקעהרט און געווענדט האָב איך געהערט אלץ א געלעכטער, פון איטליכס ווינקעלע האבען אויף מיר ארויסגעקוקט קעפליך פון אלערליי לצים אלע האָבען שטאַרק געלאכט.

נישט פרעהליך, זעהר נישט פרעהליך אויף דעם הארצען!....

14.

א שיין וועלטיל הלעבין!

דער אשמדאי האָט מיך נישט געלאזט לאנג טראכטען און נאך איידער איך בין צו זיך געקומען, האָט ער מיך א נעהם געטאָן און זיך אויפגעהויבען מיט מיר גאנץ הויך אין דער לופטען. ער האט מיך געטראגען, וויא א רוח א מלמד און זעהר גיך מיט מיר געפלויגען. נאך אונז זענין נאכגעפלויגען גאנצע מחנות רוחות, א טהייל זענין געפאָהרען רייטענדיג אויף עפּיס מיני פלעדערמייז, וואס הייסען וואמפּירען; א טהייל אויף דראקאָנען, אזעלכע מיני שלאנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף סאָוועס און נאך אנדערע אויף שרעקליכע יאשמשירקעס. צווישען זיי האָבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, טאשענשפּילער, פאָקעסניקעס, שפּרעכער פון אלערליי נאציעס. אין איינעם מיט רוסאלקעס. אלטע מכשפהטעס, קארטענוואָרפערענס, ציגאיינערקעס פון איטליכער נאמנה האבען זיך אויפגעהויבען גאנץ הויך רייטענדיג אויף מעטלעס, עפּיס אויף מיני דראבעס, קאָכלעפעל, אויף קאטשערעס און לאפּעטעס. דיא קראַנקע קליאַטשע איז אויך געפלויגען אין הימעל און אויף איהר זענין וויא דיא פלעה אָנגעזעצט געווען לצים, נישט נומע גאנצע כתות. עס איז געווען א פּחד, א מורא אנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל, וואָס האָט א גאנץ וועג זיך געדרעהט, אָקוראט וויא שטויב דרעהט זיך פון דעם ווינט אין א רעדיל; וואס האט געטאנצט, געשטיפּט, געפייפט, געפּישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האט מיך געהאלטען אין זיין האנד, וויא א פייגעלע, א וואָראָבייטשיקעל, זיך געהיט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טאָן, צו צייטענס זיך אונטערגעשפּילט און געמאכט מיט מיר קוצעניו-מוצעניו.

— ישראֵליק! האט ער איינמאל צו מיר זיך אָנגערופען, בשעת מיר זענין

הויך געפלוינגען. קוק, זייא מוחל, אראָפּ אונטען, וועסט דוא עפּיס זעהען און הערען.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט, אראָפּקוקענדיג אונטען, עפּיס זעהר א שרעקליכען טומאַן, קוים, קוים וואס איך זעה ארומקריכענדיג דארט עפּיס מיני בעשעפעניש, ווילדע ברואים. זיי צאַפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפּנען דאס מויל און שרייען, דאכט זיך, מיט ביטערע קולות. דאָס מוז א פּנים זיין דער גיהנם, וואָס דאָרט מאַטערט מען זיך און מען ליידט שרעקליכע יסורים. נאר איך זעה נישט און הער נישט אלסדינג אקוראַט.

— באלד, באלד, ישראליק וועסט דוא הערען און זעהען אלסדינג, האָט דער אשמדאי געזאָגט און מיר אנגעטאָן ברילען וויא שפּאקטיוזס, צום אויער מיר אויך צוגעלייגט א רעהריל, נוא, האט ער מיך נאָכדעם געפרעגט, נוא וואס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! האָב איך א געשריי געטאָן, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען, בשעת ער האָט נאך א לאנגער רייזע אויף דעם ים פלוצלים דערזעהען דיא ערד פון אמעריקא; נאר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט ארויס, ווען ער דערשרעקט זיך פאר עפּיס א ווילדער זאך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני מענשעליך. איך האָב געזעהען און געהערט, וואָס דארט געהט פאָר און בין פארציטערט געוואָרען!

— ציטער נישט אזוי, ישראליק, האט ער מיך געבעטען מיט א שמייכעלע, נישקשה, איך האלט דיך גוט אין דיא הענט. קוק בעסער און גיב מיר איבער אקוראט, וואס עס טהוט זיך דאָרט אין דער שטאָדט איזמאיל, איבער וועלכער מיר פליהען אצינד.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט מיט א צובראָכען הארץ, איך זעה מחנות מענשען כויפען, פאלען אַן וויא דיא היישעריקען אויף הייזער, שלאגען אויס פענצטער מיט שטיינער, האקען מיט העק טהירען, חאפּען זיך אריין אינוועגדיג אין הייזער און הארגענען מיט אכזריות, נאך ערגער פון ווילדע חיות. איך זעה וויא מען קוילעט טאטעס, מאמעס מיט זייערע קינדער, יונג און אלט גאר אָהן רחמנות. איך זעה וויא מען חאַפּט ביי א יונגער מוטער פון דעם שויס ארויס איהרס א ברילאנטען קינד, מען נעהמט עס אָן פאר דיא פיסליך און מען גיט עס א זעטץ מיט דעם קעפּיל שטארק אין א שטיין, אזש דיא געהירען שפּריצען גאנץ ווייט. איך זעה, בלוט רינט אין דיא גאסען און פון דיא אלע לוזשעס ווערט א גרויסער בלוטיגער טייך; פון איהם זעצט ארויס א

הייסע, א ווארמע פּארע, וואס געהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס, פון דארט וועט דאס אראָבקאַפּען אין גרויסע טראָפּענס, אָנצוטרינקען זאט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות און דיא שיינע וויינגערטנער, וואס זייער ווייַן וועט דורך דעם גערײַטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער. איך זעה וויא מען ראבעוועט, וויא מען ברעכט, שטעכט און מאכט וויסט, תל פון אלע זאכען, איך הער א געשריי, א געבעט א גע־וויין פון דיא אומגליקליכע נעביך. איך הער א זיפצען, א קרעכטצען פון דיא געקוי־לעטע אונטער דעם חלף. איך הער א גוסען א חאָרחלען פון דיא, וואס געהט זיי שוין דיא נשמה אויס, איך הער א געשפּעט, א געלעכטער פון דיא ווילדע רוצחים.... נאָר אבער גענוג, גענוג! איך קען מעהר נישט זעהען, איך קען מעהר נישט הערען!

— חאַ, חאַ, חאַ! האט דער אַשמדאי זיך צולאַכט, אָט האסט־דוא דיר דיינע גוטע און פרומע מענשעליך! זיי פּאַרדארבען און קוילען, און מיך רופען זיי נאָך שטן, אשמדאי! דיא דאָזיגע באַנדעס, וואס דוא זעהסט אונטען מיט העק, מיט מעסערס אין דיא הענט, דאס זיינען דיא ר ו מ י נ י ע ר, און דיא געקוילעטע, דיא דערשטאָכענע, זיינען דיינע אומגליקליכע ברידער.

— גוואלד! האָב איך געטאָן א געשריי און זיך אָנגעהאַפּט ביים קאָפּ, גוואלד, וואס האט מען צו זיי, צו מיינע בידנע, אומגליקליכע, שלאַפע ברידערליך נעביך?

— דוא ווילסט וויסען פאַר וואס? האט דער אַשמדאי גאנץ קאַלטבליטיג געזאָגט. שאַ, וועל איך דיר אין קורצען דערצעהלען. איינער, טאַקי זייערער, האט געגנבעט עפּיס חפצים דאָ אין דעם קלויסטער. דער היגער עולם, וואס האט דיינע ברידער פיינט און זייער גראָשען ליב, האט ארויסגעלאָזט א קול, אז דאס וואַקסט פון דיינע ברידערליך. מעהר האט מען שוין נישט בעדאַרפט, חברה איז אויף זיי אָנגעפאַלען און רעכענט זיך עס איצט מיט זיי גוט אָפּ.

— סטייטש, וואו איז דיא פּאָליציע? האָב איך געפרעגט שטארק פאַרוואונ־דערט, פאַר וואס שווייגט זיא און לאָזט צו אַזעלכע רציחות?

— דיא פּאָליציע מאכט זיך קלאָמערשט נישט וויסענדיג, האט ער געענט־פערט מיט א געלעכטעריל. שפּעטער אז חברה וועט שוין אלסדינג אָפּטאָן, חאַ, חאַ, חאַ! דענסטמאָל וועט זיא אָנהויבען קרעכצען און זיך מתנצל זיין אין אלע גאַ־זעטען מיט זיסע, קאַלעבדיגע ווערטליך, אז זיא האט דערפון לחלוטין גאָר נישט געוואוסט; וועט בלומער'שט איינזעטצען תפוס דיא רעדעלפיהרער, דערנאָך פאַרשטעהט זיך, וועט זיא זיי ארויסלאָזען און דיא גאנצע באָד, חי, חי, חאַ! וועט

זיך טאקי אויסגיסען אויף דיינע ברידערליך. נישקשה, איך קען דיא רומינישע פאַ־ליציע! קאַסטאַפּאַרו דער פּריץ דאָרט קען אָפּאַרבייטען איין עסק און זיך אויסדרע־הען גלאַט וויא אויפן טעלער.

— טראָג מיך רוח וויטער, ווייטער אוועק פון דאנען! האב איך דעם אשמדאי געבעטען. טראָג מיך וואוהין דוא ווילסט, טראָג, אבי לאָמיך נישט בליי־בען דאָ.

ער האָט מיך א טראָג געגעבען ווייטער און דיא רוחות נאָך אונז. זיי זיינען אצינד מיר שוין פירגעקומען נישט אזוי ווילד, אזוי שרעקליך וויא פריהער. עפּיס האב איך צווישען זיי מיך געפיהלט פרייער און היימישער וויא צווישען מענשען. מיר זיינען געפלויגען איבער גאלאַץ, באַקען, ווילקאָוו און קאגולע, דאָרט האבען אזעלכע שרעקליכע מעשיות זיך איבערגעהזוערט! מען האט געהרגעט, געשלאָגען מים גרויס אכזריות און דערנאָך האט מען דיא גאנצע שולד ארויפגעליינט אויף דיא געשלאָגענע געביך. זיי זיינען נאָך געבליבען אומגערעכט.... לעבין דער בוקאָווינע האב איך דערזעהען גרויסע זיילען רויך, וואס האבען זיך געטראגען שטארק הויך אין דער לופטען מיט לאנגע פייערדיגע צונגען אי מיט ברענענדיגע האלאוועשקעס און געפארבט פייער רויט דעם הימעל, וויא אויך דיא פליהענדיגע רוחות. איך גיב א קוק אונטען, אָווא, עס איז א שרעקליכע שרפה! א גאנצע שטאָדט ברענט פון אלע פיער עקען. עס איז א רעש, א מהומה, א העלעש פייער וויא אין גיהנם.

— דאס ברענט דיא שטאדט מ.... האט דער אשמדאי זיך אָנגערופען. אין דער דאָזיגער שטאָדט זיינען מייסטענס געזעסען דיינע ברידער, האבען געצאָהלט תמיד אלע אָפּגאבען פינקטליך און געלעבט זעהר גליקליך. דער סבאָרשטשיק פון דיא פּאָדאטען, זייערער א דם שונא, איז אויף זיי שטארק אויפגעבראכט געוואָרען דערפאר, וואס זיי האבען איהם נישט געוואָלט געבען אין דער האנד אריין עפּיס א סומע געלט, וועלכע ער האָט פארלאנגט. מחמת גרויס כעס האט ער געהייסען אָנ־צינדען דיא שטאָדט פון אלע פיער עקען. אצינד ברענט זיא עס געשמאק, זעהר ליכטיג! דיינע ברידערליך לויפען דארט ארום, וויא דיא פארסמטע מייז, און פון זייערע הייזער, פון זייער גאנץ פארמעגען ווערט אש. גנבים, בייטעלשניידער רויבען, גזלנען, וויפיעל זייער הארץ גלוסט. דאָרט, זעה נאָר, דאָרט שטעהט דער סבאָרשט־שיק מלא שמחה און האָט גרויס הנאה, אקוראט וויא א מאל דער קיסר קאלוגולא, וואס האט געהייסען אָנצינדען דיא גאנצע הויפּטשטאָט רוים און קוקענדיג פון דער ווייטענס, אויף זיין גאניקעל, משונה הנאה געהאט פון דער שרעקליכער אילומינאציע. קאלוגולא חלעבין איז זעהר בערימט געוועזן דערפיט, וואס ער האט זיך געוואונשען,

אז פון אלע מענשען אין דער גאנצער וועלט זאל ווערען איין מענש און ער זאל איהם מיט זיין שווערד דעם קאָפּ אָבהאקען.

— גוואלד, וואס אויף דער וועלט טהוט זיך! האב איך ווען געשריגען, נעהם מיך צו, רוח, און טראָג מיך פון דאנען אוועק, אוועק.

דער רוח האט מיך ווייטער געטראָגען זעהר געשווינד. א גאנץ וועג האט ער צו מיר נישט גערעדט קיין וואָרט. מיר זיינען ביידע געווען פארטראכט און איטלי־כער האט געטראכט עפּיס אנדערש, אז מיר זיינען געפלויגען איבער דער גרויסער שטאָדט יאססי האט ער מיר אנגעוויזען דאָרט אונטען עפּיס א שטוב און מיר געהייסען אריינקוקען אינוועגדיג דורך דיא פענצטער.

— האָב רחמנות! האב איך איהם געבעטען רחמים, הייס מיר שוין מעהר נישט קוקען דיא גרויסע צרות, וואס אין דעם לאַנד טהוט זיך. לאָמיר פליהען ווייטער, ווייטער!

— חאָטש נאך איין מאל, ישראליק! האט ער געזאָגט, נאך איין מאל איי־דער מיר פליהען אוועק פון דעם לאַנד. קוק, איך בעט דיך, קוק אריין דאָרט אין שטוב און זאג מיר, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה דאָרט, האב איך געזאגט, אריינקוקענדיג אין שטוב, עפּיס א קראנקער, א פארוואונדעטער אין דער לינקער פוס, ליגט נוטה־למות אויף א באנק־בעטיל און קרעכצט נעביך משונה שטארק פאר וועהטיג. ארום איהם שטעהען א סך גרויסע און קליינע קינדער, דאַרע, בלייכע, מיט פארשמאכטע ליפּען, וויא הונ־געריגע, וואס האבען שוין א צייט גארנישט אין זייער מויל געהאט. זיי שטעהען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען. אין שטוב הערשט א שרעקליכע אָרעמקייט, א בי־טערע עלענד, אומעטום איז וויסט, פינצטער, נישטאָ קיין שום זאך. אין א ווינקעל, זעה איך, צוויי פּיטצליך, כמעט נאקעטע קינדערליך, ביידע נעביך יאָמערען: טאטע, עסען! טאטע, טאטע, מיר ווילען עסען!

— דער דאָזיגער קראנקער, האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, איז איין אומ־גליקליכער, איין אָרמער טאטע, וואס פאכט מיט דער נשמה און געזעגנעט זיך נע־ביך מיט זייבע וויסטע, הונגעריגע קינדער. זיי מעגען נישקשה וויינען, פארגיסען טייכען טרעהרען. דער ארמער טאטע זייערער איז געוועזן, מישטעהנעס געזאָגט, זיי־ער גאנצער פרנסה געבער, ער פלעגט זיך פּלאָגען צום טויט, צו דערטאפּען פאר זיי א שטיקעל ברויט וויא עס איז צו דערהאלטען דיא נשמה. נאך זיין טויט וועלען זיי בלייבען וויא אויף דעם וואסער און אויסגעהן פאר הונגער. נאָר דוא האסט געזע־

הען ערשט א האלבע זאך. קום ווייטער א ביסעל, ועסט־דוא זעהען און וויסען אלסדינג אין גאנצען.

ער איז מיט מיר געשווינד אוועקגעפלויגען איבער איין אנדער גאס, דארט איז געשטאנען זעהר א גרויס הויז פון א גאנץ רייכען מאן, אהינצו האט ער מיר געהייסען אריינקוקען און זעהען, וואס עס טהוט זיך.

— איך זעה, האב איך זיך אנגערופען, אין א רייך אויסגעציהרטער זאל מיט טהייער מעבעל, מיט גאלד און זילבער, זיצט אין א פאטעל עפיס א מענש, שוין אין דיא יאהרען, לעבען איהם אויף א קאנאפע זיצט צולייגט א יונגער מאן, אנגעטאן אין דיא קליידער פון א יענער, ארום און ארום זיטצט א גאנצע געזעלשאפט פון יונגע לייט. מען טרינקט וויין, מען שמועסט, מען לאכט און עס איז שטארק פרעה־ליך. דער יענער דערצעהלט מעשיות פון דער אחאטע. ער דערצעהלט, וויא ער האט געשאסען א ניי מין בעשעפעניש אויף צוויי פיס!.... אלע פאטשען בראווא! דער אלטער מאן האט משונה הנאה, טרינקט פאר שמחה אוים א בעכער וויין און קוקט אויף דעם יענער מיט ליעבשאפט.

— דער אלטער מאן, האט דער אשמדאי געזאגט, דאס איז באגדאן, זעהר א רייכער פריץ, און דער יענער, וואס דערצעהלט דיא שיינע מעשיות, איז זיינס א זוהנדיל. אין דעם הויז פלעגט אפט אריינקומען צו פארקויפען קעראסין יענער ארמער טאטע פון א סך קינדער, וועלכען דוא האסט ערשט נישט לאנג געזעהען דארט, ליגענדיג טויט קראנק אויף א ביסעל שטרוי. איינמאל האט ער דא, וויא געוועהנטליך, פארקויפט קעראסין און שוין געוואלט אוועקגעהן; נאר היינטיגס מאל איז איהם נישט בעשעהרט געווען צו זעהען זיך געזונטערהייט מיט זיינע קינדער. בשעת ער האט זיך געלאזט ארויסגעהן פון דעם הויז איז הינטער איהם נאכגעגאנ־גען באגדאנס זוהנדיל גריים צו דער פאלעוואניע, מיט א ביקס אין דער האנד. לא־בענדיג קומט צו איהם דאס יונגע פריציל צו, און זאגענדיג דיא ווערטער: „מיר וואלט זיך זעהר געוואלט וויסען אויב איך קען הרגנען א יודליק“ האט ער זיך גע־צילט און אויסגעשאסען. דיא קויל האט דעם יודליק געטראפען אין דער לינקער לאפעטקע, ער איז באלד אנידער געפאלען מיט א שרעקליך געשריי, וואס האט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. אצינד, בשעת דער פארוואונדעטער מאטערט זיך נעביך שרעקליך אויף זיין הארט געלעגער און דיא הונגעריגע קינדער שטעהען ארום דעם אומגליקליכען טאטען — זיטצט זיך באגדאנס זוהנדיל, דער רוצח, גאנץ לוס־טיג אויף א ווייכער קאנאפע און דערצעהלט זיינע גבורות ביי א גלעזיל וויין,

דער טאטע מיט אלע גוטע ברידער קוועלען דער פון גאר אָן און זיינען זיך פשוט מחיה!

— גוואלד! האב איך געשריען, וויא שווייגט מען פאר אזא רציחה? טייכען טרעהרען און אומשולדיג בלוט פון מענשען גיסען זיך אין דיא גאסען וויא וואסער און קיינער ניט דארויף אפילו קיין קרעכץ נישט. גוואלד, וואו איז דאס געזעמץ? וואו איז דאס מענשליכקייט?

— קום, זיי מוחל, ווייטער אביסעל! האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, קום, וועסט דוא הערען א תירוץ אויף דיינע קלאָמץ קשיות! נישט ווייט פון דאנען, זעהסט דוא, שטעהט א הויז, דאָס איז א געריכט הויז, וואָס דאָרט משפט מען אין דעם נאמען פון אמת און גערעכטיקייט; וואָס דאָרט ווייזט ארויס דער מענש, דער אנטיק פון אלע בעשעפעניש, זיין גוטסקייט, זיין פרומקייט, זיין שכל, זיין דבור — דיא גרעסטע מתנה פון דעם, וואס איך טאָהר נישט דערמאהנען — און זיינע שיינע, טהייערע געזעמץ. מיר פליהען איצט אקוראט איבער דעם געריכט-הויז, קוק, זיי מוחל, אהינצו אריין און דערצעהל מיר אלסדינג, וואס דוא זעהסט און הערסט.

— איך זעה, האב איך דערצעהלט, דריי רומינער שטעהען דארט פאר דיא ריכטער. דיא אלע דריי אין איינעם האָבען בעגזלט און געהרגעט א יודען נעביך. זייער אדוואָקאט, וואס מען רופט איהם דאָרט מיט דעם נאָמען האר ברעסקו, פאַרענטפערט דיא רוצחים מיט א ריידע. — רבותים! זאגט ער צו דיא פריסאזשנע זאסיעדאַטעלעם איהר מוזט קודם כל וויסען, וואס זענען אזוינס יודען. איהר בעדארפט האָבען אין זינען, אז יודען זענין פיאווקעס, וואס זויגען ביי אונזער פאלק אוים דאָס בלוט. איך קען עס אייך אויסווייזען פון זייער תלמוד, אז יודען טרינקען זיך אָן מיט אונזער בלוט, אז זיי האָבען אונז פיינט. אין דיא יודישע געבאָט שטעהט אזוי. אמתע קריסטען מוזען מיט יודען זיך בעגעהען וויא מיט ווילדע חיות. איך בין זיכער, אז איהר וועט גערעכט געבען מיינע דריי לייט, פאר וועלבע איך נעהם מיך דאָ אָן — דיא כוונה זייערע איז געוועזען זעהר א גוטע: צו בעפרייען אונזער ארעם לאַנד פון דיא פיאווקעס.

— יישר-כח ברעסקו! האָט דער אשמדאי געזאגט מיט גרויס שמחה, דיין דרשה האט מיך פשוט מחיה געוועזען. דוא האסט דערמיט געוויזען, וואס איז אזוינס א מענש, וואס זיין צינגעל בעטייט!

און אין דעם וויא ער האט מיט א געשפעט גערעדט איבער דיא מענשען, גע-לאכט פון זייער יושר, פון זייער ליבע און פון זייער פרומקייט, איז ער דערווייל גע-פלויגען, געפלויגען, ביז מיר זענין געקומען צו עפיס א הויז.

— ישראליק ! האט ער געזאגט, נאכדעם וואס דוא האסט דא געזעהען און געהערט, מוזט דוא, איידער מיר פליהען פון דעם לאנד אוועק, האסט איין מינוט אריינקוקען אין דעם הויז, וואס דארט אויף א שטוהל זיצט מיין מיניסטער קאסטאפארו, ארום איהם זיין גאנצע כנופיא גרויסע לייט און גאזעטען שרייבער. קוק אריין און דערצעהל, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה, האב איך געזאגט, דער מיניסטער הייסט אנשרייבען א פאפיר, אויף וועלכען מיינע אומגליקליכע ברידער זאלען זיך חתמה'נען, אז ס'איז אין גאנצען א ליגען, וואס דיא וועלט טראכט אויס, אז מען מארטערט זיי דא צום טויט. אדרבה זיי איז דא זעהער גוט, און זיי האבען דא, נישט צו פארזינדיגען, זעהער פיל גוטע פראוועס....

— זיי געזונט, מיין טהייערער קאסטאפארו ! הלוואי א סך אויף דער וועלט וויא דוא, וואלט איך מיר שוין געשלאפען רוהיג. זיי געזונט, מיין פריינד ! דיין געזונט איז זעהר נעהטיג, בכדי דורך דעם זאלען טויזענטער אנדערע פארילרען זייער געזונט און לעבען. קאסטאפארו, סערדצע, זיי מיר געזונט ! אויף איהר, רעדאקטארען, טהייערע מענשליך, זייט געזונט ! דערפרעהט מיך אפט מיט אייער שרייבען און קארגט נישט, שפארט נישט קיין טינט !.... אזוי האט מיט א געלעכטער דער אשמדאי זיך געזעגענט און אוועקגעפלויגען ווייטער.

א היבשע צייט זענין מיר געפלויגען איבער טהאלען איבער בערג, איבער דערפער און איבער שטעדט, איבער אזעלכע, וואו מיין פוס טאהר זיך נישט געפינען דארט, פון דער ערד ביז צו דיא שפיטצען דעבער. פליהענדיג איבער סמירנא האבען מיר אונטען געזעהען א שרעקליכע סצענע, א גרויסע מחנה גרעקען האבען וויא חיות רעות נאכגעיאגט עפים א מענשען, וואס ער איז געלאפען נעביך און זיך ארויסגע שלאגען כמעט פון דיא כוחות. אט, אט, האב איך געמיינט האפען זיי איהם און צורייסען איהם אויף שטיקער.

— דאס קויפט איינער פון דיינע ברידערליך. האט דער אשמדאי זיך אנגערר־פען, ער וועט, דאכט זיך מיר, באלד אנידערפאלען און אייביג שוין מעהר נישט אויפשטעהען.

דער אומגליקליכער נעביך איז געווארען מיד לויפענדיג, קוים וואס ער האט זיך געהאלטען אויף דיא פיס. דיא גרעקען זענין שוין געווען גאנץ נאהענט פון איהם, האבען משונה געשריגען און אויסגעשטרעקט דיא הענט. פלוצלים אבער האט ער זיך געשטארקט געלאפען מיט דעם גאנצען כח און זיך אריינגעכאפט צום סוף ער־ניץ אין א הויז. א טהייל פון דיא גרעקען זענין איהם נאכגעלאפען אהינצו, א טהייל

זעניָן געבליבען אין דרויסען און האָבען געשריגען: נעהמט איהם ארויס אהער, לאָמיר איהם הרגנען!

אין מיטען דער שרעקליכער מהומה איז פון דעם הויז ארויסגעגאַנגען א מיט־ראַפּאָליס, זיך געשטעלט אין דער טהיר מיט דעם פּנים צום עולם און געזאָגט אויף א קול: וואס האט איהר דא זיך פארזאַמעלט? ווילט איהר עמיצען הרגנען, הרגעט־זשע מיך. כל־זמן איך לעב וועל איך, פאר קיין שום זאַך אין דער וועלט, נישט ארויסגעבען אייך דעם אומגליקליכען מענשען, וואס איז געקומען אין מיין הויז אריין, צו בעטען ביי מיר הילף פאר זיך און פאר זיינע אומגליקליכע ברידער, געביך. וויא האט איהר פאר גאָט קיין מורא נישט אויסצוטראַכטען אויף זיי געביך איין עלילת־דם, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און אנצופאלען וויא דיא לייבען אויף אומשולדיגע מענשען? בעטראַכט זיך נאר, וואס איהר טהוט!

טרעהרען האָבען מיר זיך געשטעלט אין דיא אויגען פאר פרייד, אז אויף דער וועלט איז נאָך פאַראַן דא א גוטער, עהרליכער מענש.

— אנקוקען קען איך נישט אָט דיא פּראוואָסלאַוונע ארכירייען! האט דער אשמדאי א זאג געטאן מיט כעס און געמאכט א זויערע מינע. עס איז מיט זיי נאר נישט צו מאכען. פע, פע, וויא א ביין שטעהען זיי מיר שוין אין דעם האלז! א נס חלעביץ, וואס עס איז נאָך געבליבען אויף דער וועלט רעכטע מענשעליך אונטער דיא יעזואיטען. בשעת זיי האָבען געוועלטיגט ביד רמה האָבען זיי געפּרעגעלט אפּט אויף דעם פייער אייך, מענשעליך! עס האט געשמעקט געבראטענס פון מענשען פלייש. אך, וויא געשמאַק אזא געבראטענס איז! לאָמיר נאָך ווייטער פליהען, צווישען מיינע לייט, אפשר וועלען מיר דארט דאס מאכל בעקומען. ריידענדיג אזעלכע ווערטער, האט ער שטארק געמאכט מיט דיא פליגעל און איז מיט זיין גאנצער קאמאנדער־חות ארייננעפלויגען געשווינד אין דייטשלאנד.

אז מיר זעניָן געפלויגען דארט איבער דער שטאדט נייי־הויזעל האב איך גע־זעהען וויא א יודישער סוחר בעט אין דעם נאמען פון אלע זיינע ברידער דעם דאר־טיגען גלח, ער זאל אויף זיי רחמנות האָבען און אויסווייזען זיין פראסטען עולם. אז עלילת דם איז א שקר בלבול. באם ער וועט עס נישט טאן, איז דער עולם, זיינער גרייט באלד אויף זיי אנצופאלען און גאט ווייסט, וואס פון זיי געביך קען ווערען. דער גלח האט גאנץ קאלטבלוטיג געענטפערט: חלילה, איך וועל אזא נארעשקייט נישט טאן, פון מיינעטוועגען ווערט האטש דיא כפרה!

— אַ, דער רוח זאל איהם חאפּען! האב איך געזאָגט מיט כעס.

— האב צייט ישראליק! האט דער אשמדאי געענטפערט, שפּעטער וועט

איהם מאקי דער רוח חאפען, אצינד אבער זאל ער לעבען און געזונד זיין, ער נימצט מיר צום עסק. סוק בעסער ווייטער, וואס אונטען טהוט זיך, דוא וועסט נאך עפּיס שעהנערס זעהען.

—נענוג, נענוג ! האב איך געשריגען אין איין אטהעם, דער קאפּ דרעהט זיך מיר. איך קען אסור מעהר נישט צוזעהען דיא עולות, דיא פאלשקייטען און דיא רציחות אויף דער ערד.

— עט, האט ער נעזאגט, דאס וואס דוא האסט געזעהען איז נאך נארנישט, ערשט א טראפּען פונ׳ם ים. אויב דיר איז נמאס געווארען צוזעהען דיא צרות, וואס פרעמדע טהון אייך אן, וועל איך דיר ווייזען דיא גרויסע צרות, וואס איהר אליין טהוט איינער דעם אנדערען, איך וועל דיר ווייזען אייערע אלע תכשיטליך, אייערע מיוחסים׳ליך אייערע בעלי טובות׳ליך, אייערע אלע אפּוטרופּסים׳ליך.

— נענוג, האָב איך איהם געבעטען רחמים, איך קען זיי שוין גאַנץ נוט.

ער האָט א פליה נעטאָן שרעקליך געשווינד, וויא א פייל אויס דעם בויגען, דערנאָך האָט ער פּאַמעליך געשוועבט אין דער לופטען און זיך אנגערופען צו מיר:

— איך וועל דיר ווייזען אייערע ספּאָדיקליך, אייערע ציגאַנערליך, טהו מיר צוליב ישראליקיל, קעטצעלע, מוצעניו, און קוק נאך אביסיל. איך וועל דיר ווייזען פּייקעליך, גערנעליך, אוחניאָקעליך, מרידינליך, שיך און זעקעליך, פּיאַטקליך, פּאַטשיילעבליך, פּושקעליך, קעסטעליך, קאַראָפּקעליך און קאבלעפעליך. איך וועל דיר ווייזען אייערע דרעהדליך, שרייערליך, גראַנערליך, שטאַרקע העמערליך, נייא מאָדנע גלות ליבטליך, קאַרפירער אתרונים׳ליך און אייערע כפּרה־היהנדליך !....

איך בין פארצאַפּעלט געוואָרען אז איך האָב, איהם צוליב טהוענדיג, אראפּגעקוקט און גלייך אונטער מיר דערזעהען עפּיס א ספּאָדיקעל.

— צאַפּעל זיך נישט אזוי, ישראָליק לעב ! האט דער אשמדאַי געלאַכט. דוא קענסט נאך ארויספאַלען חלילה פון מיין האַנד און אריינפאלען גלייך יענעם ספּאָדיק אין דיא הענט.

— איידער אין אזא ספּאדיקס הענט אריינצופאלען, איז שוין א סך בעסער אין דיין האנד. איך בעט דיך, רוח, האָב רחמנות און טראג מיך אוועק ווייטער.

— חאָטש נאך א קוק, ישראליק ! מיר צוליב, טהו נאך איין קוק. איך, אשמדאי, איך בעט דיך.

— ניין, ניין ! האָב איך געשריגען און זיך בעהאלטען ביי איהם אין דער האנד, אין א ווינקעלע. איך קען נאך חלילה משוגע ווערען, צחעהענדיג אזעלכע זאכען. דוא וועסט עס אסור ביי מיר בשום אופן נישט פּועלין. גענוג געקוקט, איין עק, א סוף.

— דאָ ביסט נישקשה אַ גוטער עקשן, ישראַליק, דער רוח אַפילו קען מיט דיר גאָרנישט מאַכען! האָט דער אשמדאי געזאָגט און ווייטער געשווינד אַוועקגע־פלויגען.

15.

ישראַליק מיט דער שקאַפע צווישען דיא לצים.

וויפיל דיא רייזע אין דער לופטען האָט געדויערט קען איך בעשטימט נישט זאָגען, מחמת איך בין געוועזן שטאַרק צוטראָגען פון אַלסדינג, וואָס איך האָב גע־זעהען און וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט. איך ווייס נישט מעהר, אַז אַ לאַנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענען צום סוף געקומען אין אַ גאַנץ גרויסען און שרעקליך אַ טיפען טהאָל, ערגיץ אין אַ העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואָס גרייכען ביז דעם וואָלקען. עס געהט מיר נאָך איצט אַ גרויל איבער דעם לייב, אַז איך דערמאָהן זיך אָן דעם טהאָל, אַזוי ווילד, אַזוי וויסט איז ער געוועזן. פון גראָז און ביימער האָט מען נישט געזעהן אַפילו קיין סימן. אויף איטליכען טריט האָט מען געזעהען נאָר דערנער און הויפענס שטיינער. צווישען זיי האָבען געשוויבעלט און גע־גריבעלט שלאַנגען, פּיפּערנאַטערען און עקדישען, עס האָט געגרילצט אין דיא אויע־רען, הערענדיג דאָס געשריי. וואָס ווילדע חיות און עופות האָבען פון זייערע נאָרעס ארויסגעלאָזט אויף אַלערליי טרויערדיגע און וויינענדיגע קולות. עס האָט אויך גע־שטונקען עפּיס אַ ריח פון שוועפעל מיט טייפעלסקייט אין איינעם, און ערטערווייס האָט פון דער ערד ארויסגעזעצט וואָלקענס רויך, וואָס זענען ווי אַ טומאַן זיך צר־גאַנגען אין אַלע זייטען. אָט אַזאַ טהאָל האָבען דיא רוחות זיך אויסגעוועהלט, דאָ איז זייער וואָהנונג!

פון דאָרט האָט מיך דער אשמדאי געפיהרט דורך אַ שפּאַלט צווישען סקאַ־לעס און מיט מיר אריינגעגאַנגען אין אַ גאַנץ גרויסער הייל, וואָס איז גאָר אוממעג־ליך צו בעשרייבען אַפילו אַ טויזענט חלק פון איהר ווילדקייט. דאָרט האָט געפלייצט אַ טייך שוואַרצער טינט און אויף זיינע ברעגען האָבען געוואַקסען וועלדער פענעס, און דיא וועלדער ווידמען זיך לצים, אַזעלכע מיני בעשעפעניש, עפּיס מאַלפּעס, וואָס האָבען אַ געשטאַלט נאָר טאַקי וויא פון מענשען. פון דערווייטענס האָב איך געזעהען וויא לצים האָבען אין דעם טייך אנגעטרונקען מיין בידנע קליאַטשע נעביך, דיא דערנאָך געבאָדען און אונטערגעטוקט אַ סך מאָל אין טינט אַזוי, אַז זיא איז פון דאָרט ארויסגעגאַנגען שוואַרץ וויא אַ רוח....

— דאָס איז מיין קאָנצעָלאַריע! האָט דער אשמדאי צו מיר געזאָגט. דעם

ראדינען טייך און דיא וועלדער, וועלכע דוא זעהסט דא, האב איך אנגעשריים פאר דיינע ברידערליך. מען וועט אויף זיי שרייבען און שרייבען כל־זמן עס וועט נישט אויסגעהען דער טינט פון דעם טינטער און דיא פענעס פון דיא וועלדער. פון דעם טינטער געהען ארויס קאנאלען, טשערנילא־פראוואדען, גאנץ ווייט אין פארשידענע מקומות, אין דיא רעדאקציעס און אין דיא קאבינעטען פון געוויסע מענשען. דער ראזינער קאנאל, נומער 999,999, וואס דוא בעטראכסט איהם איצט, ער געהט אין דעם טינטער פון דעם דניעפּראָוועצער גאזעטענשרייבער. טינט און פענעס איז דא א ים און שרייבער וויא זאמד.

ער האט א שמוטציגער געטאן און דיא לצים האבען פון דיא וועלדער זיך א שאט נעגעבען צו איהם וויא דיא פליגען, זיך אויסגעשטעלט אין א גלייכער שורה, איטליכער מיט א פען אין דער האנד און מיט א קיווער פאפיר אויף דעם קאפּ.

— דאס זענין מיינע שרייבער! האט ער צו מיר זיך אנגערופען און מיך דערביי אנגעקוקט מיט א שמייכעלע.

וויא א יענעראל האט ער זיך דערנאך געזדראוסטוועט מיט דעם פאלק פּי־סאקעס. עס איז געווארען א געשריי: אורראַ, אורראַ! אז עס איז שטילער געוואָ־רען, האט ער אנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאנען אין ארויס־שטעקען דיא צונגען, מאכען א פייג און לאַבען. נאכדעם האט ער הויך געקאָמאַנ־דעוועט: צו האלטען וויא מען בעדארף דיא פענעס! צו טונקען!... פארטיג מיט דעם, האט ער צוצוינגען אויף א קול א געשריי געגעבען: ש ר ר ר ר ר ר י י ב ט!

דיא קאמאנדע האט זיך א נעהם געטאן שרייבען, אלע כמעט דיא זעלביגע זא־כען און דיא איינענע ווערטער. דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט לייענענדיג דיא אנגעשריבענע ווערטער, זיי זענין געוועזען אי שפּיטצעבדיג, אי מיט קרוטשקעס און גע־שטאָכען וויא שפּיזען. ביי א טהייל האט שרייבענדיג געציטערט דיא הענט און געטיאָכקעט דאס הארץ. וויא איך בין שפּעטער זיך דערגאנגען זענין דיא דאזיגע געוועזען רעקרוטען, ערשט וואס אנגעקומען אין דעם פאלק. זיי איז נאך שווער געווען אזעלכע זאכען.... חוץ דיא האבען נאך א טהייל געארבייט וויא דיא פאזשארנע קאמאנדע און געשפּריצט פשוט בלאָטע.

נאך דער סמאָטרע האט דער אשמדאי ווייטער א שמוטציגער געטאן איז ארייַנ־געקומען עפּיס א רוח, א ריז, אנגעטאן אין דער פאלנער פאָרמע, בעהאנגען ארום דעם קאפּ מיט פעדערען, מיט פענעס און מיט פלעדערוווישען.

— וואס האסט דוא אין דער צייט וואס איך בין נישט היע געווען, עפּיס געטאן? וויא שטעהען אונזערע עסקים? האט דער אשמדאי דעם רוח געפרעגט. אגב אונז

ביידע פאַרגעשטעלט איינעם דעם אנדערן: דאס איז מיין סעקרעטאר, האר לוצי־פער, און דאס איז רב ישראליק!

דער סעקרעטאר לוציפער האט געמאכט א זויערע מינע און מיך נישט געוויר־דיגט אפילו מיט א בליק. ער האט באלד ארויסגענומען זיין ראפּאָרט און געלייענט:

„אייער אשמדאיסקע פינצטערנעס! מלך פון אלע רוחות און מחבלים, פּרינץ פון אלדע שווארצע יאהר, הערצאג פון שבעה מדורי גיהנם, גראף פון סדום און עמורה, ערץ פּאסטיך פון אלע זינדענבעק און עזאזל, א. ז. וו.

אונזערע אגענטען, די בעלי טובות אין אלע שטעדט, זענען אין זייערע ראפּאָר־טען מודיע: „אז דורך זייערע גרויסע סטאראניעס אומעטום, וואו מען בעדארף איז זיי צום סוף געראטען, אז די טאקסע פון פלייש זאל נישט בטל ווערען“.

דער אשמדאי האט געשמאכט פאר שמחה. איך דאנק אייך, האט ער געזאגט צום סעקרעטאר, איך דאנק אייער טונקעלע שווארציכטיגקייט, דוקעם לוציפער, דערפאר וואס איהר האט מיר צום ערשטען ראפּאָרטעוועט אזא וויכטיגע זאך. ער האט דערנאך זיך געווענדט צו מיר מיט די ווערטער:

— זעהסט דוא, דאס איז ביי מיר א בשורה, איינמאל וועלען דיינע ברידערליך עסען מכות פלייש און דורך דעם תמיד קריינקען. די היינטיגע גרויסע דאקטורים ווילען האבען, אז פון ווייניג פלייש עסען פוילען די ביינער. קריינקט, פוילט צו אלדע שווארצע יאהר! צווייטענס איז די טאקסע מיר פשוט נעהטיג צום עסק. דורך איהר בילדעט זיך ביי אייך די גאנצע באנדע בעלי־טובות, וואס פיהרען איטליכען ביי דער נאז און לאזען אייך קיין קאפּ נישט אויפהייבען; פון איהר האבען אלע מיינע אגענטען, זשאלאָוואניע און זייער פרנסה בכבוד; דורך איהר האבען אייערע פוסטע מענשעליך אין די הענט סומעס געלט, אויסצוגעבען אויף אלסדינג, וואס מען טאר נישט זאגען; דורך איהר האט איהר דעם בעסטען סימן, אז מיט אייערע הוצאות אויף אלע נעהטיגע בעדערפעניש און כלל זאכען זענט איהר אפּגע־שיידט פון די אומות העולם, דעריבער איז נאר אונמעגליך, אז איהר זאלט זיך פאראייניגען מיט זיי אין די זעלביגע געפיהלען פאר דער מדינה, און דעריבער מאקי וועלען שלעכטע מענשעליך תמיד געפינען א געלעגענהייט דערפאר אויף אייך אנצופאלען. אייער „פאָלאָזשענע“ וועט זיין פארפלאנטעט, פארדרעהט, הלואי איך זאל שוין מיט אלע אנדערע מענשעליך האלטען אויף דער מדרגה, וויא איך האלט מיט אייך!... איצט פארשטעהסט דוא, פאר וואס דאס איז ביי מיר אזא בשורה? חלילה וחס, די טאקסע זאל געוועז בטל ווערען, וויא עטליכע האבען עס פאר־לאנגט, וואלט איהר — נישט דערלעבען זאלט איהר דאס! — מיט א מאל פטור

געוואָרען פון א סך צרות, נו מיינע אנגעטען פארשטעהען דיא פּאַליטיק, זיי פּאַר־דינען א נאַגראַדע פאר זייער סטאַראַניע.

„לויט ריכטיגע ידיעות, האט לוציפער ווייטער ראַפּאָרטעוועט, זענען בשעת דער חלי־רע מייסטענס געשטאָרבען דיא דאַזיגע, וואס מחמת גרויס אָרעמקייט קענען זיי קיין פלייש נישט עסען. עס איז שרעקליך טהייער און דורך דער סטאַראַנ־יע פון אונזערע אנגעטען הייבט זיך דער מקח וואס א טאג אַלץ מעהר.“

— גוט! האט דער אשמדאי געזאגט, זעהר גוט! בשעת דער חלי־רע ווייזט דיא טאַקסע ארויס איהר כח צווישען דעם ארמען עולם. ערשט נישט לאנג האב איך ערגיץ אין א שטאָדט געלייענט איין אנגעקלעבט צעטיל אין דער גאס. אויף דעם צעטיל איז אונטערגעשריבען „דברי המבקשים לטובת אחב״י“. דאָרט איז מען מודיע דעם עולם, אזוי וויא אין דער וועלט הערט זיך דיא חלי־רע, בכן זאל מען למען־השם עסען פלייש, אפילו אין דיא ניין טעג. בשעת לייענען האב איך געלאַכט, וויא מען ראָטה צועסען פלייש, אַלץ לטובת אחב״י, לטובת אחב״י און אליין הע־כערט מען דעם מקח!

„קאנדידאטען אויף בעלי טובות, האט לוציפער ווייטער געלייענט, זענען דאָ זעהר פיל פון אַלערליי סאָרטען מענשען, עס איז גאָר נישטאָ אזוי פיל שטעלען. סיידען מען זאָל צו איטליכען „פּאָמאָשטשניק“ פון א גלאָוונעם בעל טובה צוזעצען נאָך אקעגען א הונדערט אונטער־פּאָמאָשטשניקעס און זיי אַליין וועלען זיך שוין זאָרגען צו געפינען נייע „איסטאָטשניקעס“ פון וואנען צו בעקומען זייער געהאַלט, עטליכע האבען מכח דעם שוין אריינגעשיקט גאנץ שיינע פּראָיעקטען. איך האָב עס איבערגענעבען א בעזונדער קאָמיסיע, וואס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אחרימאן, אהעראָן, טיפהאָן, שיווא, בעלצעבוב. — אין גלופּסקער בקור חולים געהט איצט דיא הנהגה דורך א פּאָר פון אונזערע אנגעטען, נאָר קיין חיות נישט. בשעת דער חלי רע האט מען אהינצו געבראַכט א פּערצעניע־הערענדיג מיידעל. דער משמש האט זיא געריבען, און דערנאָך, אז זיא איז צו זיך געקומען, האט ער זיך מיישב גע־ווען און זיא דאָרט מאַנס געוועזן. דאָס מיידעל האָט געשריגען, געוויינט, געחלי־פּעט, זיך פּארעסען און געשטאָרבען. דיא מעשה מעג זיך שוין גלייכען צו דיא אַלטע מעשיות, וואס זענען זיך פאַרלאָפען א מאָל אין אונזער סדום. מיר האַל־טען שוין מיט גלופּסק אויף א שטייגער! — רעקרוטען זענען אין דער צייט אנגעקר־מען אין דיא פּאָלקען „פּיסאַקעס“ דריי טויזענט דריי הונדערט מיט דריי און דריי־סיג. זיי זענען נאָך לעת עתה נישט פאַרטיג, וויא עס געהער צו זיין. בעלצעבוב האט זיי גענומען צו זיך אויף דער „אוטשעניע“. — טינט אין אין דער לעטצטער צייט

פאַרברויכט געוואָרען זיבען טויזענט, פינף הונדערט, ניין און ניינציג איימער מיט אנדערהאַלבען קוואַטירליך״.

— אזוי ווייניג ! האט דער אשמדאי זיך אנגערופען און געמאַכט א מינע, אז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האט געוואָלט עס דערקלעהרען, נאָר וויא באַלד ער האט געעפענט דאס מויל צום ריידען איז אריינגעפלויגען א רוח מיט דיפּעשען. דער אשמדאי האט א ווינק געגעבען, לוציפער זאָל ביי דעם „דעזשורנע״ צונעהמען דיא דיפּעשען און לייענען.

— דיא דאזיגע דיפּעשע, האט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומיניען. מען בעט רחמים ארויסצושיקען טינט, וויא צום ניכסטען: עקזעמפּליאַרען פון איטליכער זאַך, וואס מען וועט דאָרט אנשרייבען, זענען זיי זיך מתחייב צו שיקען תמיד פּינקטליך אין אונזער ביבליאָטיקע.... דיא צווייטע איז פון עסטרייך. מזל־טוב אייך, גרויסער אשמדאי, מיט א גוטער בשורה ! האט לוציפער פרעהליך געזאָגט מיט א שמייכעלע און ארויסגעשטעלט זיינע שפּיצעכדיגע הינטעשע צייהן. דער קאַרדינאַל שוואַרצענבערג בעט עפּיס נאָר א גוזמא טינט פאַר זיין נאָזעטע. ער וויל מיט אונז מאַכען א געשעפט, אז חוץ דעם טינט וואס ער אליין בעדאַרף האָבען צו זיין געברויך, זאָלען מיר איהם נאָך געבען אין קאָמיסיע פאַר אלע קאַטוילעשע גלחים אין בעהמען און אין מעהרען, וואס האבען דאָרט זיך גענומען געשמאַק צום שרייבען, נאָר וויא אין דיא אַלטע יאָהרען.

— לעבען זאָלען מיר טאַקי מיינע געטרייע געזעלען, האט דער אשמדאי א זאָג געטאָן גאַנץ לוסטיג. כל־זמן אין זיי קלאַפּט זיך נאָך א דפק האָב איך נישקשה נישט וואס צו זאָרגען. לוציפער ! מען וועט בעדאַרפען אונטערגעבען אביסיל אין דעם טינט פון יענע מאַטעריאַלען: בלוט, גאַל, גרינע ווערים, יאַשטשערקעס, טייפעלסקייט וכדומה, כדי ער זאָל ארויסקומען עכט גוט.

— דאס אַלסדינג האָב איך שוין אליין אריינגעטאָן, האט לוציפער געענטפערט און זיך גענומען לייענען דיא איבעריגע דיפּעשען. ער האט איבערגעלייענט וואס דער רעדאַקטאָר פון „גאַזעטאַ נאַראָדאָווא״ אין גאַליציע פאָדערט. דערנאָך האט ער מיט א רחמנות־פּנימעל א מאַך געגעבען: אַ, דאס איז פון אונזער דניעפּראָוויצער! ער קלאָגט זיך געביך, אז ביי איהם איז שוין כמעט אויסגעטריקענט דאס טינטפאַס. ער האט פּשוט נישט שוין וואס צו שרייבען און דאָ בעדאַרף מען אין דער געהעריגער צייט ארויסגעבען א נומער ! א רחמנות חלעבין !

— געשווינד עפנענן דיא קראנעס ! האט דער אשמדאי געקאמאנדעוועט מיט א געשרייא.

אפשר א ראָטע רוחות האבען זיך א ווארף געגעבען צו דיא קראנעס. דער טינט האט געפליצט דורך דיא „טשערנילאָ־פראָוואָדען" אין פארשידענע ערטער.

פלוצלים איז ארייגעפלויגען א הוילע, א נאַקעטע נשמה, האט געשוועבט ארויף און אראפ וויא א באבעטשקע און זיך אלץ געשלאגען אן דער ערד מיט איהרע פלאם־פייערדיגע פליגעליך, העל בלויא, וויא דער פלאם פון אנגעצונדענעם שפירט. אליין האט זיא אויסגעזעהען וויא א גרויסע, זעהר א דינע בולבע פון זייף, געשפילט פון אלערליי פיינע קאָלירען, וואס האבען פארנומען דיא אויגען. אז מען האט גוט זיך צוגעקוקט האט מען קוים געקענט דערקענען עפיס א געשטאַלט פון לויטער גאז.

— אָך ! האט דער אשמדאי א געשריי געטאָן און זיך אנגעהאפט ביי דיא האָר, אז ער האט זיא דערזעהען. עס איז נסתלק געוואָרען א גרויסער בעל טובה, א גרויסער בעל רחמים, איינער פון מיינע בעסטע אנענטען ! דאס איז זיין נשמה, וואס איז איצט נאָך דער פטירה, געקומען, צו וואוינען ביי מיר אין איינעם מיט דיא נשמות פון אלע בעלי־טובות....

איך האב מיך צו דער נשמה שטארק צוגעקוקט און זיא דערקענט. — דאס איז געווען דיא נשמה פון באמת משונה א ווילדען בעל טובה אין מיין שטאָדט !

— קלאָג, וויין ישראֶליק ! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט מיט א טרויער־דיגען קול. דיין שטאָדט האט פארלוירען א גרויסע אבדה, דיין קהל האט אָנגעוואָרען א גרויסען בעל רחמים, א טצאַצקעלע ! יאָמערט, קלאגט טייפער, רוחות ! איך, אייער מלך, האב פארלוירען דעם בעסטען בעל־עצה, דעם געטרייסטען סאָוויעטניק, אחן איהם בין איך וויא אהן דער רעכטער האנד !

אין דער גאנצער הייל, אין דעם גאנצען טהאל האט זיך געלאזט הערען א שרעקליכער יאָמער אויף אלערליי וויעדע קולות. עס האט זיך געהערט א היילען, וויא א הונט היילט א מאָל שרעקליך ביי דער נאכט הינטער דעם פענסטער, אויך א מיוקען, א וויינען, וויא קעטץ וויינען, בשעת דער פרובפערונגס־צייט, אויף דיא דע־בער. עס האט זיך געהערט א טרויערדיגער הספד פון סאָוועס, א קראקען פון סאראָקעס, א קוואקען פון זשאבעס. עס האט זיך געהערט אויך א שטוטצערען פון שלאנגען, א פישטשען פון שצערעס, א מריקען פון ביקעס, א ברומען פון בערען, א ברילען פון לעמפערטען און א סקריפ וויא פון א ריק־בעט. גלייך וויא אלע ווילדע בעשעפעניש האבען געוויינט, געקלאָגט אויף אזא בעל טובה, אויף אזא כשרה נשמה.

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאלען. שיעור נישט מיט געוואָרען פון אזא שרעקליכען הספד.

דער אשמדאי האט קוים מיט צרות איינגעשטילט דעם עולם, געחאפט דיא נשמה אין זיין האנד, וויא מען האפט א פליג, און זיא מקבר געווען טיף אין דער ערד מיט דיא ווערטער:

— וואס העלפט דאס וויינען, א מענש מוז שטארבען! פריהער אדער שפע־טער דער רוח האט דיך געמוזט האפען. ווער־זשע טאקי בעגראָבען ניין איילען אין דער ערד און נעה צו אלדעשווארצע יאהר! איך וועל מיך מוזען בעגעהען אָהן דיר און געפינען נישקשה איין אנדער שלאק אויף דיין אָרט.... ישראַליק לעב! האט ער נאָך דעם מין הספד זיך געווענדט צו מיר, עס וועט דיר נאָר נישט העלפען, דוא וועסט מיר מוזען אין דיין שטאָדט ווערען א בעל־טובה אויף זיין אָרט.

— איך וויל נישט, איך קען נישט זיין קיין בעל טובה! האָב איך געשריגען נישט מיט מיין קול. האב רחמנות, שיק איין אנדערען אויף זיין ארט. עס זענען דאָ א סך בעלנים, א סך קאנדידאטען אויף בעלי־טובות. שיק וועמען דוא ווילסט און בעפריי מיך פון אזא התמנות!

— זאָג מיר, איך בעט דיך קיין דעות נישט, האט ער געענטפערט, מסתמא וויים איך וואָס איך טהו.

— וואס האסט דוא אין מיר אזוינס דערזעהען? האב איך געשריגען. איך בין חלעבין א שלימזולניק און וועל נאר נישט טויגען צו אזעלכע געשעפטען. איך וועל דיר רעקאמענדירען קלינערע, בעסערע און גענימערע פון מיר. שיק לייבעלע רב אבעלעס. משה'לע רב בינם'ס, טרייטעל רב יוסילעס, פישקע רב ניסעלעס, אדער איינעם פון זייערע כנופיות, איטליכער פון דיא לייט, אין זיין גראד, פארשטעהט זיין עסק און ארבייט אָפּ א זאך וויא א מייסטער. וויא קום איך צו זייא?

— דיא דאָזיגע אלע לייט זענען שוין פארנומען, איטליכער פון זיי האט א שטעלע. עס וועט דיר נאָר נישט העלפען, ישראַליק, זאג איך, אשמדאי, דיר נאך א מאָל. שווייג בעסער און זיי נישט קיין עקשן, אויב עס גלוסט זיך דיר צו לעבען און אויב דוא פארלאנגסט נישט, איך זאָל דיר דאס עקשנות מיט גוואלד ארויס־טרייבען. קיין וואָרט נישט מעהר, שא! ווארום....

ער האט געמאכט אזא שרעקליכע מינע און אזוי געשאָקעלט אויף מיר מיט א פינגער, אז דיא הויט האט אויף מיר געציטערט און פאר שרעק בין איך געבלי־בען שטום וויא דיא וואנד.

— אָט אזוי, ישראַליק, האָב איך דיך טאקי ליב, אז דוא שוויינסט, האט ער

זיך אנגערופען, שוין מיט א זיס שמייכעלע, און א גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. דוא ביסט נישקשה, א גאנץ קלוגעטשקער, ישראליק ! קיין פינגער אין מויל בעדארף מען דיר אויך נישט ארייגלייגען. איך פיהל, אז דוא וועסט טויגען און מיט דער צייט זיין א כלי־שלמה. נאר איידער איך וועל דיר געבען אזא טהייערע שטעלע פון א בעל־טובה, מוז איך דיך אביסיל קלאהר מאכען אין עסק און דיר געבען אן אינס־טרוקציע, וויא אזוי דוא זאלסט זיך נוהג זיין.

„הער, ישראליק לעב ! ראשית חכמה איז א יראת־שמים פנימעל ! יראת־שמים איז ביי א קלוג מענשיל א גוטע קיה. זיא גיט איהם א סך מילך און פוטער, וויא דיא בעסטע האלענדערקע. אזא קאפיטאלנע קיה מוז מען דאריבער שטארק פילעווען, מען בעדארף איהר עפטערס אונטערוואָרפען א בינטעל כפול שמונה ציצית, זיא האדעוועז מיט רבינו תם׳ס תפילין, פארמישען איהר א גרויסען טלית־זאק מיט פארשידענע מיני בלעטליך און שמות, זיא זאל טאקי אוועקשטעהען אי־בער דעם צעבער עטליכע שעה אלע טאג ; מען בעדארף זיא לאזען לעקען מזוזות און פאיען זיא מיט מציצה, מיט חברה־קדישא מעד, מיט יאהר־צייט בראנפין, וכדומה אזעלכע געטריינק. אזוי איז יראת־שמים ביי מיינע אגענטען פון דער פרו־מער קלאסע. מיינע אגענטען פון דער היינטיגער וועלט נעהמען אויך אן א יראת־שמים פנימעל, נאר עפיס אויף איין אנדער ארט. זיי מאכען זיך געוועהנטליך צום תם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זעהר זיס, דרעהען דאס צינגעל אהין און אהער, טראגען זיך געקליידט עפיס נישט קורץ נישט לאנג, זייער באָרד איז עפיס נישט גאנץ און נישט געגאָלט, ווארפען זיך אין אלע זייטען און ווילען פאר איטליכען יוצא זיין. עטליכע זענין צווישען דער כתה דא, וואס האבען לחלוטין נישט אזא יראת־שמים. דערפאר בעשטעהט זייער גאנצע חכמה נישט מעהר וויא אין כח, אין ישטארקייט, אין א קולאק.... זיי זענין אבער טאקי נאר עטליכע. פון אזעלכע ארץ־פיאסקע־עזות פנימער בעדארף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו כל אדם איז זוכה צו אזא מדרגה. — מיין צווייטע געבאָט איז : ר ח מ נ ו ת ! דער פירוש דערפון איז, מען דארף טאָן כל הפסלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און אלץ זא־גען א רחמנות ! שטיקערהייט בעדארף מען א קניפ טאָן, א ביס טאָן, און פאר דעם עולם אלץ זארגען, קרעבצען, זיך אלץ משתדל זיין לטובת הכלל, — מיין דריטע געבאָט איז: ד י א ש ט א ד ט — דאס בין א י ך ! דער פשט דערפון איז גאר פראָסט : זיך און זיין כנופיא זאל מען האלטען פאר דער שטאָדט, און אלע אנדערע טויזענ־טער מענשען זאלען גערעכענט זיין אזוי פיל וויא גארנישט. אז מען ארבייט אפ עפיס איין עסקיל, זאל עס הייסען, אזוי האָט געוואָלט דיא שטאָדט, חאָטש דער עולם

חאט אפילו נישט געוואוסט אויף וואס ער חאט זיך גענומען. — **מיין מעדטע גע־באט איז : י ר א ח ת ! דאס הייסט : בלאט צו שליסען תמיד מיט דעם שטאר־**קען. מען בעדארף זיין פארקניפט און פארבונדען, א שטיינער, מיט דעם בעל־טאקסע. וואס ער איז דיא סבה פון אלע סבות, דער מקור פון אלע טובות, ער איז דיא טובה אליין. ער איז פלייש פון אייער פלייש, ביין פון אייער ביין; דאריבער זאל מען פארלאזען באדאי דעם טאטען אי דיא מאמען און זיך בעהעפטען מיט דעם בעל־טאקסע, צו זיין מיט איהם איין לייב און לעבען. זיי מבטל דיין רצון פאר זיין רצון. כדי ער זאל מבטל זיין א מאל זיין רצון פאר דיין רצון. פון אייך ביידע קען ערשט זיין אגיל ואשמח, קאלעבדיג און שפיצעבדיג. — מיין פינפטע געבאט איז : פ ר י ט ע נ צ י ע ! דאס טייטש: וויפיל מען זאל נישט שטילערהייט נעהמען, וויפיל מען זאל נישט רייסען און פארדינען, זאל מען פאר דעם עולם אלץ זיך קלאגען, נישט זיין צופרידען און האבען שטענדיג פריטענציעס צו דער שטאדט, אז מען ווערט אן, מען דערלייגט, עס איז נישט כדאי, וואס מען פיינינט זיך אזוי לטובת הכלל. — מיין זעקסטע געבאט איז : ל י ו ל ע ! פשוט איז פשוט, מען בעדארף דעם עולם פארוויגען און איהם זינגען עפיס לידליך, ער זאל שלאפען. דער עולם איז א קינד, אז מען זינגט איהם א לידעל, דערצעהלט איהם א מעשה, מאכט ער צו דיא אייגליך און שלאפט; אז מען מאכט איהם בוא, מיינט ער, מען איז א בער; שמייסט מען איהם, קושט ער דיא רוט. דאס בעסטע לידעל צו פארוויגען דעם עולם, איז דאס אלטע לידעל מיט דעם ק ע ע ס ט ע ל ע, נאכדעם געהט יענץ לידעל : „תורה איז דיא בעסטע סחורה", דיא אלטע מעשה „א רב מיט א רביצין", א מעשה פון דער וויסער חברה, פון בעלי שמות וכדומה נאך אזעלכע מעשיות. מיין זיבעטע גע־באט איז: ע ט, ב ע, דער פראסטער פשט פון דיא האלבע ווערטער איז: באם עס טרעפט זיך א מאל, אז דער עולם — דאס נארעשע קינד צושרייעט זיך גוואלד, איז גלייכער אין דער הייסער מינוט גאר נישט צו טאן, עס גרימט איהם זיכער אין בייבעלע, עס מהוט איהם שוין נעביך שטארק וועה. עט, בע ! זאל מען דענסטמאל מאכען עפיס אהן ווערטער. נישקשה, דאס קינד וועט זיך איבערשרייען און וויטער אנשלאפען ווערען, נאך געשמאקער ווי פריהער. — מיין אכטע געבאט איז: מ ב ט ל צ ו ז י י ן ! דאס הייסט ; ווען איינער הייבט נאר אן פלוצלים צו פרעגען עפיס קשיות, עס איז איהם קשה דאס אדער יענץ, זאל מען איהם פשוט מבטל זיין, ער איז איין אפיקורוס, א הילטיי, א גאר ניכטס, עס איז גאר נישט רעכט מיט איהם צו־ריידען. — מיין ניינטע געבאט איז: א נ צ ו ר י י צ ע ן ! דאס טייטש : ווען איינער נעביך שרייעט, וויינט א מאל מיט בלוטיגע טרערען : גוואלד מען קנייפט, מען

גנבים, עס פרעסט וועה! בעדארף מען אויף איהם אנרייצען דיא אינגליך, די זאלען אידים מאכען: בע, בע, שיינער בחור! ער זאגט אוים פון דעם חדר! — מיין צעהנטע געבאָט איז: באבסקע מיטעל! אז דאס דאזיגע קינד ווערדט פארשלאָפט, אוים מענש און פאַכט מיט דער נשמה, זאָל מען נישט לאָזען רופען א דאָקטאָר, מען זאָל הייסען בעסער טאָן אלטע, באבסקע מיטעל, פאָהרען צו א שפּרעכער, צו א ציגאנער, צו א זנאחער וכדומה."

אָט דיא דאָזיגע צעהן געבאָט זאָלסט דוא היטען. — דורך דעם ווענסט דוא מיר געפעהלען, וועסט לעבען גליקליך אין וועהלטיג, דוא מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם-הזה. מיט עולם-הבא זאָלסט-דוא מסלק זיין אנדערע. זאָג זייא צו פלייש און וויין אויף יענער וועלט, נאָך דעם טויט; דוא אבער עס פלייש און טרינק וויין דאָ אויף דער וועלט.

איך האָב אויפגעעפענט דאָס מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען, געשטאַנען און געקוקט וויא א גולם פון דיא דאָזיגע צעהן געבאָט.

— דוא מוזט מאַקי באלד פאָהרען, ישראליק! האָט דער אשמדאי ווייטער געזאָגט. דיין שטאדט איז דערווייל געבליבען אָהן א בעל-טובה. עס קען דערווייל חלילה דערפון עפּיס ארויסקומען גאר נישט קיין גוטס פאר מיר. איך וועל דיר מיט-געבען דיא קליאטשע, זאָלסט אויף איהר פאָהרען רייטענדיג.

— אך! האָב איך א געשריי געטאָן, אז ער האט מיר ארויסגערעדט דיא קליאטשע. איך קען נישט, חלעבין, איך קען נישט פאָהרען רייטענדיג!

— עס, האט ער געמאכט, וועסט קענען נייטקשה! מיר וועלען דיך אויסלעהר-נען. דיא קליאטשע איז זעהר א פאקאָרנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאָהרען רייטענדיג. קוק נישט דאריוף וואָס זיא זעהט אוים נישט אזוי שיין, דערפאר האט זיא אין זיך אנדערע מעלות, זיא וואקסט פון א גאנץ גרויס אָרט. וועסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפּעטער ארויסצולאזען זיא פון דיא הענט. איך פארזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האט מען געבראכט צו שלעפּען דיא אומגליקליכע קליאַ-טשע נעביך. עס איז מיר געוואָרען אלאָך אין הארצען א קוק געבענדיג אויף איהר. פארויסט, פארפינסטערט איז זיא נעביך געווארען. איין גאָט ווייסט, וואס זיא האָט געמוטט אין יענער צייט פון דיא לצים אויסשטעהען נעביך! איך האָב אראָפּגע-לאָזט דעם קאָפּ, זיך געשעהמט, וויא א גנב, איהר צו קוקען אין דיא אויגען און מיך בעוואשען מיט טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, אז איך וועל איך מוזען פאָהרען אויף איהר רייטענדיג און ליגען איהר אויף דעם האלז וויא א משא. קיין אנדער מיטעל האָב

איך פאר מיר נישט געזעהען, וויא זיך דערפון אויסצודרעהען....

— לאמיר קרוינען ישראליקען! האט דער אשמדאי א זאג געגעבען. לאמיר איהם אנקוקען אין שלייער, וואס פאר א פנים ישראליק האט אין דער פארמע פון א בעל־טובה און וויא אזוי ער רייט אויף דער קליאטשע. עולם צום עסק!

עס האט נישט געדויערט קיין מינוט האבען זיינע משרתים אריינגעבראכט א גוזמא קליידער פון פארשידענע קאסטיומען און אלערליי פארמעס. איינער פון דיא לייט, א ממונה אויף דער גארדעראבע, דעם אשמדאי׳ס קאמערדינער, האט מיך גענומען אין זיינע הענט און אנגעהויבען כסדר מיך אנצוטאן. ער האט מיך פאר־קעמט מיט א טשוב, אויסגעשמירט דיא האר מיט א סך פאמאדע, מוס זאאף, צו־געפוצט מיט חכמות דאס בערדיל, אנגעטאן מיר דערנאך א מאנישקע מיט פיער קליינע מוטערפערלנע קנעפעליך אויף דעם הארצען, א מאנטינגען טיכעל אויף דעם האלז, דערנאך א פאר געזונטע שטיוועל געקאוועטע מיט א סך אייזערנע שטיפטען. מחילה א פאר געוועגטענע הויזען, וואס זענין געהאנגען וויא דיא טארבעס, א קאמ־לעטענע קאמזעלקע און א סורדוט לאנג ביז איבער דיא קניע, אויף דעם קאפ א קאשקעט גענעהט עפיס מיט קונטצען.

— א, האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, אז ער האט מיך בעטראכט פון קאפ ביז דיא פיס, דאס איז דיא פארמע פון א קהל׳שען שרייבער! צו אלדע שווארצע יאהר דיא קהל׳שע שרייבער! ישראליקען פאסט נישט אזא מין קאסטיום. זוך אויס עפיס איין אנדער פארמע.

דער קאמערדינדער האט מיך געשווינד איבערגעקעמט, אונטערגעשוירען דיא האר, אויסגעצווינגען דאס בערדיל, אנגעטאן מיר איין אנדער וועסטיל, דאבט זיך פון אטלעס, פארשפילעט העט ביז דעם האלז, א קארטענעס סורדוט הינטען מיט א שפאלט און היבש לענגער פון דעם פריהערדיגען אזוי, אז דיא מאיטקעס האבע אונטען זיך ארויסגעזעהען נאר אויף א צוויי, דריי פינגער. אויף דעם קאפ א סער־יאזנע, א סטאטעטשנע היטעל.

— נוא וואס איז דאס פאר א מין? האט דער אשמדאי ווייטער געזאגט, מיך אנקוקענדיג. א, דיא פארמע פון קהל׳שע דעפוטאטען! תאפען זאל זיי דער רוח מיט זייערע שפאכטען הינטען און מיט זייערע גוזמות טיפע קעשעניעס! ניין, ישרא־ליק בעדארף האבען עפיס איין אנדער פארמע, קוק אן דאס רחמנות־פנימעל זיינס. געפעמ דוא שוין פארשטעהען וועלכע עס וועט איהם פאסען.

נאך און נאך פארמעס האט דער קאמערדינער מיר אנגעמאסטען, און בשעה מיך אנמאנדיג, קעמענדיג אלע רגע אנדערש, האט ער מיך געפוצט, געצווינגען, גע־

ריסען די האָר, אזוי אז טרערען האבען מיך זיך נעשטעלט אין די אויגען. נאָר אויף דעם סוף האט ער מיך אין גאנצען אפגעשווירען, איבערגעלאזט א פאר שיינע פאות, מיר אנגעטאָן א יארמילקע, אויבען א גרויסען ספאָדיק, א העמד מיט א גרויסען, אויסגעלייגטען קאָלנער, פארבונדען מיט בענדליך אהן א האלז טיכעל, א לאנגען טלית קטן, קורצע שאמענע פליודערען, שיך און זאקען, א לאנגע אטלעסענע קאפאָטע מיט א גארטעל און א טוליפעל פון פעה. דער קאמערדינער האט מיך אנ-געקוסט, זיך משונה פארקרימט, געמאכט א וויינשעל און אויף ארויסגעשטעלט דעם צונג.

— דוא שיינסט, ישראָליק! האט דער אשמדאי נעלאכט פאר פרייד, אז ער האט מיך דערזעהען. איך בין פשוט זיך מחיה דיך צוזעהען אין די בגדים! דיין פנים איז אויסגעפריעט וויא א צימעס, דוא שוויצסט אין דעם פעלץ, דוא לויכסט ארויס פון דעם ספאדיק, וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויין, שוויין, ישראָ-ליק, זעהר גוט!.... עס געהט נאך עפים אפ צו דער פאלנער פאָרמע, האט ער געזאגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאמערדינער, דוא נעדיינקסט וויא יוסיל-דינט-שעם פלעגט מקבל פנים זיין א נייעם גובערנאטאָר?

— נערעכט, נערעכט! האט דער קאמערדינער נעענטפערט, איך האב אן דעם זיך נאָר פארגעסען, אָ-וואה, אָ-וואה! באלד אבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האט מיר באלד טאקי הינטען אויף דער פאטיליצע אויסגעגאָלט עטליכע קאלעבדינגע רעדעליך און דארט צוגעשטעלט אויף עטליכע מינוט באנקעס, פון שיינקייט וועגען.

— איצט איז ישראָליק אין דער פאָלנער פאָרמע. האט דער אשמדאי נעזאָגט, אצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאטשע....

מיט גרויס פאראד האט מען מיך געשלעפט צו דער קליאטשע. „רייט ישראָליק, רייט! האט חברה צו געזונגען. אז וואויל איז דיר, וואס דוא האסט זוכה געווען צו רייטען אויף אזא קליאטשע. אויף דער וועלטס-קליאטשע! קריך ארויף מיט די הענט, מיט די פיס, און פאָחר אויף איהר, וויא א פריץ, רייטענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, ביז דער רוח וועט דיך חאפען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין ארט“!

— זיי מיר מוחל, בידנע קליאטשע! האב איך זיא מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר ריקען, מיט פארוויינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואס זאָל איך טאָן, וואס קען איך מאכען? אז לצים צווינגען מיך אויף דיר צו רייטען.... אז אָך און וועה איז אונז ביידע! אָך און וועה איז דיר

נעביך וואס דוא ביסט א קליאטשע, וואס דוא בעדארפסט מיך טראגען, און וועה איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין געצוואונגען צו זיטצען דיר אויף דעם קארק! וואס זאלען מיר בידנע טאן, אז מיר ביידע נעביך זענין אין דער קלעם, אז מיר ביידע זענין אזוי אומגליקליך און געצוואונגען דערצו....

דיא לצים האבען דער קליאטשע נעביך מיט כח דערלאנגט א שמיטץ אזוי, אז זיא האט מיט איספעט א לויף געטאן. עס איז געווארען א מהומה, א געשריי: אורראָ, אורראָ! לויפענדיג האט ביי איהר טיף פונ׳ם הארצען זיך ארויסגעחאפט א זיפץ. איהר זיפץ האט מיר דיא נשמה ארויסגענומען, איך בין געווארען צומישט און אראפגעפאלען אויף דער ערד וויא א סנאפ.

— נישקשה, פאל נאר ביי זיך נישט אראפ, וועסט נישקשה טויגען, ישראליק! האט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפגעזעטצט אויף דער קליאטשע. לאָמיר קיין סך שיחות נישט מאכען, שוין צייט צו פאהרען, חזר ביי דיר גוט איבער מיינע עשרת הדברות, שים נאָ ידך תחת ירכי און שווער מיר, דוא זאלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען וויא א לעהמענער גולם און האב נישט געוואוסט וואס מיט מיר מהוט זיך.

— האיע נישט, האיע נישט, ישראליק! האט דער אשמדאי א זאג געטאן, ניכער טהו וואס מען הייסט דיר; ניכער, דיא צייט איז טהייער.

נישט ווילענדיג האב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זיא ארונטערגעלייגט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האט א ווינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און כוציפער האט מיר באלד אנגעהויבען פארצוקייענען זעהר א שרעקליכע שבועה.

— וואס שוויינסט דוא, ישראליק? האט דער אשמדאי מיט פארדראס א מיר נעזאגט. פאר וואס זאגסט דוא נישט נאך, ווארט פאר ווארט, דיא שבועה? ביי מיר מיינסט דוא וועט אנגעהען שטוקעס, מסירת מודעהליך, וויא ביי אייך, שיינע מענשעליך? ניין! זאג איך דיר, מסירת מודעהליך געהען ביי מיר נישט אָן, ביי מיר העלפט נישט, זיך מאכען וויא געפגערט. שווער!

— איך קען נישט שווערען. האב איך געענטפערט מיט א ציטערדיג קול.

— וואס? הא! האט דער אשמדאי מיט כעס א געשריי געטאן, אזוי אז דיא ערד האט אונטען געציטערט.

דיא קליאטשע האט עפיס א שאקיל געטאן מיט דעם קאפ, גלייך וויא זיא וואלט דערמיט געזאגט: יהודי בלא! האלט זיך טאקי יהודי, אלץ אייערס, לא, לא און לא!

— איך קען נישט שווערען. האָב איך איבערגעהזערט מיינע פריהערדיגע רייד שוין מעהר בעהאַרצט.

— שווער! האָט דער אשמדאי א געשריי געגעבען נאָך שרעקליכער אין כעס, אַזש פונקען זענען איהם געפלויגען פון דיא אויגען און פון דעם מויל האָט אַרויס־געזעצט א רויך.

מיין קליאַטשע נעביך האָט א זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האָט מיך דערמאָהנט איהרע אַלע גרויסע צרות, וועלכע זיא האָט אין איהר לעבען איבערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האָב איך מיך בעטראַכט, וויינִיג שטעהט זיא, שלימזול, אויס פון אַנדע־רע, זאָל איך מיך נאָך אויף איהר נעביך אויף אַנלייגען! וואָס עס וויל מעג זיך מיט מיר זיין, איך בעדאַרף אַזא זאַך נישט טאָן, אויסהאַלטען מוז איך דעם נסיון, טאַקי וויא איין עהרליכער מאַן.

— בשום אופן נישט! בשום אופן וועל איך דיר נישט שווערען! האָב איך דעם אשמדאי קאַלטבליטיג געענטפערט, און אַרויסגענומען מיין האַנד מתחת ירכו. בשעת אַרויסנעהמענדיג האָב איך איהם נאָך, מעשה־שטן, בעדאַרפט גראָד א גראַבעל טאָן דאָרט.

דער אשמדאי איז געוואָרען פלאַם פייער, א מורא איהם געווען דענסטמאָל אָנ־צוקוקען. ער האָט מיט א משונה געשריי א שפּרונג געטאָן אין דער לופטען, זיך אויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פוס אויף דער ערד, דיא אַנדערע אויף דעם הימעל, מיך אָנגענומען ביי דיא האָר און א שליידער געטאָן, וויא א האַלעשקע מיט איטפּעט.

איך בין אַראָפּגעפאַלען וויא פון דעם הימעל! ביי דעם אנהויב פאַלען האָב איך געהערט זעהר א ווילד געלעכטער פון אַלע לצים אין איינעם. דיא קליאַטשע, האָב איך געזעהען, שוועבט אויך אין דער לופטען, דרעהט זיך און פאַלט נאָך מיר.

— אָך, מיר פאַלען, מיר פאַלען!.... האָב איך קוים מיט צרות א געשריי געטאָן.

— נישקשה! האָט מיר דיא קליאַטשע נאָכגעשריגען, אַז איך פאַל, שטעה איך אויף, נישט איינמאַל בין איך שוין אַזוי געפאַלען און פאַרט נישט פאַרפאַלען...

איך בין געפאַלען אַלץ נידריגער, נידריגער ביז איך האָב צום סוף אָנגעריהרט דיא ערד מיט דעם קאָפּ, זיך געטאָן א זעטץ און פאַר גרויס וועהטיג אַרויסגעלאָזט א שרעקליך געשריי.

איך האָב געפיהלט, אַז עפּיס עמיצענס הענט האָבען מיך אַרומגענומען. דאַכט זיך פּונקט ווייזט איבער מיר און הייסע טרעהרען קאַפּען מיר אויף דעם פּנים.

16

פּראַסצא איח מאַמערי!

אויפעפענענדיג דיא אויגען האָב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פּאָל לעבין בעט, בייא מיר אין חדר. מיין מאַמע וויינט און העלפט אונטער עפּיס מענשען, מיך פון דאָרט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט האָב איך אָנגעהויבען מיך צובעטראַכטען, וואָס טהוט זיך דאָ מיט מיר אַזוינס? פון וואַנען האָב איך פּלוצלים מיך אַהער גע־נומען? איך האָב מיך געטאַפּט און געקוקט זעהר פאַרוואונדערט אין אַלע זייטען. אין שטיבעל בייא מיר האָב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל־שם און דיא אַלטע מכשפה׳טע, וואָס האָבען זיך עפּיס געפּאָרעט און געשפּראָכען. דיא מאַמע האָט מיך געטאַפּט בייא דעם קאָפּ און געוויינט.

— וואָס וויינסט דוא מאַמע? האָב איך זיא געפרעגט און פּאָר ליבשאַפט זיא אַ קוש געטאָן.

— אָך, ישראָליק, ישראָליק! האָט זיא געחליפּעט, אָך, וויפיל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאַנען! געדאַנקט און געלויבט איז השי״ת אַבי דוא האָסט שוין געעפענט דיא אויגען. — דוא האָסט אַ גוטען זעטץ זיך געגעבען אַראָפּפּאַלענדיג פון דעם בעט?

— מאַמע! האָב איך מיך אָנגערופען, וואָס איז ווייטער אַזוינס געשעהען?

— אָט פרעג נאַרנישט, פרעג נאַרנישט! אַלץ טאַקי דיינע ביכליך.

— וואָס ביכליך? וואָס מיינע ביכליך?

— אָט יענע נארישע מעשיות, מיט וועלכע דוא האָסט דיר דעם קאָפּ פאַר־שלאָגען. האָט דיא מאַמע אַ מאַך געגעבען מיט דער האַנד. מיילא דוא האָסט זיך איינגעשפּאַרט דווקא צו שטודירען דיא דאָקטאָריע. נוא, וואָס האָב איך געקענט מיט דיר טאָן? אין ברירה. אָבער צו וואָס נאָך אַזעלכע ביכליך, אַזעלכע מעשיות. אַזעלכע שמאָכטעס? וואָס פאַר אַ שיכות האָבען זיי מיט דאָקטאָריע? איינער וויל לעהרנען דאָקטאָריע, נוא, גיה דיר לעהרנען וויפיל דאָס האַרץ דיינע גלוסט, ווען דוא זיך אויסלעהרנען און קענען, טאַקי וואָס קענען הייסט, נאָ דיר אַ בלעטיל, אַז דוא קענסט היילען, האָטש דוא ביסט ווייטליך פון יענע מיני מעשיות. אַלא ניין, זאָלען דיר נישט העלפען אַלע מעשיות. דאַכט זיך, אַזוי האָט בעדאַרפט צו זיין, נאָך מיין ווייבערשען שכל, ועדליג וויא מיין ווייבערשער מוח נעהמט. וואָס טענהן זיי אָבער? וואָס האָבען זיי געענטפערט? אַז איך האָב, נישט היינט געדאַכט, נעהאָט

דאָס לופּעניש צו אומליכען בעזונדער. ניין! מענסט דיר האבען א גרויסען קאָפּ, מענליך אפילו, אז פון דיר זאָל אויסוואקסען א גרויסער מענש, א בעריהמטער דאָקטאָר, אבי דוא ביסט נישט אזוי קלאָהר אין יענע מעשיות, אין יענע מיני היס־טאָריעס, וויא זיי רופען עס עפּיס, איז אינה מקודשת, שטעהט מען נישט אן דיר! נאָט אייך היסטאָריעס, נאָט אייך מעשיות אויף מיין קאָפּ! א ניחייא וואָלטען זיי רבוני של עולם, פערהאַפּט געוואָרען, וואָלט איך, נעביך, פאַרשפּאָרט אזעלכע גרויסע צרות!

— וואָס צרות, מאַמע?

— וואָס צרות, פרעגסט דוא, ישראָליק. סטייטש, ווייניג צרות, וועה איז מיר, האבען זיי, נישט היינט געדאַכט, מיר אנגעמאַכט!

אָט וואָס דיא מאַמע האָט מיר מיט א וויינענדיג קול דערצעהלט:

„אז איך האב מקבל געווען דיין בריף פון דניעפּראָוויץ, דוא האסט עפּיס נישט גוט געענטפערט אויף דעם עקזאַמענט פון יענע היסטאָריעס, און דאריבער איז איין עק פון דיין דאָקטאָריע — האָב איך גערעכענט, אז באַלד וועסט דוא צוריק א היים קומען, וועסט צו אלדע שווארצע יאהר, אוועקווארפען אלע דיינע נארישע פּלאַנען, בעסער חתונה האָבען, און לעבען, וויא גאָט האָט געבאָטען, וויא יודען בעדאַרפען צו לעבען. איך וואַרט אכטאָג — דוא קומסט נישט, נאָך אכטאָג — ביסט נישטאָ, דוא שרייבסט נישט אפילו קיין אות. דער קאָפּ ווערדט מיר צושפּאָלטען טראַכ־טענדיג, וואָס קען עס זיין? איך רוה נישט, איך שלאָף נישט, עס נעהמט זיך מיר נישט אין דעם מויל קיין עסען, דוא ביסט דאָך ישראָליק, מיין איינציג קינד, איין אויג אין דעם קאָפּ! וואָס טויג מיר דאָס גאַנצע לעבען אהן דיר? אין דער שטאָדט האבען דערוייל וועגען דיר זיך ארויסגעלאָזען א סך פאַרשידענע מְמרות. א טהייל האבען געזאָגט, דוא ביסט געשטאָרבען; נאָך א טהייל — זאָל זיי נאר דאָס מויל אפּגעהמען — האבען געזאָגט, יאַקבי דוא האסט זיך געשמדט און וויים איך נאָך זאָגען, וואָס שונאים האבען אויסגעטראַכט. איך האָב שוין מעהר נישט געקענט אויסהאַלטען און בין אליין געפאָהרען קיין דניעפּראָוויץ. קומענדיג אהינצו, וויסט און פינסטער איז מיר, האָב איך דיך געטראָפען אין א שרעקליכער לאגע! דוא ביסט שווארץ וויא דיא ערדע, אויסגעדאַרט, אויסגעדייווערט, אָהן א לויט פלייש אויף דעם לייב, נאר הויט און ביין. — איך פרעג דיך, וואָס דו מאַכסט? ענטפערסט דוא מיר, נישט היינט געדאַכט, עפּיס בויבעריק. איך רייד דאָס און דוא עפּיס לאָקש, בוידעם, א קוה איז געפלויגען איבער דעם דאָך! קוקענדיג אויף דיר איז מיר גע־וואָרען א לאָך אין האַרצען, איך האָב געמיינט, אָט פאַל איך אנידער און שטאַרב.

לייט האבען מיך געראַטהען צו געהען בעטען דיא לעהרערי, זיי זאָלען מיט דיר מטיב זיין, טאָמיר וועט דיא גוטע בשורה אויף דיר חירקען און דוא וועסט צו זיך קומען. איך בין, פאַרשטעהט זיך, געגאַנגען, געוויינט, געבעטען, אבער אומזיסט! זיי האבען מיר געענטפערט; ניין, אוממעגליך! איך האב געדונגען א פוהר און דיך געבראכט צופיהרען א היים. וואס א טאג ביסט דוא אלץ ערגער מרה שהורה׳דיגער געווארען, פלעגסט זיין אלץ פאַרטראכט. נאר אז דוא האסט זיך שוין צורעט האסט דוא, רחמנא ליצלן, גערעדט פאר פייער, פאר וואַסער, געבטעלט חלומות אויף אלע פיינע לייט, אויף אלע אונזערע שיינע, כשרה מענשען, אין דער שטאדט. נאך גוט, א נס חלעבין, וואָס חוץ היימעשע מענשען, האב איך צו דיר קיינעם נישט צו געלאזט, האבען לייט חאטש נישט געהערט און ווייסען נישט, וואָס דוא האסט, נישט היינט געדאַכט, אויף זיי אויסגערעדט. דוא ביזט געוואָרען אלץ שלאפער, שלאפער און זיך אריינגעלייגט צום סוף אין בעט. אקעגען צוויי וואכען ביסט דוא וויא אין היחנערפלעט געלעגען מיט פאַרמאַכטע אויגען, כמעט אָהן א סימן לעבען, נאר וואס צו צייטענס האסט דוא פון דער היטץ גערעדט, דערצעהלט ווילדע מעשיות. אַך, ישראַליק, מיין טהייערער ישראַליק, וואָס דיינע ביכליך, דיינע מעשיות האבען אנגעמאַכט! זאל חלעבין שוין זיין נענוג, גענוג! הלוואי וואָלסט דוא פריהער געפאלגט א מאמען און חתונה געהאט וויא דער סדר־העולם איז, וויא עס פיהרט זיך ביי אונז יודישע קינדער, וואלטען מיר ביידע דאָך בעהיט געווען פון אזעלכע יסורים, אַך, דיינע מעשיות. דיינע מעשיות! אַך דיינע היסטאָריעס, דיינע היסטאָריעס!“....

— דאָס וואקסט אלץ פון זיי, פון זיי, פון דיא גוטע לייט, מיין איך! האט דער בעל שם זיך אנגערופען. ערשט נישט לאנג האב איך געהאט מיט זיי פונקט אזא מעשה. דיא ערל׳טע ווייסט אויך פון דער מעשה, וואס איך האב געהאט. נוא, א שטשאָ, דאָברע בילאָ? האט ער א פרעג געטאָן דיא גויע.

— דאברע, יאק־זשע.... האט מיט א גענייץ געענטפערט דיא גויע, וואס איז געווען בעשעפטיגט מיט דעם שפרעכען. ווין מאַיע פראַווע. עטא איחנע דיעלא. טראַסצא איח מאטערי!

דער פּריזיון

אַ דראַמע

אין פינף אַקטען.

דיא פאַרשוינען.

שמחה מאַריאַשעם. אַ בעל טאַקסע.

שפרינצע. זיין ווייב.

רייזילי. זייער טאָכטער.

זלמן קריסטאַל.

זעלדע, זיין ווייב.

אלכסנדר. זייער זוהן, אַ בן יחיד. רייזילי'ס חתן.

ר' יוחנצע דעם רב'ס.

חאסקיל. זיין זוהן.

חינקע. חאסקיל'ס ווייב.

פייבוש גאָטסוואונדער. אַ לאַנד־שרכן.

מענדיל. אַ משרת } ביי שמחה
דוואָסיע. אַ קעך־מויד } מאַריאַשעם

שמואליה. איין אַלטער, אויסגעדינטער, ניקאַלאַיעווסקער סאָלדאַט.

הערשעלי. אַ יונגער סאָלדאַט.

ניסיע. הערשעלע'ס ווייב, שמואליק'ס אייניקעל.

ר' אליה, גלאַט אַ יוד.

איציק דער קרעמער.

ליפּע דער חלפן.

די מוהמע אָהן אַ נאָז. אַ גאַבאיטע.

דאָס קליינע כלי־זמריל.

נגידים, פיינע יודען, בעלי טובות, ווייסע חברה, פורים שפּילער, איין עולם מאַנסבילין, ווייבער און סאָלדאַטען.

מיין טהייערער מ ש ה !

די צרות אין דער לעצטער צייט האָבען פערשטיינערט מיין הארץ, אזוי אז די צונג האָט מיר זיך נישט געלייגט צו ריידען און די האנד צושרייבען א וואָרט. דאָס איז אזא שוויגען, וואָס מאַכט זיך מיט א מענשען, ווען שטאַרקע יסורים טרעטען צו מיט א מאָל און קאָסט איהם געזונט און לעבען א סך מעהר ווי קרעכצען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען; וואָס אויב אזעלכעס געדויערט אָהן עפּעס א הילף פון דער זייט, איז מען אין א גרויסער סכנה צו ווערען אוים מענש. דו, טהייערער פריינד, האָסט געפיהלט מיין ביטער געמיטה, האָסט פערשטאַנען, אז איך צאַנק און געה אוים ווי א לעכט און זיך גענומען ארויסצושלאָגען מיר די מרה־שחורה פונם קאָפּ. דו האָסט איבער מיר גערעדט און גערעדט און פון דיינע רייד איז מיר אראָפּ דער שטיין פון הערץ. עס האָט אין מיר זיך געעפענט א פרישער קוואַל הייסע געפיהלען און מיר עפּעס א ברען געטאָן אויסצוגיסען זיי אין ווערטער פרייא פאַר דער גאַנצער וועלט. דאָס איז יענער ברען, וואָס וועקט אין וועסנע אויף דאָס בעטריבטע, פאַרוואָגעלטע זומערפייגעלע, ערגעץ אין דער פרעמד, צוריק צו קעהרען זיך ווידער א ה י י ם צו זיין נעסט און צו זיין פריהערדיג שטייגער לעבען . . . . און הגם דאָס יודישע לע־בען אונזערם איז אצינד בעדעקט ארום־און־ארום מיט שווארצע, געדיכטע חמארעס, שטורמווינטען בלאָזען פון אַלע זייטען, אומעטום וויסט, עלענד טרויעריג א שרעק—איז מיר באַלד ביי מיין אויפחאַפּען זיך נאָך אזא לאַנגען שטילשוויינען, אויפן הארצען דאָך געוועזען עפּים גוט. עס האָט מיך עפּעס גע־צויגען אהין, אין יענעם ווינקעל פון יודישען לעבען, וואו עס געפינען זיך מיינע אַלטע בעקאַנטע פּאַרשוינען, פון וועלכע איך פלעג א מאָל דעם עולם דערצעהלען משונה ווילדע, וואונדערליכע מעשיות. עס האָט מיך שטאַרק

זיך נעגלוסט ווידער צו מיינע לייט-: קינות, יאָמער און קלאָג אויף דער יו-דישער שלעכטער לאַגע—אין דער זייט, מיר איז געלעגען מיינס אין זין. שפּי-לען א וויינענדיגס וועל איך נישקשה נישט פאַרזאַמען שפּעטער. מיט צרות האָבען יודישע קינדער, ברוך השם, קיין דאגה נישט. צרות אַלערליי האָבען זייא געהאַט מיט עטליכע טויזענט יאָהר צוריק, צרות אַזעלכע האָבען זיי אַצינד און ווען די אַלע צרות וועלען האָבען איין עק, ווייסט נאָר איין גאָט אַליין וואויל. און דערווייל איז מען דאָך פאָרט נישט מעהר ווי א מענש, א בשר-ודם. עס גלוסט זיך פאָרט א מאָל א קוק טוהן אין דער זייט, א לאַך טוהן, א שפּיל טוהן און טאַקי חאַפּען הינטערווייליכס א טענציל אויך. — מיינע אַלטע פאַרשוינען האָב איך געטראָפען, ברוך השם, אַלע פריש און שטאַרק מיט זייערע אַלע אַלטע קאַפּריזען און משונהדיגע גיינג: זיי פּרוב-פּערען און מעהרען זיך, מאַכען זיך א מאָל נאַרעש און רייסען זיך ביי דיא נעז איבער א שפּילכען אַזוי ווי פריהער. די וועלט, נישקשה, בלייבט א וועלט..... מיר האָבען איינער דעם אַנדערען באַלד דערקענט און גאָר אָנ-געקוואָלען, וואָס, געלויבט איז גאָט, מען זעהט זיך געזונטערהייט. איך האָב זיי אָנגעקוקט מיט גרויס הנאה, גוט בעטראַכט פון אויבען ביז אַראָפּ און גיב אַצינד אַרויס א בעשרייבונג פון א טהייל נאָר פון זייא אין דעם דאָזיגען בוך.

דוא, מיין ליבער משה, האָסט געעפענט מיין פאַרשטיינערט האַרץ, דורך דיר איז די דאָזיגע ווערק מיינע, נולד געוואָרען און דיר ברייננ איך איהם דעריבער במתנה. אויב אַנדערע וועלען דיר זאָגען דערפאַר א יישר-כח, דאָס ווייס איך נישט. איך פון מיין זייט אָבער דאַנק דיר דאָ פאַר אונזער גאַנצען עולם דערפאַר, וואָס דו האָסט מיר דערמינטערט, געטרייסט און געשטאַרקט מיט דיינע קלוגע און גוטע רייד.

דיין געטרייער פריינד נאָך פון די יונגע יאָהרען

דער מחבר.

אָדעססא, 5 יוני, 1884.

ערשטער אַקט
ביי שמחה מאַריאַשעס אין הויז.

ערשטע סצענע.

ניימאַרינס מעסטען שטיקליך וועביל, שפּרינצע און פּייבוש.

ניימאַרינס. צו צוויי און פופציג אַרשין און נאָך מיט א עודף. אויב איין שניט, אָהן געסטקעס און איינזעמצליך פון באַטיסט ווערט אויסגעהן צו פופצעהן עמדער. אָבער עמדער, שררות׳שע! גאָר אַנטיק פון וועביל, דין וויא א רויך און פעסט וויא אייזען. (זייא רייסען) אין א גוטער, מזל׳דיגער שעה! אייער רייזילי זאָל טראָגען און צורייסען געזונטערהייט.

שפּריצע. אמן, אמן, רבונו של עולם! — פאַרגעסט זשע נאָר נישט קיין צוויקליך, מאַכט עס, איך בעט אייך, גוט. וויפיל האָב איך גאָט געבעטען, מיין רייזילין חתונה קליידער דערלעבען צו נייען. מיר פאַר איהר קאָפּ! וואָס ווייסט איהר, וואָס זי איז פאַר א גאָלד.

ניימאַרינס. זאָל איהר לויכטען אזוי דאָס מזל, וויא זיא לויכט און שיינט. דער חתן, נישקשה, מעג אָנקוועלען, וואָס צו איהם איז די הענט פאַלט אריין אזא בריליאַנטענע כלה מיט גילדענע מעלות און מעשים טובים. קינדערליך, אייניקליך און אוראייניקליך זאָלט איהר מיט אייער מאַן, שפּרינצעניו, פון איהר דערלעבען, גרויס נחת און פיל גוטס. וואו איז זי ערגיץ די כלה? לאָמיר איהר חאָטש צו ווינטשעווען.

פּייבוש. (אריינקומענדיג) א גאָט העלף, שפּרינצעלי! (ער קוקט זיך ארום, לייגט אריין די האַנט אונטערן קאָלנער און טהוט זיך א קראַטץ) א פּנים טאַקי, אז מען זוכט געפינט מען. עס האָט מיך עפּיס געצוויגען

דאָס הארץ. האַ, וואוהין געצויגען? צו שפּרינצעלין, שפּרינצעלין! בין איך געקומען און געפונען טע־טע־טע... אקוראט, חלעבין וויא געוווּנטשען.

שפּרינצע. טאַקי אַט וואָס הייסט אַ שדכן, אַ גוטער פריינד. איהר האָט נישקשה אַ חוש הריח און טרעפט תמיד ווען צו קומען.

פייבוש. אויב פייבוש האָט אַ חוש הריח! פון וואַנען וואָלטען זיך גענומען די אַלע זווגים ווען נישט דער חוש הריח? אויף אָנשמעקען איז פייבוש, ברוך השם, אַ בריה, איינער אין דער וועלט. (ער סמאָרעט מיט דער נאָז) וואָרט עפּיס שמעק איך אצינד.... עס שמעקט דאכט זיך עפּיס אזוי וויא לעקיך און בראַנפין.

שפּרינצע. גערעכט חלעבין! אצינד קומט טאַקי לעקיך און בראַנפין. (זי געהט צו דער שאַפע).

פייבוש. (צו דיא נייטאָרינס) ביי מיין יודישקייט! אזא שפּרינצעלי איז נישטאָ מען זאָל ווייט די וועלט אומזוכען. וואָס זאָגט איהר וויא זיא שטויסט זיך אָן. — (שפּרינצע שטעלט אויפ׳ן טיש אַ טאַץ מיט לעקיך און אַ פלאַש בראַנפין מיט קעלישקליך).

נייטאָרינס. (צונויפנעהמענדיג די שטיקליך וועביל אין אַ פּעקיל) זייט געזונט, שפּרינצע!

שפּרינצע. נאַט אייך חאָטש צו שטיקליך לעקיך. אפשר וועט איהר איינטונקען אין אַ ביסעל בראַנפין? — ניין! נוא, געהט זשע געזונטערהייט. למען השם צוויקליך, עס זאָל חלילה איבער אַ צוויקעל אַ עמד נישט קאַליע ווערען (די נייטאָרינס געהן ארוים).

פייבוש (דרעהט דעם שפּיץ בערדיל קוקענדיג אויפ׳ן פלאַש בראַנפין) טריי־טריי ריי, הים הים.

שפּרינצע. מאַכט זשע ברכה, ר׳ פייבוש, וואָס שטעהט איהר?

פייבוש. עט.... ברכה, מהיכא תיתי זאָל זיין ברכה (ער גיסט אָן אַ קעלישיק און נעהמט אין דער האנד) לחיים, שפּרינצעלי!.... עס זאָל זיין וויא מיר ווינטשען. דער זיווג זאָל עולה יפה זיין און מיר זאָלען הנאה האָבען.... ביז דער חתונה איז נישט ווייט און דערנסטמאָל מוז איך בלי נדר געבען שבת פאַר דער מחותנתטע און געה מיט אייך אַ קאַזאַק. (ער טרינקט).

שפרינצע. אוי, רבונו של עולם! אוי לעבעדיגער פאטער, טאטע רחום, צדיק!

פייבוש. אי, פע, שפרינצעלי, וואס איז דאס פאר איין אוי! א חתן האב איך אייך געגעבען טאקי נאר קפריסין, מיט אלע מעלות, און איהר....

שפרינצע. ניין, ר' פייבוש, חלילה נישט דאס, נישט דאס......

פייבוש. ניין, איך וויל גאר נישט הערען, לאזט זיך דינען. אפגילטען בין איך ווערטה זאל מען מיך פאר אזא שידוך. נאט אייך א דרייער פאר יענע פלאסקעדריגעס. עפעס אזא חתן וויא אלכסנדר וואלגערט זיך אויפ'ן מיסט! איהר ווייסט וויפיל מען וואלט היינט פאר איהם געגעבען? אזא געלערענטער, א בריה טע־טע־טע....

שפרינצע. דאס פארשפארט איהר מיר גאר צו זאגען. ווער נאך אזוי וויא איהר ווייסט וויא איך האב מיך געלייגט אין דער לייגג אין דער ברייט ביז מיין שמחה האט געמוזט דעם שידוך איינוויליגען. א קאטאוועס בין איך פון מיינעם אויסגעשטאנען! אי נאך היינט האפט ער זיך א מאל ארוים אקעגען מיט א ווארט.

פייבוש. אוודאי חלעבין מעג אייער ר' שמחה אויף אייך, אויף מיר זיך בלאזען! א פנים ער ווייסט וואס הייסט היינטיגע צייטען א בתולה, וויא איהר קוקט מיך אן, שפרינצעלי, בין איך שוין אין דעם ברויט, הא, פארט וויפיל מיינט איהר? ... וויא דיא מעשה איז, עס האט זיך בייא מיר געדרעהט. אהער א דרעה, אהין א דרעה, עס האט זיך געדרעהט און היינט, זאג איך אייך (ער קוקט אויפ'ן פלעשיל בראנפין) וויא דאס איז א שהכל, אז עס איז פע, חלשות! וואס איז היינט א מיידעל? עס ווערט אזש טרוקען אין האלז ריידענדיג.

שפרינצע. נעהמט א ביסעל בראנפין, ר' פייבוש. לאזט זיך נישט בעטען.

פייבוש. (קווינקעלט זיך) טא, וואס קען עס שאדען. איך וועל אייך צוליב טוהן (ער טרינקט) יא, פע, פע, בנאמנות! — קנישעס א שטייגע־קענט איהר זעהר גוט מאכען. וואס טהוט איהר, שפרינצעלי? איהר נעהמט קעז, טייג און קלעפט אוים גאר א וואוילען קניש. ביי מיר אבער קלעפט זיך די צייטען נישט. ס'איז דא א בתולה, א בחור. דאכט זיך א שידוך, און עס

קומט ר ·רט או״ס א קאַטער. פאַר וואָס ? ווילט איהר וויסען. זאָגט זשע מיר, זאָלט איהר געזונד זיין, וואָס איז דער פּאָסטערנאַק נאָך דעם ערשטען דונער ? פאַרדאָסט, מחילה, חלשות. אָט האָט איהר אייך דאָס שדכנות נאָכדעם אז ביי אונז האָט זיך אָנגעהויבען די בילדונג שמילדונג. עס האָט אי־ ־צען פערלאָרען דעם טעם. בתולות זענין אָהן עין הרע אָנגעזעצט, ווילען נ ־יך חתונה האָבען און חתנים זענין ווי אויסגעטריקענט געוואָרען. די זיינען געבליבען סטיבונעס, האַרטע רעטיך ווי דעמב, יענע ווילען חתונה האָבען גאָר אויף אַ נייעם שניט, עפּיס מיט אויבער הסברות, און אזעלכע, וואָס לאָזען זיך שוין יאָ ריידען שידוכים, קוקען נאָר אויף דער מטבע, הייסען זיך אָפּגילטען. טפו‎א, זאָל עס ווערען! מען מוז נעהמען אביסיל בראָנפין חאַטש עס ווילט זיך נישט. לאָמיר זיין געזונט, שפּרינצעלי ! (ער טרינקט).

שפּרינצע. לאָז אייך וואויל בעקומען. עסט אייך פון דעסטוועגען נישט אָפּ דאָס האַרץ, ר׳ פייבוש. נישקשה, די וועלט איז נאָך נישט חרוב געוואָרען. אזוי לאַנג דער זינדיגער מענש לעבט מוז מען חתונה האָבען. חתנים נישקשה וועלען זיך געפינען.

פייבוש. חאַפּט זיי דער וואַטעלע מאַכער ! אוודאי מעג זיך אייער מאַן בלאָזען. פאַרצוקערן וואָלט מען דאָך היינט אזאַ חתן ווי אלכסנדר. אַ געלערנטער און דערצו נאָך אַ בן יחיד. איהר פאַרשטעהט וואָס הייסט דיינט אזוינס אַ בן יחיד! זינט דער פריזיוו איז אַ מינדסטער לגאָטניק אַ גרויסע מציאה, אַ קאַליקע, אַ בעל מום יקרות טהייער. אַ פּערכיל, מחילה, איז אַ מתנה פון זיין ליבען נאָמען, גאָלד און זילבער. ווען איך האָב צעהן אזעלכע בעל הבתישע טע טע טע טע . . . . זינדיגט זשע נישט, שפּרינצעלי, און מאַכט חלעבין נישט קיין אוי.

שפּרינצע. איך זינדיג נישט, חלילה. איך אויקע נאָר אַ מאָל וויא דערלעב איך שוין איבערקומען דעם היינטיגען פּריזיוו און רייזילים חתן זאָל שוין זיין פריי. ער איז טאַקי אמת אַ בן יחיד, נאָר געה וויים, וואָס קען זיך נאָך מאַכען.

פייבוש. איהר רעדט, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט ווי אַ ליטוואַק, וואָס גלויבט נישט ביז ער צעהלט נישט איבער. איהר האַלט אַ פּנים,

שפרינצעלי, משכון בבית שלם בקעשעניע. (הינטער דער טהיר הערט זיך א קול: בעל הביתטע, בעל הביתטע!)

שפרינצע. בלייבט נאך, בלייבט, ר' פייבוש, מיר וועלען נאך שמיעסין. איך געה נישט אויף לאנג (זיא געהט ארויס).

צווייטע סצענע.

פייבוש, דערנאך דוואסיע.

פייבוש. וואס פעהלט מיר, דאכט זיך, וואס געהט מיר אפ? זיטץ מיר צולייגט דא אויף'ן שטול, וויאביים טאטען אין וויינהויז, אין שכנות מיט לעקיך און א פלעשיל בראנפין, איינער אליין!.... (ער גיסט אן א כוס קוקענדיג אויף'ן פלעשיל מיט א שמייכעלע) לחיים פייבוש!. גאטעניו זאל געבען, דאס רעדיל זאל זיך דרעהן (ער טרינקט געשווינד אויס), עה, האט זיך עס א מאל ביי מיר געדרעהט, געדרעהט. יודען האבען זיך געהאפט ניכער, ניכער חתונה צו האבען. ס'איז געוועזן פרנסה. און היינט.... וואס מיר היינט.. (ער גיסט אן א כוס, טהוט א זופ און שפייעט אויס פע!) היינטיגע בתולות, בחורים משטעהנעס געזאגט!.... עפיס איז זיי גאר נישט איינצובייסען. אלץ אליין, אליין, אפילו שידוכים, אויך אליין צווישען זיך, מיט דער מאדע, מיט דער פאליטיקע. מיין קאפ זאל אזוי נישט קריינקען, ווען רייזילי מיט איהר חתן זאלען איינער אין דעם אנדערן זיך נישט פארליאפען אויב איך וואלט עפיס נע־פויעלט. גלאט זייא האבען זיך אנגעשמעקט און דרינען גאר אונטערגעשטופט. א גוטע וועלט חלעבין, א שעהנע רייזילי!.... שעהנע בתולות, פיינע בחורים דיא היינטיגע, שפארען שוין אן אין בעל־הבתישע ערטער אין גאנץ יודישליבע חייזער! נעה לעב, האב פרנסה פון אזעלכע. (ער דערגיסט דעם כוס מיט א שמייכעלע) הנני מוכן ומזומן לקיים כוס שלישי, עט, נישקשה, בטחון, בטחון!.. לאזען נאר, גאטעניו, דיינע יודעליך אביסיל קומען צו זייערע קרעפטען און זיך פרובפערען און מעהרען, דענסטמאל קנאק איך מיט דער בייטש טשאקענדיג

ארויסשטעקענדיג דער וועלט צעהן פיינען. (ער טרינקט מיט א מאָל אויס און פארקרימט זיך) ביטער! לעת עתה האָב איך א פייג. עס דרעהט זיך, דרעהט זיך דער קאָפּ. א ביטערע, ביטערע צייט. (ער קוקט א ווײלע שטיל שארף אין פלעשיל) דרעה מיך אהין אהער.... צאַפּעל זיך.... דאָ אין דער משקה. צעהן פייגען, חע חע חע! ועמען שטעק פון דאנען? איך מיר אליין טאקי ארויס. קוקו! נאָ, א פייג א פיי.... (ער לאָזט אראָפּהייגגען דעם קאָפּ און שפּארט אָן מיטן שטערען דעם טיש. פונם קאראדאָר הערט זיך א בייזערין. דוואָסיע לויפט אריין געשווינד, פארקאַטשעט דיא אַרבעל ביז דיא עלענבויגענס מיט א בארשט אין דער האנד).

דוואָסיע. נוא א טאָג! א בייזע מהומה אויף מיינע שונאים׳ס קעפּ. עס שטעלט זיך היינט דער גוטער טאָג. דיא בעל הביתטע קאָמאנדעוועט, הוא הא, הא הוא! און דער בעל הבית פארקרימט זיך וויא טרעדא נא פיאָט ניצא, איז עפּיס אויף דער לינקער זייט היינט אויפגעשטאנען. און צו וועמען לאָזט זיך עס אין גאנצען אויס? צו דוואָסיעס קאָפּ! דוואָסיע — דאָס, דוואָסיע — יענץ, דוואָסיע — אהין, דוואָסיע — אהער. דוואָסיע, שונא ציון, צעריים דיך, דוואָסיע. שפּרינג אויס דער הויט!.... אָט האָסט דוא דיר....

פייבוש (וויא פונם שלאָף צוצויגען מיט א גענייץ) א פייג!

דוואָסיע (ארומקוקענדיג זיך פארוואונדערט) טפוא! וואָס האָט זיך מיר געחלומט דיא נאכט און יענע נאכט....

פייבוש (משוכעט זיך) בחורים, פיינע בחורים....

דוואָסיע. א לשון אביסיל!

פייבוש (אויפשטעהענדיג) אזוי, שפּרינצעלע, וויא מחילה אזא ליט־וואַק....

דוואָסיע (אין דער זייט) וויא מחילה א שכור!

פייבוש (אויסקנאקענדיג זיך דיא ביינער מיט א שמייכעלע) הע פּע! א גוטען!.... אויף דער תתונה, אם ירצה השם, געהען מיר, בלי נדר ביי א קאָזאָק. (ער נעהט ארויס)

דוואָסיע (פארקרימענדיג זיך) אָט צוויאָג איך מיך!....

דריטע סצענע.

דוואָסיע דערנאָך מענדיל.

דוואָסיע (שטעהט און בעטראַכט איטליכס ווינקעלע, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ) וואָס דאָ טהוט זיך אַביסיל!... אומעטום ברעקליך, שטיק־ליך נאָר וויא אין אַ הקדש, — טפוּא! אַז רייזילין גלוסט זיך חתונה האָבען איז ווער שולדיג? דוואָסיע! געה קעהר, ריים. דוא נאָר ביסט אַ מענש און יענער חלעבין האָט גאָר קיין נשמה נישט. אוי, דערבאַרמדינער גאָט, לאָמיך היינטיגעס יאָהר אויף עפּיס אויפגעריכט ווערען. שוין צייט, צייט, חלעבין! (זיא נעהמט זיך קעהרען, זינגענדיג דערביי פאַר זיך צו צווינגען אונטער דער נאָז):

אויפ'ן פּריפּעטשיקעל ברענט אַ פייעריל
און אויסען קוימענדיל געהט אַ רויך,
אַז איך דערמאָהן אין מיין בעשעהרטען זעך
פאַרליהר איך אוי דעם קאָפּ און דעם מוֹת.

אין דרויסען געהט אַ רעגענדיל,
אין שטיבעלע איז זעך פאַרנע,
אויף דער גאַנצער וועלט איז אַ פרייד
און מיר איז ביטער און מאַרנע.

(פונם קאַראַדאָר הערט זיך אַ געשריי. דוואָסיע! דוואָסיע!)

דוואָסיע (פאַר זיך). אַ אויף דיא צייט, אויף דיא ציין! אַ קול אַביסיל וויא איין עשו (זיא רופט זיך אָן) אָט געה איך, געה! (אין דער טהיר שטעקט זיך אריין אַ קאָפּ פון עפּיס אַ יודענע. דוואָסיע שושקעט זיך מיט איהר און אין דעם געשושקעריי האפּען זיך בייא איהר ארויס ווערטער הויך אויף אַ קול) אזוי? אויף היינט אין אָוועגט האָט איהר איהם ביי זיך בע־שטעלט? .... גוט, עלקע! .... איך וועל מיך זעהן אויסרייסען. הא, וואָס? שבתדיג זאָל איך מיך אָנטאָן? .... נוא נוא! .... אַ שיינער? .... גוט,

נומ, עלקע.... איך וועל קומען.... נעהט געזונד.... (זיא נעהט ארויף אויבענאָן צו) א יונגער מאן נאָר א וואוילער. א קאָפּ גאָר א פּאנקוכען, א פּאָר באקען וויא צווי פּעטע, פארברוינטע חרעמזליך, א גיידעריל וויא אן אָנגעפּיהלט העלזיל. מחיה! ער איז נישט קיין בעל מלאכה, נישט קיין משרת, נאָר גלאט אזוי זעך א פיינער יונגער מאן. (מיט א זיפץ) עס איז שון גענוג אָך און וועה, אז ר' כתריאל דעם מלמד'ס א טאָכטער זאָל דינען, זיין אין דער פרעמדע, נאָר איך זאָל נאָך נעהמען עפּיס אזא פּאשנע מענשען. ניין! אזא בזיון איז שון צו גרויס.... (זיא נעהט זיך ווידער קעהרען און זינגט צו)

און מיר איז ביטער און מארנע.

טפוא, מיינע שונאים, מיינע שונאים!

און פּלוצלים דאכט זעך עפּיס א שאָרך,

ע־הע, ע־הע, אין הארצען טיאָך טיאָך!

(זיא ווארפט קעהרענדיג אראָפּ מיט דער באַרשט עפּיס א פּידעלע) א, אין דער ערד מיט דעם קאָפּ! נעה שטעל זיך נאָך קלייבען. (זיא הייבט אויף א פּאָר קרעלענע אוירינגליך מיט א קעלנעריל און נעהמט זיך זיי בעטראכ־טען) גאָר אנטיק חלעבין פון אוירינגליך. רייזילים כלה מתנות. עס פארנעהמט דיא אויגען! איך בין א בעלן זיי אָנצומעסטען, וואס פאר א פּנים וועל איך אין זיי האָבען (זיא טהוט אָן דיא אוירינגליך, קוקט אין שפּיגעלע און שמאכט פאר גרויס הנאה) אָך, שיין! מיטן ווייסען קעלנעריל וועט נאָך שעהנער אויסקומען. (זיא נעהמט זיך אָנמעסטען דאס קעלנעריל, קוקענדיג אין שפּיגעלע, מאכט מיט דעם קעפּעלע און זינגט זיך אונטער):

ע־הע, ע־הע, אין הארצען טיאָך טיאָך.

מענדיל (קומט גאנץ שטיל אריין. געהט צו אויף דיא שפּיץ פינגער הינטער דוואָכיען, שאָקעלט איהר נאָך מיט דעם קאָפּ און קושט מיט א האוואיעלע דיא פינגער) א, מחיה, צוקער זיס!

דוואָסיע (שטארק בעשעפטיגט מיט זיך, שמאכט און ברומט אונטער)

צו מיר, צו מיר דוא נשמה מיינע,

ליובע לעב! רופט ער, ליובע איך בעט!

איך געה און קום צו מיין זיס לעבען

און טהו און חאפּ א קוש א גלעט.

מענדיל (שטיל מיט א האוואיעלע) עס קאַטערט זיא, עס האָבען איהר זיך צושפּילט דיא נעבלימען. דאָס ליבע פּלעשעכע א פּנים העלפט. (ער נעהמט ארויס פונם בוזעם עפּיס א פּלעשעלע, נעצט איין א פינגער און דערלאַנגט פּלוצלים דוואָסיען הינטען אויפ'ן האלז א שמיר, מאַכענדיג דערביי)

און טהוא אזן האפּ א שמיר א גלעט.

דוואָסיע (קעהרט נישט טויט נישט לעבעדיג זיך אום און וואַרפט בשעת מעשה ארויס פון מענדילס האנד דאָס פלעשעלי, וואָס צוברעכט זיך אוף'ן פּאָל): אין דער ערד אריין, ימח שמו'ניק איינער! ס'איז מיר ענטפאַלען דאָס געזונד. וואָס איז פאַר א מאָדע קיטצלען זיך? נאט אייך נייעס, ער קיטצעלט!.... איך וועל דאָך דיר דערלאַנגען א קיטצעל, אז דוא וועסט דאָ דיא נכפּה בעקומען.

מענדיל. דוואָסעניו, איך חאלעש, איך שטאַרב! אזוי שיין ביסט דוא היינט. ס'איז דיר אין פּנים נישט אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון. אוי, ליובע לעב, חאַלעש איך, א קוש א קוש!

דוואָסיע. נוא, מענדילי, ווער פאַרברענט! איך האָב נישט קיין צייט.

מענדיל. עפּיס אזא מלאכה, וואָס מען ברויכט דערצו צייט? ! דוואָסיעניו, האָב א רחמנות אויף א יודישער נשמה! איך וועל דיר געבען כלה מתנות אזעלכע אויריננגליך, א סאַמעטען מאַנטיל, א גילדען קייטעלע און א בראָשקע. דוא וועסט ביי מיר זיין א פּריצה, א שררהסטע, א גראַפינע, א פּרינ־צעסין, א רביצין!... (ער האפּט דוואָסיען ארום, פּלוצלים הערט זיך פונם קאַראַדאָר א געשריי: דוואָסיע, דוואָסיע!)

דוואָסיע. א, אויף דיא ציין, אויף דיא ציין!.... אז רייזילין גלוסט זיך חתונה האָבען זעטצט מען פון דוואָסיען דיא נשמה ארויס.... הערסט דוא מענדילי? געה דיר, געה צו אלדע שווארצע יאָהר. לאָז (אראָבוואַרפענ־דיג פון זיך געשווינד דיא אויריננגליך און דאָס קעלנעריל רייסט זיא זיך ארויס פון מענדילס הענט מיט אימפעט אזוי, אז מענדיל פליהט צו א ביינקעל און קעהרט מיט איהם זיך איבער אויף דער ערד.

———

פערטע סצענע.

מענדיל, שמחה און ר׳ יוחנצע דעם רב׳ס.

מענדיל (ראטשקעוועט זיך אויפשטעהן און זוכט דאָס היטעל) אבי דער קאָפּ מיינער איז גאַנץ, דאָס היטעל וועט דער שווארץ יאָהר נישט צו־נעהמען.... אָ, נישקשה, דוואָסעניו, מיר וועלען זעהן, וואָס דוא וועסט היינט אין אָווענט ביי עלקע דער קאָרטענוואָרפערען זאָגען! חא חא חא, א גוטע ממזרתע דיא עלקע. וויא זיא מיהט זיך פאַר מ׳ר! נאָט אייך א פּזמון פון ראש חדש קרעמעניץ, עפּיס א חתן וויל זיא היינט אָנקוקען! חא חאָ חא, דוואָסעניו! חתונה פּגרסט דוא דאָך טאקי צו האָבען, וועסט קומען צופליהען אויסגעפּוצט און לסוף וועט גאָר מ׳נער וויא פונם הימעל אראָפּפאלען. סקאָציל קומט דוואָסעניו! עלקע מיט איהרס, איך מיט מיינס און מיר וועלען דיך איינבייסען.... נישקשה, אין א ש׳דוך איז איטליכער בעגלויבט אויף א ליגען. א יודענע א שדכנתע מעג אויך אָפּליגנערען וויא א יוד מיט א באָרד.... א שדכן איז אפילו חשובער, נאָר וואָס זאָל מען טהון? אז תשעה באָב איז נישטאָ קיין פלייא מוז מען יוצא זיין מיט וואַנצען. (ער הייבט אויף און בעטראַכט דאָס צעבראָכענע פלעשעלי) עס זאָל דאָס איבערבלייבען חאָטש א קאָפּ! פינף און זיבציג קאָפּקעס מיין בלוט האָב איך בעצאָהלט סט מפּעניון׳ אָט פאַר דעם ליבע פלעשעל׳י. ער האָט געשוואָרען אז ביים צוויימען, דריטען שמיר מוז יענע דיך ליב האָבען און ציהן ביי ד א פּאָלעס.... מיר דאַכט זיך, עס האָט אָנגעהויבען טאקי אביס׳ל צו ווירקען, נאָך היינטיגען שמיר איז דוואָסיע געוואָרען ווייכער. ס׳איז שוין גאָר נישט דער וואָרף וואָס פריהער!....

שמחה (קומט אריין און בלייבט שטעהן פאַרוואונדערט) וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס, מענד׳יל?

מענדיל (אנידערשטעלענדיג אין איילעניש דאָס אומגעפאַלענע ביינקיל) נישט או׳סצוהאַלטען פון דער קאַטץ. אוועקגעראַנגעלט האָב איך מיך דאָ אביסיל מיט דער שיינער קאַטץ!....

שמחה. וואָס! מיט יענער, וועלכע איך האָב געטראָפען ערשט אַרויס־שפּרינגענדיג פון דאַנען? אויב יענע איז אַ קאַטץ, ביסט דוא, מענדיל, אַ קאָטער!—אַזוי, שיינעץ איינער, ביסט דוא אַ מענש אין דער טאַקסע! זאָג נאָר, וואָס הערט זיך מיט דיא אָקסען, וואָס מען האָט היינט געקיילעט? ביסט דאָרט אין דער באָינע געווען?

מענדיל. א נס חלעבין, וואָס איך בין בעצייטענס אהין אַנגעקומען. עס האָט געקענט ווערען אַ גוטע חתונה. דער שוחט האַלט אַ לונג און לעבער, ר׳ יוחנצע בלאָזט, שטופּט אַ פינגער, קרימט זיך מיט אַ פאַרפּרומטע פנימ׳ל, וויא ס׳איז איהם עפּיס שטאַרק נישט רעכט און שאָקעלט מיט דעם קעפּעלע. אַז ער האָט מיך דערזעהן וויא איך שטעה און קוק איהם קרום אָן, איז ער געבליבען וויא דערוואָרגען, געמאַכט עטליכע מאָל טאַ, טאַ—און דער שוחט האָט אַ זאָג געטוהן: כשר.... דער רוח זאָל איהם וויסען וואָס ער קריכט אהינצו. נישט אנדערש, ער מיינט שוין ווייטער עפּיס.... קאַרג לעדוויצעס נעהמט ער איבער. אַ, נעהמען זאָל איהם דער ......

שמחה. שאַ, מענדיל! ס׳איז נישט דיין עסק

מענדיל. אָבער זיין עסק איז עס אויך נישט. וואָס פאַר אַ מחותן איז ער מיט דער טאַקסע? קאַרג פאַר איהם מאיר בעל הנס פושקע, ארץ ישראל געלד, נאָך און נאָך און נאָך.... דם צפרדע, כנים איהם, דיא אַלע עשר מכות!

שמחה. תרבית! וויא עפּענט זיך עס דיר אויף דאָס מויל אויף אַזא פרומען, עהרליכען יוד׳ען, וואָס שטאַמט פון בערען, פונם גנילאָפּאַטקער רב׳ס געזינד!

מענדיל. אוי, האָט דער בער לאַפּעס! נים אומזיסט קריכט ער און שטעקט אריין דיא מאָרדע. ער וויל מסתמא אָפּלעקען אַ ביינד׳ל. הלוואי איך זאָל ליגען זאָגען, דער בער זאָל נישט קומען און נעהמען אין דער טאָרבע.

(ר׳ יוחנצע קומט אריין, נים אַ קוש דיא מזוזה און פאַרגלאָצט דיא אויגען מיט אַ זיפצעלע).

שמחה (געהט ר׳ יוחנצען אקעגען) ברוך הבא, ר׳ יוחנצע! זעהר אָנגע־לייגט. חלעב ן.

מענדיל (אין דער זייט) אָנלייענען זאָל ער מיט דעם קאָפּ!

ר׳ יוחנצע. אין א מצוה זאך, ר׳ שמחה.... הגם ס׳איז אביסיל שווערליך, בין לא עליכם עפּיס אוי.... פאַר קודשא בריך הוא איז עס פאַרט קיין תירוץ נישט. וואָס טהוט מען מיט יודישע קינדער נעביך? .... שטעלט זיך נאָר דער טאָג איז אַלץ מצוות, מצוות.

מענדיל. (פון דערוויטען) נאָך גאַנץ פריה היינט כלחוף השור, האָט ר׳ יוחנצע ניכטערהייט געקוקט דאָרט מחילה אין איין אָקס אריין. נאט זאָל זייא נאר דערלייגנערען דיא יאהרען. — וואס ווילען זיי אויף שבת א לעדוויצע צו א לעקער?

ר׳ יוחנצע. בע.... ווייס איך וואָס.... עס.

שמחה (א קוק געבענדיג בייז אויף מענדלין) געה שוין דיר דיין וועג! האסט, דאכט זיך, נייטיגע ארבייט.

מענדיל. ר׳ יוחנצען פרעגען, וואס זייער גוטער ווילען איז, איז דאכט זיך אויך נייטיג. (ער געהט ארויס)

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע אָהן מענדלין.

שמחה. (נאָכדעם וויא א קענען א רגע איז שטיל) אזוי, ר׳ יוחנצע? אין א מצוה זאך, זאגט איהר. — וואס קוועטשט איהר זיך עפּיס, הא?

ר׳ יוחנצע. אוי, אוי, אַלץ לא עליכם מיט דיא מירידין.... לאמיר עס אפּמאכען בקיצור. א שוחט, ר׳ שמחהלי, אוי, נאך א שוחט!

שמחה. ביי אונז איז שוין אָהן דעם דא נענוג שוחטים, וואס קאסטען א קאסע: צו וואס נאך איינער? מען וועט דאך ארויפלייגען ווייטער אויפ׳ן פלייש דער עולם וועט שרייען און נערעכט זיין.

ר׳ יוחנצע. פאר קודשא בריך הוא איז עס פארט קיין תירוץ נישט.... ביי א שטיקעל סירחא קלאפּט דאס הארץ, אפשר חלילה טרעפען דיא אלע נישט. וויא באלד נאר עפּיס א חשש איז שוין אי, אי....אלסדינג כדאי. מען

וועט שרייען! — מילא דאריבער לאמיר נעהמען אויף אונזער קאפ אזא עבירה? דערנאך, אל תפתח פה לשטן, אז קליינע קינדער וועלען שטאר־בען, ווער וועט שולדיג זיין — מיר! פאר וואס, וועט מען שרייען, האט מען צוגעלאזט חטאים!.... געוואלד, וואס פאר א מצוה פאר יודען איז שחיטה!

שמחה. פאר וואס ביז איצנד איז רעכט געווען און פלוצלים איז נולד געווארען נאך א שוחט? א גאנץ איבעריגע זאך, חלעבין. עס וועט שלעכט זיין אי פאר דעם עולם אי טאקי פאר מיר. איהר ווייסט אייך אייערס און איך מיינס.

ר׳ יוחנצע. אוי, לא עליכם.... בקיצור ס׳איז רעכט. הײנט חוץ לזה, מוזט איהר וויסען, וויל ר׳ שמעלקי אויף ווייטער נאך א גראשען איהם פון דער אקע פלייש.

שמחה. נאט איז מיט אייך, ר׳ יוחנצע, וואס רעדט איהר?! א פופצעהן יאהר אז ר׳ שמעלקי נעהמט א דרייער פון דער אקע פאר דיא הילצערנע קלייטליך זיינע אויף פלייש צו פארקויפען. א שפאס וויפיל ער האט שוין איבערגענומען און פלוצלים נאך א הוספה!

ר׳ יוחנצע. און אונזער ר׳ טודריסיל וויל אנשטאט א האלבער טאקי א גאנצע קאפיקע פון דער אקע.

שמחה. פאר וואס, פאר דיא פינף הונדערט קערבליך וועלכע ער האט אויסגעלינען, אזוי הייסט עס, צורעכט מאכען דיא באד מיט דער מקוה! דיא באד איז עד־היום טאקי א חורבה און דיא מקוה שטינקט מחילה וויא פריהער אין עיפוש.... אזוי פיל יאהר נעהמט ער, נעהמט און פלוצלים גאר א הוספה! עס גרוילט דאך דאס לייב הערענדיג. מיר קומט דאך אויס טאקי צוצולייגען דעם קאפ און צרווארפען דיא טאקסע. ר׳ יוחנצע, איך בעט אייך, מאכט עס זאל בלייבען וויא פריהער. לאז מען נישט שרייען.

ר׳ יוחנצע. און אגב טאסי האב איך אליין צו אייך א שטיקעל בקשת. איהר זאלט מיר ניט אפזאגען.

שמחה. אך, אלסדינג פון אייערטוועגען אלץ וואס נאר מעגליך.

ר׳ יוחנצע. ! , א שווערער, ביטערער גלות! — מיין חאסקילי, אוי, בע־דארף נעהן צום היינטיגען פריזיוו. אז אך און וועה צו וואס מיר האבען

זיך דערלעבט, אז א חאסקילי, א ייִדען קינד, פון אזא הייליגער משפחה, דערצו נאך א מטופל געביה מיט ווייב און קינדער מוז בעוונותינו הרבים זיך שמעלען! טאקי נאר משיח צייט. מילא האב איך געוואָלט אייך בעטע — אוי, לא עליכם.... מיינע שטעבעניש אויף דיא שונאי ישראל — בעטען, איבערצוריידען מיט דעם דאָקטאָר און נאך אזעלכע. פארשטעהט איהר?

שמחה. א, שווערליך און דערצו אויף טאקי עפּיס פריקרע........ איז חאסקילי אייערער געוועזט?

ר' יוחנצע. מכח געוועזט איז, צווישען אונז גערעדט, בעוואָהרענט. דיא לעצטע צייט איז ער נישקשהדיג פונם פּנים אראב, נישט צודערקענען איהם.. אָט מכח דעם בעדארף איך וויטער אייער טובה. זלמן, אייער מחותן, מאכט א מורא, באם ביים פריזיוו וועט נישט צוגעהן כשר, וועט ער אויסגעבען.... פארשטעהט איהר מיך.... זיין בן יחיד, דער חתן אייערער, שטעהט אויף אויפ'ן פריזיוו. איהר פארשטעהט?

שמחה. ווילט איהר, חייסט עס, איך זאָל ריידען מיט זלמנען. אָט דאָ האט איהר מיר פארגעבען א שווערען לייענען! איהר ווייסט דאך וויא שטארק מחולק מיר ביידע זיינען. איך געה מיר אויף מיין דרך און ער אויף זיין וויטען דרך.

ר' יוחנצע. און דער חתן אייערער, מישטעהנעס געזאָגט, איז פארקראָכען העט, העט אויף נאך א וויטערן דרך. אי, אי, ר' שמחהלי! וויא קומט צו אייך אזא שעטנז? (ער סמארעט מיט דער נאָז) אלכסנדר! עפּיס, רחמנא-ליצלן, גאר דייטשערעס. ווען מען האט דאָ צופאראהיטען!.... אוי, ר' שמחהלי, זיינט איהר דערפאר ווערטה....

שמחה. פּייניגט מיך נישט, ר' יוחנצע! לאָמיר דערפון, איך בעט אייך, נישט ריידען.

ר' יוחנצע. (אויפהייבענדיג זיך) וואָס זשע, הא, ענטפערט איהר מיר מכח יענעם?

שמחה. וואָס, מכח אייער בקשה?

ר' יוחנצע. אי.... איך מיין מכח דיא פריהערדיגע ענינים.

שמחה. וויא נאָט איז אייך ליב, ר' יוחנצע, רייבט עס אָפּ! מאכט עס זאָל בלייבען וויא פריהער. מכח אייער בקשה וועל איך מסתמא שוין זעהן ....

ר׳ יוחנצע. מא. איך וועל מיך פריוועז.... (ער לאזט זיך נעהן צו דער טהיר און קעהרט זיך פלוצלים אום) גוט חלעבין, איך האב מיך דערמאהנט, עס. איך נעגייטיג מיך אצינר, נעגייטיג איך מיך אין א גמילות חסד. אזוי, עטליכע קערבליך.

שמחה. וואס זשע האט איהר לכתחילה דאס נישט געזאגט! עפים דאס ערשטע מאל איז מיר צונעבען א גמילות חסד. (ער שטעקט ר׳ יוחנצען אין דער האנד אריין) זעהט זשע ר׳ יוחנצע, איך פארלאז מיך שוין אויף אייך.

ר׳ יוחנצע. נוא—נוא. האט זשע אין זינען מכח.... (ער קושט דיא מזוזה און נעהט ארויס)

שמחה. (שטארק אויפגעבראכט) נישט אויסצוהאלטען, תמיד איז נאר גיב, גיב, גיב! יענעמס מקורבים, ארמע קרובים גיב שטעלען אין דער טאקסע, דעם גיב בעשטימטע קצבה, אדער קלאמפערשט גמילות חסדים. היינט לא יחרץ געלד עזות פנימער, אנהאפער, זאגטערס, קאבלעפעל, שטאדטפעטערס, פאקטוירים, דרעהקעפליך, הענטשקע לשון־ריידער, פאטשער־קעסטאבער, עצות געבער, וועלכע מען בעדארפט פארשטופען דיא מיילער און מען מוז נאך שווייגען, געה דערצעהל דעם עולם מעשיות און רייץ אקעגען דיר אויף א וועלט מיט פיינע, לייטישע מענשען.... גנבים, בלוט־צאפערס ווערד פארהאפט אין איינעם מיט דער טאקסע!.... (שפרינצע און רייזילי קומען אריין).

זעקסטע סצענע.

שמחה, שפרינצע, רייזילי דערנאך אלכסנדר.

שפרינצע. איך זאג דיך שוין, שמחה, צייט איינהאנדלען דעם קינד התונה קליידער. גיב געלד!

שמחה. נישט אויסצוהאלטען. איין קול: גיב, גיב, גיב!

שפרינצע. הערט נאר אביסיל וויא ער האט זיך צושריגען! גזלנים ווייכען איהם איבערגעפאלען.

שמחה. זאָלסט דוא מאַקי וויסען שפּרינצע, גזלנים!.... לאָז מיך חלעבין צו רוה. איך בין אסור נישט משוגע, און וויים וואָס איך שריי.

שפּרינצע. גענוג שוין דיינע שטעכווערטליך. מען וויסט, מען וויסט אז דיר געפעלט נישט.... ציה מיך נישט ביי דער צונג. נאָר וואָס וועט עס דיר אָבער העלפען.... מיר פאַר דיין קאָפּ, רייזילי, דוא וויינסט? שאַ, נישקשה! מעגסט זיך חלעבין שעהמען, שמחה. אזוי רעדט א טאַטע!

שמחה. אַי, אַי שפּרינצע!

שפּרינצע. וואָס זאָל איך דאָ מיט איהם טענהן. קום, רייזילי, קום און לאָמיר לאָזען צורוה דעם טאַטען!

רייזילי (צופאַלענדיג צו שמחהן) טאַטעניו, דוא ביסט דאָך אזא גוטער, ליבער טאַטעניו! קריינק מיך נישט, איך בעט דיך און זיי אויף מיר נישט אין כעס.

שמחה. נישט אויף דיר, רייזילי, חלילה! ס'איז דאָ אויף וועמען אנדערש אין כעס צו זיין.

שפּרינצע. דאָס, טאָכטער, איז איין אָנצוהערעניש מיר. מיך מיינט ער.... הא, וואָס פאַרט האָב איך דיר, מיין מאַן, אזוינס געטהון?

שמחה. דוא? נאָר נישט.... ביסט א גאַנץ עהרליכע יודענע, שרייעסט נאָר א מאָל איידער דוא וויסט פאַר וואָס. אפשר האָב איך היינט געהאַט קריינקונג, עגמת נפש און בין דאריבער אביסיל אויפגעבראַכט.

שפּרינצע. בעט איך דיך הונדערט מאָל מחילה. דערצעהל זשע מיר, שמחהניו, וואָס איז אזוינס? דערצעהל.

שמחה. איין אנדערש מאָל, שפּרינצעלי. אצינד מוז איך נייטיג אויף א ווילע אוועקגעהן. — נאַ דיר דאָס שליסעלע און נעהם פונם קעסטעלי דאָרט אליין ארויס וויפיעל דוא בעדאַרפסט. (ער געהט)

שפּרינצע. נעביך. ער האָט נאָך היינט אין מויל נישט געהאַט.

רייזילי. (זעצט זיך און נעהמט אויסצייכנען נאָזטיכליך) און דוא מאַמעניו, האָסט איהם נאָך אביסיל.... ער איז דאָך צו דיר אזוי גוט.

שפּרינצע. מיין ראָליע ביי איהם אויף אלע מיינע ליבע געזאָגט גע־וואָרען. איך האָב דיא דעה. פון דעסטוועגען מוז מען אמאָל — תאַמש נאָר לפנים — זיך טהון א בייזער. שטענדיג גוט טוהר מען אפילו מיט דעם בעס־

מען מאן נישט זיין.... דיא מענער זיינען פייער און מיט פייער בעדארף מען וויסען וויא אומצוגעהן.

רייזילי (האלט איין אויסגעצייכענט טיכעל שפרינצען פאר דיא אויגען) קוק אן מאמעניו P. K., מזל טוב מיר מיט דעם נאמען! אונטער דעם לעצטען אות וועל איך באלד אריינטרעטען אין א נייא לעבען, מיט א נייער פאמיליע און א נייא מזל. איך בין איבערגליקליך.

שפרינצע. גליקליך, טאכטער, זאלסט דוא טאקי אייביג זיין. דאס מזל זאל דיר לייכטען און שיינען וויא דער ליכטיגער מארגענשטערען.

רייזילי. איך בין איבערגליקליך. און דאך פיהל איך אין הארצען מיך עפיס.... וויא זאל איך דיר זאגען.... עפיס אביסיל וויא בעליידיגט. לעב אזוי פיל יאהר מיט דיין נאהמען און פלוצלים פארענדער איהם. עס קומט אוים עפיס זיינען מיר חפצים, מיר בייטען תמיד און טראגען דעם נאהמען פונם בעל הבית, וועלכען מיר געהרען. פריקרע! .... וואס זאגסט דוא, מאמע? דיא מענער זיינען פייער. (אלכסנדר קומט אריין)

שפרינצע. שווייג שוין שווייג, ווייס איך וואס איהר פאלט איין!

רייזילי. (מיט א געלעכטער) דוא הערסט, אלכסנדר, וואס דיא מאמע זאגט, מען בעדארף וויסען וויא מיט פייער אומצוגעהן.

אלכסנדר. פייער איז א גנב. אבער אקעגען וואס? ....

רייזילי. חא חא חא, דאס ווייס איך שוין א קענען וואס. שא! ווארים אט טהוא איך מיך א בייזער.

שפרינצע. (טייטענדיג מיט דעם פינגער אויף דער נאז) אי, רייזילי, ביסט דוא א שפעטערין! (צו אלכסנדרין) ווייס איך, וואס זיא וויל דיר דארט אביסיל פארדרעהען דעם קאפ. (זיא געהט ארויס).

זיבעטע סצענע.

רייזילי, אלעקסאנדר דערנאך דוואסיע.

אלכסנדר. נייעס, רייזילי! זעהר וויכטיגע נייעס.

רייזילי. עפּיס גוטס, הא? שאַ, נישט קיין וואָרט! דיין פּנים זאָל מיר פריהער זאָגען. געהענטער צו מיר מיט דעם פּנים!

אלכסנדר. (שמעלענדיג זיך געהענטער) ע־ע, רייזילי, דוא הייבסט אָן בעצייטען מיך צומושטירען; עס פּאסט חלעבין נישט פאר א רביצין.

רייזילי, וואָס איז דאָס פאר א נייער טיטעל?

אלכסנדר. גאַנץ פּשוט. אז דער מאן איז א רב, איז דאָס ווייב א רביצין.

רייזילי. און אז דער מאן הייסט שמעריל, הייסט דאָס ווייב שמעריליכע. עס פּאַרשטעהט זיך, אלץ דער מאן. נוא, זאָג שוין, וואָס איז אזוינס דיא מעשה?

אלכסנדר. מען וויל, בשעת דיא וויבאָרעס, מיך וועהלען דאָ פאר רב. און ווייסט דוא וועמענס אויפטהוא דאָס איז? ר׳ יוחנצעס! ער האָט עס היינט געלאָזט זאָגען דעם טאַטען מיינעם. וואָס זאָגסט דוא ד״רצו, רייזילי?

רייזילי. און דוא, וואָס זאָגסט דערצו?

אלכסנדר. ס׳איז דאָ צוואָגען אזוי און אזוי. וויל מען, איז א רב עפּיס נישט אזא חשיבות. זאָג נאָר, איך בעט דיך, דוא קענסט פּנחס חאָרט, בעריל מאַראַאָם, פייביל פּאָנפּע, חייקיל קאָכלעפּעל און איציק פּאָלגע מיט דער גאנצער בנופיא?

רייזילי. אָ, זעהר גוט. זיי זיינען שכּורים, ארץ פּיאַסקע עזות פּנימער, שקצים, אָנחאַפּערס, וואָס אין דער קאָרט. נאָר צו וואָס מישט דוא זיי פלוצלים דאָ אויף?

אלכסנדר. אָט וועגען וועהלט געוועהנליך ביי אונז, יודען, און אונטער וועמען א רב איז אונטערוואָרפען!

רייזילי. נוא, אלכסנדר. אויב אזוי, רעדט זשע נאר נישט דערפון. ס'איז דאך נאר א חרפה.

אלכסנדר. וויל מען אבער צוריק שמיעסין, קען א רב, אויב ער פער־לאנגט נאר, זעהר פיל ווירקען. ביי אונז יודען זענין דא גוזמאות זאכען, וואס מען בעדארף און וואלט געקענט פארבעסערען. איך בעריהם מיך נישט, רייזילי, אז איך בין א געלערענטער מיט אלע מעלות, נאר איך האב א יודיש הארץ. איך בין יונג, מיט פרישע קרעפטען און וויל מיט דעם גאנצען לעבען ארבייטען און ברייגען עפיס נוטצען.

רייזילי. אצינד פארדינסט דוא א הייסען קוש. (זיא קושט אלכסנדרין) דוא וועסט אין מיר האבען א רביצין, וואס וועט נישקשה פארדינען צוטראגען דעם נאמען....

אלכסנדר. היינט וייטער, רייזילי, לאמיר רעדען צווישען אונז וויא פראסטע בשר ודם, גאנץ פראקטיש. ליב, האבען מיר זיךביידע טאקי זעהר שטארק. אבער דיא בערעכענונג בעדארפען מיר דאך האבען אזוי: וויא לעבט מען נאך דער חתונה? קעסט עסען, וויא א יודיש פאר פאלק, דאס איז נישט גוט, נישט רעכט נישט שיין, א דערנידריגונג פאר זיך און איין אומגליק פאר דיא קינדער אויף שפעטער. לעבען זשע פונם נדן, וואס דיין טאטע גיט, עפעס אויך נישט אזוי גוט.... (ער לייגט ארויף דיא הענד אויף רייזילים אקסלען) וואס קוקסט דוא, רייזילי, מיך עפעס אזוי שארף אן? דיינע אויגען בליטצען וויא פלאם פייער.

רייזילי. איך שעהם מיך, נאר עס העלפט נישט.... מען מוז מודה זיין, מיר וייבער, זענין שוואכער, ווייכער און נישט אזוי בערעכענט. בעהערשט אונז איינמאל דאס הארץ, הערשט עס שוין אהן א שיעור און מיר לאזען זיך פיהרען העט, העט.... איך קען דער פראקטיקע, דעם ריינעם אמת קאלט אין דיא אויגען אריין נישט קוקען אזוי וויא דוא.

אלכסנדר. אין דיינע רייד איז דא א שארף שטעכווערטיל, וואס שטעכט מיך וויא מיט שפילקעס. איך פארשטעה נישקשה וואס דוא מיינסט. פאר־שטעה זשע אויך וואס איך האב מיט מיינע פריהערדיגע רייד געמיינט. איך האב עס געזאגט אקעגען דעם, צובעווייזען דיר נאר, אז דיא ראבינער שטעלע, וועלכע ר' יוחנצע האט פארגעלייגט, איז אצינד פאר אונז וויא געווינשען....

צי, רייזילי, רייזילי נאך ווייסט דוא נישט וואס פאר א שטארקע שליטה

דוא האסט איבער מיר! (ער נעהמט רייזילין ארום און ביידע שטעהען ארומ־ נענומען א היבשע צייט שטיל. — דוואָסיע קומט פלוצלים אַן מיט א טישטוך און טעלער אין דיא הענד)

דוואָסיע. דיא בעל הביתטע האָט מיר געהייסען גרייטען צום טיש.

רייזילי. (ארויסהאַפּענדיג פון אלכסנדרס הענד) שוין מיטאָג, אזוי פריה!

דוואָסיע. א זאָג אביסיל, פריה! אייך פליהט דיא צייט און מיר דאַכט זיך א שרעק וויא זיא קריכט. ר' אליקים חיריק איז שוין געגאַנגען מנחה דאווגען, טעמצעס קיה איז שוין נעקומען פונם פעלד, דיא היהנער פאָרען זיך שוין זעטצען אויף דער סידעלע, ליפשע שרייעט שוין: הייסע באַבקעס יודעליך! אויפן פריפעטשיק איז שוין קיין פונק פייער נישטאָ און ביי לייטען טראַכט מען שוין ארום דער וועטשערע.

רייזילי. שאַ, דוואָסיע, עפּעס האָט אין דיר זיך נעעפענט א קוואל רייד, דוא שיטסט וויא פון א זאַק. שאַ, לאָז זיין מיטאָג און לאָז מיך געמאַך! (זיא נעהט מיט אלכסנדרין ארויס)

אכטע סצענע.

דוואָסיע און מענדיל.

דוואָסיע. (אויסנעצוואָגען, פארקעהמט יום טובדיג, אין א קליידעל מיט אלע מיני מאָדעס אין איינעם) און אז ס'איז אביסעל פריה, מה רעש!.... ווען אביסעל נישט דערקאָכט, עפּיס אויך נישט אזא אומגליק. איהר האָט ציין, וועט איינבייסען נישקשה.... זיי מעגען אלסדינג. שטעהען זיך ביידע ארומגענומען, קאָשקען זיך, ליובען זיך, טשמאָק, טשמאָק! און דוא דוואָסיע היניע, טרעסנע, נעה, שונא ציון, אוים. בין אויך א מענש, אזוי שמיילט וויא איהר!.... וויא דערלעב איך שוין פטערען דעם שיינעם מיטאָג, פארשטאָפּען זיי דיא מיילער און בעצייטענס ארויסהאַפּען זיך אהינצו... צו עלקין. אוי—

זיסער גאָט לאָמיך שוין אויך עפּעס אויפנעריכט ווערען! (זיא קוקט זיך אן אין שפּיגעל, טאַפּט זיך ביי דיא האָר מיט א שמייכעלע) נישקשה, דוואָסיע איז נאָך קיין מעשה נישט און ווער אנדערע אין דיא פּאַטרעבעס פארשטע־קען.... איך וועל איהם געפעלען נישקשה, היינט ביי דער נאַכט.... מזל טוב! ווערען מאָרגען פריה, לעבין דער יאטקע, מיר עס זאָגען מיינע חברתעס, דוא ביסט למזל א כלה געוואָרען, און אליין בשעת מעשה האָבען דיא נאַל.— א שיינעם דאנק וועל איך ענטפערען, מיט מזל זאָלט איהר לעבען! און דער־ביי טראַכטען: פּגרט, ווערד צוזעטצט פאר קנאה. לאָז זיך יענער פּוקען, עפּעס גאָר מחיה חלעבין. עס הייבען מיר זיך אזש דיא פּיסליך פאר פרייד. (זיא זינגט אונטער, אָננעהמענדיג זיך ביים קליידעל און טאנצט אקעגען שפּיגעל, ווארפענדיג מיטן קאָפּ אין אלע זייטען)

אבינו מלך,
ס'האָרץ איז מיר פרעהליך,
פרעהליך ווֶלען מיר זיין,
טרינקען ווֶלען מיר וויין,
וויין ווֶלען מיר טרינקען,
קרעפּליך ווֶלען מיר עסען,
(חא, וואָס געהט דאָרט נאָך, נאָכן עסען? יאָ, אזוי:)
און נאָך עפּעס נישט פארגעסען.

מענדיל. (קומט אריין, בלייבט שטעהן לעבען דער טהיר און פליעסקעט צו מיט א האוואיעלע) אזא מזל! אזא יאָהר! טאנץ דוואָסיעניו!.... אם ירצה השם אויף חתונות, אויף בריתין, מיט מיר אין איינעם ביז הונדערט און צוואנציג יאָהר!

דוואָסיע. בעקום דיא נכפּה, ימח שמוֹניק איינער! אָט איז ער שוין דאָ, דאָס אָנשיקעניש. בראָש צאַטעוועט ער מיך, געהט מיר נאָך אויף שריט און טריט וויא א קיה א קעלביל.

מענדיל. גראַפינע, פּרינצעסין, רביצין, בת מלכה! א צאָפּ גאָר א פּורים קוילִיטש. א פּאָר באַקען גאָר א פּארברוינטער עפּיל קוגעל. געשמאַק מחיה, עס גלוסט זיך א ביס טוהן (ער טהוט זיך א לאָז) אָט וועל איך, דוואָסיעניו, דיך.... אוש גוא!....

דוואָסיע. (שוין ווייכער) נוא, נענוג, דוא אָנשטעלער, חן-מאַכער! האָרך בעסער, איך האָב צו דיר אַ בקשה.

מענדיל. פון דיינעט וועגען, דוואָסעניו, אין פייער, אין וואַסער!

דוואָסיע. אַ ברודער מיינער איז נעקומען צופאָהרען, איך בעדאַרף היינט ביי דער נאַכט צו איהם געהן. פאַרשטעהסט דוא? און אפשר אויף לאַנג. בעט איך דיך, מענדילי, צובלייבען אין שטוב און אָפּטוהן פאַר מיר אַלע מלאכות.

מענדיל. (מהום זיך אַ חאַפּ און קראַצט דעם קאָפּ) אַי-אַי-אַי! אָט האָסטו דיר שיינס, גראָד איז מיינע אַ שוועסטער אויך נעקומען. דוא היינט בייא דער נאַכט צום ברודער און איך צו דער שוועסטער! פאַר שטעהסט דוא?

דוואָסיע. דיין שוועסטער וועט דער גוטער יאָהר נישט צונעהמען מאָרגען אויך. אַ ברודער איז עפּיס אַנדערש. אָט איז ער דאָ, אַ מאַנספּאַרשוין, און מאָרגען.... וויים איך?

מענדיל. קלוג וויא דער טאָג!.... אַזוי דוואָסעניו, בעט מיך, בעט.

דוואָסיע. מענדילי, סערדצע, ליובעניו, מאַטעניו, נשמהניו!

מענדיל. ליובע, ליובע מיך, דוואָסיעניו. אָט אַזוי פון היינט ביי דער נאַכט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר! געה, דוואָסיעניו, צום ברידער. זייא רוהיג, איך וועל שוין טהון, פון מיר וועט קיין מניעה נישט זיין.

דוואָסיע. עס וועט דיר, מענדילי, זיין אָפּגעגעבען ברויט.... אָט העלף מיר מאַכי גרייטען צום טיש. לאָמיר זייא שוין פאַרשטאָפּען דיא מיילער און וויסען דערנאָך פון אַ לעבען צוזאַנען. זיא זינגט אונטער „אבינו מלך" און געהט טאַנצענדיג אַרוים פון דער שטוב)

מענדיל. חא חא-חא. „און וויסען דערנאָך, מאַכט זיא, פון אַ לעבען צוזאָגען". אָמן, דוואָסיעניו, אָמן! היינט דער נאַכט, מיר ביידע דאַרט ביי עלקין....

צווייטער אקט

א נאס. רעכטס דיא וואַאינסקי פּריסוטססטוואָ. רעדליך מענשען. ווייבער חליפען וויינען, מאַנסבילין שמיעסין צווישין זיך, א טהייל פאַררייסען דיא קעפּ ארויף, שטעהן און קוקען. כמעט אלע מיט שטעקליך און איטליכער האלט דאָס שטעקיל אויף איין אנדער מאַניר: ביי איינעם חייגנט עס אויפן אָרם, ביים אנדערען אויפן אקסעל; דער דרעהט עס פון פאָרענט אין דער לופט, יענער האלט עס מיטביידע הענד פון הינטען און שפּארט זיך דאַרויף אָן. לינקס שטעהט א קלייטעל מיט איין איבערגעצויגען דעכיל איבער דעם גאניקעל. נישט ווייט דערביי זיטצט א חלפן לעבען א טישעל.

פינפטע סצענע.

א יודענע. (אויף א וויינענדיג קול וויא בייא תחינות לייענען) אוי, א לאָך אין הארצען! ...... מיין בערילע, אוי,! ...... מיין בערילע אוי אוי־אוי!

שמואליק (איין אלטער אויסגעדינטער ניקאָלאיעווסקער סאָלדאט נאָר הויט און ביין. אביסעל פארכוסעט. קרימט זיך דער יודענע נאָך מיט א לעבעלע פון א שכור) מיין בערילע. בערילע! .... טפוא, וויסניטרע, וויס־וויסנאָפרע לחי עולמים! אויך מיר א פּריאָם, א חיינטינמאָדישער פּריאָם! בערילע, שמערילע שפּאצירען זיך אהינצו מיט דיא פּיסעליך אליין.... אוי, וואָלט איהר געוואוסט אין יענע יאָהרען „אליין!“ ריקען זיך מיט דיא רגלים אליין .... מיר, וויסניטרע וויסנאָפרע, זיינען געגאַנגען, העָ־הע! מיט א גאַנ־צער האָפּטע אונטערפיהרער, געפּענטעט מיט בראסליעטען. א קאַפּעליע פון קייטען האָט צוגעצימבעלט זום זים זום, עס האָט געקלונגען דיא וועלט, געהאַט א פּנים מראה כהן. און פאַר דער חתונה איז געווען א לאַנגער, א ברייטער פאָרשפּיל מיט כבוד. חדשים לאַנג איז מען אוועקגעזעסען וויא דיא געבן אין

שטייג פארשפארט. אָט וואָס האָט געהייסען א פריאָם בגעלע בגרינע בשמחה רבה ואמרו כלם!

חינקע. (ווייגענדיג אויף א קוויטשיג קָולבין מיט א ניגון) וועה איז מיר, ווינד איז מיר, חאסקיל מייגער, א טאטע נעביך פון קליינע קינדער!

שמואליק (סוקט זיא שאַרף אן שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ) פישששע, האָט זיך צו יאחמערט! א טאטע נעביך פון קליינע קינדער! .... און קליינע קינדער נעביך פון א טאטען, וויסניטרע וויסנאָפּרע, אָט וואָס איך מיינע צייטען! בעהעלפערס אזוינע מיט מעשענע קנעפליך האָבען זיי אויף דיא פלייצעס געטראָגען. עזור דלים הושיעה נא! מארש צאן קדשים, מארש אהין, אזש וואו דער שווארצער פעפער וואקסט דארט ערגיץ און געפאסעט חוירים, געפּעכנעט פאר הונגער, געחאפּט א שמיטציל. קליינינקע גרעסערע אביסיל יעמוד עם כל הנערים!

הערשעלי (א יונגער סאָלדאטיל. מיט נוטען צו שמואליקן) אלטע מעשיות, זיידע! גענוג, מען האָט שוין געהערט זיידע, אלטע מעשיות! —

שמואליק (נעהמט זיך אין דיא זייטען אויסציהענדיג זיך גליך וויא א סטרינקע און טהוט א פייף)

אלטע מצבות פון פארצייטען!

סמירנאָ! וויסט איהר וואָס זייא בעטייטען?

זאָקט יזכור און סמירנא! .... טפוא, א סאָלדאטיקעל, א היינטיג-מאָדיש סאָלדאטיקעל! א צוציסעל מיט קליינע ווענטשעליך, נעבטען ערשט אנגעהויבען צודינען און איבערמאַרגען שוין פארטיג, זיך אויסגעדינט. אב הרחמים! דווארצאט פיאט ליעט סלוזשיל באָנו אי צאריו און גענעסען בערעזעווע קאשע. פיט, פיט, פיט! .... סמירנאָ, מיינע וואָנטשעס זיינען גרעסער פון דיר אין גאנצען. האסט נישט אזויפיל האָר אין קאָפּ וויפיל עס ליגט אין זיי חכברינע לעבט מיט סאזשע. (אָנגעהמענדיג זיך מיט ביידע הענט ביי דיא וואָנטשעס) אויף א סטאָטרע, אז אוך! איז געווען א מורא אָנקוקען אונזערע וואָנטשעס, אָנגע-שמירט און פארדרעהט אָגיל ואָשמח מיט לאַנגע און דינע שפּיטצען. — מאָלאָדעץ שמואל! האָט דער קאָמאנדיר א זאָג געטהון און בשעת מעשה מיר דערלאנגט. גלאט אזוי פון פרעהליכקייט ווענע, טראַף, טראַף אונטער דער מאָרדע. — ראד סטאראטסיא וואשע בראָדיע! האָב איך געשמעטערט און אראָפּגעשלונגען א צאָהן בשמחה רבה ואמרו כלם!

הערשעלי. א היים זיידע, זיך אביסיל צוליינגן! ווען נישט, נעח איך און שיק גיסיען, מיין גיסיען. גיסיע נעביך מוז שוין אוודאי איבערטראכטען וואס דוא ביסט אזוי לאנג נישטא. קום, זאג איך דיר, קום.

שמואליק. זאגט יזכור, אזב פאחאד דעם אלטען זיידען! .... (ער צמאקעט מיט דיא ליפען) צו צוציקעל, ער מוּשטירט! — א היינטיגער מוּשטיר, משטעהנעס געזאגט, א שפרינגען, א דראפען זיך אויף דיא גלייבע ווענט, האלטען ביקסכיך און שיסען, שיסען.... הייא סליש! קענסט דוא אין פאר חתמעטע ארום און ארום תחתונים מיט א היטעל וויא א בלינע אויפן שפיטץ קאפ זיך אויסשטרעקען וויא א דרעננגיל א לאנגע צייט אויף איין ארט? און אויף איין פוס קענסט דוא אוועקשטעהן א שעה, אט אזוי, אזוי (ער הייבט אויף א פוס און ציהעט זיך אויס גלייך) רא־א־א־אז (גיט זיך א פאטש הינטען און מאכט אראפלאזענדיג דעם פוס) פיט! .... (ער פאלט שיער אנידער, הערשעלי חאפט איהם אונטערן ארם און פיהרט איהם אוועק).

חינקע (ווייזט זיך אויף דער גאס שוין אויף איין אנדער ארט, חליפעט און ווישט מיטן פארטוך דיא אויגען) וואס וועל איך נעביך טהון א לעבעדיגע אלמנה? רבוני של עולם! וויא קענסט דוא עס צוזעהן אזא וועטהיג, אזא בושה? האט מען עס א מאל געהערט, געזעהען, אז אזא חאסקילי פון אזא משפחה זאל זיך געהן שטעלען פאר א סאלדאט! .... אליין איז ער נעביך צובראכען, דאר וויא א חארט און זעהט אוים וויא א טויטער.

א יוד (לעבין א רעדיל מענשין) חאסקיל האט אקענען א האלב יאהר פריהער פארן פריזיוו אנגעהויבען צופאסטען הפסקות און איז נעביך אראפ פונם לייב.. דאך האט ער זיינס נישט געשיינסט און חינקע האט היינטיגס יאהר אם ירצה השם ווייטער א קינד.

חינקע. אזא וועטהיג, אזא בושה.

ר' יוחנצע (צוקומענדיג צו חינקין) שא, טיפשא איינע, שא! וואס זאל מען טהון, אז מען איז בעוונותינו הרבים אין גלות.

חינקע. אבער געוואלד רבוני של עולם, וויא קענסט דוא אזוינס צוזעהן, אזעלכס צולאזען? ס'איז שוין טאקי נאר איין עק פון דער וועלט.... שווער, וואו זיינען דיא נגידים, אייערע נגידים? עפים זיינט איהר דאך מיט זייא אין איינעם א טהוער, א גאנצער מאכער אין שטאדט זאכען. זייא זאלען וועלען וואלט גאר אנדערש געווען. מיינע צרות אויף זייא!

ר׳ יוחנצע. שא, זאג איך דיר מיפשא, נישקשה! אזוי גראב מיאוס איז נאך דיא וועלט נישט פארדארבען געווארען. ר׳ יוחנצע דעם רב׳ס זוהן וועט מען נאך אזוי ניך אין געוואנד נישט ארייגשטעקען. יודען נישקשה בלייבען יודען .... (אנבייגענדיג זיך צו חינקין) מיינע נגידים נישקשה ארבייטען אין דעם עסק. גלויב מיר, סאיז רעכט נישקשה! .... (ער מהוט זיך פלוצלים א חאפ) שא, אט איז, דאכט זיך, דארט חאסקילי אליין!

צווייטע סצענע.

חאסקיל לויפט פון דער פריסוטסטווא ארויס מיט איטעם. **חינקע** און **ר׳ יוחנצע** לאזען זיך צו איהם נעבען שווינער הענדום פענדום.

חאסקיל (סאפעט, האלטענדיג זיך ביים הארצען, און קען נישט חאפען דעם אטהעם) הוא אוי, אוי, אוי! ....

חינקע (אויף א קוויטש) א דונער האט מיך דערשלאגען! .... דאס איז דער גוטער אוי, דאס גוטע אויעלי!

ר׳ יוחנצע (צמאקעט מיט דיא ליפען און מאכט מיט דיא הענט שטארק פארוואונדערט) נוא-נוא-נוא! היתכן. הא?

חאסקיל (בלינצילט מיט דיא אייגעליך, סאפעט וויא א גאנז און לאזט קוים ארויס זיפצען) אוף...., בוף.... אוף....

חינקע (ברעכט דיא הענט) אוף, וועה איז מיר! בוף, ווינד איז מיר! דאס גוטע זיפצעלע........ (צו ר׳ יוחנצען) אט האט איהר אייך פאר אייער מיה, אלץ אין מצוה זאכען, אין שטאדט זאכען.

איינער פונם עולם (אין דער זייט) מאהלט אייך צו מצוה זאכען לייגט ר׳ יוחנצע קיינמאל נישט צו. הערט בעסער וואס איך וועל אייך זאגען: איז חאסקילי צוגענומען געווארען איז איין עק מיט דעם נאבאר. (צו איינעם לעבין איהם) מזל טוב, ר׳ זלמן, איהר מעגט זיך שוין פרייען, אייער בן יחיד איז פרייא.

חאסקיל. טא־טא־טא.... טאטע!

חינקע (אויף א קווישש צו ר' יוחנצן) אוי טאטע פאטער, פארחאפט זאלען זייא אייך ווערען אייערע פיינע לייט, רבוני של עולם, אין דער ערד מיטן קאפ אלע אייערע נגידים׳ליך, גלויבט זייא פון היינט אן וויא דעם הונט.

ר' יוחנצע. שא טיפשא; לאז מען הערען א ווארט. חאסקילי וויל עפיס זאגען.

חאסקיל. טאטע.... אבגעלאזט!

ר' יוהנצע (פארגלאצט דיא אויגען) געלויבט השם־יתברך! — נוא, חינקע, וואס האב איך געזאגט? דוא מיינסט טיפשא, ס'איז הפקר א וועלט? גלאט מען נעמט און גיט אפ!....

חינקע (פרעהליך) דא האבען זיך טאקי נאר געמיהט זכות אבות, זכות אבות.

חאסקיל (א מאך מיטן גראבען פינגער) דוא מיינסט, טאטע, מען האט מיך פשוטו־כמשמעו אפגעלאזט? גלאט אזוי זיך גענומען און מיך אפגעלאזט! גיין....

חינקע (פארווארפט מיטן קאפ און ברעכט דיא הענט) איך חאלעש, איך בין פארבי־א!

ר' יוחנצע. א פירוש חאסקילי, א פירוש!

חאסקיל (מיט א גמרא ניגון) ניין!.... דוא מיינסט מען האט געזאגט גלאט: געה דיר, מיינסט דוא? ניין, דאס איז דאך נישט קיין רבותא. וואס־זשע וואלט מען מיך דא געלאזט הערען? א פאר דארטען האט מען טאקי געזאגט: געהט אייך. דאס איז אבער נאר געוועזן על־מנת להחזיר. טאקי תוך־כדי דבור האט מען זייא צוריק גערופען. איינעם האט מען אהן שיהות טאקי אפגעגעבען און דעם אנדערען געהייסען געהען מחילה אין ספיטאל, וויא הייסט עס בייא זייא דארט אויף זייער שיינעם לשון, עפיס אויף ספיטאניע. מילא איז דאך „געה דיר“ דארט עפיס נישט אזא חשיבות, אז דערנאך ז ל נישט זיין דערצו קיין פתח־חרטה. אלא וואס דען־זשע? ניין, מען בעדארף הערען דעם שפיטץ.

ר' יוחנצע (מיט חינקין אין איין קול) ניכער, ניכער, חאסקילי, ציה נישט בייא דער נשמה!

חאסקיל. דיא גאנצע רבותא ליגט אין דעם שפיץ. ער האט געזאגט יענער אדון, מיט דיא עפאלעטין דארט, האט געזאגט.... לאמיך נישט זאגען קיין ליגען. ניין, נישט געזאגט, נישט געזאגט.. א געשרייא האט ער געטאן הא ?) ניין, ניין...... א שפייא געטאן, ער האט פריהער א שפייא געטאן.

ר׳ יוחנצע. למאי נפקא מיניה אזוי צו אזוי ? עפים א גביות עדות ! דא געהט דאך נישט אין דעם געשרייא, אין דעם שפייא. — אין תוך אריין, חאסקיל, אין תוך אריין.

חאסקיל. ניין, לאז זיך דינען, ס׳איז א גרויסע נפקא מיניה, מען בע-דארף עס האבען צום פשטיל. דרינען ליגט דער גאנצער קוועטש, דאס גאנצע בעוואהרעניש. יא, טאקי אזוי, פריהער א שפייא און דערנאך א געשרייא. ער האט אויף יונית א היק געטהון: פאשאל וואן זשיד פארחאטי ! דער פשט דערפון איז נישט גלאט, גנה דיר ! עס זאל נאך א סברא זיין דיך ווידער צו רופען, אלא וויא דען זשע, פאשאל וואן אויף לעולם ועד, געה אויף דער דעה, אז אייביג זאל מען דיין פרצוף פנים מעהר נישט אנ-קוקען ! .... „זשיד פארחאטי !” הייסט אזוי פיל, אז אלע דארט זיינען מודה, איך טויג לחלוטין נישט און האלטען נאך פאר א טרפה׳ן גליק, וואס זייא זיינען מיינער פטור געווארען. אט וואס הייסט אפלאזען, מיט א קוועטש, מחיה נפשות ! ביי זייא להבדיל מעגען אפשר אזעלבע דבורים גאר זיין עפים נישט אזעלבע שיינע, נאר פון וועמען, משטעהנעס געזאגט, מען האט זיך דא צובעליידיגען ? ! .... אדרבה, גאנץ גוט, מחיה, ס׳איז דאך אויסגע-קומען מיטן קנאק.

ר׳ יוחנצע. אבי חאסקילי דוא ביסט אויף דעם עולם, אין א גוטער מזלדיגער שעה ! א פנים עס האט גאר געקענט זיין חלילה אנדערש ? ! עפים שפילט מען זיך מיט צדדים, מיט מיינע זכות אבות ! .... און דיא טיפשא דיינע האט שוין פארלוירען דעם בטחון, געמיינט: עס שמעט הפקר א וועלט....

חינקע (אויפהייבענדיגביידע הענט אין דער הויך) א שבח צו דעם, וואס איך האב דיא הענט ניט געוואשען ! א געפונענער חאסקילי, א געפונענער ! נומל בעדארפסט דוא, חאסקילי, בענשען, וואס דוא ביסט אויסגעקומען ארויס פון זייערע הענט....

חאסקיל. חינקע, דוא האסט געמוזט סלוקערצין, מען האט דיך דארט דערמאנט. ביים באדקעווען מיך און בעקוקען פון אויבען ביז אראפ האט איינער מיט א שמייכעלע מיך א פרעג געטהון, אויב איך האב א ווייב? — פע, עפּיס אזעלכע נארישקייטען! נאר מילא, נוא — איך האב, זאג איך, א ווייב, וויא דער אמת איז, און קינדערליך. דיא זאך א פנים איז אימלי־בען דארט געפעלען, ווארים אלע האבען קוקענדיג אויף מיר עפּיס געלאכט און אויסגעלאזט צום סוף כהאי לישנא: הא א, מאלאדעץ! געה צום ווייב און גלייך דיר אביסיל אוים דיא ביינער. — פע, עפּיס אזוי משונה גראב.... וייער באבעם עסק! — עס האלעשט מיר בעסער דאס הארץ. קום א חיים. עסען! אויף וואס דיא וועלט שטעהט עסען. שוין צייט, דאכט זיך, מיר צו עסען.... אי, וויל איך עסען! (ער וויל געהן און קען נישט פּלאנטען מיט דיא פיס)

חינקע (מיט א זיפץ) א ריהרען זיך אביסיל! א קאטאוועס אזא צייט זיך פּייניגען.... בלייב, חאסקיל, דא מיט דעם טאטען און איך וועל א שפּרינג טחון ברייגען א וועגעלע. (זיא פארשווינדט ניך).

דריטע סצענע.

ר׳ יוחנצע און חאסקיל שטעהן לעבין עולם אין דער דים. אלכסנדר געהט פון דער פּריסוטסטוא ארויס פארטראכט. זלמן און זעלדע לויפען איהם אקעגען. שמואליק.

זעלדע (אין איין אטהעם) אבי דוא ביסט שוין דא, אלכסנדר, אין א גוטער מולדיגער שעה. איך זאל דיך שוין זוכה זיין פיהרען אונטער דער חופּה. הא? דוא שווייגסט.... וואס שווייגסט דוא אלכסנדר? דאס בעטייט עפּים נישט קיין גוטס בעטייט עס. וועה איז מיר, זאג גיכער, זאג, ווארים....

זלמן. וואס איז אלץ אין איין אטהעם? האב אביסיל צייט, זעלדע.

זעלדע. ניין, ער שווייגט, דאס איז נישט קיין גוטער סימן. אלכסנדר, סערדצע, דוא ביסט בלייך.

אלכסנדר. מאמע, איך בעט דיך....

זעלדע. איך זעה שוין, זעה, פינצטער איז מיר!.... זלמן, מיר האבען געפיהרט אונזער איינציגען זוהן צו דער עקדה! (זיא לאזט ארויס א קלאג).

זלמן. איהם מקריב צו זיין אנשטאט א באראן (ער טייט אקעגען מיט א פינגער) אנשטאט א חאסקילין! א יא, מיין זוהן, דוא ביסט א קרבן?!

אלכסנדר. צו וואס, טאטע, אזעלכע שרעקליכע ווערטער? שא, א רחמנות נעביך אויף דער מאמען!

זעלדע (ברעכט דיא הענט) א וועטהיג איז דער מאמען.... פינצטער איז דער כלה........ זיא וועט עס היינט בעקומען דיא וויסטע, פינצטערע בשורה.

אלכסנדר. (חאפענדיג זיך ביים הארצען פארציטערט) אך, בערוהיג דיך אביסיל, מאמע, שפאר זיך אויף מיר אן און שטעה א ווייל ביז דוא וועסט צו זיך קומען. (ער נעהמט זיא אונטערן ארם. צווישען דעם עולם הערט זיך א גערייש. שמואליק ווייזט זיך ווידער, שטארק פארבוסעט, דאס היטעל אויף דער זייט)

שמואליק. סמירנא, וויסניטרע, וויסנאפרע לחי עולמים, נאך שחרית נעהמט מוסף און צווישען, א כוס, א קידוש מיט טרעהרען לכבוד דעם היי־טיגען יום הדין.

זעלדע (מיט א געוויין אנשפארענדיג זיך אויף אלכסנדר׳ן) אך, ווי גליק־ליך מיר זיינען ערשט נישט לאנג אלע געווען....

שמואליק (פייפט און זינגט מיט איין אומטיג ניגונדיל)

אויף א ביימיל, אין א נעסט,
זיטצען טויבען צופרידען,
זיטצען, פיקען, עסען קעסט,
פיהרען דארטען אויס פלידען.

טראלאלא, טרילילי,

ראז, דווא, טרי!

זלמן (אָנווייזענדיג דעם עולם אויף ר׳ יוחנצין און חאסקילין) אָט זיינען דיא זיילען פון דעם יודישען גלות! .... אָט פון וואנען עס נעהמען זיך אונזערע אַלע צרות, מכות, לייד און פורעניות! איין עולם יודען הארעוועט, דארבט, ווערד פארשוואַרצט און בעדאַרף אויסהאַלטען פוילע מיוחסים, בטלנים, צוויאַקעס, וואנצען, כנים, וואָס קריכען, בייסען, שטינקען און פרעסען. קארג וואָס אזעלכע גיט מען אוועק דעם לעצטען ביסען ברייננט מען נאָך זיי קרבנות — קינדער, בני יחידים!

שמואליק. פיטום הקטורת, שטאָפּט קעלבער יודישע קינדער! פיטום הקטורת נפשות צו דער עבודה זרה, נפשות צו דיא ר׳ נעצעליך! ביא איטליכען נעצעלע איז בנים א זעמצעלע און איטליכער שמיילינער ר׳ נעמין האָט געשלאָגען כפרות מיט א קליין יתום׳ל, מיט איין אָרם, בידנע קינד. ונסכיהם כמדבר, דרייא איימער טרעהרען פון איין אָרמער מאמע, א וויסטער אלמנה!...

זלמן (אָלץ אָנווייזענדיג אויף דיא פריהערדינע) קעמץ מיט סאמעטענע לאפּקעליך און שארפע שפּיטציבדינע נענעל! און אזעלכע ריידען פון גאָט, פון יודישקייט, פון פרומקייט, עהרליכקייט און רחמנות ...

איינער פונם עולם. מען וויל רחמנות פון אַנדערע אז ביי אונז אַליין איז איינער אויף׳ן אַנדערען נישטאָ קיין רחמנות. מטופּלם מיט קינדער טהון אַלע מיטעל זיך אויסצודרעהען, נישט קוקענדיג דארויף אז דערמיט קיילען זייא אַנדערע.

א יודענע. נעקיילעט זאָלען זיי ווערען אָהן א מעסער וויא זיי האָבען מיך פאר א יאָהרען נעקיילעט! מיט פיל מיה און גרויסע צרות האָב איך אויסגעהאָדעוועט מיין קינד, מיין איין איינציג קינד, מיין טרייסט און מיין לעבען. פלוצלים גיט מען איהם א ריס מיר אוים דעם הארצען .... איך יאָמער און קלאָג ביז אצינד. אוי, יודישע קינדער! אזא וועהטיג, וואָס א בהמה אפילו קען עס נישט אויסהאַלטען, רעוועט שרייעט נאָך איהר קינד, אז א שטיין קען צוגאָסען ווערען.

זעלדע (אויף א ביטער קול) איין אויג איין קאָפּ, **און דאָס איינציגע האָט מען צוגענומען!**

שמואליק (קריכט זיך נאָך) פלאנכעט!.... א קאַטאָוועס איין אזינ אין קאָפּ! מיר האָבען שוין געזעהען איביידע אויגען—זיבען קינדער ביי א מאמע צונעהמען. שבעה אני יודע, שבעה כוסות כבמחות! (ער פּייפט צו און זינגט)

דראַפּעט צווישען טאָג און נאכט
שטיל א קעטציל זיך ארויף,
צו דיא טייבליך מיאוי געמאכט.
טשיק-טשיק, חאַפּ לאַפּ, פרעסט זיי אויף.
טראַלאַלאַ, טרילילי,
ראַז, דוואַ, טרי!

זלמן. שיינע נפשות, וואס ציטערן נאָר פאר זייער הייטיל! אבי זייער נפשיל מעג פון זייערט וועגען כל ישראל אפילו דיא כפרה ווערען. און אזעלכע הייסען נאָך רחמנים בני רחמנים, אוהבי ישראל! און אויף אזעלכע עפענט זיך נאָך שונאים א מויל צוואָגען, אז אלע זיינען מיר איין קהל, יד אחת.... אוי אונזערע ר׳ יוחנצעס, אונזערע פיהרער, אונזערע תכלית פּאַרזאָרגער און דאס גאַנצע יודישע רחמנות!

חאַסקיל (טאָרעט ר׳ יוחנצען) קום טאַטע! הינקע האָט שוין געבראַכט א וועגעלע. דוא הערסט וואָס ער רעדט?

ר׳ יוחנצע (מאכט מיט א פינגער און רעדט צוציינגען) ווער האָרכט אזא מענשיל, אזא אפּיקורוס! יודען האָבען שוין גענוג אזעלכע איבערגעהאַט און זייא אלע געהערט וויא נאָר נישט. (ביים אוועקגעהען מיט חאַסקילין צום עולם) פאַלט פון דעסטוועגען ביי איך נישט אראָפּ. יודען נישקשה בלייבען יודען....

שמואליק. חי וקים, שרייעט חי וקים, יודישע קינדער!

זלמן (מיט א זיפץ) יאָ, יודען בלייבען טאקי יודען.... בייא אזעלכע אין גלות. — — (צו אלכסנדרין און זעלדען) קומט! דיא זאַך איז נאָך נישט פּאַרלוירען, נישקשה. אלסדינג וועל איך דערוווייזען און חאַסקילי וועט געהען א גאַנג און שמוקען פּולווער.... שאַ, זעלדע, נישקשה חלעבין! גלויב מיר, וועסט עס אין פריידען דערצעהלען ניך און באלד ביי דיין זאָהן צו דער חופּה. קומט א היים!

זעלדע (אוועקגעהענדיג מיט אלכסנדרין) אוי, חרב וויסט איז מיין חיים.

שמואליק (שאָקעלט מיטן קאָפּ, טהוט א פייף און זינגט טרויעריג)

נישטא אין נעסט קיין טייבליך מעהר,
נישטאָ מעהר דאָרט קיין פרידען,
צולעבען איז דיא אַלטע שווער
אליין אָהן זיי'רע פליידען.
טראַלאַלאַ, טרילילי,
ראַז, דוואַ, טרי!

שרייעט חיי וקים. געשמאַיע אייך פארפול, יודישע קינדער! .... (דרעהט זיך איבער אויף א פוס און געהט, מאַכענדיג דערביי ראַז דוואַ, טרי. דער עולם צונעהט זיך אין פארשידענע זייטען).

פערטע סצענע.

איציק דער קרעמער שטעהט ביי דער טהיר פונם קלייטעל. ר' אליה זיטצט אויפן גאניקעל, אויף א ביינקעל מיטן פנים צו דער גאַס. ליפע דער חלפן זיטצט לעבין טישיל.

איציק (שאָקעלט מיטן קאָפּ שאַרף אָנקוקענדיג ר' אליהן און גיט א מאַך מיט דער האַנד) ער רעדט עפּיס אזוינס, אז מען קען אויסגעהן הערענדיג! גלאַט מען נעהמט דעם תּוֹגר און וואַרפט איהם אַרוּם אויף א שפּענדיל! און ענגלאַנד, וואו איז ענגל נד? איהר שפּילט זיך עפּיס מיט ענגלאַנד;

ר' אליה. און וואו איז קירה? דוא שפּילסט זיך, איציק, עפּיס מיט קירה!

איציק (טהוט בייז א שמייכעל) קירה מאָק!

ר. אליה (ווערד אונטערגעטראָגען) הערסט דוא, איציק, דיין וויקטאָריע איז א יודענע מיט א יאַמפּערקע!

איציק (הייבט אויף דעם פוס און קלאפט מיט א פינגער אויפן קנאפעל) וואס ביי דער יודענע מיט דער יאמפערקע ליגט אין קנאפעל האט עס אייער קירה נישט אין קאפ. קירה מאכט נעוועהנטליך נאר פוילע תנועות. דרעהט זיך, דרעהט זיך אין ראסיל ...... און שטעהט תמיד אויף איין ארט.

ר׳ אליה. תרבית! איך קען בעסער קירה וויא דוא (נעהמטנדיג זיך ביים בערדיל) איך בין ברוך־השם אין מיין לעבען, וויא דוא קוקסט מיך אן, שוין צווייא מאל געוועזן אין בראד און איינמאל אזש אין לעמבערג. פארשטעהסט דוא מיך? אין לעמבערג! .... מען בעדארפט קענען יענס לעבען. טע־טע־טעט! ס׳איז נאר עפּיס אנדערש. וואס בעדארף מען מעהר, למשל אביסיל בראנפין, ס׳איז נאר איין אנדער ביסיל בראנפען. ביי אונז איז בראנפין — בראנפין. קירה׳ס אביסיל בראנפין איז אביסיל בראנפין מאסי וואס אביסיל בראנפין הייסט, מען פיהלט, אז מען נעהמט אביסיל בראנפין, עד היום ליגט מיר אין טעם קירה׳ס אביסיל בראנפין.

איציג (פארקרימט זיך) פּישששש! און פאנש איז חלעבין נאר שלעכט, פאנש מיט ענגלאנדס אביסיל ראם. קירה, זאג איך אייך בפירוש נאך א מאל דרעהט זיך און שטעהט אלץ מאקי אויף איין ארט. ער האפט נאר ביי דיא מלכיות שיריים וויא א מקבל.

ר׳ אליה. (שטארק אויפגעבראכט) דער תוגר איז א קבצן!

ליפע (דרעהט אוים דעם קאפ צום גאניקעל) וואו איז, ר׳ אליה, דיא פערציג קאפיקעס, וואס איהר האט ביי מיר גענומען א גמילות חסד אויף שבת?

ר׳ אליה. הרגעט מיך פאר א גראשען. נישטא אצינד, נישט פאר אייך נעדאכט, ביי מיר קיין פרוטה. אח־חא חא! שלעכטע צייטען. — (צו איציקין) יא, איציג, זאלסט דוא מאקי וויסען, דער תוגר איז א קבצן.

ליפע נעהמט נישט פאר אומגוט, ר׳ אליה. מילא דער תוגר איז א קבצן גאנץ רעכט, איז ער זיך א קבצן. לאז ער זיך זארגען אליין פאר זיך. אבער איהר, ר׳ אליה, פאר וואס זאלט איהר ארום אייך עפּיס נישט טראכטען? איהר זיטצט דאך נעביך אהן פרנסה און האט נישט א טאג מיט וואס איבערצוקומען. איך בעט אייך, פאר וואס זאל אייער שמחה מאריאשעס, א שטיינער, נישט לאזען אזא יודען וויא איהר, דרעהען זיך ארום איהם אין

דער טאקסע? למאי פופציג אנדערע, וואס דרעהען זיך דארט ארום. ווייס איך וואס זיי טהון? זיי קוקען דרעהען זיך, מאכען באם, לאז אזא ר׳ אליה זיך אויך דרעהען, קוקען, הא!

ר׳ אליה (גיט א מאך מיט דער האנד) עס.... דברים בטלים. לאז נאר זיין מלחמה וועל איך מיט גאטס כח מיך אוועקלאזען אויף דער מלחמה. נישקשה.... (צו איציקין) דער שפיטץ איז, איך וועט מיך אין וויפיל מען וויל קווארט משקה, אז עס וועט זיין וויא איך זאג.

איציק. במזומנים, ר׳ אליה! איך לייג אויף איין אקענען, אז זיין וועט וויא איך זאג.

(פייבוש קוממ צו צום קלייטעל, דאס היטעל איז איהם פארריסען אויפן שפיטץ קאפ און דאס שטעקיל הייגגט איהם אויפן ארם).

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע און פייבוש נאטסוואנדער.

פייבוש. א גאט העלף, יודען! פון וואס שמועסין עס יודען?

ליפע. גוט, חלעבין, וואס איהר האט זיך דא אונטערגעחאפט, ר׳ פייבוש, זיי האמפערען זיך דא שוין אוודאי א קענען א שעה, אלץ וועגען דער מלחמה מיט דעם טערק, אויך וועגען דיא קאמפאניעס פון דיא קיסריות, און קענען זיך בשום אופן נישט אויסגלייכען.

פייבוש, למאי נפקא מיניה? מסתמא וועלען דאך יודען נישט משוגע זיין, רעדען איבער איין ענין, אין וועלכען עס זאל נישט לינען עפים א שטיקעל כונה.

ליפע. א, קרעפליך זאלט איהר, ר׳ פייבוש, עסען. איהר נעהט טאקי אויף א דרך. אנגעהויבען האט זיך עס פון פון שמחה מאריאשעס חתן, וואס איז הייגט צוגענומען געווארען אין דער דינסט. ר׳ אליה זאגט, אז מוז ווערען אים שידוך. ער זאגט עס נאך מיט א קוועטש פון דער פאליטיקע,

מיט זיין קיימא לן, אז מלחמה מיט דעם טערק מוז זיין און טאקי בקרב, אין א ניכער צייט זיין. (צו ר׳ אליהן) פיהרט, זייט מוחל, אליין אויס אייער געדראנג, בייא איך וועט עס אויסקומען שפיטציכדינער. זאגט, ר׳ אליה, זאגט!

ר׳ אליה. ממילא וועט דאך שמחה׳ס חתן אין דער מלחמה אריין מחויב זיין צוגעהן. ווארום אויך דיא איינענע מעשה, ביסט דוא א זעלנער שמעק זשע פולווער, און וויא באלד פולווער! איז שוין נאר אנדערע דינים.... נמצע וועט שמחה לכל הדעות האבען א מנו אויפן שידוך חרטה צוהאבען. אט וואס איך זאג. אי איציק זאגט גאר קאפויר? נוא, בע.... איציק ווייסט נישט מאי דקאמרי רביצין!

איציק. און ר׳ אליה אין איינעם מיט קירה ווייסט נישט מאי דקאמרי אחשתרנים! (ער געהט אריין אין קלייטעל).

ליפע. היינט פארשטעהט איהר שוין ר׳ פייבוש? און פון דער מחלוקת א׳בער דער מלחמה איז נולד געווארען דער סכסוך וועגען דיא צדדים פון דיא קסריות, ווער מיט וועמען וועט האלטען. היינט ילמדנו ר׳ פייבוש אייער הסברא. עפיס זיינט איהר דאך א לאנד שדכן.

פייבוש (רייבענדיג דאס בערדיל מיט א קנייטשיל) על פי סברא איז טאקי אזוי.... אדרבה, הא? (ער טייט מיט א פינגער אויפן שטערען) איז דאך טאקי עפיס א פלאן. יא, אי וואס?....

ליפע. איך ווייס פון א זיכער ארט, אז מלחמה וועט געוויס זיין. אין פריקאז האב איך א בעקאנט שרייבעריל האט ער אליין מיר עס געזאגט יאקבי א יודישע נייא צייטונג — טפוא! וויא הייסט זיא דארט? — שרייבט אויך אזוי פון א זיכער ארט.... הערשעלי דער סאלדאט האט מיר עס אויך געזאגט. ניסיע, זיין ווייב, האט צובייטענדיג היינט בייא מיר א קערביל עפיס שטארק געזיפצט, מיין איך, סאיז א פנים נישט גלאט.

פייבוש (שטארק פארטראכט) מילא איז שוין איין צד דא.... און דער צווייטער? דער צווייטער? .... (ער ריקט ארויף שטארק דאס היטעל, שטעקט אריין טיף הינטער דעם קאלנער און טהוט זיך א געשמאקען קראטץ) אז מען זוכט געפינט מען.... ס׳איז רעכט! מען בעדארף ארום דעם טאן און דיי צתריפפיהרען?

ליפּע (אַנקוּקענדיג פייבוּשין פאַרוואונדערט) וואָס ? ! ועמען, ר׳ פייבוּש צונויפפיהרען ?

פייבוּש. עט.... מיר איז אנב ארויף אויף דעם מוח מיינס עפּיס איין עסקיל.... נישטאָ קיין צייט. א גוטען ! (ער פליהט געשווינד אוועק)•

ליפּע. עפּיס איז מיר היינט מיין פייבוּש שטארק צוטראָגען ! איהר האָט בעמערקט ?

איציק (שטעהענדיג אין דער טהיר פונם קלייטעל און אויסשטרעקענדיג דעם קאָפּ צו דער גאס) אוי אוי האָב איך בעמערקט, וויא ער האָט פון ר׳ אליהם נעדראנג זיך פארקנייטשט, גלייך וויא ער וואָלט איינגענומען ריצענאייל. א גוט אָפּפיהרונגס מיטעל, חלעבין ! ער איז טאקי באלד אנטלאָפען.

ר׳ אֶליה (א צמאָק געבענדיג מיט דיא ליפּען) א חכם פון דער מה־נשתנה ארויס. בע ! .... פרעגט איהם בחרם וואָס ער בעבעט, אבי גע־בעבעט ! ......

איציק (לויפט ארויס צום עק גאניקעל און רופט אויף א קול האַלטענדיג דיא האנד איבער דיא אויגען) מענדיל ! מענדיל ! (צו ליפּען טהוט איהם נאָר, זייט מוחל. דאָרט א רוף, ר׳ ליפּע !

ליפּע. מענדיל, מענדיל ! — בראָש איז ער טויב — אָ מענדיל, מענדיל, מענדיל !

זעקסטע סצענע.

דיא פריהערדיגע און מענדיל.

מענדיל (צוקומענדיג צום קלייטעל) גרויסע נסים, חלעבין, וואָס איך בין נישט מעוּבּרת. מען קען מפּיל זיין פון אזא געשרייא !

איציק (מיט א פינגער אויף דער נאָז) צו מיר וויכסט דוא שוין נישט שמעקען ? אַז מען שיקט דיך עפּיס קויפען, קויפסט דוא עָרגיץ אנדערש.

אַ דוא פּלבוניק! וואַהין ביסט דוא עס ערשט גאַר אַהן אַ נשמה אַזוי געלויפען?

מענדיל. טפוא, איך האָב היינט דאָס גוטע לויפעניש! פון פריה מאָרגען אָן טראָגט עס מיך וויא אַ רוח אַ מלמד. לויף און לויף און טו באַלד טאַקי ווייטער לויפען.

איציק. ניין כלבוניס! אַבי איך האָב דיך שוין דערטאַפּט, וועסט דוא בייא מיר אַזוי גיך נישט אויסדרעהען זיך. זאָג, וואָס בעטייט אַזוינס דאָס לויפעניש? זאָג, מענדיל, זאָג מיט פּיסקעס!

ליפע. זאָג, מענדיל! איך בין דאָך שוין טאַקי צוקאַווע: זאָג זשע, זאָג!

ר' אליה. אז צוויא יודען זאָגען: זאָג! איז נישט דער דרך ארץ זיך אָפּצוזאָגען. מילא וואָס קען עס דיך אַרען צוזאָגען? זאָג שוין, זאָג, אַז דוא וועסט זאָגען.

מענדיל (אָנהאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ מיט אַ האַוואַיעלע) אי־אי־אי, האָט רחמנות יודישע קינדער! פון אַלע זייטען אַ זאָג־זאָג־זאָג! אַז עס רייסט מיר אויף דעם מוח. שאַ! איך וועל מיך אויסקויפען פון יודישע הענט און אַלסדינג, וויא איך בין אַ יוד! אין איין אָטהעם אָפּזאָגען. — שלום עליכם! — עליכם שלום! — מה שמיכם? — מענדיל, נאָך אַ בחור. ר' שמחה'ס אַ משרת. — לויף היינט פריה כלחוך השור אין דער באַינע. לויף פון דאָרט אַ היים און האָב אַ באַרג אַרבייט. — אָמנם חטאתי! פאַרגלוסט זיך פון אַלע מלאָכות מיר אין דער קעך, סוזגניג מוצוגניג מאַכען מיט דוואָסיען. — איך איהר: דוואָסיעניג, ליובעניג, און זיא מיר: ווער פאַרברענט! — גיב איך זיא אַ קליין ציהעלע און מיינע אין איין כעס מיט אַ געפּילדער.... בלייבט לעבין מיר זיטצען אויפן מאַפּטשאַן. — לויפט פלוצלים אַריין דיא בעל הביתטע. — צולויפען מיר זעך וויא דיא פאַרסאַמטע מייז. — מיינער פוטץ אין שטוב אַריין, — וואַרף אין אייליגעניש, קויפעניש עפּיס אַראָפּ, טראָך, טראָך! — נעשווינד אַ לויף אין אַנדערען חדר. — לויפט אַריין דיא בעל הביתטע, בטעלט חלומות. — האַפּט זיך אונטער דער שניידער מיט רייזילים חתונה קליידער. — אַ לויפעניש צו רייזילין אין חדר. — מיינער אַ פליה צוריק אין שטוב אַריין. — טראָגט דער רוח אָן דאָס גוטע מוהמעניג האַלצע אין שלייער. — מאַכט אין איין אָטהעם: שפּרינצע.... האַ, נישטאַ.... מענדיל, וואו דיא בעל הביתטע? — לויפט אָן דיא בעל הביתטע און רייזילי אין אַ חתונה קלייד. נאָר אַ פּריצת.

— פארניכטן געזונט! ווינטשטוועט צו האַלצע, נאר מיט מעהר מזל. אָפּגע־ געבען אוי דיין חתן! — רייזילי פוטץ אויף דער קאנאפּע, קאַלט וויא אייז. — א געשריי, א לויפעניש! — דער בעל הבית לויפט, ווערטעלט זיך מיט דער בעל־הביתטע. — לויפט דיא בעל־הביתטע פארוויינט ארויס. — לויפט דער בעל־הבית צוקאַכט אוועק. — א געשרייא: לויף מענדיל אין דער אפּטייק! — נעהמט מיינער דיא פיס אויף דיא פּלייצעס און לויפט. — שרייעט ר׳ איציק, מענדיל! — קווימשעט ר׳ ליפּע: מענדיל מענדיל! — א גערייידערייא, א גע־ זאַנגערייא! זאַג זאַג־זאַג! — האָפּ איך אָפּ אין איין אָטהעם וויא דיא עשרת בני המן ביז ויזתא. — האָט איהר שוין אָפּגעהערט דיא מגילה, ווייסט איטליכס פּיטצעלע, האָט־זשע רחמנות, יודען, אויף א יודישער נשמה! לאָזט און לאָמיך לויפען ווייטער!

איציק. א, צו אלדע גוטע יאָהר, ממזר איינער! א שיינער תכשיט ניש־ קשה, א פארשלעפּטע קריינק פון זיין ליבען נאָמען. (ער נעהמט און גיט מענדלין אין דער האנד) נא, משלחת, א שטיקעל מאנדעל־זייף פאר דיין דוואַסיען.

מענדיל. זיא זאָל האָבען מיט וואָס מיך צוזייפען. אוי זייפט זיא מיך, יודישע קינדער! (ער נעהמט אוועק. צום קלייטעל קומט צו א קונה, איציג נעהמט מיט איהם אריין).

ר׳ אליה (צו זיך אליין) טע־טע־טעט .. נוא, וואָס וועט ווייטער זיין? (געניצט אויף א קול) אהו הוך! (נעהמט פונם בוזעם ארויס א צוקנייטשט פאפּיריל, טרעסעט ארויס א קאפּ צוריבענעם טאבאַק און פריווט מאַבען א פאפּיראָס) אָח הא חאָ! עס וועט דערפון גאר נישט ווערען. מען בעדארף געהן א בעט טהון בייא יענעם א ציגאר טיטון. (ער הייבט זיך אויף פונם ביינקעל, גלייכט זיך אוים דיא ביינער, און געהט אריין אין קלייטעל.

———

זיבעטע סצענע.

שמחה מאַריאַשעס און פייבוש ווייזען
זיך אויף דער גאַס, האַלטענדיג אין אַ שמיעס.

פייבוש. איך זאָג עס אקעגען דעם, ר' שמחה, נאַט אייך אַ דרייער פּאַר מענשענס שׂכל! אַלץ השם יתברך.... ס'איז דאָך בעשיינפּערליך אַ חידוש נפלא! אדרבה טאַקי, לאָמיר זיך נישט נאַרען. האָט מען דען אייך נישט אָנגעשלאָגען לייטעשערע, אין אַלע אופנים גלייכערע שידוכים פאַר אייער בתולה? עפּיס איז ר' שמחה גלאַט אַזוי זיך אָוועקצומאַכען, הא?— פאַר וואָס זשע, איז דאָך דיא קשיא, פייבושים שידוך מיט אַ זלמן קריסטאַל אָנגענומען געוואָרען?

שמחה (נישט אָנקוקענדיג פייבושין). ווייל ר' פייבוש, זאָל געזונט זיין, איז....

פייבוש. ניין־ניין־ניין, לאָזט זיך דינען, שאַ!.... נישטמעהר, דער תירוץ איז נאַרנישט.... קשיות איז גאַר נישטאָ. אָט דאָס גופא טאַקי, דאָס גופא האָט איהר דעם בעסטען בעוויז, אַז פיהרען דיא וועלט פיהרט דער רבוני של עולם. בעדאַרף גראָד פייבוש, וויא אויף קאַטאָוועס, זיך ארויס־חאַפּען: זלמן קריסטאַל. בעדאַרף גראָד אייער בתולה דאָס הערען און בעקומען חשק. בעדאַרף זיא גראָד זיין אַ ציטערדיגס ביי דער מוטער. בע־דאַרף דיא מוטער, אייער שפּרינצעלי זאָל געזונט זיין, פאַר דער טאָכטער זיך ארויסשטעלען און ר' שמחה, מאַריך ימים ושנים זאָלט איהר מיר זיין, בעדאַרף אַלסדינג, וואָס דאָס ווייב וויל, פאָלגען.... אָט אַזוי האָט זיך עס געדרעהט, געדרעהט, געדרעהט ביז עס האָט זיך אויסגעדרעהט.

שמחה. נוּא. האָט דאָך שוין זיך אויסגעדרעהט! וואָס זשע....

פייבוש. ניין־ניין־ניין!.... און אין גאַנצען — לאָזט זיך נאָר דינען! — ווער האָט אין דער זאַך דעם ערשטען דרעה געגעבען? טאַקי איהר, ר' שמחה! אַז דער מאַן לאָזט זיך פונם ווייב פיהרען ביי דער....

שמחה. איך בעט אייך, לאָזט מיך צורוה און נעהמט......

פייבוש. לאָזט זיך דינען! מילא זאָג איך עס אקענען דעם וויא גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל... וואָס זשע טהוט גאָטעניו אז זיינע דריידליך האָבען שוין זיך אויסגעדרעהט? דרעהט גאָטעניו ווידער צוריק, אזוי אז, פאַרשטעהט איהר מיך?....

שמחה. נוא נוא! ער פּאסט מיר צו מיינע צרות. לאָזט מיך געהן מיין וועג!....

פייבוש. (נעהמט שמחהן ביים ארבעל) נישקשה, ר׳ שמחה! מעהר קיין צרות זאָלט איהר נישט האָבען. (ער ריקט אריין דיא האנד הינטערען קאָלנער און דערלאנגט זיך א קראַטץ) אז מען זוכט געפינט מען. פייבוש געפינט.... ס׳איז דאָ חתנים......

שמחה. גענוג!.... (ער רייסט זיך אויס פון פייבושים הענט און ווערד אנטרינען)

פייבוש (שטארק פארטראכט) שווערליך!.... נאָר עט.... נישט דאָס ערשטע מאָל. נישקשה, איך וועל שוין געפינען א רעדיל! (ער געהט)

אכטע סצענע.

ר׳ אליה זיצט אויפן גאניקעל מיט פערלייגטע הענט און געניצט. ליפּע, דערנאָך פייבוש.

ר׳ אליה (קוקענדיג אין דער וועלט אריין) אכט, צוועלף, צוואנציג, פערציג, פופציג, הונדערט!......

ליפּע (אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ צו ר׳ אליהן) וואָס צעהלט איהר אזוינס, ר׳ אליה? דיא קאסע?!

ר׳ אליה (טהוט א געניץ) אהו הוך! א שרעק, וויפיל סאַראקעס האָבען אויפן שפּיטץ דאך דאָרט זיך אויסגעזעטצט! אוודאי אקענען א ת״ק שטיק. דאָס ווייזט אויף גוטער פּאָגאָדע.

ר׳ ליפּע. וואָס שרייבט, ר׳ אליה, עפּיס דער לוח?

ר׳ אליה (אונטערהייבענדיג זיך אביסיל אויפן ביינקיל) א, קונדעס איינער!

נעהם נאָר דאָרט, א קונדעס האָפּט דאָרט אַ ציג פאַר דיא הערנער. זיא וועט איהם נאָך דורס זיין. (נאָכדעם וויא ער שווייגט א רגע שטיל) אָט, אַזוי, האָפּ־האָ־האָפּ! זיא האָט איהם גוט געטראָפען. א מצוה! —

ליפע. מען זאָגט, דער לוח טרעפט היינטיגס יאָהר זעהר גוט.

ר' אליה (גיט זיך א הייב אונטער, מאַכענדיג מיט דער האַנד) וואָו, וואָו, פאַשאַל וואָו!

פייבוש (צוקומענדיג צום קלייטעל) וואָס איז, ר' אליה? אויף וועמען שרייעט איהר עס אַזוי?

ר' אליה. א הונד ר' פייבוש! א הונד לויפט צו און דרעהט א יודיש קעלביל דאָרט ביים אויער, דרעהט ער.

פייבוש (פאַררוקט דאָס היטעל און רייבט דעם שטערען שטאַרק פאַר־טראַכט) יאָ, אַזוי טאַקי, אַזוי!.... דער דרעה געהט דורך איהם.........

ליפע. עפּיס רעדט איהר, ר' פייבוש, נישט צו דער זאַך! איהר זיינט מיר היינט עפּיס גאָר צודרעהט.

פייבוש. אָך א שווערע פרנסה דאָס שדכנות, מיט הונדערט ספּריזשינ־קעליך, שרייפעליך, קליינע און גרויסע רעדליך, עפּיס א גאַנצער „אשר יצר"— דראָט ארבייט, דריידעליך דריידעליך, פּייפעליך פּייפעליך.

ליפע. גלויבט מיר, אַלע יודישע פרנסות זיינען איין „אשר יצר". לויטער דריידעליך, פּייפעליך. ומפליא לעשות איז דער, וואָס קען גוט אָנפּייפען....

פייבוש. דרינען האַלט איך טאַקי מיט אייך, ר' ליפע. לאָז מען פאַל־מעסען א יודען וועט מען ביי איהם אין אַלע רמ"ח אברים זיינע געפינען רעדעליך, דריידעליך. אָדער זאָל מ'גליך זיין, א שטייגער, א סוחר, א פּאָד־ראַטשיק וכדומה אין דעם קאָפּ אריינצוקוקען, וואָלט אויך אָנגעהאַפּט א שווינדעל זעהענדיג, וויא עס דרעהט זיך דאָרט פאַר דיר עפּיס בווידעם פּאַלאַצע, קאַטשערע לאָפּעטע, לאָקשענברעטיל, אינדיקזווימען, קאַטשקעפוּטער, סכה שער אַלע אין איינעם.... אפילו דיא נעגעל שניידט א יוד מיט א דריי־דעל, עפּיס לסירוגין, געשפּרונגען און געדרעהט.

ליפע. נישקשה, איהר מעגט אריינשטעלען אין צעטיל צו דיא פריהערדיגע אויך למדנים, מחברים, דרשנים און חזנים. דיא גאַנצע קונץ בעשטעהט ביי זייא אין דעם דרעה, אין דיא הויות און דיא תנועות....

פייבוש. אז ס'איז שוין יא אַזוי, שטעלט זשע אריין אי בעלי־תפלות אויך.

אין האנדריקעוו, אז איך האב דאָס ערשטע מאָל ימים־נוראים געדאַווענט מוּספים, איז דער עולם פון מיין דאַווענען נישט קאָנטעט געוועזן, ווייל איך האָב אויף א קול געזאָגט פשוט עברי. הערסטו, האָט מען געטענהט, דאָס איז דאָך קיין שכל נישט! גלאט גראָב זעטצען ווערטער בעדאַרף מען דערצו גאָר קיין גרויסער בעל־תפלה נישט זיין. א בעל־תפלה בעדאַרף מאַכען עפּיס מיט א צוק, א דרעה אויף דער געמבע אהין און אהער....נוא, האָב איך דערפאר דאָס צווייטע יאָהר שוין אנידערגעלייגט א דאַווענען מיט גאַלע שטייגער, דרעהעליך און תנועות, אז מען איז אוים דער הויט געשפּרונגען און געלעקט דיא פינגער פאר מתיקות. (צו ר׳ אליהן) מילא דאָס אלסדינג איז הבל־הבלים....א שטיקעל גמרא איז דאָ, וואָס דרינגען וואָלט גוט געוועזן. דאַכט זיך, אייערם א דרעהעלי. קוממ, ר׳ אליה! וואָס זיטצט איהר אזוי אליין אויף דעם איינענעם אָרט און ווילט זיך נישט ריהרען?

ליפע. ר׳ אליה האָט אויף דעם אָרט שוין א חזקה. ער וועט עס נישט אפּלאָזען, סיידען עס זאָל, בעהיט גאָט, נישט זיין איין ערדציטערניש.

ר׳ אליה. אָה־האָ־האָ! דיא היינטיגע גילדענע פּרנסות! צו וואָס ארומ־דרעהען זיך אומזיסט און רייסען שיך? (ער טהוט א גענייץ) אהו־הוך!..וויים איך, ר׳ פייבוש, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען? גלאט גנעה און רייס שיך, — נישט מעהר, וואָס זאָל מען טאָן מיט אייך, הא? (ער הייבט פּאמעליך זיך אויף פונם ביינקעל, קנאַקט אוים מיט א גענייץ דיא ביינער און געהט מיט פייבושן אין דער גאָס).

ניינטע סצענע.

פייבוש און ר׳ אליה.

פייבוש (נאָכדעם וויא ער קוקט אָן ר׳ אליהן א רעגע שטיל) אזוי, ר׳ אליה, אזוי,.... א מלחמה, דרינגט איהר, מוז זיין.

ר׳ אליה (מאַכט צו איין אייגעל האַלטענדיג דאָס קעפּיל אין דער זייט) בבן?

פייבוש. בכן וועט אם־ירצה־השם זיין וואָס צוטאָן.

ר׳ אליה. דאָס וויים איך אליין. אבי נאָר מלחמה לאָז איך מיך, מיט גאָטס כח, באלד אויף דער מלחמה אוועק. נישקשה, בין אזא בריה וויא אנדערע בין איך....

פייבוש (מיט א שמייכעלע) אויב איהר זיינט א בריה! דרינען איז חלילה קיינער נישט מסופק. — נאָר אייך ליגט אלץ אין זינען פאָליטיקע און איך מיין נאָר בפשטות א שידוך. איהר קענט מיר אביסיל צוארבייטען און דערוויל, איידער איהר לאָזט זיך אויף דער מלחמה, דאָ האָפען א שיין פארדינסטיל. נישט לאנג געטענהט, א שידוך פאר שמחה׳ס בתולה מיין איך.

ר׳ אליה. וואָס הייסט! דער פריהערדיגער שידוך איז דען שוין טאקי אָפגעלאָזט געוואָרען?

פייבוש. גלייך וויא אָפגעלאָזט. מען בעדאַרף נאָר אונטעררייקען א נייעם, וועט דער אלטער ממילא אוים ווערען.

ר׳ אליה. א שטיקעל חידוש, חלעבין! איהר זיינט דאָך געווען דער גאנצער שדכן!....

פייבוש. נוא, דעריבער זאָל איך שטעהן וויא א גולם און ווארטען ביז אנדערע וועלען זיך פארהאַפּען און אונטעררייקען! און וואו שטעהט עס גע־שריבען, אז מען שייט זיך ביי איין בתולה דאָס צווייטע מאָל א שדכן זיין? אין צוואת ר׳ יהודה החסיד האָב איך עס נישט באגעגענט און קיין חרם דרבינו גרשון איז דאַרויף אויך נישטאָ.

ר׳ אליה. אין קלייטעל דאָרט האָט ערשט איינער געזאָגט: זלמן פילדערט ער מוז דיא אלע פסלנות דערוויזען. שפרינצע איז ארויף אויף שמחהן מיט פייער, אלע מיטעל זאָל ער א־ינוועגדען און דעם חתן בעפרייען. שמחה יאָגט זיך אצינד ארום, ר׳ יוחנצע האָפט א ציטער און איז שטארק אין כעס. שמחה מיט דער טאַססע ליגט ביי איהם אין דער האנד און ער קען איהם דערקוועטשען וויא א פליג. ס׳איז א רעש, א קאָבעניש.

פייבוש. אזוי?.... א קאָבעניש? אָווא! — נאָר אויך דיא אייגענע מעשה אָפהענדיג בעדאַרף מען נישט ווערען. עט.... חלעבין! אהין אהער, וויא דער שטיינער איז, און צום שפיטץ מוז אויסקומען, טאקי פאָרט ר׳ יוחנצע!..

מיך קוועטשט נאָר אביסיל, אָט דאָס, זעהט איהר, וואָס שמחה איז עפּיס

אויף מיר אָנגעבלאָזען און בין ביי איהם, וויא איך פארשטעה, א שטיקעל פסול. דאריבער איז מיר איינגעפאלען איך, ר׳ אליה, אריינצודרעהען אין דעם ענין. פארשטעהט איהר?

ר׳ אליה. אַט דאָס איז אייער שטיקעל גמרא! (מיט גדלות) איהר מוזט וויסען, אז ביי שמחה׳ן בין איך א חשוב, ער לאָזט אמאָל זיך צו מיר קענען. מיין שטאָדט איז לעבין איהם אין שיל. אין דיא ניין טעג מאך איך איהם געוועהנטליך א סיום. דערצו נאָך איז מיין פלוניתטע מיט איהם עפּיס א קנע־פיל. פארשטעהט איהר מיך?

פייבוש. דאריבער טאקי נעהם איך דאָך אייך פאר א שותף. איהר זאָלט זיין כלה׳ס צד און איך חתנס צד.

ר׳ אליה. קיין בלינדען אתרוג קויף איך נישט. צובעטראכטען האָב איך ליב דעם פּטום. ווער איז דער מחתן?

פייבוש. אָבער ר׳ אליה, וויא מיר שטעהן דאָ תחת כפת השמים, ס׳ זאָל בלייבען בסוד. איך בעשוועהר אייך ביי אייער חלק לעולם הבא! אנדערע קענען עס נאָך אויסחאפּען. — ר׳ יוסיל פינטשעווער, הא, קענט איהר?

ר׳ אליה. (מאכט פארקרימענדיג זיך מיט דעם פינגער) יוסיל פינטשע־ווער און שמחה מאָריאשעס!!

פייבוש. אָבער דער קרן, זיין בחור׳יל מאָרקיל! א יאָ קפּריסין? א קאָרי־רער אתרוגיל, א פּיטומיל גאָר א חידוש. טאקי וואָס מען רופט א טשאַטש־קעלע, א זיידען קינד! נוא?

ר׳ אליה. טאַ, איך וועל מיך פּרוּוען.

פייבוש. א הקדמה מוז איך אייך זאָגען איידער איהר טרעט מיט מיר אין שותפות אריין, אז דער ענין פון שדכנות האָט ליב א דריידיל (מאַ־כענדיג מיט דער האַנד ארויף און אראָפּ) אָט אזוי, אהין, אהער, אין אלע זייטען. מען בעדאַרף א מאָל אריינפאָהרען עפּיס הינטען ארום. עס זאָל אויסזעהען מען פאָהרט, דאכט זיך, קיין יהופּעץ און פּלוצלים זאָל גאָר אום־קומען בייבעריק. פארשטעהט איהר?

ר׳ אליה. אין פּאָליטיקע מעגט איהר נישקשה אויף מיר זיך שוין פאר־לאָזען. דריינען האָב איך ברוך השם א געפיהל.

פייבוש. נאָר למען השם נישט אייער קירה׳ס פּאָליטיקע — איך דריי...

דרעהען און שטעהען אויף איין אָרט. אין דער שדכנישער פּאָליטיקע איז איין כלל: אַ דרעה און ווייטער. קשיות איז גאָר נישטאָ.

ר' אליה. עפּים רחמנא ליצלן גאָר טערקיש!....

פייבוש. טערקיש צו שמערקיש אנדערש קען עס נישט זיין. אָט איז דיא גאנצע פּאָליטיקע. לאָדען קען מען דאָ נאָר צום ונתנה תוקף און אין ערנסטען פאל דיך רופען קנאק ניסעל....

ר' אליה (מיט א קנייטשיל) און נאָך אלע זאכען, הערט איהר, איז פּאָרט נעטהיג אין דער ניך מלחמה. מיין גענדראנג אָקענען דעם ענין איז דאָך זעהר וואויל. וואָרים, פארשטעהט איהר, וויא באלד פּולווער איז איין עק, שוין נאָר אנדערע דינים.... (אויף דער גאס וויזט זיך הערשעלי דער סאָלדאט און זיין ווייב גיסע).

פייבוש. גוט. חלעבין, אָט איז הערשעלע! מען וועט איהם בעדארפען מאקי א פרעג טהון. (פּלוצלים קומט אן צולויפען דיא מוהמע אָהן א נאָז מיט א גאנצער האָפּטע).

צעהנטע סצענע.

דיא מוהמע אָהן א נאָז, דאס קליינע כלי־זמריל, ווייסע חברה און א האָפּטע ווייבליך, מיידלעך און מאנסבילין, צווישען זייא הערשעלי, גיסיע, פייבוש און ר' אליה.

דיא מוהמע (מיט אַ ייפּע אויף איין ארבעל, אין פּאנטעפעליך. האלט א טעלעריל, פּאָנפעט און הערקעט זיך) אויף אַ מיידעל, יודישע קינדער! אַ יתומה, אָרם, עלענט.... (צו פייבושין מיטן טעלעריל) אויף הכנסת כלה, ר' פייבוש! — ווייוואס!

פייבוש (באָברעט זיך אין דער קעשעניע) נישטאָ, אגוא! - פּאָטיר זענט איהר רייך אין אַ פּאָר גראָשען, ר' אליה?

ר׳ אליה. קיין צרות! — איך האָב שוין געוואָלט בייא אייך א בעם טהון.

דאָס כלי־זמריל (ריפּעט אויף עפּיס א מין פידעלע, צווינגענדיג אויף א ביי קולבין און לאָזט אויס מיט א קוויטש)

א נדבה, יודען, זאָלט איהר געבען,
א נדבה, יודען אויף א בתולה!
א גרויסע זינד, בנאמנות חלעבען,
א מיידעל זיטצען לאָזען, חלילה!
ניין איילען פייבוש קלעקט אָהן שאלות
אויף אַלע רייכע מאכען חפּות,
און צופאַרשלייערין אָרמע כלות
העצקען מוהמעניוס זיך אין ייפּעס.
אשריכם ישראל, יודישע קינדער!
אזא מוהמע, אזא פייבוש גאָטסווינדער!

דיא ווייסע חברה (קרימען זיך נאָך, זינגען, שפּרינגען און טאַנצען)

ניין איילען פייבוש אויף א חופּה,
צאַן קדשים מע! א טאַנץ, א טופּע!
רריפּע, ריפּע שקאָץ, רריפּע, ריפּע,
העצקע מוהמע זיך מיט דער ייפּע!
(אין דעם עולם איז א געלעכטער)

דיא מוהמע (מיטן טעלעריל צום עולם) דערקוויקט איין אָרם מיידעל, יודישע קינדער! א יתומה נעביך וויל חתונה האָבען. גאָט זאָל אייך דערקוויקען דיא יאָהרען און איטליכענס וואונש דערפילען.

א ווייבעל. נים מיר ם המע א גראָשען, נאָט אייך א דרייער, אוי, לאָז גאָט מיר פאַריכטען מיין פינצטערע דאָליע....

א דינסטמיידעל. נאָט אייך א גראָשען, לאָמיך זיעסער גאָט אויפגעריכט ווערען....

ניסיע. איין דרייער פאַר מיר און איין דרייער פאַר הערשעלין! בעט גאָט מוהמעניו פאַר מיין מאַן, ער זאָל בשלום צוריק קומען פון דער מלחמה.

ר' אליה. איהר הערט? .... נוא, ר' פייבוש, וואו נעהמט מען אצינד אהער איציקין!

פייבוש. אהער הערשעלי! אויף א ווארט, נאר אויף איין ווארט.

הערשעלי. נישטא קיין צייט!

דאס כלי־זמריל (ריפעט און זינגט מיט א קוויטש וויא פריהער)

א חופה ניך א יודען שטעלען,
א יודען ניך־און באלד בעגראבען,
צווייא מעלות טובות, נאר אנצוקוועלען,
וועלכע מיר נאר יודעליך האבען.
ניכער יוד זיך פרוכפערען, מעהרען!
ניכער נט זיך פעריל, ריקעל, פיינעל!
א, בעגראבען ניכער זאלסט דוא ווערען,
ליג אין דר'ערד און באך דארט ביינעל!
אשריכם ישראל! נישט צוציילען
אלע אייערע שיינע צורות:
אי מוהמעם אי פייבוש ניין איילען,
אי יודען, וואס שרייבען צוועלף שורות!

(דיא מוהמע מיט דעם כלי־זמריל און דער גאנצער עולם צונעהען זיך געשווינד, דיא ווייסע חברה פארשווינדען שפריננענדיג מיט רעש און געשרייא).

פייבוש (אויף א קול מיט אימפעט, נאכדעם וויא ער שטעהט א ווילע שטיל, צומישט) מכשפה'טע! .... שיינעץ .... טפוא זאלט איהר ווערען מיט אייער הכנסת כלה! .... (ער נעהט אוועק געשווינד און ר' אליה נאך איהם).

דריטער אקט

בייא שמחה מאַריאַשעס אין הויז.

ערשטע סצענע.

שפרינצע, רייזילי און מענדיל.

(רייזילי זיטצט שטארק צוטראָגען, האלטענדיג אין דער האנד א בריף, אין וועלכען זיא קוקט צו ווײלען אריין. א קעגען איהר זיטצט שפרינצע, ארבייטענדיג א זאָק און דערלאנגט הינטערווײלס א בליק אויף רייזילין מיט א זיפץ).

שפרינצע. נענוג שוין, רייזילי, געטראכט, איך בעט דיך!

רייזילי. אלכסנדר זאָל שווײגען! — אָט איז זיין לעצטער בריעף און מעהר קיין וואָרט אזא לאנגע צייט! — ניין, ס'איז נישט אומזיסט!

שפרינצע. אָט וועסט דוא זעהען, מענדיל ברייננט באלד א בריעף. — דיא פאָטשט דאָרט אין בולגאריא געהט נישט אקוראטנע. — מלחמה צייט! ....

רייזילי (אָננעהמענדיג זיך ביים קאָפּ) עס קלינגט, שיסט, שיסט מיר אין דיא אויערען.... הונדערט הארמאטעס שיסען דאָרט אצינד און עס גיסען זיך טייכען בלוט.... בלוט פון מענשען, טהייערע, ליבע, טיף אין הארצען אייננעבאקטע.... אוי, אלכסנדר!....

שפרינצע (טאפּט רייזילין ביים קאָפּ) מיר פאר דיין קאָפּ, טאָכטער, אזוי יונג און שוין א געבראָכען הארץ. פאָלג מיך, רייזילי, און נעהם נישט אזוי צום הארצען, מען מוז קענען אראפּשלינגען צרות, [illegible]

[illegible]

רייזילי. אָבער אזעלכע ווערהטינגען, אז דאָס האַרץ ציהט, ציהט און האַ פּיהלסט.... מאַמע, איך בעט דיך, דוא האָסט פאַרזוכט א מאָל אזעלכע ווערהטינגען ?

שפּרינצע. אזעלכע ?.... ניין, דיא צייטען זיינען נישט גלייך, אנדערע צייטען אנדערע ווערהטינגען; מיר האָבען געהאט אונזערע ווערהטינגען, אזא וועהטינג וויא דיינער, ניין, האָבען מיר נישט געוואוסט און נאָר טאָקי נישט געקענט וויסען.

רייזילי. לאָבען, חלעבין, מוז מען פאַר צרות! אין דיינע צייטען זיינען געוועזען העלצער, נישט קיין מיידליך.

שפּרינצע. זאָלסט דוא טאָקי וויסען, מיידליך יונגע מיידלעך זיינען אין אונזערע צייטען כמעט גאָר נישט געוועזען, עס זיינען געוועזען יונגע ווייבליך, כלות און קינדער. איך, א שטיינער, בין נאָך גאָר א קינד שוין געוועזען א כלה פאַר דיין טאַטען. אונזערע עלטערען זיינען זיך געפּעהלען און ביידע זיך משדך געוועזען, ביז דער חתונה האָב איך מיינעם אין דיא אויגען נישט אָנגעקוקט, און דערנאָך אפילו פלעג איך זעלטען נאָר זעהן, מיר האָבען זיך געשעמט איינער מיט'ן אנדערען פאַר מענשען א וואָרט צורייידען. — אָט אזוי, רייזילי, האָט מען חתונה געמאַכט קינדער. נאָך דער חתונה איז געגאַנגען א סדרה קינדער, צרות, פּורעניות, קאָפּ־דרעהניש און ווען איז אין זינען געלעגען זיך צוצוהערען צו אזעלכע זאַכען, וואָס מען רופט עס היינט עפּיס ליבעס.... אנדערע צייטען אנדערע ווערהטינגען.

רייזילי. מען איז געוועזען נעביך דערנידעריגט, דערשלאָגען, אליין נישט צופאַרשטעהן דיא מיאוסע לאַגע, דיא ווערהטינגען האָבען זיך אָנגעהערט נאָר מיט דעם מאָגען, מיט דיא בעדערפעניש אין דעם בעל הבתישסייט, בידנע ווייבער! (זיא געהט צו און נימט א קוק אין פענסטער) וואָס זאָמט זיך אזוי מענדיל ?.... אוי, ווערהטינגען — אז טהוט וועה דאָס האַרץ, דיא נשמה!....

שפּרינצע, שא, רייזילי! דאַכט זיך מען געזוט, א ודאי מענדיל, אָט וועסט דוא זעהן וויא ער ברייננט א בריף.

רייזילי (צוהערענדיג זיך:) הא ? יאָ, מענדיל! איך לויף אקעגען (זיא לויפט צו דער טהיר און האַפט זיך באַלד צוריק) און וויא אָבער אז נישט ?...

לאמיך ווארטען, בעסער נישט פרעגען, לאז מיר זיך אלץ דאכטען מאמיר....
הער איך נישטא, א, איז איין עק!....(זיא שטעלט זיך אויבענאן אין ווינקעל, מענדיל קומט אריין אין שטוב).

מענדיל. נוא האט זיך עס דארט געטאן! א צוויי שעה בין איך אוועק־געשטאנען אין דעם רעש און נישט אויסארענדיג זיך דעם סוף האב איך געטאן א שפייא און אוועקגעגאנגען.

שפרינצע. וואס איז היינט אויף דער פאטשט אזוינס מעהר ווי תמיד?

מענדיל. וואס פאטשט! דיא קלויז מיין איך, א חאפטעטע איז זיך אהין צונויפגעלויפען, נישט געלאזט אויסנעהמען. איין געשרייא: מהייער פלייש, מען בערייסט דעם עולם! דער בעל־הבית איז צוקאכט. ווייזט אויף דיא נגידים. דיא נגידים שושקען זיך, און ווייזען אויף ר' יוחנצען. ר' יוחנצע וויל ניט מפסיק זיין, פאטשט אויפן שטענדער און מאכט אי, אי! דם צפרדע כנים איהם, דיא אלע עשר מכות!

שפרינצע. פאר וואס גראד איהם?

מענדיל. פון מיינטוועגען מעג ער דערפון אראפנעבען אי דיא נגידים, נאר דער גרעסטער חלק מכות קומט פארט איהם. גלויבט מיר, ס'איז אין גאנצען זיין אנשטעל, ער מיינט שוין מסתמא ווייטער עפים....ס'איז דא א פניהלע....אוי קען איך דעם שיינעם יודען, פול מיט פלייא אין דער נאז! ער איז אי אהין אי אהער, אין אלע זיימען און פיהרט אלע אין באד אריין. — אצינד האב איך שוין גאר א נייא לופעניש (ער וויל געהן.

שפרינצע. און א בריף, מענדיל?

מענדיל. א בריף? הערשטו, עיקר שכחתי, אלץ דער שיינער יוד, מפוא זאל ער ווערען, יא....

שפרינצע און רייזילי (ביידע אין איין קול) הא?......א בריף, בריף!

מענדיל. יא, א בריף — איז נישטא. (ער נעהמט ארויס, רייזילי נימט זיך אוועק אויף דער קנאפע און בלייבט זיצען שטיל, פארדעקט דעם פנים מיט ביידע הענט).

שפרינצע (צוקומענדיג צו רייזילין) רייזילי, דוא וויינסט ! .... אך, האב רחמנות אויף דיר, אויף דער מאמע !

רייזילי. מאמע, נישט גוט ! עס ליגט מיר א שטיין אויפ'ן הארצען....

שפרינצע. איך גלויב דיר טאָכטער ! איך בין טאקי א יודענע פון דער אלטער וועלט, אָבער אין מיר ליגט נאָך א הארץ פון א מוטער, (זיא וויינט) איך פיהל, מיין קינד, דיין שווער ביטערער געמיטה, דאָס העליש פייער דארט אין דיר ברענט און בראָט און צוקאָכט דאָס בלוט אויך מיר.... נאָר וואָס קען מען אבער טהון ? (זיא נעהמט ארום רייזילין ביים קאָפּ) מיר פאר דיין קאָפּ ! קום בעסער און לייג זיך אביסיל צו בייא דיר אין חדר. (איינע דער אנדערער טהוט א קיש און געהען ביידע אוועק).

צווייטע סצענע.

פייבוש, און שפרינצע.

פייבוש (אריינפליהענדיג אין שטוב) א גוטער פורים ! (ארומקוקענדיג זיך) נישטאָ קיינער ? .... גלייבער ! דערוויל בעטראַכט איך מיר דאָס גאנצע דריידעל. — חאסקילים פלוניתמע האט מיט איהר שטארק מיך מחיה געווען. — וואָס מיר ר' אליה ? וואָס מיר יוסיל פינטשעווער ? א דולעניש נאָר ! חאסקיל איז גין נאָלד.... אלסדינג איז דאָ צום רימעל : טאקסע, ר' יוחנצע, נגידים, שטאָדט שקצים .... טא־טא־טא, א דריידעל מיט אלע פיש־משעווקעס ! — ר' יוחנצע האָט עס היינט געמאַכט דיא שפיל ממזרים, וויא א גוטער פורים שפילער ! שמחהן געגומען אויפן דראָנזשיק, האלט דיא ביימש אָנצוטרייבען : וויא, שמחהלי, וויאָ ! דער שידוך, אם ירצה השם וועט פּאָהרען.... (שפרינצע קומט אָן).

שפרינצע. אָ, איין אָנגעליינטער נאַסט ! זיך פארט אויסגעריסען א מאָל צוקומען. זימצט זשע ה' פייבוש ! עפּיס איז דאָך היינט שושן פורים, קומט דאָך אביסיל בראָנפין מיט קישעליך, פארט א געוועזענער שדכן, א גוטער פרייער ! ...... (זיא געהט צו דער שאפע).

פייבוש (אריינשטעקענדיג דיא האנד הינטערן קאָלנער) איך זאָג הײַנט אלץ בייא מיר און זוך: רבוני של עולם, וואָס בייסט מיך, פיקט מיר אזוי אין קאָפּ? (טהוט זיך א קראַטץ) און טאַקי געפונען! מען בעדאַרף, זאָג איך אריינגעהן צו שפּרינצעלין......

שפּרינצע (אנידערשטעלענדיג אויפן טיש א פלעשיל בראָנפין מיט קישע־ליך) גוט טאַקי האָט איהר געטהון. — אי האָב איך א האַרץ פול מיט מכות, יסורים!.... מאַכט ברכה ר׳ פייבוש!

פייבוש (אָנגיסענדיג א קידוש גלעזעלי) נעה פרעג גאָטעניו קשיות, אז ער דרעהט זיין וועלטיל! אָט דרעהט ער אהער און פלוצלים גאָר א דרעה צוריק. — לחיים! אבי געזונט, שפּרינצעלי. און וואָס ווייטער איז בע.... מסתמא וועט זיין רעכט. (ער טרינקט) אַ, בראָנפין, גאָר א חידוש!

שפּרינצע. לאָזט זיך נישט בעטען, טרינקט נאָך געזונטערהייט.— אמת טאַקי, גאָטעניו, וויא איהר זאָגט, טהור מען קיין קשיות נישט פרעגען, נאָר א וועהטהיג איז עס א גרויסער. פון אזויפיל קינדער קוים דערלעבט מיין רייזילין און געמיינט, פון איהר אָט, אָט נחת האָבען, פלוצלים....

פייבוש (פאַלט איהר אריין אין דיא רייד אויסטרינקענדיג דאָס גלעזעלי) לאָזט זיך דינען, שפּרינצעלע! מילא קומט דאָך בייא אייך אויס, אז רבוני של עולם מאַכט זיך זיין דרעהעלע גלאַט אזוי עס.... גאָרנישט! (א קראַטץ הינטערן קאָלנער) ניין, אז מע זוכט געפינט מען! דער בים איז דעם זינדיגען מענשען איין אָנצוהערניש, ער זאָל זוכען גאָר אין דער אנדערער זייט, וואָרים דער אמת איז, אין אזעלכע ענינים מוז מען צומאַכענדיג דיא אויגען זיך לאָזען פיהרען, מען פריווט, טאָמער נעהט עס אהער, געהט עס נישט אהער, בעדאַרף מען זיך נישט מצער זיין און פריווען אהין, פאַר־שטעהט איהר מיך? א דרעה אהין.... ר׳ שמחה אייערער פאַרשטעהט דיא זאַך אוודאי בעסער און זינדיגט נים מיט דיא רייד. וואָרים ר׳ שמחה איז א ווילדער חכם און האָט אין זיך דאָס פינטעלע יוד.

שפּרינצע. ניין, ר׳ פייבוש, דאָ איז גאָר נישט דאָס פינטעלי. שמחה מיינער קוקט פשוט אויף דער זאַך וויא אונזערע טאַטעס, מאַמעס א מאָל, א שידוך איז נישט חתן כלה׳ס עסק, נאָר דיא עלטערענס, היינטיגע קינדער טענהן אָבער אזוי: —

פייבוש. איך וויל גאָר נישט הערען יונגעלשע טענות. עט! שטותעריי.

וויים איך, וואָס קינדער דאַרט פלוידערען! (ער ניסט אָן דאָס גלעזעלי)
ר׳ שמחה קוקט דאַרויף מאַקי וויא א ווילדער חכם. (ער טרינקט)

שפּרינצע. א וואונדער הלעבין!ביים שידוך מיט אלכסנדרין האָט איהר ר׳ פייבוש גערעדט נאָר אנדערע ווערטער!

פייבוש. א, דערלעבען זאָלט איהר משיח׳ן! איהר האָט דאָך מיך מאַקי, איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער, נישט פארשטאַנען. הערסטו, דרינען מאַקי ליגט דאָך דאָס גאַנצע שפּיטצעל! דרעהט נאָמעניו אהער — איז אהער, דרעהט זיך אָבער דאָס רעדעל איבער, מוז עס בהשגחה פּרטית, זיך דרעהען נאָר אהין.... אי וואָס, פון לכתחלה? .... דער תירוץ איז גאָר־נישט.... קשיות איז גאָר נישטאָ, צוקייעט עס נאָר גוט, שפּרינצעלי, ס׳איז זעהר א טיפער ענין. — אייער ר׳ שמחה, זאָג איך נאָך א מאָל בפירוש, איז א ווילדער חכם. — איהר מעגט עס איהם פון מיינטוועגען אָפּזאָגען. פארקעהרט, אדרבה. — ר׳ שמחה זאָל וויסען וויא איך האַלט פון איהם עולם ומלואה וואָלט פייבוש ביי איהם געוועזן, פארשטעהט איהר? גאָר טע־טע־טע! .... עיקר הדבר, געדיינקט זשע, איז דאָס פינטעלע, וואָס ער איז א יוד, מאַקי מיטן פינטעלע. — א גוטען!

שפּרינצע. אזוי גיך! עפּיס האָט איהר מיך דאָך גאָר מביש געווען, נישט נעטרונקען, נישט פארביסען!

פייבוש. נישקשה, עס.... באלד אפשר קום איך נאָך ווידער. אצינד איז זיך גלאַט אזוי.... (ער געהט אוועק).

דריטע סצענע.

שפּרינצע, שמחה, דערנאָך דוואָסיע.

שפּרינצע (קלייבט צו פונם טיש און שטעלט אריין אין שאַפע) פייבוש, פארשטעהט איך, מיינט מאַקי, זיינע שבחים זאָלען צו שמחה׳ס אויערען קר מען, און ועלען, פון שלום וועגען, מאַקי קומען. לאָז מיינער, חלעבין מאַקי אויף איהם זיך נישט אזוי בלאָזען.. (זיא זעטצט זיך לעבין דער קאָמאָדע

און זעהט איבער דאָס וועש. נעהמט זיך דערנאָך אריינצילען א פּאָדים און טרעפט נישט אין לעכיל) א קעפּיל אביסיל, נאָר א פינטעלע! — עפּיס פינטעלט מיר היינט פייבוש אלץ פינטעלע, מיט דעם פינטעלי! — (צילעט) נעה טרעף אין פינטעלע!.... היינטיג מאָדישע קעפּליך, משטעהנעס גע־זאָגט.... נוא, צו וואָס טויגען דיא אלע פינטעליך, יענעם נאָר צופאַרפּלענדען דיא אויגען! (לייגט אוועק דיא נאָדעל) נאָר א שווינדעל, א קאָפּדרעהעניש, טפוא.... (שמחה קומט אריין מיטן תלית און תפלין זאק אונטערן אָרם) א שיינער שושן פּורים, מען זאָל אזוי שפּעט דאווענען און ביז אצינד אין מויל נישט צוהאָבען!

שמחה (לייגט אנידער דעם תפלין זאק און זעטצט זיך אקעגען שפּרינצען) אוי, האָט מען מיט מיר היינט געדאַוועגט!

שפּרינצע. איך וויים שוין, וויים! נוטס לאָזט זיך חערען. — נאָר איין אָנשיקעניש חלעבין!

שמחה. אוי, איין אָנשיקעניש! הלואי עס זאָל זיך נוט מיט אונז אויסלאָזען. אלע אויף מיר: א הויטשינדער, א בערייסער! נאָר א צוועט־צעניש, ווייסענדיג, אז מיר קומט פּונם טהייערען מקח גאָרנישט ארויס, אין גאַנצען נאָר זייא, זייא, דיא פיינע בריות, און דאָ טהור מען נישט ארויס מיט א וואָרט! — אז זיי זיינען דיא שטאָדט און פאר א פּיפּס נאָר, ווערד פון דיר תל. — אוי דער ר׳ יוחנצע, ר׳ יוחנצע! ער זאָל זיך עס היינט אָפּרר־פען פאר מיר איין וואָרט, גלייך וויא א יודישער גראַשען איז איהם אָסור חזיר. ער האָט נאָך נעמאכט עפּיס אזא מינעלע, וויא ער האָט הנאה, וואָס דער עולם שרייעט. וואָס ער מיינט דערמיט וויים איך לע״ע נאָך נישט. נאָר מסתמא וועט זיך עס ארויסווייזען.

שפּרינצע. פּאָרט וואָס איז ביי אייך דאָרט געבליבען?

שמחה. געבליבען? דיא אלטע קאָמעדיע, פּורים שפּיל — איין אסיפה!.... דיא נגידים וועלען היינט אין אָוועגט זיך דאָ צונויפקומען. זייא מיינען א קערמישיל. זאָל זיין אזוי! נאָר אָהן דעם איז דאָך עפּיס אויך שושן־פּורים!

שפּרינצע. אי, ס׳איז א גאַנצע ארבייט!

שמחה. מילא וואָס קען מען טהון. אז מען ליגט בייא זיי אין דיא חענט, (ער שמעקט אויף) קיינער איז דאָ היינט נישט געוועז?

שפרינצע. הא? ... יא! פייבוש איז היינט אריינגעקומען. — וואס האסט דו זיך אזוי פארקרימט, שמחה?

שמחה. מילא, עס.... פייבוש שמייבוש!........

שפרינצע. דו זאלסט וויסען, שמחה, וויא פייבוש האט דיך ליב און לויבט דיך אין טאג אריין! ער זאגט: דו ביסט א יוד מיט דעם פינ־טעלע. א ווילדער חכם. — נאר נעהם זין פון דעסטוועגען נישט איבער, שמחה!

שמחה (שמייכלענדיג מיט א שיינענדיג פנים) ביים ווייב איז דער מאן אין דיא אויגען קיינמאל קיין חכם נישט. אונטער דיא אויגען איז איטליכער מאן, דער גרעסטער שוטה אפילו, ביים ווייב א שטארקער חכם. — נעהם זיך, שפרינצעניו, פון דעסטוועגען אויך נישט איבער מיט דיין מאן, וועלכען מען לויבט אזוי.... הא, אזוי? איז דא היינט, זאגסט דו, פייבוש געוועזן.... אז פייבוש האט מיר שוין יא בייא דיר דאס מול פארריכט, גיב זשע מיר, סערדצע, א קישעלע מיט א ביסיל בראנפין!

דוואסיע (אריינלויפענדיג מיט אימפעט) א שאלה! בייא דער הוהן איז א שפיקעע אין פופעק.

שפרינצע. אט האסט דו דיר פון אלע מלאכות!.... דוואסיע, גרייט צו א וועטשערע. היינט וועלען דא זיין דיא נגידים.

דוואסיע. מזל טוב דיר! נא דיר נאך נגידים אויף דיין קאפ! אי, אין דער ערד אריין חלעבין!

שפרינצע (צו שמחהן) געה מיין חכם אריין צו דיר. דארט שטעהט שוין אלסדינג אנגעגרייט. (שמחה געהט אוועק).

פערטע סצענע.

שפרינצע, דוואסיע, ר׳ אליה און פייבוש.

שפרינצע (צעהלט אויף דיא פינגער) פיש נעלע מיט ראזינקעס, קיין יוך, מיין איך, בעדארף מען נישט.

דוואָסיע. וואָס דען! נאָך א מאָל לאָטשען!

שפּרינצע. א טאָפּנעבראָטענעם פון קאָפּ סיסליצע, א לעדוועצע.

דוואָסיע. אפשר איין עסיגפליישיל מיט א גריינשיל איינגעהאַקטע קוילען פון זאָדיגפלייש אין זויערען.

שפּרינצע. טלינצעס, סרה'ס־קניידליך, וואַרעניקליך מיט קאַשע און גריוועז.

דוואָסיע. אזוי פיל! אפשר טאַקי שוין גאָר אלע מאכלים: זראזע, א ראָסעל־פלייש, לעבערליך מיט ציבעלע, פעטשע, קוגעל, אָנגעפּיהלטע העלזליך, חרעמזיל, פּוילע וואַרעניקעס — פוילען זאלען זייא! וואו וועלען זייא דאָס אלסדינג לייגען?

שפּרינצע. אונזערע נגידים האָבען ליב צועסען, בפרט בייא יענעם, אז קאָסט זייא קיין געלט נישט.... נוא פּלאָדען איז דאָ, טאָרט איז דאָ, פּאנקוכען איז דאָ, סטרודעל איז דאָ, מלכות־ברייטליך — דאָ, נענוג איבערגעבליבען פון פּלאָמענצימעס איז אויך דאָ. נישט פאַרזינדיגען! פּאַר נויט קען מען נאָך צומאכען א קאָמפּאָט פון עפּעל. לאָזען זייא עסין! אויף יענעמס חשבון עסען זייא מיט אפּעטיט.

דוואָסיע. צוועטצטערהיים, רבוני של־עולם! א פרעסען אביסיל!....נאָר, היישרעקען, טפוא! (זיא לויפט ארוים).

שפּרינצע. משקה דאָס איז שוין שמחה'ס זאַך. נוא און ווייטער גאָרנישט..
(ר' אליה קומט אריין, דערלאַנגט א שמיר דיא מזוזה מיט אלע פינגער און קושט זייא דערנאָך מיט א זיפצעלע).

ר' אליה. א גאָט העלף! (בעטראַכט פון פאָרענט און פון הינטען דיא פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע) נוא, גוט פאַרדריפּעט!

שפּרינצע (צוקוקענדיג זיך צו ר' אליהן) נאָך א נעבטינער, א פריטדיגער שלומפּער?

ר' אליה. אי! ערשט נולד געוואָרען היינט, געהענדיג אהער....און לסוף, אייערען א־פנים ווייטער נישט געטראָפען. אָווא, א מעשה, א מעשה,....האָב שוין אזא מזל עפּיס האָב איך. לויף און מעשה שטן געראַטה מיר נישט צו־חאפּען אייערין, טיפליך ארייגלאָזען זיך מיט איהם מכח איין־ענין. טרעף איך איהם א מאָל שוין יאָ און נעהם מיך צום שמיעס גאַנץ ברייטליך,

טראַגט דער רוח אָן דעם, יענעם און בלייב אַלץ פון פאַרענגט בלייב איך. אָווא א מעשה, א מעשה.

שפּרינצע. מיינער איז אביסיל פערנומען. גאָר איך וועל איהם זאָגען. זיטצט דערווייל, ר׳ אליה, אויב איהר האָט צייט, (זיא געהט).

ר׳ אליה (אליין- זיצענדיג זיך אויף א ביינקעל) אויב איהר האָט צייט? — א שאלה אביסיל! מיינע קאָנטאָרען דיא גרויסע! (ער געניצט) אַהו הוּך!.... יאָ, גערעכט פייבוש! פאַר שפּרינצען איז חיות מיט א וואָרט....חיינט בלי נדר מאַך איך שוין קיין הקדמות, הויב גלייך אָן דעם עסק: איהר ר׳ שמחה און ר׳ יאָסיל פינטשעווער—יאָסיל פינטשעווער. זאָל זיין מיט מזל!....(ער הייבט זיך אויפן ביינקעל) איך זיטץ וויא אויף שפּילקעס. אַח־חאַ־חאַ, דיא זאַך זאָל שוין האָבען א סוף! נישטאָ בייא מיר קיין גראַשען....(ער שטעהט אויף און הערט זיך צו) דאַכט זיך וויא עפּיס טריט, האַ? (ער נעהט און שטעלט זיך הארט לעבין דער טהיר צוהערענדיג זיך) געלויבט איז גאָט! פאַהרט אויף שמחהן מיך אויסגעוואַרט.

פייבוש (ניט ביים עפענען פלוצלים דיא טהיר א שטופּ ר׳ אליהן אויף עטליכע טריט ווייט) אָווא, ר׳ אליה!

ר׳ אליה (פאַרגאַפט) עפּיס גאָר אומגעריכט! וויא קומט איהר אהער?.... איך האָב נישקשה אין זינען מיין זאַך.

פייבוש. גיכער ר׳ אליה! שוין א פאָר שעה זוך איך אייך. גיכער צו יאָסיל פינטשעווער! עפּיס מאַכט ער פוילע תנועות. מען בעדאַרף צו איהם האָבען אייער פּה קדוש.

ר׳ אליה. וואַרט דאָך שמחהן וואַרט איך. אָט קומט ער, הויב איך גלייך אָן עסק.

פייבוש. טענהט נישט און געהט. שמחהן לאָזט שוין איבער אויף מיר. — באַם איהר טרעפט איהם נישט אין דער היים זאָלט איהר זיך אנידער זעטצען אויף אייער חזקה־אָרט ביים קליימעל און וואַרטען....(צופיהרענדיג ר׳ אליהן צו דער טהיר) אָט אזוי, אזוי. — עפּיס שווישטשעט בייא איך א שוך און מיאַגט געעפענט א מויל, דאָס שווישטשעט ער אויף נייע. גאָט וועט העלפען...... נעהט זייט מוחל געזונטערהייט.

ר׳ אליה (קראַצט זיך אין קאָפּ) אָווא, עס געהט א שלאַקס רעגען, נאָר איין ברירה. (ער געהט ארויס).

פייבוש (מאכט מיט אלע צעהן פינגער א לאנגע נאז) פישעש, קירה, א גרויסער פלאַקענשיסער! .... אויס שותפות ר' אליה. -

---

פינפטע סצענע.

שמחה, פייבוש דערנאָך מענדיל.

שמחה (ביים אריינקומען שטארק פארוואונדערט) ווייס איך וואָס זיא זאָגט דאָרט.... ר' אליה!

פייבוש. איהר מיינט פייבוש! .... ר' שמחה. א היבשע צייט מאקי דאַ נישט געווען. וואָס זשע מאכט איהר ר' שמחהניו? איך האָב שוין נאָך אייך געביינקט, בנאמנות! עס גלוסט זיך א מאָל הערען א קלוג וואָרט און ריידען מיט א גוטען, עהרליכען מענשען. אוי, איז היינט א וועלט! דורך שקר.

שמחה. זעהט איהר, דאָס גראָד זאָגט איהר איין אמת.

פייבוש. וואָס דען? — איך קען קיין עולות נישט ליידען. דאָס היינטיגע שרייען אין קלויז איז דאָך נאָר געווען פע, חולשה חלשות! אין גאנצען איז דאָך עס איין אָנגעשטעלטע זאַך, איינער האָט אונטערגעהידעט. איך ווייס נישקשה.

שמחה (ועמצענדיג זיך) זיטצט ר' פייבוש! זעהט איהר, דאָס איז דאָך מיר מאקי שטארק געלעגען צו וויסען.

פייבוש. (פארבייגט דיא פאָלע און זעטצט זיך פאמעליך לעבין שמחהן) מילא וואָס מאכט עס אויס, אז יענער טאראַאַמט דאָרט, ר' שמחה נישקשה וועט בלייבען ר' שמחה. פארקעהרט. יענער דרעהט לרעה און גאָטעניו דרעהט דווקא נאָר לטובה...... מיר האָבען מכח דעם נענוג געשמיעסט ביי ר' יוחנצען, זאָל לעבין. — איך בין געווען דאָרט מנחם אָבל זיין, איהר ווייסט דאָך, ר' האסקילעס ווייב איז לא עליכם געשטאָרבען פון א קינפעט מיט א צווילינגעל. — וואָס פאר א כלי שלמה דער ר' האסקילי

אַז, טאַטי ר' יוחנצעס אַ זוהן און דעם אַלטען רבי'ס איין אייניקעל. אַ קאַטאַוועס אַזאַ משפחה. לויטער בערען.... וואָס פאַר אַ גוטע אַזעלכע צוויי־געלעך. דאָס ווערצעלע מאַכט זעהר פיל אויס. האַ?

שמחה (פאַרטראַכט מיט אַ זיפץ) אוי מאַכט ער מיר אויס, מאַכט דאָס ווערצעלע אויס, ווען ר' יוחנצע זאָל ווערען העֿ־הע.

פייבוש. בהן שלי, ר' יוחנצע איז אייך זעהר גוט און וויל.... וויל אייער טובה גאַנץ שטאַרק. נאָר, לאָזט זיך דינען, ר' שמחה, אביסיל גע־ווענדעט זיך עס אָבער אין אייך.... יאָ, האָבען מיר מכח דעם געשמועסט. מכח דעם, פאַרשטעהט איהר, וויא גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל. עס דרעהט זיך אַמאָל גאָר אויס להפך.... אין דעם טיפען שמועס איז אַרויף גראָד דאָס אַ שטיינער, וויא גאָטעניו קען מען קיין קשיות נישט פרעגען. דאַכט זיך איהר האָט דאָך געטהון אַ שידוך און לסוף.... איז גאָר אין הימעל אויס־גערופען געוואָרען עפּיס אַנדערש. בת שמחה לבן פלוני......

שמחה. פאַרקריכט נישט, ר' פייבוש, אין זייטיגע זאַכען. ענדיגט בעסער מכח דעם שמועס דאָרט בייא ר' יוחנצען. וואָס פאַרט זאָגט ר' יוחנצע? עד מתי, גענוואַלד, וועט מען מיך אַזוי קוועטשען? — אוי, ר' יוחנצע זאָל ווערען!......

פייבוש. ער וויל, וויא איך בין אַ יוד.... אָט וואָס מיר האָבען גע־שמועסט. לאָזט זיך נאָר דינען ר' שמחה. מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט איהר געהאַט איין אויג אויף אַ חאַסקילין. וואָס מאַכט זיך אָבער? קומט איינער און חאַפּט איהם פלוצלים אויס. ער האָט חתונה, און אייער רייזילי ווערד אַ כלה פאַר איין אַנדערען. וואָס זשע טהוט גאָטעניו? נאָר אַ קליין דרעהעלע, אַזוי: דוא, רייזילים חתן, זייא אַ כפּרה פאַר ר' חאַסקילין, און דוא, ר' חאַסקילים ווייב — אַ כפּרה נעביך פאַר רייזילין. וואָרים אויבען איז בע־שיינפּערליך אָנגענחתמעט געוועזען: ר' חאַסקילים ווייב זאָל אין דעם יאָהר געלעגען ווערען מיט אַ צווילינגיל און שטאַרבען. נמצא, ווען עס זאָל זיין וויא אייך האָט אין דער התחלה זיך געגלוסט, וואָלט דאָך רייזילי געווינען דאָס צווילינגיל און געשטאַרבען!.... אַצינד זעהט מען טאַקי קלאָהר אַרויס דעם נס, דיא חידושים הבורא.... גאַנץ קלאָהר וויא דער טאָג, ס'איז אַ זיווג משמים. פאַרשטעהט איהר, ר' שמחה?

שמחה. אַצינד הויב איך שוין אָן אביסיל צופאַרשטעהן. אהאַ!....

נאר וואס העלפט עס אבער, עפּיס איז דאך דא א ווייב אויך, א מאכטער, וואס.... (מענדיל קומט אריין) מענדיל! מאך אין שטוב א שטיקעל סדר צו דער היינטיגער אסיפה.

מענדיל. איהר הייסט מיר אין שטוב און דיא בעל הביתטע — אין קעך. זאל איך מיך צורייסען?

פייבוש. חלעבין, ר׳ שמחה, איך וועל דא בלייבען און אביסיל צוהעלפען. דאנקט גאר נישט, דאנקט נישט ר׳ שמחה, וואס מאכט עס אויס.... עט, נישקשה...... היימישע מענשען. חלואי אויף שמחות, ביי אייער מאכטער אויף דער חתונה.

שמחה (מאכענדיג מיט דיא אקסלען) הים הום.... טא.... קום, מענדיל, נעהם זיך צו דיין זאך. (שמחה און מענדיל געהען ארויס).

זעקסטע סצענע.

פייבוש, מענדיל, דערנאך דוואסיע.

פייבוש (ארומקוקענדיג זיך) איך בין דא.... דא, ברוך השם, מיטביידע פיס! .... היום הרת עולם, אויף היינט שטעהט דיא וועלט. מיין טויט זאל דא זיין, געה איך פון דאנען נישט אוועק ביז מיר ארבייטען עס נישט אפּ מיטן קנאק. — שמחה, נישקשה, איז גוט איינגעשפּאנט און ר׳ יוחנצע, זאל לעבען, איז א גוטער שמייסער.... הכלל ס׳איז רעכט. און קודם כל, מיין איך, וואלט אפשר נישט קרום געווען האפּען בינתים א מנחה. (ער רייבט דיא פינגער אויף דעם פענסטער. דיא טהיר עפענט זיך דערווייל פּלוצלים אויף אין קאראדאר אריין, פון וואנען עס זעהט זיך א לאנגער טיש).

מענדיל (שטעהענדיג אין דער טהיר) זייט זשע מוחל, ר׳ פייבוש! וואו זיינט איהר ערגיץ?

פייבוש. תיכף, מענדיל, דיא רגע. האב נאר אביסיל צייט (ער פארשטעקט דיא פּאלעס און פארקאטשעט דיא ארבעל) נוא, אצינד בין איך פאר־

טיג. דוא, מענדיל, געה אין קאַראַדאר פון יענער זייט, און איך וועל א געהם טהון דאַ. נעהם עס וויא א מזמור.

מענדיל (שטופּענדיג דעם טיש מיט כח) א ביינ א ביסיל אין דער זייט, ר' פייבוש! נוא, גיט איהר דאַרט א דרעה?

פייבוש (שפּרינגט אהין, אהער, קוועטשענדיג זיך וויא ער רייסט אין דאָס געזונט) א שאלה אביסיל אויב איך גיב א דרעה! אי דרעה איך.... עס גהט אָבער עפּיס נישט. פּריוו נאָר דוא דאָרט געבען א דרעה!

מענדיל. און איהר האלט נאָר בייא אייך דאָרט שטארק מיט ביידע הענט! (דער עק טיש הויבט זיך הויך אויף אין דער טהיר און פאלט באלד טאַקי אראָפּ) פאר וואָס זשע פאלט עס ביי אייך, ר' פייבוש, אראָפּ?

פייבוש (קוועטשענדיג זיך קלאָמפּערשט וויא ער טהוט) אוודאי פאלט בייא מיר אראָפּ! ס'איז נאָר הארב דאָס אויפהייבען. פּריוו נאָר נאָך א מאָל, אָבער מיט אַלע כוחות. אָדער ווייסט דוא נאָר וואָס, געה דוא אהער און שלעפּ, איך וועל געהן אהין אונטערשטופּען. (פייבוש געהט ארויס און מענדיל קומט אריין).

מענדיל (שלעפּענדיג מיט אַלע קרעפטען) איין ביינ, האָטש איין ביינעלע אין דער זייט! (פונם קאַראַדאָר הערט זיך א קוועטשעניש וויא פייבוש סאָפּעט און גיט אונטער חשק. פּלוצלים ריקט זיך דער טיש אריין מיט איספּעט און ווארפט מענדלין אום).

פייבוש (ארייגקומענדיג) אוואַ! איך בין אָסור נישט שולדיג. דאָס איז זיא.... בי מיר האָט זיך עס געריקט נאָר מחיה, בעדארף זיא זיך ארייגמישען און דערלאַנגען אזא שטופּ.

דוואָסיע (ווייזענדיג זיך אין טהיר מיט א געלעכטער) האָסטו געהערט, א שעה זאָל מען זיך באָברען ארום א טיש! רעכט אויף דיר, רעכט, ברעך פון מיינטוועגען דעם קארק.

מענדיל. גלויבט איהר נישט, ר' פייבוש! ווייבער האָבען ליב תמיד זיך פארשטעלען. לאַכען קלאָמפּערשט ווען עס ווינט זיי דאָס הארץ. — דוואָסיענ'ק, איך האָב דערקענט דיין שטופּ! שוין נישט דאָס ערשטע מאָל. געה האָטש הויב מיך אויף און טהוא מיך א קיש!

דוואָסיע. אָט צויאָג איך מיך! אזא גרויסע מכה זאָל דיר זיך זעטצען וויא גרויס דוא וועסט דאַרויף גווארטען.

פייבוש. נוא, מענדיל, טהוא איהר היינטיגס מאָל צוליב און שטעה אליין אויף. ביים אנדערע וואָרף טהון דיך וועט זיא שוין מיט איהרע אייגענע כשרע הענט דיך אויפהויבען.

מענדיל (אויפשטעהענדיג) הלוואי פון אייער מויל אין דוואָסיעס אויערען אריין! זאָג דוואָסעניו אָמן! — זעהט איהר, זיא שווייגט, אז איהר ווילט זיך נאָר א יחוס שידוך, א בחוריל מיט א אויסגעווייסט פניציל.

דוואָסיע איך שטעה מיר דאָ און קוק וויא ער מאַכט זיך משוגע און דערווייל קען דאָרט דאָס טעפּיל אויסלויפען! אויסלויפען זאָל דיר דיא נשמה, ימח שמוניק איינער! (זיא לויפט ארויס).

זיבעטע סצענע.

פייבוש, מענדיל, שפּרינצע אשמש און שמחה.

פייבוש (האלטענדיג זיך אין דיא זייטען מיט פארקאטשעטע ארבעל און פארשטעקטע פאָלעס) נוא, האָבען מיר שוין, ברוך השם, דעם טיש אויך אריי־נגעטראָגען, האָבען מיר.

מענדיל (באַברענדיג זיך ארום דעם גרויסען טיש) נעהמט, ר׳ פייבוש, אָט דעם טישעלע פון מיטען שטוב און שטעלט עס אין ווינקעל דאָרט.

פייבוש (צולויפענדיג צום ווינקעל) האָסט א טעות. מענדיל, עס וועט נישט גערן. פריוו אדרבה וועסט דוא זעהן. — הערסטו וואָס איך וועל דיר זאָגען, דוואָסיע איז נאָר דאָס וואוילע מיידיל.

מענדיל (אנידערשטעלענדיג דאָס טישעלע אין ווינקעל) עס שטעהט דאכט זיך גאַנץ גוט.

פייבוש. טאקי באמת נאָר נישקשהדיג, וויא איך בין א יוד, — נוא, האָבען מיר שוין דעם טישעל אויך אנידערגעשטעלט. — מען בעדאַרף זיך א נעהם טהון צו דוואָסיען.

מענדיל (אויסדרעהענדיג דעם גרויסען טיש פון איין זייט דאכט זיך, דיא זייט שטעהט גלייך. — אדרבה פריווט זיך, ר' פייבוש.

פייבוש (א רוק געבענדיג דעם טיש נאר באלכסון) אצינד, מענדיל, אביסיל א רוק פון דיין זייט. — פון דוואסיעס זייט, זאג איך דיר, וועט שוין, אם ירצה השם, זיך אנהויבען צוריקען.

מענדיל (אויסגלייכענדיג אין פייבושעס זייט) אבי נישט קרום חלילה וויא דער טיש.

פייבוש (א שטופ געבענדיג אומגערען דעם אנדערען עק טיש) קרום, חלילה, קען נאר ביי מיר נישט זיין. איך האב שוין דערצו מיינע מיטעל. (א קראטץ הינטערען קאלנער) אז מען זוכט געפינט מען.

מענדיל. דאס וואס איהר, ר' פייבוש, געפינט, איז אייער סוד, בייא אייך בלייב עס. איך אבער געפין, אז ביי אייך מחילה איז פאפערעק. מיר שפארען שוין אן לעבין דער טהיר. (שפרינצע קומט אריין)

שפרינצע. א, ר' פייבוש, וויא איהר ארבייט נעביך און זיך אזוי מטריח!

פייבוש. עט.... נישקשה, מילא?.... הלוואי אויף שמחות איינער צום אנדערען!

שפרינצע. אמן, רבוני של עולם, — פארט איין אלטער גוטער פריינד.. עפיס רופט אייך רייזילי.

פייבוש. תיכף, איך וועל נאר גוט שטעלען דעם טיש, (דרעהט זיך אהין, אהער טאפענדיג זיך בייא דיא פאלעס בשעת מענדיל ארבייט זיין זאך) נוא, געפאטערט, ברוך השם, נאך א שווערע מלאכה. דער טיש שטעהט ביי מיר אייזענפעסט. (ער געהט ארויס און באלד דארויף קומט דעם רב'ס שמש אריין).

דער שמש. צו ר' שמחהלין! וואו איז ר' שמחהלע?

שפרינצע. ניבער, מענדיל, געה שיק אריין דעם בעל הבית! (מענדיל געהט).

דער שמש (קרימענדיג זיך) טע.... יחוד מיט א נקבה (ער קריכט ארויף גיך אויבענאן, קעהרט זיך אום צו שפרינצען מיט דעם ריקען און מיט דעם פנים צום פענסטער).

שמחה (אריינקומענדיג) וואס וועט איהר, שמש, זאגען עפיס גוטס?

דער שמש (קעהרט זיך אום און נעהמט פונם בוזעם ארויס א פּאקעט) נאט, ר' שמחהלי! דער רבי שיקט אייך אָט דאָס און געלאָזט שעהן בעטען, מוחל צוזיין פון זיך שוין א ידיעה געבען וועמען מען בעדארף, האָט געלאָזט זאָגען אזוי דער רבי, (שמחה ריקט דעם שמש אין דער האנד אריין א מטבע, ער בעטאַפּט זיא מיט דער האנד און נעהמט).

אכטע סצענע.

שמחה, שפּרינצע, דערנאָך פייבוש מיט ר' יוחנצען און דיא נגידים.

שמחה (נעמט, זעטצענדיג זיך, ארויס פונם פּאקעט א בריף, אין וועלכען ער קוקט מאכענדיג מיט דיא אקסלען) דאָס איז עפּיס גאָר צו רייזולין א בריף.

שפּרינצע (א חאַפּ געבענדיג זיך) אוודאי פון אלכסנדרין! געליבט איז גאָט, איך לויף אָנזאָגען רייזולין! (זיך חאַפּענדיג באַלד צוריק) זאָג נאָר גיכער אין ער געזונד? — גיכער!

שמחה. שא, אָהן רעש! וואס איז דאָ אויף דיר אזא פּרייד? אי, שפּרינצע שפּרינצע, האָסט־דוא מיר געקויפט מפטיר!....

שפּרינצע. נענוג גערעדט, מען האָט שוין געהערט! אצינד קוממ איהם אוים צודרשהנען בשעת איך חאלעש הערען א וואָרט. אָט לייען, לייען בעסער.

שמחה. אי, שפּרינצע, דוא זאָלסט וויסען מיינע ביטערע....נאָר לאָמיך בעסער שווייגען. (ער גיט א מאך מיט דער האנד און לייענט איבערהיפּע־רענדיג): „אצינד, מיין רייזולי, איז האלבע נאכט....מיט געוועהר אין דיא הענט שלאָפען איצט דיא קאָמאנדע אויסצורוהען אביסיל נאָך אזוי פיל טעג מיה....קוילען זענין געפלויגען....אין דונערען און בליטצען פון פייער־שפּייענדיגע הארמאטעס האָט דער מלאך־המות....וועבענדיג אויף פליהענדיגע

באמבעם געקיילעט....מארגען נעהם דיא גרויסע מלחמה פאר שיפקע! און נישט איינעם נאר פון דיא דאזיגע שלאפענדיגע אצינד וועט מארגען....רייזילי! איך רעד איצט אין דעם דאזיגען בריף מיט דיר, אין דער האפנונג, אז ווען דיא דיא קויל טרעפט מיך, וועט ער דיר דערצעהלען וויא שטארק ליב". — מילא נוא, עס געהער נישט צום ענין. — „אין דיא לעטצטע מינוטען פון מיין לעבען האב איך גערייגקט נאר פון דיר......"

שפרינצע (ווישט דיא אויגען) רייזילי וועט נעביך צוגעהן הערענדיג. אבי גאט האט איהם ביז אהער אויסגעהיט.... נוא, ווייטער, שמחה! וואס שרייבט ער ווייטער?

שמחה. ווייטער איז שוין זייערע זאבענישען. נארעשקייטען.. צו דיר איז אויך דא א געווים גאר פריינדליך. פרעה זיך מאמע! (ער נעהמט נאך א בריף פונם פאקעט און בשעת מעשה פאלט פון דארט ארויס א פאטאגראפיש בילד.

שפרינצע. הא, רייזילים בילד... שמחה, דוא ביסט בלייך, וועה איז מיר! לייען נאר הויך, וואס לייענט ער עם עפים שטיל פאר זיך!

שמחה. בערוהיג דיך שפרינצע! האב גאר אביסיל צייט!

שפרינצע. שמחה לייען!.... לייען, ווארים אט האלעש איך אויפן ארט.

שמחה. איך לייען. נאר שא, למען־השם שא! — דאס שרייבט דער רישטשוקער רב פון בולגאריא צו אונזערין, אזוי: „איך שבא, נעקומען לקהילתנו א זעלנער מאחינו בני ישראל, א יונגער מאן און רחמנא ליצלן חרב נעווארען והיהודים פון מיין קהילה רחמנים בני רחמנים האבען איהם ארייגגענומען אין בקור חולים. ושם איז ער געלעגען, לא עליכם אין א היטציגער חולאת אחז לשון און מטושטש...."

שפרינצע (נישט מיט איהר קול) דאס גוטע בריוועלע, וועה מיינע יאהרען! — ווייטער שמחה לייען, ביז דעם סוף.

שמחה. אבער איך בעט דיך, שפרינצעניו, שא!....(ער לייענט און שטאמעלט) „ואחר פטי־טירתו האט מען געפונען אצלו בריף, פון וועלכע מען זעהט בחוש אז ער איז מבני קהילתכם, האט דארט פאטער און מוטער וגם א כלה, וואס איהר בילד איז רצוף בזה, לכן טהוא איך הכל, וואס אויף מיר איז מוטל און שיק לכבודו אלסדינג אריין, בכדי כבודו זאל מצדו

א ידיעה געבען לסרובִיו און וויסען איך להתנהגִ״.

שפּרינצע (ברעכט דיא הענד) א שלאק האָט מיך געטראָפען, רייזילי! — פאַרשפּילט אזא טהייערע נשמה! שמחה, אוי נישט גוט!....

שמחה (חאַפּט ארום שפּרינצען) שפּרינצע, אָ שפּרינצעניו, לאָז דיך נישט אָפּ! אין שטוב, ווילסטו, זאָל ווערען א צונויפלויפעניש און רייזילי זאָל זיך דערוויסען פּלוצלים?

שפּרינצע. אוי, איך וועל מיך איינהאַלטען, זיך ווערגען, שטיסען אין מיר!...... (זיא חליפּעט און נעהמט ניך ארויס).

שמחה (מיט א זיפץ) ברוך דיין אֶמת!.... גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל, וויא פייבוש זאָגט. (פאַרטראַכט) אוי, דרעהט פייבוש זיין וועלטיל! און קלאָמפּערשט אַלץ וויא גאָט זאָגט.... (ער וויל געהען און בעגעגענט זיך לעבין דער טהיר מיט ר׳ יוחנצען און פייבושין) א, ברוך הבא ר׳ יוחנצע! דער ערשטער און דער בעסטער. — זעטצט, זייט מוחל, איך וועל נאָר אויף א ווײַלע ארויסגעהן. עפּיס קריכט זיך מיין ווייב און איז לא עליכם אביסיל לא עליכם׳דיג. (ער געהט).

פייבוש. אי, וואס פאר א פאַנטאָפּעל מאַן דער שמחה איז, דאָס ווייב, א געלעכטער חלעבין, האָט ביי איהם א דעה.........

ר׳ יוחנצע. בייא אַלע עמי הארצים איז דאָס ווייב א גאַנצע חשובה.... שמחה, דער עם הארץ, זאָגט איהר, קוויינקעלט זיך נאָך, — ווער איז ער און ווער — איך? (ער מאַכט א קילאַק) אָט דאָ ליגט ער בייא מיר! וויל איך ווערד מאָרגען פון איהם תל. פאַרשטעהט איהר?

פייבוש. דאָס טאַקי מיין איך זאָלט איהר איהם היינט דאָ גוט אָנ־צוהערעניש געבען, אז ער זאָל פיהלען און צאַפּלען צו טאָן. אויף דער אסיפה בעדאַרפט איהר זיין אהין נישט אהער, אהער נישט אהין, עפּיס מיט א דריידיל, פאַרשטעהט איהר?....(אונטערוואַרמענדיג ר׳ יוחנצען) ר׳ חאַסקילי אייערער וועט אין א שמאַלץ־גרוב זיך ארײַנחאַפּען און אויסגלייכען דיא ביינער נאָך אזוי פיל דחקות נעביך. שפּרינצע איז א וואוילע בעלהביתטע. א שטוב איז בייא איהר פון אלעם גוטען און איהרע וואַרעניקעס שמין דיא וועלט.... ר, חאַסקילי נישקשה וועט האָבען גוטע קעסט! (שמחה קומט ארײַן און נעהמט זיך אָנציגדין ליכט אין זילבערנע לייכטער. פייבוש חאַפּט

זיך העלפען און ווארפט אראפ א לייכטער. באלד דארויף קומען אן דיא נגידים).

שמחה (לויפענדיג זייא אקעגען) א, ברוך-הבא ר׳ שמעלקי! ברוך-הבא ר׳ טודריסיל! ר׳ העניך, ר׳ סענדעריל, ר׳ לייבעלע! ברוכים הבאים, ברוכים הבאים!

נײנטע סצענע.

דיא נגידים, ר׳ יוחנצע און שמחה זיטצען ארום טיש. פייבוש דרעהט זיך ארום וויא ער איז שטארק בעשעפטיגט, ווארפט זיך אין אלע זייטען און טהוט לחלוטין נארישעס.

ר׳ סענדעריל. הבה נתחכמה רבותי! וואס טהוט מען מיט דיא עזות פנימער?

דיא נגידים (אלע אין איין קול און אימליכער רעדט זיינס) מען קען נישט ארופלאזען! — מיר קומט אויף דער באד!! — צוויי שוחטים נייע מוז מען צונעהמען! — פארקעהרט, מען מעג נאך דעם מקח נישקשה ארויפציהען! — וואס מיר עולם? ווען מיר עולם! — נארישע זאכען חלעבין! — פישששש! — לאזט זיך דינען, לאזט זיך דינען! — וואס טויג מיר דא המציאות! — צוויי קאפיקעס איז חלעבין ביושר! — פאלגט מיך! — ניין, ניין! — פארקעהרט, אדרבה, דרייא.

שמחה. בעטראכט רבותי מיין לאגע. דערווייל לייד איך און אין גאנצען לאזט זיך עס אויס צו מיין קאפ.

דיא נגידים. איז אייך שלעכט, זאגט זשע זיך אפ.

שמחה. האטש מארגענדיגען טאג! בעפרייעט מיר נאר מיין זאלאג. (צו ר׳ יוחנצען) ר׳ יוחנצע, איהר פארשטעהט דאך יא איין עסק, בעטראכט אדרבה דיא זאך ארום און זאגט, איך בעט אייך.

ר׳ יוחנצע (קנייטשט זיך) בע.... א שווערע הלכה....

שמחה. מיר איז שלעכט פון אלע זייטען. עס קומט דאָך פיר אויס בדלות צו ווערען. — איך לאָז אייך דאָ איבער, איהר זאָלט אייך גוט מישב זיין (ער געהט ארויס).

ר׳ שמעלקי. נישקשה, לאָז ער זיך טאקי אָפזאָגען וועלען זיין, פארשטעהט איהר מיך, פאָפעטשיטעלעס. וויא מיינט איהר, ר׳ יוחנצע?

ר׳ יוחנצע (נעהמענדיג זיך ביים בערדיל) בע.... שמיעסט מען אין תוך אריין זיינט איהר פאָפעטשיטעלעס זעהר גוטע. מהיכא תיתי.... נאָר לאָמיר שמיעסין פארקעהרט, איז דאָך דיא קשיא נאָר פון אויבען אויף: זאָלט עס אנדערש זיין אזוי.... וויא זשע ווערד מען פטור שמחהן! אלא וואָס דען וועט איהר ענטפערען: עולם, לאָז דער עולם טאקי שרייען געוואלד, וועט ער שוין מוזען.... פארשטעהט איהר מיך, בלייבט דאָך צוריק דיא קשיא: וויא איז דער דין אז ער ווערד א כופר בעיקר, דאָס הייסט, ער זאָגט דער שטאָדט, איהר פארשטעהט דאָך ועמען איך מיין, נאָר נראָב: געשמייע אייך פאר פול, וואָס פאר א מחותנים זיינט איהר מיט דער טאקסע? —איז דאָך טאקי נישט קיין גוטער משא ומתן.... נישטמער מען בעדאַרף זיך גוט מישב זיין. מיר וועלען זעהן. (צווישען דיא נגידים ווערד א געזומשעריי. פייבוש געהט צו פאמעליך צו ר׳ יוחנצען, רוימט איהם איין אין אויער און געהעןביידע צו דער טהיר).

פייבוש. שמחה רופט אייך אויף א וואָרט. זעהט זשע ר׳ יוחנצע, אצינד איז דיא רעכטע צייט. ווייזט איהם דאָרט דאָס בייטשעל און גיט איהם א קוועטש וועט ער זיך אָנחאפּען מיט הענט און פיס. — לאָז ר׳ חאסקילי זיך אריינחאפּען אין א שמאלץ גרוב, (ר׳ יוחנצע געהט ארויס).

ר׳ טודרוסיל (אָפפיהרענדיג ר׳ שמעלקען פונם טיש אין דער זייט) באם עס וועט בלייבען פאָפעטשיטעלעס בעט איך אייך אין זינען צוהאָבען, מיך אויך אין דעם צעטיל אריינצושטעלען. (זיי געהען צוריק צום טיש).

ר׳ סענדעריל (אָפפיהרענדיג ר׳ ליבעלען אין דער זייט) פארגעסט נאָר נישט, איך בעט אייך, אז איך בין שוין א מאָל אויך געוועזען פאָפעטשיטעל און בין דער שטאָדט שטארק צוניטץ געקומען. מיין גאנץ לעבען ארבייט איך אלץ לטובת הכלל, לטובת הכלל.... (זיי געהן צוריק צום טיש. שמחה און ר׳ יוחנצע קומען אריין, פייבוש געהט צו זיי נאָהענט צו).

שמחה. לאָז עס נאָר בלייבען בסוד, ר׳ יוחנצע, ביז איך וועל פארטיג

ווערען מים מין וויב. אונזער תקיעת כף איז הייליג.

פייבוש. מזל טוב, ר׳ שמחה! מזל טוב ר׳ יוחנצע! .... איהר האָטביידע חלעבין געטראָפען. אזעלכע צוויא לייטישע מחתנים! (ר׳ יוחנצע ווינקט צו שמחהן. שמחה נעהמט ארויס און ער נעהמט אן זעטצט זיך ביים טיש).

ר׳ יוחנצע. מסתמא בין איך גערעכט! איך האָב א טאָפּ געטהון דאָרט שמחהן און זעה ארויס, וויא באלד מען ציהט איבער דעם בוינען איז ער טובן ומזומן אייך ענטפערען קוממיות....

דיא נגידים (אין איין קול) אזוי...... ער וויל געהען א קענגען א שטאָדט.

ר׳ יוחנצע. שטאָדט, זאָגט ער, הייסט בייא מיר דער עולם, נישט עטליכע נגידים........

ר׳ סענדעריל (קנייטשט דעם שטערען) וויא באלד אזוי.... נישט איר בערציהען.... מוז מען אצינד, פארשטעהט איהר? שוין זעהן עפּיס א מיטעל וויא דעם עולם לעת עתה איינצונעהמען. און א סגולה צום עולם קען נאָר געבען איין ר׳ יוחנצע.

ר׳ יוחנצע (דרעהענדיג דאָס בערדיל) מיין זיידע, זכותו יגן עלינו, פלעגט אלץ מאכען, געדיינק איך, כהאי לישנא: בע.... עולם גולם. — צוקייעט מען דיא דאזיגע הייליגע ווערטער פיהלט מען וויא זים זיי זיינען. ר׳ ליב שרה׳ס גולם, א שטיינער, איז געגאנגען, געטהון זיינע שליחות. האָט ער זשע דען געוואוסט וואָס ער טהוט? ניין, אין איהם האָט געארבייט דער שם המפורש. קוים אוועקנעהמענדיג דער שם המפורש, איז ער געבליבען ליגען וויא א שטיק ליים. — דער עולם, פארשטעהט איהר מיך, איז אין תוך אריין א ליימענער, אָנגעמאָהלטער גולם. ער שרייעט, פילדערט און פרעגט איהם בחרם וואָס.... אין איהם ארבייט עפּיס א שד, כצים אזוינע, נפשות, וואָס דרודלען איהם אָן. ס׳איז נאָר א האקוס פּאָקוס. מען בעדאַרף, פארשטעהט איהר? דיא עטליכע לצים אוועקנעהמען ווערד שאַ. און צו יענע לצים איז דאָ א שפּרוך, גוטע באַבסקע מיטעל — ממתקים מיין איך.

דיא נגידים. א, דרינגען מוז מען זיך שוין ווענדען טאַקי צו שמחהן. נעהמט, ר׳ יוחנצע, ביי איהם על חשבון. נישקשה......

פייבוש (צונעהענדיג צו דיא נגידים) דער בעל הבית בעט דעם עולם

אריינגעהן אין אנדערען חדר. מען בעדארף דא גרייטען צום טיש. (אלע געהען אין צווייטען חדר).

צעהנטע סצענע.

פייבוש, דוואסיע און מענדיל.

דוואסיע (גרייט צום טיש) מיט איהם איז גוט דיא הענט זיך צו-צופית־רען! וואז איז דער ימח שמוניק ערגיץ מיט דיא טעלער?

פייבוש דרעהענדיג זיך ארום דוואסיען) מיט אים וואלסט דוא דאך געוואוסט פון א לעבען צוזאגען. דאס טעלעריל פונם הימעל וואלט ער דיר אראפגענומען.

מענדיל (אנקומענדיג אויף דיא רייד מיט טעלער) און צוגעטראגען דיר, דוואסיעניו, פון פייגעלמילך.

פייבוש (אנגיסענדיג א כוס) בראנפין וויל איך אליין נעהמען און לעקיך צום פארבייסען וועסט דוא, דוואסיע, שוין געבען (ער טרינקט); הער נאר א מעשה, מענדיל האט נאר אליין נישט געוואוסט, אז ער האט א פעטער אין ארץ ישראל, — (צו דוואסיען) ער איז דאך פונם צימעס, גאלע יחוס. בעסערס דערפון האט דיין טאטע, ר׳ כתריאל, זיך נישט געקענט גאר ווינשען (מיט א זיפץ מלא תניפה) אט דאס איז געווען א ייד, אזוינע יודען זיינען היינט גאר נישטא. אי, האט ער, עליו השלום מיך ליב געהאט. (מאכענדיג מיט דער האנד גיט ער א שטופ דעם טיש).

מענדיל. עפיס גאר א נייער ריק, ר׳ פייבוש, פאפערעק אזש קיין ארץ ישראל......

פייבוש. וואס דיר דאכט זיך פאפעריק איז דווקא גלייך. אט וועסט דוא זעהן, מענדיל, וויא דוואסיע גיט מיר היינט פארבייסען לעקיך.

דוואסיע. היינט איז שווערליך. פארבייסט דערוויל מיט דער צונג. (שמחה מיט דיא נגידים קומען אריין).

עלפטע סצענע.

אלע זיטצען ארום טיש און עסען. דוואָסיע טראָגט אריין. מענדיל נעהמט צו ביי איהר און דערלאַנגט צום טיש. פייבוש דרעהט זיך אהין אהער, גלייך וויא ער פארווערט, טהוט איין טרונק בראָנפען נאָכן אנדערען און האפט ביים וועג נעהענדיג פון א פאלימעשעק.

ר' יוחנצע (האלטענדיג א כּוס אין דער האנד מיט פארגלאָצטע אויגען) לחיים! פשוט טאקי.... טיי טע־טע־טיי לחיים! (ער זיפצט, גיט א זופ און טרינקט דערנאָך מיט א מאָל אויס דעם כּוס).

דיא נגידים (זיפצענדיג) לחיים, לחיים אוי־אוי־אוי טאטע פאטער!

פייבוש (פאלענדיג פון דיא פיס שלאָגט זיך אָן מיט מענדלין) נישקשה, מענדיל, פאל בייא זיך נישט אראָפּ, עס וועט נעהן!....

מענדיל. עפּיס נעהט עס היינט בייא אייך אלץ באקבּסן און פלאָנטעט זיך פאר דיא פיס טאקי ניין איילען, פייבוש.

פייבוש (צולויפענדיג מיט אימפעט צום טיש אויף א קול לעבעדיג, וויא א מארשאַלעק) דער בעל שמחה בעם דעם עולם קיין פאראיבעל נישט צוהאָבען. אויף דער טאָכטערס חתונה אם ירצה השם וועט ער פארבעסערען! (פּלוצלים לויפען אריין העגדזים פענדזים פּורים שפּילער. אחשורוש אין א מאנטיל פון אייז אלטען פּרוֹכת, אויפן קאָפּ א מין היטעל פון געל פאפיר מיט פליטערליך. „ושתי המלכּה" מיט א סימן פון א בערדיל, אין א קורץ שמוטציג קליידעל, פון וועלכען עס קוקען ארויס גרויסע, גראָבע שטיוועל. ארום דעם האלז א שאל, צוגעבונדען מיט דיא עקען הינטען אויף דער פלייצע. אויפן קאָפּ איין אָפּגעבּארעט שטרויען קאפעלישעל. — „מרדכי". אין א קאפטאן, אויפן קאָפּ א מין שטרייטעל מיט א לאנגער באָרד פון קליאָטשע. נעהט רייטענדיג אויף א הילצערען פערדיל, בעהאנגען מיט גלעקליך. — „המן". אין א סאלדאטסקען שענעל. אויפן קאָפּ א דרייעקעדיגער קראַפּ פון צוקער פאפיר. — דער לעקער־לויפער אין שיך און זאָקען. דיא פּאָלעס פארביינגען. אויפן קאָפּ א הויך

פאפירען היטעל. א בלי-זמריל סקריפעט אויף א פידעלע און איינער גענהט מיט דיא טאצען. — „דוואסיע און מענדיל“ שטעהען לעבין דער טהיר און קייבען פאר געלעכטער).

מרדכי (יאגט זיך ארום רייטענדיג, שאקעלט מיט דעם בערדיל. דיא גלעקליך קלינגען).

פליהען אויף דיא אחשתרנים טהוא איך טהון,
אין א פורפעלוואלענע זיפצע טהוא איך זיין אנגעטהון,
טהוא איך, טהוא איך, טהוא איך טהון,
א שפרונג, א שפרונג אויבענאן.

מענדיל (צו דוואסיען) אויף דער אויבערשטער באנק אין באד! דאס איז בעריל דער שמייסער!

דוואסיע (קייבענדיג פאר געלעכטער) מיינע צרות אויף איהר, אויף ושתי המלכה! דאס איז לייזער דער בעהעלפער!

דער לעקערלויפער (שטעלט זיך אין דערמיט שטוב און גיט א מאך מיט דער האנד ארום זיך).

דאס איז א וויינגארטין!

אחשורוש (טהוט א מאך מיט דער האנד פון זיך)

א, דוא לעקערלייפערליין!
לויפען זאלסט דוא צו ושתין,
נאקום לאז זיא אויפטרעטיין,
לאזען דיא הארען קוקיין,
וויא ענטפלעקט טהוט זיא זיין שיין.
טראלעליא, טראלעלייא, טראלעלייא!
איינס און צווייא און דרייא.

דער לעקערלויפער (צולויפענדיג צו ושתין).

איך טהוא מיט מיינע גילדענע פיסעליך טהון
אין דיין שפאצירגערטענדיל אריינטרייטען.
כאז מיך, א ושתי! דערציילען.
דער מלך טהוט טהון בעפיילען:
נאקום זאלסטו זיך טהון צוגרייטען
נאקום און הויל פאר איהם טרייטען.

טרייטון, טרייטון, טרייטון.

ושתי (אויף א קוויטשיג קולבען)

גאקום טהוא איך מיך שעהמען,

מיין שיין קלאהר לייב בלויז צייגען,

א ליילוך טהוא איך טהון נעהמען

און צומאכען דיא אויגען.

(ווארפט אראפ דיא שאל, אויסטוהענדיג דאס קאפערישעל טאפט זיא

אן עפיס אויפן שטערען און גיט זיך א חאפ מיט בעם).

וואס טהוט שפראצען מיר אויפן שטערן

עפיס וויא א לאנגער הארון?

א, לעקערלויפער, ניקס בשום אופן!

זאלסט מיט דיינע פיסעליך לויפען,

ווער איז ער? טהוא איהם זאגען,

אז איך ושתי זאל איהם טהון פאלגען!

א שטאלמייסטער האט ער געטהון

טהון זיין א מאל בייא מיין טאטען.

זאל ער נישט טהון פארגעסען,

אז איך בין א פרינצעסין.

דער לעקערלויפער.

איך טהוא טהון א טרייטון.

טרייטון, טרייטון, טרייטון!

המן און דער לעקערלויפער (קומען און שלעפען ושתין).

נטהאנגען זאלסט דוא ושתי ווערען,

פאר וואס דוא טהוסט נישט הערען!

ושתי (וויינט אויף א קוויטש)

ווייא אויף מיינע יאהריין

נאך אזוי יונג און שיין!

(אין דעם עולם איז א גרויס געלעכטער: א שיינע ושתי לייזער דער

בעהעלפער!)

תמן.

דער יודע מאנדרוש טהוא איך קוקען.

ווייל פאר מיר נישט זיך טהון בוקען. (צו אחשורושין)
דיא שפיטץ יודען טהוען אונז בייסען
און טהוען נישט הערען דיין הערונג.
בעפייל: לאָז מען טהון זייא צערייסען
צערייסען אזוי וויא א הערונג.
מרדכי (לויפט צו מיט אימפעט)
דוא המן טהוסט אויסטראַכטען ליגען,
ליגען, מסירות אויף יודענס קונדער.
אין דער ערד וועסט דוא טהון ליגען,
און אונז וועט גאָט טהון וואונדער.
פליהען אויף דיא אחשתרנים טהוא איך טהון,
טהוא אין א פורפעלוואַלענע זיפצען זיין אַנגעטהון
טהוא איך, טהוא איך, טהוא איך טהון
א שפרונג, א שפרונג אויבענאַן!
(אויסשטרעקענדיג דיא האנד צום עולם)
היינט איז פורים און מאָרגען איז אויס,
גיט מיר א גראָשען און שטופט מיך ארויס!
(שמחה גיט דיא פורים שפילער געלט און צו גלעזליך וויין, זיי טרינקען און לויפען דערנאָך ארויס).

דיא נגידים (אויפהייבענדיג זיך פונם טיש) אונז איז שוין אויך צייט. הייסט עס, דיא אסיפה איז געענדיגט.

פייבוש (מיט א געלעכטער פון א שכּוֹר) געענדיגט מיט א פורים שפיל, א קאָמעדיע!......

פערטער אקט

א דאטשע אין א סאסנאָווע וועלדיל. פאָרנט צו שטעהט א וויס שטיבעל מיט געלע פריזבעס און צווישן ביימער אקעגען — ביינק פון גראָז. ארום און ארום שטוב ציהעט זיך א פליט פון איבער־געלייגטע לאנגע דרענגליך, וואָס טהיילט איבער דעם וואלד.

ערשטע סצענע.

מיף אין וואלד ברענט א פייעריל. קינדער קלעטערען און יאָגען זיך ארום מיט פיילענבויגענס. עס הערט זיך א רעש, א געשריי, א געשוווישטשעריי. מענדיל און דוואָסיע ווייזען זיך פונם וואלד און קריכען אריבער דעם פליט.

מענדיל. איך זאָל האָבען אזוי פיעל הונדערטער וויפיעל **חתונות היינט,** אין ל״ג בעומר, ווערען ביי אלע יודישע קינדער אָפּגעמאכט, וואָלט איך רייכער געווען פון גינצבורגען.

דוואָסיע. ער זאָל דאָס חאָטש זאָגען: אהן עין הרע! .... וואָס צעהלסט דוא עס אזוי יודישע חתונות? לאָזען יודישע קינדער זיך פרוכפּערען און מעהרען.

מענדיל. אויף יענעם איז זיא א וואַתרענטע! און ביי אונז איז דען נישט קיין יודישע נשמה?.... טאָמיר, דוואָסיעניו, וואָלט א סברא געווען, מיר זאָלען היינט, אויף ציקאָוועשטש, בשעת יריד פון **חתונות, אָפּשטעלען א חופּה. הא?**

דוואָסיע. קוקט איהם נאָר אן וויא ער האָט נישט קיין ציים! **נישט־קשה,** ביסט נישט קליין צו וואַרטען.

מענדיל. צו וואָס וואַרטען און אויף וועמען וואַרטען? איך מיט דיר

זיינען מיר אי חתן כלה אי פוןביידע זייטען דיא מחותנים. אונזער נדן איז דאָ, אין דיא צעהן פינגער. און דיא דרשה קען איך, ברוך השם, נוט וויא אלע חתנים.

דוואָסיע. גענוג געדאַרשהנט. איך קען שוין דיינע דרשות, דוא לץ איינער!

מענדיל. האָטש איין קליין דרשהלע נאָך. א צוויי, דריי קיש דוואָסיע־ניו! (ער נעהמט זיא ארום און קישט).

דוואָסיע. (וויא האָט מען עס נישט קיין בושה! אין מיטען העלען טאָג. דאָרט זיטצען מענשען.

מענדיל. נישקשה, ס'איז פאר זייא נישט קיין סוד. וויסען אויך דעם פירוש דערפון. און איבריגענס זיינען אלע דאָרט ערשט זיך צוגאנגען. (ער שטעלט אונטער דוואָסיען זיין באַק) נאַ, גיב אָפּ צוריק!

דוואָסיע. אַ ניין! וועסט אָזעלכעס ביי מיר בשום אופן נישט פּועלין. (זיא קוקט זיך ארום און דערלאַנגט איהם א קיש). נא דיר שוין, נא און לאָז מיך צורוה!

מענדיל. אצינד דוואָסיעניו מוזט דוא זיבען מאָל! נישט אנדערש וויא זיבען מאָל.

דוואָסיע. דאָס, זעהסט דוא, אויף קיין אופן נישט.... (זיא קוקט זיך ווייטער ארום און שפּרינגט אָפּ אין דער זייט). בראָש האָט ער זיך צו־היצט און האָט היינט עפּיס קיין אויגען נישט! גענוג זיך געשפּילט, רייזילי געהט דאָרט! — איך וועל צוגעהן צו רייזילין, טאָמיר בעדאַרף זיא עפּיס האָבען. דאָס הארץ פּאַלט מיר ארויס קוקענדיג וויא זיא האָט זיך פאַרענדערט און וואָס פאר א פּנים זיא האָט נעביך בעקומען נאָך דער וויס־טער בשורה פון איהר חתנס טויט. הלואי דיא דאַטשע זאָל איהר העלפען! עפּיס האָב איך זיא ליב, אזוי ליב.... זיא שטעהט מיר דאָ אין הארצען. (זיא ווישט מיטן פאַרטוך דיא אויגען)

מענדיל. א רחמנות נעביך!.... גיכער, דוואָסיע, נעה גיכער צו איהר! (מענדיל און דוואָסיע צוגעהען זיך).

צווייטע סצענע.

רייזילי. אין א סיטצען קלייד און א ווייסע באטיסטענע קאפטעלע. צוויי לאנגע צעפ הייגנען איהר אראפ אויף דיא פלייצעס. זיא איז בלייך און געהט פאמעליך, שטארק פאר־טראכט. — **דוואסיע** געהט איהר נאך.

דוואסיע (צוקומענדיג צו א באנק צווישעןביימער) דא, דא, רייזילי, איז גוט זיך אויסצורוהען! עס קען צוקומען א שטיק געזונט. נוא?

רייזילי. טהוא וואס דוא ווילסט. מיר איז אלץ איינס.

דוואסיע (נעהמט נישט ווייט פון דאנען א קאלדרע און א קיסעלע און בעט אויס אויף דער ערד) גאר אנטיק! גרינע גראז, קרייטעבצער, ביימער, וואלדפייגעלעך.... מחיה, לעבעדיג, פרעהליך!

רייזילי (זעטצענדיג זיך) ווענען, הא? — דיר, דוואסיע?

דוואסיע. א הונט זאל א לעק טהון מיין הארץ וואלט ער, דאכט זיך, א מיתה משונה איינגענומען אויפן ארט. אי, האב איך א הארץ! איך בין נעביך עלענט, א ווייסטע יתומה....

רייזילי. גאר פלוצלים!......

דוואס'ע. ער'שט היינט טאקי האב איך עס דערפיהלט. אהן א טאטע, אהן א מאמע, וועה איז מיר, געה אליין ווער א כלה!........ אוי וועה....

רייזילי (פארטראכט) וואס איז?!

דוואסיע. גארנישט. גלאט אזוי.... איהר דרעמעלט, לאמיך אייך נישט שטערען. אביסיל פריש מיכך וואלט אציגד זעהר גוט געווען. א דערקוויקע־ניש. נוא, זאל איך?

רייזילי. טהוא, דוואסיע, וואס דוא ווילסט! (זיא טהוט א מאך מיט דער האנד און גורעט זיך איין מיטן קאפ אין קיסען).

דוואסיע (ריקט זיך אפ אויף עטליכע טריט ווייטער און שאקעלט מיט דעם קאפ). אט האסטו דיר! שוין יא טאטע און מאמע, אז איז אבער נישטא קיין מזל! ......

דריטע סצענע.

שמחה, שפרינצע און רייזילי.

(שמחה און שפרינצע קומען צו נאָהענט וואו רייזילי ליגט)

שמחה (אויסלאָזענדיג א שמיעס) היינט פארשטעהסט דוא שוין, שפרינצע? שריי חי וקים, מוז אזוי זיין.

שפרינצע (ווינקענדיג צו שמחהן) שא! דאָס קינד ליגט דאָ און שלאָפט. לאָז זיא נעביך אביסיל זיך אויסרוהען.

שמחה (שטילער און שטארק אויפגעבראכט) א הארצוועהטיג, בנאמנות, וויא דוא ווילסט מיך נישט פארשטעהן! דוא מוזט, זאָג איך דיר, שפרינצע, מיט איהר ריידען. היינט טאקי מיט איהר ריידען.

שפרינצע. א קאטאָוועס אביסיל אזא מציאה! אז נישט היינט קען חלילה דיא וועלט אונטערגעהן!

שמחה. דיא וועלט וויא דיא וועלט, מיר קענען דערווייל טאקי אונטערגעהן. (ארויפלייגענדיג א פינגער אויפן האלז) איך בין פארבאָדען אָט ביז דאנען, אויף תאסקילין שטעהט אצינד דיא וועלט!....

שפרינצע (געהט פאמעליך צו נעהענטער צו רייזילין, בייגט זיך איבער איהר אביסיל אָן און טרעט באלד צוריק) בידנע קינד! ליגט וויא א שטילע טויב, פארלייגט מיט'ן קעפעלע און שלאָפט. — מעגליך, איהר חלומט זיך אצינד א גוטער חלום און דיינקט גאָר ניט אז דיא מאמע, איהר איינענע מאמע, שטעהט לעבין איהר, וויא א קאטץ, מיט דער מחשבה ארייניצושטע־קען אין איהר הארץ דיא נענעל און פארדרעהען איהר דעם קאָפּ.... איהר איצטיג שלאָפען, וויא אזוי זיא ליגט זיך דאָ איינגענגורעמט, רייסט מיר אויס דיא נשמה. זיא זאָל זיך אויפחאפען וואָלט געווען עפּיס בעסער, גרינגער.... (זיא ווישט דיא אויגען).

שמחה. איך פאָהר אין שטאָדט, א רגע אין איצט טהייער.—שפרינצע, רייד! (ער געהט געשווינד אוועק).

שפרינצע נאָכדעם וויא זיא שטעהט א רגע שטיל) א שרעק! וויא רעדט

מען מיט איהר פון אזא זאך!.... אוי, ליבער גאָט, האָסטו מיך נעבראַכט צו א שווערען נסיון. ניחייא וואָלט זיא חאָטש גערעדט, געוויינט, וואָלט נאָך אזוי שווער נישט געוועזן זיך אויסצוטענהן מיט איהר. זיא אָבער שווייגט, טראָגט איהרע וועהטיגען טיף אין זיך. זיא צאַנגט, נעהט אויס וויא א ליכט. אין איהרע אויגען ליגט עפּיס א נעבעט. אויף איהר בלייך פּנים — גוטסקייט אָהן א ברעג, גלייך וויא איינער רעדט: נאָט, טהוט מיט מיר וואָס איהר ווילט. און נעה דערנאָך טהוא איהר עפּיס, אז זיא אליין גיט זיך איבער אין דיינע הענט! מען בעדאַרף האָבען א הארץ פון א גזלן. — ניין. א גזלן אפילו לייגט זיך אויף דיא האַנד נישט צונעהמען א מעסער און קיילען, אז זיין קרבן שטרעקט אליין דעם האלז אויס. (וויעדער צוגעהענדיג צו רייזילין) בידנע קינד, שטילע טוב! פאַטארען בייסען זיא נעביך. (זיא פאָכט איבער איהר מיט א טיכעל).

רייזילי (עפענט דיא אויגען, זעטצט זיך אויף און קוקט אָן דיא מוטער) וואָס איז, מאַמע.

שפּרינצע. קאָמארען בייסען דיך און דוא פיהלסט אפילו נישט. אלץ פארטראַכט, פארטראַכט. גענוג שוין, רייזילי, אלסדינג איז מיט איין עס. שטיק נישט דיינע צרות אין זיך. וויין, רייזילי, וויין אויס דיין הארץ. דיא טרעהרען וועלען דערוויַיכען דיין וואונד און עס וועט דיר ווערען גרינגער.

רייזילי. וואָס זאָל איך טהון, מאַמע, אז איך קען נישט וויינען.

שפּרינצע. און אין מיינע צייטען פלעגען ווייבער קענען וויינען.... דאָס איינציגע מיטעל פאר ווייבער נעביך אין שווערע ביטערע צייטען, איז שטילערהייט אין א ווינקעל זיך גוט אויסוויינען. נישט איין מאָל, רייזילי, האָב איך עס געפּריוועט אויף מיר. (זיא וויינט).

רייזילי (ארומנעהמענדיג שפּרינצען). מאַמעניו וויין נישט, איך בעט דיך.

שפּרינצע. איך וויין רייזילי פאר דיר, פאר אונז ביידע. מיינע אויגען וועלען מיר נישט טריקענען ביז דוא וועסט צו זיך נישט קומען און אָנהויבען אויף דאָס נייא צולעבען.

רייזילי. נעהם, מאַמע, טהוא מיט מיר וואָס דוא ווילסט.

שפּרינצע. אלץ וואָס דוא ווילסט. דוא ווילסט, ווען דוא, רייזילי, זאָלסט וועלען וואָלט איך — א שרעק חלעבין, — וואָלט.... איך דיר געזאָגט....

רייזילי. נוא, מאמע, זאג.

שפרינצע. דיא וועלט בלייבט א וועלט. וואס דיא ערד דעקט צו ווערד פארגעסען. נאך דעם ווינטער קומט תמיד דער ליבער זומער מיט נייע פרישע בלומען.... פארשטעהסט דוא מיך ?

רייזילי. אנשטאט בלומען וואקסט א מאל קראפעווע. — נוא, מאמע, זאג.

שפרינצע (צומישט). נוא זאג איך — ניין, נענוג פאר היינט, — זאג איך.. הערסטו רייזילי ? וואס מאכען דיר היינט עפיס צו מיטאג ?

רייזילי (שטארק פארטראכט) וואס דוא ווילסט, מאמע.

שפרינצע (גערהענדיג מיט א זיפץ) נעה רייד, פהוא עפיס, אז זיא אלץ : וואס דוא ווילסט, דוא ווילסט, — בידנע קינד.

פירטע סצענע.

רייזילי, זלמן און זעלדע.

זלמן (ווייזט זיך צווישען ביימער און ווינקט מיט דער האנד) אהער, זעלדע ! זיא איז דא.

זעלדע (צולויפענדיג נעשווינד נעהמט רייזילין ארום און קישט זיא סערדצע, קרוין ! לאמיך שטארק אנקישען דיך דאס לעצטע מאל.

רייזילי. דאס לעצטע מאל ! ...... מיט וואס האב איך מיך אזוי פארזינדיגט ?

זעלדע. (אויף א וויינענדיג קול) אומשולדיגע, כשרה נשמה ! פאר-זינדיגט האט זיך דיא וויסטע מאמע. פארלוירען האב איך מיט א מאל אי איהם, איין אויג אין קאפ, אי דיך, צווי קינדער, בריליאנטען, מיט א מאל !

רייזילי (קישענדיג זעלדען) : רעדט נישט, איך בעט אייך, אזעלכע ווערטער ! אייביג וועל איך, וויא א קינד, ליב האבען דיך. שטארק ליב האבען פאר מיר און פאר איהם. (קוקענדיג זעלדען אין פנים) ער האט

נעהאט אין גאנצען דיין פנים, צוויא טראָפען וואסער! (קישט זיא ווייטער) זאָג מעהר נישט מאמע: דאָס לעצטע מאָל!

זלמן. יאָ, רייזילי, איין ברירה, טאקי דאָס לעצטע מאָל! מיר פאָהרען אוועק אויף אייביג. — נאָט איז מיט דיר, רייזילי! וואָס ביסט דוא געוואָרען אזוי בלייך?

זעלדע. למאי, זלמן, אזוי פלוצלים ארויסזאָגען! דיא מאנסבילין אָבער האָבען אלע אזא נאטור. (צו רייזילין) נוא, מיין קינד, וואָס זאָל מען טהון?

רייזילי (בלייבט זיטצען א רגע שטיל) אך אזא ריס! א ריס פונם הארצען מיט אלע וואָרצלען. קיין זכר אפילו זאָל נישט איבערבלייבען.... הא, פאר וואָס אזוי פלוצלים?

זלמן. אונז צווינגט דיא נויט. אלסדינג האָבען מיר דאָ פארלוירען....

זעלדע (וויינענדיג) ביטער איז מיר, גאָטס צאָרען איז אויף אונז אויס-געגאָסען געוואָרען! פול מיט גוטס, מיט נחת פון קינדער בין איך דאָ א מאָל געזעסען און איצט בין איך דאָ א מאָל געזעסען און לייזיג און בלויז ווער איך א צינד פארוואָגעלט ערגיץ אין א פרעמד לאנד!

רייזילי (ארויספאלענדיג זעלדען אויפן האלז) דיינע ליידען זיינען מיינע ליידען. ביסט מיר איינגעבאקען טיף אין הארצען!

זעלדע. גאָט זאָל געבען, דוא, רייזילי, זאָלסט געפינען מנוחה און רוה בייא דיין מאַן אין הויז! ניין, טאָכטער, מיר איז ביטער. איך בין אלט, אָב-געלעבט שוין מיין וועלט. דוא אָבער ביסט נאָך יונג, האָסט נאָך א האָפנונג גליקליך צולעבען מיט א מאַן און זעהן פאר זיך א וועלט.... זיי געזונד מיין קינד! (זעלדע און רייזילי קישען זיך)

זלמן (געזעגנענדיג זיך מיט רייזילין) גאָט האָט געגעבען, גאָט האָט צו-גענומען. לאָז זיין נאָמען זיין געלויבט! (ער נעהמט מיט זעלדען אוועק)

רייזילי (נאָכקוקענדיג זייא) דאָס לעצטע שטערענדיל פארשווינדען.... (אנהאָפענדיג זיך ביים הארצען), אך, אין הארץ הייבען מיר זיך חוואַליעס.... מאמע, איך וויין! דער בלאָטער האָט אויסגעשפרונגען און איך וויין, וויין, מאמע, מיט אייטער און בלוטיגע טרעהרען! .... (זיא פארשווינד צווישען דיא ביימער)

פינפטע סצענע.

פייבוש און חאסקיל.

בײדע װײזען זיך ארויסגעהענדיג פונם װאלד און צוקומענדיג נאָהענט צום פּלאַץ פאר דער שטוב. חאסקיל אָנגעטהון שבתדיג, אין איין אטלעסענער קאַפּאָטע אויף געלען אונטערשלאַק. פון אויבען א בורנאָס פון לאַסטיג. דיא הענד פארלײגט אהינטען אונטערן בורנאָס, אזוי אז דיא פּאָלעס פארנעהמען זיך. אויפן קאָפּ א פליסען היטעל. דיא פּאות שטעהן אויבען אָפּ פון דיא שלייפען, אונטען פארשפּיצט אין א גרײזעל און הײנגען אראָפּ װיא צעפּליך. צװישען דיא צעפּליך קוקט ארויס א קלײן, שיטער בערדיל, פאררײסען מיט א שפּיצעל ארויף. קוקט א מאָל אויף איין אײנעל, האלטענדיג דאָס קעפּיל אין דער זײט און אויף דיא ליפּען שװעבט א שמײכעלע, װאָס דריקט אויס חוצפּא.

פייבוש. אַט װעסט דוא זיא באלד אָנקוקען. הא, װאָס קען דיך עס ארען?.... הייסען װעט עס, עס, גלאַט אזוי, ביים װעג געהענדיג אויפן שפּאַ-ציר, ל״ג בעומר, אין װאלד.

חאסקיל (מיט א קנײטשעל) נאָך א מאָל טאקי פרעג איך: למאי נפקא מיניה? װאָס איז דאָ אָנצוקוקען? א נקבה װיא אלע נקבות. עיקר הדבר איז דאָך יענץ — התחיבות.

פייבוש. גלויבט מיר, ס׳איז רעכט. מען בעדאַרף װיסען דאָס אָרט. דאָ מח עס הייסען קלאָמפּערשט אָנקומען. רש״י איז מיט זיין בעװאָהרעניש חלילה נישט משוגע. און װייטער הא, װאָס קען עס דיך ארען, אז דוא װעסט האַפּען א קוק? נישקשה, מען װעט דיך חלילה נישט אָפּבייסען. (ער בעטראַכט חאסקילין) ע, דוא שװיצט דאָך עפּיס װיא ביבער!...... ניין, נישט קיין גוטער משא ומתן פאר מיר. — װאָס טויג דיר דאָס פליסען היטעל?

חאסקיל. א זאג אביסיל פון א יודען: וואס טויג דאס היטעל! עפּיס גאר משונה ווילד, חלעבין!....

פייבוש. עס.... וויים איך, וואס דוא רעדסט. — למען השם, זאג איך דיר, האסקיל, צוהאלטען זיך מיט דרך ארץ.

האסקיל (מיט א שמייבעלע) פישששש, דרך ארץ פאר א מיידיל! אט רעדט נישט קיין נארעשקייטען.

פייבוש. דאס, חאסקיל, זאג איך דיר טאקי: למען השם צוריידען מיט ישוב הדעת, ווארים זיא איז א קלוג מיידעל!

חאסקיל. א טריאטער חלעבין, א קלוג מיידעל! פון וואנען האט צו איהר דיא חכמה זיך גענומען? אין א חדר האט זיא דען געלערענט? וואס א מינדסטער מאנסביל האט אין נאגעל האבען עס צעהן קלוגע נקבות נאך אין קאפּ נישט.

פייבוש (וויטער בעטו"אכטענדיג חאסקילין) נוא, סחורה!.... דוא שוויצט נאך טאקי אלץ חאסקיל?! נעהם וויש דיר אפּ דאס פנים מיט א טיכעל. — צו וואס האט דיר נאך געטויגט היינט אזא בורנאס?

חאסקיל. עפּיס א שניידעריל, א פראנצוויזיל בין איך, הא, מיך צו וויזען צווישען מענשען אין איין קאפּאטע! — זעהר א פּאליטישנער מענש, חלעבין, ר' פייבוש! (ווישענדיג דאס פּנים מיט דער פּאלע) הלכות פּאליטיקע, דרך ארץ, פארשטעה איך בעסער. — רעדט בעסער מכח התחייבות.

פייבוש. נישקשה, דוא חאפּסט זיך אין א שמאלץ גרוב אריין. — טאמיר וואלט איך ביי דיר געפּועלט, אויף א ווײלע חאטש אויסצוטהון דיין בורנאס. ער איז דאך צו דיר נישט צוגעוואקסען, קענסט דאך אפּגעהען מיט שוויים.

חאסקיל (ווישענדיג דאס פּנים) בראש ציטערט ער פאר שוויים! וואס איז דא אזוינס? א יוד שוויצט.... קעסט, ר' פייבוש! למען השם וואס מעהר קעסט.

פייבוש. שא זיא געהט, זיא געהט! (ער בעטראכט נאך א מאל חאסקילין פונם קאפּ ביז דיא פיס) אך, דיין שוויצען, חאסקיל, דיין שוויצען! ......

זעקסטע סצענע.

פייבוש, חאסקיל און רייזילי.

רייזילי (צוקומענדיג נאָהענט) נאָך דאָ פּאָרט עפּיס א שטיקעל זכר.... ר' פייבוש! א גאסט חלעבין. עפּיס וויא פונם הימעל אראָפּגעפּאלען!

פייבוש. ווערטער טאקי וויא פון א חכמה, א יודישע טאָכטער! קיינער טהוט נישט קיין טריט ביז ס'איז נים פונם הימעל. עס פאלט דער שפּאָן ביז ס'איז עפּיס נישט דראָן.

רייזילי (מיט א זיפץ) א מאָל אָבער פאלט דער שפּאָן יענעם צרות אָנצוטאָן. חלילה, נישט אייך, ר' פייבוש, מיין איך.

פייבוש. מען בעדאַרף אָבער אלסדינג אָננעהמען פאר ליב. אז גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל! אוודאי איז נישט איטליכער געגוג שטארק אויסצושטעהן דעם נסיון.... איך האָב שוין דאָ געשמועסט מיט ר' חאסקילין, האָב איך ערשט.... וואו זיינט איהר ר' חאסקילי? (שטרעקט ריידענדיג אויס דיא האנד אהינטער און שלעפּט חאסקילין צו ביי דיא פּאָלעם) אָט איז, ר' חאסקילי, דיא גוטע און פרומע, פון וועלכע מיר האָבען געשמיעסט.

רייזילי (לאָזט פארשעהמט אראָב דיא אויגען) ע, ר' פייבוש! איך האָב גאָר נישט געוואוסט, אז איהר קענט מאכען קאָמפּלימענטען.

פייבוש. קאָנפּליענטען ווייס איך נישט, קיין פּלאָטקע מאכער בין איך נישט. ביי מיר איז אָהן קונצען, פּראָסט דער אמת, וויא גאָט האָט געבאָטען. יאָ, האָבען מיר ערשט געשמיעסט, וויא שווער ס'איז איין עהרליכער יוד צו זיין, גאָר אָהן קשיות פון זיין ליבען נאָמען אלסדינג מקבל באהבה זיין און געשטעלט למשל איינע אזעלכע, מיט וואָס פאר א שטאַרקייט זיא האלט נעביך דעם נסיון אויס און נעהמט אָן פאר גוט, וואָס גאָט ברוך הוא טהוט, און ווער? דווקא א נקבה, נאָך א יונגענד. (א טאָרעגעבענדיג חאסקילין) א יאָ, ר' חאסקיל!.... איהר זיינט נעביך מיד, ר' חאסקילי, פונם גאנג און געהט אָב מיט שוויים. נישקשה! (שטיל, אָנבייגענדיג זיך צו רייזלין ער איז א זיידען קינד, בלי שלמה!

רייזלי. איהר שטעהט דאָ דערוויל מיר און איך בעט אייך אפילו ניט זיטצען! זעטצט זיך, זייט מוחל, אָט דאָ אקעגען אויף דער באנק.

פייבוש (גיט א שלעפּ חאסקילין בייא דער פּאָלע און זעטצען זיךביידע אקעגען רייזילין) געליבט איז גאָט, ר׳ חאסקיל, אָט זיטצען מיר אונטערגעלעהנט אונטער א בוים! א יאָ גוט? וואָס שווייגט איהר? (צו רייזילין) איך האָב זיך פארערדט און פארגעסען דערוויל צוזאָגען. יאָ, דאָס איז ר׳ חאסקיל ר׳ יוחנצע דעם רבּ׳ס!

רייזילי (צומישט) א־אָ! איך ווייס....

פייבוש (נאָכדעם אז א היבשע ווײלע איז שטיל) אזוי, אזוי געהט עס אויף גאָטס וועלטעלע! .... (ער דרעהט א האָר פונם בערדיל און מריקעט אונטער דער נאָז) טי־טי־טי, בריבים־בים־בים.... וואָס זאָגט איהר, ר׳ חאסקיל, וויא דאָ איז גוט?

חאסקיל (מיט שמייכעלע) וואָס איז דאָ אזוינס? א וועלדעל, פלעקער, ביימער, ריטליך, בעזעמער!.... עט. נארעשקייטען, יונגעלשע זאכען.

פייבוש (צו רייזילין) ר׳ חאסקיל, פארשטעהט איהר, געהט אלץ אין הויכע דרכים. איהם טראָגט דער קאָפּ אין אנדערע חלומות. אוודאי איז עס גאָר א הויכע מדרגה העט, העט...... א קאָטא! וויא קומען אזעלכע מענשליך וויא איך דערצו.... בריבים־בים בים. — מען בעדאָרף אריינגנעהן אביסיל צו דער מאמען. (צו חאסקילין) און איהר מעגט דאָ בלייבען, נישקשה. (צו איהם אויף לשון הקודש) אתה בלא תהיה כאן שלימזאלניק. (באלד מאקי אויף יודעש) דיא וועלט פון דעסטוועגען, ר׳ חאסקיל, איז אויך א וועלט.

רייזילי (קנאַקט דיא פינגער) אָט וועל איך געהן, שיקען אייך דיא מאמען אהער, ר׳ פייבוש!

פייבוש. חלילה, זיינט זיך נישט מטריח. איך געה אליין, נישקשה. (ער ווערד פארשווינדען).

זיבעטע סצענע.

רייזילי און חאסקיל.

רייזילי נעהמט נישט ווייט פון איהר דאָס רעמיל און העפט,
חאסקיל נעהמט זיך בייא דער פּאָה, און גלעט דאָס בערדיל.
ביידע שווייגען א היבשע ווילע, נישט צוריידען א וואָרט.

חאסקיל (מאכט מיט דיא אקסלען אָנבייגענדיג דאָס קעפּיל) נא, נא, דיר פייבוש!

רייזילי (דערלאַנגט אָפּבייסענדיג דעם פּאָדים א דורכנעהמענדיגען קוק אויף חאסקילין) וואָס פייבוש?

חאסקיל (אין דער וועלט אריין) א תם! ווייסט קלאָמפּערשט נישט, אז פייבוש איז א שדכן.

רייזילי. האָט נישט קיין פּאראיבעל, איהר זיינט דען א בחור?

חאסקיל (מיט א נעלעכטער) א טריאטער, חלעבין. נאט אייך א בחור מיט א בערדיל!.... איין אלמן בין איך. — נאָר צו וואָס טויגען דיא אָנשטעלען, אן מען ווייסט אליין זעהר גוט.

רייזילי (גוט בעטראַכטענדיג חאסקילין) עפּיס ווילט זיך מיט אייך רייד דען, איהר זיינט, דאכט זיך, בייז.

חאסקיל (ווערד ביי זיך גאנץ שטארק) ניין, עס רעדט זיך נאָר אזוי נוא, לאָמיך שוין הערען וואָס ווייטער?

רייזילי. איז אייער ווייב געוועזן א קלוגע, אויף אייך א מבין?

חאסקיל (מיט א נעלעכטעריל) קלוג וויא אלע ווייבער, משטעהנעס נעד זאָגט. און צו וואָס טויג באמת א פּלוניתטע דיא איבעריגע חכמה? ביסט א פּלוניתטע זייא זשע א פּלוניתטע און גענוג. ווייטער נאָרנישט.... איהרע מבינות האָב איך נישט בעדאַרפט. אלץ איינס....

רייזילי (אוועקשטעלענדיג דאָס רעהמיל און אָנקוקענדיג חאסקילין) שיט

איך אין דאָך עפּיס מחיה נאָר צורײדען! זאָגט נאָר, איך בעט אײך, וואָס איז אזוינס פּלוניתטע?

חאסקיל (שמאָכט פּאר גרוים הנאה און רײבט דיא הענט) וואָס איז אזוינס פּלוניתטע? — נאַרנישט, פּלוניתטע איז פּלוניתטע, א יודענע, אָהן א נאָמען, גלאט אזוי זיך....

רײזילי. און אײער װײב, זאָגט נאָר, האָט איהר ליב געהאט?

חאסקיל. עפּיס אזוי מיאוס מגושם, ליב מחילה א װײב! .... דאָס ערשטע מאָל הער איך אזעלכעס. עפּיס א ראָסעלפּלײש איז עס, א לעדװועצע....

רײזילי עפּיס נאָר אנטיק חלעבין װיא איהר רעדט! װיפיל איז דרינען או אײער װײב איז טויט?

חאסקיל. אָ, שוין א היבשע צײט, אקענען א דרײא חדשים.

רײזילי. ערשט א דרײא חדשים און איהר װילט שוין חתונה האָבען!

חאסקיל. מילא װאָס דען זשע טהוט א יוד. אז דיא פּלוניתטע שטארבט? געשטאָרבען — נוא געשטאָרבען, ברוך דין אמת! האָב דיר דאַרטען א ליכטיגען גן עדן און חתונה מוז מען האָבען, — איבעריגעס בין איך מרוצה, אויף א קורצער צײט דיא חתונה אָפּצולײגען, אבי למזל אָפּמאכען דיא תנאים, פײבוש האָט מסתמא עס שוין געזאָגט.

רײזילי. און קינדערליך איז פון אײער װײב איבערגעבליבען?

חאסקיל. פון עטליכע שטיקלעך איז דאָ אײן יונגעל, א שלאָפּס. מען קען זײן גאנץ רוהיג, דיא נשמה הײנגט איהם אויפן שפּיטץ נאָז. ער בלײבט בײם טאטען, צום שידוך געהער זיך עס כלל נישט אָן.

רײזילי, זעהר פײן פון אײער זײט.... (זיא נעהמט װידער דאָס רעהמיל און העפט אראָפּלאָזענדיג דיא אויגען).

חאסקיל (געהט אהין אהער מיט ברײטקײט און שמאָכט) װיא זיא האָט מיך דאָ פארהערט! בין איהר אבער ארײן אין טעם, העהע (פארלײגענדיג דיא הענט אונטער דעם בוזאָם קוקט ער פון דערװײטענס אויף רײזילין מיט אײן אײגעל און מעסט זיא איבער פון אויבען ביז אראָפּ) סחורה! קײן מעשה נישט, נישקשה.... מען בעדאַרף מיט איהר מאכען גיכער אײן עק. (צוקומענדיג צו רײזילין רעדט ער עפּיס נישט מיט זײן קול) נוא, זאָג נאַרעלע, דוא װילסט?

רײזילי (הײבט אויף פארװאונדערט דיא אויגען) װאָס? !......

חאסקיל (מיט א נארישער מינע) זאָג, נארעלע, שעהם זיך נישט! ס'איז דאָך א יודישע זאַך. ווייסט דאָך שוין וואס......

רייזילי (שטעהט נעשווינד אויף, אָנהאַפּענדיג זיך ביים הארצען) אהא, איך שטויס מיך שוין אָן.... א שרעק!!

חאסקיל. שרעק זיך נישט. נישקשה! דעם נדן וועט דער טאטע דיינער סיליקין פאָרם המעשה. מענסט אויף מיר זיך שוין פארלאָזען. עד פרוטה אחרונה וועט ער ביי מיר סיליקין.

רייזילי (אויסשטעלענדיג אויף חאסקילין א פּאָר ברענעדיגע אויגען) אוועק דוא ווילדער!....(זיא לאָזט זיך גיך געהן).

חאסקיל (נאָכקוקענדיג רייזילין מיט חוצפא) פּישששש....מען פרענט זיא אום א דעה! נישקשה, וועסט בעסער ווערען!.... (ער נעהמט אוועק).

אכטע סצענע.

שפּרינצע, רייזילי און שמחה.

שפּרינצע (וויזט זיך געהענדיג פון שטוב און ברעכט דיא הענד) שוין!......דער ערשטער שנים איז שוין געשעהן. דיא מאַמע מוז געהן דערקיילען.... רייזילי און א חאסקיל! אזא הפך וויא טאָג און נאכט........ אוי, דיא נויט, דיא ביטערע נויט!.... וויא אָבער וועל איך איהר אין דיא אויגען קוקען?.... רייזילי, אָ, רייזילי! (זיא שפּארט זיך אָן צו א בוים און וויינט).

רייזילי (צוקומענדיג פארטראכט און דערשלאָגען) מאַמע!....

שפּרינצע (קלאַפּט זיך אין הארצען) וועה איז דער מאַמע! — רעד, וויין טאָכטער!

רייזילי. איך האָב שוין געוויינט, מאַמע!

שפּרינצע. וויין, לאָמיך הערען! דיין שווייגען אצינד שטעכט מיך.... וויין, רעד טאָכטער!

רייזילי. אַלץ איינס, מאַמע! וואָס איז אין גאנצען מיין לעבען?

שפּרינצע. אַ שרעק! עפּיס הערט זיך מיר אַצינד דאָס אַלטע לידעל: „דער טאַטע האָט מיך געקיילעט, דיא מאַמע האָט מיך געגעסען". יאָ, טאָכטער, געגעסען, דאָס איז טאַקי פּאַר דעם עסען.

שמחה (אנקומענדיג שטאַרק אויפגעבראַכט) אַזוי?!.... דוא שיטסט מיט הייסען פּריסיק שיטסט דוא אָפּ – טרייבסט! נוא, זאָג איך דיר, רייזיל, דער שידוך מיט חאַסקילין מוז זיין און וועט זיין.

שפּרינצע (אַננעהמענדיג שמחהן בייא דער האַנד) אָבער שמחה, נישט מיט אַזאַ......

שמחה. עט, וואָס וועסט דוא מיר דאָ זאָגען,.... דאָס האָט דיא מאַמע דיינע, רייזיל, דיר ביז אהער נאָכגעגעבען אַלע דיינע חפצות און איך נאָר האָב מיך געלאָזט ארויספיהרען אויף בּיטשען........ יאָ, אַ גרויסע טובה האָט מיט איהר נאָכגעבען דיר דיא מאַמע דיינע געטהון. אַ ווייבער, ווייבער......

שפּרינצע (מאַכט מיט דער האַנד שמחהן בּמעט אונטער דער נאָז) שלעכט אין שטאַדט, עס געפעהלען איהם נישט דיא ווייבער! וויא בּאַלד נאָר עפּיס זיינען דיא ווייבער.... אָ, מענער, מענער! (צו רייזילין) וואָס זאָלען מיר ווייבער נעביך טהון, אַז מיר זיינען אין אַזאַ פינצטער מזל גע-בוירען געוואָרען; אַז מיר זיינען פאַרקויפט, נישט פרייא אַ קאָפּ אויפצוהוי-בען.... ע, דוא זאָלסט זיין אַ יונגעל, וואָס וואָלט איך מיט דיר געהאַט צוזאָרגען, אַ מיידעל אָבער איז עפּיס גאָר אַנדערש. זיא טהור צופיהל זיך נישט איינשפּארען.

רייזילי. מה רעש, איך וועל פאַרזיטצען? עפּיס נישט אַזאַ סכּנה!

שפּרינצע. עפּיס גרינג אַזוי צוזאָגען אייבּיג אַ מיידעל! ערגערס איז שוין, דאַכט זיך, נאָר נישטאָ וויא צוזיטצען ביז דעם גרויען צאָפּ. און בפרט נאָך בייא יודען. בעהיט זאָל מען ווערען! — אַ מאַנסביל ער מעג, נישקשה, ער איז עפּיס גאָר וואָס אַנדערש....

שמחה (וואָרטשענדיג) דיא מאַמע איז דאָס דיא גוטע און דער טאַטע דער שלעכטער. זאָגט זיא דען נישט אויך דאָס איינענע. נאָר אביסיל צושמירט.

שפּרינצע. אַז דוא בּיסט געקומען אַזוי אָנגעלאָדען און זיך צופלאַקערט אויף דעם קינד נעביך! זעהסט דאָך, מען קען רעדען דאָס איינענע טאַקע,

נאר ווי א מענש, מיט גוטען און ברחמנות.

שמחה (גלעט רייזילין איבערן קאפ) חלעבין, רייזילי, איך האב דיך אזוי ליב ווי דיא מאמע.

רייזילי (אנקוקענדיג דעם פאטער פא"ט אכט) וואס?!

שמחה (א קלאפ געבענדיג זיך אין הארצען) איך האב א הארץ פול מיט מכות!.... און נאר אהן דעם, רייזילי, ביסט דוא דאך שוין א דער־וואקסען מיידעל און ווען אנדערש קען מען דיר אין אונזער גראר אנ־שלאגען? האסקיל איז ווייניגסטענס א מיוחס, שטאמט פון א גרויסער משפחה.

רייזילי. אט דאס נאר!.... ניין, טאטע, ניין!

שמחה (אויפגעבראכט) מיר זיינען פארבייא! דוא ווילסט אונז קיילען טאכטער. זאגען דיא מאמע.

שפרינצע. משונה גראב, שמחה! רעד נישט אזוי משונה. (צו רייזילין מיט א קרעכץ) דער טאטע מיינט, מיר קענען פון אנדערע געקיילעט ווערען חלילה אהן א מעסער....

שמחה. אונזער הויז, וואס אין זאלאג, וועט מען צונעהמען, אלס־דינג, האק און פאק מיט דיא בעבעכעס. א חוץ דיא אלע ביטערע צרות וועל איך נאך פארליהרען דעם גוטען נאמען און זיין צו לייטעש געשפעט. מיין גאנצע האפנונג אצינד איז נאר אין ר׳ יוחנצע, אבער מיט דעם תנאי, אז דוא וועסט זיך נישט פארעקשהנען.... אוי, רייזילי, שלעכט, דער חלף ליגט מיר אויפן האלז!

רייזילי (אנחאפענדיג זיך ביים הארצען) מאמע!....

שמחה. קוק מיין קינד אויף דער מאמען. דיא מאמע נעביך וועט ליידען דחקות, הונגער און נישט האבען אויף דער עלטער וואו דעם קאפ אנידערצולייגען (ער ווישט דיא אויגען און קעהרט אוועק דעם פנים).

רייזילי (צו זיך אליין, א מאך געבענדיג מיט דער האנד) ער.... איז דאך מעהר נישטא.... טחום אייך מיט מיר וואס איהר ווילט!

שפרינצע (וויינענדיג) ניין, ניין, צווינג זיך נישט טאכטער!.... דיא מאמע וועט בעסער דינען, זיך פארקויפען......

רייזילי. ניין, מאמע! אלץ איינס. אזוי איז מיר שוין בעשערט....
(זיא פאלט אויף דער באנק).

שפרינצע (ארום האפענדיג רייזילין) געפאלען וויא א קרבן! וועה איז דעם טאטען, וועה איז דער מאמען!....

פינפטער אקט

א גאס. אויף דיא הייזער זיינען ארויסגעשטעלט פענדליך און א טהייל פון זייא זיינען אויף בעהאנגען מיט קרענצליך בלומען. רעדליך מענשען שטעהען אויף דיא טרעטואַרען. לינקס קוקט ארויס איציקס קלייטעל און דערבייא ליפע דער חלפן לעבין זיין טישעל.

ערשטע סצענע.

איין עולם. איציק דער קרעמער, ר' אליה, ליפע דער חלפן און פייבוש.

א יודענע (מיט א געשרייא שטופענדיג זיך צווישען דעם עולם) לאַזט יודישע קינדער, לאַזט! חיימיל מיינער קומט.... צוריק פון דער מלחמה.. מיט דעם פאָלק קומט ער, מיין חיימיל!

א יוד. אי-אי, זיא האָט מיר אָנגעטרעטען אויף דעם פוס! איהר טרייף מזל, וואָס זיא איז פארשווינדען.

קולות צווישען עולם. אהין, ווייטער, צו דער ראָגאַרקע, גיכער! (דער עולם דערווייטערט זיך).

איציק (שטעהט אויפן גאניקעל פונם קלייטעל) קיר"ה, זאָגט איהר, נעהמט דיא הערצאָגאָווינע! אָט דאָס איז דאָך טאַקי אייער קיר"הם פוילע תנועות, מהוט נאָרנישט און האַפט נאָר בייא דיא מלביות שיריים!....

ר׳ אליה (זיצט אויף זיין חזקה אָרט) און דיין וויקטאָריעס האָט דיא אינזעל ציפערען, הייסט נעביך גאָר ניט געהאַפט שיריים! נישקשה, זיא איז אַ גוטע נאַשערען, האָט ליב שטילערהייט אַ האַפּ צוטהון פונם טעפיל.

ליפע. אומזיסט, חלעבין, אייער האמפערען זיך, ער געהאַפט, זיא געהאַפט, וואָס מאַכט עס אויס? אַ לאַנג אַלטע אייבינע מעשה. אָט זעהט בעסער וויא דאָרט שיט זיך איין עולם אַקעגען דעם חיל, וואָס קומט באַלד אריין.

פייבוש (צוקומענדיג צום קלייטעל) אַ, נאָט העלף! פון וואָס שמיעסין עס יודען? מסתמא פון פּאָליטיקע. (צו ר׳ אליהן) זעהט איהר אין פּאָליטיקע, דאָ זיינט איהר, ר׳ אליה, אַ למדן מופלג, איין בריה און אַ שדכן דווקא נישט קיין גוטער. — יוסיל פינשעווערס שידוך האָט פון מיינע הענט, נאָר דורך אייך זיך ארויסגעגלימשט.

ר׳ אליה (אויפשפּרינגענדיג פונם ביינקעל) הערט זשע יודען בהן שלי, איך בין דרינען אַזויפיל שולדיג...... וויא זאָל איך זאָגען? אַזוי וויא.... נישטמעהר וואָס.... גאָרנישט.

פייבוש (מיט אַ גנבה שמייכעלע) נישטמעהר גלאַט אויף דיא איינענע מעשה — ר׳ אליה! אָבער ווען נישט ר׳ אליה און טרעפט זיך מיר עס מיט איין אַנדערען, הערט איהר יודען! וואָלט איך טע־טע־טע.... נוא, ר׳ אליה, שא, ווייטער חבר.

ליפע (ארויפלויפענדיג מיט איפּעט אויפן גאַניקעל) איציק, דאָס חיל! דאָרט ריהרט זיך שטאַרק דער עולם.

איציק (צוקוקענדיג זיך) הא.... ניין! ברוך הבא, דאָס איז ער, שטואליק מיט זיין כבוד אַליין!

צווייטע סצענע.

שמואליק און גיסיע.

שמואליק (ארויסשטופענדיג זיך פון צווישען דעם עולם שטארק פאר־כוסעט און דאָס היטעל אויף דער זייט קאָפּ) וויסניטרע, וויסנאָפּרע, וויס־נאָטרע לחי עולמים! .... אז שמואליק מארשירט לאָז זיין בצלצלי תרועה, מיט א קאַטערינקע...... עך, סאָלדאַטיקי בראַטיקי בשמחה רבה ואָמרו כלם!

ניסיע (ציהעט שמואליקן ביים ארבעל) זיידע, גענוג! ניכער קום הער־שעלען אקעגען!

שמואליק (פארקרימט זיך) פּישש, א גרויסער פּריץ, אקעגען! — ווייבער, מאַמעס צום קבלת פּנים דאָ, אקעגען! .... ואני און איך האָב צו דיין מוטער רחל נישט אזוי געטהון, בבואי מפּדן, אז מיר זיינען געקומען פון קאַווקאַז, האָבען מיר געדראַלעט בעגלא ובזמן קריב וויא א קאָדנער בעל עגלה אין דער בלאָטע, זיך געשלעפּט מיט גרויס קוראַזש אומעטים הוררר.... אז אלע פלעגען פאר אונז מאַכען ויברח....

איינער פונם עולם. אָבער קידוש, שמואליק, פלעגט איהר מאַכען?

שמואליק (שאָקלענדיג מיט דער האַנד) פּיט, פּיט, פּיט! דוואַרצאַט פּיאַט פּאַלאָק אויף א ברודער מיט דריי ציין אונטערגעשלאָגען. און קידוש איבער א האַרטען סעחאַר. נאַ, גריזע און שריי חי וקים: ראַדי סטאַראַטסיא וואַשע בראָ דיע, בשמחה רבה ואמרו כלם!

ניסיע. אָבער קום שוין, קום זיידע! וויא דערלעב איך שוין זעהען הערשעלען.

שמואליק (אויסציהענדיג זיך וויא א סטרינקע) סטאָי ראַוונאַיסיא! פּינף און צוואַנציג יאָהר מיט א שמיטצעל האָט דיא מאַמע געוואַרט און זיך נישט דערוואַרט איהר שמואליקין צוריק קומענדיג פונם חדר, וואָהין דער בעהעלפער מיט מעשענע קנעפּליך האָט איהם, נאָך גאָר א ברעקיל, אוועק געטראָגען אויף דיא פּלייצעס. דיא גאַנצע צייט כסדר איז געגאַנגען דיא גאַנגע סדרה בלק. ומלאכים יחפזון און געציטבעלט, דם ואש ותמרות עשן

אלס א רויך איז נעגאנגען. (אנגעהמענדיג גיסיען) הייא, אדם א מענש, קאטשקע ריק זיך! ריקט זיך ישראל בני רחמנים!.... (ער נעהמט אוועק מיט גיסיען און א סך פונם עולם נאך איהם).

דריטע סצענע.

מענדיל, דוואסיע און שמחה.

דוואסיע. אונז, מענדיל, איז שוין אפשר צייט פאהרען א היים. אלסדינג איז שוין איינגעהאנדעלט. אויף א רגע נאר וואלט איך געוואלט א שפרונג טהון צו שפרינצען, זעהן וואס זייא מאכען.

מענדיל. מאכען זאלען אזוי דיא היגע ר' שמעלקעס. זיי האבען ר' שמחהן גוט איין אויער אויסגעמאכט. יענע וואך בין איך ביי איהם געוועזן. אוי, דוואסיעניו, איז דאס בייא ר' שמחהן אין הויז א ביטערע עלענט, דער דלות שווישטשעט דארט פון איטליכס ווינקעלע! דוא וואלסט איהם נישט דער־קענט, אזוי האט איהם דאס פנים זיך פארענדערט. שא, אט נעהמט ער דארט טאקי אליין.

שמחה (צוקומענדיג) שלום עליכם, מענדיל! וואס מאכסט דוא עפים? וויא נעהט עס דיר אין דיין ארענדע פון דער מיהל?

מענדיל. נישט צופארזינדיגען, ס'איז ברוך השם, דא ברויט. (אנקו־קענדיג א רגע שמחהן) וואס טויג אייך, ר' שמחה, דיא שטאדט אנקוקען דא דיא פנימער זייערע — דאס גאנצע פעקיל שיינע לייט, מיוחסים, וואס האבען בביזון, בבדי צו ווערען אדמיניסטראטארעס, שטילערהייט אויף אייך נעגראבען. בעגראבען, חלעבין, זאלען זייא אייך אלע ווערען. אט נעהמט, פאלגט מיך, און פאהרט מיט אייער ווייב איבער צו מיר אין דארף אויף א צייט ביז נאט וועט אייך עפעס העלפען.

דוואסיע. בייא אונז וועט עס חלעבין גאר נישט אויסמאכען, אדרבה

מיר וועלען גרויס הנאה האָבען. טהוט אונז, חלעבין, דיא טובה, בעל הבית! אזוי פיעל יאָהר האָבען מיר דאָך אייער זאלץ און ברויט גענעסען.

שמחה. יישר כח אייך פונם גאנצען הארצען, ס'איז אָבער נאָר אומ־מעגליך. וויא מיינט איהר, הא? שפּרינצע מיינע וועט זיך שיידען מיט רייזילין און בפרט אצינד, אז זיא איז אזוי אומגליקליך און עס טהוט זיך....

מענדיל. אלץ אפשר מיט דעם שיינעם איידעמיל?

שמחה, ס'איז דאָ נענוג מיט דעם, מיט יענעם.... אָט גוט חלעבין, וואָס דוא ביסט היינט אין דער שטאָדט. דוא קענסט מיר צוניטץ קוסען. קום, וועל איך דיר זאָגען. (שמחה און מענדיל געהען אוועק).

פערטע סצענע.

רייזילי, א דארע מיט א טיכעל אויפן קאָפּ, א פּעקיל אונטערן אָרם. דוואָסיע, איציק און ליבע.

דוואָסיע (צולויפענדיג צו רייזילין) וואָס זשע מאכט איהר פּאָרט, קרוין? אי, האָב איך שוין גענאַרט אזוי אייך צוזעהן! (זיא ווישט דיא אויגען און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ) א וועהטיג איז מיר, וויא איהר זעהט נעביך אויס! זאָגט זשע, איך בעט אייך, וואָס זשע מאכט איהר?

רייזילי (אונטערהיסטענדיג און הייזעריגליך) אזוי וויא דוא זעהסט מיך, דוואָסיע. — איך לעב....

דוואָסיע. אזא לעבען געזאָגט געוואָרען אויף אלע יענע לייט, וואָס האָבען א מאָל בייא אייך געזויפען, געפרעסען און דערנאָך אין אייער בלוט זיך געבאָדען! (אויסשטרעקענדיג דיא האנד צו רייזילים פּעקיל) א דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען! קום וואָס זיא געהט, איז אויך אויף דער צייט און רייסט זיך נאָך דאָס געזונד איין טראָגענדיג אזא פּעקיל!

רייזילי (אוועקשטופּענדיג דוואָסיעס האנד) צו וואָס, דוואָסיע! וואָס מאכט עס אויס, נאָך א פּעקיל, אלץ איינס, חלעבין.

דוואָסיע. נעהם שוין, נעהם, רעדט נישט אזעלכע זאכען. אייער געזונט איז טהייער. צעהן פון יענע שיינע לייט זאָלען דיא כפרה ווערען פאר אייער מינדסטען נאָגעל.... נוא, נים שוין עס אהער! — וואָס איז דאָ אזוינס אין דעם פעקיל?

רייזילי. אביסיל וועש צום נייען...... האָב איך אויף איין אָרט גענומען.

דוואָסיע (ווישענדיג דיא אויגען מיט דער גאנצער האנד) ר׳ שמחה׳ס מאַכטער, וואָס האָט געלעבט אין וועהלטיג, זיך געבאָדען אין מילה, אין פוטער זאָל היינט געביך אזוי קריעה רייסען!

רייזילי. מיין לעבען איז גאָר נישט ווערטה, מען זאָל איבער איהם אזוי זיך זארגען. אָט זאָג בעסער, דוואָסיע, וואָס מאכסט דוא? לעבסט דוא צופרידען מיט דיין מאן?

דוואָסיע. אויף אָלע מיינע ליבע געזאָגט געוואָרען אזא גוטע מולדיגע דאָליע וויא מיינע. מיין מענדיל ליובעט, קיבעלט מיך. אלץ דוואָסיעניו, מיין דוואָסיעניו. זאָגט דוואָסיע, טאָג, מעג זיין נאכט, איז טאָג. — און איך איהם האָב אין הארצען עפּיס אזוי ליב, אזוי ליב...... איך רייץ מיך אפילו אַ מאָל מיט איהם, בלאָז מיך קלאָמפּערשט, אָבער אזוי אויף קאַטאָוועס.

רייזילי. זעהסט דוא, דוואָסיעניו, דוא האָסט טאקי אַ גליקליך לעבען.

דוואָסיע. איך האָב מיך, ברוך השם, נישט צובעקלאָגען. ס׳איז נאָך אזא מענדיל, דאכט זיך, גאָר נישטאָ. ער איז דאָך אפילו אַ פּראָסטער מענש, נישט עפּיס וויא יענע זיידענע יונגע מאַגטשיקליך; נאָר דיא כפרה מעגען זיי אלע ווערען פאר זיין מינדסטען פינגער.... אַ וועהטיג איז מיר! וואָס ציטערט איהר עפּיס אזוי, רייזילי? איהר קענט דאָך זיך נישט האלטען אויף דיא פיס. אהער גיבער דאָס פּעקיל! קוממ, דאָ אקעגען האָב איך אַ בעקאַנט קלייטעל. (זיא נעהמט ביי רייזילין דאָס פעקיל און געהט מיט איהר צו צום קלייטעל).

איציק (דערזעהענדיג דוואָסיען) אַ, איסקאָטציל קוממ, דוואָסיע!

דוואָסיע (ארויספיהרענדיג רייזילין אויפן גאניקעל) זיטצט, רייזילי, זיטצט דאָ אויפן ביינקעל, אָט אזוי, אזוי. (צו איציקין) האָט קיין פאראיבעל נישט, וואָס איך פּארוועה דאָ אזוי, וויא ביי מיר אין דער היים.

איציק (ווייזענדיג אויף רייזלין) נישקשה, איך האב גענוג פון זייא אי־בערגעלייזט א מאָל אין דיא גוטע יאָהרען....

ליפע (ארויפלויפענדיג געשווינד אויפן גאניקעל) איציק, מען נעהט!

פינפטע סצענע.

פון דערוועיטענס הערט זיך א שפּילען פון מוזיקע. דערנאָך ווייזען זיך סאָלדאטען. פאָראויס געהן פּיעווטשעס, זינגען און פייפען פרעהליך. אין דיא פענסטער פוןביידע זייטען הייזער שטעהען ראטען און ווארפען אויף דיא סאָלדאטען קרענצליך בלומען.

דיא פּיעווטשעס:

סאָלדאטושקי, רעביאטושקי גדיע וואשי זשאָני?
— נאשי זשאָני רוזשיא זאראזשאָני,
וואָט נאשי זשאָני. א. ז. וו. א. ז. וו.

א טהייל מענשען דערקענען צווישען דיא סאָלדאטען זייערע קינדער, זייערע מאנען. ליפּען צו זייא פרעהליך צו, קישען זיך און געהען מיט זייא אוועק; א טהייל מענשען, וואָס זייער האָפנונג איז געווען אומזיסט וויינען און ברעכען דיא הענט.

זעקסטע סצענע.

שמואליק, גיסיע און א סאָלדאט.

ניסיע (מיט א געוויין) נישטאָ הערשעלע! זיידע, וואָס שווייגסט דוא?

שמואליק (טהוט אומעטיג א פּייף) מי בחרב ומי בחניקה, ווער דורך בלייענע פּייגעליך און ווער דורך א פּיקע....

קום, ניסיע, קום ! (ער נעהט שאַקלענדיג זיך).

ניסיע (נעהט וויינענדיג נאָך שמואליקין) וואָהין, זיידע, קום ?

שמואליק (צוקומענדיג צו דיא פורגאָנעם קראסנאהאָ קרעסטא) אהער, ניסיע ! בענלא, א טאפ אין וואַגען ובזמן קריב און זשיווא.

א סאָלדאט (ארויסקריכענדיג פונם פורגאָן, זיין האנד היינגט אונטערגע־בונדען אויף א טיכעל) הא־הא שמואליק !

שמואליק מיט דער האנד צום מויל) על כן ברך, מיט דעם גלעזעל א מאך, פיף פוף־פאף ויקדשהו און געמאכט איהם פאר א קרוש, אהן א הענטיל.. חייא. סליש !

ניסיע. נישטאָ הערשעלע ! פרעג זיידע, וואו איז מיין הערשעלע ?

דער סאָלדאט (שטארק פארוואונדערט) וואס הייסט ? ! הערשעלע איז נאָך נישט צוריקגעקומען ! .... איך אליין האב איהם געזעהן געזונד און האב איהם איבערגעגעבען....

ניסיע (מיט גרויס פרייד) זיידע, דוא הערסט, ער האט געזעהען הערשעלען, (צום סאָלדאט) נשמה, הארץ, קויפט אייך עולם הבא און דערפרייעט מיך גיכער מיט דער בשורה, וואו, ווען, האט איהר געזעהען הערשעלען ?

דער סאָלדאט (פארטראכט זיך) וואו, ווען ?.... שפעטער אביסיל, איהר וועט קומען שפעטער.

ניסיע. וואָהין, סערדצע, וואָהין קומען ?

דער סאָלדאט. צו זלמן קריסטאַל.

ניסיע. גאט איז מיט אייך ! פון זלמן קריסטאַל איז שוין לאנג קיין זכר נישטאָ.

דער סאָלדאט (אָנהאפענדיג זיך בייא דער קראנקער האנד מיט א קרעכץ) אוי !....

שמואליק (א פייף געבענדיג) מי ביד, אוי, א פיק פון א בלייען פוינעל, ומי באדמה און באקט בייגעל !....

ניסיע. זלמן האט מיט זיין הויזגעזינד זיך אוועקגעלאזט באלד טאקי נאָך זיין זונס טויט. פונם רוטשוקער רב איז אָנגעקומען אהער זיינע אלע פאפירען מיט זיין כלה'ס בילד. — נוא, דערצעהלט זשע מיר פון מיין הער־שעלען אצינד.

דער סאָלדאט (שאַקלענדיג מיט דעם קאָפ פארוואונדערט) הא־הא, אט

וואס! .... (ער קוקט שארף אן גיסיען) אצינד.... ניין, לאזט מיך אפ, איך בעט אייך (ער לאזט זיך געשווינד געהן).

גיסיע (שלעפט שמואליקין בייא דער האנד) קום, זיידע! לאזיר איהם נישט אפלאזען (זיי געהען אויך).

זיבעטע סצענע.

שמחה, שפרינצע, חאסקיל, מענדיל, פייבוש, ניסיע, שמואליק דער סאלדאט, רייזילי, דוואסיע און א רעדיל מענשען.

חאסקיל (דרעהט מיט דעם שטעקעלע אויף דער ערד און מאכט צוקען) שווער, אומזיסט אייערע רייד! זיי געהען מיר אפילו נישט אין דער לינקער פאה.

שמחה. אזוי, הא, ענטפערט מען א שווער?

שפרינצע (נעהענטער) עס געהט דיר נישט מעהר אין דעם, שמחה, וואס ער איז איין עזות פנים. אלסדינג איז גארנישט אקעגען דעם גרויסען אומגליק, וואס אונזער רייזילי נעביך האט אזעלכען פאר א מאן.

מענדיל (ארויסטרעטענדיג מיט כעס) א מעשה, וואס נאך נישט דער־הערט געווארען! מען זאל ביי א מענשען צונעהמען דאס לעצטע נעביך. און נאך וויא? בגנבה!

חאסקיל. איך האב צוגענומען על פי דין. מיר קומט קעסט. איך האב נישט דערעסען קעסט!

מענדיל. ר' שמחה האט דען און גיט נישט!

חאסקיל. אבער וואס געהט עס אן מיך! אין דיא תנאים האט ער זיך מתחייב געווען קעסט. זאל ער געבען קעסט! — ער קען נישט? נישט מיין דאגה. מיר קומט קעסט.

מענדיל. וויא שעמט זיך עס נישט א געזונטער בייבאק אזוינס צוריי

רען, וואס איז דאס פאר א גאנג, יענעם וויא א פיאווקע צוויינען, צופרע־סען און האבען אויף יענעמס קאפ קינדער! קראנק איז אזא יוד [illegible] הונט און פיס אליין צוהארווען און פארדינען זיין ברויט כשר מיט שוויס וויא מיר פראסטע מענשליך!....

חאסקיל. איך רעד על פי דין, על פי יודעשקייט און ער מיר ענטפערט בוידעם. — עם הארץ, גראבער יונג!

מענדיל. אוחניאק!

פייביש (צוקומענדיג צום עולם, וואס פארקלייבט זיך ארום) וואס איז דא אזוינס?

מענדיל. אט איז ער, דער שדכן! גיהט האט הנאה פון אייער ארבייט. (צום עולם) אט האט איהר, יודישע קינדער, אייערע שדכנים, אייערע גלי־סען קוויקט זיך יודען מיט אייערע תכשיטליך, מיט אייערע שיינע נפשות!..

(צום עולם קומט צו א סאלדאט, גיסיע און שמואליק).

גיסיע (צום סאלדאט) אט דא וועט איהר וויסען דעם גאנצען אמת. (צום עולם) אמת, א זלמנס זוהן איז אין רושטשוק געשטארבען?

שמואליק. אמת .... ויציב און שטעלט א מצבה. ונכון און נאך איינע.

דער סאלדאט (אויסציהענדיג זיך גלייך) וואס, הא, נישט דערקענט?

מענדיל (קוקט אן דעם סאלדאט און שפרינגט אפ צוריק שטארק פאר־וואונדערט) וואס זעה איך! .....

שפרינצע (ציקוקענדיג זיך) איך חלעש, דאס איז ער!....

שמחה (אוועק קעהרענדיג זיך דערשראקען) אויפן עולם התועה!...

דער סאלדאט. אזוי טאקי זעה איך אוים (ווייזענדיג אויף דער קראנקער־האנד) איך בין געוועז מסכן שלאף א לאנגע צייט.

גיסיע (מיט א גיבעט) נשמהניו, הארצעניו, נוא זאגט זשע שוין, זאגט, וואו און ווען האט איהר הערשעלען געזעהען!

דער סאלדאט (קוקט אויף גיסיען שאקלענדיג מיט דעם קאפ) פאר דער גרויסער מלחמה ביי שיפקע האב איך.... נוא, עס העלפט נישט, הערט זשע! איך בין געגאנגען אויף דער מלחמה און הערשעלע סיין רוש־טשוק האב איך איהם איבערגעגעבען....

גיסיע. נוא, ווייטער, ווייטער! דערפרעהט מיך שוין מיט דער בשורה.

דער סאָלדאַט (מיט א קרעכץ) האָב איך, געזעגענדיג זיך מיט העך שערצו, איהם איבערגעגעבען מיינע אלע פאַפּירען און דאָס בילד....

פייבוש. א מעשה, א מעשה! היינט פאַרשטעהסט איהר יודען נאָ־טעניגס דרעהעלי? טע טע טע, דאָס איז אין רוסטשוק נאָך הערשעלע געשטאָרבען!....

ניסיע. א דונער האָט מיך דערשלאָגען!.... (פאַלט אויף דער ערד. שלאָגענדיג זיך מיט ביידע הענט אין קאָפּ, און בלייבט ליגען וויא א שטיין).

שמואליק (ווישט מיט דעם ארבעל דיא אויגען) שאַ, שמואליק! לייד צרות, קלעפּ, שמיטץ און זאָג דעם צדוק הדין – ראדי סטאַראַטסיא וואַשע בראַדיע!.... (ער פאַלט אויף דיא קניע לעבין ניסיען. — דוואָסיע מיט רייזילין קומען צו).

שפּרינצע (ברעכענדיג דיא הענט) בערוהיג דיך רייזילי, שטאַרק זיך טאָכטער!

רייזילי. וואָס איז דאָ, מאַמע, אזוינס געשעהען?

דער סאָלדאַט (צולויפענדיג געשווינד) מיין רייזילי!......

רייזילי (שטאַרק צומישט) אלכסנדר!.... (זייא האַפּען זיך ארום און שטעהען א רגע שטיל).

חאַסקיל (צולויפענדיג) גוֹי, גוֹי איינער מיט איין אשת איש! (שלע־פּענדיג רייזילין) א שיינע פּלוניתטע, חלעבין!

אלכסנדר (א האַפּ געבענדיג זיך פאַרציטערט) רייזילי טיינע — א ווײַ־בל!.. חאַסקילס א ווייב!....